Abū al-Faraj al-Isbahānī, 897 or 8 - 967.

ALII ISPAHANENSIS

LIBER CANTILENARUM

MAGNUS

EX CODICIBUS MANU SCRIPTIS

ARABICE EDITUS

ADIECTAQUE TRANSLATIONE ADNOTATIONIBUSQUE

ILLUSTRATUS

AB

IOANNE GODOFREDO LUDOVICO KOSEGARTEN

THEOLOGIAE ET LITTERARUM ORIENTALIUM

IN ACADEMIA POMERANA PROFESSOR.

TOMUS PRIMUS.

GRIPESVOLDIAE

IN LIBRARIA KOCHIANA.

MDCCCXL.

PRAEFATIO.

Versanti mihi Lutetiae annis abhinc octo et viginti, ibique, Sacyo duce, in studium litterarum arabicarum adsidue incumbenti, inter codices arabicos eximiores, qui in bibliotheca regia adservantur, liber ille magnus, quo poetarum cantorumque Arabum res Ali Ispahanensis exposuit, quum ipsius argumenti ubertate, tum iucunda rerum consignatarum varietate praestare visus est. Nam non poetarum tantum, citharoedorumque, vitas, non sola carmina cantilenasque, aliaque, quae ad mores et instituta vitae, resque domesticas ac familiares spectant, hoc libro Ali tractavit, sed ea quoque, quae ad rerum publicarum administrationem pertinebant, ab viris clarissimis gesta, tam vetera, quam recentiora, multis libri locis diligenter enarravit. Itaque ut huius libri, doctrina varia referti, apographum paulatim mihi compararem, operam dare decrevi. Quum vero illo tempore in transscriptione alia occupatus ad apographum illud conficiendum ipse accedere non possem, Michaelem Sabbagh, Arabem Acconitam, litteris patriis satis imbutum, qui tunc Lutetiae habitabat, cito adduxi, ut aliquantam libri partem in usum meum transscriberet. Deinde in patriam reversus ab Grangeret de Lagrange, qui ex praefectis bibliothecae armamentarii Parisiensis est, viro sermonis arabici peritissimo, mihique veteri amicitia coniuncto, impetravi, ut aliam libri partem, quae illius operis prima est, per Aydam, Arabem Aegyptium, mihi describendam curaret. Neque, quum Hammerum quoddam operis illius Aliani exemplar, secundam partem libri complectens, nactum esse comperissem, petenti mihi, ut eo me uti concederet, viri illius celeberrimi humanitas defuit. Fraehnii vero, strenuissimi musarum orientalium in Russia patroni, insigni beneficio factum est, ut exemplar Petropolitanum, quo prima libri pars continetur, attentius evolvere possem. Gothae quum aliquando libros quosdam manu scriptos arabicos, in arce principali depositos, qui ex Oriente recens advecti ad copiam prius adlatam, Lorsbachiique cura recensitam, accesserant, curiose perlustrarem, praeter spem in codicem incidi, quem titulus esse dicebat librum cantilenarum Alianum. Sed epitomen tantum hunc codicem exhibere mox intellexi, quam ex opere Aliano scriptor quidam Arabs recentioris aevi ita excerpsit, ut simul singulos poetas citharoedosque, de quibus dicitur, ex ordine alphabetico collocaret. Quam epitomen, quum auctor se imperantibus Dâhiritis Turcis scripsisse significet, excerptam esse coniicere possumus ex epitome alia, quam Mohammed ben mo-

karrem el anssâri circa annum p. Chr. n. 1300. conscripsit, in ordinem alphabeticum redacta, cuius mentionem Hadschi chalfa fecit. Denique liberalitas Weyersii, cuius fidei thesauri Lugdunenses iam commissi sunt, codicis Nuweiriani participem me fecit, encyclopaediae arabicae partes primas continentis, in quarum secunda etiam illud caput exstat, quod de cantu et musica Arabum Nuweirita composuit, maximam partem ex libro cantilenarum Aliano haustum. Eiusdemque viri praestantissimi comitati eum fructum acceptum refero, quem libri Lugdunenses mihi reddiderunt duo, qui de modulis musicis, apud Arabes usitatis, exponunt; quorum alterum arabice consignavit Abu nasr mohammed ben mohammed el fârâbi, alterum persice Abd el kâdir ben gani el hâfidh el merâghi.

Quibus subsidiis haud contemnendis quum adiutum me viderem, ad librum cantilenarum Alianum una cum translatione adnotationibusque edendum me accinxi, iamque operis exordium lectoribus harum rerum studiosis offero, cui, quae sequuntur, submittentur cito. Prooemium vero a me contextum eo consilio praemisi, ut in eo de iis rebus strictim dicerem, quae statim scisse lectorem libri Aliani iuvabit, quum plurimis paene eius paginis clarorum quorundam cantorum, variorumque cantus arabici modorum mentio fiat. Igitur primo prooemii capite de illius cantus usu egi, quem circa tempus Mohammedis Arabes receperunt, deque citharoedis, cantricibusque, qui inter Arabes prae ceteris inclaruerunt; secundo vero de cantilenarum arabicarum numeris et modis; tertio denique de consilio et ratione libri, quem de cantilenis Arabum Ali Ispahanensis composuit, de ordine, quo singula in eo libro collocavit, librique exemplaribus manu scriptis, quae in bibliothecis Occidentis adservantur.

Ad ipsius libri scripturam arabicam signa vocalia quam potui adcuratissime adposui, ut et primo adspectu unusquisque scripturae sensum saltem plurimis in locis posset cognoscere, et id sine ulla ambiguitate, vel errore, vel denique molestia fieret. Translationem, quam adieci, in capita digessi, quibus singulis adnotationes subiunxi, ne quae de scripturae auctoritate, vel varietate, dicenda, vel ad orationem illustrandam subnectenda esse videbantur, longe quaerere lectorem oporteret. In interpretandis locis nonnullis obscurioribus doctrina et humanitas Fleischeri me adiuvarunt, qui, ubi eum consului, sententiam suam enucleate ad me perscripsit. Atque Freytagius quoque, quum epitome Gothana uteretur, rebus meis benevole adfuit. Scribebam Gripesvoldiae xv. calendas martias MDCCCXL.

Ioannes Godofredus Ludovicus Kosegarten.

PROOEMIUM.

Caput primum.

De citharoedis cantricibusque Arabibus.

Arabes antiquissimos, Himiaritas, Dschorhomitas, Gassanitas, Hirenses, ab gentibus vicinis, quibuscum commercium habebant, Iudaeis, Syris, Graecis, Persis, praeter alias res etiam cantus usum didicisse, proxime ad verum accedere mihi videtur. Nam ab poetica illos Arabes non alienos fuisse, constat; ubi vero versus conduntur, ad canendum quoque progredi solent homines, eoque facilius, si alios, quorum consuetudine utuntur, carmina modulantes audiunt. Accedit, quod multi Arabes Himiaritae sacra christiana vel iudaica amplexi erant, itemque Hirenses et Gassânitae multi christiani facti fuerant, ergoque in sacris ritibus celebrandis non poterant ad cantum fundendum non institui. Neque veterum scriptorum testimonia desunt, quae antiquissimos illos Arabes non expertes cantus fuisse prodant. Theophanes ac Sozomenus, historici Byzantii, Maviam, Saracenorum reginam, quae circa annum p. Ch. n. trecentesimum sexagesimum quintum Gassânitis praefuit, in australi Syriae parte Valenti, imperatori Romano, bellum ita prospero successu intulisse perhibent, ut Arabes praeclara sua facinora, quae in illo bello ediderant, cantilenis celebrarent; addit enim Sozomenus in historia ecclesiastica lib. 6. cap. 38: *ταῦτα δὲ πολλοὶ τῶν τῇδε προσοικούντων εἰσέτι νῦν ἀπομνημονεύουσι· παρὰ δὲ σαρακηνοῖς ἐν ᾠδαῖς ἐστίν*; de quibus rebus in historia Gassanitarum Eichhornius uberius exposuit, fodin. Orient. tom. 6. pag. 231. Cantrices Arabes duae clariores, quae اَلْجَرَادَتَانِ i. e. Cicadae, sive جَرَادَتَا ٱبْنِ جُدْعَانَ cicadae Ebn dschudâni, vocabantur, inter Arabes paganos circa annum p. Chr. n. sexcentesimum Mekkae versabantur. Quas ancillas habebat عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ جُدْعَانَ بْنِ عَمْرٍو Abdalla ben dschudân ben amr, princeps Koreischita, summa liberalitate illustris. Patinam, cibo repletam, ante domum suam in usum hospitum collocasse fertur ita magnam, ut et qui pedites praeterirent, et qui camelis veherentur, ex ea cibum sumere possent. Regem Persarum quum aliquando visitasset, pultemque ibi quandam dulcem, quae ab Persis فَالُوذ Falûds vocabatur, ex polline et melle confectam, gustasset, servum illo loco emit, qui talem pultem facere sciret, cumque Mekkam secum duxit. Magna pultis copia adparata, mensas in eo loco exstruxit, qui

El abtach nuncupabatur, usque ad templi portam collocatas, praeconemque haec pronuntiare iussit: أَلَا مَنْ أَرَادَ ٱلْفَالُوذَ فَلْيَحْضُرْ i. e. „agitedum! quicunque cupidus Fâlûdsi est, adgrediatur!“ Quibus auditis, homines undique eo confluxerunt. Cicadas suas Ebn dschudân dono dedit poetae cuidam nobili, cui nomen erat أُمَيَّةُ بْنُ أَبِي ٱلصَّلْتِ ٱلثَّقَفِيُّ Omajjae ben abis salt Thakifitae, qui ipsius liberalitatem carminibus celebraverat. De Ebn dschudân, eiusque cicadis, nonnulla memoriae prodidit Ali Ispahanensis, eorumque mentionem fecit etiam Firusabadensis pag. 350. 1001. Dschabala ben el aiham, princeps Gassânita, sacris paganis addictus, qui circa annum p. Chr. n. sexcentesimum tricesimum quintum regno praeerat, interdum, ut in vita Assae el meila, cantricis clarae, Ispahanensis narrat, convivia splendida instituebat, epulis et vino liberaliter instructa; Tum solum conspergebatur myrto, iasmino, aliisque fragrantibus floribus; odoramenta pretiosiora, vasibus aureis et argenteis imposita, circumferebantur; ligna bene olentia comburebantur, si tempore brumali convivia fiebant; calorem aestivum temperabant nive adlata; citharistriae aderant, ad chordarum sonum cantantes. Qua de re Ali Ispahanensis praeter alia tradidit haec: فَقَالَ رَأَيْتُ عَشَرَ قِيَانٍ خَمْسٌ رُومِيَّاتٍ يُغَنِّينَ بِٱلرُّومِيَّةِ بِٱلْبَرَابِطِ وَخَمْسًا يُغَنِّينَ غِنَآءَ أَهْلِ الحِيرَةِ أَهْدَاهُنَّ إِلَيْهِ إِيَاسُ بْنُ قَبِيصَةَ وَكَانَ يَفِدُ عَلَيْهِ مَنْ يُغَنِّيهِ مِنَ ٱلْعَرَبِ مِنْ مَكَّةَ وَغَيْرِهَا i. e. „tum dixit ille: „vidi ibi decem citharistrias, graecas quinque, quae graeca ad barbitos cantabant, et quinque alias, quae cantum Hirensem fundebant, quas quidem ei dono obtulerat Ijâs ben kabîssa; atque praeterea cum conveniebant homines, qui coram eo cantabant, Arabes Mekkenses, aliique.“ Vide chrestomathiam nostram arabicam, pag. 135.

Sed de antiquissimis illis Arabum cantibus Ispahanensis perpauca tantum narravit. Nam in iis cantilenis celebrioribus, quae, ex quo islamismus invaluit, musicis modis exceptae sunt, deinceps recensendis ita versatur, ut ad cantilenas singulas nonnulla de poetis adiiciat, qui versiculorum verba composuerant, deque citharoedis, qui modos cantilenae musicos excogitaverant. Poetarum igitur, quorum mentionem facit, multi sunt ex antiquioribus, qui tempore paganismi vixerant; citharoedi vero, cantricesque, de quibus dicit, ex iis sunt, qui post islamismum institutum inclaruerunt. Voce fidibusque canere utrum homini moslemo liceat, necne, de eo in utramque partem multa disputata sunt; quae Nuweirita eo encyclopaediae loco exposuit, qui inscriptus est: فِي ٱلْغِنَآءِ وَٱلسَّمَاعِ وَمَا وَرَدَ فِي ذَلِكَ مِنَ الحَظْرِ وَٱلْإِبَاحَةِ وَمَا ٱسْتَدَلَّ بِهِ مَنْ رَأَى ذَلِكَ i. e. „de cantu et musica, deque iis, quae de hac re proposita sunt, tum interdicentibus, tum permittentibus, deque argumentis, quibus usi sunt qui alterutram sententiam ferrent.“ In

Korâno, ceterisque Muhammedis, eiusque familiarium, dictis insunt severiora multa, quae cantum et artem musicam, tanquam studia futilia, ab homine ingenuo aliena, animumque ad libidinem flagitiosam, dissolutosque mores pellicentia, improbare ac dissuadere videantur. Unde factum est, ut, qui musicam interdicerent, ex dictis illis sacris satis argumentorum haurire possent; qua de re Nuweirita locum adposuit, qui inscriptus est: أَمَّا مَا قِيلَ فِي تَحْرِيمِ ٱلْغِنَآءِ وَمَا ٱسْتَدَلَّ بِهِ مَنْ رَأَى ذَٰلِكَ فَإِنَّهُمْ ٱسْتَدَلُّوا عَلَى ٱلتَّحْرِيمِ بِٱلْكِتَابِ وَٱلسُّنَّةِ وَأَقْوَالِ ٱلصَّحَابَةِ وَٱلتَّابِعِينَ وَٱلْأَئِمَّةِ مِنْ عُلَمَآءِ ٱلْمُسْلِمِينَ i. e. „quod vero ea, quae de interdicendo cantu dicta sunt, atque argumenta, quibus utebantur, qui hanc sententiam ferrent, iam adtinet, argumenta illa, cur cantus interdicendus sit, ex Korâno, traditioneque sacra, dictisque familiarium atque assecelarum, antistitumque virorum doctorum moslemorum, eruerunt.“ Sed Moslemi tamen non omnes ab cantu musicaque abstinuerunt, ipsorumque familiarium Mohammedis nonnulli, Ennomân ben beschîr, Anssarius, Chasradschita, et Hassân ben thâbit, Anssârius, citharoedis, cantricibusque, qui tunc Mekkae erant, aures praebuisse feruntur. Quin homines nonnulli, qui probitate et pietate erga Deum praestabant, ex quibus Omar ben abd el asîs, chalifa Omajjida fuit, cantu oblectabantur, pluresque, quas ipse Omar ille vocum sonis descripsit, cantilenas in libro suo Ispahanensis adtulit. Sed Omarum, antequam chalifatum capessisset, his studiis indulsisse suspicatur Nuweirita; quod sane, quum chalifatum per duos tantum annos tenuerit, veri simillimum est. Abu abdalla mohammed ben idrîs Schâfeïta, et Achmed ben mohammed ben hanbal, antecessores celeberrimi, qui seculo post Mohammedem secundo vixerunt, cantum non prorsus sprevisse ab Nuweirita dicuntur. Exstiterunt deinde viri nonnulli docti, iurisque moslemici periti, ex quibus Imâmus Gassâlita, sive Abu hâmid mohammed ben mohammed el gassâli fuit, natus seculo post Mohammedem quarto, qui argumenta illa, quibus cantum vetitum esse antiquiores demonstraverant, diligentius excuterent, partimque refellerent. Quocirca locos alios Nuweirita adposuit, qui inscripti sunt: ذِكْرُ مَا وَرَدَ فِي تَوْهِينِ مَا ٱسْتَدَلُّوا بِهِ عَلَى تَحْرِيمِ ٱلْغِنَآءِ وَٱلسَّمَاعِ i. e. „expositio eorum, quae proposita sunt ad refellenda ea, quibus cantum et musicam vetita esse demonstrarunt“ et: وَتَكَلَّمَ ٱلْإِمَامُ أَبُو حَامِدٍ ٱلْغَزَالِيُّ أَيْضًا فِي ذَٰلِكَ وَوَهَّنَ ٱحْتِجَاجَهُمْ i. e. „atque disputavit de hac re etiam Abu hâmid el gassâli, antistes, refellitque argumentu illorum hominum.“ Fuerunt nonnulli, ut Nuweirita perhibet, qui, ut dignitatem artis musicae tuerentur, interdum dicerent: فِي ٱلْقَلْبِ فَضِيلَةٌ شَرِيفَةٌ لَمْ تَقْدِرْ قُوَّةُ ٱلنُّطْقِ عَلَى إِخْرَاجِهَا بِٱللَّفْظِ فَأَخْرَجَتْهَا ٱلنَّفْسُ بِٱلْأَلْحَانِ فَلَمَّا

ظَهَرَتْ سُرَّتْ وَطَرِبَتْ إِلَيْهَا فَٱسْتَمِعُوا مِنَ ٱلنَّفْسِ وَنَاجُوهَا وَدَعُوا مُنَاجَاةَ ٱلظَّوَاهِرِ
i. e. „in corde virtus quaedam nobilis inest, quam vis dictionis per vocabula palam facere non potest, quam ob rem anima eam palam facit modis musicis. Quae vis si hoc modo palam fit, anima de ea laetatur, eaque commovetur. Itaque aurem praebete animae, atque cum ea colloquimini, ab eo adloquio aversi, quod externa compellat.“ Qui viri docti, qui de cantu et fidibus mitius sentirent, musicam sub certis conditionibus, cautioneque diligenter adhibita, permitti posse statuerunt; licita enim esse oblectamenta musica existimari posse, si ita instituerentur, ut ad res turpes nullum hominem provocarent, propterеaque in hac re et personas varias, et tempora diversa, distingui oportere. Quam ob causam Nuweirita de iis, quae in oblectationibus musicis cavenda sint, locos adposuit, quorum primi inscripti sunt: ذِكْرُ ٱلْعَوَارِضِ ٱلَّتِي يَحْرُمُ مَعَهَا ٱلسَّمَاعُ i. e. „expositio momentorum, quibus illicita redditur musica;“ ٱلْعَارِضُ ٱلْأَوَّلُ أَنْ يَكُونَ ٱلْمُسْتَمِعُ ٱمْرَأَةً لَا يَحِلُّ ٱلنَّظَرُ إِلَيْهَا وَيُخْشَى ٱلْفِتْنَةُ مِنْ سَمَاعِهَا i. e. „primum momentum tum adest, si auditor est femina, in quam intueri nefas est, et ex cuius auditione aliquid sceleris provenire posse metuitur.“ Momentum secundum ad instrumenta musica pertinet, quorum alia, et praesertim fides, epulis amoribusque destinatae, suspecta habentur, alia vero, ut tympana, eaque, quae inflantur, tibiae, tubae, buccinae, cornua, masculos sonos edentia, licita esse censentur. Tertium ad versiculorum, qui decantantur, verba spectat; quae si impia et obscoena produnt, cantus illicitus esse existimatur; atque ita fere in rebus aliis, quae cum cantu et musica interdum coniunctae sunt, momenta huius generis cetera, de quibus Nuweirita exponit, versantur.

Sed serpentibus sensim in chalifarum aula mollitie et luxuria, studioque voluptatum ingravescente, principes Arabes magis et magis cantibus, fidibusque, indulgere coeperunt, maximaque mox arti musicae exposita sunt praemia. Iesîd ben abdelmâlik et El walîd ben iesîd, chalifae Omajjidae, qui principes erant vitae lautioris studiosi, atque in intemperantiam proni, quum ceteris oblectamentis adfluxerunt, tum palatia Damasci habuerunt citharoedorum, cantricumque, vocibus resonantia, magnasque pecunias ad ornanda studia musica contulerunt. Quae res etiam increvit, quum chalifae Abbâssidae primi, El manssûr, El mahdi, El hâdi, Hârûn arraschîd, El amîn, El mamûn, imperium tenerent; nam hi principes in adparando aulae regiae splendore, sumtusque magnificentia augenda, ultra processerunt, quam qui antea Arabibus imperaverant. Cantrices pleraeque erant mancipia pecunia coemta, quae citharoedi clariores ad canendum instituerant. Atque citharoedorum nonnulli erant mancipia; alii vero clientes vel liberti,

pauci ingenui. Multi eorum ab parentibus Persis orti erant. Sed chalifarum quoque Abbâssidarum nonnullos, El wâthikum, El muntassirum, El mutassum, El mutadidum, filiosque chalifarum plures, Ibrahimum ben el mahdi, Ssâlichum ben harûn arraschîd, Abdallam ben mûssa el hâdi, Abdallam ben muhammed el amîn, Abu îssam ben el mutewekkil, canendi peritos fuisse, carminaque modis musicis descripsisse Ispahanensis demonstrat, cantilenasque ab iis compositas in libro suo adfert. Porro, quemadmodum apud Graecos Epaminondas fidibus praeclare cecinisse dicitur, ita etiam apud Arabes viri aliquot illustres, qui res publicas administrabant, vel bellica laude florebant, Abdalla ben tâhir, princeps Chorâssânae, Abu dolaf el kâssim ben îssa el idschli, exercitui persico praefectus, qui seculo post Mohammedem tertio vixerunt, aliique huius generis homines, arte musica, cantilenisque conficiendis, delectati sunt, sollicitudinem gratis lyrae vocisque concentibus discutientes.

Iam vero citharoedos, cantricesque, clariores, a quibus musicos modos earum cantilenarum, quae prae ceteris laude celebrabantur, compositos fuisse Ispahanensis perhibet, breviter ita recensebimus, ut, quo quisque tempore vixerit, significemus; nomina enim eorum per totum Ispahanensis librum lectori sese offerunt crebre posita.

1. Citharoedi primis chalifis aequales.

Qui chalifis primis, Abu bekro, Omaro, Othmâno, Alio, aequales fuerunt, praesertim Mekkae atque El medînae versantes, hi fere sunt. 1. Ebn musaddschidsch, sive أَبُو عُثْمَانَ سَعِيدُ بْنُ مُسَجِّجٍ Abu othmân saîd ben musaddschidsch, cliens مَوْلَى Dschomachitarum, Mekkanus, qui ex primis cantoribus Arabibus fuit, modulosque graecos et persicos ad canenda carmina arabica accommodavit. De quo Ispahanensis praeter alia tradit haec: هُوَ مُغَنٍّ مُتَقَدِّمٌ مِنْ فُحُولِ ٱلْمُغَنِّينَ وَأَكَابِرِهِمْ وَأَوَّلُ مَنْ صَنَعَ ٱلْغِنَآءَ مِنْهُمْ وَنَقَلَ غِنَآءَ ٱلْفُرْسِ إِلَى غِنَآءِ ٱلْعَرَبِ ثُمَّ رَحَلَ إِلَى ٱلشَّامِ وَأَخَذَ أَلْحَانَ ٱلرُّومِ وَٱلْبَرْبَطِيَّةِ وَٱلْأُسْطُوخُوسِيَّةِ وَٱنْقَلَبَ إِلَى فَارِسَ فَأَخَذَ بِهَا غِنَآءً كَثِيرًا وَتَعَلَّمَ ٱلضَّرْبَ ثُمَّ قَدِمَ إِلَى ٱلْحِجَازِ وَقَدْ أَخَذَ مَحَاسِنَ تِلْكَ ٱلنَّغَمِ وَأَلْقَى مِنْهَا مَا ٱسْتَقْبَحَهُ مِنَ ٱلنَّبَرَاتِ وَٱلنَّغَمِ ٱلَّتِي هِيَ مَوْجُودَةٌ فِي نَغَمِ غِنَآءِ ٱلْفُرْسِ وَٱلرُّومِ خَارِجَةً عَنْ غِنَآءِ ٱلْعَرَبِ وَغَنَّى عَلَى هَذَا ٱلْمَذْهَبِ فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ أَثْبَتَ ذَلِكَ وَلَحَّنَهُ وَتَبِعَهُ ٱلنَّاسُ بَعْدُ i. e. „Fuit ille citharoedus praestans, ex citharoedis primariis, eorumque principibus, primusque eorum, qui cantus composuit. Cantum Persarum ad cantum Arabum traduxit. Deinde in Syriam perrexit, ibique modos Graecorum, et Barbitista-

rum, Ustuchusicorumque, arripuit. Inde in Persiam se contulit, ibique cantus multos percepit, fidibusque didicit. Denique in El hidschâsam reversus est. Suavissimas illarum modulationum retinuerat, reiectis iis, quae ipsi displicebant, sublationibus vocis, modulationibusque, quae in modulatione cantus Persarum, Graecorumque, usurpantur, ab cantu Arabum vero alienae sunt. Hoc canendi modo usus, primus hanc rem ita constituit, composuitque, ut deinde ceteri eum imitarentur.“ Ab operariis Persis, qui Mekkae, imperante Abdalla ben essobeir, Kaabam reficerent, vel domus quasdam Moâwijae exstruerent, Ebn musaddschidschum cantum persicum primo accepisse Ispahanensis fert: وَذٰلِكَ أَنَّ مُعَاوِيَةَ ٱبْنَ أَبِي سُفْيَانَ لَمَّا بَنَى دُورَهُ ٱلَّتِي يُقَالُ لَهَا ٱلرُّقْطُ وَهِيَ مَا بَيْنَ ٱلدَّارَيْنِ إِلَى ٱلرَّدْمِ أَوَّلُهَا ٱلدَّارُ ٱلْبَيْضَآءُ وَآخِرُهَا دَارُ ٱلْحَمَّامِ وَهُمَا عَلَى يَسَارِ ٱلْمِصْعَدِ مِنَ ٱلْمَسْجِدِ إِلَى رَدْمِ عُمَرَ حَمَلَ لَهَا بَنَّآئِينَ فُرْسًا مِنَ ٱلْعِرَاقِ فَكَانُوا يَبْنُونَهَا بِٱلْجَصِّ وَٱلْآجُرِّ وَكَانَ سَعِيدُ بْنُ مُسَجِّجٍ يَأْتِيهِمْ فَيَسْمَعُ مِنْ غِنَآئِهِمْ عَلَى بُنْيَانِهِمْ فَمَا ٱسْتَحْسَنَ مِنْ أَلْحَانِهِمْ أَخَذَهُ وَنَقَلَهُ إِلَى ٱلشِّعْرِ ٱلْعَرَبِيِّ ثُمَّ صَاغَ عَلَى نَحْوِ ذٰلِكَ وَهُوَ ٱلَّذِى عَلَّمَ ٱلْغَرِيضَ i. e. „Hoc ita factum est. Moâwija ben abi sofjân, quum aedificaret domus suas, quae Errukut [maculosae] vocantur, sitas inter duas illas domus prope aggerem, quarum altera domus alba, altera domus balnei nuncupatur, quarumque utraque ad sinistram illius adscensus collocata est, qui ab templo ad aggerem Omari fert, architectos Persas ex El irâka advexit, qui calce et lateribus eas exstruerent. Quos homines Saìd ben musaddschidsch convenit, cantus audiens quos inter laborem fundebant. Quicunque eorum modi ipsi placebant, eos arripuit, atque ad carmina arabica traduxit. Deinde ipse modos composuit, qui illis similes essent, eoque magistro usus est El garîd.“ Ebn musaddschidsch, quum, imperante Abdelmâlik ben merwân, chalifa Omajjida, Damascum venisset, citharistrias Arabes, cantricesque, plures ibi audivit, ex quibus ea fuit, cui erat nomen بَرْقُ ٱلْأُفُقِ Bark el ufk i. e. fulgur coeli. 2. Sâïb châthir سَايِبٌ خَاثِرٌ sive أَبُو جَعْفَرٍ سَايِبُ بْنُ يَسَارٍ Abu dschafer sâïb ben jassâr, cliens Leithitarum, qui ab parentibus Persis, qui in urbe Fi kisra فِي كِسْرَى habitabant, ortus esse dicitur. Sedem suam El medînae collocaverat, ubi cibaria vendebat, versans in familiaritate Abdallae ben dschafer, hominis liberalitate clari, qui ex propinquis Muhammedis erat. Ispahanensis de Sâïbo praeter alia haec tradit: هُوَ أَوَّلُ مَنْ عَمِلَ ٱلْعُودَ بِٱلْمَدِينَةِ وَغَنَّى بِهِ i. e. „ille primus citharam confecit El medînae, atque ad eam cecinit;“ atque haec: سَايِبٌ خَاثِرٌ أَوَّلُ مَنْ غَنَّى بِٱلْعَرَبِيَّةِ ٱلْغِنَآءَ ٱلثَّقِيلَ

i. e. „Sâïb châthir primus arabice cecinit cantum gravem.“ Occisus est die El harrae يَوْمَ الحَرَّة sive in proelio Harrensi, quod anno sexagesimo tertio apud El medînam commissum est, quum Moslim ben okba Morrita, ab Jesîd ben moawija, chalifa Omajjida, missus, Medinenses adgrederetur, causae Abdallae ben essobeir, qui chalifatum ibi adfectabat, faventes. 3. Towais طُوَيْس sive أَبُو عَبْدِ ٱلنَّعِيمِ عِيسَى بْنُ عَبْدِ ٱللّٰه Abu abd ennaîm îssa ben abdalla, cliens Machsûmitarum, qui habitabat El medînae. Erat ex iis, qui ٱلْمُخَنَّثُونَ *inflexi* i. e. pathici, molles, vocabantur; qui utrum impotentes, an hermaphroditi fuerint, non satis liquere mihi videtur. Plerique quidem illud vocabulum homines ad venerem impotentes significare ferunt; sed imperante Soleimâno ben abdelmâlik, chalifa Omajjida, moechis infesto, hi homines El medinae castrati sunt, ne feminis, ad quas aditus iis patebat, ignominiam inferrent. Quam castrationem Arabes quidem propter mendum scripturae, quod in chalifae litteras, ad praefectum El medinae datas, irrepsit, factam esse perhibent; nam pro أَحْصِ numera! ab librario positum esse أَخْصِ castra! Verum, utut res haec sese habet, hominibus illis mollibus chalifam aliquid intentasse, constat, ne libidine grassarentur. De qua re plura disputarunt Reiskius, annal. Abulf. tom. 1. adnot. pag. 109. et Freytagius, Arabum Proverb. tom. 1. pag. 451. 463. Towais, antequam eius mollities constitit, praenomen أَبُو عَبْدِ ٱلْمُنْعِمِ Abu abd el munim, cognomen طَاوُوس Tawûs, habuisse dicitur. Ispahanensis de eo tradit haec: وَكَانَ لَا يَضْرِبُ بِٱلْعُودِ إِنَّمَا كَانَ يَنْقُرُ بِٱلدُّفِّ وَكَانَ ظَرِيفًا عَالِمًا بِأَمْرِ ٱلْمَدِينَةِ وَأَنْسَابِ أَهْلِهَا وَكَانَ نَسَّابَةً i. e. „non pulsabat citharam, sed percutiebat tympanum; erat literatus, peritusque rerum El medînae, stirpiumque eius incolarum, genealogusque;“ atque haec: كَانَ أَوَّلَ مَنْ تَغَنَّى بِٱلْمَدِينَةِ غِنَآءً يَدْخُلُ فِي ٱلْإِيقَاعِ طُوَيْس i. e. „primus El medînae cantum numeris adstrictum cecinit Towais.“ Proverbium, quod ab eo natum est: أَشْأَمُ مِنْ طُوَيْس i. e. „infaustior quam Towais“ ab Meidanensi explicatum Reiskius in Abulf. annal. tom. 2. pag. 588. adtulit. 4. Naschît نَشِيط Persa, servus Abdallae ben dschafer, qui cantum persicum docuit El medinae, arabicum vero ibi didicit. De quo Ispahanensis eo loco, quo de Sâïbo châthiro exponit, haec narrat: ثُمَّ قَدِمَ رَجُلٌ فَارِسِيٌّ يُسَمَّى بِنَشِيطٍ فَغَنَّى فَأُعْجِبَ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ جَعْفَرٍ بِهِ فَقَالَ لَهُ سَائِبُ خَاثِرٌ أَنَا أَصْنَعُ لَكَ مِثْلَ غِنَآءِ هٰذَا ٱلْفَارِسِيِّ بِٱلْعَرَبِيَّةِ i. e. „deinde eo accessit homo quidam Persa, qui adpellabatur Naschît, ibique cecinit. Quem quum Abdalla ben dschafer admiraretur, Sâïb châthir: „equidem, inquit, cantilenas tibi componam, quae cantum huius hominis Persae referant, arabicas;“ atque porro haec: ثُمَّ أَشْتَرَى عَبْدُ

ٱللّٰهِ بْنُ جَعْفَرٍ نَشِيطًا بَعْدَ ذٰلِكَ فَأَخَذَ عَنْ سَائِبِ خَاثِرٍ ٱلْغِنَآءَ ٱلْعَرَبِىَّ i. e. „deinde Abdalla ben dschafer emit Naschitum, postquam illa acciderant; quo facto, Naschit ab Sâïbo châthiro cantum arabicum didicit."

5. Ebn soreidsch sive أَبُو يَحْيَى عُبَيْدُ بْنُ سُرَيْجٍ Abu jachja obeid ben soreidsch, cliens Naufelitarum, familiaris Abdallae ben dschafer. Ortus est Mekkae, decessitque imperante Hischâmo ben abdelmâlik, natus annos octoginta quinque. Mollis مُخَنَّثٌ fuisse dicitur, cognomenque habuisse وَجْهُ ٱلْبَابِ i. e. facies ianuae. Ispahanensis de eo adposuit haec: وَكَانَ يَلْبَسُ كُمَّةً وَكَانَ لَا يُغَنِّى إِلَّا مُتَقَنِّعًا مُسْبَلَ ٱلْقِنَاعِ عَلَى وَجْهِهِ i. e. „utebatur pileo, sed non canebat, nisi capite ita velato, ut velamen faciem tegeret;" atque haec: وَكَانَ إِذَا غَنَّى لَهُ قِنَاعَةٌ عَلَى وَجْهِهِ حَتَّى لَا يُؤْبَهَ لَهُ وَكَانَ يُوقِعُ بِٱلْقَضِيبِ i. e. „quando canebat, velamen eius faciei obductum erat, ne quis eum intueretur, numerosque significabat baculo." Ab operariis Persis, qui Kaabam reficerent, atque ab Ebn musaddschidsch, cantum didicisse, citharamque ad modum cithararum persicarum confectam habuisse fertur. Cantu certabat cum Mabedo, qui ipsi aequalis fuit, citharoedo clarissimo; qui quum septem cantilenas composuisset, quae *civitates Mabedi* vocabantur, summa laude celebratas, citharoedi Mekkani ex cantilenis ab Ebn soreidscho compositis item septem elegerunt, quae cum civitatibus Mabedi de palma concertarent. Quae vocantur: ٱلسَّبْعَةُ ٱلَّتِى جُعِلَتْ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ بِإِزَآءِ سَبْعَةِ مَعْبَدٍ i. e. „septem illae, ab Ebn soreidscho compositae, quae aemulae oppositae sunt septem cantilenis Mabedi;" sive ٱلسَّبْعَةُ ٱلسُّرَيْجِيَّةُ i. e. septem Soreidschicae. Qua de re Ispahanensis haec retulit: ذُكِرَ عِنْدَ إِسْحَاقَ يَوْمًا أَصْوَاتُ مَعْبَدٍ ٱلسَّبْعَةُ فَقَالَ وَٱللّٰهِ مَا سَبْعَةُ ٱبْنِ سُرَيْجٍ بِدُونِهِنَّ فَقُلْنَا لَهُ وَأَىُّ سَبْعَةٍ فَقَالَ إِنَّ مُغَنِّى ٱلْمَكِّيِّينَ لَمَّا سَمِعُوا سَبْعَةَ مَعْبَدٍ وَشُهْرَتَهَا لَحِقَتْهُمْ لِذٰلِكَ غَيْرَةٌ فَٱجْتَمَعُوا فَٱخْتَارُوا مِنْ غِنَآءِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ سَبْعَةً فَجَعَلُوهَا بِإِزَآءِ سَبْعَةِ مَعْبَدٍ ثُمَّ خَايَرُوا أَهْلَ ٱلْمَدِينَةِ فَٱنْتَصَفُوا مِنْهُمْ i. e. „quum aliquando apud Ishâkum [citharoedum clarissimum] fieret mentio septem cantilenarum Mabedi, dixit ille: „per Deum, septem cantilenae Ebn soreidschi non inferiores, quam illae, sunt." Tum Ishâko diximus: „quaenam septem?" Respondit: „citharoedi Mekkani, quum septem cantilenas Mabedi audivissent, earumque claritudinem cognovissent, aemulatione ducti, communi consensu ex cantilenis Ebn soreidschi elegerunt septem, quas aemulas opposuerunt septem cantilenis Mabedi. Quibus propositis, certamen cum Medinensibus inierunt, suumque obtinuerunt ius." Deinde Ispahanensis hoc sui libri loco septem cantilenas illas

Ebn soreidschi enumerat. 5. Mabed sive أَبُو عَبَّادٍ مَعْبَدُ بْنُ وَهْبٍ Abu abbâd mabed ben wahb, Medinensis, cliens Abdarrachmâni ben katan, citharoedus laudatissimus, qui ab Naschîto, Persa, et Sâibo châthiro, et Dschemîla, cantrice Medinensi, cantum didicisse fertur. Saepe Damasci cecinit in aula El walîdi ben jesîd, chalifae Omajjidae. Modos cantilenarum permultarum composuit, quarum quinque certis nominibus appellavit; quae أَصْوَاتُ مَعْبَدٍ ٱلْمَعْرُوفَةُ بِأَلْقَابِهَا i. e. „cantilenae Mabedi, quae cognominibus suis significantur“ vocari solent. Primam Mabed nuncupavit ٱلدَّوَّامَةُ *turbinem* propter: لِكَثْرَةِ مَا فِيهِ مِنَ ٱلتَّرْجِيعِ i. e. „crebram, quae in ea fiebat, vocum repetitionem;“ prima huius cantilenae verba sunt: هُرَيْرَةَ وَدِّعْهَا وَإِنْ لَامَ لَائِمُ i. e. „Horaira! vale, dic ipsi, quamvis vituperet vituperator!“ carmen composuit Meimûn ben kais, qui El ascha cognominabatur, poeta Arabs antiquus. Secundam cantilenam Mabed nuncupavit ٱلْمُنَمْنَمُ *virgatam*; prima eius verba sunt: هَاجَ ذَا ٱلْقَلْبَ مِنْ تَذَكُّرِ جُمْلِ i. e. „commovit hoc cor ex recordatione Dschumlae;“ carmen composuit Ismaïl ben jassâr. Tertiam cantilenam Mabed nuncupavit عُقَصَاتُ ٱلْقُرُونِ *nodi cornuum*; prima eius verba sunt: أَمِنْ آلِ لَيْلَى بِٱلْمَلَا مُتَرَبَّعُ i. e. „num gentis Leilae exstat in hoc deserto mansio verna?“ carmen composuit Amr ben saîd ben seid. Quartam cantilenam Mabed nuncupavit ٱلْمُتَبَخْتِرُ *superbientem*; prima eius verba sunt: جَعَلَ ٱللَّهُ جَعْفَرًا لَكَ نَعْلًا i. e. „reddat Deus Dschafcrum tibi soleam!“ carmen composuit El achwas. Quintam cantilenam Mabed nuncupavit مَقْطَعُ ٱلْأَثْغَارِ *terminus faucium*; prima eius verba sunt: ضَوْءُ بَرْقٍ بَدَا لِعَيْنِكَ أَمْ شُبَّتْ i. e. „utrum lumen fulguris adparuit oculo tuo, an accenditur?“ carmen composuit El achwas. Porro Mabed cantilenas septem composuit, quae مُدُنُ مَعْبَدٍ *civitates Mabedi* sive حُصُونُ مَعْبَدٍ *castella Mabedi* nominatae sunt. Quod unde factum sit, Ispahanensis ita exposuit: قَالَ مَعْبَدٌ وَقَدْ سَمِعَ رَجُلًا يَقُولُ إِنَّ قُتَيْبَةَ بْنَ مُسْلِمٍ فَتَحَ سَبْعَةَ حُصُونٍ أَوْ سَبْعَ مُدُنٍ بِخُرَاسَانَ فِيهَا سَبْعَةُ حُصُونٍ صَعْبَةُ ٱلْمُرْتَقَى وَٱلْمَسَالِكِ لَمْ يُوصَلْ إِلَيْهَا قَطُّ فَقَالَ وَٱللَّهِ لَقَدْ صَنَعْتُ سَبْعَةَ أَلْحَانٍ كُلُّ لَحْنٍ مِنْهَا أَشَدُّ مِنْ فَتْحِ تِلْكَ الْحُصُونِ i. e. „dixit Mabed, quum aliquando ex quodam homine audivisset, quum haec diceret: „Koteiba ben moslim expugnavit septem castella, vel septem civitates in Chorâssâna sitas, in quibus septem castella exstructa sunt, difficilia adscensu atque aditu, in quae antea non penetratum est;“ sic respondens: „per Deum! equidem composui septem modos, quorum quisque difficilior est, quam expugnatio illorum castellorum.“ Singula deinde Ispahanensis enumerat septem haec Mabedi castella. Filium

Mabed habuit كَرْدَمٌ Kerdamum, qui et ipse aliquot cantilenarum modos composuit. Praestantiam cantus, quo Mabed excelluit, hoc versiculo celebrarunt:

أَجَادَ طُوَيْسٌ وَٱلسُّرَيْجِىُّ بَعْدَهُ ‎ وَمَا قَصَبَاتُ ٱلسَّبْقِ إِلَّا لِمَعْبَدِ

Excelluit Towais, atque Soreidsehita post eum;
Sed ad calcem non decucurrit, nisi Mabed!

7. El garîd ٱلْغَرِيضُ sive أَبُو زَيْدٍ عَبْدُ ٱلْمَلِكِ Abu seid abdelmâlik, cliens illius tribus, quae El abalât ٱلْعَبَلَاتُ vocabatur, citharoedus Mekkanus, qui a gente Berberica ortus esse dicitur. Cognomen El garîdi i. e. *vegeti* ideo accepit, quia colore vegeto et hilari erat. Primo ab Ebn soreidseho cantum didicit, deinde ab feminis, quae homines in proeliis caesos deflebant. Qua de re Ispahanensis haec tradit: فَقُلْنَ لَهُ هَلْ لَكَ أَنْ تَسْتَمِعَ نَوْحَنَا عَلَى قَتْلَانَا فَتَأْخُذَهُ وَتُغَنِّيَ عَلَيْهِ قَالَ نَعَمْ فَٱفْعَلْنَ فَأَسْمَعْنَهُ ٱلْمَرَاثِىَ فَٱحْتَذَاهَا وَخَرَّجَ غِنَآءً عَلَيْهَا كَٱلْمَرَاثِى وَكَانَ يَنُوحُ مَعَ ذٰلِكَ فَيَدْخُلُ ٱلْمَآتِمَ وَتُضْرَبُ دُونَهُ ٱلْحُجُبُ ثُمَّ يَنُوحُ فَيَفْتِنُ كُلَّ مَنْ سَمِعَهُ وَلَمَّا كَثُرَ غِنَآؤُهُ ٱشْتَهَاهُ ٱلنَّاسُ وَعَدَلُوا إِلَيْهِ لِمَا كَانَ فِيهِ مِنَ ٱلشَّجَا i. e. „tum feminae ei dixerunt: „placetne tibi, ut audias lessum nostrum, quo occisos nostros ploramus, ita ut eum discas, atque ad eius modum canas?“ Respondit: „maxime, agitedum!“ Itaque illae naenias ei cecinerunt. Quas imitatus, cantum composuit ad naenias accommodatum. Atque lessum quoque fundebat, adibatque conventum feminarum plangentium. Aulaea mittebantur quando intrabat; deinde lessum ita canebat, ut auditores omnes admiratione adficeret. Ita quum frequenter caneret, homines favore eum amplexi sunt, ad eum inclinati propter concentus eius flebiles.“ Quum paulatim inclaresceret, summa laudis aemulatio inter eum et Ebn soreidsehum intercessit. Sekîna bint el hossein vero, femina nobilis, magnoque ingenio praedita, audito utriusque citharoedi cantu, iis dixit: وَٱللّٰهِ مَا أُفَرِّقُ بَيْنَكُمَا وَمَا مَثَلُكُمَا عِنْدِى إِلَّا كَمَثَلِ ٱللُّؤْلُؤِ وَٱلْيَاقُوتِ فِى أَعْنَاقِ ٱلْجَوَارِى ٱلْحِسَانِ لَا يُدْرَى أَىُّ ذٰلِكَ أَحْسَنُ i. e. „nihil inter vos interesse mihi videtur, neque vos similes esse existimo, nisi margaritis illis, gemmisque, quae puellarum collis formosarum induntur, quarum utrae pulchriores sint nescitur.“ 8. El burdân ٱلْبَرْدَانُ sive Burdân, foro Medinensi praefectus; de quo Ispahanensis praeter alia prodidit haec: ٱلْبَرْدَانُ لَقَبٌ غَلَبَ عَلَيْهِ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَنْ يَقُولُ بُرْدَانٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ وَأَخَذَ

ٱلْغِنَـآءَ عَنْ مَعْبَدٍ وَقَبْـلَهُ عَنْ جَمِيلَةَ وَعَزَّةَ ٱلْمَيْـلَآءِ وَكَانَ مُعَدَّلاً مَقْـبُولَ ٱلشَّهَادَةِ وَكَانَ يَـتَوَلَّى ٱلسُّوقَ بِٱلْمَدِينَةِ قَالَ هَرُونُ بْنُ ٱلزَّيَّاتِ حَدَّثَنِي أَبُو أَيُّوبَ ٱلْمَدَنِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَامٍ قَالَ هُوَ بُرْدَانُ بِضَمِّ ٱلْـبَـآءِ وَتَسْكِينِ ٱلرَّآءِ i. e. „El burdân est cognomen, quo plerumque adpellabatur; ab nonnullis pro eo ponitur Burdàn. Fuit Medinensis, cantumque ab Mabedo didicit, primo vero ab Dschemîla et Assa el meila. Erat testis publicus, cuius testimonium recipiebatur, foro Medinensi praefectus. Dixit Harùn ben essajjât: haec mihi tradidit Ajjûb Medinensis, qui ab Mohammed ben salâm ea acceperat; qui dixit: nomen illius hominis est Burdân, cum Bâa dammata et Râa quiescente.“ 9. Bodaich بُدَيْحٌ sive بُدَيْحٌ ٱلْمَلِيحُ i. e. Bodaichus venustus, cliens Abdallae ben dschafer, ab quo traditiones sacras didicisse fertur. Matrem habuit Berberam. Plerumque cantilenas ab aliis, Naschito, Sâibo châthiro, Towaisso, compositas canebat; ipse paucas confecit.

10. Ebn âïscha ٱبْنُ عَائِشَةَ sive أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَائِشَةَ Abu dschafer mohammed ben âïscha, citharoedus Medînensis, qui, quum nomen eius patris non certe sciretur, ab matre Aïscha patronymicum traxit, quae in clientela Kothajjiri ben essalt Kinditae erat. Conviciantes adpellabant Ebn aïscham ٱبْنُ عَاهَةِ ٱلدَّارِ *filium calamitatis domus*, vel ٱبْنُ عَاهِرَةِ ٱلدَّارِ *filium scorti domus.* Cantum Ebn âïscha ab Mabedo et Mâlik ben abis samch didicit, quibus dexteritate et fama non dispar fuit, quanquam ipse eos sibi praeferebat. Ispahanensis de eo praeter alia tradit haec: وَقَدْ قِيلَ أَنَّهُ كَانَ ضَارِبًا وَلَمْ يَـكُنْ بِٱلْجَـيِّدِ ٱلضَّرْبِ وَقِيلَ بَلْ كَانَ مُرْتَجِلًا لَمْ يَضْرِبْ قَطُّ وَٱبْتِدَآؤُهُ بِٱلْغِنَـآءِ كَانَ يُضْرَبُ بِهِ ٱلْمَثَلُ i. e. „dicitur ille fides pulsasse, sed hanc artem non satis calluisse. Alii vero eum, nullo instrumento musico adhibito, cecinisse, neque fides unquam pulsasse ferunt. Inceptio canendi, qua utebatur, in proverbium cessit [propter praestantiam].“ Quo ex loco verba غَنَّى مُرْتَجِلًا significare „cecinit sine fidibus“ satis certe intelligitur. Quod idem suadet locus alius, quo Ispahanensis de Ebn soreidscho tradit haec: وَكَانَ يُغَنِّي مُرْتَجِلًا وَيُوقِعُ بِقَضِيبٍ i. e. „canebat sine fidibus, significans numeros baculo.“ Quae significatio verbi ٱرْتَجَلَ ad eam pertinet, quam Fîrûsâbâdensis adnotavit: „ipse rem peregit solus.“ Cecinit Ebn aïscha etiam in aula El walîdi ben iesîd, chalifae Omajjidae. 11. Ebn muchris ٱبْنُ مُحْرِزٍ sive أَبُو ٱلْخَطَّابِ مُسْلِمُ بْنُ مُحْرِزٍ Abul chattâb moslim ben muchris, cliens Machsûmitarum, cuius pater

ex ostiariis Kaabae مِنْ سَدَنَةِ ٱلْكَعْبَةِ fuisse dicitur, ab gente persica ortus. Modo El medînae versabatur, ab Assa el meila, cantrice clarissima, fides discens, modo Mekkae. Persiam ac Syriam peragravit, ut cantilenas in illis regionibus usitatas arriperet, suumque in usum, quae sibi placerent, converteret. Primus illum cantum, qui ٱلرَّمَلُ i. e. *incitatior* vocatur, introduxisse fertur. Adpellabatur cognomine صَنَّاجُ ٱلْعَرَبِ *citharista Arabum*. Principum aulas non frequentabat, neque in circulos sese inferebat, nisi raro, quia lepra adfectus erat, quo morbo periit. 12. Honein sive أَبُو كَعْبٍ حُنَيْنُ بْنُ بَلُوعٍ الْحِيرِيُّ Abu kaab honein ben balû Hirensis, christianus, homo ingenuus et poeta, qui in provincia Irâkensi magnam famam habuit. Ispahanensis de eo praeter alia tradit haec: كَانَ شَاعِرًا مُغَنِّيًا فَحْلًا مِنْ فُحُولِ ٱلْمُغَنِّينَ لَهُ صَنْعَةٌ فَاضِلَةٌ مُتَقَدِّمَةٌ وَكَانَ يَسْكُنُ الْحِيرَةَ وَيُكْرِى الْجِمَالَ إِلَى ٱلشَّأْمِ وَغَيْرِهَا وَكَانَ نَصْرَانِيًّا i. e. „fuit ille poeta, et simul citharoedus, qui ex principibus citharoedorum fuisse censetur, modosque composuit egregios, celeberrimosque. Locabat camelos iis, qui in Syriam, vel regionem aliam, iter instituebant, eratque christianus.“ Ebn muehriso, quum El kûfam venisset, Honeinus, de sua fama metuens, quingentos dinâros dedit, ea conditione adposita, ut statim ex provincia Irakensi decederet; ad quam conditionem Ebn muchris, quum parum ambitiosus esset, accessit.

2. Cantrices primis chalifis aequales.

13. Dschemîla جَمِيلَةُ clienta Solcimitarum, quae maritum habebat clientem quendam tribus El hârith ben el chasradsch, habitabatque Essunchi, qui locus prope El medînam situs est. Sâïbum châthirum, qui in vicinia versabatur, quum Dschemîla canentem, fidesque pulsantem, audivisset, clam hanc artem ipsa arripuisse fertur, multosque deinde viros et feminas ad cantum instituisse, Mabedum, Ebn âïscham, Habbâbam, Sallâmam, Okeilam, Choleidam, Robeieham. Unde factum est, ut Mabed dicere soleret: أَصْلُ ٱلْغِنَآءِ جَمِيلَةُ وَفَرْعُهُ نَحْنُ وَلَوْلَا جَمِيلَةُ لَمْ نَكُنْ نَحْنُ مُغَنِّينَ i. e. „radix cantus fuit Dschemîla, cuius surculi ipsi sumus, neque, si Dschemîla non exstitisset, iam citharoedi essemus.“ 14. Râïka رَايِقَةُ cantrix Medinensis, illustri laude celebrata, quae fuisse dicitur magistra Assae el meila. Nonnulla, quae de ea Ispahanensis tradidit, in chrestomathia arabica, pag. 131—135. adtulimus. 15. Assa el meila عَزَّةُ ٱلْمَيْلَآءِ i. e. Assa nutabunda, quo cognomine ideo adpellata est, quia nutante corpore incedebat. Erat cantrix Medinensis, clienta Anssâriorum, propter praestantiam cantus, et venustatem corporis, gratosque mores, omnibus acceptissima. Plura de ea retulimus, ex libro Ispaha-

nensis sumta, in chrestomathia arabica, pag. 130. Quo loco etiam aliarum, illius temporis cantricum, Sirînae, Sarnabae, Chaulae, Arrabâbae, Selmae, mentio fit.

3. Citharoedi chalifis Omajjidis aequales.

16. Mâlik مَالِكٌ sive أَبُو ٱلْوَلِيدِ مَالِكُ ٱبْنُ أَبِي ٱلسَّمْحِ جَابِرٍ Abul walîd mâlik ben abis samch dschâbir, homo ingenuus, Tajjita. Liberaliter educatus est El medînae in domo Abdallae ben dschafer ben abi tâlib, cantumque ab Dschemîla, Mabedo, et Omar el wâdi, accepit; deinde in familiaritatem Soleimâni ben ali venit, qui El basrae versabatur. Vixit per totum chalifarum Omajjidarum aevum, cantilenasque composuit permultas. Ispahanensis in iis, quae de El abbâsso ben mirdâs, poeta claro, tradit, cantilenae mentionem facit, quam Malik composuerat, cantum quendam, quem in quodam coenobio ex monachis christianis audiverat, imitans. 17. Iûnis el kâtib يُونُسُ ٱلْكَاتِبُ i. e. Iunis notarius, sive يُونُسُ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ كُرْدِ بْنِ شَهْرِيَارَ Iûnis ben soleimân ben kurd ben schehrijâr, ab gente persica ortus, natus atque educatus El medînae, ubi cliens Amri ben essobeir fuisse fertur. Pater, qui erat iureconsultus, filium tradidit collegio eorum, qui rationes publicas ponerent; apud quos notarius fuit. Cantum didicit ab Ebn sorcidscho, Ebn muchriso, El garîdo, plurimum vero ab Mabedo, inter cuius discipulos praestabat ingenio. Ex cantilenarum modis ab Iûnisso compositis sunt septem, qui prae ceteris inclaruerunt, adpellatique sunt زَيَانِبُ يُونُسَ *Seinabae Iunissi.* Nam harum cantilenarum verbis Seinabam, quae quidem erat زَيْنَبُ بِنْتُ عِكْرِمَةَ بْنِ عَبْدِ ٱلرَّحْمَنِ بْنِ ٱلْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ Seinaba, filia Ikrimae ben abdarrachmân ben el hârith ben hischâm, feminam formosam, illustrique loco ortam, illo tempore celebraverat ٱبْنُ رُهَيْمَةَ Ebn rohcima, Iûnisso aequalis; verba carminum vero modis musicis descripsit Iûnis. Nomen Seinabae in primo uniuscuiusque septem illorum carminum versiculo positum invenitur. Carminis primi versiculus primus hic est: أَقْصَدَتْ زَيْنَبُ قَلْبِي ۞ بَعْدَمَا ذَهَبَ ٱلْبَاطِلُ مِنِّي وَٱلْغَزَلُ i. e. „confodit Seinaba cor meum posteaquam me iam fugerant ioci atque amores.“ Septem cantilenas illas Ispahanensis enumeravit, quibus nonnulli Seinabam octavam, nonamque, adiiciebant. Primus Iûnis cantilenas, quae illo tempore acceptissimae erant, ab citharoedis variis compositas, in librum digessit; de quo Ispahanensis haec adnotavit: وَلَهُ غِنَآءٌ حَسَنٌ وَصَنْعَةٌ كَثِيرَةٌ وَشِعْرٌ جَيِّدٌ وَكِتَابُهُ فِي ٱلْأَغَانِي وَنَسَبَهَا إِلَى مَنْ غَنَّى فِيهَا هُوَ ٱلْأَصْلُ ٱلَّذِي يُعْمَلُ عَلَيْهِ وَيُرْجَعُ إِلَيْهِ وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ دَوَّنَ ٱلْغِنَآءَ i. e. „composuit cantum eximium, modosque confecit multos, carmi-

naque praestantia; liber ille vero, quo cantilenas consignavit, nominaque eorum, qui modos confecerunt, adposuit, fundamentum illud est, cui opera datur, cuiusque ratio habetur; primus enim ille cantum in librum digessit."

18. El abdschar ٱلْأَبْجَر i. e. ventriosus, cui erat nomen أَبُو طَالِب عُبَيْد ٱللّٰه بن ٱلْقَاسِم Abu tâlib obeidalla ben el kâssim, cliens Kinânitârum, Mekkanus; alio cognomine appellatus est خَشْخَاش *Chasch-châsch* i. e. papaver. Erat homo ingeniosus, liberalis, forma praestans, vestituque utebatur splendidiore. Saepius eum audivit El walid ben iesid, chalifa Omajjida. 19. Ebn mosch-ab ٱبْن مُشْعَب ٱلطَّايِفِيّ natus Tâïfae, quae est civitas in Arabia meridionali sita. Modos cantilenarum complurium composuit, quorum maior pars postea citharoedis aliis, ut Ebn soreidscho et Ebn much-riso, falso attributa est. 20. Atarrad sive أَبُو هَرُون عَطَرَّد Abu harûn atarrad, cliens Anssâriorum, Medinensis, qui habitabat in vico Kubensi قُبَى prope El medînam sito. Erat homo litteris eruditus, Korâni iurisque civilis peritus, testisque publicus مُعَدِّل ٱلشَّهَادَة in iudiciis Medinensibus. Canebat مُرْتَجِلًا i. e. sine fidibus, modosque componebat praeclaros. Usque ad tempus Harûni arraschîdi vixisse fertur. 21. Abu saîd sive أَبُو سَعِيد إِبْرَاهِيم مَوْلَى فَايِد Abu saîd ibrahîm, cliens Fâïdi, qui ipse erat cliens Amri ben othmân ben affân. Erat Abu saîd homo probus, مَقْبُول ٱلشَّهَادَة بِٱلْمَدِينَة مُعَدَّلًا cuius testimonium recipiebatur El medînae, testis publicus. Poesi quoque operam dabat, carminibusque multis Omajjidarum interitum deflevit. Apud poetas adpellabatur ٱبْن أَبِي سُنَّة مَوْلَى بَنِي أُمَيَّة Ebn abi sanna, cliens Omajjidarum, apud citharoedos Abu saîd, cliens Fâïdi. 22. Kail sive يَحْيَى قَيْل مَوْلَى ٱلْعَبَلَات sive Iachja kail, cliens tribus El abalât, Mekkanus, qui ex famulis Thorajjae ثُرَيَّا filiae Alii ben abdallae ben el hârith ben omajja el asgar fuisse dicitur, quae etiam El garidum habebat servum. 23. Eddallâl ٱلدَّلَّال i. e. *lepidus* sive أَبُو زَيْد نَافِذ ٱلدَّلَّال Abu seid nâfids eddallâl, Medinensis, cliens Aïschae, filiae Saîdi ben el âss. Firûsâbâdensis pag. 1448. cognomen huius hominis ٱلدَّلَّال Eddalâl fuisse perhibet. Nuweirita cognomen illud eum accepisse fert لِشَكْلِهِ وَحُسْن ظَرْفِهِ وَدَلِّهِ وَحَلَاوَة مَنْطِقِهِ وَحُسْن وَجْهِهِ i. e. „propter lusus amatorios, facetias gratas, urbanitatem, suavitatem vocis, formosamque faciem;" de eius cantu tradit haec: وَلَمْ يَكُنْ يُغَنِّي إِلَّا غِنَآء مُضَاعَفًا يَعْنِي كَثِير ٱلْعَمَل i. e. „non canebat nisi cantum duplicatum sive studiose tractatum." Erat ex ٱلْمُخَنَّثُون hominibus inflexis, de quibus pag. 11. diximus. Mentio eius fit in proverbiis arabicis tom. 1. pag. 451. ab Freytagio editis.

24. Adschâdscha sive عَجَاجَةُ ٱلْمُخَنَّثُ Adschâdscha inflexus, qui El basrae habitabat, hominum inflexorum huius civitatis clarissimus.

25. Asch-ab أَشْعَبُ sive أَبُو ٱلْعَلَاءِ أَشْعَبُ بْنُ جُبَيْرٍ Abul alâ asch-ab ben dschobeir, cuius pater fuit ex clientibus Sobeiritarum. Educatus est Asch-ab El medînae in domo Aïschae, filiae Othmâni ben affân. Verum eius nomen شُعَيْبٌ *Schoaib* fuisse, ab vulgo vero in أَشْعَبُ *Asch-ab* mutatum esse fertur. Asch-ab tam ardenti avaritia fuisse dicitur, ut eius cupiditas in proverbium veniret. 26. Abâdil عَبَادِلُ sive عَبَادِلُ بْنُ عَطِيَّةَ Abâdil ben atijja, Mekkanus, de quo Ispahanensis praeter alia haec tradit: هُوَ عَبَادِلُ بْنُ عَطِيَّةَ مَوْلَى قُرَيْشٍ مَكِّيٌّ مُغَنٍّ مُحْسِنٌ مِنَ ٱلطَّبَقَةِ ٱلثَّانِيَةِ ٱلَّتِي فِيهَا يُونُسُ ٱلْكَاتِبُ وَسِيَاطٌ وَدَحْمَانُ وَكَانَ حَسَنَ ٱلْوَجْهِ نَظِيفَ ٱلثِّيَابِ ظَرِيفًا وَلَمْ يُفَارِقِ ٱلْحِجَازَ وَلَا وَفَدَ إِلَى ٱلْمُلُوكِ مِنْ بَنِي أُمَيَّةَ كَمَا وَفَدَ غَيْرُهُ مِنْ طَبَقَتِهِ وَمَنْ دُونَهَا وَمَنْ فَوْقَهَا وَيُقَالُ أَنَّهُ كَانَ مَقْبُولَ ٱلشَّهَادَةِ i. e. „fuit ille Abâdil ben atijja, cliens Koreischitarum, Mekkanus, citharoedus praestans ex classi secunda, ex qua etiam Iûnis notarius, Sijât, et Dachmân, fuerunt. Erat facie venusta; vestitu utebatur nitido, facetusque erat. Non reliquit El hidschâsam, neque reges Omajjidas convenit, quod alii faciebant, qui ex eadem classi erant, aliique, tum iuniores, tum antiquiores. Diciturque eius testimonium acceptum fuisse.“ 27. Abu kâmil sive أَبُو كَامِلٍ ٱلْغُزَيِّلُ Abu kâmil el gusajjil, cliens El walîdi ben iesîd, chalifae Omajjidae, homo festivo sermone conspicuus. 28. Ismaïl ben el hirbids إِسْمَعِيلُ بْنُ ٱلْهِرْبِذِ Mekkanus, cliens gentis Essobeiri ben el awwâm. Fuit ex citharoedis El walîdi ben iesîd; vixit vero usque ad tempus Harûni arraschîd. 29. El hodsali el akbar i. e. El hodsali maior, sive أَبُو مَسْعُودٍ سَعِيدٌ ٱلْهُذَلِيُّ ٱلْأَكْبَرُ Abu masûd saîd el hodsali el akbar, lapicida Mekkanus, qui ollas lapideas e saxo sculpebat, et simul cantu admirationem sui Mekkanis iniiciebat. Ebn soreidschi filiam duxit, modosque cantilenarum ab eius patre compositos ab ea didicit; qua de re Ispahanensis nonnullos haec tradidisse fert: فَأَخَذَ ٱلْهُذَلِيُّ غِنَاءَ أَبِيهَا عَنْهَا فَٱنْتَحَلَ أَكْثَرَهُ فَعَامَّةُ غِنَاءِ ٱلْهُذَلِيِّ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ مِمَّا أَخَذَهُ مِنِ ٱبْنَتِهِ i. e. „tum didicit El hodsali modos eius patris ab ea, eorumque plurimos sibi arrogavit; maior igitur pars modorum El hodsali ab Ebn soreidscho composita est, suntque hi ex iis, quos ab filia Ebn soreidschi ille accepit.“ 30. El hodsali el asgar ٱلْهُذَلِيُّ ٱلْأَصْغَرُ i. e. El hodsali minor, cui nomen عَبْدَالُ Abdâl erat, frater El hodsalii maioris.

31. Hakam el wâdi حَكَمٌ ٱلْوَادِى sive El hakamus vallis, i. e. El hakamus, qui habitabat in وَادِى ٱلْقُرَى Wâdil kura i. e. valli oppidorum, quae vallis prope El medînam sita est. Nomen eius integrum est أَبُو يَحْيَى الحَكَمُ بْنُ يَحْيَى بْنِ مَيْمُونٍ Abu jachja el hakam ben jachja ben meimûn. Camelarius fuisse dicitur, qui ex Wâdil kura oleum camelis vehebat El medînam. Vita ei data est diuturna; cecinit enim apud El walîdum ben abdelmâlik, chalifam Omajjidam, atque apud Harûnum arraschîdum; quo imperante decessit. Fuit illo tempore in Wâdil kura coetus quidam citharoedorum, de quo Ispahanensis haec adposuit: وَكَانَ بِوَادِى ٱلْقُرَى جَمَاعَةٌ مِنَ ٱلْمُغَنِّينَ فِيهِمْ عُمَرُ بْنُ زَاذَانَ وَقِيلَ بْنُ دَاوُدَ بْنِ زَاذَانَ وَهُوَ ٱلَّذِى يُسَمِّيهِ ٱلْوَلِيدُ جَامِعُ لَذَّتِى وَحَكَمُ بْنُ يَحْيَى وَسُلَيْمَانُ وَخُلَيْدُ بْنُ عَتِيكٍ وَقِيلَ بْنُ عُبَيْدٍ وَيَعْقُوبُ ٱلْوَادِى وَكُلُّ هَؤُلَاءِ يَصْنَعُ فَيُحْسِنُ i. e. „erat in Wâdil kura coetus quidam citharoedorum, ex quibus fuerunt Omar ben sâdsân, vel ben dawûd ben sâdsân, qui ab El walîdo adpellabatur: *summa gaudii mei*, Hakam Ben jachja, Soleimân, Choleid ben atik, vel ben obeid, et Iakûb el wâdi; quorum quisque modos componebat, eosque praestantes." 32. Omar el wâdi عُمَرُ ٱلْوَادِى sive Omarus vallis, i. e. Omarus qui habitabat in Wâdil kura. Nomen eius integrum est عُمَرُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ زَاذَانَ Omar ben dawûd ben sâdsân; avus eius, Sâdsân, cliens fuit Amri ben othmân ben affân. Omar in Wâdil kura مُهَنْدِسٌ i. e. geometra fuisse, cantumque ibi multos homines docuisse fertur, qui postea modos cantilenarum ab Omaro compositos sibi arrogabant. Singulari favore Omarum amplexus est El walîd ben iesîd, chalifa Omajjida, a quo adpellatus est جَامِعُ لَذَّتِى وَمُحْيِى طَرَبِى i. e. „summa gaudii mei, effectorque laetitiae meae." 33. Iakûb el wâdi يَعْقُوبُ ٱلْوَادِى sive Iakûbus vallis, i. e. Iakûbus, qui habitabat in Wâdil kura; qui ex iis fuisse dicitur, quos Omar el wâdi ad canendum instituit.

34. Sijât سِيَاطٌ i. e. flagella, sive أَبُو وَهْبٍ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ وَهْبٍ Abu wahb abdalla ben wahb, Mekkanus, cliens Chosâitarum. Cognomen Sijât ideo ei inditum est, quia saepe canebat: كَأَنَّ مَزَاحِفَ الحَيَّاتِ فِيهِ ☆ قُبَيْلَ ٱلصُّبْحِ آثَارُ ٱلسِّيَاطِ i. e. „velut si orbitae serpentium in eo paulo ante auroram essent vestigia flagellorum." Didicit cantum ab Iûnis notario, instituitque ad artem musicam Ebu dschâmium et Ibrahîmum Maussilensem, qui citharoedi postea exstiterunt clarissimi. Tantam sibi famam confecit Sijât, ut Ibrahîm Maussilensis, quum aliquando modum ab Sijâto compositum cecinisset,

filiusque eius, Ishâk, interrogaret, a quonam homine modus hic compositus esset, haec responderet: لِمَنْ لَوْ عَاشَ لَمْ يَجِدْ أَبُوكَ شَيْئًا يَأْكُلُهُ لِسِيَاطٍ i. e. „ab eo homine, qui si viveret, pater tuus id, quo aleretur, non inventurus esset, ab Sijâto.“ Cecinit Sijât etiam apud El mahdium, chalifam Abbâssidam. 35. Dachmân دَحْمَانُ sive أَبُو عَمْرٍو عَبْدُ ٱلرَّحْمٰنِ بْنُ عَمْرٍو Abu amr abdarrachmân ben amr, Medinensis, cliens Leithitarum, homo probus et spectatae fidei. Dachmân eius لَقَبٌ sive cognomen fuisse dicitur; ab nonnullis adpellabatur دَحْمَانُ ٱلْأَشْقَرُ i. e. Dachmân rufus. Ispahanensis Ishâkum haec de eo tradidisse fert: كَانَ دَحْمَانُ مَعَ شُهْرَتِهِ بِٱلْغِنَآءِ رَجُلًا صَالِحًا كَثِيرَ ٱلصَّلَاةِ مُعَدَّلَ ٱلشَّهَادَةِ مُدْمِنًا لِلْحَجِّ وَكَانَ كَثِيرًا مَا يَقُولُ مَا رَأَيْتُ بَاطِلًا أَشْبَهَ بِحَقٍّ مِنَ ٱلْغِنَآءِ i. e. „erat Dachmân, quanquam citharoedus esse sciebatur, homo probus; frequenter precabatur, testimonia publica reddebat, iterque sacrum peragebat adsidue; dicere solebat: „non vidi rem futilem, quae rei bonae similior esset, quam cantum.“ Ebn dschâmium de Dachmâno haec tradidisse Ispahanensis perhibet: كَانَ مُعَدَّلًا مَقْبُولَ ٱلشَّهَادَةِ عِنْدَ ٱلْقُضَاةِ بِٱلْمَدِينَةِ وَكَانَ أَبُو سَعِيدٍ مَوْلَى فَايِدٍ أَيْضًا مِمَّنْ تُقْبَلُ شَهَادَتُهُ وَكَانَ دَحْمَانُ مِنْ رُوَاةِ مَعْبَدٍ وَغِلْمَانِهِ ٱلْمُتَقَدِّمِينَ قَالَ وَكَانَ مَعْبَدٌ فِي أَوَّلِ أَمْرِهِ مَقْبُولَ ٱلشَّهَادَةِ فَلَمَّا حَضَرَ ٱلْوَلِيدَ بْنَ يَزِيدَ وَعَاشَرَهُ فِي تِلْكَ ٱلْهَنَاتِ وَغَنَّى لَهُ سَقَطَ عَدَالَتُهُ لِأَنَّهُ ٱجْتَمَعَ مَعَ ٱلْوَلِيدِ عَلَى مَا كَانَ يَسْتَعْمِلُهُ i. e. „testis ille fuit, cuius testimonium recipiebatur ab iudicibus Medinensibus; atque etiam Abu saîd, cliens Fâïdi, ex iis erat, quorum testimonium recipiebatur. Erat Dachmân ex recitatoribus Mabedi, eiusque famulis praestantissimis. Addidit idem: Mabed quoque ab initio aetatis fuit testis receptus; postea vero, quum ad El walîdum ben iesîd se contulisset, seque illi adiunxisset socium futilitatis, auctoritas eius testimoniorum cecidit, quia cum El walîdo conspirabat ad peragenda ea, ad quae ille eum adhibebat ministrum.“ De munere illo testimoniorum, quod عَدَالَةٌ i. e. aequitas, vocabatur, Sacyus in chrestomathia arabica tom. 1. pag. 38. 39. exposuit. 36. Essobeir ben dachmân ٱلزُّبَيْرُ بْنُ دَحْمَانَ filius Dachmâni rufi, de quo modo diximus. Ex El hidschâsa ad Harûnum arraschidum perrexit, factusque est adsectator Ibrahîmi Maussilensis, citharoedi clarissimi. Duae enim tunc Bagdâdi erant citharoedorum sectae, quarum altera Ibrahîmo Maussilensi addicta erat, altera Ibrahîmo ben el mahdi. 37. Abdalla ben dachmân عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ دَحْمَانَ frater Essobeiri ben dachmân, filius Dachmâni rufi. Bagdâdum

perrexit, ibique sectam Ibrahimi ben el mahdi sequutus est. 38. Ebn sâchib el wudu أَبْنُ صَاحِبِ ٱلْوُضُوءِ i. e. filius praefecti lavationis, sive Abu abdalla mohammed ben abdalla, Medînensis, cliens Omajjidarum, cuius pater praeerat lavationibus مِيضَأَة Medinensibus.

4. Cantrices chalifis Omajjidis aequales.

39. Sallâmat el kass سَلَّامَةُ ٱلْقَسِّ i. e. Sallâma presbyteri, puella Medinensis, venustate corporis, cantuque suavi praestans, quae ab Mabedo, Ebn äïscha, Dschemîla et Mâliko ben abis samch, musicam didicit. Sallâma presbyteri ideo adpellata est, quia Abderrachmân ben abdalla ben ammâr Dschoschamita, Mekkanus, qui proter sanctimoniam et pietatem erga Deum ٱلْقَسّ *presbyter* vocabatur, amore eam prosequebatur. Postea Sallâmam emit Iesîd ben abdelmâlik, princeps Omajjida. Carmina quoque pangebat Sallâma. 40. Rajja رَيَّا soror Sallâmae presbyteri; utramque poeta quidam, qui عُبَيْدُ ٱللّٰهِ بْنُ قَيْسٍ ٱلرُّقَيَّات Obeidalla ben kais arrukajjât vocabatur, versibus celebravit, quorum primus hic est: لَقَدْ فَتَنَتْ رَيَّا وَسَلَّامَةُ ٱلْقَسَّا ✿ فَلَمْ تَتْرُكَا لِلْقَسِّ عَقْلًا وَلَا نَفْسَا i. e. „iam irretiverunt Rajja et Sallâma presbyterum, demseruntque presbytero mentem et animam." 41. Habbâba حَبَّابَةُ puella Medînensis, quae ab Ebn soreidscho, Ebn muchriso, Mabedo, Dschemîla, ceterisque citharoedis, qui illo tempore inclaruerant, cantum didicit. Primo adpellabatur ٱلْعَالِيَةُ El âlija; quum vero Iesîd ben abdelmâlik, chalifa Omajjida, eam emisset, nomen Habbâbae ei indidit. Tanto amore eam prosequebatur Iesîd ben abdelmâlik, ut, quum, grano mali granati suffocata, periisset, ipse, desiderio consumtus, paucis diebus post exspiraret. 42. Choleida خُلَيْدَةُ ٱلْمَكِّيَّةُ i. e. Choleida Mekkana, quae etiam خُلَيْدَةُ ٱلشَّمَّاسِيَّةُ Choleida Schammâssiana vocabatur, quia hominis cuiusdam erat, qui أَبْنُ شَمَّاسٍ Ebn schammâs adpellabatur. Ad cantum illam instituerunt Ebn soreidsch, Malik et Mabed. 43. Okaila عُقَيْلَةُ ٱلْعَقِيقِيَّةُ i. e. Okaila Akîkiana, quae et ipsa ٱلشَّمَّاسِيَّةُ Schammâssiana cognominata esse ab Nuweirita perhibetur; musicam eam docuit Dschemîla. 44. Schahda شُهْدَةُ ancilla El walîdi ben iesîd, chalifae Omajjidae, quae نَائِحَةٌ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ lamentaria Mekkana fuerat, sive ex iis feminis, quae mercede conductae lessum canebant. 45. Atika bint schahda عَاتِكَةُ بِنْتُ شُهْدَةَ filia illius Schahdae, de qua modo diximus. Cantu excellebat Atika, fidiumque erat peritissima; cecinit in aula Abbâssidarum. Ishâkum ben ibrahim el maussili de ea haec tradidisse Ispahanensis fert: كَانَتْ أَضْرَبَ مَنْ رَأَيْتُ بِٱلْعُودِ وَلَقَدْ

مَكَثَتْ سَبْعَ سِنِينَ أَخْتَلِفُ إِلَيْهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ فَتَضَارِبُنِي طَرْقًا أَوْ طَرْقَيْنِ وَوَصَلَ إِلَيْهَا مِنِّي وَمِنْ أَبِي أَكْثَرُ مِنْ ثَلَاثِينَ أَلْفَ دِرْهَمٍ بِسَبَبِي دَرَاهِمَ وَهَدَايَا i. e. „fuit illa earum, quae vidi, peritissima citharae, perque annos septem quotidie mihi, cam visitanti, fidibus cecinit modum unum vel duos; unde factum est, ut a me, patreque meo, plus quam triginta millia dirhemorum acciperet, partim nummis datis, partim donis."

5. Citharoedi chalifis Abbâssidis prioribus aequales.

46. Mohammed ben el aseh-ath مُحَمَّدُ بْنُ ٱلْأَشْعَث Koraischita, notarius كَاتِبٌ Kûfensis, qui carmina quoque pangebat. Versabatur in familiaritate hominis cuiusdam liberalis, qui El kûfae habitabat, adpellabaturque Ebn râmîn, sive عَبْدُ ٱلْمَالِكِ بْنُ رَامِين Abdelmâlik ben râmîn, qui plures habebat puellas cantu praestantes, Sarkâam, Robeicham, Saadam; de quibus infra dicetur. 47. Jachja Mekkanus يَحْيَى ٱلْمَكِّيّ sive أَبُو عُثْمَانَ يَحْيَى بْنُ مَرْزُوق Abu othmân jachja ben mersûk, cliens Omajjidarum; plerumque vero hanc suam clientelam وَلَاءَه celabat, ne chalifis Abbâssidis displiceret. Cum Hidschâsensibus aliis ad El mahdium, chalifam Abbâssidam, perrexit, perque annos multos in aula Bagdâdensi cecinit; diem supremum ibi obiit, natus annos centum et viginti. Etiam filius eius, Achmed, eiusque nepos, Mohammed ben achmed, citharoedi aulici fuerunt Bagdâdi. Cantilenas celeberrimas Jachja in libro litteris consignavit, de quo Ispahanensis haec tradit: وَلَهُ كِتَابٌ فِي ٱلْأَغَانِي وَنَسَبِهَا وَأَجْنَاسِهَا كَبِيرٌ جَلِيلٌ مَشْهُورٌ إِلَّا أَنَّهُ كَالْمُطَّرَحِ عِنْدَ ٱلرُّوَاةِ لِكَثْرَةِ تَخْلِيطِهِ فِي رِوَايَاتِهِ وَٱلْعَمَلُ عَلَى كِتَابِ ٱبْنِهِ أَحْمَدَ فَإِنَّهُ صَحَّحَ كَثِيرًا مِمَّا أَفْسَدَهُ أَبُوهُ وَأَزَالَ مَا عَرَفَهُ مِنْ تَخْلِيطِ أَبِيهِ وَحَقَّقَ مَا نَسَبَهُ مِنَ ٱلْأَغَانِي إِلَى صَانِعِهِ وَهُوَ يَشْتَمِلُ عَلَى ثَلَاثَةِ آلَافِ صَوْتٍ i. e. „librum composuit de cantilenis, earumque ortu, generibusque, magnum, eximium, celebrem; iam vero ab narratoribus spernitur, quia multis locis traditiones exhibet confusas. Utuntur igitur eo libro, quem illius filius, Achmed, conscripsit; qui multa eorum, quae pater peccaverat, emendavit, confusiones, quas adesse intellexit, sustulit, ortumque earum cantilenarum, quas pater auctoribus adtribuit, adcuratius inquisivit; qui liber tria millia cantilenarum continet." 48. Achmed ben jachja el mekki أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى ٱلْمَكِّيّ filius illius Jachjae, de quo modo diximus. Praenomen eius erat أَبُو جَعْفَر Abu dschafer, cognomen habuit طَنِين Tanîn i. e. tinnitus. Cantu excellebat, modosque praeclaros ipse composuit; fides pul-

sabat egregie. De libro illo, quo permagnam cantilenarum copiam Achmed complexus est, Ispahanensis praeter alia haec adiecit: وَكِتَابُهُ ٱلْمُجَرَّدُ فِى ٱلْأَغَانِى وَنَسَبِهَا أَصْلٌ مِنَ ٱلْأُصُولِ ٱلْمَعْمُولِ عَلَيْهَا وَمَا أَعْرِفُ كِتَابًا بَعْدَ كِتَابِ إِسْحَاقَ يُقَارِبُ كِتَابَهُ وَلَا يُقَاسُ بِهِ i. e. „atque liber illius, quo solas cantilenas, earumque ortum, exponit, ex iis fundamentis est, quibus homines operam dant, neque praeter librum Ishâki ullum novi, qui ad librum Achmedi accedat, vel cum eo comparari possit;“ atque haec: قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى ٱلْمَكِّيِّ أَنَّ أَبَاهُ جَمَعَ لِمُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ طَاهِرٍ دِيوَانًا لِلْغِنَآءِ وَنَسَبِهِ وَكَانَ مُحْتَوِيًا عَلَى أَرْبَعَةَ عَشَرَ أَلْفَ صَوْتٍ i. e. „dixit Mohammed ben achmed ben jachja el mekki patrem suum in usum Mohammedis ben abdalla ben tâhir corpus cantilenarum conscripsisse, quo de earum ortu exponebatur, eoque corpore quattuordecim millia cantilenarum eum complexum esse.“

49. Iesîd Haurâ sive أَبُو خَالِدٍ يَزِيدُ حَوْرَآء Abu châled jesîd haurâ, Medinensis, cliens Leithitarum, qui ad El mahdium, chalifam Abbâssidam, perrexit, atque in eius aula cecinit, modosque multos composuit. Venit ibi in familiaritatem Abul atâhijae, poetae clari, atque Ibrahîmi Maussilensis, citharoedi. 50. Folaich ben abil aurâ فُلَيْحُ ٱبْنُ أَبِى ٱلْعَوْرَآء sive, quae nominis forma saepe posita invenitur, فُلَيْحُ بْنُ ٱلْعَوْرَآء Folaich ben el aurâ, Mekkanus, cliens Machsûmitarum. Cecinit apud Harûnum arraschîdum, fuitque ex tribus illis citharoedis, qui, iubente Harûno, ex universa cantilenarum tunc usurpatorum copia elegerunt centum, quas praestantissimas esse iudicabant; qua de re Ispahanensis in sui libri prooemio pag. ٦ et ٧ copiosius exposuit. 51. Abd arrachîm eddaffâf عَبْدُ ٱلرَّحِيمِ ٱلدَّفَّافُ i. e. Abd arrachîm tympanista, sive أَبُو ٱلْقَاسِمِ عَبْدُ ٱلرَّحِيمِ بْنُ ٱلْفَضْلِ Abul kâssim abd arrachîm ben el fadl, Kûfensis, cliens gentis El aschathi ben kais; cecinit in aula Harûni arraschîdi. 52. Mohammed arraff مُحَمَّدٌ ٱلرَّفُّ sive مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو Mohammed ben amr, Kûfensis, cliens Temîmitarum. Cecinit apud Harûnum arraschîdum, familiarisque fuit Ebn dschâmii, citharoedi clari. Tam acuto ingenio erat, ut, si semel vel bis cantilenam audiverat, ipse eam perfecte caneret. 53. Ebn abil kannât sive أَبُو عُثْمَانَ عَمْرُو بْنُ أَبِى ٱلْكَنَّاتِ Abu othmân amr ben abil kannât, Mekkanus, cliens Dschomachitarum; ex citharoedis Harûni arraschîdi fuit, familiarisque Ebn dschâmii. 54. Hâschim ben soleimân هَاشِمُ بْنُ سُلَيْمَانَ cliens Omajjidarum, cuius praeno-

men erat أَبُو ٱلْعَبَّاسِ Abul abbâs. Maxime fuit in gratia apud El hâdium, chalifam Abbâssidam. 55. Abdalla ben el abbâs arrabîi عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ ٱلْعَبَّاسِ ٱلرَّبِيعِيُّ cui praenomen erat Abul abbâs; ab gente Abu farwac أَبُو فَرْوَةَ originem repetebat. Carmina composuit, citharoedusque fuit Harûno arraschido, eiusque successoribus, acceptus. 56. Wadschh el kura وَجْهُ ٱلْقَرْعَةِ i. e. facies stigmatis, quo cognomine utebatur مُحَمَّدُ بْنُ حَمْزَةَ بْنِ نُصَيْرٍ Mohammed ben hamsa ben nossair, famulus El manssûri, chalifae Abbâssidae. Dicitur fuisse شَرِسُ ٱلْخُلُقِ أَبِيُّ ٱلنَّفْسِ i. e. animo aspero, difficillima natura; si eum rogabant, ut caneret, nolebat; si eum sinebant, ipse incipiebat cantum.

57. Ebn dschâmi ٱبْنُ جَامِعٍ sive جَامِعٍ أَبُو ٱلْقَاسِمِ إِسْمَعِيلُ بْنُ Abul kâssim ismaîl ben dschâmi, homo ingenuus, qui ab Lowaj ben gâlib originem repetebat. Erat Korâni peritissimus, frequenterque precabatur; moribus utebatur probis. Ex clarissimis citharoedis fuit, qui in aula El hâdii atque Harûni arraschîdi cecinerunt. 58. Ibrahîm ben el mahdi إِبْرَاهِيمُ بْنُ ٱلْمَهْدِيِّ cui praenomen erat Abu ishâk, filius El mahdii, chalifae, frater Harûni arraschidi, homo doctus, historiae ac poesis Arabum gnarus, eloquentia conspicuus. Rebus publicis quoque saepius praefuit. Cantum valde diligebat, modosque ipse componebat, quos vero cantricibus suis, quae رِيقُ Rika et شَارِيَةُ Schârija adpellabantur, adtribuere solebat, ne ab hominibus carperetur. Moduli ab eo compositi erant لَيِّنَةٌ leues sive legibus artis non satis adstricti. Vituperatoribus respondebat: إِنَّمَا أَصْنَعُ تَظَرُّفًا لَا تَكَسُّبًا وَأُغَنِّي لِنَفْسِي لَا لِلنَّاسِ فَأَعْمَلُ مَا أَشْتَهِي i. e. „modos compono elegantiae tantum studens, non quaestui intentus; mihimet cano, non hominibus; itaque facio, quae mihi placent.“ Sororem habebat Ulajjam, item cantus peritam; unde factum est, ut homines dicerent: لَمْ يُرَ فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا إِسْلَامٍ أَخٌ وَأُخْتٌ أَحْسَنُ غِنَاءً مِنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ ٱلْمَهْدِيِّ وَأُخْتِهِ عُلَيَّةَ i. e. „non visi sunt inter paganos, neque inter Moslemos, frater et soror peritiores cantus quam Ibrahim ben el mahdi, eiusque soror Ulajja.“ Sed Ibrahîm Manssilensis, citharoedus illius temporis exercitatissimus, adsidue ea notabat, quae Ibrahîm ben el mahdi in componendis modis peccabat; unde altercationes acerbae inter eos enatae sunt. Porro de recta rhythmorum divisione et adpellatione disputarunt; nam quod rhythmorum genus *grave primum* vocatum fuerat, id ab Ibrahîmo ben el mahdi *grave secundum* nuncupabatur; quod vero *grave secundum* adpellaverant, id ab Ibrahimo ben el mahdi *grave primum* nominabatur. Sed adpella-

tiones illae novae, quas Ibrahim ben el mahdi proposuerat, postea ceciderunt, neque receptae sunt, nisi a paucioribus. 59. Ibrahîm Maussilensis sive إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَاهَانَ ٱلْأَرَّجَانِيُّ ٱلْمَوْصِلِيُّ Ibrahîm ben mâhân Arradschânensis, Maussilensis; natus est El kûfae ao. 125. decessit vero Bagdâdi ao. 188. Parentes eius erant Persae ex oppido Arradschân, quod in provincia Ahwâsensi situm est. Maussilensis ideo nuncupabatur, quia per aliquod tempus El maussilae versatus erat. Adpellatur a nonnullis ٱلنَّدِيمُ ٱلْمَوْصِلِيُّ *compotor Maussilensis*, quia plurium chalifarum compotor et convictor fuit. Primus eum audivit El mahdî; summa gratia et auctoritate floruit apud Harûnum arraschîdum. 60. Ishâk ben ibrahim sive أَبُو مُحَمَّدٍ إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ٱلْمَوْصِلِيُّ Abu mohammed îshâk ben ibrahîm el maussili, filius illius Ibrahîmi, de quo modo diximus. Adpellatur interdum ٱبْنُ ٱلنَّدِيمِ ٱلْمَوْصِلِيِّ *filius compotoris Maussilensis.* Erat homo litteris cruditus, qui, quanquam in cantu excellebat, ipse tamen hanc artem non magni faciebat, quia ad ea, quae viriliora ac graviora esse censebantur, sese inclinabat. Iuris civilis adeo peritus, moribusque tam decentibus fuit, ut El mamûn, chalifa Abbâssida, dignum eum diceret, qui iudex supremus tribunali Bagdâdensi praeficeretur. Natus est ao. 150. decessit ao. 235. Artem musicam Ishâk sic tractavit, ut hominem doctum decet; varia modorum et rhythmorum genera adcuratius distinxit, nominibusque idoneis significavit; libros composuit, quibus leges artis musicae iustas diligenter exposuit.

61. Mabed el jaktîni مَعْبَدٌ ٱلْيَقْطِينِيُّ sive Mabed Jaktînianus, Medinensis, servus cuiusdam filii Alii ben jaktîn. Postea in El irâkam deductus est, cecinitque in aula Harûni arraschîdi. 62. Arrattâb ٱلرَّطَّابُ i. e. dactylarius sive venditor dactylorum, Medinensis, qui pauciores tantum modos composuit. 63. Dokein دُكَيْنٌ Kûfensis, nonnullorum modorum auctor. 64. Nobaih نُبَيْهٌ Kûfensis, Temîmita, qui carmina quoque composuit. 65. Soleim ben salâma سُلَيْمُ بْنُ سَلَامَةَ cui praenomen erat Abu abdalla, familiaris Ibrahîmi Maussilensis. 66. Ebn abbâd sive أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ ٱلْكَاتِبُ Abu dschafer mohammed ben abbâd el kâtib, cuius pater fuit notarius Mekkanus. Ex citharoedis Hidschâsensibus, qui ad El mahdium, chalifam Abbâsidam, se contulerunt, Ebn'abbâd fuisse dicitur. 67. Achmed ennassîbi أَحْمَدُ بْنُ أُسَامَةَ ٱلنَّصِيبِيُّ sive ٱلْهَمْدَانِيُّ Achmed ben osâma Hamdanita, qui iam tempore chalifarum Omajjidarum inclaruit, familiarisque Abdarrachmâni ben abdalla fuit, qui أَعْشَى هَمْدَانَ i. e. Ascha Hamdanitarum adpellatus est. Canebat Achmed ennassîbi ad ٱلطُّنْبُورُ i. e. panduram,

sive lyram trichordem, primusque eum cantum usurpasse fertur, qui النّصب i. e. *positio* vocatur. Dschachda جحظة sive Abul hassan achmed ben dschafer ben mûssa Barmekida librum conscripsit, quo res panduristarum الطّنبوريّون exposuit; cuius libri mentionem saepe facit Ispahanensis. Cithara العود qua maior citharoedorum Arabum pars utebatur, erat quadrichordis vel quinquechordis. 68. Abu sakkâr el ama أبو زكّار الأعمى i. e. Abu sakkâr caecus, Bagdâdensis, familiaris Barmekidarum. 69. Mohammed Nadscha محمّد نجحة Kûfensis, citharoedus minus celeber, qui in aula chalifarum non cecinit. 70. Achmed ben mûssa el muneddschim أحمد بن موسى المنجّم sive Achmed ben mûssa astronomus. 71. Akîd عقيد cliens Ssâlichi ben arraschîd. 72. Hassîn ben muchris حسين بن محرز de cuius cantilenis Ispahanensis saepius mentionem facit.

6. Cantrices chalifis Abbâssidis prioribus aequales.

73. Ulajja bint el mahdi عليّة بنت المهدي filia El mahdii, chalifae Abbâssidae, soror Ibrahîmi ben el mahdi, de quo supra pag. 25. dictum est. Ulajja carmina condebat, modosque musicos, ad quos canerentur, componebat. 74. Basbas بصبص puella Medinensis, quae ab citharoedis illius civitatis antiquioribus cantum didicit. Primo El medînae apud Jachjam ben nefîs, clientem Anssâriorum, qui plures citharistrias habebat, versata est; deinde eam emit El mahdi, chalifa Abbâssida. 75. Sallâma essarkâ سلّامة الزّرقاء i. e. Sallâma caerulea, quae fuit ex citharistriis Abdelmâliki ben râmin عبد الملك بن رامين Kûfensis, de quo supra diximus pag. 23. Nuweirita eum clientem Abdelmâliki ben bischr ben merwân fuisse perhibet; vixit El kûfae tempore El manssûri, chalifae Abbâssidae. Saepius haec Sallâma adpellatur زرقاء ابن رامين Sarkâa Ebn râmîni; hoc enim nomine distinguebatur ab puella alia, quae زرقاء الزّرّاد Sarkâa Essarrâdi vocabatur. Antiquo vero tempore apud Dschadîssitas vixisse fertur زرقاء اليمامة Sarkâa El jemâmae, quae tanta oculorum acie fuit, ut spectare posset quae aberant tridui. Sallâmam essarkâam ab Ebn râmîno emit Dschafer ben soleimân, filius praefecti El basrae, numeravitque pro ea octaginta millia dirhemorum. 76. Rubaicha ربيحة citharistria Ebn râmîni, quam emit Mohammed ben soleimân centum millibus dirhemorum. Cognominatam eam esse الشّمّاسيّة Schammâssianam perhibet Ispahanensis; quo cognomine etiam Choleida utebatur, de qua supra pag. 22. diximus. 77. Saada

سَعْدَة quae et ipsa ex citharistriis Ebn râmini fuit; emit eam Ssâlich ben ali septuaginta millibus dirhemorum. 78. Badsl بَذْل puella Medinensis, quae liberaliter educata est El basrae, magistrosque habuit Saîdum, servum Fâidi, Dachmânum, Folaichum, Ebn dschâmium, aliosque. Primus eam emit El hâdi, chalifa, a quo postea eam accepit El amîn. Triginta millia cantilenarum cecinisse fertur. Librum cantilenarum in usum Alii ben hischâm composuit, de quo Ispahanensis haec tradit: لَهَا كِتَابٌ فِي ٱلْأَغَانِي مَنْسُوبُ ٱلْأَصْوَاتِ غَيْرُ مُجَنَّسٍ يَشْتَمِلُ عَلَى ٱثْنَيْ عَشَرَ أَلْفَ صَوْتٍ i. e. „conscripsit illa librum canticorum, in quo nomina auctorum singularum cantilenarum adposita, modi vero non significati sunt, duodecim millia cantilenarum continentem.“

79. Schârija شَارِيَة puella Basrensis, quam Ibrahîm Maussilensis emit, atque ad eaneundum instituit. Cantu eximio, quem fundebat, summam mox claritudinem sibi paravit. Librum singularem de rebus Schârijae scripsit Ebn el mutass. Nonnulli Schârijam Ibrahîmum ben el mahdi magistrum habuisse ferunt. 80. Uraib عُرَيْب puella Bagdâdensis, quae Dschaferum ben jachja ben châlid Barmekidam patrem habuisse dicitur. Praestantissimis ingenii dotibus florebat Uraiba, litteris erudita erat, carmina condebat, cantilenarum modos componebat, cantuque suavissimo excellebat. Tanta admiratione Uraiba et Schârija aequales adfecerunt, ut homines, utra praestantior esset, acriter disputantes in duas partes discederent; qua de re Ispahanensis adfert haec: وَكَانَ أَهْلُ ٱلظُّرْفِ وَٱلْمُتَعَايِنُونَ فِي ذَلِكَ ٱلْوَقْتِ صِنْفَيْنِ عُرَيْبِيَّةً وَشَارِيَّةً فَمَالَ كُلُّ حِزْبٍ إِلَى كُلِّ مَنْ يَتَعَصَّبُ لَهُ مِنْهُمَا مِنَ ٱلْاِسْتِحْسَانِ وَٱلطَّرَبِ وَٱلْاِقْتِرَاحِ i. e. „discesserant homines ingeniosi ac sollertes illo tempore in partes duas, Uraibianos et Schârijianos; suae quaevis secta cantrici ita addicta erat, ut eam admiraretur, ea delectaretur, eamque ceteris praeferret;“ atque loco alio haec: وَكَانَ ٱلنَّاسُ بِسُرَّ مَنْ رَأَى مُتَحَازِبِينَ فَقَوْمٌ مَعَ شَارِيَةَ وَقَوْمٌ مَعَ عُرَيْبَ لَا يَدْخُلُ أَصْحَابُ هَذِهِ فِي هَؤُلَاءِ وَلَا أَصْحَابُ هَذِهِ فِي هَؤُلَاءِ وَكَانَ أَبُو ٱلصَّقْرِ إِسْمَعِيلُ بْنُ بُلْبُلٍ عُرَيْبِيًّا i. e. „discesserant incolae Surramanrâae in partes, quarum altera ita dedita erat Schârijae, altera Uraibae, ut neutra ad alteram transiret; Abu ssakr ismaîl ben bulbul vero erat Uraibianus.“ Qui homo, liberalitate clarus, wesîrus El mutamedi, chalifae, fuit; Kâm. pag. 1400. Uraiba, quum in aula El mâmûni saepe caneret, cognominabatur ٱلْمَأْمُونِيَّة i. e. Mamûniana. Nata est ao. 181. annosque sex et nonaginta vixisse fertur.

81. Chaschf dsât el châl خَشْفٌ ذَاتُ ٱلْخَالِ i. e. Chaschfa notata naevo, ancilla Abul chattâbi ennachchâs, quae in labio superiori naevum habebat. Carminibus eam celebravit Ibrahîm Maussilensis; septuaginta millibus dirhemorum emit eam Harûn arraschîd. Passim adpellari videtur خَشْفٌ ٱلْوَاضِحِيَّةُ Chaschfa Wâdichiana. 82. Denânîr دَنَانِيرُ puella Medînensis, quam Badsla ad canendum instituit. Emit eam Jachja ben châlid Barmekida, unde factum est, ut cognominaretur ٱلْبَرْمَكِيَّةُ Barmekiana. Librum quoque solas cantilenas continentem كِتَابٌ مُجَرَّدٌ فِي ٱلْأَغَانِي composuit Denânîra. 83. Rîk رِيقٌ citharistria, quam primus habuit Ibrahîm ben el mahdi. 84. Mutajjam Hischâmiana مُتَيَّمٌ ٱلْهِشَامِيَّةُ puella Basrensis, quae magistros habuit Ibrahîmum Maussilensem, eiusque filium Ishâkum, et Badslam. Emit eam Ali ben hischâm, cui filiam, filiosque duos peperit. Quo mortuo, apud El mutassimum, chalifam, vixit. 85. Dukâk دُقَاقٌ puella ingenio praestans, quae in familiaritatem Hamdûnae, filiae Arraschîdi, venit; duxit eam يَحْيَى بْنُ ٱلرَّبِيعِ Jachja ben arrabî, cui filium peperit, Achmedum. 86. Inân sive عِنَانٌ جَارِيَةُ ٱلنَّاطِفِيِّ Inân, ancilla Ennâtifii, puella Iemâmensis, ingenio valens, poetria suavis, quam emit ٱلنَّاطِفِيُّ Ennâtifi, qui interdum ٱلنَّطَّافُ Ennattâf adpellatur; quo nomine fortasse dulciarius significatur. In epitome Gothana Inâna vocatur عِنَانٌ ٱلنَّاطِفَانِيَّةُ Inâna Nâtifâniana. Bagdâdi versata est, ibique cum poetis clarissimis, praesertim Abu nowâsso, in certamen descendit. Harûn arraschîd emere voluit Inânam, pretio promisso ingenti; sed Ennâtifi eam vendere noluit. Nuweirita Inânam in cantricum numerum retulit; sed magis poetria, quam cantrix fuisse videtur; quamobrem apud Fîrûsâbâdensem pag. 1782. posita sunt عِنَانٌ ٱمْرَأَةٌ شَاعِرَةٌ i. e. „Inâna est femina poetria.“ 87. Foraida sive فُرَيْدَةُ ٱلْكُبْرَى Foraida maior, puella Hidschâsensis, quae Bagdâdi primo in aedibus gentis Arrabîi cantum didicit, postea vero apud Barmekidas versata est; quibus sublatis, eam duxit ٱلْهَيْثَمُ بْنُ سَلْمٍ El heithem ben selm. 88. Foraida sive فُرَيْدَةُ ٱلْأُخْرَى Foraida altera, puella, quam cantum docuit عَمْرُو بْنُ بَانَةَ Amr ben bâna, citharoedus clarissimus, qui postea eam dedit El wâthiko chalifae, cui fuit carissima. 89. Hassana حَسَنَةُ quae ex cantricibus El mahdii, chalifae, fuit. 90. Wahba وَهْبَةُ citharoeda, quam habuit مُحَمَّدُ بْنُ عِمْرَانَ ٱلْقَرَوِيُّ Mohammed ben imrân Karjita; audivit eam Ishâk ben ibrahîm el maussili. 91. Sachîfa سَخِيفَةُ quae citharistria fuit apud زُرَيْقُ بْنُ مَنِيحٍ Soraikum ben manîch, clientem Issae ben mûssa, hominem opulentum et liberalem, qui tempore El manssûri, chalifae, habitabat El kûfae.

7. Citharoedi El wâthiko, El mutewekkilo, El mutamido, El mutadido, aequales.

Apud hos quoque chalifas, praesertim priores, nonnulli eorum citharoedorum, quos supra enumeravimus, quum vita iis data esset longior, versati sunt, cecineruntque. Praeter eos vero hoc loco hos adponere iuvabit. 92. Mohammed ben el hârith ben basch-chîr مُحَمَّدُ بْنُ الحَارِثِ بْنِ بَشْخِير cui praenomen fuit Abu dschaferi, ortus ab gente persica, quae in civitate Reiensi habitaverat; cecinit in aula El mamûni, atque apud El mutassimum et El wâthikum. 93. Muchârik sive أَبُو المَهَنَّا مُخَارِقُ بْنُ يَحْيَى Abul mahâ muchârik ben jachja, Medinensis; quem puerum, propter vocis suavitatem, emit Ibrahîm Maussilensis. Deinde eum vendidit El fadlo ben jachja Barmekidae, a quo eum accepit Harûn arraschîd. Illustrem famam sibi confecit, versatusque est etiam cum El mutassimo atque El wâthiko. 94. Alawijja عَلَوِيَّة sive أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ سَيْف Abul hassan ali ben abdalla ben seif, ab gente Sogdensi ortus, quem instituit Ibrahîm Maussilensis. Scaeva fuisse dicitur, propterea que cithara usus esse, in qua chordas ordine inverso collocaverat ita, ut gravissima loco infimo, acutiores supra eam positae essent. Cecinit ab tempore El amîni ad dies El mutewekkili. 95. Amr ben bâna عَمْرُو بْنُ بَانَة sive عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَان Amr ben mohammed ben soleimân, cliens Thakifitarum, qui ab matre Bâna metronymicum traxit. Pater eius erat ex notariis primariis. Poesi et cantui operam dedit Amr ben bâna; quod cantum adtinet, adsectator Ibrahîmi ben el mahdi fuit, adversarius vero Ishâko ben ibrahîm el mausseli. Librum confecit, magnam cantilenarum copiam continentem, quem eximium huius artis fundamentum esse Ispahanensis adfirmat. Prae ceteris chalifis ei favit El mutewekkil. Nonnulla de eo sub nro. 519. adtulit Ebn challikân. 96. Abu haschîscha أَبُو حَشِيشَة sive أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي أُمَيَّة Abu dschafer mohammed ben abi omajja, pandurista celeber, cuius familia apud Ibrahîmum ben el mahdi versabatur. Chalifarum sodalis fuit Abu haschîscha ab tempore El mamûni ad dies El mutamidi. Librum composuit, de quo Ispahanensis adnotavit haec: أَلَّفَ كِتَابًا جَمَعَ فِيهِ أَخْبَارَهُ مَعَ مَنْ عَاشَرَ وَخَدَمَ مِنَ الخُلَفَاءِ وَهُوَ كِتَابٌ مَشْهُور i. e. „conscripsit librum, quo ea exposuit, quae sibi apud chalifas eos acciderant, quibuscum versatus est, quibusque ministravit; qui liber celeber est.“

97. Abu dolaf el idschli sive أَبُو دُلَفَ ٱلْقَاسِمُ بْنُ عِيسَى ٱلْعِجْلِيّ Abu dolaf el kâssim ben îssa Idschlita, homo ingenuus, cuiusvis generis laude florens, qui fuit ex ducibus El mamûni, postea El mutassimi. Res publicas administravit, bella gessit, libros conscripsit, carmina pepigit, modos musicos composuit, poetaeque plures

carminibus eum celebrarunt. Plura de eo ab Ebn challikâno sub nro. 549. atque ab Reiskio in Abulf. ann. tom. 2. pag. 685. narrata sunt. 98. Achmed ben saîd sive أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ قَادِمٍ ٱلْمَعْرُوفُ بِٱلْمَالِكِيِّ Achmed ben saîd ben kâdim, qui vocatur El mâleki i. e. Mâlekita. Fuit ex ducibus principum Taheridarum, versatusque est apud Tâherum ben abdalla in civitate Reiensi; excelluit tum in canendo, tum in modis componendis. 99. Achmed ben ssadaka أَحْمَدُ بْنُ صَدَقَةَ pandurista, cuius pater fuit صَدَقَةُ بْنُ أَبِي صَدَقَةَ Ssadaka ben abi ssadaka, citharoedus Hidschâsensis, qui ad Harûnum arraschîdum se contulerat. De ipso Achmedo Ispahanensis praeter alia adposuit haec: لَهُ غِنَآءٌ كَثِيرٌ فِي ٱلْأَرْمَالِ وَٱلْأَهْزَاجِ وَمَا يَجْرِي مَجْرَاهَا مِنْ غِنَآءِ ٱلطُّنْبُورِيِّينَ i. e. „cantum multum composuit, ad genera Ramal et Hesedsch pertinentem, aliumque huius generis, panduristis usitatum.“ Cecinit apud El mutewekkilum, eximiaque praemia ab eo accepit. 100. Ebn el kassâr ٱبْنُ ٱلْقَصَّارِ i. e. filius fullonis, quo nomine adpellabatur سُلَيْمَانُ بْنُ عَلِيٍّ Soleimân ben ali, pandurista clarus, qui fuit El mutewekkilo aequalis, patremque habuit fullonem. 101. Ath-ath el aswad عَثْعَثٌ ٱلْأَسْوَدُ i. e. Ath-ath niger, mancipium مَمْلُوكٌ Mohammedis ben jachja ben moâds; Mochârik, citharoedus ille illustris, praenomen ei indidit أَبُو دُلَيْجَةَ Abu doleidscha; aequalis fuit El mutewekkilo. 102. Abul fadl radsâds أَبُو ٱلْفَضْلِ رَذَاذٌ qui cliens El mutewekkili fuit. 103. Ebn el mâreki ٱبْنُ ٱلْمَارِقِيِّ qui apud El mutewekkilum cecinit.

103. Mohammed ben achmed ben jachja el mekki مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى ٱلْمَكِّيِّ nepos illius Jachjae el mekki, de quo pag. 23. diximus; cecinit apud El mutamidum. 104. Obeidalla ben abdalla ben tâher عُبَيْدُ ٱللَّهِ بْنُ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ طَاهِرٍ cui praenomen fuit Abu achmed, homo nobilis, omni doctrina liberali politus, qui per aliquod tempus praetorianis Bagdâdensibus praefuit. Ebn challikân sub nro. 366. de eo exposuit. El mutadido aequalis fuit; carmina condidit, et modos musicos singulari arte perfectos. Libro hanc artem exposuit, de quo Ispahanensis haec tradit: وَكِتَابُهُ فِي ٱلنَّغَمِ وَعِلَلِ ٱلْأَغَانِي ٱلْمُسَمَّى كِتَابَ ٱلْآدَابِ ٱلرَّفِيعَةِ كِتَابٌ مَشْهُورٌ جَلِيلُ ٱلْفَائِدَةِ وَدَالٌّ عَلَى فَضْلِ مُؤَلِّفِهِ i. e. „atque liber ille, quo de tonis et mutationibus cantilenarum exposuit, qui adpellatur liber disciplinarum nobilium, celeber est, et perquam utilis, praestantiamque auctoris demonstrat.“ 105. Achmed ben abil alâ أَحْمَدُ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَآءِ qui ex citharoedis El mutadidi, chalifae, fuit. 106. El kâssim ben sursûr

بن زرزور ألقاسم qui item El mutadidi aulam frequentavit. 107. Masdûd مسدود pandurista, familiaris Abul abbâssi ben arraschid.

8. Cantrices El wâthiko, El mutewekkilo, El mutamido, El mutadido, aequales.

108. Kalam essâlichijja قلم ألصالحية sive Kalama Ssâlichiana, ancilla Ssâlichi ben abd el wahhâb, qui erat frater Achmedi ben abd el wahhâb, notarii Ssâlichi ben arraschîd; postea eam emit El wâthik, chalifa. Cantu praestabat, sed modos composuit non multos. 109. Machbûba محبوبة puella Basrensis, singulari ingenio praedita, formositate et probitate praestans; quae maxime quidem poesi operam dabat, sed cantum quoque fundebat. Abdalla ben tâher eam dono dedit El mutewekkilo, qui in summum favorem eam recepit. 110. Obeida panduristria عبيدة ألطنبورية quae versata est Bagdâdi, admiratoresque habuit Abu haschîscham citharoedum, atque Ishâkum ben ibrahîm el maussili. 111. Rijâd رياض ancilla hominis, qui أبو حماد Abu hammâd adpellabatur, aequalis El wâthiko. 112. Schâdschi شاجي ancilla Obeidallae ben abdalla ben tâher, cuius supra pag. 31. mentionem fecimus. Saepius haec citharistria apud El mutadidum, chalifam, cecinit, fuitque aequalibus probatissima.

Praeter eos homines vero, quos adhuc enumeravimus, tum cantus peritos, tum modorum auctores, Ispahanensis alios nominatim citat permultos, huius artis studiosos, quos omnes persequi longum est. Quam ob rem, quum de iis, qui nobiliores fuerunt, dixisse nobis videremur, de ceteris hoc loco agere supersedimus.

Caput secundum.

De modis et rhythmis cantus arabici.

Cantilenis nobilioribus singulis, ab Ispahanensi in libro cantilenarum magno adlatis, adnotationes breves subiunctae sunt, quae canendi modum significant, ad sonos citharae, certamque rhythmi speciem, relatum. Quo ex genere ea verba sunt, quae pag. ٢٢ lin. 10. posita leguntur: لَحْنُهُ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى i. e. „modus eius est rhythmus gravis primus cum digito indice in curriculo digiti medii;“ permultaque huius generis alia, quae per librum universum crebre adnotata sunt. Talibus verbis quidem certus canendi modus breviter tantum descriptus esse mihi videbatur, et quidem ita fere, quemadmodum vernacule ponimus: Melodie im Dreiachteltact in D moll, vel gallice: *mesure à trois-huit en Re mineur.* Sed cupido tamen me cepit sensus illarum adnotationum, quamvis admodum breviter consignatarum, paulo diligentius, si modo fieri posset, explorandi. Quo studio ductus, libros eos legere coepi, quibus scriptores Arabes, Persae, Turcaeque, leges artis musicae inter Moslemos receptas exposuerunt, quorum librorum satis multi in bibliothecis nostris inveniuntur, qui inscripti sunt: فِي ٱلْمُوسِيقِى de musica, فِي ٱلسَّمَاعِ de musica, فِي ٱلْأَدْوَارِ de periodis, فِي ٱلْأَلْحَانِ de melodiis. Ex quibus cito intellexi, quemadmodum praecepta artis mathematicae ab Graecis ad Arabes translata sunt, ita etiam artis musicae principia ab scriptoribus Graecis recepisse eos Arabes, qui de legibus musicis disseruerunt.

Apud Graecos vero viri docti multi de musica scripserunt, librorumque ab iis editorum haud paucos adhuc habemus. Ex quibus sunt libri Aristoxeni, qui Alexandro, Macedoniae regi, aequalis fuit, Euclidis, Nicomachi, Alypii, Gaudentii, Bacchii, Aristidis, quos Meibomius graece et latine edidit Amstelodami ao. 1652. porro libri Claudii Ptolemaei, Porphyrii, aliorumque. Quae scripta graeca quarto post Mohammedem saeculo in rem suam convertit El fârâbi ٱلْفَارَابِي sive Fârâbensis, philosophus Arabs clarissimus, cui nomen erat Abu nasr mohammed ben mohammed. Diem supremum obiit Damasci ao. 339. Fuit homo litterarum graecarum, praesertim philosophicarum et mathematicarum, peritissimus, librosque graecos plures in arabicum transtulit, ut analytica Aristotelis, quae انالوطيقى ab eo adpellantur. De re musica scripsit opera duo, quorum alterum legi. Quo quidem libro sonorum naturam, intervalla et systemata, rhythmique genera varia, eodem fere modo explicat, quo Graeci has res tractaverunt. Vocabulis

artis musicae propriis, quae Graeci finxerunt, ipse utitur arabice conversis, atque interdum ipsa vocabula graeca, litteris arabicis consignata, adponit. Sonum illum gravissimum, qui apud Graecos προσλαμβανόμενος sive *adquisitus* nominatur, Fârâbensis vocat أَلْمُقْتَرِضَةُ i. e. *adsumtum*; addit vero, in libris graecis eum بر سلمبانوما نس adpellari. Scriptores graeci plures, quorum libros, de re musica exponentes, perlegit, passim ab eo laudantur, ut اقليدس Euclides, بطليموس Ptolemaeus, تامسطيوس Themistius, aliique. Atque vocabulum illud, ex libro Ispahanensis sumtum, quod supra pag. 9. adtulimus, أَلْاُسْطُوخُوسِيَّةُ fortasse pro أَلْأَرِسْطُوخْسِنُوسِيَّةُ i. e. *Aristoxeniani* positum est; nam sectam quandam musicorum graecorum fuisse, qui, quoniam Aristoxenum magistrum habebant, Aristoxeniani adpellabantur, ex historia artis musicae, ab Forkelio editae, tom. 1. pag. 359—362. cognoscitur. Vocabula graeca, si litteris arabicis consignantur, saepe ponuntur vel truncata, vel depravata. Στοιχεῖα vero, a quo arabicum illud ductum esse putare quis posset, litteris arabicis استقصات et اسطقسات scribi solet.

Posteaquam Arabes de praeceptis artis musicae exposuerant, Persae quoque sua lingua hoc argumentum tractaverunt, Arabum vestigiis ingredientes. Ex quibus unum cognovi, cui nomen est عَبْدُ ٱلْـقَادِرْ بْنْ غَيْنِيِّ الحَافِظ أَلْمَرَاغِيّ Abd el kâdir ben gaini el hâfidh el merâghi. Nomen patris in codice a me perlustrato diversis modis scribitur. In libri inscriptione غيبى Gaibi positum est, ab alia manu vero litteris minutis غنى adiectum. In ipso libro pag. 120. ab eius auctore haec posita sunt: حضرت مخدومم

والدم افضل المتاخّرين قدوة المحققّين والمدقّقين غياث الملّة والدين مولانا غينى

i. e. excellentia domini mei, parentis mei, praestantissimi recentiorum, qui exemplar fuit hominum inquirentium atque explorantium, praesidiumque pietatis ac religionis, magister noster Gaini.“ Abd el kâdir, qui, si versiculos chronographos ad finem libri positos recte intellexi, saeculo post Mohammedem nono vixit, de sonis, sonorumque intervallis, eodem fere modo, quem Fârâbensis sequutus est, exponit, vocabula huius artis propria usurpans maximam partem arabica. Systemata vero sonorum certa, vel canendi modos, quae ab eo پرده *aulaeum* vel شدّ *cursus* vocantur, nominibus significat persicis, qualia apud Fârâbensem non inveniuntur; e quibus sunt همايون illustris, بزرك magnus, كردانيا versans, زنكوله tintinnabulum, شهناز regi blandiens, زير افكنده stratum, راهوى vialis; alia huius generis nomina modorum sunt شدّ البكا cursus fletus, شدّ اللذّة cursus laetitiae, شدّ الضحك cursus risus, شدّ الشجاعة cursus fortitudinis. Ex scriptoribus Turcis iis, qui artem musicam explicarunt, item unum cognovi, Chisrum ben abdalla, cuius liber in bibliotheca Berolinensi regia exstat, librorum arabicorum

persicorumque, qui idem argumentum tractant, haud dissimilis. De musica Turcarum Toderinus in eo libro, quem de litteratura turcica scripsit, nonnulla tradidit cap. 16.

Iam vero de codicibus, quibus usus sum, breviter dicam. Qui quidem hi sunt:

1. Liber Fârâbensis, qui كِتَابُ ٱلْمُوسِيقِى inscriptus est, codex Lugdunensis formae quadrae, continens folia centum et viginti tria, exaratus litteris minutissimis, sed satis emendate. Transcriptus est ao. 943. ex codice, qui ao. 482. exaratus fuerat. Dispertitus est hic liber in partes duas; prima, quae ٱلْمَدْخَلُ *introitus* inscribitur, de natura sonorum atque intervallorum generaliter exponit; altera, qua ٱلصِّنَاعَةُ نَفْسُهَا *ars ipsa* sive ٱلتَّأْلِيفُ *compositio* explicatur, de locis chordae, quibus intervalla varia terminantur, de coniunctionibus sonorum, de systematis sive scalis, de instrumentis musicis variis, et denique de ٱلْإِيقَاعَاتُ *rhythmis*, quos *tactum* vocamus, disserit. Citharoedorum Arabum clariorum, de quibus capite primo diximus, Mabedi, Ebn soreidschi, Dschemilae, Ishâki ben ibrahîm, passim mentio fit. Fârâbensis fol. 1. vers. de hoc libro dicit: سَلَكْنَا فِيهِ ٱلْمَسْلَكَ ٱلَّذِى يَخُصُّنَا نَحْنُ مِنْ غَيْرِ أَنْ نَخْلِطَ بِهِ مَذْهَبًا آخَرَ سِوَاهُ i. e. „persequuti sumus in eo viam eam, quam nobismet ipsis propriam habemus, neque immiscuimus modum alium ullum.“ Addit vero, se librum alium de musica conscripsisse, traditque fol. 2. rect. de eo haec: وَٱلْكِتَابُ ٱلثَّانِى أَثْبَتْنَا فِيهِ مَا تَأَدَّى إِلَيْنَا مِنَ ٱلْمَشْهُورِينَ مِنَ ٱلنَّاظِرِينَ فِى هٰذِهِ ٱلصِّنَاعَةِ وَشَرَحْنَا مَا غَمَضَ مِنْ أَقَاوِيلِهِمْ وَفَحَصْنَا عَنْ رَأْيِ وَاحِدٍ وَاحِدٍ مِمَّنْ عَرَفْنَا لَهُ رَأْيًا أَثْبَتَهُ فِى كِتَابٍ وَبَيَّنَّا مِقْدَارَ مَا بَلَغَهُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْ أُولٰئِكَ فِى تَحْصِيلِ مَا فِى هٰذَا ٱلْعِلْمِ وَأَصْلَحْنَا ٱلْخَلَلَ عَلَى مَنْ وَقَعَ عَلَيْهِ i. e. „libro illo altero ea exposuimus, quae ab hominibus huius artis peritis, iisque clarioribus, nobis tradita sunt; explicuimus quaecunque in eorum dictis obscura sunt, atque inquisivimus in sententiam uniuscuiusque eorum, quorum sententias libris expositas cognovimus; enarravimus quantum quisque in huius artis scientia profecerit, correximusque peccata eorum qui hallucinati sunt.“ Quem alterum Fàrâbensis librum, de scriptoribus veteribus, qui de arte musica disseruerunt, exponentem, quam vellem, legere potuissem; sed eum non vidi, neque iam, ubi exstet, scio.

2. Liber Abd el kâdiri, persice conscriptus, hunc titulum ferens: كِتَابُ مَقَاصِدِ ٱلْأَلْحَانِ فِى عِلْمِ تَأْلِيفِ ٱلنَّغَمِ وَٱلْأَوْزَانِ i. e. liber finium melodiarum, pertinentium ad scientiam componendorum sonorum et rhythmorum, codex Lugdunensis formae maximae, continens folia sexaginta sex, exaratus in urbe Islâmbul sive Constantinopoli ao. 988. Cuius libri auctor in explicandis sonis, intervallis, scalis et rhythmis, eundem fere ordi-

nem sequitur, ad quem Fârâbensis suum librum adstrinxit, sed vocabula interdum ponit recentiora, sonosque singulos aliis numeris sive litteris, quam qui ab Fârâbensi usurpantur, significat. Modos quoque exponit recentiori tempore ortos; pauca de citharoedis laudatissimis, iisque hominibus doctis, qui de arte musica disseruerunt, ad finem libri commemoravit. Formas geometricas et tabulas adiecit multas. Dedicavit librum Murâd châno ben mohammed chân ben bâjesîd chân, Turcarum othmânicorum sultâno.

Huic vero Abd el kâdiri libro in eodem codice Lugdunensi subiunctus est libellus alius, ab eadem manu exaratus, continens folia duodeviginti, qui inscribitur: رسالهٔ كَنْزِ أَلْتُّحَفِ فِى أَلْمُوسِيقِى i. e. libellus thesauri donorum, pertinentis ad musicam. Qui a quonam homine compositus sit, certe cognoscere non potui. Breviter in eo enarrantur intervalla et systemata sonorum, rhythmorumque genera. Quod rhythmos adtinet, alio modo quam Fârabensis et liber Makâssid el alchân eos describit, lineolis circellisque positis. Postrema libelli parte de instrumentis musicis exponitur variis, imaginesque nonnullorum adpictae sunt.

3. Liber Chisri ben abdalla, turcice conscriptus, hunc titulum ferens: ادوار موسيقى i. e. periodi musicae, codex Berolinensis, qui ex libris Diezii fuit, qui nomen auctoris, titulumque huius operis, folio primo inscripsit litteris latinis. Ipse codicem non inspexi, sed magnam partem eorum, quae ad varia rhythmorum genera sive الايقاعات pertinent, ex eo meum in usum transscripsit Otto de Platen, vir mihi amicissimus, litterarumque orientalium studiosus, qui ex velitum Borussorum cohorti secunda est. Satis copiose et perspicue Chisr rhythmos explicuisse mihi videtur. Scriptorum antiquorum plurium, qui idem argumentum tractaverunt, mentionem facit, quum Graecorum, ut Ptolemaci et Nicomachi, tum Moslemorum, ut Fârâbensis, Abd el mûmini, Abd el asîsi kermâni, aliorumque.

Ex his igitur libris nonnulla excerpsi, quae hoc loco hunc in finem adferam, ut, qua ratione sonos, intervalla, scalas, melodias et rhythmos Moslemi distinxerint et descripserint, lectores aliqua ex parte saltem intelligere possint. Plenam enim, iustamque, huius rei expositionem hic locus plane non fert, quoniam materia tam ampla, tamque impedita est, ut, si operam daremus, ut eam perspicue explicaremus, permagnum scribendo impleturi essemus paginarum numerum. Quicunque vero artem musicam, qualem Arabes eam descripserunt, explorare vult, eum ea, quae de hac re Graeci conscripserunt, perspexisse oportet. De recentiori Arabum musica exposuit Villoteau in: Description de l'Egypte; état moderne; tom. prem.

1. *De sonis musicis, eorumque nominibus et notis.*

Sonus, si universe loquuntur, ab Arabibus صَوْتٌ plur. أَصْوَاتٌ vocatur; sonus musicus φϑόγγος vero, qui ex gutture hominis emittitur, vel ex instrumento musico elicitur, certa lege adstrictus نَغْمَةٌ plur. نَغَمٌ nominatur. Aristides pag. 15. sonum musicum sic definit: φωνῆς πτῶσις ἐπὶ μίαν τάσιν ὁ φϑόγγος i. e. „vocis casus in unam tensionem est sonus musicus." Ita Moslemi quoque sono aequabiliter producto sonum musicum effici perhibent. Fârâbensis fol. 9. vers. haec ponit: وَٱلَّتِى مَنْزِلَتُهَا مِنَ ٱلْأَلْحَانِ مَنْزِلَةُ الْحُرُوفِ مِنَ ٱلْأَشْعَارِ هِىَ ٱلنَّغَمُ وَأَعْنِى بِٱلنَّغَمِ ٱلْأَصْوَاتَ الْمُخْتَلِفَةَ فِى الْحِدَّةِ وَٱلثِّقَلِ ٱلَّتِى تُتَخَيَّلُ كُلُّهَا مُمْتَدَّةً i. e. „in melodiis eo munere, quod in carminibus sustinent litterae, soni musici funguntur; quo vocabulo significo sonos acumine et gravitate diversos, quos imaginamur omnes productos;" atque fol. 8. rect. haec: وَيَنْقُصُهَا ٱمْتِدَادُ ٱلصَّوْتِ وَلِينُهُ ٱلَّذِى بِهِ يَصِيرُ ٱلصَّوْتُ نَغَمَةً i. e. „atque absunt ab illis [instrumentis i. e. tympanis et crepitaculis] productio soni, eiusque mollitudo, quae si adsunt, sonus fit sonus musicus." Abd el kâdir in libro Makâssid el alchân pag. 5. sonum musicum ab Fârâbensi ita definitum esse tradit: ٱلنَّغَمَةُ صَوْتٌ وَاحِدٌ لَابِثٌ زَمَانًا ذَا قَدْرٍ مَحْسُوسٍ فِى الْجِسْمِ ٱلَّذِى فِيهِ يُوجَدُ i. e. „sonus musicus est sonus unus durans per tempus aliquod, cuius quantitas certe percipitur, in eo corpore, in quo exstat." Quae definitio in libro Fârâbensis fol. 25. rect. legitur, sed, ut mihi videtur, non emendate scripta. Abd el kâdir multas alias soni musici definitiones subiungit, ab ٱلشَّيْخُ ٱلرَّئِيسُ Esscheich arrajis, et صَاحِبُ ٱلشَّرَفِيَّةِ i. e. auctore libri, qui Esscherefijja inscribitur, propositas. Auctor libelli Kens ettohaf pag. 10. sonum musicum sic explicat: نغمه عبارت از صوت لابث باشد در حدّت يا در ثقل در زمانى i. e. „vocabulum نغمه significat sonum durantem cum acumine vel gravitate per tempus aliquod."

Singulorum sonorum musicorum diversitas maxime in gravitate βαρύτης ثِقْلٌ et acumine ὀξύτης حِدَّةٌ sita est; sonus gravis ثَقِيلٌ nominatur, حَادٌّ vero acutus. Fârâbensis sonum dicit ab ictu effici, aere distracto; acumen et gravitatem soni vero ex ea celeritate pendere, qua aer, qui per ictum distractus fuerat, iterum confluit; fol. 25. rect. haec posita sunt: وَأَمَّا حِدَّةُ ٱلنَّغَمِ وَثِقَلُهَا فَإِنَّمَا يَكُونُ بِٱلْجُمْلَةِ مَتَى كَانَ ٱلْهَوَآءُ ٱلثَّانِى شَدِيدَ ٱلْاجْتِمَاعِ أَوْ كَانَ فِى الْحَالِ ٱلدُّونِ مِنَ ٱلْاجْتِمَاعِ i. e. „quod vero adtinet acumen sonorum musicorum, eorumque gravitatem, in universum tum efficiuntur, quando aer, qui depulsus fuerat, redit cum vehementia, vel utitur reditu gradus

infimi [i. e. lente redit]." Pro فِي ٱلْحَالِ ٱلدُّونِ in codice perperam فِي ٱلْحَالِ فِي ٱلدُّونِ scriptum est; paulo infra vero eadem pagina recte posita sunt. فَمَتَى كَانَ ٱلْهَوَآءُ ٱلْمَدْفُوعُ أَكْثَرَ وَكَانَتْ قُوَّةُ ٱلَّذِي يَدْفَعُهُ أَضْعَفَ كَانَ ٱلْهَوَآءُ أَبْطَأَ حَرَكَةً وَيَكُونُ مِنَ ٱلْإِجْتِمَاعِ بِٱلْحَالِ ٱلدُّونِ فَيَكُونُ ٱلصَّوْتُ أَثْقَلَ i. e. „quando aer, qui propellitur, multus est, vis illius vero, qui eum propellit, imbecillior, tum aer ille segnius movetur, utiturque reditu gradus infimi; qua re sonus fit gravior." Celeritatem reditus, qua aer propulsus utitur, in iis instrumentis musicis, qui chordis instructi sunt, ex crassitudine, tensione et longitudine chordae varia pendere Fârâbensis fol. 25. vers. demonstrat. Propterea in monochordo sive chorda una, in qua nulla crassitudinis, nec tensionis, diversitas inest, ex sola chordae longitudine varia, quae ad certum sonum efficiendum adhibetur, soni varii pendent; nam si certum chordae locum digito ad axiculum adprimimus, eadem chorda modo brevior, modo longior fit. Certus igitur sonus musicus significari potest loco chordae indicato, qui eam chordae longitudinem terminat, quam, si illum sonum efficere volunt, adhiberi oportet. Varii gravitatis et acuminis gradus ab Fârâbensi fol. 14. vers. طَبَقَاتُ ٱلثِّقَلِ et طَبَقَاتُ الحِدَّةِ vocari dicuntur.

Ex sonis musicis variis, certo ordine se invicem excipientibus, componitur ٱللَّحْنُ plur. أَلْحَانٌ sive melodia. Fârâbensis fol. 2. vers. haec proponit: ٱسْمُ ٱللَّحْنِ قَدْ يَقَعُ عَلَى جَمَاعَةِ نَغَمٍ مُخْتَلِفَةٍ رُتِّبَتْ تَرْتِيبًا مَحْدُودًا i. e. „nomen melodiae interdum cadit in complexum sonorum musicorum diversorum, qui certa ordine dispositi sunt." Deinde definitionem aliam adiicit: وَقَدْ يَقَعُ أَيْضًا عَلَى جَمَاعَةِ نَغَمٍ أُلِّفَتْ تَأْلِيفًا مَحْدُودًا وَقُرِنَتْ بِهَا الحُرُوفُ ٱلَّتِي تُرَكَّبُ مِنْهَا ٱلْأَلْفَاظُ ٱلدَّالَّةُ ٱلْمَنْظُومَةُ عَلَى مَجْرَى ٱلْعَادَةِ فِي ٱلدَّلَالَةِ بِهَا عَلَى ٱلْمَعْنَى i. e. „atque porro interdum [nomen melodiae] cadit in complexum sonorum musicorum, qui certa lege compositi sunt, quibusque litteras illas adiunxerunt, ex quibus conflantur vocabula demonstrantia, eaque disposita solito more, quem sequuntur, quando iis demonstrant sensum." Hanc vero definitionem esse arctiorem, eamque ad eas tantum melodias, quae voce humana canuntur, pertinere, recte addit Fârâbensis.

Moslemi singulos sonos musicos certis nominibus significant; quod quidem faciunt bipartito. Primum significandi modum ab Graecis acceperunt. Graeci enim systema quoddam sonorum musicorum condiderunt, quod perfectum, maximumque, nuncupant,

intervallum duarum ***octavarum***, quas vocamus, continens, idque in tetrachorda quinque dispertitum, quibus singulis certa nomina imposita sunt. Singuli vero uniuscuiusque tetrachordi soni nomina acceperunt, quae tetrachordi, ex quo hi soni sunt, nomen respiciunt. Ita tetrachordi gravissimi, quod ὑπατῶν sive ***principalium*** vocatur, singuli soni nuncupantur ὑπάτη ὑπατῶν principalis principalium, παρυπάτη ὑπατῶν subprincipalis principalium, λιχανὸς ὑπατῶν digitus index principalium, sive ὑπατῶν διάτονος principalium extenta, Martian. Capell. ed. Meibom. pag. 180. Quae nomina Arabes arripuerunt, pro graecis substituentes arabica; quae quidem sunt ثَقِيلَةُ ٱلرَّئِيسَاتِ gravissima principalium, وَاسِطَةُ ٱلرَّئِيسَاتِ media principalium, حَادَّةُ ٱلرَّئِيسَاتِ acutissima principalium. Quibus nominibus, quae infra plenius exponentur, Fârâbensis interdum utitur.

Modus significandi alter ad certos locos chordarum citharae pertinet, qui si certo manus laevae digito premuntur, digitus manus dextrae ex chorda sic pressa sonum certum elicit. Habet autem cithara arabica perfectior chordas وَتَرٌ plural. أَوْتَارٌ quinque; quae quidem nominantur: ٱلْبَمّ gravissima, ٱلْمَثْلَثُ tertia, ٱلْمَثْنَى secunda, ٱلزِّيرُ inferior, الحَادُّ acutissima. Sonus elicitur ex chorda aut plane non pressa, quae إِطْلَاقُ ٱلْوَتَرِ *missio chordae* vel مُطْلَقُ ٱلْوَتَرِ *chorda missa* vocatur, aut certo digito pressa. Igitur si hoc modo certos sonos significare volunt, talia ponunt: نَغْمَةُ مُطْلَقِ ٱلْبَمّ sonus chordae gravissimae missae, qui omnium gravissimus est, atque graece προσλαμβανόμενος *adquisitus*, similique ratione arabice ٱلْمَفْرُوضَةُ *assumtus* nuncupatur; نَغْمَةُ سَبَّابَةِ ٱلْمَثْنَى sonus digiti indicis chordae secundae, i. e. sonus, qui ex chorda secunda, digito indice manus laevae pressa, elicitur; qui sonus graece μέση ***medius***, similique ratione arabice ٱلْوُسْطَى i. e. ***media*** adpellatur; Fârabens. fol. 13. rect. Quae sonorum nomina, ab locis chordarum, qui premendi sunt, petita, infra plenius significabuntur, ubi, quomodo soni in varios chordarum locos dispertiti sint, exponetur.

Deinde soni musici, cum apud Graecos, tum apud Moslemos, breviter certis n o t i s significantur, quemadmodum hoc apud nos quoque fit. Graeci quidem, quum quindecim troporum sive modorum sonis singulis singulas notas tribuerent, notaeque eorum sonorum, qui canebantur, ab notis eorum, quos instrumenta edebant, diversae essent, ingentem notarum numerum introduxerunt. Notae musicae vero, ab Graecis usurpatae, erant viginti quattuor litterae alphabeti, quibus arithmetici numeros significabant; quae ad sonos signandos ponebantur tum integrae, tum variis modis truncatae, distortae, inversae, alphabetico ordine ab acutioribus sonis descendentes in graviores; Bellermann fragm.

graecae scriptionis de musica, Berolin. 1840. pag. 8. Lydii modi sonus gravissimus sive proslambanomenos, ex cithara eliciendus, Tau littera iacenti ⊢ signabatur; sonus sequens sive hypate hypaton Gamma littera Γ recta, similique ratione soni ceteri. Arabes, qui et ipsi in libris arithmeticis et mathematicis numeros significabant litteris alphabeti arabici ex ordine syriaco vel hebraeo collocatis, easdem litteras ad signandos sonos musicos ita adhibuerunt, ut pro sonis gravioribus litterae priores, pro acutioribus postremae ponerentur. Fârâbensis systematis maximi immutati, quod Graeci condiderunt, sonos quindecim fol. 36. rect. his litteris significat:

ا ج د ه ز ح ط ى ك ل م ن س ع ف

Ponuntur igitur apud eum haec: وَنَغْمَةُ ا وَهِيَ أَثْقَلُ ٱلنَّغَمِ ٱلْمَفْرُوضَةِ هَاهُنَا أُسَمِّيهَا ثَقِيلَةَ ٱلْمَفْرُوضَاتِ وَٱلنَّغَمَ ٱلثَّلَثَ ٱلَّتِى تَتْلُو ثَقِيلَةَ ٱلْمَفْرُوضَاتِ وَهِيَ ج د ه أُسَمِّيهَا ٱلرَّئِيسَاتِ i. e. „atque sonum Elif, qui est gravissimus sonorum adquisitorum, hoc loco nuncupo *gravissimum adquisitorum*; sonos illos tres vero, qui gravissimum adquisitorum sequuntur, qui quidem sunt Dschim, Dal, He, nuncupo *principales*;“ huiusque generis alia multa.

Abd el kâdir systematis musici, quod intervallum unum integrum explet, sonosque decem et octo continet, singulos sonos pag. 11. his litteris sive numerorum notis, quae ab arithmeticis Arabibus usurpantur, significat, ab sonis gravioribus procedens ad acutiores:

يج	يز	يو	يه	يد	يج	يب	يا	ى	ط	ح	ز	و	ه	د	ج	ب	ا
18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1

Deinde intervalli illius integri, quod sequitur, acutioris eundem notandi modum adhibens, his litteris signat:

له	لد	لج	لب	لا	ل	كط	كح	كز	كو	كه	كد	كج	كب	كا	ك	يط
35	34	33	32	31	30	29	28	27	26	25	24	23	22	21	20	19

Ponuntur igitur apud eum: نغمهٔ ا و يج متّحد اند در كيفيّت i. e. „sonus 1 et sonus 18 sunt iidem, quod adtinet qualitatem.“ Atque haec sonorum, quorum quisque tertia toni pars est, signa Abd el kâdir per totum librum ponit. Auctor libelli Kens ettohaf iisdem signis utitur, adiicitque pag. 13. numeros decem et septem, qui sequuntur proximi, sonorum intervalli integri tertii notas.

2. *De intervallis.*

Intervallum illud, quod inter sonos duos diversos interest, quum maius, tum minus, graece διάστημα, arabice بُعْد plural. أَبْعَاد *distantia* vocatur. Aristoxenus pag. 15. intervallum sic explicat: διάστημα δέ ἐστι τὸ ὑπὸ δύο φθόγγων ὡρισμένον μὴ τὴν αὐτὴν

τάσιν ἐχόντων i. e. „intervallum vero id est, quod duobus sonis finitur, non eandem tensionem habentibus;“ deinde addit, intervalla alia esse maiora, alia minora; porro alia *σύμφωνα* consona sive grata esse, alia *διάφωνα* dissona; minora vero ea, quae intervallo quaternario angustiora essent, dissona esse omnia, pag. 20. Fârâbensis fol. 26. rect. de intervallo ita exponit: وَكُلُّ نَغْمَتَيْنِ سُمِعَتَا مِنْ مَكَانَيْنِ وَكَانَتْ إِحْدَاهَا حَادَّةً وَٱلْأُخْرَى ثَقِيلَةً فِي زَمَانٍ وَاحِدٍ أَوْ فِي زَمَانَيْنِ مُتَقَارِبَيْنِ فَإِنَّ مَجْمُوعَ ٱلنَّغْمَتَيْنِ فِي ٱلسَّمْعِ يُسَمَّى ٱلْبُعْدَ وَقَدْ يُسَمَّى ٱلْمُدَّةَ فَٱلْبُعْدُ هُوَ مَجْمُوعُ نَغْمَتَيْنِ مُخْتَلِفَتَيْنِ فِي ٱلْحِدَّةِ وَٱلثِّقَلِ i. e. „si soni duo, ex locis duobus profecti, quorum alter acutus, alter gravis est, tempore eodem, vel duobus temporibus inter se propinquis, audiuntur, concentus eorum, qui aure percipitur, vocatur بُعْدٌ *intervallum*, atque interdum مُدَّةٌ *spatium*; itaque intervallum est concentus duorum sonorum, qui acumine et gravitate inter se differunt.“ Addit, alia intervalla esse مُتَّفِقٌ consona, alia مُتَبَايِنٌ vel مُتَنَافِرٌ dissona. Abd el kâdir eandem intervalli definitionem, aliasque, quae ei similes sunt, pag. 6. proponit, additque haec: پس بباید دانست که بعد از اختلاف نغمتین حاصل می شود i. e. „ergo sciri oportet, intervallum ex differentia duorum sonorum exsistere.“ Consentit cum Abd el kâdiro auctor libelli Kens ettohaf pag. 11.

Intervalla maiora, eaque consona, iuxta Graeci atque Moslemi distinxerunt sex, ab Euclide pag. 13. atque ab Fârâbensi fol. 21. vers. enumerata, nominaque iis imposuerunt haec:

ٱلْبُعْدُ ٱلَّذِى بِٱلْأَرْبَعَةِ	τὸ διὰ τεσσάρων
ٱلْبُعْدُ ٱلَّذِى بِٱلْخَمْسَةِ	τὸ διὰ πέντε
ٱلْبُعْدُ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ	τὸ διὰ πασῶν
ٱلْبُعْدُ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ وَٱلْأَرْبَعَةِ	τὸ διὰ πασῶν καὶ διὰ τεσσάρων
ٱلْبُعْدُ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ وَٱلْخَمْسَةِ	τό διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε
ٱلْبُعْدُ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ مَرَّتَيْنِ	τὸ δὶς διὰ πασῶν.

Soni haec intervalla terminantes a nobis vocantur: *quarta, quinta, octava, undecima, duodecima, octava duplicata.* In intervallo integro sive *octava* Fârâbensis fol. 14. vers. *consonantias* ٱتِّفَاقَاتٌ sive كَمَالَاتٌ *perfectiones* inesse perhibet tres; prima, quam ٱلْكَمَالُ ٱلْأَعْظَمُ *perfectionem maximam* adpellat, octavam significare videtur, altera intervallum quinarium, tertia intervallum quaternarium. Gravissimum octavae

6

cuiusvis sonum الشحاج الاعظم *rudentem maximum* nuncupari tradit, acutissimum vero الصياح الاعظم *stridentem maximum*; haec enim ponit: وبين ان طرفي البعد نغمتان مختلفتا الطبقة ومتى كان طرفا البعد اذا اقترنا حدث بهما الكمال الاعظم فان اثقل الطرفين يسمى بالعربية الشحاج الاعظم والآخر يسمى الصياح الاعظم والناس يعدونهما كنغمة واحدة وتقوم في الالحان كل واحدة منهما مقام الاخرى فلنسمى كل واحدة منهما قوة للاخرى i. e. „apertum est, duos terminos intervalli esse sonos duos gradu diversos; si vero ex duobus terminis intervalli consociatis exsistit perfectio maxima, tum gravissimus terminus arabice vocatur rudens maximus, alter vero vocatur stridens maximus; quos quidem duos sonos homines sonum eundem esse ita existimant, ut in melodiis alter alterius vicem expleat. Atque alterum dicimus esse alterius potentiam.“ Atque in libro Kens ettohaf pag. 15. de his adpellationibus sic exponitur: نغمهء مطلق بم بنسبت با سبابهء مثنى شحاج ميخوانند وسبابهء مثنى بنسبت با مطلق بم صياح ميخوانند وهمچنين سبابهء بم بنسبت نا بنصر مثنى شحاج ميخوانند وبنصر مثنى بنسبت با سبابهء بم صياح ميخوانند وهر نغمه كه درين بعد باشد اثقل را شحاج خوانند وحادرا صياح i. e. „sonum chordae gravissimae missae [i. e. non pressae] relatum ad digitum indicem chordae secundae adpellant rudentem, digitum indicem chordae secundae vero ad chordam gravissimam missam relatum adpellant stridentem; eodemque modo digitum indicem chordae gravissimae relatum ad digitum annularem chordae secundae adpellant rudentem, digitum annularem chordae secundae vero relatum ad digitum indicem chordae gravissimae adpellant stridentem; atque quorumvis sonorum, hoc intervallo distentorum, graviorem adpellant rudentem, acutum stridentem.“ Inter eos sonos citharae binos, qui hoc loco designati sunt, intervallum integrum sive octava interest.

Vocabulum قوة plural. قوى *potentia* eum gradum, quem in *octava* certus sonus obtinet, significat, primus ergo octavae primae sonus in ea eandem potentiam, quam primus octavae secundae in secunda, habet; atque ita secundus octavae primae sonus in ea eandem potentiam, quam secundus octavae secundae in secunda, obtinet.

Quaeritur quotnam sonorum *octavas* esse Moslemi doceant. Fârâbensis totum sonorum musicorum naturalium النغم الطبيعية sive naturae consentaneorum ambitum neque ex ullius hominis gutture, neque ex instrumento ullo, elici posse dicit; instrumentorum

omnium capacissimum vero, sive sonos plurimos edens, illud esse, quod Schâhrûd شاهرود adpellant; quod Meninskius tibiam quandam esse perhibet. Qua de re Fârâbensis fol. 14. vers. et 15. rect. sic disserit: فَلْنُحَصِّلِ ٱلْآنَ بُعْدَ أَثْقَلِ نَغْمَةٍ طَبِيعِيَّةٍ مِنْ أَحَدِّ نَغْمَةٍ طَبِيعِيَّةٍ بِحَسْبِ مَا يُمْكِنُنَا أَنْ نَجِدَهَا نَحْنُ فِي ٱلْأَجْسَامِ ٱلَّتِي تُوَاتِينَا لِٱسْتِخْرَاجِ ٱلنَّغَمِ فِيهَا فَإِنَّهُ لَا يَمْنَعُ مَانِعٌ أَنْ يَكُونَ هَاهُنَا مَا هُوَ طَبِيعِيٌّ بِوَجْهٍ مَا وَلَكِنْ لَا نَجِدُ جِسْمًا يُوَاتِينَا عَلَى ٱسْتِخْرَاجِهِ مِنْهُ وَلَا وَتَرًا وَلَا حَلْقَ إِنْسَانٍ وَلْنَرُمْ أَخْذَ هَذَيْنِ ٱلطَّرَفَيْنِ بِحَسْبِ مَا تُعْطِينَا ٱلْآلَاتُ ٱلْمُسْتَخْرِجَةُ ٱلَّتِي جُعِلَتْ بَعْضُهَا تَابِعَةً وَمُحَاكِيَةً لِلنَّغَمِ ٱلطَّبِيعِيَّةِ ٱلْمَسْمُوعَةِ مِنَ ٱلْإِنْسَانِ وَلْنَسْتَقْقِدْ مِنَ ٱلْآلَاتِ ٱلْمَشْهُورَةِ عِنْدَنَا أَكْثَرَ إِعْطَاءً لِلنَّغَمِ فَنَقُولُ أَنَّ ٱلَّتِي وَجَدْنَاهَا نَحْنُ بِهَذِهِ ٱلصِّفَةِ مِنَ ٱلْآلَاتِ ٱلْمَشْهُورَةِ فِي مَمْلَكَةِ ٱلْعَرَبِ هِيَ ٱلْآلَةُ ٱلَّتِي تُسَمَّى ٱلشَّاهْرُودَ وَهَذِهِ إِنَّمَا ٱسْتُنْبِطَتْ فِي زَمَانِنَا نَحْنُ وَلَمْ تَكُنْ تُعْرَفُ فِي مَا خَلَا مِنَ ٱلزَّمَانِ وَأَوَّلُ مَنِ ٱسْتَخْرَجَهَا وَٱسْتَنْبَطَهَا رَجُلٌ مِنْ سُغْدِ سَمَرْقَنْدَ يُعْرَفُ بِخُلَيْصِ بْنِ أَحْوَصَ وَٱسْتَخْرَجَهَا أَوَّلَ مَا ٱسْتَخْرَجَهَا بِبِلَادِ ٱلْمَاهِ أَيِ ٱلْجِيلِ وَذَلِكَ فِي سَنَةِ أَلْفٍ وَمِايَتَيْنِ وَثَمَانٍ وَعِشْرِينَ لِلْإِسْكَنْدَرِ وَسَنَةِ سِتٍّ وَثَلَاثِمِايَةٍ مِنْ سِنِي ٱلْعَرَبِ ثُمَّ حَمَلَهَا إِلَى بِلَادِ ٱلسُّغْدِ وَبِلَادُ ٱلسُّغْدِ هِيَ قَرِيبَةٌ مِنْ أَقَاصِي ٱلْبُلْدَانِ ٱلَّتِي فِي نَاحِيَةِ ٱلشَّمَالِ i. e. „iam vero intervallum illud, quod inter sonum naturalem gravissimum et sonum naturalem acutissimum interest, exploremus, quatenus eos in iis corporibus, quae sonos musicos nobis subministrant, reperire possumus; nil enim impedit, quo minus quodcunque naturale sit in iis exsistat modo aliquo. Sed nullum corpus invenimus, quod illud intervallum nobis subministret, neque chordam ullam, neque guttur hominis. Itaque operam demus, ut duos illos terminos in tantum eruamus, quantum eos nobis suppeditant instrumenta sonos edentia, quorum nonnulla ita condita sunt, ut sonos musicos, qui ex homine audiuntur, sequantur atque imitentur, scrutemurque instrumentorum apud nos usitatorum feracissimum soni. Quod si facimus, dicemus instrumentorum in terris Arabum usitatorum feracissimum illud esse, quod Schâhrûd adpellatur; quod nostro demum tempore inventum est, neque cognitum fuerat tempore praeterito. Quod primus edidit atque invenit homo quidam, qui ex Sogdensibus Samarkandae erat, adpellabaturque Cholais ben achwas. Primo illud instrumentum invenit in terra Mâhensi sive Dschîlensi anno post Alexandrum millesimo ducentesimo vicesimo octavo, qui est

annus Arabum trecentesimus sextus; postea in terram Sogdensium id advexit, quae propinqua est terris extremis ad septentrionem sitis.“ Pro ٱلسُّغْد in codice bis ٱلسِّنْد *Sindenses* scriptum est, quod perperam positum esse suspicor; porro pro أَوَّلَ مَا *primo* scriptum est أَوَّلُ مَنْ *primus*, quod item perperam positum esse ea demonstrant, quae sequuntur. Deinde Fârâbensis fol. 15. rect. instrumentum illud etiam Bagdâdum, paulatimque in ceteras Moslemorum terras advectum esse perhibet. Quibus expositis, de capacitate Schâhrûdi haec dicit: فَانَّا اذَا أَخَذْنَا أَثْقَلَ نَغْمَةٍ فِيهَا وَقِسْنَاهَا الَى أَحَدِّ نَغْمَةٍ فِيهَا وَجَدْنَا ٱلْأَحَدَّ صَيَّاحَ صَيَّاحِ صَيَّاحِ أَثْقَلِ نَغْمَةٍ فِيهَا وَهُوَ قُوَّةُ ٱلْأَثْقَلِ ٱلرَّابِعَةُ وَفِيمَا بَيْنَهُمَا ثَلَاثُ قُوًى وَهَذَا أَبْعَدُ مَا أَعْطَتْنَا هَذِهِ ٱلْآلَةُ وَكَذٰلِكَ يُمْكِنُ أَنْ يُسْتَخْرَجَ بُعْدُ هَذِهِ وَمَا فَوْقَهَا فِى ٱلْحِدَّةِ وَٱلثِّقَلِ مِنَ ٱلْمَزَامِيرِ ٱلْمُخْتَلِفَةِ i. e. „quodsi sumimus gravissimum huius instrumenti sonum, cumque cum sono eius acutissimo conferimus, acutissimum esse invenimus stridentem stridentis illius stridentis, qui ad sonum huius instrumenti gravissimum pertinet; stridens igitur huius instrumenti acutissimus est potentia quarta soni gravissimi, atque inter eos sitae sunt potentiae tres. Hic vero sonus extremus eorum est, quos hóc instrumentum nobis subministrat. Atque ita ambitus sonorum huius instrumenti, atque etiam is, qui acumine et gravitate maior est, ex tibiis inter se diversis elici potest.“ Fârâbensis his, schâhrûdum sonos octavarum trium praebere, significare voluit. Pro صَيَّاحَ صَيَّاحِ صَيَّاحِ أَثْقَلِ نَغْمَةٍ vero in codice صَيَّاحَ صَيَّاحِ أَثْقَلِ أَثْقَلِ نَغْمَةٍ posita sunt, quae non recte scripta esse suspicor; atque verbum يُسْتَخْرَجَ ab codice abest, incuria librarii, ut mihi videtur, omissum.

Post ea verba, quae modo adposuimus, Fârâbensis fol. 15. rect. et vers. haec addit, significans, intra tres igitur octavas, sive potentias quattuor, sonos illos, qui ad melodias componendas adhiberi possint, sitos esse: وَبَيِّنٌ أَنَّا اِذَا أَخَذْنَا ٱلنَّغَمَ ٱلَّتِى بَيْنَ ٱلْأَثْقَلِ وَبَيْنَ أَقْرَبِ قُوَّةٍ اِلَيْهِ مِنْ هَذِهِ ٱلْقُوَى وَحَصَّلْنَاهَا وَكَرَّرْتَ فِيمَا بَيْنَ هَذِهِ ٱلْقُوَى ٱلثَّلٰثِ ٱلْبَاقِيَةِ حَصَلَتْ حِينَئِذٍ ٱلنَّغَمُ كُلُّهَا غَيْرَ أَنَّ ٱلْمُتَكَرِّرَةَ هِىَ بِأَعْيَانِهَا ٱلْقُوَى ٱلَّتِى فِى ٱلْبُعْدِ ٱلْأَوَّلِ فَٱلْقُوَى ٱلَّتِى فِى ٱلْبُعْدِ ٱلْأَوَّلِ اِذَا هِىَ جَمِيعُ ٱلنَّغَمِ ٱلطَّبِيعِيَّةِ لِلْاِنْسَانِ فَٱلطَّبِيعِيَّةُ هِىَ ٱلَّتِى مِنْهَا تَأْتَلِفُ ٱلْأَلْحَانُ ٱلطَّبِيعِيَّةُ وَٱلْأَلْحَانُ ٱلطَّبِيعِيَّةُ هِىَ هَذِهِ ٱلْمَوْجُودَةُ عِنْدَ هَذِهِ ٱلْأُمَمِ وَٱلنَّغَمُ ٱلَّتِى مِنْهَا تُؤَلَّفُ هَذِهِ ٱلْأَلْحَانُ هِىَ ٱلْمَوْجُودَةُ

فِي هٰذِهِ ٱلْآلَاتِ ٱلْمَشْهُورَةِ عِنْدَنَا وَأَكْمَلُ ٱلْأَلْحَانِ ٱلطَّبِيعِيَّةِ ٱلَّتِي أُلِّفَتْ وَتُؤَلَّفُ فِي
ٱلَّتِي تُؤَلَّفُ مِنَ ٱلنَّغَمِ ٱلْخَارِجَةِ عَنِ ٱلْعُودِ ثُمَّ عَنِ ٱلطُّنْبُورِ ٱلْبَغْدَادِيِّ ثُمَّ عَنِ
ٱلنَّايِ ثُمَّ عَنِ ٱلرَّبَابِ وَأَمَّا سَايِرُ ٱلْأُخَرِ فَإِنَّ جُلَّهَا تَابِعَةٌ لِلْعُودِ مِثْلَ ٱلْمَزَامِيرِ وَٱلْمَعَازِفِ
وَٱلطَّنَابِيرِ ٱلْخُرَاسَانِيَّةِ i. e. „atque apertum est, si eos sonos, qui inter gravissimum et proximam, quae ex illis potentiis est, eius potentiam siti sunt, iam sumamus atque paremus, sique hi soni inter tres illas potentias reliquas repetantur, tum sonos exsistere omnes; soni repetiti vero ipsi eaedem potentiae sunt, quae in intervallo primo insunt. Quae quidem potentiae, intra intervallum primum sitae, summam efficiunt eorum sonorum, quos homo habet naturales. Ex sonis naturalibus componuntur melodiae naturales; quae quidem eae sunt, quae apud has gentes exstant. Soni vero, ex quibus melodiae illae componuntur, iidem sunt, qui ab instrumentis apud nos usitatis subministrantur. Melodiarum naturalium, quae compositae sunt atque etiamnunc componuntur, perfectissimae eae sunt, quae componuntur ex sonis, quos cithara edit; inferiores sunt soni pandurae bagdâdicae, deinde soni fistulae, deinde soni lyrae [Rabâbae]; quod instrumenta cetera adtinet, maior eorum pars citharam sequitur, ut tibiae, et phorminges, panduraeque chorâssânicae." Pro ٱلْقُوَى ٱلثَّلٰثِ ٱلْبَاقِيَةِ in codice ٱلْقُوَى ٱلْأَرْبَعِ ٱلْبَاقِيَةِ scriptum est; quod per incuriam librarii positum esse suspicor. Pro ٱلْبَغْدَادِيِّ in codice vocabulum ٱلْمِيزَاتِيّ scriptum esse videtur; sed permultis locis, praesertim fol. 62. et 82. vers. 87. vers. ab Fârâbensi distinguuntur ٱلطُّنْبُورُ ٱلْبَغْدَادِيُّ pandura Bagdâdica, et ٱلطُّنْبُورُ ٱلْخُرَاسَانِيُّ pandura Chorâssanica. Instrumentum illud, quod رَبَابٌ *Rabâba* vocatur, Fârâbensis fol. 81. chordam unam vel duas, interdum vero chordas quattuor, habere fert; auctor libelli Kens ettohaf pag. 23. si recte scripta sunt, quae ibi leguntur, Rabâbam chordis sex instructam esse perhibet; Villoteau eas Rabâbas, quibus in Aegypto iam utuntur, chordam unam, vel duas, habere tradit, Description de l'Egypte; état moderne, tom. 1. pag. 914.

Cithara Arabum antiquior quattuor chordas habebat. Quintam vero eum in finem, ut duarum *octavarum* integrarum soni ex hoc instrumento elici possent, adiectam esse, Fârâbensis fol. 16. rect. exponit, his verbis usus: فَلْنُسَوِّ ٱلْعُودَ عَلَى مَا جَرَتْ بِهِ ٱلْعَادَةُ
فِي تَسْوِيَتِهِ وَلْنَجْعَلْ أَثْقَلَ نَغْمَةٍ فِيهِ نَغْمَةَ مُطْلَقِ ٱلْبَمِّ فَنَجِدُ صَيَّاحَهَا نَغْمَةَ سَبَّابَةِ ٱلْمَثْنَى
فَتَبَيَّنَ أَنَّ هٰذِهِ ٱلْآلَةَ لَمْ يُقْتَصَرْ فِيهَا عَلَى جَمَاعَةٍ وَاحِدَةٍ بَلْ يُتَخَطَّى فِيهَا إِلَى ٱلَّتِي

تُحِيطُ بِقُوَى ٱلْجَمَاعَةِ ٱلْأُولَى وَإِذَا طَلَبْنَا بَعْدَ ذَلِكَ صِيَاحَ سَبَّابَةِ ٱلْمَثْنَى لَمْ نَجِدْهُ فِي دَسَاتِينِ ٱلْعُودِ وَلْنُكَمِّلْ فِيهِ تَمَامَ ٱلدَّوْرِ ٱلثَّانِي مِنْ أَدْوَارِ ٱلْقُوَى وَنَشُدُّ لِذَلِكَ وَتَرًا خَامِسًا فَنَجِدُ تَمَامَ ٱلدَّوْرِ ٱلثَّانِي فِي بِنْصِرِ ٱلْخَامِسِ فَيَحْصُلُ دَوْرَانِ وَبَيِّنٌ أَنَّ ٱلنَّغَمَ ٱلَّتِي فِي ٱلدَّوْرِ ٱلثَّانِي يَجِبُ أَنْ تَكُونَ قُوَى ٱلنَّغَمِ ٱلَّتِي فِي ٱلدَّوْرِ ٱلْأَوَّلِ i. e. „temperemus igitur citharam ita, ut temperari solet, gravissimumque eius sonum ponamus sonum chordae gravissimae missae; quo facto, huius soni stridentem esse inveniemus sonum digiti indicis chordae secundae. Apertum vero est, huius instrumenti sonos non unius tantum systematis finibus circumscribi, sed homines eo utentes ad systema quoddam progredi, quod potentias systematis primi continet. Quodsi autem deinde stridentem soni digiti indicis chordae secundae quaerimus, in ligamentis citharae eum non invenimus. Suppleamus igitur in cithara periodum potentiarum secundam; quod ut efficiamus, chordam quintam adiicimus. Tum enim periodi secundae terminum inveniemus esse sonum digiti annularis chordae quintae; ita igitur periodi duae parantur. Atque apertum est, sonos eos, qui in periodo secunda insunt, potentias eorum sonorum esse, qui periodo primo continentur." Ex quibus intelligimus intervalla illa, quae octavas vocamus, etiam vocabulis جَمَاعَةٌ *systema* et دَوْرٌ *periodus* significari. Vocabulum دَسْتَانٌ plural. دَسَاتِينُ ligamenta illa, sive strias, significat, quae superficiei colli citharae eum in finem immittuntur, ut ad ea chordas adprimant digiti manus laevae; quae ligamenta vernacule Bünde vocantur, gallice *touches*.

Accedimus ad intervalla minora, quae ab Fârâbensi fol. 31. rect. ٱلْأَبْعَادُ ٱللَّحْنِيَّةُ *intervalla melodica* et ٱلْأَبْعَادُ ٱلصِّغَارُ *intervalla parva* adpellantur. Quae ex varia tetrachordi partitione, tetrachordum aut bifariam, aut trifariam, dividente ortum trahere dicit. Locis pluribus de his intervallis Fârâbensis disserit. Quodsi eius verba recte intellexi, nomina intervallorum minorum graeca cum arabicis ita fere componenda esse videntur:

ذُو ٱلطَّنِينَيْنِ	*δίτονον*, ditonum, Terz.
بُعْدٌ طَنِينِيٌّ	*τόνος*, tonus, ganzer Ton.
ٱنْفِصَالٌ	*ἀποτομή*, semitonium maius.
بَقِيَّةٌ	*λεῖμμα*, semitonium minus.
إِرْخَاءٌ	*δίεσις*, diesis, Viertheilton.

Ditonus, quem Forkelius in histor. music. tom. 1. pag. 319. ***terliam magnam***, quam vocamus, esse perhibet, etiam ذو المدتين adpellatur, quoniam tonus etiam مدة vocatur. Qua de re Fârâbensis fol. 32. vers. haec tradit: وهذا الصنف من اصناف القوى هو الذى كان القدماء يسمونه ذا المدتين وذا الطنينين من قبل انه استعمل فيه بعدان طنينيان وهذا الجنس هو جنس مشهور مألوف جدا وهو الذى يستعمله الجمهور واكثر الناس فى العود i. e. „atque hanc speciem, quae ex speciebus generis fortis est, antiqui ***dsul muddatein*** et ***dsul taninein*** adpellarunt. Quod quidem genus percelebre et usitatissimum est; vulgus enim, hominesque plurimi, quum citharam pulsant, eo utuntur."

Tonus apud Fârâbensem tribus nominibus significatur; quae quidem sunt بعد طنينى ***intervallum sonans***, مدة ***spatium***, بعد العودة ***intervallum reditus***. Bacchius pag. 2. tonum sic definit: *τόνος δὲ τί ἐστιν; ᾧ μείζων ἡ διὰ πέντε συμφωνία τῆς διὰ τεσσάρων* i. e. „tonus vero quid est? id, quo consonantia quinaria maior est quam quaternaria;" naria;" conf. Nicomach. pag. 12. Apud Fârâbensem fol. 17. vers. haec leguntur: فاذا فصلنا بعد ذى الخمسة من بعد ذى الكل بقى الباقى البعد ذا الاربعة وهو اقل من ذى الخمسة واذا فصلنا ذا الاربعة من ذى الخمسة بقى الباقى فضل ذى الخمسة على ذى الاربعة ولما كان مجموع ذى الخمسة على ذى الاربعة هو ذو الكل كان ضعف ذى الاربعة متى زيد عليه هذا البعد حصل ذا الكل بحسب ما تقدم فيلزم اذا ان يكون ضعف ذى الاربعة يحيط بالقوى السبع كلها فاذا زيد عليها هذا البعد عادت القوة الاولى بينها فليسمى اذا فضل ذى الخمسة على ذى الاربعة بعد العودة وقد كان القدماء يسمونه المدة والبعد الطنينى i. e. „si detrahimus intervallum quinarium de intervallo integro [*octava*], relinquitur intervallum quaternarium, quod minus est quinario. Si vero detrahimus quaternarium de quinario, relinquitur id, quo superatur ab quinario quaternarium. Quum autem, si ad quinarium adiicitur quaternarium, exsistat intervallum integrum, etiam quaternarium duplicatum cum illo intervallulo adiecto efficiet intervallum integrum; quod ex iis conficitur, quae supra dicta sunt. Tum igitur quaternarium duplicatum potentias illas septem continere omnes, necesse est; adiecto vero ad eas intervallulo illo, redit ea potentia, quae inter eas prima est. Propterea igitur id, quo ab

quinario quaternarium superatur, ***intervallum reditus*** adpellatur. Veteres vero hoc *spatium* et ***intervallum sonans*** vocabant."

Quod limma λεῖμμα adtinct, in universum quidem dimidium toni esse censebatur, et semitonium adpellabatur; sed si, quota toni pars sit limma, adcuratius exploretur, tum limma dimidio toni minus esse cognosci ait Gaudentius; apud quem pag. 16. haec leguntur: ἔλαττον ἄρα τὸ λεγόμενον ἡμιτόνιον τοῦ ἀληθῶς ἡμιτονίου, διόπερ λεῖμμα ἐκλήθη, καὶ λόγον ἔχει, ὃ τὰ σμγ πρὸς τὰ σνϛ i. e. „minus igitur est id, quod semitonium adpellatur, quam id, quod vere semitonium est; atque ea de causa limma est adpellatum, habetque eam rationem, quam 243 ad 256." Eadem idem tradit pag. 15; vide Kretzschmer Ideen zu einer Theorie der Musik; Stralsund. 1833. pag. 14. 29. Ab Fârâbensi limma adpellatur بَقِيَّة ***residuum*** et فَضْلَة ***excedens***; quod intervallum esse dimidium toni, vulgo existimari fol. 18. rect. perhibet: فَاذَا فَصَلْنَا بُعْدَ ٱلْعَوْدَةِ مِنْ ذِى ٱلْأَرْبَعَةِ مَرَّتَيْنِ حَصَلَ فَضْلُ ذِى ٱلْأَرْبَعَةِ عَلَى ضِعْفِ ٱلْعَوْدَةِ فَلْيُسَمَّى ذَلِكَ ٱلْبُعْدُ ٱلْفَضْلَةَ i. e. „quodsi detrahimus tonum [intervallum reditus] de intervallo quaternario bis, tum exsistit id, quo intervallum quaternarium excedit tonos duos; quod intervallum propterea *excedens* adpellatur; „additque eadem pagina: فَيَرَى بَعْضُ ٱلنَّاسِ اذَا نَظَرَ هَذَا ٱلنَّظَرَ أَنَّ ٱلْفَضْلَةَ نِصْفُ بُعْدِ ٱلْعَوْدَةِ i. e. „existimant igitur nonnulli homines, si ita res consideratur, intervallum excedens esse dimidium toni." Sed deinde fol. 19. vers. quantitatem intervalli excedentis Fârâbensis adcuratius explicat, ponitque haec: فَمِنْ هَاهُنَا يَتَبَيَّنُ أَنَّ ٱلْفَضْلَةَ فِى أَقَلَّ مِنْ نِصْفِ بُعْدِ ٱلْعَوْدَةِ i. e. „atque hinc adparet, intervallum excedens dimidio toni minus esse." Idem intervallum vocabulo بَقِيَّة significari, ex his Fârâbensis verbis intelligitur, fol. 32. vers. وَٱلْبَاقِى بَعْدَ ٱلطَّنِينَيْنِ وَكَانَ ٱلْقُدَمَآءُ يُسَمُّونَهُ ٱلْفَضْلَةَ وَٱلْبَقِيَّةَ i. e. „quod vero superest post duos illos tonos, quod quidem veteres ***excedens*** et ***residuum*** vocant;" et fol. 52. vers. فَيَبْقَى مَجْمُوعُ نَغْمَتَىِ ٱلْخِنْصِرِ وَٱلْبِنْصِرِ فَهُوَ ٱلْبُعْدُ ٱلَّذِى يُسَمَّى ٱلْبَقِيَّةَ وَٱلْفَضْلَةَ i. e. „tum superest concentus sonorum digiti minimi et digiti annularis, qui id intervallum efficit, quod ***residuum*** et ***excedens*** vocatur." Interdum intervallum ***residuum*** aequale circiter reddi quartae toni parti, fol. 58. rect. et vers. Fârâbensis exponit; ubi primo haec dicit: وَٱلْبَقِيَّةُ فِى قَرِيبَةٌ مِنْ رُبْعِ طَنِينِىٍّ i. e. „inter residuum et quartam toni partem non multum interest." Apud nos quoque id, quod semitonium halber Ton vocatur, dimidio toni minus esse constat, quum tono commata novem, semitonio quattuor tribuantur.

Apotomen esse semitonium maius, sive id semitonium, quod dimidio toni paulo maius est, Gaudentius pag. 16. exponit: *τοῦ δὲ λείμματος τὸ λεῖπον εἰς συμπλήρωσιν τόνου καλεῖται ἀποτομή· κοινῶς δὲ καὶ αὐτὸ ἡμιτόνιον, ὥς τε ἔσται τῶν ἡμιτονίων τὸ μὲν μεῖζον, τὸ δὲ ἔλαττον.* i. e. „id vero, quod limmati deest ad complendum tonum, vocatur apotome, communiter quoque et ipsum hemitonium, ita ut hemitoniorum alterum sit maius, alterum minus." Cuius apotomes scriptores Graeci, qui de musica exponunt, antiquiores rarius mentionem faciunt. Apud Fârâbensem vocabula أَلْاِنْفِصَالُ *disiunctio* et بُعْدُ ٱلْاِنْفِصَالِ *intervallum disiunctionis* quidem intervallum sonorum quoddam significant; sed ab apotome graeca hoc intervallum differt quantitate. Est enim d i s i u n c t i o illa intervallum toni unius, quod ad intervalla duo quaternaria, sive tetrachorda duo, adiicitur, ut ita intervallum octavae, sive octochordum, compleatur; nam ex tetrachordis duobus et tono uno adiecto octava componitur. Qua de re Fârâbensis fol. 35. vers. haec adposuit: وَٱلْبُعْدُ ٱلطَّنِينِىُّ ٱلْمُسْتَعْمَلُ فِى هٰذِهِ ٱلْجُمُوعِ يُسَمَّى بُعْدَ ٱلْاِنْفِصَالِ مِنْ قِبَلِ أَنَّهُ يُسْتَعْمَلُ فَصْلًا بَيْنَ أَبْعَادِ ٱلْجِنْسِ ٱلْمُتَكَرِّرِ فِى هٰذِهِ ٱلْجَمَاعَاتِ i. e. „atque intervallum toni unius illud, quod in his systematis [octavis duplicatis] usurpant, intervallum disiunctionis nominatur, propterea quod tanquam discrimen inter intervalla illius generis [tetrachordi], quod in his systematis redit, ponitur." Intervallum disiunctionis in octava modo primum ponitur, modo medium, modo extremum; qua de re infra pag. 60. dicetur. Mentionem intervalli disiunctionis Fârâbensis saepe facit, fol. 43. vers. 59. vers. 61. vers. 72. rect. 82. rect. 84. rect. et vers.

Dieses, sive solutiones soni, Graeci in universum intervalla minima adpellabant. Plerumque diesi vocabulo quadrantem, sive quartam partem, toni significabant, Aristid. pag. 14. 15. Qui adcuratius distinguebant, ab iis *δίεσις χρωματικὴ ἐλαχίστη* tertia toni pars vocabatur, *δίεσις ἐναρμόνιος ἐλαχίστη* vero quarta toni pars, Aristox. pag. 46. De diesi vocabulo Aristides pag. 14. haec adposuit; *δίεσις μὲν οὖν ἐκαλεῖτο τὸ μικρότατον τῆς φωνῆς διάστημα, οἷον διάλυσις τῆς φωνῆς οὖσα* i. e. „diesis [solutio] autem vocabatur minimum vocis intervallum, quod quasi vocis dissolutio est." Vocabulum arabicum إِرْخَآءٌ item *solutionem*, *laxationem*, significat, propterеaque ab Fârâbensi ad exprimendam diesin Graecorum traductum est; haec enim apud illum fol. 29. vers. leguntur: وَبِهٰذَا ٱلطَّرِيقِ تَسْتَبِينُ نَسَبَةُ رُبْعِ ٱلْبُعْدِ ٱلطَّنِينِيِّ وَهُوَ ٱلْبُعْدُ ٱلْمُسَمَّى ٱلْإِرْخَآءُ فَإِنَّهُ مَتَى ٱسْتَعْمَلْنَا هٰذَا ٱلطَّرِيقَ ٱسْتَبَانَ أَنَّ نَسَبَةَ ٱلنَّغْمَةِ ٱلْأُولَى إِلَى ٱلثَّانِيَةِ هِىَ نَسَبَةُ سِتَّةٍ وَثَلٰثِينَ إِلَى خَمْسَةٍ وَثَلٰثِينَ وَأَنَّ ٱلنَّغْمَةَ ٱلثَّالِثَةَ أَرْبَعَةٌ وَثَلٰثُونَ وَٱلرَّابِعَةَ

ثلاثة وثلثون والخامسة اثنان وثلثون i. e. „atque hoc modo cognoscitur ratio quadrantis toni, quod intervallum *solutio* adpellatur; nam si hoc modo utimur, apertum fit, [i. e. intervallo toni in partes quattuor dispertito, atque ita sonis quinque effectis] sonum primum eam rationem ad secundum habere, quam triginta sex ad triginta quinque; sonum tertium vero esse triginta quattuor, quartum triginta tres, quintum triginta duo."

3. *De tribus modulationis generibus.*

Maiora sonorum systemata Graeci ex tetrachordis, intervallum quaternarium explentibus, componebant. Continebat autem tetrachordum sonos quattuor, inter quos tria intervalla minora intererant, eaque mutabilia. Nam cuiusvis tetrachordi soni extremi, sive primus et quartus, erant ἑστῶτες **stantes**, non mutabiles; qui ab Fârâbensi fol. 37. rect. vocantur أَلنَّغَمْ أَلرَّاتِبَةُ ***soni constantes.*** Tetrachordi soni medii vero, sive secundus et tertius, erant κινούμενοι ***mobiles***, mutabiles, Euclid. pag. 6. et Martian. Capell. pag. 184. qui ab Fârâbensi loc. cit. vocantur أَلنَّغَمْ أَلْمُتَغَيِّرَةُ وَأَلزَّائِلَةُ ***soni mutabiles et mobiles.*** Qui soni mobiles prout diversis modis mutantur, necessario etiam intervalla illa tria, quae in tetrachordo insunt, variantur. Qua ex variatione tetrachordi t r i a m o d u l a t i o n i s g e n e r a exsistunt, quae graece γένη μελῳδίας τρία vel τετραχόρδου διαιρέσεις ***tetrachordi divisiones*** vocantur, Aristid. pag. 18. Aristox. pag. 50. vernacule vero Klanggeschlechte, ab Fârâbensi جِنْس plural. أَجْنَاس ***genera*** nuncupantur. Quae quidem haec sunt:

1. τὸ διατονικὸν ***diatonicum***, quod a gravi ad acutum procedit per semitonium, et tonum, et tonum; quam progressionem nos notis musicis sic significamus: ***H c d e.*** Diatonicum ab Aristide pag. 18. ideo adpellari dicitur, quia tonis abundat, et in eo vox vehementius διατείνεται distenditur. Unde fit, ut ab nonnullis ***genus rarum*** nuncupetur; soni enim tres in eo intervallis maioribus sunt disiuncti. Genus diatonicum Aristides pag. 111. ἀῤῥενωπὸν καὶ αὐστηρότερον virile atque severius esse perhibet. Propterea hoc genus ab Fârâbensi أَلْجِنْسُ أَلْقَوِيُّ et أَلْجِنْسُ أَلْمُقَوِّى ***genus forte*** vocatur; additque idem, veteres id أَلْجِنْسُ أَلرَّجُلِيُّ ***genus virile***, et أَلْجِنْسُ أَلْغَيْرُ أَلْمُتَوَاتِرِ وَأَلْمُتَخَلْخِل ***genus non densum, sed dissolutum*** adpellare; fol. 19. rect. et vers. fol. 31. vers.

2. τὸ χρωματικὸν ***chromaticum*** sive coloratum, quod a gravi ad acutum procedit per semitonium, et semitonium, et triemitonium, quod ***tertiam parvam*** vocamus; quam progressionem nos notis musicis sic significamus: ***H c cis e.*** Quod genus cur ***coloratum*** nuncupatum sit, Graeci varie explicant; Aristides pag. 18. id ita adpellatum esse

fert, quod medium inter genus diatonicum et enarmonium tenet locum, quemadmodum inter album et nigrum medius interest color; pag. 111. vero hoc genus reliqua intervalla colorare, non tamen illorum quoquam indigere dicit. Aliam causam Nicomachus adfert pag. 26. Colorato significasse mihi videntur genus fucatum, quod artificiosius compositum erat. Porro genus chromaticum dicebatur τὸ πυκνὸν ***densum, spissum,*** Bacch. pag. 7. quia in eo soni tres brevioribus tantum intervallis disiuncti sunt. Aristides hoc genus pag. 111. ἥδιστον τε καὶ γοερόν suavissimum et flebile esse affirmat. Propterea ab Fârâbensi fol. 19. rect. genus chromaticum الجنس اللين ***genus molle*** vocatur, ut ab genere *forti* sive diatonico apertius distinguatur. Porro ab eodem الجنس الملون ***genus coloratum*** adpellatur; cuius adpellationis causam quomodo Fârâbensis explicet, infra exponemus. Denique Fârâbensis fol. 19. vers. hoc genus ab nonnullis الجنس المتواتر والمتكاثف ***genus densum et spissum*** nuncupari tradit.

3. τὸ ἐναρμόνιον, ***enarmonium,*** quod a gravi ad acutum procedit per diesin enarmoniam, et diesin enarmoniam, et ditonum, quod ***tertiam magnam*** vocamus; quam progressionem nos notis musicis sic significamus: ***H H* c e.*** Nam H littera, cui asteriscus ad dextram positus est, sonum ***H*** diesi auctum designamus. Quod genus enarmonium ἀπὸ τοῦ συνηρμόσθαι i. e. ab ordinando sive coagmentando nomen traxisse Aristides pag. 18. fert; soni enim tres in eo insunt minimis intervallis disiuncti. Idem vero pag. 111. hoc genus ἐν τῇ τοῦ διηρμοσμένου τελείᾳ διαστάσει λαμβάνεσθαι i. e. in disiuncti perfecta distantia sumi monet. Porro et hoc genus, quum intervalla minima in eo ponantur, ***densum*** vel ***densissimum*** nuncupatur. Ab Fârâbensi fol. 19. rect. hoc genus الجنس المفرط في اللين ***genus admodum molle*** vocatur. Porro vero eodem loco الجنس الناظم ***genus ordinans, coagmentans,*** a Fârâbensi adpellatur; quo nomine vocabulum graecum ἐναρμόνιον Fârâbensis reddidit, respiciens verbum graecum ἁρμόζω *ordino.*

Tria igitur modulationis genera illa, si intervalla, quae in iis ponuntur, oculis obiicere volumus, sic repraesentare possumus:

diatonicum sive distentum:	H	·	c	·	·	·	d	·	·	·	e
chromaticum sive densum:	H	·	c	·	cis	·	·	·	·	·	e
enarmonium sive densissimum:	H	H*	c	·	·	·	·	·	·	·	e

Ab puncto quovis ad punctum proxime sequens est diesis enarmonia sive quarta

pars toni. De his modulationis generibus exponunt Aristoxenes pag. 50. Euclides pag. 3. Nicomachus pag. 26. Gaudentius pag. 5. Bacchius pag. 6. 7. Aristides pag. 18. 111. Martianus Capella pag. 187. 188.

Iam vero dicta nonnulla ex libro Fârâbensis sumta adponemus, ex quibus Fârâbensem tria modulationis genera ita, ut diximus, describere cognoscent lectores. Apud illum fol. 19. rect. leguntur haec: وَإِذَا قَايَسْنَا بَيْنَ ٱلْأَلْحَانِ ٱلْمَعْمُولَةِ مِنْ نَغَمِ ٱلْأَجْنَاسِ ٱلَّتِي مَجْمُوعُ أَوْسَطِهَا وَآخِرِهَا أَعْظَمُ مِنْ أَوَّلِهَا وَبَيْنَ ٱلَّتِي مَجْمُوعُ أَوْسَطِهَا وَآخِرِهَا لَيْسَ بِأَعْظَمَ مِنْ أَوَّلِهَا وَجَدْنَا أَلْحَانَ تِلْكَ أَقْوَى تَأْثِيرًا وَأَشَدَّ مُلَايَمَةً وَأَكْثَرَ طَبِيعِيَّةً لِلْإِنْسَانِ وَلْنُسَمِّى ٱلْأَجْنَاسَ ٱلَّتِي هِيَ أَقْوَى فِعْلًا ٱلْأَجْنَاسَ ٱلْقَوِيَّةَ وَٱلْأَجْنَاسَ ٱلْأُخَرَ ٱلْأَجْنَاسَ ٱللَّيِّنَةَ وَمِنْ هٰذِهِ مَا هِيَ مُفْرِطَةٌ فِي ٱلضُّعْفِ فَلْتُسَمَّى ٱلنَّاظِمَةَ وَمِنْهَا مَا هِيَ مُتَوَسِّطَةٌ فَلْتُسَمَّى ٱلْمُلَوَّنَةَ مِنْ قِبَلِ أَنَّ ٱلْمُفْرِطَةَ فِي ٱللِّينِ لَمَّا كَانَ تَأْثِيرُهَا فِي ٱلنَّفْسِ تَأْثِيرًا ضَعِيفًا شَابَهَتِ ٱلْمُصَوِّرَ ٱلَّذِي يَبْتَدِئُ أَوَّلَ شَيْءٍ فَيَرْسُمُ ٱلشَّكْلَ وَيُكَمِّلُهُ ثُمَّ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ يُلَوِّنُهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكْسُوَهُ زِينَةً ثُمَّ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ يُكَمِّلُهُ i. e. „Si conferimus eas melodias, quae ex sonis eorum generum compositae sunt, quorum partes media et extrema, si conflantur, maiores quam pars prima sunt, cum iis generibus, quorum partes media et extrema, si conflantur, non maiores quam prima sunt, tum melodias illas invenimus vehementius animum commovere, easque magis consonas esse, magisque homini naturales. Illa igitur genera, quae efficaciora sunt, *genera fortia* vocamus [genera diatonica]; cetera genera vero *genera mollia* [genus chromaticum et genus enarmonium.] Ex quibus alia sunt admodum debilia, quae nominantur *ordinantia* [genus enarmonium]; alia sunt mediocria, quae adpellantur *colorata* [genus chromaticum]. Nam ea, quae admodum mollia sunt, quum animum leniter tantum commoveant, pictori similia sunt, qui primo imaginem delineat, eamque sic perficit, deinde vero eam colorat, quanquam decus ei non adfert, denique vero eam prorsus perficit.“ Partes illae tres, quarum mentionem Fârâbensis facit, intervalla illa tria sunt, quae in tetrachordo, varie dispertito, ponuntur varia. Quas partes Fârâbensis, ut mos Arabum fert, ab dextra ad sinistram numerat; prima igitur pars ad dextram sita est, extrema ad sinistram. In genere molli sive denso intervalla duo coniuncta esse minora quam reliquum, Graeci quoque docent; ita Bacchius pag. 7. διὰ τὸ λέγεσθαι πυκνὸν τὸ ἔχον δύο διαστήματα τοῦ ἑνὸς ἐλάσσω i. e. „quoniam densum vocatur id, quod duo habet intervalla reliquo uno minora“; quod idem Aristoxenus pag. 50. monet.

Porro Fârâbensis fol. 19. vers. haec ponit: فَقَدْ تَبَيَّنَ أَنَّ ٱلْأَجْنَاسَ بِٱلْجُمْلَةِ مُقْوٍ وَمُلَوَّنٌ وَنَاظِمٌ وَلِأَنَّ ٱلْأَبْعَادَ ٱلْأَخِيرَةَ مِنَ ٱلْأَجْنَاسِ ٱللَّيِّنَةِ مُتَقَارِبَةُ ٱلْأَطْرَافِ سَمَّاهَا بَعْضُ ٱلنَّاسِ ٱلْمُتَوَاتِرَةَ وَٱلْمُتَكَاثِفَةَ وَلِأَنَّ ٱلْمُقْوِيَاتِ مُتَبَاعِدَةُ أَطْرَافِ مَا بَيْنَ أَبْعَادِهَا سَمَّوْهَا لِذٰلِكَ غَيْرَ ٱلْمُتَوَاتِرَةِ وَٱلْمُتَخَلْخِلَةَ وَقَدْ كَانَ قَوْمٌ مِنَ ٱلْقُدَمَآءِ يُسَمُّونَ ٱلْأَجْنَاسَ ٱللَّيِّنَةَ نِسْوِيَّةً نَسَبُوهَا إِلَى ٱلنِّسَآءِ لِلِينِهَا وَكَانُوا يُسَمُّونَ ٱلْمُقْوِيَةَ رَجُلِيَّةً i. e. „Iam apertum est, genera in universum tria esse, forte, coloratum, ordinans. Quoniam vero intervalla extrema in generibus mollibus terminos habent inter se propinquos, nonnulli homines illa genera adpellarunt *densa* et *spissa.* Genera fortia, quum intervalla habeant, quorum termini latius disiuncti sunt, nominarunt *non densa, sed dissoluta.* Veteres nonnulli genera mollia nuncuparunt muliebria, nomine ab mulieribus ducto, propter mollitiem eorum; fortia vocarunt virilia.“

Atque fol. 31. vers. ab Fârâbensi hacc traduntur: فَنَقُولُ أَنَّ مُفَصَّلَ ٱلْبُعْدِ ٱلَّذِى بِٱلْأَرْبَعَةِ بِثَلٰثَةِ أَبْعَادٍ كَانَ ٱلْقُدَمَآءُ مِنْ أَصْحَابِ ٱلتَّعَالِيمِ يُسَمُّونَهُ ٱلْجِنْسَ وَٱلْجِنْسُ مِنْهُ مَا أَحَدُ أَبْعَادِهِ ٱلثَّلٰثَةِ أَعْظَمُ نِسْبَةً مِنْ نِسْبَةِ مَجْمُوعِ ٱلْبَاقِيَيْنِ وَمِنْهُ مَا لَيْسَ وَاحِدٌ مِنْ أَبْعَادِهِ ٱلثَّلٰثَةِ أَعْظَمَ مِنْ نِسْبَةِ مَجْمُوعِ ٱلْبَاقِيَيْنِ وَٱلَّذِى لَيْسَ وَاحِدٌ مِنْ أَبْعَادِهِ أَعْظَمَ مِنْ مَجْمُوعِ ٱلْبَاقِيَيْنِ يُسَمَّى ٱلْجِنْسَ ٱلْقَوِىَّ وَٱلْجِنْسَ ٱلْمُقْوِىَ وَٱلَّذِى أَحَدُ أَبْعَادِهِ ٱلثَّلَاثَةِ أَعْظَمُ نِسْبَةً مِنْ مَجْمُوعِ ٱلْبَاقِيَيْنِ يُسَمَّى ٱلْجِنْسَ ٱللَّيِّنَ i. e. „Iam dicemus eam tetrachordi partitionem, quae intervalla tria distinguit, ab mathematicis veteribus *genus* adpellatam esse. Est vero genus, in quo trium intervallorum unum est maius proportione quam proportio ceterorum duorum conflatorum; atque porro est genus, in quo trium intervallorum unum non est maius quam proportio ceterorum duorum conflatorum. Illud autem genus, in quo trium intervallorum unum non est maius quam cetera duo conflata, nuncupatur *genus forte* et *genus validum.* Contra genus illud, in quo trium intervallorum unum est maius proportione quam cetera duo conflata, nuncupatur *genus molle.*“

Sed praeter *tria modulationis genera,* de quibus adhuc diximus, species modulationis alias quum Graeci, tum Arabes, distinguunt multas. De quibus adiiciemus pauca. Genera illa tria, de quibus modo dictum est, ab Aristoxeno pag. 50. 51. et Aristide pag. 20. in sex species, sive genera minora, dividuntur. Quae quidem hae sunt:

1. ἐναρμόνιον, quod, ut supra expositum est, tetrachordum dividit in diesin enarmoniam, et diesin enarmoniam, et ditonum.

2. μαλακὸν χρῶμα, quod tetrachordum dividit in diesin chromaticam, et diesin chromaticam, et triemitonium, cui diesis chromatica adiecta est.

3. ἡμιόλιον χρῶμα, sive sesquialterum chroma, quod tetrachordum dividit in diesin enarmoniam sesquialteram, et diesin enarmoniam sesquialteram, et septem dieses enarmonias.

4. τονιαῖον χρῶμα, quod tetrachordum dividit in hemitonium, et hemitonium, et triemitonium; quod, ut supra demonstratum est, et simpliciter chromaticum vocatur.

5. διάτονον μαλακὸν, quod tetrachordum dividit in hemitonium, et tres dieses enarmonias, et quinque dieses enarmonias.

6. διάτονον σύντονον, quod tetrachordum dividit in hemitonium, et tonum, et tonum; quod, ut supra demonstratum est, et simpliciter diatonicum vocatur.

Quae per haec genera in tetrachordo ponuntur intervalla, ea, numeris, quae longitudinem intervallorum indicant, adscriptis, si totum intervallum quaternarium numerum sexagenarium complere ponitur, sic repraesentari possunt:

1. enarmonium:	6.	6.	48.
2. chroma molle:	8.	8.	44.
3. chroma hemiolium:	9.	9.	42.
4. chroma toniaeum:	12.	12.	36.
5. diatonum molle:	12.	18.	30.
6. diatonum syntonum:	12.	24.	24.

Quos numeros Euclides pag. 12. adfert singulos ad dimidium deminutos, quia totum intervallum quaternarium numerum tricenarium explere ponit. Deinde genera mixta ab Euclide pag. 10. describuntur; in quibus duorum aut trium generum characteres cernuntur, ut diatonici et chromatici, aut diatonici et enarmonii, aut chromatici et enarmonii; vide Forkelii histor. music. tom. 1. pag. 332. et Ptolem. ed. Wallis pag. 177. Quae genera mixta in tetrachordo sonos quinque ponunt, vel sex. Alia genera divisionum tetrachordi Didymus et Ptolemaeus proposuerunt.

Atque ita Fârâbensis quoque species modulationis distinguit permultas. Bis quattuor genera أَجْنَاسٌ ab eo fol. 18. vers. describuntur; quorum intervalla, si totum tetrachordum numerum sexagenarium explere ponitur, his numeris indicari dicit:

اَلْأَرْبَعَةُ اَلْأُوَلُ prima quattuor.

Primum:	12.	24.	24.	Est igitur id, quod Graeci diatonum syntonum vocant.
Secundum:	18.	18.	24.	Quod supra non commemoratum est.
Tertium:	12.	18.	30.	Est igitur id, quod Graeci diatonum molle vocant.
Quartum:	12.	12.	36.	Est igitur id, quod Graeci chroma toniaeum vocant.

اَلْأَرْبَعَةُ اَلثَّوَانِى altera quattuor.

Primum:	6.	6.	48.	Est igitur id, quod Graeci enarmonium vocant.
Secundum:	8.	8.	44.	Est igitur id, quod Graeci chroma molle vocant.
Tertium:	9.	9.	42.	Est igitur id, quod Graeci chroma hemiolium vocant.
Quartum:	20.	20.	20.	Quod supra non commemoratum est.

Genus hoc octavum ab Fârâbensi fol. 18. vers. nuncupatur مَا أَبْعَادُهُ مُتَعَادِلَةٌ كُلُّهَا i. e. cuius intervalla inter se aequalia sunt omnia; genera septem cetera vero مَا أَبْعَادُهُ مُتَفَاضِلَةٌ i. e. quorum intervalla inter se certantia sunt de magnitudine. Ex quibus alia esse monet, in quibus intervalla omnia inter se certant; alia, in quibus intervalla duo sunt inter se aequalia. Porro quomodo haec genera dispositione intervallorum diversa variari possint, fol. 19. rect. exponit.

Deinde Fârâbensis fol. 31. vers. *genus molle* et *genus forte*, de quibus supra pag. 53. dictum est, in species varias dividit. Generis mollis duas species esse dicit:

1. اَللَّيِّنُ غَيْرُ اَلْمُنْتَظِمِ *lene non ordinatum*, quod trium intervallorum maximum habet in medio positum.

2. اَللَّيِّنُ اَلْمُنْتَظِمُ *lene ordinatum*, quod intervallum maximum habet in altero utro latere positum.

Genus ordinatum in species duas dividitur:

a. اَلْمُنْتَظِمُ اَلْمُتَتَالِى *ordinatum continuum*, quod duorum intervallorum minus in medio ponit. Pro اَلْمُتَتَالِى saepe اَلْمُتَوَالِى poni videtur, quod idem significat.

b. اَلْمُنْتَظِمُ اَلْغَيْرُ اَلْمُتَتَالِى *ordinatum non continuum*, quod duorum intervallorum maius ponit أَخِيرًا extremum.

Generis ordinati non continui species صِنْف plural. أَصْنَاف sunt tres. Quarum sonos his numeris significari dicit, ad numerum duodenarium relatis:

اَلْغَيْرُ اَلْمُتَتَالِى اَلْأَرْخَى	laxum	12.	$9\frac{3}{5}$.	$9\frac{1}{5}\ \frac{1}{10}$.	9.
اَلْغَيْرُ اَلْمُتَتَالِى اَلْأَوْسَطُ	medioere	12.	10.	$9\frac{1}{2}$.	9.
اَلْغَيْرُ اَلْمُتَتَالِى اَلْأَشَدُّ	acre	12.	$10\frac{2}{7}$.	$9\frac{4}{7}\ \frac{1}{28}$.	9.

Generis ordinati continui item tres sunt species:

اَلْمُتَتَالِى اَلْأَرْخَى	laxum	12.	$9\frac{3}{5}$.	$9\frac{1}{5}$.	9.
اَلْمُتَتَالِى اَلْأَوْسَطُ	medioere	12.	10.	$9\frac{1}{3}$.	9.
اَلْمُتَتَالِى اَلْأَشَدُّ	acre	12.	$10\frac{2}{7}$.	$9\frac{3}{7}$.	9.

Generis fortis fol. 32. vers. item tres sunt species. Prima اَلْقَوِىُّ ذُو اَلتَّضْعِيفِ *forte duplicatum* nominatur; cuius sunt classes tres:

اَلْقَوِىُّ ذُو اَلتَّضْعِيفِ اَلْأَوَّلُ	primum	12.	$10\frac{1}{2}$.	$9\frac{1}{2}\ \frac{1}{24}$.	9.
اَلْقَوِىُّ ذُو اَلتَّضْعِيفِ اَلثَّانِى	secundum	12.	$10\frac{2}{3}$.	$9\frac{10}{21}$.	9.
اَلْقَوِىُّ ذُو اَلتَّضْعِيفِ اَلثَّالِثُ	tertium	12.	$10\frac{4}{5}$.	$9\frac{28}{38}$.	9.

Quarum classium secundae nomen illud ذُو اَلطَّنِينَيْنِ sive ذُو اَلْمُدَّتَيْنِ *ditonum*, de quo supra pag. 47. diximus, tributum est.

Generis fortis species altera fol. 33. rect. est اَلْقَوِىُّ اَلْمُتَّصِلُ *forte coniunctum*; cuius sunt classes tres:

اَلْقَوِىُّ اَلْمُتَّصِلُ اَلْأَوَّلُ	primum	12.	$10\frac{1}{2}$.	$9\frac{1}{3}$.	9.
اَلْقَوِىُّ اَلْمُتَّصِلُ اَلثَّانِى	secundum	12.	$10\frac{2}{3}$.	$9\frac{1}{5}\ \frac{1}{10}$.	9.
اَلْقَوِىُّ اَلْمُتَّصِلُ اَلثَّالِثُ	tertium	12.	$10\frac{4}{5}$.	$9\frac{9}{11}$.	9.

Quarum classium tertia fol. 95. rect. nominatur اَلْقَوِىُّ اَلْمُسْتَوِى *forte rectum.*

Generis fortis species tertia fol. 33. vers. est اَلْقَوِىُّ اَلْمُنْفَصِلُ *forte disiunctum*; cuius sunt classes tres:

اَلْقَوِىُّ اَلْمُنْفَصِلُ اَلْأَوَّلُ	primum	12.	$10\frac{1}{2}$.	$9\frac{1}{4}$ $\frac{1}{3}$.	9.
اَلْقَوِىُّ اَلْمُنْفَصِلُ اَلثَّانِى	secundum				
اَلْقَوِىُّ اَلْمُنْفَصِلُ اَلثَّالِثُ	tertium				

Numeri sonos classis secundae et tertiae signantes in codice positi non sunt. Classis prima iterum dividitur in ordines tres:

اَلْمُنْفَصِلُ اَلْأَوَّلُ اَلْأَرْخَى   disiunctum primum laxum.

اَلْمُنْفَصِلُ اَلْأَوَّلُ اَلْمُعْتَدِلُ   disiunctum primum temperatum.

اَلْمُنْفَصِلُ اَلْأَوَّلُ اَلْأَشَدُّ   disiunctum primum acre.

De generibus mixtis تَرْكِيبُ اَلْأَصْنَافِ apud Fârâbensem fol. 42. 43. disseritur. Classes eorum varias numeris describit, qui sonos, qui in singulis ponuntur, significant, ad numerum sexagenarium relati. Ex quibus generibus mixtis exempli gratia adponemus unum:

تَرْكِيبُ اَلْمُتَوَالِى اَلْأَشَدِّ بِذِى اَلتَّضْعِيفِ اَلثَّالِثِ mistura continui acris et duplicati tertii. Numeri sonos eius significantes sunt: 60. 84. $81\frac{3}{5}$. 47. $47\frac{1}{7}$. 48.

4. De systematis sonorum.

Seriem quandam sonorum certo ordine se excipientium Graeci systema sonorum vocabant. Aristoxenus pag. 15. 16. posuit haec: *τὸ δὲ σύστημα σύνθετόν τι νοητέον ἐκ πλειόνων ἢ ἑνὸς διαστημάτων* i. e.: „systema vero aliquid ex intervallis plus quam uno compositum esse sciri oportet;“ Aristides pag. 15: *σύστημα δέ ἐστι τὸ ὑπὸ πλειόνων ἢ δυοῖν διαστημάτων περιεχόμενον* i. e. „systema est id quod a pluribus aut duobus intervallis continetur.“ Addit Aristides pag. 16. tetrachordum et pentachordum systemata esse *ἀτελῆ* imperfecta; sed *τέλειον* perfectum esse octachordum, quoniam omnis post eum sonus similis omnino est uni eorum qui praecesserunt. Arabes systema sonorum vocant جَمْعٌ et جَمَاعَةٌ *coetum.* Qua de re Fârâbensis fol. 35. rect. ita disserit: وَبَعْدُ أَعْظَمُ [قَدْ يُوخَذُ] مُفَصَّلًا بِأَبْعَادِهِ اَلصِّغَارِ اَلَّتِى شَأْنُهُ أَنْ يَنْقَسِمَ بِهَا مِنْ أَىِّ جِنْسٍ كَانَتْ تِلْكَ اَلْأَبْعَادُ اَلصِّغَارُ فَإِنَّ اَلْبُعْدَ حِينَئِذٍ يُسَمَّى اَلْجَمَاعَةَ وَيُسَمَّى اَلْجَمْعَ فَالْجَمْعُ هُوَ اَلْبُعْدُ اَلَّذِى يَحْتَوِى عَلَى أَبْعَادٍ صِغَارٍ أَكْثَرَ مِنْ أَبْعَادِ جِنْسٍ وَاحِدٍ وَاَلَّذِى بِالْخَمْسَةِ

مَتَى رُتِّبَتْ فِيهِ أَبْعَادُ جِنْسٍ مَا وَبُعْدٌ طَنِينِيٌّ فَهُوَ جَمْعٌ غَيْرَ أَنَّ ٱلزَّائِدَ عَلَى أَبْعَادِ ٱلْجِنْسِ ٱلْمُرَتَّبِ فِيهِ لَيْسَ يَبْلُغُ تَمَامَ جِنْسٍ وَاحِدٍ فَهُوَ لِذَلِكَ يُسَمَّى ٱلْجَمْعَ ٱلنَّاقِصَ

i. e. „intervallum maius [interdum sumitur] in ea intervalla minora distinctum, in quae dividi potest, cuiuscunque generis haec intervalla minora sint. Tum vero illud intervallum vocatur *societas* vel *coetus* [systema]. Systema igitur intervallum est continens intervalla minora plus quam intervalla generis [modulationis sive tetrachordi] unius. Itaque pentachordum, quando alicuius generis [modulationis sive tetrachordi] intervalla, atque toni unius intervallum, in eo ponuntur, et ipsum est systema; sed quia id, quo intervalla generis [tetrachordi] in eo positi superat, non explet genus [tetrachordi] unum integrum, adpellatur systema imperfectum.“ Lectorem tenere oportet, pentachordum ex tetrachordo uno et tono uno compositum esse.

Graeci systema sonorum perfectum quoddam maius condiderunt, intervallum δὶς διὰ πασῶν sive duarum octavarum continens, idque in tetrachorda quattuor distinctum, quibus sonus gravissimus adiiciebatur proslambanomenus; unde fiebat, ut in hoc systemati soni quindecim inessent. Cuius systematis maioris species conformatae sunt plures, quarum quaevis quindecim illos sonos continebat. Quemadmodum nos litterarum nominibus singulos sonos significamus, ita Graeci eos certis vocabulis designabant. Quindecim, qui in systemati maiori inerant, sonorum alii, quum ipsorum dignitas in speciebus omnibus eadem esset, idem semper nomen retinebant; alii vero, quum eorum dignitas, ut ingenium speciei flagitabat, variaretur, nomen quoque variabant; vide quae supra pag. 50. de sonis tetrachordorum stantibus et mobilibus dicta sunt.

Tetrachorda duo deinceps posita ab Graecis vocabantur ***coniuncta***, si antecedentis tetrachordi sonus extremus simul erat primus tetrachordi subsequentis, igiturque tetrachordorum illorum sonus unus erat communis. ***Disiuncta*** vero tetrachorda illa nominabantur, si soni unius interpositi intervallo distinebantur, nullusque igitur sonus eorum erat communis.

coniuncta sunt:

e f g a b $\bar{c}$ $\bar{d}$

antecedens (e f g a) — subsequens (a b $\bar{c}$ $\bar{d}$)

disiuncta sunt:

e f g a h $\bar{c}$ $\bar{d}$ $\bar{e}$

antecedens (e f g a) — subsequens (h $\bar{c}$ $\bar{d}$ $\bar{e}$)

Inde factum est, ut systematis perfecti maioris, quindecim sonos continentis, altera species διεζευγμένον ***disiunctum*** vocaretur; qua in specie tetrachordum secundum et tertium ponebantur disiuncta, ergoque sonus Mese sive ***a***, quo octava prima terminatur, ab altero latere exstabat coniunctus, ab altero disiunctus:

A	H	c	d	e	f	g	a	h	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

Altera species *συνημμένον* ***coniunctum*** nominabatur; qua in specie tetrachordum tertium et quartum ponebantur disiuncta, ergoque sonus Mese sive ***a*** exstabat utrimque coniunctus:

A	H	c	d	e	f	g	a	b	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

De quibus speciebus exponunt Euclides pag. 12. 16. 17. 18; Gaudentius pag. 8. 9; Bacchius pag. 15; Aristides pag. 16; Ptolemaeus, Oxon. 1682. pag. 106. 107. Porro Graeci distinguunt systemata *ἀμετάβολα* ***immutabilia*** sive ***simplicia***, quae unam tantum mesen habent, sive secundum unum modum sunt exposita, atque *ἐμμετάβολα* ***mutabilia*** sive ***non simplicia***, quae duas mesas, pluresve, habent, sive per plurium modorum vel troporum nexum efficiuntur; Euclid. 12. 18; Aristid. 16. 227.

Fârâbensis fol. 35. rect. de systematis, tum maioribus, tum minoribus, disserens ponit haec: وَجَمِيعُ مَا كَانَ يَحْتَوِى عَلَى ضِعْفِ ٱلَّذِى بِٱلْأَرْبَعَةِ وَمَا زَادَ فَإِنَّهَا تُسَمَّى ٱلْجُمُوعَ ٱلْعِظَامَ وَأَعْظَمُ هَذِهِ ٱلْجُمُوعِ وَأَكْمَلُهَا هُوَ ضِعْفُ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ وَمَعَ ذَلِكَ فَإِنَّ أَقْصَى مَا يَبْلُغُهُ ٱلْمُزَاوِلُونَ لِأَعْمَالِ هَذِهِ ٱلصِّنَاعَةِ فِى تَبْعِيدِ ٱلْأَحَدِّ مِنَ ٱلْأَثْقَلِ إِنَّمَا يَبْلُغُونَ فِى أَكْثَرِ ٱلْأَمْرِ وَفِى أَكْثَرِ ٱلْآلَاتِ إِلَى مَا فِى طَرِيقِ هَذَا ٱلْبُعْدِ i. e. „quaecunque [systemata] continebant tetrachordum duplicatum et quod excurrit, vocabantur systemata magna. Quorum maximum, perfectissimumque, est octava duplicata. Atque, quod intervallorum inter sonum acutissimum et gravissimum interpositorum, quae homines huic arti operam dantes percurrere possunt, maximum adtinet, plerumque quidem, et in plerisque instrumentis, id tantum spatii percurrere possunt, quod intra terminos illius intervalli [octavae duplicatae] situm est.“ Octava duplicata quid contineat, Fârâbensis eodem loco hic exponit: وَضِعْفُ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ فَفِيهِ أَرْبَعَةَ عَشَرَ بُعْدًا وَخَمْسَ عَشَرَةَ نَغْمَةً i. e. „quod octavam duplicatam adtinet, in ea insunt intervalla quattuordecim, soni quindecim.“ Deinde fol. 35. vers. octavam duplicatam ex tetrachordis quattuor, adiectisque tonis duobus, componi, eaque intervalla triplici ratione collocari posse dicit; inde vero systemata tria enasci haec:

1. tetrachordum	tetrachordum	tonus	|	tetrachordum	tetrachordum	tonus.
2. tonus	tetrachordum	tetrachordum	|	tonus	tetrachordum	tetrachordum.
3. tetrachordum	tonus	tetrachordum	|	tetrachordum	tonus	tetrachordum.

In quibus, ut mos Arabum fert, ab dextra ad sinistrum procedendum est, ita ut initium systematis ad latus dextrum situm sit.

Porro Fârâbensis tonum illum ٱلْبُعْدُ ٱلطَّنِينِيّ tetrachordis his intermixtum, quoniam eo tetrachorda dirimuntur, nuncupari بُعْدُ ٱلْانْفِصَالِ *intervallum separationis* fert; locum supra pag. 49. adtulimus. Qui tonus, si ab fronte octavae primae, et ab fronte octavae secundae, ponatur, ita ut tetrachordum duplicatum acutissimum illo tono ab tetrachordo duplicato gravissimo dirimatur, tum systema vocari ٱلْجَمْعُ ٱلتَّامُّ ٱلْمُنْفَصِلُ *systema perfectum disiunctum*; si vero octava prima ab tetrachordo proxime sequenti, quia nullum separationis intervallum intercedit, non separetur, tum systema vocari ٱلْجَمْعُ ٱلتَّامُّ ٱلْمُتَّصِلُ *systema perfectum coniunctum*, sive جَمْعُ ٱلْاجْتِمَاعِ *systema coniunctionis*. Verba Fârâbensis haec sunt: وَمَا كَانَ مِنْهَا لَمْ يُفَصَّلْ فِيهِ بَيْنَ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ ٱلْأَوَّلِ وَبَيْنَ أَبْعَادِ ٱلْجِنْسِ ٱلَّذِى يَتْلُوهُ بِبُعْدِ ٱلْانْفِصَالِ فَإِنَّهُ يُسَمَّى ٱلْجَمْعَ ٱلتَّامَّ ٱلْمُتَّصِلَ وَيُسَمَّى جَمْعَ ٱلْاجْتِمَاعِ i. e. „quodcunque [systema] ita comparatum est, ut inter octavam primam atque intervalla generis [tetrachordi] proxime sequentis nullum intercedat separationis intervallum, id nominatur systema perfectum coniunctum et systema coniunctionis."

Deinde Fârâbensis fol. 35. vers. systema perfectum, quum disiunctum, tum coniunctum, si in utraque octava eodem ordine singula intervalla collocentur, nominari fert غَيْرُ ٱلْمُتَغَيِّرِ وَغَيْرُ ٱلْمُنْتَقِلِ *non mutatum et non transiens.* De systemati *mutato* vero fol. 36. rect. exponit sic: وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْجَمَاعَاتِ رُتِّبَتْ فِيهِ ٱلْأَبْعَادُ ٱلصِّغَارُ فِى ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ ٱلْأَحَدِ غَيْرَ مُشَابِهَةٍ لِتَرْتِيبِهَا فِى ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ ٱلْآخَرِ كَانَتِ ٱلْجَمَاعَةُ مُتَّصِلَةً أَوْ مُنْفَصِلَةً فَإِنَّهَا تُسَمَّى ٱلْجَمَاعَاتِ ٱلْمُتَغَيِّرَةَ وَكَثِيرٌ مِنَ ٱلْآلَاتِ ٱلْمَشْهُورَةِ يُسْتَعْمَلُ فِيهَا كَثِيرٌ مِنَ ٱلْجَمَاعَاتِ ٱلْمُتَغَيِّرَةِ وَأَمَّا أَبْعَادُ ٱلْجِنْسِ ٱلْمُسْتَعْمَلِ فِى ٱلْجَمَاعَةِ فَإِنَّهُ قَدْ يُرَتَّبُ أَحْيَانًا بِٱلْعُظْمَى مِنْهَا مِنْ جَانِبِ ٱلْأَثْقَلِ وَأَحْيَانًا بِٱلصُّغْرَى مِنْهَا مِنْ جَانِبِ ٱلْأَحَدِّ وَٱلْجَمَاعَاتُ مِنْهَا مَا يُسْتَعْمَلُ فِيهَا كُلِّهَا جِنْسٌ وَاحِدٌ أَعْنِى أَنَّ ٱلْجِنْسَ ٱلَّذِى ٱسْتُعْمِلَ فِى ٱلَّذِى بِٱلْأَرْبَعَةِ ٱلْأَوَّلِ يَكُونُ فِى سَائِرِ ٱلْأَبْعَادِ ٱلَّتِى بِٱلْأَرْبَعَةِ إِلَى تَمَامِ ٱلْجَمَاعَةِ وَمِنْهَا مَا ٱسْتُعْمِلَ فِى أَبْعَادِهَا ٱلَّتِى بِٱلْأَرْبَعَةِ أَجْنَاسٌ مُخْتَلِفَةٌ أَعْنِى أَنْ تُسْتَعْمَلَ

مثلا فى أحدها صنف من أصناف الجنس اللين وفى باقيه صنف من الجنس القوى
i. . „quodcunque systema ita comparatum est, ut intervalla eius minora in altera octava alio ordine quam in altera collocata sint, qnum coniunctum, tum disiunctum, id nominatur systema *mutatum.* Sunt vero instrumentorum usitatiorum multa, in quibus systematum mutatorum multa usurpantur. Quod ad intervalla generis [tetrachordi], ad certum systema adhibiti adtinet, modo maiora ab latere graviori collocantur, modo minora ab latere acutiori. Atque systemata alia ita componuntur, ut per totum eorum ambitum idem genus [tetrachordi] ponatur; quod genus in tetrachordo primo usurpatur, idem in tetrachordis ceteris ad finem systematis usque usurpari dico. Alia vero ita componuntur, ut in eorum tetrachordis genera usurpentur diversa; exempli gratia in tetrachordo alio aliquam generis lenis speciem poni dico, in reliquis speciem generis fortis aliquam."

Post haec praemissa Fârâbensis fol. 36. ad enumerandos singulorum systematum sonos accedit. Primo quindecim sonos *systematis perfecti disiuncti non mutati* الجماعة التامة المتفصلة غير المتغيرة ita describit, ut singulos sonos certis litteris arabicis signet, deinde eos nominibus significet arabicis, maximam partem ex graeco translatis, ac denique ipsa nomina graeca adponat, arabicis litteris consignata. Quibus hoc loco nomina graeca adiiciemus, graecis litteris scripta, ut facilius recognosci possint, easque litteras latinas, quibus nos sonos illos signamus, si systematis perfecti sonum gravissimum, sive Proslambanomenum, sonum A esse ponimus:

15.	$\bar{a}$.	ف	حادة الحادات	نيطى ايبربولاون	νήτη ὑπερβολαίων
14.	$\bar{g}$.	ع	واسطة الحادات	بارانيطى ايبربولاون	παρανήτη ὑπερβολαίων
13.	$\bar{f}$.	س	ثقيلة الحادات	طريطى ايبربولاون	τρίτη ὑπερβολαίων
12.	$\bar{c}$.	ن	حادة المنفصلات	نيطى ديازوغمانن	νήτη διεζευγμένων
11.	$\bar{d}$.	م	واسطة المنفصلات	بارانيطى ديازوغمانن	παρανήτη διεζευγμένω
10.	$\bar{c}$.	ل	ثقيلة المنفصلات	طريطى ديازوغمانن	τρίτη διεζευγμένων
9.	h.	ك	فاصلة الوسطى	باراماسس	παράμεσος
8.	a.	ى	الوسطى	ماسى	μέση
7.	g.	ط	حادة الأوساط	ليخانوس ماسن	λιχανὸς μέσων
6.	f.	ح	واسطة الأوساط	بارايباطى ماسن	παρυπάτη μέσων

5.	e.	ز	ثَقِيلَةُ ٱلْأَوْسَاطِ	ايباطى ماسن	ὑπάτη μέσων
4.	d.	ه	حَادَّةُ ٱلرَّئِيسَاتِ	ليخانوس ايباطن	λιχανὸς ὑπατῶν
3.	c.	د	وَاسِطَةُ ٱلرَّئِيسَاتِ	بارايباطى ايباطن	παρυπάτη ὑπατῶν
2.	H.	ج	ثَقِيلَةُ ٱلرَّئِيسَاتِ	ايباطى ايباطن	ὑπάτη ὑπατῶν
1.	A.	ا	ثَقِيلَةُ ٱلْمَفْرُوضَاتِ	برسلمبانومانس	προσλαμβανόμενος

Quare ipsa nomina graeca quoque adposuerit Fârâbensis, sic explicat: وَثَبَتَتْ فِيهِ أَسْمَآءُ ٱلنَّغَمِ بِٱلْيُونَانِيَّةِ وَهِيَ ٱلَّتِي كَانَ ٱلْقُدَمَآءُ يَسْتَعْمِلُونَهَا لِيَفْهَمَ ٱلنَّاظِرُ فِي كُتُبِهِمْ مَا يَعْنُونَ بِهَا i. e. „adposita sunt ad illam [lineam] nomina sonorum graeca, quae ab veteribus usurpabantur, ut quicunque libros eorum volvit, quid illis nominibus significent, intelligat.“ Soni 9. et 10. in codice fol. 36 vers. nomine graeca inter se permutarunt; quae supra in locos iustos restitui. Vocabulum graecum ὑπερβολαῖοι i. e. *immoderatae*, quum eo nomine tetrachordum acutissimum adpellarent, ab Fârâbensi redditum est ٱلْحَادَّاتُ *acutae.* Nomen παράμεσος i. e. *propemedia* arabice redditum est فَاصِلَةُ ٱلْوُسْطَى *separans mediam*; quod ideo factum esse videtur, quia in systemati disiuncto post *mediam* i. e. sonum octavum, sive post octavam primam absolutam, ponitur بُعْدُ ٱلْاِنْفِصَالِ *intervallum separationis*; vide supra pag. 60. et pag. 59. nro. 1.

Deinde Fârâbensis fol. 36. vers. quindecim sonos *systematis perfecti coniuncti non mutati* describit. Primo hoc monet: ٱلْجَمَاعَةُ ٱلتَّامَّةُ ٱلْمُتَّصِلَةُ غَيْرُ ٱلْمُتَغَيِّرَةِ ٱلَّتِي يُرَتَّبُ فِيهَا ٱلْبُعْدُ ٱلطَّنِينِيُّ فِي آخِرِ ضِعْفِ ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ i. e. „systema perfectum coniunctum non mutatum, in quo intervallum toni [intervallum separationis] ad finem octavae duplicatae ponitur;“ vide pag. 59. nro. 2. Soni octavae primae in systemate coniuncto easdem dignitates, eademque nomina, retinent, quae in systemate disiuncto iis tribuuntur. Octavae secundae vero soni in systemate coniuncto nominantur sic:

15.	$\bar{a}$.	ف	مُنْفَصِلَةُ ٱلْحَادَّاتِ	نيطى ايبربولاون	νήτη ὑπερβολαίων
14.	$\bar{g}$.	ع	وَاسِطَةُ ٱلْحَادَّاتِ	بارانيطى ايبربولاون	παρανήτη ὑπερβολαίων
	$\bar{f}$.	س	ثَقِيلَةُ ٱلْحَادَّاتِ	طريطى ايبربولاون	τρίτη ὑπερβολαίων

12.	$\bar{e}$.	ن	حَادّةُ ٱلْمُنْفَصِلَاتِ	نيطى ديازوغمانن	νήτη διεζευγμένων
11.	$\bar{d}$.	م	حَادّةُ ٱلْمُتّصِلَاتِ	نيطى سوينمانن	νήτη συνημμένων
10.	$\bar{c}$.	ل	وَاسِطَةُ ٱلْمُتّصِلَاتِ	بارانيطى سوينمانن	παρανήτη συνημμένων
9.	b.	ك	ثَقِيلَةُ ٱلْمُتّصِلَاتِ	طريطى سوينمانن	τρίτη συνημμένων

Quod ad *intervallum separationis* in hoc systemate positum adtinet, Fàrâbensis de eo dicit: بُعْدُ ع ف هَذَا ٱلْبُعْدُ ٱلطَّنِينِيُّ i. e. „intervallum inter Ain et Fâ [inter sonos 14. et 15.] est illud intervallum toni." Propterea in hoc systemate sono 15. tributum est nomen مُنْفَصِلَةُ الحَادّات *separata acutarum.*

Porro Fàrâbensis fol. 36. vers. quindecim sonos *systematis perfecti coniuncti mutati* describit. Primo hoc monet: ٱلْمُتّصِلَةُ ٱلْمُتَغَيِّرَةُ ٱلَّتِى يُرَتَّبُ فِيهَا ٱلْبُعْدُ ٱلطَّنِينِيُّ فِى وَسْطِ مَا بَيْنَ ٱلَّذَيْنِ بِٱلْأَرْبَعَةِ i. e. „coniunctum mutatum, in quo intervallum toni [intervallum separationis] inter tetrachordum geminum collocatur intermedium;" vide pag. 59. nro. 3. Soni octava primae et in hoc systemate easdem dignitates, eademque nomina, quae iis in systemati disiuncto non mutato tributa sunt, retinent. Octavae secundae soni vero in systemate coniuncto mutato positi ab Fàrâbensi sic nominantur:

15.	ف	حَادّةُ الحَادّات
14.	ع	وَاسِطَةُ الحَادّات
13.	س	ثَقِيلَةُ الحَادّات
12.	ن	فَاصِلَةُ الحَادّات
11.	م	حَادّةُ ٱلْمُتّصِلَاتِ
10.	ل	وَاسِطَةُ ٱلْمُتّصِلَاتِ
9.	ك	ثَقِيلَةُ ٱلْمُتّصِلَاتِ

Quod ad *intervallum separationis* in hoc systemate positum adtinet, Fàrâbensis de eo sic exponit: وَيَكُونُ بُعْدُ م ن ٱلْبُعْدُ ٱلطَّنِينِيُّ i. e. „intervallum inter Mim et Nûn [inter sonos 11. et 12.] est illud intervallum toni." Propterea in hoc systemate sono 12. nomen فَاصِلَةُ الحَادّات *separans acutas* vel فَاصِلَةُ الحَادّاتِ ٱلْمُنْفَصِلَاتِ *separans acutas separatas* tribuitur.

Intervalla duo *coniuncta*, quorum sonus unus est communis, vid. pag. 58. ab Fàrabensi fol. 38. recto اَلْمُتَوَالِيَانِ *cohaerentia* vocantur, *disiuncta* vero اَلْمُتَبَايِنَانِ *diremta*.

Systema perfectum quum apud Graecos per tria modulationis genera, diatonum, chromaticum, enarmonium, variaretur, igitur que tetrachordorum soni medii, qui mobiles erant, in singulis systematis generibus, diatono, chromatico, enarmonio, eam potestatem, quae generi modulationis iam usurpato consentanea erat, acciperent, nonnulli sonorum illorum mobilium, Lichanos hypaton, Lichanos meson, Paranete synemmenon, Paranete diezeugmenon, et Paranete hyperbolaeon, qui soni tetrachordorum tertii erant, atque oxypycni vocabantur, nomen quoque ita variabant, ut specialis ipsorum potestas, quae ex genere modulationis iam usurpato pendebat, aperte significaretur; Gaudentius pag. 11. Aristides pag. 12. Itaque Lichanos hypaton erat aut Lichanos hypaton diatonos, aut Lichanos hypaton chromatice, aut Lichanos hypaton enarmonios; eademque ratione ceteri quattuor variabant nomen. De systematis perfecti variatione, quae per modulationis genera fit, Fârâbensis plus semel disserit. Nonnulla, quae ad hanc rem pertinent, supra adtulimus pag. 61. Atque fol. 37. rect. praeter alia posuit haec: وَأَمَّا مَتَى أُبْدِلَ جِنْسٌ فَتَغَيَّرَ فَإِنَّهَا يَتَغَيَّرُ أَمْكِنَةُ ٱلنَّغَمِ ٱلَّتِي هِيَ دَاخِلَ ٱلْبُعْدِ ٱلَّذِى بِٱلْأَرْبَعَةِ وَأَمَّا طَرَفَاهُ فَإِنَّهُمَا لَا يَتَغَيَّرَانِ i. e. „quando autem convertitur genus [modulationis] ita, ut immutetur, eorum tantum sonorum, qui in tetrachordo insunt interiores, mutantur loci; extremorum mutatur neuter.“ Nomina vero illa graeca sonorum specialia, ad genus modulationis pertinentia, ut Lichanos chromatice, Lichanos enarmonios, ceteraque, in libro Fârâbensis non videntur usurpari.

5. *De diatonicis tetrachordi, pentachordi, octavaeque, speciebus, quae diversa hemitoniorum collocatione efficiuntur.*

Euclides in sonorum systemate, quod genere modulationis diatono utitur, varia tetrachordi, pentachordi, octavaeque, schemata σχήματα sive species, quarum differentia in diversa hemitoniorum collocatione versatur, distingui posse docet, pag. 14. In tetrachordo enim insunt toni duo et hemitonium unum; in pentachordo toni tres et hemitonium unum; in octava toni quinque et hemitonia duo. Iam si, intervalla illa demensuri, a diversis systematis sonis proficiscimur, hemitonia in diversos intervallorum locos incidunt. Quare Euclides loc. cit. πρὸς δὲ τὴν τῶν ἡμιτονίων σχέσιν τὰ σχήματα θεωρεῖται i. e. „ad hemitoniorum habitum species illae examinantur.“ Tetrachordi sunt species

tres; prima hemitonium ponit loco gravissimo, ut: *h c d e*; altera medio, ut: *a h c d*; tertia acutissimo, ut: *g a h c*. ***Pentachordi*** sunt species quattuor; prima hemitonium habet sonum primum ab termino gravi; altera sonum primum ab termino acuto; tertia sonum secundum ab termino acuto; quarta sonum tertium ab termino acuto. ***Octavae*** sunt species septem, quae efficiuntur, si a singulis diatonicae scalae sonis ad uniuscuiusque soni octavam ascendimus; tum enim bina semitonia, quae in octava insunt, locos sive gradus occupabunt diversos. Prima species, quae mixolydia nominabatur, ab Hypate hypaton ad Paramesen adscendit, habetque alterum hemitonium ab termino gravi primum, alterum ab termino acuto quartum, ut:

h c d e f g a h

Altera species, quae Lydia nominabatur, ab Parypate hypaton ad Triten diezeugmenon adscendit, habetque alterum hemitonium ab termino gravi tertium, alterum ab termino acuto primum, ut:

c d e f g a h c

Quae species cum ea congruit, quae apud nos iam *scala dura* adpellatur. Atque simili ratione octavae species ceterae deinceps ab ceteris octavae sonis proficiscuntur, usque ad sonum octavum procedentes. De quibus exposuerunt Forkel histor. music. tom. 1. pag. 339. 345; Kretzschmer Ideen zu einer Theorie der Musik, pag. 30; Bellermann fragmentum graece scriptionis de musica, pag. 9 — 12.

Fârâbensis de his tetrachordi, pentachordi, octavaeque, speciebus, quae diversa intervallorum minorum, quae in illis insunt, collocatione parantur, fol. 37. exponit. Quae species ab eo ٱلْأَنْوَاعُ nominantur; collocatio ab eo ٱلْوَضْعُ adpellatur. Primo ponit haec: وَكُلُّ بُعْدٍ مُتَّفِقٍ تَكَرَّرَ فِي جَمَاعَةٍ فَإِنَّمَا يَلْحَقُهُ أَنْ يَخْتَلِفَ وَضْعُ أَبْعَادِهِ ٱلصِّغَارِ ٱلَّتِي يَحْتَوِي عَلَيْهَا مِثَالُ ذَلِكَ ٱلْبُعْدُ ٱلَّذِي بِٱلْخَمْسَةِ مَتَى أُخِذَتْ أَبْعَادُهُ ٱلصِّغَارُ مُرَتَّبَةً نَحْوًا مِنَ ٱلتَّرْتِيبِ فِي جَمْعٍ مِنَ ٱلْجُمُوعِ فَإِنَّهُ قَدْ يُمْكِنُ أَنْ يُوخَذَ فِي ذَلِكَ ٱلْجَمْعِ بِعَيْنِهِ أَبْعَادُهُ ٱلصِّغَارُ نَحْوًا آخَرَ مِنَ ٱلتَّرْتِيبِ أَعْنِي أَنْ تَكُونَ ٱلْمُقَدَّمَةُ مِنْهَا فِي ٱلْوَضْعِ ٱلْأَوَّلِ مُوَخَّرًا فِي ٱلْوَضْعِ ٱلثَّانِي وَكُلُّ بُعْدٍ كَانَتْ رُتِّبَتْ أَبْعَادُهُ ٱلصِّغَارُ فِيهِ أَنْحَاءً مِنَ ٱلتَّرْتِيبِ مِنْ غَيْرِ تَبْدِيلِ ٱلْجِنْسِ فَإِنَّ أَنْحَاءَ تَرْتِيبَاتِهِ فِي ٱلْجَمْعِ ٱلْوَاحِدِ تُسَمَّى ٱلْأَنْوَاعَ وَكُلُّ بُعْدٍ يَحْتَوِي عَلَى أَبْعَادٍ صِغَارٍ فَتِلْكَ ٱلْأَبْعَادُ

وَضْعٌ مَا أَوَّلُ وَوَضْعٌ مَا ثَانٍ إِلَى أَنْ يَسْتَوْفِيَ أَنْحَاءَ وَضْعِهَا ٱلَّتِي فِي ٱلْجَمَاعَةِ
i. e. „quodcunque intervallum consonans in systemate repetitur, ei accidit, ut intervalla minora, quae continet, modis diversis collocari possint. Quodsi, exempli gratia, pentachordi intervalla minora certo quodam ordine disposita sunt, fieri potest, ut in eodem systemate intervalla illa minora modo quodam alio disponantur, ita, dico, ut, quae in collocatione prima praemittebantur, in collocatione altera postponantur. Si hoc modo intervalli cuiusdam intervalla minora diversis modis disponuntur, genere [modulationis] non mutato, tum illi disponendi modi, qui in eodem systemate usurpari possunt, *species* nominantur. Igitur quodcunque intervallum intervalla minora continet, eius intervalla minora collocari possunt modo quodam primo, deinde modo quodam secundo, atque porro aliis, quoad omnes adhibiti erunt collocandi modi, qui in eo systemate usurpari possunt."

Deinde Fârâbensis ad singulas singulorum intervallorum species describendas accedit, primaque ponit haec:

أَمَّا ٱلَّذِي بِٱلْخَمْسَةِ فَإِنَّ وَضْعَ أَبْعَادِهِ ٱلْأَوَّلَ هُوَ أَنْ يَكُونَ ٱلْبُعْدُ ٱلطَّنِينِيُّ ٱلَّذِي هُوَ فَضْلَةٌ عَلَى ٱلَّذِي بِٱلْأَرْبَعَةِ مُرَتَّبًا فِي ٱلطَّرَفِ إِمَّا إِلَى جَانِبِ ٱلْحِدَّةِ وَإِمَّا إِلَى جَانِبِ ٱلثِّقَلِ
i. e. „quod ad pentachordum adtinet, collocatio eius intervallorum prima est ea, quae tonum illum, qui tetrachordum excedit, ponit extremum, aut ab latere acuto, aut ab latere gravi."

وَأَمَّا ٱلَّذِي بِٱلْأَرْبَعَةِ فَإِنَّ تَرْتِيبَ أَبْعَادِهِ ٱلْأَوَّلَ هُوَ أَنْ يَكُونَ ٱلْبُعْدُ ٱلَّذِي قَدَّمْنَاهُ فِي ٱلتَّرْتِيبِ عَلَى سَائِرِ أَبْعَادِ ٱلْجِنْسِ ٱلْمُسْتَعْمَلِ فِيهِ عِنْدَ قِسْمَتِنَا ٱلْأَجْنَاسَ فِي ٱلطَّرَفِ إِمَّا إِلَى جَانِبِ ٱلْأَحَدِّ وَإِمَّا إِلَى جَانِبِ ٱلْأَثْقَلِ وَذَلِكَ هُوَ ٱلْبُعْدُ ٱلَّذِي بِهِ يُخَالِفُ ٱلْجِنْسُ ٱلْأَرْخَى ٱلْأَوْسَطَ وَٱلْأَشَدَّ i. e. „quod ad tetrachordum adtinet, collocatio eius intervallorum prima est ea, quae intervallum illud, quod, quum genera [modulationis] distingueremus, ceteris generis iam usurpati intervallis praemisimus, ponit extremum, aut ab latere acuto, aut ab latere gravi; quod quidem intervallum id est, quo genus laxum differt ab genere mediocri, et genere acri." Vide supra pag. 56.

وَأَمَّا ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ فَإِنَّ تَرْتِيبَ أَبْعَادِهِ ٱلْأَوَّلَ هُوَ ٱلَّذِي يُرَتَّبُ فِيهِ بُعْدُ ٱلْاِنْفِصَالِ فِي ٱلطَّرَفِ إِمَّا ٱلْأَحَدِّ وَإِمَّا ٱلْأَثْقَلِ i. e. „quod ad octavam adtinet, collocatio eius inter-

vallorum prima est ea, quae intervallum separationis ponit extremum, aut acutissimum, aut gravissimum."

Collocatione intervallorum prima sic explicata, Fârâbensis eadem ratione de collocatione altera et tertia exponit. Deinde quindecim systematis perfecti disiuncti sonis ad lineam unam adscriptis, omnes quum octavae, tum pentachordi et tetrachordi, species ita describit, ut sonos uniuscuiusque speciei extremos indicet. De octavae speciebus septem ita dicit:

ا ج د ه ز ح ط ى ك ل م ن س ع ف ب

فَٱلنَّوْعُ ٱلْأَوَّلُ مِنْ أَنْوَاعِ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ هُوَ ىف وَٱلنَّوْعُ ٱلثَّانِي طع وَٱلنَّوْعُ ٱلثَّالِثُ حس وَٱلنَّوْعُ ٱلرَّابِعُ زن وَٱلنَّوْعُ ٱلْخَامِسُ هم وَٱلنَّوْعُ ٱلسَّادِسُ دل وَٱلنَّوْعُ ٱلسَّابِعُ جك

Quae sic reddi possunt:

$\bar{a}$ $\bar{g}$ $\bar{f}$ $\bar{e}$ $\bar{d}$ $\bar{c}$ h a g f e d c H A

„Prima species octavae est a — $\bar{a}$. Secunda g — $\bar{g}$. Tertia f — $\bar{f}$. Quarta e — $\bar{e}$. Quinta d — $\bar{d}$. Sexta c — $\bar{c}$. Septima H — h."

6. *De quindecim systematis perfecti modis sive tropis.*

Graeci systema perfectum, quindecim sonos sive octavas duas continens, per quindecim modos sive tropos, qui ab Aristoxeno et Euclide τόνος, ab aliis τρόπος, vocantur, semitonio se invicem excipientes, traducebant. Igitur tropus gravissimus ab quodam sono proficiscitur, ab quo sonus gravissimus tropi proxime sequentis distat semitonio; eademque ratione progredientes tropos ceteros Graeci parant. Quivis autem tropus per octavas duas progreditur. Unde fit, ut soni cunctorum troporum coniuncti ambitum trium octavarum et unius toni efficerent. Quinam vero sonorum nobis cognitorum fuerit tropi gravissimi, qui Hypodorius erat, sonus gravissimus, disputatur. Plerique, ut Forkelius, sonum tropi Hypodorii gravissimum existimant fuisse eum, quem A littera significamus. Quod si ponitur, fines troporum gravissimi et acutissimi fuerunt hi:

1. hypodorius	A — $\bar{a}$.	6. dorius	d — $\bar{\bar{d}}$.	11. hyperdorius	g — $\bar{\bar{g}}$.
2. hypoiastius	B — $\bar{b}$.	7. iastius	es — $\bar{\bar{es}}$.	12. hyperiastius	gis — $\bar{\bar{gis}}$.
3. hypophrygius	H — $\bar{h}$.	8. phrygius	e — $\bar{\bar{e}}$.	13. hyperphrygius	a — $\bar{\bar{a}}$.
4. hypoaeolius	c — $\bar{\bar{c}}$.	9. aeolius	f — $\bar{\bar{f}}$.	14. hyperaeolius	b — $\bar{\bar{b}}$.
5. hypolydius	cis — $\bar{\bar{cis}}$.	10. lydius	fis — $\bar{\bar{fis}}$.	15. hyperlydius	h — $\bar{\bar{h}}$.

Bellermannus vero in fragmento graecae scriptionis de musica pag. 4. certis rationibus adductus sonum hypodorii gravissimum in regionem graviorem deponit; unde hi troporum fines exsistunt:

1. hypodorius	C — $\bar{c}$.	6. dorius	F — $\bar{f}$.	11. hyperdorius	B — $\bar{b}$.
2. hypoiastius	Cis — $\bar{cis}$.	7. iastius	Fis — $\bar{fis}$.	12. hyperiastius	H — $\bar{h}$.
3. hypophrygius	D — $\bar{d}$.	8. phrygius	G — $\bar{g}$.	13. hyperphrygius	c — $\bar{\bar{c}}$.
4. hypoaeolius	Dis — $\bar{dis}$.	9. aeolius	Gis — $\bar{gis}$.	14. hyperaeolius	cis — $\bar{\bar{cis}}$.
5. hypolydius	E — $\bar{e}$.	10. lydius	a — $\bar{a}$.	15. hyperlydius	d — $\bar{\bar{d}}$.

Quindecim sonorum nomina, Proslambanomenos, Hypate hypaton, ceteraque, in tropis omnibus erant eadem. Quibus nominibus si verba *κατὰ δύναμιν* adiiciebantur, ordo tantum, sive gradus, soni in certo tropo significabatur; igitur Parypate meson Hypolydii erat sonus sextus tropi Hypolydii, sive Parypate meson *κατὰ δύναμιν* in tropo Hypolydio. Si vero sonorum nominibus verba *κατὰ θέσιν* addebantur, vera soni tensio significabatur, quae quidem illa erat, quam sonus hic in tropo Dorio obtinebat; igitur Parypate meson *κατὰ θέσιν* erat illa tensio, quam Parypate meson in tropo Dorio habebat. Ergo sonus ille, qui *κατὰ δύναμιν* vocabatur Parypate meson Hypolydii, idem erat, qui Hypate meson *κατὰ θέσιν* sive Hypate meson Dorii adpellabatur; Ptolem. ed. Wallis pag. 108. Bellermann loc. cit. pag. 10.

Nomina sonorum tropi Dorii igitur in tropis ceteris in sonos transferuntur, tensionem aliam obtinentes. Qui in Dorio est Proslambanomenos, is in Hypodorio fit Lichanos hypaton, in Hypophrygio vero Parypate hypaton, in Hypoaeolio Hypate hypaton, eademque ratione cetera sonorum nomina migrant. De tropis exponunt Euclides pag. 19. Aristoxenus pag. 37. Aristides pag. 23.

Fârâbensis de systematis perfecti tropis fol. 39. 40. 41. disserit. Qui tropi ab eo تَمْدِيدٌ plural. تَمْدِيدَاتٌ *tensiones* nominantur, quo vocabulo redditum est graecum *τόνος* *tensio*. Verba *κατὰ δύναμιν* mihi videntur ab eo reddita esse بِٱلْقُوَّةِ *potentia*.

Pauca eorum, quae de hac re dicit, adponemus. Primo fol. 38. de ٱلْجُمُوعُ ٱلْمُتَشَابِهَةُ

systematis inter se similibus disserit. Deinde fol. 39. rect. haec subiungit: وَيَلْزَمُ مِمَّا قِيلَ آنِفًا فِي كُلِّ جَمْعَيْنِ مُتَشَابِهَيْنِ كَانَ ٱلْجِنْسُ ٱلْمُسْتَعْمَلُ فِيهِمَا جِنْسًا وَاحِدًا وَكَانَ تَرْتِيبُ ٱلْأَبْعَادِ ٱلصِّغَارِ فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا تَرْتِيبًا وَاحِدًا وَتَنَاسَبَ أَطْرَافُهُمَا نِسْبَةً مَا فَأَنَّ ٱلنَّغَمَ ٱلَّتِي بَيْنَ طَرَفَيْ أَحَدِهِمَا تُنَاسِبُ ٱلنَّغَمَ ٱلَّتِي بَيْنَ طَرَفَيِ ٱلْآخَرِ تِلْكَ ٱلنِّسْبَةَ بِعَيْنِهَا وَمَرْتَبَةُ نَغَمِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا فِي ٱلْحِدَّةِ أَوِ ٱلثِّقَلِ تُسَمَّى ٱلطَّبَقَةَ وَحَالُ كُلِّ نَغْمَةٍ فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ ٱلْجُمُوعِ ٱلْمُتَشَابِهَةِ فِي ٱلثِّقَلِ أَوِ ٱلْحِدَّةِ أَعْنِي حَالَهَا ٱلَّتِي لَهَا ثِقَلًا كَانَ أَوْ حِدَّةً تُسَمَّى ٱلتَّمْدِيدَ i. e. „sequitur ex eo, quod supra dictum est, hoc. Si in duobus systematis inter se similibus genus [modulationis] idem usurpatur, eademque intervallorum minorum collocatio, atque inter terminos systematum certa ratio intercedit mutua, tum inter sonos illos, qui inter terminos systematis primi siti sunt, et sonos eos, qui inter terminos systematis secundi siti sunt, eadem ratio intercedit ipsa. Gradus sonorum utriusque systematis, quum quod ad acumen, tum quod ad gravitatem adtinet, nuncupatur *classis.* Natura vero singulorum sonorum in singulis systematis inter se similibus, quod ad gravitatem vel ad acumen adtinet, eam naturam dico, quae ipsis est sive gravitate, sive acumine, nuncupatur *tensio.*"

De troporum numero fol. 40. rect. ita disserit: وَقَدْ يُمْكِنُ أَنْ يُجْعَلَ نِسْبَةُ أَحَدِّ ٱلتَّمْدِيدَاتِ إِلَى أَثْقَلِهَا أَعْظَمَ مِنْ هَذِهِ ٱلنِّسْبَةِ وَلَكِنْ لَيْسَ فِي تَبْعِيدِ قُصْوَاهَا مِنْ أَدْنَاهَا أَكْثَرَ مِنْ ضِعْفِ ٱلضِّعْفِ كَثِيرُ غَنَاءٍ فَلْنَقْتَصِرْ إِذًا مِنْ نِسْبَةِ ٱلْأَحَدِّ ٱلْأَقْصَى إِلَى ٱلْأَثْقَلِ ٱلْأَقْصَى عَلَى هَذِهِ ٱلنِّسْبَةِ وَأَنْ يَكُونَ نِسْبَةُ ٱلْأَثْقَلِ إِلَى ٱلْأَحَدِّ نِسْبَةَ ضِعْفِ ضِعْفِ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ وَأَمَّا ٱلتَّمْدِيدَاتُ ٱلَّتِي بَيْنَ هَذَيْنِ ٱلطَّرَفَيْنِ فَإِنَّهَا قَدْ يُمْكِنُ أَنْ يُكَثَّرَ عَدَدُهَا وَيُمْكِنُ أَنْ يُقَلَّلَ وَلَمَّا كَانَتْ مُخَالَفَةُ ٱلتَّمْدِيدَاتِ بَعْضِهَا بَعْضًا هِيَ مُخَالَفَةَ ٱلنَّغَمِ بَعْضِهَا بَعْضًا وَكَانَتِ ٱلنَّغَمُ ٱلْمَفْرُوضَةُ فِيمَا بَيْنَ طَرَفَيِ ٱلْجَمْعِ ٱلَّذِى هُوَ فِي هَذِهِ ٱلنِّسْبَةِ وَهُوَ ٱلْجَمْعُ ٱلتَّامُّ ثَلَثَ عَشْرَةَ نَغْمَةً فَإِنَّهُ يَلْزَمُ بِحَسْبِ هَذَا ٱلْوَضْعِ أَنْ يَكُونَ عَدَدُ ٱلتَّمْدِيدَاتِ ٱلَّتِي بَيْنَ هَذَيْنِ ٱلطَّرَفَيْنِ ثَلَثَةَ عَشَرَ تَمْدِيدًا فَتَصِيرُ عَدَدُ ٱلتَّمْدِيدَاتِ كُلِّهَا خَمْسَةَ عَشَرَ i. e. „Ratio, quae inter tensionem acutissimam et gravissimam intercedit, maior quidem poni potest, quam illa [i. e. quam octava bis du-

plicata]; sed si inter tensionem extremam et infimam plus quam octavam bis duplicatam interponimus, hoc non multum utilitatis adfert. Itaque, quod ad rationem inter acutissimum et gravissimum intercedentem adtinet, in illa ratione ita subsistamus, ut ratio, quae inter gravissimum et acutissimum intercedat, sit ratio octavae bis duplicatae. Quod autem ad tensiones adtinet, quae inter illos terminos sitae sunt, numerus earum poni potest, et maior, et minor. Quum vero diversitas, quae inter tensiones intercedit singulas, eadem sit, quae inter sonos intercedit singulos, soni vero inter terminos systematis, quod in illa ratione est, sive systematis perfecti, sint siti tredecim, ex hac positione sequitur, ut tensiones inter illos terminos exsistant tredecim, tensionumque omnium summa sit quindecim.“

Quindecim troporum nomina Fârâbensis fol. 41. sic scripta adposuit:

اَللَّيِّن	1. lenis.	فُرُوجِيُون	8. phrygius.
مُدَّة	tonus.	مُدَّة	tonus.
تَالِي اَللَّيِّن	2. sublenis.	تَالِي فُرُوجِيُون	9. subphrygius
مُدَّة	tonus.	مُدَّة	tonus.
دُورِيُون	3. dorius.	عَالِي فُرُوجِيُون	10. superphrygius
مُدَّة	tonus.	مُدَّة	tonus.
تَالِي دُورِيُون	4 subdorius.	اَلْمُقَوِّى	11. roborans.
بَقِيَّة	semitonium.	بَقِيَّة	semitonium.
عَالِي دُورِيُون	5. superdorius.	تَالِي اَلْمُقَوِّى	12. subroborans.
مُدَّة	tonus.	مُدَّة	tonus.
اَلْمُنْخَفِض	6. depressus.	لُودِيُون	13. lydius.
مُدَّة	tonus.	مُدَّة	tonus.
تَالِي اَلْمُنْخَفِض	7. subdepressus.	تَالِي لُودِيُون	14. sublydius.
بَقِيَّة	semitonium.	بَقِيَّة	semitonium.

عَالِي لُودِيُون 15. superlydius.

Quorum nominum unicuique in codice haec sonorum sedecim series adiecta est:

ا ج د ه و ز ح ط ى ك ل م ن س ع ف

Ex iis vero, quae Fârâbensis huic tabulae praemisit, haec sunt: وَلَمَّا كَانَ ٱلْأَفْضَلُ فِي ٱلنَّغَمِ وَفِي ٱلتَّمْدِيدَاتِ أَنْ يَكُونَ ٱلْمُسْتَعْمَلُ فِيهَا مَا لَيْسَ يَخْرُجُ إِلَى ٱلْإِفْرَاطِ لَا فِي ٱلْحِدَّةِ وَلَا فِي ٱلثِّقَلِ وَجَبَ أَنْ يُلْتَمَسَ فِي ٱلتَّمْدِيدَاتِ مَقَادِيرُ مُتَوَسِّطَةٌ وَيُجْعَلَ تِلْكَ هِيَ ٱلَّتِي تُسْتَعْمَلُ فِي أَكْثَرِ ٱلْأَمْرِ وَلِذَلِكَ جَعَلْنَا ٱلْمُتَوَسِّطَاتِ فِي ٱلْحِدَّةِ وَٱلثِّقَلِ ٱلنَّغَمَ ٱلَّتِي يُحِيطُ بِهَا ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ ٱلْأَوْسَطُ وَجُعِلَ أَثْقَلُ ٱلْمُتَوَسِّطَاتِ يَبْعُدُ عَنِ ٱلْأَوَّلِ ٱلْمَفْرُوضِ هَاهُنَا بِٱلَّذِي بِٱلْخَمْسَةِ وَأَحَدُّ ٱلْمُتَوَسِّطَاتِ يَبْعُدُ عَنِ ٱلتَّمْدِيدِ ٱلْآخِرِ هَاهُنَا بِٱلَّذِي بِٱلْأَرْبَعَةِ فَصَارَتِ ٱلْمُتَوَسِّطَاتُ ثَمَانِيَةً وَٱسْتَعْمَلْنَا فِي ٱلدَّلَالَةِ عَلَى هَذِهِ ٱلْمُتَوَسِّطَاتِ أَسْمَآءً يُونَانِيَّةً وَأَثْبَتْنَاهَا حِيَالَهَا مِنَ ٱلْجَانِبِ ٱلْآخَرِ وَسَمَّيْنَا أَحَدَّ ٱلثَّمَانِيَةِ عَالِيَ مَكْسِ لُودِيُوسَ وَتَقَعُ وُسْطَى هَذَا ٱلْأَحَدِ بِٱلْقُوَّةِ مِنْ أَثْقَلِ ٱلتَّمْدِيدَاتِ ٱلْخَمْسَةَ عَشَرَ مَكَانَ حَادَّةِ ٱلْمُنْفَصِلَاتِ وَأَثْقَلُ ٱلْمُتَوَسِّطَاتِ تَقَعُ وُسْطَاهُ بِٱلْقُوَّةِ مِنْ أَثْقَلِ ٱلتَّمْدِيدَاتِ مَكَانَ ثَقِيلَةِ ٱلْأَوْسَاطِ وَمَا بَيْنَ هَذَيْنِ مِنَ ٱلتَّمْدِيدَاتِ ٱلْمُتَوَسِّطَةِ تَقَعُ وُسْطَيَاتُهَا بِٱلْقُوَّةِ مِنْ أَثْقَلِ ٱلْخَمْسَةَ عَشَرَ فِي أَمْكِنَةِ ٱلنَّغَمِ ٱلَّتِي بَيْنَ ثَقِيلَةِ ٱلْأَوْسَاطِ وَحَادَّةِ ٱلْمُنْفَصِلَاتِ i. e. „quum, quod ad sonos et tensiones adtinet, id usurpari praestet, quod neque acumine, neque gravitate, modum excurrit, in tensionibus gradus medios, et quidem eos, qui prae ceteris usurpantur, quaeri oportet. Propterea acumine et gravitate medios esse posuimus sonos eos, quos octava media continet. Mediarum [tensionum] autem gravissimam ab ea, quae hoc loco prima sumitur, pentachordo distare ponitur; mediarum acutissimam vero ab tensione ea, quae hoc loco sumitur postrema, distare tetrachordo. Unde mediae exsistunt octo. Quas medias significavimus nominibus graecis, quae e regione earum ad latus alterum posuimus. Acutissimam illarum octo nuncupavimus superiorem tropi lydii. Qui sonus in hac acutissima est Mese potentia, is in ea tensione, quae tensionum quindecim est gravissima, cadit in locum Netes diezeugmenon. Quod vero ad tensionum mediarum gravissimam adtinet, qui sonus in ea est Mese potentia, is in tensione gravissima cadit in locum Hypates meson. Quod vero ad tensiones medias eas adtinet, quae inter duas illas sitae sunt, qui soni in iis sunt Mesae potentia, ii in tensione ea, quae tensionum quindecim gra-

vissima est, cadunt in locos eorum sonorum, qui inter Hypaten meson et Neten diezeugmenon intersunt." Pro أَلْأَوَّلُ in codice أَلْأَوَّلِينَ scriptum est.

Quod ad vocabula مُدَّةٌ *tonus* et بَقِيَّةٌ *semitonium* adtinet, quae Fârâbensis inter singulorum troporum nomina interposuit, significare videntur intervalla inter sonos duarum octavarum, vel inter exordia troporum, intercedentia. Ita vocabula τόνος et λεῖμμα Ptolemaeus in tabula sua pag. 135. posuit. Nomina troporum novem graeca, dorii, hypodorii, hyperdorii, phrygii, hypophrygii, hyperphrygii, lydii, hypolydii, hyperlydii, Fârâbensis retinuit. Sed pro sex reliquis, iastio, hypoiastio, hyperiastio, aeolio, hypoaeolio, hyperaeolio, substituit haec:

أَللَّيِّنُ lenis.	أَلْمُنْخَفِضُ depressus.	أَلْمُقَوِّى roborans.
تَالِى أَللَّيِّنِ sublenis.	تَالِى أَلْمُنْخَفِضِ subdepressus.	تَالِى أَلْمُقَوِّى subroborans.

Quod unde factum sit, nescio. Num Fârâbensis in hac re Graecum quendam sequutus est, qui alia troporum nomina, quam quae Aristoxenus et Euclides usurpaverant, posuit? Num vocabulo أَلْمُنْخَفِضُ *depressus* graecum αἰόλιος redditum est, quia αἰολάω significat *percello*, *terreo*, vocabulo أَلْمُقَوِّى *roborans* vero graecum ἰάστιος, quia ἰᾶσθαι est *sanare?*

7. *De mutationibus, et ductu, nexuque.*

M u t a t i o μεταβολὴ ab Graecis vocatur transitus, qui ab uno melodiae genere ad alterum fit, si ab intervallo uno ad alterum, ab uno modulationis genere ad alterum, ab systemate ad systema aliud, ab tropo ad tropum alium, transitur. Quem transitum Bacchius pag. 13. modis septem fieri dicit, per systema, per modulationis genus, per tropum, κατὰ ἦθος per affectum, per rhythmum, per rhythmi ductum, per rhythmopoeiae positionem. De mutationibus melioribus Aristides pag. 25. sic exponit: μεταβολαὶ δὲ ἐν τοῖς τόνοις γίνονται ποικίλαι, καθ' ἕκαστον τῶν διαστημάτων, τῶν τε συνθέτων καὶ ἀσυνθέτων· ἀλλ' αἱ μὲν ἐκ συμφώνων λαμβανόμεναι διαστημάτων χαριέστεραι· αἱ δὲ λοιπαὶ τούτων οὐ πάνυ i. e. „mutationes autem in tonis fiunt variae secundum quodque intervallorum, tam compositorum, quam incompositorum; verum quae ex consonis sumuntur intervallis sunt gratiores; harum reliquae non admodum." Ab Martiano Capella pag. 189. mutationes vocantur *transitus.*

Atque ita apud Fârâbensem quoque mutationes adpellantur أَلتَّنَقُّلَاتُ *migrationes*

sive *transitus*. Quos fol. 44. rect. fieri dicit مِنْ نَغْمَةٍ إِلَى نَغْمَةٍ ab sono ad sonum, مِنْ بُعْدٍ إِلَى بُعْدٍ ab intervallo ad intervallum, مِنْ جِنْسٍ إِلَى جِنْسٍ ab alio modulationis genere ad aliud, مِنْ جَمَاعَةٍ إِلَى جَمَاعَةٍ ab systemate ad systema, مِنْ تَمْدِيدٍ إِلَى تَمْدِيدٍ ab tropo ad tropum.

Ita quum Fàrâbensis eum quoque transitum, qui ab sono ad sonum fit, in numerum mutationum referat, ipso hoc loco etiam illius rei, quae ab Graecis χρῆσις *usus sonorum* vocatur, mentionem facit. Quae est modus procedendi per singulos sonos, qui in melodia ponuntur, Euclid. pag. 22. Aristid. pag. 29. Cuius genus alterum ἀγωγὴ *ductus* adpellatur, quod per sonos deinceps positos procedit, ut iustus scalae ordo fert: ***e f g a h.*** Alterum πλοκὴ *nexus* nominatur, quod per sonos alternatos procedit: ***e g f a g h.*** Fàrâbensis fol. 44. rect. haec ponit: وَٱلْإِنْتِقَالُ مِنْ نَغْمَةٍ إِلَى نَغْمَةٍ قَدْ يَكُونُ ٱنْتِقَالًا عَلَى ٱسْتِقَامَةٍ وَقَدْ يَكُونُ ٱنْتِقَالًا بِعَطْفٍ وَٱلْإِنْتِقَالُ عَلَى ٱسْتِقَامَةٍ هُوَ ٱلْإِنْتِقَالُ مِثْلًا مِنْ ثَقِيلَةِ ٱلْمَفْرُوضَاتِ إِلَى ثَقِيلَةِ ٱلرَّئِيسَاتِ ثُمَّ إِلَى وَاسِطَةِ ٱلرَّئِيسَاتِ ثُمَّ عَلَى مِثَالِ ٱلنَّغَمِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُعَادَ إِلَى شَيْءٍ مِمَّا سَلَفَ وَٱلْعَطْفُ إِمَّا إِلَى ٱلنَّغْمَةِ ٱلَّتِى ٱبْتُدِئَ مِنْهَا أَوْ إِلَى نَغْمَةٍ أُخْرَى مِمَّا سَلَفَ بَيْنَ ٱلْمَبْدَإِ وَبَيْنَ ٱلَّتِى مِنْهَا عُطِفَتْ وَٱلْعَطْفُ إِلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْ هٰذَيْنِ إِمَّا بَعْدَ نَغْمَةٍ وَاحِدَةٍ وَإِمَّا بَعْدَ نَغَمٍ أَكْثَرَ مِنْ وَاحِدَةٍ i. e. „quod ad eum transitum adtinet, qui ab sono ad sonum fit, modo per *rectitudinem*, modo per *inclinationem* instituitur. Qui per *rectitudinem* instituitur, procedit exempli gratia ab proslambanomeno ad Hypaten hypaton, inde vero ad Parypaten hypaton, atque sic porro sonorum ordinem sequens, ita ut ad nullum eorum sonorum, qui antea positi sunt, redeatur. *Inclinatio* vero aut ad eum sonum redit, ab quo orsum est, aut ad sonum alium, qui ex iis est, qui inter exordium sonosque ei subiunctos siti sunt. Ad alterum utrum autem inclinatio redit aut post sonum unum interiectum, aut post plures."

Graeci *ductus* species tres distinguunt, quarum prima est εὐθεῖα *recta*, altera ἀνακάμπτουσα *revertens*, tertia περιφερὴς *circumcurrens*, Aristid. pag. 29. Martian. pag. 187. Atque sic etiam Fàrâbensis fol. 44. rect. plura ductus genera esse exponit.

De mutationibus gratioribus Fàrâbensis eadem fere, quae modo pag. 72. ex Aristide adtulimus, proponit, sed plenius. Prima eius verba haec sunt: وَٱلْمَبَادِئُ ٱلَّتِى

مِنْهَا يُنْتَقَلُ إِمَّا نَغَمٌ مَحْدُودَةٌ وَإِمَّا غَيْرُ مَحْدُودَةٍ وَٱلْإِنْتِقَالُ ٱلْأَفْضَلُ هُوَ ٱلْإِنْتِقَالُ عَلَى نَغَمٍ مُتَلَائِمَةٍ يَتَخَلَّلُهَا مِنَ ٱلْمُتَبَايِنَةِ مَا لَا يُشْعَرُ بِتَنَافُرِهَا فَلِذٰلِكَ مَتَى ٱنْتُقِلَ عَنْ نَغْمَةٍ فُرِضَتْ مَبْدَأً فَإِنَّمَا يَنْبَغِي أَنْ يُنْتَقَلَ مِنْهَا إِلَى مَا يُلَائِمُهَا وَمِنَ ٱلثَّانِيَةِ إِلَى مَا يُلَائِمُهَا i. e. „exordia, ab quibus transitus proficiscuntur, soni sunt aut definiti, aut non definiti. Transitus optimus vero is est, qui per sonos consonos fit, inter quos dissoni intercedunt tales, quorum discrepantia non sentitur. Itaque, si ab quodam sono, quem initium esse ponimus, transitur, tum ad id tantum, quod illi consonum est, transire oportet, atque ab secundo hoc sono iterum ad id, quod ipsi consonum est.“ Addit paulo infra: وَكُلُّ وَاحِدَةٍ مِنَ ٱلنَّغَمِ ٱلْمُرَتَّبَةِ فِي ٱلْجَمْعِ ٱلتَّامِّ يُمْكِنُ أَنْ يُفْرَضَ مَبْدَأً مَا لِلْإِنْتِقَالِ فَإِذَا عُلِمَتْ مُلَايِمَاتُهَا وَمُلَايِمَاتُ مُلَايِمَاتِهَا عَرَفَ ٱلْمُنْتَقِلُ مَتَى أَرَادَ أَنْ يَنْتَقِلَ مِنْهَا إِلَى أَيِّ نَغْمَةٍ يَجِبُ أَنْ يَنْتَقِلَ i. e. „atque unusquisque eorum sonorum, qui in systemate perfecto insunt, potest poni exordium qualecunque transitus. Si autem exploratum est, quinam soni sint illi sono consoni, quinamque his consonis consoni sint, tum homo ille, qui transit, quando ab illo sono transire vult, ad quemnam sonum transeundum sit, intelligit.“

Commodissima vero transituum exordia Fârâbensis eos sonos praebere dicit, qui neque in summo acumine, neque in summa gravitate versantur, sed in systemate perfecto tales locos obtinent, ut ab iis in utramque partem, quum acutiorem, tum graviorem, transiri possit. Qua de re praeter alia fol. 44. vers. haec adponit: وَلِذٰلِكَ صَارَ ٱلْأَوْلَى أَنْ يُجْعَلَ مَبَادِئُ ٱلْإِنْتِقَالَاتِ نَغَمًا يُمْكِنُ أَنْ يُنْتَقَلَ مِنْهَا إِلَى نَغَمٍ أُخْرَى فِي ٱلْجَانِبَيْنِ جَمِيعًا وَلِهٰذَا صَارَ ٱلْأَجْوَدُ أَنْ تُفْرَضَ مَبَادِئَ ٱلْإِنْتِقَالَاتِ ٱلنَّغَمُ ٱلْمُتَوَسِّطَةُ ٱلَّتِي تَبْعُدُ عَنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ ٱلطَّرَفَيْنِ بِعَدَالَةِ قَدْرٍ وَلْيَكُنْ أَدْنَاهَا مِنَ ٱلطَّرَفِ ٱلْأَحَدِّ أُدْخِلَ فِي ٱلْجَمْعِ مِنَ ٱلطَّرَفِ بِمِثْلِ ٱلَّذِي بِٱلْأَرْبَعَةِ وَلْيَكُنْ أَدْنَاهَا مِنَ ٱلطَّرَفِ ٱلْأَثْقَلِ أُدْخِلَ فِي ٱلْجَمْعِ مِنَ ٱلطَّرَفِ بِمِثْلِ ٱلَّذِي بِالْخَمْسَةِ وَهٰذِهِ ٱلنَّغَمُ هِيَ ٱلْمُرَتَّبَةُ فِي ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ ٱلْمُتَوَسِّطِ فِي ٱلْجَمْعِ ٱلتَّامِّ ٱلْمُنْفَصِلِ وَهُوَ ٱلَّذِي يَبْعُدُ طَرَفَاهُ عَنْ طَرَفِ ٱلْجَمْعِ ٱلْأَحَدِّ بِٱلَّذِي بِٱلْأَرْبَعَةِ وَعَنْ طَرَفِهِ ٱلْأَثْقَلِ بِٱلَّذِي بِالْخَمْسَةِ وَحَدُّهُ أَمَّا مِنْ جَانِبِ ٱلْأَثْقَلِ فَٱلنَّغْمَةُ ٱلَّتِي تُسَمَّى بِٱلْيُونَانِيَّةِ ايباطى ماسن وَسَمَّيْنَاهَا نَحْنُ ثَقِيلَةَ

ٱلْأَوْسَاطِ وَأَمَّـا مِنْ جَانِبِ ٱلْأَحَدِّ فَـٱلنَّغْمَةُ ٱلَّتِي تُسَمَّى بِٱلْيُونَانِيَّةِ نيطى ديازوغمانن
وَسَمَّيْنَاهَا نَحْنُ حَادَّةَ ٱلْمُنْفَصِلَاتِ وَهَاتَانِ ٱلنَّغْمَتَانِ تُحِيطَانِ بِٱلنَّوْعِ ٱلرَّابِعِ مِنْ أَنْوَاعِ
ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ ٱلْمُرَتَّبِ فِي ٱلْجَمْعِ ٱلتَّامِّ ٱلْمُنْفَصِلِ وَٱلنَّغَمُ ٱلَّتِي تُرَتَّبُ فِي ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ
ثَمَانِيَةٌ فَهٰذِهِ ٱلنَّغَمُ ٱلثَّمَانِيَةُ هِيَ مَبَادِئُ ٱلْإِنْتِقَالَاتِ وَهِيَ بِأَعْيَانِهَا مَبَادِئُ ٱلْأَلْحَانِ

i. e. „atque propterea transituum exordia sonos ponere convenit, ab quibus ad sonos alios transiri potest in utramque partem. Commodissima igitur transituum exordia soni medii ponuntur, qui ab utraque extremitate dirimuntur iusto spatio. Quorum qui extremitati acutissimae proximus est, in systemate talem locum obtineat, ut inter ipsum et illam extremitatem intersit intervallum quaternarium; qui vero extremitati gravissimae proximus est, in systemate talem locum obtineat, ut inter ipsum et illam extremitatem intersit intervallum quinarium. Hi vero soni sunt ii, qui in octava systematis perfecti disiuncti insunt media; nam huius octavae extremitatum altera ab extremitate systematis acutissima dirimitur intervallo quaternario, altera vero ab extremitate systematis gravissima dirimitur intervallo quinario. Quam octavam ab parte graviori sonus is finit, qui graece Hypate meson vocatur, a nobis vero *gravis mediarum* adpellatus est; ab parte vero acutiori sonus is, qui graece Nete diezeugmenon vocatur, a nobis vero *acuta disiunctarum* adpellatus est. Qui soni duo speciem octavae, quae in systemate perfecto disiuncto constituitur, circumscribunt quartam. Soni autem, qui in hac octava ponuntur, sunt octo, iique ipsi exordia transituum sunt, iidemque melodiarum exordia."

Transituum variorum exempla fol. 45. vers. sic adfert:

ا ج د ه ز ح ط ى ك ل م ن س ع ف

وَقَدْ يَسْهُلُ أَيْضًا عَلَيْنَا ٱلْوُقُوفُ عَلَى أَصْنَافِ ٱلْإِنْتِقَالَاتِ مِنْ هٰذَا ٱلتَّرْتِيبِ بِعَيْنِهِ فَإِنَّ
ٱلنُّقْلَةَ مِنْ ى إِلَى ا أَوْ جَانِبِ ف مِنْهَا عَلَى ٱسْتِقَامَةٍ مِثْلَ ٱلنُّقْلَةِ مِنْ ى إِلَى ط وَمِنْ
ط إِلَى ح وَمِنْ ح إِلَى د وَكَذٰلِكَ مِنْ ى إِلَى جَانِبِ نَغْمَةِ ف وَهٰذِهِ إِمَّا بِتَوَالٍ وَإِمَّـا
بِغَيْـرِ تَوَالٍ وَمِنْهَـا أَنْ تَكُونَ بِـٱلْـعَطْفِ إِلَى ى وَذٰلِكَ إِمَّا بِٱلْعَطْفِ عَلَى ٱلنَّغَمِ ٱلَّتِي
ٱنْتُقِـلَ عَلَيْهَـا أَوَّلًا مِثْلَ ٱلنُّقْلَـةِ مِنْ ى إِلَى ط ح ز ه ثُمَّ ٱلْعَطْفِ إِلَى ز ح ط ى
وَإِمَّـا أَنْ يَكُونَ عَطْفٌ بِدَوْرٍ مِثْلَ ٱلنُّقْلَـةِ مِنْ ى إِلَى ط ح ك ل ى وَمِنْهَا ٱلنُّقْلَـةُ
بِٱلْعِـرَاجِ مِثْلَ ٱلنُّقْلَةِ مِنْ ى إِلَى ط ك ل م ن ز ه وَمَـا جَانَسَهَا وَكُلُّ ذٰلِكَ إِمَّـا
بِتَوَالٍ وَإِمَّا بِغَيْرِ تَوَالٍ

Quae sic reddi possunt:

„ $\bar{a}$ $\bar{g}$ $\bar{f}$ $\bar{c}$ $\bar{d}$ $\bar{c}$ h a g f e d c H A

Atque porro facile transituum genera ex hac dispositione ipsa cognoscere possumus. Nam quod ad transitum adtinet, qui ab *a* ad *A* vel ad latus soni $\bar{a}$ fit, primo per *rectitudinem* institui potest; quo ex genere est transitus ab *a* ad *g*, ab *g* ad *f*, ab *f* ad *c*, transitusque is, qui eadem ratione ab *a* ad latus soni $\bar{a}$ fit; qui transitus aut continui fiunt, aut non continui. Porro hic transitus per ***inclinationem*** ad *a* institui potest; qui aut ita fit, ut per eosdem sonos inclinetur, per quos antea transitum est, ut si transimus ab *a* ad *g f e d*, deinde vero inclinamus ad *e f g a*; aut ita, ut inclinatio fiat per circulum, ut si transimus ab *a* ad *g f h* $\bar{c}$ *a*. Porro hic transitus per *gradationem* institui potest; quo ex genere sunt transitus ab *a* ad *g h* $\bar{c}$ $\bar{d}$ $\bar{e}$ *e d*, et qui ei similes sunt. Omnes vero hi transitus aut continui fiunt, aut non continui."

8. *De distributione sonorum in chordas citharae arabicae.*

Soni ii, qui in systematis musicis insunt, quibusnam modis ex instrumentis variis elici possint, Fârâbensis fol. 52—90. exponit. Certa primo instrumentorum genera fol. 52. vers. ita distinguit:

فَنَقُولُ أَنَّ ٱلْآلَاتِ ٱلْمَشْهُورَةَ مِنْهَا مَا يَحْدُثُ فِيهَا ٱلنَّغَمُ بِأَنْ تَهِىَ أَوْتَارُهَا فَتَهْتَزَّ

i. e. „igitur dicimus ex instrumentis celebrioribus ea esse, in quibus tum exsistunt soni, si chordae eorum ita laxantur, ut commoveantur."

وَمِنْهَا مَا يَحْدُثُ فِيهَا ٱلنَّغَمُ بِتَسْرِيبِ ٱلْهَوَآءِ فِى تَجْوِيفَاتِهَا شَيْئًا شَيْئًا مِثْلَ ٱلْمَزَامِيرِ وَمَا جَانَسَهَا i. e. „ac porro ex iis ea sunt, in quibus tum exsistunt soni, si immittitur aer in eorum cava gradatim; quo ex genere sunt tibiae, et quae iis sunt similia."

وَمِنْهَا مَا يَحْدُثُ فِيهَا ٱلنَّغَمُ بِأَنْ تُسَيَّرَ أَوْتَارُهَا فَتَهْتَزَّ i. e. „ac porro ex iis ea sunt, in quibus tum soni exsistunt, si chordae eorum ita truduntur, ut commoveantur."

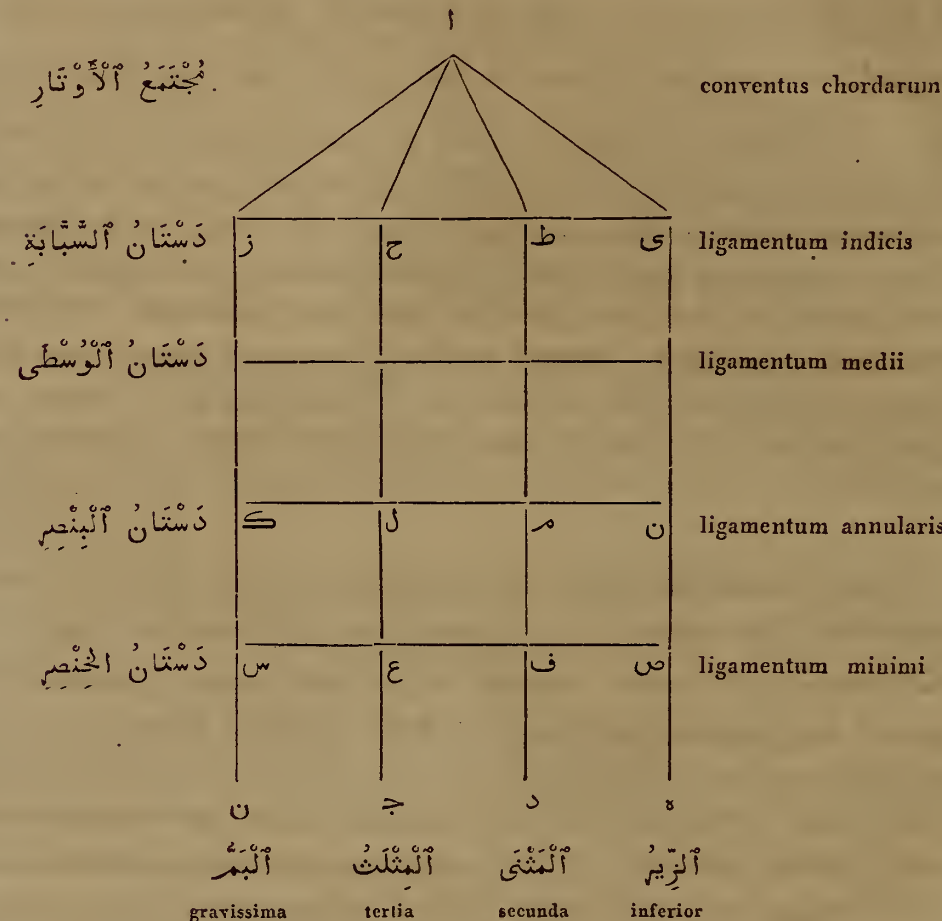
وَمِنْهَا مَا يَحْدُثُ فِيهَا ٱلنَّغَمُ بِأَنْ تُجَرَّ عَلَى أَوْتَارِهَا أَوْتَارٌ أُخَرُ وَمَا يَقُومُ مَقَامَ ٱلْأَوْتَارِ i. e. „ac porro ex iis ea sunt, in quibus tum soni exsistunt, si trahuntur super chordas chordae aliae, vel ea, quae chordarum vicem explent."

Deinde Fàràbensis ea instrumenta, quorum chordae singulae sonos non edunt nisi singulos, ab iis distinguit, in quibus chorda una sonos edit plures, si quidem modis variis

premitur vel dividitur. Qua de re haec proponit: وَٱلَّتِي تَنهي أَوْتَارُهَا مِنْهَا مَا يُفْرَدُ لِكُلِّ نَغْمَةٍ مِنْهَا عَلَى حِيَالِهَا وَتَرٌ مُفْرَدٌ لَهَا مِثْلَ ٱلْمَعَازِفِ وَٱلْجَنْكِ وَمَا جَانَسَهَا وَمِنْهَا مَا يُكْتَفَى بِهِ بِوَتَرٍ وَاحِدٍ أَوْ أَوْتَارٍ عِدَّةٍ يُقْسَمُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهَا أَقْسَامًا وَيُسْمَعُ مِنْ كُلِّ قِسْمٍ مِنْهَا نَغْمَةٌ غَيْرُ ٱلَّتِي تُسْمَعُ مِنَ ٱلْقِسْمِ ٱلْآخَرِ وَكَذَلِكَ ٱلَّتِي تُجَرُّ عَلَى أَوْتَارِهَا أَوْتَارٌ أُخَرُ مِنْهَا مَا قَدْ يُفْرَدُ لِكُلِّ نَغْمَةٍ مِنْهَا وَتَرٌ وَمِنْهَا مَا قَدْ يُكْتَفَى فِيهِ بِقِسْمَةِ وَتَرٍ وَاحِدٍ أَوْ أَوْتَارٍ عِدَّةٍ i. e. „quod ad ea adtinet, quorum chordae laxantur, ex iis ea sunt, in quibus sono cuivis chorda singula tribuitur suo loco; quo ex genere sunt nablium [*harpa*] et sambuca, et quae iis similia sunt. Porro ex his instrumentis ea sunt, in quibus una tantum chorda, vel plures, ponuntur, quarum quaevis in partes plures dividitur ita, ut ex quavis parte sonus percipiatur, qui diversus est ab eo sono, qui ex parte alia percipitur. Itemque, quod ad ea instrumenta adtinet, super quorum chordas ducuntur chordae aliae, ex iis ea sunt, in quibus sono cuivis tribuitur chorda singula; porroque ex iis ea sunt, in quibus unius tantum chordae, vel plurium, partitione utuntur."

Quibus praemissis, Fârâbensis ad citharam ٱلْعُودُ plenius describendam pergit, et quidem quadrichordam, quae antiquior est; cuius chordae sunt ٱلْبَمُّ gravissima, ٱلْمَثْلَثُ tertia, ٱلْمَثْنَى secunda, ٱلزِّيرُ inferior. Citharae collo, sive parti superiori, immittuntur striae ٱلدَّسَاتِينُ sive ligamenta, quae vernacule die Bünde, gallice *les touches*, vocantur; ad quae digiti manus laevae adprimunt chordas, ut ex chorda una soni eliei possint varii. In parte citharae inferiori collocatur ٱلْمُشْطُ *pecten* sive iugum, quod vernacule der Steg, gallice *le chevalet*, adpellatur; quem ad pectinem extremitates chordarum inferiores adligantur. Sonorum vero, qui ex cithara eliciuntur, numerus pendet ex numero ligamentorum, quae collo immittuntur, quoniam his ligamentis quaevis chorda in partes varias dividitur, et suum quaeque pars edit sonum. Ligamenta alii immittunt pauciora, plura alii. Fârâbensis fol. 52. vers. de ligamentis prima proponit haec: وَنَبْتَدِئُ مِنْ هَذِهِ بِتَلْخِيصِ أَمْرِ ٱلْعُودِ إِذْ كَانَ أَشْهَرَ ٱلْآلَاتِ وَهَذِهِ ٱلْآلَةُ مِنَ ٱلْآلَاتِ ٱلَّتِي تُحْدَثُ فِيهَا ٱلنَّغَمُ بِقِسْمَةِ ٱلْأَوْتَارِ ٱلْمَوْضُوعَةِ فِيهَا وَيُشَدُّ عَلَى ٱلْمَكَانِ ٱلْمُسْتَدِقِّ مِنْهَا دَسَاتِينُ تَحْتَ ٱلْأَوْتَارِ عَلَى عَدَدِ أَقْسَامِهَا ٱلَّتِي يُسْمَعُ فِيهَا ٱلنَّغَمُ فَتَقُومُ لَهَا تِلْكَ مَقَامَ

حَوَامِلِ ٱلْأَوْتَارِ وَتُجْعَلُ مُوَازِيَةً بِقَاعِدَةِ ٱلْآلَةِ ٱلَّتِي تُسَمَّى ٱلْمِشْطَ وَهِيَ ٱلَّتِي فِيهَا أَطْرَافُ ٱلْأَوْتَارِ مُتَبَايِنَةُ ٱلْأَمَاكِنِ وَفِيهَا تُشَدُّ ٱلْأَوْتَارُ ثُمَّ تُمَدُّ مِنْهَا وَتُجْمَعُ أَطْرَافُهَا فِي مَكَانٍ وَاحِدٍ حَتَّى يَصِيرَ شَكْلُ وَضْعِ ٱلْأَوْتَارِ شَبِيهَةً شَكْلِ أَضْلَاعِ مُثَلَّثَاتٍ

تُبْتَدَؤُ مِنْ قَاعِدَةٍ وَاحِدَةٍ وَيَنْتَهِي ٱرْتِفَاعُهَا إِلَى نُقْطَةٍ وَاحِدَةٍ وَدَسَاتِينُهَا ٱلْمَشْهُورَةُ أَرْبَعَةُ دَسَاتِينَ مَشْدُودَةٍ عَلَى ٱلْأَمَاكِنِ ٱلَّتِي تَنَالُهَا ٱلْأَصَابِعُ فِي أَسْهَلِ مَوْضِعٍ يُمْكِنُ ٱلْقَبْضُ عَلَيْهَا مِنْ وَاسِطَةِ ٱلْمَكَانِ ٱلْمُسْتَدِقِّ مِنَ ٱلْآلَةِ فَأَوَّلُ هٰذِهِ دَسْتَانُ ٱلسَّبَّابَةِ وَثَانِيهَا دَسْتَانُ ٱلْوُسْطَى وَٱلثَّالِثُ دَسْتَانُ ٱلْبِنْصِرِ وَٱلرَّابِعُ دَسْتَانُ ٱلْخِنْصِرِ فَيَكُونُ أَقْسَامُ ٱلْأَوْتَارِ ٱلْمَشْهُورَةُ عَلَى عَدَدِ ٱلدَّسَاتِينِ ۴ فَأَوَّلُ نَغْمَةٍ فِي كُلِّ وَتَرٍ نَغْمَةُ

كُلِّ ٱلْوَتَرِ وَتِلْكَ تُسَمَّى نَغْمَةُ مُطْلَقِ ٱلْوَتَرِ وَٱلثَّانِيَةُ تُسَمَّى نَغْمَةُ ٱلسَّبَّابَةِ وَٱلدَّسْتَانُ ٱلْحَادِثُ لَهَا مَشْدُودٌ عَلَى تُسْعِ مَا بَيْنَ مُجْتَمَعِ ٱلْأَوْتَارِ وَبَيْنَ ٱلْمِشْطِ ثُمَّ نَغْمَةُ ٱلْوُسْطَى وَلْنُؤَخِّرِ ٱلْقَوْلَ فِي مَوْضِعِ دَسْتَانِهَا وَلْنُخَلِّ حِينًا هَذَا وَعَنْ دَسْتَانِهَا إِلَى أَنْ يَنْتَهِيَ ٱلْقَوْلُ إِلَيْهَا ثُمَّ نَغْمَةُ ٱلْبِنْصِرِ وَدَسْتَانُهَا مَشْدُودٌ عَلَى تُسْعِ مَا بَيْنَ ٱلسَّبَّابَةِ إِلَى ٱلْمِشْطِ ثُمَّ نَغْمَةُ ٱلْخِنْصِرِ وَدَسْتَانُهَا مَشْدُودٌ عَلَى رُبْعِ مَا بَيْنَ مُجْتَمَعِ ٱلْأَوْتَارِ إِلَى نِهَايَاتِهَا فِي ٱلْمِشْطِ فَإِذَا مَجْمُوعُ نَغْمَتَيْ مُطْلَقِ كُلِّ وَتَرٍ وَخِنْصِرِهِ هُوَ ٱلْبُعْدُ ٱلَّذِي بِٱلْأَرْبَعَةِ وَمَجْمُوعُ نَغْمَتَيْ مُطْلَقِهِ وَسَبَّابَتِهِ هُوَ بُعْدٌ طَنِينِيٌّ فَيَبْقَى مَجْمُوعُ نَغْمَتَيْ سَبَّابَتِهِ وَبِنْصِرِهِ أَيْضًا بُعْدٌ طَنِينِيٌّ فَيَبْقَى مَجْمُوعُ نَغْمَتَيِ ٱلْخِنْصِرِ وَٱلْبِنْصِرِ ٱلْبُعْدَ ٱلَّذِي يُسَمَّى ٱلْبَقِيَّةَ وَٱلْفَضْلَةَ فَقَدْ ظَهَرَ أَنَّ ٱلدَّسَاتِينَ ٱلْمَشْهُورَةَ مَشْدُودَةٌ فِي ٱلْعُودِ عَلَى أَطْرَافِ ٱلْجِنْسِ ٱلْقَوِيِّ ذِي ٱلْمُدَّتَيْنِ وَلَمَّا كَانَتْ أَوْتَارُ ٱلْعُودِ يُوضَعُ وَضْعُهَا ٱلْمَشْهُورُ بِأَنْ يُحَرَّفَ ٱلْمَثْلَثُ حَتَّى يَصِيرَ نَغْمَةُ مُطْلَقِ ٱلْمَثْلَثِ مُسَاوِيَةً لِنَغْمَةِ خِنْصِرِ ٱلْبَمِّ وَيُحَرَّفَ ٱلْمَثْنَى حَتَّى يَصِيرَ نَغْمَةُ مُطْلَقِهِ مُسَاوِيَةً لِنَغْمَةِ خِنْصِرِ ٱلْمَثْلَثِ وَكَذَلِكَ يُجْعَلُ نَغْمَةُ مُطْلَقِ ٱلزِّيرِ مُسَاوِيَةً لِنَغْمَةِ خِنْصِرِ ٱلْمَثْنَى ظَهَرَ أَنَّ نِسْبَةَ نَغْمَةِ مُطْلَقِ كُلِّ وَتَرٍ إِلَى نَغْمَةِ مُطْلَقِ ٱلْوَتَرِ ٱلَّذِي تَحْتَهُ نِسْبَةُ ٱلَّذِي بِٱلْأَرْبَعَةِ فَتَبَيَّنَ أَنَّ ٱلْجَمْعَ ٱلْمُسْتَعْمَلَ فِي ٱلْعُودِ هُوَ مِثْلَا ضِعْفِ ٱلَّذِي بِٱلْأَرْبَعَةِ فَإِذَا ٱلْجَمْعُ ٱلْمُسْتَعْمَلُ فِي ٱلْعُودِ مُقَصِّرٌ عَنِ ٱلْجَمْعِ ٱلتَّامِّ بِبُعْدَيْنِ طَنِينِيَّيْنِ i. e. „Primo vero, quod ad haec [instrumenta] adtinet, res citharae exponemus, quoniam est instrumentum celeberrimum. Ex iis autem instrumentis est, in quibus per divisionem chordarum, in iis positarum, soni efficiuntur. Igitur parti eius graciliori *ligamenta* adfiguntur, sub chordis positae, tot, quot sunt chordarum partes, ex quibus soni percipiuntur; quae ligamenta chordas quasi sustinent, atque huius instrumenti basi, quae pecten nuncupatur, ex adverso posita sunt. Qua in basi extremitates chordarum, latius disiunctae, adfiguntur; inde vero ita protenduntur, ut earum extremitates [superiores] in locum unum coeant. Unde fit, ut figura, quam haec chordarum collocatio efficit, similis fiat figurae laterum triangulorum, quae, ab basi una profectae, in parte superiori ad punctum unum feruntur. Ligamenta celebriora sunt quattuor, quae iis locis affiguntur, quos in medio partis gracilioris huius instrumenti facillime tangunt digiti. Quorum primum est ligamentum digiti indicis, alterum

ligamentum digiti medii, tertium ligamentum digiti annularis, quartum ligamentum digiti minimi. Igitur partes chordarum celebriores ex numero ligamentorum exsistunt quattuor. Primus autem cuiusvis chordae sonus est is, quem tota chorda edit, qui adpellatur sonus chordae missae [i. e. non pressae]. Secundus nuncupatur sonus digiti indicis; quem quod efficit ligamentum, illi puncto adfigitur, quod partem nonam spatii, inter conventum chordarum et pectinem interpositi, terminat. Sequitur sonus digiti medii; sed loci, in quo eius ligamentum ponitur, definitionem, ipsiusque ligamenti descriptionem, in locum infra positum reiiciamus, quod nobis interea permittatur, quoad oratio eo perveniet. Sequitur sonus digiti annularis; quem quod efficit ligamentum, illi puncto adfigitur, quod partem nonam spatii, inter digitum indicem et pectinem interpositi, terminat. Sequitur denique sonus digiti minimi; quem quod efficit ligamentum, illi puncto adfigitur, quod partem quartam spatii, inter conventum chordarum earumque extremitates, quae pectini affixae sunt, interpositi. Tum concentus soni chordae missae cuiusvis et soni digiti eius minimi efficit intervallum quaternarium. Concentus vero chordae missae eiusque digiti indicis efficit intervallum toni unius; atque porro concentus digiti indicis digitique annularis item intervallum toni unius efficit; denique autem concentus digiti minimi et digiti annularis id intervallum efficit, quod limma sive excedens vocatur [i. e. semitonium, vide pag. 48.]. Unde patet, ligamenta celebriora ita citharae adfigi, ut respondeant terminis generis fortis ditoni [vide pag. 56.]. Quum vero chordae citharae plerumque sic temperentur, ut chorda tertia adeo intendatur, ut sonus chordae tertiae missae par fiat sono digiti minimi chordae gravissimae, chorda secunda vero adeo intendatur, ut sonus ipsius missae par fiat sono digiti minimi chordae tertiae, eodemque modo sonus chordae inferioris missae par reddatur sono digiti minimi chordae secundae, apertum fit, inter sonum chordae missae cuiusvis sonumque chordae missae, quae proxima subsequitur, intercedere rationem tetrachordi. Unde patet, systema id, quod in cithara usurpatur, bis bina tetrachorda continere, igiturque huic systemati, in cithara usurpato, tonos duos adiici oportere, si systema perfectum complere volunt."

Quod ad figuram citharae adtinet, quam in folio praecedenti delineavimus, ab Fârâbensi adpositam, in codice Lugdunensi lineae illae quattuor, quae chordas repraesentant, ab summa parte, in qua conveniunt omnes, ad imam rectae sunt; quo fit, ut re vera triangula circumscribere dici possint. Sed in hoc libro, typis exscripto, summa linearum pars inflexa est, ut ab typographo facilius exprimi possent. Verba arabica, quae in latere figurae posita sunt, ipse adieci.

Deinde Fârâbensis litteras ad figuram citharae adpositas ita explicat: وَلْيَكُنْ عَلَى

مَجْمَعِ ٱلْأَوْتَارِ حَرْفُ ا وَعَلَى نِهَايَاتِهَا مِنَ ٱلْمِشْطِ أَمَّا نِهَايَةُ ٱلْبَمِّ فَلْتَكُنْ ب وَلْتَكُنْ
نِهَايَةُ ٱلْمِثْلَثِ ج وَنِهَايَةُ ٱلْمَثْنَى د وَنِهَايَةُ ٱلزِّيرِ ه وَلْتَكُنِ ٱلنُّقَطُ ٱلَّتِى تَتَمَاسُّ بِهَا
ٱلْأَوْتَارُ وَٱلدَّسَاتِينُ أَمَّا نُقَطُ دَسْتَانِ ٱلسَّبَّابَةِ فَهِىَ ز ح ط ى وَنُقَطُ دَسْتَانِ
ٱلْبِنْصِرِ ك ل م ن وَنُقَطُ دَسْتَانِ الْخِنْصِرِ س ع ف ص فَبُعْدُ ا س هُوَ ٱلْبُعْدُ ٱلَّذِى
بِٱلْأَرْبَعَةِ وَبُعْدُ ا ح بُعْدٌ طَنِينِىٌّ فَإِذًا بُعْدُ ا س ح هُوَ ٱلَّذِى بِالْخَمْسَةِ وَبُعْدُ ح ل بُعْدٌ
طَنِينِىٌّ وَ ل ع بَقِيَّةٌ وَ ا ط طَنِينِىٌّ فَبُعْدُ ح ع ط هُوَ ٱلَّذِى بِٱلْأَرْبَعَةِ فَإِذًا ا س ح ط
هُوَ ٱلْبُعْدُ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ فَقَدْ بَانَ أَنَّ نَغْمَةَ مُطْلَقِ ٱلْبَمِّ هِىَ ضِعْفُ سَبَّابَةِ ٱلْمَثْنَى وَهٰذِهِ
ٱلنَّغْمَةُ بِعَيْنِهَا تَخْرُجُ مِنْ مُنْتَصَفِ ٱلْبَمِّ وَقَدْ جَرَتِ ٱلْعَادَةُ بَيْنَ مُزَاوِلِى هٰذِهِ ٱلصِّنَاعَةِ
مِنَ ٱلْعَرَبِ فِى زَمَانِنَا هٰذَا أَنْ يُسَمُّوا أَثْقَلَ نَغْمَتَىِ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ ٱلشَّحَّاجَ وَأَحَدَّهُمَا
ٱلصَّيَّاحَ وَرُبَّمَا يُسَمُّونَ بِهٰذَيْنِ ٱلْإِسْمَيْنِ أَطْرَافَ ٱلَّذِى بِالْخَمْسَةِ وَأَطْرَافَ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ

i. e. „atque ponatur ad congressum chordarum ا littera; quod vero ad extremitates chordarum adtinet, quae pectini adfiguntur, sit ب extremitas chordae gravissimae, ج extremitas chordae tertiae, د extremitas chordae secundae, ه extremitas chordae inferioris. Porro, quod ad puncta illa adtinet, in quibus chordae et ligamenta secant se, sint ز ح ط ى puncta ligamenti digiti indicis, ك ل م ن puncta ligamenti digiti annularis, س ع ف ص puncta ligamenti digiti minimi. Tum intervallum ا س est intervallum quaternarium, intervallum ا ح vero est intervallum toni unius, igiturque intervallum ا س ح est intervallum quinarium. Intervallum ح ل vero est intervallum toni unius, ل ع est limma, ا ط est intervallum toni unius, igiturque intervallum ح ع ط est intervallum quaternarium. Unde fit, ut ا س ع ط efficiat intervallum integrum [i. e. octavam]. Atque patet iam, sonum chordae gravissimae missae esse duplum digiti indicis chordae secundae; qui sonus et ipse ab chorda gravissima dimidiata editur. Mos autem est eorum hominum, qui hoc tempore apud Arabes huic arti student, ut gravissimum octavae sonum *rudentem*, acutissimum vero *stridentem* nuncupent; atque interdum his nominibus terminos, quum octavae, tum intervalli quinarii, significant.“ Vide quae supra pag. 42. de hac re dicta sunt.

Quibus praemissis, Fârâbensis fol. 53. rect. nonnullos illorum sonorum, qui in figura citharae pag. 78. litteris arabicis signati sunt, adcuratius ita definit, nominibus sonorum adpositis, quum arabicis, tum graecis:

ط	الوسطى	mese.	ثقيلة الاوساط	ح	
ا من البم	ثقيلة المفروضات	proslambanomenos.	واسطة الاوساط	ل	parypate meson.
ز	ثقيلة الرئيسات	hypate hypaton.	حادة الاوساط	ع	lichanos meson.
ى	واسطة الرئيسات	parypate hypaton.	فاصلة الوسطى	م	paramesos.
س	حادة الرئيسات	hypate meson.	ثقيلة المنفصلات	ف	trite hyperbolaeon.

Igitur litterae arabicac hoc loco sonos alios, quam in enumeratione ea, quae pag. 61. adlata est, significant; Elifa tantum in utroque loco Proslambanomenum signat. Nomina vero graeca hoc loco fortasse non omnia recte adposita sunt; nam sonus حادة الرئيسات pag. 62. lichanos hypaton, hoc loco vero hypate meson adpellatur; sono ثقيلة الاوساط vero, qui pag. 62. hypate meson vocatur, hoc loco nomen graecum tributum est nullum. Sonus ثقيلة المنفصلات pag. 61. trite diezeugmenon adpellatur, quod verbis arabicis consentaneum est, hoc loco vero trite hyperbolaeon esse dicitur.

Extrema eorum, quae Fàràbensis de figura citharae, quae pag. 78. expressa est, disseruit, haec sunt: واما بعد ط م فانا نأخذه بعد الانفصال فيبقى بعد م ف ص مجموع البقية والبعد الذى بالاربعة فنغمة م فاصلة الوسطى وباليونانية باراماسس و ف ثقيلة المنفصلات وباليونانية طريطى ايبربولاون وتبقى نغمتان الى تمام البعد الذى بالكل وهما ليستا تخرجان فى شىء من الدساتين المشهورة فى العود i. e. „quod ad intervallum ط م adtinet, id intervallum disiunctionis [pag. 49. 62.] esse sumimus, tumque intervallum م ف ص restat, quod ex limmate et tetrachordo compositum est. Sonus م est *separans mediam*, qui graece Paramesos vocatur; sonus ف vero est *gravis disiunctarum*, qui graece Trite hyperbolaeon vocatur. Desiderantur igitur soni duo, quibus haec octava complectur; quos ligamentorum citharae celebriorum nullum edit.“ In codice non فانا نأخذه sed فاناخذ scripta sunt; pro quibus fortasse nil nisi فانه reponendum est.

Ut vero soni plures, quam de quibus adhuc dictum est, ex cithara elici possent, praeter ligamenta illa adfixerunt alia, quorum celebriora sunt دستان مجنب السبابة ligamentum lateralis digiti indicis, دستان مجنب الوسطى ligamentum lateralis digiti

medii, دَسْتَانُ وُسْطَى ٱلْفُرْسِ ligamentum digiti medii Persarum, دَسْتَانُ وُسْطَى زَلْزَلَ ligamentum digiti medii Salsali, quod fortasse ab Salsalo, citharoedo claro, cuius mentionem Firusabadensis pag. 1463. facit, nomen traxit. Fârâbensis de his ligamentis fol. 53. vers. ita disserit: وَأَمَّا دَسْتَانُ ٱلْوُسْطَى فَإِنَّ بَعْضَ ٱلنَّاسِ يَرَى أَنْ يَشُدَّهُ بِحِيَالِ نُقْطَةٍ مِنَ ٱلْوَتَرِ بَيْنَهَا وَبَيْنَ دَسْتَانِ ٱلْخِنْصِرِ ثُمْنُ مَا بَيْنَ ٱلْخِنْصِرِ إِلَى ٱلْمُشْطِ فَيَصِيرَ نِسْبَةُ ٱلْوُسْطَى هَذِهِ إِلَى نَغْمَةِ ٱلْخِنْصِرِ نِسْبَةَ كُلٍّ وَثُمْنٍ كُلٍّ وَذَلِكَ إِنَّمَا يَحْدُثُ مَتَى رُتِّبَتْ أَبْعَادُ ٱلْقَوِيِّ ذِى ٱلْمُدَّتَيْنِ مِنْ جَانِبِ ٱلطَّرَفِ ٱلْآخَرِ وَٱسْتَعْمَلَ أَوَّلُ بُعْدٍ حَادِثٍ وَتُرِكَتِ ٱلْأَبْعَادُ ٱلْبَاقِيَةُ وَمَتَى ٱسْتُوفِيَتْ نَغَمُ ٱلْجِنْسِ ٱلْمُنَكَّسِ ٱلْوَضْعِ إِذَا خُلِطَ بِجِنْسٍ مِنْ نَوْعِهِ فَإِنَّ طَرَفَ ٱلْبُعْدِ ٱلثَّانِي يَقَعُ بَيْنَ ٱلسَّبَّابَةِ وَبَيْنَ نَغْمَةِ ٱلْمُطْلَقِ وَذَلِكَ رُبَّمَا ٱسْتَعْمَلُوهُ وَفِي أَكْثَرِ ٱلْأَمْرِ يَتْرُكُونَهُ وَبَعْضُ ٱلنَّاسِ يَشُدُّ دَسْتَانَ ٱلْوُسْطَى عَلَى مُنْتَصَفِ مَا بَيْنَ ٱلسَّبَّابَةِ وَٱلْبِنْصِرِ وَيُسَمَّى ذَلِكَ وُسْطَى ٱلْفُرْسِ وَبَعْضُهُمْ يَشُدُّهُ عَلَى مُنْتَصَفِ مَا بَيْنَ وُسْطَى ٱلْفُرْسِ وَٱلْبِنْصِرِ وَيُسَمَّى دَسْتَانَ زَلْزَلَ وَأَمَّا ٱلْوُسْطَى ٱلْحَادِثَةُ بِتَنْكِيسِ ٱلْقَوِيِّ ذِى ٱلْمُدَّتَيْنِ فَإِنَّ أَهْلَ زَمَانِنَا يَسْتَعْمِلُونَهُ لَا عَلَى أَنَّهُ دَسْتَانُ ٱلْوُسْطَى وَيُسَمُّونَهُ مُجَنَّبَ ٱلْوُسْطَى لَكِنْ إِنَّمَا يَسْتَعْمِلُونَ ٱلْوُسْطَى أَحَدَ ٱلدَّسَاتِينِ إِمَّا وُسْطَى ٱلْفُرْسِ وَإِمَّا وُسْطَى زَلْزَلَ وَلْنُعِدَّ هَاهُنَا ٱلْأَوْتَارَ وَلْنَزِدْ فِيهَا دَسْتَانَ ٱلْوُسْطَى وَلْتَكُنْ ن ت نُقَطَ هَذَا ٱلدَّسْتَانِ

دَسْتَانُ ٱلسَّبَّابَةِ — ligamentum indicis.

دَسْتَانُ ٱلْوُسْطَى — ligamentum medii.

دَسْتَانُ ٱلْبِنْصِرِ — ligamentum annularis.

دَسْتَانُ ٱلْخِنْصِرِ — ligamentum minimi.

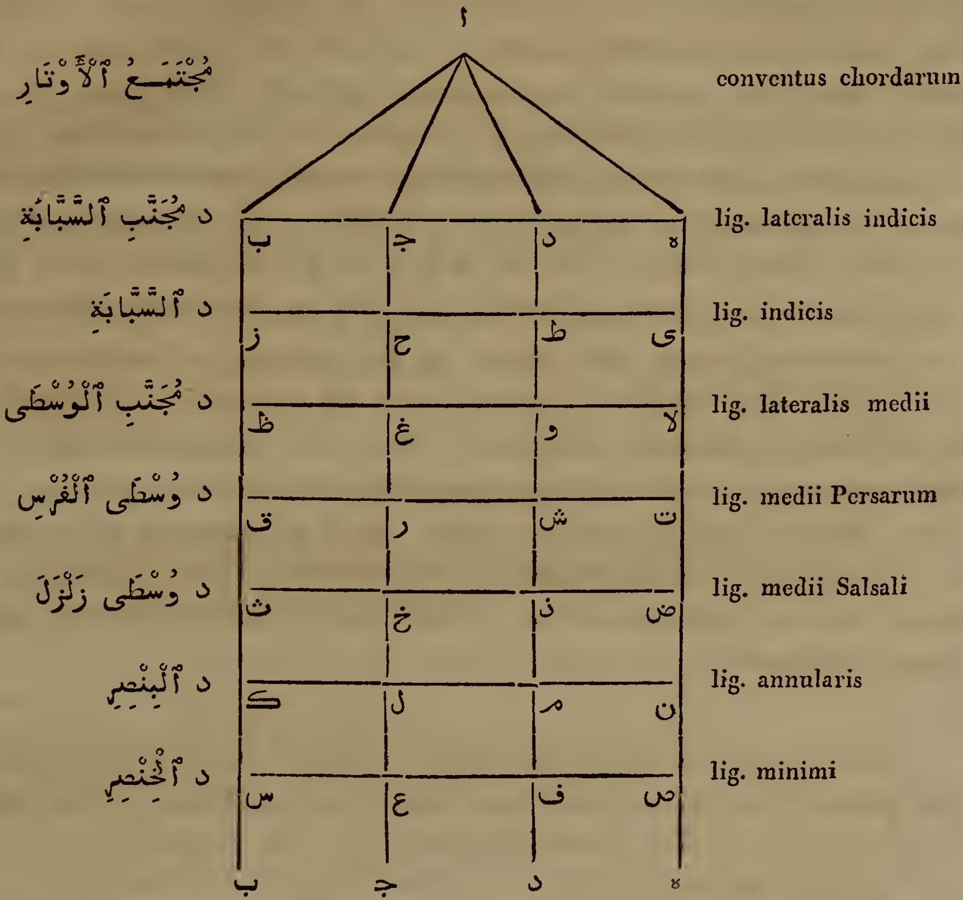
Id est: „Quod ad ligamentum medii adtinet, nonnulli id censent adfigendum esse ad illud chordae punctum, inter quod et ligamentum minimi interest pars octava spatii

inter minimum et pectinem interpositi. Tum ratio, quae inter sonum huius medii et sonum minimi intercedit, est ratio totius et partis octavae totius. Quod tum quidem exsistit, quando intervalla *fortis ditoni* [pag. 56.] ab parte termini alterius [acutissimi] collocantur, primumque, quod exsistit, intervallum usurpatur, relictis ceteris; et quando omnes sumuntur soni generis, quod ordine inverso collocatum est, si miscetur cum aliquo genere, quod eiusdem speciei est. Nam terminus intervalli secundi cadit inter digitum indicem et sonum chordae missae. Quem interdum usurpant, plerumque vero negligunt. Alii ligamentum medii adfigunt ad medium spatii inter indicem et annularem interpositi punctum; quod vocatur *medius Persarum.* Alii vero id adfigunt ad medium spatii inter medium Persarum et annularem interpositi punctum; quod vocatur *medius Salsali.* Quod autem ad illum medium adtinet, qui ex inversione generis fortis ditoni exsistit, homines nostri temporis eo quidem utuntur, sed non censent medium esse, ideoque adpellant eum *laterale medii.* Medium non habent nisi ligamentum alterum uterum, aut medium Persarum, aut medium Salsali. Iam itaque hoc loco repraesentemus chordas, iisque adiiciamus ligamentum medii, cuius puncta ق ت sint."

Pro مِنْ جَـانِبِ ٱلطَّرَفِ ٱلْآخَرِ et وَلْتَكُنْ ق ت ab me ex coniectura positis in codice وليكن على et من عند الطرف الاخر scripta sunt. Sed pro الطَّرَفِ ٱلْآخَرِ termini alterius, fortasse ponendum est: ٱلطَّرَفِ ٱلْأَحَدِّ termini acutissimi.

Deinde Fârâbensis addit haec: وَقَدْ يَسْتَعْمِلُونَ دَسَاتِينَ أُخَرَ بَيْنَ ٱلسَّبَّابَةِ وَبَـيْنَ ٱلْمُطْلَقِ إِلَى مَجْمَـعِ ٱلْأَوْتَـارِ وَيُسَمُّونَهَا مُجَنَّبَاتِ ٱلسَّبَّابَةِ أَحَدُهَا هُوَ ٱلَّذِى عَلَى طَرَفِ ضِعْفِ ٱلْبُعْدِ ٱلطَّنِينِيِّ مَتَى رُتِّبَتْ مِنَ الْجَـانِبِ ٱلْآخَرِ [ٱلْأَحَدِّ] وَهُوَ الْخِنْصِرُ وَٱلْآخَرُ يُشَدُّ عَلَى مُنْتَصَفِ مَا بَيْنَ ٱلْأَنْفِ وَبَيْنَ دَسْتَانِ ٱلسَّبَّابَةِ وَٱلْآخَرُ يُشَدُّ عَلَى مُنْتَصَفِ مَا بَيْنَ ٱلْأَنْفِ وَبَيْنَ أَحَدِ دَسْتَـانَىِ ٱلْوُسْطَى إِمَّـا وُسْطَى زَلْزَلَ وَإِمَّا وُسْطَى ٱلْفُرْسِ وَإِذَا ٱجْتَمَعَتْ هَذِهِ ٱلدَّسَاتِينُ كُلُّهَا وَأَخَذتَّ نَغَمَهَـا وَجَمَعْتَهَا إِلَى نَغْمَـةِ ٱلْمُطْلَقِ حَدَثَ مِنْهَـا عَشْرُ نَغَمٍ فِي كُلِّ وَتَرٍ وَلْنَجْعَلْ لَهَا أَعْدَادًا أَوَّلُ تَحْصُرُهَـا فِيهَـا أُولَآءِ وَهِيَ فِي الْجَدْوَلِ وَلْنُعِدَّ ٱلْأَوْتَارَ ٱلْأَرْبَعَةَ وَنَضَعْ لَهَا دَسْتَانَىِ ٱلْوُسْطَى وَدَسْتَانَ مُجَنَّبِ ٱلْوُسْطَى وَدَسْتَانَ مُجَنَّبِ ٱلسَّبَّابَةِ ٱلَّذِى يَحْدُثُ مِنْ تَتْمِيمِ مُنَكَّسِ ٱلْقَوِيِّ ذِى ٱلْمُدَّتَيْنِ وَلْتَكُنْ نُقَطُ دَسْتَانِ وُسْطَى زَلْزَلَ ث خ ذ ض وَنُقَطُ دَسْتَانِ مُجَنَّبِ ٱلسَّبَّابَةِ ب ج د ه وَمُجَنَّبِ

ٱلْوُسْطَى ظ غ و لا وَقَدْ يُمْكِنُ أَنْ يُسْتَعْمَلَ مَخْلُوطَاتٌ وَأَجْنَاسٌ أُخَرُ سِوَى هٰذِهِ فَيُحْدِثُ دَسَاتِينَ أُخَرَ وَلَيْسَ يَعْسِرُ ذٰلِكَ عَلَى مَنْ أَرَادَهُ غَيْرَ أَنَّهُ لَيْسَ فِي تَكْثِيرِ

ٱلدَّسَاتِينِ كَثِيرُ غَنَآءٍ وَكَثِيرٌ مِنَ ٱلنَّاسِ يَسْتَعْمِلُونَ نَغَمًا غَيْرَ هٰذِهِ بِحَسَبِ حَاجَاتِهِمْ إِلَيْهَا فِي تَتْمِيمِ ٱلطَّرَائِقِ ٱلَّتِي يَسْتَعْمِلُونَهَا أَوْ فِي تَرْتِيبِهَا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ لِتِلْكَ ٱلنَّغَمِ أَمْكِنَةٌ مَحْدُودَةٌ فَبَعْضُ تِلْكَ ٱلنَّغَمِ تُسْتَخْرَجُ فِيمَا بَيْنَ ٱلدَّسَاتِينِ وَبَعْضُهَا تُسْتَخْرَجُ أَسْفَلَ دَسْتَانِ ٱلْخِنْصِرِ وَبَعْضُهَا فَوْقَ دَسْتَانِ ٱلسَّبَّابَةِ وَيَقْصِدُ بِٱسْتِخْرَاجِهَا أَنْ تَغْزُرَ ٱلنَّغَمُ i. e. „atque interdum adhibent ligamenta alia, inter indicem et chordam missam ad conventum chordarum versus posita, eaque adpellant lateralia indicis. Quorum primum id est, quod ad terminum toni duplicati ponitur,

quando collocantur ab latere altero [acutissimo], quod est annularis. Secundum adfigitur ad punctum id, quod inter nasum [i. e. supremam instrumenti partem] et ligamentum indicis est medium. Tertium adfigitur ad punctum id, quod inter nasum et alterum uterum ligamentorum medii, sive medium Salsali, sive medium Persarum, interest medium. Quae ligamenta si adhibentur omnia, eorumque sonos sumis, eosque ad sonum chordae missae addis, ex chorda quavis exsistunt soni decem. Quibus sonis primo numeros, ad quos redigantur, tribuamus hos; qui quidem in tabula adpositi sunt. Deinde chordas quattuor repraesentemus, iisque adponamus utrumque ligamentum medii, et ligamentum lateralis medii, et ligamentum lateralis indicis, quod ex completione generis fortis ditoni inversi exsistit. Tum sint ص ذ خ ث puncta ligamenti medii Salsali, ه د ج ب puncta ligamenta lateralis indicis, لا و غ ظ puncta lateralis medii. Adhiberi vero possunt etiam genera mixta, aliaque, ab illis ita diversa, ut inde exsistant ligamenta alia. Quae cognoscere ei, qui ea quaerit, non erit difficile; sed multum utilitatis non adfert ligamentorum multiplicatio. Porro multi homines sonos ab iis, quos adhuc descripsimus, diversos adhibent, prout hi soni iis opus sunt, si modos, quibus utuntur, complere vel recte componere volunt. Sed hi soni locos non habent definitos. Alii autem eorum ex locis inter ligamenta positis eliciuntur, alii infra ligamentum digiti minimi, alii supra ligamentum indicis. Qui soni eum in finem eliciuntur, ut numerus sonorum multiplicetur.“

Tabulam illam, in qua numeros ligamentis singulis tributos se consignasse Fârâbensis perhibet, huic loco non adposuimus; eandem fere Abd el kâdir in libro Makâssid el alchân pag. 17. proposuit. Deinde Fârâbensis fol. 54. rect. quomodo sonorum illorum minus usitatorum loci inveniri possint, demonstrat. Porro fol. 54. vers. ad fol. 59. rect. quot et quaenam intervalla soni chordarum citharae quadrichordae efficiant, quinamque singulis sonis sint soni consoni, diligenter enarrat.

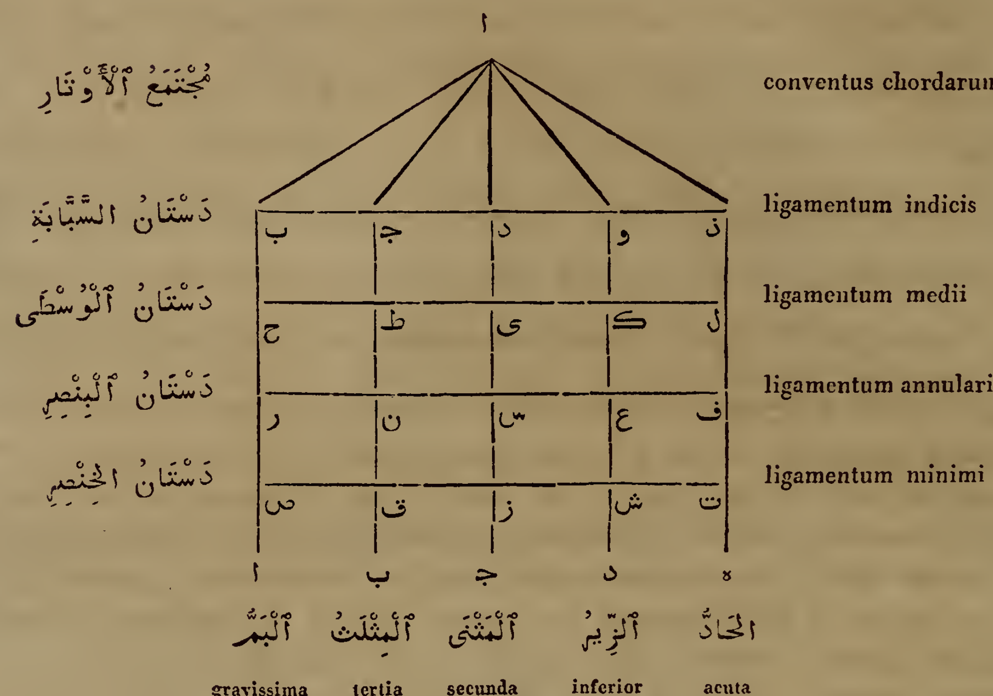
Cithara quinquechorda.

Quibus expositis, Fârâbensis fol. 59. vers. ad describendam citharam quinquechordam pergit; quam eum in finem confecerunt, ut, citharae chordis utentes, octavas duas complere possent; vide pag. 45. Qua de re Fârâbensis primo haec profert:
قَدْ تَبَيَّنَ أَنَّ ٱلْجَمْعَ ٱلَّذِى ٱعْتِيدَ ٱسْتِعْمَالُهُ فِى ٱلْعُودِ هُوَ ضِعْفُ ضِعْفِ ٱلَّذِى بِٱلْأَرْبَع
وَبَيِّنٌ مِنْ أَمْرِ هٰذَا ٱلْجَمْعِ أَنَّهُ نَاقِصٌ إِذَا كَانَ قَاصِرًا عَنْ تَمَامِ ٱلْبُعْدِ ٱلْكَامِل

وَهُوَ ضِعْفُ ٱلَّذِى بِٱلْكُلّ بِبُعْدَيْنِ طَنِينِيَّيْنِ وَقَدْ يُمْكِنُ تَمَامُ هَذَا ٱلْجَمْعِ فِى هَذِهِ ٱلْآلَةِ بِوُجُوهٍ أَحَدُهَا أَنْ يُشَدَّ دَسْتَانَانِ أَسْفَلَ مِنْ دَسْتَانِ ٱلْخِنْصِرِ بِبُعْدَيْنِ طَنِينِيَّيْنِ وَيُسْتَعْمَلَ نَغْمَتَا هَذَيْنِ ٱلدَّسْتَانَيْنِ فِى ٱلزِّيرِ وَحْدَهُ غَيْرَ أَنَّ فِى بَعْضِ ذَلِكَ عُسْرًا إِذْ كَانَ يُحْتَاجُ فِيهِ إِلَى أَنْ تُخْرَجَ ٱلْأَصَابِعُ عَنِ ٱلْأَمْكِنَةِ ٱلْمُعْتَادَةِ وَٱلْمُعَدَّةِ لِلسَّمْعِ مِنْهَا ٱلنَّغَمُ خُرُوجًا كَثِيرًا وَٱلْوَجْهُ ٱلثَّانِى أَنْ يُرَتَّبَ أَوْتَارُهَا غَيْرَ ٱلتَّرْتِيبِ ٱلْمُعْتَادِ وَتَعَرَّضَ بِهَذَا ٱلْوَجْهِ أَنْ يَنْتَقِلَ ٱلنَّغَمُ ٱلَّتِى كَانَتْ تُسْمَعُ فِى ٱلتَّرْتِيبِ ٱلْمَشْهُورِ مِنْ أَمَاكِنَ إِلَى أَمَاكِنَ أُخَرَ وَرُبَّمَا لَحِقَ مَعَ ذَلِكَ أَنْ يُفْقَدَ كَثِيرٌ مِنَ ٱلنَّغَمِ ٱلَّتِى كَانَتْ تُسْمَعُ مِنَ ٱلدَّسَاتِينِ فِيمَا قَبْلَ ذَلِكَ مَتَى كَانَتْ تِلْكَ ٱلْمَفْقُودَةُ أَجْزَآءَ ٱلْأَلْحَانِ شَأْنُهَا أَنْ تُسْمَعَ مِنَ ٱلْعُودِ لَمْ يُمْكِنْ حِينَئِذٍ أَنْ تُسْمَعَ مِنْهُ تِلْكَ ٱلْأَلْحَانُ i. e. „iam demonstratum est, systema id, quo in cithara plerumque utuntur, bis bina tetrachorda continere [pag. 80.]; porroque, quod ad hoc systema adtinet, id mancum esse patet, quum tonos duos adiici oporteat, si intervallum perfectum, quod octavam duplicatam continet, complere velint. Compleri autem potest systema illud modis pluribus. Quorum primus hic est, ut infra ligamentum digiti minimi ligamenta duo adfigantur, interiectis tonorum duorum intervallis, eaque ligamenta non in usum adhibeantur, nisi in sola chorda ***inferiori.*** Qua in re tamen aliquid incommoditatis inest, quum, si hoc fit, digitos ex locis solitis, iisque, qui ad emittendos sonos apti sunt, multum amovere oporteat. Modus alter hic est, ut chordae collocentur aliter ac solitum est. Qui modus si adhibetur, hoc accidit, ut soni, qui in collocatione solita ex locis certis audiuntur, iam ad locos alios transferantur. Qua in re saepe hoc evenit, ut eorum sonorum, qui antea ex ligamentis audiebantur, desiderentur multi. Qui soni desiderati si partes melodiarum efficiunt, ex cithara eliciendas, eiusmodi melodiae ex hoc instrumento audiri iam nequeunt."

Deinde Fàràbensis fol. 59. vers. haec addit: وَٱلْوَجْهُ ٱلثَّالِثُ أَنْ يُزَادَ وَتَرٌ خَامِسٌ فَيُشَدَّ تَحْتَ ٱلزِّيرِ وَتَرٌ وَٱلدَّسَاتِينُ عَلَى حَالِهَا وَيُجْعَلَ نَغْمَةُ مُطْلَقِ ٱلْخَامِسِ مُسَاوِيَةً لِنَغْمَةِ خِنْصِرِ ٱلزِّيرِ وَلْنُسَمِّ هَذَا ٱلْوَتَرَ ٱلْحَادَّ فَيَصِيرُ بِنْصِرُ ٱلْحَادِّ تَمَامَ ضِعْفِ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ فَتَكُونُ نَغْمَةُ سَبَّابَتِهِ وَاسِطَةَ ٱلْحَادَّاتِ وَهِىَ بِٱلْيُونَانِيَّةِ بَارَانِيطِى إِيبَرْبُولَاوُنْ وَنَغْمَةُ بِنْصِرِهِ حَادَّةَ ٱلْحَادَّاتِ وَهِىَ بِٱلْيُونَانِيَّةِ نِيطِى إِيبَرْبُولَاوُنْ وَتَبْقَى

نَغْمَةُ خِنْصِرِهِ زَايِدَةً عَلَى الْجَمْعِ ٱلتَّامِّ وَلْنَضَعِ ٱلْأَوْتَارَ الْخَمْسَةَ وَنَرْسُمْ فِيهَا أَمَاكِنَ ٱلدَّسَاتِينِ ٱلْمَشْهُورَةِ ٱلَّتِي لَا يُلْغِيهَا أَحَدٌ فَيَحْصُلُ فِي ٱلْعُودِ الْجَمْعُ ٱلتَّامُّ ٱلْمُنْفَصِلُ وَقَدْ

رُتِّبَ فِيهِ بُعْدُ ٱلْإِنْفِصَالِ ٱلْأَثْقَلُ فِي أَوَّلِ ٱلَّذِي بِـٱلْكُلِّ ٱلْأَثْقَلِ وَهُوَ ٱلَّذِي تُحِيطُ بِهِ نَغْمَتَا مُطْلَقِ ٱلْبَمِّ وَسَبَّابَتِهِ وَٱلْإِنْفِصَالُ ٱلْأَحَدُّ فِي أَوَّلِ ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ ٱلْأَحَدِّ وَهُوَ ٱلَّذِي تُحِيطُ بِهِ نَغْمَتَا سَبَّابَةِ ٱلْمَثْنَى وَبِنْصِرِهِ وَٱلْبُعْدَانِ ٱللَّذَانِ بِٱلْأَرْبَعَةِ ٱلتَّالِيَانِ لِلْإِنْفِصَالِ ٱلْأَثْقَلِ فَإِنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا هُوَ ٱلنَّوْعُ ٱلثَّانِي مِنْ أَنْوَاعِ ٱلَّذِي بِـٱلْأَرْبَعَةِ وَهَذَا ٱلثَّانِي هُوَ ٱلَّذِي يُرَتَّبُ فِيهِ ٱلْبَقِيَّةُ فِي وَسَطِ ٱلْأَبْعَادِ ٱلثَّلَاثَةِ وَٱلتَّالِيَانِ لِلْإِنْفِصَالِ ٱلْأَحَدِّ فَـإِنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا هُوَ ٱلنَّوْعُ ٱلثَّـالِثُ مِنْ أَنْوَاعِ ٱلَّذِي بِٱلْأَرْبَعَةِ وَهُوَ ٱلَّذِي يُرَتَّبُ ٱلْبَقِيَّةُ فِيهِ مُقَدَّمًا عَلَى ٱلْبُعْدَيْنِ ٱلْآخَرَيْنِ فَإِذَا بَيْنَ ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ ٱلْأَثْقَلِ وَبَيْنَ ٱلَّذِي بِـٱلْكُلِّ ٱلْأَحَدِّ ٱخْتِلَافٌ مَـا مِنْ تَرْتِيبِ أَبْعَادِ الْجِنْسِ ٱلْمُسْتَعْمَلِ فِيهِ

i. e. Modus tertius hic est, ut adiiciatur chorda una, igiturque infra chordam inferiorem collocetur chorda, ligamenta vero retineantur solita, sonusque chordae quintae

missae reddatur par sono digiti minimi chordae inferioris. Chordam autem illam adiectam adpellemus *acutam*. Tum digitus annularis chordae acutae complet octavam duplicatam. Sonus vero digiti indicis illius chordae est *media acutarum*, quae graece Paranete hyperbolaeon nuncupatur; sonus digiti annularis est *acuta acutarum*, quae graece Nete hyperbolaeon vocatur; sonus digiti minimi excedit systema perfectum. Itaque iam chordas illas quinque repraesentemus, locosque in iis signemus ligamentorum usitatiorum, quae nemo non recipit. Tum paratur in cithara systema perfectum disiunctum, in quo intervallum disiunctionis [διάστημα διαζευκτικόν] gravissimum ab fronte octavae gravioris collocatur; quod finiunt soni chordae gravissimae missae, eiusque indicis [pag. 60.]. Intervallum disiunctionis acutissimum vero, quod ab fronte octavae acutioris collocatur, finiunt soni indicis chordae secundae, eiusque annularis. Quod vero ad tetrachorda illa duo adtinet, quae intervallo disiunctionis gravissimo contigua sunt, utrumque eorum speciem tetrachordorum exhibet secundam, in qua limma est trium illorum intervallorum, quae ponuntur, medium [pag. 65]. Quod ad tetrachorda illa duo adtinet, quae intervallo disiunctionis acutissimo contigua sunt, utrumque eorum speciem tetrachordorum exhibet tertiam, in qua limma intervallis duobus reliquis praemittitur. Igitur inter octavam graviorem et octavam acutiorem discrimen quoddam intercedit, quod in collocatione intervallorum generis [tetrachordorum], quod adhibetur, positum est."

Quibus demonstratis, Fârâbensis fol. 60. rect. addit, citharam quinquechordam, si etiam cetera ligamenta, lateralia indicis, laterale medii, et utrumque medii, adfigantur, sonos edere unum et quinquaginta. Qui soni quot intervalla, et qualia, efficiant, quinamque eorum inter se sint consonantes, fol. 60. rect. ad fol. 62. rect. exponit.

Pandura.

Deinde Fârâbensis ad describendam panduram, sive id instrumentum, quod ab Arabibus *Tunbûr* ٱلطُّنْبُورُ vocatur, pergit fol. 62. rect. primaque ponit haec: وَنَتْبَعُ مَا قُلْنَاهُ فِي ٱلْعُودِ أَنْ نَقُولَ فِي ٱلْأَشْيَآءِ ٱلَّتِي تُجَانِسُهُ وَأَقْرَبُ مَا يُجَانِسُهُ مِنَ ٱلْآلَاتِ هِيَ ٱلْآلَةُ ٱلَّتِي تُعْرَفُ بِٱلطُّنْبُورِ إِذَا كَانَتْ هَذِهِ أَيْضًا يُسْتَخْرَجُ مِنْهَا ٱلنَّغَمُ بِقِسْمَةِ ٱلْأَوْتَارِ ٱلَّتِي تُسْتَعْمَلُ فِيهَا وَهَذِهِ ٱلْآلَةُ أَيْضًا قَرِيبَةٌ فِي ٱلشُّهْرَةِ عِنْدَ ٱلْجُمْهُورِ مِنَ ٱلْعُودِ وَٱعْتِقَادُهُمْ لَهَا وَٱلْفَهَمُ لَهَا يُقَارِبُ ٱعْتِقَادَهُمْ لِلْعُودِ وَٱلْفَهَمَ لَهُ وَتَبْيَانُ هَذِهِ ٱلْآلَةِ أَكْثَرَ ٱلْأَمْرِ يُسْتَعْمَلُ فِيهَا مِنَ ٱلْأَوْتَارِ وَتَرَانِ فَقَطُّ وَرُبَّمَا ٱسْتُعْمِلَ فِيهَا

ثَلَاثَـةُ أَوْتَارٍ غَيْرَ أَنَّـهُ لَمَّا كَانَ ٱلْأَشْهَرُ فِيهَا ٱسْتِعْمَـالًا وَتَرَيْنِ ٱقْتَصَرْنَـا أَوَّلًا عَلَى ذِكْرِهَـا بِوَتَرَيْنِ وَٱلَّذِى يُعْرَفُ مِنْهَا ٱلْأَشْهَرُ فِي ٱلْبَلْدَةِ ٱلَّتِى كَتَبْنَـا فِيهَا كِتَابَنَـا هَذَا صِنْفَانِ مِنَ ٱلْآلَةِ صِنْفٌ مِنْهَا يُعْرَفُ بِٱلطُّنْبُورِ ٱلْخُرَاسَانِيِّ وَيُسْتَعْمَلُ بِـبِلَادِ خُرَاسَانَ وَمَـا قَارَبَهَا وَفِيمَا حَوَالَيْهَا وَفِي ٱلْبِلَادِ ٱلَّتِي يَتَوَغَّلُ إِلَى شَرْقِ خُرَاسَانَ وَإِلَى شَمَالِهَـا وَصِنْفٌ آخَرُ يُعَرِّفُهُ أَهْلُ ٱلْعِرَاقِ بِٱلطُّنْبُورِ ٱلْبَغْدَادِيِّ وَيُسْتَعْمَلُ بِـبِلَادِ ٱلْعِرَاقِ وَمَـا تَوَغَّلَ مِنْهَا إِلَى مَغْرِبِ ٱلْعِرَاقِ وَإِلَى جُنُوبِـهِ وَكُلٌّ وَاحِدٍ مِنْ هَذَيْنِ ٱلصِّنْفَيْنِ يُخَالِفُ ٱلْآخَرَ فِي خِلْقَتِـهِ وَفِي عِظَمِـهِ وَيُسْتَعْمَلُ فِي أَسْفَلِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا قَائِمَةٌ يُسَمِّيهَا أَهْلُ ٱلْعِرَاقِ ٱلذَّبِيبَةَ فَيُشَدُّ فِيهَا ٱلْوَتَرَانِ مَعًا ثُمَّ يُمَدَّانِ جَمِيعًا إِلَى وَجْهِ ٱلْآلَةِ وَيَسْلُكَانِ هُنَـالِكَ عَلَى حَامِلَةٍ وَاحِدَةٍ مَنْصُودَةٍ عَلَى ٱلْوَجْهِ قَرِيبًا مِنْ نِهَايَتِهِ ٱلَّتِى يُمَكَّنُ ٱلذَّبِيبَةُ وَفِي ٱلْحَـامِلَـةِ تَحْزِيزَانِ يُفَرِّقَانِ بَيْنَ ٱلْوَتَرَيْنِ وَيَسْلُكُ ٱلْوَتَرَانِ بَعْدَ ذَلِكَ إِلَى ٱلطَّرَفِ ٱلْمُسْتَدِقِّ مِنَ ٱلْآلَةِ وَيَنْتَهِيَانِ إِلَى مِلْوَيَـيْنِ إِمَّا مُتَوَازِيَيِ ٱلْأَمْكِنَةِ وَإِمَّـا مُتَصَوِّبَـيْنِ عَلَى خَطٍّ وَاحِدٍ فِي طُولِ ٱلْآلَةِ غَيْرَ أَنَّهُمَا إِذَا كَانَا غَيْرَ مُتَوَازِيَـيْنِ ٱسْتُعْمِلَ فِي ٱلْوَتَرِ قَبْلَ أَنْ يَنْتَهِيَ إِلَى ٱلْمِلْوَيَـيْنِ تَبَاعُدٌ مَا بَـيْنَهُمَا عَلَى مِثَالِ تَبَايُنِهِمَا فِي تَحْزِيزَيِ ٱلْحَامِلَةِ فَيَصِيرُ ٱلْوَتَرَانِ ٱللَّذَانِ يُسْمَـعُ مِنْهُمَـا ٱلنَّغَمُ فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ ٱلصِّنْفَيْنِ مُتَوَازِيَيِ ٱلْوَضْعِ وَلَمَّا كَانَ ٱلْبَغْدَادِيُّ أَشْهَرَ هَذَيْنِ فِي ٱلْبَلْدَةِ ٱلَّتِي كَتَبْنَا فِيهَا كِتَابَنَا هَذَا رَأَيْنَا أَنْ نَبْتَدِئَ أَوَّلًا بِٱلْبَغْدَادِيِّ ثُمَّ نُتْبِعَهُ بِذِكْرِ ٱلْخُرَاسَانِيِّ وَنَسْلُكَ فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا ٱلْمَسْلَكَ ٱلَّذِى سَلَكْنَاهُ فِي ٱلْعُودِ فَنَقُولُ أَنَّ ٱلْبَغْدَادِيَّ تُقْسَمُ وَتَرَاهُ ٱلْمُتَوَازِيَانِ مِنْ جَانِبِ ٱلْمِلْوَى فِي أَكْثَرِ ٱلْأَمْرِ بِخَمْسَةِ أَقْسَامٍ مُسَاوِيَةٍ تُحَدُّ نُقَطُ أَقْسَامِهَا دَسَاتِينَ تُشَدُّ عَلَى مَقْبَضِ ٱلْآلَـةِ بِحِيَـالِ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْ نُقَطِ ٱلْأَقْسَامِ وَآخِرُ دَسْتَـانَ فِيهَا مَشْدُودٌ عَلَى قَرِيبٍ مِنْ ثُمْنِ مَا بَيْنَ ٱلْحَامِلَةِ إِلَى آخِرِ مَا يَتَحَرَّكُ مِنْهَا مِنْ جَانِبِ ٱلْمِلْوَى

i. e, „Quae de cithara exposuimus, iis ea iam subiungimus, quae ad res illi similes pertinent. Prae ceteris instrumentis vero ad citharam id instrumentum prope accedit, quod *pandura* nuncupatur, quum et ipsum ex iis instrumentis sit, ex quibus per partitionem chordarum, quae in iis ponuntur, soni eliciuntur. Porro hoc instrumentum

eandem fere apud omnes sibi confecit famam, quam cithara nacta est, tantumque, quantum citharae, ei tribuunt auctoritatis et curae. Quod ad descriptionem huius instrumenti adtinet, plerumque duae tantum chordae in eo ponuntur, interdum vero tres. Sed quum usitatius sit hoc, ut adhibeantur duae, primo de pandura bichorda tantum dicemus. Quae huius generis exstant, earum in civitate ea, in qua librum hunc conscribimus, notissimae sunt species duae. Quarum altera *pandura chorâssânica* vocatur, qua utuntur qui in provinciis Chorâssânae, terrisque vicinis et circumiacentibus, tractibusque ab Chorâssâna in orientem et septentrionem vergentibus, habitant. Species altera ab Irâkensibus *pandura bagdâdica* nuncupatur, qua utuntur, qui in provinciis El irâkac, tractibusque ab ea in occidentem et meridiem vergentibus, habitant. Inter quas species diversitas intercedit quum formae, tum magnitudinis. Utriusque vero parti inferiori capulus adfigitur, quem Irâkenses ***Debîbam*** i. e. *repentem* vocant. Ad quem chordae illae duae adligantur simul. Quae, inde profectae, in faciem instrumenti adscendunt simul, atque in ea super fulcrum quoddam procedunt, quod faciei instrumenti superimponitur prope ab parte inferiori, quam firmat capulus; in fulcro striae duae insunt, quae chordas disiungunt. Ab eo loco chordae, ad partem instrumenti graciliorem procedentes, denique ad verticillos duos [Wirbel, *chevilles*] perveniunt, qui aut in locis parallelis collocantur, aut perpendiculati ad lineam unam, quae per longitudinem instrumenti descendit. Si vero ponuntur non paralleli, tum quaedam chordarum ante, quam ad verticillos deveniunt, efficitur disiunctio, quae ei similis est, quae per strias fulcri fit. Itaque chordae illae duae, ex quibus soni percipiuntur, in utraque instrumenti specie collocantur parallelae. Quum vero *pandura bagdâdica* in civitate ea, in qua librum hunc conscribimus, sit usitatior, ad rem adcommodatum esse censemus, ut primo de bagdâdica exponamus, deinde quae ad chorâssânicam pertinent, adiecturi, utque in describenda utraque eandem viam persequamur, qua incessimus, quum citharam describebamus. Dicemus igitur, chordas illas pandurae bagdâdicae duas parallelas, si ab parte verticilli proficiscimur, plerumque in partes quinque dividi aequales, quarum puncta definiunt ligamenta, quae ad partem instrumenti, quae contrectatur, [das Griffbrett, *la chapelle*] adligantur, singularum partium punctis ex adverso posita. Ligamentum extremum adligatur prope ab eo puncto, quod finit partem octavam illius spatii, quod interiectum est inter fulcrum et extremitatem illius chordae partis, quae movetur, apud verticillum sitam.“

Pro مِنْهَا ٱلْأَشْهَرُ pag. 90. lin. 2. a me ex coniectura positis in codice سندا الاسَم scripta sunt; quae quomodo corrigi oporteat, non certe scio. Vocabulo مِلْوًى

verticillum sive paxillum, extremitate chordae circumplicandum, significari quum ex sententiae sensu, tum ex vi verbi لَوَى *plicuit*, conicci; adstipulatur Villoteau, qui, ubi de ea cithara, qua iam Arabes Aegyptii utuntur, disserit, Description de l'Egypte, ed. Panckoucke, tom. 13. pag. 228. not. 1. praeter alia ponit haec: „Les chevilles, dont la tête est pyramidale, se nomment ملاوى *meláouy*."

Porro Fârâbensis fol. 64. 65. quomodo ligamenta illa quinque pandurae adfigantur, et quos sonos praebeant, adcurate explicat. Deinde fol. 67. rcct. ab nonnullis hominibus ligamenta alia addi perhibet, quae ٱلدَّسَاتِينُ ٱلْجَاهِلِيَّةُ *ligamenta pagana* vocantur; quorum ligamentorum sonis quae melodiae utebantur, quae quidem antiquiores erant, *melodiae paganae* ٱلْأَلْحَانُ ٱلْجَاهِلِيَّةُ nuncupabantur. Ab aliis vero ligamenta octo poni narrat fol. 67. vers. vel septem fol. 68. vers. vel plures. Quibus ligamentis adhibitis, quinam soni, et quaenam tetrachordorum genera ex pandura bagdâdica elici possint, diligenter exponit.

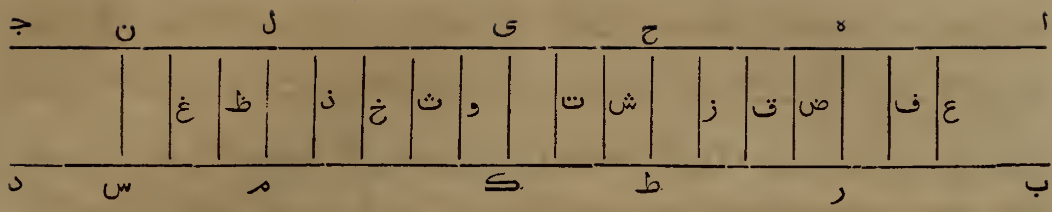
Quibus ita demonstratis, ad describendam *panduram chorássânicam* fol. 71. rcct. transit. De qua prima tradit haec: وَلْنَقُلِ ٱلْآنَ فِي ٱلطُّنْبُورِ ٱلْخُرَاسَانِيِّ وَنَسْلُكْ فِيهِ ٱلْمَسْلَكَ ٱلَّذِى سَلَكْنَاهُ فِيمَا سَلَفَ فَنَقُولُ أَنَّ هَذِهِ ٱلْآلَةَ تَخْتَلِفُ بِخِلْقِهَا ٱخْتِلَافًا مَا عِنْدَ أَهْلِ ٱلْبُلْدَانِ ٱلْمُخْتَلِفَةِ وَيَخْتَلِفُ أَيْضًا فِي ٱلطُّولِ وَٱلْقِصَرِ وَٱلْعِظَمِ وَٱلصِّغَرِ وَيُسْتَعْمَلُ فِيهَا كُلِّهَا وَتَرَانِ مُتَسَاوِيَا ٱلْغِلَظِ وَهَذَانِ ٱلْوَتَرَانِ يُشَدَّانِ فِي قَائِمَتِهِ ٱلدَّبِيبَةِ ثُمَّ يُمَدَّانِ مُتَوَازِيَيْنِ وَيَجُوزَانِ عَلَى ٱلْحَامِلَةِ ٱلَّتِي عَلَى وَجْهِ ٱلْآلَةِ فِي تَحْزِيزَيْنِ مِنْهَا يُبْعِدَانِ مَا بَيْنَ ٱلْوَتَرَيْنِ ثُمَّ يُمَدُّ ٱلْوَتَرَانِ مِنَ ٱلْحَامِلَةِ عَلَى ٱلتَّوَازِى إِلَى أَنْ يَنْتَهِيَا إِلَى أَنْفِ هَذِهِ ٱلْآلَةِ وَيَجُوزَانِ هُنَاكَ فِي مَجَازَيْنِ مُتَبَايِنَيْنِ بُعْدُ مَا بَيْنَهُمَا مُسَاوٍ لِبُعْدِ مَا بَيْنَ تَحْزِيزَىِ ٱلْحَامِلَةِ وَيَنْتَهِيَانِ بَعْدَ ذَلِكَ إِلَى مِلْوَيَيْنِ مُوَضَّعَيْنِ عَلَى مَكَانَيْنِ مُتَوَازِيَيْنِ مِنْ جَانِبَيِ ٱلْآلَةِ وَدَسَاتِينُهَا كَثِيرَةٌ مَشْدُودَةٌ فِيهَا بَيْنَ ٱلْأَنْفِ إِلَى قَرِيبٍ مِنْ مُنْتَصَفِ طُولِ ٱلْآلَةِ مِمَّا يَلِي آخِرَ ٱلْجُزْءِ ٱلْمُسْتَدِقِّ مِنْهَا فَمِنْ دَسَاتِينِهَا مَا يَلْزَمُ أَمْكِنَةً وَاحِدَةً بِأَعْيَانِهَا عِنْدَ كُلِّ إِنْسَانٍ وَفِي كُلِّ بَلَدٍ وَمِنْهَا مَا قَدْ تَتَبَدَّلُ أَمْكِنَتُهَا حَتَّى تَكُونَ أَمْكِنَةُ بَعْضِ ٱلدَّسَاتِينِ مِنْ هَذِهِ ٱلْآلَةِ عِنْدَ قَوْمٍ غَيْرَ أَمْكِنَتِهَا عِنْدَ آخَرِينَ غَيْرَ أَنَّ مِنْ هَذِهِ ٱلْمُتَبَدِّلَةِ مَا ٱسْتِعْمَالُهُمْ لَهَا أَكْثَرُ وَمِنْهَا مَا ٱسْتِعْمَالُهُمْ لَهَا أَقَلُّ

وَٱلدَّسَاتِينُ ٱلرَّاتِبَةُ فِي هَذِهِ ٱلْآلَةِ عَلَى ٱلْأَكْثَرِ خَمْسَةٌ وَقَدْ يُسْتَعْمَلُ أَحْيَانًا أَكْثَرُ مِنْ خَمْسَةٍ فَأَوَّلُ ٱلرَّاتِبَةِ مَشْدُودٌ عَلَى تُسْعِ مَا بَيْنَ ٱلْأَنْفِ وَبَيْنَ ٱلحَامِلَةِ وَٱلثَّانِي عَلَى رُبْعِ مَا بَيْنَهُمَا وَٱلثَّالِثُ عَلَى ثُلْثِ مَا بَيْنَهُمَا وَٱلرَّابِعُ عَلَى نِصْفِ مَا بَيْنَهُمَا وَٱلخَامِسُ عَلَى تُسْعِ مَا بَيْنَ ٱلحَامِلَةِ وَٱلْمُنْتَصَفِ i. e. „Iam vero de pandura chorâssânica dicamus eadem via procedentes, quam in iis, quae antecesserunt, prosequuti sumus. Igitur dicimus diversarum terrarum incolas diversis huius instrumenti formis uti, quae etiam quod ad longitudinem et brevitatem, ad magnitudinem et parvitatem adtinct, inter se differunt. Sed omnibus imponuntur chordae duae eiusdem crassitudinis, quae ad instrumenti capulum sive ***Debîbam*** adligantur, inde vero procedentes parallelae super fulcrum quoddam, quod superficiei instrumenti immissum est, procurrunt per strias duas, quibus chordae disiunguntur. Deinde ab illo fulcro chordae parallelae extenduntur, quoad, ubi ad instrumenti nasum deveniunt, per transitus duos percurrunt, qui tantum, quantum striae illae duae fulcri, inter se distant. Quo ex loco chordae ad verticillos duos feruntur, qui locis parallelis, ab utraque instrumenti parte sitis, infixi sunt. Ligamenta huius instrumenti multa sunt, eaque ab naso ad dimidiam fere partem longitudinis instrumenti ponuntur in ea regione, quae extremitati partis gracilioris contigua est. Ligamentorum nonnulla apud homines omnes, et in terra quavis, eosdem semper locos retinent, alia vero locos suos mutant. Sunt igitur in hoc instrumento ligamenta quaedam, quae apud nonnullos homines locos occupant alios, quam quos apud homines ceteros tenent. Quorum ligamentorum mutabilium alia in usum adhibentur frequentius, alia rarius. ***Ligamenta fixa*** vero plerumque ponuntur quinque, atque interdum plura. Primum ad partem nonam spatii inter nasum et fulcrum interpositi adligatur; secundum ad partem quartam illius spatii; tertium ad partem tertiam; quartum ad partem dimidiam; quintum ad partem nonam spatii inter fulcrum et instrumenti dimidium interpositi."

Figuram huic loco Fârâbensis adposuit, chordas huius pandurae duas, ligamentaque earum fixa quinque, repraesentantem; quae quosnam sonos edant, quaenamque intervalla finiant, adcurate explicat. Porro fol. 72. rect. de ligamentis fixis quinque addit haec: وَٱلدَّسَاتِينُ ٱلرَّاتِبَةُ فِي هَذِهِ ٱلْآلَةِ سِوَى دَسْتَانِ ل م هِيَ غَيْرُ مُتَبَدِّلَةٍ لَا بِذَوَاتِهَا لَاكِنْ بِحَسْبِ الجَمْعِ ٱلْمُسْتَعْمَلِ فِي هَذِهِ ٱلْآلَةِ وَهُوَ ٱلَّذِي يُرَتَّبُ فِيهِ بُعْدُ ٱلْانْفِصَالِ فِي أَوْسَطِ ٱلَّذَيْنِ بِٱلْكُلِّ فَأَمَّا مَتَى ٱسْتُعْمِلَ فِيهِ الجَمْعُ ٱلَّذِي يُرَتَّبُ فِيهِ بُعْدُ ٱلْانْفِصَالِ

الأثقل في الطرف الأثقل فإن بعض هذه الدساتين التي قيل فيها أنها راتبة تزول لا محالة عن أمكنتها على ما قد قيل في كتاب الاستقسات i. e. „Ligamenta huius instrumenti fixa, praeter ligamentum litteris ل م signatum, non per se sunt immutabilia, sed propter systema ab iis, qui hoc instrnmento utnntur, usurpatum, quod quidem illud est, in quo intervallum disiunctionis occupat medium octavarum [pag. 60. 63.]. Si vero illud systema usurpatur, in quo intervallum disiunctionis gravissimum extremitatem gravissimam occupat, nonnulla illorum ligamentornm, quae fixa esse diximus, necessario ex locis suis cedunt, quemadmodum in libro elementorum dictum est.“

Deinde Fârâbensis fol. 72. rect. de *ligamentis mutabilibus* disserit, haec ponens: وأمّا الدساتين التي تتبدّل فهي التي تقع فيما بين هذه الخمسة ولمّا كانت التي تتبدّل منها ما قد جرت العادة باستعمالها أكثر عند أهل أكثر البلدان ومنها ما يستعملها خواصّ الناس فلنقل أوّلاً في هذه التي جرت العادة باستعمالها أكثر فهذه الدساتين إنّما تحدث فيما بين الدساتين الراتبة باختلاف ترتيب أبعاد الجنس المستعمل في هذه الآلة وعددها قد يقلّ وقد يكثر غير أنّ عددها الذي اعتاده أكثر الجمهور في أكثر الأمر ثلاثة عشر وقد تبيّن أنّه قد يحتاج أحيانا الى أن يزاد في عدد الدساتين المتبدّلة ليس لتستعمل نغم هذه الزيادات لكن ليوصل بها الى ترتيب الدساتين التي تستعمل على الأكثر على ما سنقوله فيما بعد وربّما شدّت عليها دساتين تبلغ نيّفا وعشرين ويستعمل نغم الدساتين الزائدة على مثال ما يستعمل المجنّبات في العود ويجب أن نبتدئ بالتي تستعمل في هذه الآلة أكثر فأقول أنّ متبدّلاتها على ما قلنا ثلاثة عشر اثنان منها فيما بين ا و ه وثلثة فيما بين ه وبين ح واثنان بين ح و ى وأربعة بين ى وبين ل واثنان بين ل وبين ن فيصير عدد جميع الدساتين المستعملة في هذه الآلة على الأكثر ثمانية عشر دستانا ولنرسم جميعها في وترها ولتكن الراتبة منها هي التي على طرفي كلّ واحد منها حرفان حرفان والمتبدّلة هي التي على كلّ واحد منها حرف حرف من الحروف المعجمة

i. e. „Quod ad *ligamenta mutabilia* adtinet, ea quidem sunt, quae inter quinque illa cadunt. Quum autem mutabilium nonnulla ab hominibus plerarumque terrarum in usum adhiberi soleant frequentius, aliis vero singuli tantum homines utantur, primo de iis dicamus, quibus frequentius uti solent. Quae quidem ligamenta inter ligamenta fixa tum exsistunt, quando mutatur ordo intervallorum illius generis [tetrachordorum], quod in hoc instrumento usurpatur. Numerus eorum modo minor sumitur, modo maior; sed quae plurima hominum pars plerumque ponere solet, sunt tredecim. Apertum vero est, numerum ligamentorum mutabilium interdum augeri oportere; quod tamen non eum in finem fit, ut ligamentorum additorum soni in usum adhibeantur, sed ut per ea certum ligamentorum prae ceteris usitatorum ordinem instituant, quemadmodum exponetur infra. Nonnunquam huic instrumento imponuntur ligamenta plus viginti, sonique ligamentorum additorum eundem, quem in cithara laterales, habent usum. Primo vero de iis, quae in hoc instrumento sunt usitatiora, exponendum est. Dico igitur, ligamenta mutabilia, quemadmodum supra demonstratum est, esse decem et tres; quorum duo inter ا et ه ponuntur, inter ه et ح tres, inter ح et ى duo, inter ى et ل quattuor, inter ل et ن duo; unde fit, ut totus ligamentorum in hoc instrumento usitatorum numerus plerumque sit decem et octo. Iam igitur ea ad utramque huius instrumenti chordam adscribamus omnia, sintque fixa ea, quorum singulorum extremitatibus litterae binae adposita sunt, mutabilia vero ea, quibus singulis litterae singulae adscriptae sunt, quas ex litteris iis, quae punctis signantur, sumsimus."

De sonis et intervallis, quae ex pandura chorâssânica, illius ligamentis instructa, eliciuntur, Fârâbensis fol. 72. vers. ad fol. 76. rect. copiose disserit.

De panduris iis, quibus Arabes aegyptii hoc tempore utuntur, exposuit Villoteau, Description de l'Egypte, ed. Panckoucke, tom. 13. pag. 246. seqq.

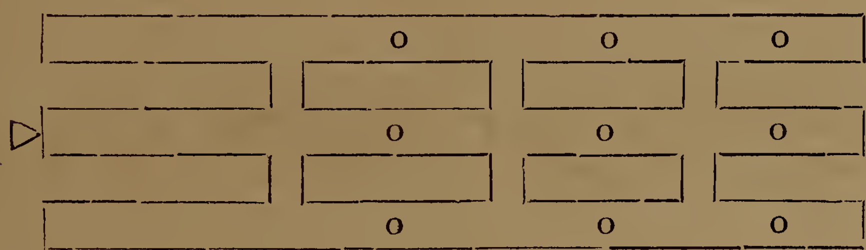
Tibiae.

Ab pandura ad tibias مِزْمَار plur. مَزَامِير describendas Fârâbensis transit fol. 76. rect. Quarum genera dicit asse multa. Quomodo soni, quos haec instrumenta edunt

efficiantur, ita explicat: فَأَقُولُ أَنَّ هَذِهِ ٱلْآلَاتِ إِنَّمَا يُوجَدُ فِيهَا ٱلنَّغَمُ بِمُصَاكَّةِ ٱلْهَوَآءِ ٱلسَّالِكِ فِي ٱلْمَنَافِذِ ٱلْمَعْمُولَةِ فِيهَا بِمُقَعَّرَاتِ تِلْكَ ٱلْمَنَافِذِ وَهَذِهِ ٱلْمَنَافِذُ إِمَّا ٱلتَّجْوِيفَاتُ ٱلَّتِي فِيهَا وَإِمَّا مُتَخَلَّصَاتُ ٱلْهَوَآءِ مِنْ تَجْوِيفَاتِهَا إِلَى خَارِجٍ i. e. „dico igitur horum instrumentorum sonos non effici, nisi eo, ut aer, qui incedit in meatibus illis, qui in his instrumentis confecti sunt, ad meatuum fundos protrudatur. Meatus autem illi sunt vel cava, in his instrumentis confecta, vel orificia aeri parata, quae ex cavis ferunt foras.“ Orificiorum sunt genera duo; alia enim sunt foramina imae instrumenti partis, alia foramina dorsi, laterisque dorso suppositi; de quibus Fârâbensis fol. 76. vers. ita disserit: وَمُتَخَلَّصَاتُ ٱلْهَوَآءِ مِنْهَا إِلَى خَارِجٍ إِمَّا عَلَى ٱسْتِقَامَةِ ٱلتَّجْوِيفَاتِ وَإِمَّا عَلَى ٱنْعِطَافٍ وَٱلَّتِي عَلَى ٱسْتِقَامَةِ ٱلتَّجْوِيفَاتِ هِيَ ٱلَّتِي عَلَى نِهَايَتِهَا ٱلْمُقَابِلَةِ ٱلَّتِي مِنْهَا يَدْخُلُ ٱلْهَوَآءُ وَٱلَّتِي عَلَى ٱنْعِطَافٍ هِيَ أَنْ تَكُونَ خُرُوقٌ تَتَعَمَّدُ إِلَى مُحَدَّبَاتِ ٱلتَّجْوِيفِ فَيَنْعَطِفُ ٱلْهَوَآءُ قَبْلَ بُلُوغِهِ نِهَايَةَ ٱلتَّجْوِيفِ إِلَى بَعْضِ ٱلْخُرُوقِ فَتَخَلَّصَ مِنْهَا إِلَى خَارِجٍ مِثْلَ مَا عَلَى ظَهْرِ ٱلْمَزَامِيرِ i. e. „orificia illa, aeri parata, quae ex hoc instrumento ferunt foras, aut in recta cavorum linea sunt sita, aut per flexionem parantur. In recta cavorum linea sita sunt ea, quae exstant in ea instrumenti extremitate, quae alteri, in quam aer inflatur, ex adverso opposita est. Quae per inflexionem parantur sunt foramina ad partes cavi convexas ferentia; quibus paratis fit, ut aer ante, quam ad cavi extremitatem pervenit, in quodpiam illorum foraminum deferatur, et per ea abeat foras. Quo ex genere ea foramina sunt, quae in dorso tibiae exstant.“ Propterea igitur, quum aer, qui in orificium tibiae superius inflatur, per inflexionem عَلَى ٱنْعِطَافٍ in foramina dorsi, laterisque dorso oppositi, deferatur, foramina illa ab Fârâbensi مَعْطَفٌ plur. مَعَاطِفُ *flexus* adpellantur. Gravitas et acumen sonorum, ab tibiis editorum, qua ratione longitudine et amplitudine cavi atque orificiorum varia, porro laevitate مَلَاسَةٌ et asperitate خُشُونَةٌ cavi orificiorumque, et denique spatiis inter foramina dorsi interpositis, rebusque aliis, temperentur, fol. 76. vers. et 77. rect. diligenter exponit. Tibiae vero illae, de quibus disserit, non ex genere fistularum, quas *flutas* vocamus, sunt, aerem ex orificio, quod in dorso paratur, accipientium, sed ex iis instrumentis, quae *clarinettas* et *hautbois* adpellamus, quae quidem aerem inflatum ex orificio in suprema extremitate parato accipiunt. Nomina sonorum, quos citharae chordae edunt, ut مُطْلَقُ ٱلْبَمِّ chorda gravissima missa, سَبَّابَةُ ٱلْبَمِّ digitus index

chordae gravissimae, وُسْطَى زَلْزَلَ فِي ٱلْبَمِّ medius Galsali in chorda gravissima, مُطْلَقُ ٱلْمَثْلَثِ chorda tertia missa, ceteraque, tibiarum quoque sonis, qui illis citharae sonis respondent, tribuuntur. Villoteau tibiam eam, quam ***hautbois*** nuncupamus, ab Arabibus Aegyptiis iam زَمْرٌ vocari perhibet, Déscription de l'Egypte, ed. Panckoucke, tom. 13. pag. 391. sqq.

Deinde Fàràbensis fol. 77. vers. tibiarum sonos, quum ex tibia una, foramina multa habente, tum ex tibiis pluribus copulatis, quarum media inflatur, elici posse perhibet. De ***tibiis copulatis*** autem tradit haec: وَأَيْضًا فَقَدْ يُمْكِنُ أَنْ يُعْمَلَ مَزَامِيرُ تُرَتَّبُ بَعْضُهَا إِلَى جَانِبِ بَعْضٍ وَيُجْعَلُ مِنْ بَعْضِهَا إِلَى بَعْضٍ مَنَافِذُ فِي أَمْكِنَةٍ مِنْهَا مَعْلُومَةٍ وَيُنْفَخُ فِي ٱلْأَوْسَطِ

مِنْهَا فَيَنْفُذُ ٱلْهَوَآءُ مِنْهُ إِلَى ٱلْمَزَامِيرِ ٱلَّتِي تَكْتَنِفُ ٱلْأَوْسَطَ مِنَ ٱلْجَانِبَيْنِ جَمِيعًا ثُمَّ يَخْرُجُ مِنْهَا فِي ٱلْمَعَاطِفِ ٱلَّتِي فِيهَا إِلَى خَارِجٍ وَقَدْ يُمْكِنُ أَنْ تُرَكَّبَ فِي ٱلْمَعَاطِفِ أَنَابِيبُ أُخَرُ وَعَلَى تِلْكَ أَيْضًا أَنَابِيبُ أُخَرُ فَتَخْرُجُ مِنْهَا نَغَمٌ كَثِيرَةٌ i. e. „Deinde possunt confici tibiae, quarum aliae ad aliarum latus ita ponuntur, ut ex aliis ad alias meatus parentur certis locis constituti; tum, si tibia inflatur media, ex ea aer in tibias illas, quae ab utroque mediae latere positae sunt, defertur, atque denique ex his per earum flexus [i. e. per foramina dorsi] abit foras. Porro flexibus [i. e. foraminibus dorsi] inseri possunt tubuli alii, hisque item tubuli alii ita, ut ex iis soni prodeant multi."

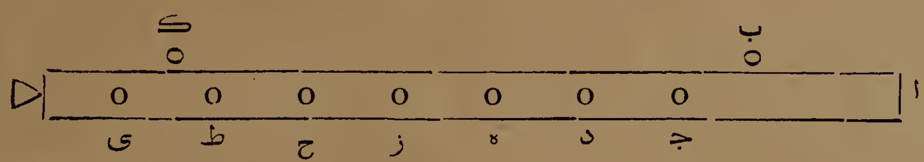
Italus quidam doctus, cui nomen De la marmorae, qui per Sardiniam iter instituit, Sardos instrumento musico, quod ***Launedda*** vocatur, ex tibiis pluribus composito uti in itineris descriptione narrat. Copulantur tibiae duae, vel tres, vel quattuor, et longitudine, et crassitudine impares, quae singulae orificia ad inflandum habent,

foraminaque in dorso, qualia in flutis apud nos usitatis exstant, inflanturque omnes simul. Quas tibias Sardas copulatas De la marmora eas esse existimat, quae ab Romanis tibiae pares et impares, et dextrae et sinistrae adpellabantur. Qua de re Finkius exposuit in ephemerid. music. 1840. nro. 36. Septembr. 2. pag. 752.

Quod ad tibias copulatas, variasque sonorum, qui ex tibiis eliciuntur, potentias adtinet, addit deinde Fàràbensis fol. 78. rect. praeter alia haec: وَقَدْ يُمْكِنُ أَنْ يُعْمَلَ هَذَا ٱلصِّنْفُ مِنَ ٱلْمَزَامِيرِ عَلَى أَنْحَاءٍ كَثِيرَةٍ غَيْرَ أَنَّ ٱلْهَوَآءَ ٱلَّذِى يَنْفُذُ فِى ٱلْمَزَامِيرِ ٱلَّتِى تُرَتَّبُ ٱلْمَعَاطِفُ فِى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهَا عَلَى خُطُوطٍ مُسْتَقِيمَةٍ يَتَفَرَّقُ فِى ٱلْمَعَاطِفِ غَيْرَ أَنَّ أَكْثَرَ مَا يَنْعَطِفُ إِلَى أَقْرَبِهَا مِنَ ٱلْقُوَّةِ ٱلنَّافِخَةِ وَيَصِيرُ سَائِرُهُ إِلَى ٱلْمَعَاطِفِ ٱلْبَاقِيَةِ فَيَتَفَرَّقُ فِيهَا وَكَذَلِكَ ٱلْمَزَامِيرُ ٱلَّتِى يَنْفُذُ ٱلْهَوَآءُ مِنْ أَحَدِهَا إِلَى ٱلْبَاقِيَةِ وَأَجْزَآءُ ٱلْهَوَآءِ ٱلَّتِى تَتَفَرَّقُ فِى ٱلْمَعَاطِفِ لَيْسَ يَسْهُلُ أَنْ يُوقَفَ عَلَى مَقَادِيرِ بَعْضِهَا مِنْ بَعْضٍ حَتَّى يُعْلَمَ مِقْدَارُ مَا ٱنْعَطَفَ مِنْهَا إِلَى أَقْرَبِ ٱلثُّقَبِ وَمَا صَارَ إِلَى ٱلْبَاقِيَةِ كَمْ هُوَ وَلَا مَقَادِيرُ وَاحِدٍ وَاحِدٍ مِمَّا يَتَدَرَّعُ عَلَى ٱلثُّقَبِ وَلِهَذَا ٱلسَّبَبِ صَارَتْ مَقَادِيرُ مَا يُسْمَعُ مِنْ نَغَمِ هَذِهِ ٱلْمَعَاطِفِ لَيْسَتْ دَائِمًا عَلَى نِسَبِ أَبْعَادِهَا مِنْ مَبْدَإِ ٱلنَّفْخِ i. e. „Cuius quidem generis tibiae [i. e. copulatae] confici possunt modis variis. Aer vero, qui in tibias illas, quarum singularum foramina rectis lineis collocata sunt, defertur, in foramina illa dispergitur ita quidem, ut maior eius pars ad foramen id, quod propius ab vi inflante est, devertat, reliqua pars ad foramina cetera pergat, perque ea dispergatur. Quod et ipsum in iis tibiis fit, in quibus aer ex alia defertur in aliam. Quod ad partes illas aeris adtinet, quae in foramina disperguntur, non facile est quantitates earum varias ita explorare, ut quantum aeris ad orificium proximum, quantumque ad orificia cetera devertat, sciatur; neque quantum singularum partium praetervehatur orificia, facile cognoscitur. Unde fit, ut quantitates [sive potentiae] sonorum, qui ex foraminibus singulis prodeunt, non semper respondeant spatiis, quae inter foramina et locum inflandi interposita sunt."

Tibiam eam, quam Fàràbensis in terra sua prae ceteris usitatam esse dicit, fol. 78. rect. ita describit: وَلْنَصِرِ ٱلْآنَ إِلَى ذِكْرِ ٱلْمَشْهُورَةِ مِنْ هَذِهِ ٱلْآلَاتِ فِى ٱلْبَلَدِ ٱلَّذِى كَتَبْنَا فِيهِ كِتَابَنَا هَذَا فَنَقُولُ أَنَّ ٱلْمَشْهُورَ هَاهُنَا ٱسْتِعْمَالُ مِزْمَارٍ وَاحِدٍ

يُجْعَلُ ٱلْمَعَاطِفُ عَلَيْهِ مُتَحَاذِيَــةً عَلَى خَطٍّ وَاحِدٍ مُسْتَقِيمٍ وَيُفْرَضُ فِي نِهَايَتِهَا مُتَخَلَّصٌ لِلْهَوَآءِ عَلَى ٱسْتِقَامَةٍ ثُمَّ يُجْعَلُ عَلَى ظَهْرِهَا سَبْعَةُ مَعَاطِفَ ثُقَبًا مُتَسَاوِيَةَ ٱلْأَقْطَارِ وَيُجْعَلُ بَــيْنَ أَعْلَى مَعْطِفٍ فِيهِ وَبَــيْنَ ٱلَّذِى يَلِيهِ مَعْطَفٌ آخَرُ مِنَ الجَانِبِ ٱلْمُقَابِلِ ٱلَّذِى فِيهِ ٱلْمَعَاطِفُ ٱلسَّبْعَةُ وَكَذَلِكَ يُجْعَلُ بَــيْنَ ٱلْمَعْطِفِ ٱلْأَخِيرِ وَبَــيْنَ ٱلْمُتَخَلَّصِ ٱلَّذِى هُوَ عَلَى ٱسْتِقَامَةٍ مِنَ الجَانِبِ ٱلْآخَرِ مَعْطَفٌ آخَرُ فَيَصِيرُ جَمِيعُ ٱلثُّقَبِ ٱلَّذِى فِيهِ عَشَرَ ثُقَبٍ أَوَّلُهَا مِنْ

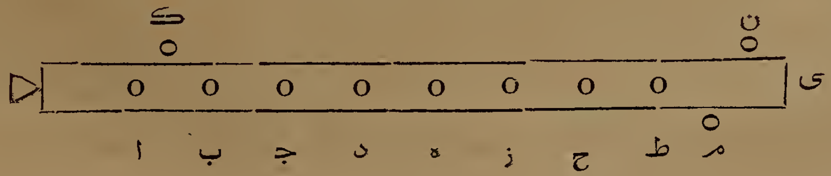
أَسْفَلِ ٱلْآلَةِ هُوَ ٱلْمُتَخَلَّصُ ٱلَّذِى عَلَى ٱسْتِقَامَةٍ وَلْيَــكُنْ عَلَيْهَا حَرْفُ ا وَيَلِيهِ ٱلْمَعْطَفُ ٱلثَّانِي بَيْنَهُ وَبَــيْنَ ٱلْمَعَاطِفِ ٱلَّتِي عَلَى ظَهْرِ ٱلْآلَةِ وَهُوَ مَعْطَفُ ب ثُمَّ فَوْقَ ذَلِكَ مِنْ ظَهْرِ ٱلْآلَةِ مَعْطَفُ ج ثُمَّ مَعْطَفُ د ثُمَّ مَعْطَفُ ه ثُمَّ مَعْطَفُ ز ثُمَّ مَعْطَفُ ح ثُمَّ مَعْطَفُ ط ثُمَّ يَلِيهِ عَلَى ظَهْرِ ٱلْآلَةِ مَعْطَفُ ى ثُمَّ بَــيْنَ ط وَبَــيْنَ ى مِنَ الجَانِبِ ٱلْآخَرِ مَعْطَفٌ آخَرُ وَلْيَــكُنْ عَلَيْهِ حَرْفُ ك i. e. „Procedamus iam ad describenda horum instrumentorum ea, quae in terra, in qua librum hunc conscribimus, sunt usitatiora. Dicimus igitur plerumque in his locis homines uti tibia una, cuius foramina disponuntur aequalia linea una recta. In ima parte orificium paratur aeri recta via abeunti; in dorso foramina septem terebrantur spatiis intericctis aequalibus. Deinde inter foramen summum atque id, quod illi proximum est, foramen aliud cavatur in latere eo, quod lateri foramina septem habenti ex adverso oppositum est; atque sic etiam inter foramen extremum et orificium, quod aerem recta via educit, in hoc altero latere foramen aliud cavatur ita, ut foraminum omnium summa sit decem. Quorum primum in infima instrumenti parte paratur, estque ipsum orificium illud, quod recta via educit; ad quod ا litteram adscribamus. Cui proximum est foramen secundum, inter illud et foramina, quae in dorso instrumenti cavantur, positum; quod quidem ب foramen sit. Deinde supra hoc in instrumenti dorso ج foramen sequitur; deinde د foramen, deinde ه foramen, deinde ز foramen, deinde ح foramen, deinde ط foramen; cui subiungitur

in instrumenti dorso ى foramen; atque denique inter ط et ى in latere altero foramen aliud cavatur, cui ك littera adscribatur."

Quomodo soni, qui ex tibia illa simplici eliciuntur, sonis citharae respondeant, Fàràbensis fol. 78. rect. et vers. ita exponit: وَلِأَنَّ أَصْحَابَ هَذِهِ ٱلْآلَةِ ٱلْتَمَسُوا تَصْحِيحَ أَمْكِنَةِ ٱلنَّغَمِ فِيهَا بِغَيْرِ ٱلْوَجْهِ ٱلَّذِى ذَكَرْنَاهُ فِيمَا قَبْلُ عَسُرَ لِذَلِكَ أَنْ يُوقَفَ عَلَى ٱلنَّغَمِ ٱلَّتِى تُسْمَعُ فِيهَا مِنْ نَفْسِ ٱلْآلَةِ لَكِنْ مَتَى مَا بَيَّنَّا بَيْنَ ٱلنَّغَمِ ٱلَّتِى تُسْمَعُ مِنْ ثُقَبٍ فِيهَا وَبَيْنَ ٱلنَّغَمِ ٱلْمَسْمُوعَةِ مِنْ دَسَاتِينِ ٱلْعُودِ وَجَدْنَا ٱلْمَسْمُوعَةَ مِنْ ثَقْبِ ا ٱلَّتِى هِىَ مُطْلَقُ وَتَرٍ مَا مَفْرُوضٍ وَٱلْمَسْمُوعَةَ مِنْ ثَقْبِ ى هِىَ بِعَيْنِهَا ٱلْمَسْمُوعَةُ مِنْ سَبَّابَةِ ٱلْوَتَرِ ٱلثَّالِثِ مِنْهُ إِلَى جَانِبِ ٱلْأَحَدِّ فَلْنَنْزِلْ أَنَّ تَمْدِيدَ نَغْمَةِ ا هِىَ تَمْدِيدُ نَغْمَةِ مَطْلَقِ ٱلْبَمِّ فَنَجِدُ حِينَئِذٍ نَغْمَةَ ج نَغْمَةَ سَبَّابَةِ ٱلْبَمِّ وَنَغْمَةَ د نَغْمَةَ وُسْطَى زَلْزَلَ فِى ٱلْبَمِّ وَنَغْمَةَ ه نَغْمَةَ مُطْلَقِ ٱلْمَثْلَثِ وَنَغْمَةَ ز فِى سَبَّابَةِ ٱلْمَثْلَثِ وَنَغْمَةَ ح وُسْطَى زَلْزَلَ فِى ٱلْمَثْلَثِ وَنَغْمَةَ ط مُطْلَقَ ٱلْمَثْنَى وَهُوَ خِنْصِرُ ٱلْمَثْلَثِ وَنَغْمَةَ ى فِى سَبَّابَةِ ٱلْمَثْنَى وَنَغْمَةَ ك فِى مُجَنَّبِ سَبَّابَةِ ٱلْمَثْنَى وَأَمَّا نَغْمَةُ ب فَهِىَ فَوْقَ سَبَّابَةِ ٱلْبَمِّ بِتَقْرِيبٍ مِنْ بُعْدِ بَقِيَّتَيْنِ أَوْ نِصْفِ طَنِينِيٍّ فَهَذِهِ هِىَ ٱلنَّغَمُ ٱلَّتِى تَخْرُجُ فِى كَثِيرٍ مِنَ ٱلْمَزَامِيرِ ٱلْمَشْهُورَةِ فِى هَذِهِ ٱلْبَلْدَةِ وَقَدْ عَدَدتُّ هَذِهِ بِأَعْيَانِهَا حَيْثُ عَدَدتُّ نَغَمَ ٱلْعُودِ فَنِسَبُهَا إِذًا هِىَ تِلْكَ ٱلنِّسَبُ بِأَعْيَانِهَا وَٱلْأَبْعَادُ ٱلْمُؤْتَلِفَةُ مِنْهَا هِىَ ٱلَّتِى عَدَدتُّ هُنَالِكَ i. e. „Quum qui hoc instrumento utuntur definitionem loci cuiusvis soni alio modo, quam exposuimus supra, quaerant, difficile est cognoscere sonos, qui ex inflatu instrumenti audiuntur. Si vero accurate distinguimus sonos, qui ex huius instrumenti foraminibus procedunt, eosque sonos, qui ex ligamentis citharae audiuntur, tum sonum, qui ex foramine ا auditur, invenimus esse sonum chordae missae cuiuslibet, sonum vero ex foramine ى procedentem esse ipsum eum sonum, qui ex indice chordae, quae ab illa est tertia ad latus acutius versus, percipitur. Ponamus igitur tensionem [vide supra pag. 68.] soni ا esse tensionem soni chordae gravissimae missae. Tum sonum ج invenimus esse sonum indicis chordae gravissimae; sonum د esse sonum medii Salsali in chorda gravissima; sonum ه esse sonum chordae tertiae missae; sonum ز esse posi-

tum in indice chordae tertiae; sonum ح esse medium Salsali in chorda tertia; sonum ط esse chordam secundam missam, qui sonus etiam digitus minimus chordae tertiae est; sonum ى esse positum in indice chordae secundae; sonum ك vero esse positum in laterali indicis chordae secundae. Quod ad sonum ب adtinet, positus est supra indicem chordae gravissimae intervallo interiecto circiter duorum limmatum sive toni dimidii. Hi itaque sunt soni, qui ex multis earum tibiarum, quae in hac terra prae ceteris usitatae sunt, eliciuntur. Quos quidem ipsos enumeravi ubi sonos citharae descripsi; unde fit, ut rationes, quae inter eos intercedunt, atque intervalla, quae ex iis componuntur, plane eadem sint, quae illo loco exposui."

Deinde Fârâbensis de tibiis quibusdam aliis, quae et ipsae in terra sua usitatae erant, quarum soni vero tensiones alias habebant, fol. 78. vers. et fol. 79. rect. dicit. Quibus expositis, ad describendam tibiam acutissimam, quae *Surnâji* vocatur, fol. 79. rect. transit. Cuius tibiae nomen in ipso codice quidem السرياني sive Surjâni scriptum est; sed pro eo restituendum esse السرنايي sive Surnâji, satis certum existimari potest. Nam nomine Surnâi, quod modis variis زورنى زرنا زورنا سورنا سرناى صورناى سورناى طورنا زرنى scribitur, tibiam quandam acutiorem sive *Hautbois* adpellant Persae. Quod vocabulum persicum *festi fistulam* vel convivalem fistulam significare existimat Sacyus, Description de l'Egypte, ed. Panckoucke, tom. 13. état moderne, pag. 395. quum ex سور *festum* et ناى *fistula* compositum sit. Quo de instrumento Fârâbensis tradit haec: وَأَمَّا ٱلْآلَةُ ٱلَّتِى تُعْرَفُ بِٱلسُّرْنَايِى فَإِنَّهَا أَيْضًا صِنْفٌ مِنَ ٱلْمَزَامِيرِ غَيْرَ أَنَّهَا أَحَدُّ تَمْدِيدًا مِنْ سَايِرِ أَصْنَافِهَا وَقَدْ جَرَتْ عَادَةُ مُسْتَعْمِلِيهَا أَنْ يَجْعَلُوا عَلَى مُحَدَّبِهَا ثَمَانِيَةَ مَعَاطِيفَ وَلْيَكُنْ عَلَى أَقْرَبِهَا إِلَى الجَانِبِ ٱلَّذِى يَلِى ٱلشَّعِيرَةَ مِنْهَا حَرْفُ ا ثُمَّ عَلَى سَايِرِهَا ٱلَّتِى تَتَوَالَى عَلَى خَطٍّ مُسْتَقِيمٍ حُرُوفُ ب ج د ه ز ح ط وَلْيَكُنْ عَلَى ثَقْبِهَا ٱلَّذِى فِى ٱسْتِقَامَةِ ٱلْآلَةِ حَرْفُ ى وَقَدْ يُجْعَلُ فِيمَا بَيْنَ ا وَبَيْنَ ب ثَقْبٌ آخَرُ فِى مُقَابَلَةِ الجَانِبِ ٱلَّذِى فِيهِ ٱلْمَعَاطِفُ ٱلثَّمَانِيَةُ وَلْيَكُنْ عَلَيْهِ

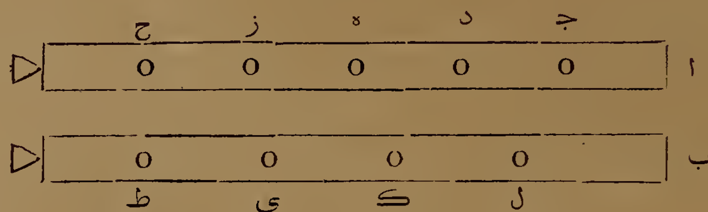

حَرْفُ ك وَيُجْعَلُ أَيْضًا أَسْفَلَ مِنْ مَعْطَفِ ط عَنْ يَمِينِ ٱلزَّامِرِ مَعْطَفٌ آخَرُ وَلْيَكُنْ عَلَيْهِ م وَبَيْنَ م وَبَيْنَ ى عَنْ يَسَارِ ٱلزَّامِرِ مَعْطَفٌ أَيْضًا وَلْيَكُنْ عَلَيْهِ ن فَيَحْصُلُ فِيهَا ٱثْنَا عَشَرَ ثَقْبًا وَلَمَّا كَانَتْ هَذِهِ ٱلْآلَةُ أَحَدَّ تَمْدِيدًا مِنْ سَايِرِ ٱلْآلَاتِ عَسُرَ أَنْ يُسَاوَى بَيْنَ نَغَمِهَا وَبَيْنَ نَغَمِ سَايِرِهَا فِي ٱلتَّمْدِيدِ لَكِنْ إِذَا سَاوَيْنَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ نَغَمِ ٱلْعُودِ فِي ٱلْقُوَّةِ أَمْكَنَنَا ٱلْوُقُوفُ عَلَى مَا فِيهَا مِنَ ٱلنَّغَمِ فَلْنُنْزِلْ أَنَّا جَعَلْنَا نَغْمَةَ د مُطْلَقَ ٱلْمَثْنَى فِي ٱلْقُوَّةِ فَنَجِدُ حِينَئِذٍ ج فِي ٱلْقُوَّةِ سَبَّابَةَ ٱلْمَثْنَى وَفِي كَثِيرٍ مِنْهَا نَجِدُ ب وُسْطَى ٱلْمَثْنَى وَفِي بَعْضِهَا نَجِدُهَا بِنْصِرَ ٱلْمَثْنَى وَنَجِدُ ك فِي مُطْلَقِ ٱلزِّيرِ وَا سَبَّابَةَ ٱلزِّيرِ وَه فِي كَثِيرٍ مِنْهَا وُسْطَى ٱلْمَثْلَثِ وَفِي بَعْضِهَا بِنْصِرَهُ وَز سَبَّابَةَ ٱلْمَثْلَثِ وَح مُطْلَقَ ٱلْمَثْلَثِ وَط فِي كَثِيرٍ مِنْهَا وُسْطَى ٱلْبَمِّ وَم سَبَّابَةَ ٱلْبَمِّ وَن مُطْلَقَ ٱلْبَمِّ وَأَمَّا نَغْمَةُ ى فَلَسْنَا نَجِدُ قُوَّتَهَا فِي شَيْءٍ مِنْ دَسَاتِينِ ٱلْعُودِ غَيْرَ أَنَّا إِنْ طَلَبْنَا لَهَا صِيَاحًا وَجَدْنَاهُ أَسْفَلَ مِنْ خِنْصِرِ ٱلزِّيرِ بِبُعْدٍ طَنِينِيٍّ وَبَقِيَّةٍ وَلَمَّا كَانَتْ نَغْمَةُ ى صِيَاحًا لِلَّتِي هِيَ أَحَطُّ مِنْ مُطْلَقِ ٱلْبَمِّ وَكَانَ صِيَاحُ ى أَسْفَلَ مِنْ خِنْصِرِ ٱلزِّيرِ بِهَذَا ٱلْمِقْدَارِ صَارَتْ هَذِهِ ٱلنَّغْمَةُ لَا مَحَالَةَ صِيَاحًا لِصِيَاحِ ٱلنَّغْمَةِ ٱلَّتِي هِيَ أَثْقَلُ مِنْ نَغْمَةِ ٱلْبَمِّ وَمَتَى طَلَبْنَا شَحَاجَ ٱلنَّغْمَةِ ٱلَّتِي هِيَ أَسْفَلُ مِنْ خِنْصِرِ ٱلزِّيرِ وَجَدْنَاهُ أَسْفَلَ مِنْ مُطْلَقِ ٱلْمَثْنَى بِبُعْدِ بَقِيَّةٍ فَذَلِكَ مَوْضِعُ نَغْمَةِ ى وَظَاهِرٌ أَنَّهَا أَحَطُّ مِنْ صِيَاحِ مُطْلَقِ ٱلْبَمِّ بِفَضْلِ بُعْدِ مُدَّةٍ عَلَى بُعْدِ بَقِيَّةٍ فَإِذًا نَغْمَةُ ى مِنَ ٱلسُّرْنَايِي هِيَ بِٱلْقُوَّةِ أَثْقَلُ مِنْ مُطْلَقِ ٱلْبَمِّ بِفَضْلِ بُعْدِ مُدَّةٍ عَلَى بُعْدِ بَقِيَّةٍ وَرُبَّمَا لَمْ يُوجَدْ فِيهَا ٱلثَّقْبُ ٱلَّذِى عَلَى يَسَارِ ٱلزَّامِرِ لَكِنْ تُوجَدُ قُوَّةُ نَغْمَةِ ٱلثَّقْبِ ٱلَّذِى عَلَى ٱسْتِقَامَةِ ٱلْآلَةِ قُوَّةَ نَغْمَةِ ٱلْبَمِّ i. e. „Quod ad illud instrumentum adtinet, quod *Surnâji* adpellatur, genus quoddam tibiarum est, idque tensione acutius, quam genera cetera. Quo qui utuntur, in parte eius convexa cavare solent foramina octo. Adscribatur igitur ا littera ad foramen id, quod extremitati rostello contiguae proximum est, atque deinceps litterae ب ج د ه ز ح ط ad foramina cetera, quae sequuntur recta linea disposita. Ad orificium instrumenti vero, ad quod recta linea proceditur, littera ى

ponatur. Porro inter ا et ب ex adverso lateris illius, in quo foramina octo sunt, foramen aliud cavatur, cui ك littera adscribatur. Deinde infra foramen ط a dextra tibicinis foramen aliud ponitur, cui م adscribatur; inter م et ی vero a sinistra tibicinis foramen ponitur, cui ن adscribatur. Quo fit, ut in hoc instrumento duodecim foramina exsistant. Quod quum tensione acutius sit quam instrumenta reliqua, difficile est sonos cum sonis instrumentorum reliquorum, quod ad tensionem adtinet, comparare. Attamen, si eius sonos cum sonis citharae, quod ad potentiam adtinet, comparamus, soni illius instrumenti explorari possunt. Ponamus igitur sonum د potentia esse chordam secundam missam. Tum sonum ج potentia indicem chordae secundae esse invenimus; sonum ب vero in harum tibiarum multis medium chordae secundae esse, in nonnullis annularem chordae secundae. Sonum ك in chorda inferiori missa invenimus, sonum ا vero esse indicem chordae inferioris; porro sonum ه in harum tibiarum multis medium esse chordae tertiae, in nonnullis huius chordae annularem; sonum ز indicem chordae tertiae, sonum ح chordam tertiam missam, sonum ط in harum tibiarum multis esse medium chordae gravissimae, sonum م indicem chordae gravissimae, sonum ن chordam gravissimam missam. Quod ad sonum ی adtinet, eius potentiam in citharae ligamentorum nullo invenimus. Sed si eius *stridentem* [pag. 42.] quaerimus, eum invenimus infra ligamentum minimi chordae inferioris positum esse, interiecto intervallo toni unius atque limmatis. Quum vero sonus ی sit stridens alicuius soni, qui infra chordam gravissimam missam descendit, atque stridens soni ی infra ligamentum minimi chordae inferioris, illo intervallo interiecto, positum sit, sonus ille non potest non esse stridens stridentis illi sono, qui chordae gravissimae sono gravior est. Si autem *rudentem* illius soni, qui infra ligamentum minimi chordae inferioris positus est, iam quaerimus, eum invenimus infra chordam secundam missam positum esse, interiecto intervallo limmatis. Hic igitur locus soni ی est. Unde adparet, eum infra stridentem chordae gravissimae missae tantum descendere, quantum inter intervallum toni unius [pag. 47.] et intervallum limmatis interest. Itaque sonus ی in Surnâji tantum potentia gravior quam chorda gravissima missa est, quantum intervallum toni unius superat intervallum limmatis. Interdum in his tibiis foramen illud, quod ab sinistra tibicinis ponitur, non exstat; potentia vero soni illius foraminis, quod recta via aerem emittit, invenitur esse potentia soni chordae gravissimae."

Aliud denique *tibiarum copulatarum* genus Fârâbensis fol. 79. vers. et fol. 80.

rect. ita describit: وَكَثِيرٌ مِنَ ٱلنَّاسِ يَسْتَعْمِلُونَ مِزْمَارَيْنِ يُقْرَنُ أَحَدُهُمَا بِٱلْآخَرِ وَيُعْرَفُ هٰذَا ٱلصِّنْفُ بِٱلْمِزْمَارِ ٱلْمُثَنَّى وَٱلْمُزَاوَجِ وَبِٱلدِّيَانِي وَلَيْسَتْ شُهْرَتُهُ فِي هٰذِهِ ٱلْبِلَادِ مِثْلَ شُهْرَةِ ٱلْأَوَّلِ وَلْنَقُلِ ٱلْآنَ فِي هٰذَا ٱلصِّنْفِ وَنُصَوِّرْهُ عَلَى شَكْلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَنْ نَقْرِنَ بَيْنَ طَرَفَيْهِمَا ٱلَّذَيْنِ يَلْتَقِمُ فَمُ ٱلنَّافِخِ وَنُبَاعِدَ بَيْنَ طَرَفَيْهِمَا ٱلْآخَرَيْنِ وَٱلشَّكْلُ ٱلْآخَرُ أَنْ نَجْعَلَهُمَا مُتَوَازِيَيْنِ وَنَرْسُمَ عَلَى مُتَخَلَّصِ أَحَدِهِمَا ٱلَّذِي بِٱسْتِقَامَةِ حَرْفَ ا وَعَلَى نَظِيرِهِ مِنَ ٱلْآخَرِ حَرْفَ ب وَقَدْ جَرَتِ ٱلْعَادَةُ أَنْ يَكُونَ فِي مِزْمَارِ ا خَمْسَةُ مَعَاطِفَ

وَفِي مِزْمَارِ ب أَرْبَعَةُ مَعَاطِفَ وَلْيَكُنْ عَلَى أَوَّلِ مَعْطِفٍ يَلِي مُتَخَلَّصَ ا إِلَى جَانِبِ أَعْلَى ٱلْمِزْمَارِ حَرْفُ ج ثُمَّ عَلَى ٱلْمَعَاطِفِ ٱلْمُتَوَالِيَةِ ٱلَّتِي تَتْلُو بَعْضُهَا بَعْضًا إِلَى آخِرِ ٱلْمَعَاطِفِ حُرُوفُ د وَه وَز وَح وَأَوَّلُ مَعْطِفٍ فِي مِزْمَارِ ب مِمَّا يَلِي أَعْلَاهُ وَهُوَ أَحَدُ مَعَاطِفِهِ ٱلنَّغَمِيَّةِ فَلْيَكُنْ عَلَيْهِ حَرْفُ ط وَلْيَكُنْ عَلَى ٱلثُّقَبِ ٱلَّتِي بَيْنَ ط وَبَيْنَ ب حُرُوفُ ى وَك وَل وَنَغْمَتَا ب وَح مِنْ هٰذَيْنِ ٱلْمِزْمَارَيْنِ هُمَا ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ وَإِذَا جَعَلْنَا تَمْدِيدَ نَغْمَةِ ب مُسَاوِيًا لِتَمْدِيدِ نَغْمَةِ مُطْلَقِ ٱلْمَثْلَثِ أَوْ جَعَلْنَاهُ نَغْمَةَ مُطْلَقِ ٱلْمَثْلَثِ بِٱلْقُوَّةِ كَانَتْ نَغْمَةُ ح سَبَّابَةَ ٱلزِّيرِ وَإِنْ سَاوَيْنَا بِنَغْمَةِ ب نَغْمَةَ مُطْلَقِ ٱلْبَمِّ كَانَتْ نَغْمَةُ ح فِي سَبَّابَةِ ٱلْمَثْنَى i. e. „Multi vero homines utuntur tibiis duabus, quarum altera adfigitur ad alteram; quod genus adpellatur tibia ***duplicata***, vel ***copulata***, vel ***dijánica.*** Sed in his terris non ita pervulgatum est, ut ea tibia, de qua supra diximus. Iam igitur de hoc tibiarum genere dicamus, figuramque, quae id repraesentet, delineemus geminam. Quarum altera ita comparatur, ut extremitates illas duas, quas os tibicinis osculatur, connectamus, extremitates alteras vero disiungamus. Figura altera tibias duas ponit parallelas. Ad orificium alterius id,

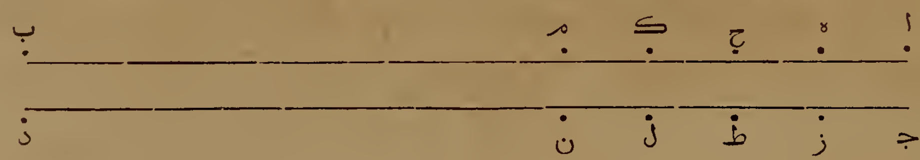
quod recta via aerem emittit, ا litteram adscribimus, atque ad hoc alterius orificium ب litteram. In tibia ا foramina quinque solent cavari, in tibia ب foramina quattuor. Ad foramen primum, quod orificio ا proximum est, si ad partem tibiae superiorem versus procedimus, ج littera adscribatur. Deinde ad foramina deinceps sequentia, quorum aliud excipit aliud, usque ad foramen extremum, litterae د ه ز ح adponantur. Tibiae ب foramini primo, parti superiori vicino, quod ex foraminibus sonorum est, ط littera inscribatur; foraminibus iis vero, quae inter ط et ب sita sunt, litterae ى ك ل inscribantur. Soni ب et ح ex his tibiis prodeuntes intervallum integrum [*octavam*] efficiunt. Quodsi autem tensionem soni ب aequalem esse ponimus tensioni soni chordae tertiae missae, vel eam potentia sonum chordae tertiae missae esse sumimus, tum sonus ح est index chordae inferioris. Si vero sono ب aequalem esse ponimus sonum chordae gravissimae missae, tum sonus ح in indice chordae secundae situs est."

Quibus expositis, Fàrâbensis rationes, quae inter ceteros tibiarum copulatarum sonos et sonos citharae intercedunt, explicare pergit. Figura tibiarum copulatarum, quam adposuimus, est ea, quae tibias repraesentat parallelas. Altera quoque figura, quae extremitates, in quas inflatur, habet connexas, in codice depicta est. Sed ab figura a nobis hoc loco proposita non differt, nisi extremitatum illarum connexu; foramina totidem, quot posuimus, utrique tibiae tribuuntur. Pro ٱلْمُزَاوَج et يَلْتَمْ in codice المراواج et يلتامر scripta sunt. Quam ob causam tibia copulata *dijânica* vocata sit, nescio.

Lyra sive Rabâba.

Locum Fàrâbensis, qui de lyra sive Rabâba ٱلرَّبَابُ mentionem facit, supra pag. 45. adtulimus. Quod instrumentum plenius describit fol. 80. rect. ad fol. 82. vers. ubi prima ponit haec: وَلْنَقُلِ ٱلْآنَ فِى ٱلرَّبَابِ وَهٰذِهِ ٱلْآلَـةُ فَهِىَ أَيْضًا مِنَ ٱلْآلَاتِ ٱلَّتِى تُسْتَخْرَجُ نَغَمُهَا بِقِسْمَةِ ٱلْأَوْتَارِ ٱلَّتِى تُسْتَعْمَلُ فِيهَا فَرُبَّمَا ٱسْتُعْمِلَ فِيهَا وَتَرٌ وَاحِدٌ وَرُبَّمَا ٱسْتُعْمِلَ ٱثْنَانِ مُتَسَاوِيَا ٱلْغِلَظِ وَرُبَّمَا ٱسْتُعْمِلَ وَتَرَانِ مُتَفَاضِلَا ٱلْغِلَظِ وَيُجْعَلُ أَزْيَدُهُمَا غِلَظًا حَالُهُ فِى هٰذِهِ ٱلْآلَةِ كَحَالِ ٱلْمُثْلَثِ فِى ٱلْعُودِ وَحَالُ ٱلْأَنْقَصِ غِلَظًا فِى هٰذِهِ ٱلْآلَـةِ كَحَالِ ٱلْمَـثْنَى فِى ٱلْعُودِ وَكَثِيرًا مَا يَسْتَعْمِلُونَ فِيهَا أَرْبَعَـةَ أَوْتَارٍ وَيُجْعَلُ ٱثْنَانِ مِنْهَا عَلَى غِلَظِ مَثَانِى ٱلْعِيدَانِ وَٱثْنَانِ مِنْهَا غِلَظُهُمَا قَرِيبٌ مِنْ غِلَظِ مَثَالِثِ ٱلْعِيدَانِ وَرُبَّمَا

ٱسْتُعْمِلَ فِيهَا مِثْلَثٌ وَاحِدٌ وَمَثْنَيَانِ وَٱلْأَفْضَلُ أَنْ يُقْرَنَ بِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَا تَصِيرُ بِهِ
نَغْمَتُهُ أَفْخَمَ وَفِي أَسْفَلِهَا قَائِمَةٌ عَلَى خِلْقَةِ دَبِيبَةِ ٱلطُّنْبُورِ ثُمَّ حَالُ أَوْتَارِهَا وَحَوَامِلِهَا
فِي سُلُوكِ أَوْتَارِهَا عَلَى ٱلتَّوَازِي قَرِيبٌ مِمَّا وَصَفْنَاهُ فِي ٱلطُّنْبُورِ ٱلْخُرَاسَانِيِّ وَقَدْ جَرَتْ
عَادَةُ مُسْتَعْمِلِيهَا عَلَى ٱلْأَكْثَرِ أَنْ يَسْتَخْرِجُوا نَغَمَهَا فِي أَمَاكِنَ مِنْ أَوْتَارِهَا مَعْلُومَةٍ
عِنْدَهُمْ بِٱلنَّغَمِ ٱلَّتِي ٱعْتَادُوا سَمَاعَهَا مِنْهَا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَجِدُوا تِلْكَ ٱلْأَمَاكِنَ
بِمَسَافَاتٍ لَكِنْ يُنْجِزُونَ عِنْدَ ٱسْتِعْمَالِهِمْ لَهَا أَنْ يَضَعُوا أَصَابِعَهُمْ مِنْ أَوْتَارِهَا عَلَى
ٱلْأَمْكِنَةِ ٱلَّتِي تَخْرُجُ مِنْهَا ٱلنَّغَمُ ٱلْمُعْتَادَةُ عِنْدَهُمْ فَأَوَّلُ تِلْكَ ٱلْأَمْكِنَةِ مَكَانُ
ٱلسَّبَّابَةِ وَهُوَ عَلَى تُسْعِ مَا بَيْنَ ٱلْأَنْفِ إِلَى ٱلْحَامِلَةِ وَٱلثَّانِي مَكَانُ ٱلْوُسْطَى وَذَلِكَ عَلَى
سُدْسِ مَا بَيْنَ ٱلْأَنْفِ وَبَيْنَ ٱلْحَامِلَةِ وَٱلثَّالِثُ مَكَانُ ٱلْبِنْصِرِ وَهُوَ عَلَى تُسْعِ مَا بَيْنَ
مَكَانِ ٱلسَّبَّابَةِ وَبَيْنَ ٱلْحَامِلَةِ وَٱلرَّابِعُ مَكَانُ ٱلْخِنْصِرِ وَهُوَ عَلَى عُشْرِ مَا بَيْنَ مَكَانِ
ٱلْبِنْصِرِ وَبَيْنَ ٱلْحَامِلَةِ وَلْيَكُنْ

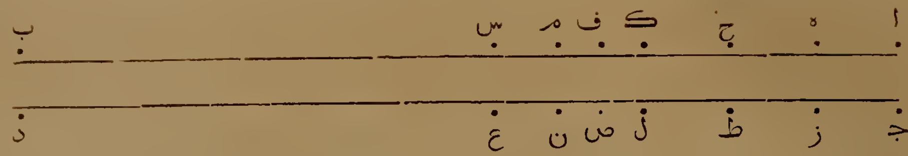

عَلَى مِثْلَثِ ٱلرَّبَابِ حَرْفَا اب وَعَلَى مَثْنَاهُ حَرْفَا جد وَعَلَى ٱلسَّبَّابَةِ مِنَ ٱلْوَتَرَيْنِ هز
وَعَلَى ٱلْوُسْطَى مِنْهُمَا حط وَعَلَى ٱلْبِنْصِرِ مِنْهُمَا كل وَعَلَى ٱلْخِنْصِرِ مِنْهُمَا من
فَبُعْدُ اه فِي نِسْبَةِ كُلٍّ وَثُمْنِ كُلٍّ فَهُوَ إِذًا بُعْدٌ طَنِينِيٌّ وَبُعْدُ اح فِي نِسْبَةِ كُلٍّ
وَخُمْسِ كُلٍّ وَهك بُعْدٌ طَنِينِيٌّ وَكم فِي نِسْبَةِ كُلٍّ وَتُسْعِ كُلٍّ فَإِذًا بُعْدُ هم
فِي نِسْبَةِ كُلٍّ وَرُبْعِ كُلٍّ وَإِذَا فَصَلْنَا بُعْدَ اه مِنْ بُعْدِ اح بَقِيَ بُعْدُ هح فِي
نِسْبَةِ ثَمَانِيَةٍ وَأَرْبَعِينَ إِلَى خَمْسَةٍ وَأَرْبَعِينَ وَذَلِكَ كُلٌّ وَجُزْءٌ مِنْ خَمْسَةَ عَشَرَ مِنْ كُلٍّ

i. e. „Iam de Rabába dicamus, quae et ipsa ex iis instrumentis est, quorum soni per partitionem chordarum in iis positarum eliciuntur [pag. 77.]. Interdum huic instrumento una tantum chorda imponitur; interdum ei imponuntur duae, crassitudine pares. Atque interdum chordae duae usurpantur, crassitudine impares, quarum crassior, quae

in hoc instrumento ponitur, refert chordam tertiam citharae, tenuior vero similis est chordae secundae in cithara positae. Saepenumero Rabâbae induntur chordae quattuor, quarum duae crassitudine pares sunt chordis cithararum secundis, duae vero crassitudine ad chordas cithararum tertias accedunt. Nonnunquam huic instrumento induntur chorda tertia una, secundae vero duae, praestatque ad utramque id adiungere, quo sonus eius fit plenior. Parti instrumenti inferiori capulus adfigitur, qui Debîbae pandurae [pag. 91.] similis est. Porro quod ad chordas et fulcra adtinet, quibus efficitur, ut chordae procedant parallelae, haec ita fere comparata sunt, ut ea, quae, quum de pandura chorâssânica [pag. 92.] diceremus, supra exposuimus. Plerumque ii homines, qui hoc instrumento utuntur, sonos ex certis chordarum locis eliciunt, quos, quoniam sonos illos ex iis audire consueverunt, ita adcurate explorarunt, ut sine ligamentis locos illos inveniant, atque tamen, quum hoc instrumentum pulsant, iis chordarum locis ipsis, ex quibus soni usitati prodeunt, digitos imponant. Quorum locorum primus est locus indicis, qui situs est in extremitate partis nonae spatii inter nasum [partem instrumenti supremam pag. 86.] et fulcrum interpositi. Secundus est locus medii, qui situs est in extremitate partis sextae spatii inter nasum et fulcrum interpositi. Tertius est locus annularis, qui situs est in extremitate partis nonae spatii inter locum indicis et fulcrum interpositi. Quartus est locus digiti minimi, qui situs est in extremitate partis decimae spatii inter locum annularis et fulcrum interpositi. Itaque اب litterae ad chordam tertiam Rabâbae adscribantur, جد ad chordam eius secundam, هز ad chordarum illarum indices, حط ad earum medios, كل ad earum annulares, من ad earum digitos minimos. Tum intervalli اه ratio est ratio totius et partis octavae totius [pag. 84.], igiturque intervallum illud est intervallum toni unius; intervalli اح ratio est ratio totius et partis quintae totius; intervallum هك est intervallum toni unius; intervalli كم ratio est ratio totius et partis nonae totius, tumque igitur intervalli هم ratio est ratio totius et partis quartae totius. Atque si intervallum اه de intervallo اح deducimus, intervallum هح relinquitur, cuius ratio est ut octo et quadraginta ad quinque et quadraginta, quod efficit totum, partemque unam ex quindecim totius partibus.“ Atque hoc modo ceterorum quoque sonorum locos et intervalla Fârâbensis adcuratius definit.

Deinde fol. 81. rect. etiam plures sonos, quam de quibus supra dictum est, ex Rabâba elici posse adiicit, ita de hac re disserens: وَقَدْ يُمْكِنُ فِي هَذِهِ ٱلْآلَةِ بِحَسْبِ مَا تَوَطَّأَ فِيهَا أَنْ يُزَادَ فِيهَا زِيَادَةٌ يَسِيرَةٌ تَصِيرُ بِهَا أَكْمَلَ مِمَّا هِيَ عَلَيْهِ وَذَلِكَ أَنَّا إِنْ

جعلنا أسفل من مكان إصبعين م ون مكان إصبعين آخرين وهما س وع وذلك على ثلث كل واحد من الوترين وأضفنا إلى ذلك مكانين آخرين وهما ف وص وجعل أما ف فعلى قريب من منتصف ما بين ك وبين م وأما ص فعلى قريب من منتصف ما بين ل وبين ن حينئذ بعد اس الذى بالخمسة وبعد اف الذى بالأربعة i. e. „Atque huic instrumento ratione quadam, quae ipsi apta est, incrementum sonorum exiguum adiiei potest, quo perfectius fit, quam si primum suum habitum retinet. Nam si infra locum digitorum م et ن ponimus locum digitorum duorum aliorum, qui quidem س et ع sunt, in extremitate partis tertiae utriusque chordae situm, atque porro locos duos alios, qui quidem ف et ص sunt, ita adiicimus, ut ف fere medius inter ك et م situs sit, ص vero fere medius inter ل et ن ponatur, tum intervallum اس est quinarium, intervallum اف vero quaternarium.“ Verba فعلى قريب من منتصف ما بين ك وبين م وأما ص in codice non extant; sed ea restituenda esse, ex iis quae sequuntur, satis adparet. Nam de intervallis et modulationis generibus, quae ex Rabâbae sonis prae ceteris componi possunt, Fârâbensis fol. 81. vers. et 82. rect. copiosius exponit.

Denique fol. 82. vers. ponit haec: ومتى احتفظ إنسان بما قلناه فيما قبل أمكنه أن يستخرج في هذه الآلة كثيرا من النغم التي في الطنبور الخراساني وأما متى أردنا أن نساوي بهذه الآلة الطنبور البغدادي فإنا نحتاج أن ننقل الأصابع من الأمكنة المعتادة في هذه الآلة إلى أماكن أخر وقد يمكن أن تعلم أي أمكنة هذه في هذه الآلة إذا استعمل فيها الطريق التي لخصناها في الطنبور الخراساني فقد يظهر أن هذه الآلة بحسب الأجناس فيها والاتفاقات التي فيها أتم كثيرا من الطنبور البغدادي وأنها بحسب اتفاقات أبعادها ليست هي دون سائر الآلات الأخر بل قد تفضل كثيرا منها في جودة اتفاق الأبعاد المستعملة

فيها وإنّما تنقص عن كثير منها لا بهذه الجهة لكن من قبل أنّه ليس يسهل أن يبلغ فيها الجموع الكاملة ومع ذلك فإنّ هيئتها هيئة ليست تكسب النغم المسموعة منها فخامة فهذه هي الجهة التي بها صارت تنقص عن كثير من ساير الآلات الأخر وأمّا بالوجوه الأول فإنّ لها كمالا فوق كمال كثير من الآلات ومع ذلك فإنّها قد جمعت بوجه ما من الوجوه أجناسا قويّة ومسترخية معا وفيها من القويّة أقواها ومن أبعاد الأجناس اللينة المستعملة فيها أعظمها وقد يمكن أن يبلغ بها في ترتيب الجماعات أكثر مما بلغناه نحن فيها لكنّه يعسر فليكن أقصى جماعة هذه الآلة أن يبلغ بنغمها إلى حيث بلغناها نحن وأمّا ما زاد على ذلك فعسى أن يكون فوق مقدار هيئة الآلة ولذلك صارت المجاوزة إلى أكثر مما رتّب فيها يعسر i. e. „Si quis ea observat, quae supra exposuimus, ex hoc instrumento multos eorum sonorum, qui in pandûra chorâssânica [pag. 92.] exstant, elicere poterit. Si vero cum hoc instrumento pandûram bagdâdicam [pag. 91.] comparare volumus, digitos ex iis locis, qui in hoc instrumento soliti sunt, in locos alios transponi oportet; quinam autem hi loci sint, cognoscere potes, si ea ratione uteris, quam exposuimus, quum de pandûra chorâssânica diceremus. Atque satis adparet, hoc instrumentum [i. e. Rabâbam], quod ad modulationis genera [pag. 50.] et ad consonantias [pag. 41.], quae in eo exsistunt, adtinet, multo perfectius esse quam pandûra bagdâdica, idque, quod ad consonantias intervallorum, quae in eo exsistunt, adtinet, ceteris instrumentis inferius non esse, sed etiam praestantia consonantiae intervallorum multa ceterorum instrumentorum superare. Itaque non propter hanc rem instrumentis ceteris Rabâba cedit, sed quoniam non facile in ea complentur systemata perfecta. Porro conformatio Rabâbae ita comparata est, ut soni, qui ex ea percipiuntur, plenitudinem non consequantur. Hac igitur re Rabâba ceterorum instrumentorum multis inferior fit; quod vero ad res illas adtinet, de quibus primo dixi, Rabâba perfectionem consequitur, quae multorum instrumentorum perfectionem superat. Accedit, quod Rabâba modo aliquopiam genera modulationis fortia et dissoluta [pag. 50. sqq.] continet simul; nam generum fortium fortissima in ea exstant, atque ex intervallis eorum generum mollium, quae in hoc instrumento usurpantur, sunt maxima. In constituendis huius instrumenti systematis ulterius procedi potest, quam quo processimus; sed difficile est. Itaque terminus tamen systematis huius instrumenti hic sit, ut per eius sonos usque eo procedatur, quo pro-

cessimus nos. Nam quae ulteriora sunt, quantitatem, quam conformatio instrumenti capit, fortasse excedunt, proptereaque ad plura, quam quae in eo constituta sunt, progredi, difficile est.“

Vocabulum سَاوَقَ بِٱلشَّىْءِ pro سَاوَى بِٱلشَّىْءِ comparavit cum re saepe in hoc codice ponitur. Pro فَلْيَكُنْ أَقْصَى جَمَاعَةِ هٰذِهِ ٱلْآلَةِ أَنْ يَبْلُغَ in codice فليكن اقصى هذه جماعة هذه الالة هو ان يبلغ posita sunt, quae aliquopiam modo emendari oportet.

Nablium sive harpa.

Nablia et sambucam ٱلْمَعَازِفُ وَٱلْجُنُكُ ex iis instrumentis, quae sonis singulis singulas chordas tribuunt, esse supra [pag. 77.] dixit Fârâbensis. Quorum instrumentorum naturam deinde singulari capite fol. 83. rect. ad fol. 90. vers. ita copiose explicat, ut pauca tantum eorum, quae ibi leguntur, hoc loco adtingere possimus. Caput illud ita inscriptum est: وَيَنْبَغِى أَنْ نَصِيرَ ٱلْآنَ إِلَى ذِكْرِ ٱلْآلَاتِ ٱلَّتِى تُسْتَعْمَلُ فِيهَا ٱلْأَوْتَارُ مُطْلَقَةً وَهِىَ ٱلَّتِى يُجْعَلُ فِيهَا لِكُلِّ نَغْمَةٍ عَلَى حِيَالِهَا وَتَرٌ مُفْرَدٌ مِثْلَ ٱلْمَعَازِفِ وَٱلصُّنُوجِ وَمَا جَانَسَهَا i. e. „Iam oportet nos pergere ad describenda instrumenta ea, quorum chordae pelluntur missae, quae ea sunt, in quibus sono cuivis chorda singula tribuitur suo loco, ut nablia et sambucae, et quae his similia sunt.“ Pro جُنْكٌ *sambuca*, vocabulo persico, quod supra 77. usurpavit Fârâbensis, hoc loco صَنْجٌ plur. صُنُوجٌ ab eo positum est, quod illud vocabulum est in formam magis arabicam redactum. Instrumenta, quorum chordae pelluntur missae, apud nos vocantur *harpae*; nam earum chordae non per prementes digitos, ut in cithara fit, in partes plures ita dispertiuntur, ut ex singulis soni plures eliciantur, sed chorda singula unum tantum sonum edit.

Primo Fârâbensis hoc capite iis hominibus, qui instrumenta chordas missas habentia pulsant, auditu exercitato sive iudicio aurium incorrupto magis opus esse exponit, quam iis, qui instrumentis chordas divisas vel digitis pressas habentibus utuntur. Ponit prima haec: فَأَقُولُ أَوَّلًا أَنَّ ٱلْآلَاتِ ٱلَّتِى جَرَتِ ٱلْعَادَةُ فِيهَا بِأَنْ تُسْتَخْرَجَ مِنْهَا ٱلنَّغَمُ مُقَسَّمَةً أَوْتَارُهَا قَدْ يُمْكِنُ أَنْ تُجْعَلَ أَقْسَامُ أَوْتَارِهَا وَتَرْتِيبُهَا أَقْسَامًا وَتَرْتِيبًا يُسْمَعُ بِهِ مِنْهَا ٱلنَّغَمُ ٱلَّتِى يَقْصِدُ ٱلْإِنْسَانُ ٱسْتِخْرَاجَهَا وَإِنْ لَمْ يَكُنِ ٱلَّذِى يَقْسِمُهَا وَيُرَتِّبُهَا مُرْتَاضَ ٱلسَّمْعِ رِيَاضَةً تَامَّةً لَكِنْ يَكْتَفِى فِى قِسْمَتِهَا بِمَعْرِفَةِ تِلْكَ ٱلنَّغَمِ

ٱلَّتِي يَقْصِدُ ٱسْتِخْرَاجَهَا مِنْهَا وَجُودَةِ تَقْرِيرِهِ لِلْأَوْتَارِ حَتَّى لَا يَزِلَّ فِي ٱلْقِسْمَةِ عَنْ حَقِيقَةِ أَمْكِنَةِ ٱلنَّغَمِ أَوْ إِنْ زَلَّ لَمْ يَبْعُدْ عَنِ ٱلْحَقِيقَةِ بُعْدًا لَهُ قَدْرٌ وَيَكْتَفِي فِي تَرْتِيبِهَا أَنْ يَكُونَ لِلْإِنْسَانِ مَعَ ذَلِكَ إِحْسَاسٌ بِٱلنَّغَمِ ٱلْمُتَسَاوِيَةِ ٱلتَّمْدِيدِ وَٱلْمُخْتَلِفَةِ ٱلتَّمْدِيدِ وَإِنْ زَادَ عَلَى ذَلِكَ حَتَّى يُحِسَّ بِٱلْمُتَّفِقَةِ وَٱلْمُتَنَافِرَةِ مِنَ ٱلنَّغَمِ وَحَتَّى يُمَيِّزَ ٱلِٱتِّفَاقَ ٱلْأَعْظَمَ مِنْ سَائِرِ ٱلِٱتِّفَاقَاتِ كَانَ أَمْكَنَ لِمَا يَقْصِدُهُ i. e. „Itaque primo dicam, quod ad instrumenta illa adtinet, ex quibus per chordarum partitionem soni elici solent, partes chordarum, earumque dispositionem ita ab te institui posse, ut hoc modo ex iis ipsi ii soni percipiantur, quos homo elicere vult. Atque etiamsi is, qui chordas partitur et disponit, auditum summopere exercitatum non habet, tamen, quod ad *partitionem* adtinet, sufficit, ut sonos, quos elicere vult, cognitos habeat, chordasque adcurate exploret ita, ut, ubi eas partitur, ab locis singulorum sonorum iustis non aberret, vel, si aberrat, ab loco iusto tamen non tantum declinet, ut spatium interiectum sit magni momenti. Quod vero ad *dispositionem* adtinet, sufficit sane, ut quinam soni tensione pares, quinamque tensione diversi sint, intelligat. Quodsi procedit ultra ita, ut sonos consonos et dissonos [pag. 74.] dignoscat, atque consonantiam maximam [i. e. octavam] pag. 41.] ab consonantiis ceteris distinguat, etiam magis ad rem suam peragendam idoneus est.“

Quibus Fârâbensis fol. 83. rect. statim subiungit haec: وَأَمَّا فِي ٱسْتِخْرَاجِ نَغَمِ ٱلْآلَاتِ ٱلَّتِي تُسْتَعْمَلُ فِيهَا ٱلْأَوْتَارُ ٱلْمُطْلَقَةُ فِي تَرْتِيبِ أَصْنَافِ ٱلْأَجْنَاسِ فِي أَوْتَارِهَا فَلَيْسَ يَكْتَفِي فِيهَا بِمَعْرِفَةِ ٱلنِّسَبِ وَجُودَةِ ٱلتَّقْرِيرِ وَإِحْسَاسِ ٱلْمُتَسَاوِيَةِ ٱلتَّمْدِيدِ وَٱلْمُخْتَلِفَةِ ٱلتَّمْدِيدِ لَكِنْ يُحْتَاجُ فِيهَا إِلَى أَنْ يَكُونَ ٱلْإِنْسَانُ مُرْتَاضَ ٱلسَّمْعِ إِمَّا رِيَاضَةً تَامَّةً وَإِمَّا قَرِيبَةً مِنَ ٱلتَّمَامِ وَٱلْأَجْنَاسُ ٱلَّتِي يُمْكِنُ تَرْتِيبُهَا فِي ٱلْمُطْلَقَاتِ فَإِنَّ بَعْضَهَا تَرْتِيبُهَا أَسْهَلُ إِمْكَانًا وَبَعْضُهَا أَعْسَرُ إِمْكَانًا وَأَسْهَلُهَا تَرْتِيبًا فِي ٱلْمُطْلَقَاتِ هُوَ ٱلْقَوِيُّ ذُو ٱلْمُدَّتَيْنِ وَٱلْمُرَتِّبُ لِهَذَا ٱلْجِنْسِ فِي ٱلْمُطْلَقَاتِ يُحْتَاجُ فِيهِ إِلَى ٱرْتِيَاضٍ مِنْ سَمْعِهِ أَقَلَّ وَٱلْمُرَتِّبُ لِسَائِرِ ٱلْأَجْنَاسِ يُحْتَاجُ فِيهِ إِلَى ٱرْتِيَاضٍ مِنْ سَمْعِهِ أَكْثَرَ أَمَّا مَا يُحْتَاجُ إِلَيْهِ فِي ٱلْقَوِيِّ ذِي ٱلْمُدَّتَيْنِ فَهُوَ أَنْ يَكُونَ ٱلْإِنْسَانُ بِحَيْثُ يُحِسُّ بِٱلْمُتَّفِقَاتِ وَٱلْمُتَنَافِرَةِ وَيَشْعُرَ مَعَ ذَلِكَ بِٱلْمُتَّفِقَاتِ ٱلْعُظْمَى. وَيُمَيِّزَهَا مِنْ سَائِرِ ٱلْمُتَّفِقَاتِ وَيُمَيِّزَ

مَعَ ذَلِكَ ٱتِّفَاقَ ٱلَّذِى بِالْخَمْسَةِ عَمَّا دُونَهُ مِنَ ٱلْمُتَّفِقَاتِ حَتَّى إِذَا فُرِضَتْ لَهُ نَغْمَةٌ وَطُلِبَ مِنْهُ أَحَدٌ مَا يُنَاسِبُهَا نِسْبَةَ ٱلَّذِى بِالْخَمْسَةِ قَدَّرَ عَلَيْهِ بِسَمْعِهِ فَهَذَا مِقْدَارُ مَا يُحْتَاجُ إِلَيْهِ فِي ٱلْقَوِيِّ ذِى ٱلْمُدَّتَيْنِ i. c. „Sed si ex iis instrumentis, quorum chordae pelluntur missae, sonos elicimus, ad genera modulationis varia [pag. 50.] per eorum chordas recte disponenda non sufficit, ut rationes singulas noscamus, chordasque adcurate exploremus, et quinam soni tensione pares, quinamque tensione diversi sint, intelligamus; sed hominem oportet auditum habere aut perfecte exercitatum, aut eum saltem, qui ab perfectione haud multum abest. Quod ad modulationis genera, quae per chordas missas constitui possunt, adtinct, aliorum constitutio facilior est, aliorum difficilior. Facillime per chordas missas constituitur *genus forte ditonum* [pag. 47. 56.] adeo, ut homo, qui hoc genus per chordas missas constituit, cum tantum in hac re usum habere debeat, quem habet qui illud modulationis genus rarius audivit. Qui vero cetera modulationis genera in hoc instrumento constituit, eum in hac re habere debet usum, quem habet, qui genera illa frequentius audivit. Ea vero, quibus opus est ad constituendum genus forte ditonum, haec sunt: hominem eum esse oportet, ut sonos consonos et dissonos noscat, utque porro quaenam consonantiae maximae [sive octavae pag. 41.] sint sciat, easque ab consonantiis ceteris distinguat, praetereaque consonantiam intervalli quinarii ab consonantiis minoribus ita bene distinguat, ut, si ipsi datur sonus aliquis, quaeriturque ab eo sonus is, qui ab sono illo distat intervallo quinario, hunc sonum iudicio aurium adiutus reperire possit. Haec igitur est summa eorum, quibus opus est, si quis genus forte ditonum constituere vult.“ Pro وَٱلْأَجْنَاسُ ٱلَّتِى يُمْكِنُ in codice perperam والاحساس التى يمكن scripta sunt, itemque pro وَطُلِبَ مِنْهُ ab librario وطلب منها posita sunt.

Deinde Fàràbensis fol. 83. rect. et vers. addit haec: وَأَمَّا فِي تَرْتِيبِ سَائِرِ ٱلْأَجْنَاسِ ٱلْأُخَرِ فَلَيْسَ يُكْتَفَى فِيهِ بِهَذَا ٱلْمِقْدَارِ لَكِنْ يُحْتَاجُ فِيهِ مَعَ ذَلِكَ إِلَى أَنْ يَكُونَ بِحَيْثُ يُحِسُّ بِٱلْاتِّفَاقَاتِ ٱلْمُتَشَابِهَةِ وَهِيَ ٱلْأَبْعَادُ ٱلْمُتَّفِقَةُ ٱلَّتِى نِسَبُهَا نِسَبٌ وَاحِدٌ بِأَعْيَانِهَا غَيْرَ أَنَّهَا تَخْتَلِفُ فِي تَمْدِيدَاتِ نَغَمِهَا حَتَّى إِنْ فُرِضَ لَهُ مَثَلًا بُعْدٌ طَنِينِيٌّ فِي تَمْدِيدٍ مَا قَدَّرَ عَلَى بُعْدٍ آخَرَ طَنِينِيٍّ فِي تَمْدِيدٍ آخَرَ إِمَّا أَثْقَلَ أَوْ أَحَدَّ فَإِنَّهُ مَتَى كَانَ مَبْلَغُ جُودَةِ إِحْسَاسِهِ هَذَا ٱلْمَبْلَغَ قَدَرَ عَلَى ٱسْتِيفَاءِ جَمِيعِ مَا قِيلَ فِي

كِتَابِ ٱلْإِسْطُقِسَاتِ فِي هَذِهِ ٱلْآلَاتِ وَلَمَّا كَانَتِ ٱلسُّبُلُ فِي تَرْتِيبِ أَوْتَارِ هَذِهِ ٱلْآلَاتِ
سُبُلًا مُتَشَابِهَةً ٱسْتَغْنَيْنَا عَنْ تَعْدِيدِ وَاحِدَةٍ وَاحِدَةٍ مِنْهَا وَجَعَلْنَا ٱلْقَوْلَ فِيهَا كُلِّهَا قَوْلًا
عَامًّا وَلَمْ نَخُصَّ بِهِ وَاحِدَةً مِنْهَا دُونَ أُخْرَى وَٱبْتَدَأْنَا فِيهَا بِٱلْإِرْشَادِ إِلَى تَرْتِيبِ
الْجِنْسِ ٱلَّذِى تَرْتِيبُهُ أَسْهَلُ وَهُوَ ٱلْقَوِىُّ ذُو ٱلْمُدَّتَيْنِ وَجَعَلْنَاهُ مَبْدَأً يُوصَلُ بِهِ إِلَى
تَرْتِيبِ سَائِرِ ٱلْأَجْنَاسِ ٱلْأُخَرِ فِي هَذِهِ ٱلْآلَاتِ وَكُلُّ جِنْسٍ رُتِّبَ حَتَّى يَحْدُثَ مِنْهُ جَمْعٌ
فَإِنَّهُ قَدْ يُمْكِنُ أَنْ يُرَتَّبَ تَرْتِيبًا يَصِيرُ بِهِ الْجَمْعُ ٱلْكَائِنُ عَنْهُ جَمْعَ ٱنْفِصَالٍ وَجَمْعَ
ٱتِّصَالٍ وَالْجَمْعُ ٱلْمُنْفَصِلُ هُوَ أَفْضَلُ الْجَمَاعَاتِ فَلِذَلِكَ رَأَيْنَا أَنْ نَبْتَدِئَ بِهِ أَوَّلًا فَنُرَتِّبَ
ٱلْقَوِىَّ ذَا ٱلْمُدَّتَيْنِ تَرْتِيبًا يَصِيرُ بِهِ الْجَمْعُ ٱلْكَائِنُ عَنْهُ جَمْعَ ٱنْفِصَالٍ وَنُسَمِّى طَرَفَىِ
ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ أَمَّا ٱلْأَثْقَلَ فَالشَّحَّاجَ ٱلْأَعْظَمَ وَأَمَّا ٱلْأَحَدَّ فَٱلصَّيَّاحَ ٱلْأَعْظَمَ وَطَرَفَىِ
ٱلَّذِى بِالْخَمْسَةِ أَمَّا ٱلْأَثْقَلَ فَالشَّحَّاجَ ٱلْأَصْغَرَ وَأَمَّا ٱلْأَحَدَّ فَٱلصَّيَّاحَ ٱلْأَصْغَرَ فَنَفْرِضُ
أَوَّلًا خَمْسَةَ عَشَرَ وَتَرًا i. e. „Ad constituenda vero genera modulationis cetera non sufficit illa scientiae summa. Nam qui iis uti vult, eum etiam ita exercitatum esse oportet, ut *consonantias similes* noscat, quae quidem sunt intervalla consonantia ea, quae in eadem ratione sunt, tensione vero sonorum differunt. Quod adeo scire debet, ut si ei exempli gratia intervallum aliquod toni unius, tensionem habens qualemcunque, datur, ipse intervallum toni unius aliud, tensionem habens aliam, aut graviorem, aut acutiorem, invenire possit. Quodsi acumen eius auditus ita praestans est, ut modo diximus, omnia ea, quae in libro elementorum exposita sunt, in his instrumentis perficere poterit. Quum vero modi ii, quibus chordae horum instrumentorum disponuntur, inter se similes sint, de instrumentis singulis disserere supersedebimus. Descriptionem igitur eorum omnium adponemus generalem ita, ut de eorum nullo specialiter dicamus. Primo vero explicabimus, quomodo constituatur genus modulationis id, cuius constitutio facilius perficitur, quod quidem est *genus forte ditonum*; quod quasi principium ponimus, ab quo profecti ad genera cetera in his instrumentis constituenda perveniamus. Quodvis sane genus adeo collocatur, quoad ex eo systema exsistat. Collocari autem potest genus aut ita, ut systema, quod ex eo exsistit, *systema disiunctionis* sit, aut ita, ut *systema coniunctionis* exsistat [pag. 60.]. Systema disiunctum quum sit systematum praestantissimum, hoc primum illustrandum esse existimavimus. Itaque genus modulationis forte ditonum ita collocamus, ut systema, quod inde exsistit, fiat systema disiunctum. Quod ad terminos

intervalli integri [sive octavae] adtinet, gravissimum adpellamus rudentem maximum, acutissimum vero stridentem maximum; quod ad terminos intervalli quinarii adtinet, gravissimum adpellamus rudentem minorem, acutissimum vero stridentem minorem [pag. 42.]. Porro ponimus primo chordas esse quindecim."

Quibus ita demonstratis, Fàràbensis fol. 83. rect et fol. 84. rect. et vers. quosnam *systematis disiuncti* sonos, quaenamque intervalla, nablium undecim chordis instructum edat, exponit. Dicit porro, si quis temperatione تَسْوِيَة huius instrumenti pag. 45. iusta uti velit, minorem chordarum numerum poni non posse; duodecim vero chordas poni oportere, si quis intervallum quaternarium id, quod intervallo disiunctionis acutiori proximum est, complere velit: إِنْ أَرَدْنَا تَتْمِيمَ ٱلْبُعْدِ ٱلَّذِى بِٱلْأَرْبَعَةِ ٱلتَّالِى لِلْٱنْفِصَالِ ٱلْأَحَدِ pag. 59. 60. Deinde fol. 85. rect. quomodo per chordas duodecim *systema coniunctum imperfectum* ٱلْجَمْعُ ٱلْمُتَّصِلُ ٱلنَّاقِصُ constitui possit, explicat. Quo exposito, eadem pagina et sequentibus quomodo per chordas missas sex et viginti ex nablio omnes citharae soni elici possint, demonstrat. Quas chordas disponit ita:

ا	— — —	مُطْلَقُ ٱلْبَمِّ	missa gravissima.
ز	— — —	سَبَّابَةُ ٱلْبَمِّ	index gravissimae.
ش	— — —	مُجَنَّبُ وُسْطَى ٱلْبَمِّ	laterale medii gravissimae.
ث	— — —	وُسْطَى ٱلْبَمِّ	medius gravissimae.
ى	— — —	بِنْصِرُ ٱلْبَمِّ	annularis gravissimae.
ق	— — —	مُطْلَقُ ٱلْمَثْلَثِ	missa tertia.
م	— — —	مُجَنَّبُ سَبَّابَةِ ٱلْمَثْلَثِ	laterale indieis tertiae.
د	— — —	سَبَّابَةُ ٱلْمَثْلَثِ	index tertiae.
ت	— — —	وُسْطَى ٱلْمَثْلَثِ	medius tertiae.
ح	— — —	بِنْصِرُ ٱلْمَثْلَثِ	annularis tertiae.
خ	— — —	مُطْلَقُ ٱلْمَثْنَى	missa secunda.
ك	— — —	مُجَنَّبُ سَبَّابَةِ ٱلْمَثْنَى	laterale indicis secundae.
ب	— — —	سَبَّابَةُ ٱلْمَثْنَى	index secundae.

ظ	—	—	—	وُسْطَى ٱلْمَثْنَى	medius secundae.
ه	—	—	—	بِنْصِرُ ٱلْمَثْنَى	annularis secundae.
غ	—	—	—	مُطْلَقُ ٱلزِّيرِ	missa inferior.
ط	—	—	—	مُجَنَّبُ سَبَّابَةِ ٱلزِّيرِ	laterale indicis inferioris.
ف	—	—	—	سَبَّابَةُ ٱلزِّيرِ	index inferioris.
ل	—	—	—	وُسْطَى زَلْزَلَ فِي الزِّيرِ	medius Salsali inferioris.
ن	—	—	—	بِنْصِرُ ٱلزِّيرِ	annularis inferioris.
و	—	—	—	مُطْلَقُ الحَادِّ	missa acuta.
س	—	—	—	مُجَنَّبُ سَبَّابَةِ الحَادِّ	laterale indicis acutae.
ر	—	—	—	سَبَّابَةُ الحَادِّ	index acutae.
ع	—	—	—	وُسْطَى زَلْزَلَ فِي الحَادِّ	medius Salsali acutae.
ج	—	—	—	بِنْصِرُ الحَادِّ	annularis acutae.
	—	—	—	ٱلْوَتَرُ الخَارِجُ	chorda excedens.

Litteras illas, quae ad singulas chordas adscriptae sunt, librarius in codice non omnes recte posuit; sed ita, ut supra eas collocavimus, eas adponendas esse, ex adnotatione ab Fârâbensi adiecta satis certe intelligitur.

His expositis, de ceteris modulationis generibus [pag. 50.], quae in nablio pulsando usurpari possunt, Fârâbensis fol. 86. rect. ad fol. 90. vers. plenius disserit.

9. *De legibus modorum componendorum.*

Deinde Fârâbensis de legibus, ad quas modos singulos vel melodias formari oportet, tertia libri parte fol. 91. seqq. dicit. Prima autem ponit haec. ٱلْفَنُّ ٱلثَّالِثُ ٱلْمُشْتَمِلُ عَلَى الجُزْءِ ٱلثَّالِثِ مِنْ صِنَاعَةِ عِلْمِ ٱلْمُوسِيقِيّ وَهُوَ الجُزْءُ ٱلَّذِى يَتَضَمَّنُ ٱلْقَوْلَ فِي تَأْلِيفِ ٱلْأَلْحَانِ الجُزْئِيَّةِ وَٱلْأَشْيَاءِ ٱلَّتِي يَتَضَمَّنُ هَذَا ٱلْفَنُّ جُعِلَتْ فِي مَقَالَتَيْنِ فَٱلْأُولَى مِنْهَا ٱشْتَمَلَتْ عَلَى تَعْرِيفِ صَنْعَةِ ٱلْأَلْحَانِ ٱلَّتِي تُرَكَّبُ عَنِ ٱلنَّغَمِ بِإِطْلَاقٍ وَعَنِ الحَادِثَةِ فِي ٱلْآلَاتِ ٱلصِّنَاعِيَّةِ وَعَلَى تَعْرِيفِ مَا بِهَا وَمِنْهَا تَلْتَئِمُ هَذِهِ

ٱلْأَلْحَانُ وَٱلثَّانِيَةُ ٱشْتَمَلَتْ عَلَى تَعْرِيفِ صَنْعَةِ ٱلْأَلْحَانِ ٱلَّتِي تُرَكَّبُ عَنِ ٱلنَّغَمِ ٱلحَادِثَةِ بِٱلتَّلْحِينَاتِ ٱلْإِنْسَانِيَّةِ وَهِيَ ٱلَّتِي تُعَرَّفُ بِهَا ٱلحُرُوفُ ٱلَّتِي تُرَكَّبُ عَنْهَا ٱلْأَلْفَاظُ مَنْظُومَةً عَلَى مَجْرَى ٱلْعَادَةِ فِي ٱلدَّلَالَةِ بِهَا عَلَى ٱلْمَعَانِي وَمَا بِهَا وَمِنْهَا تَحْصُلُ هَذِهِ ٱلْأَلْحَانُ ٱلْمُؤْتَلِفَةُ

i. e. „Liber tertius, qui tertiam artis musicae partem continet; quae quidem pars de componendis modis specialibus exponit. Res autem, quae hoc libro explicantur, in tractatus duos distribuuntur. Tractatus *primus* compositionem explicat eorum modorum, qui ex solis sonis, iisque ipsis, qui ex instrumentis musicis prodeunt, conflantur, itemque ea illustrat, per quae et ex quibus modi illi comparantur. Tractatus *secundus* compositionem explicat eorum modorum, qui ex sonis per modulationes vocis humanae emissis conflantur; qui quidem ii sunt, per quos litterae significantur, ex quibus vocabula componuntur ita disposita, ut solitum est ubi iis demonstrant sensum [pag. 38.]. Porroque hic tractatus ea illustrat, per quae et ex quibus modi illi compositi parantur.“

Deinde in tractatu primo, qui modorum specialium, ex solis sonis musicis compositorum, leges explicat, fol. 91. rect. haec subiungit Fârâbensis: فَأَقُولُ أَنَّ ٱلنَّغَمَ ٱلَّتِي مِنْهَا يُؤَلَّفُ ٱلصِّنْفُ ٱلْأَوَّلُ مِنَ ٱلْأَلْحَانِ إِنَّمَا يَلْتَقِطُهَا ٱلْمُؤَلِّفُ مِنْ نَغَمِ بَعْضِ أَصْنَافِ ٱلجَمَاعَاتِ ٱلَّتِي أَحْصَيْتُ فِيمَا تَقَدَّمَ إِحْصَاءً مُطْلَقًا فَإِنَّ ٱلجَمَاعَةَ هِيَ ٱلَّتِي تُرَتَّبُ فِيهَا ٱلْأَبْعَادُ ٱلصِّغَارُ تَرْتِيبًا يَتَوَطَّأُ بِهَا لِأَنْ يُسْتَمَدَّ مِنْهَا ٱلنَّغَمُ لِلَحْنٍ لَحْنٍ وَلِذَلِكَ يَلْزَمُ أَنْ نُعَدِّدَ أَوَّلًا أَصْنَافَ ٱلجَمَاعَاتِ ٱلجُزْئِيَّةِ وَٱلجَمَاعَاتُ تَخْتَلِفُ أَوَّلًا بِٱخْتِلَافِ ٱلْأَجْنَاسِ ٱلَّتِي تُسْتَعْمَلُ فِيهَا فَمِنْهَا مَا يُسْتَعْمَلُ فِيهَا ٱلْأَجْنَاسُ ٱلْقَوِيَّةُ وَمِنْهَا مَا يُسْتَعْمَلُ فِيهَا ٱللَّيِّنَةُ وَٱلجَمَاعَاتُ ٱلَّتِي يُسْتَعْمَلُ فِيهَا بَعْضُ هَذِهِ ٱلْأَجْنَاسِ مِنْهَا مَا هِيَ نَاقِصَةٌ وَمِنْهَا مَا هِيَ كَامِلَةٌ وَٱلْكَامِلَةُ مِنْهَا مَا هِيَ كَامِلَةٌ بِٱلْقُوَّةِ وَمِنْهَا مَا هِيَ كَامِلَةٌ بِإِطْلَاقٍ وَٱلنَّاقِصَةُ هِيَ ٱلَّتِي أَطْرَافُهَا فِي أَقَلَّ مِنْ نِسْبَةِ ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ وَأَنْقَصُهَا مَا كَانَتْ أَطْرَافُهَا فِي نِسْبَةِ ٱلَّذِي بِٱلخَمْسَةِ وَٱلْكَامِلَةُ بِٱلْقُوَّةِ هِيَ ٱلَّتِي أَطْرَافُهَا فِي نِسْبَةِ ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ وَٱلْكَامِلَةُ بِإِطْلَاقٍ هِيَ ٱلَّتِي أَطْرَافُهَا فِي نِسْبَةِ ضِعْفِ ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ وَقَدْ بَيَّنَّا فِي ٱلْمَدْخَلِ إِلَى هَذِهِ ٱلصِّنَاعَةِ ٱلسَّبَبَ ٱلَّذِي صَارَتْ لَهُ ٱلجَمَاعَةُ ٱلْكَامِلَةُ بِإِطْلَاقٍ هِيَ ضِعْفُ ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ وَٱلْكَامِلَةُ بِإِطْلَاقٍ مِنْهَا مُنْفَصِلَةٌ وَمِنْهَا مُتَّصِلَةٌ وَكُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهَا إِمَّا مُتَشَابِهَةٌ

وَإِمَّا مُتَغَيِّرَةٌ i. e. „Itaque dico sonos illos, ex quibus primae speciei modi componuntur, ab compositore ex sonis alicuius diversorum illorum systematum colligi, quae supra enumeravi generatim. Systema autem id est, in quo intervalla minora ratione quadam ad ipsum accommodata collocantur, ut ex eo sumantur soni modis singulis destinati. Propterea primo systematum specialium species enumerare nos oportet. Systema vero primo inter se differunt diversitate generum modulationis [pag. 50.], quae in iis usurpantur. Sunt enim systemata, in quibus genera fortia usurpantur, suntque alia, in quibus genera mollia ponuntur. Porro systematum, in quibus aliquod illorum modulationis generum usurpatur, alia sunt imperfecta, alia perfecta [pag. 58.]. Perfectorum alia sunt perfecta potentia, alia vero absolute perfecta. Imperfecta sunt ea, quorum termini in ea ratione sunt, quae minor est quam ratio intervalli integri [*octavae*]; imperfectissimum id est, cuius termini in ratione intervalli quinarii sunt. Quae sunt perfecta potentia, eorum termini in ratione intervalli integri sunt; absolute perfectorum termini sunt in ratione intervalli integri duplicati. Iamque in introductione ad hanc artem demonstravimus causam, propter quam systema absolute perfectum sit intervallum integrum duplicatum. Systematum absolute perfectorum vero alia sunt disiuncta, alia coniuncta, eaque singula aut similia sunt, aut mutata [pag. 60. 61.]."

Quibus Fàràbensis fol. 91. vers. statim addit haec: وَقَدْ تَبَيَّنَ فِي ٱلْكِتَابِ ٱلَّذِى كَتَبْنَاهُ فِي ٱلْآلَاتِ ٱلْمَشْهُورَةِ أَنَّ بَعْضَهَا تُسْتَعْمَلُ فِيهَا ٱلْجَمَاعَةُ ٱلْكَامِلَةُ وَبَعْضُهَا تُسْتَعْمَلُ فِيهَا ٱلنَّاقِصَةُ وَبَعْضُهَا لَيْسَ يَبْلُغُ فِيهَا وَلَا أَنْقَصُ ٱلْجَمَاعَاتِ لَكِنْ إِنَّمَا يُسْتَعْمَلُ فِيهَا جُزْءُ ٱلْجَمْعِ ٱلَّذِى هُوَ أَنْقَصُ ٱلْجَمَاعَاتِ مِثْلَ مَا فِي ٱلطُّنْبُورِ ٱلْبَغْدَادِيِّ وَتَبَيَّنَ هُنَالِكَ أَنَّ كَثِيرًا مِنَ ٱلْآلَاتِ ٱلْمَشْهُورَةِ قَدْ جَارَتِ ٱلْعَادَةُ فِيهَا أَنْ تُسْتَعْمَلَ ٱلْجَمَاعَةُ مُرَتَّبَةً غَيْرَ تَرْتِيبِهَا ٱلْأَفْضَلِ لَكِنْ إِنَّمَا تُرَتَّبُ بِحَسْبِ مَا يَسْهُلُ بِهِ ٱسْتِعْمَالُ ٱلْآلَةِ بِمَنْزِلَةِ ٱلْجَمَاعَةِ ٱلْمُرَتَّبَةِ فِي ٱلْعُودِ i. e. „Iamque in eo libro, quem de instrumentis usitatioribus conscripsimus, demonstratum est, in nonnullis instrumentis systema perfectum usurpari, in aliis imperfectum; in nonullis vero ne imperfectissimum quidem systematum parari posse, sed partem tantum quandam systematis imperfectissimi, quemadmodum hoc in pandura Bagdâdica fit. Eodemque loco demonstratum est, in instrumentis, quae ex usitatioribus sunt, multis systema non eo ordine, qui praestantissimus est, constitui, sed ea tantum ratione, qua adhibita illis instrumentis facilius uti possunt, quae quidem ratio tunc vicem explet systematis, quod in cithara constituitur."

Quibus ab Fàràbensi, ut sonos singulorum systematum consonos, ex quibus certa quaedam melodia, ex systemate certo sumta, componi potest, adcuratius significet, subiunguntur haec: وَلَمَّا كَانَتِ ٱلْجَمَاعَةُ ٱلنَّاقِصَةُ وَٱلْجَمَاعَةُ ٱلْكَامِلَةُ بِٱلْقُوَّةِ أَجْزَآءَ ٱلْكَامِلَةِ بِإِطْلَاقٍ فَإِنَّا إِذَا عَدَّدْنَا ٱلْكَامِلَةَ بِإِطْلَاقٍ ٱنْتَصَبَتِ ٱلنَّاقِصَةُ وَٱلْكَامِلَةُ بِٱلْقُوَّةِ جَمِيعًا فَلِذَلِكَ يَجِبُ أَنْ تَكُونَ ٱلْجَمَاعَاتُ ٱلْجُزْئِيَّةُ ٱلَّتِي نُعَدِّدُهَا هَاهُنَا جَمَاعَاتٍ كَامِلَةً بِإِطْلَاقٍ وَنَجْعَلُهَا جَمَاعَاتٍ مُنْفَصِلَةً غَيْرَ مُتَغَيِّرَةٍ وَنُعَدِّدُ ٱلْمُتَلَائِمَاتِ وَٱلْمُتَنَافِرَاتِ فِي جَمَاعَةٍ جَمَاعَةٍ مِنْهَا وَٱلَّتِي ٱتَّفَقَ أَنْ جُعِلَ تَرْتِيبُهَا فِي بَعْضِ ٱلْآلَاتِ تَرْتِيبَ ٱتِّصَالٍ أَوِ ٱسْتُعْمِلَتْ مُتَغَيِّرَةً فَقَدْ عَدَّدْنَا مُتَلَائِمَاتِهَا وَمُتَنَافِرَاتِهَا فِي ٱلْأَمْكِنَةِ ٱلَّتِي ذَكَرْتُ فِيهَا تِلْكَ ٱلْآلَةَ مِنْ كِتَابِ ٱلْآلَاتِ ٱلْمَشْهُورَةِ وَٱبْتَدَأْنَا هَاهُنَا مِنَ ٱلْجَمَاعَاتِ ٱلْكَامِلَةِ بِإِطْلَاقٍ ٱلَّتِي ٱسْتُعْمِلَ فِيهَا ٱلْأَجْنَاسُ ٱلْقَوِيَّةُ ثُمَّ أَرْدَفْنَاهَا بِٱلَّتِي يُسْتَعْمَلُ فِيهَا ٱلْأَجْنَاسُ ٱللَّيِّنَةُ وَٱسْتَعْمَلْنَا هَاهُنَا مِنْ أَسْمَآءِ ٱلنَّغَمِ أَسْمَآءَهَا ٱلرَّاتِبَةَ ٱلَّتِي هِيَ لَهَا بِحَسْبِ تَتَالِي نَغَمِهَا ٱلْمُتَفَاضِلَةِ فِي ٱلْحِدَّةِ وَٱلثِّقَلِ وَهِيَ ٱلَّتِي لَا تَتَبَدَّلُ بِتَبَدُّلِ ٱلْأَجْنَاسِ وَلَا تَتَبَدَّلُ بِتَرْتِيبِ ٱلْأَبْعَادِ ٱلصِّغَارِ فِي ٱلْجَمَاعَاتِ وَهَذِهِ ٱلْأَسْمَآءُ قَدْ بَيَّنَّا أَمْرَهَا فِي كِتَابِ ٱلْمَدْخَلِ وَعَدَّدْنَا أَصْنَافَ أَسْمَآءِ نَغَمِ ٱلْجَمَاعَةِ وَبَيَّنَّا ٱلرَّاتِبَةَ مِنْ أَسْمَآئِهَا وَٱلْمُتَبَدِّلَةَ غَيْرَ أَنَّا ٱسْتَعْمَلْنَا هَاهُنَا مِنْ أَصْنَافِ أَسْمَآئِهَا ٱلْأَسْمَآءَ ٱلرَّاتِبَةَ وَجَعَلْنَا نَغَمَ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنَ ٱلْجَمَاعَاتِ فِي أَقَلِّ ٱلْأَعْدَادِ ٱلَّتِي تَتَوَالَى عَلَى نَسِيقِ تِلْكَ ٱلنَّغَمِ وَحَصَرْنَاهَا فِي جَدَاوِلَ وَجَعَلْنَا كُلَّ جَدْوَلٍ مِنْهَا نُحِيطُ بِخَمْسَةَ عَشَرَ سَطْرًا فِي ٱلطُّولِ وَثَلَثَةٍ فِي ٱلْعَرْضِ وَأَثْبَتْنَا فِي ٱلسُّطُورِ ٱلْأُوَلِ عَلَامَاتِ ٱلنَّغَمِ وَجَعَلْنَاهَا بِحُرُوفِ ٱلْمُعْجَمِ وَأَثْبَتْنَا فِي ٱلسُّطُورِ ٱلثَّانِيَةِ أَسْمَآءَهَا وَفِي ٱلثَّالِثَةِ رُسُومَهَا وَأَعْدَادَهَا وَأَرْدَفْنَا جَدْوَلَ كُلِّ جَمَاعَةٍ بِجَدْوَلٍ آخَرَ أَثْبَتْنَا فِيهِ مُتَلَائِمَاتِ كُلِّ نَغْمَةٍ وَمُتَنَافِرَاتِهَا

الجَمَاعَةُ ٱلْمُنْفَصِلَةُ غَيْرُ ٱلْمُتَغَيِّرَةِ ٱلَّتِي رُتِّبَتْ فِيهَا أَبْعَادُ ٱلْمُتَّصِلِ ٱلْأَوْسَطِ وَهُوَ ٱلَّذِى يَجِبُ أَنْ يُسْتَعْمَلَ فِي ٱلْعُودِ بَدَلَ ٱلْقَوِيِّ ذِى ٱلْمُدَّتَيْنِ

			مُلَايِمَاتُهَا	مُنَافِرَاتُهَا
ا	ثَقِيلَةُ ٱلْمَفْرُوضَاتِ	١٩٢٠	ب ه ح ل س	ج د و ز ط ى ك م ن
ب	ثَقِيلَةُ ٱلرَّئِيسَاتِ	١٤٤٠	ا ج د ه و ط ل	م ز ح ى ك ن س
ج	وَاسِطَةُ ٱلرَّئِيسَاتِ	١٢٨٠	ا ب د و ز بالتقريب ى	ه ز بالحقيقة ح ك ل م ن س
د	حَادَّةُ ٱلرَّئِيسَاتِ	١١٥٢	ج ب ه ز ك ن	ا و ح ط ى ل م س
ه	ثَقِيلَةُ ٱلْأَوْسَاطِ ,	١٠٨٠	د ب ا و ز ح ط ل س	ج ى ك م ن
و	وَاسِطَةُ ٱلْأَوْسَاطِ	٩٦٠	ه ج ب ز ط ى م	د ا ح ك ل ن س
ز	حَادَّةُ ٱلْأَوْسَاطِ	٨٦٤	و ه د ج بالتقريب ح ط ى ك ن	ج بالحقيقة ب ا ى بالحقيقة ل م س
ح	ٱلْوُسْطَى	٨١٠	ز ه ا ط ل س	و د ج ب ى ك م ن
ط	تَالِيَةُ ٱلْوُسْطَى	٧٢٠	ج ز و ه ب ى ك ل م س	د ح ا ن
ى	ثَقِيلَةُ ٱلْعَالِيَاتِ	٦٤٠	ط و ج ك ل م ن بالتقريب	ح ز ه د ب ا ن بالحقيقة س
ك	وَاسِطَةُ ٱلْعَالِيَاتِ	٥٧٦	ى ط ز د ل م ن	ح و ه ج ب ا س
ل	حَادَّةُ ٱلْعَالِيَاتِ	٥٤٠	ك ى ط ج ه ب ا م ن س	ز و د ح
م	ثَقِيلَةُ الحَادَّاتِ	٤٨٠	ل ك ى ط و ج ب ن س	ح ز ه م ا
ن	وَاسِطَةُ الحَادَّاتِ	٤٣٢	م ل ك ز د س	ى ط ح م ه ج ب ا
س	حَادَّةُ الحَادَّاتِ	٤٠٥	ز ل ح ه ا	م ك ى ه ن و د ج ب

Id est: „Quum vero systema imperfeetum, systemaque potentia perfectum, partes sint systematis absolute perfecti, si systema absolute perfectum recensemus, eo simul exponuntur systema imperfeetum, idque quod potentia perfectum est, proptereaque systemata speeialia, quae hoc loco recensemus, absolute perfecta poni oportet. Eademque porro ponimus *disiuncta, non mutata* [pag. 61.], singulorumque sonos enumeramus consonos et dissonos. Quod ad systemata ea adtinet, quae in instrumentis nonnullis ita usurpantur, ut soni ad modum *coniunctionis* collocentur, vel adhibentur *mutata*, sonos eorum consonos et dissonos in libro eo, qui de instrumentis usitatioribus

exponit, ubi de instrumentis illis dicitur, iam enumeravimus. Prima autem hoc loco adponimus systemata absolute perfecta ea, in quibus genera [*modulationis*] collocantur fortia; quibus subiungimus ea, in quibus collocantur genera mollia. Nomina autem sonorum hoc loco usurpamus ***constantia***, quae sequuntur ordinem sonorum, acumine et gravitate diversorum. Haec enim nomina per mutationem generum [*modulationis*] non mutantur, neque per collocationem intervallorum minorum, quam in systematis usurpant. Quorum nominum naturam in libro introitus exposuimus; varia enim genera nominum sonorum systematis enumeravimus, constantiaque ab mutabilibus distinximus. Hoc igitur loco ea tantum sonorum nomina usurpamus, quae constantia sunt, singulorumque systematum sonos cum numerorum, qui illorum sonorum ordinem tenentes deinceps exsistunt, minimo ponimus. Quae systemata in tabulas digessimus, quarum quaevis per longitudinem quindecim lineas continet, per latitudinem tres. In lineis primis signa sonorum posuimus, litteris alphabeti repraesentata; in lineis secundis sonorum nomina; in tertiis eorum definitiones et numeros. Porro uniuscuiusque systematis tabulae subiunximus tabulam alteram, in qua ad sonos singulos adscripsimus quum eos, qui consoni sunt, tum eos, qui dissoni sunt.

Systema disiunctum non mutatum, in quo intervalla generis coniuncti medii [pag. 56. lin. 20.] collocata sunt. Quod quidem genus in cithara usurpari oportet, vicem tenens generis fortis ditoni [pag. 56. lin. 13.].

			consoni.	dissoni.
a.	gravis adsumtarum.	1620.	b. h. ch. l. s.	g. d. w. z. t. i. k. m. n.
b.	gravis principalium.	1440.	a. g. d. h. w. t. l. m.	z. ch. i. k. n. s.
g.	media principalium.	1280.	a. b. d. w. fere z. i.	h. vere z. ch. k. l. m. n. s.
d.	acuta principalium.	1152.	g. b. h. z. k. n.	a. w. ch. t. i. l. m. s.
h.	gravis mediarum.	1080.	d. b. a. w. z. ch. t. l. s.	g. i. k. m. n.
w.	media mediarum.	960.	h. g. b. z. t. i. m.	d. a. ch. k. l. n. s.
z.	acuta mediarum.	864.	w. h. d. fere g. ch. t. i. k. n.	vere g. b. a. vere i. l. m. s.
ch.	media.	810.	z. h. a. t. l. s.	w. d. g. b. i. k. m. n.
t.	propemedia.	760.	g. z. w. h. b. i. k. l. m. s.	d. ch. a. n.
i.	gravis superiorum.	640.	t. w. g. k. l. m. fere n.	ch. z. h. d. b. a. vere n. s.
k.	media superiorum.	576.	i. t. z. d. l. m. n.	ch. w. h. g. b. a. s.
l.	acuta superiorum.	540.	k. i. t. g. h. b. a. m. n. s.	z. w. d. ch.
m.	gravis acutarum.	470.	l. k. i. t. w. g. b. n. s.	ch. z. h. m. a.
n.	media acutarum.	432.	m. l. k. z. d. s.	i. t. ch. m. h. g. b. a.
s.	acuta acutarum.	405.	z. l. ch. h. a.	m. k. i. h. n. w. d. g. b."

Praeter tabulam illam in codice fol. 94 — 98. adpositae sunt tabulae huius generis aliae, quibus systematum specialium ceterorum soni eadem ratione, quam in tabula prima tenuit, enumerantur. Quae quidem systemata haec sunt:

ٱلْجَمَاعَةُ ٱلْمُنْفَصِلَةُ غَيْرُ ٱلْمُتَغَيِّرَةِ ٱلَّتِي تَرَتَّبَ فِيهَا أَبْعَادُ ذِي ٱلضِّعْفِ ٱلْأَوْسَطِ وَهُوَ ٱلْقَوِيُّ ذُو ٱلْمُدَّتَيْنِ ٱلْمُسْتَعْمَلُ فِي ٱلْعُودِ وَفِي أَكْثَرِ ٱلْآلَاتِ ٱلْمَشْهُورَةِ عِنْدَنَا i. e. „systema disiunctum, non mutatum, in quo collocata sunt intervalla generis duplicati medii [pag. 56. lin. 13.], quod ipsum est genus ditonum illud, quod in cithara, plurimisque instrumentorum apud nos usitatiorum, usurpatur.“

ٱلْجَمَاعَةُ ٱلْمُنْفَصِلَةُ غَيْرُ ٱلْمُتَغَيِّرَةِ ٱلَّتِي تَرَتَّبَ فِيهَا أَبْعَادُ ٱلْمُتَّصِلِ ٱلْأَوَّلِ وَهُوَ أَحَدُ ٱلْجِنْسَيْنِ ٱلَّذَيْنِ يُكَمَّلُ بِهِمَا ٱلطُّنْبُورُ ٱلْبَغْدَادِيُّ i. e. „systema disiunctum, non mutatum, in quo collocata sunt intervalla generis coniuncti primi [pag. 56. lin. 19.], quod est ex duobus illis, per quae completur pandura bagdàdica.“

ٱلْجَمَاعَةُ ٱلْمُنْفَصِلَةُ غَيْرُ ٱلْمُتَغَيِّرَةِ ٱلَّتِي تَرَتَّبَ فِيهَا أَبْعَادُ ٱلْقَوِيِّ ذِي ٱلتَّضْعِيفِ ٱلْأَوَّلِ وَهُوَ ٱلْجِنْسُ ٱلثَّانِي ٱلَّذِي يُكَمَّلُ بِهِ ٱلطُّنْبُورُ ٱلْبَغْدَادِيُّ i. e. „systema disiunctum, non mutatum, in quo collocata sunt intervalla generis fortis duplicati primi [pag. 56. lin. 12.], quod est alterum duorum illorum, per quae completur pandura bagdàdica.“

ٱلْجَمَاعَةُ ٱلْمُنْفَصِلَةُ غَيْرُ ٱلْمُتَغَيِّرَةِ ٱلَّتِي تَرَتَّبَ فِيهَا ٱلْمُتَّصِلُ ٱلثَّالِثُ وَهُوَ ٱلَّذِي يُسَمَّى ٱلْقَوِيُّ ٱلْمُسْتَوِي i. e. „systema disiunctum, non mutatum, in quo collocatum est genus coniunctum tertium, quod quidem vocatur forte rectum [pag. 56. lin. 21.].“

ٱلْجَمَاعَةُ ٱلْمُنْفَصِلَةُ غَيْرُ ٱلْمُتَغَيِّرَةِ ٱلَّتِي تَرَتَّبَ فِيهَا أَبْعَادُ ٱلْقَوِيِّ ٱلَّذِي سَمَّيْنَاهُ ٱلْمُنْفَصِلَ ٱلْأَوَّلَ i. e. „systema disiunctum, non mutatum, in quo collocata sunt intervalla generis fortis, quod nuncupavimus disiunctum primum [pag. 57. lin. 1.].“

ٱلْجَمَاعَةُ ٱلْمُنْفَصِلَةُ غَيْرُ ٱلْمُتَغَيِّرَةِ ٱلَّتِي تَرَتَّبَ فِيهَا أَقْوَى ٱلْمُلَوَّنَاتِ ٱلَّتِي ذُكِرَتْ فِيمَا سَلَفَ وَهُوَ ٱلْجِنْسُ ٱلَّذِي سَمَّيْنَاهُ ٱلْمُتَتَالِيَ ٱلْأَشَدَّ i. e. „systema disiunctum, non mutatum, in quo collocatum est fortissimum generum chromaticorum, supra commemoratorum, quod quidem genus nuncupavimus continuum acre [pag. 56. lin 9.].“

ٱلْجَمَاعَةُ ٱلْمُنْفَصِلَةُ غَيْرُ ٱلْمُتَغَيِّرَةِ ٱلَّتِي تَرَتَّبَ فِيهَا أَبْعَادُ بَعْضِ مُتَوَسِّطَاتِ ٱلْمُلَوَّنَةِ ٱلَّتِي ذُكِرَتْ فِيمَا سَلَفَ وَهُوَ ٱلْجِنْسُ ٱلنِّظَامِيُّ ٱلَّذِي سَمَّيْنَاهُ ٱلْمُتَتَالِيَ ٱلْأَوْسَطَ i. e. „sy-

stema disiunctum, non mutatum, in quo collocata sunt intervalla generis cuiusdam, quod ex generibus mediocriter chromaticis, supra commemoratis est, generis dico ordinati illius, quod nuncupavimus continuum mediocre [pag. 56. lin. 8.]."

الجماعة المنفصلة غير المتغيرة التي ترتب فيها بعض أوساط الناظمة الثلثة التي ذكرت فيما سلف وهو الجنس الناظم الذي سميناه أرخى المتتالية i. e. „systema disiunctum, non mutatum, in quo collocatum est genus quoddam, quod ex generibus ordinantibus [*enarmoniis* pag. 51.] tribus, supra commemoratis, est, genus dico ordinans illud, quod nuncupavimus continuum laxum [pag. 56. lin. 7.]"

الجماعة المنفصلة غير المتغيرة التي رتب فيها قوى المتوسطات في اللين المسمى الملون القوي i. e. „systema disiunctum, non mutatum, in quo collocatum est genus fortius eorum, quae mediocriter mollia sunt; quod genus nuncupatur chromaticum forte."

الجماعة المنفصلة غير المتغيرة التى رتب فيها الملون الألين i. e. „Systema disiunctum, non mutatum, in quo collocatum est genus chromaticum mollissimum."

الجماعة المنفصلة غير المتغيرة التي رتب فيها ألين الناظمة i. e. „systema disiunctum, non mutatum, in quo collocatum est genus mollissimum ordinantium [*enarmoniorum* pag. 51.]"

Quum vero eum, qui melodiam certam, ex quibusdam certi systematis sonis conflandam, componere vult, non solum quinam in illo systemate soni sint consoni, quinamque dissoni, scire, sed etiam quomodo ab sono uno ad alium ratione apta transire possit, cognoscere oporteat, Fàràbensis fol. 99—101. de transitionibus specialibus مبادئ الانتقالات الجزئية et de exordiis transitionum مبادئ الانتقالات et exordiis melodiarum مبادئ الألحان disserit, de quibus supra pag. 72—76. mentionem fecimus.

Prima Fàrâbensis hoc loco, ut ab مبادئ الألحان *exordiis melodiarum* distinguat مثاني الألحان *sonos melodiarum secundarios*, fol. 99. rect. ponit haec:

فإن الانتقال قد يمكن أن يكون على نغم الجماعة بأسرها وقد يكون على بعض نغم الجماعة غير أن النغم التي قواها واحدة تعد واحدة فلذلك إذا انتقل عليها صار شبيها بتكرر نغم واحدة بأعيانها ولذلك صارت الألحان التي تؤلف عن النغم التي تشتمل عليها الأطراف التي قواها واحدة أحرى أن تكون

نَغَمًا لَمْ تُكَرَّرْ وَٱلنَّغَمُ ٱلْمُخْتَلِفَةُ ٱلطَّبَقَاتِ ٱلَّتِي هِيَ أَحْرَى أَنْ تُعَدَّ نَغَمًا وَاحِدَةً بِأَعْيَانِهَا هِيَ ٱلَّتِي عَلَى أَطْرَافِ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ وَدُونَ ذَلِكَ مَا كَانَ عَلَى طَرَفَيِ ٱلَّذِى بِالْخَمْسَةِ ثُمَّ دُونَ ذَلِكَ مَا كَانَ عَلَى طَرَفَيِ ٱلَّذِى بِٱلْأَرْبَعَةِ وَكَذَلِكَ عَلَى أَطْرَافِ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ وَالْخَمْسَةِ وَضِعْفِ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ غَيْرَ أَنَّ ٱلْعَادَةَ لَمْ تَجْرِ فِي أَكْثَرِ ٱلْأَمْرِ أَنْ يُسْتَعْمَلَ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ وَالْخَمْسَةِ وَضِعْفُ ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ وَلَا ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ وَٱلْأَرْبَعَةِ لَكِنْ رُبَّمَا ٱسْتُعْمِلَ أَحْيَانًا i. e. „transitio per sonos systematis omnes fieri potest; sed per quosdam tantum systematis sonos saepe fit. Soni vero, quorum potentia eadem est, iidem esse existimantur; unde fit ut, si per hos sonos transeant, hoc eiusdem soni repetitionem referat. Propterea melodias, quae ex iis sonis, quos termini continent eadem potentia praeditos, componuntur, potius sonos, qui non repetiti sunt, esse convenit. Soni autem gradu diversi, qui iidem esse existimantur rectius, ii sunt, qui exstant in terminis intervalli integri, et, si descendimus infra, qui in terminis intervalli quinarii positi sunt, et, si descendimus infra, qui in terminis intervalli quaternarii exstant; itemque ii, qui in terminis intervalli integri, cui intervallum quinarium adiectum est, positi sunt, iique, qui in terminis intervalli integri duplicati [*octavae duplicatae*] exstant. Sed plerumque tamen non solent uti intervallo integro, cui quinarium adiectum est, neque integro duplicato, neque integro, cui quaternarium adiectum est. Quae omnia raro tantum usurpantur.“ Post verba ٱلَّتِي تَشْتَمِلُ عَلَيْهَا ٱلْأَطْرَافُ *quos termini continent* fortasse exciderunt nonnulla.

Sequuntur apud Fârâbensem haec: وَأَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ ٱلنَّغَمُ ٱلَّتِي تَشْتَمِلُ عَلَيْهَا هَذِهِ ٱلثَّلَثَةُ إِمَّا ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ وَإِمَّا ٱلَّذِى بِالْخَمْسَةِ وَإِمَّا ٱلَّذِى بِٱلْأَرْبَعَةِ وَنَغَمُ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْ هَذِهِ ٱلثَّلَثَةِ ٱلَّتِي لَيْسَتْ قُوَاهَا وَاحِدَةً هِيَ ٱلَّتِي نُسَمِّيهَا مَثَانِيَ ٱلْأَلْحَانِ وَكَذَلِكَ ٱلنَّغَمُ ٱلَّتِي تُحِيطُ بِهَا أَىُّ جَمَاعَةٍ كَانَتْ بَعْدَ أَنْ تَكُونَ قُوَاهَا مُخْتَلِفَةً بِحَسْبِ طَرَفَىْ ذَلِكَ ٱلْبُعْدِ ٱلَّذِى مِنْهُ تُؤَلَّفُ ٱلْأَلْحَانُ فَإِنَّ ٱلنَّغَمَ ٱلَّتِي قُوَاهَا وَاحِدَةٌ بِحَسْبِ جَمَاعَةٍ أَنْقَصَ تَكُونُ قُوَاهَا مُخْتَلِفَةً بِحَسْبِ جَمَاعَةٍ أَكْمَلَ مِنْهَا فَمَثَانِي ٱلْأَلْحَانِ فِي كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنَ الْجَمَاعَاتِ ٱلنَّاقِصَةِ وَٱلْكَامِلَةِ هِيَ ٱلَّتِي قُوَاهَا مُخْتَلِفَةٌ بِحَسْبِ ٱقْتِيَاسِنَا لَهَا إِلَى طَرَفَيِ الْجَمَاعَةِ ٱلَّتِي تُوجَدُ هَذِهِ ٱلنَّغَمُ لَهَا وَسَائِرُ مَا يَخْرُجُ عَنْهَا فَذَلِكَ يُسْتَعْمَلُ فِي ٱلْأَلْحَانِ لِتَصِيرَ بِهَا ٱلْأَلْحَانُ أَكْمَلَ وَأَفْضَلَ فَمَثَانِي ٱلْأَلْحَانِ هِيَ

ٱلنَّغَمُ ٱلضَّرُورِيَّةُ ٱلَّتِي مِنْهَا تَتَأَلَّفُ ٱلْأَلْحَانُ وَهٰذِهِ أَمَّا فِي ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ فَسَبْعَةٌ وَفِي
ٱلَّذِي بِالْخَمْسَةِ فَأَرْبَعَةٌ وَفِي ٱلَّذِي بِٱلْأَرْبَعَةِ فَثَلَاثَةٌ وَفِي ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ وَٱلْأَرْبَعَةِ
فَعَشَرَةٌ وَفِي ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ وَالْخَمْسَةِ فَأَحَدَ عَشَرَ وَفِي ضِعْفِ ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ فَأَرْبَعَةَ عَشَرَ
غَيْرَ أَنَّ ٱلَّتِي هِيَ أَنْبَتَنَ مِنْ نِسْبَةِ ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ لَيْسَ يُمْكِنُ أَنْ يُوجَدَ أَنْوَاعُهَا عَلَى
ٱلْكَمَالِ فِي ضِعْفِ ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ لٰكِنْ إِنَّمَا يُسْتَوْفَى فِيهَا أَنْوَاعُ هٰذِهِ ٱلثَّلٰثَةِ فَقَطُّ
فَجَمِيعُ أَنْوَاعِ ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ سَبْعَةٌ وَأَنْوَاعُ ٱلَّذِي بِالْخَمْسَةِ أَرْبَعَةٌ وَأَنْوَاعُ ٱلَّذِي
بِٱلْأَرْبَعَةِ ثَلٰثَةٌ وَمَثَانِي ٱلْأَلْحَانِ فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنْ هٰذِهِ ٱلثَّلَاثَةِ تَخْتَلِفُ تَمْدِيدَاتُهَا
بِحَسْبِ ٱخْتِلَافِ ٱلْأَنْوَاعِ فَإِنَّ ٱلْأَلْحَانَ ٱلْمُؤَلَّفَةَ عَنْ مَثَانٍ مَأْخُوذَةٍ مِنْ نَوْعٍ نَظِيرَةُ
مَأْخُوذَةٍ مِنْ نَوْعٍ آخَرَ مِنْ أَنْوَاعِ أَيِّ وَاحِدٍ كَانَ مِنْ هٰذِهِ ٱلَّتِي تُوجَدُ لَهَا فِي ضِعْفِ
ٱلَّذِي بِٱلْكُلِّ أَكْثَرُ مِنْ نَوْعٍ وَاحِدٍ i. e. „frequentissimi omnium vero ii soni usurpantur, quos continent intervalla tria haec, integrum, quinarium et quaternarium. Quorum trium soni ii, qui non eandem potentiam habent, ipsi ii sunt, quos sonos melodiarum s e c u n d a r i o s adpellamus, itemque soni ii, quos systema, quodcunque est, continet, simul ut eorum potentiae differunt, ratione habita terminorum illius intervalli, ex quo melodiae componuntur. Nam soni, qui eandem potentiam habent, si ratio habetur systematis imperfectioris, potentias accipiunt diversas, si ratio habetur systematis, quod illo est perfectius. Itaque soni melodiarum secundarii in systemate quovis, sive imperfecto, sive perfecto, ii sunt, qui potentias diversas habent, si eos conferimus cum terminis illius systematis, in quo illi soni parantur. Qui praeter illos soni sunt, ii in melodiis ad hunc finem usurpantur, ut melodiae iis reddantur perfectiores et praestantiores. Sunt igitur soni melodiarum secundarii soni necessarii, ex quibus melodiae componuntur; quorum septem in intervallo integro exstant, in quinario quattuor, in quaternario tres, in intervallo integro, cui quaternarium adiectum est, decem, in intervallo integro, cui quinarium adiectum est, undecim, in intervallo integro duplicato quattuordecim. Quae intervalla vero rationem intervalli integri excedunt, eorum species [pag. 64.] in intervallo integro duplicato plenae inveniri nequeunt. Plenae in eo parari non possunt, nisi species intervallorum horum trium solae; species intervalli integri omnes, quae sunt septem, species intervalli quinarii, quae sunt quattuor, et species intervalli quaternarii, quae sunt tres. Sonorum melodiarum secundariorum, qui in his tribus intervallis insunt, tensiones differunt pro ratione differentiae specierum. Nam

melodiae, quae ex sonis secundariis, ex specie una sumtis, comparantur, sunt similes aliis, quae sumuntur ex specie alia, quae ex speciebus eiusmodi intervalli est, cui in intervallo integro duplicato species plures parari possunt.“ Pro بَعْدَ أَنْ تَكُونَ fortasse بَعْدَ أَنْ تَكَوَّنَ ponenda sunt; in codice بعد ان تكرر scripta sunt.

Quibus Fârâbensis fol. 99. rect. et vers. subiungit haec: وَأَطْرَافُ ٱلْأَنْوَاعِ هِيَ مَبَادِئُ ٱلْاِنْتِقَالَاتِ عَلَى نَغَمِ كُلِّ نَوْعٍ وَهَذِهِ تُسَمَّى مَبَادِئَ ٱلْأَلْحَانِ فَمَبَادِئُ ٱلْأَلْحَانِ أَمَّا فِي ٱلَّذِى بِٱلْأَرْبَعَةِ فَثَلَاثَةٌ وَفِي ٱلَّذِى بِالْخَمْسَةِ فَأَرْبَعَةٌ وَفِي ٱلَّذِى بِٱلْكُلِّ فَسَبْعَةٌ وَٱلْأَنْوَاعُ قَدْ تُؤْخَذُ مِنْ جَانِبِ الْحِدَّةِ إِلَى جَانِبِ ٱلثِّقَلِ وَمِنْ جَانِبِ ٱلثِّقَلِ إِلَى جَانِبِ الْحِدَّةِ وَكُلُّ نَوْعٍ مِنْ أَنْوَاعِ بَعْضِ هَذِهِ ٱلْأَبْعَادِ مَتَى كَانَ فِي وَسْطِ الْجَمْعِ وَأُخِذَ مِنْ فَوْقَ إِلَى أَسْفَلَ كَانَ لَهُ نَظِيرٌ مَأْخُوذٌ مِنْ أَسْفَلَ إِلَى فَوْقَ فَيُضَاعَفُ لِذَلِكَ عَدَدُ مَثَانِي ٱلْأَلْحَانِ غَيْرَ أَنَّهُ يَتَّفِقُ أَنْ يَشْتَرِكَ ٱلنَّظِيرَانِ فِي نَغَمٍ بِأَعْيَانِهَا i. e. „termini vero specierum [pag. 64.] ipsi sunt exordia transitionum per sonos cuiusvis speciei, eaque ipsa vocantur exordia melodiarum. Itaque exordia melodiarum in intervallo quaternario insunt tria, in intervallo quinario quattuor, in intervallo integro septem. Species autem poni possunt ab latere acuminis ad latus gravitatis versus, atque contra ab latere gravitatis ad latus acuminis versus. Quaevis igitur uniuscuiusque illorum intervallorum species, si in media systematis parte est, ab superiori regione ad inferiorem versus posita habet speciem sibi similem, ab inferiori regione ad superiorem versus positam. Quo fit, ut numerus sonorum melodiarum secundariorum duplicetur. Accidit vero interdum, ut specierum similium communes sint soni nonnulli.“

Addit porro haec: وَقَدْ تُخْلَطُ ٱلْأَجْنَاسُ وَٱلتَّمْدِيدَاتُ وَالْجَمَاعَاتُ فَيَزْدَادُ عَدَدُ ٱلْمَثَانِي كَمَا قِيلَ فِيمَا سَلَفَ وَفِي كِتَابِ ٱلْمَدْخَلِ غَيْرَ أَنَّ ٱلْأَفْضَلَ أَنْ تُسْتَعْمَلَ نَغَمُ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ الْمُخْتَلِطَيْنِ عَلَى حِيَالِهِ مَتَى كَانَتْ تِلْكَ ٱلنَّغَمُ مَثَانِيَ ٱلْأَلْحَانِ فَأَمَّا مَتَى ٱسْتُعْمِلَتْ تِلْكَ ٱلنَّغَمُ تَكْثِيرَاتٍ فِي ٱلْأَلْحَانِ وَتَزْيِينَاتٍ وَتَشْبِيعَاتٍ وَتَفْخِيمَاتٍ وَمُعَاوِنَاتٍ فِي ٱلْمَبَادِئِ وَٱلْمَقَاطِعِ فَإِنَّهَا قَدْ تُخْلَطُ بَعْضُهَا بِبَعْضٍ وَهَذِهِ ٱلْأَشْيَآءُ تَتَبَيَّنُ مَتَى تُؤُمِّلَتِ ٱلْأَلْحَانُ ٱلْقَرِيبَةُ ٱلْمَعْمُولَةُ مِنْ نَغَمِ الْجَمَاعَةِ ٱلْمُسْتَعْمَلَةِ فِي ٱلْعُودِ i. e. „atque interdum miscentur genera [modulationis] varia, tropique [pag. 68.] varii,

et systemata varia, quo et ipso numerus sonorum secundariorum augetur, quemadmodum in iis, quae praemissa sunt, atque in libro introductionis, dictum est. Praestat autem usurpare sonos unius tantum generis mixti proprios, si hi soni ponuntur secundarii melodiarum. Si vero hi soni in melodiis adhibentur augentes, atque in exordiis et conclusionibus exornantes et complentes, et roborantes, atque adiutorii, tum saepius aliis eorum intermiscentur alii. Quae quidem res intelliguntur, si melodiae, quae propiuquiores sunt, ex sonis systematis, quod in cithara usurpatur, compositae examinantur." Pro تَزْيِينَاتٌ *exornationes* et تَشْبِيعَاتٌ *complementa* in codice scripta sunt تَرْتِيبَاتٌ *collocationes* et تَشْنِيعَاتٌ *deformitates.*

Sequuntur apud Fàrâbensem fol. 99. vers. alia, quae ad naturam sonorum melodiarum secundariorum pertinent. Quibus absolutis, fol. 100. rect. tabulam subiungit, quae singulorum intervallorum et specierum *exordia* et *sonos secundarios* demonstrat. Deinde fol. 100. vers. et fol. 101. rect. tabulam aliam addit, qua varia *transitionum* genera, quae in cithara usurpari possunt, illustrantur.

10. De melodiarum numeris sive rhythmis.

Fàrâbensis post praemissam *mutationis* sive *transitionis* [pag. 72.] explicationem de melodiarum numero sive rhythmo ٱلْإِيقَاعُ generatim dicit fol. 46 — 50. quia mutationes sive transitiones ab sono ad sonum alium per certa tempora fieri debent. Quemadmodum Aristides pag. 31. dicit: *ῥυθμὸς τοίνυν ἐστὶ σύστημα ἐκ χρόνων κατά τινα τάξιν συγκειμένων* i. e. „rhythmus igitur est id quod constat ex temporibus aliquo ordine coniunctis" ita Fârâbensis fol. 46. rect. فَإِنَّ ٱلْإِيقَاعَ هُوَ ٱلنُّقْلَةُ عَلَى ٱلنَّغَمِ فِي أَزْمِنَةٍ مَحْدُودَةِ ٱلْمَقَادِيرِ i. e. „nam rhythmus est transitio per sonos in temporibus, quorum quantitates definitae sunt." Deinde vero Fàrâbensis in libro eo, qui leges modorum componendorum [pag. 115.] explicat, de rhythmis specialibus ٱلْإِيقَاعَاتُ ٱلْجُزْئِيَّةُ sive variis rhythmi generibus fol. 102 - 108. disserit; nam qui certam melodiam componere vult, ad certum rhythmi genus eam non accommodare non potest.

Tempus brevissimum, quod inter sonos duos interesse posse existimatur, ab musicis Gsaecis *πρῶτος χρόνος* ***tempus primum***, sive *ἐλάχιστος χρόνος* ***tempus minimum***, plerumque *σημεῖον* ***signum***, raro etiam *μέτρον* ***mensura*** vocatur, Bellermann fragm. graec. scription. de musica, pag. 17. itemque *ἄτομος* ***individuum*** et *ἀμερὴς* ***insecabile***, Aristid. pag. 32. Iisdem nominibus tempus illud brevissimum Fàrâbensis significat, quae arabice sic reddidit: ٱلزَّمَانُ ٱلْأَوَّلُ tempus primum, ٱلزَّمَانُ ٱلْأَقَلُّ

tempus minimum, ٱلْعِيَارُ signum, ٱلْمِكْيَالُ mensura, غَيْرُ مُنْقَسِمٍ individuum. De tempore hoc brevissimo Aristides pag. 32. ita disserit: πρῶτος μὲν οὖν ἐστι χρόνος ἄτομος καὶ ἐλάχιστος, ὃς καὶ σημεῖον καλεῖται. ἐλάχιστον δὲ καλῶ τὸν ὡς πρὸς ἡμᾶς, ὅς ἐστι πρῶτος καταληπτὸς αἰσθήσει. σημεῖον δὲ καλεῖται, διὰ τὸ ἀμερὴς εἶναι. καθὸ καὶ οἱ γεωμέτραι τὸ παρά σφισιν ἀμερὲς, σημεῖον προσηγόρευσαν. οὗτος δὲ ὁ ἀμερὴς μονάδος οἱονεὶ χώραν ἔχει i. e. „primum igitur tempus est individuum et minimum, quod et signum adpellatur. Adpello minimum illud, respectu ad nos habito, quod primum a sensu potest percipi. Signum vero adpellatur, quia est indivisibile, quemadmodum et geometrae id, quod apud ipsos indivisibile est, signum nuncupaverunt. Hoc autem indivisibile tanquam unitatis locum obtinet.“ Atque Fârâbensis fol. 46. vers. ita: وَكُلُّ شَيْءٍ قُدِّرَ فَإِنَّمَا يُقَدَّرُ بِمَا هُوَ مِنْ جِنْسِهِ فَإِنَّ ٱلطُّولَ إِنَّمَا يُقَدَّرُ بِطُولٍ وَٱلسَّطْحُ يُقَدَّرُ بِسَطْحٍ وَٱلزَّمَانُ بِزَمَانٍ وَٱلْمِكْيَالُ ٱلْأَوَّلُ ٱلَّذِى يُقَدَّرُ بِهِ ٱلشَّىْءُ هُوَ أَبَدًا شَىْءٌ غَيْرُ مُنْقَسِمٍ مِنْ جِنْسِ ٱلْمُقَدَّرِ وَغَيْرُ ٱلْمُنْقَسِمِ إِمَّا غَيْرُ مُنْقَسِمٍ فِى ذَاتِهِ وَإِمَّا مَا فُرِضَ غَيْرَ مُنْقَسِمٍ وَذٰلِكَ إِمَّا فِى وَاحِدٍ فِى ذَاتِهِ وَإِمَّا وَاحِدٍ يُفْرَضُ وَاحِدًا وَذٰلِكَ مِثْلَ ٱلذِّرَاعَاتِ فِى ٱلْأَطْوَالِ وَٱلْمَثَاقِيلِ وَٱلصَّنَجَاتِ فِى ٱلْأَوْزَانِ وَٱلسَّاعَاتِ فِى ٱلْأَزْمَانِ فَإِنَّ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْ هٰذِهِ هُوَ مَفْرُوضٌ وَاحِدًا وَغَيْرَ مُنْقَسِمٍ وَأَقَلُّ شَىْءٍ مُجَانِسٍ لِلْمُقَدَّرِ هُوَ ٱلَّذِى يُؤْخَذُ عِيَارًا يُقَدَّرُ بِهِ ٱلَّذِى هُوَ ٱلْأَعْظَمُ الْمُجَانِسُ لَهُ فَإِنَّ مِنْهُ ٱلْإِيقَاعَاتُ إِذَا قُدِّرَتْ فَيَنْبَغِى أَنْ يَكُونَ ٱلْمُقَدِّرُ لَهَا زَمَانًا هُوَ أَقَلُّ ٱلْأَزْمِنَةِ الحَادِثَةِ فِيمَا بَيْنَ بِدَايَاتِ ٱلنَّغَمِ وَهٰذَا ٱلزَّمَانُ ٱلْأَقَلُّ هُوَ كُلُّ زَمَانٍ بَيْنَ نَغْمَتَيْنِ لَمْ يُمْكِنْ أَنْ يَقَعَ بَيْنَهُمَا نَغْمَةٌ أُخْرَى يَنْقَسِمُ ٱلزَّمَانُ بِهَا i. e. „quodcunque mensuratur, id ea tantum re mensuratur, quae eiusdem generis est; longitudo enim mensuratur longitudine, planities mensuratur planitie, tempus tempore. Mensura prima vero, qua mensuratur res, semper est res individua, quae eiusdem generis est, quam res mensurata. Individuum autem aut individuum natura est, aut id, quod individuum esse sumitur; quod quidem positum est aut in eo, quod natura unum est, aut in eo, quod unum esse sumitur, ut cubiti in longitudinibus, unciae et librae in ponderibus, et horae in temporibus, quarum singula sumitur esse una et individua. Res minima, quae eiusdem generis est quam res mensurata, constituitur signum, quo mensurantur maiora, quae eiusdem generis sunt. Unde fit, ut, si rhythmi mensurantur, id quod eos mensurat esse oporteat minimum temporum eorum, quae inter initia sonorum exsistunt. Hoc vero tempus mi-

nimum id est, quod inter sonos duos tale situm est, ut inter eos non possit exsistere sonus alius, quo dividatur tempus.“ Pro مُجَانِسٍ لِلْمُقَدَّرِ in codice مجانس للمقدار scripta sunt.

Tempora, quae inter sonos duos interesse possunt, longiora ab Graecis vocantur: *διπλασίων του πρώτου* duplum primi, *τριπλασίων* triplum, *τετραπλασίων* quadruplum, Aristid. pag. 35. vel: *δίσημα*, *τρίσημα*, *τετράσημα*, *πεντάσημα*, vel *δίχρονος*, *τρίχρονος*, *τετράχρονος*, Bellermann loc. cit. pag. 17. Aristides vero dicit: *μέχρι γὰρ τετράδος προῆλθεν ὁ ῥυθμικὸς χρόνος. καὶ γὰρ ἀναλογεῖ τῷ πλήθει τῶν τοῦ τόνου διέσεων. καὶ πρὸς τὴν διαστηματικὴν φωνὴν εὐφυῶς ἔχει.* i. e. „ad quaternarium enim numerum processit tempus rhythmicum; quippe respondet multitudini diesium toni, atque ad vocem intervallis distinctam optime se habet.“

Quibus de temporibus longioribus Fàràbensis fol. 46. vers. ita disserit: فَكُلُّ زَمَانٍ حَدَثَ بَيْنَ نَغْمَتَيْنِ وَأَمْكَنَ أَنْ يَقَعَ فِيهِ بَدَايَةُ نَغْمَةٍ وَاحِدَةٍ فَقَطُّ فَإِنَّهُ ضِعْفُ ٱلزَّمَانِ ٱلْأَوَّلِ وَإِنْ أَمْكَنَ فِيهِ بَدَايَةُ نَغْمَتَيْنِ فَهُوَ ثَلَثَةُ أَمْثَالِ ٱلزَّمَانِ ٱلْأَوَّلِ وَمِثْلُ وَنِصْفُ ٱلزَّمَانِ ٱلثَّانِي وَإِنْ أَمْكَنَ فِيهِ بَدَايَةُ ثَلَثِ نَغَمٍ كَانَ ٱلزَّمَانُ أَرْبَعَةَ أَمْثَالِ ٱلْأَوَّلِ وَمِثْلَيِ ٱلثَّانِي وَمِثْلَ وَثُلْثَ ٱلثَّالِثِ وَكَذٰلِكَ إِنْ أَمْكَنَ فِيهِ وُقُوعُ بَدَايَاتِ أَرْبَعِ نَغَمٍ كَانَ ٱلزَّمَانُ الحَادِثُ خَمْسَةَ أَمْثَالِ ٱلْأَوَّلِ وَمِثْلَ وَرُبْعَ ٱلرَّابِعِ وَهٰذَا أَطْوَلُ زَمَانٍ يُمْكِنَ أَنْ يَقَعَ بَيْنَ نَغْمَتَيْنِ وَذٰلِكَ قَلَّ مَا يُسْتَعْمَلُ وَأَكْثَرُ مَا يُبْلَغُ فِي تَبْعِيدِ إِحْدَى ٱلنَّغْمَتَيْنِ عَنِ ٱلْأُخْرَى فِي ٱلزَّمَانِ هُوَ أَنْ يُجْعَلَ ٱلزَّمَانُ ٱلَّذِى بَيْنَهُمَا مِثْلَ وَثُلْثَ ٱلثَّالِثِ وَهُوَ أَرْبَعَةُ أَمْثَالِ ٱلزَّمَانِ ٱلْأَوَّلِ i. e. „quodcunque tempus inter sonos duos tale exsistit, ut in ipsum cadere possit unius tantum soni initium, id est duplum temporis primi. Si vero in id initia sonorum duorum cadere possunt, tum est triplum temporis primi, sive unum tempus secundum cum dimidio. Si vero in ipsum trium sonorum initia cadere possunt, tum hoc tempus est quadruplum primi, sive duplum secundi, sive unum tempus tertium cum tertia eius parte. Atque ita, si in ipsum quattuor sonorum initia cadere possunt, tum tempus, quod tunc exsistit, est quintuplum primi, sive unum tempus quartum cum quarta eius parte. Hoc vero tempus, quod longissimum eorum est, quae inter sonos duos intercedere possunt, usurpatur raro. Plerumque in producendo tempore eo, quod inter sonos duos intercedit, eo tantum procedunt, ut hoc tempus sit unum tempus tertium cum tertia eius parte, sive quadruplum

temporis primi.“ In verbis extremis pro بَيْنَهُمَا مِثْلَ وَثُلْثَ ٱلثَّالِثِ وَهُوَ ab librario codicis بينهما مثلا وثلثا وهو posita sunt.

Itaque quattuor haec tempora musica, si soni circellis, punctis vero temporis interpositi spatia, significantur, sic repraesentari possunt:

tempus primum	o o
tempus secundum	o . o
tempus tertium	o . . o
tempus quartum	o . . . o

Quo significandi modo nos tantum usi sumus. Fârâbensis loco eo, quo de rythmis *generatim* dicit, rythmos varios verbis describit, non signis. Deinde vero, ubi de rythmis singulis *specialiter* disserit, ad eos significandos syllabas تَ *ta*, تَنْ *tan*, et تَتَنْ *tatan*, ponit, de quibus infra dicetur. Abd el kâdir Merâgensis, Persa, et Chisr ben abdalla, Turca, usurpant syllabas تَ *ta*, تَنْ *tan*, تَنَنْ *tanan*, تَنَنَنْ *tananan*, تَنَنَنَنْ *tanananan*; quarum exempla adponemus infra.

Unde tempora illa musica exsistant, Fârâbensis fol. 47. rect. sic explicat: وَٱلزَّمَانُ ٱلْأَقَلُّ إِنَّمَا يَحْدُثُ مَتَى كَانَتْ نُقْلَةُ ٱلْقَارِعِ إِلَى ٱلنَّغْمَةِ ٱلثَّانِيَةِ أَسْرَعَ نُقْلَةٍ تُمْكِنُهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَتَقَدَّمَهَا وَقْفَةٌ مِنْهُ تَعْقُبُ بَدَايَةَ ٱلنَّغْمَةِ ٱلْأُولَى وَسَايِرُ ٱلْأَزْمِنَةِ ٱلَّتِي هِيَ أَكْبَرُ إِنَّمَا يَحْدُثُ بِحَرَكَةٍ مِنَ ٱلْقَارِعِ بَطِيئَةٍ بَيْنَ ٱلنَّغْمَتَيْنِ أَوْ بِوَقْفَةٍ مِنَ ٱلْقَارِعِ فِي مَكَانِ ٱلنَّغْمَةِ ٱلْأُولَى ثُمَّ نُقْلَةٍ بَعْدَهَا إِلَى ٱلنَّغْمَةِ ٱلثَّانِيَةِ وَأَكْثَرُ مَا يَتَضَاعَفُ ٱلْأَزْمِنَةُ فِي ٱلنَّغَمِ فَإِنَّمَا تَتَضَاعَفُ بِأَنْ يَكُونَ مِنَ ٱلْقَارِعِ وَقْفَةٌ تَعْقُبُ بَدَايَةَ ٱلنَّغْمَةِ ٱلْأُولَى ثُمَّ نُقْلَةٌ بَعْدَ ٱلْوَقْفَةِ إِلَى ٱلنَّغْمَةِ ٱلثَّانِيَةِ فَيَحْدُثُ مِنَ ٱلْوَقْفَةِ زَمَانٌ وَمِنَ ٱلنُّقْلَةِ زَمَانٌ آخَرُ وَفِي مُلْتَقَى ٱلزَّمَانَيْنِ يُمْكِنُ وُقُوعُ بَدَايَةٍ فَإِنْ كَانَتِ ٱلْوَقْفَةُ يَسِيرَةً وَٱلنُّقْلَةُ حَثِيثَةً جِدًّا حَدَثَ مِنْهُ ضِعْفُ ٱلزَّمَانِ ٱلْأَقَلِّ مِنْ قِبَلِ أَنَّ ٱلْوَقْفَ مَتَى كَانَ ذَا قَدْرٍ عِنْدَ ٱلْقَارِعِ فَإِنَّ زَمَانَهُ مُسَاوٍ لِزَمَانِ حَرَكَةٍ ذَاتِ قَدْرٍ عِنْدَهُ

i. e. „tempus minimum tum exsistit, si pulsator, quam celerrime poterit, ad sonum secundum transit sine statione praemissa, quae initium soni primi sequatur. Tempora cetera, quae maiora sunt, tum exsistunt, si pulsator aut motu, qui inter utrumque sonum intercedit, utitur tardiori, aut statione [vel: pausa] in loco soni primi, post quam stationem ad sonum secundum transit. Plerumque tempora in sonis duplicantur.

17

Duplicantur vero per pulsatoris stationem, quae initium soni primi sequitur, transitumque, qui post illam stationem fit, ad sonum secundum. Nam ex statione tempus unum exsistit, atque ex transitu alterum; in confluxum vero duorum illorum temporum initium soni cadere potest. Si statio brevis, et transitus valde celer est, inde duplum temporis minimi exsistit, quoniam statio, si apud pulsatorem definita est, tempus continet, quod aequale est tempori motus apud illum definiti.“ Vocabulum ذُو قَدْرٍ *definitum* fortasse reddi potest: sensibile, sive id, cuius quantitas sentiri et percipi potest.

Vocabulo نَقْرَةٌ plur. نَقَرٌ *pulsatio* initia sonorum, quae terminant tempora musica, significantur. Fârâbensis fol. 47. recto: وَبَدَايَاتُ ٱلنَّغَمِ ٱلَّتِي تَقَعُ عَلَى أَطْرَافِ ٱلْأَزْمِنَةِ ٱلْمُسَمَّاةِ أَنَاءَاتٍ وَتَحُدُّهَا فِي ٱلْمَسَامِعِ ٱلنَّقَرَاتُ i. e. „initia sonorum, quae in terminos temporum, quae *morae* vocantur, cadunt, eaque in auditu finiunt, sunt *pulsationes.*“ Idemque eodem folio paullo infra: وَلَمَّا كَانَتِ ٱلنَّقَرَاتُ أَحَدَّ ٱلْقَرَعَاتِ ٱلَّتِي تُتَخَيَّلُ غَيْرَ مُنْقَسِمَةٍ صَارَتْ هِيَ وَحْدَهَا تَحُدُّ فِي ٱلْمَسَامِعِ أَطْرَافَ ٱلْأَزْمِنَةِ ٱلَّتِي بَيْنَ ٱلنَّغَمِ وَبَدَايَاتِ ٱلنَّغَمِ وَٱلْأَزْمِنَةُ ٱلَّتِي بَيْنَ ٱلنَّغَمِ تَصِيرُ مُنْقَسِمَةً بِإِمْكَانِ وُقُوعِ نَقْرَةٍ فِيهِ وَتَكُونُ غَيْرَ مُنْقَسِمَةٍ مَتَى لَمْ يُمْكِنْ فِيهِ وُقُوعُ نَقْرَةٍ فَإِذًا أَقَلُّ ٱلْأَزْمِنَةِ ٱلَّتِي بَيْنَ ٱلنَّغَمِ هُوَ زَمَانٌ بَيْنَ نَقْرَتَيْنِ لَا يُمْكِنُ بَيْنَهُمَا وُقُوعُ نَقْرَةٍ وَٱلْأَزْمِنَةُ ٱلَّتِي تَقَعُ بَيْنَ ٱلنَّقَرَاتِ مِنْهَا مَا هِيَ مُتَسَاوِيَةٌ وَمِنْهَا مَا هِيَ مُتَفَاضِلَةٌ i. e. „Quum pulsationes sint acutissimae percussionum, quae individuae esse cogitantur, eae solae in auditu finiunt terminos temporum, inter sonos, et sonorum initia, interpositorum. Tempora vero inter sonos interposita fiunt dividua, si in ea cadere potest pulsatio; individua tum sunt, si nulla pulsatio in ea cadere potest. Itaque temporum inter sonos interpositorum minimum est tempus inter pulsationes duas intercedens id, in quod pulsatio cadere nequit. Temporum inter pulsationes intercedentium alia sunt aequalia, alia inaequalia“ Abd el kâdir Merâgensis pag. 91. haec ponit: ودر تلحين چون بر نغم انتقال كنند هر آينه ميان مبادى ازمنهء نغم كه آنرا نقرات خوانند ازمنه واقع شود i. e. „atque in modulatione, quando per sonos transeunt, necessario inter initia temporum sonorum, quae *pulsationes* vocantur, tempora intercedunt.“

I. Quomodo Fárábensis de rhythmis generatim dicat, exponitur.

Primo Fàràbensis fol. 47. vers. et 49. rect. duo rhythmorum genera distinguit, quorum in altero أَزْمِنَةٌ مُتَسَاوِيَةٌ *tempora aequalia* ponuntur, in altero أَزْمِنَةٌ مُتَفَاضِلَةٌ *tempora inaequalia*.

Generis primi, quod id est, quod tempora aequalia continet, rhythmi vocantur ٱلْإِيقَاعَاتُ ٱلْمُوَصَّلَةُ rhythmi coniuncti, quia in iis pulsationes singulae, quum inter singulas tempus prorsus idem intercedat, ordine nunquam mutato deinceps exsistunt, proptereaque quasi arcte inter se coniunctae esse dici possunt. Porro hi rhythmi adpellantur ٱلْهَزَجُ plur. ٱلْهِزَاجُ *Hesedschi* sive *stridores*, i. e. species generis, quod Hesedsch vocatur, variae. Tempus, quod inter pulsationes singulas intercedit idem, est aut tempus primum, aut secundum, aut tertium, aut quartum. Unde quattuor huius generis exsistunt species, quae certis nominibus ita distinguuntur, ut eae species, quae tempora breviora continent, nuncupentur ***celerae*** et ***leves***, quae vero tempora productiora continent, dicantur ***graves***. Si nostro significandi modo, de quo pag. 129. diximus, iam ita utimur, ut ex more arabico ab dextra ad sinistram procedamus, quattuor illae species ad quas nomina arabica adponimus, sic repraesentari possunt:

o o o o o o o o o o o o o o o o o	سَرِيعُ ٱلْهَزَجِ	celer Hesedschi.
o . o . o . o . o . o . o . o . o . o	خَفِيفُ ٱلْهَزَجِ	levis Hesedschi.
. o . . o . . o . . o . . o . . o . . o	خَفِيفُ ثَقِيلِ ٱلْهَزَجِ	levis gravis Hesedschi.
o . . . o . . . o . . . o . . . o . . . o	ثَقِيلُ ٱلْهَزَجِ	gravis Hesedschi.

Quibus de rhythmis Fàràbensis fol. 47. vers. praeter alia exponit haec: وَبِٱلْجُمْلَةِ كُلُّ مَا تَوَالَتْ نَقَرَاتُهُ نَقْرَةً نَقْرَةً وَكَانَتِ ٱلْأَزْمِنَةُ ٱلَّتِي بَيْنَهَا مُتَسَاوِيَةً كُلُّهَا فَنَحْنُ نُسَمِّيهِ ٱلْهِزَاجَ وَٱلْمُسْتَعْمَلُ مِنْ هٰذِهِ ٱلْأَرْبَعَةِ هُوَ خَفِيفُ ٱلْهَزَجِ وَخَفِيفُ ثَقِيلِ ٱلْهَزَجِ وَٱلْمُزَاوِلُونَ لِأَعْمَالِ هٰذِهِ ٱلصِّنَاعَةِ فِي زَمَانِنَا هٰذَا يُسَمُّونَ هٰذَيْنِ جَمِيعًا ٱلْهَزَجَ وَيَسْتَعْمِلُونَهُمَا مَعًا عَلَى أَنَّهُمَا صِنْفٌ وَاحِدٌ i. e. „atque ad summam, quorumcunque rhythmorum pulsationes deinceps ita sequuntur, ut tempora, quae inter singulas intercedunt, sint aequalia omnia, eos ***Hesedschos*** nuncupamus. Quorum quattuor rhythmorum usitatiores sunt ***levis Hesedschi*** et ***levis gravis Hesedschi***. Unde fit, ut qui rebus huius artis nostro tempore operam dant, duorum illorum rhythmorum utrumque

adpellent Hesedschum, et utrumque pari modo usurpent, quasi speciem eandem." Atque fol. 49. recto: وَٱلْمَوْصَّلُ هُوَ ٱلَّذِى لَيْسَ يَنْفَصِلُ أَزْمِنَتُهُ ٱلْمُتَتَالِيَةُ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ بِزَمَانٍ آخَرَ أَصْلًا لَا أَقْصَرَ وَلَا أَطْوَلَ i. e. „atque *rhythmus coniunctus* is est, cuius tempora se invicem excipientia [sive: tempora inter se iugata] non dirimuntur ullo tempore alio, neque breviori, neque productiori."

Quod ad appellationem illam adtinet, qua rhythmi alii *leves*, *graves* alii, vocantur, de ea Fàrâbensis fol. 104. vers. haec exponit: فَاذَا بُعِّدَ بَيْنَهَا اِمَّا بِطُولِ وَقَفَاتٍ بَيْنَهَا أَوْ اِبْطَآءِ ٱلْاِنْتِقَالَاتِ أَوْ بِهِمَا جَمِيعًا سُمِّيَتْ تِلْكَ اِيقَاعَاتٍ ثَقِيلَةً وَاِذَا قُرِّبَ مَا بَيْنَهَا بِقِلَّةِ لَبْثٍ أَوْ سُرْعَةِ حَرَكَةٍ أَوْ بِهِمَا جَمِيعًا سُمِّيَتْ بِذَلِكَ اِيقَاعَاتٍ خَفِيفَةً i. e. „Quodsi spatium productius inter eas [i. e. pulsationes] interponitur, sive per stationem intercedentem longiorem, sive per transitum tardiorem, sive per utramque rem hoc fit, tum hi rhythmi vocantur *rhythmi graves*. Si vero spatium brevius inter eas [i. e. pulsationes] interponitur, sive per moram intercedentem exiguam, sive per transitum celeriorem, sive per utramque rem hoc fit, tum propterea vocantur *rhythmi leves*." Quattuor specierum pag. 131. adpositarum prima plerumque ٱلسَّرِيعُ *celer*, interdum vero الحَثِيثُ *incitatus* adpellatur.

Rhythmi arabici, qui non continent, nisi tempora *aequalia*, ex eo genere esse videntur, quod Graeci τὸ ἴσον *aequale* vocabant, Aristid. pag. 35. quod quidem genus rhythmis nostris, qui *duae quartae*, *quattuor quartae*, *sex quartae*, *sex octavae*, nuncupantur, simile fuisse dicitur, Forkel histor. music. tom. 1. pag 378

Transimus ad genus rhythmorum secundum, quod id est, quod tempora inaequalia أَزْمِنَةً مُتَفَاضِلَةً continet, classesque et species diversas habet multo plures, quam genus primum. Vocantur autem rhythmi generis secundi ٱلْاِيقَاعَاتُ ٱلْمُفَصَّلَةُ rhythmi diremti, quia quivis huius generis rhythmus continet pulsationum iugatarum, sive pulsationum certis temporibus interceptarum, consociationes, quae singulae tempore interposito dirimuntur longiori; quod quidem tempus consociationes pulsationum dirimens semper longitudine superat quodvis eorum temporum, quibus pulsationes uno ordine deinceps editae intercipiuntur. Tempus illud longius, quo pulsationum consociationes dirimuntur, adpellatur ٱلْفَاصِلَةُ *dirimens*, tempus dirimens. Quam temporum diversorum collocationem, quae in his rhythmis usurpatur, lectores facilius perspicient, hac figura inspecta:

a a b a a b a a b a a b a a b a a
o . o . o . . o . o . o . . o . o . o . . o . o . o . . o . o . o . . o . o . o

Littera *a* significata sunt tempora breviora, quibus pulsationes eodem ordine deinceps editae intercipiuntur, sive tempora iugata, littera *b* vero tempora longiora sive ٱلْفَاصِلَاتُ *dirimentia*, quibus pulsationum consociationes dirimuntur. Consociatio quaevis autem in hac figura continet pulsationes tres, duobus temporibus aequalibus interceptas. Sed consociationes illae interdum duas tantum pulsationes continent, interdum vero quattuor, vel quinque, aut aequalibus temporibus interceptas, aut inaequalibus; unde multae huius generis classes et species exsistunt. Exstant igitur in his rhythmis primo tempora singulas consociationum pulsationes tantum *intercipientia*, quae ٱلْأَزْمِنَةُ ٱلْمُتَتَالِيَةُ *tempora deinceps posita* sive *tempora iugata* vocantur, et deinde tempora consociationes pulsationum *dirimentia*, quae ٱلْفَاصِلَاتُ *dirimentia* nuncupantur.

Fârâbensis de rhythmis diremtis fol. 47. vers. in universum ita disserit: وَمِنْهَا ٱلْمُتَفَاضِلَةُ ٱلْمُفَصَّلَةُ وَمِنْ هَذِهِ مَا يَتَوَالَى نَقْرَتَيْنِ نَقْرَتَيْنِ بَيْنَ كُلِّ زَوْجَيْنِ مِنْهَا زَمَانٌ أَطْوَلُ مِنْ كُلِّ زَمَانٍ يُحِيطُ بِهِ ٱلنَّقْرَتَانِ ٱلْمُتَقَدِّمَتَانِ وَٱلنَّقْرَتَانِ ٱلْمُتَأَخِّرَتَانِ ٱلتَّالِيَتَانِ لَهُمَا وَمِنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ ٱلزَّمَانَيْنِ ٱلَّذَيْنِ عَنْ جَنْبَتَيْهِ وَمِنْهَا مَا يَتَوَالَى ثَلَثًا ثَلَثًا بَيْنَ ٱلثَّلَثِ وَٱلثَّلَثِ زَمَانٌ أَطْوَلُ مِنْ كُلِّ زَمَانٍ يُحِيطُ بِهِ ٱلثَّلَثُ ٱلْمُتَقَدِّمَةُ وَٱلثَّلَثُ ٱلتَّالِيَةُ لَهُ وَمِنْهَا مَا يَتَوَالَى أَرْبَعًا أَرْبَعًا بَيْنَ ٱلْأَرْبَعِ وَٱلْأَرْبَعِ زَمَانٌ أَطْوَلُ مِنْ كُلِّ زَمَانٍ يُحِيطُ بِهِ كُلُّ وَاحِدٍ مِنَ ٱلْأَرْبَعِينَ وَعَلَى هَذَا ٱلْمِثَالِ مَا يَتَوَالَى خَمْسًا خَمْسًا وَسِتًّا سِتًّا وَسَبْعًا سَبْعًا وَثَمَانِيَ ثَمَانِيَ وَمَا زَادَ فَأَوَّلُ ٱلْمُتَفَاضِلَةِ ٱلْمُفَصَّلَةِ فَلْنُسَمِّهِ ٱلْمُفَصَّلَ ٱلْأَوَّلَ وَٱلثَّانِيَ ٱلْمُفَصَّلَ ٱلثَّانِيَ وَكَذَلِكَ عَلَى ٱلْوِلَآءِ إِلَى ٱلْمُفَصَّلِ ٱلثَّالِثِ وَٱلرَّابِعِ وَفِي كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْ هَذِهِ ٱلْمُفَصَّلَاتِ فَإِنَّ ٱلزَّمَانَ ٱلْأَطْوَلَ ٱلَّذِى بَيْنَ كُلِّ عَدَدَيْنِ مُتَوَالِيَيْنِ يُسَمَّى ٱلْفَاصِلَةَ وَٱلْفَاصِلَةُ أَبَدًا يَجِبُ أَنْ تَكُونَ أَطْوَلَ مِنْ كُلِّ زَمَانٍ يُحِيطُ بِهِ ٱلْأَعْدَادُ ٱلْمُتَوَالِيَةُ i. e. „Porro ex iis sunt [rhythmi] *inaequales diremti.* Quorum alii pulsationes binas, deinceps editas, continent ita, ut inter duo pulsationum iuga semper intercedat tempus, quod longitudine superat quodvis eorum temporum, quae pulsationes antecedentes binae, et pulsationes subsequentes binae, quae illis subiunguntur, circumcludunt, sive quodvis binorum temporum illorum, quae ab utroque latere exsistunt. Alii horum rhythmorum pulsationes ternas, deinceps editas, continent ita,

ut inter pulsationum trigas tempus intercedat, quod longitudine superat quodvis eorum temporum, quae pulsationes antecedentes ternae, ternaeque subsequentes, circumcludunt. Alii vero pulsationes quaternas, deinceps editas, continent ita, ut inter pulsationum quadrigas tempus intercedat, quod longitudine superat quodvis eorum temporum, quae singulae quadrigae circumcludunt. Atque porro ita comparati sunt alii, qui pulsationes deinceps editas continent quinas, vel senas, vel septenas, vel octonas, vel plures. Primam vero rhythmorum inaequalium diremtorum classem [*quae pulsationum iuga sive bigas continet*] nuncupemus rhythmum diremtum primum; classem secundam [*quae pulsationum trigas continet*] rhythmum diremtum secundum; atque sic porro nomina diremti tertii et quarti usurpemus. In rhythmorum autem horum diremtorum quovis tempus longius id, quod inter duos numeros iugatos intercedit, ***dirimens*** vocatur. Quod tempus dirimens igitur nunquam non longius esse oportet, quam quodvis eorum temporum, quae numeri iugati circumcludunt.“ Pro ٱلتَّالِيَتَانِ لَهُمَا وَمِنْ كُلِّ وَاحِدٍ in codice التاليتان لهما بين كل واحد posita sunt.

Atque fol. 49. rect. ut ea, quae antea fusius exposuerat, iam brevius describat, de hac rhythmorum partitione Fârâbensis addit haec: فَنَقُولُ أَنَّ ٱلْإِيقَاعَ مِنْهُ مُفَصَّلٌ وَمِنْهُ مُوَصَّلٌ وَٱلْمُفَصَّلُ هُوَ ٱلَّذِى تَنْفَصِلُ أَزْمِنَتُهُ ٱلْمُتَتَالِيَةُ بَعْضُهَا عَنْ بَعْضٍ بِزَمَانٍ أَطْوَلَ مِنْ كُلِّ زَمَانٍ يَقَعُ فِى ٱلْمُتَوَالِيَةِ وَٱلْمُوَصَّلُ هُوَ ٱلَّذِى لَيْسَ يَنْفَصِلُ أَزْمِنَتُهُ ٱلْمُتَتَالِيَةُ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ بِزَمَانٍ آخَرَ أَصْلًا لَا أَقْصَرَ وَلَا أَطْوَلَ وَٱلزَّمَانُ ٱلْأَطْوَلُ هُوَ ٱلَّذِى يُفَصِّلُ أَزْمِنَةَ ٱلْإِيقَاعِ ٱلْمُفَصَّلِ فَنُسَمِّيهِ ٱلْفَاصِلَةَ وَٱلْمُفَصَّلُ مِنْهُ مَا يَتَوَالَى أَزْمِنَتُهُ ٱلْمُفَصَّلَةُ زَمَانًا زَمَانًا وَمِنْهُ مَا يَتَوَالَى أَزْمِنَتُهُ زَمَانَيْنِ زَمَانَيْنِ وَمِنْهُ مَا يَتَوَالَى ثَلَاثًا ثَلَاثًا وَمِنْهُ مَا يَتَوَالَى أَرْبَعًا أَرْبَعًا وَمَا زَادَ i. e. „dicimus igitur rhythmorum alios esse diremtos, alios coniunctos. ***Diremti*** ii sunt, quorum tempora iugata [sive: deinceps posita] dirimuntur tempore interposito, quod longitudine superat quodvis eorum temporum, quae ex iugatis sunt. ***Coniuncti*** ii sunt, quorum tempora iugata non dirimuntur ullo tempore alio, neque breviori, neque productiori. Tempus illud longissimum vero, quo rhythmi diremti tempora dirimuntur, adpellamus ***dirimens.*** In rhythmorum diremtorum aliis tempora diremta ponuntur singula, in aliis bina, in aliis terna, in aliis quaterna, vel plura.“

Quod ad longitudinem sive ***quantitatem temporis dirimentis*** adtinet, Fârâbensis fol. 49. vers. de ea in universum hoc dicit. Quum in rhythmis nullum tempus poni

possit, quod tempus quintum pag. 128. longitudine superet, apertum est, temporum dirimentium longissimum, quod poni potest, esse tempus quintum; tempora iugata ٱلْمُتَوَالِيَةُ sive ٱلْمُتَتَالِيَةُ vero, quum semper minora quam tempus dirimens esse debeant, non supra tempus quartum increscere posse.

Deinde de variis rhythmorum diremtorum classibus Fàràbensis eodem loco, in universum dicens, addit haec: وَٱلْمُفَصَّلُ ٱلَّذِى تَتَوَالَى أَزْمِنَتُهُ أَكْثَرَ مِنْ زَمَانٍ زَمَانٍ مِنْهُ مَا أَزْمِنَتُهُ ٱلْمُتَتَالِيَةُ مُتَسَاوِيَةُ ٱلْأَجْزَآءِ وَمِنْهُ مَا أَزْمِنَتُهُ مُتَفَاضِلَةُ ٱلْأَجْزَآءِ وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْ هٰذَيْنِ إِمَّا ذُو زَمَانٍ وَإِمَّا ذُو زَمَانَيْنِ وَإِمَّا ذُو أَزْمِنَةٍ أَكْثَرَ إِمَّا ثَلٰثٍ وَإِمَّا أَرْبَعٍ وَمَا زَادَ وَذُو ٱلزَّمَانَيْنِ مِنْهُ مَا يُقَدِّمُ أَعْظَمُ زَمَانَيْهِ عَلَى ٱلْأَصْغَرِ فِي ٱلتَّرْتِيبِ وَمِنْهُ مَا يُقَدِّمُ أَصْغَرُهُمَا عَلَى ٱلْأَعْظَمِ فِي ٱلتَّرْتِيبِ وَذُو ٱلْأَزْمِنَةِ ٱلثَّلٰثَةِ فَأَعْظَمُهَا إِمَّا أَنْ يَكُونَ ٱلْمُقَدَّمَ وَإِمَّا ٱلْوَسَطَ وَإِمَّا ٱلْأَخِيرَ وَكَذٰلِكَ ذُو ٱلْأَزْمِنَةِ ٱلزَّائِدَةِ فِي ٱلْعَدَدِ عَلَى ثَلٰثَةٍ فَإِنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهَا يَنْقَسِمُ هٰذِهِ ٱلْأَقْسَامَ وَأَعْظَمُ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْ هٰذِهِ أَعْنِي ٱلْمُتَوَالِيَةَ إِمَّا ضِعْفُ مَا لَا يَنْقَسِمُ وَهُوَ ٱلْمِكْيَالُ وَإِمَّا ثَلٰثَةُ أَمْثَالِهِ وَإِمَّا أَرْبَعَةُ أَمْثَالِهِ وَأَصْغَرُ ٱلْمُتَوَالِيَةِ إِمَّا ٱلَّذِى لَا يَنْقَسِمُ وَإِمَّا ضِعْفُهُ وَإِمَّا ثَلٰثَةُ أَمْثَالِهِ i. e. „quod ad rhythmos diremtos eos adtinet, in quibus tempora [*iugata*] invicem se excipiunt plura, alia eorum habent tempora iugata aequaliter procedentia [*qui, si tempus dirimens lineola significatur, sic repraesentari possunt:* — o . o . o o . o . o — o . o . o], alii vero tempora inaequaliter procedentia [o o . o — o o . o o o . o —]. Quivis utriusque illius classis rhythmus continet aut tempus unum, aut tempora duo, aut plura, tria, quattuor, vel plura. Qui tempora duo continent, eorum alii tempus maius in collocatione praemittunt minori [*qui, si ab dextra ad sinistram procedimus, sic repraesentari possunt:* o o . o — o o . o — o o . o], alii vero tempus minus in collocatione praemittunt maiori [o . o o — o . o o — o . o o]. Qui tempora tria continent, maximum ponunt aut primum [o o . o . . o — o o . o . . o — o o . o . . o], aut medium [o o . . o . o — o o . . o . o — o o . . o . o], aut extremum [o . . o . o o — o . . o . o o — o . . o . o o]. Atque ita eorum rhythmorum, qui plura quam tria tempora continent, quivis in classes illas varias dividitur. Temporum iugatorum maximum est aut duplum temporis individui, quod quidem ipsa *mensura*

est, aut triplum illius temporis, aut quadruplum. Temporum iugatorum minimum est aut tempus individuum [pag. 127.], aut duplum eius, aut triplum."

Iam ad singulas rhythmorum diremtorum *classes*, de quibus supra pag. 134. obiter dictum est, accedamus adcuratius explicandas. Classis prima, quae ٱلْمُفَصَّلُ ٱلْأَوَّلُ *diremtus primus* vocatur, ea est, quae pulsationum iuga sive bigas continet, propterea-que ab Merâgensi ٱلْمُفَصَّلُ ٱلْأَوَّلُ ٱلثُّنَائِىُّ *diremtus primus binarius* nominatur. Tempus id, quod inter pulsationes binas illas iugatas intercedit, est aut primum, aut secundum, aut tertium, aut quartum; unde quattuor huius classis species exsistunt, quae, si tempus dirimens lineola significamus, sic repraesentari possunt:

ٱلْمُفَصَّلُ ٱلْأَوَّلُ diremtus primus.

سَرِيعُ ٱلْمُفَصَّلِ ٱلْأَوَّلِ celer diremti primi:

o o — o o — o o — o o — o o — o o — o o — o o

خَفِيفُ ٱلْمُفَصَّلِ ٱلْأَوَّلِ وَهُوَ خَفِيفُ ٱلرَّمَلِ levis diremti primi sive levis Ramali:

o . o — o . o — o . o — o . o — o . o — o . o — o . o — o . o

خَفِيفُ ثَقِيلِ ٱلْمُفَصَّلِ ٱلْأَوَّلِ وَهُوَ خَفِيفُ ٱلرَّمَلِ levis gravis diremti primi sive levis Ramali:

o . . o — o . . o — o . . o — o . . o — o . . o — o . . o — o . . o

ثَقِيلُ ٱلْمُفَصَّلِ ٱلْأَوَّلِ gravis diremti primi:

o . . . o — o . . . o — o . . . o — o . . . o — o . . . o — o . . . o

Naturam quattuor illarum specierum, temporisque, quod in iis ponitur, diri-memtis quantitatem Fârâbensis fol. 48. rect. sic describit: وَٱلْمُفَصَّلُ ٱلْأَوَّلُ مِنْهُ مَا أَزْمِنَتُهُ ٱلَّتِي بَيْنَ نَقْرَتَيْنِ نَقْرَتَيْنِ مِنْهَا أَزْمِنَةٌ لَا تَنْقَسِمُ وَهِيَ ٱلَّتِي تَتَوَالَى نَقْرَتَيْنِ نَقْرَتَيْنِ لَا يُمْكِنُ بَيْنَهُمَا نَقْرَةٌ وَبَيِّنٌ أَنَّ زَمَانَ فَاصِلَتِهِ أَطْوَلُ مِنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ ٱلزَّمَانَيْنِ ٱلَّذَيْنِ يَكْتَنِفَانِهِ وَهٰذَا أُسَمِّيهِ سَرِيعَ ٱلْمُفَصَّلِ ٱلْأَوَّلِ وَمِنْهَا مَا يَتَوَالَى نَقْرَتَيْنِ نَقْرَتَيْنِ يُمْكِنُ بَيْنَ كُلِّ ٱثْنَتَيْنِ مِنْهَا نَقْرَةٌ وَهٰذَا أُسَمِّيهِ خَفِيفَ ٱلْمُفَصَّلِ ٱلْأَوَّلِ وَمِنْهَا مَا يُمْكِنُ بَيْنَ كُلِّ نَقْرَتَيْنِ نَقْرَتَيْنِ مِنْهَا نَقْرَتَانِ وَأُسَمِّيهِ خَفِيفَ ثَقِيلِ ٱلْمُفَصَّلِ ٱلْأَوَّلِ وَمِنْهَا مَا يُمْكِنُ بَيْنَ كُلِّ نَقْرَتَيْنِ مِنْهَا ثَلَثُ نَقَرَاتٍ وَهٰذَا أُسَمِّيهِ ثَقِيلَ ٱلْمُفَصَّلِ ٱلْأَوَّلِ وَفَاصِلَةُ حَثِيثِهِ يُمْكِنُ أَنْ يَكُونَ مِثْلَىْ مَا يَكْتَنِفَانِهِ وَيُمْكِنُ أَنْ يَكُونَ أَكْثَرَ غَيْرَ أَنَّ ٱلْأَجْوَدَ أَنْ يُجْعَلَ فَاصِلَةُ ٱلْحَثِيثِ مِثْلَىْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ ٱلْمُكْتَنِفَيْنِ لَهُ وَفَاصِلَةُ

خَفِيفِهِ مِثْلٌ وَنِصْفٌ وَفَاصِلَةُ خَفِيفِ ثَقِيلِهِ مِثْلٌ وَثُلْثٌ وَأَزْيَدُ وَفَاصِلَةُ ثَقِيلِهِ مِثْلٌ وَرُبْعٌ وَٱلْمُسْتَعْمَلُ مِنْ هٰذَا فَهُوَ خَفِيفُهُ وَخَفِيفُ ثَقِيلِهِ وَأَهْلُ زَمَانِنَا يُسَمُّونَ هٰذَيْنِ جَمِيعًا خَفِيفَ ٱلرَّمَلِ i. e. „Quod ad rhythmum diremtum primum adtinet, ex eo sunt rhythmi, in quibus inter pulsationes binas intercedit tempus individuum. Hi igitur pulsationes binas deinceps edunt ita, ut nulla inter eas intercedere possit pulsatio; tempus dirimens vero, quod in iis ponitur, longitudine superat quodvis temporum illorum binorum, quibus circumcluditur; quam speciem adpello *celerem diremti primi.* Deinde ex illis rhythmis ii sunt, qui pulsationes binas deinceps edunt ita, ut inter eas intercedere possit pulsatio una; quam speciem adpello *levem diremti primi.* Porro ex illis rhythmis ii sunt, quorum inter pulsationes binas intercedere possunt pulsationes duae; quam speciem adpello *levem gravis diremti primi.* Denique ex illis rhythmis ii sunt, quorum inter pulsationes binas intercedere possunt pulsationes tres; quam speciem adpello *gravem diremti primi.* Tempus dirimens, quod in eius incitato [i. e. *celeri*] ponitur, esse potest duplum temporis illius quod illud cingit, vel etiam plus; sed accommodatissimum hoc est, ut in incitato tempus dirimens sit duplum temporis cingentis. In *levi* vero tempus dirimens ponitur id, quod est unum cum dimidio; in *levi gravis* id, quod est unum cum tertia parte, vel etiam plus; in gravi id, quod est unum cum quarta parte. Quorum rhythmorum usitatiores sunt *levis* et *levis gravis;* quem utrumque homines nostri temporis nuncupant *levem Ramali.*“ Verba وَفَاصِلَةُ ثَقِيلِهِ مِثْلٌ وَرُبْعٌ in codice Fârâbensis non exstant. Fortasse per incuriam librarius ea omisit. Nam apud Merâgensem, qui pag. 92. de his rhythmis exponit, leguntur haec: در سريع ضعف ودر خفيف مثل ونصف ودر خفيف ثقيل مثل وثلث ودر ثقيل مثل وربع i. e. „in celeri [tempus dirimens] est duplum, in levi unum cum dimidio, in levi gravis unum cum tertia parte, in gravi unum cum quarta parte.“

Sequitur ٱلْمُفَصَّلُ ٱلثَّانِي *diremtus secundus* sive classis rhythmorum diremtorum secunda, quae pulsationum trigas pag. 134. continet, propterea que ab Fârâbensi et Megârensi ٱلْمُفَصَّلُ ٱلثَّانِي ٱلثُّلَاثِيُّ *diremtus secundus ternarius* adpellatur.

Haec autem classis primo species quattuor continet, quae ٱلْمُتَسَاوِي ٱلثُّلَاثِيُّ *aequalis ternarius* sive ٱلْمُفَصَّلُ ٱلثَّانِي ٱلْمُتَسَاوِي *diremtus secundus aequalis* adpellantur, quia in iis inter pulsationes iugatas singulas tempora ponuntur aequalia. Quod quidem tempus aequale, quod inter pulsationes iugatas intercedit, est aut primum, aut

secundum, aut tertium, aut quartum; unde quattuor species exsistunt, quae, si tempus dirimens lineola significamus, sic repraesentari possunt:

ٱلْمُفَصَّلُ ٱلثَّانِي ٱلْمُتَسَاوِى diremtus secundus aequalis.

سَرِيعُ ٱلْمُفَصَّلِ ٱلثَّانِي ٱلْمُتَسَاوِى celer diremti secundi aequalis:

o o o — o o o — o o o — o o o — o o o — o o o — o o o

خَفِيفُ ٱلْمُفَصَّلِ ٱلثَّانِي ٱلْمُتَسَاوِى levis diremti secundi aequalis:

o . o . o — o . o . o — o . o . o — o . o . o — o . o . o — o . o . o

خَفِيفُ ثَقِيلِ ٱلْمُفَصَّلِ ٱلثَّانِي ٱلْمُتَسَاوِى levis gravis diremti secundi aequalis:

o . . o . . o — o . . o . . o — o . . o . . o — o . . o . . o — o . . o . . o — o . . o . . o

ثَقِيلُ ٱلْمُفَصَّلِ ٱلثَّانِي ٱلْمُتَسَاوِى gravis diremti secundi aequalis:

o . . . o . . . o — o . . . o . . . o — o . . . o . . . o — o . . . o . . . o — o . . . o . . . o

Quarum specierum prima et secunda plerumque خَفِيفُ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ *levis gravis primi*, tertia et quarta vero ٱلثَّقِيلُ ٱلْأَوَّلُ *gravis primus* nuncupantur. Naturam earum Fârâbensis fol. 48. rect. et vers. sic describit: وَٱلْمُفَصَّلُ ٱلثَّانِي إِمَّا أَنْ يَكُونَ ٱلزَّمَانَانِ ٱللَّذَانِ يَحْدُثَانِ بَيْنَهَا مُتَسَاوِيَيْنِ أَوْ مُتَفَاضِلَيْنِ وَمَا كَانَ مِنْهُ زَمَانَاهُ مُتَسَاوِيَيْنِ فَلْيُسَمَّ ٱلْمُتَسَاوِىَ ٱلثُّلَاثِيَّ وَٱلْمُتَسَاوِى يَنْقَسِمُ إِلَى ٱلْأَقْسَامِ ٱلْأَرْبَعَةِ ٱلَّتِي قُسِمَ إِلَيْهَا ٱلْمُفَصَّلُ ٱلْأَوَّلُ وَلْتُؤْخَذْ أَسْمَآؤُهَا مِنْ أَسْمَآءِ ٱلْمُفَصَّلِ ٱلْأَوَّلِ i. e. „rhythmus diremtus secundus tempora illa bina, quae inter eas [i. e. inter pulsationes iugatas] intercedunt, habet aut aequalia, aut inaequalia. Qui aequalia ea habet, nuncupetur *aequalis ternarius*. Qui rhythmus aequalis in quattuor illas species dividitur, in quas diremtum primum divisimus. Nomina vero illarum specierum ex nominibus specierum diremti primi capiantur.“ Atque idem fol. 49. rect. addit: وَمِنَ ٱلْمُتَسَاوِيَةِ أَمَّا ٱلْحَثِيثُ مِنْهُ وَٱلْخَفِيفُ فَإِنَّ جُمْهُورَ ٱلْعَرَبِ يُسَمُّونَهُمَا جَمِيعًا خَفِيفَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ وَأَمَّا ثَقِيلُهُ وَخَفِيفُ ثَقِيلِهِ فَإِنَّهُمْ يُسَمُّونَهُمَا جَمِيعًا ٱلثَّقِيلَ ٱلْأَوَّلَ i. e. „aequalium [ternariorum] incitatum et levem maior Arabum pars vocat *levem gravis primi*, gravem et levem gravis vero nuncupant *gravem primum*.“ Pro ٱلثَّقِيلَ ٱلْأَوَّلَ in codice perperam خفيف الثقيل الاول posita sunt.

Deinde classis haec secunda, sive ٱلْمُفَصَّلُ ٱلثَّانِي *diremtus secundus*, species plures

contiuct, quae ٱلْمُتَفَاضِلُ ٱلثُّلَاثِىُّ *inaequalis ternarius* sive ٱلْمُفَصَّلُ ٱلثَّانِى ٱلْمُتَفَاضِلُ *diremtus secundus inaequalis* adpellantur, quia in iis inter pulsationes ingatas tempora ponuntur inaequalia, unum maius, alterum minus. Unde fit, ut hae species in ordines duos dispertiri possint, de quibus Fàràbensis fol. 48. vers. ita dicit: وَٱلْمُتَفَاضِلُ صِنْفَانِ أَحَدُهُمَا أَنْ تَجْعَلَ ٱلْمُقَدَّمَ مِنْ زَمَانَيْهِ هُوَ ٱلْأَصْغَرَ وَٱلثَّانِى ٱلْأَعْظَمَ وَٱلثَّانِى أَنْ تَجْعَلَ ٱلْمُقَدَّمَ مِنْ زَمَانَيْهِ هُوَ ٱلْأَعْظَمُ i. e. „inaequalis sunt ordines duo; quorum alter ita comparatus est, ut temporum eius duorum minus ponas primum, maius secundum; alter vero ita, ut temporum eius duorum maius ponas primum."

Ordo ille autem, qui tempus minus ponit primum, vocatur ٱلثَّقِيلُ ٱلثَّانِى *gravis secundus*; cuius species constitui videntur tres, quorum tempora, si ex more arabico ab dextra ad sinistram procedimus, sic repraesentari possunt:

ٱلْمُتَفَاضِلُ ٱلثُّلَاثِىُّ وَهُوَ ٱلثَّقِيلُ ٱلثَّانِى inaequalis ternarius sive gravis secundus.

حَثِيثُ ٱلْمُتَفَاضِلِ ٱلثُّلَاثِىِّ incitatus inaequalis ternarii:

o . o o — o . o o — o . o o — o . o o — o . o o — o . o o — o . o o

خَفِيفُ ٱلْمُتَفَاضِلِ ٱلثُّلَاثِىِّ levis inaequalis ternarii:

o . . o . o — o . . o . o — o . . o . o — o . . o . o — o . . o . o — o . . o . o

خَفِيفُ ثَقِيلِ ٱلْمُتَفَاضِلِ ٱلثُّلَاثِىِّ levis gravis inaequalis ternarii:

o . . . o . . o — o . . . o . . o — o . . . o . . o — o . . . o . . o — o . . . o . . o

Sed etiam plures huius ordinis species constitui possunt. Nam in specie prima, si tempus minus est individuum, tempus maius non solum duplum temporis individui esse potest, sed etiam triplum, et quadruplum; atque sic porro in speciebus ceteris tempora variari possunt.

Species duae primae, incitatus et levis, vulgo adpellantur خَفِيفُ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِى *levis gravis secundi*; species tertia vero, sive levis gravis, vulgo adpellatur ٱلثَّقِيلُ ٱلثَّانِى *gravis secundus*. Porro species duae primae, incitatus et levis, adpellantur ٱلْمَاخُورِىُّ *machûricus*. Quibus de adpellationibus Fàràbensis fol. 49. rect. tradit haec: وَٱلْمُسْتَعْمَلُ مِنْ هٰذَا خَفِيفُهُ وَخَفِيفُ ثَقِيلِهِ وَقَدْ يُسْتَعْمَلُ أَيْضًا حَثِيثُهُ بَدَلَ خَفِيفِهِ وَٱلْجُمْهُورُ مِنَ ٱلْعَرَبِ يُسَمُّونَ ٱلْخَفِيفَ وَٱلْحَثِيثَ جَمِيعًا خَفِيفَ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِى وَيُسَمُّونَ خَفِيفَ ثَقِيلِهِ

ٱلثَّقِيلَ ٱلثَّانِي وَخَفِيفُهُ وَحَثِيثُهُ قَدْ يُسَمَّى ٱلْمَاخُورِيَّ أَمَّا الخَفِيفُ فَإِنَّهُمْ يُسَمُّونَهُ ٱلْمَاخُورِيَّ ٱلثَّقِيلَ والحَثِيثُ يُسَمُّونَهُ ٱلْمَاخُورِيَّ الخَفِيفَ i. e. „usitatiores harum specierum sunt levis et levis gravis, usurpaturque etiam incitatus pro levi. Maior Arabum pars levem et incitatum adpellant *levem gravis secundi*, levem gravis vero *gravem secundum*. Porro levis et incitatus interdum nominantur *machûricus*; levem enim vocant machûricum gravem, incitatum vero machûricum levem.“ Pro يُسَمُّونَ الخَفِيفَ in codice يسمون الخفيف والثقيل والحثيث posita sunt, itemque pro وَيُسَمُّونَ الحَثِيثَ in codice ويسمون ثقيله خَفِيفَ ثَقِيلِهِ scripta sunt. Quod ad ٱلْمَاخُورِيُّ *machûricum* adtinet, nomen eius fortasse significat *cauponium*, in cauponis usitatum; nam Firûsâbâdensis ٱلْمَاخُورُ *el machûr* cauponam significare dicit, fortasse ductum ab ميخوار *meichâr* i. e. vini potor, vocabulo persico. Sed apud musicos persas etiam species quaedam modulationis, sive species quaedam octavae, usitata est, quae ماهور *mahûr* adpellatur; quae unde nomen traxerit, nescio; Villoteau de l'état actuel de l'art musical en Egypte, ed. Panckoucke, pag. 30.

Ordo secundus *inaequalis ternarii* pag. 139. qui tempus maius ponit primum, vocatur ٱلرَّمَلُ *Ramal.* Cuius, perinde ut ordinis primi, species constitui possunt tres, quarum tempora, si ex more arabico ab dextra ad sinistram procedimus, sic repraesentare possumus:

ٱلْمُتَفَاضِلُ ٱلثُّلَاثِيُّ وَهُوَ ٱلرَّمَلُ   inaequalis ternarius sive Ramal.

o o . o — o o . o — o o . o — o o . o — o o . o — o o . o   spec. prim.

o . o . . o — o . o . . o — o . o . . o — o . o . . o — o . o . . o   spec. sec.

o . . o . . . o — o . . o . . . o — o . . o . . . o — o . . o . . . o   spec. tert.

Quas species Fârâbensis fol. 49. rect. sic describit: وَٱلَّذِى يَتَوَالَى نَقَرَاتُهُ ثَلَاثًا ثَلَاثًا وَكَانَ بَيْنَ ٱلْأُولَى وَٱلثَّانِيَةِ مِنْ كُلِّ ثَلَاثٍ مَسَاغٌ لِنَقْرَةٍ وَلَمْ يَكُنْ بَيْنَ ٱلثَّانِيَةِ وَٱلثَّالِثَةِ نَقْرَةٌ أَصْلًا وَصِنْفَاهُ ٱلْبَاقِيَانِ ٱللَّذَانِ يُقَابِلَانِ صِنْفَيِ ٱلَّذِى يُقَدَّمُ مِنْهُ ٱلْأَصْغَرُ عَلَى ٱلْأَعْظَمِ فَإِنَّهَا كُلُّهَا تُسْتَعْمَلُ والجُمْهُورُ مِنَ ٱلْعَرَبِ يُسَمُّونَهَا ٱلرَّمَلَ i. e. „ille [rhythmus] vero, qui pulsationes ternas edit ita, ut inter primam et secundam ternarum intersit spatium pulsationis unius, inter secundam et tertiam vero pulsatio nulla intercedere possit, speciesque huius rhythmi duae reliquae, quae speciebus duabus

illius rhythmi, in quo tempus minus maiori praemittitur, sane respondent, usurpantur omnes, vulgoque apud Arabes adpellantur Ramal.“

Tempora, quae in utroque *inaequalis ternarii* ordine ponuntur, quum iugata, tum dirimentia, Fàrâbensis fol. 48. vers. sic definit: وَٱلْأَصْغَرُ فِي هٰذِهِ إِمَّا ٱلزَّمَانُ ٱلَّذِى لَا يَنْقَسِمُ وَإِمَّا ٱلَّذِى يَنْقَسِمُ فَإِنْ كَانَ أَصْغَرُهُمَا فِي كُلِّ ٱلْجِنْسَيْنِ مَا لَا يَنْقَسِمُ فَإِنَّ أَعْظَمَهُمَا إِمَّا مِثْلَا مَا لَا يَنْقَسِمُ أَوْ ثَلَاثُ أَمْثَالِهِ أَوْ أَرْبَعَةُ أَمْثَالِهِ وَمَتَى كَانَ ٱلْأَعْظَمُ مِثْلَىْ مَا لَا يَنْقَسِمُ كَانَتِ ٱلْفَاصِلَةُ مِثْلَ وَنِصْفَ ٱلْأَعْظَمِ أَوْ مِثْلَىِ ٱلْأَعْظَمِ وَإِنْ كَانَ ثَلٰثَةَ أَمْثَالِ مَا لَا يَنْقَسِمُ فَٱلْفَاصِلَةُ مِثْلَ وَثُلْثَ ٱلْأَعْظَمِ وَمَتَى كَانَ ٱلْأَعْظَمُ أَرْبَعَةَ أَمْثَالِ مَا لَا يَنْقَسِمُ كَانَتِ ٱلْفَاصِلَةُ مِثْلَ وَرُبْعَ أَوْ مِثْلَ وَخُمْسَ ٱلْأَعْظَمِ وَقَدْ يُمْكِنُ أَنْ تَجْعَلَ أَصْغَرَ ٱلزَّمَانَيْنِ ضِعْفَ مَا لَا يَنْقَسِمُ فَيَصِيرَ ٱلْأَعْظَمُ مِثْلَ وَنِصْفَ ٱلْأَصْغَرِ وَمَتَى جُعِلَ ٱلْأَصْغَرُ ثَلٰثَةَ أَمْثَالِ مَا لَا يَنْقَسِمُ صَارَ ٱلْأَعْظَمُ مِثْلَ وَثُلْثَ ٱلْأَصْغَرِ i. e. „tempus minus in his [rhythmis] est aut individuum, aut dividium. Quodsi in utroque ordine tempus minus est individuum, tum tempus maius est aut duplum temporis individui, aut triplum, aut quadruplum. Si tempus maius est duplum temporis individui, tum tempus dirimens est unum tempus maius cum dimidio, aut duplum temporis maioris. Si tempus maius est triplum temporis individui, tum tempus dirimens est unum tempus maius cum tertia eius parte. Si tempus maius est quadruplum temporis individui, tum tempus dirimens est unum tempus maius cum quarta eius parte, aut unum tempus maius cum quinta eius parte. Porro tempus minus poni potest id, quod duplum temporis individui est; tum tempus maius fit unum tempus minus cum dimidio. Quodsi tempus minus est triplum temporis individui, tum maius fit unum tempus minus cum tertia eius parte.“

Pro مِثْلَ وَرُبْعَ in codice مثلا وربعا posita sunt, atque ita etiam pro مِثْلَ وَثُلْثَ ٱلْأَصْغَرِ interdum مثلا وثلث الاصغر ibi exstant. Sed in chrestomathia Sacyi tom. 2. pag. 122. ar. فَكَانَتْ كِتَابَةُ ٱلْعَرَبِ بَدَوِيَّةً مِثْلَ أَوْ قَرِيبًا مِنْ كِتَابَتِهِمْ لِهٰذَا ٱلْعَهْدِ posita inveniuntur.

In utroque *inaequalis ternarii* ordine perinde, ut in ceteris rhythmis omnibus, tempus dirimens, quod poni potest, omnium maximum est *tempus quintum* pag. 128.

igiturque temporum iugatorum, quae poni possunt, maximum est tempus quartum. Qua de re Fàràbensis fol. 49. vers. ita dicit: فَإِنَّ أَعْظَمَ زَمَانٍ يَقَعُ فِي ٱلْمُتَوَالِيَةِ هُوَ أَرْبَعَةُ أَمْثَالِ ٱلْأَوَّلِ ٱلْمَفْرُوضِ مِكْيَالًا مِنْ قِبَلِ أَنَّهُ مَتَى ٱسْتُعْمِلَ فِي ٱلْمُتَوَالِيَةِ خَمْسَةُ أَمْثَالِ ٱلْمِكْيَالِ صَارَتْ فَاصِلَتُهُ أَعْظَمَ مِنْ ذَلِكَ وَٱلنَّغْمَةُ مَتَى تَبَاعَدَتْ مِنَ ٱلنَّغْمَةِ هَذَا ٱلْمِقْدَارَ مِنَ ٱلْبُعْدِ فِي ٱلزَّمَانِ وَتَأَخَّرَتِ ٱلتَّالِيَةُ عَلَى ٱلْمُتَقَدِّمَةِ هَذَا ٱلتَّأَخُّرَ صَارَتِ ٱلتَّالِيَةُ كَنَغْمَةٍ مُسْتَأْنَفَةٍ لَمْ يَتَقَدَّمْهَا نَغْمَةٌ أَصْلًا i. e. „temporum, quae in pulsationes iugatas cadunt, maximum est quadruplum temporis primi, quod *mensura* esse existimatur, quia, si in pulsationibus iugatis quintuplum illius mensurae usurparetur, tempus dirimens supra quintuplum hoc excresceret. Si vero tanto temporis intervallo ab sono distat sonus alter, tamque tarde sonum praecedentem subsequitur sonus subiunctus, tum sonus subiunctus fit similis sono exordienti, quem non praecessit sonus ullus."

Sequitur ٱلْمُفَصَّلُ ٱلثَّالِثُ *diremtus tertius* sive classis rhythmorum diremtorum tertia, quae pulsationum quadrigas pag. 134. continet, propterea que ab Fàràbensi et Meràgensi ٱلرُّبَاعِيُّ *quaternarius* adpellatur.

Quae classis primo perinde, ut classis secunda pag. 138. species quattuor continet, quae ٱلْمُتَسَاوِى ٱلرُّبَاعِيُّ *aequalis quaternarius* vocantur, quia in iis inter pulsationes iugatas singulas tempora ponuntur aequalia:

o o o o — o o o o — o o o o — o o o o — o o o o — o o o o	celer.
o . o . o . o — o . o . o . o — o . o . o . o — o . o . o . o	levis.
o . . o . . o . . o — o . . o . . o . . o — o . . o . . o . . o	levis gravis.
o . . . o . . . o . . . o — o . . . o . . . o . . . o	gravis.

Deinde haec classis tertia eas quoque species continet, quae inter pulsationes iugatas tempora ponunt inaequalia, propterea que ٱلْمُتَفَاضِلُ ٱلرُّبَاعِيُّ *inaequalis quaternarius* vocantur. Usurpantur vero eae tantum, in quibus temporum iugatorum duo sunt aequalia, ut: o . . o . o . . o — o . . o . o . . o — o . . o . o . . o et o . o . . o . o — o . o . . o . o — o . o . . o . o huiusque generis alia. De *inaequali quaternario* Fâràbensis fol. 49. rect. ita disserit: وَمَتَى كَانَتْ نَقَرَاتُهُ تَتَوَالَى أَرْبَعًا أَرْبَعًا فَإِنَّهَا كُلُّهَا تُسَمَّى ٱلرُّبَاعِيَّاتِ وَمِنْهَا مَا هُوَ مُتَسَاوِى ٱلْأَزْمَانِ ٱلثَّلٰثَةِ وَمِنْهَا مَا هُوَ مُتَفَاضِلٌ وَٱلْمُتَسَاوِى مِنْهُ يَنْقَسِمُ ٱلْأَقْسَامَ ٱلْأَرْبَعَةَ ٱلَّتِي سَلَفَتْ

وَٱلْمُتَفَاضِلُ إِمَّا أَنْ تَكُونَ ٱلثَّلَثَةُ كُلُّهَا مُتَفَاضِلَةً وَهٰذِهِ فَلَيْسَ يُسْتَعْمَلُ شَىْءٌ مِنْهَا وَإِمَّا أَنْ يَكُونَ ٱثْنَانِ مِنْهَا مُتَسَاوِيَيْنِ وَٱلْوَاحِدُ مِنْهَا أَصْغَرَ أَوْ أَعْظَمَ وَهٰذَا يَنْقَسِمُ صِنْفَيْنِ أَحَدُهُمَا أَنْ يَكُونَ ٱلْمُتَسَاوِيَانِ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَعْظَمَ مِنَ ٱلْوَاحِدِ ٱلْمُفْرَدِ وَٱلثَّانِى أَنْ يَكُونَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنَ ٱلْمُتَسَاوِيَيْنِ أَصْغَرَ مِنَ ٱلْوَاحِدِ ٱلْمُفْرَدِ وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْ هٰذَيْنِ ٱلصِّنْفَيْنِ إِمَّا أَنْ يُوضَعَ ٱلْوَاحِدُ ٱلْمُفْرَدُ مِنْهُمَا فِى ٱلطَّرَفِ ٱلْمُقَدَّمِ وَإِمَّا فِى ٱلْوَسَطِ وَإِمَّا فِى ٱلطَّرَفِ ٱلْأَخِيرِ وَلَيْسَ يَعْسُرُ عَلَيْكَ تَعْدِيدُهَا غَيْرَ أَنَّ ٱلْوَاحِدَ ٱلْمُفْرَدَ مَتَى كَانَ أَصْغَرَ مِنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ ٱلْمُتَسَاوِيَيْنِ وَكَانَ مُرَتَّبًا فِى ٱلْوَسَطِ فَإِنَّ ٱلْجُمْهُورَ يُقِيمُونَهُ كَثِيرًا مَقَامَ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِى وَيُسَمُّونَهُ بِٱسْمِهِ i. e. „Si pulsationes deinceps eduntur quaternae, tum rhythmi vocantur *quaternarii*; quorum alii tempora tria [iugata] continent aequalia, alia inaequalia. Quaternarius aequalis in quattuor illas species dividitur, quas posuimus supra. Inaequalis aut tempora illa tria ponit inaequalia omnia, cuius ordinis vero species usitata non est ulla; aut temporum illorum duo ponit aequalia, unum vero ceteris minus vel maius. Cuius ordinis sunt species duae. In altera quodvis temporum aequalium est maius quam tempus tertium singulum [o . . o . . o . . o]. In altera vero quodvis temporum aequalium est minus quam tempus tertium singulum [o . o . . o . o]. Quarum specierum utraque tempus tertium singulum ponit aut ab lateri anteriori, aut in medio, aut ab lateri posteriori. Quas species enumerare singulas, tibi difficile non erit. Quodsi tempus tertium singulum minus quam temporum aequalium quodvis est, et in medio ponitur, tum maior hominum pars hunc rhythmum saepe pro *gravi secundo* usurpat, huiusque nomen illi tribuit.“ Pro فِى ٱلطَّرَفِ ٱلْمُقَدَّمِ وَإِمَّا فِى ٱلْوَسَطِ وَإِمَّا فِى ٱلطَّرَفِ ٱلْأَخِيرِ in codice Fârâbensis verba manca فى الطرف واما فى الطرف الاخير posita sunt. Sed in codice Merâgensis pag. 92. recte scripsit librarius haec: دو متساوى باشى ويكى متفاضل يا در آخر بوذ يا در وسط يا در اول i. e. „duo erunt aequalia, unum vero inaequale aut in extremo ponetur, aut in medio, aut ab initio.“ Pro باشد *erit* apud Merâgensem semper fere باشى ponitur.

Denique Fârâbensis loco illo, quo de rhythmis variis generatim exponit fol. 49. rect. haec adiicit: ثُمَّ سَائِرُ ٱلْأَقْسَامِ ٱلَّتِى تَبْقَى مِنَ ٱلْإِيقَاعَاتِ فَلَيْسَ مِنْهَا شَىْءٌ يَسْتَعْمِلُهُ جُمْهُورُ ٱلْعَرَبِ فِى زَمَانِنَا هٰذَا وَكَثِيرٌ مِنْهَا يَسْتَعْمِلُهُ غَيْرُهُمْ مِنَ ٱلْأُمَمِ وَمَتَى

أَحَبَّ ٱلْإِنْسَانُ ٱسْتِيفَآءَ أَقْسَامِهَا فَلَيْسَ يَعْسُرُ عَلَيْهِ ذَلِكَ إِذَا ٱحْتَذَى فِي تَعْدِيدِهَا حَذْوَنَا فِيمَا عَدَّدْنَا مِنْهَا وَلَيْسَ يَعْسُرُ مَعَ ذَلِكَ تَمْزِيجُ هَذِهِ وَتَرْكِيبُهَا فَإِنَّ أَكْثَرَ مَا تَسْتَعْمِلُهُ ٱلْمُزَاوِلُونَ لِأَعْمَالِ هَذِهِ ٱلصِّنَاعَةِ إِنَّمَا يَسْتَعْمِلُونَ مَمْزُوجَاتِهَا i. e. „ceterae, quae supersunt, rhythmorum species apud maiorem Arabum partem nostro tempore plane non usitatae sunt. Sed multas earum usurpant gentes aliae. Quas species quicunque recensere vult, facile hoc perficiet, si in iis enumerandis eo modo utitur, quem in enumeratione nostra tenuimus. Neque rhythmos illos miscere et componere difficile tibi erit; quicunque enim rebus huius artis operam dant, non usurpant nisi mixtos."

2. **Quomodo Fârâbensis de rhythmis speciatim dicat, exponitur.**

In iis, quae ex Fârâbensis libro adhuc adtulimus, de generibus quidem rhythmorum variis, et classibus, speciebusque, iam dictum est, sed ita tamen, ut potissimum primitiva singulorum generum natura generaliter tantum definiretur. Alio vero libri loco, qui in codice Lugdunensi fol. 102—108. exstat, Fârâbensis in exponendis *rhythmis specialibus* ٱلْإِيقَاعَاتُ ٱلْجُزْئِيَّةُ ita versatur, ut primo quomodo ex una rhythmi forma simpliciori, quae ٱلْأَصْلُ *radix* sive ٱلْمَبْدَأُ *principium* vocatur, per varias eius mutationes ceteri rhythmi omnes, quotquot sunt, enasci dici possint, demonstret, deinde vero quales rhythmorum usitatiorum septem, *Hesedschi*, *levis Ramali*, *gravis Ramali* sive *Ramali*, *gravis secundi*, *levis gravis secundi* sive *machûrici*, *gravis primi* et *levis gravis primi*, mutationes ab citharoedis et fidicinibus usurpentur, explicet, et qua ratione homines illi, qui artem musicam ad usum quotidianum transferunt, rhythmos illos usitatiores, eorumque mutationes, definire soleant. Nam alio definiendi modo homines litteris eruditi utuntur, alio citharoedi et fidicines. Hi enim, ut Fârâbensis perhibet, rhythmos non ita definiunt, ut ex quot temporibus, qualibusque, certus quidam rhythmus compositus sit, dicant, sed ita potius, ut ex quot pulsationibus, qualibusque, vel fortibus, vel lenibus, rhythmus sit componendus, praecipiant. Quas pulsationes, si fortes sunt, syllaba تَنْ *tan*, si lenes sunt, syllaba تَ *ta*, Fàràbensis significare videtur.

De pulsationum *fortium*, *mediocrium* et *lenium* discrimine Fàràbensis fol. 102. rect. trad. haec: وَلْيَكُنْ أَطْرَافُ ٱلزَّمَانِ لِلْإِيقَاعَاتِ هَاهُنَا مَحْدُودَةً بِٱلنَّقَرَاتِ وَلْنَفْرِضِ ٱلنَّقَرَاتِ فِي مَرَاتِبَ ثَلَثٍ مِنْهَا نَقْرَةٌ قَوِيَّةٌ وَمِنْهَا لَيِّنَةٌ وَمِنْهَا مُتَوَسِّطَةٌ وَٱلْقَوِيَّةُ تُشْبِهُ ٱلتَّنْوِينَ فِي ٱللِّسَانِ ٱلْعَرَبِيِّ وَٱلْمُتَوَسِّطَةُ تُشْبِهُ حَرَكَةَ ٱلْحَرْفِ فِي لَيَانِهِ

وَٱللَّيِّنَةُ تُشْبِهُ إِشْمَامَ ٱلحَرَكَةِ فِي ٱلحَرْفِ أَوْ رَوْمَ ٱلحَرَكَةِ وَبَعْضُ ٱلنَّاسِ يُوقِعُ ٱسْمَ ٱلنَّقْرَةِ عَلَى مَا كَانَ مِنْهَا قَوِيًا تَامًّا فَقَطْ وَأَمَّا ٱلْمُتَوَسِّطَةُ فَإِنَّهُ يُسَمِّيهِ ٱلْمَتْخَةَ وَٱللَّيِّنَةَ غَمْزَةً وَٱلْأَجْوَدُ أَنْ تَنْقُلَ إِلَيْهَا أَسْمَآءَ أَشْبَاهِهَا مِنَ ٱلحُرُوفِ وَيُؤْخَذَ ذَلِكَ عَنْ عِلْمِ أَهْلِ ٱلنَّحْوِ فِي كُلِّ لِسَانٍ فَأَمَّا نَحْنُ فَإِنَّا نَنْقُلُ إِلَيْهَا أَسْمَآءَ أَشْبَاهِهَا ٱلَّتِي تُسَمِّي بِهَا أَهْلُ ٱلنَّحْوِ فِي ٱللِّسَانِ ٱلْعَرَبِيِّ فَنُسَمِّي ٱللَّيِّنَةَ ٱلرَّوْمَ وَٱلْمُتَوَسِّطَةَ ٱلْإِشْمَامَ

i. e. „sint igitur termini temporis rhythmorum hoc loco pulsationibus finiti, sumamusque pulsationum gradus esse tres, ita ut aliae sint fortes, aliae lenes, aliae mediocres. Pulsatio fortis est similis nûnationi, qua in sermone arabico utuntur; mediocris lenitate sua refert litteram vocali motam; lenis litteram refert vocali tenuissima, quae Ischmâm vel Raum vocatur, motam. Nonnulli vero homines eam tantum, quae plane fortis est, *pulsationem* adpellant; mediocrem enim nuncupant *percussionem*, lenem denique *nictationem*. Sed praestat transferre ad pulsationes nomina litterarum earum, quae illis similes sunt; quae quidem in unaquaque lingua ex arte grammaticorum sumi oportet. Nos itaque ad pulsationes transferimus litterarum illis similium nomina, quibus in sermone arabico utuntur grammatici, propptereaque pulsationem lenem adpellamus *raum*, mediocrem *ischmâm.*"

Hoc igitur loco Fârâbensis pulsationem *fortem* aequalem esse sumit syllabae *tan,* quae nûnata est, sive vocalem habet, *n* littera terminatam; pulsationem *mediocrem* aequat syllabae *ta,* quae vocali terminatur; *lenem* vero syllabae *t'*, quae vocali terminatur tam tenui, ut vix percipiatur. Quam vocalem omnium tenuissimam Arabes رَوْمٌ *raum* i. e. *nisum* adpellant, vel إِشْمَامٌ *ischmâm* i. e. *odorationem*, quia per eam quasi odor tantum vocalis impertitur consonanti; qua de re Sacyus in grammatica arabica tom. 1. pag. 42—45. exposuit. Vocabulum ٱلْمَتْخَةُ *percussionem*, quod posui, in codice Fârâbensis sine punctis diacriticis scriptum exstat.

Deinde Fârâbensis eodem folio de ٱلْمَبْدَأُ *principio* rhythmorum omnium, sive simplicissima rhythmi forma, ex qua rhythmi ceteri enasci dici possunt, perhibet haec:

وَٱلَّذِي فَرَضْنَا أَقْدَمَ جَمِيعِ أَصْنَافِ ٱلْإِيقَاعَاتِ وَنُشِيرُ إِلَيْهِ فَهُوَ ٱلْمُوَصَّلُ ٱلَّذِي لِزَمَنُهُ مَا بَيْنَ نَقَرَاتِهِ أَطْوَلُ زَمَانٍ يَكُونُ فِي ٱلْإِيقَاعِ وَهُوَ هَذَا

تن تن تن تن

وَإِنَّمَا جَعَلْنَا هَذَا ٱلضَّرْبَ مَبْدَأً لِسَائِرِ ٱلْإِيقَاعِ مِنْ قِبَلِ أَنَّهُ بِٱلْقُوَّةِ جَمِيعُ ٱلْإِيقَاعَاتِ

فَإِنَّ ٱلْمُسْتَعْمَلَ لَهُ يُمْكِنُ أَنْ يُلْحِقَ بِهِ أَصْنَافَ ٱلْإِيقَاعَاتِ كُلَّهَا فَإِنَّ ٱلْإِنْسَانَ إِنْ
سَاوَقَ أَوَّلَ نَقْرَةٍ مِنْهُ بِأَوَّلِ نَقْرَةٍ مِنْ إِيقَاعٍ مَا مُفَصَّلٍ ثُمَّ يَسْكُنُ إِلَى أَنْ يُرَادَ بِدَايَةُ
ٱلدَّوْرِ ٱلثَّانِي فَيُسَاوِقُ بِٱلنَّقْرَةِ ٱلثَّانِيَةِ مِنْ هٰذَا ٱلصِّنْفِ أَوَّلَ نَقْرَةٍ مِنَ ٱلدَّوْرِ ٱلثَّانِي
ثُمَّ يَسْكُنُ حَتَّى يَنْقَضِيَ ٱلثَّانِي وَيَعُودُ دَوْرٌ ثَالِثٌ فَيَجْعَلُ ٱلنَّقْرَةَ ٱلثَّالِثَةَ بِحِذَآءِ أَوَّلِ
نَقْرَةٍ فِي ٱلدَّوْرِ ٱلثَّالِثِ وَكَذٰلِكَ إِذَا كَانَتْ كُلُّ نَقْرَةٍ فِي هٰذَا ٱلْإِيقَاعِ تُجْعَلُ بِحِذَآءِ
أَوَّلِ نَقْرَةٍ مِنْ كُلِّ دَوْرٍ مِنْ أَدْوَارِ ٱلْإِيقَاعَاتِ ٱلْمُفَصَّلَةِ فَإِنَّهُ يُلْحِقُ بِهٰذَا ٱلْإِيقَاعِ
أَصْنَافَ ٱلْمُفَصَّلَاتِ كُلَّهَا وَكَذٰلِكَ إِنْ جَعَلَ كُلَّ نَقْرَةٍ فِي هٰذَا ٱلْإِيقَاعِ نَحْوَ آخِرِ نَقْرَةٍ
فِي كُلِّ دَوْرٍ مِنْ أَدْوَارِ ٱلْمُفَصَّلَاتِ أَلْحَقَ مِنْهَا أَيْضًا أَصْنَافَهَا كُلَّهَا فَلِذٰلِكَ يُمْكِنُ
أَنْ يُجْعَلَ هٰذَا ٱلْإِيقَاعُ هُوَ جَمِيعُ ٱلْمُفَصَّلَاتِ بِٱلضَّمِيرِ أَوْ أَنْ يُجْعَلَ جَامِعًا لِجَمِيعِ
أَصْنَافِهَا فَلِذٰلِكَ جَعَلْنَاهُ نَحْنُ جَمِيعَ ٱلْإِيقَاعِ بِٱلْقُوَّةِ وَفَرَضْنَاهُ مَبْدَأً مِنْهُ تَنْشَأُ سَائِرُ
ٱلْإِيقَاعَاتِ كُلِّهَا i. e. „omnium vero rhythmi specierum antiquissimam, ad quam remittimus, cum sumimus esse rhythmum *coniunctum*, inter cuius pulsationes intercedit temporum, quae in rhythmo exstare possunt, longissimum; qui rhythmus hic est:

tan *tan* *tan* *tan.*

Quam rhythmi speciem ideo ceterorum rhythmorum principium constituimus, quia haec species potentia continet rhythmos cunctos. Nam qui eam usurpat, ad eam adnectere potest species rhythmorum omnium. Quippe si quis pulsationi illius primae primam alicuius rhythmi *diremti* pulsationem subiungit, deinde quiescit quoad initium periodi secundae intendatur, tum vero secundum huius rhythmi [*diremti*] pulsationem primae pulsationi periodus secundae [*coniunctae*] subiungit, iterumque quiescit, quoad periodus secunda sit finita, deinde vero periodus tertia sequitur, tumque ille homo pulsationem tertiam [*speciei illius coniunctae*] loco pulsationis primae periodus tertiae ponit, atque ita si singulae illius rhythmi [*coniuncti*] pulsationes loco pulsationis primae uniuscuiusque periodi rhythmorum diremtorum ponuntur, tum ille homo illi rhythmo [*coniuncto*] species rhythmorum diremtorum adnectit omnes. Eademque ratione si singulas illius rhythmi [*coniuncti*] pulsationes loco pulsationis extremae in unaquaque rhythmorum diremtorum periodo ponit, tum item species eorum adnectit omnes. Unde fit, ut species illa [*coniuncta*] rhythmos diremtos omnes mente complecti dici possit, vel omnes eorum species continere. Quapropter speciem illam [*coniunctam*] potentia

rhythmum quemvis continere sumsimus, principiumque, ex quo rhythmi ceteri omnes finguntur, eam posuimus."

Rhythmus ille coniunctus: *tan* *tan* *tan*, quem hoc loco *primitivum* Fàrâbensis ponit, idem esse videtur, qui supra pag. 131. *gravis Hesedschi* nuncupatus est; nam inter primitivi pulsationes longissimum eorum temporum, quae in rhythmis poni possunt, intercedere dicitur, quod et ipsum in gravi Hesedschi fit Pro ٱلْمُسْتَعْمَلُ لَهُ يُمْكِنُ أَنْ يَلْحَقَ in codice المستعمل لـه يلحق posita sunt. Pro ٱلْمُفَصَّلَةُ *diremti* in codice passim ٱلْمُنْفَصِلَةُ scriptum est, quod idem significat; atque ita pro ٱلْمُوَصَّلُ *rhythmus coniunctus* in libro كَنْزُ ٱلتُّحَفِ i. e. thesaurus donorum pag. 36. ponitur ٱلْمُتَّصِلُ vocabulum, quod et ipsum significat: *coniunctum*. Porro apud Fàrâbensem ٱلْمُتَتَالِيَةُ et ٱلْمُتَوَالِيَةُ *iugata* sive *deinceps posita* eodem sensu dicuntur.

De temporis illius longissimi, quod inter rhythmi primitivi pulsationes intercedit, quantitate Fàrâbensis fol. 102. vers. ita disserit: وَجَعَلْنَا أَطْوَلَ زَمَانٍ يَقَعُ بَيْنَ نَقْرَتَيْنِ مِنْ هٰذِهِ ٱلنَّقَرَاتِ مُسَاوِيًا لِزَمَانِ أَطْوَلِ ٱلْمُدَّاتِ ٱلَّتِي تُحْصَرُ بِٱلْإِيقَاعَاتِ مِنْ قِبَلِ أَنَّ ٱمْتِدَادَاتِ ٱلنَّغَمِ ٱلَّتِي لَيْسَتْ تَنْتَظِمُ بِٱلْإِيقَاعَاتِ ٱمْتِدَادَاتٌ غَيْرُ مَحْدُودَاتٍ فَأَمَّا ٱمْتِدَادَاتُ ٱلنَّغَمِ ذَوَاتُ ٱلْإِيقَاعِ فَمَحْدُودَةٌ وَأَطْوَلُ مُدَّةٍ فِي نَغَمٍ ذَوَاتِ إِيقَاعٍ عَلَى مَا يُسْتَعْمَلُ أَكْثَرَ ذٰلِكَ وَعَلَى ٱلْأَمْرِ ٱلْأَوْسَطِ قَرِيبٌ مِنْ زَمَانِ ٱلتَّعَلُّقِ بِثَمَانِيَةِ أَسْبَابٍ خَفِيفَةٍ وَوَقْفَةٍ تَعْقُبُ زَمَانُهَا قَرِيبٌ مِنْ ضِعْفِ ذٰلِكَ ٱلزَّمَانِ ٱلَّذِي يَقَعُ بَيْنَ سَبَبَيْنِ خَفِيفَيْنِ وَذٰلِكَ مَتَى نُطِقَ بِهَا عَلَى ٱتِّصَالٍ مِنْ غَيْرِ أَنْ تُجْعَلَ لَهَا فَوَاصِلُ i. e. „atque longissimum tempus, quod inter illarum pulsationum binas intercedere possit, posuimus esse aequale longissimo extentionum earum, quae rhythmis coercentur. Nam productiones sonorum eae, quae non per rhythmos ordinantur, sunt productiones non finitae; productiones sonorum eae vero, quae rhythmo digeruntur, sunt finitae. Extentio vero sonorum rhythmo digestorum longissima, quae plerumque usurpatur, ipsaque media est, ad tempus id prope accedit, quod impenditur in octo *funes leves*, pausamque subiunctam, cuius tempus prope accedit ad duplum temporis illius, quod inter duos *funes leves* cadit; quae ita accipienda sunt, ut funes leves pronuntientur coniunctae sine temporibus dirimentibus." *Funem levem* metrici Arabes syllabam adpellant, quae

consonantes duas vocali interceptas continet, ut: بَلْ *bal*, كُنْ *kun*, تَنْ *tan*. Pro تُعَقِّبُ *quae sequitur*, quod ex coniectura posui, in codice تعز scriptum est; sed تُعَقِّبُ ponendum esse, ex loco infra pag. 149. adlato veri simile fit.

Ex *principio* ٱلْمَبْدَأ sive *rhythmo primitivo*, qui igitur rhythmus *coniunctus* est, inter cuius pulsationes tempora intercedunt longissima:

tan *tan* *tan* *tan*

primo duae rhythmorum coniunctorum classes enascuntur, quarum altera غَيْرُ ٱلْمُنْتَظِمِ *non ordinatus*, altera ٱلْمُنْتَظِمُ *ordinatus*, vocatur. Rhythmus non ordinatus ex pulsationum multiplicatione exsistit, quam ut sibi libuerit quisque constituit. Qua de re Fàrâbensis fol. 102. vers. ita dicit: وَإِنْشَآءِ سَائِرِ ٱلْإِيقَاعَاتِ مِنْ هٰذَا ٱلْمَبْدَأِ مِنْهُ مُنْتَظِمٌ وَمِنْهُ غَيْرُ مُنْتَظِمٍ وَغَيْرُ ٱلْمُنْتَظِمِ هُوَ إِضْعَافُ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْ هٰذِهِ ٱلنَّقَرَاتِ عَلَى مَا يُرِيدُهُ ٱلْإِنْسَانُ إِمَّا ٱثْنَتَيْنِ ٱثْنَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا ثَلَاثًا أَوْ أَرْبَعًا أَرْبَعًا ثُمَّ ٱلتَّبْعِيدُ بَيْنَهُمَا وَٱلتَّقْرِيبُ عَلَى حَسْبِ مَا يَخْتَارُهُ ٱلْإِنْسَانُ فَلْنَتْرُكْ هٰذَا ٱلنَّحْوَ مِنَ ٱلْإِنْشَآءِ وَلْنُقْبِلْ عَلَى ٱلْمُنْتَظِمِ i. e. „quod ad rhythmos ceteros ex illo principio fingendos adtinet, ex iis sunt rhythmus ordinatus et rhythmus non ordinatus. *Non ordinatus* in eo versatur, ut pulsationum illarum unaquaeque duplicetur ita, ut binae, vel ternae, vel quaternae edantur, deindeque tempus inter duas interpositum aut producatur, aut coarctetur, ut cuivis libuerit. Sed relinquamus hunc fingendi modum, atque ad ordinatum accedamus.“

Rhythmi *ordinati* species primo ponuntur sex, quae tempus illud longissimum, quod funes leves octo pausamque subiunctam longiorem continet, atque inter rhythmi primitivi pulsationes intercedit, gradatim ita contrahunt, ut species prima septem tantum funes leves inter pulsationes interponat, secunda sex, tertia quinque, quarta quattuor, quinta tres, sexta duo, singulis vero pulsationibus pausa quaedam subiungatur. Deinde species rhythmi ordinati duae adduntur, quarum pulsationibus pausa non subiungitur; quae igitur motu utuntur celeriori. Hunc certe verborum ab Fàrâbensi positorum sensum esse coniicio, quae fortasse non integra librarius fol. 103. rect. sic reddidit: فَنَقُولُ أَنَّ ٱلْمُنْتَظِمَ مُتَفَاوِتٌ أَحَدُهَا أَنْ يُبْدَأَ أَوَّلًا فَيُقَرِّبَ مَا بَيْنَ أَزْمِنَةِ ٱلْمَبْدَإِ فَإِذَا أُسْقِطَ مِنْهُ زَمَانُ ٱلْوَقْفَةِ ٱلَّتِي تُعَقِّبُ ٱلْأَسْبَابَ ٱلثَّمَانِيَةَ حَصَلَ زَمَانٌ يُحِدُّهُ ٱلنُّطْقُ بِثَمَانِيَةِ أَسْبَابٍ خَفِيفَةٍ وَكُلُّ سَبَبٍ مِنْهَا يُحَاكِي نَقْرَةً تُعَقِّبُهَا وَقْفَةٌ يَسِيرَةٌ لَزِمَ أَنْ

يَكُونَ هَذَا ٱلزَّمَانُ مُسَاوِيًا لِسَبْعَةِ أَزْمَانٍ تَقَعُ مَا بَيْنَ ٱلنَّقَرَاتِ الخِفَافِ لَا تُعَقَّبُ
وَقَفَاتٍ يَسِيرَةً فَإِذَا قُرِّبَ مَا بَيْنَ نَقَرَاتِ هَذَا ٱلْمَبْدَإِ إِلَى أَنْ يَنْتَهِيَ إِلَى أَقَلِّ زَمَانٍ
يَقَعُ بَيْنَ نَقْرَتَيْنِ حَدَثَ مِنْهُ سِتُّ إِيقَاعَاتٍ مَوْصُولَاتٍ . . . .
. . . . فَهَذِهِ هِيَ ٱلْمَوْصُولَاتُ ٱلَّتِي تُعَقِّبُ
نَقَرَاتِهَا وَقَفَاتٌ وَأَمَّا ٱلْمَوْصُولَاتُ ٱلَّتِي لَا تُعَقِّبُ نَقَرَاتِهَا وَقَفَاتٌ فَهِيَ صِنْفَانِ أَحَدُهُمَا
هُوَ ٱلَّذِي يُعَقِّبُ نَقَرَاتِهَا أَسْرَعُ نَقْلَةٍ بَيْنَ نَقْرَتَيْنِ وَٱلثَّانِي هُوَ ٱلَّذِي يُعَقِّبُ نَقَرَاتِهَا
حَرَكَاتٌ أَبْطَأُ مِنْ أَسْرَعِ نَقْلَةٍ تُمْكِنُ هَذَا بَيْنَهُمَا وَأَسْرَعُ مِنْ نَقْلَةٍ تَتَعَدَّدُ مِنْهَا
وَقْفَةٌ بَعْدَ نَقْرَةٍ وَهَذَا ٱلثَّانِي مُتَوَسِّطٌ فِي زَمَانٍ بَيْنَ زَمَانِ أَخَفِّ ٱلْمَوْصُولَاتِ وَبَيْنَ
ٱلسَّادِسِ مِنْ ذَوَاتِ ٱلْوَقَفَاتِ وَهَذَانِ زَائِدَانِ عَلَى ٱلسِّتَّةِ ٱلَّتِي أَحْصَيْنَاهَا i. e. „dicimus igitur, ***rhythmum ordinatum*** esse varium. Prima eius classis in eo versatur, ut primo id, quod inter tempora rhythmi primitivi interpositum est, coarctet. Si enim tempus pausae illius, quae octo funibus illis levibus subiungitur, supprimunt, tum tempus paratur, quod funium octo levium pronuntiatio finit. Quivis vero illorum funium similis est pulsationi, quam pausa exigua sequitur. Itaque hoc tempus non potest non esse aequale septem [***exciderunt fortasse nonnulla***] temporibus, quae inter pulsationes leves cadunt, neque subiunctas habent pausas exiguas. Quodsi igitur id, quod inter rhythmi primitivi pulsationes interpositum est, ita coarctatur, ut denique ad eorum temporum, quae inter pulsationes duas intercedere possunt, minimum descendant, rhythmi coniuncti sex inde exsistunt. . . . .
Hi igitur sunt rhythmi coniuncti ii, quorum pulsationibus subiunguntur pausae. Quod vero ad rhythmos coniunctos eos adtinet, quorum pulsationibus non subiunguntur pausae, eorum sunt species duae. Altera pulsationibus suis transitum, qui inter pulsationes duas fieri possunt, celerrimum subiungit; altera pulsationibus motus eos subiungit, qui tardiores quam transitus, qui intercedere potest celerrimus, quidem sunt, sed celeriores tamen quam transitus ille, ex quo pausa post pulsationem paratur. Quae species secunda, quod ad tempus adtinet, est media inter rhythmorum coniunctorum levissimum et sextum eorum, qui pausas habent. Duae igitur hae species praeter illas sex, quas modo enumeravimus, exstant.“ Quo loco puncta posuimus, in eo librarius codicis species illas sex rhythmi ordinati primas per syllabam تن *tan* pluries repetitam repraesentavit. Quae repraesentatio sic reddi potest:

prima: tan tan tan tan
secunda: tan tan tan tan
tertia: tan tan tan tan tan
quarta: tan tan tan tan tan
quinta: tan tan tan tan tan tan
sexta: tan tan tan tan tan tan.

Species reliquae duae, quae motu celeriori utuntur, sic repraesentari possunt:

prima: ta ta ta ta ta ta ta ta
secunda: ta ta ta ta ta ta ta ta ta.

Rhythmi ordinati species, quae hoc loco describuntur, eaedem esse videntur, quas Fàràbensis supra pag. 131. *celeres*, *leves* et *graves Hesedschi* adpellavit.

Addit deinde Fàràbensis fol. 103. rect. haec: وَٱلنَّقْرَةُ ٱلَّتِي تُعَقِّبُهَا وَقْفَةٌ تُسَمِّيهَا ٱلْعَرَبُ ٱلنَّقْرَةَ ٱلسَّاكِنَةَ وَٱلَّتِي لَا تُعَقِّبُهَا وَقْفَةٌ وَلٰكِنْ يُعَقِّبُهَا حَرَكَةٌ إِلَى نَغْمَةٍ أُخْرَى يُسَمُّونَهَا ٱلنَّقْرَةَ ٱلْمُتَحَرِّكَةَ وَمَتَى كَانَ ٱلْإِيقَاعُ يُعَقِّبُ نَقَرَاتِهِ وَقَفَاتٌ سَمَّوْهُ الْجِنْسَ فَكُلَّمَا كَانَتِ ٱلْوَقْفَةُ أَبْطَأَ كَانَ ٱسْمُ الْجِنْسِ أَلْزَمَ لَهُ وَمَتَى كَانَ ٱلْإِيقَاعُ مِنْ نَقَرَاتٍ مُتَحَرِّكَةٍ سَمَّوْهُ الْمَحْثُوثَ وَكُلَّمَا كَانَتِ الْحَرَكَاتُ ٱلَّتِي تَتْبَعُ ٱلنَّقَرَاتِ أَسْرَعَ كَانَ ٱسْمُ الْمَحْثُوثِ أَلْزَمَ لَهُ وَإِذَا كَانَتِ الْحَرَكَاتُ أَبْطَأَ مِنْ أَسْرَعِ حَرَكَةٍ يُمْكِنُ فِيهَا فَإِنَّ بَعْضَ ٱلنَّاسِ يُسَمُّونَهُ ٱلتَّمْخِيرَ i. e. „pulsationem eam, quam pausa sequitur, Arabes adpellant pulsationem *quiescentem*; quam vero pausa sequitur nulla, sed motus ad sonum alium, eam adpellant pulsationem *motam*. Rhythmum eum, cuius pulsationibus pausae subiunguntur, vocant *El dschins* [*i. e. genus*]; quod nomen in eum tum praesertim cadit, si pausae sunt productiores. Rhythmum eum, qui ex pulsationibus motis componitur, nuncupant *El machthúth* [*i. e. incitatum*]; quod nomen in eum tum praesertim cadit, si motus, qui pulsationes sequuntur, sunt celerrimi. Si vero motus hi tardiores sunt quam qui celerrimi fieri possunt, tum nonnulli homines rhythmum adpellant *Ettamchír* [*i. e. machúrizationem*]." De rhythmo *machúrico* ٱلْمَاخُورِيّ pag. 140. dictum est. Machúrizatio in eo versatur, ut rhythmum quendam reddat *leviorem* sive celeriorem, sed tamen non adeo, ut motum omnium celerrimum accipiat. Qui rhythmi ita accelerati sunt, vocantur ٱلْمُمَخَّرَاتُ *machúrizati*, de quibus Fàràbensis fol. 107. vers. plura exponit.

De natura rhythmorum coniunctorum, qui ex rhythmo primitivo enascuntur, fol. 103. vers. haec dicit Fàrâbensis: فَعَلَى هٰذَا ٱلنَّحْوِ تُنْشَأُ ٱلْمَوْصُولَاتُ عَنِ ٱلْمَبْدَإِ غَيْرَ أَنَّ ٱلْمَوْصُولَاتِ إِذَا لَمْ تُغَيَّرُوا وَٱسْتَعْمَلُوهَا عَلَى مَا هِيَ عَلَيْهِ بِنْيَتُهَا فِي ٱلْأَصْلِ لَمْ تَكُنْ لَذِيذَةً وَكَانَتْ نَاقِصَةً فَلِذٰلِكَ إِذَا قُصِدَ ٱسْتِعْمَالُهَا غُيِّرَتْ تَغْيِيرًا تَزُولُ بِهِ عَنْ بِنْيَةِ ٱلْمُوَصَّلِ فَيَحْدُثُ فِيهَا تَفْصِيلٌ فَيَصِيرُ مَسْمُوعُهَا أَبْهَى وَأَلَذَّ عَلَى مَا سَنُبَيِّنُهُ فِيمَا بَعْدُ i. e. „Hoc igitur modo rhythmi coniuncti ex rhythmo primitivo confinguntur. Sed rhythmi hi coniuncti, si non mutantur, sed naturam suam primitivam retinentes usurpantur, iniucundi sunt et imperfecti. Propterea, si quis eos usurpare vult, ita mutantur, ut rhythmi coniuncti naturam exuant, quaedamque in iis exsistat diremtio; tum enim sonant dulcius et iucundius, ut exponetur infra.“

Deinde ad modum eum, quo rhythmi **diremti** ex rhythmo primitivo finguntur, exponendum Fàrâbensis transit fol. 103. vers. his verbis usus: وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُنْشِئَ ٱلْمُفَصَّلَاتِ أَخَذْنَا مِنْ أَزْمَانِ ٱلْمُوَصَّلَاتِ ٱلْمَرْسُومَةِ هَاهُنَا زَمَانًا وَاحِدًا أَوْ أَكْثَرَ وَذٰلِكَ مِنْ أَيِّهَا شِئْنَا فَنُثْبِتُهُ ثُمَّ نَأْخُذُ مِنَ ٱلْمُوَصَّلَاتِ زَمَانًا وَاحِدًا أَعْظَمَ مِنَ ٱلْأَزْمِنَةِ ٱلَّتِي أَثْبَتْنَاهَا فَنَفْرِضُهُ فَاصِلَةً عُظْمَى ثُمَّ نُكَرِّرُ ٱلْمُجْتَمِعَ فَيَحْصُلُ ٱلْإِيقَاعُ وَٱلْمُفَصَّلَاتُ ٱلَّتِي تُنْشَأُ هٰذَا ٱلْإِنْشَاءَ صِنْفَانِ أَحَدُهُمَا بَسِيطٌ وَٱلْآخَرُ مُرَكَّبٌ وَٱلْبَسِيطُ هُوَ ٱلَّذِي أُلِّفَ كُلُّ دَوْرٍ مِنْ أَدْوَارِهِ مِنْ زَمَانٍ مُوَصَّلٍ وَاحِدٍ وَٱلْمُرَكَّبُ هُوَ ٱلَّذِي أُلِّفَ كُلُّ دَوْرٍ مِنْ أَدْوَارِهِ مِنْ أَزْمَانٍ مُوَصَّلَةٍ ٱثْنَيْنِ أَوْ أَكْثَرَ وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْ هٰذَيْنِ فَمِنْهُ أَوَّلُ وَمِنْهُ ثَانٍ وَمِنْهُ ثَالِثٌ وَمَا زَادَ i. e. „Quodsi rhythmos *diremtos* effingere volumus, ex temporibus rhythmorum coniunctorum, quos hoc loco [pag. 150.] descripsimus, unum sumimus, vel plura, quodcunque eorum voluerimus, idque ponimus. Deinde ex rhythmis coniunctis tempus unum sumimus, quod maius est quam tempora ea, quae iam posuimus, idque tempus *dirimens* esse sumimus maius. Denique si hanc compositionem pluries ponimus, rhythmus inde exsistit. Rhythmorum diremtorum, qui per hunc effingendi modum finguntur, sunt classes duae. Prima complectitur rhythmum simplicem, altera compositum. *Simplex* ille est, in quo periodus quaevis ex tempore coniuncto formatur uno; *compositus* ille, in quo periodus quaevis ex temporibus coniunctis formatur pluribus, aut duobus, aut pluribus. Utraque vero classis continet speciem primam, alteram, tertiam et plures.“ Unde adparet, rhythmum

simplicem eas species complecti, quae supra pag. 136. 138. 142. *diremtus primus binarius*, *aequalis ternarius*, *aequalis quaternarius*, nuncupatae sunt; rhythmum compositum vero eas species complecti, quae supra pag. 139. 142. *inaequalis ternarius* et *inaequalis quaternarius* vocatae sunt.

De rhythmorum simplicium ortu Fârâbensis fol. 103. vers. prima tradit haec: فالأول من البسائط ما كانت أدواره تتوالى زمانا زمانا ونقرتين نقرتين والثاني ما كانت أدواره تتوالى زمانين زمانين وكذلك سائرها على هذا الولاء i. e. „Rhythmorum simplicium primus is est, cuius periodi deinceps ita eduntur, ut tempus singulum, pulsationes vero binas, contineant [*qui rhythmus supra pag.* ***156.*** *diremtus primus vocatur*]. Simplicium secundus is est, cuius periodi deinceps ita eduntur, ut quaevis contineat tempora bina [*qui rhythmus supra pag.* ***158.*** *diremtus secundus vocatur*]. Atque sic reliquae huius rhythmi species formantur successione continua.“ Quibus paulo infra Fârâbensis subiungit haec: فلننشئ أول البسائط ولنأخذ من أزمان الموصلات التي رسمناها زمانا واحدا ونقرتين وذلك من أيها شئنا وليس ذلك من أزمان الخامس ونفرضه دورا ونضيف اليه زمانا واحدا من الأزمنة التي قبله ونفرضه فاصلة لذلك الدور ثم نكرر الأدوار ونجعل الفواصل في أوسطها فيحصل ذلك

تن تن   تن تن   تن تن

فعلى هذا النحو ننشأ البسائط الأول عن كل واحد من الموصلات وإذا أردنا أن ننشئ البسائط الثواني عمدنا الى بعض الموصلات فأخذنا منه زمانين زمانين وثلاث نقرات وليكن ذلك في الموصل الرابع ونفرض المجتمع دور الإيقاع المقصود ونضيف اليه زمانا من أزمنة الإيقاعات التي تقدمته ثم نكرره فيحصل هذا الإيقاع

تن تن تن   تن تن تن   تن تن تن

وكذلك إن أردنا أن ننشئ البسيط الثالث أخذنا ثلثة أزمنة وأربع نقرات ونضيف اليه بعض الأزمنة التي هي أطول منها فيحصل لنا هذا الإيقاع

تن تن تن تن   تن تن تن تن   تن تن تن تن

وَكَذٰلِكَ إِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُنْشِئَ ٱلْبَسَائِطَ ٱلَّتِي تَتْلُو هٰذِهِ فِي ٱلْمَرْتَبَةِ وَاحِدًا بَعْدَ آخَرَ رَكَّبْنَاهَا عَلَى هٰذَا ٱلنَّحْوِ ٱلَّذِي أَرْشَدْنَا إِلَيْهِ هَاهُنَا i. e. „confingamus igitur simplices primos, sumamusque ex temporibus rhythmorum diremtorum, quos [pag. 150.] descripsimus, tempus unum, pulsationesque binas; quod tempus ex eorum quolibet, sed non ex temporibus quinti sumi potest. Tempus hoc periodum ponimus, eique tempus unum [*longius*] subiungimus, ex temporibus rhythmorum praecedentium [*i. e. diremti primi, vel secundi, pag. 150. quorum tempora longiora sunt*] sumtum, quod ponimus tempus periodum illam dirimens. Deinde periodos iteramus, collocamusque inter eas tempora dirimentia; unde hic rhythmus exsistit:

tan tan tan tan tan tan

[*quem supra pag. 136. sic repraesentavimus:* o . . o — o . . o — o . . o]. Hac itaque ratione simplices primi ex rhythmorum diremtorum [*quorum sex sunt pag. 150.*] uno quoque finguntur [*tempora enim sumi possunt aut longiora, aut breviora; confer pag. 136.*] Si simplices secundos confingere volumus, ad diremtorum aliquem accedimus, sumimusque ex eo tempora bina, pulsationesque tres; quod fiat in diremto quarto [*qui tempora mediocria continet*]. Quam compositionem ponimus periodum esse rhythmi, quem confingere intendimus, eique subiungimus tempus unum [*longius*] ex temporibus rhythmorum antecedentium [*i. e. diremti primi vel secundi, pag. 150. quorum tempora longiora sunt*] sumtum. Deinde hoc iteramus, exsistitque inde rhythmus hic:

tan tan tan tan tan tan tan tan tan

[*quem pag. 138. sic repraesentavimus:* o . . o . . o — o . . o . . o — o . . o . . o]. Atque ita, si simplicem tertium confingere volumus, tempora tria, pulsationesque quattuor, sumimus, iisque eorum temporum, quae longiora sunt, aliquod subiungimus; unde hic rhythmus nobis exsistit:

tan tan tan tan tan tan tan tan tan tan tan tan

[*quem pag. 142. sic repraesentavimus:* o . . o . . o . . o — o . . o . . o . . o — o . . o . . o . . o]. Atque ita si simplices eos, qui quod gradum adtinet proxime sequuntur, deinceps confingere volumus, eodem, quem adhuc tenuimus, modo eos componimus."

De rhythmorum compositorum ortu in universum Fârâbensis fol. 103. primo dicit haec: وَٱلْمُرَكَّبُ ٱلْأَوَّلُ هُوَ مَا كَانَتْ أَدْوَارُهُ مِنْ زَمَانَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ وَٱلْمُرَكَّبُ ٱلثَّانِي مَا كَانَتْ أَدْوَارُهُ مِنْ ثَلٰثَةِ أَزْمِنَةٍ فِيهَا زَمَانٌ مُخَالِفٌ لِلْبَاقِيَةِ

وَكَذٰلِكَ سَائِرُهَا عَلَى هٰذَا ٱلْوِلَاء i. e. „Rhythmus compositus primus is est, cuius periodi ex temporibus duobus inaequalibus constant [*qui rhythmus supra pag. 139. inaequalis ternarius adpellatus est*]. Compositus secundus is est, cuius periodi ex tribus temporibus constant, quorum unum ab ceteris diversum est [*qui rhythmus supra pag. 142. inaequalis quaternarius nuncupatur*]. Atque hoc modo species ceterae conformantur successione continua.“

Deinde de conformatione compositi primi fol. 104. rect. haec exponit Fârâbensis:
وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُنْشِئَ ٱلْإِيقَاعَ ٱلْمُرَكَّبَ ٱلْأَوَّلَ عَمَدْنَا إِلَى أَحَدِ ٱلْمُوَصَّلَاتِ وَلْيَكُنْ ذٰلِكَ إِمَّا ٱلْخَامِسُ وَإِمَّا ٱلسَّادِسُ فَأَخَذْنَا مِنْهُ زَمَانًا وَاحِدًا ثُمَّ نُضِيفُ إِلَيْهِ زَمَانًا وَاحِدًا مِنْ أَزْمِنَةِ مُوَصَّلٍ آخَرَ فَنَفْرِضُ ٱلْمُجْتَمِعَ مِنْهُمَا دَوْرًا وَاحِدًا ثُمَّ نُضِيفُ إِلَيْهِ ٱلْفَاصِلَةَ مِنْ بَعْضِ أَزْمِنَةِ ٱلْمُوَصَّلَاتِ ٱلَّتِي هِيَ أَطْوَلُ مِنْهُمَا زَمَانًا فَيَحْدُثُ مِنْهُ هٰذَا ٱلْإِيقَاعُ

تن تن   تن   تن تن   تن

وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْ هٰذِهِ ٱلْمُرَكَّبَاتِ فَلَهُ ٱخْتِلَافُ تَرْتِيبٍ فَإِذَا أُنْشِئَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهَا عَنْ تَرْكِيبِ ٱلْمُوَصَّلَاتِ ثُمَّ غُيِّرَتْ تَرْتِيبَاتُهُ حَدَثَتْ إِيقَاعَاتٌ أُخَرُ مِثَالُ ذٰلِكَ أَنَّا إِذَا غَيَّرْنَا تَرْتِيبَ أَوَّلِ مُرَكَّبَاتِ ٱلْمُفَصَّلِ حَدَثَ مِنْهُ هٰذَا ٱلْإِيقَاعُ

تن   تن تن   تن   تن تن

وَهٰذَا ٱلطَّرِيقُ نَسْلُكُهُ فِي إِنْشَاءِ ثَانِي مُرَكَّبَاتِ ٱلْمُفَصَّلِ وَفِي تَرْتِيبِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهَا أَنْحَاءَ مِنَ ٱلتَّرْكِيبِ وَكُلَّمَا كَثُرَ أَزْمَانُ كُلِّ ذِي دَوْرٍ مِنْ أَدْوَارِ ٱلْمُرَكَّبَاتِ كَانَ ٱخْتِلَافُ تَرْتِيبَاتِهِ أَكْثَرَ i. e. „quodsi classem rhythmorum compositorum *primam* confingere volumus, ad rhythmorum compositorum unum accedimus, qui vel quintus, vel sextus [pag. 150.] sit, exque eo tempus unum sumimus; cui tempori deinde tempus unum subiungimus, ex temporibus rhythmi coniuncti alius sumtum; quam compositionem ponimus esse periodum unam. Deinde ei subiungimus tempus dirimens, ex temporibus eorum rhythmorum coniunctorum sumtum, qui tempora continent, quae duobus illis maiora sunt. Unde hic rhythmus exsistit:

tan tan tan   tan tan   tan

[*Quem rhythmum pag. 139. sic repraesentavimus, ab dextra ad sinistram procedentes:* o . . o . o — o . . o . o]. In rhythmorum compositorum vero quovis collocationes

[*temporum*] suscipi possunt diversae. Unde fit ut, si rhythmi illi singuli ex rhythmis coniunctis componuntur, et deinde collocatio [*temporum*] in iis mutatur, rhythmi inde exsistant alii. Exempli causa si collocationem rhythmi compositi primi diremti mutamus, hic inde exsistit rhythmus:

tan tan tan tan tan tan

[*Quem rhythmum pag. 140. sic repraesentavimus, ab dextra ad sinistram procedentes:* o . o . . o — o . o . . o]. Atque hanc quidem viam etiam in secunda rhythmorum compositorum diremtorum classe confingenda tenemus. Cuius rhythmorum singulorum collocatio modos compositionis exhibere potest varios, quandoquidem rhythmi ii, qui periodum ex periodis rhythmorum compositorum sumtum continent, quo plura habent tempora, eo plures in iis effici possunt collocationis mutationes."

Quibus ita expositis, Fârâbensis fol. 104. rect. denique haec addit: فَهٰذَا هُوَ ٱلنَّحْوُ ٱلْأَوَّلُ مِنْ صِنْفَيِ ٱلْمُنْتَظِمِ مِنْ إِنْشَـآءِ ٱلْإِيقَاعَاتِ وَنُوَذِّنُهُ بِذِكْرِ ٱلنَّحْوِ ٱلثَّانِي مِنْ صِنْـفَيِ ٱلْمُنْـتَظِمِ i. e. „Hic vero est rhythmorum ex utroque rhythmo ordinato [pag. 149.] confingendorum modus primus. Cui iam subiungimus modum rhythmorum ex utroque rhythmo ordinato confingendorum secundum." Verba prima rectius fortasse sic collocantur: فَهٰذَا هُوَ ٱلنَّحْوُ ٱلْأَوَّلُ مِنْ إِنْشَـآءِ ٱلْإِيقَاعَاتِ مِنْ صِنْفَيِ ٱلْمُنْتَظِمِ reliqq.

De secundo illo rhythmorum confingendorum modo vero Fârâbensis eodem loco sic disserit: فَنَـقُولُ أَمَّا إِنْشَـآءُ ٱلْمُوَصَّلَاتِ فِي هٰذَا ٱلنَّحْوِ فَهُوَ بِتَـقْـرِيبِ مَا بَـيْنَ نَـقَرَاتِ ٱلْمَبْدَإِ فِي ٱلزَّمَانِ عَلَى مَا هُوَ فِي ٱلنَّحْوِ ٱلْأَوَّلِ وَأَمَّا ٱلْمُفَصَّلَاتُ فَهِيَ تَحْدُثُ بِـإِضْعَافِ نَقَرَاتِ ٱلْمَبْدَإِ فَمِنْهَا أَنْ تُجْعَلَ ٱثْـنَتَيْنِ ٱثْـنَتَيْنِ وَمِنْهَا أَنْ تُجْعَلَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا وَمِنْهَا أَنْ تُجْعَلَ أَرْبَعًا أَرْبَعًـا وَمَا زَادَ عَلَى ذٰلِكَ وَفِي هٰذِهِ كُلِّهَا إِمَّـا أَنْ تُضَاعَفَ ٱلنَّقْرَةُ ٱلْأُولَى مِنَ ٱلْمَبْدَإِ وَتُـقَرَّ ٱلثَّانِيَةُ عَلَى حَالَتِهَا وَإِمَّا أَنْ تُضَاعَفَ ٱلثَّانِيَةُ وَتُـقَرَّ ٱلْأُولَى عَلَى حَالَتِهَا وَإِمَّا أَنْ تُضَاعَفَ كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا فَإِذَا ضُوعِفَتِ ٱلنَّقْرَةُ ٱلْأُولَى وَأُقِرَّتِ ٱلثَّانِيَةُ عَلَى حَالَتِهَا حَدَثَ هٰذَا ٱلْإِيقَاعُ

تن تن تن تن تن تن

وَإِذَا ضُوعِفَتِ ٱلثَّانِيَةُ وَأُقِرَّتِ ٱلْأُولَى عَلَى حَالَتِهَا حَدَثَ هٰذَا ٱلْإِيقَاعُ

تن تن تن تن تن تن

i. e. „Dicimus igitur rhythmos *coniunctos,* si quis hoc fingendi modo utitur, tum exsistere, si tempora inter rhythmi primitivi pulsationes interposita etiam magis quam in modo fingendi primo contrahuntur. Rhythmi *diremti* vero per rhythmi primitivi pulsationum duplicationem confinguntur; quorum alii pulsationes illas edunt geminatas, alii triplicatas, alii quadruplicatas. Quarum specierum quaelibet aut pulsationem primam geminat, non mutata secunda, aut pulsationem secundam geminat, non mutata prima, aut utramque geminat. Quodsi pulsatio prima geminatur, non mutata secunda, tum hic rhythmus exsistit:

tan tan tan   tan tan tan.

Si secunda geminatur, non mutata prima, tum hic rhythmus exsistit:

tan tan tan   tan tan tan."

De rhythmo pulsationem utramque geminante Fàràbensis fol. 104. rect. statim addit haec: وَأَمَّا إِضْعَافُ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا فَهُوَ صِنْفَانِ إِمَّا أَنْ تُجْعَلَ نَقْرَةٌ مُشْتَرِكَةٌ بَيْنَ ٱلْأُولَى وَبَيْنَ ٱلثَّانِيَةِ وَإِمَّا أَنْ تُجْعَلَ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا إِضْعَافٌ عَلَى حِيَالِهَا وَمَتَى جُعِلَتْ نَقْرَةٌ وَاحِدَةٌ مُشْتَرِكَةٌ فِي إِضْعَافِهَا ٱثْنَتَيْنِ ٱثْنَتَيْنِ ٱنْقَسَمَ زَمَانُ مَا بَيْنَ ٱلْأُولَى وَٱلثَّانِيَةِ بِقِسْمَيْنِ مُتَسَاوِيَيْنِ وَصَارَ بُعْدُ تِلْكَ ٱلنَّقْرَةِ مِنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ ٱلطَّرَفَيْنِ بُعْدًا سَوَآءً فَيَحْدُثُ هَذَا ٱلْإِيقَاعُ

تن تن تن   تن تن تن

وَأَمَّا مَا لَمْ يَقَعْ فِيهِ نَقْرَةٌ مُشْتَرِكَةٌ فِيهِ أَقْرَبُ ٱلنَّقَرَاتِ إِلَى ٱلْأُولَى [مُضَافَةٌ إِلَى ٱلْأُولَى] وَأَقْرَبُهَا إِلَى ٱلثَّانِيَةِ مُضَافَةٌ إِلَى ٱلثَّانِيَةِ وَهُوَ هَذَا ٱلْإِيقَاعُ

تن تن   تن تن   تن تن

i. e. „Rhythmi utramque pulsationem geminantis classes duae sunt, quum aut pulsatio intermedia inter pulsationem primam et secundam [*rhythmi primitivi*] edatur, aut ad pulsationes singulas [*rhythmi primitivi*] pulsatio geminans adiiciatur. Si, ut pulsationes geminentur, pulsatio intermedia editur una, tum tempus inter pulsationem primam et secundam [*rhythmi primitivi*] interpositum in partes duas dividitur aequales, pulsatioque illa [*intermedia*] ab utraque laterali disiunctum est intervallo eodem. Unde hic rhythmus exsistit:

tan tan tan   tan tan tan.

Rhythmus is vero, in quem pulsatio intermedia non cadit, ita comparatur, ut pulsatio,

quae primae [*rhythmi primitivi*] proxima est, ad primam adponatur, pulsatioque ea, quae secundae [rhythmi primitivi] proxima est, ad secundam adponatur. Qui rhythmus hic est:

tan tan   tan tan   tan tan."

Syllaba tan litteris germanicis significata eas pulsationes repraesentat, quae ad pulsationes rhythmi primitivi adiiciuntur, ut pulsationes primitivae geminentur. Pro ٱلَّذِى أَقْرَبُ in codice فِيهِ اقرب vel بدى اقرب positum esse videtur; fortasse بدر اقرب legendum est. Quae verba arabica uncinis circumclusa posui, ab codice absunt.

Denique illis Fàràbensis fol. 104. vers. subiungit haec: وَعَلَى هَذَا ٱلْمِثَالِ قَدْ يُمْكِنُنَا أَنْ نُضَاعِفَ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْ نَقَرَاتِ ٱلْمَبْدَإِ مُضَاعَفَاتٍ أَكْثَرَ مِنِ ٱثْنَتَيْنِ إِمَّا ثَلَاثًا وَإِمَّا أَرْبَعًا فَيَحْدُثُ إِيقَاعَاتٌ أُخَرُ وَقَدْ يُمْكِنُ أَنْ يُقَرَّبَ بَيْنَ نَقَرَاتِ هَذِهِ ٱلْأَصْنَافِ ٱلَّتِي رُسِمَتْ مِنَ ٱلْمُفَصَّلَاتِ وَيُبَعَّدَ بَيْنَهَا وَكَذَلِكَ فِي سَائِرِ ٱلْإِيقَاعَاتِ ٱلَّتِي تُنْشَأُ بِتَضْعِيفِهَا إِضْعَافًا أَكْثَرَ مِنِ ٱثْنَتَيْنِ i. e. „atque hac ratione singulas rhythmi primitivi pulsationes ita duplicare possumus, ut plures quam binae edantur, aut ternae, aut quaternae, unde rhythmi exsistunt alii. Porro tempora inter pulsationes specierum diremtarum, quas descripsimus, interposita et contrahi possunt, et produci. Quod et ipsum in rhythmis ceteris fieri potest, qui quidem exsistunt, si pulsationes pluries quam bis duplicantur." Quibus verbis Fàràbensis ea subiungit, quae supra pag. 132. adtulimus, quibus perhibet rhythmos nuncupari ***graves***, si tempora inter pulsationes interponuntur producta, ***leves*** vero si tempora interponuntur breviora.

Deinde fol. 104. vers. de quibusdam rhythmorum exornationibus, quae ut rhythmi iucundiores fiant admittuntur, Fàràbensis dicere incipit, ponitque haec: فَهَذِهِ هِيَ ٱلسُّبُلُ ٱلَّتِي بِهَا تُنْشَأُ أَصْنَافُ ٱلْإِيقَاعَاتِ لِلَحْنٍ لَحْنٍ وَكُلُّ نَوْعٍ مِنْ أَنْوَاعِ ٱلْإِيقَاعَاتِ فَإِنَّ فِيهِ مَا هُوَ مَبْنَى ذَلِكَ ٱلْإِيقَاعِ وَأَصْلُهُ وَلَهُ أَيْضًا تَزْيِينَاتٌ وَتَشْبِيعَاتٌ وَهَذِهِ إِمَّا بِزِيَادَةِ نَقَرَاتٍ مِنْ خَارِجٍ وَإِمَّا بِغَيْرِ زِيَادَةٍ i. e. „His igitur rationibus confinguntur species rhythmorum variae singulis melodiis destinatae. Unicuique vero rhythmorum classi est fundamentum quoddam sive forma primitiva, porroque ei sunt exornationes et complementa, quae aut per pulsationes extra adiectas efficiuntur, aut sine pulsationum adiectione."

Exornatio rhythmorum, quae sine pulsationum novarum adiectione fit, quattuor modis paratur; qui sunt hi:

1. per تَوْصِيلُ ٱلْمُفَصَّلِ *coniunctionem diremti*; qua de re Fârâbensis ita exponit: فَٱلتَّوْصِيلُ أَنْ تُجْعَلَ فَوَاصِلُ أَدْوَارِ ٱلْإِيقَاعِ ٱلْكُبْرَى فَوَاصِلَ صُغْرَى أَوْ وُسْطَى أَوْ أَنْ تُزَالَ ٱلْفَاصِلَةُ أَصْلًا فَتَصِيرَ دَوْرَانِ مِنْ أَدْوَارِهَا دَوْرًا وَاحِدًا مِثَالُ ذَلِكَ ٱلضَّرْبُ ٱلْأَوَّلُ مِنَ ٱلَّتِي رَسَمْنَاهَا فَإِنَّ فَاصِلَتَهُ ٱلْكُبْرَى مَتَى جُعِلَتْ صُغْرَى أَوْ وُسْطَى صَارَتْ أَدْوَارُهُ سِتَّ نَقَرَاتٍ سِتَّ نَقَرَاتٍ فَتَصِيرُ هٰكَذَا

تن تن تن   تن تن تن   تن تن تن   تن تن تن

i. e. „*Coniunctio* in eo versatur, ut aut tempora dirimentia, quae periodos rhythmi separant, magna convertantur in exigua vel mediocria, aut tempus dirimens plane tollatur ita, ut periodi rhythmi duae in periodum unam confluant. Nam si primae, quam supra [*pag. 153. tan tan tan tan tan tan*] descripsimus, speciei tempus dirimens magnum in exiguum vel mediocre convertitur, tum huius rhythmi periodi ex pulsationibus senis constant, fitque ipse hic:

tan tan tan   tan tan tan   tan tan tan   tan tan tan."

Pro دَوْرَانِ مِنْ أَدْوَارِهَا in codice دورا من ادوارها posita sunt.

2. per تَفْصِيلٌ *diremtionem*; qua de re Fàrâbensis ita exponit: وَٱلتَّفْصِيلُ قَدْ يَكُونُ فِي ٱلْمُوَصَّلِ وَفِي ٱلْمُفَصَّلِ أَمَّا فِي ٱلْمُوَصَّلِ فَأَنْ تُجْعَلَ لَهَا فَوَاصِلُ وَأَمَّا فِي ٱلْمُفَصَّلِ فَأَنْ تُجْعَلَ فَوَاصِلُ فِي ٱلْأَمْكِنَةِ ٱلَّتِي لَيْسَتْ لَهَا فَوَاصِلُ i. e. „*diremtio* quum in rhythmo coniuncto, tum in diremto, parari potest. In coniuncto tum exsistit, si in eo tempora dirimentia ponuntur; in diremto tum, si tempora dirimentia iis locis ponuntur, in quibus tempora dirimentia non fuerant."

3. per تَكْرِيرُ ٱلْجُزْءِ ٱلْوَاحِدِ بِعَيْنِهِ مِرَارًا *iterationem partis unius pluries factam*; qua de re Fàrâbensis ita exponit: وَٱلْمُكَرَّرُ هُوَ أَنْ تُكَرَّرَ جُزْءًا وَاحِدًا مِنْ أَجْزَآءِ دَوْرٍ وَاحِدٍ مِرَارًا كَثِيرَةً فَيَتَغَيَّرَ بِذَلِكَ أَشْكَالُ ٱلْأَدْوَارِ مِثَالُ ذَلِكَ ٱلصِّنْفُ ٱلْأَوَّلُ فَإِنَّ كُلَّ دَوْرٍ مِنْهُ مُرَكَّبٌ مِنْ جُزْءَيْنِ فَالْجُزْءُ ٱلْأَوَّلُ هُنَا مَا تَحْوِيهِ

ٱلنَّقْرَتَانِ وَمَا بَعْدَ ذٰلِكَ فَجُزْءٌ ثَانٍ وَإِذَا كُرِّرَ مِنْهُ جُزْءٌ فَأَمَّا أَنْ يَكُونَ ٱلْجُزْءُ ٱلْأَوَّلَ فَيَصِيرَ هٰكَذَا

تن تن تن   تن تن تن

وَإِمَّا أَنْ يَكُونَ ٱلْجُزْءُ ٱلثَّانِي فَيَصِيرَ هٰكَذَا

تن تن تن   تن   تن

وَإِمَّا أَنْ يَكُونَ فِي بَعْضِهِ ٱلْجُزْءُ ٱلْأَوَّلُ وَفِي بَعْضِهِ ٱلْجُزْءُ ٱلثَّانِي وَكَذٰلِكَ فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنْ سَائِرِ ٱلْإِيقَاعَاتِ i. e. rhythmus *iteratus* ita paratur, ut partium earum, quae in una periodo insunt, unam pluries iteres ita, ut ea re conformatio periodorum mutetur. Exempli causa in specie prima [*pag. 154. tan tan tan tan tan tan*] quaevis periodus partes duas continet, quarum prima ex eo constat, quod pulsationes duae [*primae*] complectuntur; quod vero deinde sequitur [*tempus dirimens*], est pars secunda. Quodsi iam aliqua huius rhythmi pars iteratur, aut prima iterari potest ita, ut rhythmus hic fiat:

tan tan tan   tan tan tan

aut secunda iterari potest ita, ut rhythmus hic fiat:

tan tan tan   tan   tan

aut in alio rhythmi loco pars prima iteratur, in alio secunda. Quae eadem in ceterorum rhythmorum unoquoque fieri possunt."

4. per تَرْكِيبُ أَجْزَآءِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْ أَدْوَارِهَا تَرْكِيبَاتٍ مُخْتَلِفَةً *compositionem partium uniuscuiusque periodi variis modis paratam.* Qua de re Fârâbensis fol. 104. vers. et fol. 105. rect. tradit haec: وَتَرْكِيبُ ٱلْأَجْزَآءِ هُوَ أَنْ يُقْسَمَ ٱلدَّوْرُ ٱلْوَاحِدُ إِلَى أَجْزَآئِهِ ٱلَّتِي يُمْكِنُ أَنْ يَنْقَسِمَ إِلَيْهَا ثُمَّ رُكِّبَ مِنْهُ جُزْءٌ مِنْهُ مَعَ كُلِّ دَوْرٍ أَوْ مَعَ بَعْضِ ٱلْأَدْوَارِ أَوْ كُلُّ جُزْءٍ مَعَ كُلِّ دَوْرٍ مِثَالُ ذٰلِكَ أَنْ تُرَكِّبَ أَوَّلَ جُزْءَيِ ٱلصِّنْفِ ٱلْأَوَّلِ إِلَى آخِرِ كُلِّ دَوْرٍ مِنْ أَدْوَارِهِ حَتَّى يَصِيرَ هٰكَذَا

تن تن تن   تن تن تن تن تن   تن تن

أَوْ رُكِّبَ ٱلْجُزْءُ ٱلثَّانِي إِلَى أَوَائِلِ ٱلْأَدْوَارِ حَتَّى يَصِيرَ هٰكَذَا

تن   تن تن تن   تن   تن تن تن

وَكُلُّ إِيقَاعٍ كَانَتْ أَجْزَآءُ كُلِّ دَوْرٍ مِنْ أَدْوَارِهِ أَكْثَرَ كَانَ أَمْكَنَ لِتَرْكِيبِ أَجْزَآئِهِ وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْ هَذِهِ يُغَيِّرُ أَشْكَالَ ٱلْإِيقَاعَاتِ حَتَّى يُظَنَّ بِهَا أَنَّهَا إِيقَاعَاتٌ أُخَرُ i. e. „compositio partium ita paratur, ut periodus una in partes eas, in quas dividi potest, dividatur, deindeque illarum partium una aut cum periodo unaquaque, aut cum periodis nonnullis, coniungatur, aut pars unaquaeque cum unaquaque periodo componatur; exempli causa si duarum partium illarum, quae in specie prima insunt, primam ad uniuscuiusque periodi finem adiicis ita, ut hic rhythmus exsistat:

tan tan tan   tan tan   tan tan   tan   tan tan

vel si partem secundam ad uniuscuiusque periodi initium addis ita, ut hic rhythmus exsistat:

tan   tan tan   tan   tan   tan tan   tan.

Partes vero, quas rhythmi periodi continent, quanto sunt plures, tanto plures fieri possunt illarum partium compositiones, quarum quaevis conformationem rhythmorum ita mutat, ut rhythmi alii esse putentur." Pars rhythmi prima in exemplis hoc loco ab Fârâbensi adpositis est: *tan tan   tan*, secunda vero: *tan   tan*, sive tempus dirimens.

Quae rhythmorum *exornationes* per pulsationes extra adiectas pag. 157. efficiuntur, de iis Fârâbensis fol. 105. rect. ita exponit: وَأَمَّا ٱلَّتِي تَكُونُ بِزِيَادَاتٍ مِنْ خَارِجٍ فَإِمَّا أَنْ تَكُونَ بِنَقَرَاتٍ تَامَّةٍ وَإِمَّا أَنْ تَكُونَ بِإِشْمَامَاتٍ وَإِمَّا بِٱلرَّوْمِ وَهَذِهِ ٱلْمُنْفَرِدَاتُ ٱلزَّائِدَةُ إِمَّا أَنْ تَكُونَ فِي أَوْسَاطِ ٱلْأَدْوَارِ وَإِمَّا أَنْ تَكُونَ بَيْنَ ٱلدَّوْرَيْنِ وَإِمَّا أَنْ تَكُونَ فِي أَجْزَآءِ أَدْوَارِ ٱلْإِيقَاعَاتِ وَلَا تَقَعُ فِي وَسَطِ كُلِّ دَوْرٍ إِنَّمَا يَقَعُ أَكْثَرُ ذَلِكَ فِي أَوْسَاطِ أَدْوَارِ ٱلْإِيقَاعَاتِ ٱلثَّقِيلَةِ فَإِنَّ أَزْمِنَةَ مَا بَيْنَهَا [لَمَّا كَانَتْ] طِوَالًا وَنَازِعَةً شُغِلَتْ بِنَقَرَاتٍ وَكَذَلِكَ مَتَى كَانَتِ ٱلْفَوَاصِلُ ٱلْكُبْرَى طِوَالًا جِدًّا زِيدَ فِي آخِرِ كُلِّ دَوْرٍ نَقْرَةٌ تَشْغَلُ بَعْضَ ذَلِكَ ٱلزَّمَانِ ٱلْفَارِغِ وَمَتَى كَانَتْ أَوَاخِرُ ٱلْأَدْوَارِ تُعْقِبُهَا وَقَفَاتٌ بَطِيئَةٌ طِوَالٌ عَسُرَ ٱلْإِنْتِقَالُ مِنْ دَوْرٍ إِلَى دَوْرٍ فَيُزَادُ حِينَئِذٍ نَقْرَةٌ تُسَهِّلُ ٱلْإِنْتِقَالَ مِنْ أَحَدِهِمَا إِلَى ٱلْآخَرِ فَتُسَمَّى بِذَلِكَ مُجَازَاتِ ٱلْأَدْوَارِ وَرُبَّمَا ٱسْتُعْمِلَ فِيهَا بَدَلَ ٱلنَّقَرَاتِ ٱلتَّامَّةِ نَقَرَاتٌ لَيِّنَةٌ وَذَلِكَ فِي ٱلتَّمْدِيدَاتِ ٱلْمُنْحَطَّةِ

فَأَمَّا ٱلتَّمْدِيدَاتُ ٱلْعَالِيَةُ وَٱسْتُمِلَّ مَتَى كَانَتِ ٱلْفَوَاصِلُ ٱلْكُبْرَى عِظَامًا جِدًّا وَيَعْرِضُ
بِسَبَبِ هَذِهِ ٱلزِّيَادَاتِ أَنْ تَتَّصِلَ كَثِيرٌ مِنَ ٱلْإِيقَاعَاتِ ٱلْمُنْفَصِلَةِ وَيَنْفَصِلَ كَثِيرٌ مِنَ
ٱلْمُوَصَّلَاتِ وَأَمَّا ٱلَّتِي تُسْتَعْمَلُ فِي آخِرِ دَوْرٍ فِي ٱللَّحْنِ فَإِنَّمَا تُسْتَعْمَلُ ٱعْتِمَادَاتٌ يَعْتَمِدُ
عَلَيْهَا ٱلْمُنْتَقِلُ فَيُسَهَّلُ بِهَا قَطْعُ ٱلْإِنْتِقَالِ وَرُبَّمَا كَانَتْ تِلْكَ ٱلنَّقَرَاتُ تَامَّةً وَرُبَّمَا
كَانَتْ لَيِّنَةً وَٱلْإِيقَاعَاتُ ٱلثَّقِيلَةُ مَتَى زِيدَتْ فِي أَوْسَاطِ [ٱلْأَدْوَارِ] نَقَرَاتٌ ٱنْقَسَمَتْ
أَزْمِنَتُهَا وَقُصِّرَتْ فَتَصِيرُ ثِقَالُهَا كَالْخَفِيفَةِ مِنْهَا وَتَصِيرُ نَقَرَاتُهَا ٱلسَّاكِنَةُ
كَالْمُتَحَرِّكَةِ غَيْرَ أَنَّ جُمْلَةَ زَمَانِ ٱللَّحْنِ يَبْقَى مِقْدَارُهَا عَلَى حَالَتِهِ فَٱلنُّقْلَةُ ٱلسَّرِيعَةُ
ٱلَّتِي يَحْدُثُ لَهَا ٱلسُّرْعَةُ بِسَبَبِ ٱلنَّقَرَاتِ ٱلزَّائِدَةِ ٱلَّتِي شَغَلَتْ [بَعْضَ ٱلزَّمَانِ ٱلْفَارِغِ
فَإِنَّهَا تُسَمَّى ٱلْإِدْرَاجَ وَ] سُرْعَةُ ٱلنُّقْلَةِ عَلَى ٱلنَّغَمِ فِي ٱلْإِيقَاعَاتِ ٱلَّتِي حَقُّهَا أَنْ تَكُونَ
ثَقِيلَةً مِنْ غَيْرِ نَقَرَاتٍ زَائِدَةٍ أَصْلًا فَإِنَّ ٱلْعَرَبَ تُسَمِّيهَا الحَثَّ فَٱلْإِدْرَاجُ يَبْقَى بِهِ
زَمَانُ ٱللَّحْنِ وَتَصِيرُ [أَزْمِنَةُ ٱلنَّقَرَاتِ] أَصْغَرَ وَأَمَّا مَقَاطِعُ ٱلْإِيقَاعَاتِ فَإِنَّهَا قَدْ تَكُونُ
بِإِضْعَافِ ٱلنَّقْرَةِ ٱلْأَخِيرَةِ وَقَدْ تَكُونُ بِنَقَرَاتٍ لَيِّنَةٍ وَأَمَّا بَدَايَاتُ ٱلْإِيقَاعَاتِ فَإِنَّهَا
يَكُونُ أَكْثَرُ ذَلِكَ بِأَنْ يُقْرَنَ آخِرُ جُزْءِ ٱلدَّوْرِ بِأَوَّلِ ٱلدَّوْرِ ٱلَّذِى يُبْتَدَأُ بِهِ
حَتَّى يَصِيرَ ٱلدَّوْرُ ٱلَّذِى ٱبْتُدِئَ بِهِ كَأَنَّهُ رَدِيفٌ لِدَوْرٍ تَقَدَّمَهُ i. e. „Quae vero [*exornationes*] per additamenta extra adiecta parantur, eae aut per pulsationes plenas, aut per *ischmâmos*, aut per *raumos* [pag. 145.] efficiuntur. Quae pulsationes singulares, quae adduntur, aut in mediis periodis, aut inter periodos duas, aut in certis periodorum rhythmi partibus, edi possunt. Sed non in cuiusvis periodi medium cadunt. Plerumque in medias periodos rhythmorum gravium cadunt, quoniam tempora eorum, inter pulsationes interposita, quia admodum longa et disiuncta sunt, pulsationibus implent homines. Eademque ratione, si tempus dirimens maximum est valde longum, ad uniuscuiusque periodi finem pulsatio una adiicitur, quae quandam temporis huius vacui partem implet. Si periodi finem pausa valde producta sequitur, ab periodo una ad alteram transire, difficile fit, proptereaque tum pulsatio adiicitur, quae transitum ab periodo una ad alteram faciliorem reddit; quae pulsationes hanc ob causam *transvectiones* periodorum vocantur, modoque eduntur plenae, modo lenes. Quae quidem in tensionibus depressis fiunt. Quod ad tensiones altas adtinet, fastidium pariunt, si tempora diri-

menta magna, quae in iis ponuntur, valde producta sunt. Per haec additamneta vero saepe rhythmi diremti in coniunctos convertuntur, coniuncti in diremtos. Quod ad ea additamenta adtinct, quae in extrema rhythmi periodo usurpantur, eduntur hoc loco *fulturae*, quibus musicus in transitu perficiendo innititur, ut abruptio transitionis his pulsationibus facilior reddatur; quae modo plenae eduntur, modo lenes. Si rhythmis gravibus in mediis periodis pulsationes adiiciuntur, tum horum rhythmorum tempora dividuntur, redduntur que breviora ita, ut rhythmi graves levibus similes fiant, pulsationesque quiescentes [*quae syllaba tan significantur*] fiant similes motis [*quae syllaba ta significantur pag. 150.*]; sed totius melodiae temporis summa tamen eandem quantitatem retinet. Transitus ille celer, qui per pulsationes adiectas, quae quandam temporis vacui partem implent, celeritatem suam obtinet, vocatur *complicatio*. Celeritatem vero illius transitionis, quae per sonos rhythmorum, qui graves esse debebant, sine pulsationibus adiectis instituitur, Arabes adpellant *incitationem*. In *complicatione* tempus, quod melodia occupat, manet; sed pulsationum tempora fiunt breviora. *Abruptiones* rhythmorum per pulsationis extremae duplicationem parantur, interdumque per pulsationes lenes. *Initia* rhythmorum plerumque ita comparantur, ut extrema periodi pars praemittatur initio illius periodi, ab qua exordium capiunt; unde fit, ut haec prima periodus subiuncta esse videatur periodo alicui praecedenti."

Quae verba arabica uncinis inclusa posui, in codice non exstant; ex coniectura ea adieci, quia librarius per incuriam ea omisisse mihi videtur. Porroque pro تَتَّصِلَ كَثِيرٍ a librario تتصل فتثير posita sunt; quae scribebat, non intellexisse videtur. Pro وَأَمَّا ٱلَّتِى تُسْتَعْمَلُ فِى آخِرِ in codice واما لان تستعمل فى اخر scripta sunt. Quemadmodum pausa hoc loco ab Fârâbensi ٱلزَّمَانُ ٱلْفَارِغُ *tempus vacuum* vocatur, ita ab Aristide pag. 41. χρόνος κενὸς et ab Quintiliano institut. orat. lib. 9. cap. 4. par. 51. *inane tempus* adpellatur.

Denique de discrimine, quod inter rhythmos diremtos et coniunctos intercedit, Fàràbensis fol. 105. vers. haec adiicit: [وَٱلْإِيقَاعَاتُ ٱلَّتِى] ذَوَاتُ نِظَامٍ أَفْضَلَ وَأَجْوَدَ هِىَ ٱلْإِيقَاعَاتُ ٱلْمُفَصَّلَةُ مِنْ قِبَلِ مَا يَقَعُ فِيهِ مِنِ ٱخْتِلَافِ ٱلْأَزْمِنَةِ وَأَمَّا ٱلْمُوَصَّلَاتُ فَقَلِيلَةُ ٱلْبَهَآءِ بِسَبَبِ تَسَاوِى أَزْمِنَتِهَا لِحَقَ ٱلنَّفْسَ مِنْهَا شِبْهُ مَلَالٍ وَيَنْتَظِمُ بِهَا نَغَمُ ٱلْأَلْحَانِ ٱنْتِظَامًا أَنْقَصَ وَلِذَلِكَ صَارَتِ ٱلثِّقَالُ مِنَ ٱلْمُوَصَّلَاتِ أَبْهَى مَسْمُوعًا إِذَا كَانَتِ ٱلثِّقَالُ مِنْهَا هِىَ ٱلَّتِى فَوَاتُهَا أَقْوَى [مِنَ] ٱلْمُفَصَّلَاتِ i. e. „rhythmi ii, quo-

rum constructio perfectior et praestantior est, sunt rhythmi *diremti*, quia tempora continent diversa; *coniuncti* vero parum splendidi sunt propter temporum aequalitatem, adeo ut hi animae aliquid fastidii parent, melodiarumque soni per eos ratione imperfectiori componuntur. Propterea ii, qui coniunctorum sunt graviores, sonant iucundius; nam interstitia eorum fortiora sunt quam ea, quibus rhythmi diremti utuntur.“ Perraro rhythmos coniunctos usurpari paulo post subiungit Fàrâbensis, praeter alia adponens haec: مِثْلَ أَوْزَانِ ٱلْأَشْعَارِ فَإِنَّهَا لَيْسَ فِيهَا مُوَصَّلٌ أَصْلًا وَأَمَّا ٱلتَّصْفِيقَاتُ وَٱلرَّقْصُ فَإِنَّهَا قَدْ تُسْتَعْمَلُ فِيهَا ٱلْمُوَصَّلَاتُ كَثِيرًا إِذَا كَانَ يُمْكِنُ ٱلنَّفْسَ فِيهَا أَنْ تُضِيفَ إِلَى ٱلْمَحْسُوسِ مِنْهَا نَقَرَاتٍ بِٱلضَّمِيرِ فَيُفَصِّلُ بِهَا ٱلْمُوَصَّلَاتُ i. e. „sicut metra carminum; in iis enim rhythmus coniunctus non exstat ullus. In plausibus vero, et in saltatione, rhythmi coniuncti saepe usurpantur, quia in illis anima ad eas, quas sentit, pulsationes adiicere potest alias, mente conceptas, per quas rhythmi coniuncti in diremtos convertuntur.“ Pro ٱلتَّصْفِيقَاتُ *plausus*, quod ex coniectura posui, in codice التضعيفات *duplicationes* scriptum est.

Quibus ita pertractatis, Fàrâbensis fol. 105. vers. ad rhythmorum septem usitatiorum pag. 144. explicationes eas, quas ipsi musici proponere solent, transit exponendas. De quibus in universum primo dicit haec: وَلْنَقُلِ ٱلْآنَ فِي أَصْنَافِ ٱلْإِيقَاعَاتِ ٱلَّتِي جَرَتْ عَادَةُ ٱلْعَرَبِ بِٱسْتِعْمَالِهَا وَهَذِهِ ٱلْإِيقَاعَاتُ أَيْضًا فِيهَا مَا هِيَ مَبَادِئُ وَأُصُولٌ وَفِيهَا تَشْبِيعَاتٌ وَتَزْيِينَاتٌ وَهَذِهِ فَتَكَادُ تَكُونُ غَيْرَ مَحْدُودَةٍ غَيْرَ أَنَّهَا إِنَّمَا تُشَبَّعُ أَوْ تُزَيَّنُ إِذَا ٱسْتُعْمِلَ فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهَا بَعْضُ تِلْكَ ٱلَّتِي ذَكَرْنَاهَا وَذَلِكَ إِمَّا بِتَفْصِيلٍ وَإِمَّا بِتَوْصِيلٍ أَوْ غَيْرِهِمَا وَلِذَلِكَ يَنْبَغِي أَنْ يُقْتَصَرَ مِنْهَا عَلَى مَا هِيَ أُصُولٌ وَمَبَانٍ فَنُعَدِّدُهَا وَنَتْرُكُ ٱسْتِقْصَاءَ ٱلْأَمْرِ فِيمَا عَدَاهَا فَإِنَّ ٱلْإِنْسَانَ مَتَى ٱحْتَفَظَ لِمَا عَدَّدْنَا مِنْ وُجُوهِ ٱلتَّزْيِينَاتِ وَٱلتَّشْبِيعَاتِ أَمْكَنَهُ ٱلْوُقُوفُ عَلَى مَا زُيِّنَ أَوْ شُبِّعَ فِي ٱلْإِيقَاعَاتِ ٱلْعَرَبِيَّةِ وَلْيَكُنْ مَا نُعَدِّدُهُ مِنْهَا إِذْ هُوَ كَسَائِرِ ٱلْأَشْيَاءِ ٱلَّتِي يُصْطَلَحُ عَلَيْهَا مَأْخُوذًا عَنْ سِيرَةِ ٱلْمُزَاوِلِينَ لِلْمُوسِيقِيِّ ٱلْعَمَلِيَّةِ مِنَ ٱلْعَرَبِ وَعَنْ حِذَاقِ مَنْ تَعَاطَى مِنْهُمْ أَعْمَالَ هَذِهِ ٱلصِّنَاعَةِ مِمَّنْ نَطَقَ عَنْ كَثِيرٍ مِمَّا زَاوَلَهُ مِنْهَا وَأَثْبَتَهُ فِي كِتَابٍ وَلْيَكُنْ مَا نُثْبِتُهُ هَاهُنَا مَا نَحْكِيهِ عَنْهُمْ مُعَبَّرًا عَنْهُ بِٱلْأَلْفَاظِ ٱلَّتِي جَرَتْ عَادَتُهُمْ

فِى ٱلْعِبَارَة i. e. „iam vero de iis rhythmorum speciebus dicamus, quae Arabibus usitatiores sunt. Quorum rhythmorum alii sunt primitivi et radices, alii exornati et completi. Quod ad hos adtinet, pacne non sunt finiti. Tum autem complentur vel exornantur, si aliquid eorum, quae supra exposuimus, paratur; quod aut per *diremtionem*, aut per *coniunctionem*, aut mutationes alias, effici potest. Propterea eos tantum adtingi oportet, qui sunt radices et fundamenta [i. e. *principales*]. Hos igitur enumerabimus, ceterorum explicatione omissa. Nam si quis ea, quae de variis exornandi et complendi modis diximus, memoriae infigit, quodcunque in rhythmis arabicis exornatur vel completur, perspicere poterit. Quaecunque vero ad rhythmos illos pertinentia hoc loco recensebimus, quum eodem, quo res ceterae, quae vocabulis artis explicantur, comparata sint modo, desumentur ex consuetudine eorum Arabum, qui musicae exercendae operam dant, atque ab peritissimis huius artis cultoribus, qui multa eorum, quae in hac arte ipsi persequuntur, exposuerunt, et in libro consignaverunt. Enarrabimus igitur hoc loco ea, quae ex iis comperimus, vocabulis significata iis, quae illi usurpare solent.“

Deinde 1. de Hesedscho ita dicit Fârâbensis: فَأَحَدُ مَبَانِى ٱلْإِيقَاعَاتِ ٱلْعَرَبِيَّةِ ٱلْهَزَجُ وَهُوَ ٱلَّذِى قَالُوا عَنْهُ أَنَّهُ ٱلْإِيقَاعُ ٱلَّذِى تَتَوَالَى نَقَرَاتُهُ نَقْرَةً نَقْرَةً وَهُوَ هَذَا

تن تن تن تن تن تن

فَأَقُولُ أَنَّ هَذَا ٱلْمَبْنَى مِنْ مَبَانِى إِيقَاعَاتِهِمْ هُوَ بَعْضُ ٱلْمُوَصَّلَاتِ ٱلَّتِى رَسَمْنَاهَا فِيمَا قَبْلُ وَبَعْضُهُمْ قَسَمَ ٱلْمُوَصَّلَاتِ ثَلَثَةَ أَقْسَامٍ فَيُسَمِّى أَثْقَلَ ٱلْمُوَصَّلَاتِ ٱلْإِيقَاعَ ٱلْجَامِعَ وَهُوَ ٱلَّذِى فَرَضْنَاهُ نَحْنُ مَبْدَأً لِسَايِرِ ٱلْإِيقَاعَاتِ وَيُسَمِّى أَخَفَّ ٱلْمُوَصَّلَاتِ ٱلْإِيقَاعَ ٱلْخَفِيفَ وَيُسَمِّى ٱلْمُتَوَسِّطَ مِنَ ٱلْمُوَصَّلَاتِ ٱلْهَزَجَ وَٱلَّذِى يَعْنُونَ بِٱلْهَزَجِ هُوَ فِى ٱلْحَقِيقَةِ مُتَوَسِّطُ ٱلْمُوَصَّلَاتِ وَأَقْدَارُ أَزْمِنَةِ غَيْرِهِمْ غَيْرُ مَحْدُودَةٍ بِتَقْدِيرٍ مُسْتَقْصٍ وَهُوَ يُثَقَّلُ تَارَةً وَيُخَفَّفُ تَارَةً غَيْرَ أَنَّهُ إِذَا ثُقِّلَ لَمْ يُبْلَغْ بِهِ ثِقَلَ ٱلْإِيقَاعِ ٱلْجَامِعِ وَلَا إِذَا خُفِّفَ يُبْلَغُ بِهِ خِفَّةَ ٱلْإِيقَاعِ ٱلْخَفِيفِ وَبَعْضُهُمْ يُسَمِّى جَمِيعَ ٱلْمُوَصَّلَاتِ هَزَجًا وَٱلْمُسْتَعْمَلُ فِى أَلْحَانِهِمْ مِنَ ٱلْمُوَصَّلَاتِ وَٱلَّذِى يُسَمُّونَهُ هَزَجًا عَلَى ٱلْأَكْثَرِ هُوَ مُتَوَسِّطَاتُ ٱلْإِيقَاعِ ٱلْمُوَصَّلِ i. e. „Primus vero rhythmorum arabicorum principalium

est Hesedsch. Quem eum rhythmum esse dicunt, cuius pulsationes deinceps eduntur singulae, qui igitur hic est:

tan tan tan tan tan tan

Ego vero hunc rhythmum principalem esse dico rhythmorum coniunctorum, quos supra definivimus, unum. Nonnulli homines rhythmos coniunctos in classes tres dispertiunt, gravissimamque, quam ceterorum rhythmorum principium pag. 145. esse sumsimus, rhythmum *complectentem* nuncupant, levissimam vero rhythmum *levem*, mediocrem ***Hesedschum.*** Quod ad eum adtinet, quem Hesedschum adpellant, re vera est coniunctus mediocris; in ceteris quantitates temporum non sunt restricte definitae. Modo quidem ille gravior usurpatur, modo levior. Sed ubi gravior usurpatur, tamen non tanta gravitas, quanta rhythmo *complectenti* est, ei tribuitur, neque, ubi levior usurpatur, eam levitatem accipit, qua rhythmus *levis* utitur. Alii vero homines coniunctos omnes adpellant Hesedschos. Sed qui in melodiis prae ceteris usurpantur coniuncti, Hesedschique prae ceteris nominantur, sunt rhythmi coniuncti mediocres.“

De quibusdam Hesedschi mutationibus fol. 106. rect. haec exponuntur:

غير أنهم إذا استعملوه شيعوه بزيادات يصير بها هذا الموصل ذا فواصل فيتغير
بها مما عليه مبناه في الأصل فمن ذلك أن تنقر النقرة الأولى على حالها وتزاد على
الثانية نقرة وتنقر الثالثة على حالها ثم يعود الدور مثل

تن تنن تن

وقد تنقر الثانية على ما هي في الأصل ثم يعاد هذا بعينه فيكون ذا أدوار وربما
لم يعيدوا الدور حتى تنقضي الخامسة والسادسة وهذا رسم ما كانت
أدواره أربعا أربعا

تن تن تن تن

وربما جعلوا النقرة الثانية نقرتين خفيفتين حتى يصير هكذا

تن تنن تن تن

ورسم الثاني وهو الذي تتوالى أدواره ستا ستا

تن تن تن تن تن تن

فإن الهزج متى شيع بهذا أو بأشباهه صار أحلى مسموعا وألذ غير أنه ليس لنا أن

نَسْتَوْفِى جَمِيعَ أَنْحَآءِ ٱلتَّغْيِيرَاتِ ٱلَّتِى تَلْحَقُهُ بِحَيْثُ تَكَادُ تَكُونُ غَيْرَ مَحْدُودَةٍ لَٰكِنَّنَا إِنَّمَا نَذْكُرُ مِنْهَا فِى مَدَارِ مَا بَعْدَهُ مِنْ أُصُولِ ٱلْإِيقَاعَاتِ ٱلْعَرَبِيَّةِ أَنْحَآءً نَجْعَلُهَا أَمْثِلَةً لِلتَّشْبِيعَاتِ وَٱلتَّغْيِيرَاتِ i. e. „sed ubi illum [***Hesedschum***] usurpant, additamenta quaedam ei adiiciunt, quibus efficitur, ut rhythmus hic coniunctus tempora dirimentia accipiat ita, ut natura ipsius primitiva mutetur. Quarum mutationum una est ea, qua pulsationem primam retinent non mutatam, pulsationi secundae vero pulsationem adiiciunt, tertiam retinent non mutatam, deindeque periodum iterant. Quod sic repraesentatur:

tan tatan tan —

Interdum vero, secunda non mutata, illud iteratur [***tan tan tan***—]. Qua quidem ratione hic rhythmus in periodos dividitur. Atque nonnunquam periodus non iteratur, nisi post pulsationem quintam vel sextam. Cuius vero periodi pulsationes quaternas continent, sic comparatus est:

tan tan tan tan —

Interdum pulsationem secundam in pulsationes duas leves convertunt, unde hic rthythmus exsistit:

tan tatan tan tan —

Repraesentatio speciei secundae, cuius periodi pulsationes senas continent, haec est:

tan tan tan tan tan tan —

Hesedschus, si his additamentis, vel huius generis aliis, completur, dulcior auditu, iucundiorque fit. Omnes vero mutandi modos, qui in eum cadere possunt, recensere non adtinet, quia paene innumerabiles sunt. Quam ob causam in iis, quae de rhythmis arabicis principalibus infra disseremus, modos mutandi nonnullos tantum describemus, tanquam complementorum et mutationum exempla.“ Pro وَقَدْ تُقَرُّ ٱلثَّانِيَةُ ***interdum vero, secunda non mutata,*** in codice perperam scriptum est وقد تقر الثالثة ***interdum vero, tertia non mutata.*** Repraesentatio speciei secundae, cuius periodi pulsationes senas continent, ab librario codicis non iusto loco, sed ad finem huius articuli posita est; quam in locum iustum restitui. Pro تن ***tan*** ab librario passim cum Teschdîdo adiecto تنّ ***tanna*** scriptum est; quod perverse factum esse censeo, quum illius Teschdîdi mentionem Fârâbensis faciat nullam.

Hesedsch est metri quoque prosodiaci cuiusdam nomen; cuius metri forma principalis ab metricis Arabibus sic repraesentatur:

◡ — — — ◡ — — — ◡ — — — ◡ — — — مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن

2. De levi Ramali Fârâbensis fol. 106. rect. sic disserit: وَمِنْهَا خَفِيفُ ٱلرَّمَلِ وَهُوَ ٱلَّذِى ذَكَرُوا أَنَّهُ تَتَوَالَى نَقَرَاتُهُ نَقْرَتَيْنِ نَقْرَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ وَهٰذَا رَسْمُهُ

تن تن   تن تن   تن تن   تن تن

فَأَقُولُ أَنَّ هٰذَا هُوَ ٱلْمُفَصَّلُ ذُو ٱلزَّمَانِ ٱلْوَاحِدِ ٱلَّذِى يَحْدُثُ مِنْ تَضْعِيفِ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْ نَقَرَاتِ ٱلْمَبْدَإِ وَفَاصِلَتُهَا هِىَ أَعْظَمُ مِنْ كُلِّ فَاصِلَةٍ عُظْمَى تَقَعُ بَيْنَ دَوْرَيْنِ مِنْ أَدْوَارِ ٱلْإِيقَاعَاتِ ٱلْعَرَبِيَّةِ وَلِذٰلِكَ تُزَادُ إِلَى ٱلنَّقْرَةِ ٱلثَّانِيَةِ نَقْرَةٌ تَشْغَلُ بَعْضَ زَمَانِ فَاصِلَتِهِ فَيَصِيرُ هٰكَذَا

تن تن تن   تن تن تن   تن تن تن   تن تن تن

وَقَدْ يُسْتَعْمَلُ فِيهِ ٱلتَّوْصِيلُ وَٱلتَّفْصِيلُ وَهُوَ أَنَّهُمْ يَجْعَلُونَ ٱلدَّوْرَ ٱلْوَاحِدَ ٱلْأَعْظَمَ مُؤَلَّفًا مِنْ سِتَّةِ أَدْوَارٍ مِنْ أَدْوَارِ ٱلْأَصْلِ وَيَجْعَلُونَ هٰذَا ٱلدَّوْرَ مَقْسُومًا بِنِصْفَيْنِ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا ثَلٰثَةُ أَدْوَارٍ وَيَجْعَلُونَ بَيْنَ ٱلنِّصْفَيْنِ فَاصِلَةً وُسْطَى وَيَجْعَلُونَ بَيْنَ أَدْوَارِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ ٱلنِّصْفَيْنِ فَوَاصِلَ صُغْرَى وَيَسْتَعْمِلُونَ ٱلْفَوَاصِلَ ٱلْعُظْمَى عِنْدَ تَنَاهِى ٱلْأَدْوَارِ ٱلْعِظَامِ حَتَّى يَكُونَ هٰكَذَا

تن تن صغرى تن تن صغرى تن تن فاصلة وسطى

تن تن صغرى تن تن صغرى تن تن فاصلة عظمى

وَقَدْ يُغَيِّرُونَهَا أَنْحَاءً أُخَرَ مِنَ ٱلتَّغْيِيرَاتِ لَمْ نَذْكُرْهَا i. e. „Porro ex rhythmis principalibus est levis Ramali, quem pulsationes leves binas deinceps edere perhibent, [pag. 136.]. Qui igitur sic repraesentatur:

tan tan   tan tan   tan tan   tan tan

Ego vero hunc rhythmum dico esse diremtum eum, qui tempus unum continet, tumque exsistit, si rhythmi primitivi pulsationum unaquaeque duplicatur [pag. 156.]. Tempus dirimens, quod in hoc rhythmo usurpatur, temporibus dirimentibus ceteris, quae in rhythmis arabicis inter periodos duas cadunt, est maius. Proinde ad pulsationem secundam pulsatio adiicitur, quae quandam temporis dirimentis partem explet; unde rhythmus exsistit hic:

tan tan tan   tan tan tan   tan tan tan   tan tan tan.

Usurpantur interdum in hoc rhythmo coniunctio et diremtio. Constituunt enim quamque

periodum eius maiorem ex periodis rhythmi primitivi sex compositam. Quam ita bipartitam ponunt, ut utraque pars periodos tres [*minores*] contineat. Inter utramque partem tempus dirimens interponunt mediocre, inter singulas utriusque partis periodos [*minores*] tempora dirimentia exigua, ad finem periodorum maiorum vero tempora dirimentia magna. Tum igitur rhythmus hic fit:

tan tan — tan tan — tan tan —— tan tan — tan tan — tan tan ———

Deinde hi rhythmi mutantur etiam aliis modis, quos non enumeravimus."

3. De Ramalo sive gravi Ramali fol. 106. rect. et vers. ita exponit Fârâbensis: وَمِنْهَا ٱلرَّمَلُ وَبَعْضُهُمْ يُسَمِّيهِ ثَقِيلَ ٱلرَّمَلِ وَهُوَ مَا كَانَ إِيقَاعُهُ نَقْرَةً وَاحِدَةً ثَقِيلَةً ثُمَّ ٱثْنَتَانِ خَفِيفَتَانِ وَهُوَ هَكَذَا

تن   تن تن   تن   تن تن

وَهَذَا هُوَ ٱلْمُفَصَّلُ ٱلَّذِى يَحْدُثُ مِنْ تَغْيِيرِ ٱلنَّقْرَةِ ٱلثَّانِيَةِ مِنْ نَقَرَاتِ ٱلْمَبْدَإِ وَقَدْ تُسْتَعْمَلُ أَدْوَارُهُ غَيْرَ مُتَغَيِّرَةٍ عَمَّا عَلَيْهِ أَصْلُ ٱلْإِيقَاعِ وَقَدْ يُسْتَعْمَلُ مُغَيَّرًا وَهُوَ أَنَّهُ يُبْتَدَأُ بِٱلدَّوْرِ ٱلْأَوَّلِ عَلَى مَا هُوَ عَلَيْهِ فِي ٱلْأَصْلِ وَرُدِفَ [ٱلدَّوْرُ ٱلثَّانِي] بِفَاصِلَةٍ أَعْظَمَ مِنْ فَاصِلَةِ مَا بَيْنَ ٱلْوَاحِدَةِ وَبَيْنَ ٱلثِّنْتَيْنِ وَيُتْبَعُ تِلْكَ ٱلْفَاصِلَةُ بِتَكْرِيرِ ٱلْجُزْءِ ٱلثَّانِي مِنْ دَوْرِ ٱلْأَصْلِ مَحْثُوثًا مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا ثُمَّ يُرْتَدَفُ ذَلِكَ بِدَوْرٍ وَاحِدٍ مِنْ أَدْوَارِ ٱلْأَصْلِ أَوْ دَوْرَيْنِ فَيَكُونُ ذَلِكَ هُوَ ٱلدَّوْرُ ٱلْأَعْظَمُ مِنْ أَدْوَارِ ٱلرَّمَلِ فَهَذَا رَسْمُ دَوْرٍ أَعْظَمَ مِنْ أَدْوَارِهِ

تن   تن تن   تن   تن تن   تن   تن تن   تن   تن تن   تن   تن تن   تن

وَهَذَا أَتَمُّ أَدْوَارِهِ ٱلَّتِي يُسْتَعْمَلُ عَلَى ٱلْأَكْثَرِ وَرُبَّمَا أُرْدِفَ ٱلْمَحْثُوثُ بِدَوْرٍ وَاحِدٍ مِنْ أَدْوَارِ ٱلْأَصْلِ حَتَّى يَصِيرَ هَكَذَا

تن   تن تن   تن   تن تن   تن   تن تن   تن   تن تن   تن

وَقَدْ يَنْقُصُ مِنَ ٱلْمَحْثُوثَاتِ إِحْدَاهَا حَتَّى يَبْقَى أَرْبَعُ نَقَرَاتٍ وَقَدْ يُغَيَّرُ نَحْوًا آخَرَ مِنَ ٱلتَّغْيِيرِ غَيْرَ أَنَّ فِي مَا ذَكَرْنَا كِفَايَةً i. e. „porro ex rhythmis principalibus est

Ramal, quem nonnulli gravem Ramali vocant. Qui rhythmus pulsationem gravem continet unam, cui srbiunguntur leves duae, igiturque sic comparatus est:

tan tan tan tan tan tan.

Ergo rhythmus hic est disiunctus ille, qui exsistit, si rhythmi primitivi pulsationum secunda [pag. 155.] mutatur. Periodi huius rhythmi interdum sine ulla formae eius principalis mutatione usurpantur. Nonnunquam vero hoc rhythmo utuntur mutato. Nempe periodus prima prorsus ita comparata, ut in forma principali exstat, ponitur; subiungitur vero [periodo secundae] tempus dirimens, quod maius est quam id, quod inter primam et secundam intercedit. Cui tempori dirimenti adiicitur pars secunda periodi formae principalis accelerata, bisque vel ter repetita. Cui parti subiunguntur periodus formae principalis una vel duae. Tum haec periodorum Ramali unam maximam efficiunt, quae sic repraesentari potest:

tan tan tan		tan tan tan		tan tan tan	tan	tan tan		tan tan tan	
	⋮		⋮		⋮		⋮		⋮
prima		secunda		accelerata		tertia		quarta	

Haec igitur earum huius rhythmi periodorum, quae plerumque usurpantur, plenissima est. Interdum vero parti acceleratae una tantum periodorum formae principalis subiungitur; quod si fit, hic rhythmus exsistit:

tan tan tan		tan tan tan		tan tan tan	tan	tan tan	tan	
	⋮		⋮		⋮			⋮
prima		secunda		accelerata		tertia		

Interdum pulsationum acceleratarum una supprimitur ita, ut pulsationes quattuor? maneant. Atque etiam alio modo hic rhythmus mutatur; sed quae diximus satis sunt."

Verba arabica ٱلدَّوْرُ ٱلثَّانِي *periodo secundae*, quae posui uncinis circumclusa, in codice vero non exstant, ideo adieci, quia in repraesentatione huius rhythmi mutati per syllabas ***tan*** facta librarius periodos duas formae principalis praemisit parti acceleratae. Pro يُرْتَدَفُ in codice يستدى scriptum est, quod ad hunc locum non satis accommodatum est. Vocabulum ***Ramal*** valet: tolutim incedere, significatque etiam metrum quoddam prosodiacum, cuius forma principalis haec est:

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن — o — — — o — — — o — —

4. De gravi secundo Fàràbensis fol. 106. vers. sic disserit: وَمِنْهَا ٱلثَّقِيلُ ٱلثَّانِي وَهُوَ ٱلَّذِى إِيقَاعُهُ عِنْدَهُمْ ٱثْنَتَانِ ثَقِيلَتَانِ ثُمَّ وَاحِدَةٌ ثَقِيلَةٌ وَهُوَ هَكَذَا

تن تن تن تن تن تن

وَهٰذَا ٱلْأَصْلُ هُوَ ٱلْمُفَصَّلُ ٱلَّذِى يَحْدُثُ مِنْ تَضْعِيفِ ٱلنَّقْرَةِ ٱلْأُولَى مِنْ نَقَرَاتِ ٱلْمَبْدَإِ وَإِقْرَارِ ٱلثَّانِيَةِ عَلَى حَالِهَا وَقَدْ يُسْتَعْمَلُ مُغَيَّرًا وَتَغْيِيرُهُ عَلَى أَنْحَآءٍ كَثِيرَةٍ وَنَحْنُ نَذْكُرُ بَعْضَهَا فَمِنْ ذٰلِكَ أَنْ يُزَادَ عَلَى ٱلنَّقْرَةِ ٱلْآخِرَةِ مِنْ كُلِّ دَوْرٍ نَقْرَةٌ أُخْرَى يُشْغَلُ بِهَا بَعْضُ زَمَانِ ٱلْفَاصِلَةِ حَتَّى يُسَهَّلَ بِهَا الْمَجَازُ مِنْ دَوْرٍ إِلَى دَوْرٍ وَلِيُسَهَّلَ بِهَا قَطْعُ ٱلدَّوْرِ فَيَصِيرُ هٰكَذَا

تن تن　　تن تن　　تن تن　　تن تن　　تن

⋮　　⋮

وَرُبَّمَا أُرْدِفَتِ ٱلنَّقْرَةُ ٱلثَّالِثَةُ ٱلثَّقِيلَةُ أَيْضًا بِنَقْرَةٍ لَيِّنَةٍ وَرُبَّمَا أُرْدِفَ مُضَاعِفُ ٱلثَّالِثَةِ أَيْضًا بِنَقْرَةٍ لَيِّنَةٍ i. e. „porro ex rhythmis principalibus est gravis secundus [pag. 139.]. Quem esse dicunt pulsationes graves duas, quibus subiungitur gravis una. Sic igitur repraesentatur:

tan　tan　tan　　tan　tan　tan

Quae forma principalis est rhythmus ille diremtus, qui exsistit, si rhythmi primitivi pulsationum prima duplicatur, secunda vero retinetur non mutata [pag. 155.]. Interdum hic rhythmus usurpatur mutatus, mutatioque eius fit modis diversis, quorum commemorabimus nonnullos. Adiicitur nempe interdum ad uniuscuiusque periodi pulsationem extremam pulsatio alia, quae quandam temporis dirimentis partem explct, ut ipsa transitum ab periodo una ad alteram reddat faciliorem, utque hac pulsatione adiecta etiam abruptio periodi facilior reddatur. Tum rhythmus hic est:

tan　tan　　tan　tan　　tan　tan　　tan　tan　　tan

⋮　　⋮

Atque interdum etiam pulsationi tertiae gravi pulsatio una lenis subiungitur. Porroque nonnunquam etiam ei pulsationi, quae tertiam duplicat, pulsatio una subiungitur levis."

5. De levi gravis secundi sive machûrico ab Fàràbensi fol. 106. vers. exponuntur haec: وَمِنْهَا ٱلْإِيقَاعُ ٱلَّذِى يُسَمُّونَهُ ٱلْمَاخُورِىَّ وَخَفِيفَ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِى وَهُوَ ٱلَّذِى إِيقَاعُهُ عِنْدَهُمْ ٱثْنَتَانِ خَفِيفَتَانِ ثُمَّ وَاحِدَةٌ ثَقِيلَةٌ وَهٰذَا رَسْمُهُ

تَتَنْ تَنْ　　تَتَنْ تَنْ　　تَتَنْ تَنْ

⋮　　⋮

وَهٰذَا ٱلْأَصْلُ هُوَ إِيقَاعٌ مُفَصَّلٌ يَحْدُثُ [مِنْ] تَخْفِيفِ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِى وَقَدْ يُسْتَعْمَلُ عَلَى

مَا هُوَ عَلَيْهِ فِي ٱلْأَصْلِ وَيُسْتَعْمَلُ مُشَيَّعًا بِزِيَادَاتٍ تُزَادُ [عَلَيْهِ] يَتَغَيَّرُ بِهَا شَكْلُهُ ٱلَّذِى كَانَ لَهُ فِي أَصْلِ مَبْنَاهُ فَمِنْهَا أَنَّهُ يُسْتَعْمَلُ بِزِيَادَةِ نَقْرَةٍ عَلَى ٱلنَّقْرَةِ ٱلْأَخِيرَةِ وَيُكَرَّرُ الْجُزْءُ ٱلثَّانِي تَارَةً وَيُكَرَّرُ الْجُزْءَانِ جَمِيعًا تَارَةً مَرَّتَيْنِ وَمَا زَادَ وَهٰذَا رَسْمُ مَا ٱسْتُعْمِلَ بِزِيَادَةِ نَقْرَةٍ عَلَى ٱلثَّانِيَةِ

تَتَنْ تَنْ تَنْ تَتَنْ تَنْ تَنْ تَتَنْ

وَهَذَا رَسْمُ مَا كُرِّرَ فِيهِ الْجُزْءُ ٱلثَّانِي ٱلْمَزِيدُ عَلَيْهِ نَقْرَةٌ

تَتَنْ تَنْ تَنْ تَنْ . تَنْ تَنْ تَنْ تَتَنْ

وَهَذَا رَسْمُ مَا كُرِّرَ فِيهِ الْجُزْءَانِ جَمِيعًا

تَتَنْ تَتَنْ تَنْ تَنْ تَنْ تَنْ تَنْ تَنْ تَتَنْ

i. e. „porro ex rhythmis principalibus is est, quem machûricum sive levem gravis secundi vocant, dicuntque continere pulsationes leves duas, gravemque unam. Qui sic repraesentatur:

tatan tan tatan tan tatan tan

Quae eius forma principalis est rhythmus diremtus is, qui exsistit, si levior [*i. e. celerior*] redditur gravis secundus [pag. 139.]. Usurpatur interdum ita, ut formam suam principalem retineat. Nonnunquam vero usurpatur auctus additamentis, quae formam ipsius principalem mutant. Exempli gratia interdum ad pulsationem eius extremam pulsatio una adiicitur, iteranturque deinde aut pars secunda semel, aut utraque pars bis vel saepius. Igitur, si pulsatio una ad secundam adiicitur, haec est eius forma:

tatan tan tan tatan tan tan tatan

Si vero eius secunda, ad quam pulsatio una adiecta est, [*bis*] iteratur, hanc formam induit:

tatan tan tan tan tan tan tan tatan

Si utraque pars iteratur, haec est eius forma:

tatan tatan tan tan tan tan tan tan tatan."

Syllabae *tatan* in his repraesentationibus duas pulsationes leves significant.

6. Deinde gravem primum Fârâbensis fol. 106. vers. et 107. rect. sic describit: وَمِنْهَا ٱلْإِيقَاعُ ٱلَّذِى يُسَمُّونَهُ ٱلثَّقِيلَ ٱلْأَوَّلَ وَهُوَ ٱلَّذِى نَقَرَاتُ أَدْوَارِهِ ثَلَاثٌ ثَلَاثٌ مُتَوَالِيَةٌ وَهَذَا رَسْمُهُ

تن تن تن   تن تن تن

وَهَذَا ٱلْإِيقَاعُ هُوَ ٱلْمُفَصَّلُ ٱلَّذِى يَحْدُثُ بِتَضْعِيفِ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْ نَقْرَتَيِ ٱلْمَبْدَإِ بِنَقْرَةٍ مُتَوَسِّطَةٍ مُشْتَرِكَةٍ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْ نَقْرَتَيِ ٱلْمَبْدَإِ وَهَذَا ٱلْإِيقَاعُ كَثِيرًا مَا يُسْتَعْمَلُ غَيْرَ مُغَيَّرٍ عَمَّا عَلَيْهِ بِنْيَتُهُ فِى ٱلْأَصْلِ وَقَدْ يُغَيَّرُ بِتَضَاعُفِ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْ نَقَرَاتِهِ ٱلثَّلَثِ وَيُشْغَلُ [بَعْضُ] زَمَانِ فَاصِلَتِهِ ٱلْعُظْمَى بِنَقْرَةٍ لَيِّنَةٍ وَرُبَّمَا كَانَتْ نَقْرَةً تَامَّةً وَهَذَا رَسْمُهُ

تن تن   تن تن   تن تن   تن   تن تن   تن تن   تن تن   تن

⋮

وَمِنْهَا مَا [فِيهِ] تُنْقَرُ ٱلنَّقْرَةُ ٱلْأُولَى عَلَى حَالَتِهَا غَيْرَ مُضَاعَفَةٍ وَتَضَاعَفُ ٱلنَّقْرَتَانِ بَعْدَهَا وَقَدْ يُرْدَفُ مَعَ ذَلِكَ أَيْضًا بِتَكْرِيرِ ٱلْجُزْءِ ٱلْأَوَّلِ مِرَارًا كَثِيرَةً وَتَتَكَرَّرُ ٱلنَّقْرَةُ ٱلزَّائِدَةُ مِرَارًا كَثِيرَةً وَهَذَا رَسْمُ مَا لَمْ يَتَكَرَّرْ فِيهِ ٱلْجُزْءُ ٱلْأَوَّلُ أَوِ ٱلنَّقْرَةُ ٱلزَّائِدَةُ

تن   تن تن   تن تن   تن   تن تن   تن تن

⋮

وَهَذَا رَسْمُ مَا كُرِّرَ فِيهِ ٱلْجُزْءُ ٱلْأَوَّلُ وَٱلنَّقْرَةُ ٱلزَّائِدَةُ

تن   تن تن   تن تن   تن تن   تن تن   تن

⋮

وَقَدْ يُضَاعَفُ ٱلنَّقْرَةُ ٱلْأَخِيرَةُ وَحْدَهَا وَتُنْقَرُ ٱلْأُولَيَانِ عَلَى حَالَتِهِمَا وَقَدْ يُغَيَّرُ أَنْحَاءً أُخَرَ مِنَ ٱلتَّغْيِيرِ غَيْرَ هَذِهِ لَكِنِّى أَكْتَفِى بِذِكْرِ هَذِهِ وَحْدَهَا دُونَ بَاقِيهَا

i. e. „Porro ex rhythmis principalibus is est, quem gravem primum adpellant [pag. 138.], cuiusque periodi tres pulsationes continent deinceps editas. Igitur haec est eius forma:

tan tan tan   tan tan tan

Qui rhythmus est diremtus ille, qui exsistit, si utraque rhythmi primitivi pulsatio geminatur per pulsationem intermediam, quae inter duas illas rhythmi primitivi pulsationes interponitur [pag. 156.]. Atque sat frequenter rhythmus hic ita usurpatur, ut forma

eius principalis non mutetur. Interdum vero ita mutatur, ut pulsationum ipsius trium quaevis geminetur, quaedamque temporis dirimentis, quod in eo ponitur, maioris pars expleatur pulsatione una leni, pro qua nonnunquam substituitur pulsatio plena. Tum eius forma haec est:

tan tan tan tan tan tan tan tan tan tan tan tan tan tan
⋮
explens explens

Alia eius species est ea, in qua pulsatio prima ita retinetur, ut non mutetur, duae sequentes vero geminantur. Atque interdum his subiungitur pars prima pluries iterata, iteraturque etiam pulsatio illa explens pluries. Tum igitur, si nec pars prima, nec pulsatio explens, iteratur, haec est rhythmi forma:

tan tan tan tan tan tan tan tan tan
⋮
explens

Si pars prima et pulsatio explens iterantur, rhythmi forma haec est:

tan tan tan tan tan tan tan tan tan tan
⋮
explens explens

Interdum sola pulsatio tertia geminatur, non mutatis duabus primis. Porro etiam aliis modis hic rhythmus mutatur. Sed subsisto, his expositis, ceterosque mitto."

7. Denique de **levi gravis primi** fol. 107. rect. ita exponit Fârâbensis:

وَمِنْهَا ٱلْإِيقَاعُ ٱلَّذِى يُسَمُّونَهُ خَفِيفَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ وَهُوَ ٱلَّذِى نَقَرَاتُ أَدْوَارِهِ ثَلَاثٌ ثَلَاثٌ مُتَوَالِيَةٌ أَخَفُّ مِنْ نَقَرَاتِ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ وَهٰذَا رَسْمُهُ

تن تن تن   تن تن تن

وَهٰذَا يَحْدُثُ بِتَقْرِيبِ مَا بَيْنَ نَقَرَاتِ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ وَقَدْ يُسْتَعْمَلُ عَلَى مَا هُوَ عَلَيْهِ فِى ٱلْأَصْلِ غَيْرَ مُغَيَّرٍ وَقَدْ يُغَيَّرُ أَنْحَآءً مِنَ ٱلتَّغْيِيرَاتِ مِنْهَا أَنْ تُضَاعَفَ ٱلنَّقْرَةُ ٱلْأُولَى وَٱلثَّانِيَةُ وَتُقَرَّ ٱلثَّالِثَةُ عَلَى حَالَتِهَا وَتُرْدَفَ بِنَقْرَةٍ لَيِّنَةٍ وَهٰذَا رَسْمُهُ

تَنْ تَنْ تَنْ تَنْ تَنْ تَ   تَنْ تَنْ تَنْ تَنْ تَنْ تَ
⋮

وَمِنْهَا أَنْ تُضَاعَفَ ٱلْأُولَى وَتُقَرَّ ٱلثَّانِيَةُ عَلَى حَالَتِهَا ثُمَّ تُضَاعَفَ ٱلثَّالِثَةُ وَتُكَرَّرَ مُضَاعَفَةً وَهٰذَا رَسْمُهُ

تن تن تن تن تن تن تن   تن تن تن تن تن تن تن

وَمِنْهَا أَنْ تُضَاعَفَ ٱلْأُولَى وَٱلثَّانِيَةُ أَوْ تُخَفَّفَ مَعَ ذٰلِكَ وَتُتْرَكَ ٱلثَّالِثَةُ عَلَى حَالَتِهَا أَوْ تُثَقَّلَ مَعَ ذٰلِكَ وَتُكَرَّرَ وَهٰذَا رَسْمُهُ

تن تن تن تن تن   تن   تن تن

وَلَهُ أَيْضًا تَغْيِيرَاتٌ أُخَرُ

i. e. „Porro ex rhythmis principalibus is est, quem levem gravis primi adpellant, cuiusque periodi tres pulsationes continent deinceps editas, easque leviores quam quae in gravi primo eduntur [pag. 138.]. Igitur haec est eius forma:

tan tan tan   tan tan tan

Qui rhythmus tum exsistit, si tempora, quae inter pulsationes gravis primi interposita sunt, redduntur breviora. Interdum forma huius rhythmi principalis usurpatur non mutata. Sed mutationes quoque eius usurpantur variae. Quarum una talis est, ut pulsatio prima et secunda geminentur, tertiae vero, quae retinetur non mutata, subiungatur pulsatio una lenis. Tum rhythmi forma est haec:

tan tan tan tan tan ta   tan tan tan tan tan ta

Mutatio alia ita paratur, ut pulsatio prima geminetur, secunda retineatur non mutata, tertia geminetur, ipsaque geminata iteretur. Cuius mutationis forma haec est:

tan tan tan tan tan tan tan   tan tan tan tan tan tan tan

Mutatio alia talis est, ut pulsatio prima et secunda geminentur, quod interdum ita fit, ut etiam leviores reddantur, pulsatio tertia vero retineatur non mutata, quod interdum ita fit, ut etiam gravior reddatur, iteretur que. Tum forma haec est:

tan tan tan tan tan   tan   tan tan

Atque aliae huic rhythmo sunt mutationes."

Rhythmis principalibus septem ita enumeratis, ab Fârâbensi fol. 107. rect. et vers. subiunguntur haec: فَهِيَ جَمِيعُ ٱلْإِيقَاعَاتِ ٱلَّتِي جَرَتْ عَادَةُ ٱلْعَرَبِ بِٱسْتِعْمَالِهَا وَقَدْ عَدَّدْنَا أُصُولَهَا وَكَثِيرًا مِنَ ٱلْمُنْشَأَاتِ عَنْ تِلْكَ ٱلْأُصُولِ لِيَنْصَرِفَ ذِهْنُ ٱلْإِنْسَانِ إِلَى نَحْوِ تَنْشِئَتِهِ وَلِتَحْدُثَ لَهُ قُدْرَةٌ عَلَى تَنْشِئَتِهَا مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِهِ إِذَا أَرَادَ ذٰلِكَ

وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنَ ٱلْمُنْشَأَاتِ عَنِ ٱلْأُصُولِ قَدْ يُسْتَعْمَلُ فِيهِ تَكْرِيرُ ٱلْأَجْزَآءِ مِرَارًا كَثِيرَةً فَتَتَغَيَّرُ بِهَا أَشْكَالُ كَثِيرٍ مِنْهَا وَهَذِهِ كُلُّهَا إِذَا أُتْبِعَتِ ٱلْأَغَانِيَ ٱسْتُعْمِلَ فِيهَا أَنْحَآءٌ أُخَرُ مِنَ ٱلتَّغْيِيرَاتِ غَيْرَ هَذِهِ وَهِيَ سَائِرُ ٱلْأَنْحَآءِ ٱلَّتِي ذَكَرْنَاهَا قَبْلَ ٱلْإِيقَاعَاتِ ٱلْعَرَبِيَّةِ وَقَدْ تُخَفَّفُ جَمِيعُ ٱلْإِيقَاعَاتِ سِوَى ٱلْمَاخُورِيِّ إِمَّا كُلُّ أَجْزَآءِ ٱلْإِيقَاعِ وَإِمَّا أَكْثَرُهَا تَخْفِيفًا يُسَاوِي خِفَّتُهَا خِفَّةَ ٱلْجُزْءِ ٱلْأَوَّلِ مِنْ جُزْءَيِ ٱلْمَاخُورِيِّ فَيُسَمُّونَ تَخْفِيفَ ٱلْإِيقَاعَاتِ [ٱلَّذِي] هُوَ [هَذَا] ٱلنَّحْوُ مِنَ ٱلتَّخْفِيفِ ٱلتَّمْخِيرَ وَذَلِكَ إِنَّمَا يَكُونُ مَتَى كَانَتِ ٱلنَّقَرَاتُ لَا تُعَقِّبُهَا وَقَفَاتٌ أَصْلًا لَكِنْ تُعَقِّبُهَا حَرَكَةٌ أَبْطَأُ مِنْ أَسْرَعِ نُقْلَةٍ تُمْكِنُ مِنْ نَغْمَةٍ إِلَى نَغْمَةٍ وَيَكُونُ زَمَانُهَا أَقَلَّ مِنْ زَمَانِ حَرَكَةِ إِيقَاعٍ تُعَقِّبُهَا وَقْفَةٌ تُعَقِّبُ نَقْرَةً وَلِذَلِكَ قَدْ يُظَنُّ أَنَّ ٱسْمَ ٱلْمَاخُورِيِّ لَيْسَ يَقَعُ عَلَى إِيقَاعٍ بِعَيْنِهِ لَكِنْ يُظَنُّ أَنَّهُ يَدُلُّ عَلَى حَالٍ لَيْسَ يَخْتَصُّ بِهِ إِيقَاعٌ دُونَ إِيقَاعٍ بَلْ يَعُمُّ جَمِيعَ ٱلْإِيقَاعَاتِ فَأَمَّا مَنْ تَقَدَّمَ مِنْ حِذَاقِ مَنْ زَاوَلَ أَعْمَالَ هَذِهِ ٱلصِّنَاعَةِ مِنَ ٱلْعَرَبِ فَإِنَّهُمْ يُوقِعُونَ هَذَا ٱلْإِسْمَ عَلَى خَفِيفِ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِي فَأُثْبِتَ أَنْ يَكُونَ تَخْفِيفُ سَائِرِ ٱلْإِيقَاعَاتِ هَذَا ٱلنَّحْوَ مِنَ ٱلتَّخْفِيفِ وَلَمَّا ٱسْتُنْبِطَ أَخِيرًا وَكَانَتْ سُرْعَةُ مُخَفَّفَاتِهَا مُتَسَاوِيَةً لِسُرْعَةِ ٱلْجُزْءِ ٱلْأَوَّلِ مِنْ خَفِيفِ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِي ٱلْمَخْصُوصِ بِٱسْمِ ٱلْمَاخُورِيِّ ٱسْتُعِيرَ لِمُخَفَّفَاتِ سَائِرِ ٱلْإِيقَاعَاتِ ٱسْمُ ٱلْمَاخُورِيِّ وَيُسَمَّى تَخْفِيفُهَا هَذَا ٱلتَّمْخِيرَ لَهَا وَلْيَكُنْ ذَلِكَ مُمَخَّرَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ وَهَذَا رَسْمُهُ

تتن تتن تتن تن   تتن تتن تتن تن

وَٱلْعَادَةُ فِي ٱلْمُمَخَّرَاتِ أَنْ يُكَرَّرَ جُزْؤُهَا ٱلْمُمَخَّرُ مِرَارًا كَثِيرَةً فَتَطُولَ لِذَلِكَ أَدْوَارُهُ ٱلْعُظْمَى مِثَالُ ذَلِكَ مَاخُورِيُّ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ وَهَذَا رَسْمُهُ

تتن تتن تتن تتن تتن تتن

وَرُبَّمَا صَارَ ٱلدَّوْرُ أَعْظَمَ مِنْ هَذَا

i. e. „Hi igitur sunt rhythmi ii omnes, quos Arabes usurpare solent. Formas eorum

principales, magnamque earum quoque, quae ex formis illis principalibus finguntur, partem enumeravimus, ut ad hunc fingendi modum quisque ingenium advertat, ipseque suo marte huius generis rhythmos, si velit, fingere possit. In earum formarum, quae ex formis principalibus fictae sunt, quavis partes singulae pluries iterari possunt adeo, ut multarum conformatio hac re mutetur. Porro in his rhythmis omnibus, si ad cantilenas adplicantur, genera mutationum alia usurpantur, de quibus ante diximus, quam rhythmos arabicos explicuimus. Rhythmi omnes, excepto machûrico, vel quod ad omnes, vel quod ad multas rhythmi partes adtinet, leviores reddi possunt adeo, ut eorum levitas ad duarum machûrici partium primae levitatem accedat. Unde fit, ut eam rhythmorum adlevationem, quae huius generis est, *machurizationem* adpellent. Quod tum tantummodo fit, si pulsationibus pausae subiunguntur nullae, sed motio tamen subiungitur, quae tardior est quam transitus, qui ab sono uno ad alterum fieri potest celerrimus [pag. 149.], tempus huius motionis vero brevius est quam tempus illius motionis in aliquo rhythmo usurpatae, quam sequitur pausa, quae pulsationi subiungitur. Censent igitur nonnulli nomen machûrici non rhythmum quendam singulum, sed habitum quendam generalem significare, qui non uni tantum rhythmo prae ceteris, sed rhythmis omnibus tribui possit. Peritissimi vero eorum hominum, qui apud Arabes rebus huius artis operam dederunt, illo nomine *levem gravis secundi* significarunt. Sed ceterorum quoque rhythmorum adlevationem esse huius generis, concessum est. Quae adlevatio quum novissima prodierit, rhythmorumque adlevatorum celeritas ad celeritatem partis primae rhythmi levis gravis secundi, qui prae ceteris machûricus nuncupatur, proxime accedat, ad ceteros quoque rhythmos adlevatos nomen machûrici translatum est. Quorum adlevatio igitur, quae huius generis est, *machûrizatio* eorum adpellatur. Si exempli causa gravem primum machûrizatum repraesentare volumus, haec erit eius forma:

tatan tatan tatan tan tatan tatan tatan tan.

Atque in rhythmis machûrizatis pars machûrizata pluries iterari solet ita, ut periodi eorum maiores admodum longae fiant. Cuius rei exemplum cernitur in machûrico gravis primi, cuius forma haec est:

tatan tatan tatan tatan tatan tatan.

Nonnunquam periodus exsistit, quae etiam maior quam illa est.“

Fârâbensis postquam septem rhythmorum principalium naturam ita explanavit singulorum, de iis quae ei, qui aliquam melodiam specialem componere vult, facienda et perpendenda sint, fol. 107. vers. et fol. 108. disserit. Primo الْجَمَاعَةُ *systema* [pag. 57. 120 — 122.] certum, ex quo soni melodiae capiantur, eligendum esse; deinde

اَلْجِنْسُ *modulationis genus* [pag. 50.] aliquod, cuius intervalla usurpentur; deinde systema utrum perfectum, an imperfectum sit, examinari oportere; porro utrum ex quadam systematis illius parte, et quanam, an ex sonis eius omnibus, melodiam componere velimus; deinde explorandum esse, ex quanam اَلنَّوْعُ *octavarum specie* [pag. 65.] soni melodiae principales sive مَبَانِى ٱللَّحْنِ *fundamenta melodiae* sumamus [atque etiam supra fol. 122. 124. pro مَثَانِى ٱلْأَلْحَانِ *soni secundarii melodiarum* scribendum esse مَبَانِى ٱلْأَلْحَانِ *fundamenta melodiarum* censeo]. Certa vero octava electa, sonos ipsius consonos ab dissonis distingui oportere; quam rem qui perficere velit, ei adiumento esse posse tabulas praemissas, de quibus supra dictum est, pag. 120—126. Quod ita exponit Fârâbensis fol. 108. recto: ثُمَّ نُمَيِّزُ بَيْنَ ٱلْمُتَلَائِمَاتِ مِنْهَا وَبَيْنَ ٱلْمُتَنَافِرَةِ وَذَلِكَ أَنْ نَأْخُذَ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْ نَغَمِ ذَلِكَ ٱلنَّوْعِ وَنُدْخِلَهَا فِى الْجَدَاوِلِ ٱلَّتِى سَلَفَتْ وَنَأْخُذَ مُلَائِمَاتِهَا وَمُنَافِرَاتِهَا وَنُمَيِّزُ بَيْنَ مُلَائِمَاتِهَا ٱلْعُظْمَى وَبَيْنَ ٱلْوُسْطَى وَبَيْنَ ٱلصُّغْرَى وَقَدْ يُمْكِنُ تَمْيِيزُ ذَلِكَ بِتِلْكَ الْجَدَاوِلِ بِأَعْيَانِهَا ثُمَّ نَصِيرُ بَعْدَ ذَلِكَ اِلَى جَدَاوِلِ ٱلْاِنْتِقَالَاتِ i. e. „deinde distinguimus consonos illorum sonorum ab dissonis; quod quidem perficitur, si illius octavae sonos singulos in tabulas illas, quas praemisimus, inferimus, eosque, qui illis consoni vel dissoni sunt, inde sumimus. Porro consonantias distinguimus maximas, medias et minores; quarum quidem distinctio ex iisdem tabulis peti potest. Tum vero, illis peractis, ad tabulas transitionum procedimus [vide supra pag. 126.]." Denique quomodo melodia, quae iam rite composita sit, ad certum rhythmum adstringatur, exponit. De exornationum quoque generibus, ut اَلتَّكْثِيرُ *augmento* et اَلتَّفْخِيمُ *corroboramento*, quibus adhibitis melodia reddatur elegantior, dicit variis, atque de rhythmorum exornatione. De ratione, quae inter rhythmi musici partes et metrorum poeticorum partes intercedat, fol. 108. vers. dicit haec: وَٱلْأَجْزَآءُ ٱلْعُظْمَى تَقُومُ فِى ٱلْأَلْحَانِ مَقَامَ ٱلْأَبْيَاتِ فِى ٱلْأَشْعَارِ وَٱلْأَجْزَآءُ ٱلْوُسْطَى تَقُومُ فِيهَا مَقَامَ [أَجْزَآءِ] ٱلْمَصَارِيعِ وَٱلْأَجْزَآءُ ٱلصُّغْرَى تَقُومُ فِيهَا مَقَامَ أَجْزَآءِ ٱلْمَصَارِيعِ i. e. „partes melodiae maiores explent locum distichorum carminis; partes illius mediae explent locum [partium] hemistichiorum; partes vero illius minores explent locum partium hemistichiorum [sive pedum prosodicorum]." Vocabulum

أَجْزَآءِ *partium* illud, quod uncinis inclusum posuimus, per incuriam notarii in scripturam arabicam intrusum esse videtur.

Ita Fàrâbensis de melodiis, quae ex instrumentorum musicorum sonis componuntur, dicit. Quibus absolutis, extremo libri capite fol. 109—123. ad melodias eas transit, quae ex gutturis humani sonis parantur; quas hoc loco vocat: ٱلْأَلْحَانُ ٱلَّتِي تَتَأَلَّفُ عَنِ ٱلنَّغَمِ ٱلْكَائِنَةِ بِٱلتَّصْوِيتِ ٱلْإِنْسَانِيِّ i. e. melodias, quae componuntur ex sonis iis, quas edit vox humana; vide supra pag. 116. nam in his sonis componendis non acuminis et gravitatis tantum rationem esse habendam, sed ad alias quoque eorum qualitates animadverti oportere. Deinde de pedibus verborum prosodicis dicit, quomodoque ad verba versiculorum carminis soni ex gutture humano editi adplicari possint, explicat. Porro fol. 121. de variis melodiarum classibus, varios animi motus concitantibus, dicit, deque discriminibus melodiarum multis, quae in hac re aliquid momenti habent. Quodsi in melodiam unam momenta, ex quibus affectus animi pendent, recipiantur nimis multa, inde eas exsistere melodias perhibet, quae ٱلْمَتِينَةُ *solidae* nuncupantur: فَتَصِيرُ لِذٰلِكَ بَعْضُهَا كَامِلَةً وَبَعْضُهَا نَاقِصَةً وَبَعْضُهَا مُتَوَسِّطَةً وَإِذَا ٱجْتَمَعَتْ هٰذِهِ ٱلْفُصُولُ كُلُّهَا وَٱسْتَقْصَتْ رُبَّمَا عَرَضَ عَنْهَا فِي ٱللَّحْنِ أَنْ يَصِيرَ ثَقِيلَ ٱلْمَسْمُوعِ فَلَا يُبْلَغُ بِهِ إِلَى ٱلْمَقْصُودِ كَمَا قَدْ يَعْرِضُ لِسَائِرِ الْحَوَاسِّ مَتَى ٱسْتَقْصَى لَهَا أَمْرٌ مَحْسُوسٌ بِهَا وَكَمَا يَعْرِضُ لِلذِّهْنِ عِنْدَ ٱسْتِقْصَآءِ ٱلْمَعْقُولَاتِ وَهٰذِهِ فَلْتُسَمَّى ٱلْأَلْحَانَ ٱلْمَتِينَةَ وَهٰذِهِ ٱلْأَحْوَالُ قَدْ تُكْسِبُ ٱلْأَلْحَانَ فَخَامَةً غَيْرَ أَنَّ ٱلْمَقْصُودَ لَيْسَ يُبْلَغُ بِهَا إِلَّا بِعُسْرٍ i. e. „sunt propterea melodiae nonnullae perfectae, aliae imperfectae, aliae mediae. Quodsi vero discrimina illa coniunguntur omnia, conferunturque cuncta, tum saepe accidit, ut talis quaedam melodia gravis esse videatur auditui, neque id, quod propositum erat, ea efficiatur; quod quidem etiam ceteris sensibus, si res, quam percipiunt, iis proponitur tota simul, accidere solet, atque intellectui quoque, si ea, quae mente percipiuntur, exponuntur omnia simul. Quae huius generis sunt, nuncupantur ***melodiae solidae.*** Quae per constitutionem talem robur quoddam soni quidem accipiunt, sed id, quod propositum erat, non efficiunt, nisi difficulter.“

Porro de melodiis iis, quae لَحْنٌ وَافٍ *melodia constans*, et لَحْنٌ حَائِلٌ *melodia declinans*, vocantur, fol. 121. vers. exponit haec: وَقَدْ يَعْرِضُ فِيهَا مَا يَعْرِضُ فِي

ٱلْأَقَاوِيلِ ٱلشِّعْرِيَّةِ ٱلْمَوْزُونَةِ أَنْ يَكُونَ بَعْضُ أَجْزَآئِهَا مُنَبِّهَةً عَلَى بَعْضٍ فَمَتَى عَرَضَ ذَلِكَ وَكَانَ مَا نَبَّهَ مِنْهَا عَلَى نَغْمَةٍ رَدَفَتْهُ تِلْكَ ٱلَّتِي نُبِّهَ عَلَيْهَا فَلْيُسَمَّى ذَلِكَ ٱللَّحْنُ ٱلْوَافِيَ وَإِنْ كَانَ مَا نَبَّهَ مِنْهَا عَلَى شَيْءٍ رَدَفَتْهُ غَيْرُ ٱلَّذِى نُبِّهَ عَلَيْهِ فَلْيُسَمَّى ذَلِكَ ٱللَّحْنُ الحَائِلَ i. e.: „Atque nonnunquam in melodiis perinde ut in dictis poeticis metricis accidit, ut quaedam earum pars alius cuiusdam partis praesagium adferat. Quod ubi fit, si sono ei, qui sonum alium praesagivit, sonus ille ipse, quem praesagivit, subiungitur, melodia dicitur esse ***constans.*** Si vero sono ei, qui alium praesagivit, non ipse ille, quem praesagivit, sed alius quisquam subiungitur, tum melodia dicitur esse ***declinans.***"

11. *De locutionibus illis, quibus Isfâhânensis cantilenarum rhythmos et modos describit.*

Locutiones illae, quibus Isfâhânensis in cantilenarum libro rhythmos modosque earum cantilenarum, de quibus dicit, locis permultis describit musicos, [vide supra pag. 33.] duas potissimum res definiunt, et primo quidem genus rhythmi, quem ***tactum*** nuncupamus, deinde vero digitos quosdam, digitorumque curricula, quae ad certos citharae sonos pertinere videntur, qui ex chorda, quae digitis variis premitur, eliciuntur. Ligamenta certe citharae, quae chordam in partes varias dividunt, quarum quaevis suum edit sonum, ex digitis nomina trahere, exposuimus supra pag. 78. 85. 114. Genera vero illarum locutionum, quibus Isfâhânensis utitur, distingui possunt tria.

1. Locutiones pleniores.

ثَقِيلٌ أَوَّلُ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ gravis primus missus in curriculo annularis.

ثَانِي ثَقِيلِ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى gravis secundus missus in curriculo medii.

خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِإِطْلَاقِ ٱلْوَتَرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ levis gravis cum missione chordae in curriculo annularis.

لَحْنُهُ مِنْ خَفِيفِ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ بِإِطْلَاقِ ٱلْوَتَرِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى modus illius [cantilenae] est ex levi gravis primi cum missione chordae in curriculo medii.

لَحْنُهُ مِنَ ٱلْقَدْرِ ٱلْأَوْسَطِ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ بِٱلْبِنْصِرِ فِي مَجْرَاهَا modus illius [cantilenae] est ex mensura media gravis primi cum annulari in curriculo ipsius [annularis].

خَفِيفُ ثَقِيلٍ أَوَّلْ بِٱلْوُسْطَى فِى مَجْرَى ٱلْوُسْطَى levis gravis primi cum medio in curriculo medii.

خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِالْخِنْصِرِ فِى مَجْرَى ٱلْوُسْطَى levis gravis cum minimo in curriculo medii.

ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلسَّبَّابَةِ فِى مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ gravis primus cum indice in curriculo annularis.

رَمَلٌ بِٱلسَّبَّابَةِ فِى مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ Ramal cum indice in curriculo annularis.

Rariores haec sunt:

رَمَلٌ بِٱلسَّبَّابَةِ وَٱلْبِنْصِرِ Ramal cum indice et annulari, pag. ٧٣

ثَانِى ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى وَالْخِنْصِرِ gravis secundus cum medio et minimo, pag. ٤١

2. Locutiones breviores.

خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى levis gravis cum medio.

ثَانِى ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى gravis secundus cum medio.

خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْبِنْصِرِ levis gravis cum annulari.

ثَانِى ثَقِيلٍ مُطْلَقٌ gravis secundus missus.

رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى Ramal cum medio.

خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْوُسْطَى levis Ramali cum medio.

مَأْخُورِىٌّ بِٱلْبِنْصِرِ machûricus cum annulari.

3. Locutiones brevissimae.

رَمَلٌ Ramal, pag. ٧٣

هَزَجٌ Hesedsch, pag. ٤١

ثَقِيلٌ أَوَّلُ gravis primus, pag. ٧١

خَفِيفُ ثَقِيلٍ levis gravis, pag. ٤١

Quod ad has locutiones brevissimas, partesque locutionum pleniorum breviorumque primas adtinet, iis varia illa rhythmi genera, de quibus supra pag. 126 — 160.

exposuimus, significari, satis in aperto est. Quaenam vero vel rhythmorum, vel sonorum, genera *digiti illi, digitorumque curricula,* in locutionibus plenioribus et brevioribus ab Isfâhânensi commemorata describant, ex libro Fârâbcusis comperire non potui. Isfâhânensis vero has modorum vel rhythmorum distinctiones, quae ad digitos pertinent, ab Ishâk ben ibrahîm Maussilensi, citharoedo illo clarissimo, qui ao. p. H. 235. supremum diem obiit, inventas esse perhibet, seque *commentarium* رِسَالَةً scripsisse, qui distinctiones illas explicaret. Locus autem, quo Isfâhânensis haec tradit, in articulo libri cantilenarum magni exstat eo, qui de Ishâko ben ibrahîm exponit, estque hic: وَهُوَ صَحَّحَ
أَجْنَاسَ ٱلْغِنَـآءِ وَطَرَائِقَهُ وَمَيَّزَهُ تَمْيِيزًا لَمْ يَقْدِرْ عَلَيْهِ أَحَدٌ قَبْلَهُ وَلَا تَعَلَّقَ بِهِ أَحَدٌ
بَعْدَهُ وَلَمْ يَكُنْ قَدِيمًا مُمَيَّزًا عَلَى هَذَا الْجِنْسِ إِنَّمَا كَانَ يُقَالُ ٱلثَّقِيلُ وَثَقِيلُ
ٱلثَّقِيلِ والْخَفِيفُ وَخَفِيفُ الْخَفِيفِ وَهَذَا عَمْرُو بْنُ بَانَةَ وَهُوَ مِنْ تَلَامِيذِهِ يَقُولُ فِي
كِتَابِهِ ٱلرَّمَلُ ٱلْأَوَّلُ وَٱلرَّمَلُ ٱلثَّانِي ثُمَّ لَا يَزِيدُ فِي ذِكْرِ ٱلْأَصَابِعِ عَلَى ٱلْوُسْطَى
وَٱلْبِنْصِرِ وَلَا يُعَرِّفُ الْمَجَارِيَ ٱلَّتِي ذَكَرَهَا إِسْحَاقُ فِي كِتَابِهِ مِثْلُ مَا مَيَّزَ ٱلْأَجْنَاسَ
فَجَعَلَ ٱلثَّقِيلَ ٱلْأَوَّلَ أَصْنَافًا فَبَدَأَ فِيهِ بِإِطْلَاقِ ٱلْوَتَرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ ثُمَّ تَلَاهُ بِمَا
كَانَ مِنْهُ بِٱلْوُسْطَى عَلَى هَذِهِ ٱلْمَرْتَبَةِ ثُمَّ جَعَلَ ٱلثَّقِيلَ ٱلْأَوَّلَ صِنْفَيْنِ ٱلصِّنْفُ ٱلْأَوَّلُ
مِنْهُمَا هَذَا ٱلَّذِي ذَكَرْنَاهُ وَٱلصِّنْفُ ٱلثَّانِي ٱلْقَدْرُ ٱلْأَوْسَطُ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ
وَأَجْرَاهُ الْمَجْرَى ٱلَّذِي تَقَدَّمَ مِنْ تَمْيِيزِ ٱلْأَصَابِعِ والْمَجَارِي وَأَلْحَقَ جَمِيعَ ٱلطَّرَائِقِ
وَٱلْأَجْنَاسِ بِذَلِكَ وَأَجْرَاهَا عَلَى هَذَا ٱلتَّرْتِيبِ ثُمَّ لَمْ يَتَعَلَّقْ بِفَهْمِ ذَلِكَ أَحَدٌ
بَعْدَهُ فَضْلًا عَنْ أَنْ يُصَنِّفَهُ فِي كِتَابِهِ فَقَدْ أَلَّفَ جَمَاعَةٌ مِنَ ٱلْمُغَنِّينَ كُتُبًا مِنْهُمْ
يَحْيَى ٱلْمَكِّيُّ وَكَانَ شَيْخَ الْجَمَاعَةِ وَأُسْتَاذَهُمْ وَكُلُّهُمْ كَانَ يَفْتَقِرُ إِلَيْهِ وَيَأْخُذُ
عَنْهُ غِنَـآءَ الْحِجَازِ وَلَهُ صَنْعَةٌ كَثِيرَةٌ حَسَنَةٌ مُتَقَدِّمَةٌ وَقَدْ كَانَ إِبْرَاهِيمُ ٱلْمَوْصِلِيُّ
وَٱبْنُ جَامِعٍ يَضْطَرَّانِ إِلَى ٱلْأَخْذِ عَنْهُ أَلَّفَ كِتَابًا جَمَعَ فِيهِ ٱلْغِنَـآءَ ٱلْقَدِيمَ وَأَلْحَقَ
فِيهِ ٱبْنُهُ ٱلْغِنَـآءَ الْمُحْدَثَ إِلَى آخِرِ أَيَّامِهِ فَأَتَيَا فِيهِ فِي أَمْرِ ٱلْأَصَابِعِ بِتَخْلِيطٍ عَظِيمٍ
حَتَّى جَعَلَا أَكْثَرَ مَا جَنَّسَاهُ مِنْ ذَلِكَ مُخْتَلِطًا فَاسِدًا وَجَعَلَا بَعْضَهُ فِيمَا زَعَمَا تَشْتَرِكُ

ٱلْأَصَابِعُ كُلُّهَا فِيهِ وَهَذَا مُحَالٌ وَلَوِ ٱشْتَرَكَتِ ٱلْأَصَابِعُ لَمَا ٱحْتِيجَ إِلَى تَمْيِيزِ ٱلْأَغَانِي وَتَصْيِيرِهَا مَقْسُومَةً عَلَى صِنْفَيْنِ ٱلْوُسْطَى وَٱلْبِنْصِرِ وَٱلْكَلَامُ فِي هَذَا طَوِيلٌ لَيْسَ مَوْضِعُهُ هٰهُنَا وَقَدْ ذَكَرْتُهُ فِي رِسَالَةٍ عَمِلْتُهَا لِبَعْضِ إِخْوَانِي مِمَّنْ سَأَلَنِي شَرْحَ هَذَا لَهُ فَأَثْبَتُّهُ وَٱسْتَقْصَيْتُهُ ٱسْتِقْصَآءً يُسْتَغْنَى بِهِ عَنْ غَيْرِهِ وَهَذَا كُلُّهُ فَعَلَهُ إِسْحَاقُ وَٱسْتَخْرَجَهُ بِتَمْيِيزِهِ حَتَّى أَتَى عَلَى كُلِّ مَا رَسَمَتْهُ ٱلْأَوَائِلُ مِثْلَ أُقْلِيدَسَ وَمَنْ قَبْلَهُ وَمَنْ بَعْدَهُ مِنْ أَهْلِ ٱلْعِلْمِ بِٱلْمُوسِيقِيِّ وَوَافَقَهُمْ بِطَبْعِهِ وَذِهْنِهِ فِيمَا قَدْ أَفْنَوْا فِيهِ ٱلدُّهُورَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَقْرَأَ لَهُمْ كِتَابًا أَوْ يَعْرِفَهُ i. e. „Ille autem definivit genera cantus, eiusque classes, iisque in distinguendis modum quendam tenuit, quem, qui ante eum exstiterant, invenire non poterant, neque retinuerunt qui post eum vixerunt. Antea enim hoc modo cantus non distinguebatur, sed dicebatur tantummodo: *gravior*, et: *gravior gravioris*, atque: *levior*, et: *levior levioris*. Amr ben bâne, qui ex illius discipulis est, in libro suo ponit: ***Ramal primus***, et: ***Ramal secundus***; quod ad commemorationem *digitorum* adtinet, non additur ab eo, nisi: *medius*, et: *annularis*; non definit *curricula* illa, quae Ishâk in libro suo commemorat. Exemplum distinctionis generum, qua ille [Ishâk] utitur, hoc est. *Graviorem primum* in species plures dividit, primamque speciem ponit *missionem chordae in curriculo annularis*; cui subiungit eandem speciem cum *digito medio* in eodem gradu versantem. Deinde graviorem primum in classes duas dividit, quarum prima ea est, de qua modo diximus, altera vero *mensura media* gravioris primi. Quam classem, quod ad distinctionem digitorum et curriculorum adtinet, ita, ut modo expositum est, digerit. Ceteras deinde classes, generaque omnia, illis subiungit, eademque ratione digerit. Post Ishâkum vero huic rei perspiciendae operam dedit nemo, multo minus eam in libris suis exposuerunt. Libros quidem conscripserunt cantores plures. Ex quibus Jachja Mekkanus fuit, coetus antistes et magister, ad quem recurrebant omnes, ut cantum Hidschâsicum discerent; qui ipse modos musicos multos probatos, eximiosque, composuit, cuiusque institutione Ibrahim Maussilensis et Ebn dschâmi non uti non potuerunt. Hic igitur homo librum composuit, quo cantum veterem complexus est, cuique ipsius filius cantum recentiorem, usque ad finem ipsius vitae in colligendo procedens, subiunxit. Quo in libro componendo, quod ad rem digitorum adtinet, in confusionem inciderunt magnam ita, ut plurima eorum, quae adcuratius definire voluerunt, misere mixta traderent. Quin ad nonnullas illarum cantilenarum digitum quemvis pertinere putarunt; quod fieri plane non potest. Nam si

digitus quivis adhiberi posset, opus non fuisset distinguere cantilenas, easque dispertire in species duas, *digitum medium* et *annularem*. Sed longum est hanc rem persequi, neque ad hunc locum accommodatum. Iamque eam in commentario exposui, quem in usum cuiusdam amici conscripsi, qui, ut hoc ipsi explicarem, a me petiit; quo quidem in libello hoc ita plene tractavi, ut homines alium evolvere supersedere possint. Ishâk igitur illa perfecit omnia, ingenioque suo adiutus ea invenit adeo, ut quaecunque homines veteres, ut Euclides, et qui ante eum et post eum vixerunt artis musicae periti, iam consignaverant, ipse reperiret cuncta, et, quia ingenii acumine excellebat, eodem modo, quo veteres illi, res, quae per decursum temporum iam perierant, exponeret, quanquam librum ab illis hominibus conscriptum legerat nullum, neque noverat."

Commentarii modorum musicorum, quem conscripsit Isfâhânensis, etiam eo loco, quo de Ibrahîm ben el mahdi dicit, mentionem facit. Nam ubi de altercationibus, quae inter Ibrahîmum ben el mahdi et Ishâkum ben ibrahîm el maussili de partitione modorum factae sunt, exponit, denique addit haec: وَشَرَحْتُ ٱلْعِلَلَ مَبْسُوطَةً فِي كِتَابٍ أَلَّفْتُهُ فِي ٱلنَّغَمِ شَرْحًا لَيْسَ هٰذَا مَوْضِعَهُ وَلَا يَصْلُحُ فِيهِ وَأَمَّا ٱلتَّجْزِئَةُ وَٱلْقِسْمَةُ فَإِنَّهُمَا أَفْنَيَا أَعْمَارَهُمَا فِي تَنَازُعِهِمَا فِيهَا i. e. „explicui autem ipse causas in libro quodam, quem de sonis composui, atque ita quidem, ut explicationem illam hoc loco proponere non conveniat, neque huic loco accommodatum sit. Quod vero ad partitionem et distinctionem modorum adtinet, duumviri illi in disputationibus de hac re institutis consumserunt vitam." Quibus de altercationibus supra pag. 25. dicens, pro Ishâko ben ibrahîm el maussili perperam eius patrem posui, Ibrahîmum el maussili sive Maussilensem. ***Digitorum*** et ***curriculorum***, quae Ishâk ille distinxerat, mentionem plurics infert Isfâhânensis. In capite libri cantilenarum eo, quod vitam Ishâki enarrat, leguntur haec: تَذَاكَرُوا يَوْمًا ٱلْهَزَجَ عِنْدَ ٱلْمَأْمُونِ فَقَالَ عَمْرُو بْنُ بَانَةَ مَا أَقَلَّهُ فِي ٱلْغِنَاءِ ٱلْقَدِيمِ فَقَالَ إِسْحَاقُ مَا أَكْثَرَهُ فِيهِ ثُمَّ غَنَّاهُمْ ثَلَاثِينَ هَزَجًا فِي إِصْبَعٍ وَاحِدَةٍ وَمَجْرًى وَاحِدٍ i. e. „commemorarunt aliquo die Hesedschum [vide supra pag. 131.] apud El mamûnum. Tum amr ben bâne: „quam rarus ille est in cantu antiquo!" Ishâk vero: „quam frequens ille est in eo!" statimque iis cecinit triginta Hesedschos, ad digitum unum, curriculumque unum, pertinentes." Atque in capite eo, quo vita Ibrahîmi ben el mahdi exponitur, scripta sunt haec: وَبَيَّنَ لَهُ شِعْرَهُ وَإِيقَاعَهُ وَبِسَاطَهُ

وَمَجْرَاهُ وَإِصْبَعَهُ وَتَجْزِئَتَهُ وَقِسْمَتَهُ وَمَخَارِجَ نَغَمَاتِهِ وَمَوَاضِعَ مَقَاطِعِهِ وَمَقَادِيرَ أَوْزَانِهِ

i. e. „tum ille [Ishâk] explicuit ei [Ibrahîmo ben el mahdi] carmen illius [cantilenae], eiusque rhythmum, et stratum, et curriculum, digitumque, et partitionem, divisionemque, exitus sonorum, locos incisionum, quantitatesque metrorum."

Quodsi commentarium illum, quo de *digitis curriculisque* Isfàhânensis se exposuisse perhibet, iam evolvere possemus, quinam modi musici digitis illis et curriculis definiantur, facile perspiceremus. Sed quibus locis commentarii illius exemplaria inveniantur, nescimus. Quum *ligamenta* citharae arabicae, igiturque etiam soni ad ligamenta singula pertinentes, ex digitis nomina trahant [vide supra pag. 85. 88.], Ishàkum *digitis* et *curriculis digitorum* ligamenta, sive sonos ex ligamentis eductos, significasse, coniici potest. Sed quasnam ligamentorum, sive sonorum ex ligamentis eductorum, compositiones vel mixturas verba: بِٱلسَّبَّابَةِ فِى مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ *cum indice in curriculo annularis*, et quae huius generis sunt cetera, significent, ex solis verbis illis non satis certe cognoscitur. *Curriculum annularis* quidem significare potest sonos illos quinque, quos ligamentum annularis continet, in chordas quinque distributos, pag. 88. Sed quaeritur, quid verba: *cum indice*, definiant, quum etiam indicis ligamentum non sonum unum, sed sonos quinque, contineat. Atque ita apud Isfàhânensem saepe ponuntur مُطْلَقٌ *missus*, *chorda missa*, vel بِإِطْلَاقِ ٱلْوَتَرِ *cum missione chordae*; mitti vero potest non chorda una, sed quaevis.

In libro musico ab Abd el kâdiro, qui vixit annis post Fàrâbensem circiter quadringentis, composito, de quo supra pag. 35. diximus, de sex *digitis* sive modis musicis, apud musicos antiquiores usitatis, quaedam traduntur, quae utrum ad digitos eos, quos Ishâk ben ibrahîm el maussili distinxerat, re vera pertineant, necne, quidem nescimus; sed, utut res haec sese habet, hoc loco illa adponere, a proposito non alienum esse videtur. Exstant autem in codicis Lugdunensis pag. 107. suntque haec:

باب حادی عشر

در بیان اصابع السته وطریقه القدیم ودور آنها در ادوار سته ایقاعیه وبیان اصناف انتقالات جزویه در مبادی ذی الکل احد

اصابع سته میان قدما مشهور ومتداول بوده است وایشان بآن عمل می کردند ودر اصطلاح ایشان اصبع موجب را کویند چنانک کویند مواجب

ستّه ای اصابع السّته وآن امتزاج نغمات دساتین اوتار عود بود وامکنهء آنرا
بمطلقات اوتار امزاج دهند ومواجب شش آمد وهر یکی را اصبعی خوانند پس
موجب اول از جانب ثقل امتزاج نغمات زاید ووسطی قدیمه این ابعاد ا
ب ه ح وموجب ثانی امتزاج نغمات مجنّب با وسطی قدیمه ابعاد ا ج
[و]ه ح اما موجب ثالث امتزاج نغمات مجنّب با وسطی وبعضی زلزل فرس
خوانده اند ابعاد ا ج و ح اما موجب رابع وآن امتزاج نغمات
سبّابه ووسطی قدیمه است ابعاد ا د ه ح اما موجب خامس امتزاج
نغمات سبّابه ووسطی فرس ابعاد ا د و ح اما موجب سادس وآن
امتزاج نغمات سبّابه وبنصر بود ابعاد ا د ز ح اما مطلقات مستعمله
بدل از نغمات خنصر است این بود مواجب ستّه قدیمه که آنهارا اصابع
خوانند ونغمات زاید در آن دستان بر وتر بم ب وبر وتر مثلث ط وبر
وتر مثنی یو وبر وتر زیر کج وبر وتر حادّ ل اما نغمات مجنّب [ج
ی یز کد لا] ونغمات بنصر ز ید کا کح له ودر حالت
تلحین نسبت داده اند ضروب ستّهء قدیمه را باصابع ستّهء قدیمه وگفته اند
ثقیل اول مطلق وثقیل اول مزموم وثقیل اول مسرّج وثقیل اوّل معلّق
وثقیل اول محمول وثقیل اول مجنّب وکذلک ما ینسب به الالحان مثلا رمل
مزموم یا رمل مسرّج هم گاه ضروب در آن اصابع دایم شوند طریق قدیم
سی وشش می شوند

Id est:

„Caput undecimum.

Explicantur digiti sex, modusque vetus, et quomodo illi in circulis rhythmicis sex existant singulis; explicantur porro genera transituum specialium, in principiis octavae acutissimae versantia.

Digiti sex apud veteres pervulgati erant ita, ut traderentur posteris, hominesque iis uterentur. Quando vocabula technica usurpabant, digitum adpellabant *factorem*; igitur de *factoribus sex* sive digitis sex exponunt. Qui quidem factores sunt quaedam mixturae sonorum ligamentorum eorum, quae in chordis citharae exstant. Quorum locos miscent chordis missis, unde factores sex exsistunt, quos singulos adpellant *digitum*. Itaque factor *primus*, si a termino sonorum graviori proficiscimur, est mixtura sonorum ligamenti accedentis et medii antiqui, continens haec intervalla: 1. 2. 5. 8. Factor *secundus* est mixtura sonorum lateralis et medii antiqui, haec intervalla continens: 1. 3. 5. 8. Factor *tertius* est mixtura sonorum lateralis et medii illius, quem nonnulli Salsalum Persarum adpellant, haec intervalla continens: 1. 3. 6. 8. Factor *quartus* est mixtura sonorum indicis et medii antiqui, haec intervalla continens: 1. 4. 5. 8. Factor *quintus* est mixtura sonorum indicis et medii Persarum, haec intervalla continens: 1. 4. 6. 8. Factor *sextus* est mixtura sonorum indicis et annularis, continens intervalla haec: 1. 4. 7. 8. Chordae missae vero, ubi usurpantur, explent locum ligamenti digiti minimi. Hi igitur sunt factores illi veteres sex, quos *factores* nuncupant. Soni ligamenti *accedentis* sunt, quod ad hoc ligamentum in chorda gravissima positum adtinet, sonus 2. in chorda tertia sonus 9. in chorda secunda sonus 16. in chorda inferiori sonus 23. in chorda acuta sonus 30. Soni ligamenti lateralis [sunt 3. 10. 17. 24. 31.]. Soni ligamenti annularis sunt 7. 14. 21. 28. 35. In modulatione vero genera rhythmi sex antiqua ad digitos sex antiquos retulerunt ita, ut dicerent: gravis primus missus, gravis primus frenatus, gravis primus instratus [i. e. ephippio instructus], gravis primus suspensus, gravis primus onustus, gravis primus lateralis sive a latere ductus. Atque ita definiuntur modulationes ceterae, ut Ramal frenatus, vel Ramal instratus. Ubi vero rhythmi in digitos illos distinguuntur, modi antiqui exsistunt triginta sex."

Qui *factores* sex ut adcuratius intelligatur, quosnam citharae persicae sonos complectantur singuli, figuram illius citharae in libro Abd el kâdiri pag. 52. delineatam hoc loco repraesentabimus. Qua in figura singulorum ligamentorum soni singuli iis litteris sive numeris arabicis, quos supra pag. 40. enumeravimus, quibusque Abd el kâdir ubique utitur, distincti sunt. Quibus numeris adscripsimus nostros, qui iis respondent, quosque in translatione loci ex libro Abd el kâdiri modo adlati posuimus. Quo quidem in loco وسطى قديمه *medius antiquus* id ligamentum adpellatur, quod in figura citharae وسطى الفرس *medius Persarum* nuncupatur; contra زلزل فرس *Salsal Persarum* vel وسطى فرس *medius Persarum* in loco illo ligamentum id vocatur, quod in figura

Cithara persica.

Terminus gravior.

		بم	مثلث	مثنى	زير	حاد	
		gravissima.	tertia.	secunda.	inferior.	acuta.	
مطلق الوتر	1.	ا	8. ح	15. يه	22. كب	29. كط	chorda missa.
الزايد	2.	ب	9. ط	16. يو	23. كج	30. ل	accedens.
المجنب	3.	ج	10. ى	17. يز	24. كد	31. لا	lateralis.
السبابه	4.	د	11. يا	18. يح	25. كه	32. لب	index.
وسطى الفرس	5.	ه	12. يب	19. يط	26. كو	33. لج	medius Persarum.
وسطى الزلزلة	6.	و	13. يج	20. ك	27. كز	34. لد	medius Salsali.
البنصر	7.	ز	14. يد	21. كا	28. كح	35. له	annularis.
الخنصر	8.	ح	15. يه	22. كب	29. كط	36. لو	minimus.

Terminus acutior.

citharae وسطى الزلزلة *medius Salsali* vel Salsalae dicitur; confer ea, quae supra pag. 83. de horum ligamentorum nominibus dicta sunt.

In inscriptione loci pag. 184. ex libro Abd el kâdiri a nobis adlati pro singulari وطريقة القديم *modusque vetus* fortasse pluralis وطرايق القديم *modique veteres* ponendus est, quum Abd el kâdir paulo infra saepe pluralem الطرايق *modi* ponat, quo rhythmi genera, *gravem primum*, *gravem secundum*, *levem gravis*, *Ramalum*, ceteraque significat. In enumeratione sonorum factoris secundi ab librario pro sono ه sive 5. perperam scriptus est sonus يو sive 16. atque in enumeratione sonorum factoris tertii pro sono و sive 6. perperam adnotatus est sonus ه sive 5. Deinde signa sonorum ligamenti lateralis ج ى يز كد لا sive 3.10.17.24.31. quae uncinis circumclusa adiecimus, ab librario per incuriam omissa sunt, ac fortasse etiam aliorum ligamentorum, quae illo loco laterali subiungi poterant, enumerationem omisit; nam ab ligamento laterali statim ad annularem procedit, praetermissis indice et utroque medio.

Singulos factores vero Abd el kâdir illo loco non solum *sonis*, quos continent, adnotatis descripsit, sed etiam *intervallis*, ex quibus factores componuntur, ita consignatis, ut signa eorum adscriberentur signis sonorum. Signa autem intervallorum minorum ab Abd el kâdiro usurpata sunt haec. Littera ط *t* significat intervallum, quod inter sonos 1. et 4. interest, id est بعد طنيني *intervallum toni integri*; littera ج *g* vero intervallum id, quod inter sonos 1. et 3. interest, sive duas tertias toni integri; littera ب *b* intervallum id, quod inter sonos 1. et 2. interest, id est trientem toni integri. Quae signa in codice Lugdunensi explicantur pag. 13. His igitur intervallorum signis positis, factores singulos Abd el kâdir etiam hoc modo descripsit:

factor	primus	continet	intervalla	ب ط ط	b t t.
factor	secundus	continet	intervalla	ج ج ط	g g t.
factor	tertius	continet	intervalla	ج ط ج	g t g.
factor	quartus	continet	intervalla	ط ب ط	t b t.
factor	quintus	continet	intervalla	ط ج ج	t g g.
factor	sextus	continet	intervalla	ط ط ب	t t b.

Deinde Abd el kâdir [cod. Lugdun. pag. 107.] hanc subiungit tabulam, modos illos antiquos triginta sex [vide supra pag. 186.], quos genera rhythmi sex ad singulos factores sive digitos relata pariunt, repraesentantem:

الطرايق						
الثقيل الاول	المطلق	المزموم	المسرّج	المعلّق	المحمول	المجنّب
الثقيل الثانى	المطلق	المزموم	المسرّج	المعلّق	المحمول	المجنّب
خفيف الثقيل	المطلق	المزموم	المسرّج	المعلّق	المحمول	المجنّب
الرمل	المطلق	المزموم	المسرّج	المعلّق	المحمول	المجنّب
خفيف الرمل	المطلق	المزموم	المسرّج	المعلّق	المحمول	المجنّب
الهزج	المطلق	المزموم	المسرّج	المعلّق	المحمول	المجنّب

Id est:

„Genera rhythmi:

Gravis primus	missus	frenatus	instratus	suspensus	onustus	lateralis.
Gravis secundus	missus	frenatus	instratus	suspensus	onustus	lateralis.
Levis gravis	missus	frenatus	instratus	suspensus	onustus	lateralis.
Ramal	missus	frenatus	instratus	suspensus	onustus	lateralis.
Levis ramali	missus	frenatus	instratus	suspensus	onustus	lateralis.
Hesedsch	missus	frenatus	instratus	suspensus	onustus	lateralis.“

Qua in tabula *genera rhythmi* أَلطَّرَايِقُ primos linearum locos occupant, tanquam ordines, qui singuli in classes sex ex digitis enascentes dividuntur. Cui tabulae Abd el kâdir alteram, eosdem modos triginta sex repraesentantem, subiungit, in qua digiti أَلأَصَابِعُ primos linearum locos obtinent, tanquam ordines, qui singuli in classes sex ex generibus rhythmi enascentes dispertiuntur. Quae tabula, latine reddita, haec est:

الاصابع digiti.

dig. miss.	grav. prim.	grav. alt.	grav. lev.	ram.	lev. ram.	hes.
dig. fren.	grav. prim.	grav. alt.	grav. lev.	ram.	lev. ram.	hes.
dig. instr.	grav. prim.	grav. alt.	grav. lev.	ram.	lev. ram.	hes.
dig. susp.	grav. prim.	grav. alt.	grav. lev.	ram.	lev. ram.	hes.

dig. onust.	grav. prim.	grav. alt.	grav. lev.	ram.	lev. ram.	hes.
dig. later.	grav. prim.	grav. alt.	grav. lev.	ram.	lev. ram.	hes.

Quibus expositis, genera illa rhythmi sex, septimumque quoddam, quod اَلْفَاخِتِيُّ *el fâchiti* sive columbarium nuncupatur, Abd el kâdir per intervallorum quaternariorum species septem diversas variari perhibet, quarum specierum sex eaedem esse videntur, quas supra pag. 188. digitis singulis sex tribui diximus. Verba Abd el kàdiri, quae in codice Lugdunensi pag. 108. exstant, haec sunt: ومـــا اينجا بدين طـــريق اقسام سبعه ء ذى الاربـــع را در هفت دور ايقاعى داير كردانيديم وعكسه ايضا وبدان ادوار سته دور فاختى اضافه كرديم تا هفت دايره شود وبراى انها هم جداول وضع كرديم برين مثال

الطرايق	تشكيل الوضع الاول					
التقيل الاول	. ططب	. طبط	. بطط	. طجج	. ججط	. جطج . ججب
التقيل الثانى	. ططب	. طبط	. بطط	. طجج	. ججط	. جطج . ججب
خفيف التقيل	. ططب	. طبط	. بطط	. طجج	. ججط	. جطج . ججب
الرمل	. ———	. ———	. ———	. ———	. ———	. ——— . ————
خفيف الرمل	. ———	. ———	. ———	. ———	. ———	. ——— . ————
الهزج	. ———	. ———	. ———	. ———	. ———	. ——— . ————
الفاختى	. ———	. ———	. ———	. ———	. ———	. ——— . ————

Id est: „Eademque ratione hoc loco species intervallorum quaternariorum septem in circulos [i. e. genera] rhythmi septem intulimus singulos, inversumque quoque perfecimus [i. e. etiam circulos rhythmi in species intervallorum intulimus singulas]. Circulis autem illis sex [qui supra commemorati sunt] quum circulum *columbarium* adiecerimus, circuli exstiterunt septem. Itaque iterum tabulas delineavimus, hoc modo comparatas:

Figura delineationis primae.

Genera rhythmi.							
Gravis primus	t t b	t b t	b t t	t g g	g g t	g t g	g g g b
Gravis secundus	t t b	t b t	b t t	t g g	g g t	g t g	g g g b

Levis gravis	t t b	t b t	b t t	t g g	g g t	g t g	g g g b
Ramal	t t b	t b t	b t t	t g g	g g t	g t g	g g g b
Levis ramali	t t b	t b t	b t t	t g g	g g t	g t g	g g g b
Hesedsch	t t b	t b t	b t t	t g g	g g t	g t g	g g g b
Columbarius	t t b	t b t	b t t	t g g	g g t	g t g	g g g b“

In tabula altera primos linearum locos *intervalla illa quaternaria* sive *digiti* occupant singulaque per septem circulos rhythmi in species septem variantur. Quae tabula latine reddita haec est:

Figura delineationis alterius.

الاصابع digiti.							
t t b	grav. pr.	grav. alt.	lev. grav.	ram.	lev. ram.	hes.	columb.
t b t	grav. pr.	grav. alt.	lev. grav.	ram.	lev. ram.	hes.	columb.
b t t	grav. pr.	grav. alt.	lev. grav.	ram.	lev. ram.	hes.	columb.
t g g	grav. pr.	grav. alt.	lev. grav.	ram.	lev. ram.	hes.	columb.
g g t	grav. pr.	grav. alt.	lev. grav.	ram.	lev. ram.	hes.	columb.
g t g	grav. pr.	grav. alt.	lev. grav.	ram.	lev. ram.	hes.	columb.
g g g b	grav. pr.	grav. alt.	lev. grav.	ram.	lev. ram.	hes.	columb.

Quam tabulam, quae in cod. Lugdun. pag. 109. exstat, locus quidam arabice scriptus excipit, qui, quum Abd el kâdir sua persice consignaverit, ex libro alio sumtus, vel ab scriptore alio adiectus esse videtur. Atque ad eius latus positum est vocabulum: حاشية i. e. adnotatio margini inscripta. Qui locus quum de singulorum *digitorum* sonis dicat, eum adponere, rationi consentaneum esse duximus: وَٱعْلَمْ أَنَّ مُطْلَقَ ٱلْبَمِّ يُسَمَّى مُطْلَقًا لِأَنَّهُ لَيْسَ قَيْدَ ٱلْوَتَرِ وَعَلَامَتُهُ ق وَمُطْلَقُ ٱلْمَثْلَثِ يُسَمَّى مُخَمَّسًا لِأَنَّهُ لَمَّا أُلِّفَ ٱلْبَمُّ مَعَ مُطْلَقِ ٱلْمَثْلَثِ بِنَغَمَاتٍ مُلَايِمَةٍ فَإِذَا قُيِّدَ عَلَى مُطْلَقِ ٱلْمَثْلَثِ يَكُونُ نَغْمَةً خَامِسَةً لِلْبَمِّ إِذَا أُلِّفَتْ مُطْلَقَ ٱلْبَمِّ مَعَ مُطْلَقِ ٱلْمَثْلَثِ بِنَغَمَاتِ إِصْبَعِ ٱلْمُطْلَقِ وَهِيَ ا ب ء ح فَمُطْلَقُ ٱلْمَثْلَثِ جَآءَ ٱلْبَمِّ وَهُوَ رَابِعُ مُطْلَقِ ٱلْبَمِّ فَإِذَا قُيِّدَ عَلَيْهِ فَهِيَ نَغْمَةٌ خَامِسَةٌ لِمُطْلَقِ ٱلْبَمِّ وَلِذَا سُمِّيَ مُخَمَّسًا وَكَذَا ٱلْمَثْنَى بِٱلنِّسْبَةِ إِلَى ٱلْمَثْلَثِ وَٱلزِّيرُ إِلَى ٱلْمَثْنَى وَالحَادُّ إِلَى ٱلزِّيرِ فَمُطْلَقُ ٱلْبَمِّ مُطْلَقٌ وَٱلْبَاقِي مُقَيَّدَاتٌ أَيْ مُخَمَّسَاتٌ وَعَلَامَتُهَا س وَمُرَادُ ٱلْقَوْمِ [فِي] أَلْفَةِ ٱلْوَتَرَيْنِ بِإِحْدَى

ٱلْأَصَابِعِ وَٱلضُّرُوبِ فَتَتَأَلَّفُ مُطْلَقُ ٱلْبَمِّ مَعَ مُطْلَقِ ٱلْمِثْلَثِ بِنَغَمَاتِ إِصْبَعِ ٱلْمُطْلَقِ
وَهِيَ ا ب ه ح وَمُطْلَقُ ٱلْمِثْلَثِ مَعَ مُطْلَقِ ٱلْمَثْنَى بِنَغَمَاتِ إِصْبَعِ ٱلْمَزْمُومِ وَهِيَ
ا ج ه ح وَمُطْلَقُ ٱلْمَثْنَى مَعَ مُطْلَقِ ٱلزِّيرِ بِنَغَمَاتِ إِصْبَعِ ٱلْمُسَرَّجِ وَهِيَ ا ج و
ح وَمُطْلَقُ ٱلزِّيرِ مَعَ مُطْلَقِ ٱلحَادِّ بِنَغَمَاتِ إِصْبَعِ ٱلْمُعَلَّقِ وَهِيَ ا د و ح وَبَعْدَ
مُطْلَقِ ٱلحَادِّ لَيْسَ مُطْلَقٌ آخَرُ حَتَّى يُؤَلَّفَ مَعَهُ وَبَقِيَ إِصْبَعَانِ وَهِيَ إِصْبَعُ ٱلمَحْمُولِ
وَإِصْبَعُ ٱلمُجَنَّبِ فَيُؤَلَّفُ مُطْلَقُ ٱلْبَمِّ مَعَ ٱلْمِثْلَثِ مُكَرَّرًا بِنَغَمَاتِ ٱلْإِصْبَعَيْنِ وَهِيَ ا
د ه ح و ا د ز ح فَإِنْ قُلْتَ مَا تَرْجِيحُ ٱلْبَمِّ عَلَى ٱلْأَوْتَارِ قُلْتُ وَجْهُ
ٱلتَّرْجِيحِ أَنَّ مُطْلَقَ ٱلْبَمِّ أَصْلُ مَجْمُوعِ ٱلْأَوْتَارِ فِي ٱلْإِصْطِحَابِ يَحْدُثُ ٱصْطِحَابُ جَمِيعِ
ٱلْأَوْتَارِ مِنْهُ فِي ٱلحَقِيقَةِ لِأَنَّ ٱلْمِثْلَثَ جَآءَ ٱلْبَمِّ وَٱلْمَثْنَى جَآءَ ٱلْمِثْلَثِ وَٱلزِّيرُ
جَآءَ ٱلْمَثْنَى وَٱلحَادُّ جَآءَ ٱلزِّيرِ وَمُقَيَّدُ ٱلْمُقَيَّدِ مُقَيَّدٌ فَهُوَ ٱلْمَطْلُوبُ i. e. „scito sonum missum chordae gravissimae ideo ***missum*** nuncupari, quia chorda [quando sonum illum edit] plane non constricta est [i. e. non digito pressa est]; nota huius soni est ق littera. Sonus missus chordae tertiae vero ***quintanus*** vocatur, quoniam ubi chorda gravissima cum sono misso chordae tertiae per sonos consonos copulatur, et deinde sonus missus chordae tertiae constringitur, tum hic fit sonus ille, quem chorda gravissima habet quintum. Quodsi sonum chordae gravissimae cum misso chordae tertiae per sonos digiti missi, qui 1. 2. 5. 8. sunt, copulas, tum missus chordae tertiae in chordam gravissimam cadit, quum missus chordae gravissimae cum habeat sonum quartum, igiturque, si ille [missus chordae tertiae] constringitur, tum missus chordae gravissimae eum habet sonum quintum, proptereaque ***quintanus*** adpellatur. Eandemque rationem chorda secunda habet ad tertiam, chorda inferior ad secundam, atque acutissima ad inferiorem. Missus chordae gravissimae est [re vera] ***missus***; ceteri sunt constricti sive ***quintani***, notaque eorum est س littera. Ubi de copulatione duarum chordarum per unum digitorum vel generum facta dicunt, eo significant missum chordae gravissimae cum misso chordae tertiae copulari per sonos digiti missi, qui quidem sunt 1. 2. 5. 8.; missum chordae tertiae cum misso chordae secundae per sonos digiti frenati, qui sunt 1. 3. 5. 8.; missum chordae secundae cum misso chordae inferioris per sonos digiti instrati, qui sunt 1. 3. 6. 8.; missum chordae inferioris cum misso chordae acutissimae per sonos digiti suspensi, qui sunt 1. 4. 6. 8. Post missum chordae acutissimae non superest missus alius,

qui cum illo copulari possit. Sed supersunt digiti duo, digitus onusti et digitus lateralis. Copulatur igitur missus chordae gravissimae cum chorda tertia iterum per sonos illorum digitorum, qui sunt 1. 4. 5. 8. et 1. 4. 7. 8. Quodsi quaeris, cur chorda gravissima ceteris anteponatur, responderi oportet, ideo illam anteponi, quia missus chordae gravissimae est radix consociationis chordarum coniunctarum, ex qua chordarum omnium coninnctio re vera oritur. Nam chorda tertia in gravissimam incurrit, chorda secunda in tertiam, chorda inferior in secundam, chorda acutissima in inferiorem, et qui sonus constringit alium constrictum, ipse constrictus est; quod id est, quod quaerebatur."

Vocabulum فِي uncinis inclusum, quod ante أَلْفَقْبَةِ positum est, ex coniectura tantum adieci. Ex iis autem, quae scriptor ille arabicus, cuius nomen ignoramus, hoc loco exponit, coniiccre possumus vocabulo مُطْلَقٌ *missus*, ubi apud Ispahânensem, nomine chordae non addito, ponitur [vide supra pag. 184.], missum chordae gravissimae, tanquam missorum omnium principalem, significari.

Jam vero de iis, quae ab Fârâbensi de Arabum musica tradita sunt, satis dictum est, quum propter spatii angustiam hoc loco has res longius persequi non liceat. De arte Moslemorum musica, eiusque mutationibus sensim factis, quicunque disserere vult, eum primo quae in libris arabicis traduntur ab iis, quae libri persici et turcici exponunt, diligenter distinguere oportere censeo, ne, quae fortasse diversa fuerunt, incommode misceantur prius, quam vera eorum ratio cognita sit. Quae nuper Kiesewetterus, vir musicae antiquae peritissimus, in libro eo, qui: ***Die Musik der Araber, Leipz. 1842.*** inscriptus est, docte pertractavit, maximam partem ex libris persicis sumta esse mihi videntur; quae est ratio illius quoque commentarii, quem de musica Arabum Villoteau, Gallus, composuit. Vocabula artis arabica et persica Kiesewetterus non omnia bene explicuit. Illud enim exempli gratia, quod pag. 25. ab eo ***Messel*** scribitur, mensuramque quandam chordarum, explicatu difficillimam, significare dicitur, nil esse suspicor, nisi vocabulum arabicum usitatissimum مَثَلٌ *simile*, *aequale*, quo posito numerum quemvis cum alio comparant, ut supra pag. 128. خَمْسَةُ أَمْثَالِ ٱلْأَوَّلِ *quinque aequalia primo* i. e. quintuplum primi, أَرْبَعَةُ أَمْثَالِ ٱلزَّمَانِ ٱلْأَوَّلِ *quattuor aequalia tempori primo* i. e. quadruplum temporis primi, مِثْلَيِ ٱلثَّانِي *duo aequalia secundo* i. e. duplum secundi. Itaque ***Messel*** sive ***Misl*** id est, quod vernacule Mal dicitur, quando ponuntur: dreymal den ersterwähnten Raum.

Caput tertium.

De libri cantilenarum magni consilio et ratione, eiusque exemplaribus manu scriptis.

Libri cantilenarum magni auctori nomen fuit Abul faradsch ali ben el hossein ben mohammed ben achmed, Koraischita, Omajjida; adpellabatur etiam ٱلْكَاتِبُ ٱلْأَصْبَهَانِيُّ *notarius Ispahânensis*, vel etiam brevius: *Ispahânensis*. Ab Merwâno ben mohammed, chalifarum Omajjidarum qui Damasci habitaverant postremo, originem ducebat, natus in oppido Ispahânae anno p. H. 284. imperante El mutadid billa, chalifa Abbâssida. Ex Persia in Bagdâdam, imperii arabici sedem, ingenuarumque artium domicilium, translatus, litterarum studio Ali Ispahânensis ita strenue operam dedit, ut mox summum splendorem sua doctrina consequeretur, et in numero illustrissimorum illius urbis magistrorum reponeretur. Patronum et fautorem ibi per multos annos habuit consiliarium Moiss eddaulae, principis Buweihidae, wesîrum Mohallabidam ٱلْوَزِيرُ ٱلْمُهَلَّبِيُّ illum, cui nomen erat Abu mohammed el hassan ben mohammed ben hârûn el esdi el mohallabi, qui ao. p. H. 339. munus wesîri suscepit, diemque supremum obiit ao. p. H. 352. quem hominem eximia virtute et liberalitate praeditum fuisse perhibent Ebn challikân, ed. Wüstenfeld nro. 177. atque Abulfeda, annal. tom. 2. pag. 454. 480. Prae ceteris vero antiquiorum Arabum historiam investigandam sibi sumsit Ali Ispahânensis, quaecunque de tribubus et genealogiis, de proeliis, carminibus et cantilenis veterum tradebantur memoria paene incredibili complexus. Quas et ipsas res in libris suis exposuit, inter quos et amplitudine, et claritudine, eminet *liber cantilenarum magnus*, quo in componendo per annos quinquaginta versatus esse dicitur. Quem quum absolvisset, exemplar unum ingentis huius operis Seif eddaulae, Hamdanidae, principi Halebensi, patrono hominum litteratorum celeberrimo, obtulit, qui mille dînâros sive nummos aureos ei dedit, tenuitatem praemii, quod infra tanti muneris oblati dignitatem esset, excusans. Permultum libro cantilenarum magno tribuebat Fachr eddaulae, principis Buweihidae, wesîrus, qui vulgo ٱلصَّاحِبُ ٱبْنُ عَبَّادٍ *comes Ebn abbâd* adpellabatur, cui nomen erat أَبُو ٱلْقَاسِمِ

إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبَّادٍ ٱلطَّالَقَانِيُّ Abul kâssim ismâil ben abbâd Tâlakânensis, qui diem supremum obiit ao. p. H. 385. vide Ebn challikânum, ed. Wüstenfeld nro. 85. ed. Slane pag. 109. et Abulfedae annales, tom. 2. pag. 587. Qui homo, laude cuiuscunque generis florens, librorumque praeclarorum auctor, bibliothecam locupletissimam sibi comparaverat, librum cantilenarum Ispahânianum vero dulcissimum suum narratorem سَمِيرٌ nuncupare solebat. Atque Adâd eddaula quoque, princeps Buweihida, ingenii magnitudine clarus, librum cantilenarum Ispahânianum et domi, et in itinere versans, semper secum habuisse fertur. Quantis laudibus scriptores Arabes multi, ex quibus Ebn chaldûn, historicus probatissimus, fuit, illum librum extulerint, Quatremerius in Ephemeridibus orientalibus Parisiensibus novis, tom 16. ao. 1835. pag. 396. seqq. exposuit. Gentilibus quoque suis, principibus Omajjidis, qui illo tempore Hispaniae praeerant, Ali Ispahânensis libros complures, ad historiam Arabum pertinentes, conscripsit; quos clam ad illos transmisit, ne Abâssidae ipsi succenserent. De vita decessit Bagdâdae ao. p. H. 356.

Libros ab Ispahânensi conscriptos praeter librum cantilenarum magnum Ebn challikân, ed. Wüstenfeld nro. 451. enumerat hos: كِتَابُ ٱلْقِيَانِ liber de cantricibus, كِتَابُ ٱلْإِمَآءِ ٱلشَّوَاعِرِ liber de ancillis poetriis, كِتَابُ ٱلدِّيَارَاتِ liber de regionibus, كِتَابُ دَعْوَةِ ٱلتُّجَّارِ liber de invitatione [postulatione?] mercatorum, كِتَابُ مُجَرَّدِ ٱلْأَغَانِي liber solas cantilenas complectens, كِتَابُ أَخْبَارِ جَحْظَةَ ٱلْبَرْمَكِيِّ liber de rebus Dschaschdae, Barmekidae, مَقَاتِلُ ٱلطَّالِبِيِّينَ de caede Abutalibidarum [Alidarum], كِتَابُ ٱلْحِكَايَاتِ liber narrationum, أَدَابُ ٱلْغُرَبَآءِ disciplina peregrinorum. Omajjidis Hispanis Ebn challikân Ispahânensem hos libros conscripsisse perhibet: كِتَابُ نَسَبِ بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ liber genealogiae Abdschemssitarum, كِتَابُ أَيَّامِ ٱلْعَرَبِ أَلْفٍ وَسَبْعِمِايَةِ يَوْمٍ liber procliorum Arabum, de proeliis mille et septingentis exponens, كِتَابُ ٱلتَّعْدِيلِ وَٱلْإِنْتِصَافِ فِي مَآثِرِ ٱلْعَرَبِ وَمَثَالِبِهَا liber ponderationis et iudicationis merita Arabum, eorumque vitia, exponens, كِتَابُ جَمْهَرَةِ ٱلنَّسَبِ liber genealogiae universalis, كِتَابُ نَسَبِ بَنِي شَيْبَانَ liber genealogiae Scheibânitarum, كِتَابُ نَسَبِ ٱلْمَهَالِبَةِ liber genealo-

giac Mohallabidarum, كتاب نسب بنى تغلب ونسب بنى كلاب liber genealogiae Thaalabidarum et genealogiae Kilâbidarum, كتاب الغلمان المغنين liber de famulis cantoribus. Praeterea vero libros alios Ispahânensem confecisse addit Ebn challikân. Illum autem librorum ab Ispahânensi conscriptorum indicem ex Ebn challikâno retulit Quatremerius loc. cit. pag. 387. Sed pro كتاب القيان *liber cantricum*, quod apud Ebn challikânum ed. Wüstenfeld. nro. 451. positum est, rectumque esse mihi videtur, apud Quatremerium scriptum est: كتاب النبات *le livre des plantes.* Titulum libri illum, qui كتاب الديارات est, Quatremerius interpretatur: *traité des monastères*; sed monasteria, quantum scio, دير et in plurali أديار dicuntur; ديارات vero Fîrûsâbâdensis regiones et mansiones significare dicit. Pro كتاب الحكايات *liber narrationum*, quod apud Ebn challikânum ed. Wüstenfeld. nro. 451. legitur, ab Quatremerio positum est: كتاب الحانات *Recueil d'airs.* Vocabulum الحانات recte scriptum censeo; legitur etiam in adnotatione Gothana, de qua mox dicetur. Sed significare hoc vocabulum existimo *oenopolia*, quia etiam de oenopolis الخمارون libellum scripsit Ispahânensis, cantilenae vero non الحانات sed ألحان vocari solent; حانات est pluralis vocabuli حانة *oenopolium.*

Indicem librorum ab Ispahânensi compositorum alium adnotatio quaedam suppeditat, epitomae libri cantilenarum magni, quae in bibliotheca Gothana adservatur, praemissa, qua de vita et scriptis Ispahânensis disseritur. Ad finem adnotationis enim haec posita sunt: وللاصفهاني تصانيف عديدة منها كتاب الاغاني الكبير كتاب مجرد الاغاني كتاب التعديل والانتصاف في أخبار القبائل وأنسابها كتاب مقاتل الطالبيين كتاب الاماء الشواعر كتاب المماليك الشعراء كتاب أدب الغرباء كتاب الديارات كتاب تفضيل ذى الحجة كتاب الاخبار والنوادر كتاب الطفيليين كتاب الخمارين والخمارات كتاب الحانات كتاب نسب المهالبة كتاب نسب بنى عبد شمس كتاب نسب بنى شيبان كتاب مناجيب الخصيان عمله للوزير المهلبي كتاب الغلمان كتاب أخبار جحظة كتاب مجموع الاخبار والآراء كتاب

ٱلْفَرْقِ وَٱلْمِعْيَارِ فِي ٱلْأَوْغَادِ وَٱلْأَجْوَارِ وَلَهُ قَصَايِدُ وَأَشْعَارٌ i. e. „Ispahânensis opera plura conscripsit, ex quibus sunt liber cantilenarum magnus, liber solas cantilenas complectens, liber ponderationis et iudicationis, historias tribuum, eorumque genealogias, exponens, liber de caede Abutâlibidarum, liber de ancillis poetriis, liber de servis poetis, liber de disciplina peregrinorum, liber de regionibus, liber de praeferendo Dsul hiddscha mense, liber historiarum et rerum memorabilium, liber de iis, qui non invitati ad convivia accedebant, liber oenopolarum [sive vinariorum] et feminarum vinariarum, liber oenopoliorum, liber genealogiae Mohallabidarum, liber genealogiae Abdschemssitarum, liber genealogiae Scheibânitarum, liber de uxoribus eunuchorum, quem wesîro Mohallabidae scripsit, liber de famulis, liber de rebus Dschachdae, liber historiarum collectarum, consiliorumque, liber mensurae et moduli famulos et clientes spectans. Carmina quoque, et versus composuit.“ Pro الاجوار *clientes* in codice الاحوار scriptum est; quod utrum rectius positum sit, necne, nescio.

De consilio, quo Ispahânensis, quum librum cantilenarum magnum contexeret, usus est, haec fere dici possunt. Homines artis musicae periti plures, ut Iûnis el kâtib, Ishâk ben ibrahîm Maussilensis, Iachja el mekki sive Mekkanus, Achmed ben jachja el mekki, Alawijje, Amr ben bâne, aliique, quum libros, quibus cantilenas clariores complecterentur, partim non satis adcurate scriptos, composuissent, Ispahânensis librum hujus generis novum, cui plena fides tribui posset, condere instituit, eumque كِتَابُ ٱلْأَغَانِي ٱلْكَبِيرِ *librum cantilenarum magnum* inscripsit. Quem ita digerere voluit, ut primo verba cantilenarum referret, deinde modum musicum, quem singulae cantilenae sequerentur, breviter definiret, et denique de poeta, verborum cantilenae auctore, et de musico, modi musici ad verba illa aptati conditore, copiosius diceret. Quod ad cantilenarum, ab Ispahânensi in librum suum receptarum, delectum adtinet, prae ceteris cantilenas has eo complexus est:

1. Primas posuit ٱلْمِايَةَ ٱلصَّوْتِ الْمُخْتَارَةَ centum cantilenas selectas, quas Harûno arraschîdo, chalifae, ex cantilenis, quae illo tempore clariores erant, musici tres elegerant. Cui cantilenarum corpori selecto deinde, imperante El wâthiko, chalifa, aliquid mutationis Ishâk ben ibrahim, musicus magni nominis, adtulit; nonnullas enim cantilenas, quae in corpus illud receptae fuerant, suppressit, et pro iis substituit alias. Quae cantilenae centum in nonnullis libri cantilenarum magni exemplaribus numeris distinguuntur, in margine positis. Ita in margine codicis Petropolitani pag. 210. haec scripta

sunt: اَلصَّوْتُ ٱلْعَاشِرُ مِنَ ٱلْمِائَةِ الْمُخْتَارَةِ i. e. cantilena decima centum selectarum, atque pag. 247. قِفْ عَلَى ٱلصَّوْتِ ٱلسَّادِسَ عَشَرَ مِنَ ٱلْمِائَةِ الْمُخْتَارَةِ i. e. adtende ad cantilenam sextam decimam centum selectarum. In codice Parisiensi maiori, qui in volumina quattuor dispertitus est, cantilenis, quae ex centum selectis sunt, plerumque praemittuntur haec: صَوْتٌ مِنَ ٱلْمِائَةِ الْمُخْتَارَةِ i. e. cantilena ex centum selectis. Descriptio cantilenarum centum selectarum, earumque auctorum historiae, in codice Petropolitano paginas 3 — 1036. implent. De cantilenis illis septem, quae زَيَانِبُ يُونُسَ *Seinabae Iunissi* adpellatae sunt, quarumque mentio supra pag. 17. facta est, Ispahânensis illo libri loco dicit, qui de Iûnis el kâtib, musico, exponit, cod. Petrop. pag. 498. 499.

2. Cantilenis centum selectis Ispahânensis subiungit tres alias, quae vocantur: ٱلْأَصْوَاتُ ٱلَّتِى تَجْمَعُ ٱلنَّغَمَ ٱلْعَشَرَ i. e. cantilenae illae, quae pertinent ad sonos decem, sonos dico citharae decem principales; cod. Petrop. pag. 1018 — 1036. Adiicitur una, ad sonos pertinens octo, pag. 1036 — 1042.

3. Deinde Ispahânensis ponit cantilenas tres, quae nuncupantur ٱلْأَرْمَالُ ٱلثَّلَثَةُ الْمُخْتَارَةُ i. e. Ramali tres selecti, cod. Petrop. pag. 1042 — 1061.

4. Quibus subiunguntur cantilenae Mabedi quinque, quae adpellantur أَصْوَاتُ مَعْبَدٍ ٱلْمَعْرُوفَةُ بِٱلْقَابِهَا i. e. cantilenae Mabedi certis cognominibus distinctae, cod. Petrop. pag. 1061 — 1074. de quibus supra dictum est pag. 13.

5. Porro cantilenae Mabedi septem, quae مُدُنُ مَعْبَدٍ i. e. civitates Mabedi nuncupabantur, cod. Petrop. pag. 1074 — 1115. de quibus supra diximus pag. 13.

6. Porro ٱلسَّبْعَةُ ٱلَّتِى جُعِلَتْ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ بِإِزَآءِ سَبْعَةِ مَعْبَدٍ i. e. cantilenae septem ab Ebn soreidscho compositae, quae aemulae oppositae sunt septem cantilenis Mabedi, cod. Petrop. pag. 1115 — 1119. de quibus diximus pag. 12.

7. Cantilenas illas apud Ispahânensem excipiunt أَغَانِى الْخُلَفَآءِ وَأَوْلَادِهِمْ وَأَوْلَادِ أَوْلَادِهِمْ i. e. cantilenae ab chalifis, eorumque filiis et nepotibus, compositae,

ccd. Petrop. pag. 1120 — 1281. Quibus cx principibus, cantilcnarum compositoribus, partim qnidem, quod ad antiquiores adtiuet, fide suspecta, fuisse dicuntur Omar bcn abd el asis Omajjida, El wâthik billa Abbàssida, El montassir billa, El motass billa, El motadid billa, Ibrahim ben el mahdi, Olajja bint el mahdi, Abu îssa ssâlich beu harûn arraschîd, Abd alla beu mûssa el hâdi, Abd alla ben mohammcd el amîn, Abn îssa bcn el motewckkil, Abd alla ben cl motass billa.

8. Denique ab Ispahânensi adiecta cst سَائِرُ ٱلْغِنَآءِ ٱلَّذِى عَرَفَ لَهُ قِصَّةً تُسْتَفَادُ i. e. reliqua carum cantilenarum pars, dc quibus aliquid fructuosi compercrat, text. arab. pag. 3. Quac cantilcnae dimidiam ferc opcris partem, eamque posteriorem implent.

Cantilcnis illis vero, quibus tanquam fundamentis, totus Ispahânensis liber quasi superstructus est, permultae aliae mixtae sunt, dc quibus ct ipsis disseritur ita, ut de carum anctoribus, modis mnsicis, historiisque, dicatur. Primam omnium text. arab. pag. 9. eam Ispahânensis, quae sic incipit:

ٱلْقَصْرُ فَٱلنَّخْلُ فَٱلْجَمَّآءُ بَيْنَهُمَا

Castellum et palmetum, et Dschammâa, sita inter illa

ideo ponit, quia ex tribus illis nobilissimis cst, quae Harûno arraschido, chalifac, ex cantilcnis centum sclectis, tanquam pracstantissimae, electac csse dicuntur text. arab. pag. 7. Cuius cantilcnac verba quum composuisset Abu katîfa, poeta, modum musicum vero Mabcd confccisset, Ispahânensis primo de Abu katîfa dicit text. arab. pag. 11. deindc de Mabedo text. arab. pag. 29. Atque hoc modo Ispahânensis de cantilenarum singularum, quas series ab ipso constituta continet, auctoribus, sive antiquiores fuerunt, sive recentiores, cx ordine dicere pergit. Modos cantilenarum musicos ea ratione, iisque verbis, quibus Ishâk ben ibrahîm Maussilensis in iis definiendis uti solebat, describit, text. arab pag. 5. prooem. pag. 181. 182. Iis vero, quae de poetarum ct musicorum, cantilenarum auctorum, historiis tradit, multa inserit ad generalem Arabum, tum veterum, tum recentiorum, historiam pertinentia. Cantilenarum verba plerumque ex carminibus longioribus, partim vetustis, partim novis, sumebantur. Ishâk ben ibrahîm Maussilensis exempli gratia modum musicum composuit, ad primos Moallakae Amrui ben kulthum versiculos aptatum; qui versiculi sunt:

أَلَا هُبِّي بِصَحْنِكِ فَٱصْبَحِينَا ‏ وَلَا تُبْقِي خُمُورَ ٱلْأَنْدَرِينَا

مُشَعْشَعَةً كَأَنَّ ٱلْحُصَّ فِيهَا ‏ إِذَا مَا ٱلْمَآءُ خَالَطَهَا سَخِينَا

Age, adesdum cum poculo, nobisque propina, non parcens mero Endcrûnico,
Lyaeum dilutum, in quo crocus inesse videtur, ubi aqua se ei miscuit calida!

Quem modum musicum, ab Ishâko compositum, Ispahânensis describit eo loco, quo de Amro ben kulthum, poeta Taglibita, dicit, cod. Petrop. pag. 1311. Citharoedi verba versiculorum illorum, quibus modos musicos aptabant, interdum paulo mutabant, nonnunquamque versiculos, quos ceterorum auctores non panxerant, iis adiiciebant; quemadmodum Ispahânensis text. arab. pag. 66. versiculos ab Omaro ben abi rebîa, poeta, compositos, qui in حَذَرَا et عُمَرَا et أَمَرَا desinebant, ab cantoribus ita mutatos esse dicit, ut in أَمَرَكْ et حَذَرَكْ et عُمَرَكْ desinerent. Ex carminibus longioribus citharoedos plerumque aliquot versiculos, quibus modum musicum aptarent, elegisse, ex iis, quae de versiculis, qui sic incipiunt:

أَمِنْ آلِ نُعْمٍ أَنْتَ غَادٍ فَمُبْكِرُ

Num a gente Noomae venis, atque festinas

text. arab. pag. 59. tradita sunt, multisque libri Ispahaniani locis aliis intelligitur. Interdum citharoedos Arabes ab monachis christianis modum musicum mutatos esse, Ispahanensis perhibet. In loco sui libri eo, qui de كَعْبٌ ٱلْأَشْقَرِىُّ Kaab Aschkarita, poeta, exponit, de quadam cantilena tradit haec: وَهٰذَا صَوْتٌ زَعَمُوا أَنَّ مَالِكًا صَنَعَهُ عَلَى لَحْنٍ سَمِعَهُ مِنَ ٱلرُّهْبَانِ i. e. „haec est cantilena, quam Mâlekum ad modum melodiae, quam ex monachis audiverat, composuisse ferunt." Atque in loco illo, qui de ٱلْأَسْوَدُ بْنُ عُمَارَةَ El aswad ben omâra, poeta, exponit, apud Ispahânensem haec leguntur: وَقَدْ غَنَّى بَعْضُ أَهْلِ ٱلْحِجَازِ فِي هٰذَيْنِ ٱلْبَيْتَيْنِ غِنَاءً رَهْبَانِيًّا i. e. „Duobus illis versiculis Hidschâsensis quidam aptavit cantum quendam monachicum." Alkamam ben abda, poetam clarum, qui ex antiquioribus fuit, carmen, quod composuerat, regi Gassânidae, ut eius animum vehementius commoveret, cantando recitasse Fârâbensis cod. Lugdun. fol. 7. perhibet: وَكَذٰلِكَ ٱلنَّغَمُ ٱلْمُلِذَّةُ لَمَّا كَانَتْ إِذَا قُرِنَتْ بِٱلْأَقَاوِيلِ أَصْغَى إِلَيْهَا ٱلسَّامِعُ

إِصْغَآءً وَحُوِّلَ وَدَامَ عَلَى ٱسْتِمَاعِهَا أَكْثَرَ مِنْ غَيْرِ مَلَلٍ وَلَا ضَجَرٍ قَرَنَهَا بِٱلْأَقَاوِيلِ فَصَارَ بِهَا إِلَى مَطْلُوبِهِ كَمَا حُكِيَ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ عَبْدَةَ ٱلشَّاعِرِ حَيْثُ صَارَ إِلَى الحَارِثِ بْنِ أَبِي شَمِرٍ مَلِكِ غَسَّانَ فِي حَاجَتِهِ فَلَمْ يُصْغِ لِقَوْلِهِ حَتَّى لَحَّنَ شِعْرَهُ وَغَنَّى بِهِ بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَضَى حِينَئِذٍ حَاجَتَهُ i. e: „Eademque ratione quum, ubi soni grati verbis iunguntur, auditor iis auscultet, atque ut diutius sine taedio et molestia ea audiat, adducatur, homines sonos cum verbis iungunt, eoque id quod volunt efficiunt; quemadmodum narratur, Alkamam ben abda, poetam, aliquid petiturum, ad El hârethum ben abi schamir, regem Gassanidarum, accessisse, regem vero eius verbis aurem non praebuisse, quoad Alkama ad carmen suum melodiam aptasset, idque regi cecinisset; quo facto, rex id quod ille petebat ipsi concessit.“ Verbum وَحُوِّلَ ex coniectura tantum posui; in codice وحود scriptum est.

Cantorum nonnullorum clariorum, qui ex iis sunt, de quibus in libro cantilenarum magno exponitur, mentio apud Fârâbensem quoque fit; in cod. lugdun. fol. 4. vers. enim haec posita sunt: وَكَثِيرًا أَيْضًا مَا يَجْتَمِعُ هَاتَانِ الهَيْئَتَانِ فِي وَاحِدٍ بِعَيْنِهِ مِثْلَ مَا كَانَ فِي أَكْثَرِ ٱلْمُتَقَدِّمِينَ مِنَ ٱلْعَرَبِ مِنْ أَهْلِ تِهَامَةَ والحِجَازِ مِثْلَ ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَٱلْغَرِيضِ وَجَمِيلَةَ وَمَعْبَدٍ وَأَمْثَالِهِمْ وَكَذٰلِكَ فِي كَثِيرٍ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَهُمْ فِي ٱلْفُرْسِ مِثْلَ فَلَهِيدَ ٱلَّذِى كَانَ فِي زَمَانِ كِسْرَى أَبَرْوِيزَ ٱبْنِ هُرْمُزَ مَلِكِ فَارِسَ وَفِي كَثِيرٍ مِنْ مُتَأَخِّرِى ٱلْعَرَبِ وَمَنْ فِي عِدَادِهِمْ مِنْ أَهْلِ ٱلْعِرَاقِ مِثْلَ إِسْحَاقَ وَمُخَارِقٍ i. e. „Atque porro saepe facultates illae duae [*quae ad musicam penitus addiscendam adiuvant*] in homine uno simul adsunt. Quemadmodum hoc in Arabum antiquorum, Tihâmensium et Hidschâsensium, plerisque, ut Ebn soreidscho, El garîdo, Dschemîla, Mabedo, ceterisque, qui his similes sunt, factum est, itemque in Persarum, qui ante illos vixerunt, multis, ut in Felehîdo, qui tempore Chosrois Aperwîs, filii Hormosi, Persarum regis, vivebat, et denique in multis Arabum recentiorum, et Irâkensium, qui in eorum numerum referri possunt, ut in Ishâko et Mochâriko.“ Pro ٱبْنِ سُرَيْجٍ in codice سرىج positum est; quod ad nomen فَلَهِيذ Felehîd adtinet, littera prima et quarta in codice Lugdunensi sine punctis diacriticis scriptae sunt, propterea que de vera huius nominis pronuntiatione dubitamus.

Omnis quum poetarum, tum musicorum, vitarum, in libro cantilenarum magno expositarum, numerus circiter quadringentas et quadraginta explet. Epitomas vero

operis huius ampli viri docti Arabes concinnarunt plures; qui ab Hadschi chalîfa in lexico bibliographico edit. Flügel tom. 1. pag. 367. fuisse dicuntur hi:

1. Wesîrus Abul kâssim el hossein ben ali ben el hossein, qui vulgo El magribi ٱلْمَغْرِبِي i. e. Mauritanus adpellatur, decessitque ao. p. H. 418. ao. p. Ch. 1027. De quo dicitur apud Ebn challikânum nro. 195.

2. Princeps Iss el mulk mohammed ben obeid alla ben achmed el harrâni el mosabbichi el kâtib ٱلْحَرَّانِي ٱلْمُسَبِّحِي ٱلْكَاتِب qui decessit ao. p. H. 420. ao. p. Ch. 1029. Ab Flügelio quidem loc. cit. pro Obeid alla positum est Abd alla, pro El mosabbichi vero ٱلْمَسِيحِي El messîchi. Sed ab Ebn challikâno ponitur Obeid alla, edit. Wüstenfeld. nro. 664. atque Tydeman specimen Ibn chalicani, nro. 664. not. Nomen gentilitium huius hominis vero, ab avo ductum, esse El mosabbichi, ex loco illo Ebn challikâni, edit. Wüstenfeld, nro. 664. pag. 66. certo comperitur. Quem hominem concinnasse مُخْتَار ٱلْأَغَانِي وَمَعَانِيهَا *delectum cantilenarum, earumque argumentorum*, etiam Ebn challikân perhibet.

3. Abul kâssim abd alla ben mohammed, qui vulgo ٱبْنُ نَاقِيَا Ebn nâkijâ adpellatur, decessitque ao. p. H. 485. ao. p. Ch. 1092. A Flügelio loc. cit. pro Ebn nâkija ponitur ٱبْنُ بَاقِيَا Ebn bâkijâ; sed apud Ebn challikânum, edit. Wüstenfeld, nro. 355. et Tydeman specimen nro. 355. scriptum est Ebn nâkijâ. Quo ab homine epitome libri cantilenarum confecta esse ad Ebn challikâno quoque fertur; ponit enim haec: وَٱخْتَصَرَ ٱلْأَغَانِي فِي مُجَلَّدٍ وَاحِدٍ i. e. „atque confecit ille epitomen cantilenarum, volumine uno complexam." Hadschi chalîfa hunc hominem etiam *notarium Halebensem* ٱلْكَاتِب ٱلْحَلَبِي adpellat.

4. Ebn ennadsîr ٱبْنُ ٱلنَّذِير de quo Hadschi chalîfa plura non exposuit.

5. Iudex Dschemâl eddîn mohammed ben sâlim, qui vulgo ٱبْنُ وَاصِل Ebn wâssil adpellatur, Hamâtensis; decessit ao. p. H. 697. ao. p. Ch. 1297. Quo de homine Abul feda annal. tom. 5. pag. 144. 146. dicit, praeter alia ponens haec: وَٱخْتَصَرَ ٱلْأَغَانِي ٱخْتِصَارًا حَسَنًا i. e. „atque epitomen cantilenarum confecit egregiam." Ipse Abul feda hunc hominem habuit magistrum, adiicitque illo loco: وَصَحَّحْتُ عَلَيْهِ

أَسْمَآءَ مَنْ لَهُ تَرْجَمَةٌ مِنْ كِتَابِ ٱلْأَغَانِي i. e. „atque didici ab eo recte pronuntiare nomina eorum hominum, de quibus exponitur in libro cantilenarum.“

6. Abul hossein achmed ben arraschîdi [arraschîd?] ٱبْنُ ٱلرَّشِيدِيّ cuius mentionem fecisse Ebn el mokarramum dicit Hadschi chalîfa. Atque re vera in exordio epitomes Gothanae, de qua infra dicemus, haec scripta sunt: قَالَ ٱلْمُصَنِّفُ رَحِمَهُ ٱللّٰهُ أُقَدِّمُ هُنَا حِكَايَةً وَجَدْتُهَا فِي آخِرِ مُخْتَصَرٍ مِنْ هَذَا ٱلْكِتَابِ ٱخْتَصَرَهُ ٱلرَّشِيدُ [ٱلرَّشِيدِيُّ] أَبُو ٱلْحُسَيْنِ أَحْمَدُ بْنُ ٱلرَّشِيدِ بْنِ ٱلزُّبَيْرِ i. e. „Dicit auctor [huius libri]: praemittam hic narratiunculam, quam inveni in fine epitomes huius libri, quam concinnavit Arraschîd [Arraschîdi sive Raschîdensis?] abul hossein achmed ben arraschîd ben essobeir.“

7. Ebn el mokarram sive Dschemâl eddîn mohammed ben el mokkarram Anssârita ٱبْنُ ٱلْمُكَرَّمِ ٱلْأَنْصَارِيُّ qui decessit ao. p. H. 711. ao. p. Ch. 1311. De epitome libri cantilenarum, quam concinnavit, ab Hadschi chalifa traduntur haec: وَمُخْتَارُهُ مُرَتَّبٌ عَلَى ٱلْحُرُوفِ سَمَّاهُ مُخْتَارَ ٱلْأَغَانِي فِي ٱلْأَخْبَارِ وَٱلتَّهَانِي i. e. „epitome, quam confecit, ex ordine litterarum disposita est, atque inscripta: delectus cantilenarum pertinens ad historias et recreationes.“

8. Eddachwâr ٱلدَّخْوَارُ de quo Hadschi chalifa praeter nomen nihil adposuit.

Exemplaria libri cantilenarum magni in bibliothecis Occidentis exstant plura, quorum, quantum scio, unum tantum adeo integrum est, ut totum opus contineat. De singulis iam dicamus.

1. Codex Parisiensis maior, in quattuor volumina sive partes dispertitus, quo opus integrum contineri videtur; quo de codice Quatremerius in Ephemeridibus orientalibus Parisiensibus novis, tom. 16. Paris 1835. pag. 395. exposuit. In volumine primo, quod satis eleganter et emendate scriptum est, insunt folia 390. In secundo insunt folia 369. in tertio 493. in quarto 374. Tria vero haec volumina posteriora ab manibus diversis, minusque eleganter, et minus emendate, quam primum exarata sunt. Hunc codicem circa annum 1801. quum exercitus Gallorum ex Aegypto decederet, Raigius, Gallus, homo litterarum orientalium studiosus, ex illa terra Lutetiam Parisiorum adtulit, ubi in bibliotheca regia iam adservatur. Cuius codicis scriptura ad hunc librum meum edendum usus sum.

2. Codex Parisiensis minor, qui et ipse ab Raigio Lutetiam adlatus est, ibique in bibliotheca regia adservatur. Tria sunt eius volumina, ab manibus diversis exarata, quibus partes huius operis variae continentur. Volumine primo continetur exordium operis; secundo finis partis primae, sive illius partis, quam exemplaris maioris volumen primum complectitur; tertio, quod litteris mauritanicis, satisque curiose, scriptum est, finis partis secundae, exordiumque partis tertiae. Cuius codicis mentionem fecit Quatremerius loc. cit. pag. 396.

3. Codex Parisiensis minimus, quem in bibliotheca societatis orientalis Parisiacae adservari, parvamque tantum huius operis partem continere, Wolffius perhibuit in Ephemeridibus orientalibus Gottingensibus tom. 2. pag. 214.

4. Codex Petropolitanus, in volumina duo dispertitum, quorum in primo folia 337. insunt, in secundo 327. Finis voluminis primi in narratore illo Arabe, qui Hammâd errâwije adpellabatur, est; finis alterius in Warkâ ben soheir, poeta. Complectitur hic codex dimidiam circiter huius operis partem, eamque priorem, atque ab una eademque manu totus scriptus esse videtur. Volumen primum subscriptio quaedam, ad finem posita, anno p. H. 1138. exaratum esse dicit; quae fini voluminis secundi subiuncta est subscriptio, legi non potest, quoniam consulto eam atramento obleverunt, ne legeretur. Scriptura huius codicis satis adcurata est; quo ut uti possem, eximia Fraehnii benignitas concessit.

5. Codex Hammerianus, quem Hammerus benigne mecum communicavit. Est unum tantum volumen, sed valde crassum, in quo insunt folia 704. Dimidiam circiter huius operis partem continet, eamque posteriorem. Primus eorum hominum, de quibus in eo dicitur, est Abun nodair, poeta, cui nomen erat Amr ben abd el malik el basri; extremus est Omâra ben okail, poeta. Subscriptio, quae ad finem adiecta est, hunc codicem anno p. H. 1162. exaratum esse dicit. Scriptura eius satis mendosa est, negligenterque ab manibus diversis exarata.

6. Codex Londinensis, qui in museo Brittannico adservatur, litteris mauritanicis exaratus. Quem Ewaldus ex particulis viginti, in quas totum opus librarius dispertiverat, unam continere dicit, in Ephemeridibus orientalibus Gottingensibus, tom. 2. pag. 192. Insunt in illo codice vitae quattuordecim tantum hominum, quorum primus est Adi ben seid, poeta, extremus vero Dsul isba, poeta; quae vitae ex iis sunt, quae primo codicis Parisiensis maioris volumine continentur.

7. Codex Escurialensis, quem Casirius in Bibliotheca Arab. Hispan. Escurial.

tom. 1. pag. 347. nro. 907. his verbis descripsit: „Codex nitide exaratus, citra anni notam, quo continetur tomus prior operis musici, quod *magna tonorum collectio* i. ٱلْجُزْءُ ٱلْأَوَّلُ مِنْ كِتَابِ ٱلْأَغَانِي ٱلْكَبِيرِ inscribitur. Id Abulpharagius Ali Ben Alhassani Ben Mohamad Ispahanensis, rei musicae peritus, anno Egirae 313. composuit, distribuitque in tomos duos, quorum prior hic centum et quinquaginta cantiunculas complectitur, insertis tum quattuordecim praestantium musicorum, tum quatuor insignium cantatricum, Caliphis gratissimarum, vitis.“ Quibus ex Casirii verbis, quantam libri cantilenarum magni partem codex Escurialensis comprehendat, non satis adcurate perspici potest; atque mirum sane videtur, quod Casirius quattuordecim tantum musicorum, quattuorque cantatricum, vitas in codice illo enarrari dicit, poetarum vero vitas ab Ispahânensi expositas, quae multo plures quam vitae musicorum sunt, prorsus tacet. Fortasse vero Casirius illius libri argumentum non satis diligenter exploravit.

Praeterea epitomae libri cantilenarum magni nonnullae in bibliothecis Occidentis exstant. Quas cognitas habeo, hae sunt.

1. Epitome Londinensis, in Museo Brittannico adservata, quam ab Ebn wâssilo, Hamâtensi, concinnatam esse, atque poetarum sexaginta duo vitas, non ex ordine nominum poetarum alphabetico dispositas, exhibere dicit Ewaldus in Ephemeridibus orientalib. Gottingensib. tom. 2. pag. 192. Cuius epitomes mentionem fecit Hadschi chalifa in lexico bibliographico, edit. Flügel, tom. 1. pag. 367. Auctorem illius fuisse dicit Hadschi chalifa: ٱلْقَاضِى جَمَالُ ٱلدِّينِ مُحَمَّدُ بْنُ سَالِمِ ٱلْمَعْرُوف بِٱبْنِ وَاصِلِ الحَمَوِىّ ٱلْمُتَوَفّى سَنَةَ ٦٩٧ i. e. iudex Dschemâl eddîn mohammed ben sâlim, qui vulgo adpellatur Ebn wâssil, Hamâtensis, qui decessit anno 697. [ao. p. Ch. 1297.].“ Vide quae supra, pag. 202. de hoc homine dicta sunt.

2. Epitome Gothana, cuius mentionem in praefatione pag. 3. feci, uno volumine complexa, in quo septingenta folia insunt. Vitas hominum circiter trecentorum et nonaginta continet breviatas, atque ex ordine litterarum dispositas, quarum indicem Mollerus in catalogo codicum manuscriptorum Gothanorum orientalium particul. 2. pag. 178 — 215. proposuit. Vitam Abu nowâsi, poetae, quae in libro cantilenarum magno non exstat, quanquam Ispahânensis de Abu nowâso multa passim adfert, huius epitomes auctor adiecit. Scriptura codicis Gothani, quod ad veritatem adtinet, est mediocris. Exaravit eum ao. p. H. 1148. ao. p. Ch. 1735. homo, qui in subscriptione ad finem adiecta se esse dicit: أَفْقَرُ ٱلْوَرَى وَأَحْوَجُهُمْ لِمَغْفِرَةِ رَبِّهِ ٱلْمُعِينِ دَرْوِيش بْن مُحَمَّد

ٱلشَّهِيرُ بِٱبْنِ ٱلْمُهِينِيِّ ٱلْحَنَفِيُّ مَذْهَبًا ٱلدِّمِشْقِيُّ مَوْطِنًا i. c. miserrimum hominum, indigentissimumque veniae impctrandae ab domino opitulante, Dcrwischum ben mohammed, qui vulgo adpellctur Ebn cl muhini, Hanifitam quidem religione, Damasco habitantem." Quam epitome Gothanam in pracfatione pag. 3. quum cius auctor se imperantibus Dâhiritis Turcis scripsisse dicat, ex epitome illa, quam Ebn el mokarram [vid. pag. 203.] confecit, excerptam esse conicci. In exordio enim huius epitomes praeter alia posita sunt haec: وَلَقَدْ عُرِضَ عَلَى بَعْضِ أُمَرَآءِ ٱلدَّوْلَةِ ٱلطَّاهِرِيَّةِ [ٱلظَّاهِرِيَّةِ؟] ٱلتُّرْكِيَّةِ نُسْخَةٌ مِنْ مَصَرَعِ ٱلْعُشَّاقِ وَكُنْتُ حَاضِرًا عِنْدَهُ i. e. „oblatum est principi cuidam prosapiae Tâhiricae [Dâhiricae?] turcicae exemplar libri Masra el uschschâk [i. e. clades amantium], me praesente." Quam prosapiam Dâhiricam esse putabam familiam El malik eddâhiri barkûk, qui circa annum p. H. 784. p. Ch. 1382. sultanus Aegypti factus est. Sed epitome Gothana iam mihi ea esse videtur, quam ipse Ebn el mokarram conscripsit. Nam Hadschi chalifa ab Ebn el mokarramo commemorari tradit Abul hosseinum achmed ben erraschîd, epitomes alius auctorem, huiusque hominis mentio fit in exordio epitomes Gothanae; vide quae supra pag. 203. exposita sunt. Porro Hammerus in annalibus litterariis Vindobonensibus tom. 100. pag. 69. auctorem epitomes Gothanae in exordio illius capitis, quod vitam Abu nowâsi enarrat, profiteri dicit, se esse: „Abd allam mohammed ben el mokarram." Quod ad nomina: ***Abd alla mohammed***, adtinet, aliquid mendi iis subesse suspicor, quum homo Arabs nominibus duobus, qualia Abd alla et Mohammed sunt, uti non soleat; fortasse pro Abd alla nomine ponendum est Abu abd alla, praenomen sive Kunja. Epitomes scripturam hoc temporis momento inspicere non possum. Sed, utut res haec sese habet, ex loco illo auctorem epitomes Mohammedem ben el mokarram esse, intelligi potest. Quod si recte putatum est, Dâhiridae, de quibus auctor epitomes dicit, fortasse sunt filii El malik eddâhiri bibars, qui eo tempore, quo Ebn el mokarram vivebat, imperabant Aegypto. Primo codicis Gothani folio adnotatio inscripta est, sive تَرْجَمَةٌ enarratio, quae de Ispahânensis vita et scriptis exponit; cuius supra pag. 196. mentionem fecimus.

Quibus pertractatis, ad librum cantilenarum magnum latine reddendum accedimus; translationem vero in capita dispertiemus, singulis capitibus adnotationes nonnullas subiuncturi. Paginas scripturae arabicae in margine translationis significavimus, numeris illarum paginarum adpositis.

Liber cantilenarum magnus latine redditus.

Caput primum.

Continet exordium libri.

Nomine Dei misericordis, miseratoris! 2.

Hic est liber, quem composuit Ali ben el hossein ben mohammed, Koraischita notarius, qui vulgo adpellatur El ispahâni. Collegit enim, quas cognitas habebat, et quas aliunde colligere poterat, cantilenas arabicas, quum veteres, tum recentiores, singulasque ita recensuit, ut de versiculorum auctore, melodiaeque conditore, diceret, deinde modum musicum ita definiret, ut rhythmum et digitum, ad quos cantilenae singulae propter modum suum referuntur, describeret, et denique, si unum idemque carmen citharoedi plures tractarunt, de iis exponeret. Quas cantilenas explicuit, breviterque illustravit, explanatis tum vocabulis insolentioribus et obscurioribus, tum, quas sciri oportet, inflectionum rationibus, carminumque metris, ex quibus partitio carminis, et divisio melodiarum, perspiciuntur. Sed non exhausit cantilenas hoc libro, neque eas adtulit omnes; nam librum singularem, tali rei destinatum, composuit, qui narrationes continet nullas, cantilenas vero, quum antiquiores, tum recentiores, complectitur omnes. Hoc vero libro eas tantum pertractare voluit, quarum de poeta, vel cantore, vel causa, propter quam carmen dictum, vel melodia condita est, quaedam adnotata invenit, quae aliquid utilitatis habere possunt, quorumque cum expositione expositio cantilenae apto modo coniungi potest. Quae, quam brevissime potuit, consignavit, atque ita ut ab supervacaneis, earumque rerum, quae parum utilitatis praebent, congestione, quoad fieri posset, se abstineret. Capiti autem cuivis flores idoneos intexuit, luminaque, quae ei conveniunt, et elegantias; quae quum lector considerat, ab utilitate una ad alteram deinceps feretur, modo in sermonibus severioribus, modo in facetiis, versans, atque in narrationibus, et vitis, carminibusque, ad famosa Arabum proelia, resque ab iis gestas, quae celebrantur, pertinentibus, regumque paganorum, chalifarumque moslemorum, historiis, quas novisse hominem eruditum decet, quasque callere iuvenes oportet, quasque scrutari etiam qui maturiores sunt supersedere nequeunt, quoniam ex monumentis praestantissimis electae sunt, ex ipsis fontibus sumtae, ex fodinis ipsarum eductae, ab hominibus earum peritis traditae.

Auspicatus est autem hunc librum, eiusque exordium cepit, ab commemorandis centum cantilenis illis, quae Arraschîdo, principi credentium, cui Deus faveat, delectae sunt; quas quidem ex universo cantu sibi eligere Ibrahîmum Maussilensem, Ismaîlum
3. ben dschâmi, et Folaichum ben el aurâ, iusserat. Quae quum postea ad El wâthikum billa, cuius Deus misereatur, delatae essent, Ishâko ben ibrahîm mandavit, ut ex cantilenis eas sibi eligeret, quae praestantiores quam id, quod antea electum fuerat, esse existimaret, utque pro eo, quod huius generis non esset, cantilenas substitueret egregiores, magisque dignas quae delegerentur; quod ille perfecit. Cui syllogae [*huius libri auctor*] subiunxit cantilenas ab viris aliis, qui ex cantoribus clarioribus, hominibusque huius artis peritis, fuerunt, electas; porro eas melodias, quae sonos decem eos complectuntur, quibus omnes cantilenarum et instrumentorum soni continentur, Ramalosque tres selectos, ceterasque huius generis melodias, claritudine eminentes, ut civitates Mabedi, quae cantilenae septem sunt, et cantilenas septem ab Ebn soreidscho compositas, quae illis aemulae oppositae sunt, ut optio daretur, utras praeferrent, et cantilenas Mabedi certis cognominibus distinctas, et Seinabas Iûnissi, notarii. Hae enim cantilenae ex nobilioribus et primariis sunt, quibus alias praemitti non convenit. Subiunxit vero iis [*huius libri auctor*] cantilenas chalifarum, eorumque filiorum, ceterasque, de quibus aliquid fructuosi, quod narratur, vel aliquid festivi, quod traditur, compercrat. Nam non cuivis cantilenae est historia, neque earum, quibus historia est, quaevis utilitatem praebet, neque earum, quae utilitatem praebent, quaevis splendorem habet, qui lectorem admiratione, voluptateque auditorem, adficiat. In fronte carminum, ad quae cantum aptaverunt, singulorum consignata est cantilena una, tanquam signum et indicium, quo versus ii, quibus modos musicos aptaverunt, a ceteris distinguantur. Atque crebra inter cantilenas illas, earumque historias, interposita sunt carmina, ad eandem materiam pertinentia, quibus et ipsis cantus aptatus est, quanquam ex cantilenis delectis non sunt, neque ex classibus illis, supra constitutis; sed tamen istic ea adponi oportuit, quia, si separatim consignata essent, aut narrationes adeo abruptas iis adiici oportuisset, ut a carminibus ceteris plane diversa facta essent, aut narrationes iterari nonnullas; quod utrumque ab huius libri ratione alienum fuisset. Interdum vero cantilenae sese offerunt, quorum historiae adeo longae, quorumque auctorum vitae adeo copiosae sunt, et cum cantilenis historiisque aliis connexae, ut non eo loco exponi possint totae, ne, iis insertis, narrationes, quae iam pertractantur, prorsus interrumpantur; quapropter cantilenarum talium expositio ad locos eos, quibus convenit, atque ad argumenta ipsi similia, remittitur, quibus adiungi potest ita, ut rerum aliarum ordinem non turbet, neque suo intercessu ea, quae cohaerent, discerpat; quod ubi fit, harum rerum commemoratio aptior erit, et magis idonea.

Dicit huius libri auctor: fortasse qui hoc opus perlustrat, aegre feret nos id non in capita distinxisse, quae aut singulos cantus modos, aut singulas cantorum classes, ex ipsorum temporibus gradibusque diversis constitutas, aut singulorum poetarum carmina, ad quae cantus aptatus est, comprehenderent. Sed causae, quae ne ita hanc materiam digereremus prohibebant, atque ut modum a nobis retentum amplecteremur suadebant, exstiterunt plures. Quarum prima in eo posita est, quod, quum initium dicendi ab cantilenis tribus illis delectis sumsissemus, auctores earum ex Mohâdscheris et Anssâriis erant, quorum primus Abu katîfa est, qui in poetarum clarissimorum primariorumque referri nequit, alter vero Omar ben abi rebîa, tertius Nossaib. Quum igitur prima huius libri pars hoc modo constituta esset, iamque in eo poetae certo ordine recenseri non possent, parti primae subiuncta est extrema, et contexta ex ratione eorum, quorum suppeditabat commemoratio. Atque eadem est ratio partis reliquae centum cantilenarum delectarum; nam sine certo poetarum vel cantorum ordine congestae sunt. Neque huius libri consilium in eo positum fuit, ut certae classes constituerentur, sed id tantum nobis propositum fuit, ut eas, quae in eo consignatae sunt, cantilenas cum historiis suis exponeremus; unde fit, ut huic libro illa res nihil incommodi adferat. Causa altera haec est, quod cantilenae paucae sunt, quibus non cantores plures modos canendi diversos aptaverint; quae propterea ex modorum ordine collocari nequeunt, quum modus nullus sit, neque cantor ullus, cui rectius quam alteri tribui possint. Causa alia ea est, quod, nisi illum disserendi modum amplexi essemus, in his rebus enarrandis, quum de virorum singulorum cantu et historiis, et de Ishâki, hominumque aliorum, cantilenis, diceremus, aut ea, quae scriptores et narratores de iis memoriae prodiderunt, adferri oportuisset omnia, etsi multa in iis inessent supervacanea, parumque fructuosa; quod si factum esset, non mansissemus in pacto eo, ut supervacanea excluderemus. Aut nonnullam tantum harum rerum partem exponi oportuisset; quo facto, hunc librum ad ubertatem aliorum non accedere existimassent. Atque ita poetarum quoque historiae comparatae sunt; quodsi enim alicuius poetae carmina, quibus modi musici aptati sunt, retulissemus ita, ut ab iis non discederemus, nisi expositis iis omnibus, tum in eandem rem incidissemus, animusque lectoris ab ea alienatus esset, taedioque cor adfectum. Hoc enim animis hominum est insitum, ut ab re alia ad aliam devertere malint, relictisque iis, quae tritae sunt, ex rebus novis recreationem quaerant, quoniam quodcunque adgredimur animo est exoptatius quam id, de quo decedimus, et quodcunque exspectamus mentem nostram magis commovet quam id, quod praesens adest. Quae quum ita sint, ille, quem amplexi sumus, rerum expositarum ordo est iucundior et venustior, eum-

que in finem institutus, ut libri lector, dum ab narratione alia ad aliam, expositioneque una ad alteram, ab rebus gestis antiquis ad recentiores, ab principe ad mancipium, ab rebus seriis ad facetias, defertur, maiori legendi cupiditate incendatur, studiosiusque libri argumenta perscrutetur; quod eo magis efficietur, quod ea, quae in hoc libro consignavimus, sui generis optima sunt, eorumque, quae de his rebus homines conscripserunt, praestantissima, commentariorumque hanc materiam pertractantium medulla. Quaecunque de cantilenarum generibus, quibus singulae tribuuntur, exposuimus, vocabulis iis, quae Ishâk ben ibrahîm Maussilensis usurpabat, expressa sunt; quod etiam tum factum est, si genus cantilenae ab homine alio definitum retulimus. Nam vocabula, quibus Ishâk utebatur, hoc tempore inter nos recepta sunt, repudiatis viris eis, qui ab illo dissentiebant; ex quibus fuerunt Ibrahîm ben el mahdi, Muchârik, Alawijja, Amr ben bâna, Mohammed ben el hârith ben basch-ehîr. Quibus hominibus qui adsentiunt, gravem [rhythmum] primum, eiusque levem, adpellant gravem secundum, eiusque levem; gravem secundum vero, eiusque levem, nuncupant gravem primum, eiusque levem. Sed iam modus ille loquendi improbatur, estque inusitatus; vocabula vero ab Ishâko recepta nunc usurpant homines.

Dicit huius libri auctor: quod ad eum componendum me impulit in eo positum fuit, quod quidam de viris nostris principibus ut eum conscriberem mihi mandavit, se comperisse significans, librum illum, quem Ishâki esse ferunt, re vera ab eo confectum esse dici non posse, praetereaque parum utilitatis adferre, seque igitur illius scripti sinceritatem in dubium vocare, quum maior familiarium Ishâki pars, maximeque omnium ipse Hammâd, Ishâki filius, id repudiassent. Saneque, per vitam meam, vera sunt quae hic homo dixit, recteque librum illum improbavit. Mihi enim dixit Mohammed ben chalaf wakî: ab Hammâdo audivi, quum diceret: „Meus pater hunc librum non composuit, neque eum vidit unquam. Cui rei est argumento, quod ad maiorem carminum, quae in illo libro consignata, certis auctoribus tributa, et cum narrationibus coniuncta sunt, partem modos musicos non aptavit quisquam unquam, praetereaque quae de cantoribus, modorum auctoribus, ibi traduntur, maximam partem falsa sunt. Quos pater condidit cantus sui commentarios, ii librum illum subditicium esse satis demonstrant. Neque eum composuit, nisi librarius quidam, qui meo patri erat, post eius mortem, excepta concessione illa, quae prima libri pars est; eam enim pater scripsit, nisi quod narrationes, quae in ea exstant. a nobis traditae sunt omnes.“ Haec sunt ea, quae ab Abu bekro audivi, qui ea narrabat; verborum vero modo plus est, modo minus. Porroque mihi dixit Achmed ben dschafer dschachda, sibi librarium, qui illum librum conscripsit,

notum fuisse; adpellatum eum esse Sindium librarium, tabernamque in parte Bagdâdi orientali, in hospitio fimi, ipsi fuisse, librisque Isbâko transscribendis eum operam dedisse; ad librum illum componendum vero eum cum quodam socio conspirasse. Deinde quod ad cantilenas in illum librum receptas adtinet, earum modi ibi non sunt definiti, 6.
neque ipsae earum omnium, quae inter homines circumferuntur, partem efficiunt idoneam, neque tantam utilitatem praebent, ut rei studio satisfaciant. Itaque hoc negotium, viro illo postulante, suscepi, quamquam molestiam inde trahebam, commentariumque huius generis res tractantem, per tempora futura duraturum, quem mihi semper tributuri sunt, a me edi aegre ferebam, etiamsi utilia multa contineret, splendidaque multa ad litteras pertinentia. A Deo vero veniam eorum petimus, quae ipsi displicent, sive dicta sunt, sive facta, oramusque ut delictis et peccatis, dictisque ab eo reprobatis, ignoscat. Ipse enim ille est, qui praesidium auxiliumque nobis praestat, eique confidimus, atque ad eum recurrimus. Bene precetur Deus Mohammedi, eiusque genti, sub cuiusvis sermonis initium, eiusque finem, salutemque ei impertiat! Sors nostra Deus est, qui tuetur et adiuvat, perpraestansque est patronus.

De centum cantilenis delectis.

Tradidit nobis Abu achmed jachja ben ali ben jachja astronomus, dixitque: narravit mihi pater, dixitque: narravit mihi Ishâk ben ibrahîm Maussilensis, se ab patre accepisse haec. Quum Arraschîd cantores, qui illo tempore multi erant, sibi ex universo cantu cantilenas tres eligere iussisset, ex communi consensu cantilenas tres delegerunt, quas adponam infra si Deus celebrandus vult. Addidit Ishâk: quae quum aliquando, quum apud El wathik billa, credentium principem, adessem, narrarentur, ex cantu antiquo cantilenas eligere me iussit. Proinde ex uniuscuiusque aetatis hominum cantilenis eas, quas praestantes et recte compositas esse viri docti communi consensu existimaverunt, elegi, singulisque nomen auctoris adposui. Deinde eas, quae ab hominibus recentioribus, quos vel hoc tempore, vel paulo prius, aequales habuimus, conditae sunt, circumspexi, easque, quae antiquioribus similes, vel ad earum modos confectae sunt, ex iis selegi. Itaque has quoque recepi, quum iis, licet recentiori tempore ortis, quae iis deberentur detrahere nollem; nam aetate quavis homines ad ea, quae recta sunt, nituntur, quamquam primi ad optima quaeque pervenerunt antiqui.

Tradidit mihi Achmed ben dschafer dschachda, dixitque: narrarunt mihi haec Harûn ben el hassan ben sahl, et Abul obeis ben hamdûn, atque Ebn dakkâk, qui est Mohammed ben achmed ben jachja, vulgo vero adpellatur Ebn dakkâk. Dixit autem

7. sic: „Arraschîd cantores illos cantilenas centum eligere iussit; quod fecerunt. Deinde ex his decem eligere eos iussit; quod item fecerunt. Denique ex his tres eligere eos iussit; quod item fecerunt.“ Deinde eadem, quae Jachja ben ali, adiecit, atque, quod ad unam trium illarum cantilenarum adtinet, cum illo consentiebat, quod ad duas vero adtinet, ab illo dissentiebat.

Jachja ben ali enim, testibus usus supra commemoratis, ex tribus illis cantilenis modum Mabedi fuisse perhibet, qui ex specie levi generis gravis primi est, ad hos versiculos, quos Abu katîfa composuit, aptatum:

Castellum, ac palmetum, et Dschammâa, illis interposita,
Exoptatiora sunt meo cordi quam aedes Dschairûni.

Porro modum Ebn soreidschi, qui ex genere gravi secundo est, ad hos versiculos, quos Omar ben abi rebîa composuit, aptatum:

Questus esset equus badius cursum quum eum fatigassem,
Clareque loquutus esset, si modo posset verba facere.

Porro modum Ebn muchrisi, qui item ex genere gravi secundo est, ad hos versiculos, quos Nossaib composuit, aptatum:

Num concitavit amorem tuum mansio illa antiqua?
Ita est; nam in ea adsunt illius, quod te vexat, vestigia.

Dschachda vero, ad viros eos, a quibus sua accepit, provocans, ex tribus illis cantilenis modum Ebn muchrisi fuisse perhibet, qui ex genere gravi secundo est, ad hos versiculos, quos El medschnûn composuit, aptatum:

Quandocunque te opprimet tempus, o Omm mâlik,
Negotium hoc erit fati perimentis, negotiumque meum.

Porro modum Ibrahîmi Maussilensis, qui ex specie levi generis gravis secundi est, ad hos versiculos, quos El ardschi composuit, aptatum:

Ad Dschaidâam iam emiserunt illi legatum
Ut eam constristet. Ne comitem habeat hic legatus!

Porro modum Ebn muchrisi, qui ex Hesedscho esse dictus est, ad hos versiculos, quos Nossaib composuit, aptatum:

Num concitavit amorem tuum mansio illa antiqua?
Ita est; nam in ea adsunt illius, quod te vexat, vestigia.

Narravitque ille, ad magistros suos provocans, nullum in universo cantu exstare sonum, qui non in tribus cantilenis illis insit.

Tradidit mihi El hassan ben ali utrarius, dixitque: narravit nobis Mohammed ben el kâssim ben mihruweih, dixitque: narravit mihi Abd alla ben abi saîd, librarius, dixitque: narravit mihi Abu tauba ssâlich ben mohammed, dixitque: narravit mihi Mohammed ben dschobeir, cantor, dixitque: narravit nobis Ibrahîm ben el mahdi haec: quum Arraschîd cantilenarum omnium, quae unquam cantatae essent, praestantis- 8.
simam sibi eligere cantores iussisset, modum Ebn muchrisi elegerunt, ad hos Nossaibi versiculos aptatum:

Num concitavit amorem tuum mansio illa antiqua?

Addiditque idem: ad hos versiculos composuerunt circulum magnum sive modos multos. Sed quae ab Abu achmed jachja ben ali tradita sunt, veriora mihi esse videntur. Quam sententiam primo suadent magnum illud discrimen, quod inter cantilenas ab eo commemoratas atque ceteras, si modum egregie et recte compositum, et exordia incisaque iuste constituta, spectamus, intercedit, operaque quae in iis conficiendis locata est ita, ut his cantilenis ceterae neque pares sint, neque similes. Deinde huic sententiae argumento est, quod Dschachda, ad magistros suos provocans, ex tribus illis cantilenis unam fuisse perhibet ab Ibrahîmo Maussilensi compositam, qui ipse ex iis viris fuit, qui Arraschîdo cantilenas illas elegerunt. Quibus in elegendis socios habuit Ismaîlum ben dschâmi et Folaichum, qui illo non inferiores, sed fortasse praestantiores, fuerunt. Quomodo igitur hi homines in eligendis cantilenis cum Ibrahîmo in eo consensisse dici possunt, ut in cantilenas tres, ex universo cantu eligendas, ceterisque praeferendas, unam reciperent ab Ibrahîmo compositam? Nonne illi, si hoc fecissent, ipsi sibi Ibrahîmum praetulissent, tanquam praestantiorem, peritiorem, clarioremque? Qua de re illi plane non ita sentiebant. Nam haec mihi tradidit Jachja ben ali ben jachja astronomus, cui ab Hammâd ben ishâk narrata fuerant, qui a patre ea acceperat. Aliquando eius pater [I s h â k] suum patrem, Ibrahimum ben meimûn, salutandi causa adiit. Cui Ibrahîm: „mi filiole, nullum sane novi hominem, cui, quantum pietatis tu mihi praestas, tantum probaverunt liberi. Qua re me tibi obligatum esse sentio. Num quid tibi in optatis est, quod pro amore tuo tibi largiri possim?" Respondi [e g o, I s h â k]: „haec res, pro te devovear! plane ita se habet ut dicis; te vivum diu mihi servet Deus! Unum vero a te petam. Morietur senex ille cras vel perendie, nec eum audivero unquam, hominesque mihi dicent: unde hoc, quum tanti eum feceris?" Tum pater: „quis ille?" Respondi: „Ebn

dschâmi." Pater vero: „recte dixisti, mi filiole, ephippia imponite!" Itaque ad Ebn dschâmium perreximus; pater, me comitem habens, ad eum introivit, eique dixit: „o Abul kâssim, iam te adeo, aliquid petiturus. Quodsi vis, convicieare mihi, quin, si vis, lapidibus me pete! sed id, quod peto, a te mihi concedendum est. Homo hic, servus tuus, fratrisque tui filius, Ishâk, quum talia mihi exposuisset, statim cum eo huc profectus sum, teque oro, ut ipsi id quod petit concedas." Respondit Ebn dschâmi: „faciam hoc ea
9. conditione, ut apud me resideatis, ut pultem et carnem assam vobis adponam; tum de vino meo aliquid depromam bibendum, vobisque aliquid canam. Quodsi nuntius a chalifa ad nos mittitur, ad illum pergemus; sin secus, diem transigemus soli." Tum pater: „quae iam audivi, iis obtemperabo" iumentaque abduci iussit. Ebn dschâmi vero pultem, et carnem assam, vinumque suum palmeum nobis adposuit, cibumque cepimus, bibimusque. Deinde quum ille nobis aliquid canere coepisset, patris existimationem apud me deminui, dignitatem Ebn dschâmii vero augeri, sensi, quod eo processit, ut postremo ars patris fere nulla esse mihi videretur. Quum iam hilaritate mirabili pleni essemus, nuntius a chalifa ad nos missus est. Igitur statim uterque in iumentum inscendit, unaque cum iis profectus sum. Inter viam pater mihi dixit: „quid iudicas de Ebn dschâmio, mi filiole?" Ego: „num respondendi officio me exsolves? devovear pro te!" Pater: „non exsolvam te; itaque dic!" Tum ego: „te, quo praestantiorem non noveram ullum, quum in canendo cum Ebn dschâmio conferrem, tantum dignitatis amittere mihi visus es, ut fere nullus esses." Illi itaque ad Arraschîdum perrexerunt; ego vero domum redii, quia Arraschîdi adeundi potestas illo tempore mihi nondum facta fuerat. Postero die pater me ad se vocavit, dixitque: „mi filiole, ingruit hiems, commeatuque tibi opus est [magna autem pecuniae summa ante ipsum posita erat]; itaque quae necessaria sunt, hac pecunia tibi para." Tum ad patrem accessi, manumque et caput eius exosculatus sum; pecuniam auferri iussi, ipseque pone incessi. Sed pater me inclamavit: „o Ishâk, ad me redi!" Quum rediissem, pater: „num scis, quam ob causam hanc pecuniam tibi dedi?" Ego: „scio, devovear pro te!" Pater: „quamnam igitur ob causam?" Respondi: „quia de te et Ebn dschâmio incorrupte iudicavi." Pater: „vere dixisti, mi filiole; procede recta via!" Atque talia de duobus illis hominibus tradita sunt multa, quae alibi a nobis exponentur, in locos eos, in quibus idonee ponuntur, dispertita; hoc loco vero id quod retulimus satis est. Ergo Ibrahîmum tanti fecisse Ebn dschâmium, quamquam inter eos invidia et obtrectatio intercedebant, tamenque Ibrahîmum in delectu, quem cum Ebn dschâmio instituebat, cantilenam a semet ipso compositam eligere ausum esse, tanquam cantilenis ceteris praeferendam, atque in hac re Ebn dschâmium et Folaichum ei adsensos esse, ita falsum est, ut cogitari nequeat.

Verum, utut res haec sese habet, cantilenas illas duas, quas Dschachdam retulisse diximus, ab iis, quae Jachja ben ali enumeravit, diversas, subiungemus cantilenis ab Jachja relatis, deindeque cantilenas, quae electae sunt, adiiciemus ceteras.

Prima igitur cantilenarum ab Abul Hassan ali ben jachja traditarum haec est, ad quam aptarunt modos duos:

> **Castellum, ac palmetum, et El dschammâa, illis interposita,**
> **Exoptatiora sunt meo cordi quam portae Dschairûni;**
> **Usque ad El balâtum, atque ea, quae continentur El karâïnis,**
> **Aedes sitae sunt, quae respuunt turpitudinem et dedecus.**
> **Celant quidem homines secreta, sed ego tamen ea exploro;**
> **Non cognoscent vero illi, quoad moriar, id quod abscondo.**

Metrum versiculorum est ex specie prima generis expansi. Castellum, cuius mentionem facit hoc loco, est castellum Saîdi ben el âs, in El arssa situm. Palmetum, de quo dicit, Saîdo erat, situmque illo loco inter castellum et El dschammâam. Haec vero fundus quidam Saîdi erat. Totam illam possessionem post mortem Saîdi nactus est Moâwija ben abi sofjân, qui ab illius filio, Amro, eam emit, aere alieno, quod ille habebat, suscepto; qua de re exponetur infra. Portae Dschairûni erant Damasci. Legitur ab aliis حَاذَتْ quod ab إِلْحَاذَاةُ *e regione esse alicui* ductum est. Elkarâïnae [i. e. *coniunctae*] erant aedes quaedam filiorum Saîdi ben el âs, inter se connexae, quae propter hanc coniunctionem nomen illud acceperunt. Verbum نَزَحْنَ id quod بَعُدْنَ *remotae sunt* significat, atque أَلنَّازِحُ est أَلْبَعِيدُ *remotus*; praeteritum نَزَحَ est, atque نُزُوحٌ nomen actionis. Vocabulum أَلْهُونُ idem valet quod أَلْهَوَانُ *dedecus*. Poeta quidam, metro Redscheso usus, dixit haec:

> **Non viluit qui principi similis, tecto,**
> **Gladius penetrans, similis cuspidi acutae,**
> **Qui tuebatur semet ipsum ab dedecore.**

Vocabulum مَكْنُونٌ [in his versiculis usurpatum] id valet quod أَلْمَسْتُورُ *tectus* et أَلْخَفِيّ *absconditus*, ductumque est ab أَلْكَنّ *tegere*. Carmen illud ab Abu katîfa, Moaitida, compositum est, modus musicus ab Mabedo. Duos autem hic modos ad carmen illud aptavit. Quorum alter est levis gravis primi cum digito medio in ipsius curriculo, ut perhibet Ishâk; qui est modus ille delectus. Alter est gravis primus cum digito medio, si modi ita denominantur, ut Ishâk ea denominabat, ut perhibet Amr ben bâna.

Adnotationes

ad exordium libri cantilenarum.

Folia libri mei, quae arabica continent, typis exscripta, me rogante, hortanteque Fraehnio, viro longe celeberrimo, arabs aegyptius, مُحَمَّد عيّاد الطّنطاوى Mohammed ajjâd ettantâwi, litteris patriis apprime imbutus, qui iam Petropoli habitat, curiose perlustravit, et quaecunque emendanda esse iudicabat, in margine adnotavit. Itaque, quae ab eo consignata sunt, infra passim relaturus sum. Quibus ea adiiciam, quae ad arabica vel explicanda, vel emendanda, Henricus Orthobius Fleischerus, vir linguae arabicae scientissimus, litteris pluribus ad me perscripsit. Exordium hoc libri cantilenarum Quatremerius gallice reddidit in Ephemeridibus asiaticis Parisiensibus novis, vol. 16. pag. 400—419. Paginae vero, ad quas in his adnotationibus lectores relegantur, eae sunt, quae scripturam arabicam meam continent, typis exscriptam. Ubicunque de scriptura codicis Parisiensis dicitur, maximus ille significatur, qui in volumina quattuor dispertitus est.

Pag. 2. lin. 2. Vocabulum ٱلْكَاتِبُ *notarius*, eum hominem significare coniicio, qui in libris transscribendis versatur, atque hac arte victum quaerit. Ebn challikân, qui virorum doctorum multorum nominibus titulum illum ٱلْكَاتِبُ adiicit, in vita Ebn el châsini, ed. Wüstenfeld. nro. 61. ponit haec: أَبُو ٱلْفَضْلِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ ٱلْفَضْلِ بْنِ عَبْدِ الخَالِقِ ٱلْمَعْرُوفُ بِٱبْنِ الخَازِنِ ٱلْكَاتِبُ ٱلشَّاعِرُ ٱلدَّيْنَوَرِىُّ ٱلْأَصْلِ ٱلْبَغْدَادِىُّ ٱلْمَوْلِدِ وَٱلْوَفَاةِ كَانَ فَاضِلًا نَادِرَ الخَطِّ أَوْحَدَ وَقْتِهِ فِيهِ i. e. „Abul fadl achmed ben mohammed ben elfadl ben abd el châlik, qui vulgo Ebn el châsin adpellatur, notarius, poeta, ex Dainawaro oriundus, sed Bagdâdi natus et mortuus, erat homo ingenio valens, qui literas ita nitide pingebat, ut hac re aequalibus praestaret omnibus;“ pauloque post in eadem vita posita sunt haec: كَتَبَ مِنَ ٱلْمَقَامَاتِ نُسَخًا كَثِيرَةً وَهِيَ مَوْجُودَةٌ بِأَيْدِى ٱلنَّاسِ i. e. „scripsit exemplaria multa libri El mekâmât, quae etiamnunc inter manus hominum versantur.“ Porro Ebn challikân in vita Dschowainensis, ed. Wüstenfeld. nro. 179. ponit haec: أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ ٱلْمُلَقَّبُ فَخْرَ ٱلْكُتَّابِ الجُوَيْنِىُّ ٱلْأَصْلِ ٱلْبَغْدَادِىُّ ٱلْكَاتِبُ ٱلْمَشْهُورُ كَتَبَ كَثِيرًا وَنَسَخَ كُتُبًا تُوجَدُ فِى أَيْدِى ٱلنَّاسِ بِأَوْفَرِ ٱلْأَثْمَانِ لِجُودَةِ خَطِّهَا وَرُغْبَتِهِمْ فِيهِ i. e. „Abu ali el hassan ben ali ben

ibrahîm, qui Fachr el kuttâb [i. e. *gloria notariorum*] cognominabatur, ex Dschowaino oriundus, Bagdâdensis, notarius clarus, scripsit multa, atque transscripsit libros, qui etiamnunc inter manus hominum versantur, magnoque pretio stant, quia scriptura eorum est nitida, quam homines magni faciunt."

Pag. 2. lin. 3. Pro مَا حَضَرَهُ *quod aderat apud ipsum, quod ipsi in promptu erat,* ab Fleischero et Tantâwio مَا حَضَرَهُ adnotatum est. Fîrûsâbâdensis et حَضِرَ et حَضَرَ *adfuit*, atque حَضَرَهُ *adfuit apud eum*, usurpari perhibet. Sed حَضَرَ fortasse usitatius est, quod et Freytagius in lexico attulit. Certe حَضَرَ in Korâno ponitur, edit. Hinckelmann. sûr. 2. v. 127. 176. sûr 4. v. 22. sûr. 5. v. 105.

Pag. 2. lin. 4. طَرِيقَة hoc loco est totus modus musicus in universum; إِيقَاع est rhythmus; vide supra pag. 126. إِصْبَع *digitus* est certa sonorum, ex quibus modus musicus conditur, compositio; vide supra pag. 181 — 193.

Pag. 2. lin. 6. عِلَلُ إِعْرَابِهِ *rationes inflectionum eius* esse videntur causae sive leges grammaticae, quae quaenam nominum et verborum inflectiones propter vocabula antecedentia, vel ut sensus recte significetur, ponendae sint, declarant. Huius generis enim explanationes, quae structuram orationis et inflectiones vocabulorum enarrant, verborumque obscuriorum interpretationes, Ispahânensis versiculis iis, ad quos modi delecti pertinent, adiicere solet, e. g. iis versiculis, ab Omaro ben abi rebîa compositis, qui pag. ٣٩ leguntur. Vocabulo عِلَل etiam artis musicae leges significantur. In vita Ishâki ben ibrahîm Maussilensis ab Ispahânensi ponuntur haec: وَيَفْهَمُ مِنْ غَامِضِ عِلَلِ ٱلصَّنْعَةِ مَا لَا يَفْهَمُهُ غَيْرُهُ i. e. „cognitas habebat etiam difficiliores compositionis musicae leges, quas non noverant ceteri." Atque Obeidallam ben abdalla ben tâhir librum فِي ٱلنَّغَمِ وَعِلَلِ ٱلْأَغَانِي i. e. de sonis, legibusque cantilenarum, conscripsisse Ispahânensis perhibet.

Pag. 2. lin. 12. pro شُقَق reddidi *flores* vel serta. Est autem illud vocabuli شُقَّة pluralis, quod Fîrûsâbâdensis *laqueum* significare dicit, qui collis agnorum capellarumque imponitur; ductum enim est ab شَقَّ *irretitur*. Deinde hoc vocabulum ad laqueos ex floribus contextos, sive serta, traduci coniicio, qui vernacule Gewinde von Blumen, gallice *guirlandes*, *festons*, vocantur; nam Ebn ijâs أَبْن إِيَاس geographus Arabs librum illum, qui de geographia exponit, inscripsit شُقَق ٱلْأَزْهَار *laquei florum* sive *serta*

florum, catal. codic. oriental. Lugdunens. pag. 478. nro. 1713. Itaque Ispahânensem hoc loco vocabulo نُشَق narrationes illas varias, quas tanquam serta florea vitis poetarum et musicorum intertexuit, significasse existimo.

Pag. 2. lin. 13. لُمَع est pluralis vocabuli لُمْعَة *nitor, splendor, lumen, locus nitens.* Weyersius in Ephemeridibus illis, quae Orientalia inscriptae sunt, vol. 1. pag. 392. vocabulum hoc لُمَّع pronuntiari censet, esseque vocabuli لامِع *nitens, specimen fulgens,* pluralem. Sed Firûsâbâdensis edit. Calcutens. pag. 1443. in articulo دأل libri cuiusdam mentionem facit, quem adpellat شَرْح اللُّمَع للأَصْفَهَانِي *explicationem luminum, ab Isfahânensi compositam.* Vocabulum فِقَر ab singulari فِقْرَة ductum primo vertebras spinae dorsi significat, deinde monilia formam illarum vertebrarum referentia, atque sententias artificiose dictas, quae membra habent similiter cadentia, Harîr. pag. 29. 170.

Pag. 2. lin. 17. مُنْتَخَلَة in utroque codice positum est, neque Tantâwius id emendandum esse adnotavit; sed rectius tamen مُنْتَخَلَة *selecta* poni censeo. Vocabulum مَضَانّها in linea sequenti positum, quod a singulari مَضَنَّة ductum esse potest, exstat in codice Petropolitano; sed ab librariis negligentioribus saepe ض pro ظ scribitur, igiturque restitui oportet مَظَانّها *loci existimationis*, loci, quibus quid inveniri existimatur, fontes rerum, quod in codice Paris. scriptum est. Ita Ispahânensis in vita Jachjae Mekkani, cod. Petrop. pag. 701. posuit haec: فَضَبَطَ ٱلْغِنَاءَ وَأَخَذَهُ مِنْ مَظَانّه وَدَوَّنَهُ i. e. „tum ille [Ishâk ben ibrahîm Maussilensis] consignavit cantum, cumque ex fontibus sumsit, atque in librum digessit.“ Lin. 20. quod ad Ibrahîmum Maussilensem adtinet, de eo supra dictum est pag. 26. de Ismâîlo ben dschâmi vero pag. 25. de Folaicho ben el aurâ pag. 24.

Pag. 3. lin. 3. Pro يَبدل pone يُبْدِل *permutaret.* Lin. 4. verba فَفَعَلَ ذَلِكَ ad Ishâkum pertinent. Sed subiectum verbi وَأَتْبَعَ *atque adiecit* perinde ut verbi وَأَتْبَعَ illius, quod infra lin. 11. ponitur, non Ishâk, sed ipse Ispahânensis est, pertinetque igitur وَأَتْبَعَ ad وَبَدَأ فيه quod pag. 2. lin. 19. scriptum est. Nam quae post وَأَتْبَعَ utrumque enumerantur cantilenae, partes efficiunt libri cantilenarum magni, ab Ispahânensi collecti, ut supra pag. 198. exposui; quas cantilenas ad syllogen priorem, ab Ishâko in-

stauratam, Ispahânensis adiecit. Lin. 4. pro غَيْرِ هَؤُلَاءِ pone in nominativo غَيْرُ هَؤُلَاءِ *alii.* De variis illis cantilenis, quarum mentio lin. 6—11. fit, supra pag. 198. diximus. Lin. 8. et 9. pro وَخَيَّرَ بَيْنَهُمَا *atque optio alterius instituta est* Fleischerus rectius poni adnotavit: وَخُيِّرَ بَيْنَهُمَا *atque optio alterius data est*, Mabedi dico, et Ebn soreidschi, quemnam praeferrent, septenorum utriusque modorum ratione habita. Lin. 11. verba وَأَتْبَعَ ذٰلِكَ ab Quatremèrio loc. cit. pag. 402. reddita sunt: *Ishak ajouta à son recueil*; sed subiectum verbi أَتْبَعَ esse Ispahânensem, modo exposui. Pro عَرِفَ pone عَرَفَ *cognovit.* Lin. 18. pro وَفِي كِلْتَا الْحَالَتَيْنِ in cod. Petrop. perperam وَفِي تِلْكَ الْحَالَتَيْنِ scriptum est. Pro لِمَا يَجِيءُ بِهِ *ei quod adfert* in cod. Petrop. positum est لِمَا يَجْرِي بِهِ *ei quod adferre solet.* Lin. 20. pro جَمْعًا fortasse rectius جَمِيعًا *simul* ponitur, quod usitatius est; in cod. Petrop. جمعاء scriptum exstat. Lin. 22. pro غَيْرَ قَاطِعٍ اَتِّسَاقٍ ab Tantâwio غَيْرَ قَاطِعٍ اَتِّسَاقَ adnotatum est. Utramque horum verborum constructionem licitam esse demonstravit Sacy gramm. arab. tom. 2. par. 306. Quibusnam vero locis obiectum in accusativo positum magis aptum sit, neque ab Sacyo, neque ab Ewaldo gramm. arab. par. 642. satis certe definiri potuit. Lin. 23. quum يَكُونُ praecedat, pro أَشْكَلُ وَأَلْيَقُ accusativos أَشْكَلَ وَأَلْيَقَ poni oportet.

Pag. 4. lin. 1. تَرَكْنَا ab typothetis perperam pro تَرْكُنَا exscriptum est. Lin. 7. pro عَلَى نَسَبِ *ex ratione originis* in cod. Petrop. عَلَى سَبَبِ *ex ratione causae* scriptum est; Fleischerus fortasse عَلَى حَسْبِ *ex ratione* poni oportere coniecit; Tantâwius عَلَى نِسَبِ *ex ratione originum* scribi iussit. Atque persaepe sane Ispahânensis, ubi alicuius cantilenae verba retulit, ea quae نِسْبَةُ الصَّوْتِ *origo cantilenae*, sive descriptio cantilenae, ab eo vocantur, subiungit; quibus quum de versiculorum metro et auctore, tum de modi cantilenae musici genere et auctore, exponuntur, nonnullaque interdum, quae ad verba versiculorum explicanda faciunt, adiiciuntur. Quarum originum maior pars breviter exponitur, ut eae quae text. arab. pag. 151. 156. 158. 161. leguntur; nonnullae vero copiosius enarrantur; quo ex genere ea sunt quae text. arab. pag. 10. traduntur, ad cantilenam أَلْقَصْرُ فَالنَّخْلُ pertinentia. Historias hominum, quorum mentio in his originibus fit, Ispahânensis gradatim addit, atque ita in narrando ab homine alio ad alium sensim progressus, totum opus contexit. Quum in origine ea, quae text. arab. pag. 10. enarratur, Abu katifae, poetae, Mabedique, musici, mentio fiat,

primo de his hominibus Ispahânensis exponit. Lin. 15. pro كَثْرَة formam magis solitam كُثْرَة ponendam esse censent Fleischerus et Tantâwius. Lin. 16. pro ٱلْغَنَآء in cod. Paris. ٱلْقَنَآء positum est. Lin. 15. verba وَأَنْ نَأْتِيَ *atque ut adferremus* sic scripta in cod. Petrop. et codicis Parisiensis apographo, ab Aïda exarato, exstant, neque Tantâwius ea mutanda esse censuit. Quae si retinentur, ex مَا شَرَطْنَاهُ *id quod stipulati sumus* pendent, sensusque eorum est: stipulati iam sumus, nonnulla tantum huius argumenti hoc libro adlatum iri; quemadmodum text. arab. pag. 2. lin. 7. scripsit لَمْ يَسْتَوْعِبْ كُلَّمَا غُنِّيَ بِهِ *non adtulit omnia ea, quae canebantur.* Sed Fleischerus scribi oportere arbitratur: أَوْ أَنْ نَأْتِيَ *aut ut adferremus* ita, ut haec ad مِنْ أَنْ نَأْتِيَ lin. 14. pertineant. Quod rectius esse coniicio, atque Quatremèrius quoque recepit, qui loc. cit. pag. 405. posuit haec: *ou, si nous n'eussi onsdonné qu'une partie des faits.* Lin. 15. pro فَيَنْتَسِبَ a Tantâwio فَيَنْتَسِبُ adnotatum est; in cod. Petrop. فينسب legitur. Lin. 18. pro نَفْغَرُ ab Tantâwio نَفْغُرُ adnotatum est; Fîrûsâbâdensis hoc verbum ut مَنَعَ et سَمِعَ et نَصَرَ flecti perhibet. Quae lin. 17. 18. 19. ab وَكَذٰلِكَ ad نُبُوَّة posita sunt, Quatremèrius loc. cit. pag. 405. sic reddidit: „*Il en est de même de l'histoire des poëtes: si nous nous fussions contenté de citer la musique faite sur un morceau de poésie, sans aller plus loin, et sans compléter ce qui concerne cette matière, nous aurions produit sur les esprits une impression de dégoût;*“ quae ab iis, quae Ispahânensis scripsit, plane aliena sunt. Lin. 21. pro وَٱلْمُنْتَظَرُ أَغْلَبُ *quod exspectatur, potentius est,* in cod. Petrop. وَٱلْمُبْتَكَرُ أَغْلَى *quod recens accedit, pretiosius est*, scripta sunt.

Pag. 5. lin. 4. رِوَايَةُ ٱلنِّسْبَةِ *traditio originis* hoc loco ea potissimum sunt, quae de modo cantilenae musico traduntur; vide quae de نِسْبَةُ ٱلصَّوْتِ paulo supra diximus. Igitur Ispahânensis significat haec: „ubicunque modum cantilenae musicum definivi, vocabulis musicis ab Ishâko introductis usus sum, quamquam multa eorum, quae de singularum cantilenarum modis musicis retuli, non ab Ishâko, sed ab hominibus aliis tradita accepi, qui vocabula musica usurpabant alia.“ Quae ab Quatremèrio loc. cit. pag. 406. non ita reddita sunt. Lin. 5. pro عَلَوِيَّة potius عَلُّوِيَّة scribendum esse Fleischerus coniecit, quia poetae Turcae cuidam nomen عَلُّوِي fuisse videtur, cuius mentio fit in Catalogo libror. manuscriptor. Lipsiens. ab Naumanno ao. 1838. edito, pag. 550. Tantâwius nomen عَلَوِيَّة mutandum esse non censuit. Lin. 17. pro خَطَّآءً ab Tantâwio خَطَّأ adno-

tatum est. Lin. 18. سِوَى ٱلرُّخْصَةِ *excepta concessione;* quo vocabulo Fleischero hoc loco disputatio quaedam significata esse videtur, libro illi praemissa, qua veterum magistrorum, qui de arte musica mitius senserant, nonnullumque eius usum licitum esse censucrant, dicta exponebantur; quam disputationcm libro auctor eum in finem praefixerat, ne propter commentarium de arte musica, veris moslemis invisa, compositum vituperaretur; vide quae de hac re supra a nobis adlata sunt pag. 7. Atque ita qui de artc poetica, eiusque historia, commentarios conscripserunt moslemi, ea Mohammedis, eiusque discipulorum, dicta praemittere solent, quae poesin licitam esse declarant. Lin. 19. pro فَإِنَّ أَبِي in cod. Petrop. قَالَ أَبِي scriptum est. Lin. 20. مِنْ أَبِي بَكْرٍ *ab Abu bekro;* est fortasse praenomen Hammâdi, filii Isĥâki, de quo lin. 12. dicitur. Quatremérius loc. cit. pag. 407. nomen Abi bekri suppressit.

Pag. 6. lin. 2. لَهُ *illi, propter illum,* ad virum principem illum, de quo pagina antecedenti lin. 9. dictum est, pertinere vidctur. Lin. 3. pro تَخَلَّدُوا ab Tantâwio تُخَلِّدُوا adnotatum est. Ispahânensis se gravatum esse dicit, hunc librum edere, quia moslemi severiores artcm musicam suspectam habebant, veniamque a Deo petit, quod in iis, quae hoc libro enarrantur, passim insunt quae ab sanctitate abhorrent. Lin. 6. pro عِنْدَ مُفْتَتَحِ كُلِّ قَوْلٍ in cod. Petrop. عِنْدَ كُلِّ مُفْتَتَحِ قَوْلٍ posita sunt. Lin. 9. de أَبُو أَحْمَدَ يَحْيَى apud Ebn challikânum dicitur, ed. Wüstenf. nro. 812. Lin. 12. pro أَنَا ذَاكِرُهَا in codice alio أَذْكُرُهَا legi, in margine codicis Petropolitani adnotatum est. Lin. 15. pro وَنُسَبِّبُهُ Quatremérius وَنَسَبْتُهُ pronuntiasse vidctur; nam loc. cit. pag. 409. hoc vocabulum ab eo redditum est: *et dont ils indiquent d'une manière certaine le musicien;* sed personam primam ponendam esse, totius loci sensus demonstrare mihi videtur. Lin. 17. pro مُشَبَّهًا ab Tantâwio مُشْبِهًا adscriptum est.

Pag. 7. Lin. 5. 8. 10. 12. 15. 17. pro لَحْنٌ accusativum لَحْنًا pone, quia haec verba ex أَنَّ lin. 5. pendent. Lin. 7. pro بَيْنَهُمَا in epitome Gothana hoc loco مَنْزِلَةٌ *mansio* positum est, pro أَبْيَاتٍ vero أَبْوَابٍ *portae,* quod et ab Ispahânensi infra scribitur text. ar. pag. 9. 10. Sed hoc loco أَبْيَاتٍ in codice Parisiensi et in Petropolitano exstat, idque retinui, quoniam saepenumero ab Ispahânensi unus idemque versiculus locis diversis diverse scribitur; nam qui apud Arabes carmina recitabant, sacpe suo arbitratu verba nonnulla mutasse videntur, quod et in terris aliis contigisse constat. De مَجْزُونٌ dicetur infra ad pag. 10. Lin. 9. pro تَشَكَّى in epitome Gothana شَكَى فِي

scriptum est. Pro يَسْطِيعُ in cod. Par. et Petrop. يَسْتَطِيعُ exaratum esse videtur; sed يَسْطِيعُ scribendum esse metrum Tawîl demonstrat. Lin. 11. pro مِمَّا apud Quatremérium loc. cit. pag. 411. مِمَّنْ scriptum est. Lin. 14. pro ٱلْقَاصِيَاتِ ab Quatremério loc. laud. ٱلْقَاصِيَاتِ *longinquae*, in epitome Gothana ٱلْقَاسِيَاتِ *durae* positum est. Lin. 16. جَيْدَآءُ significat *collo alto praeditam*, propterea que ab Quatremério loc. laud. redditum est: *cette femme au beau cou.* Sed hoc loco Dschaidâa est nomen feminae, quam El ardschi, poëta, deperibat; cuius in vita apud Ispahânensem leguntur haec: كَانَ ٱلْعَرْجِىُّ يُشَبِّبُ بِأُمِّ مُحَمَّدِ بْنِ هِشَامٍ وَهِىَ مِنْ بَنِى ٱلْحَارِثِ بْنِ كَعْبٍ وَيُقَالُ لَهَا جَيْدَآءُ i. e. „El ardschi carminibus celebrabat matrem Mohammedis ben hischâm, quae ex tribu El hareth ben kaab erat, adpellabaturque Dschaidâa."

Pag. 8. lin. 4. دَوْرٌ كَبِيرٌ *circulus magnus* magnum rhythmorum diversorum numerum significare videtur. Nam دَوْرٌ *circulus*, *periodus*, membra rhythmorum musicorum maiora nuncupantur pag. 152. unde factum est, ut commentariorum, qui de arte musica Moslemorum exponunt, nonnulli inscriberentur فِى ٱلْأَدْوَارِ *de periodis.* Lin. 6. ad جُودَة Tantâwius adnotavit: افصح جَوْدَة i. e. *elegantius* جَوْدَة *ponitur.* Lin. 6. مَقَاطِّهَا *cartilaginum*, *incisorum*, in apographo codicis Parisiensis ab Aïda confecto scriptum est, in cod. Petrop. vero مَقَاطِعِهَا *exitus*, *terminationes*, quod rectius esse existimo. Nam Fârâbensis cod. Lug. fol. 119. rect. de مَقَاطِع ٱلْأَلْحَانِ *terminationibus modorum* musicorum variis disserit; quo loco praeter alia dicit haec: وَمَا كَانَ مِنْهَا خَارِجًا عَنِ ٱلْعَادَةِ وَكَانَتْ نَغَمُهَا مَمْدُودَةً فَنِهَايَاتُهَا وَمَقَاطِعُهَا يَنْبَغِى أَنْ تَكُونَ كَذٰلِكَ وَمَا كَانَ نَغَمُهَا قَصِيرَةً أَوْ كَانَتْ مُتَوَسِّطَةً فَمَقَاطِعُهَا أَيْضًا كَذٰلِكَ وَٱلْمَقَاطِعُ ٱلْقَصِيرَةُ ٱلَّتِى لَا تَسْتَوْفِى بِهَا كَمَالَ تَشَوُّقِ ٱلنَّفْسِ إِلَيْهِ مِنْ هٰذِهِ ٱلنَّغْمَةِ بَلْ تَبْقَى ٱلنَّفْسُ بَعْدَهَا مُتَشَوِّقَةً تُسَمَّى ٱلْمَقَاطِعَ ٱلْمَبْتُورَةَ i. e. „quicunque [*modi musici*] a more solito deflectunt, sonosque habent productos, eorum terminationes et exitus quoque ita comparatos esse oportet; qui vero sonos habent breves vel mediocres, eorum exitus quoque hanc rationem sequuntur. Exitus breves illi, quibus desiderium huius soni, quo anima tenetur, non exples totum, ita ut etiam post

eos anima desiderio flagret, *exitus abrupti* vocantur." Lin. 14. وَإِنِّي لَأَسْتَقِلُّ ذَلِكَ لَكَ in apographo codicis Parisiensis meo, ab Aïda confecto, scripta sunt, neque Tantâwius ea emendanda esse censuit. Verbum أَسْتَقَلَّهُ id quod حَمَلَهُ *suscepit, sustulit aliquid,* significat, Kâmûs ed. Calc. pag. 1531. et Harîri ed. Sacy pag. 39. Itaque illa significare possent: *sane suscipio hoc tibi* remunerandum, pietas tua officium gratitudinis tibi exhibendae mihi imponit, hocque officium suscipio. Quem sensum huic loco fortasse Quatremérius quoque tribuit, qui loc. laud. pag. 413. posuit: *Je sais apprécier tes sentiments pour moi.* Sed أَسْتَقَلَّهُ significat etiam: *parvum existimavit eum, contemsit eum;* igiturque sensus esse potest: sed hoc, quod modo dixi, parum esse existimo tibi, non satis esse praemii tibi conferendi. In codice Petropolitano scripta sunt: وَإِنِّي لَا أَسْتَقِلُّ ذَلِكَ لَكَ *neque hoc tibi contemno* i. e. atque aliquid magni pietate illa te mihi praestitisse probe sentio. Quibus verbis et ipsis quae Quatremérius posuit bene respondent. Lin. 17. pro وَإِذَا أُجِلُّ مِنْكَ هَذَا الْجَلَلَ in cod. Petrop. scripta sunt وانا احل منك هذا الحل atque Quatremérius loc. laud. pag. 413. posuit: *et chacun m'en témoigne sa surprise, sachant que je vous tiens d'aussi prés.* Sed verbum أُجِلُّ ad Ebn dschâmium pertinere verisimile fit ex iis, quae Ispahânensis scripsit infra: فَأَبْرَاهِيمُ يُجِلُّ أَبْنَ جَامِعٍ هَذَا الْجَلَلَ pag. 9. Quod ad مِنْكَ adtinet, aut ad Ibrahîmum pertinet, aut ad Ishâkum, si haec ex iis sunt, quae homines Ishâko dicebant. Lin. 23. pro أَطْعَمْتُكُمَا ab Fleischero أَطْعَمْتُكُمَا substituitur.

Pag. 9. lin. 4. كَلَا شَيْءٍ *sicut nihil;* ita apud Ispahânensem in vita Obeidallae ben abdalla ben tâhir de illius cantrice, quae شَاجِي *Schâdschi* adpellabatur, narrantur haec: فَلَمَّا غَنَّتِ ٱحْتَقَرْنَا أَنْفُسَنَا وَلَمْ تَزَلْ تِلْكَ حَالُنَا حَتَّى صَارَتْ فِي أَعْيُنِنَا كَالْجَبَلِ وَصِرْنَا كَلَا شَيْءٍ i. e. „quum vero puella illa caneret, parvi fecimus nosmet ipsos, quod eo processit, ut illa oculis nostri quasi mons esse videretur, ipsi vero nobis quasi nulli esse videremur." Lin. 5. فَرَكِبْنَا ab typothetis perperam pro فَرَكِبَا positum est, quod in utroque codice exstat. Lin. 8. pro صَغُرَتْ ab Tantâwio صَغُرَتْ adnotatum est. Lin. 8. مَضَيْنَا ab typothetis perperam pro مَضَيَا positum est, quod in utroque codice exstat. Lin. 9. لَمْ بَعْدُ valent: *nondum;* Sacy gramm. tom. 1. pag. 508.

Lin. 16. pro أَلْمُنَاقَشَةُ *ad calculos vocare aliquem* ab Tantâwio أَلْمُنَافَسَةُ *invidia, simultas*, adnotatum est, quod rectius esse existimo. Lin. 17. pro يَقْدَمُ ab Fleischero et Tantâwio يُقْدِمُ ponitur. Lin. 17. هُوَ ad Ibrahîmum pertinere videtur, pronomen vero quod in مَعَهُ inest, ad Ebn dschâmium. Lin. 21. أَبِي ٱلْحَسَنِ عَلِيّ بْنِ يَحْيَى in utroque codice exstant; quae si recte scripta sunt, hic homo fortasse filius fuit illius, qui anteced. linea et p. 6. lin. 9. يَحْيَى بْنُ عَلِيّ vocatur. Lin. 22. أَلْقَصْرُ فَٱلنَّخْلُ hunc versiculum Tebrîsensis in commentariis Hamâssam illustrantibus adtulit, Hamâs. ed. Freytag pag. 656. Lin. 23. vocabulum أَلْبَلَاطُ quod *locum planum, lapidibus stratum*, porroque *palatium*, significat, Fîrûsâbâdensis nomen vici in Damasco vel agro Damasceno siti قَرْيَةٌ بِدِمَشْق esse dicit.

Pag. 10. lin. 2. بِٱلْعَرْصَةِ in apographo codicis Parisiensis meo et in epitome Gothana scriptum est; vocabulum أَلْعَرْصَةُ *area* nomen loci cuiusdam apud Damascum siti esse videtur. In cod. Petrop. et ab Quatremério loc. laud. pag. 417. العرصة positum est. Lin. 4. أَبْتَاعَهُ *quod emit*; de emtione huius castelli text. arab. pag. 25. dicitur. Lin. 5. أَبْوَابُ جَيْرُونَ *portae Dschairûni*; Dschairûn magnum quoddam aedificium fuit, in urbe Damasco exstructum, in quo mercatus instituebatur omnium rerum venalium; quo ab aedificio non modo porta urbis vicina, sed templi quoque Damasceni maximi porta quaedam nomen بَابُ جَيْرُونَ *porta Dschairûnica* traxisse videtur. Qua de re Sacyus copiose in eo libro exposuit, qui inscriptus est: Relation de l'Egypte par Abdallatif, Paris 1810. pag. 442 — 446. Lin. 7. et 9. locos plures, quibus هُونٌ *opprobrium* et أَبْتَذَلَ *profanavit* posita sunt, attulit Quatremérius loc. laud. pag. 418. Lin. 9. pro مِثْلَ nominativum مِثْلُ substitui oportet. Versiculos hos ex metri Sarî specie septima esse existimo, Sacy gramm. ar. tom. 2. pag. 640. Freytag Arabische Verskunst pag. 246. 247. neque in iis aliquid mutandum esse censuit Tantâwius.

Caput secundum.

Continet vitam Abu katifae, poetae.

Vita Abu katîfae, ejusque genus.

Fuit ille Amr, filius El walîdi, filii Okbae, filii Abu moaiti, qui Abu moaitus adpellabatur Abân, filii Abu amri, filii Omajjae, filii Abd schemssi, filii Abd menâfi, filii Kussajji, filii Kilâbi, filii Morrae, filii Kaabi, filii Lowajji, filii Gâlibi. Ita haec tradunt genealogi. El heithem ben adi vero in libro eo, qui El methâlib [*vituperia*] inscriptus est, Abu amrum, filium Omajjae, fuisse perhibet servum Omajjae, cui nomen erat Dsekwâno, ab Omajja adoptatum. Additque idem haec: Dagfâlo, genealogo, qui visitatum venerat, Moâwija dixit: „quosnam vidisti ex nobilissimis Koreischitarum?" Tum ille: „vidi Abd el mottalibum, filium Hâschemi, et Omajjam, filium Abd schemssi." Moâwija: „describe illos mihi!" Dagfal: „Abd el mottalib fuit colore candido, statura alta, venusta facie, frontemque habebat lumine prophetiae dignitateque regia splendentem, filiique eum circumstabant decem, qui similes erant leonibus saltus." Tum illi Moâwija: „iam describe Omajjam!" Dagfal vero: „vidi eum seniculum, statura brevem, corpore macilentum, caecum, quem manu ducebat ipsius servus, Dsekwân." Tum Moâwija: „apage, inquit, erat hic ipsius filius, Abu amr." Respondit Dagfal: „hoc a vobis quidem perhibetur, traditurque; quod vero ipse cognovi, id est, quod tibi modo narravi." His expositis, redimus ad prosequendum genus Abu katîfae, procedentes ab Lowajjo, filio Gâlibi, qui fuit filius Fihri, filii Mâleki, filii Ennadri, filii Kenânae. Quem Ennadrum maior genealogorum pars auctorem generis Koraischitarum esse existimat ita, ut quoscunque genuit Ennadr, ex Koraischitis esse censeantur, quoscunque vero non procreavit ille, ex iis non sint. Sed sunt genealogi nonnulli, qui dicant: „non ita res se habet, sed Fihr ben mâlek fuit ipse Koraisch; quemcunque non genuit Fihr, ex Koraischitis non est." Iterum iam ad genus Abu katîfae redimus, et quidem ad Ennadrum, filium Kenânae, filii Chosaimae, filii Modrikae, filii Eljâssi, filii Modari, filii Nisâri. Filii Eljâssi adpellati sunt Chindifitae ab matre Chindifa, quod hujus feminae cognomen fuit; nomen ipsi erat Leila filia Holwâni, filii Imrâni, filii Elhâfi, filii Kodâae. Quae femina mater fuit Modrikae, Tâbechae, et Kamae, filiorum Eljâssi, filii Modari, filii Nisâri. Qui fuit filius Maaddi, filii Adnâni, filii Oddi, filii Odadi, filii Elhamaissai, filii Jaschdschubi;

quem alii Aschdschubum adpellant, filii Nâbiti, filii Kaidsâri, filii Ismâïli, filii Ibrâhimi.

12. Ita hoc genus enarrant genealogi Arabes. Ab Ebn schihâbo, Sahrita, vero, qui ex viris doctis, jurisque peritis Koraischitarum fuit, hoc traditum esse fertur: homines genealogi alii, qui ab Dagfalo sua accepisse perhibentur, Maaddum fuisse dicunt filium Adnâni, filii Odadi, filii Amîni, filii Schâdschîbi, filii Nâbiti, filii Thaalabae, filii Itri, filii Boraichi, filii Muhallimi, filii El awwâmi, filii El muchtamili, filii Râïmae, filii El ikjâni, filii Illae, filii Schuchdûdi, filii Eddarbi, filii Abkari, filii Ibrâhîmi, filii Ismâïli, filii Rosni, filii Awadschi, filii El mut-imi, filii Ettamachi, filii El kaswari, filii Atûdi, filii Dadai, filii Machmûdi, filii Essâïdi, filii Baswâni, filii Ithâmae, filii Daussi, filii Chassiri, filii Ennassâli, filii Komairi, filii Machschi, filii Modiri, filii Seiffijji, filii Nâbiti, filii Kaidsari, filii Ismâïli, Deo mactati, filii Ibrâhîmi, familiaris Dei, cui utrique, prophetisque suis omnibus, et legatis, Deus bene precetur, quosque consalutet!

Deinde ore consono Ibrâhîmum fuisse ferunt filium Asari; quo nomine hic homo arabice adpellatur, ut Deus venerandus, celebrandusque, in libro suo docuit; in pentateucho vero hebraice Tarech vocatur. Qui fuit filius Nâchûri, quem alii Ennâchirum adpellant, filii Esschârii, qui idem atque Schârûg est, filii Argui, qui idem atque Arrâïch est, filii Fâlegi, divisoris terrae, qui inter homines eam dispertivit, filii Aberi, filii Schâlechi, filii Arfachschîdi, qui idem atque Arrâfid est, filii Sâmi, filii Noachi, cui Deus bene precetur, quemque consalutet, filii Lameki, qui arabice Malakân adpellatur, filii El metûschalachi, qui idem atque El mathûb est, filii Achnuchi, qui idem atque Idrîs, propheta Dei, est, cui Deus bene precetur, quemque consalutet, filii Jardi, qui idem atque Arrâïd est, filii Mahlâïli, filii Kainâni, qui idem atque Kathân est, filii Anûschi, qui idem atque Ettâhir est, filii Schîthi, qui idem atque Hibat alla [*donum Dei*] est, atque etiam Schâth adpellatur, filii Adami, patris hominum; quibus viris, Mohammedique, prophetae, ipsiusque genti, Deus bene precetur, quosque consalutet!

Haec est genealogia ea, quam plerique homines tradunt, quamquam passim variatam. Propheta vero, cui Deus bene precetur, salutemque impertiat, contra genealogos dixisse fertur, et quae ab iis tradebantur improbasse. Traduntur etiam quaedam discrepantiae, praesertim quod ad nonnullos patres adtinet. Quibus de rebus in libro genealogiae ita exposui, ut plura adferre nihil opus sit.

Abu katifa eiusque cognati ex Anâbissis fuerunt, qui ex Omajjidis erant. Omajjae autem fuerunt filii undecim, quorum alius praenomine ab alius nomine ducto ad-
13. pellabatur; vocabantur enim El âs, Abul âs, El îs, Abul îs, Amr, Abu amr, Harb, Abu

Harb, Sofjân, Abu sofjân, El awîs; praenomina vera non habebant. Quibus ex hominibus Assios ألأعياص fuisse nobis tradiderunt Harami ben abil alâ, cui nomen Achmed ben mohammed ben ishâk fuit, atque Tûssensis, cui nomen Achmed ben Soleimân fuit. Qui quidem dixit: haee nobis narravit Essobair ben bekkâr, qui ab Mohammed ben eddachchâk, Hisâmita, ea acceperat, cui a patre tradita fuerant; qui dixit: Assii sunt El âs, Abul âs, El îs, Abul îs, atque El awîs. Porro ex illis hominibus Anâbissi fuerunt, qui hi sunt: Harb, Abu harb, Sofjàn, Abu sofjân, Amr et Abu amr. Adpellati vero sunt Anâbissi ideo, quia cum fratre suo, Harb ben omajja, in proelio Okkâdensi non cesserunt loco, sed seipsi constrinxerunt, pugnaruntque fortiter; quare leonibus comparati sunt. Nam leones *anâbissi* عنابس vocantur, cuius vocabuli singularis *anbassa* عنبسة est. De Assiis haec dixit Abdalla ben fodâla Assadita:

Ex Assiis vel ex gente Harbi homo est,
Qui splendet ut macula alba equi generosi.

Causa vero, propter quam hunc versiculum panxit, id fuit, quod Achmed ben abd el asîs, gemmarius, mihi tradidit, qui dixit: narravit nobis Omar ben sebabba, nobisque narravit Mohammed ben el abbâs, Jesîdita; qui dixit: narravit nobis Achmed ben el hareth, sericarius, dixitque: haec mihi narrarunt Madâïnensis atque Ebn gasâla; qui dixerunt: Abdalla ben fodâla ben scherîk, Wâlibita, deinde Assadita, qui ex gente Assad ben chosaima fuit, ad Abdallam ben essobair aeeessit, eique dixit: „pecunia mea evanuit, iumentumque meum laborat ungula.“ Tum ille: „adduc id!“ Adduxit igitur iumentum. Tum Abdalla: „fac procedere id, atque recedere!“ Quo facto, Abdalla: „obliga ungulam corio, idque consue setis; educ iumentum in regionem montanam, ut ungula refrigeretur; iter fac tempore frigido matutino et vespertino; tum convalescet.“ Ebn fodâla vero: „te adii iumentum petens, non medicamenta; male dicat Deus camelae, qua ad te vectus sum“ Cui Ebn sobair: „sane, atque ei, quem vexit!“ Tum ab eo discessit Ebn fodâla, dixitque haec:

Dicam servis meis: insternite meum iumentum!
Perequitabo enim vallem Mekkae sub noctem;
Sed quando per Dsât irk transibo,
Ad filium Kâhilicae non deversabor;
Intervallum inter nos ponent cursus iumentorum,
Atque suspensio vasium et perarum,
Camelusque quivis generosus, cui incusserunt camelae
Ungulas suas, et qui in locos altos enititur.
Petitionibus video apud Abu chobaibum

Negari, neque superest in hac terra Omajja;
Ex Assiis vero, vel ex gente Harbi, homo est,
Qui splendet ut macula alba equi generosi.

14. Abu chobaib est Abdalla ben essobair; sed verum eius praenomen erat Abu bekr. Habebat quidem filium, Chobaibum, qui ipsius liberorum erat natu maximus; sed praenomen ab hoc filio ductum Abdallae ben essobair non tribuebant, nisi qui convicium ei faciebant; qui praenomen illud tanquam cognomen ei imponebant. Ebn essobair, quum illi versiculi ad eum perlati essent: „novit Ebn fodâla, inquit, illam [Kâhilicam] matrum mearum pessimam fuisse, proptereaque de ea mihi exprobravit, quanquam haec femina ipsius amitarum optima fuit.“ Addit Jesîdita: hoc loco إِنَّ vocabulum id valet quod نَعَمْ *sane*, atque quasi profitetur idem, quod ille dixerat. Eodem modo usurpatum est in his, quae dixit Ebn kais arrukajjât:

Dixerunt illae: „iam canities tibi supervenit,
Atque senex factus es!“ Respondi: „sane ita est.“

Abu moait matrem habuit Aminam, filiam Abâni, filii Kolaibi, filii Rebîae, filii Ameri, filii Ssassaae, filii Moâwijae, filii Bekri, filii Hawâseni. Qua de femina Nâbiga ben dschaada dixit haec:

Consortes Koraischitarum facti sumus in pietate
Atque in genere ita, ut consortium fit in habena,
Per eos, quos pepererunt feminae Hilâlitarum,
Eosque, quos pepererunt feminae Abânitarum.

Amina illa nupsit Omajjae ben abd schems, eique peperit El âssum, Abul âssum, El îssum, Abul îssum, El awîssum, Ssafijjam, Taubam, et Arwam, filios Omajjae. Quo mortuo, ipsius filius, Abu amr, eam in matrimonium duxit; nam paganis hoc receptum erat, ut patris uxorem ducerent, patre exstincto. Itaque Amina post mortem Omajjae peperit Abu moaitum, cui filii Omajjae, quos Amina enixa erat, et fratres fuerunt, et patrui. Quae omnia mihi tradidit Tûssensis, qui ab Essobair ben bekkâr ea acceperat. Dixit autem Essobair: narravitque mihi patruus meus, Mossab, dixitque: Aminae filius, Abul âs, matrem fratri suo, Abu amro, in matrimonium dedisse fertur; nam tali matrimonio pagani utebantur. Quare Deus celebrandus venerandusque id vetuit. Haec enim sunt verba Dei, cui bene dicatur, laudesque tribuantur: „Mulieres, quas patres vestri duxerunt, nolite ducere, nisi si matrimonium antea contractum fuerit; nam turpe illud est, et odiosum, ab honestate alienum.“ Unde factum est, ut tale coniugium adpellare-

tur *matrimonium odiosum*. Captus est Okba, filius Abu moaiti, in proelio Bedrensi, eumque interfecit vinctum legatus Dei, cui bene precetur, salutemque impertiat Deus.

Hoc nobis narravit Mohammed ben dscherîr, Tabaristanensis, qui dixit: narravit id nobis Mohammed ben homaid, Rajjensis, qui dixit: narravit id nobis Salama ben el fadl, qui ab Mohammede ben ishâk id acceperat in narratione quadam, quam ille tradebat, longa; porroque idem mihi narravit Achmed ben mohammed ben el dschaad,
qui dixit: narravit ea nobis Mohammed ben ishâk, Musajjibita, dixitque: narravit ea nobis 15.
Mohammed ben folaich, qui ea acceperat ab Mûssa ben okba, cui ab Ebn schihâb tradita fuerant; qui omnes sic narrarunt: interfecit illum vinctum legatus Dei, cui, cuiusque genti, bene precetur Deus, salutemque impertiat. Quod quum iam fieri iussisset legatus Dei, Okba: „num ex Koraischitis me unum solum?“ Respondit ille: „sane!“ Tum Okba: „quisnam vero recipiet filiolos meos, me mortuo?“ Legatus Dei: „ignis“ inquit; propter eaque filii Abu moaiti adpellati sunt *filioli ignis*. De homine eo vero, qui Okbam obtruncavit, dissensio est. Sunt qui ab Alio, filio Abu tâlibi, cui Deus faveat, illum occisum esse ferant; quod ab nonnullis Kûfensibus traditum est.

Quod nobis narravit Achmed ben mohammed ben saîd ben okda, qui dixit: mihi id tradidit El mondsir ben mohammed, Lachmita, qui dixit: narravit ea nobis Soleimân ben abbâd, qui dixit: nobis ea narravit Abd el asîs ben abi thâbit, Medînensis, qui ab patre ea acceperat, cui tradita fuerant ab Mohammed ben abdalla ben hassan, qui ex patre ea audiverat, cui ab avo narrata fuerant, qui ab Alio, cui Deus faveat, ea audiverat; qui dixit: iubente propheta, cui Deus bene precetur, salutemque impertiat, Ali, qui consalutetur, die Bedrensi collum secuit Okbae ben abi moait atque Ennadro ben el hâreth. Ebn ishâk vero illum ab Assimo ben thâbit ben abil aklach, Anssârita, obtruncatum esse fert, ab Alio ben abi tâlib, qui consalutetur, Ennadrum ben el hâreth ben kelda.

Haec mihi tradidit Achmed ben abd el asîs, gemmarius, qui dixit: narravit ea mihi Omar ben schabba, qui dixit: mihi hoc narravit El hassan ben othmân, qui dixit: narravit ea mihi Ebn abi sâïda, cui ab Mohammed ben ishâk tradita fuerant, qui ab suis magistris ea acceperat; porroque ea mihi narravit Mohammed ben dscherîr, qui dixit: nobis ea narravit Ebn homaid, qui dixit, nobis ea narravit Salama, cui ab Ebn ishâk tradita fuerant, qui ab suis magistris ea acceperat; qui dixit: mortem intulit legatus Dei die Bedrensi Okbae ben abi moait vincto; illo enim iubente Assim ben thâbit collum secuit Okbae. Deinde ab Bedro ad Essafrâam accessit, ibique mortem intulit Ennadro ben

el hâreth ben kelda, qui ex gente Abd eddâr erat; iubente enim legato Dei, Ali collum ei secuit. Quod in El otheilo peractum esse perhibet Omar ben schabba. Tum illius soror, Koteila bint el hâreth, hos versiculos panxit, illum plorans:

O equitans, ad El otheilum te perventurum putamus
Diluculo diei quintae, si secunda iuvaris fortuna!
Dic mortuo cuidam, ibi sepulto, haec: „salutatio,
Qua cameli commoti non desinunt intremiscere,
A me ad te perfertur, atque lacryma fusa,
Quae fluctum suum emittit, aliaque, quae suffocat."
16 Num vero me audiet Ennadr quum eum evoco,
Si modo audit homo defunctus, qui non loquitur?
Continenter gladii fratrum eum persequuti sunt;
O Deus, cognationes quantae ibi discissae sunt!
Vinctus ille ducebatur ad necem, defessus,
Lente incedens ut catenatus, qui captivus est, constrictus.
O Mohammed, certe proles es feminae praecellentis
In gente sua, parensque tuus fuit parens generosus;
Nihil detrimenti passus esses, si ignovisses, saneque saepe
Ignovit homo, quanquam ira incensus erat, et odio;
Si vero pretium accipere voluisses, tibi attulissemus
Pretiosissima eorum, quae cara tibi sunt, et grata.
Ennadr tibi proximus erat eorum, quorum delicta puniisti,
Maximeque dignus, qui dimitteretur, si dimissio fieret.

Tum prophetam dixisse ferunt: „quodsi haec audivissem ante qum illum occideram, eum non occidissem." Carmen huius feminae vero generosissimum eorum, quae a feminis iniuria adflictis edita sunt, esse dicitur, sanctissimumque, modestissimum, et mitissimum.

Haec mihi narravit Achmed ben el dschaad, qui dixit: narravit ea nobis Abdalla ben mohammed ben ishâk utrarius, qui dixit: nobis ea narravit El walid ben moslim, qui dixit: nobis ea narravit Awsâïta, qui dixit: narravit mihi Jachja ben abi kothajjir quae ab Mohammed ben ibrahîm Teimita acceperat, qui dixit: mihi haec narravit Urwa ben essobair, qui dixit: interrogavi Abdallam ben amr: „dic mihi, quid atrocissimum sit eorum, quae polytheistae inflixerunt legato Dei!" Respondit: „quum legatus Dei in propatulo Kaabae esset, eo accessit Okba ben abi moait, vestemque suam collo legati Dei circumiecit, faucemque fortiter illi praestrinxit. Adgressus vero Abu bekr, humero illum prehendit, eumque ab legato Dei depulit, dixitque:" num homi-

nem ideo occidetis, quia dixit: „dominus meus est Deus!" El walîd ben okba vero frater erat Othmâni ben affân, quod ad matrem adtinet. Utriusque enim mater fuit Arwa bint korais, cuius mater fuit Omm hakîm el beidâ [*i. e. candida*], filia Abd el mottalibi ben hâschem ben abd menâf. El beidâ vero Abdallam, patrem legati Dei, habuit fratrem geminum. Arwa quam Okba ben abi moait post mortem Affâni duxerat, 17.
peperit illi El walîdum, Châledum, Omâram, et Omm kulthum; qui igitur fratres Othmâni, quod ad matrem adtinet, fuerunt omnes. Othmân, quum chalifa esset, El walîdum ben okba praefecit El kûfae. Sed vinum bibebat, precesque hominibus praeibat ebrius, verbaque ad preces adiiciebat. Quae quum testibus plana facta essent Othmâno, flagellis eum caedi iussit quantum lege statutum erat. De quo plura suo loco exponentur infra.

Abu katîfa amr ben el walîd praenomen habuit Abul walîd; nam Abu katîfa cognomen est, quod ei indiderunt. Mater eius erat filia Errabîi ben dsil chimâr, qui ex tribu Assad ben chosaima erat. Carmen illud Abu katîfa, quum Ebn essobair eum cum Omajjidis ex El medîna expulisset, cum aliis similibus panxit, desiderio illius civitatis flagrans. Cuius rei causam mihi narravit Achmed ben mohammed ben schebîb ben abi scheiba granarius, qui dixit: haec nobis narravit Achmed ben el hârith sericarius, qui ab El madâïnensi ea acceperat; porroque nonnulla eorum mihi tradidit Achmed ben mohammed ben el dschaad, qui dixit: nobis haec narravit Achmed ben soheir ben harb, qui dixit: mihi ea narravit pater, qui dixit: mihi ea narravit Wahb ben dscherîr, qui ex patre ea compererat, qui in libro eo, qui liber Asârikorum inscribitur, de his rebus exposuit; atque nonnulla ex libro quodam exscripsimus, qui ab El haitham ben adi compositus esse fertur; verba vero, quae ponuntur, ea sunt, quibus El madâïnensis in hac narratione utebatur, quoad perpetua est; ubi vero abrupta ponitur et varia, a quibusnam hominibus varia haec tradita sint, significabo. Dixit El haitham ben adi: nobis haec tradidit Ebn ajjâsch qui ab Mudschâlido ea acceperat: cui ab Schaabita, atque Ebn abil dschahm, et Mohammed ben el montaschir, tradita fuerant: El hossain, filius Alii, quorum utrique salus impertiatur, quum in El irâkam perrexisset, Ebn essobair ad id, quod propositum habebat, peragendum se accinxit. Vestem Maâfericam sibi induit, ventremque suum spithama demetiens: „venter meus, inquit, spithama tantum est; quid vero comprehendere potest spithama?" Vitia, quibus Omajjidae indulgebant, publice accusare, hominibusque, ut contra illos exsurgerent, persuadere coepit. Impunitatem ei concessit Jesîd per annum unum. Quo elapso, homines decem Syros Jesîd ad eum misit, quibus Ennoomân ben beschîr praeerat; quos decem homines adpellarunt Syri Arrakb

[i. e. *turmiolam.*] Erant autem illi Abdalla ben idâh Ascharita, Rauch ben sinbâa Dschodsamita, Saad ben amra Hamdânita, Mâlik ben hobaira Salûlita, Abu kebscha Saksakita, Siml ben amr Udsrita, Abdalla ben masûd, vel ut alii dicunt: ben masada, Fesârita, eiusque frater, Abdarrachmân, Scharîk ben abdalla Kinânita, atque Abdalla ben âmir, Hamdânita; quibus praefectum adiunxit Ennoomânum ben beschîr. Qui quum ad Essobairum pervenissent, Ennoomân saepe in propatulo Kaabae solus cum illo con-
18. versatus est. Quam ob causam Abdalla ben idâh aliquando Ebn essobairo: „o Ebn essobair, inquit, nihil illi Anssâritae chalifa mandavit, nisi quod et nobis mandatum est. Praefectum tantum illum nobis constituerunt, quanquam nescio, quid inter Mohâdscheros et Anssâritas intersit." Cui Ebn essobair: „quid mihi tecum negotii est? Ego instar columbae sum, quae ex columbis Mekkanis est. Ecquid audes columbarum Mekkanarum aliquam interficere?" Respondit ille: „imo certe, audeo! quaenam enim columbis Mekkanis debetur reverentia? Adfer mihi, o puer, arcum meum et sagittas!" Quae quum puer adtulisset, Abdalla ben idâh mediae arcus parti sagittam imposuit, eamque in unam columbarum templi dirigens: „heus columba, inquit, num vinum bibit Jesîd ben moâwija? Dic: ita est! Quod si dices, per Deum, certe te feriam. O columba, num Jesîdo ben moâwija magistratum abrogare, ab gente Mohammedis deficere, tamenque apud sacrarium commorari vis, quoad cuiusvis arbitrio permittaris? Quod si facies, per Deum, certe te feriam!" Tum illi Ebn essobair: „vae, num loquitur avis!" Cui ille: „minime vero! sed tu, o Ebn essobair, loqui potes. Iuro per Deum, aut Jesîdo te sacramentum dicturum esse, vel voluntarium, vel coactum, aut vexilla Ascharitarum te spectaturum esse, in hac ipsa valle comparentia. Quod si fit, quanta tu huic loco tribuis iura, tanta ei non tribuam." Tum Ebn essobair: „num profanabitur?" Respondit ille: „profanat eum is, qui in eo falsa docet." Legatos illos Ebn essobair per mensem unum retinuit in carcere inclusos; deinde ad Jesîdum ben moâwija eos remisit, sed eorum, quae ille ipsi proposuerat, accepit nihil. Addit Achmed ben el dschaad: poeta quidam, qui Abul abbâs caecus adpellabatur, cuiusque nomen Essâïb ben furrûch erat, res illas, atque Ebn essobairum ventrem spithama demensum esse, significavit his versiculis:

Non desiit recitare suram terminorum,
Quoad cor meum molle factum est sicut sericum;
Si spithama tantum venter tuus fuisset, satiatus esses,
Atque reliquisses bona multa pauperibus.

Dixit El haitham: deinde Ebn essobair convenit Safijjam, filiam Abu obaidi, uxorem Abdallae ben omar, eique dixit, seditionem se movere, ut Deum, celebrandum veneran-

dumque, eiusque legatum, et Mohâdscheros Anssâriosque ulcisceretur, quum Moâwija, eiusque filius et propinqui, praedam sibi arrogassent solis. Porro Ebn essobair ab ea petiit, ut marito persuaderet, ut ipsi sacramentum diceret. Itaque illa, quum marito coenam adposuisset, de iis, quae Ebn essobair moliebatur, eiusque studio, loqui coepit, laudibusque eum extulit, dixitque: „non excitat homines, nisi ad verecundiam Dei, celebrandi, venerandique“ multaque de his rebus fecit verba. Maritus vero ei: „vidistine mulas illas, quibus vectus Moâwija ad Kaabam perrexit, candidas? Nihil petit Ebn essobair, nisi illas.“

El madâïnensis narrationi suae addit haec: Ebn essobair in eo consilio perstitit, ut Jesîdum potestate expelleret, maiorque hominum pars hoc ei adsensit. Itaque ad Ebn essobairum, quum in templo esset, Abdalla ben muti atque Abdalla ben handala, hominesque Medînenses, perrexerunt, in suggestum ascenderunt, Jesîdumque potestate exutum esse proclamarunt. Tum Abdalla ben abi amr ben hafs ben el mogîra, Machsûmita: „Jesîdum exuo 19.
quemadmodum exuo tiaram hanc meam!“ proiecitque eam, capiti detractam; addiditque haec: „haec sane proclamo, quanquam ille mihi bene fecit, donaque mihi dedit egregia; sed tamen Deo inimicus est, atque ebriosus.“ Dixit alius: „exuo Jesîdum quemadmodum exuo hunc calceum meum!“ Alius: „exuo Jesîdum quemadmodum exuo hanc vestem meam!“ Alius: „exuo Jesîdum quemadmodum exuo hanc caligam meam!“ Itaque, magna mox tiararum, calceorum, caligarumque, copia ibi proiecta, se ab Jesîdo descivisse palam professi sunt, capto consilio certo. Sed repugnarunt Abdalla ben amr atque Mohammed ben ali ben abi tâlib; unde praesertim inter Mohammedem hunc et amicos Ebn essobairi altercatio exstitit acris. Quem quum ad assensum vi adigere vellent, Mekkam se recepit; quae res ex causis inimicitiae fuit, quae Mohammedi cum Ebn essobairo intercessit. Dixit El madâïnensis: tum Medînenses consilium ceperunt, ut Omajjidas civitate expellerent, eosque coegerunt, ut iurarent, se militibus Jesîdi nihil auxilii laturos, sed potius eos ab El medîna se prohibituros, vel saltem, si hoc perficere non possent, se cum militibus illis non redituros esse El medînam. Tum Othmân ben mohammed ben abi sofjân Medinensibus; „per Deum vos obtestor, ut sanguini vestro consulatis, atque pietati! Nam agmina Jesîdi vobis supervenient, vosque proculcabunt, tumque aliquid excusationis saltem habebitis, si me, principem vestrum, non expuleritis. Si vero superiores disceditis, me, qui ad illum usque diem inter vos remanserat, quam facillime corripere, civitateque expellere poteritis. Neque hoc vobis propono, nisi ut vobis prospiciam, sanguinique vestro parcatur.“ Sed illi, maledictis in eum, Jesîdumque, coniectis: „te expellemus primum, postque te ceteros!“ Merwân adiit Abdallam

ben omar, eique: „o Abu abdarrachmân, inquit, illi homines nobis intendunt quae vides; recipe ad te familias nostras!“ Ille vero: „nihil mihi vobiscum, neque cum illis, est commercii.“ Tum ab eo discedens Merwân: „hunc hominem dedecore adficiat Deus, quod ad eius res, atque ad eius religionem adtinet!“ Deinde adiit Alium ben hossain, eumque rogavit, ut familiam suam, impedimentaque reciperet. Quod Ali ei concessit; qui mox Merwâni familiam atque uxorem, Omm abân, filiam Othmâni, Ettâïfam misit, eique comites adiunxit filios suos, Abdallam et Omarum. Erat vero El medînae homo quidam, cui Horaitho saltatori fuit nomen, libertus gentis Behs ben solaim; qui, quum quidam El medinae praefectus pedem unum ei abscidisset, quasi saltans incedebat, propterea que saltator adpellatus est. Qui homo quum impedimenta Merwâni, apud quae Omm âssim, filia Assimi ben omar ben el chattâb aderat, retinere vellet, haec femina fusti ita eum percussit, ut non multum abesset, quin cervicem ei frangeret; quo facto,
20. tergum vertit, abiitque; illi vero perrexerunt Ettâïfam. Itaque Omajjidas urbe expulerunt, truseruntque inde eos praesertim Soleimân ben abil dschahm, Adita, atque Horaith saltator. Merwân quum iis, quos secum habebat, precationem praeire vellet, hoc prohibuerunt, clamaruntque: „precationem populo posthac non praeibit unquam! quodsi domesticis suis eam praeire vult, faciat!“ Igitur domesticis precationem praeivit Merwân, deindeque abiit. Qui quum in Abdarrachmânum ben ashar, Sohritam, incidisset, hic ei: „confuge ad me, inquit, o Abu abdalmelik! tum nihil ingrati tibi accidet, quoad Sohritarum supererit aliquis.“ Cui Merwân: „praestetur tibi benevolentia! gens nostra in discrimen incidit, igiturque te iis iam adiungere nolo.“ Ebn omar vero, posteaquam illi eiecti sunt, poenitens eorum, quae Merwano responderat: „si ullo modo aliquid auxilii his hominibus adferre possem, inquit, sane hoc facerem; nam iniuria iis infertur, atque violentia.“ Tum eius filius: „si ad homines illos verba faceres!“ Ille vero: „mi filiole, non vitabit haec gens id, in quo iam versatur; sub oculo Dei ipsa est, qui, si eius fortunam mutare vult, eam mutabit.“ Addit narrator: Omajjidae ad Dsu choschob se receperunt, aderantque inter eos Othmân ben mohammed ben abi sofjân atque El walîd ben otba ben abi sofjân; persecuti eos sunt aliquamdiu servi, pueri, et faex populi, tela in eos proiicientes; quo peracto, Horaith saltator eiusque socii El medinam reversi sunt. Omajjidae Dsu choschobae commorati dies decem, Habibum ben kerh ad Jesîdum ben moâwija miserunt, ut nuntium ad eum perferret, litterisque ad Jesîdum datis, auxilium ab eo petierunt. Simul ut vero Medinenses hominem illos ad Jesîdum misisse compererunt, Mohammed ben amr ben hasm, homoque quidam, qui ex gente Solaim ben behs erat, atque Horaith, qui saltator adpellabatur, cum equitibus quinquaginta Dsu

choschobam profecti, Omajjidas inde expulerunt. Horaith Merwânum ita trusit, ut haud multum abesset, quin de camela decideret, igiturque tardius eam sequutus, in eam inclamaret: „abito, salvaque esto!“ Qui quum ad Essoweidâam pervenissent, libertus quidam Merwâni iis obviam ivit, atque: „devovear pro te! inquit; descende, quietem cape, et prande; prandium enim paratum est copiosum, iamque coctum.“ Cui Merwân: „non mihi permittunt hoc saltator eiusque socii. Fortasse vero Deus eum nobis tradet olim; quod si fit, manum ei praecidemus.“ Merwân quum bona sua, quae Dsu choschobae erant, inspiceret: „bona non sunt, inquit, nisi quae continentur cophinis.“ Omajjidae igitur ultra profecti, Hakîli vel in Wâdil kura consederunt. Quae in illorum facta El achwas dixit haec:

Noli plangere Hasmitam ullum, quem vides
Adflictum, etiamsi Hasmita ille in flamman incidit!
Hi enim extruserunt Merwânum Dsu choschoba,
Atque obtruncarunt Othmânum in domo sua.

Dicit El madâïnensis: Habîb ben kerh ad Jesîdum intravit, quum pedem propter dolorem, quo cruciabatur, in pelvem imposuisset, litterasque Omajjidarum ei reddidit, 21.
et quae gesta erant exposuit. Tum Jesîd: „nonne Omajjidae, eorumque liberti, erant homines mille?“ Cui ille: „quin tria millia hominum.“ Jesîd vero: „atque tamen, inquit, illi ne per unam quidem horam contra hostes pugnare potuerunt?“ Respondit Habîb: „tantam multitudinem oppidani in eos immiserunt, ut ei resistere plane non possent.“ Jesîd statim milites evocavit, iisque Sachrum ben abil dschahm, Kainitam, praefecit; qui quum ante quam exercitus iter ingressus erat, mortem obiisset, chalifa Moslimum ben okba exercitui praefecit, qui homo El mosrif [*i. e. prodigus, prodigus sanguinis*] adpellatus est. Addidit idem narrator: dixit Moslim Jesîdo: „El medînam neminem mittes, quin rem male gessurus sit, neque eos superabit quisquam, nisi ego. Nam per somnium vidi dumum, qui clamabat: „per manus Moslimi!“ Quam ad vocem quum propius accederem, loquentem quendam audivi, qui dicebat: „iam exigetur ultio ab vobis, o Medînenses, interfectores Othmâni!“ Itaque Moslim eo profectus est, gestaque sunt per eum apud El harram quae tunc ibi evenerunt; de quibus non hoc loco exponendum est.

Dixit Abu katifa in has res, quum ex El medina exiissent, haec:

Cantilena

quae ex cantilenis centum non est, cuique aptati sunt modi duo.

Ploravit Ochod, quum eius incolae vasa conclamarent,
Quantoque magis homo amore percitus, illius gentis amicus!
Iam Abu bekri causa ex sedibus suis emigravit
Omajjidarum gens, fortunaque sanequam versabilis est.

Metrum carminis ex genere longo est, idque est residuum primi. Cantum composuit Sâïb châthir, estque ille ex levi gravis primi cum medio; quod Hammâd ab patre acceptum refert. Addit, ad hoc carmen ab Medînensibus modum alium aptatum esse, cuius auctor quis sit, ignoretur. Dicit El haitham in narratione sua: Abul abbâs caecus in res illas dixit haec:

Consedit in aedibus El balâti quidam esuriens,
Atque in aedibus Abil âssi, Temimitae, locusta;
Neque homines vidi illi genti similes abeunti,
Neque nobis similes, ab illa gente decedentes.

Porro Abu katîfa dixit haec:

Cantilena

quae ex cantilenis centum non est, cuique aptati sunt modi tres.

Ploravit Ochod, quum eius incolae vasa conclamarent,
Et mons Sala atque Dâr el mâl illo vespere dirupti sunt.
22. In Syria iam fratres mei, domusque gentis meae, commorantur,
Quapropter eos prospectare nunc incepit anima mea.

Metrum carminis ex genere longo est, cantumque ad id aptavit Dachmân, cuius modus est gravis primus cum missione chordae in curriculo annularis, ut perhibet Ishâk. Mabed vero huic carmini gravem primum cum digito medio aptavit, ut perhibet Habasch. Atque Ishâk ad hoc carmen modum alium aptatum esse fert, levem gravis primi cum digito minimo in curriculo annularis, cuius auctor ignoratur.

Porro Abu katîfa dixit haec:

Cantilena

quae ex centum selectis non est.

Utinam scirem, idemne sit El balât, qui fuit tempore meo,
Oratoriumque illud, quod prope castella El akîki situm est!
Me vero vituperavit propter amorem tui, o Omm jachja,
Quum qui odium prodit, tum qui amicus est.

Metrum ex genere levi est. Cantum Mabed, vel, ut alii ferunt, Dachmân composuit; modus est gravis primus cum indice in curriculo digiti medii. Auctorem modi Ishâk ignorari perhibet.

Narravit mihi haec Achmed ben obcidalla ben ammâr, dixitque: narravit mihi haec Mohammed ben jûnis ben el walîd, qui dixit: Ebn essobair Abu katîfam cum Omajjidis ceteris ex El medîna in Syriam expulerat. Qua in terra quum per aliquod tempus commoratus esset, dixit haec:

Utinam scirem, sitne mutata post abitum meum
Kobâa, perieritne El akîk, eiusque accola!
Evanueritne vallis illa, in qua est sepulcrum Mohammedis,
Ad quod gentes Koraischitarum confluunt splendidae.
His enim dico summum meum amorem, amicitiam purissimam,
Studii mei partem exquisitissimam, ceteris hominibus reliquam.

Porro idem dixit haec:

Cantilena

quae ex cantilenis centum non est.

Utinam scirem, sed quantum a me distat: utinam!
Sintne antiquo statu loci Jalban et Barâm,
Sitne, qualis meo tempore fuit, El akîk, an eum mutarint
Post meum discessum vicissitudines fortunae, atque dies!
Pro gente mea nunc accepi Akkitas et Lachmitas, 23.
Dschodsâmitasque; sed quam alieni a me sunt Dschodsâmitae!
Atque accepi pro habitationibus gentis meae,
Et pro castellis, in quibus conclavia camerata sunt,
Quodvis castellum excelsum, impositum substructionibus,

In cuius fastigiis gemunt columbae.
Dic salutem meo nomine, si gentem meam adis,
Nam raram iam illi a me accipiunt salutationem.

Metrum carminis ex genere levi est. Cantum ad id aptavit Mabed, cuius modus est gravis primus cum digito minimo in curriculo annularis. Ialban et Barâm sunt loci. Vocabulum آطَامُ pluralis vocabuli أُطُمُ est, significatque castella et arces. El asmaï vocabulum آطَامُ aedes, quibus tecta plana sunt, significare dicit. Ebn ammâr ذِى أَوَاشِ cum littera Schîn punctis notata legendum esse perhibet, quasi poeta significare voluerit, castella illa fuisse مُوَشَّيَّةٌ sive picta. Sed Ishâk vocabulum أَوَاسِ cum littera Sîn punctis non notata legit, eiusque singularem أُسِىٌّ esse dicit, quod originem significat. Addit idem: sic aliquis فِى أُسِيِّهِ i. e. in origine sua esse dicitur. Atque vocabula أُسِىٌّ et أَسَاسٌ [fundamentum] idem significant. Vocabulo ذُرَى summa cuiusvis rei pars significatur; est vero pluralis a singulari ذُرْوَةٌ ductus. Legitur in illis versiculis etiam sic:

Perferto salutem, si gentem meam adis.

Etiam Essobair ben bekkâr illos versiculos ab Abu katîfa compositos esse tradit. Addit vero iis hos:

Transigo noctem totam laborans moestitia
Gemituque, paeneque non obdormio,
Ad gentem meam tendens, ab cuius mansione
Absum, quam ne somnia quidem adtingunt,
Metuensque, ne eos vexet iniuria temporis
Atque bellum, inter quod canescit iuvenis;
Nam eo devenit res, ut hoc tempus
Ab nobis prorsus recedat, seque avertat.

Redit narratio ad persequenda ea, quae Ebn ammâr tradiderat, narravitque nobis inde ab hoc loco eadem El hossain ben jachja, qui ab Hammâdo ea acceperat, cui a patre tradita fuerant, qui ex Hisâmita, qui est Ibrâhîm ben el mondsir, ea comperat, cui haec tradiderat Mutarrif ben abdalla Hodsalita. Quorum uterque dixit: Ebn essobair, quum carmen illud Abu katîfae ad eum perlatum esset: „per Deum, inquit, desiderio laborat Abu katîfa. Salus ei impertiatur, et misericordia Dei! Qui-

eunque in eum incidit, certiorem eum faciat, ipsum tutum esse. Igitur huc revertatur!« Quo comperto, Abu katîfa instituit reditum El medînam; sed eo non pervenit, sed in itinere mortuus est.

Dixit Ebn ammâr: narravit mihi El madâïnensis, feminam Medînensem nu- 24.
psisse homini Syro, qui invitam eam in terram suam eduxit. Quae femina, quum hominem quendam, carmen illud Abu katîfae recitantem, audiret, singultu edito, in faciem procidit mortua. Ita hoc ab Ebn ammâro in narratione sua traditur.

Haec vero mihi tradidit El hossain ben jachja, qui dixit: dixit Hammâd: legi praeeunte patre quod ab Ajjûb ben abâja traditum erat; qui dixit: dixit ille: haec mihi narravit Saîd ben âïscha, libertus gentis El mottalib ben abd menâf, qui dixit: feminam, ex gente Sohritarum ortam, quae cum quadam tribu iter ingressa erat, homo Syrus, Abd schemssita, conspexit. Cui eum illa placuisset, de eius ortu percontatus est; quo exposito, ab eius propinquis eam in matrimonium petiit. Quam quum ei locassent invitam, in Syriam eam eduxit. Femina quum discederet, hominem quendam audivit, qui recitabat haec:

Cantilena
quae ex cantilenis centum non est.

O utinam seirem, sintne mutata post meum discessum
Latera oratorii, an sint, quales tempore meo fuerunt, Karâïnae!
Sintne aedes, quae El balâtum circumdant, frequentatae
Gentilibus meis, supersintne in El medîna incolae!
Quoties ad El hidschâsam versus nubes fulgura emittit,
Toties desiderium in me excitat eius fulgur ad austrum tendens.

Metrum versiculorum ex genere longo est, cantumque ad eos aptasse dicitur Mabed. Pergit narrator sic: tum femina illa, quae sodalibus circumdata erat, alte suspirium petiit, conciditque mortua. Dixit Abu ajjûb: quum haec Abd el asîso ben abi thâbit claudo narrarem, mihi: „nostine eam?“ inquit. Respondi: „non novi.“ Tum ille: „per Deum, inquit, illa fuit amita mea, Hamîda, filia Omari ben abdarrachmân ben auf.“

Haec nobis narravit Mohammed ben el abbâs Jesîdita, qui dixit: nobis ea narravit Rijâschita, qui dixit: tradidit mihi hoc Ebn âïscha, qui dixit: Omajjidas quum Ebn essobair ex El hidschâsa expulisset, Aimun ben chosaim Assadita dixit haec:

Videbantur Omajjidae die illo, quo abierunt,
Orbataque est eorum mansionibus Sirâra,
Vertices montium esse, qui induti sunt
Decore suo, quosque innundarunt imbres.

Haec mihi tradidit El hassan ben ali ocrearius, qui dixit: narravit nobis haec Mohammed ben saad Kirânita, qui dixit: narravit ea nobis Omarita, cui ab Dabbita tradita fuerant; qui dixit: Abu katîfa amr ben el walid ben okba ad patrem, qui ab Othmâno El kûfae praefectus erat, scripsit haec:

25. Quisnam nuntiabit meo nomine principi, me laborare
Insomnia, quanquam nullo morbo adfectum, nisi desiderio?
Nisi opem mihi feres, metuam ne aut culpam contrahas, aut ipse videar
In illa domo castigatus propter puellas caeruleas.

Domum Othmâni significare vult, in qua verberibus castigabantur rei. Itaque pater puellam El kûfae ei emit, eamque ad eum misit.

Haec mihi tradidit Abdalla ben mohammed Rajjensis, qui dixit: narravit nobis El chassâs [*sericarius*] quae ab El madâïnensi acceperat; qui dixit: Abu katîfa erat poeta Koraischita, fuitque ex iis, quos Ebn essobair cum Omajjidis in Syriam expulit. Quam in rem dixit haec:

Non eduxit nos aliqua adpetentia ex terra nostra!
Sed, quod Deus constituit, id efficitur.
Desiderio feror ad facies illas, amore percitus,
Velut si captivus essem, catenis constrictus.

Flagrabat enim desiderio El medînae. Aliquando vero Abbâd ben sijâd Abd el mâlikum convenit, eique dixit, se ex avunculo comperisse, utramque Irâkam [i. e. *Basram et El kûfam*] iam expugnatam esse. Tum Abd el mâlik Abu katîfae, quoniam desiderio El medînae eum teneri sciebat: „audisne, inquit, quod Abbâd refert, ab avunculo acceptum? iam tibi patet El medîna.“ Cui respondit Abu katîfa:

Vereor maxime omnium qui incedunt pedibus,
Ne in periculum vitae me inducat avunculus Abbâdi.
Jam nobis dixit: „urbes illae duae expugnatae sunt!“
Sed superest dies alius, cuius diritas comparitura est.

Addit narrator: Ebn essobair quum redeundi potestatem Abu katifae fecisset, reditum instituit; sed in itinere mortuus est.

Quod vero ad historiam illius castelli, de quo supra mentionem fecimus, eiusque venditionem, quae Moâwijae facta est, adtinet, haec mihi tradidit El hossain ben jachja, qui ab Hammâdo ea acceperat, cui a patre tradita fuerant. Qui dixit: perhibet Mossab ben othmân ben orwa ben essobair, Saîdo ben el âss, quum hora suprema ei venisset, in castello illo commoranti, ipsius filium, Amrum, dixisse: „si in El medinam descenderes!“ Ille vero: „mi filiole, gentiles mei non recusabunt, quin per unam diei horam me humeris portent. Simul ac mortem obiero, certiores eos fac. Me sepulto vero, Moâwijam adi, eique me defunctum esse nuntia. Aes alienum, in quo sum, explora, scitoque, Moâwijam propositurum esse, se hoc aes alienum dissoluturum esse. Hoc vero ita accipere noli, sed castellum meum hoc ei offer, quod animi recreandi tantum causa comparavi, praedium quaestuosum vero non est.“ Defuncto Saîdo, Amr homines certiores fecit; qui illum ab castello suo ad El bakî, quo loco sepultus est, portarunt, adcubantibus iam iumentis Amri ben Saîd. Itaque statim ut apud sepulcrum homines Amrum solati sunt, eique valedixerunt, ipse primus mortem patris nuntiavit Moâwijae. Qui, posteaquam dolorem suum testatus est, clementiamque Dei Saîdo adpre- 26.
catus est: „num, inquit, aes alienum reliquit?“ Respondit Amr: „sane, trecenta millia.“ Tum Moâwija: „haec suscipio.“ Amr vero: „hoc te facturum esse, auguratus est. Sed me iussit hoc recusare, tibique aliquam patrimonii sui partem offerre, ut eam emas, eiusque pretio aes ipsius alienum dissolvi possit.“ Itaque Moâwija: „offer eam, inquit, mihi.“ Atque Amr: „castellum eius, quod in El arssa situm est.“ Moâwija vero: „iam id accipio pro aere illius alieno dissolvendo.“ Tum Amr: „tibi ceditur ea conditione, ut nummos El medînam mittas, eosque solvas pondus plenum habentes.“ Moâwija: „faciam“ inquit. Nummis El medînam missis, Amr eos inter creditores patris distribuit, quorum plerisque ex stipulatione tantum haec pecunia debebatur. Iuvenis vero quidam Koraischita ad Amrum syngrapham adtulit, qua iuvenem illum viginti millia dirhemorum sibi credidisse ipse Saîd testabatur, quidamque eius servus. Quo servo advocato, syngrapham legere eum iussit Amr. Itaque eam legit, dixitque, lacrymis prorumpentibus: „sane, ita est; hoc est Saîdi chirographum, testimoniumque a me adpositum.“ Amr vero: „quomodo fieri potuit, ut ille huic iuveni, qui ex pauperioribus Koraischitarum est, viginti millia dirhemorum deberet?“ Tum ille: „hanc rem tibi exponam. Saîdo, posteaquam magistratus ei abrogatus erat, deambulanti iuvenis ille occurrit, eumque usque ad eius domum comitatus est. Tum Saîd subsistens, illi: „num quid petis?“

inquit. Ille vero: „nihil peto, sed, quum solum te incedere viderem, tutelae tuae me committere volui.“ Tum mihi Saîd: „paginam, inquit, adfer!“ Quum igitur illam paginam ei adtulissem, se illi iuveni illam pecuniae summam debere scripsit, eique dixit: „quum hoc temporis momento nihil a me consequi possis, hanc paginam sume, meque, simul ut aliquid accepero, conveni!“ Tum Amr: „certe, per Deum, inquit, huic iuveni pecunia illa non numerabitur, nisi nummis plenum pondus habentibus. Dato ipsi eos!“ Itaque iuveni viginti millia dirhemorum plenum pondus habentium dedit.

Haec mihi tradidit Achmed hen abd el asîs gemmarius, qui dixit: narravit ea nobis Omar ben schabba, qui dixit: narravit nobis haec Essalt ben masûd, qui dixit: narravit ea nobis Sofjân ben ojaina, qui dixit: narravit nobis haec Abu hârûn El madâïnensis, qui dixit: Saîd ben el âs, si quis pecuniam petens eum adibat, ipsi vero erat nulla, dicere solebat: „nihil iam habeo; sed syngrapham tibi scribam.“ Qua exarata, dicebat suis: „num putatis me, quod hanc pecuniam pretio aequat, ab hoc homine accepisse? Minime hoc quidem; sed me convenit aliquid petiturus. Unde factum est, ut rubor, qui in eius facie erat, suffunderetur meae, neque repulsam ille ferret, vellem.“ Aliquando libertus quidam Koraischitarum cum filio ancillae adolescente ad Saîdum accessit, atque: „pater huius iuvenis, inquit, periit, iamque uxorem ei committere volumus.“ Saîd: „nihil habeo; sed mutuum sume me sponsore!“ Mortuo Saido ben el âs, vir ille Amrum ben el âs convenit, eique dixit: „ad patrem tuum cum filio cujusdam hominis accessi“ ceteraque exposuit. Cui Amr: „quantum sumsisti mutuum?“ Ille vero: „decem millia.“ Tum Amr, ad homines progressus: „quis unquam vidit, inquit, hoc
27. homine modestiorem? Saîd ei dicebat: „sume quantum vis me sponsore!“ Sed non sumsit, nisi decem millia. Quodsi centum millia sumsisset, ea pro eo soluturus essem.“

Haec mihi tradidit patruus meus, qui dixit: nobis haec narravit Kirânita, qui dixit: narravit mihi haec Omarita, cui ab Ebn el kelbi tradita fuerant. Qui dixit: Abu katîfa, qui perinde ut ipsius avunculus, Châled ben el walîd ben okba, matrem habuit Arwam, filiam Abu akîli ben masûd ben amr ben muattib, dixit haec:

Ego, filius Abu moaiti, si ortum meum expono,
Ad nobilissimam stirpem referor, clarissimamque gentem;
Nam radix mea pertinet ad matronas Kussajjidarum
Ac Machsûmitarum, igiturque non sum plebeius.
Arwa, quae ab Kuraiso orta est, me adtingit,
Atque Arwa el chair, filia Abu akîli.

Tribusque utraque, quum quae ab hoc, tum quae ab illo orta,
Per vitam patris tui! nobilitate floret antiqua.
Iam enumera feminas illis similes, o Abu dsobâb,
Ut intelligant, quid dicas, homines prudentia praediti!
Essarkâam non habui matrem, cuius me pudeat,
Neque cum Asârikis coniunctus sum vinculo ullo.

Addit narrator: nomine Abu dsobâbi hoc loco adpellat Abd el mâlikum, cuius ex aviis Essarkâa fuit, ab Kinditis orta, de qua illi exprobrabant.

Haec nobis tradidit El hassan ben ali, qui dixit: mihi ea tradidit Mohammed ben sakarijja, qui dixit: narravit ea mihi Kanab ben el muchris, qui dixit: mihi ea narravit El madâïnensis, qui dixit: Abu katîfa quum Abd el mâlikum convicia sibi facere comperisset, dixit haec:

Certior factus sum, illum veteratoris filium probra in me iacere;
Quisnam vero hominum est innocens atque integer?
Quinam vos iam? Quinam vos iam? dicite nobis, quinam sitis!
Sunt enim res, quae pateant, suntque aliae, quae lateant.

Quibus ad Abd el mâlikum perlatis, dixit; „non putabam nos ignorari; per Deum, nisi eius dignitatem respicerem, ad ea, quae bene novit, eum relegarem, eiusque cutem flagellis discinderem!“

Haec mihi tradidit Achmed ben dschafer dschachda, qui dixit: narravit ea nobis Hammâd ben ishâk, cui a patre tradita fuerant, qui ab Otbita ea acceperat. Qui dixit: Abu katîfa quum uxorem repudiasset, duxit eam homo quidam Irâkensis. Cui quum matrimonio iuncta, traditaque esset, Abu katîfa huius facti poenitens, dixit haec:

Pro moerorem! quem mihi adfert discessus Omm amrae,
Abitusque eius mariti in El irâkam!
Iam nullus mihi patet ad eam visitandam aditus, 28
Neque, quoad reviviscent mortui, cum ea congrediar.
Fortasse vero Deus eam ad nos reducet,
Aut defuncto marito, aut repudio facto;
Tum iterum fiam felix, oculusque meus frigebit,
Restitueturque coniunctio nostra post discidium.

Haec mihi tradiderunt patruus meus et Mohammed ben dschaframîn, qui dixerunt: nobis haec narravit El hassan ben alîl Anasita, qui dixit: narravit haec nobis Mohammed ben ali ben abi hassân, cui ab Hischâm ben mohammed tradita fuerant, qui ex Châled ben saîd ea compererat; cui a patre tradita fuerant, qui dixit: Moâwija Saîdum ben othmân Chorâssânae praefecerat. Cui quum aliquanto post magistratus abrogatus esset, El medînam se contulit, secum eo adducens pecuniam et arma, servosque Sogdianos triginta, quos domum sibi aedificare iussit. Qua in domo quum aliquando adsedisset, atque Ebn saichân, et Ebn sanba, et Châled ben okba, atque Abu katîfa apud eum adessent, servi illi, coniuratione facta, illum obtruncarunt. Tum Abu katîfa, illum deplorans, dixit haec, quae alii ab Châledo ben okba pancta esse dicunt:

Mi ocule, effunde lacrimas tuas tanquam imbrem,
Atque defle Saidum ben othmân ben affân!
Visus est Ebn sanba non sincero amore adfectus esse,
Aufugitque ab illo Ebn artât ben saichân.

Adnotationes

ad caput secundum.

Pag. 11. lin. 1. Abu katîfae mentionem in Hamâssa pag. 656. facit Tebrîsensis, ubi versiculus أَلْقَصْرُ فَٱلنَّخْلُ ab eo laudatur, quem apud nos pag. 7. et 9. exscriptum lectores invenient, et de ortu et significatione nominis جَيْرُونُ disputatur, quod fortasse ab جَرَنَ laevis fuit, politus fuit, ductum esse dicit Tebrîsensis. Abu katîfa est لَقَبٌ cognomen, quod quam ob rem huic poetae inditum sit, Ispahânensis pag. 17. non explicat; vocabulum قَطِيفَةٌ pallium fimbriatum vel villosum significare videtur. Praenomen كُنْيَةٌ huius poetae erat Abul walîd, pag. 17. Caput libri cantilenarum hoc, quod de Abu katîfa exponit, Quatremèrius in ephemerid. oriental. Parisiensib. novis, 1835. decembr. pag. 497-525. gallice reddidit, versiculis nonnullis suppressis. Lin. 2. pro أَبَانٌ ab Tantâwio أَبَانُ ponitur. Lin. 4. أَلْهَيْثَمُ بْنُ عَدِيٍّ fuit homo rerum Arabum antiquarum peritissimus, رَاوِيَةٌ recitator et أَخْبَارِيٌّ historicus, qui libros multos conscripsit, diemque supremum obiit ao. H. 207. vel 209. Ebn challikân de eo dicit nro. 790. librique illius, ab eo compositi, qui أَلْمَثَالِبُ vituperia inscribitur, mentionem facit. Lin. 6. دَغْفَلٌ est دَغْفَلُ بْنُ حَنْظَلَةَ ٱلسَّدُوسِيُّ ٱلنَّسَّابَةُ Dagfal ben handala Sadûssita genealogus, qui stirpes et stemmata Arabum prae ceteris exploraverat, homo Mohammedi aequalis, de quo nonnulla memoriae tradiderunt Ebn kotaiba, Eichhorn monum. antiquiss. histor. Arab. pag. 44. et Tebrîsensis in Hamâssa pag. 124. et Meidânensis in proverbiis cap. 18. nro. 267. cap. 20. nro. 98. cap. 25. nro. 96. Lin. 7. Nomen Abd el mottalib عَبْدُ ٱلْمُطَّلِبِ ab aliis perperam Abd el motallib عَبْدُ ٱلْمُطَلِّبِ scribitur. In Kâmûsso pag. 119. de hoc homine sic exponitur: وَعَبْدُ ٱلْمُطَّلِبِ بْنُ هَاشِمٍ أَسْمُهُ عَامِرٌ i. e. „quod ad Abd el mottalibum ben hâschim adtinet, verum eius nomen fuit Amir." Ebn kotaiba hunc hominem cognomen Abd el mottalibi ideo accepisse fert, quia, quum aliquando cum patruo, El mottalibo ben abd menâf, Mekkam intraret, illumque sequeretur, homines dixerant: هَذَا عَبْدُ ٱلْمُطَّلِبِ i. e. „hic homo

est servus El mottalibi" Eichhorn monum. antiquiss. hist. Arab. pag. 84. Lin. 9. vocabulum قَصِرًا perperam ab typothetis pro قَصِيرًا positum est, quod in utroque codice exstat. Lin. 16. nomen ٱلْيَأْسُ in Kâmûsso pag. 814. scriptum esse videtur, ubi exstant haec: وَالياسُ بنُ مُضَرَ بنِ نِزَارٍ أَوّلُ مَنْ أَصَابَهُ اليَأْسُ مُحَرَّكَةً أَيِ ٱلسِّلُّ i. e. „atque El jâs ben modar ben nisâr primus eorum fuit, quos invasit ٱلْيَأْسُ cum tertia radicali mota sive phthisis." Atque in Kâmûsso pag. 1159. nomen illius hominis ٱلْيَأْسُ scriptum est. Tantâwius vero pro ٱلْيَأْسُ nomine إِلْيَاسُ ponendum esse censet. Lin. 16. Chindifa خِنْدِف in Kâmûsso pag. 1159. hoc cognomen ideo accepisse dicitur, quia aliquando marito, cui ٱلْيَأْسُ nomen erat, dixit: مَا زِلْتُ أُخَنْدِفُ فِي إِثْرِكُمْ i. e. „non desii properanter instare vestigiis vestris." Quod paulo aliter expositum ab Tebrîsensi traditur in Hamâssa pag. 194. Lin. 19. pro يَشْجُبُ in utroque codice et in Eichhornii histor. antiquissim. Arab. pag. 62. يَشْحُبُ scriptum est; sed in Kamûsso pag. 104. atque apud Ebn challikânum ed. Wüstenfeld fascic. 5. pag. 14. يَشْجُبُ positum est. Lin. 19. نَبتٌ in utroque codice exstat; sed apud Eichhornium loc. laud. p. 62. نَابِتٌ scriptum est, quod Tantâwius rectius esse existimat.

Pag. 12. lin. 1. Ebn schihâb Sohrita ٱبْنُ شِهَابٍ ٱلزُّهْرِيّ esse videtur homo ille iuris atque historiarum peritus, qui ao. H. 124. diem supremum obiit, atque ab Ebn challikâno nro. 574. أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمِ بْنِ عُبَيْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ شِهَابِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ الحَرِثِ بْنِ زُهْرَةَ ٱلْقُرَشِيُّ ٱلزُّهْرِيّ adpellatur. Cuius gentilitium ٱلزُّهْرِيّ scribendum esse, Ebn challikân his verbis edicit: وَٱلزُّهْرِيّ بِضَمِّ ٱلزَّايِ هَذِهِ ٱلنِّسْبَةُ إِلَى زُهْرَةَ بْنِ كِلَابِ بْنِ مُرَّةَ وَهِيَ قَبِيلَةٌ كَبِيرَةٌ مِنْ قُرَيْشٍ وَمِنْهَا آمِنَةُ أُمُّ رَسُولِ ٱللّٰهِ ص وَخَلْقٌ كَثِيرٌ مِنَ ٱلصَّحَابَةِ وغَيْرِهِمْ i. e. „Quod ad Essohri cum Sâa dammata scriptum adtinct, gentilitium est, ductum ab Sohra ben kilâb ben morra, quae est tribus quaedam magna Koraischitarum, ex qua fuerunt Amina, mater legati Dei, multique sociorum Mohammedis, hominesque alii." Usjûtensis gentilitium ٱلزُّهْرِيّ ab زُهْرَةُ بْنُ كِلَابٍ atque ab زُهْرَةُ بْنُ بُدَيْلٍ duci tradit, Veth liber Assojutii de nominibus relativis pag. 128. 129. Itaque in scriptura nostra arabica pro ٱلزَّهْرِيّ scribendum est ٱلزُّهْرِيّ pag. 12. lin. 1. Lin. 9. Pro أَنَّ إِبْرَاهِيمَ

بْن آزَرَ pone أَنَّ إِبْرَاهِيمَ ٱبْنُ آزَرَ i. e. „Ibrahìmum fuisse filium Asari.“ Vocabulum ٱبْنُ est praedicatum, in nominativo ponendum, et quidem id praedicatum, quod ab Arabibus خَبَرُ أَنَّ i. e. praedicatum ex أَنَّ pendens, vocatur, Sacy Alfiyya, versic. ar. 175-177. et pag. 37. Lin. 12. Verba بَيْنَ أَهْلِهَا ab Quatremèrio loc. laud. pag. 500. reddita sunt: entre ses enfants; incolas terrae significari, pronomen هَا demonstrat. Lin. 12. Nomen عَابَرُ in Kàmûsso pag. 594. positum est; Tantâwius عَابِرُ scribendum esse censet. Lin. 14. Pro يَرْدَ ab Quatremèrio loc. laud. positum est: Bord. Sed nomen huius viri يَرْدُ esse, ex Kâmûsso pag. 434. et Genes. 5. v. 15. 18. 19. cognoscitur. Lin. 20. Liber genealogiae كِتَابُ ٱلنَّسَبِ is fortasse est, qui etiam كِتَابُ جَمْهَرَةِ ٱلنَّسَبِ i. e. liber genealogiae universalis, inscriptus fuisse dicitur, vide pag. 195. Lin. 21. Verba عَنْ غَيْرِهِ in codice Parisiensi exstant, ab Petropolitano vero absunt. Lin. 22. Anâbissos, filios Omajjae ben abd schems, Ebn kotaiba enumerat, Eichhorn loc. laud. pag. 86. atque Kâmûs pag. 780.

Pag. 13. lin. 2. Pronomen vocabuli أُسْمُهُ fortasse ad Abul Alâum pertinet, qui praenomine tantum significatus est; vocabulum حَرَمِيّ ex veris virorum nominibus est, Kâm. pag. 1597. Lin. 3. Verbum قَالَ in utroque codice exstat; fortasse vero dualis قَالاَ ponendus est, quum in iis, 'quae praecedunt, de narratoribus duobus dictum sit. Lin. 3. Essobair ben bekkâr, qui iudiciis Mekkanis praeerat, ao. H. 256. diem supremum obiit; Ebn challikân nro. 239. Lin. 6. Verba: مَعَ أَخِيهِمْ حَرْبِ بْنِ أُمَيَّةَ بِعُكَاظَ proelium Okâdense illud significant, quod in secundo bellorum sceleris حُرُوبُ الْفِجَارِ editum est. In parte libri cantilenarum extrema locus exstat, qui inscriptus est: فِي حُرُوبِ الْفِجَارِ وَحَرْبِ عُكَاظَ i. e. „de bellis sceleris, belloque Okâdensi.“ Quo loco in cod. Hammerian. praeter alia traduntur haec: وَأَمَّا الْفِجَارُ ٱلثَّانِي فَإِنَّهُ كَانَ أَعْظَمَهَا لِأَنَّهُمْ ٱسْتَحَلُّوا فِيهِ الْحَرَمَ وَكَانَتْ أَيَّامُهُ يَوْمَ نَخْلَةَ وَهُوَ ٱلَّذِي لَمْ يَشْهَدْهُ رَسُولُ ٱللَّهِ ص مِنْهَا وَشَهِدَ سَائِرَهَا وَكَانَ ٱلرُّؤَسَآءُ فِيهِ حَرْبُ بْنُ أُمَيَّةَ فِي ٱلْقَلْبِ وَعَبْدُ ٱللَّهِ بْنُ جُدْعَانَ وَهِشَامُ بْنُ ٱلْمُغِيرَةِ فِي الْجَنَبَتَيْنِ ثُمَّ يَوْمَ شَمْطَةَ ثُمَّ يَوْمَ ٱلْعَبْلَآءِ ثُمَّ يَوْمَ عُكَاظَ ثُمَّ يَوْمَ الْحُرَيْرَةِ i. e. „Quod ad bellum sceleris secundum adtinet, horum bellorum fuit atrocissimum,

quoniam in eo sacrarium violarunt. Proelia singula, quae in eo commiserunt, sunt haec: proelium ad Nachlam, cui legatus Dei non interfuit, quanquam in ceteris adfuit, duces vero interfuerunt Harb ben Omajja, mediae aciei praefectus, atque Abdalla ben dschodân et Hischâm ben el mogîra, in alis constituti; deinde proelium ad Schamtam; porro proelium ad El ablâam, proclium apud Okâdam, et proelium ad El horairam.“ Quae proelia etiam in proverbiis Meidânensis, ab Freytagio editis, tom. 3. part. 1. pag. 555. enumerantur. Nomina proeliorum ab Rasmussenio in historia praecipuorum Arabum regnorum pag. 77. 78. maximam partem non recte scripta sunt sic: dies Bagilah [lege: Nachla], dies Schamta, dies Aila [lege: Abla], dies Jathreb, dies Gezira [lege: El horaira]. Pro يَوْمُ الحُرَيْرَة in cod. Petrop. يَوْمُ الحَرَّة positum est; sed apud Meidânensem loc. cit. pag. 557. in versiculo, qui ibi laudatur, يَوْمُ الحُرَيْرَة legitur, atque in Kâmûsso pag. 498. traditur, El horairam esse locum قُرْبَ نَخْلَة prope Nachlam. Lin. 7. Verba عَقَلُوا أَنْفُسَهُمْ constrinxerunt semet ipsos significare videntur: adligarunt pedes suos ad palos, vel aliud quid, ita ut fugam capessere non possent. Tabaristânensis tradit milites quum Persas, tum Graecos, saepe vinctos, vel catenatos, vel catenis inter se colligatos, pugnasse, ne loco cederent; qui milites ab eo ٱلْمُسَلْسَلُونَ catenati et ٱلْمُقْتَرِنُونَ colligati vocantur, Tabar. annal. vol. 2. pag. 12. 94. 104. Lin. 8. Poeta عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ فَضَالَةَ fuit filius poetae, cui nomen فَضَالَةُ بْنُ شَرِيكٍ vel فَضَالَةُ بْنُ شَرِيكٍ erat, de quo Ispahânensis in parte libri cantilenarum tertia exponit. Lin. 9. Metrum huius versiculi est ex genere El wâfir. Pro ٱلْفِرْسِ ponendum est ٱلْفَرَسِ equi. Lin. 10. Nomen ٱلْعَزِيمِ ab typothetis pro ٱلْعَزِيزِ positum est. Lin. 11. Omar ben schabba أَبُو زَيْدٍ عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ ٱلنُّمَيْرِيُّ ٱلْبَصْرِيُّ fuit historicus, qui chronicon Basrense conscripsit, decessitque ao. H. 263. in urbe Sarramanraa, Ebn challik nro. 502. Schabba cognomen patris erat, qui vero nomine adpellabatur زَيْدٌ Seid. Verba قَالَ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ ٱلْعَبَّاسِ ٱلْيَزِيدِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الحَرِثِ الخَوَّازُ in codice Petropolitano exstant, ab apographo meo Parisiensi vero absunt. Pro الخَوَّازُ ab Tantâwio الخَزَّازُ sericarius ponitur. Lin. 13. Pro شَرِيكٍ ab Tantâwio شَرِيكٍ scribitur. Haec narratio, quae de tenacitate Ebn essobairi exponit, ab Ispahânensi etiam in eo libri cantilenarum capite tradita est, quod de Fodâla ben scharîk conscripsit,

porroque ab Meidânensi in proverbiorum libro, Meidanii proverb. arabicor. pars, ed. Schultens, Lugd. 1795. pag. 22. Gallice eam retulit Quatremèrius in ephemerid. oriental. Paris. novis, tom. 10. pag. 161. et tom. 16. pag. 503. Pro نَفِدَتْ نَفَقَتِي وَنَقِبَتْ رَاحِلَتِي in apographo meo Parisiensi فقدت نفقتي وَنَقِبَتْ رَاحِلَتِي scripta sunt, in codice Petrop. vero نَفِدَتْ نفقتي وَتَعِبَتْ راحلتي exstant. Lin. 19. De hoc loco ذَاتُ عِرْقٍ Kâmûs pag. 1310. tradit haec: وَذَاتُ عِرْقٍ بِٱلْبَادِيَةِ مِيقَاتُ ٱلْعِرَاقِيِّينَ i. e. „atque Dsât irk, quod in deserto situm, est locus, quo conveniunt Irâkenses [ad sacra Mekkana profecturi]" Lin. 19. Filius Kâhilicae أَبْنُ ٱلْكَاهِلِيَّةِ est Ebn essobair. Gentilitium كَاهِلِيٌّ ab gentibus pluribus duci dicit Usjûtensis; nam كَاهِلٌ familiam ex tribu سَعْدُ هُذَيْمٍ esse perhibet, deinde familiam ex tribu Hodsail, et denique familiam ex tribu أَسَدُ بْنُ خُزَيْمَةَ Assad ben chosaima. Lin. 20. Suspensio vasium et perarum significat iter parari. Lin. 21. Verba أَعْلَمَتْهُ مَنَاسِمُهُنَّ significant: „notis signarunt eum [camelum] ungulae earum [camelarum]" i. e. ictibus pedum illae repulerunt camelum, qui libidine percitus eas petebat. Quatremèrius loc. laud. tom. 16. pag. 504. verba illa sic pronuntiat: أَعْلَمْتَهُ مَنَاسِمُهُنَّ i. e. notas fecerunt illi ungulas suas. In codice Parisiensi alio legi fert: أَعْلَمْتَهُ مَيَاسِمُهُنَّ i. e. nota fecerunt illi stigmata sua, i. e. stigmata quae dorso iumentorum inuruntur, ut facilius recognoscantur. Quibus verbis camelo illi has camelas se subiecisse significatur. Lin. 23. Pro ٱلْفَرْسِ pone ٱلْفَرَسِ equi.

Pag. 14. lin. 1. De Abu chobaibo, cognomine Ebn essobairi, Kâmûs pag. 82. tradit haec: وَالْخُبَيْبَانِ أَبُو خُبَيْبٍ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ ٱلزُّبَيْرِ وَٱبْنُهُ أَوْ أَخُوهُ مُصْعَبٌ i. e. „Chobaibi duo sunt Abu chobaib abdalla ben essobair eiusque filius, vel eius frater, Mossab. Lin. 5. De Ebn kais arrukajjât Kâmûs pag. 1886. exponit haec: وَعُبَيْدُ ٱللّٰهِ بْنُ قَيْسٍ ٱلرُّقَيَّاتِ لِعِدَّةِ زَوْجَاتٍ أَوْ جَدَّاتٍ أَوْ حِبَّاتٍ لَهُ أَسْمَاؤُهُنَّ رُقَيَّةُ i. e. „atque Obaidalla ben kais Rukajjarum [sic adpellatus est] propter uxores plures, vel avias, vel amicas, quas habuit, quibus nomen Rukajja fuit." Hic poeta fuit aequalis Ebn essobairo, eiusque causae addictus. Exponit de eo Ispahânensis in prima libri cantilenarum parte, eiusque cognomen ita explicat: وَإِنَّمَا لُقِّبَ عُبَيْدُ ٱللّٰهِ بْنُ قَيْسٍ ٱلرُّقَيَّاتِ لِأَنَّهُ شَبَّبَ بِثَلَاثِ نِسْوَةٍ سُمِّينَ جَمِيعًا رُقَيَّةَ. i. e. „neque cognomen suum accepit Obaidalla ben kais Rukajjarum, nisi quia carminibus celebravit feminas tres, quibus

omnibus nomen fuit Rukajja." Ab Quatremèrio loc. laud. pag. 505. pro Ebn kais perperam scriptum est Abou kais. Lin. 6. Metrum huius versiculi est ex genere Kâmil, spec. 7. Sacy gramm. ar. tom. 2. pag. 634. Freytag Darstellung der arab. Verskunst pag. 215. Lin. 8. Pro نَابِغَةُ بْنُ جَعْدَةَ ponendum esse videtur: نَابِغَةُ بَنِي جَعْدَةَ Nâbiga Dschaaditarum. Fuerunt enim Nâbigae i. e. eloquentes plures, qui ita distinguuntur, ut cuique nomen suae tribus adponatur. Nomen illius Nâbigae, cuius mentio hoc loco fit, erat قَيْسُ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ الجَعْدِيُّ Kais ben abdalla Dschaadita, Mohammedi aequalis, Sacy chrest. ar. tom. 2. pag. 411. Kâmûs pag. 1129. In annalibus Abulfedae tom. 1. pag. 304. adpellatur: نَابِغَةُ بَنِي جَعْدٍ Nâbiga Dschaaditarum; confer adnotationes ad eundem tomum pag. 63. Lin. 9. Pro فِي تُقَاهَا *in pietate eorum* in cod. Petrop. فِي نَقَاهَا positum est; singularis نَقًا significat os brachii, et tractum arenarum gibbum; pluralis نُقًا ab singulari نُقَاوَةٌ ductus significat partes rei ab ceteris secretas. Lin. 9. *Consociatio habenae* شِرْكُ ٱلْعِنَانِ consociationem coniunctiorem significat; qua de dictione Kàmûs pag. 781. haec exponit: وَٱلْعِنَانُ فِي ٱلشِّرْكَةِ أَنْ يَكُونَ فِي شَيْءٍ خَاصٍّ دُونَ سَائِرِ أَمْوَالِهِمَا أَوْ هُوَ أَنْ يُعَارِضَ رَجُلًا فِي ٱلشِّرَآءِ فَيَقُولُ أَشْرِكْنِي مَعَكَ وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يَسْتَوْجِبَ ٱلْعَلَقَ أَوْ هُوَ أَنْ يَكُونَا سَوَآءً فِي ٱلشِّرْكَةِ لِأَنَّ عِنَانَ ٱلدَّابَّةِ طَاقَتَانِ مُتَسَاوِيَتَانِ i. e. „Vocabulum عِنَانٌ ad consociationem traductum significat eam, quae in una tantum re speciali initur, facultatibus ceteris utriusque hominis exceptis; vel aliquem fallere hominem alium in emtione, eique dicere: „adiunge me socium tibi!" ante quam necessariam habeat societatem; vel pares eos esse in coniunctione, quia habena iumenti ex loris duobus constat aequalibus." Lin. 14. Pro فَوَلَدَتْ بَعْدَهُ in cod. Petrop. فَوَلَدَتْ لَهُ scriptum est. Lin. 18. Verba وَلَا تَنْكِحُوا ceteraque in Korâno exstant sur. 4. v. 26. ed. Hinckelmann. Lin. 23. et pag. 15. lin. 1. Verba: بْنِ الجَعْدِ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ ٱلْمُسَيَّبِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ عَنْ مُوسَى in codice Parisiensi exstant, ab Petropolitano vero absunt.

Pag. 15. lin. 4. Pro فَقِيلَ أَنَّ ab Tantâvio فَقِيلَ إِنَّ ponitur. Lin. 10. Ennadr ben el hâreth ben kelda ٱلنَّضْرُ بْنُ الحَرْثِ بْنِ كَلْدَةَ homo Arabs erat doctus, in veteribus Persarum Graecorumque scriptis multum volutatus, qui Mohammedis inscientiam deridebat, Korânumque scriptum ineptum esse clamabat; de quo Tebrîsensis in

Hamàssa pag. 437. exponit. Lin. 18. Essafràa ٱلصَّفْرَآءُ est وَادٍ بَيْنَ ٱلْحَرَمَيْنِ vallis quaedam inter urbes sacras [Mekkam et El medinam] sita, Kàmûs pag. 578. Lin. 19. El othail ٱلْأُثَيْلُ est وَادٍ بِنَوَاحِى ٱلْمَدِينَةِ أَوْ هُوَ ذُو أُثَيْلٍ بَيْنَ بَدْرٍ وَٱلصَّفْرَآءِ كَثِيرُ ٱلنَّخْلِ لِآلِ جَعْفَرٍ vallis quaedam in tractu El medinae vicino, vel eadem quae Dsu othail est, inter Badr et Essafràam sita, abundans palmis, quam Dschaaferitae incolunt, Kàm. pag. 1387. Lin. 21. Hi versiculi, praeter sextum et nonum, etiam in Hamàssa pag. 437. 438. exstant. Porro Quatremèrius loc. laud. pag. 508. eos legi perhibet in Sirat arrassûl cod. Paris. 629. fol. 140. 141. et in anthologia Usjûtensis cod. Par. 1568. fol. 235. atque in commentario Usjûtensis in librum El mogni composito cod. Par. 1238. fol. 140. Anthologia Usjûtensis ea est, quae ٱلْمَرْجُ ٱلنَّضِرُ *pratum floridum* inscribitur; quam, quum Lutetiae essem, ex codicibus duobus descripsi. Atque re vera in exempli mei parte quinta cap. tert. ubi de humanitate et generositate dicitur, versiculi illi, ab Kotaila editi, referuntur. Metrum ex genere Kàmil est. Kotaila ab nonnullis filia Ennadri fuisse dicitur. Lin. 22. Pro أَبْلِغْ in Hamàssa et ab Usjûtensi بَلِّغْ positum est. Lin. 23. Pro إِلَيْكَ in Hamàssa إِلَيْهِ et pro بِدَرِّتِهَا ibidem لِمَاتِحِهَا *haurienti eam, elicienti eam,* i. e. Ennadro, scriptum est; apud Usjûtensem: لِمَانِحِهَا *haurienti eam.* Pro تُخْنَقُ *suffocatur* pone تَخْنُقُ *suffocat,* quod etiam in Hamàssa exstat.

Pag. 16. lin. 1. Pro هَلْ يَسْمَعَنَّ in Hamàssa et apud Usjûtensem فَلَيَسْمَعَنَّ *certe audiet* ponitur, quod aptius esse existimo; porro pro لَا ibi legitur أَوْ *vel.* Lin. 2. Vocabula رَحِمٌ cognatio et صِلَةُ ٱلرَّحِمِ coniunctio cognationis, coniunctio sanguinis, ab Quatremèrio loc. laud. pag. 509. explicantur, exemplis copiosis adpositis. Lin. 3. Locos nonnullos, in quibus vocabula رَسَفَ *incessit vinctus* et عَانٍ *constrictus* usurpata sunt, Quatremèrius loc. laud. attulit. Lin. 4. Pro هَا أَنْتَ in cod. Petrop. et Hamàssa, et anthol. Usjût. وَلَأَنْتَ exstat; pro نَسْلُ نَجِيبَةٍ in Hamàssa et anthol. ضِنْءُ نَجِيبَةٍ *proles feminae generosae.* Lin. 7. Pro أَقْرَبُ مَنْ أَخَذْتَ بِزَلَّةٍ in Hamàssa أَقْرَبُ مَنْ أَصَبْتَ وَسِيلَةً *proximus eorum, quos cepisti, cognatione,* exstat; apud Usjûtensem vero: أَقْرَبُ مَنْ قَتَلْتَ قَرَابَةً *proximus eorum, quos occidisti, propinquitate.* Lin. 9. Ab Usjûtensi loc. laud. de Okba ben abi moait et Ennadro ben el hàreth traduntur plura. Narrat praeter alia haec: كَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْ أَكَابِرِ قُرَيْشٍ وَجِلَّتِهِمْ

لَهُ نَدِيمٌ لَا يَسْتَبْدِلُ بِهِ وَلَا يُفَرِّقُ بَيْنَهُمَا إِلَّا ٱلْمَوْتُ فَكَانَ عُقْبَةُ بْنُ أَبِي مُعَيْطِ بْنِ ٱلْعَاصِ بْنِ أُمَيَّةَ بْنِ عَبْدِ شَمْسَ نَدِيمًا لِلنَّضْرِ بْنِ ٱلْحَارِثِ بْنِ كَلْدَةَ زَمَانًا حَتَّى جَآءَ ٱلْإِسْلَامُ فَقَعَدَ إِلَى رَسُولِ ٱللّٰهِ ص فَسَمِعَ مِنْهُ وَتَحَدَّثَ إِلَيْهِ فَبَلَغَ ذَلِكَ ٱلنَّضْرَ بْنَ ٱلْحَارِثِ فَقَالَ لَهُ وَجْهِي مِنْ وَجْهِكَ حَرَامٌ إِنْ لَمْ تَأْتِهِ فَتَتْفِلَ فِي وَجْهِهِ فَبَرَّ عَدُوُّ ٱللّٰهِ قَسَمَهُ فَفَعَلَ مَا سَأَلَهُ i. e. „Principum procerumque Koraischitarum quisque compransorem unum habebat, quem nunquam mutabat, unde fiebat, ut nulla re disiungerentur, nisi morte. Okbam ben abi moait ben el âs ben omajja ben abd schems habuit compransorem Ennadr ben el hâreth ben kelda per aliquod tempus quoad institutus est islamismus. Tum Okba apud legatum Dei consedit, aures ei praebuit, et cum eo confabulatus est. Quo comperto, Ennadr ben el hâreth dixit Okbae: „facies mea ab facie tua usque avertetur, nisi illum adis, in faciem eius insputurus.“ Iusiurandum ille Dei hostis conservavit, fecitque igitur Okba quod ille flagitaverat. Deinde Usjûtensis Okbam et Ennadrum saepe de auctoritate Mohammedis studiose detraxisse, in proelio Bedrensi vero captos, atque ad Mohammedem adductos esse perhibet; quibus addit haec: فَغَدَا رَسُولُ ٱللّٰهِ ص إِلَى ٱلصَّلَاةِ فَرَآهُمَا فَقَالَ ٱلنَّضْرُ لِعُقْبَةَ لَقَدْ نَظَرَ إِلَيْكَ ٱبْنُ عَمِّكَ نَظْرَةً وَرَقَّ لَكَ فِيهَا فَقَالَ كَلَّا وَٱللّٰهِ لَقَدْ نَظَرَ إِلَيَّ نَظْرَةً رَأَيْتُ ٱلْمَوْتَ يَبْرُقُ فِي عَارِضَةٍ مِنْهَا وَلَوْ أَنَّ لِي أَلْفَ نَفْسٍ مَا نَجَتْ مِنْهَا وَاحِدَةٌ i. e. „Mane quum legatus Dei ad precationem iret, conspexit illos homines [Okbam et Ennadrum.] Tum Ennadr dixit Okbae: „iam patruelis tuus talem in te obtutum fixit, quo se tui misereri significaret.“ Okba vero: „minime hoc, inquit; quin talem in me fixit obtutum, ut ex quodam eius limbo mortem fulgurare viderem! Quodsi mille animas haberem, ne una quidem ab eo evasura esset.“ Lin. 10 — 13. Hunc locum in translatione latina pag. 230. per negligentiam praetermisi. Sic vero reddendus est: „Dixit mihi Ebn ishâk, narravitque mihi etiam Abu obaida ben mohammed ben ammâr ben jâssir, ab legato Dei, quum in Irk eddabja esset, interfectum esse Okbam ben abi moait. Qui, quum Mohammed eum interfici iussisset: „quisnam recipiet, inquit, filiolos meos, o Mohammed?“ Respondit Mohammed: „ignis!“ Obtruncavit illum vero Assim ben thâbit ben abil aklach, qui ex gente Amr ben auf erat.“ Nomen Irk eddabja significat: salsugo dorcadis, vel: collis dorcadis. Lin. 15. Awsâïta est gentilitium, quod ducitur ab ٱلْأَوْزَاعُ El awsâ, quae gens ex tribu Dsul kalâ ذُو ٱلْكَلَاعِ

fuit; porro ab El awsâ, quae gens ex tribu Hamdân fuit; porro ab ٱلْأَوْزَاعُ El awsâ i. e. *collectiones*, quo nomine vicus quidam prope Damascum situs adpellabatur, Wüstenfeld specimen Ellobâbi, pag. 38. Veth liber Assojutii de nominibus pag. 22. Kâmûs pag. 1103. Lin. 19. Pro خَنَقًا ab Tantâwio خَنْقًا ponitur; Kâmûs vero verbi خَنَقَ nomen actionis خَنِقٌ esse perhibet. Lin. 20. Pro إِنْ يَقُولُ ponendum est أَنْ يَقُولَ *quia dicit*; sumta sunt haec verba ex Korâno sûr. 40. v. 29. Pro رَبِّى vero رَبِّىَ scribi oportet propter articulum subsequentem. Coniunctio أَنْ hoc loco causam rei modo expositae subiungit, quae eius significatio etiam in aliis Korâni locis est: يُخْرِجُونَ ٱلرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِٱللّٰهِ expellunt legatum atque vos quia fidem habetis Deo, sur. 60. v. 1. Lin. 22. Pro حَكْيِمٍ ab Tantâwio حَكِيمٍ ponitur.

Pag. 17. lin. 3. Pro فَزَادَ فِي الصَّلَاةِ in codice Petrop. فَزَادَ بِٱلصَّلَاةِ scripta sunt. Lin. 6. Dsul chimâr is esse videtur, de quo Kâmûs pag. 517. tradit haec: وَذُو الخِمَارِ عَوْفُ بْنُ ٱلرَّبِيعِ بْنِ ذِى ٱلرُّمْحَيْنِ لِأَنَّهُ قَاتَلَ يَوْمَ الجَمَلِ فِي خِمَارِ ٱمْرَأَتِهِ وَطَعَنَ كَثِيرِينَ فَإِذَا سُئِلَ وَاحِدٌ مَنْ طَعَنَكَ قَالَ ذُو الخِمَارِ i. e. „Dsul chimâr [i. e. *velatus rica*] est Auf ben arrabî ben dsirrumchain; pugnavit enim in proelio cameli velatus rica suae uxoris, percussitque multos; quorum si quis interrogabatur: „quisnam percussit te?“ respondebat: „homo velatus rica.“ Lin. 6. Verba هٰذَا ٱلشِّعْرِ *hoc carmen* respiciunt versiculos ٱلْقَصْرُ فَٱلنَّخْلُ in scriptura arabica pag. 9. positos. Lin. 7. Verba مَعَ نَظَائِرَ لَهُ i. e. „cum similibus illi“ significare arbitror: „cum carminibus aliis eiusdem argumenti, illi carmini similibus, desiderium patriae spirantibus“ cuius generis carmina, ab Abu katîfa composita, in scriptura arabica pag. 21. 22. 23. adferuntur. Lin. 10. Wahb ben dscherîr est: وَهْبُ بْنُ جَرِيرِ بْنِ حَازِمٍ ٱلْأَزْدِىُّ أَبُو ٱلْعَبَّاسِ ٱلْبَصْرِىُّ رَوَى عَنْ أَبِيهِ i. e. Wahb ben dscherîr ben hâsim Asdita, Abul abbâs, Basrensis, qui tradidit quae ab patre acceperat, cet. Wüstenfeld classes virorum, pag. 72. ubi pro ٱلْأَزْدِىُّ non recte ٱلْأَوْدِىُّ scriptum est. Mortuus est ille Wahb ao. H. 206. Pater eius fuit: جَرِيرُ بْنُ حَازِمِ بْنِ زَيْدٍ ٱلْأَزْدِىُّ ثُمَّ ٱلْعَتَكِىُّ أَبُو ٱلنَّضْرِ ٱلْبَصْرِىُّ i. e. Dscherîr ben hâsim ben seid Asdita, deinde Atîkita, Abun nadr, Basrensis, qui mortuus est ao. H. 170. Wüstenfeld loc. laud. pag. 43. Gentilitium ٱلْعَتَكِىُّ ducitur ab عَتِيكٌ Atîk, quae erat فَخِذٌ مِنَ ٱلْأَزْدِ gens quaedam Asditarum, Kâmûs pag. 1370. Lin. 11.

Asâriki أَلْأَزَارِقَةُ homines erant, qui ao. H. 68. ex Persia in Mesopotamiam irrumpentes, seditionem contra chalifam Omajjidam moverunt; nomen ab duce suo نَافِعُ بْنُ ٱلْأَزْرَقِ traxerunt. Lin. 14. Schaabita est أَبُو عَمْرٍو عَامِرُ بْنُ شَرَاحِيلَ ٱلْكُوفِيُّ ٱلشَّعْبِيُّ Abu amr àmir ben scharâchîl, Kûfensis, Schaabita, qui diem supremum obiit ao. H. 105. Gentilitium ٱلشَّعْبِيُّ alii ab gente Hamdânica, quae شَعْب adpellabatur, alii ab monte شَعْب in El jemena sito, ductum esse ferunt, Ebn challikân nro. 316. Wüstenfeld class. viror. pag. 12. Sacy antholog. pag. 149. Lin. 15. Hanc narrationem gallice reddiderunt Sacyus in chrest. arab. tom. 2. pag. 455. 456. et Quatremèrius in Ephem. orient. Paris. nov. tom. 9. pag. 330 — 337. atque arabica quoque attulit Sacyus. Lin. 15. De veste Maâferica ٱلْمَعَافِرِيُّ ita exponit Kàmûs pag. 606. وَمَعَافِرُ بَلَدٌ وَأَبُو حَيٍّ مِنْ هَمْدَانَ لَا يَنْصَرِفُ وَإِلَى أَحَدِهِمَا تُنْسَبُ ٱلثِّيَابُ ٱلْمَعَافِرِيَّةُ وَلَا تُضَمُّ ٱلْمِيمُ i. e. „atque Maâfer est regio quaedam, et avus gentis cuiusdam Hamdânitarum, nomen nûnationis expers; ad alterutrum vero illorum referuntur vestes Maâfericae, cuius nominis Mîma non accipit Dammam.“ Quam ob rem Ebn essobair, seditionem moliturus, vestem Maâfericam induit, ignoro. Fortasse erat vestis humilis et vulgaris; nam verbis iis, quae subiunguntur, Ebn essobair significare voluisse videtur, se non luxuriose vivere. Lin. 16. Verborum Ebn essobairi: „venter meus spithama tantum est“ ceterorumque, sensus hic fortasse est: gracilis sum, neque multum cibi devoro; Jesîdus vero, chalifa, heluo est, omni luxuria diffluens. Pro accusativo ٱلشِّبْرَ nominativus ٱلشِّبْرُ ponendus est, interrogatioque illa: „quid comprehendere potest spithama?“ significat: tam gracilis venter non multum cibi capit. In dictione مَا عَسَى Sacyus negationem مَا *non* inesse putavit; nam loc. laud. haec ab eo sic redduntur: *mon ventre est large d'un palme, ou peut-être moins large qu'un palme*; atque ita etiam Quatremèrius: *il a aujourd'hui la largeur d'un palme, et bientôt peut-être il n'aura pas tant d'étendue*; unde ab utroque vocabulum ٱلشِّبْرَ in accusativo positum esse adparet. Sed in dictione مَا عَسَى semper pronomen interrogativum مَا *quid?* inesse, recte mihi adnotavit Fleischerus, his exemplis adpositis: فَمَا عَسَيْتُمْ أَنْ تَكُونُوا وَتَصْنَعُوا فِي دَارِ حَضْرَمَوْتَ quid vero poteritis esse vel perficere in territorio Hadramautensi? i. e. nihil magni ibi perficietis, Taber. annal. vol. 1. pag. 234. quae neque ibi in translatione mea, neque ab Ewaldo in gramm. arab. tom. 2. pag. 109. recte reddita sunt; مَنْ كَانَ طَبَّاخَهُ أَبُو جُعْرَانَ مَا عَسَى يَكُونُ مِنَ ٱلْأَلْوَانِ si quis coquum habet scarabaeum stercorarium, quaenam possunt exspectari fercula? Proverb. Meidân. tom. 2. pag. 727. ubi etiam Freytagius vocabulum مَا esse negationem

putavit; وَمَا عَسَى أَنْ نَبْلُغَ مِنْهُ وَنَحْنُ طُيُورٌ quid vero poterimus proficere contra eum [contra elephantum], quum aves simus? Calila et Dimna, edid. Sacy pag. 10. وَمَا عَسَى أَنْ تَكُونَ ثَلَاثُ ضَرَبَاتٍ بِهَذَا الْجِرَابِ quid vero poterunt esse tres ictus hac pera inflicti? i. e. tales ictus graves esse non possunt, Mille noctes et una, edit. Bulak. tom. 1. pag. 580. Atque ita etiam كَمْ عَسَى ponuntur: فَكَمْ عَسَى ٱلصَّبْرُ أَنْ يَكُونَ quanta vero patientia poterit esse? i. e. non diu durare poterit, Mille noctes et una, ed. Habicht, tom. 2. pag. 338. Itaque sensus negationis vel dubitationis ille, qui verbis مَا عَسَى saepe subest, non aperte per adverbium negans, sed occultius tantum per pronomen interrogans significatur. Lin. 17. Pro سَنَةً *annum* Sacyus in translatione gallica loc. laud. posuit *six mois*. Lin. 18. Verba ٱلْعَشَرَةُ ٱلنَّفَرِ *hi decem homines* pariter ut verba ٱلْأَرْبَعَةُ ٱلْأَبْيَاتِ *quattuor illi versiculi* pag. 51. lin. 20. adnexionem إِضَافَةً efficiunt, in qua nomen antecedens ٱلْمُضَافُ articulo definitum est; qualem verborum constructionem nonnullis grammaticis Arabibus probari Sacyus retulit gramm. arab. tom. 2. par. 572. Fleischerus grammaticis Kûfensibus illum articulum nomini antecedenti praefixum probari, ab Basrensibus vero repudiari, mihi scripsit, adiecitque in grammatica arabica ea, quae *Wesît el-nahw*, Madras 1820. inscripta est, pag. 92. 93. de hac re exponi ita: „Porro nomen antecedens sine articulo ponitur. Kûfenses vero in enuntiationibus talibus, quales ٱلثَّلَاثَةُ ٱلْأَثْوَابِ et ٱلْخَمْسَةُ ٱلدَّرَاهِمِ sunt, articulum praefigunt nomini antecedenti. Quas constructiones improbandas esse, verba Dsurrummae, poetae: ثَلَاثُ ٱلْأَثَافِي وَٱلدِّيَارُ ٱلْبَلَاقِعُ demonstrant. Quod ad verba prophetae بِٱلْأَلْفِ ٱلدِّينَارِ adtinet, quae in traditione sacra leguntur, non adnexionem sed adpositionem بَدَلٌ efficiunt." Unde adparet, exempla articuli huius antecedenti praefixi etiam apud Arabes antiquiores inveniri, Basrenses vero, ut sententiam suam tueantur, exempla illa in adpositionem detorquere. Kûfenses contra adnexionem illam *adnexionem veram* إِضَافَةً حَقِيقِيَّةً esse, unamque illam solam nomini antecedenti articulum praefigere ferunt. Lin. 19. Pro سَعْدُ بْنُ عَمْرَةَ ab Quatremèrio positum est: Saad ben hamzah. Lin. 21. Pro شَرِيْكٌ ab Tantâwio شَرِيكٌ ponitur. Lin. 23. Verba فَكَانَ ٱلنُّعْمَانُ — يَا ٱبْنَ ٱلزُّبَيْرِ in cod. Petrop. omissa sunt.

Pag. 18. lin. 3. De sanctitate columbarum Mekkensium Sacyus in chrest. ar. tom. 2. pag. 454. plura exposuit. Lin. 8. Verba حَتَّى يُسْتَحَلَّ بِكِ a Sacyo loc. laud. sic reddita sunt: *en sorte qu'on doive t'y laisser en paix et impunie?* ab Quatremèrio

vero: *jusqu'à ce que tu sois livrée à l'insulte et à l'outrage?* Quae rectiora esse censeo. Lin. 9. Pro أَوْ لَتَـتَعَرَّفَنَّ quod in utroque codice exstat, ab Sacyo loc. laud. 458. perperam وَلَتَـتَعَرَّفَنَّ scriptum est. Sensus est: nisi Jesido, chalifae, te submittes, eius agmina tibi supervenient. Lin. 11. Pro إِنَّمَا يُحِلُّهُ مَنْ أَلْحَدَ فِيهِ i. e. non profanat eum, nisi qui in eo prava docet, vel seditionem movet, ab Sacyo loc. laud. posita sunt: إِنَّمَا يُحِلُّهُ مَنْ أَلْحَدَّ فِيهِ quae sic reddidit: on en obtiendra la permission de celui qui a un tranchant, c'est-à-dire, de notre épée. Quatremèrius vero: le profanateur de ce lieu est l'homme qui y professe des maximes hérétiques. Lin. 13. Pro vocabulo أَلْأَعْمَى *caecus*, quod in cod. Petrop. atque apud Sacyum positum est, in apographo meo Parisiensi أَلْأَعْشَى *lusciosus* legitur. De hoc poeta, qui imperantibus chalifis Omajjidis vixit, Ispahânensis in parte libri cantilenarum quarta exponit. Lin. 14. Sura terminorum سُورَةُ أَلْأَعْرَاف est caput Korâni septimum, quod de terminis gehennae, poenisque, quibus animae hominum scelestorum in gehenna adficiuntur, exponit. Lin. 15. Hoc versiculo poeta tenacitatem Ebn essobairi perstringit. Metrum est ex genere Bassît. Pro خَبَّءَا ab Tantâwio خُبْزًا *panem* poni videtur; sed non certe legere possum, quae adscripsit. Lin. 16. Abdalla ben omar filius erat Omari, chalifae, Quatremère loc. laud. pag. 337. Lin. 18. Pronomen, quod in vocabulo مَسْأَلَتُهُ inest, ad Abdallam ben omar pertinet. Pro عَشَاءُ ab Tantâwio عَشَآءُ ponitur; utrumque coenam significat. Lin. 20. Pro رَأَيْتَ pone رَأَيْتِ femininum. Lin. 21. Demonstrare vult, homines, quamquam suis tantum commodis studeant, causas tamen speciosas praetexere.

Pag. 19. lin. 3. Pro سَكِيرٌ ab Tantâwio سِكِّيرٌ scribitur. Lin. 12. Pro يُقْدِرُوا pone يَقْدِرُوا in forma prima. Lin. 16. Pro وَقَالُوا لَا in cod. Petrop. perperam وقـالوا لابنه لا scripta sunt. Lin. 17. Pro مَرْوَانُ عَبْدَ ٱللَّهِ in cod. Paris. perperam مروان بن عبد الله posita sunt. Lin. 18. Pro أَلْقَوْمُ pone أَلْقَوْمَ quia hoc vocabulum ex إِنَّ pendet.

Pag. 20. lin. 1. Pro تَخَسَّ in cod. Petrop. تَحِسُّ scriptum est; apud Quatremèrium, Ephemer. orient. nov. tom 9. pag. 390. vero: *sous la surveillance de Soleiman.* Sed verbum نَخَسَ recte positum esse videtur, quod proprie significat: stimulo pungere iumentum, ut celeriter progrediatur, Kâmûs pag. 805. et Freytag Arabum proverbia, tom. 2.

pag. 773. Lin. 4. Pro ٱلزَهْرِيّ pone ٱلزُّهْرِيّ gentilitium ab زُهْرَة بْن كِلَاب ductum; vide pag. 246. Igiturque etiam pro بَنِى زَهْرَة lin 5. بَنِى زُهْرَة substituendum est. Lin. 5. Verbis وَصَلَتْكَ رَحِمٌ obtingat tibi benevolentia! similia sunt haec: وَصَلَتْهُ رَحِمٌ obtingat ei benevolentia, Tabar. annal. vol. 1. pag. 18. Sunt verba, quibus ii utuntur, qui gratias agunt, beneque alicui precantur. Copiosius de iis exposuit Quatremèrius loc. laud. tom. 16. pag. 509. Lin. 8. Pro passivo لَا يُنْزَعُ ab Fleischero intransitivum لَا يَنْزَعُ ponitur; in Kâmûsso intransitivum scribi videtur: نَزَعَ يَنْزِعُ abstinuit ab re. Verba لَا يَنْزَعُ ad homines expulsos pertinere censuit Quatremèrius, egoque hunc sensum in translatione expressi; qui si probatur, passivum يُنْزَعُ aptius poni videtur. Sed intransitivum لَا يَنْزِعُ i. e. non abstinebunt ab consilio inito, ad sensum accommodatum est, si verbum illud ad expulsores trahitur. Ab Tantâwio لَا يَنْزَعُ non mutatum est. Lin. 9. Quod ad Dsu choschobam adtinet, Kâmûs Dsu chaschabam ذُو خَشَب locum in El jemena situm esse perhibet, Choschob خُشُب vero nomen vallis in El jemâma, aliusque prope El medînam sitae. Locum illum, quo Omajjidas abiisse Ispahânensis fert, El medînae vicinum fuisse coniicio. Lin. 11. Pro أَقَامُوا ab Tantâwio أَقَامَ ponitur. Lin. 14. Verba بَنِى سُلَيْمِ بْنِ بَهْز in utroque codice exstant. Sed recte ne posita sint, nescio. Nam pagina antecedente lin. 21. tribus cuiusdam mentio fit, quae بَنُوا بَهْز بْن سُلَيْم adpellabatur, atque Kâmûs pag. 698. بَهْز nomen tribus esse tradit. Lin. 15. Pro أَعْلَى seribe أَعْلِى *abito!* imperativum femininum formae quartae; quod pro أَعْلِى عَنِّى abito ab me! poni adnotavit Fleischerus. Lin. 16. Essoweidâam Kâmûs pag. 377. esse dicit مَوْضِع قُرْبَ ٱلْمَدِينَة locum prope El medînam. Lin. 19. Vocabulum ٱلْعِيَاب ab singulari عَيْبَة ductum est, significatque riscos et cistellas, in quibus vestes resque aliae reponuntur, Kâm. pag. 133. Freytag proverb. Arab. tom. 1. pag. 59. Hamâs. pag. 362. Merwân dicere voluisse videtur: vera bona non sunt, nisi ea, quae bene custodita, cistisque inclusa, adservantur. Lin. 19. Vocabulum حَقِيل clivum significare, atque etiam nomen loci cuiusdam esse perhibet Kâmûs. Lin. 21. Pro infinitivo ضَرًّا ab Fleischero nomen ضُرًّا aptius poni existimatur. Kâmûs nomen quoque ضَرّ pronuntiari tradit.

Pag. 21. lin. 4. De cognomine مُسْرِف *prodigus, profundens sanguinem, sanguinarius*, Kâmûs pag. 1175. exponit ita: وَمُسْرِف لَقَبُ مُسْلِم بْن عُقْبَةَ ٱلْمُرِّيّ صَاحِب

وَقْعَةِ الحَرَّةِ لِأَنَّهُ أَسْرَفَ فِيهَا i. e. „Musrif [*prodigus*] vero est cognomen Moslimi ben okba, quo duce commissum est proelium Harrense; nam in eo fuit prodigus sanguinis.“ Proelium Harrense id est, quo Moslim ben okba Arabes partibus Ebn essobairi faventes profligavit ao. H. 63. quo de proelio Quatremèrius in Ephemer. orient. Paris. nov. tom. 9. pag. 395 — 400. copiosius exposuit. Commissum est apud الحَرَّةُ El harram, quo de loco Kâmûs pag. 497: والحَرَّةُ مَوْضِعٌ بِظَاهِرِ ٱلْمَدِينَةِ تَحْتَ وَاقِمٍ وَبِهَا كَانَتْ وَقْعَةُ الحَرَّةِ أَيَّامَ يَزِيدَ i. e. „El harra [*locus exustus*] est locus extra El medinam sub Wâkim situs, in quo commissum est proelium Harrense imperante Jesîdo.“ Wâkim vero erat أُطُمٌ بِٱلْمَدِينَةِ castellum quoddam El medinae, Kâmûs pag. 1707. Lin. 8. Pro مَوْضِعُهُ pone مَوْضِعَهُ propter لَيْسَ quod antecedit. Lin. 12. Pro أَحَدُ scribendum esse أُحُدُ *Ochod*, adnotavit Tantâwius; Kâmûs pag. 339: أُحُدُ بِضَمَّتَيْنِ جَبَلٌ بِٱلْمَدِينَةِ i. e. Ochod cum Damma gemina est mons prope El medinam. Lin. 13. Verba: Abu bekri causa, significant: propter Ebn essobairum; huius enim praenomen erat Abu bekr, Quatremère loc. laud. pag. 290. unde factum est, ut Jesîd, chalifa, Moslimo diceret: „adi Abu bekrum [i. e. Ebn essobairum] quando bellum inferetur.“ loc. laud. pag. 394. Lin. 14. Verba وَهُوَ بَقِيَّةُ ٱلْأَوَّلِ *hoc vero est residuum primi* Fleischerus coniicit significare: hi duo versiculi sunt id quod superest de carmine antea pleniori vel de prima huius carminis forma, quum versiculi ceteri perierint. Fortasse vero ٱلْأَوَّلُ *carmen primum*, vel ٱلصَّوْتُ ٱلْأَوَّلُ cantilena prima, de quo Ispahânensis hoc loco loquitur, est ٱلْقَصْرُ فَالنَّخْلُ pag. 9. text. ar. Hoc enim eorum carminum, quibus discessum de El medîna deflevit Abu katîfa, Ispahânensis retulit primum. Deinde vero Abu katîfa carmina eiusdem argumenti alia نَظَائِرُ composuit pag. 17. text. ar. Atque iam Ispahânensis pag. 21. text. ar. ad reliqua haec carmina, quae eiusdem argumenti erant, enumeranda accedit, propertereaque dicit, carmen بَكَى أُحُدُ esse بَقِيَّةُ reliquum vel supplementum carmini primo, discessum de El medîna deflenti, sive carmini ٱلْقَصْرُ فَالنَّخْلُ adiectum. Saepissime certe apud Ispahânensem بَقِيَّةُ supplementum quoddam, quod narrationi supra expositae subiungitur, significat. Ita exempli gratia de Ebn harma ٱبْنُ هَرْمَةَ poeta primo copiose exponit fol. 487 — 497. cod. Petrop. Deinde vero, posteaquam poetarum cantorumque aliorum vitas enarravit, fol. 587 — 590. iterum ad Ebn harmam transit, locusque hic secundus inscriptus est: بَقِيَّةُ ٱلْكَلَامِ عَلَى ٱبْنِ هَرْمَةَ i. e. reliquum vel supplementum narrationis de Ebn harma. Atque ad poetam eundem

locus tertius pertinet fol. 675 — 680. qui inscriptus est: بَقِيَّةُ ٱلْكَلَامِ عَلَى ٱبْنِ هَرْمَةَ وَقَدْ تَقَدَّمَ ٱلْكَلَامُ عَلَيْهِ فِي ٱلصَّوْتِ ٱلسَّادِسِ وَٱلثَّلَاثِينَ i. e. supplementum narrationis de Ebn harma, de quo supra expositum est in cantilena tricesima sexta i. e. in iis, quae cantilenarum centum selectarum tricesimae sextae a nobis adiecta sunt. Numeris adpositis enim cantilenae centum selectae distinguuntur pag. 197. atque cantilena ٱلْقَصْرُ فَالنَّخْلُ earum est prima. De Nossaibo نُصَيْبٌ poeta Ispahânensis primo exponit cod. Petrop. fol. 80 — 95. iterumque de eodem fol. 681 — 687. Qui locus secundus inscriptus est: بَقِيَّةُ ٱلْكَلَامِ عَلَى نُصَيْبٍ وَقَدْ تَقَدَّمَ ٱلْكَلَامُ عَلَيْهِ فِي ٱلصَّوْتِ ٱلثَّالِثِ i. e. supplementum narrationis de Nossaibo, de quo supra expositum est in cantilena tertia. Lin. 14. De Sàib châthir diximus pag. 10. Lin. 17. Metrum est Tawîl. Primae syllabae vocabulorum قَدْ حَلَّ efficiunt pedem عُولُنْ pro فَعُولُنْ positum, quae mutatio خَرْمٌ *resectio* vocatur, Sacy gramm. ar. tom. 2. pag. 629. Sensus versiculi primi fortasse hic est: iam aedes Omajjidarum occupavit Ebn essobair, homo avidus et avarus. Lin. 17. El balât Kàmûs pag. 928. esse dicit: مَوْضِعٌ بِٱلْمَدِينَةِ بَيْنَ الْمَسْجِدِ وَٱلسُّوقِ مُبَلَّطٌ i. e. locum quendam El medînae inter templum et forum situm, silice stratum. Quem El medînae locum Abu katifa etiam in carmine ٱلْقَصْرُ فَالنَّخْلُ significasse videtur pag. 9. text. ar. Perperam igitur in adnotatione nostra pag. 224. hoc nomen ad vicum illum in agro Damasceno situm traximus, qui et ipse El balât adpellabatur. Lin. 23. Metrum est Tawîl. Pro أَحَدٌ etiam hic أُحُدٌ ponendum est. De سَلْعٌ *fissura* Kàmûs pag. 1035. exponit ita: وَسَلْعٌ جَبَلٌ بِٱلْمَدِينَةِ وَقَوْلُ الْجَوْهَرِيّ ٱلسَّلْعُ خَطَأٌ لِأَنَّهُ عَلَمٌ i. e. Sala est mons prope El medînam; ٱلسَّلْعُ vero [cum praefixo articulo], quod ab Dschauhario ponitur, est erratum; nam nomen proprium est. Vere dixisse Fîrûsàbàdensem, Kàmûssi auctorem, versiculus hic Abu katîfae, in quo سَلْعٌ positum est, demonstrat. Verba دَارُ ٱلْمَالِ *aerarium* aut montem quendam El medînae, aut aedificium significant. Pro تُصَدَّعُ fortasse aptius تَصَدَّعُ ponitur, futurum formae quintae, cui ex more poetarum propter Tâam personae antecedentem dempta est Tâa formae. Dirumpebantur vero illi montes prae moerore, quum Omajjidae abirent.

Pag. 22. lin. 1. Pro تُطَلَّعُ aptius ponitur تَطَلَّعُ futurum formae quintae poeticum: *prospicit, respicit*. Lin. 2. Verba بِاطْلَاقِ ٱلْوَتَرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ فِي رِوَايَةِ إِسْحَاقَ وَفِيهِ لِمَعْبَدٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ in cod. Petrop. per incuriam librarii omissa sunt.

Lin. 4. Verba فِى خَفِيفِ in utroque codice exstant; sed مِنْ خَفِيفِ ponendum esse videtur, quod in huius generis locis alias scribitur. Lin. 8. El balât locus ille El medînae est, de quo modo diximus. El akîk est vallis et amnis prope El medînam, cuius mentio frequens fit in carminibus poetarum Medinensium. Verba كَعَهْدِى proprie significant: sicut in memoria mea i. e. qualem eum me videre memini. Qua de dictione Fleischerus adscripsit haec: عَهْدٌ est memoria rei, vel id, quod nos videre vel audire meminimus, unde fit, ut articulus ال ab grammaticis لِلْعَهْدِ ad memoriam poni dicatur; in memoriam enim revocat rem vel personam certam, paulo antea commemoratam. Ita ponuntur عَهْدِى بِهِ كَذَا memoria mea huius hominis est talis, i. e. memini me eum videre sic comparatum. Quo sensu in hoc versiculo Abu katîfa كَعَهْدِى posuit, eodem infra lin. 21. ab eo عَلَى ٱلْعَهْدِ i. e. *in eo statu, cuius memini, permanens*, scriptum est. Verba haec: عَلَى ٱلْعَهْدِ idem valent quod عَلَى ٱلْمَعْهُودِ vel عَلَى الحَالِ ٱلْمَعْهُودَةِ permanens in eo, cuius memini. Lin. 10. Pro بِٱلسَّبَابَةِ pone بِٱلسَّبَّابَةِ cum prima Bâa geminata. Lin. 14. Pro مَقَامُهُ *commoratio eius* Fleischerus rectius مُقَامُهُ scribi existimat. Kâmûs nomen utrumque مَقَامٌ et مُقَامٌ quum *stationem* et *commorationem*, tum *locum* significare perhibet: وَٱلْقَوْمُ وَيُضَمُّ ٱلْإِقَامَةُ كَٱلْمَقَامِ وَٱلْمُقَامِ وَيَكُونَانِ لِلْمَوْضِعِ pag. 1684. Lin. 15. Metrum est Tawîl. Kobâa est locus prope El medînam. Pro قُبَآءً vero قُبَآءَ sine nûnatione scribendum esse, adnotavit Fleischerus; est enim nomen loci formae فُعَالٌ femininum. Atque ita etiam Kâmûs pag. 1932. dicit: وَقُبَاءُ بِٱلضَّمِّ وَيُذَكَّرُ وَيُقْصَرُ مَوْضِعٌ قُرْبَ ٱلْمَدِينَةِ i. e. atque قباء cum Damma scriptum, quod interdum masculinum et curtum ponitur [i. e. pro quo interdum قُبًا ponitur], est locus prope El medînam. Vide etiam geographiam Abulfedae, Lutetiae editam, pag. 81. arab. Lin. 16. Pro بَرَحَتْ ab Tantâwio recte بَرِحْتُ substituitur. Lin. 21. Metrum est species secunda generis Chafîf, Sacy gramm. tom. 2. pag. 641. Tantâwius vero extremae uniuscuiusque versiculi consonanti Dammam indendam esse adnotavit; quod si fit, versiculi ex specie prima sunt. Si igitur ad finem versiculi secundi أَيَّامُ ponitur, pes فَعِلَاتُنْ est, quo in specie prima uti licet. Si أَيَّامْ scribitur, pes فَعِلَا est, qui in specie secunda pro فَاعِلَا poni potest. Barâm بَرَامٌ nomen loci esse, etiam in Kâmûsso traditur.

Pag. 23. lin. 4. Imperativus أَقْرِ metri causa pro أَقْرِى *nuntia!* positus est. Lin. 15. Bella, inter quae canescit iuvenis, acerbissima sunt, et crudelissima. Quam imaginem etiam Mohammed in Korâno usurpavit, sur. 73. vers. 17. فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ ٱلْوِلْدَانَ شِيبًا i. e. quomodo igitur, si impii estis, cavebitis diem, qui pueros redditurus est canos? Locos permultos scriptorum Arabum, in quibus hac imagine usi sunt, Quatremèrius adtulit in Ephemer. orient. Paris. nov. tom. 16. pag. 515—517. Lin. 17. Pro رَجَعَ الخَبَرُ *redit narratio* ab Tantâwio رَجْعُ الخَبَرِ *reductio narrationis* scribitur. Fortasse in inscriptionibus capitum nomen actionis usitatius est, quam verbum; quemadmodum posita sunt in annal. Tabar. tom. 1. pag. 126. ذِكْرُ خَبَرِ بَنِى تَمِيمٍ expositio historiae Temîmitarum, atque in vita Timuri, ed. Manger tom. 1. pag. 616. زِيَادَةُ إِيضَاحٍ لِهٰذِهِ المِحْنَةِ supplementum descriptionis huius calamitatis. Quo in libro haec nomina actionis interdum in accusativo ponuntur: رَجْعًا إِلَى ذِكْرٍ مِنْ أُمُورِ تِيمُورَ reducendo ad expositionem rerum quarundam Timuri, tom. 1. pag. 424. عَوْدًا إِلَى مَا كُنَّا فِيهِ مِنْ أُمُورِ تِيمُورَ redeundo ad eas, in quibus versabamur, res Timuri. Lin. 18. 19. Pro عَنْ حَمَّادٍ in utroque codice بْنِ حَمَّادٍ scriptum est; sed illud restituendum esse, ex locis aliis scripturae nostrae arabicae adparet; vid. pag. 30. lin. 13. pag. 31. lin. 12. pag. 32. lin. 7. El hossain ben jachja refert quae ab Hammâdo didicerat. Lin. 19. Ibrâhîmum ben el mondsir, Hisâmitam, magistrum habuit El bochârius, qui ao. H. 256. diem supremum obiit, Kâmûs pag. 1598.

Pag. 24. lin. 3. In chrestomathia arabica pag. 57 — 61. exempla plura attuli verborum graviorum, quae hominum dolore vel adfectu alio agitatorum animum ita percusserunt, ut, iis auditis, subito extremum vitae spiritum ederent. Quo loco, quemadmodum apud Ispahânensem scriptum est, etiam haec verba pag. 58. exstant: ثُمَّ شَهَقَتْ شَهْقَةً فَإِذَا هِيَ قَدْ فَارَقَتِ ٱلدُّنْيَا i. e. tum illa singultum edidit, iamque ex hoc mundo discesserat. Desiderio patriae vero homines orientales quoque commoveri gravius, carmina demonstrant plura, quae ab scriptoribus Arabibus Persisque referuntur, desiderium patriae vel prodentia, vel excitantia. Quo ex genere sunt versiculi illi, quibus Maissûna, uxor Moâwijae, chalifae, quae inter Arabes secnitas adoleverat, quanto ipsa, iam Damasci versans, locorum campestrium, aurarumque per tentoriorum tegmina leniter strepentium desiderio teneretur, prodidit, Abulf. ann. tom. 1. pag. 398. Atque quum Dschaafer ben el manssûr, chalifa Abbâssida, Bagdâdae sedem fixisset, eoque ex Damasco poetas, qui illo tempore inclaruerant, secum duxisset, aegre

hi tulerunt domicilium novum, caloribus immodicis infestatum, solum aridum et pulverulentum, penuriam victus, duritiamque vitae. Unde factum est, ut antiquam patriam, Syriam, iucundam et suavem, hortis amoenis florentem, bonisque abundantem, diesque fortunatos, quos olim Damasci sub imperio Omajjidarum transegerant, versiculis flebilibus deplorarent. Ex quibus hi sunt, ab Mutì ben ijàs مُطِيعُ بْنُ إِيَاس compositi, quos in huius poetae vita Ispahânensis retulit:

حَبَّذَا عَيْشُنَا ٱلَّذِى زَالَ عَنَّا   حَبَّذَا ذَاكَ حِينَ لَا حَبَّذَا ذَا
أَيْنَ هَذَا مِنْ ذَاكَ سَقْيًا لِهَذَا   كَ وَلَسْنَا نَقُولُ سَقْيًا لِهَذَا
زَادَ هَذَا ٱلزَّمَانُ عُسْرًا وَشَرًّا   عِنْدَنَا إِذْ أَحَلَّنَا بَغْدَاذَا
بَلْدَةٌ تُمْطِرُ ٱلتُّرَابَ عَلَى ٱلنَّا   سِ كَمَا يُمْطِرُ ٱلسَّمَآءُ ٱلرَّذَاذَا
خَرِبَتْ عَاجِلًا وَأَخْرَبَ ذُو ٱلْعَرْ   شِ بِأَعْمَالِ أَهْلِهَا كَلْوَاذَا

Quam grata fuit vita nostra, quae iam praeteriit!
Quam grata fuit illa, quum non grata sit vita haec!
Quantum distat haec ab illa! Riget Deus illam!
Sed non dicimus: Deus riget vitam hanc!
Multas hoc tempus aerumnas calamitatesque
Nobis attulit, quum nos deduceret Bagdâdam,
Hanc in terram, quae pulverem inspergit hominibus,
Quemadmodum coelum spargit pluviam tenuem.
Desoletur haec cito, desoletque, qui insidet throno,
Propter incolarum facinora Kalwâdsam!

Metrum versiculorum arabicorum est Chafîf. Kalwâdsa erat vicus prope Bagdâdam situs.

Nasr ben achmed, princeps Sâmânida, qui primo Bochârae habitaverat, quum circa annum H. 310. Chorâssânam sibi subiecisset, sedem regiam in urbem Herât transtulit, quae in Chorâssâna erat primaria. Sed familiares eius, ministrique aulici, domicilii novi taedio adfecti, Abul hassano, qui رودكى Rûdegi adpellabatur, poetae claro, quem princeps magni aestimabat, auctores fuerunt, ut, data occasione, versiculis ad rem aptis Bochârae situm amoenum, aeremque salubrem, principi in memoriam revocaret. Itaque Rûdegi, quum aliquando cum principe pranderet, illeque Bochârae mentionem faceret, ex tempore carmen fudit longum, antiquae patriae suavitatem celebrans, ex quo

Dauletschah in poetarum Persarum historia codd. Paris. eo loco, quo de Rûdegio exponit, hos versiculos adfert, suave molleque sonantes:

بوی جوی مولیان آید همی　　یاد یار مهربان آید همی
ای بخارا شاد باش وشاد زی　　میر روزی شادمان آید همی
ریک آمو با درشتیهای او　　زیر پا چون پرنیان آید همی
رود جیحون وشکرفیهای او　　کاش مارا در میان آید همی
میر ماهست وبخارا آسمان　　ماه سوی آسمان آید همی
میر سروست وبخارا بوستان　　سرو سوی بوستان آید همی

Odor amnis Mulijàn olim ad nos spargetur,
Memoriaque amici amantissimi renovabitur;
O Bochâra, laeta esto, laetaque vivito!
Princeps laetabundus ad te revertetur olim.
Tum sabulum Amui cum silicibus suis
Pedi nostro quasi tapete sericum suberit!
Fluvius Dschichûni cum fluctibus suis
Utinam medium corpus nostrum attingeret!
Princeps noster est luna, Bochâra vero est coelum;
Luna autem ad coelum revertetur olim!
Princeps noster est cupressus, Bochâra vero est hortus;
Cupressus autem ad hortum revertetur olim!

Addit Dauletschah: کویند که امیر را چنان این قصیده بخاطر ملایم افتاد که موزه بر پا ناکرده سوارشد وعزیمت بخارا نمود i. e. ferunt hoc carmen animum principis ita permulsisse, ut, ne caligis quidem sibi indutis, statim in equum insiliret, atque ad Bochâram contenderet.

Pag. 24. lin. 4. Pro nomine عَبَايَةَ in cod. Petrop. عَبَادَةَ positum est. Lin. 5. Pro خَرَجَتْ pone خَرَجَتِ propter sequentem Elifam weslatam. Lin. 6. In apographo meo Parisiensi فِي حَيٍّ scriptum est; in cod. Petrop. vero فِي حَقٍّ exstat. Quod etiam Quatremèrius legisse videtur, qui haec verba sic reddit: *pour réclamer une dette,* Ephem. orient. Paris. nov. tom. 16. pag. 517. Lin. 11. De Karâïnis supra dictum est,

pag. 215. Lin. 15. Verba أَبُو أَيُّوب in utroque codice exstant; sed potius قَالَ أَبِي قَالَ أَيُّوبُ legenda esse coniicio, quia lin. 4. قَرَأْتُ عَلَى أَبِي عَنْ أَيُّوبَ posita sunt. Lin. 17. Usjûtensis de gentilitio اَلْيَزِيدِيُّ nil tradit nisi hoc: اَلْيَزِيدِيُّ إِلَى يَزِيدَ جَدِّ i. e. Jesîdita respicit ad Jesîdum, avum quendam; Veth. pag. 284. Lin. 17. Gentilitium اَلرِّيَاشِيُّ ab Rijâscho, homine quodam Dschodsâmita, ductum esse fert Usjûtensis loc. laud. pag. 120. Lin. 18. Kâmûs litterae Mîm, quae in nomine أَيْمُن inest, Dammam adscribi iubet: وَأَيْمُن كَأَذْرُح اَسْمٌ i. e. Aimun, quod iisdem quibus Adsruch instruitur vocalibus. Fleischerus أَيْمَن scribendum esse censet, quum أَيْمُن proprie significet nomen plurale. Sed exstant etiam singularia formae أَفْعُل nonnulla, ut أَصْبُع digitus, أَشُدّ robur. Lin. 19. Sirâr, quod in cod. Petrop. exstat, est مَوْضِعٌ قُرْبَ اَلْمَدِينَةِ locus prope El medînam, Kâm. pag. 576. In apographo meo Parisiensi صِدَار scriptum est, atque etiam صُدَارٌ locum prope El medînam esse dicit Kâmûs loc. laud. Metrum versiculorum est Wâfir. Lin. 21. Gentilitium اَلْكَرَانِيُّ rectene scriptum sit, nescio. Kâmûs كَرَانٌ et كُرَانٌ nomina locorum esse fert, كَرَّانٌ vero nomen vici cuiusdam urbis Ispahân. Usjûtensis gentilitium اَلْكَرَّانِيُّ tantum adfert, ab vico illo Ispahânico ductum.

Pag. 25. lin. 1. Metrum versiculorum est generis Kâmil species tertia, in qua pro مُتْفَا extremo distichi pede etiam مُتَفَا poni potest, Sacy gr. ar. tom. 2. pag. 635. Lin. 7. Metrum est generis Tawîl species secunda. Pro رُغْبَةٌ *adpetentia* ab Tantâwio رَغَبَةٌ *res adpetita* ponitur. Lin. 10. Kâmûs pag. 1311: وَٱلْعِرَاقَانِ ٱلْكُوفَةُ وَٱلْبَصْرَةُ i. e. duae Irâkae sunt El kûfa et El basra. Sunt enim urbes primariae illius terrae. Lin. 13. Metrum est generis Bassît species secunda. Lin. 14. Kâmûs pag. 657: اَلْمِصْرَانِ ٱلْكُوفَةُ وَٱلْبَصْرَةُ i. e. urbes duae [quae prae ceteris urbes duae adpellantur] sunt El kûfa et El basra. Hae enim urbes primis Moslemorum temporibus prae ceteris florebant religionis litterarumque studio; unde factum est, ut etiam grammatici Arabes in duas potissimum partes discederent, Kûfenses et Basrenses. Lin. 16. Castellum hoc est illud, quod بِٱلْعَرْصَةِ in El arssa vel بِٱلْعَرْضَةِ in El arda i. e. prope El medînam situm erat; nam lin. 18. patri aegrotanti filius suadet, ut ex hoc castello in El medînam descendat. Perperam igitur pag. 224. conieci, El arssam apud Damascum sitam fuisse.

Kâmûs pag. 873. de El arssa exponit sic: وَٱلْعَرْصَتَانِ كُبْرَى وَصُغْرَى بِعَقِيقِ ٱلْمَدِينَةِ i. e. Arssae duae, maior et minor, exstant in valle El medînae. Quamobrem apud Ispahânensem hoc loco ٱلْعَرْصَةُ scribendum esse censeo. Quatremèrius loc. laud. pag. 417. et 520. ٱلْعَرْصَةُ ponit, lectoresque ad quendam historiae Mekkanae, ab Takî eddîn el fâsi compositae, locum relegat, quo quid traditum sit ignoro. Lin. 18. Pro حَضْرَتُهُ ab Tantâwio حَضَرَتُهُ ponitur; vid. pag. 217. Lin. 23. Vocabulum ٱلْبَقِيعُ locum fruticosum, fruticetum, significare videtur. Praeterea locos plures prope El medînam hoc nomine adpellari tradit Kâmûs pag. 995. ut بَقِيعُ ٱلْغَرْقَدِ fruticetum rhamni, بَقِيعُ ٱلزُّبَيْرِ fruticetum Essobairi, بَقِيعُ ٱلْخَيْلِ fruticetum equorum, بَقِيعُ ٱلْخَبْخَبَةِ fruticetum dumorum, Kâmûs pag. 73. Sacyus in adnotationibus ad Harîrium pag. 357: ٱلْبَقِيعُ مَقْبَرَةٌ بِٱلْمَدِينَةِ i. e. El bakî est locus sepulcrorum prope El medînam.

Pag. 26. lin. 1. Pro ثَلَاثٌ ab Tantâwio ثَلَاثَ ponitur ita, ut hoc vocabulum ex verbo تَرَكَ pendeat. Lin. 4. De *dirhemo pleno* دِرْهَمٌ وَافٍ haec tradit Kâmûs pag. 1961. ٱلْوَافِي دِرْهَمٌ وَأَرْبَعَةُ دَوَانِيقَ El wâfi [*plenus*] est dirhemus unus et quattuor grana. Takî eddîn el fâsi in historia Mekkana, ut Quatremèrius loc. laud. pag. 520. adnotavit, exponit haec: „El wâfi est nummus argenteus persicus, pondere aequans mithkâlum aureum" atque loco alio: „dirhemi pleni ٱلْوَافِيَةُ iidem sunt qui *baglici* ٱلْبَغْلِيَّةُ adpellantur." Baglicos Makrîsius dirhemos antiquos fuisse perhibet, tempore primorum chalifarum usitatos, octo granorum pondus habentes, quibus forma persica impressa erat; Makrîsii tractat. de legalibus Arabum ponderib. et mensur. ed. Tychsen, pag. 35 — 38. Lin. 9. Pro صَعْلُوكِ cum Damma صُعْلُوكٍ poni oportet. Lin. 11. Pro أَنْ أَصِلَ *ut pervenirem* in cod. Petrop. ان احل scriptum est, quod fortasse أَنْ أَحُلَّ *ut considerem* pronuntiandum est. Verbo حَلَّ quidem accusativus loci subiungitur: حَلَّ ٱلْمَكَانَ consedit illo loco; possitne subiungi etiam جَنَاحٌ *ala, latus, manus,* in accusativo positum, non certe scio. Verba أَنْ أَصِلَ جَنَاحَكَ in translatione pag. 242. sic reddidi: *ut me committerem tutelae tuae*, atque ita etiam Quatremèrius loc. laud. pag. 521. *j'ai voulu me placer sous ton aile.* Sed rectius sic reddenda sunt: *ut me adfigerem lateri tuo,* i. e. ut tecum incederem, te manu tenens, ut te comitarer. Sacyus enim in adnotationibus ad Harîrium pag. 50. de hac dictione sic exponit: فَوَصَلْتُ جَنَاحَهُ أَيْ مَشَيْتُ مَعَهُ وَيَدِي فِي يَدِهِ وَجَنَاحُ ٱلرَّجُلِ يَدُهُ i. e. „adfixi me eius alae, id est: incessi cum illo ita ut manus mea in illius manu posita esset; nam ala viri est eius manus." Lin. 18.

Pro أَخَذْتُّ أَخَذْتُ ceterisque, quae huius generis sunt, ab Tantâwio semper أَخَذْتُ أَخَذْتُّ atque sic cetera scribuntur. Lin. 20. Pro بِٱبْنِ مَوْلَاةٍ *cum filio ancillae* in utroque codice بِٱبْنِ مَوْلَاهُ *cum filio domini sui* scripta sunt; quae fortasse rectiora sunt. Eadem etiam Quatremèrius legit; sed ita ea reddidit loc. laud. pag. 522. *accompagné d'un jeune homme, fils de son affranchi*; qui sensus minus veri similis mihi fit.

Pag. 27. lin. 4. Pro بِنْتُ ab Tantâwio بِنْتَ ponitur; quo recepto, أُمُّهُ وَأُمُّ scribi oportet. Lin. 6. Metrum est Wâfir. Lin. 7. Scripsi فَمَا أَنَا *neque ego*, ut syllaba una brevis, duaeque productae, quas metrum hoc loco fert, efficerentur. Sed Fleischerus more solito فَمَا أَنَا scribenda esse adnotavit; his enim syllabas ◡◡–◡ effici, quas et ipsas metrum hoc loco fert. Addit autem haec: „syllabam pronominis أَنَا extremam scriptores classici semper brevem usurpant. Itaque metri causa neque أَنَا cum Wesla scribendum est, neque hoc pronomen in أَنْـا discerpendum. Sacyus vocabulum أَنْـا quidem posuit gramm. ar. tom. 2. pag. 413. sed improbandum hoc esse, syllabamque huius pronominis extremam usurpari brevem, dixit pag. 507. 617. In libro ***Mochtâr el Sahâh*** de pronomine أَنَا exponitur sic: ٱلْأَلِفُ ٱلْأَخِيرَةُ إِنَّمَا هِيَ لِبَيَانِ ٱلْحَرَكَةِ فِي ٱلْوَقْفِ فَإِنْ تَوَسَّطَتِ ٱلْكَلَامَ سَقَطَتْ إِلَّا فِي لُغَةٍ رَدِيئَةٍ كَقَوْلِهِ ✿ أَنَا سَيْفُ ٱلْعَشِيرَةِ فَٱعْرِفُونِي ✿ i. e. Elifa extrema non adiicitur nisi ut distinctius pronuntietur vocalis [extrema] in pausa; si vero in media oratione adest [illa Elifa], ipsa cadit [i. e. eius ratio non habetur], praeterquam in sermone vitioso, quo usus est auctor huius versiculi: أَنَا سَيْفُ ٱلْعَشِيرَةِ فَٱعْرِفُونِي ego sum gladius huius gentis; itaque noscite me!"

Lin. 10. Cognomen أَبُو ذُبَابٍ vel lin. 12. أَبُو ٱلذُّبَابِ Abu dsobâb, quod Abd el mâliko, chalifae, tributum est, significat: *pater muscarum*, poniturque pro eo etiam أَبُو ٱلذِّبَّانِ Abu dsibbân, quod idem valet. Abulfeda tom. 1. pag. 426. de hoc Abd el mâliki cognomine exponit ita: وَكَانَ شَدِيدَ ٱلْبَخَرِ وَكُنِيَ لِذٰلِكَ بِأَبِي ٱلذِّبَّانِ i. e. laborabat ille foetore oris, propptereaque ei tribuerunt praenomen Abu dsibbân i. e. *pater muscarum*. Lin. 16. Pro نُبِّيتُ أَنْ scribendum esse نُبِّئْتُ أَنَّ adnotavit Fleischerus. Metrum est generis Tawîl species tertia. Primus pes نُبِّـيـ est عُولُنْ illud, quod pro فَعُولُنْ ponitur, Sacy gr. tom. 2. pag. 629. Lin. 18. Perperam a me لَأَحْقَنَّهُ positum est; in utroque codice لَأَحْقُنَنْهُ exstat, quemadmodum etiam in linea sequenti لَنَقْطَعَنْ scriptum

est. Lin. 19. Verba بِمَا يَعْلَمُ *ad ea, quae bene novit,* significare videntur: *ad verbera* eum relegaturus sum. Quatremèrius loc. laud. pag. 523. 524. haec sic reddidit: *je le traiterais comme un homme qu'il connaît bien.* Lin. 23. Metrum est Wâfir.

Pag. 28. lin. 3. Pro تُنَقِّرُ ab Tantâwio تَنَقَّرْ scribitur. Lin. 4. Pro جَفْرَمِين in cod. Petrop. حقرمين scriptum est. Lin. 7. Pro ٱلسُّغْدِ pone ٱلسُّغْدِ cum Sukûno litterae Gain imposito. Lin. 8. Sanba زَنْبَةُ nomen feminae est, Kâmûs, pag. 97. Hamâssa pag. 468. Lin. 10. Metrum est generis Bassît species secunda, Sacy gr. tom. 2. pag. 631. Pro تَهْتَانًا scribendum esse تَهْتَانَا sine nûnatione, monet Fleischerus; nam primus carminis versiculus esse videtur, quum hemistichia in eundem sonum desinant.

Pag. 14. lin. 4. Pro إِقْرَارٌ بِمَا *confessio illius quod* Fleischerus adnotavit ponendum: إِقْرَارٌ لِمَا *confirmatio illius quod,* in quibus praepositio Lâma, quae nomini actionis إِقْرَارٌ subiungitur, ea est, quam لَامٌ لِتَقْوِيَةِ ٱلْعَامِلِ i. e. Lâmam ad corroborandum agentem positam, adpellant.

Denique hoc loco corrigam quae pag. 224. per negligentiam posui falsa. Dixi illo loco metrum versiculorum eorum, qui pag. 10. arab. adferuntur, esse generis Sarî speciem septimam. Est species sexta مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ مَفْعُولَاتْ Sacy gr. tom. 2. pag. 639. igiturque extrema versiculorum verba scribi oportet ٱلْهُونْ ٱلْمَسْنُونْ مَكْنُونْ cum Dschesma; quod recte iam adnotaverat Fleischerus. Eiusdem generis sunt versiculi illi, quos Freytagius in metrica arabica pag. 249. adtulit.

Caput tertium.

Continet vitam Mabedi, musici.

Descriptio Mabedi, nonnullaque eorum, quae de eo narrantur.

29. Fuit ille Mabed, filius Wahbi, vel ut alii ferunt, filius Katani, libertus Ebn katani. Alii eum filium Katari, libertum El âssi ben wâbissa, Machsûmitae, fuisse dicunt; alii vero libertum Moâwijae ben abi sofjân.

Tradidit mihi haec El harami ben abil alâ, qui dixit: nobis haec narravit Essobair ben bekkâr, qui dixit: mihi haec narravit Abdarrachmân ben abdalla, Sohrita; qui dixit: Mabed, citharoedus, erat filius Wahbi, libertus Abdarrachmâni ben katan. El hassan ben jachja vero mihi tradidit, quae ab Hammâdo acceperat, cui a patre tradita fuerant; qui dixit: dixit Ebn el kelbi: Mabed erat filius Katari; Kataridae autem erant liberti Moâwijae ben abi sofjân. Ismâïl ben jûnis vero mihi tradidit haec, dixitque: narravit ea nobis Omar ben schabba, qui dixit: narravit ea nobis Abu gassân, qui dixit: Mabed erat filius Wahbi, libertus Ebn katani, erantque hi homines liberti gentis Wâbissidarum, qui ex Machsûmitis sunt. Pater eius erat niger; ipse vero erat fuscus, procera statura, strabus. Ebn chordâdsaba eum primis Omajjidarum temporibus cantavisse, sed usque ad imperium Abbâssidarum vixisse fert; tum vero eum arthritide adfectum esse ita, ut tremeret, hebesceretque, hominesque eum, si cantaret, irriderent et deluderent. Sed parum certa sunt ea, quae Ebn chordâdsaba tradit, atque in libris suis exponit. Verum est, Mabedum imperante El walîdo ben jesîd vixisse Damasci, et cum chalifa illo versatum esse. Porro nonnulli eum paulo ante mortem arthritide ita adfectum esse dicunt, ut tremeret, eiusque vox evanesceret. Sed usque ad Abbâssidarum imperium eum vixisse, perhibnit nemo praeter Ebn chordâdsabam; neque hic illud dixit vel retulit ab alio traditum, sed attulit hoc coniectura tantum ductus.

Haec mihi tradidit Mohammed ben el abbâs, Jesîdita, qui dixit: nobis haec narravit Omar ben schabba, qui dixit: narravit ea nobis Ajjûb ben omar abu salama, Medînensis, qui dixit: nobis haec narravit Abdalla ben imrân ben abi farwa, qui dixit: haec mihi narravit Kardam, filius Mabedi, citharoedi, liberti Ebn katani, qui dixit: efflavit animam pater meus in castris El walîdi ben jesîd, ubi apud eum aderam. Quum effer-

retur funere, ad Sallâmat el kass, ancillam Jesîdi ben abd el mâlik, oculos converti; homines enim, ab patre meo visum avertentes, in illa tantum obtutum figebant. Prehendebat illa fulcimen feretri, deflebatque patrem meum, his recitatis:

Iam, per vitam meam, transegi noctem 30.
Perinde ut homo adfectus morbo cruciante,
Sociusque moeror mecum pernoctavit,
Propinquior etiam mihi quam consors lecti.
Quotiescunque conspicio stationem
Desertam, profluunt lacrimae meae;
Nam deserta est ab principe,
Quem habebamus, haud socorde;
Ne vitupera nos, si desperamus,
Vel inclinamur in desperationem!

Addit Kardam: Jesîdus patrem meum iusserat cantilenam illam docere Sallâmam; quod quum fecisset, Sallâma illo die his versiculis eum deflevit. El walîdum ben jesîd vero, atque El kamirum, illius fratrem, vestibus exutos, indusiis tantum et palliis amictos, ante feretrum patris incedere vidi, quoad ex domo El walîdi elatum est; hic enim patris mei rebus prospexit, eumque ex domo sua ad locum sepulcri efferendum curavit. Quod vero ad huius cantilenae originem adtinet, carmen composuit El achwas, cantum vero Mabed. Cantus mentionem facit Jûnis, sed genus eius non definit; Hischâmita eum esse perhibet modum gravem secundum cum digito medio. Porro ad illud carmen Habbâba aptavit modum levem gravis, Ebn el mekki vero gravem primum recitatum, atque denique Sallâmat el kass modum alium, qui est ex mensura media gravis primi cum digito medio in ipsius curriculo.

Haec mihi tradidit El hossain ben jachja, qui ab Hammâdo ea acceperat, cui ab ipsius patre narrata fuerant, qui dixit: dixit Abu obaida: libertus quidam Sobairidarum, qui ex familiaribus Dschafari et Mohammedis ben solaimân ben ali erat, retulit haec: Mabed vixit quoad, aetate provectus, vocem paene amisit. Tum homo quidam, qui ex gente Othmânidarum erat, eum ad se invitavit. Apud quem quum Mabed, quanquam insenuerat, cecinisset, homines voluptate non adfecti sunt; quin iuvenes nonnulli, qui aderant, ab Assîd ben abil îs orti, Mabedum deriserunt, ludibrioque eum habuerunt. Quo comperto, cecinit ille haec:

Ignominiam intulistis Koraischitis fugiendo, ferentes
Auxilium Nigritis, qui crassos humeros habent.

Quod ad proelium adtinet, proelium nullum committitis,
Sed iter facitis ab latere turmarum.

Quod carmen est, quo derisi sunt antiquo tempore. Tum iuvenes illi ad Mabedum accurrerunt, manum ei iniecturi. Sed repulit eos ab eo ille Othmânida, atque: „risistis eum, inquit, adeo, ut stomachum ei moveritis, iamque manum ei iniicere vultis; sed, per Deum, hoc nequaquam fiet.“ Dixit Ishâk: hoc mihi narravit Ebn salâm, qui dixit: mihi hoc tradidit homo quidam, qui Mabedum vidit ita senectute confectum, eique dixit: „ad hoc, quod iam cerno, delapsus es?“ Mabed vero, digitum intendens ad guttur: „fuit hoc, inquit; quo sublato, sublata sunt omnia.“ Dixit Ishâk: fuit Mabed ex cantoribus praestantissimis, modorumque compositoribus experientissimis, ingenioque tam eximio praeditus erat, ut citharoedorum princeps exsisteret, cantusque apud Medînenses ma-
31. gister. Didicit hanc artem ab Sâïb châthir, et Naschîto, liberto Abdallae ben dschafar, atque Dschemîla, quae liberta Bahsitarum, gentis cuiusdam Solaimitarum, fuit, sed maritum habuit libertum quendam gentis Hârith ben el chasradsch, proptereaque ipsa dicebatur liberta Anssâriorum. In Mabedum autem poeta quidam dicit haec:

Excelluit Towais, atque Soraidschita post eum;
Sed tela praevolantia non fuerunt nisi Mabedi.

Ebn abi atîk quum aliquando Mekkae fuisset, inde cum eo El medînam venit Ebn soraidsch, ibique, Ebn abi atîko procurante, cantum Mabedi audivit, qui tunc adolescens erat, tempore Moslemi ben okba Medînensis. Ebn soraidschum quum interrogassent, quomodo de Mabedo sentiret, respondit: „si vivet, suae terrae exsistet cantator.“ Modos Mabed tales composuit, quales eorum hominum, qui praecesserant, ei praeripuerat nemo, qualesque eorum, qui post eum vixerunt, non iterum edidit ullus. Quamdiu servus fuit, plerumque mercaturam exercuit, atque interdum dominorum suorum oves pavit; sed tamen Naschîtum, Persam, et Sâïbum châthir, libertum Abdallae ben dschafar, frequentavit, quoad peritia, cantuque egregio, voceque suavi, modorumque compositione inclaruit, atque in hac arte tantum profecit, ut inter suos aequales praestare existimaretur.

Haec mihi tradidit El hossain ben jachja, qui dixit: dixit Hammâd: haec legi praeeunte patre: dixit Dschomachida: narrarunt mihi, dixisse Mabedum: modos aliquot composui, quos canere nequit homo satur, cibo expletus, neque aquarius, qui culeum fert, porroque modos composui tales, quos canere nequit homo recubans, nisi se erigit ita, ut sedeat, neque homo sedens, nisi adsurgit. Dixit Ishâk: narrarunt mihi haec:

Mabed ad Ebn soraidschum, qui eum non noverat, contendit, tantumque cantilenarum, quantum vellet, ex eo audivit. Deinde, quinam esset, ipse Ebn soraidschum edocuit, eique aliquid cecinit, dixitqne: „quomodo haec tibi placent? devovear pro te!“ Respondit ille: „quodsi velles, te invento, alium quaerere supersedere possem.“ Addit narrator: ex hominibus cantus peritis innumerabilibus audivi, cum dicerent: ex iis, qui cecinerunt, nemo fuit cantus peritior, quam Mabed. Addit idem: haec mihi narravit Ajjûb ben abâja, qui dixit: quum aliquando convenissem El hassanum ben moslim abul arâkîb, apud quem Atika, ipsius ancilla, aderat, ille, sermonem orsus, mentionem Mabedi fecit, dixitque: „vidi eum, duabus togis indutum rufis; quando canebat, agitabantur eius nares.“ Tum Atika: „mi domine, inquit, num Mabedo aequalis fuisti?“ Cui ille: „sane fui, per Deum, atque etiam aliis, qui maiores natu erant, quam Mabed.“ Atika vero: „pudet me senectutis tuae tantae.“

Haec mihi tradidit El hossain ben jachja, qui dixit: transscripsi ex libro Ham- 32.
mâdi haec: legi hoc praeeunte patre: haec mihi tradidit Mohammed ben salâm, qui dixit: mihi ea narravit Dscherîr, qui dixit: dixit Mabed: quum aliquando Mekkam venissem, mihi dixerunt homines: „Ebn safwân certaminis praemium proposuit cantoribus.“ Itaque ad illius ianuam contendi, petiique, ut introeundi potestas mihi fieret. Ianitor vero: „vetuit, inquit, me quemquam intromittere, vel ipsi nuntiare.“ Tum ego: „permitte, ut adeo ad ianuam tantum adpropinquem, ut cantilenam cantare possim!“ Atque ianitor: „quod ad hoc adtinet, tibi concessum sit!“ Itaque ad ianuam accessi, ibique aliquid cantavi. Tum illi homines clamarunt: „Mabed ille est!“ ianuamque aperuerunt, praemiumque, quod expositum erat, illo die accepi.

Haec mihi tradidit El hossain, qui dixit: haec ex libro Hammâdi transscripsi: dixit pater meus: narravit Audak, qui est El hassan ben otba, Lahabita, dixisse El walîdum ben jesîd: „iter sacrum suscipere nequeo.“ Cui quum dixissent: „cur hoc?“ respondit: „adventantem me Medînenses excipiunt, cantilenas duas Mabedi canentes, quarum altera:

Castellum, ac palmetum, et El dschammâa, illis interposita,

altera, quam Kotaila canit, modus ille est, quem Mabed ad hoc carmen aptavit:

Die illo, quo nobis ostendit Kotaila
Collum procerum, quod ornant monilia.

Dixit Ishâk: dixerunt quidam homines Mabedo: „quamnam rationem inis, quando cantum componere vis?“ Respondit: „inscendo camelum meum, numerosque

significo virga ad sellam adpulsa, carmenque ad eos recito, quoad cantilena iuste concinnata esse mihi videtur." Tum ille: „sane perquam apertum hoc fit ex cantu tuo!" Porro dixit Mosab Sobairida: dixit Jachja ben essobair ben abbâd ben hamsa ben abdalla ben essobair: haec mihi narravit pater meus, qui dixit: dixit Mabed: quum essem adolescens, servus familiae Katani, liberti Machsûmitarum, fui, perrexique aliquando ad oves pone El harram versantes; Katanidae enim erant mercatores, quorum mercaturam in hac re procurabam. Noctu ad saxum, in El harram proiectum, me recepi, atque apud id recubui. Tum inter somnum vocem quandam audivi, aures meas perstrepentem, quam, quum expergefactus essem, imitatus sum, indeque cantus meus initium duxit.

Haec mihi tradidit El hossain ben jachja, qui dixit: ex libro Hammâdi transscripsi haec: dixit pater meus: retulerunt haec Mohammed Daussita, qui ab patre ea acceperat, atque Mohammed ben jesîd, cui ab Saîdo, Daussita, tradita fuerant, qui ex Arrabîo ea compererat, cui ab Abul haitham narrata fuerant; qui dixit: quum aliquando
33. apud Abdallam ben dschafar ben abi tâlib consedissemus, homo quidam Mâliko dixit: „per Deum te obsecro, utrum tu cantus peritior, an Mabed?" Respondit Mâlik: „per Deum, ne par quidem illi fui unquam. Per Deum, quodsi Mabed nihil cecinisset, nisi haec:

Per eius patris vitam, non dicet uxor mea:
„En, aufugit ab me Mâlik ben abi kaab!"
Dum illi feriunt principem, cuius enses coruscant,
Circa quem cernis viros fortes, thoracibus fuscis indutos.

sane implevisset partes suas." Addit idem: Mâlik, quando ex cantu Mabedi aliquid canebat, nonnulla omittere solebat, dicebatque: „carmen longum Mabed adhibuit, idque dilatavit; propterea id decurtavi." Cantilena illa tota vero haec est:

Cantilena
quae ex cantilenis centum non est.

Per eius patris vitam, non dicet uxor mea:
„En, aufugit ab me Mâlik ben abi kaab!"
Dum illi feriunt principem, cuius enses coruscant,
Circa quem vides viros fortes, thoracibus fuscis indutos;
Qui quando exhauserunt utrem plenum, prociderunt que
Ebrii, quum non cessaverim, iis dicendo: „satis habeo"
Mitto aliquem ad tabernam, emoque vinum,
Neque quid detraho, quum pretium offero, neque id deminuo.

Metrum ex genere Tawîl est. Carmen composuit Mâlik ben abi kaab ben el kain Chasradschita, qui ex Salamitis fuit, ut dicit Ishâk; alii vero Murâditam cum fuisse ferunt. Narratio satis longa ad hoc carmen pertinet; quae exponetur infra. Cantus ille, quem ad versiculos duos primos Mabed aptavit, est gravis primus cum digito medio; quem nonnulli ab Ebn soraidscho compositum esse perhibent. Ad versiculum tertium et quartum vero Mâlik [*ben abis samch*] modum composuit, qui est ex gravi primo cum digito indice in curriculo annularis, ut dicit Ishâk. Nonnulli vero hunc modum ab Mabedo confectum esse tradunt, adiiciuntque Mâlikum modum hunc, ab Mabedo ad illos versiculos aptatum, sumsisse, sonisque aliquot ex eo eiectis, suum cum esse simulasse; quin modum ad versiculos illos quattuor pertinentem esse Mabedi. Atque nonnulli carmen hoc ab quodam homine Murâdita editum esse tradunt, multaque de illo homine, quae ad hoc carmen pertinent, narrant. Exponam vero, quum quae de illo homine traduntur, tum quae de Mâliko, filio Abu kaabi, Chasradschitae, qui Abu kaab filius Mâliki, amici legati Dei, fuit, memoriae prodita sunt, loco alio, his rebus adsignato. Nam multa de eo, eiusque familia, narrantur, quae hoc loco commode exponi nequeunt.

Revocatur oratio ad Mabedum. 34.

Haec mihi tradidit Ismaîl ben jûnis, qui dixit: nobis haec narravit Omar ben schabba, qui dixit: nobis haec narravit Abu gassân, qui ab Jûnis, notario, ea acceperat; qui dixit: ab Mabedo discedenti mihi obviam factus est Ebn muchris in Botchâna, mihique dixit: „unde venis?“ Respondi: „ab Abu abbâdo.“ Tum ille: „quid ab eo didicisti?“ Ego vero: „cecinit ille cantilenam, quam didici.“ Atque ille: „quaenam est?“ Tum ego:

Quidnam contemplatur ille, qui sistit camelum
In loco habitationis, quem vastavit eius vetustas?

Quod carmen composuit Châled ben el muhâdschir ben châled ben el walîd. Quibus auditis, Ebn muchris: „introi mecum, inquit, in domum Ebu harmae, eumque hanc cantilenam doce!“ Itaque cum eo ad Ebu harmam introivi, cantumque illum ei iteravi, quoad ipse eum cecinit. Deinde ille mihi dixit: „redi mecum ad Abu abbâdum!“ Ad quem quum rediissemus, modum illum ab Ebn harma, quum eum caneret, audivit. Sed ante quam discessimus, Ebn muchris iam modum alium, ad versiculos illos aptatum, composuerat.

Descriptio huius cantilenae.

Cantilena.

Quidnam contemplatur ille, qui sistit camelum
In mansione gentis, quam vastavit eius vetustas,
Vacua et deserta, quae non est hospitalis,
Impleta cineribus, resplendens prunis?

Cantum composuit Mabed, modusque eius est gravis primus cum digito indice in curriculo medii. Deinde ad hoc carmen aptatus est levis quidam gravis primi cum digito medio, quem alii El garîdum, alii Ebn muchrisum, composuisse ferunt. Amr ben bâna vero gravem illum primum ab El garîdo confectum esse dicit. Habasch ad hoc carmen ab Mâliko gravem quendam secundum cum digito medio aptatum esse perhibet. Porro Ramal quidam cum digito medio ad hoc carmen aptatus est, cuius auctorem esse tradunt Sâïbum châthirum; Habasch vero ab Ishâko eum compositum esse dicit.

Haec mihi tradidit El hossain ben jachja, qui dixit: ex libro Hammâdi transscripsi haec: dixit pater meus: dixit Ebn el kelbi: Ebn soraidsch atque El garîd aliquando El medinam perrexerunt, ut ab huius urbis incolis aliquid beneficii acciperent, amicosque suos, qui ibi habitabant, quum Koraischitas, tum alios, visitarent. Qui quum ad urbem adpropinquassent, sarcinas praemiserunt, deversorium aliquod quaesituri. Ad lotorium quum pervenissent, quod locus editus prope stagna El medînae est, vestibus lavandis destinatus, iuvenis iis obviam factus est, subligaculo cinctus, cuius capiti rete impositum erat; manu laqueum ferebat, ad aucupium paratum, canebatque haec:

Castellum ac palmetum, et El dschammâa, illis interposita,
Exoptatiora sunt meo cordi quam portae Dschairûni.

Iuvenis autem ille erat Mabed. Cuius cantum quum audivissent Ebn soraidsch atque El garîd, propius ad eum accesserunt, eumque rogaverunt, ut cantum iteraret. Itaque iterum illam cantilenam cecinit; illi vero se tale quid audire sibi visi sunt, quale non audierant unquam. Quapropter alter, ad alterum accedens: „num unquam, inquit, talia audivisti, qualia percepisti hodie?" Cui alter: „non audivi talia unquam. Quid vero nobis nunc faciendum esse censes?" Tum Ebn soraidsch: „quum etiam iuvenis auceps, inquit, hoc modo canat, quanta ab hominibus, qui in ista valle, sive El medîna, habitant, exspectanda sunt? Quod ad me adtinet, orba fiat illius mater, nisi reditum instituo!" Itaque locum, ex quo cesserant, repetierunt.

Dixit idem: narravit Mabed haec: quum aliquando Mekkam venissem, Koraischita quidam ad El garîdum me deduxit. Ad quem quum introissemus, eum invenimus somno matutino indulgentem. Sed ex somno expergefactus, adsedit, salutemque ei dixit ille Koraischita. Deinde interroganti El garîdo Koraischita: „hic homo est Mabed, quem ad te deduxi, quoniam volo, ut aliquid ab eo audias.“ Tum El garîd: „cedo dum!“ Itaque aliquot cantilenas ei cecini. El garîd interea pectine, quem forte secum habebat, caput perscrutatus est; deinde: „o Mabed, inquit, canis suaviter.“ Quae verba me punxerunt. Igitur in genua procubui, eique cantilenas cecini viginti, a me compositas, quales non auditae erant unquam. Ille vero tacebat, oculos humi defigens, coloremque immutabat, invidia perculsus, et pudore.

Dixit Ishâk: narraverunt mihi, dixisse Hakam el wâdi: ego cantoresque nonnulli alii Mabedum frequentabamus, praeceptorem eum habentes, a quo discebamus. Aliquando cantilenam, a se tunc compositam, nobis cecinit, qua valde delectabatur. Quae erat haec:

Castellum ac palmetum, et El dschammâa, iis interposita.

Quam nos quoque eximiam esse censuimus, atque admirati sumus. Primus ipse illo die fui eorum, qui eam didicerunt, beneque me eam canere iudicavit, atque mihimet ipsi valde placui. Ab Mabedo domum reversus, ad carmen illud modum alium composui. Postero mane cum condiscipulis ad Mabedum ivi, magna modi illius a me compositi admiratione captus. Itaque, quum cantilenas aliquot cecinissemus, Mabedo dixi: „post te modum quendam ad carmen illud, quod cantavimus, aptatum composui“ statimque modum meum canere coepi. Tacuit per aliquantum temporis Mabed, me mirans. Deinde: „heri, inquit, meliorem spem de te concepi quam hodie, teque ab prospero successu iam longius abesse existimo hodie.“ Addidit Hakam, tum, per Deum, modum meum illum ex eo temporis momento plane oblitus sum, neque eius memoriam adhuc revocavi.

Dixit Ishâk: porro Mabed narravit haec: princeps quidam Hidschâsensis, qui utrique urbi sacrae praeerat, nuntio ad me misso, me vocavit Mekkam. Itaque Mekkam
iter petens, quum aliquando servum meum antecessissem, calore sitique confectus ad 36.
tentorium perveni, in quo homo Aethiops aderat, qui hydrias secum habebat, aqua frigida impletas. Igitur propius ad eum accessi, eique dixi: „o homo, potum mihi praebe ex hac aqua!“ Ille vero: „non praebebo.“ Tum ego: „permitte, ut sub umbraculo re-

quiescam saltem per aliquantum temporis!" Sed ille: „non hoc tibi permitto." Itaque camelam meam decumbere feci, atque in eius umbram me recepi, eaque tutus, mihi dixi: „si illi principi, ad quem contendo, cantionem aliquam pararem, quam ei offerre possem, bene factum esset, fortasseque, si linguam agito, saliva guttur meum madefaciet, eoque sitis, qua laboro, paullulum mitigabitur." Cecini igitur cantilenam meam:

Castellum ac palmetum, et El dschammâa, iis interposita.

Quae simul ut ille Aethiops audivit, subito ad me accurrit, meque arripiens, in tentorium suum introduxit, mihique dixit: „o tu, pro quo pater meus materque devoveantur, cupisne ptisanam hordei, aquae huic frigidae admixtam?" Ego vero: „iam mihi denegasti quae minoris pretii sunt; uno aquae haustu contentus sum." Itaque aquam mihi dedit bibendam, quoad expletus sum. Deinde servus meus advenit, atque apud illum Aethiopem usque ad vesperam commoratus sum. Tum iter paranti mihi dixit: „o tu, pro quo pater meus materque devoveantur, aestus est ingens, facileque fieri potest, ut in calamitatem eam, quam sustulisti, incidas iterum. Propterea permitte mihi, ut tecum procedam, utrem aqua plenum ferens, cervici meae impositum, ut ex eo nobiscum portato, quoties sities, poculum aqua impletum tibi porrigere possim, quo accepto, cantilenam aliquam mihi canes." Respondi: „hoc tibi concessum sit." Atque, per Deum, homo ille me comitatus est ita, ut identidem potum mihi porrigeret, ego vero ei aliquid canerem, quoad in deversorium meum perveni.

Haec transscripsi ex libro Dschafari ben kudâma, ipsius manu scripta: narravit mihi haec Hammâd ben ishâk, qui a patre ea acceperat, cui ab Sobairida tradita fuerant, qui ex Dscherîro ea audiverat; qui dixit: Mabed quum aliquando iter ingressus esset, Mekkam contendens, inter viam, quum in Batn marr adesset, cantum audivit. Eo accedens hominem conspexit, in ripa stagni sedentem, capillos habentem inde a vertice divisos, pulchra facie praeditum, tunica lanea indutum, croco tincta, qui canebat haec:

Desiderio incensum est cor meum posteaquam resipuerat,
Revocavitque moerorem eius aegritudo, qui advenit statim,
Excitavitque eum, qui exstinctus fuerat, ardorem
Amoris, procreavitque curas atque dolores.
Hoc vero effecit mansio Selmae, quae iam vasta est,
Quamque induit sua vastitas vestimento funebri;
In qua substiti, dicens sociis meis: „subsistite!"

Quia volebam, ut aliqua statio responsum redderet,
Deflectensque paullulum habenam camelae validae, pilosae, 37.
Cuius color ita rubens est, ut pigmentum esse putetur,
Cuiusque avus fuit dromas, nasutus, Chorâssânicus,
Cuiusque materterae selectae fuerant, generosae.

Tum Mabed baculo pulsavit terram, cecinitque haec:

Auferunt vitam viris, eiusque usum,
Pupillae, quas feminae versant, languidae,
Videnturque corda virorum, quando conspiciunt
Feminarum pupillas, telis inde missis esse scopi.

Quibus auditis, Ebn soraidsch ei dixit: „esne Mabed?“ Cui ille: „Mabed sum; tu vero, per Deum, es Ebn soraidsch.“ Responditque alter: „sum Ebn soraidsch; sed si te novissem, coram te non cecinissem.“

Descriptio harum cantilenarum.

Cantilena.

Desiderio incensum est cor meum posteaquam resipuerat.
Revocavitque moerorem eius aegritudo, qui advenit statim.
Excitavitque eum, qui exstinctus fuerat, ardorem
Amoris, paravitque curas atque dolores.
Hoc vero effecit mansio Selmae, quae iam vasta est,
Quamque amicuit sua vastatio vestimento funebri;
In qua substiti, dicens sociis meis: „subsistite!“
Quia volebam, ut aliqua statio responsum redderet,
Deflectensque paullulum habenam camelae validae, pilosae.
Cuius color ita rubens est, ut pigmentum esse putetur,
Cuiusque avus fuit dromas, nasutus, Chorâssânicus,
Cuiusque materterae selectae fuerant, generosae.

Carmen composuit Omar ben abi rebìa, cantum Ebn soraidsch. Qui modos duos ad hoc carmen aptavit, quorum alter, ab Ishâko traditus, est Ramal cum digito indice, alter, ab Amro traditus, est levis gravis cum annulari.

Cantilena.

Auferunt vitam viris, eiusque usum,
Pupillae, quas feminae versant, languidae,

Videnturque corda virorum, quando conspiciunt
Feminarum pupillas, telis inde missis esse scopi.

Carmen composuit El farasdak, cantum Mabed; quem ex genere gravi primo esse tradidit Hischâmita.

Haec mihi tradidit Mohammed ben mesîd ben abil ashar, qui dixit: narravit mihi haec Hammâd ben ishâk, cui a patre tradita fuerant, qui ex Sajjât ea audiverat,
38. qui dixit: haec mihi narravit Jussuf notarius, qui dixit: Mabed ancillam quandam Hidschâsensem, cui nomen erat Dabjae, cantum docuit, eique instituendae multum operae tribuit. Deinde homo quidam Irâkensis eam emit, Basramque deduxit, ubi eam vendidit. Emit eam vero homo quidam Ahwâsensis, qui ita ea delectabatur, ut ipsa ad arbitrium suum eum regeret, sibique subiiceret. Sed per aliquantum temporis apud eum commorata, diem supremum obiit; cantilenarum ejus vero partem maiorem illius hominis ancillae ab ea didicerant. Qui quum eam insigni amore amplexus esset, eiusque casum valde doleret, de rebus Mabedi, et ubinam habitaret, acriter sciscitatus est, seque ei favere, atque in eum propensum esse, eiusque cantum cantilenis ceteris, quae ab illius temporis hominibus compositae essent, omnibus praeferre significavit, quoad denique illas res comperit. Atque Mabed quoque, quae de illo homine ferebantur, cognovit, Mekkaque relicta, contendit El basram. Quo quum pervenisset, in illum hominem incidit, qui ipso illo die iter instituerat, ad El ahwâsam perrecturus, navemque sibi iam comparaverat. Mabed, quum et ipse navem, qua ad El ahwâsam ferretur, quaereret, nullam invenit praeter eam, quae illius hominis erat; neuter eorum vero noverat alterum. Itaque homo ille nautam iussit Mabedum in puppim imponere, ubi ipse consederat; quo facto, nauta a terra solvit. Ad ostium amnis El obollae delati, prandium comederunt ac biberunt, iussitque ille homo ancillas suas aliquid canere. Itaque cecinerunt haec, silente Mabedo, qui vestitu indutus erat ad iter parato, veste pellicea, caligisque crassis, cuique in universum habitus erat agrestior, quali Hidschâsenses utuntur:

Abiit Soâda, vinculumque, quo continebatur, ruptum est,
Iamque illa consedit in El gauro, atque in faucibus Idami,
Balijjidarum pulcherrima, quae nullius tamen hominis cor rapit,
Nisi eius, qui stultus est, vel qui huius feminae meminit, somno agitatus libidinoso.

Dixit Hammâd: carmen composuit Ennâbiga, cantum Mabed, qui est levis gravis primi cum digito annulari; sed etiam alii ad hoc carmen modos aptarunt, qui partim sunt

antiquiores, partim recentiores. Quum vero ancilla illa hanc cantilenam non bene caneret, Mabed in eam inclamavit: „o ancilla, cantus, quem edis, non recte comparatus est!“ Addit narrator: tum dominus illarum, irascens iam, dixit Mabedo: „quod ad te vero adtinet, unde scis, quid sit cantus? Quin contines vocem, curasque ea, quae tua sunt?“ Tacuit igitur Mabed; ancilla vero cantilenas cecinit, ab hominibus aliis compositas. Siluit iterum Mabed, neque protulit quidquam, quoad illa cecinit haec:

Cantilena.

O filia Asditae, cor meum est afflictum,
Deperiens amore, neque iam resipiscet.
Vituperarunt quidem me, sed respondi: sinite me! 39.
Illa enim, a qua me prohibetis, est mihi dilecta,
Neque contrivit ossa mea, corpusque meum,
Nisi amor, quo eam amplector, saneque amor res mirabilis est.
O tu, qui me vituperas propter amorem, quem erga eam habeo,
Te post me exstinctum censeo vituperaturum esse temet ipsum.

Carmen composuit Abdarrachmân ben abi bekr, cantum Mabed, qui est gravis primus cum digito indice in curriculo annularis. Sed ancilla illa partem quandam huius cantilenae cecinit mutilam; quapropter Mabed ei dixit: „o ancilla, mutilasti hanc cantilenam nimis valde!“ Tum Ahwâsensis, iterum irascens, dixit Mabedo: „vae tibi! quid disputas de cantu? quin abstines ab his ineptiis?“ Conticuit igitur Mabed; ancillae vero denuo cecinerunt per aliquantum temporis. Denique una earum cecinit haec:

Amici mei, subsistite nunc mecum aliquantisper
Apud hanc mansionem, ut negotium absolvamus, mox valedicturi,
Neque ita impellite me ut deverterc nequeam ad rudera,
Quae reliquit Assa, iam comparentia in loco vasto et deserto!
Diciteque cordi, quod pacatum fuerat: „renova amorem!“
Atque oculo: „funde lacrymas, vel sinito hoc!“
Non est felicitas, nisi quae refert eam, qua utebamur
Per aestatem, quam hic transegimus post tempus vernum exactum.

Carmen composuit Kuthajjir, cantum Mabed; qui est levis gravis cum digito indice in curriculo medii. Atque Ramalum ad hoc carmen composuit El garîd. Addit narrator: sed ancilla illa plane nihil huius cantilenae bene cecinit. Itaque Mabed: „o puella, inquit, ne unam quidem cantilenam recte canere potes?“ Ahwâsensis vero succensens: „suspicor te nullo pacto harum ineptiarum finem facturum esse; sed iuro per Deum, me, si

iterum talia profers, ex navi te eiecturum esse." Tacuit igitur Mabed. Deinde vero, quum ancillae paulisper respirarent, ipse cantilenam primam cantavit usque ad finem. Qua audita, Ahwâsensis clamavit: „bene cecinisti, per Deum, o homo! cane iterum hoc!" Sed Mabed: „nullo pacto, per Deum, inquit, hoc iterum canam!" Statim vero cantilenam secundam cecinit. Tum ancillae suo domino dixerunt: „vae tibi, hic homo, per Deum, cantorum omnium est praestantissimus. Roga eum, ut hoc nobis repetat, si non pluries, at semel saltem, ut fortasse id ab eo discamus. Nam si hoc homine non utimur, eius similem posthac non inveniemus unquam." Quibus Ahwâsensis respondit: „iam audivistis, quam aspere hoc ille mihi denegavit; quapropter metuo, ne iterum talem se mihi praebeat, quum nos primi aspere eum tractaverimus. Itaque exspectate, quoad eius animum permulserimus." Deinde Mabed cantilenam tertiam cecinit ita, ut terra iis videretur moveri. Ahwâsensis prosiliit, atque ad Mabedum accurrit, eiusque caput osculatus: „mi domine, inquit, peccavimus in te, neque dignitas tua nobis erat cognita." Cui Mabed: „etiamsi hoc concedatur, te dignitatem meam non novisse, tamen lente agere te decebat, neque vero per festinationem praeproperam me offendere; duriterque me compellare." Tum Ahwâsensis: „sane peccavi, inquit, veniamque eorum,
40. quae commisi, a te peto. Rogo te, ut in domum meam devertas, mecumque converseris." Respondit Mabed: „in praesenti quidem hoc fieri nequit." Ahwâsensis vero non desiit eum exorare, donec ad ipsum devertit. Tum Ahwâsensis ei dixit: „ab quonam homine hunc cantum didicisti?" Mabed: „ab quodam Hidschâsensi, inquit; sed ancillae tuae unde hunc cantum acceperunt?" Cui ille: „didicerunt eum ab ancilla quadam mea, quam homo quidam Basrensis ex Mekka comparaverat; quae praeceptorem habuerat, Abu abbâdum mabed, qui in eam instituendam multum operae impenderat. Cui puellae tantum tribuebam, quantum animae in corpore tribuitur auctoritatis. Sed, brevi tempore interiecto, Deus venerandus, adorandusque, eam ad se vocavit, mihique hae ancillae relictae sunt, quas illa instituerat. Propterea Mabedo admodum faveo, eumque citharoedis ceteris praefero omnibus, modosque ab eo compositos reliquis." Mabed vero: „num tu igitur, inquit, homo ille es? novistine me?" Ille: „te non novi." Addit narrator: tum Mabed, utraque manu verticem suum calvum percutiens: „ego vero, per Deum, inquit, Mabed sum, iamque ex El hidschâsa ad te contendi, modoque El basram eo temporis momento veneram, quo in navem inscendi, ut El ahwâsam deferrer, te quaesiturus. Sane, per Deum, his tuis ancillis non deero, sed earum unamquamque ita instituam, ut locum tibi expleat illius, quae mortua est." Quibus auditis, Ahwâsensis eiusque ancillae in manus pedesque Mabedi se proiecerunt, oscula iis ferentes, dicentes-

que: „tam diu, quisnam esses, nos celasti! unde factum est, ut duriter te compellaremus, inhumaniterque tractaremus te, dominum nostrum, quem ut inveniremus a Deo precabamur.“ Ahwâsensis vero statim vestitu habituque alio Mabedum induit, vestesque pretiosas ei donavit plures, illicoque trecentos dinâros ei dedit, atque unguenta, muneraque, quae non minoris pretii erant, eumque secum deduxit El ahwâsam. Quo loco apud illum hominem Mabed commoratus est, quoad ancillae satis dexteritatis nactae esse, satisque cantilenarum ab Mabedo didicisse, ei visae sunt. Quibus peractis, Mabed Ahwâsensi valedixit, atque in El hidschâsam rediit.

Haec mihi tradiderunt El hassan ben ali ocrearius atque Abd el bâki ben nâfi, qui dixerunt: nobis haec narravit Mohammed ben sakarijja Kilâïta, qui dixit: mihi haec narravit Mahdi ben sâbik, qui dixit: narravit ea mihi Solaimân ben gaswân, libertus Hischâmi, qui dixit: mihi haec narravit Amr ben el kâri ben adi, qui dixit: dixit aliquando El walîd ben jesîd: „me tenet desiderium Mabedi.“ Misit igitur El medînam veredos, quibus Mabed advectus est. Tum El walîd eum apud se considere, baptisteriumque parari iussit, quod vino et aqua impletum est. Mabed, eo adductus, iubente Chalifa, ita consedit, ut baptisterium inter ipsum et chalifam interpositum esset. Porro aulaeum inter eos suspensum erat. Quo misso, chalifa: „cane mihi, inquit, o Mabed, haec:

Cantilena.

Defleo viros, quibus tempus ita se submiserat,
Ut iis non obtingeret, nisi id quod vellent;
Quos deinde non desiit vexare inconstantia fortunae, 41.
Quoad perierunt; nam inconstantia fortunae dira est.
Flere fecit discessus eorum oculum meum, insomnemque eum reddidit;
Sane separatio, quae fit, amicorum excitat fletum.“

Cantum composuit Mabed, qui est levis gravis. Deinde ad hos versiculos Jachja Mekkanus aptavit Ramalum, Solaimân vero Hesedschum. Quae omnia ab Hischâmita tradita sunt. Addit narrator: quam cantilenam quum cecinisset Mabed, El walîd aulaeum subduxit, pallamque unguento perfricatam, qua indutus erat, exuit, seque in baptisterium illud proiecit, haustumque unum ex eo duxit. Deinde vestes aliae adlatae sunt, acerrasque et odores chalifae obtulerunt. Ille vero dixit Mabedo: „cane mihi cantilenam hanc:

O mansio, cur non respondes homini amanti,
Qui devertit ad te, visitaturus te, et salutaturus?
Irriget te quaevis nubes imbrica
Quoad videaris floribus nitens, quasi subridens!

Cantus, quem ad hoc carmen Mabed composuit, est gravis secundus cum digito medio et digito minimo, ut perhibet Ebn el mekki. Porro idem Alawijjam ad hos versiculos modum aptasse tradit, qui est gravis secundus alius cum digito annulari in ipsius curriculo. Addit narrator: quae quum cecinisset Mabed, chalifa quindecim millia dinarorum adferri iussit Mabedo, quae ipse ad eius pedes effudit. Deinde ei dixit: „redi ad tuos, taceque quae vidisti!“

Hanc narrationem mihi etiam patruus meus exposuit ita, ut nonnulla eorum, quae in ea tradita sunt, adferret, alia vero adiiceret, alia omitteret. Dixit enim: haec mihi narravit Hârûn ben mohammed ben abd el mâlik olearius, qui dixit: narravit mihi haec Solaimân ben saîd el chair, qui dixit: ab El kari ben adi audivi, quum diceret: El walîd ben jesîd, quum desiderio Mabedi teneretur, nuntium ad eum misit El medînam, qui Mabedum adduxit. De cuius adventu certior factus El walîd, ante sedem suam parari iussit baptisterium, quod aqua rosacea repletum est, cui moschum et crocum admiscuerant. Deinde in interiori aedium parte ad baptisterii oram El walîdo pulvinar positum est, itemque ad baptisterii oram e regione pulvinaris Mabedo tapete; hominem tertium enim admitti, nolebat chalifa. Quo quum Mabed adductus esset, aulaeum vidit missum, hominisque unius sedem. Cubicularii vero ei dixerunt: „o Mabed, saluta principem credentium, locoque hoc conside!“ Itaque ille chalifam salutavit, salutemque ei reddidit El walîd, pone velum recubans. Qui mox: „consalutet te Deus, inquit, o Mabed! scisne, quam ob causam nuntium ad te misi, o Mabed?“ Respondit ille: „Deus hoc rectius scit, atque princeps credentium.“ Tum chalifa: „quum recordatio tui mihi in mentem incurreret, ut ex te aliquid audirem, constitui.“ Mabed vero: „utrum id, quod me subit, canam, an aliquid ab principe credentium flagitatum?“ Respondit chalifa: „quin cane mihi:

42. Non desiit eos vexare inconstantia fortunae
Quoad perierunt; nam inconstantia fortunae dira est.“

Cecinit igitur hanc cantilenam Mabed. Sed antequam eam finiverat, ancillae velum subduxerunt, prodiitque El walîd, seque in baptisterium illud proiecit, atque in eo

mersus est. Ex quo quum exiisset, ancillae vestes alias ei obtulerunt. Tum bibit, potumque Mabedo dedit bibendum. Quo peracto, dixit Mabedo: „cane mihi: o Mabed:

O mansio, cur non respondes homini amanti,
Qui devertit ad te, visitaturus te, et salutaturus?
Irriget te quaevis nubes imbrica,
Quoad videaris floribus nitens, quasi subridens!
Si scires, quinam te compellat, responsura esses,
Ploraturaque esses, dolens de eo, sanguinem mittente.“

Addit narrator: quam cantilenam quum cecinisset Mabed, ancillae eo accesserunt, aulaeumque subduxerunt; El walîd vero prodiit, seque in baptisterium illud proiecit, in quo mersus est. Deinde, ex eo egressus, vestes alias induit, bibitque, Mabedoque potum dedit bibendum. Quibus peractis, dixit Mabedo: „cane mihi aliquid!“ Ille vero: „quidnam, o princeps credentium?“ Tum El walîd: „cane mihi:

Demirata est illa, quum me videret
Deflentem iam mansionem illam vetustam,
Stantemque in habitatione illa, lacrymas fundentem,
Ubi nihil videbam praeter rudera.
„Quid ploras propter homines tales,
Qui nunquam desinunt vagari?
Quoties dicis; „nunc tandem fixa est
Domus eorum!“ toties respondent: „proficiscamur!“

Addit narrator: quod quum Mabed cecinisset, chalifa iterum in baptisterium se proiecit. Ex quo quum exiisset, ipsius vestes ei reddiderunt. Deinde bibit, potumque dedit etiam Mabedo. Quibus peractis, El walîd, ad Mabedum accedens: „o Mabed, inquit, quicunque gratiam regum sibi conciliare vult, eum arcana illorum tacere oportet.“ Cui Mabed: „hoc quidem ab principe credentium mihi praecipi, nihil necesse est.“ Tum chalifa: „o famule, inquit, Mabedo adfer decem millia dinarorum, ut ipsi in patria praesto sint, duoque millia, quae pro viatico habeat.“ Itaque, tota hac pecunia Mabedo adlata, ipse illico veredis revectus est El medînam.

Dicit Ishâk: porro Mabed narravit haec: El walîd ben jesîd nuntium ad me misit, quo iubente ad illum perrexi. Tum aliquando, quum in quodam Syriae balneo adessem, homo quidam ad me intravit, formoso habitu praeditus, quem aliquot famuli sequebantur. Qui ibi unguentis illitus, summaque cura ab balneatore exceptus est, ho- 43.

minibus ceteris, qui aderant, postpositis. Quam ob causam mihi dixi: „quod nisi quantum arte mea polleo, hunc hominem quodammodo edoceo, etiam canc in me instigato me hinc expellent!" Itaque a tergo ad illum hominem accedens ita, ut me videret audiretque, canere coepi. Tum ille, ad me conversus, dixit famulis: „offerte huic homini ea, quae hic praesto sunt!" Itaque omnia, quae ante eum posita erant, mihi adlata sunt. Deinde me rogavit, ut cum eo ad ipsius domum contenderem. Quod quum ei concessissem, summa humanitate atque observantia ibi me excepit, vinumque palmeum mihi adposuit. Ego vero ei multa cecini ita, ut cantilenae pulchrae, quam modo finieram, statim etiam pulchriorem subiungerem. Sed homo ille nullam voluptatem inde cepit, neque ad ea, quae ex me audiebat, animum advertit. Denique, quum ei viderer longus esse in canendo: „o famule, inquit, magistrum nostrum, magistrum nostrum!" Tum magister quidam adductus est, quem homo ille, simul ut eum conspexit, cum alacritate excepit. Citharam hic magister arripuit, cecinitque haec:

Anguilla in olla inerat, vae mihi, vae!
Venit felis, eamque comedit, vae mihi, vae!

Vocabulo ٱلسِّلَّوْرُ piscem illum, qui ٱلجِرِّيُّ i. e. *anguilla* nuncupatur, adpellant Syri. Addit narrator: tum dominus aedium prae voluptate et gaudio manus complodere, terramque pede percutere, coepit. Addit narrator: Deinde magister ille ei cecinit haec:

Proiicitque in me Habîba malum persicum,
Putatque se Habîba a me non videri.

Vocabulo ٱلدُّرَاقِنُ pomum illud, quod ٱلخَوْخُ i. e. *malum persicum* nuncupatur, adpellant Syri. Addit narrator: tum haud multum adfuit, quin ille dominus prae voluptate, quam ex illo cantu capiebat, ex pelle sua exiret. Ego vero his hominibus me subduxi, abiique clam illo, neque adhuc audivi unquam cantum foediorem, neque magistrum vidi insipientiorem.

Dixit Isḥâk: narravit mihi magister quidam Medînensis, qui ab Harûno ben saîd haec acceperat, Ebn âïscham cantilenas docuisse ipsum atque Rubaicham Schammâssianam. Tum ad eos intrasse Mabedum, cantilenamque quandam eos docuisse. Quam quum Ebn âïscha, qui una cum illis eam memoria comprehenderat, ipse caneret, Mabed succensens: „macte virtute, o fili meretricis, inquit, num mecum certare vis?" Cui Ebn âïscha: „minime vero, per Deum, qui me pro te devoveri faciat, o Abu abbâd! Sed te

magistro utor, neque ab ullo aliquid didici, nisi a te." Deinde dixit: „Obsecro te per Deum, o Ebn schammâs, nonne tibi dixi: huc iam venit Mabed; itaque ad eum me deduc, ut eo magistro utamur." Respondit ille: „bone Deus, ita est."

Haec mihi tradidit El hossain ben hammâd, qui a patre ea acceperat, qui dixit:
aliquando Ebn âïschae, quum cantilenam quandam egregie cecinisset, propereaque dixis-
set: „cantorum praestantissimus sum!" nonnulli homines dixerunt: „qua ratione can-
torum praestantissimus factus es?" Quibus ille respondit: „qui potest negari hoc, quum 44.
undecim cantilenas ab Abu abbâdo didicerim, qui Medinensium cantor est, quem perfectis-
simum habent?"

Haec nobis tradidit Wakî, qui dixit: narravit haec nobis Hammâd ben ishâk, qui dixit: mihi haec narravit pater, qui dixit: narravit mihi haec Ajjûb ben abâja, qui ab quodam homine Hudsailita haec acceperat, qui dixit: dixit Mabed: quum canendo operam dedissem, mihique, hominibusque aliis, cantus meus ita placuisset, ut laudem gloriamque inde consequerer, mihimet dixi: „Mekkam me conferam, ut cantores, qui ibi adsunt, audiam, meaque iis canam, modoque hoc in eorum notitiam perveniam." Itaque asinum emi, quo vectus ad Mekkam perrexi. Quo quum pervenissem, asinum meum vendidi, quonamque loco cantores convenirent, sciscitatus sum. Dixerunt mihi: „in monte Koaikiân, in aedibus certi hominis." Itaque ad huius hominis domum primo mane contendi, foresque pulsavi. Ille vero: „quinam adest?" Respondi: „vide iam, tueatur te Deus!" Tum ille ad me propius accessit, dicens: „laudibus celebro Deum!" et „confugio ad Deum!" quasi timens sibi, ianuamque aperuit, interrogavitque: „quinam es, tueatur te Deus?" Respondi: „homo Medinensis." Tum ille: „quid petis?" Ego vero: „homo sum, qui delectatur cantu, meque huius artis aliquatenus peritum esse existimo, cantoresque in aedibus tuis convenire comperi. Quam ob rem volo, ut prope conclave tuum considendi potestatem mihi facias, meque ad illorum hominem consessum admittas; victus mihi neque ab te, neque ab illis, est praebendus." Tum ille homo, cunctatus paululum: „conside illic, tibique benedicat Deus!" Addit Mabed: itaque, sarcinis meis in illum locum translatis, prope illius hominis conclave consedi. Deinde, ubi illuxit, cantores singuli deinceps eo accesserunt, quoad convenerant omnes. Me adesse aegre tulerunt, interrogaveruntque: „quinam est hic homo?" Dominus aedium vero „homo Medînensis est, inquit, levior, qui cantu delectatur, voluptatemque ex eo capit, neque quidquam molestiae vel iniuriae vobis adferet." Quibus auditis, me salvere ius-

serunt, sermonesque contulimus. Mox iocari coeperunt, et biberunt, cecineruntque. Ego vero cantum eorum admiratus sum, iisque hoc significavi, qua re delectati sunt. Sic quum dies aliquot transigeremus, ex eorum cantu, quanquam ipsi hoc non animadvertebant, cantilenas nonnullas didici, et deinceps alias, iterumque alias. Denique Ebn soraidscho dixi: „o tu, pro quo devovear, audi ex me cantilenam tuam:

Dicito Hindae, quum eius sodalis
Ante iter longinquum accesserit mane.“

Tum Ebn soraidsch: „num quid bene canis?“ Respondi: „videbis ipse, atque fortasse etiam componam aliquid.“ Itaque strenue exorsus, cantilenam illam cecini. Tum ille, ceterique qui aderant, clamore edito: „cecinisti bene, inquiunt, impugnet te Deus!“ Addit Mabed: ego vero: „iam ex me audi cantilenam illam aliam!“ Itaque auscultarunt mihi, cecinique illam cantilenam ita, ut etiam maiore adficerentur admiratione, maiores-
45. que ederent clamores quam antea. Atque hoc modo eorum unicuique cantilenas aliquot, quas ex eius cantu elegeram, cecini. Addit Mabed: illi vero, alta voce conclamantes, mihi dixerunt: „sane egregius quam nosmet ipsi cantum nostrum canis!“ Tum ego: „iam hoc ex me audite!“ cecinique iis cantilenam quandam, quae ex meo cantu erat. Qua audita, illi in me inclamarunt iterum. Quum deinceps alias, atque alias, canerem, in me irruentes: „obsecramus te per Deum, inquiunt, tu es homo, qui iam nominis famam adeptus est, atque in hac arte, cui operam damus, progressus magnos fecit! quinam vero es?“ Tum ego: „Mabed sum.“ Quibus auditis, illi, caput meum osculati: „te, qui nobis praestas, despiciebamus, neque aliquid dignitatis tibi tribuebamus, quanquam tu eras tu!“ Deinde mensem unum apud illos homines commoratus sum, in eo occupatus, ut cantilenas ab iis discerem, illique cantilenas a me discerent. Quibus peractis, redii El medînam.

Descriptio huius cantilenae.

Cantilena.

Dicito Hindae, quum eius sodalis
Ante iter longinquum accesserit mane:
„Quodsi iam largiris, posteaquam diu
Transegi noctem meam pervigil,
Tu in amore eo, qui inter nos intercedit,
Summum nobis confers beneficium,
Quando prehendis hominem luridum,
Nigricolorem, atrum.

Carmen composuit Omar ben abi rabia; cantum ab Mabedo compositum esse perhibet Hammâd, qui vero modum non definit. Porro Màlik ad hos versiculos modum aptavit, qui est levis gravis primi cum digito annulari in ipsius curriculo, ut tradidit Ishâk. Denique Hischâmita Ebn muchrisum ad hoc carmen aptasse dicit levem gravis cum digito medio.

Adnotationes

ad caput tertium.

Pag. 29. lin. 1. Mabedi, citharoedi clarissimi, mentionem fecit Harîrius in consessu octavo decimo, ubi puellam quandam describit formosam, egregieque canentem, atque, ut summa laude eam ornet, praeter alia addit haec: وَإِنْ غَنَّتْ ظَلَّ مَعْبَدٌ لَهَا عَبْدًا i. e. quando illa canebat, etiam Mabed fiebat eius mancipium i. e. ab ea superabatur: Lusit vocabulis مَعْبَدٌ et عَبْدٌ *servus*, quia cognata sunt. In adnotatione ea, quam ad illum Harîrii locum Sacyus adiecit, edit. Sacyan. pag. 176. de rebus Mabedi nonnulla exponuntur, ipseque imperante El walîdo ben jesîd diem supremum obiisse dicitur. Elmakînus, edit. Erpen. pag. 85. breviter ea narrat, quae de Mabedo, ad El walidum ben jesîd advocato, copiosius exposuit Ispahânensis pag. 40—42. arab. Alius Mabed, qui et ipse citharoedus clarus fuit, est Mabed Jaktînianus, de quo supra dixi pag. 26. Lin. 2. Pro وَقِيلَ ٱبْنُ قَطَنٍ in utroque codice hoc loco وقيل ابن قطنى scriptum est; sed infra semper ابن قطن in utroque codice ponitur. Pro مَوْلَى ٱبْنِ قَطَنٍ وَقِيلَ ٱبْنُ قَطَرٍ in cod. Parisiensi perperam مولى ابن قطر وقيل ابن قطر posita sunt; Mabedum non مَوْلَى ٱبْنِ قَطَرٍ sed مَوْلَى ٱبْنِ قَطَنٍ fuisse, etiam ea, quae sequuntur, adfirmant. Lin. 9. Pro أَسْوَدُ pone أَسْوَدَ propter كَانَ quod praecedit. Vocabulo خِلَاسِىٌّ is significatur, qui colore mixto est, ex patre nigro matreque alba natus, quem nunc ***mulattum*** adpellant. Lin. 10. Pro ٱبْنُ خُرْدَاذْبَةَ ab Tantâwio ٱبْنُ خُرْدَاذْبَه scribitur. Est hic homo عُبَيْدُ ٱللَّهِ بْنُ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ خُرْدَاذْبَة Obaidalla ben abdalla ben chordâdsba, qui circa annum 300. p. H. mortuus est, librosque plures, quum historicos, tum geographicos, conscripsit. Chronicon magnum, quod ille composuit, narrationibus copiosis adfluentem, Masûdius summa laude effert, Uylenbrock dissertatio de Ibn haukalo, Lugdun. 1822. pag. 57. Lin. 19. Pro سَلَامَةُ ٱلْقَسِّ pone سَلَامَةَ ٱلْقَسِّ vel سَلَّامَةَ ٱلْقَسِّ ***Sallâma presbyteri***, ut supra scripsimus pag. 22. ***Presbyterum*** cognominatum esse Abdarrachmânum ben abdalla, Mekkanum, Sallâmae amicum, etiam Kâmûs pag. 789. atque Abulfeda in annalibus tom. 1. pag. 448. tradiderunt.

Pag. 30. lin. 1. Metrum est generis Ramal species quinta, Sacy gramm. tom. 2. pag. 638. Lin. 4. Pro غَيْمِ etiam غَيْمُ poni posse, adnotavit Tantâwius. Lin. 11. De Habâba vel Habbâba supra diximus pag. 22. Abulfeda eius mentionem facit tom. 1. pag. 448. Lin. 11. Vocabulo نَشِيد *recitatum* hoc loco quoddam genus canendi significari videtur. Ita Ispahânensis in vita Mohammedis ben el aschath ponit haec: ٱلْغِنَآءُ لِمُحَمَّدِ بْنِ ٱلْأَشْعَثِ نَشِيدُ خَفِيفِ ثَقِيلٍ أَوَّلٍ بِٱلْوُسْطَى فِي مَجْرَاهَا i. e. „cantus, quem Mohammed ben el aschath composuit, est recitatum levis gravis primi cum digito medio in ipsius curriculo.“ Kàmûs ٱلنَّشِيدُ etiam id, quod رَفْعُ ٱلصَّوْتِ *elatio vocis* valet, significare dicit. Lin. 12. De ٱلْقَدْرُ ٱلْأَوْسَطُ *mensura media* supra diximus pag. 181. 182. Lin. 16. Pro أُسَيْدِ بْنِ أَبِي ٱلْعِيصِ quod in cod. Petrop. exstat, in apographo meo Parisiensi أُسَيْدِ بْنِ أَبِي ٱلْعَاصِ positum est. Sed etiam apud Ebn kotaibam in libro Kitàb el meârif عَتَّابُ بْنُ أُسَيْدِ بْنِ أَبِي ٱلْعِيصِ scripta sunt, Möller catal. manuscript. Gothan. partic. 1. appendix pag. 22. Lin. 18. Pro سِرًّا *mysterium* ab Tantâwio سَيْرًا *profectio* ponitur.

Pag. 31. lin. 2. Pro مَوْلَاةُ بَهْنٍ pone مَوْلَاةُ بَهْزٍ quod supra scriptum est pag. 19. ar. et pag. 257. lat. Lin. 2. Pro زَوْجَهَا pone زَوْجُهَا in nominativo. Lin. 4. Pro قُصَيَاتُ ٱلسَّبْقِ *extremitates praevertendi* in cod. Petrop. scriptum est قَصَبَاتُ ٱلسَّبْقِ *cannae praevertendi*, quod ab Tantâwio probatur. Quarum cannarum mentionem facit Fîrûsâbâdensis pag. 143. ubi ponit haec: ٱلْمُقَصِّبُ ٱلَّذِى يَحْرُزُ قَصَبَاتِ ٱلسِّبَاقِ *elmukassib est is, qui custodit cannas certationis.* Freytagius vocabulum ٱلْمُقَصِّبُ in lexico ita explicat: „is qui custodit palos ornatos, erectos in fine campi, ubi equi certant cursu.“ Sensus igitur illius versiculi, in Mabedum dicti, esse videtur: „sed ad metam primus non pervenit, nisi Mabed.“ In translatione mea pag. 270. posui: „tela praevolantia“ quia cannas illas iacula, quibus certabant, esse putabam. Lin. 5. Ebn abi atik ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ ab Ispahânensi dicitur fuisse عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ pag. ١٣٧. Lin. 7. Pro ٱلْمَدَنِيُّ in cod. Petrop. المرى scriptum est. Lin. 8. Pro يُسْبِقُهُ a Tantâwio يَسْبِقُهُ ponitur. Apud Fîrûsâbâdensem verba سَبَقَهُ يَسْبِقُهُ وَيَسْبُقُهُ leguntur. Lin. 8. Pro وَكَانَتْ صِنَاعَتَهُ ٱلتِّجَارَةُ ponenda esse وَكَانَتْ صِنَاعَتُهُ ٱلتِّجَارَةَ

37

recte monuerunt Fleischerus et Tantâwius. Nam صِنَاعَتُهُ *ars ipsius* est subiectum; quae qualis fuerit, subiuncto praedicato ٱلتِّجَارَةُ *mercatura* significatur. Lin. 12. Dschomachida الجُمَحِىُّ est nomen gentilitium, ductum ab جُمَحُ Dschomach, quae gens quaedam fuit Koraischitarum, Usjûtii Lub ellubâb, ed. Veth, pag. 68. Lin. 16. Pro وَغَنَاءُهُ in cod. Petrop. غناوه scriptum est. Lin. 19. Pro أَعْلَمُ ab Tantâwio أَعْلَمَ ponitur; quod si fit, hoc vocabulum non est vocabuli أَحَدٌ epithetum sive attributum, sed praedicatum, ex يَكُنْ pendens. Lin. 20. Atika عَاتِقَةُ est fortasse Atika, filia Schahdae, de qua diximus pag. 22. Lin. 21. Mabed duabus vestibus luto rubro tinctis ثَوْبَيْنِ مُمَشَّقَيْنِ indutus fuisse dicitur. Ita etiam Omar ben abi rebîa pag. ٥٤ advenisse fertur فِى ثَوْبَيْنِ مَصْبُوغَيْنِ مُوَرَّدَيْنِ أَوْ مُمَصَّرَيْنِ i. e. indutus duabus vestibus coloratis, roseis, vel luto rubro tinctis. Atque in vita Mohammedis ben âïscha Ispahânensis cod. Petrop. pag. 168. narrat El walîdum ben jesîd, chalifam, in solio sedisse وَعَلَيْهِ ثَوْبَانِ أَصْفَرَانِ إِزَارٌ وَرِدَآءٌ يَقِيئَانِ ٱلزَّعْفَرَانَ قَيْئًا i. e. indutum duabus vestibus flavis, tunica et pallio, saturatis croco.

Pag. 32. lin. 3. Vocabulo تَقَدَّمَ *praecepit* adde إِلَىَّ *mihi*, quod in utroque codice exstat. Lin. 12. Pro قَتِيلَةَ pone قَتِيلَةُ nominativum. Lin. 14. Pro عَلَى رَحْلِى *ad sellam meam* in cod. Petrop. عَلَى رِجْلِى *ad pedem meum* scriptum est. Lin. 22. Verba عَنِ ٱلرَّبِيعِ in cod. Petrop. distincte exarata sunt, in apographo meo codicis Parisiensis vero ita negligenter scripta, ut quid significatum sit, non satis certe coniicere possim; fere عن الجبيع ibi posita esse videntur.

Pag. 33. lin. 1. Mâlik مَالِكٌ citharoedus ille est, de quo supra diximus pag. 17 Lin. 4. Metrum est Tawîl. Pro لَا in cod. Par. perperam أَلَا scriptum est. Pro تَقُولُ pone تَقُولُ *dicet*. Lin. 6. Pro حَسْبَةٌ pone حَسْبَةً accusativum. Lin. 9. 10. His versiculis poeta se intrepidum uxoris defensorem dicere videtur, qui non de proelio se subripit, quando gentiles ab familiis suis hostem irruentem prohibent. Igitur pronomen وَهُمْ ad gentiles poetae trahendum est. Lin. 11. 12. Deinde poeta se gentilium suorum potantium compotorem fortissimum dicit. Ad verba فَلَمْ أَقْطَعْ *neque intermisi* supplendum esse videtur شُرْبَ ٱلْخَمْرِ *potum vini*. Quemadmodum apud El makînum pag. 53. haec posita sunt: قِيلَ أَنَّ وَالِدَهُ مُعَوِيَةَ كَانَ أَنْكَرَ عَلَيْهِ شُرْبَ ٱلْخَمْرِ

وَمُلَازَمَتَهُ فَـقَطَعَهُ أَيَّامًا i. e. „fertur ipsius pater, Moawija, aegre tulisse, eum vinum potare, eique deditum esse; unde factum est, ut potum per aliquot dies intermitteret.“ Quem locum mihi attulit Fleischerus; qui addit, vocabulum قَطَاعَة significare *abstinentiam* sive *ieiunium*, et أَنْتَ قَاطِع *cibo abstines*, sive: eo tantum cibo uteris, qui tempore ieiunii licitus est; vide lexicon arabicum Boctorii, in articulis: *abstenir*, *maigre*. Sensus versiculorum igitur hic est: gentiles mei potaverunt, quoad ebrii conciderunt, ipseque cum iis potavi, potum nunquam intermittens, iique quum iam concidissent, in potando perseveravi, novo vino emto. Fleischerus vero censet, verbis فَلَمْ أَقْطَعْ بِقَوْلِي لَهُمْ حَسْبِي poetam non significare voluisse: فَلَمْ أَقْطَعْ شَـرْبِي بِـقَـوْلِي لَهُمْ حَسْبِي i. e. neque cohibui potum meum, dicendo iis: „satis habeo“ sed: فَلَمْ أَقْطَعْ شَـرْبَهُمْ بِقَوْلِي لَهُمْ حَسْبِي مِنْ شَرْبِكُمْ i. e. „non cohibui potum eorum, dicendo iis: satis mihi bibistis, satis vos bibisse existimo.“ Pro عَضْب *detractio* Tantâwius غَصْب *ereptio* scribendum esse censet, quod in cod. Petrop. positum est. Lin. 13. Pro بَنِي ٱلْقَيْنِ in cod. Par. بن المقين scriptum est. Tribum بَنُو سَلَمَة Fìrûsàbâdensis gentem quandam Anssâriorum بَطْن مِنَ ٱلْأَنْصَارِ esse dicit. Lin. 19. Pro وَقَدْ أُخْرِجَ خَبَرُهُ fortasse وَقَدْ أَخْرَجَ خَبَرَهُ ponendum est, quum lin. 21. أَفْرَدَ لَهُ subiungatur. Lin. 22. Pro أَنْ تَذْكُرَ pone أَنْ تَذَكَّرَ *ut commemoretur*. Pro يَصْلَخُ Fleischerus يَصْلُخُ scribendum esse censet, quum Dschauharius de verbo صَلَخَ dicat: بَابُهُ دَخَلَ *flectitur ut* دَخَلَ *intravit*. Fìrûsâbâdensis quum صَلَخَ كَمَنَعَ وَكَرُمَ ponat, etiam futurum fatchatum, quo مَنَعَ utitur, usurpari significare videtur.

Pag. 34. lin. 1. Pro رَجَعَ ٱلْخَبَرُ ab Tantâwio رَجْعُ ٱلْخَبَرِ ponitur. Lin. 3. Botchân بُطْحَان vel Batichân بَطِحَان nomen loci prope El medînam siti esse perhibet Kâmûs pag. 267. Lin. 6. Metrum est species quarta generis Kâmil, Sacy gramm. ar. tom. 2. pag. 634. Pro مَا ذَا تَـأَمَّلَ *quidnam contemplatur?* Fleischerus مَا ذَا يُـأَمِّلُ *quidnam sperat?* ponendum esse censet; sed تَـأَمَّلَ a me retentum est, quoniam et hoc loco, et paulo infra lin. 12. in utroque codice ponitur. Lin. 7. *Châled ben el muhâdschir*, poeta, filius fuit Châledi ben el walid, clari primorum Moslemorum ducis, quem *gladium Dei* سَيْفَ ٱللّٰهِ adpellavit Mohammed; quo de poeta Ispahânensis in posteriore libri parte plura tradit. *Ebn harma* ٱبْنُ هَرْمَةَ fortasse poeta ille Koraischita est,

qui إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ سَلَمَةَ بْنِ هَرْمَةَ adpellabatur, breviusque أَبْنُ هَرْمَةَ Ebn harma; vide Hamàssam pag. 550. 603. 693. Exponit de eo Ispahânensis in priore libri parte. Lin. 8. Pro أَرُدُّهُ a Tantâwio ponitur أَرْدُدُهُ *iterabam id.* Lin. 13. Vocabulum غَيْرُ non ad مُنْتَصَفُ solum, sed etiam ad لَبِدٌ et نَاصِعٌ trahendum est ita, ut sensus sit: in eo loco, in quo neque cineres, neque prunae comparent, nulla ignis hospitalis نَارِ ٱلْقِرَى vestigia. Pro بِمَحَلِّ حَيٍّ in codice Petrop. فِي رَبْعِ دَارٍ exstat, quod supra positum est lin. 6. Lin. 19. Pro إِلَى ٱلْمَدِينَةِ in cod. Petrop. ٱلْمَدِينَةَ scriptum est. Lin. 21. Lotorium ٱلْمُغْتَسَلَةُ locum prope El medînam situm esse perhibet Kâmûs pag. 1513. Vocabulum جَبَّانَةٌ hoc loco fortasse non *locum editum*, sed *locum planum* significat; nam Kâmûs pag. 1732. id etiam vocabulo ٱلصَّحْرَآءُ adposito explicat.

Pag. 35. lin. 7. Subiectum verbi سَأَلَهُ esse videtur Koraischita, quum particula Fàa illi verbo non praemissa sit; quod si recte coniecimus, سَأَلَهُ fortasse significat: Koraischita interrogavit El garîdum, quomodo se haberet; vel: petitionem ei exposuit. Sed fortasse فَسَلَّمَ ante وَسَأَلَهُ restituendum est ita, ut sensus sit: Tum El garîd salutem retulit, quaesivitque ex eo, quid vellet. Lin 8. Pro فَقَالَ بِمِدْرًى Fleischerus ponit فَفَلَى بِمِدْرًى i. e. pediculos venatus est pectine. Lin. 10. Pro وَآجِمٌ ponendum esse وَاجِمٌ *conticescens prae ira* adnotavit Tantâwius; quod verbum etiam infra usurpatur lin. 18. Lin. 12. De Hakam el wâdi, citharoedo, supra diximus pag. 20. Lin. 13. Pro فَأُعْجِبَ بِهِ a Tantâwio فَأَعْجَبَ بِهِ adnotatum est; quod utrum فَأُعْجِبُ بِهِ an فَأَعْجَبَ بِهِ legendum sit, nescio. Lin. 15. Pro وَعَجِبْنَا بِهِ ponitur وَأُعْجِبْنَا بِهِ ab Fleischero, وَعَجِبْنَا بِهِ a Tantâwio. Lin. 18. Pro غَنِّيْنَا ponendum esse غَنَّيْتَنَا *cecinisti nobis*, recte censet Fleischerus. Lin. 20. Pro فَأَنْسِيتُ in passivo فَأُنْسِيتُ *oblitus sum* ponendum esse, adnotavit idem. Lin. 21. Pro فَتَقَدَّمْتُ غُلَامِي in cod. Petrop. فَتَقَدَّمْتُ مِنْ غُلَامِي scriptum est.

Pag. 36. lin. 1. Pro بَرَدْتُ in cod. Petrop. فتبردت scriptum est. Lin. 5. Pro فَيُخَفِّفُ pone فَيُخَفَّفُ nasbatum, ut ex أَنْ يُسَبِّلَ pendeat. Lin. 12. Pro غَنِّيْتَنِي in cod. Petrop. غَنِّى positum est. Lin. 16. De Batn marr in Kâ-

mûsso pag. 655. traduntur haec: وَبَطْنُ مَرٍّ وَيُقَالُ لَهُ مَرُّ ٱلظَّهْرَانِ مَوْضِعٌ عَلَى مَرْحَلَةٍ مِنْ مَكَّةَ i. e. „Batn marr, qui etiam Marr eddahrân adpellatur, est locus ab Mekka unius diei itinere distans.“ Lin. 17. Pro بِزَعْفَرَانٍ ponendum esse بِزَعْفَرَانِ adnotavit Fleischerus. Lin. 18. Metrum est Chafîf. Codex Petrop. horum versiculorum primum tantum, tertium, quartum, et denique secundum, hoc loco ponit.

Pag. 37. lin. 1. Pro قَانِيًّا a Tantâwio قَانِيًا scribitur, quod et ipsum *rubentem* significat. Lin. 2. Pro أَنْتَخِبَنْ passivum أُنْتُخِبَنْ ponendum esse, adnotavit Tantâwius. Lin. 4. Metrum est generis Kâmil species tertia, in qua pro extremo versiculi pede مُتْفَا interdum مُتَفَا ponitur, Sacy gramm. arab. tom. 2. pag. 635. Lin. 6. Pro نَعَمْ وَٱللّٰهِ in cod. Petrop. نَعَمْ وَوَٱللّٰهِ scriptum est. Lin. 19. Pro عَنِ ٱلرِّجَالِ in cod. Petrop. مِنَ ٱلرِّجَالِ positum est. Lin. ;21. Cognomen ٱلْفَرَزْدَقُ El farasdak, quod poetae Arabi claro, Hemmâmo ben gâlib, inditum est, Kàmûs frustum massae farinaceae, vel frustum panis, significare dicit, ductumque esse ab بَرَازْدَهْ *massa farinacea*, vocabulo persico. Atque Müllerus quoque, qui in Ephemerid. asiat. Paris. ao. 1839. de lingua pehlevica exposuit, nomen Farasdak, poetae illi inditum, vocabulum persicum esse, sed *multiscium* vel *perdoctum* significare censet, quum ex praepositione *ferâs* et *dâo* vel *dak* i. e. *sciens*, compositum esse videatur. Lin. 22. Pro مَزِيدِ بْنِ أَبِي ٱلْأَزْهَرِ in cod. Paris. مزيد ابى الازهر scriptum est. Pro مَزِيد vero fortasse rectius مَزْيَد ponitur, quod nomen viri esse perhibet Kâmûs pag. 370.

Pag. 38. lin. 1. Pro سِبَّاط fortasse سِبَاط ponendum est, nomen illius citharoedi, de quo supra diximus pag. 20. Lin. 2. Pro طَبْيَة in cod. Petrop. طيبه scriptum est. Pro عَنَى ponendum esse passivum عُنِيَ *operam dedit* adnotavit Tantâwius, itemque Fleischerus, qui adiecit, quae Dschauharius de hac forma passiva exponit: عُنِيَ بِحَاجَتِهِ يُعْنَى بِهَا عَلَى مَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ عِنَايَةً فَهُوَ بِهَا مَعْنِيٌّ عَلَى مَفْعُولٍ وَإِذَا أَمَرْتَ مِنْهُ قُلْتَ لِتُعْنَ بِحَاجَتِي . Lin. 7. Pro عَرَفَ passivum عُرِفَ ponendum esse adnotavit Fleischerus; sensus igitur est: „quoad illum hominem ita sentire in vulgus pervulgatum est, atque etiam Mabed, quae de eo ferebantur, comperit.“ Lin. 9. Verba فَٱكْتَرَى سَفِينَةً — إِلَى ٱلْأَهْوَازِ in cod. Petrop. omissa sunt. Lin. 11. Pro

قَمِر a Tantàwio قَمِر ponitur. Lin. 12. Pro جَوَارِيَهْ pone جَوَارِيَهْ accusativum. Lin. 15. Metrum horum versiculorum, ab Ennâbiga compositorum, est Bassît. Carmen aliud, satis clarum, quod verbis بَانَتْ سُعَادُ incipit, Kaab ben sohair in laudem Mohammedis pepigit; quod Freytagius edidit, Bonnae 1822. Poetas Arabes novem, qui Ennâbiga cognomine utebantur, enumerat Kâmûs pag. 1129. Quorum quinam hos versiculos composuerit nescio, qnum nomen gentilitium non addiderit Ispahânensis. Sunt versiculi mordaces, quibus poeta feminam quandam perstringit; quam pulcherrimam quidem tribus Balijjidarum, sed ita tamen comparatam esse, ut nemo eam depereat, nisi qui fatuus sit, vel enervis et libidinosus, qui per somnum illam feminam reminiscens polluatur. *El gaur* ٱلْغَوْرُ i. e. locus depressior, est nomen terrae depressioris, Tihâmae ad occidentem versus sitae, aliorumque aliquot locorum, Kâmûs pag. 621. *Idam* اِضَمُ montem quendam esse, locumque alium prope El medînam situm, perhibet Kâmûs pag. 1573. Vocabulum اِحْدَى *una* hoc loco significat unicam vel pulcherrimam; quemadmodum ٱبْنَ اِحْدَاهَا in monilibus aureis Samachscharii ponitur, ed. Fleischer. pag. 47. adnotat. 12. et nervosius اِحْدَى ٱلْأَحَدِ *prorsus unica*, quod Kâmûs pag. 339. ٱلْأَمْرُ ٱلْمُتَفَاقِمُ *rem eximiam* significare dicit. *Balijjidae* بَنُو بَلِيٍّ gens arabica sunt, Kâmûs pag. 1848. ortique ab بَلِيُّ بْنُ عَمْرِو بْنِ ٱلْحَافِ بْنِ قُضَاعَةَ avo, Sojûtii Lubb ed. Veth pag. 44. Singularem ٱلْفُؤَادُ aut pro فُؤَادِى *cor meum*, aut tanquam nomen collectivum pro ٱلْأَفْئِدَةُ *corda*, positum existimari posse adnotavit Fleischerus. Utrolibet vero probato, qnae sequuntur verba efficiunt ٱسْتِثْنَآءً مُنْقَطِعًا *exceptionem disiunctam*, sive eam, in qua res, quae excipitur, natura sua est diversa ab iis, ex quibus excipitur; unde fit, ut ٱلسَّفَاهُ et ذِكْرَهُ in accusativo posita sint, Sacy gramm. ar. tom. 2. par. 713. 1094. Alia horum verborum structura, eaque paulo argutior, admitti potest, quae genitivis ٱلسَّفَاهُ et ذِكْرَهُ utitur; tum ٱلَّا ٱلسَّفَاهُ وَٱلَّا ذِكْرَهُ pro ٱلَّا أَفْئِدَةُ ٱلسَّفَاهِ وَٱلَّا فُؤَادُ ذِكْرَهُ ponuntur. Nomen actionis ذِكْرَهُ *recordatio* hoc loco pro nomine agentis ذُو ذِكْرَهُ *recordans* positum esse, praedicatum singulare masculinum حَلِمَ demonstrat. Lin. 19. Pro ٱلْغَنَآءُ pone ٱلْغَنَآءَ accusativum, ex يُدْرِيكَ pendentem, ita, ut مَا هُوَ explanationem ad ٱلْغَنَآءَ adiectam efficiant. Lin. 19. Pro أَلَا تُمْسِكُ *nonne tacebis?* sive: *sane tacebis!* aptius poni أَلَا تُمْسِكْ *agedum, tace!* existimat Fleischerus. Nam particula أَلَا futuro praemissa introducit interrogationem ad-

firmantem sive adfirmationem nervosiorem; quod Dschauharius ita exponit: أَلَا حَرْفٌ يُفْتَحُ بِهِ ٱلْكَلَامُ لِلتَّنْبِيهِ تَقُولُ أَلَا إِنَّ زَيْدًا خَارِجٌ كَمَا تَقُولُ ٱعْلَمْ أَنَّ زَيْدًا خَارِجٌ. Sed particula أَلَّا futuro praemissa introducit increpationem iubentem, proptereaque explanator enchiridii studiosi, ed. Caspari pag. 4. particulam illam dicit poni لِلتَّحْضِيضِ *ad instigandum*, duplicemque eius usum, quum aut praeterito, aut futuro praemittatur, ita definit: فَمَعْنَاهَا اذا دَخَلَتْ عَلَى ٱلْمَاضِى ٱلتَّوْبِيخُ وَٱللَّوْمُ عَلَى تَرْكِ ٱلْفِعْلِ وَمَعْنَاهَا فِي ٱلْمُضَارِعِ الحَثُّ عَلَى ٱلْفِعْلِ وَالطَّلَبُ لَهُ فَهِىَ فِي ٱلْمُضَارِعِ بِمَعْنَى ٱلْأَمْرِ. Particula أَلَا imperativo praemissa valet: *agedum!* ut: أَلَا أَعْجَبْ agedum, mirare! Kosegarten chrest. ar. pag. 67. Lin. 23. Metrum est Ramal. ***Filia Asditae*** est لَيْلَى بِنْتُ الجُودِيّ Leila bint el dschûdi, amica Abdarrachmâni ben abi bekr, qui filius fuit Abi bekri, chalifae primi. Femina autem illa, Damasci orta, erat filia principis cuiusdam Arabis Gassânidae, qui الجُودِى بْن عَدِىّ بْن عِمْرَان بْن أَبِي عَمْرٍو ٱلْغَسَّانِى adpellabatur. Primo Abdarrachmân eam vidit Hierosolymis, amoreque eius captus est; quam ob rem Omar chalifa, Damasco ab Moslemis expugnata, eam dono dedit Abdarrachmâno. In vita Abdarrachmâni, ubi illum versiculum Ispahânensis iterum refert, pro يَا ٱبْنَةَ ٱلْأَزْدِيّ ab eo يَا ٱبْنَةَ الجُودِيّ ponitur.

Pag 39. lin. 3. Pro أَنْتَ بَعْدِى in cod. Petrop. انت تغدى scriptum est. Lin. 6. Vocabulum وَٱلْغِنَآءَ in accusativo ponitur, quia Wâwa praemissa valet: *cum*; Sacy gramm. ar. tom. 2. par. 132. Lin. 6. Pro أَلَا تَكُفُّ *nonne abstinebis?* pone أَلَّا تَكُفُّ *agedum abstine!* qua de re modo exposuimus. Lin. 8. Metrum est generis Tawil species secunda. Pro فَتُوَدِّعِ a Tantâwio فَتُوَدِّعِ *ut mox illa valedicat* ponitur; quod ad الحَاجَةُ *negotium, res gerenda*, fortasse trahendum est. In codice Petrop. فنودع scriptum est, quod aut فَنُوَدِّعِ *ut mox valedicamus*, aut فَنُوَدَّعِ *ut mox nobis valedicetur* legi potest. In cod. Paris. فَتُوَدَّعِ *ut mox ei valedicetur* i. e. illi negotio. Si masculinum فَيُوَدَّعِ ponitur, verbum hoc ad ٱلرَّبْعُ pertinet: ut mox illi mansioni valedicetur. Verbum فَنُوَدِّعِ ex more poetarum pro فَنُوَدِّعْ positum est. Futurum apocopatum vero usurpavit, quia hoc verbum جَوَابُ ٱلْأَمْرِ est, Sacy gramm. ar. tom. 2. par. 66. Fâa praemissa est رَابِطَةٌ لِلْجَوَابِ *subnectens responsionem*, Kâmûs pag. 1971. Sacy anthol. arab. pag. 90. ar. Atque pro نَقْضِى quoque apocopatum نَقْضِ poni debebat, quia hoc verbum ex imperativo عُوجَا pendet; sed

metri causa ex licentia poetarum futurum indicativum posuit. Lin. 9. Coniunctio أَنْ valet: *quominus*, quia verbo تُعْجِلَانِى subest sensus prohibendi, quasi positum esset: لَا تَمْنَعُونِى *ne prohibete me!* Sacy gramm. ar. tom. 1. par. 1234. tom. 2. par. 841. Kosegarten gramm. arab. par. 1314. Lin. 10. Pro دَعْ in cod. Petrop. rectius دَعِى imperativus femininus positus est; nam أَلْعَيْنُ est femininum. Lin. 12. Kuthajjir poeta clarissimus fuit, Dscherîro atque El farasdako fere aequalis, cui nomen أَبُو صَخْرٍ كُثَيِّرُ بْنُ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ ٱلْأَسْوَدِ erat. Lin. 15. Pro فَسَكَتَ in cod. Petrop. فَأَمْسَكَ positum est, quod idem valet. Lin. 23. Pro nomine بِسَوْءٍ Tantâwius et Fleischerus rectius nomen actionis بِسُوءٍ poni existimant.

Pag. 40. lin. 2. Pro يَرْفُقُ a Tantâwio يُرَفِّقُ scribitur. Lin. 3. Pro أَخَذَتْهُ rectius أَخَذَتْهُ ponitur, quemadmodum lin. 15. scriptum est. Lin. 5. Pro عَنَى pone عُنِىَ passivum: *operam dedit.* Pro تُخُلِّ a Fleischero تَخَلَّ in forma prima, a Tantâwio تُخُلَّ ponitur. Pro وَبَقِى in cod. Petrop. وَيَبْقَى scriptum est. Lin. 9. Pro سَاعَةً pone سَاعَةَ definitum: *eo momento quo.* Pro وَٱللّٰهِ in cod. Petrop. وَوَٱللّٰهِ scriptum est. Pro قَصُرَتْ a Tantâwio قَصَّرَتْ ponitur. Lin. 12. Pro نَتَمَنَّى in cod. Petrop. نَتَهَنَّى scriptum est, quod pro نَتَهَنَّأَ *recreamur* positum esse videtur. Lin. 17. Unde nomen gentilitium أَلْقَلَانِىُّ ductum sit, nescio; num a loco قَالِيقَلَا Kâmûs pag. 1937.? Jn cod. Paris. القلانى scriptum est, in Petrop. القلاى. Lin. 19. Pro أَلْبَرِيدَ in utroque codice البزيد scriptum est. Lin. 20. Pro بِرْكَةٌ pone بِرْكَةً cum nunatione. Lin. 23. Metrum est Bassît. Adfert hos versiculos etiam El makînus, ed. Erpen. pag. 85. Pro لَهْفِى *pro dolor!* plerumque لَهْفَى scribi, adnotat Fleischerus, Hamâss. pag. 19. Enchirid. studios. ed. Caspari pag. 39.

Pag. 41. lin. 2. Pro آرَقَهَا *insomnem reddidit eam* a Tantâwio أَرَّقَهَا ponitur, quod idem significat. Lin. 4. Pro مُلَاءَةٌ *amiculum*, quod ex Freytagii lexico arabico, tom. 4. pag. 203. receperam, pone مُلَاءَةٌ rectam illius vocabuli formam, Kâm. pag. 35. Ita scripserunt etiam Tantâwius et Fleischerus Lin. 5. Pro فِيهَا apud El makinum ed. Erpen. pag. 86. مِنْهَا scribitur: quod fortasse rectius est. Ad نَهْلَةً *haustum unum* El makînus addit: بَانَ نُقْصَانُهَا مِنْهَا i. e. ex quo imminutio illius [baptisterii] adparuit;

quibus verbis haustus largus significatur. Lin. 8. Metrum est Kâmil. Lin. 13. Ad نَقَّصَ *deminuit* Tantâwius adnotavit: نَقَصَ أَفْصَحُ *elegantius* نَقَصَ *ponitur.* Lin. 14. Saîd el chair quidem a Fîrûsâbâdensi non laudatur, sed سَعْدُ الْخَيْرِ Saad el chair, homo quidam narrator, pag. 519. Lin. 17. Pro زَعْفَرَانَ pone زَعْفَرَانِ perinde ut pag. 36. Tantâwius vero flectionem illam non improbasse videtur; nihil enim adnotavit. Verba بُسِطَ — ٱلْبِرْكَةِ in cod. Petrop. omissa sunt. Lin. 22. Pro حَصَرٍ a Tantâwio حَضَرٍ ponitur. Pro يَقْتَرِحُهُ in cod. Petrop. يَقْتَرِعُهُ *eleget id* scriptum est.

Pag. 42. lin. 11. Metrum est generis Ramal species quinta, Sacy gramm. arab. tom. 2. pag. 638. Lin. 18. Pro تُحَصَّلُ *qui comparentur* a Fleischero يَحْصُلُ *qui praesto sint* ponitur. Lin. 22. Pro فَأُطْلِىَ rectius ponitur فَٱطَّلَى *unctus est,* Fleisch.

Pag. 43. lin. 1. Verba لَئِنْ لَمْ *nisi* ponenda esse censet Fleischerus; in utroque codice vero لَوْ لَمْ scripta sunt. Lin. 2. Verba مُزَجَّرُ ٱلْكَلْبِ Fleischerus significare censet: *qui increpatur a cane, quem abigit canis,* quemadmodum ponitur مَقْتُولُ عَمْرٍو *qui occisus est ab Amro;* quae verborum structura ab Arabibus إِضَافَةُ ٱلْمَفْعُولِ إِلَى ٱلْفَاعِلِ vocatur; vide Centum dicta Alii, ed. Fleischer. pag. 104. adnotat. ad. nr. 87. Bâam vero vocabulo مُزَجَّرٍ praemissam esse eam, quae Beth essentiae adpellari solet; sensum verborum vero esse hanc imprecationem: „nisi hunc hominem aliquatenus edocebo, quanta facultate canendi polleo, sim canibus abactus!“ Mihi quidem coniectura significata esse videtur: „nisi canendo hunc hominem edocebo, qualis sim, res eo deveniet, ut me prorsus despiciant, asperrimeque habeant.“ Nam modo dixerat Mabed, hominem illum, formoso habitu praeditum, a balneatore summa cura exceptum, ceteros homines vero, qui aderant, neglectos esse. Tantâwius non بِمُزَجَّرٍ sed بِمَزْجَرِ scribendum esse dicit, additque haec: مَزْجَرُ ٱلْكَلْبِ مَحَلُّ زَجْرِهِ وَذَلِكَ ٱلْمَحَلُّ ٱلْمُحْتَقَرُ فَمَعْنَى لَأَكُونَنَّ بِمَزْجَرِ ٱلْكَلْبِ لَأَكُونَنَّ مُمْتَهَنًا مُحْتَقَرًا مُبْعَدًا i. e. „*Masgar* canis est locus expulsionis eius; hic vero est locus contemtus. Itaque sensus verborum: profecto, ero in loco expulsionis canis, hic est: profecto, ero despectus, contemtus, abactus.“ Locus alius, in quo dictio illa eodem sensu posita est, apud Ispahânensem in vita Mohammedis ben âïscha exstat. Narrat autem ibi, aliquando, quum apud El walîdum ben jesîd, chalifam, Mabed et Mâlik ben abis samch, citharoedi clari, adessent, ad eos accessisse

Mohammedem ben àïseha, eitharoedum iuvenem, summoque honore eum a chalifa exceptum esse, citharoedis ceteris neglectis; quibus expositis, addit haec: فَغَضِبَ مَعْبَدٌ وَقَالَ يَا أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِنَّا مُقْبِلُونَ إِلَيْكَ بِأَقْدَارِنَا وَأَسْنَانِنَا وَإِنَّكَ تَرَكْتَنَا بِمَزْجَرِ ٱلْكَلْبِ وَأَقْبَلْتَ عَلَى هَذَا ٱلصَّبِيِّ i. e. „Tum Mabed irascens dixit: o princeps credentium, nos quidem te convenimus, homines arte praecellentes, aetateque provecti; tu vero nos relinquis in loco expulsionis canis, atque ad illum puerum te convertis.“ Quid vero sit locus expulsionis canis, non satis certe scio; num locus, in quem expellunt canem? Canes in urbibus orientis hoc quidem tempore paene non domestici sunt, sed feri per plateas oberrant, suo marte victum sibi parantes. Verba زَجَرَ ٱلْكَلْبَ valent نَهْنَهَهُ *abegit canem*, Kàmûs pag. 534. Lin. 5. Pro الا فَعَلَهُ pone إِلَّا فَعَلَهُ cum Teschdîdo. Lin. 8. Pro عَلُوَّهْ ad finem hemistichii secundi posito in cod. Paris. عَلَى وَّهْ scriptum est. Versiculos hos ad metrum Wâfir referri posse adnotat Fleischerus, si verba modo vitioso, ad sermonem vulgarem inclinante, sic proferuntur, ut vocalibus a nobis adscriptis significatum est; vocabulum عَلُوَّهْ *eheu* vero interiectionem doloris esse, qua sermo vulgaris utitur, ex عَلَى ٱلْوَّهْ vel عَلَى وَّهْ *proh dolor!* ortam. Nomen piscis vel anguillae سِلُّورٌ idem quod σίλουρος Graecorum esse videtur; vocales, quas posui, in apographo meo codicis Parisiensis, ab Ayda, Arabe, exarato adscriptae sunt. Apud Meninskium سَلُّورٌ exstat, ex Casirii bibliotheca sumtum; sed Casirius interdum pronuntiationem non satis explorate significat. Mabed, quum haec exponit, demonstrare vult, hominem illum, qui hospitio ipsum excepit, virum bonum quidem et benignum, sed ingenio hebeti praeditum, cantusque existimatorem ita pravum fuisse, ut miseram cantoris sui domestici cantilenam egregio Mabedi cantui praeferret. Lin. 9. Pro ٱلسَّمَكَ pone ٱلسَّمَكُ nominativum. Lin. 11. Metrum est Wâfir. Hic versiculus in memoriam revocat verba Virgilii: Malo me Galatea petit, eclog. 3. vers. 64. eaque, quae apud Theocritum 5. vers. 88. et 6. vers. 6. exstant. Lin. 16. De Rubaieha, cantrice clara, supra dictum est pag. 27. Lin. 17. Pro يَا ٱبْنَ عَاهِرَةِ ٱلدَّارِ cognomine Mohammedis ben àïseha, cuius mentionem pag. 15. fecimus, in codice Petrop. يَا ٱبْنَ عَائِشَةَ scriptum est. Lin. 19. De Ebn schammàs diximus pag. 22. Lin. 21. Pro عَنْ أَبِيهِ in cod. Par. قَالَ أَبِيهِ scriptum est.

Pag. 44. lin. 4. Pro هُذَيْلٍ Fleischerus rectius هُذَيْلَ poni existimat, quia nomina patrum, quando pro nominibus tribuum ponuntur, tanquam nomina feminina

declinationem secundam sequuntur. Lin. 7. Koaikiân nomen locorum aliquot, atque montis prope Mekkam siti, esse perhibet Kâmûs pag. 1077. Lin. 8. Pro فَدَنِى in utroque codice فدنى scriptum est; sed vocabulum solitum فَدَنًا *accessit* ponendum esse censet Tantâwius. Lin. 12. Pro وَتَخَلَّطِى a Tantâwio وَتَخَلَّطِى ponitur. Lin. 13. Pro حُجْرَتِهِ *atrii eius* a Fleischero et Tantâwio حُجْرَتِهِ *conclavis eius* ponitur. Lin. 16. Pro أُعْجَبُ *delectabar* a Tantâwio أَعْجَبُ *mirabar* scribitur. Lin. 18. Pro أَصْوَاتَا pone أَصْوَاتًا cum nûnatione. Verba أَمْسِكْ عَلَىَّ صَوْتَكَ transtuli: *audi ex me cantilenam tuam!* coniectura tantum ductus. Ad verbum illa valent: *tene in me vel ad me cantilenam tuam!* Apud Meidânium ed. Freyt. tom. 2. pag. 638. hoc proverbium exstat: أَمْسِكْ عَلَيْكَ نَفَقَتَكَ *tene ad te expensum tuum* i. e. cohibe sumtum, esto parcus! Lin. 19. Pro لِهِنْدِ pone لِهِنْدٍ cum nûnatione. Lin. 21. Pro وَصَاحَوا pone وَصَاحُوا cum Damma.

Pag. 45. lin. 1. Pro بِأَدَآءٍ غِنَآئِنَا غِنَآءٍ مِنَّا in cod. Par. بادا غنايناعنا منا scriptum est. Lin. 5. Pro لَفْقَتَ in cod. Petrop. انفقت scriptum est. Lin. 9. Metrum est generis Chafîf species quarta, Sacy gramm. ar. tom. 2. pag. 642. Lin. 12. Pro تَدْلِى مُصَفَّرًا ponendum esse تُدْلِى مُصَفَّرًا a Tantâwio edoctus sum, atque etiam in utroque codice مصفرا scriptum est. Deinde pro تِرْبِهَا a Tantâwio تِرْبِهَا poni videtur. Versiculos hos enim ita explicat: قُلْ لِهِنْدٍ وَتِرْبِهَا أَىْ مُسَاوِيهَا فِى ٱلسِّنِّ قَبْلَ ٱلْفِرَاقِ غَدًا إِنْ تَجُودِى مَقُولُ ٱلْقَوْلِ أَىْ إِنْ تُنْعِمِى بِٱلْوِصَالِ فَكَثِيرًا مَا بِتُّ سَاهِرًا يَعْنِى فَأَنَا أَسْتَحِقُّ وِصَالَكِ لِكَثْرَةِ مَا قَاسَيْتُ أَنْتِ خَيْرُ نِعْمَةٍ عِنْدَنَا يَدًا مَنْصُوبٌ عَلَى ٱلتَّمْيِيزِ فِى وُدٍّ بَيْنَنَا أَىْ بِسَبَبِ الْحُبِّ الْحَاصِلِ بَيْنَنَا أَوْ فِى حَالَةِ ٱلْوُدِّ حِينَ تُرْخِى شَعْرَكِ ٱلْأَسْوَدَ الْمَجْدُولَ مُصَفَّرًا بِٱلضَّادِ ٱلْمُعْجَمَةِ. Igitur versiculi illi sic reddendi sunt:

Dicito Hindae, eiusque sodali, ante quam
Instituatur iter longinquum cras:
„Quodsi iam mihi largiris optata, recte facis;
Nam sane diu noctes meas transegi pervigil!
Tu in amore eo, qui inter nos intercedit,

Beneficiorum mihi collatorum summum es,
Quando pandis capillum plexum,
Nigricolorem, atrum.

Amicae crastino die abiturae mentio fit saepius. Ita Omar ben abi rebìa pag. ٦٥ dicit: قَالَ الْخَلِيطُ غَدًا تَصَدُّعنا i. e. „dicit amica: cras separabimur.“ Nam pro تُصَدِّعُنَا ibi تَصَدُّعُنَا ponendum esse adnotavit Tantâwius. Atque Nossaib pag. ٢١١ ita: أَلَا لَيْتَ شِعْرِى ما ٱلَّذِى تُحْدِثِينَ لِى غَدًا غُرْبَةَ ٱلنَّأْىِ ٱلْمُفَرِّقِ وَٱلْبُعْدِ i. e. „o utinam scirem, quid mihi adlatura sis cras, peregrinatio abitus nos discindentis, et longinquitatis!“ Iter mox instituendum etiam pag. ١٩٠ verbis قَبْلَ شَحْطٍ مِنَ ٱلنَّوَى significatur. Vocabulo تِرْبٌ *aequalis, sodalis,* amica puellae significari solet; quemadmodum Omar ben abi rebîa pag. ٧٢ dicit: قَالَتْ لِتِرْبٍ لَهَا تُحَدِّثُهَا i. e. „dixit illa cuidam suae amicae, quacum colloquebatur.“ Interdum vero vocabulum illud virum aequalem significat; quod Tebrîsensis ita exponit: أَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ ٱلْأَتْرَابُ فِى ٱلنِّسَآءِ يُقَالُ هَذِهِ تِرْبُ فُلَانَةَ إِذَا كَانَتْ عَلَى سِنِّهَا وَرُبَّمَا ٱسْتُعْمِلَ ذَلِكَ فِى ٱلرِّجَالِ Hamâss. pag. 225. Imperativum قُلْ non ad لِهِنْدٍ modo, sed etiam ad لتربها referendum, igiturque لِتِرْبِهَا pronuntiandum esse, ideo parum probabile mihi videbatur, quia poeta in iis, quae sequuntur, non Hindam eiusque amicam, sed solam Hindam adloquitur.

Caput quartum.

Continet partem primam vitae Omari ben abi rebîa.

Deinde ex cantilenis tribus haec est. 46.

Cantilena

cui modos quatuor aptatos esse perhibet Ali ben el hossein.

Questus est El komait cursum suum, quum eum impellerem
Clareque hoc eloquutus esset, si modo posset verba facere;
Ideoque mihi propinquiorem quam ceteros equos meos eum colloco,
Praecipioque, ut non vilis habeatur, sed adficiatur honore.
Tum ei dixi: „Imperti oculo refrigerationem!
Nam parum curo te languescere et defatigari.
Perdam opes meas, profundamque cordis mei sanguinem,
Nisi meridie in Karno quiescam, si Deus me tuetur!"

Metrum ex genere Tawîl est. Verba „nisi meridie in Karno quiescam" significant eum properanter iter facere, ut iam meridie in illo loco quiescere possit. Est autem ille locus Karn el menâsil, cuius mentionem in suis carminibus saepius facit. Carmen hoc pepigit Omar ben abi rebîa Machsûmita. Cantus vero huius modi delecti, ab Ebn soraidscho compositus, est gravis secundus missus in curriculo digiti medii. Deinde ab Ishâko huic carmini aptatus est gravis secundus cum annulari, quem retulit Amr ben bâna. Porro ei aptatus est gravis primus, quem Jachja Mekkanus composuisse fertur; porro levis Ramali, quem ab Achmedo ben mûssa astronomo compositum ferunt; denique gravis secundus alius, ab El motadido confectus, isque praestantissimus. Atque Amr ben bâna quoque modum huic carmini aptavit; qui vero periit, quia, quae hic homo composuit, perierunt.

Tradidit mihi Dschachda, dixitque: haec mihi narravit Abu abdalla Hâschimita, qui dixit: aptavit Amr ben bâna modum quendam carmini: „Questus est El komait cursum suum." Quod mihi tradidit quaedam nostrarum matronarum, quae dixit: modum illum Mutajjamae proponere volebamus, ut, quomodo de eo sentiret, cognosceremus. Diximus igitur cuidam ancillae, quae ab Amro eum didicerat: „cane carmen:

„questus est El komait" ad modum illum novum!" Tum Mutajjama: „quid hoc modi novi est, recentisque El komaiti?" Respondimus: „modus ab Amro ben bâna compositus." Deinde eum cecinit illa ancilla. Mutajjama vero: „finem fac, finem fac! satis, superque, cecinisti. Per deum, sane asinus Honaini fractus magis quam modus ille refert El komaitum!"

47. Exponitur vita Omari ben abi rebîa, eiusque genus.

Fuit ille Omar, filius Abdallae, filii Abu rebîae, cui Abu rebîae erat nomen Hudsaifa, filii El mugîrae, filii Abdallae, filii Omari, filii Machsûmi, filii Jakadae, filii Morrae, filii Kaabi, filii Lowajji, filii Gâlibi. Reliqua pars huius genealogiae exposita est in genealogia Abu katîfae. Praenomen Omar ben abi rebîa erat Abul chattâb. Avus eius, Abu rebîa, cognominabatur Dsur rumchain, i. e. ***bihastius.*** Quod cognomen propter proceritatem accepit. Dicebant enim eum quasi duabus hastis ire.

Hoc mihi tradidit El harami ben abil alâ, qui dixit: hoc nobis narravit Essobair ben bekkâr, qui dixit: narravit mihi id patruus meus, atque Mohammed ben eddachchâk, qui id a patre, Eddachchâko, acceperat, cui ab Othmâno ben abdarrachmân, Jarbûita, traditum fuerat. Alii vero eum in proelio Okâdensi, duabus hastis instructum, pugnavisse, proptereaque Dsur rumchain adpellatum esse ferunt.

Atque hoc mihi tradidit item Ali ben ssâlich ben el heithem, qui dixit: hoc mihi narravit Abu hiffân, qui id ab Ishâko ben ibrahîm Maussilensi acceperat, cui traditum fuerat ab Mosab Sobairita, atque El meidânio, et Mohammede ben sallâm, atque El mussajjabio. Qui dixerunt: in illum hominem [***Dsur rumchainum***] dicit Abdalla ben essibara:

O, Deo commendata sit gens, quam peperit soror Sahmitarum!
Hischâm, atque Abu abd menâf, princeps ille pugnatorum,
Atque Dsur rumchain sunt leonini robore et intrepiditate.
Hi uterque hostem repellunt, dum ille e propinquo iaculatur,
Leones, qui despiciunt aemulos, abiguntque adversarios.
Hi in proelio Okâdensi tuiti sunt homines a clade,
Hique iis, quos procrearunt, donaverunt thesaurum nobilitatis eximiae.
Quodsi iuro: per domum Dei! non iuro falsum;
Certe nulli exstant fratres inter castella Syriae et Erradmum,
Qui probiores sunt quam filii Raitae, vel spectabiliores constantia.

48. Abu abd menâf est El fâkih, filius El mugîrae. Raita vero illa, cuius mentionem

facit, erat mater filiorum El mugîrae, ipsaque filia Saîdi ben saad, quae ex El mugîra peperit Hischâmum, Hâschimum, Abu rebîam et El fâkihum.

Hoc mihi tradiderunt Achmed ben suleimân ben dâwud Tûssensis atque El harami ben el alâ, qui dixerunt: nobis hoc narravit Essobair ben bekkâr, qui dixit: nobis hoc narravit Mohammed ben jachja ben abd el asîs ben abi thâbit, qui dixit: mihi hoc tradidit Mohammed ben abd el asîs, qui hoc ex Ebn abi nahschal audiverat, cui a patre traditum fuerat. Qui dixit: aliquando Abu bekr ben abdarrachmân ben el hârith ben hischâm, quum pecuniam ab eo exacturus eum convenissem, mihi dixit: „o avuncule, en haec quattuor millia dirhemorum; recita vero hos quattuor versiculos, atque dic: ex Hassâno eos audivi, quum eos recitaret legato Dei.“ Respondi: „Deus prohibeat, ne contra Deum, eiusque legatum, aliquid confingam. Sed si vis, dicam: „ex Aïscha audivi, quum eos recitaret“ hoc faciam.“ Ille vero: „minime hoc! nihil volo, nisi ut dicas: ex Hassâno eos audivi, quum eos recitaret legato Dei, adsidenti.“ Itaque ille sic mihi renitebatur, egoque renitebar ei; unde factum est, ut per aliquot dies non inter nos colloquéremur. Deinde vero me arcessivit, mihique dixit: „pange versiculos, quibus Hischâmum, filium dico El mugîrae, celebres, filiosque Omajjae.“ Tum ego: „nominatim eos mihi significa!“ Igitur nominatim illos significavit, addiditque: „recita illos versiculos, tanquam Okâdae editos, eosque dic a patre tuo compositos esse.“ Itaque pepigi illos versiculos, quorum primus est:

O, Deo commendata sit gens, quam peperit soror Sahmitarum.

Addidit ille: deinde eum conveni, dixique: „hos versiculos pepigit pater meus.“ Ille vero: „non ita res se habet; sed pepigit eos Ebn essibara.“ Addit ille: ita factum est, ut in libris hominum versiculi illi adhuc Ebn essibarae tributi sint.

Dixit vero Essobair: hoc mihi tradidit Mohammed ben el hassan Machsûmita, qui dixit: tradidit mihi Mohammed ben talcha, Omarum ben abi rebîa pepigisse versiculos illos:

O, Deo commendata sit gens, quam peperit soror Sahmitarum.

Hoc mihi tradiderunt Achmed ben abd el asîs gemmarius et Habîb ben nasr Mohallabida, qui dixerunt: narravit hoc nobis Omar ben schabba, qui dixit: narravit mihi hoc Mohammed ben jachja, qui dixit: mihi hoc narravit Abd el asîs ben imrân, qui dixit: tradidit mihi Mohammed ben abd el asîs, quae ab Abu nahschal acceperat, cui a patre tradita fuerant; quae cum iis consentiunt, quae Essobair tradit, ab illo accepta. Adiicit iis vero Omar ben schabba haec: dixit Mohammed ben jachja: soror illa Sahmi-

tarum, quam poeta laudat, est Raita, filia Saîdi ben sahm ben amr ben hossais ben kaab
49. ben lowaj. Fuit illa mater filiorum El mugîrae ben abdalla ben omar ben machsûm, qui erant Hischâm, Hâschim, Abu rebîa, El fâkih, et aliquot alii, qui non reliquerunt prolem. Ad illos homines respicit Abu dsuwaib, ubi dicit:

Rudente gutture praeditus, qui semper esse videtur
Servus aliquis gentis Abu rebîae efferatus.

Splendor huius gentis in proverbium cessit. Nomen Abdallae ben abi rebîa tempore paganismi erat Bodschair; legatus Dei vero eum adpellavit Abdallam. Koraischitae eum El idl i. e. *aequipondium* vocabant. Nam Koraischitae tempore paganismi anno uno suis impensis totam Kaabam convestiebant, annoque altèro Bodschair suis impensis eam convestiebat. Igitur illo nomine declarare volebant, sibi omnibus in hac re peragenda Bodschairum solum quasi aequipondium esse. De eo Ebn essibara dixit haec:

Bodschair, filius Dsur rumchaini, me adfecit honore,
Promtaque erga me fuit eius liberalitas, non tarda.

Alii vero El idlum fuisse dicunt El walîdum ben el mugîra. Abdalla ben abi rebîa erat mercator dives, cui commercium in El jemena erat, numerabaturque inter homines opulentissimos. Mater eius erat Asmâa, filia Machrabae, vel, ut alii ferunt, Machramae. Erat illa unguentaria, ad quam unguenta ex El jemena adferebantur. In matrimonium eam duxit etiam Hischâm ben el mugîra, cui Abu dschahlum et El hârithum, filios Hischâmi, peperit. Est illa igitur mater horum duorum hominum, porroque mater Abdallae et Ajjâschi, filiorum Abu rebîae.

Hoc mihi tradiderunt El harami atque Tûssensis, qui dixerunt: nobis haec narravit Essobair, qui dixit: haec mihi narravit patruus meus, cui ab El wâkedio tradita fuerant; qui dixit: Asmâa, filia Machrabae, unguenta vendebat El medînac. Qua de femina hoc narravit Arrubajjia, filia Muawwidsi ben afr, Anssâria, cuius pater in proelio Bedrensi Abu dschahlum interfecerat, cui caput vero abscidit Abdalla ben masûd; quamquam alii ab ipso Abdalla ben masûd illum interfectum esse ferunt. Narrat igitur Arrubajjia, ad se venisse Asmâam, filiam Machrabae, ungnenta sua vendituram, cum nonnullis feminis. Addit Arrubajjia: tum Asmâa interrogavit, quaenam essemus, nosque ortum nostrum ei exposuimus. Quo comperto, illa: „tu igitur, inquit, filia illius hominis es, qui dominum suum interfecit!“ quibus verbis Abu dschahlum significabat. Respondi: „minime hoc; sed filia illius hominis sum, qui servum suum interfecit!“ Tum illa: „tibi aliquid mei unguenti vendere, mihi non licet.“ Egoque: „neque mihi aliquid huius

unguenti emere licet; sane nunquam inveni unguenta, quae foeterent, nisi tua." Quibus dictis surrexi, quanquam, per Deum, nunquam unguenta videram suaveolentiora quam illa; contemnebam ea ideo tantum, quia Asmâae indignationem movere volebam.

50.

Abdalla ben abi rebîa servos Habessinios habebat, qui ministeriis omnibus fungebantur. Traditum est ab Sofjâno ben ojaina, homines quosdam legato Dei, quum ad proclium Honainense proficisceretur, dixisse: „nonne Habessinios filiorum El mugîrae adsumere vis adiutores?" Illum vero respondisse: „in Habessiniis nihil boni inest; si esuriunt, furantur; sin satures sunt, scortantur. Sed duae tamen virtutes in iis insunt, suppeditatio cibi, et fortitudo in adversitate." Praefecit legatus Dei Abdallam ben abi rebîa El dschenedae, eiusque pagis; cui terrae praefuit, quoad occisus est Omar, quem misericordia amplectatur Deus. Quod ab Ebn essobairo traditum est, qui id a patruo acceperat. Dixit ille: narravitque mihi Ebn el madschuschûn, etiam ab Othmâno ben affân illum illi terrae praefectum esse. Mater Omari ben abi rebîa erat ancilla, cui nomen erat Medschdae, quam captivam adduxerant ex Hadramauta, vel, ut alii ferunt, ex Himjaritis. Dixerunt Abu muhallim et Mohammed ben sallâm: fuit illa ex Himjaritis, indeque factum est, ut Omar ben abi rebîa ad poesin amatoriam se conferret; nam in proverbio sunt blanditiae amatoriae Jemenicae et lusus amatorius Hidschâsiens. Dixit Omar ben schabba: mater Omari ben abi rebîa erat ancilla nigra ex Habessiniis illis, qui Farassân vocantur. Sed hoc per errorem traditum est ab Abu seido; femina enim illa fuit mater eius fratris, El hârithi ben abdalla, qui El kûba cognominabatur, eratque illa christiana. El hârith ben abdalla vero fuit homo nobilis, generosus, religiosusque, qui in principibus Koraischitarum numeratur. Dixit Essobair ben bekkâr: mentionem illius viri aliquando fecit Abd el mâlik ben merwân, postea quam illum Abdalla ben essobair praefectum creaverat. Dixit igitur ille: „mitte Aufum, et procede ultra; nullus ingenuus est in valle Aufi." Tum ei Jachja ben el hakam: „quisnam, inquit, est El hârith, filius matris nigrae?" Abd el mâlik vero illi: „est ille is, quem eius mater peperit meliorem eo, quem peperit mater tua." Hoc mihi tradidit Ali ben ssâlich, cui ab Ishâko ben ibrahîm traditum fuerat, qui id ab Sobairida, atque El madâïnensi, et Mussajjabida, acceperat: mater Omari ben rebîa mortua est christiana; filium vero illa hoc celaverat. Homines nobiliores quum ad eius funus accessissent, El hârith ex mulieribus murmura audivit. Causam rei sciscitatus, matrem mortuam esse christianam comperit, crucemque in eius collo inventam esse; quod illa eum celaverat. Itaque El hârith ad homines illos egressus: „revertimini domum, inquit, misericordia vos amplectatur Deus! sunt matri meae ho-

mines, sacris iisdem, quibus illa, addicti, qui meliori iure, quam nos et vos, eam sibi vindicabunt." Tum illi hoc eum recte sensisse existimaverunt, idque, quod fecerat, mirati sunt.

51. Descriptio cantus, cuius mentio fit in his narrationibus.

Cantilena.

O Deo commendata sit gens, quam peperit soror Sahmitarum!
Hischâm, atque Abu abd menâf, princeps ille pugnatorum,
Atque Dsur rumchain, sunt gentes, praeditae robore et intrepiditate;
Hi uterque hostem repellunt, dum ille e propinquo iaculatur.

Metrum est ex Hesedsch constricto. Cantus, a Mabedo compositus, est levis Ramali, ut tradidit Hammâd. Haec mihi tradidit Mohammed ben chalaf wakì, qui dixit: dixit Ismaîl ben mudschamma: haec nobis tradidit El madâïnensis, qui id accepit ab Rostam ben ssâlich, qui dixit: Jesìd ben abd el mâlik aliquando dixit Mabedo: „volo tibi exponere, quid de te sentiam. Si vero alia profero, quam quae ipse sentis, noli verecundari haec mihi opponere!" Respondit Mabed: „o princeps credentium, dominus tuus in eo loco te posuit, ut tibi non refragetur, nisi qui in errore versatur, neque tibi aliquid opponat, nisi qui peccat." Tum Jesìd: „quod in cantu tuo deprehendo, id in cantu Ebn soraidschi non item invenio. Deprehendo enim in cantu tuo firmitatem, in illius hominis cantu vero inflectionem et mollitudinem." Cui Mabed: „per illum, qui chalifatu suo ornavit principem fidelium, eumque servis suis gratificatus est, procuratoremque sui prophetae genti eum praefecit, non perperam definivit princeps credentium naturam meam, naturamque Ebn soraidschi, sentitque ita etiam Ebn soraidsch, idemque ipse sentio. Sed si principi credentium placet, ut mihi dicat, num definitio illa aliquid de dignitate mea detrahere ipsi videatur, hoc faciat!" Jesìd vero: „minime hoc, inquit; sed oblectationem animi ceteris rebus omnibus praefero." Tum Mabed: „mi domine, quodsi vero Ebn soraidsch cantui levi studet, ego vero ad plenum integrumque propensus sum, egoque in occidentem tendo, ille vero ad orientem versus procedit, quoniam tempore fiet, ut coeamus?" Chalifa vero: „potesne imitari, inquit, tenerum Ebn soraidschi cantum?" Respondit Mabed: „sane possum." Quibus dictis, statim modum levem composuit, aptatum carmini:

O, Deo commendata sit gens, quam peperit soror Sahmitarum!

quattuor illos versiculos complectenti, eumque cecinit. Quo audito, Jesìd exclamavit: „modum egregium composuisti, per Deum, mi domine! iterum eum cane, devoveantur

pro te pater meus, materque mea!" Iterum igitur ille modum illum cecinit. Tum chalifa: „iterum eum cane, devoveantur pro te pater meus, materque mea!" Iterumque eum cecinit Mabed. Chalifam vero gaudium eo abripuit, ut de sella exsiliret, ancillisque suis succlamaret: „facitote id quod facio!" Quibus dictis, per domum circumcurrere coepit, illaeque cum eo cucurrerunt. Ipse vero clamabat:

O domus, fac me circumcurrere! O Korkor, prehende me! 52.
Juravisti quidem dudum, certe te me repudiaturam esse,
Neque me conventuram esse! Per Deum, miserere mei!
Non meministi iuris iurandi mei?

Addit narrator: neque desiit ille circumcurrere perinde ut pueri circumcurrunt, circumcurrentibus cum eo ancillis, quoad concidit, quum animus eum reliquisset, ancillaeque super eum corruerunt, ita ut neque ipse, neque ancillae mentis compotes essent. Tum famuli ad chalifam accurrerunt, ancillisque, quae super eius tergo iaciebant, sublevatis, eum asportaverunt, iamque animus ad eum redierat, vel in eo erat, ut rediret.

Revocatur oratio ad historiam Omari ben abi rebîa.

Omar ben abi rebîa filium habebat, qui Dschuwân adpellabatur. In quem dicit El ardschi:

Testificatur mihi Dschuwân amorem illius puellae;
Nonne testis incorruptus de illa exstitit Dschuwân?

Hoc mihi tradidit El harami, qui dixit: hoc nobis narravit Essobair ben bekkâr, qui dixit: nobis hoc narravit Jachja ben mohammed ben abdalla ben thaubân, qui dixit: Dschuwân, filius Omari ben abi rebîa, ad Sijâdum ben abdalla, Hârithidam, qui illo tempore provinciae Hidschâsensi praefectus erat, perrexit, testimoniumque quoddam apud eum reddidit. Tum Sijâd recitavit illum versiculum:

Testificatur mihi Dschuwân amorem illius puellae;
Nonne testis incorruptus de illa exstitit Dschuwân?

Quod carmen ab El ardschio compositum est. Deinde Jesîd: „testimonium tuum, inquit, fide dignum existimamus" idque ratum habuit. Homo quidam alius vero quam Essobair tradit, Dschuwânum deinde ad El ardschium perrexisse, eique dixisse: „quid mihi tecum rei est, ut carminibus tuis me infames? Quando testimonium de amica tua reddere

me inssisti? Et quando de huius generis re testimonium dedi?“ Erat enim ille homo pius.

Hoc mihi tradidit El harami, qui dixit: haec nobis narravit Essobair, qui dixit: mihi hoc narravit Bekkâr ben abdalla, qui dixit: princeps quidam, qui Mekkae praeerat, provinciae Tabâlensi praefecit exactorem Dschuwânum, filium Omari. Qui Chathamitis decumas pecorum imposuit tam graves, ut illi annum Dschuwâni constituerent aeram. Propterea dixit Dobâra ben ettofail:

Utrum nobiscum consuescet Leila, etsi squalemus,
Anno illo adflicti, an opprimemur contemtu?

Cantilena.

53. **Ego illi feminae videor lorum esse detritum;**
Sed placet ei homo blandus, cincinnatus, oleo nitens.
Quodsi illa me vidisset in diebus illis praeteritis,
Qui ex biennio erant, quod antecessit annum Dschuwâni,
Nobilissimum gentis meae me esse vidisset, flagravissetque
Inter nos amor, cumque servavissemus cura summa!
Prohibet quidem illa animas sitientes ab amore;
Hae vero tamen colla ad eum reflectunt.

Tradit Habasch cantum, qui his versiculis aptatus est, composuisse El garîdum, eumque esse gravem secundum cum annulari. El hâschimi vero eum ab Karârîto confectum esse perhibet. Porro narratores illi tradiderunt hoc: habebat Omar etiam filiam, quae Amat el wâchid adpellabatur, atque apud Hodsailitas nutriebatur. In quam dixit Omar ben abi rebîa, quum eam quaesiturus iter fecisset, atque a via aberravisset:

Nesciebat, igiturque ei ignoscat eius dominus,
Quid ipsa molestiae nobis imposuerit, Amat el wâchid!
Imposuit illa iumentis nostris dira;
Percunctantur de tentorio Abu châledi;
Percunctantur de magistro Abu kâhili;
Exstincta est defatigatione vox inquisitoris.

Tradidit nobis hoc Mohammed ben chalaf ben el marsubân, qui id ab Abu bekro, Amerita, acceperat. Hoc mihi tradiderunt Achmed ben abd el asîs el dschauhari et Habîb ben nasr, Mohallabida, qui dixerunt: nobis hoc narravit Omar ben schabba, qui dixit: mihi hoc narravit Jakûb ben el kâssim, qui dixit: hoc nobis narravit Osâma ben seid ben el hakam ben awâna, qui id ab Awâna ben el hakam acceperat, qui dixit: puto hoc ab El hassano traditum esse, qui dixit: natus est Omar ben abi rebîa nocte ea, qua Omar

ben el chattâb interfectus est; quanta igitur veritas tunc sublata est, quantaque orta futi-
litas! Addit Awâna: mortemque obiit Omar ben abi rebîa, prope septuaginta annos natus,
vel etiam hos annos egressus. Hoc mihi tradiderunt El dschauhari atque Mohallabida,
qui dixerunt: nobis hoc narravit Omar ben schabba, qui dixit: mihi hoc narravit Abdalla
ben el harith, qui id ab Ebn dschoraich acceperat, cui ab El atâ traditum fuerat, qui
dixit: Omar ben abi rebîa mihi aetate praestabat, fere primo islamismi tempore natus.

Hoc mihi narraverunt El dschauhari atque Mohallabida, qui dixerunt: nobis hoc
narravit Omar ben schabba, qui dixit: hoc mihi narravit Hârûn ben abdalla Sohrida,
qui dixit: mihi hoc narravit Ebn abi thâbit; porroque id mihi narravit Ali ben abi ssâ-
lich ben el heithem, qui id ab Abu hiffân acceperat; cui ab Ishâko traditum fuerat, qui
id audiverat ex El mosajjabio, et Sobairida, atque El madâïnensi, et Mohammed ben
salâm, qui dixerunt: dixit Ajjûb ben sajjâr; porroque id mihi tradidit El harami, qui 54.
dixit: mihi hoc narravit Mohammed ben hassan, Machsûmita, qui id audiverat ex Abd
el asîso ben imrân, cui ab Ajjûbo ben sajjâr traditum fuerat, qui id ex Omaro eddsakâ
audiverat, qui dixit: quum aliquando Ebn abbâs in templo sacro versaretur, adessentque
apud eum Nâfi ben el asrak, hominesque aliquot Châredschitae, qui illum interrogabant,
ad eos accessit Omar ben abi rebîa, indutus duabus vestibus coloratis, roseis, vel luto
rubro tinctis, templumque intravit, atque apud eos consedit. Tum Ebn abbâs ad eum
accedens: „recita, inquit, nobis aliquid!" Recitavit igitur ille haec:

Utrum ab gente Noomae venies matutinus, eo rediturus
Cras mane, an venies vesperi, discessurus circa meridiem?

quoad totum carmen absolvit. Nâfi ben el asrak vero, ad illum se convertens: „time
Deum, inquit, o Ebn abbâs! Nos enim iecora camelorum ad te propellimus, de rebus
licitis et prohibitis te interrogaturi; tu vero morosus te a nobis avertis, quia adolescens
delicatus, qui ex delicatis Koraischitarum est, te convenit, tibique recitat versiculum hunc:

Vidit illa hominem, qui, quando sol radiat,
Exstat misellus, vesperi vero aberrat a via.

Tum Ebn abbâs: „non ita se habet hic versiculus." Addit narrator: Nâfi vero: „quo-
modo igitur se habet?" Adiicit narrator: tum Ebn abbâs: „poeta, inquit, dixit haec:

Vidit illa hominem, qui, quando sol radiat,
Sudore manat, vesperi vero frigore horret."

Cui Nâfi: „sane memoriae, inquit, te hunc versiculum infixisse credo." Atque Ebn ab-
bâs: „ita est; quin si vis, totum carmen tibi recitem, hoc tibi recitabo!" Respondit

Nâfi: „sane hoc volo.“ Tum Ebn abbâs carmen illud ei recitavit, quoad totum hoc absolvit.

In narratione alia vero, quae non ab Omaro ben schabba tradita est, Ebn abbâs primo carmen illud ab initio ad finem, deinde inversum a fine ad initium recitasse fertur, quamquam id nunquam audiverat, nisi illo die, idque improvisum. Addit narrator: hoc autem summum acumen demonstrat. Tum homo quidam dixit Ebn abbâsso: „non vidi ullum te acutiorem.“ Cui ille: „ego vero, inquit, non vidi ullum, qui acutior esset, quam Ali ben abi tâlib, qui consalutetur.“ Addit narrator: „Ebn abbâs dicere solebat: nihil audivi unquam, quin id tradere potuerim, profectoque, quando vocem praeficae audio, aurem obturo, ne in memoria retineam ea, quae illa dicit.“ Adiicit narrator: quum Ebn abbâssum quidam eius sociorum in eo reprehenderet, quod illud carmen memoria comprehendisset, respondit: „est illud ex gente Noomae!“ quibus verbis carmen egregium illud esse significabat. Ebn sobair in ea narratione, quam a patruo acceptam tradit, addit haec: postea Ebn abbâs saepe dicebat: „num quid novi Mugîrida ille pepigit postea quam nos convenit?“ Addit idem: hoc mihi narravit Abdalla ben nâfi ben thâbit, qui dixit: Abdalla ben essobair, quum hunc versiculum, ab Omaro ben abi rebîa compositum,
55. „sudore manat, vesperi vero frigore horret“ audivisset, dixerat: minime ita; sed sic: „exstat misellus, vesperi vero aberrat a via.“ Dixerunt Omar ben schabba, et Abu hiffân, atque Essobair in narratione sua: deinde Ebn abbâs, ad Ebn abi rebîa conversus: „recita, inquit, aliquid!“ Recitavit igitur ille hoc: „Procul erit cras mansio nostrorum vicinorum.“ Quibus dictis, tacuit. Tum adiecit Ebn abbâs: „certeque domus illa perendie etiam magis procul erit.“ Omar vero: „sane ita, inquit, pepigi, tueatur te Deus! Num hoc carmen iam audivisti?“ Respondit ille: „non id audivi; sed haec adiici debent.“

Haec mihi tradidit El harami ben abil alâ, qui dixit: nobis hoc narravit Essobair ben bekkâr, qui dixit: mihi hoc narravit Jakûb ben ishâk, qui dixit: Arabes Koraischitis principatum cuiuscunque rei adsignabant, excepta poesi, quam illis non adtribuebant, quoad Omar ben rebîa exstitit. Hoc vero exorto, poetae Koraischitis etiam poesin addixerunt, neque quidquam iis abiudicaverunt. Dixit Essobair: audivique ex patruo meo, quum narraret quae ab avo meo acceperat, cum iis, quae modo exposui, concinentia. Dixit idem: porroque viri aliquod docti mihi narraverunt, Ennossaibum dixisse: „sane Omar is nostrum est, qui optime describit dominas thalamorum.“ Dixit idem: dixit El madâïnensis: Solaimân ben abd el mâlik aliquando dixit Omaro ben abi rebîa: „quid te prohibet, quo minus me celebres laudibus?“ Cui ille respondit: „viros ego non celebro, sed laudes mulierum tantum cano.“ Addidit idem: Ebn dschoraich dicere solebat: ad

puellas virgines, in conclavibus suis commorantes, nihil perfertur, quod magis iis noceat, quam carmina Omari ben abi rebîa. Dixit essobair: narravitque mihi hoc patruus, qui id ab avo meo acceperat; idemque Ishâk in iis commemoravit, quae ab Abu hiffân tradita exposuimus, qui ab Ishâko ea acceperat, cui ab El madâïnensi tradita fuerant; qui dixit: aliquando Hischâm ben urwa dixit: „ne iubete pueros vestros recitare carmina Omari ben abi rebîa, ne ad impudicitiam delabantur!“ Deinde recitavit haec:

Iam emisi ancillam meam, eique dixi: „age caute,
Atque dic blandiloqua Seinabae: voti compotem fac Omarum tuum!“

Hoc mihi tradidit Ali ben abi ssâlich, qui dixit: mihi id narravit Abu hiffân, 56.
cui ab Ishâko traditum fuerat, qui id ab Sobairida acceperat, qui dixit: mihi hoc narravit pater, cui id tradiderat Samura Dûmânita, qui ex Himjaritis erat; qui dixit: quum aliquando domum sacram circumirem, circumeuntem ibi vidi hominem senem quendam, quem Omarum ben abi rebîa esse dixerunt. Quo comperto, dextram eius complexus, ei dixi: „o Ebn abi rebîa!“ Ille vero: „quid vis?“ Tum ego: „num omnia ea, quae in carminibus tuis a te exposita sunt, fecisti?“ Ille: „mitte me!“ inquit. Ego vero: „per Deum te obtestor!“ Tum ille: „feci ea, sed veniam eorum a Deo peto!“ Dixit Ishâk: nobis narravit El heithem ben adi, ex Hammâdo arrâwija se audivisse, aliquando nonnullos homines ab Hammâdo quaesivisse, quid de carminibus Omari ben abi rebîa sentiret, tumque illum respondisse: „haec carmina sunt pistacia decorticata.“

Haec mihi tradidit El harami, qui dixit: nobis id narravit Essobair, qui id a patruo acceperat, qui dixit: El farasdak, quum aliquid ex carminibus amatoriis Omari audivisset: „hoc est illud, inquit, quod poetae quaerebant, sed non repererunt, quum mansiones complorarent; ille homo vero in hoc incidit.“ Dixit idem: El kûfae homo quidam erat iuris peritus, apud quem homines se congregabant, ut de litteris ibi disputarent. Quo loco quum aliquando fieret mentio carminum Omari ben abi rebîa, ille homo haec carmina exilia esse dixit. Tum caeteri: „quem statuis arbitrum?“ Hammâd arrâwija quum forte praeteriret, homo ille: „hunc hominem, inquit, statuo arbitrum.“ Itaque illi dixerunt Hammâdo: „quomodo sentis de eo, qui Omarum ben abi rebîa nihil egregii pangere contendit?“ Respondit Hammâd: „ubinam est is? me ad eum adducite!“ Illi vero: „quid ei faciemus?“ Quibus Hammâd: „eius matrem adgrediemur, tumque ea fortasse aliquem pariet, qui melior sit Omaro.“ Dixit Ishâk: dixitque Abul mikwam Anssârita: nulla re alia tantum, quantum carminibus Omari ben abi rebîa, in Deum peccatum est. Porro dixit Ishâk: hoc mihi narravit Kais ben râkid, qui dixit: mihi hoc narravit pater, qui dixit: audivi ex Omaro ben abi rebîa, quum diceret: olim quum iuvenis essem,

me deperibant, quamquam ego non deperibam ullam; iam vero eo delapsus sum, ut puellis formosis blandiar usque mortis diem. Aliquando puellae duae me convenerunt, quarum altera mihi: „adclina te ad me, inquit, ut tibi aliquid in aurem insusurrem!“ Quum igitur ad eam me inclinassem, altera ad me accessit, meque mordere coepit; sed morsum eius non sentiebam prae voluptate, quam ex insusurratione alterius capiebam. Dixit Ishâk: hoc tradidit Abd essamad ben el mufaddal Rakkâschita, cui id tradiderat Mohammed, filius cuiusdam hominis, Sohritae, cuius nomen Ishâk oblitus erat, qui id audiverat ex Abdalla ben salama ben aslam, qui dixit: quum aliquando in Dscherîrum incidissem, ei dixi: „o Abu hasra, carmina tua ad El medînam delata sunt, igiturque volo, mihi aliquid ex iis recites.“ Ille vero: „vobis, o Medînenses, inquit, adprime placent carmina amatoria; in his vero super ceteros excellet Machsûmita ille;“ quibus verbis Ebn abi rebîa ab eo signi-
57. ficabatur. Dixit Ishâk: tradidit hoc Mohammed ben ismaïl Dschaferida, qui id a patre acceperat, cui ab ipsius avunculo, Abd el asìs ben abdalla ben ajjâsch ben abi rebîa, traditum fuerat, qui dixit: Omar ben abi rebîa, quum aliquando in montem Abu kobais prospiceret, adessentque apud eum filii eius fratris, ad obeunda sacra accincti, uni eorum dixit: „manum meam prehende!“ Qui quum eius manum complexus esset, Omar: „per dominum huius templi, nulli feminae unquam aliquid dixi, quod ipsa non dixerit mihi, neque vestem ab eo, quod sacrum est, retexi unquam!“ Narravit idem hoc: quum Omar iam eo morbo, quo exstinctus est, laboraret, frater eius, El hârith graviter animo angebatur. Tum Omar ei dixit: „te angeri credo propter id, quod de me suspicaris. Sed, per Deum, me aliquid turpe commisisse unquam, mihi non constat.“ Quibus auditis, illius frater: „de te non dolebam, inquit, nisi propter hanc rem; iam vero hac cura me liberavisti.“ Porro dixit Ishâk: hoc mihi narravit Mosab Sobairida, qui dixit: hoc narravit Mosab ben orwa ben essobair, qui dixit: aliquando cum fratre meo, Othmâno, Mekkam perrexi, ut solennibus Mekkanis interessemus, sive iter sacrum perageremus. Domum sacram quum circumivissemus, ad septum sacrum contendimus, ibi Deum precaturi. Tum eo homo senex venit, qui inter me fratremque meum ita intercessit, ut discedentes locum ampliorem ei daremus. Post precationem absolutam ille, ad nos se convertens: „quinam, inquit, estis?“ Quod quum ei exposuissemus, salvere nos iussit, atque: „o filii fratris mei, inquit, praefectus formositati sum, eamque prosequor. Vos igitur quum conspicerem, pulchritudo et formositas vestra me adfecit admiratione. O filii, beneficio iuventutis utimini, ante quam de ea effluxa doleatis!“ Quibus dictis, ille abiit; nos vero, quum quaesivissemus, quinam ille homo esset, Omarum ben abi rebîa eum esse comperimus.

Hoc mihi tradidit El harami, qui dixit: narravit nobis hoc Essobair, qui dixit:

mihi hoc narravit Mohammed ben eddachchâk, qui dixit: vixit Omar ben abi rebîa annos octoginta, quorum quadraginta dedit lasciviae, quadraginta castimoniae. Dixit Essobair: hoc vero mihi narraverunt Ibrahîm ben hamsa et Mohammed ben thâbit, qui id ab El mugîra ben abdarrachmân acceperant, cui id a patre traditum fuerat, qui dixit: aliquando cum patre meo iter sacrum peregi, adolescentulus cincinnatus. Quum Mekkam pervenissemus, Omarum ben abi rebîa adii, salutemque ei dixi, et prope eum consedi. Tum ille crispum aliquem crinium meorum cincinnum manu explicare coepit, qui, simul ut eum mittebat, in pristinam formam redibat. Quo viso: „heu adolescentia!" inquit; quod plus semel fecit. Deinde mihi dixit: „o fili fratris mei, sane ex me audivisti, quum in carminibus meis dicerem: „dixit illa mihi" atque: „dixi illi feminae." Sed quoscunque habeo servos, ii manumissi sint, si cum femina mihi vetita commercium habui unquam!" Quo audito, inde abii dubius, quid fidei iuri iurando eius tribuendum esset. Quam ob rem quum quaesivissem, num servos ille haberet, mihi responsum est: „septuaginta servos ille habet, in sola arte textoria occupatos, praeter caeteros."

Hoc mihi tradidit El harami ben abil alâ, qui dixit: nobis hoc narravit Esso- 58.
bair ben bekkâr, qui dixit: mihi hoc narravit Dabja, ancilla Fâtimae, filiae Omari ben mosab, quae dixit: quum aliquando domum avi tui, Abdallae ben mosab, praeterirem, ad eum introivi, in vestibulo sedentem, librum mecum ferens. Tum ille: „quid hoc est, quod tecum fers?" librumque ei adferre me iussit. Itaque ad eum accedens, dixi: „sunt carmina Omari ben abi rebîa." Ille vero: „vae tibi, inquit, ad feminas introis, tecum ferens carmina Omari ben abi rebîa? Sane carmina huius hominis commovent corda, leniterque in ea irrepunt. Quodsi carmina homines lympharent, profecto haec carmina tale quid effectura essent. Revertere retro!" Addit illa: igitur reversa sum. Dixit Ishâk: hoc mihi tradidit El heithem ben adî, qui dixit: femina quaedam, quae ex formosissimis erat, venit Mekkam. Quam quum Omar ben abi rebîa, quum domum sacram circumiret, conspexisset, eius amore captus est. Quam ob rem propius ad eam accedens, eam alloquutus est; illa vero eum non respexit. Nocte insequente Omar eam requisivit, quoad in eam incidit. Tum illa ei dixit: „mitte me, o homo! nam in sacro Dei templo versaris, diesque hi sunt festi et sacri." Sed ille ei institit, eamque adloquutus est ita, ut illa metueret, ne eam infamaturus esset. Postera nocte femina illa fratri suo dixit: „veni mecum, mihique ostende loca sacra; nam ea non novi." Itaque illa cum fratre eo perrexit. Qua conspecta, Omar ei occurrere voluit; sed viso eius fratre, ab ea recessit. Tum illa hunc versiculum, ab Dscherîro compositum, recitavit:

Incurrunt lupi in eum, qui canes secum non habet; 41
Sed cavent illi furorem canis strenui, exercitati.

Dixit Ishâk: narravit mihi Assindi, servus principis credentium, El manssûrum, quum illa ei narrata essent, dixisse: „Vellem, nulla esset Koraischitarum puella, in conclavi suo commorans, quin audiret illam narrationem."

Dixit Ishâk: dixit mihi El asmaï: Omar in grammatica arabica auctoritatem habet insignem, neque eum vituperarunt, nisi propter versiculum hunc:

Deinde illi dixerunt: „num eam amas?" Respondi: „papae,
Quantum exstat arenae, silicumque, pulverisque!"

Sed ille hoc excusare potest, quia in enarrantis modum hoc posuit. Atque sunt alii, qui eum hoc tantum dixisse ferant: „Dictum mihi est: „num eam amas?" Respondi: „papae!"

Descriptio carminum

quorum mentio facta est in his narrationibus, ab Omaro ben abi rebîa compositorum, quibus cantum aptaverunt citharoedi. Descriptio eorum vero supra non adposita est, quoniam copiosius de iis dicendum erat. Ex iis primo versiculi sunt, quibus cantus aptatus est, ex hoc carmine sumti:

Cantilena.

59. Utrum ab gente Noomae venies matutinus, eo rediturus
Cras mane, an venies vesperi, discessurus circa meridiem,
Ut conficias mandata animae, quae ipsa non fecit verba respondens,
Quibus veniam nancisci potuisset, quum verba excusare soleant?
Intendit illa acum crinalem in me, sororique suae dixit:
„Num hic est Mugîrida ille, cuius mentio facta est?"
Respondit soror: „est ille sine dubio; sed coloris nitorem
Iam ei aufert profectio nocturna, iterque meridie factum."
Vidit illa hominem, qui, quando sol radiat,
Sudore manat, vesperi vero frigore horret,
In itineribus occupatum, peragratorem terrae, quem vasta
Exceperunt deserta, ita ut fieret squalidus, pulvere inquinatus.
Nocte illa, qua Dsû daurânae versabar, illa mihi imposuit
Iter nocturnum, quum etiam dira subeat homo amans, periclitans.
Dixique: „adgrediar illos! tum enim aut ex iis effugiam,
Aut adsequetur gladius ultionem, tumque ulciscetur!"

Hi versiculi vero, si ita componuntur, inter se non cohaerent; nam ii tantum ex illo carmine hoc loco adpositi sunt, quibus cantus aptatus est. Ad primum et secundum Ebn soraidsch aptavit levem Ramali cum annulari, ut perhibet Achmed ben el mekki. Habasch tradit Mabedum illis duobus versiculis aptavisse gravem primum cum annulari.

Ad versiculum tertium et quartum item gravem primum cum digito medio composuit Ebn soraidsch. Habasch perhibet Hakamum iis aptavisse Hesedschum cum digito medio. Ad quintum et sextum Ebn soraidsch composuit Ramalum cum digito medio, ut fert Amr ben bâna. Ad septimum et octavum item Ebn soraidschum modum quendam composuisse perhibet Jûnis, cuius genus vero non definivit. Habasch ad duos hos versiculos Mâlikum composuisse fert gravem secundum cum annulari.

Hoc mihi tradidit Mohammed ben chalaf ben el marsubân, qui dixit: mihi hoc tradidit Mohammed ben ishâk, qui dixit: tradidit mihi hoc Mohammed ben abi habîb, qui id ab Hischâmo ebn el kelbi acceperat: aliquando Omar ben abi rebîa convenit Abdallam ben abbâs, in templo sacro sedentem, eique dixit: „Deus te frui mihi permittat! Anima mea ad carmina pangenda propensa est, meque ad hanc rem impulit. Igitur carmen composui, quod ut audias, sed cum aliis non communices, volo." Tum ille: „id mihi recita!" Itaque Omar ei recitavit: „Utrum ab gente Noomae venies matutinus, eo rediturus?" Tradidit idem: hoc carmen quum Omar recitasset Talchae ben abdalla ben 60.
auf, Sohritae, qui camelo vehebatur, substitit hic, camelum habena retrahens, quoad carmen ipsi perscriptum est.

Hoc mihi tradidit Mohammed ben chalaf ben el marsubân, qui dixit: narravit mihi hoc El hossain ben ismâïl, qui dixit: nobis hoc narravit Ebn âïscha, cui a patre traditum fuerat; qui dixit: Dscherîr, quotiescunque aliquod carmen ab Omaro ben abi rebîa compositum ipsi recitabatur, dicere solebat: „hoc est carmen hominis Tihâmensis, qui, simul ut in Nedschdam adscendit, frigus sentit." Denique hoc Omari carmen ei recitatum est:

Vidit illa hominem, qui, quando sol radiat,
Sudore manat, vesperi vero frigore horret,
Tergoque iumenti insidens parum habet umbrae
Praeter tutelam, quam ei praebet pallium virgulatum;
Placetque illi feminae umbra coenaculi, in quo versetur,
Et hortus irriguus, densus arboribus, virens,
Atque amicus, qui ab ea propellit quodcunque eam sollicitam habet,
Ita ut curis iam non teneatur ipsa unquam insomnis.

Quibus auditis, Dscherîr: „Koraischita ille, inquit, non desiit ineptire, quoad denique carmen pepigit."

Hoc mihi tradidit Mohammed ben chalaf, qui dixit: tradidit mihi hoc Abu abdalla Iemâmensis, qui dixit: narravit mihi hoc El asmaï, qui dixit: aliquando Arraschîd

mihi dixit: „recita mihi praestantissimum eorum, quae in hominem dicta sunt, quem decoloraverunt itinera!“ Tum haec ei recitavi, quae Omar ben abi rebîa pepigit:

Vidit illa hominem, qui quando sol radiat,
Sudore manat, vesperi vero frigore horret,
In itineribus occupatum, peragratorem terrae, quem vasta
Exceperunt deserta, ita ut fieret squalidus, pulvere inquinatus.

ceterosque versiculos omnes. Tum Arrraschîd mihi dixit: „Ego, per Deum, ille homo sum!“ Modo enim ex terra Graecorum reversus erat.

Hoc mihi tradidit El fadl ben el habâb Dschomachida, Abu chalifa, in litteris ad me datis; in quibus dixit: hoc nobis narravit Mohammed ben salâm, qui dixit: mihi hoc tradidit Schoaib ben sachr, qui dixit: inter Aïscham, filiam Talchae, eiusque maritum, Omarum ben obaidalla ben mamar, aliquid intercesserat altercationis. Cuius rei causa quum illa pernoctasset insomnis, dixit: „sane Ebn abi rebîa huius noctis, quam transegi, nescius erat, quum diceret:

Atque amicus, qui ab ea propellit quodcunque sollicitam eam habet,
Ita ut curis iam non teneatur ipsa insomnis nocte ulla.

61. Hoc mihi tradidit Ali ben sâlich, qui dixit: mihi hoc narravit Abu hiffân, qui dixit: nobis hoc narravit Ishâk, qui id ab El madâïnensi acceperat, qui dixit: quum Jesîd ben moâwija exercitum, qui ad proelium Harrense convenerat, lustraret, homo quidam Syrus eum praeteriit, qui clypeum gerebat tritum, mollemque. Quem quum conspexisset Jesîd, ridens ei dixit: „clypeus Omari ben abi rebîa praestantior erat quam clypeus tuus!“ Quibus verbis hunc versiculum, ab Omaro editum, significabat:

Scutum, quod iis obieci, quos cavebam, fuerunt
Personae tres, mammosae duae, menstrualis una.

Hoc mihi tradidit Dschafar ben kudâma, qui dixit: hoc mihi narravit Mohammed ben abdalla ben mâlik Chosâïta, qui dixit: aliquando Abul harith dschommain ex quadam cantrice audivit, quum caneret haec:

Intendit illa acum crinalem in me, sororique suae dixit:
„Num hic est Mugîrida ille, cuius mentio facta est?“

Tum Dschommain: „uxor illius hominis repudietur, inquit, nisi femina illa acum crinalem in eum non intendit, nisi ut oculum eius effoderet! Quidni in eum intendit lucanicam in sinapi intinctam, vel artocreas aceto maceratum, vel pultem amygdalinam

oleo madentem? Hoc enim ei utilius fuisset, magisque gratum, meliusque amorem, quo amica eum amplectebatur, demonstravissct!"

Hoc mihi tradidit El harami, qui dixit: nobis hoc narravit Essobair, qui dixit: mihi hoc narravit Abd el asîs bcn abi uwais, qui id audiverat ex Attâfo ben châled, Wâssibita, cui id tradiderat Abdarrachmân ben harmala, qui dixit: recitarunt Saîdo ben el mosajjab hunc versiculum, ab Omaro ben abi rebîa compositum:

Atque occidit lunula, quam occasuram essc speraveram,
Pastoresque, ad stabulum reversi, dum confabulantur, obdormiverunt.

Tum Saîd: „quid est, quod ille homo eam rem, quam Deus his verbis: „quod ad lunam adtinet, mansiones plures ei constituit" magnam esse dixit, tam parvam reddiderit, ut fungo veteri similis fieret?"

Porro ex illis carminibus hoc est,
cui cantum aptaverunt, qui in narrationibus supra expositis suo loco non descriptus
est, iam vero hoc loco describetur.

Cantilena.

1. Aberit a nobis cras mansio vicinorum nostrorum,
Profectoque haec mansio perendie etiam magis procul erit!
2. Quando cum agmine Kinditarum proficiscuntur
Multo mane, iter dirigunt ad stellam polarem,
3. In Irâka versantes, vel in Tihâma morantes, 62.
Circa Mekkam degentes, vel in Nedschdam tendentes,
4. Incitantque agasones propter illos etiam alios
Properantes, qui, quando relanguescunt, impelluntur.
5. Tu vero hoc loco aut compesces amorem,
Aut illorum vestigia prosequeris moerens,
6. Profectoque femina illa, si eius mansio a nobis multum distat,
Nihil insoliti mihi est, saneque tum patientia fortior est.
7. Amicitiam modo discidi, modoque iunxi, ita ut sciam
Ubi sint loca discedendi, accedendique locus,
8. Huiusque rei adeo expertus sum, ut sciam,
Quae cavenda mihi sint, et quae laudanda.
9. Quum propius accessissemus ad latratum mussitantem,
Atque lumina, tribusque illa nondum obdormivisset,
10. Emisimus ad illam feminam inquisitorem vestigaturum,
Quia in ipsa tribu inquirendus erat is, quem vestigabam.

11. Tum illa vacillans ad nos adgressa est caute,
Dum prae metu praecordia eius tremunt.
12. Dicebat illa, amorem erga me prodens, quanquam
Amor, quo flagrabam, etsi illa suum prodebat, etiam acrior erat:
13. „Sane vos eidem rei, quae me miseram reddit, dediti estis;
Nam me prosequimini iam studio magno!“
14. Quae dicens, cohibuit lacrimas prorumpentes,
Quae super genam secum abducebant stibium.
15. Sane per feminam illam, quae mihi valedixit mane
Ad primam auroram, cor meum confossum est,
16. Perinde ut anthemides loci pluvia vernali rigati
Collabuntur, tactae aquis nubis rorantis.

Ad primum, et secundum, tertiumque horum versiculorum Mabed cecinit levem gravis, qui modus ex iis est, qui pares habent paucos, ut perhibet Ishâk. Porro Aschab ad eos cecinit secundum gravis cum digito medio, ut tradit El hâschimi. El garîdum ad quatuor versiculos primos gravem secundum cum digito annulari aptavisse fert Amr. Ebn soraidsch ad quartum decimum, qui est: „Quae dicens, cohibuit lacrimas prorumpentes“ atque primum et nonum aptavit Ramalum cum digito medio, ut perhibet Ebn el mekki. Porro Mâlik, vel, ut alii ferunt, Mabed, levem gravis ad quartum decimum, et tertium decimum, primumque, aptavit, ut tradit El hâschimi. Ad septimum vero, et octavum primumque, Ebn dschâmi aptavit gravem primum cum digito medio, ut perhibet El hâschimi. Ad primum et undecimum Ebn soraidsch Ramalum cecinit cum digito annulari in ipsius curriculo, ut tradit Ishâk. Ad eosdem versiculos gravem secundum cum digito indice in curriculo digiti annularis compositum esse fert Ishâk, auctorem eius vero non signi-
63. ficat; quem modum Achmed ben el mekki a patre suo conditum esse perhibet. Ad quartum et quintum a Mabedo Ramalum compositum esse tradit Ebn el mekki; sed alii ab illius patre hunc modum Mabedo falso tributum esse ferunt. Ad tertium decimum et sextum ab Jûniso levem Ramali aptatum esse tradit El hâschimi. Ad primum et duodecimum Ebn el mekki gravem secundum, in quo digiti concurrunt, compositum esse perhibet; porroque ad eosdem ab El abdscharo modum alium, qui ex gravi secundo est, conditum esse dicit idem. Atque Mabedum ad quartum et sextum composuisse gravem secundum alium, perhibet idem. Porro ad eosdem duos versiculos ab Ebn soraidscho Ramalum aptatum esse, tradunt Ebn el mekki et Habasch. Ramalus, quem ad versiculum primum et secundum aptavit Ishâk, in eius libro consignatus est. Ulajja, filia El mahdii, ad tertium decimum et primum cecinit gravem primum. Ebn musaddschidsch ad duodecimum et primum composuit Ramalum, quem alii ab Arrattâbo conditum esse ferunt, Habasch

vero ab Ebn soraidscho compositum esse dicit. Ad versiculos quinque primos continuos levis Ramali cum digito medio compositus est, quem alii Mabedo, alii Jachjae Mekkano, tribuunt. Habasch ad illos versiculos ab Ebn muchriso Ramalum cum digito medio aptatum esse tradit. Jûnis in libro suo ad carmen: „Aberit a nobis cras mansio vicinorum nostrorum“ modos quinque compositos esse dicit, duos ab Mabedo, duos ab Mâliko, unum ab Jûniso. Achmed ben obaid cantum ad illud carmen compositum, qui certe cognitus sit, modos septem complecti dicit, gravem primum, gravem secundum, levem gravis, Ramalum, et levem Ramali.

Tradidit mihi quidam amicorum nostrorum, se ex Abdalla ben el mersubân audivisse, quum diceret, usque ad suum tempus modos sedecim numeratos esse, ad carmen illud compositos. Quos ipse reperi, locoque hoc consignavi, praeter illos, quorum genus Jûnis non significavit, sunt modi undeviginti; quorum sunt ex gravi primo duo, ex levi Ramali duo, ex gravi secundo sex, ex Ramalo septem, atque ex levi Ramali duo.

Carmen illud vero Omar ben abi rebîa in feminam quandam dixit, quae ex liberis El aschathi ben kais erat, illoque tempore sacrorum celebrandorum causa commorabatur Mekkae. Cuius amore Omar quum captus esset, nuntiumque ad eam misisset, in amicitiam ab ea receptus est. Igitur eam convenit, sermonesque cum ea habuit, conditionemque uxoriam ei tulit. Tum illa: „hoc quidem loco, inquit, hoc negotium perfici nequit; si vero patriam meam adis, ibique in matrimonium me petis, tibi nubam.“ Sed Omar hoc non fecit. Haec mihi tradidit El harami ben abil alâ, qui dixit: nobis
haec narravit Essobair, qui dixit: nobis ea narravit Mohammed ben el hossain, Machsû- 64.
mita, qui id ex Muchriso ben dschafar, servo Abu horairae, audiverat, cui a patre traditum fuerat, qui dixit: ex Bodaicho audivi, quum diceret: filia Mohammedis ben el aschath, Kindita, quum sacrorum celebrandorum causa Mekkam venisset, nuntium ad eam misit Omar ben abî rebîa, eique pollicitus est, die insequente ad vesperam se eam conventurum esse. Hoc vero signum ei constituit, ut ipsa vestigatorem quendam, qui clamando iumentum amissum quaereret, auditura esset, si nuntium mittere non posset, qui eam certiorem faceret, se ad locum condictum perrexisse. Addit Bodaich: itaque subito Omar ad me accessit personatus, mihique dixit: „o Bodaich, adi filiam Mohammedis ben el aschath, eique nuntia, ad locum condictum me perrexisse.“ Quum vero eo ire nollem, ei respondi: „homines mei generis in illius generis rebus neminem adiuvant.“ Tum Omar mulam suam ex conspectu meo abdidit, pauloque post ad me reversus, mihi dixit: „amisi mulam meam; itaque clamando eam require in platea peregrinatorum!“ Igitur eo contendi, mulamque

clamando quaesivi. Quo facto, filia Mohammedis ben el aschath, quum signum illud intellexisset, ad me egressa est, Omarumque loco condicto convenit. Quod Omar hoc versiculo significavit:

> Signum vero huius rei hoc esto, ut auditura sis,
> Quando ad vos contendo, vestigatorem quendam clamantem!

Addit Bodaich: simul ut illam accedere vidi, ab Omaro, quum mulam requirere me iuberet, me deceptum esse intellexi. Igitur ei dixi: „O Omar, recte te descripsit illa, quae tibi dixit:

> Hoc modo tu feminas lymphas;
> Iam, qualis sis, puellae mihi narrarunt.

Me lymphasti, etsi vir sum; quanto facilius corda mulierum tenera, iudiciumque earum infirmum, deludes! Fidem posthac tibi non habebo unquam. Etiamsi pompae eorum, qui domum sacram circumeunt, interesses, te ad fraudem aliquam moliendam eo ivisse, crediturus essem.“ Omar vero amicae suae, quomodo me deluserat, narravit; unde factum est, ut sermonibus suis, per totam noctem protractis, frequentes risus, de me editos, intermiscerent.

Dixit Essobair: hoc mihi narravit Abul hindâm, servus Rebîitarum, qui id ex Abul hârith ben abdalla, Rebîita, audiverat. Qui dixit: Ebn abi atîk, quum in Bodaichum incidisset, ei dixit: „o Bodaich, decepit te Ebn abi rebîa; sane Koraischita est!“ Respondit Bodaich: „ita est; sed apud El kasrium, eiusque amicas, hoc minus prospere ei successit.“ Tum illi Ebn abi atîk: „vae tibi, o Bodaich, qui securum se tibi praebet, sane ad te non adtendit, tumque statim manu tua prehenditur, si modo acumine polles. Nonne vidisti, quisnam reportaverit victoriam? Per Deum, Ebn abi rebîa parum curat, utrum illis feminis superincidat, an superincidant ipsi.“

Hoc mihi tradidit patruus meus, qui dixit: nobis hoc narravit Mohammed ben saîd, Kirânensis, qui dixit: nobis hoc narravit El amri, qui id a Kaabo ben bokair, Mu-hâribita, acceperat: ad Fâtimam, filiam Mohammedis ben el aschath, quae ad sacra Mek-
65. kana perrexerat, Omar ben abi rebîa nuntium misit; quo accepto, illa ei promisit, se eum conventuram esse. Tum Omar nuntio illi, qui, eam venturam esse, ipsum certiorem fecit, centum dinâros dedit. Hoc mihi tradidit Ali ben sâlich, qui ab Abu hiffân id acceperat, cui ab Ishâko traditum fuerat, qui id ex hominibus illis, qui supra nominati sunt, compererat; qui dixerunt: ad sacra Mekkana perrexit filia Mohammedis ben el aschath; ita vero narrat Ishâk, idque rectum esse existimo: aderatque apud illam eius

matcr. Qnae quum de Omaro ben abi rebîa mnlta audivisset, illnm ad se arcessivit. Qunm accessisset, aliquid recitare illa eum iussit. Tum ille recitavit haec:

Aberit a nobis cras mansio vicinorum nostrorum,
Saneque mansio illa percndie etiam magis procul erit!

Deinde rem illam Ishâk exponit fusius, additqne hacc: qunm Omar feminam illam convenisset, aulaeum tenne illa misit, inter se et illum intercedens, per qnod ipsa eum conspiciebat, quanquam ille eam conspicere non poterat. Deinde cnm eo colloqui coepit, atque denique aliqnid recitare eum iussit. Igitur illud carmen Omar ei recitavit. Quo earmine illa ita commota est, ut ipsa aulaeum illud tolleret; quo facto, ille faciem formosam, corpusque gracile, conspexit. Tum Omar conditionem uxoriam ei tulit, eiusque matri qningentos dinâros misit. Sed haec consentire noluit, ingressumqne illi interdixit; nuntio vero dixit: „revertetur illa ad nos." Quod qnum puella gravitcr ferre videretur, mater ei dixit: „iam amor, quo eum complecteris, te perimit; itaque nnbe ei!" Illa vero: „minime hoc fiat, inqnit, per Deum! ne Irâkenses me absente narrent, me ad Ebn abi rebîa contendisse, matrimonium ei oblaturam. Si vero ille, in El irâkam profectus, me convenit, ei nubam." Addit narrator idem: feruntque alii, eam nuntium ad Omarum misisse, cique promisisse, se eum conventuram esse. Tnm ille tentorium suum bonis odoribns suffivit, feminaeque illi, quae illud ipsi nuntiavit, ecntum dinâros dedit. Amiea Omari vero, quum ad eum venisset, ei permisit, ut ipsam, quando homines iter ingressuri essent, valedicturus comitaretur, atque signum huius rei, de qua convenerant, ei constituit hoc, ut nuntius qnidam, ab eo missus, ipsam aditurus esset, qni aliquam eius eamelam apud ipsam inqnireret. Itaquc Omar, quum homines iter iam ingrederentnr, illnd fecit. Quod ille, postquam eam comitatus est, his versieulis descripsit:

Cantilena:

1. Dixit amica: „cras iam nos disiungemur,
Vel pcrendie; nonne valedicturus nos comitaberis?
2. Discessus fiet intra diem perendinam;
Scd quando domum unam iterum nos complecti dices?"
3. Sane desiderio nos incendit Hinda, quanqnam bene
Ipsa scit, separationem illam mihi incutere terrorem!
4 Mirum, quod ego atque illa loco illo consistebamus,
Dum illa crebram terrae suae mentionem nobis faciebat,
5. Mihique dicebat: „proficiscere nobiscum noctem unam;
Tnm foedus pangemus; nam separatio nos adfliget graviter."
6. Cui respondi: „speculatorcs apud vos adsunt mnlti,
Iterque crcdo nobis impedimento esse futurum.

7. Igitur hoc non fiat! Sed in terra vestra vos visitabimus,
Ibique adnuetur oratori vestro et precatori nostro."
8. Tum dixit illa: „utrum hoc id est, quod re vera facies?
Quod, per vitam tuam, exoptatissimum esset! num me falles?
66. 9. Per Deum, certiores nos fac! iamque speramus illud;
Veraque dic! nam quod verum est, perferri potest a nobis.
10. Constitue nobis diem, ad quam computemus tempus!
Num, fidem frangens, amicitiam nostram discindes?

Cantum composuit Ebn soraidsch, cumque gravem primum missum in curriculo digiti annularis, ut perhibet Ishâk; Amr vero eum ab El garîdo cum digito medio conditum esse fert. Porro ad illud carmen Ebn soraidschum composuisse levem Ramali, tradit El hâschimi; Habasch vero hunc modum ab Mûssa schaharât confectum esse perhibet.

Porro ex illis carminibus haec sunt, de quibus supra non expositum est.

Cantilena.

Jam emisi ancillam meam, eique dixi; „age caute,
Atque dic blandiloqua Seinabae: voti compotem fac Omarum tuum!"
Tum illa caput movit mirans, dixitque: „Quisnam hoc tibi iniunxit?
Num hoc modo decipis feminas? Jam qualis sis, puellae mihi narrarunt."

Ebn soraidschum ad hoc carmen levem Ramali cum digito annulari cecinisse fert Amr; quem modum alii ab El garîdo compositum esse dicunt. Mâlikum vero ad hos versiculos levem gravis aptavisse tradit Ebn el mekki. Exstant autem modi multi, ad hoc carmen aptati. Ipsi carmini homoeoteleutum aliud, quam quod in illis versiculis usurpatur, est. Sumti enim sunt hi versiculi ex carmine quodam Omari, cuius versiculi in Râam desinunt, cui subiicitur Elifa. Citharoedi vero in duobus modis illis versiculos hos ita mutaverunt, ut pro Elifa substituerent Kâfam. Primo igitur sic editi sunt:

Jam emisi ancillam meam, eique dixi: „age caute."

Cantilena.

Exarsit cor meum, recordans amorem iuvenilem, quanquam non novit
Seinaba, se nobis renovare amorem sincerum, nunquam turbatum!
Nonne ipsa ea est, quae ancillae suae dixit: „comparuit ille;
Nutu eum saluta, si superbiente gradu ad nos accedit!"
67. Tu vero dic blandiloqua Seinabae: „voti compotem fac Omarum!"

Tum illa caput movit mirans, dixitque: „Quisnam hoc iniunxit?
Num hoc modo decipis feminas? Jam certiorem me fecerunt puellae.“

Ebn soraidsch ad versiculum tertium, quartum, quintum et primum cecinit levem gravis primi cum missione chordae in curriculo digiti annularis, ut perhibet Ishâk. Atque Amr ben bâna quoque in commentario suo primo modum illum ab Ebn soraidscho compositum esse fert; Abu ishâk vero in commentario suo secundo modum illum ab Dachmâno conditum esse tradit. El garîd ad versiculorum illorum primum aptavit modum, qui est ex mensura media gravis primi cum digito medio in ipsius curriculo, adiecitque versiculos duos, qui ex illo carmine non sunt, hos:

Percelleris, quum is, quem amas, camelos suae gentis reduxerit mane.
Dic igitur feminae illi Mâlekidae: „ne vitupera cor meum, si se avertit!“

Jûnis ad hoc carmen, cuius hemistichium primum hoc est: „exarsit cor meum, recordans“ Mabedum modos duos composuisse fert, genus eorum vero non definit; El hâschimi alterum esse levem primi tradit, alterum Ramalum. Ad eosdem versiculos autem, quibus El garîd cantum aptavit, Dachmânum composuisse Ramalum, narrat El hâschimi; addit vero, alios hunc modum ab Essobairo, illius filio, conditum esse dicere. Scinaba illa, quam Omar ben abi rebîa in his versiculis laudat, vocatur Seinaba, filia Mûssae, soror Kudâmae ben mûssa, Dschomachidae. Quod mihi tradidit Mohammed ben chalaf ben el mersubân, qui id ab Abu bekro, Amerita, acceperat.

Atque hoc mihi tradidit Dschomachida, Ebn abil alâ, qui dixit: nobis hoc narravit Essobair ben bekkâr, qui dixit: mihi hoc narravit Abdarrachmân ben abdalla ben abd el asîs, Sohrida, qui dixit: mihi patruus meus, Imrân ben abd el asîs, narravit hoc: Omar ben abi rebîa celebravit Seinabam, filiam Mûssae, Dschomachidae, carmine illo, in quo dixit haec:

1. O amici mei, iam desistite vituperare me,
Subsistiteque hodie mane apud pilenta!
2. Nolite me vituperare propter gentem Seinabae! 68.
Cor meum pignori datum est illi genti, et captivum.
3. Me suspicor, quoad vivam, Seinabae apud El chaifam
Deversantis nunquam recordaturum esse, quin contrister.

El garîdum ad hos versiculos levem Ramali cum digito annulari cecinisse perhibet Amr.

4. Nam, illi deditus, iam non colo feminam aliam ullam,
Excepto eo, quod lingua mea protulit iocando.
5. Illa est ea, quam prosequor amore et studio,
Illiusque desiderio teneor; igitur ne vituperate me!

6. Quum illa dixisset sorori, aliique cuidam puellae,
Quae ex ancillis peregrinis erat: „Exponite mihi,
7. Quomodo efficere possim hodie, ut Omarum videam,
Qui, clam nuntio misso, mihi significavit, se me visurum esse?"
8. Respondit utraque: „quaeremus nuntium, quem ad illum mittamus,
Rumorque huius rei ne serpat, prohibebimus celando."
9. Sane cor meum post accepta ea, quae mihi impertivit Seinaba,
Quasi obcaecatum est ita, ut praeter eam non cernat feminam ullam.

Dixit idem: occasionem, ut Seinabam laudaret, Omaro dedit Ebn abi atîk, qui aliquando apud eum illius mentionem fecit, eamque laudibus extulit, eiusque ingenium et doctrinam, venustatemque ei ita commendavit, ut eo animus Omari commoveretur, illiusque feminae amore incenderetur. Itaque carmen illud pepigit, quo eam celebravit. Quo comperto, Ebn abi atîk propter hanc rem Omarum reprehendit, eique dixit: „num in filiam patrui mei carmina edis?" Tum Omar pepigit haec:

Cantilena.

1. Ne vitupera me, o Atik! satis multa iam sentio;
Nam sentio ea, o Atik, quae satis mihi faciunt.
2. Ne vitupera me! Tu enim eam mihi commendasti;
Es tanquam satanae instar apud hominem.
3. Amor me penetravit talis, qui corrosit
Ossa mea recondita, meque debilitavit.
4. Si oculi tui, o Atik, nos vidissent nocte illa,
Quam apud clivum transegimus, oculi gaudio fulsissent,
5. Quum comparerent hypochondria, et zona ex gemmis
Contexta, interpositaeque inter eas margaritae!
6. Jam parvi facit cor meum ceteras feminas omnes,
Excepto eo, quod lingua mea protulit iocando.

Versiculi primi huius carminis, quod satis longum est, hi sunt:

Sane me hodie iterum occupavit moeror,
Et recordatus sum tempus id, quod praeteriit!
Et recordatus sum cervam, matrem hinnulei,
Cuius memoria desiderio me implet, meque contristat.

69. Abul obais ben hamdûn ad carmen illud: „Ne vitupera me, o Atîk!" modum aptavit, qui ex gravi primo misso est. Porro ei aptatus est Ramalus tunbûricus, cuius auctor ignoratur.

Hoc mihi tradidit El harami, qui dixit: nobis hoc narravit Essobair, qui dixit: mihi hoc tradidit Abd el màlik ben abd el asîs, qui id ab Jussufo ben el madschuschûn acceperat; qui dixit: recitavit aliquando Omar ben abi rebîa versiculos hos:

O amici mei, iam desistite vituperare me,
Subsistiteque hodie mane apud pilenta!
Nolite me vituperare propter gentem Seinabae!
Cor meum pignori datum est illi genti, et captivum.

totumque hoc carmen. Addit idem: quod quum cognovisset Abu wadâa, Sahmita, aegre hoc tulit, iratusque est. Quam rem ad Ebn abi atîkum nonnulli homines retulerunt, ita loquuti: „Abu wadàa ab Seinaba, filia Mûssae, Ebn abi rebîam prohibet, dixitque: non permittam Ebn abi rebîae, ut carminibus suis feminam celebret, quae ex gente Hossaissidarum est.“ Tum Ebn abi atîk: „ne reprehendite Abu wadâam, inquit, si ex Samarkanda in Adanenses dominari vult!“ Dixit Essobair: hoc mihi narravit Abdarrachmàn ben abdalla ben abd el asîs, Sohrida, qui dixit: mihi id narravit patruus meus, Imrân ben abd el asîs, qui dixit: Omar ben abi rebîa celebravit Seinabam, filiam Mûssae, versiculis illis, in quibus dicit:

Nolite me vituperare propter gentem Seinabae!
Cor meum pignori datum est illi genti, et captivum.

Quibus auditis, Ebn abi atîk dixit Omaro: „quod ad cor tuum adtinet, nos quidem latet; sed lingua tua testimonium reddit contra te.“ Dixit Abdarrachmân ben abdalla: mihi Imrân ben abd el asîs tradidit haec: Ebn abi atîk exprobravit Omaro de carminibus, quibus Seinabam celebrabat. Tum Omar ei recitavit haec:

Ne vitupera me, o Atik! satis multa iam sentio;
Nam sentio ea, o Atîk, quae satis mihi faciunt.
Ne vitupera me! Tu enim eam mihi commendasti.

Addit idem narrator: quibus auditis, Ebn abi atîk, verba illi praeripiens, adiecit: „Es tanquam satanae instar apud hominem.“ Ebn abi rebîa vero: „ita est, inquit, per dominum domus sacrae! haec ipsa adieci.“ Cui respondit Ebn abi atîk: „sane satanas tuus interdum apud me commoratur, contumaciamque in me invenit prorsus alienam ab obse- 70.
quio illo, quod in te invenit. Nonnihil a me accipit, accipioque nonnihil ab eo.“

Hoc mihi tradidit El harami, qui dixit: nobis haec narravit Essobair, qui dixit: mihi hoc narravit Abd el màlik ben abd el asîs, qui dixit: hoc mihi narravit Kudâma ben mûssa, qui dixit: aliquando cum sorore mea, Seinaba, ad sacra Mekkana profectus

sum. Quae quum in locum eum, qui Sarif vocatur, pervenisset, mihi occurrit Omar ben abi rebîa, equo vectus, meque salutavit. Tum ei dixi: „quonam te tendere video, o Abul chattâb?“ Respondit ille: descripserunt mihi feminam quandam, quae ex gente m a est; igitur sermones cum ea conferre volo.“ Ego vero: „scisne eam esse sororem meam?“ Tum ille: „nescivi, inquit, hoc“ pudoreque ductus, collum equi deflexit, Mekkam se referens.

Hoc mihi tradidit Mohammed ben chalaf ben el mersubân, qui dixit: nobis hoc narravit Achmed ben el heithem, qui dixit: nobis hoc narravit El amri, qui id ab Lakîto ben bokair, Muhâribita, acceperat, qui dixit: aliquando Ebn abi atîk mihi recitavit hos versiculos, quos Omar pepigerat:

Cantilena.

1. Dico ei, qui medicinam mihi quaerit: „quando adferes
Seinabam, tum aliquid adsequeris ex eo, quod appetis!
2. Quisnam sanabit aegrotum, qui homines celat id quod sentit,
Cuiusque cogitata, quae pectus tegit, suspiriaque ad Seinabam tendunt!
3. Quod nisi nonnihil sanas morbum meum illius ope,
De medicina medicorum iam despero.“
4. Conventus illius, qui nocte, apud Eddârum transacta, cum Seinaba
Mihi fuit, non obliviscar quoad capiti meo superstet vespillo!
5. Quum orta esset illius noctis luna, dispulsaque esset
Eius caligo, discessissetque ille, qui erat custos;
6. Sed nihil vetiti ab ea nactus sum, nisi quod
Uterque nostrum aliqua parte vestis rubrae se texit;
7. Amore iuncti dispellebamus tristitiam, crimine nullo commisso,
Quantumvis indignarentur hoc inimicorum nares.

Addit narrator idem: tum dixit Ebn atîk: „num ludibrio nos habet Ebn abi rebîa? quidnam vetiti restitit?“ Paulo post quum eo accessisset Omar, Ebn abi atîk ei dixit: „o Omar, nonne mihi dixisti, te nunquam aliquid criminis commisisse?“ Respondit Omar: „ita est.“ Tum ille: „explica igitur, inquit, mihi verba tua illa: „Uterque nostrum aliqua parte vestis rubrae se texit;“ quid haec sibi volunt?“ Cui Omar: „per Deum, haec tibi explicabo. Aliquando quum egressus essem, ad templum pergens, etiam Seinaba eo tetendit; unde factum est, ut concurreremus. Itaque in hiatum quendam rupis secessimus. Quum vero in medio illo hiatu essemus, coelum imbrem in nos demisit. Tum veritus sum, ne in vestibus Seinabae vestigia pluviae viderentur, hominesque ei di-
71. cerent: „quidni in porticus templi confugisti, si ibi fuisti?“ Quam ob rem, me iubente,

servi mei nos obtexerunt veste serica, qua indutus eram. Hoc igitur significavi versiculo illo: „uterque nostrum aliqua parte vestis sericae se texit." Quibus auditis, Ebn abi atik illi respondit: „o homo impudice, versiculus ille indiget gallina incubante." Cantum ad hos versiculos, quorum primus est: „Quisnam sanabit aegrotum, qui homines celat id quod sentit?" composuit Radsâds, eumque gravem primum. Atque nonnulli eorum narratorum, quibuscum praesentes colloquuti sumus, hunc modum ab illo conditum esse perhibebant; sed fides iis non adhibebatur.

Hoc mihi tradidit El harami, qui dixit: nobis hoc tradidit Essobair, qui dixit: hoc nobis tradidit Abd el malik ben abd el asîs, qui id ab Jussufo ben el madschuschûn acceperat, qui dixit: Omar ben abi rebîa in Seinabam, filiam Mûssae, pepigit haec:

Cantilena.

Diu gentilium Seinabae aversio duravit
Mugîridae, quanquam illa odium non habuit,
Atque aequalium, quibus cor meum addictum fuit
Quoad capita nostra occupavit canities;
Vinculum, quo eos amplector, firmum quidem est;
Vinculum vero, quo me amplectuntur, debile est, et lacerum.

Cantum, qui his versiculis aptatus est, composuit Ebn muchris, eumque levem Ramali cum digito annulari, ut perhibet Amr. El hischâmi huic carmini ab Ebn dschâmio levem Ramali alium aptatum esse fert.

Hoc mihi tradidit El harami ben abil alâ, qui dixit: nobis hoc tradidit Essobair, qui dixit: dixit Abdarrachmân ben abdalla: mihique hoc narravit Ibrahim ben mohammed ben abd el asîs, qui id a patre acceperat; qui dixit: quum in Seinabam Omar ben abi rebîa pepigisset hoc:

Nam, illi deditus, iam non curo feminam aliam ullam,
Excepto eo, quod lingua mea protulit iocando!

ei dixit Ebn abi atik: „igitur illam feminam amore prosequeris, ceteras vero decipis." Nam vocabulum ***Dahscha*** significat: ludere cum aliquo, cumque decipere in re levi.

Porro ex iis, quae Omar in Seinabam pepigit, quibusque cantum aptaverunt, hoc est:

Cantilena.

1. O homo livide, qui illam feminam iactas amicitiam dirupisse,
Recede a me! Nam femina illa a nobis se non avertit.

72. 2. Nemini obsequor, si mihi dissuadet de gente Seinabae;
Igitur hinc abi, vel blatera, quoad lingua adficiatur taedio!
3. Noctem inter nos constituimus tempus, quo conveniamus ingruente vespera,
Sermonesque, quos inter nos serimus, occultamus celando.
4. Quomodo carere possem aliqua animae meae parte?
Numquid homo aliqua animae suae parte carere potest?
5. Qui illam feminam describebat narrator, testem advocavit
El kossum, in quo pudicitia est, et eloquentia.
6. Certo quodam vitae spatio felicitas obtingit,
Cuius tempus iam effluxit, quum spatium tantum sit.

Cantum, his versiculis aptatum, composuit Ebn soraidsch, eumque Ramalum cum digito medio, ut perhibent Amr et Denânîra. Porro ab Ebn muchriso modum iis aptatum esse tradit Jûnis, modumque alium ab Ebn abbâdo notario. Versiculus primus huius modi, ab Ebn abbâdo compositi, est: „Nemini obsequor, si mihi dissuadet de gente Seinabae!“ Modi illius vero, quem Ebn muchris composuit, versiculus primus est: „Qui illam feminam describebat narrator, testem advocavit.“

Porro ex carminibus iis,
quae Omar ben abi rebîa in Seinabam, filiam Mûssae, pepigit, quibusque
cantum aptaverunt, hoc est.

Cantilena.

1. Oh, quisnam opem feret cordi hominis amore perciti, flagrantis,
Qui delirat, puellam deperiens, ocellis languidis praeditam,
2. Quae graditur lente, quando incedit domestica veste induta,
Similis fere ramo tenero, qui in arbore est?

His duobus versiculis El garîd levem Ramali cum digito medio aptavit, Ebn soraidsch vero Ramalum cum digito annulari, ut perhibent El hâschimi et Habasch.

3. Non desiit visus meus praestringi, quum illa me intueretur,
Quoad obtutum meum debilitari sensi.
4. Conspexi eam nocte quadam, eiusque ancillas,
Ambulantes inter stationem Ibrahîmi et lapidem,
5. Quanquam eam non appetiveramus, neque nos ea appetiverat,
Quoad concurrimus noctu ex decreto divino,
6. Candidas, venustas, pudicas, parvo procedentes gressu,
Incedentes lente quemadmodum incedunt buculae,

7. Insignes venustate pariter atque elcgantia,
Iucunde indulgentes lusui et verecundiae.
8. Simul ut loquuta est domina, conticescunt illae ancillae
Per diem, ut honorem dominae tribuant maiorem quam ceteris.
9. Dixit illa cuidam suae amicae, quacum colloquebatur:
„Certe turbabimus Omaro circuitum sacrum?
10. Agedum, obviam ito illi, ut nos recognoscat;
Deinde adnuito illi, o soror, verecunde!"
11. Respondit ancilla: „iam ei adnui; sed mihi non paruit." 73.
Quo comperto, illa velociter processit, me vestigiis sequens.
12. Qui, quando illa ex somno expergiscitur, os eius dulce sorbet,
Is poculum haurit, plenum voluptatis, frigidum.

Porro ex illis carminibus hoc est:

1. Audi, o puella, mihi se obtulit noctu
Species quaedam, quae mihi procreavit insomniam,
2. Seinabam repraesentans, quae me sollicitum habet,
Quanquam vinculum, quo continebamur, tritum est,
3. Puellam illam torosam, quae quando me deserit,
Crucior vigiliis atque insomnia,
4. Tibiamque, quae compedem auream ita implet,
Ut eam compede strangulari putare possis.
5. Quotiescunque Seinabae mentionem faciunt,
Effundo lacrimas copiose prorumpentes,
6. Quemadmodum nubes profundit
Aquam illam, quam continebat, large.

Cantum huius carminis composuit Honain, eumque Ramalum, ut perhibet El hischâmi. Porro Ebn abbâd ei aptavit levem gravis, quem alii ab Jûnisso compositum esse ferunt.

Porro ex carminibus, quae Omar pepigit, quibusque cantum aptaverunt, hoc est.

Cantilena.

1. Consistite apud Seinabam! nam separatio iam adpropinquat!
Sane brevis erit commoratio, si iam cras fiet discessus.
2. Iuravit Seinaba nocte illa, quam in Essaurân transegit, fortiter,
Quum nihil sit, nisi iuramentum, quo fortiter adstringatur homo,

3. Sorori suae, puellaeque alii, quae ex eius ancillis est, haec:
„Iam cum depereo vehementius, quam me deperit ipse!
4. Quodsi congregarentur homines omnes, tumque ex iis eligerentur
Praestantissimi hominum, ne unum quidem eorum aequarem illi."

Cantum composuit Ebn soraidsch, eumque Ramalum cum digito indice et digito annulari, versiculo primo et secundo aptatum, ut perhibet Ebn el mekki. Porro idem levem Ramali cum digito medio ad versiculum primum et quartum aptavisse fertur ab Amro. A Mabedo versiculo primo et secundo gravem primum aptatum esse tradit El hischâmi. Denique huic carmini levis gravis aptatus est, qui ab aliis El garîdo, ab aliis Mâliko, tribuitur.

Hoc mihi tradidit Ali ben sâlich, qui dixit: mihi hoc narravit Abu hiffân, qui id ab Ishâko ben mosab Sobairida acceperat; qui dixit: quum in quodam feminarum coetu Omari ben abi rebîa, eiusque carminum, ingeniique eximii, mentio facta esset, et cum eo conversare confabularique, iucundum esse dixissent, feminae illae, Omari desi-
74. derio incensae, ut ipse adesset, exoptarunt. Tum Sekîna: „ego, inquit, illum adciam."
Misso igitur nuntio, illum certa nocte, quam ipsi praefinivit, ad Essaurânam adesse iussit. Itaque Omar cum iumentis suis ad feminas illas contendit, sermonemque cum iis contulit, quoad, die illucescente, tempus fuit, ut rediret. Quo comperto, feminis illis dixit: „sepulcrum prophetae, cui bene dicat Deus, faveatque, visitare, precationemque in eius templo facere, me oportet; vos vero, sepulcrum visitantes, comitari tamen nolo." Quibus dictis, Mekkam reversus est. Quas in res pepigit haec: „consiste apud Seinabam! nam separatio iam adpropinquat." Quibus narrator subiunxit versiculos ceteros, supra adpositos.

Hoc mihi tradidit patruus meus, qui dixit: mihi hoc narravit El karrâni, qui dixit: mihi hoc tradidit El amri, qui ab Lakîto id acceperat, qui dixit: recitati sunt Dscherîro hi versiculi, quos pepigerat Omar ben abi rebîa:

Cantilena.

1. Interrogate mansionem illam, apud El belijjum sitam, eique dicite:
„Tenebaris desiderio temporis matutini iam diu!
2. Ubinam est tribus illa, quae in te consederat, tibique, quum iis cincta
Esses, et frequens, id ostendit, quod decorum est?"
3. Respondit mansio: „abierunt illi, longe provecti, atque discesserunt;
Quod sane me invita factum esset, si remedium huic rei adferre potuissem.
4. Pertaesum eos est, quanquam nos non taedebat, commorationis huius,
Captique sunt amore campi plani, locorumque aequalium."

Tum Dscherîr: „hoc sane, inquit, illud est, quod, quanquam id exquirebamus, tamen invenire non potuimus; iam vero in hoc incidit iste Koraischita.“ His versiculis aptati sunt Ramali duo, quorum alterum Ebn soraidsch composuit, alterum Ishâk, eumque missum in curriculo digiti annularis, ut perhibet Ishâk. Porro Ramalum tertium cum digito medio ab Ebn dschâmio iis aptatum esse tradit Amr. Abul obais ben hamdûn ad eos aptavit gravem secundum. Denique Ibrahim Maussilensis iis aptavit Hesedschum, ut in corpore cantilenarum, ab illo homine edito, traditur.

Hoc mihi tradidit El harami, qui dixit: nobis hoc tradidit Essobair, qui dixit: librum quendam reperi, a Mohammede ben el hassan exaratum, in quo ille narrabat, Folaichum ben ismaïl sibi tradidisse hoc, quod ab Moâdido, familiari El harawii, acceperat: aliquando Ennossaib dixit: „Omar ben abi rebîa is nostrum est, qni optime describit dominas thalamorum.“

Hoc nobis tradidit Ettûssi, qui dixit: nobis hoc tradidit Essobair, qui dixit: 75.
mihi hoc narravit Damjâa, ancilla Fâtimae, filiae Omari ben mosab, quae dixit: aliquando ea audivi, quae avus tuus dixit, quum hos versiculos, quos Omar ben abi rebîa pepigerat, recitasset:

Cantilena.

1. Utinam iam flexissem habenam ad vos, habenam El muarrafi,
   Vel utinam iam transgressus essem Dsu uscharam!
2. Nam commoratio, quae fit in terra ea, in qua vos non conspicio,
   Sane est commoratio, hoc mihi crede, curis obducta.
3. Non me pertaesum est vestrum, sed increvit amor, quo vos amplector,
   Neque vestrum recordor, quin fiam similis ei, qui obstupescit;
4. Neque laetabor de re ulla post abitum vestrum,
   Neque amore prosequar praeter te hominem ullum.

Cantus, quem his versiculis Sallâm ben el gassâni aptavit, Ramalum cum digito indice in curriculo digiti medii esse perhibet Ishâk. Porro Ebn dschâmi et Kafij ennaddschâr his versiculis modos duos aptavisse in libro Ibrahîmi feruntur, quorum genera vero non definivit. Versiculi reliqui hi sunt:

5. Fundo lacrimas sicut ille, qui corripitur aegritudine, quae ipsum vexat,
   Quanquam me non vexat aegritudo ulla, nisi recordatio.
6. Qnam saepe tui recordatus essem, si aliquid profuisset recordatio tui,
   O tu, quae hominum, hominum omnium, simillima lunae es!

Addidit Damjàa: his igitur recitatis, dixit avus tuus: „Carmina Omari ben abi rebîa multo magis, quam ceterorum hominum carmina, corda commovent, animosque percellunt. Quodsi carmina homines fascinare possent, sane ea, quae Omarus pepigit, tale quid effectura essent.“ Hoc mihi tradidit El harami, qui dixit: mihi narravit hoc Essobair, qui dixit: narravit mihi hoc Gamâma ben omar, qui dixit: adfui aliquando apud Amerum ben sâlich ben abdalla ben orwa ben essobair, quum El musawwarum ben abd el mâlik de carminibus Omari ben abi rebîa interrogaret. Tum El musawwar nonnullorum mentionem fecit, quae ille nondum noverat. Amer vero ab El musawwaro petiit, ut sibi haec carmina dictaret. Quod quum fieret, manum Ameri inter scribendum prae gaudio intremiscere vidi.

Hoc mihi tradidit El harami, qui dixit: nobis hoc narravit Essobair, qui dixit: mihi hoc narravit Abd el malik ben abd el asîs el mâdschuschûn, qui a patruo suo, Jussufo, hoc acceperat; qui dixit: carminum El hârethi ben châled atque Omari ben abi rebîa aliquando mentio facta est apud Ebn abi atîk in circulo, qui apud hominem quendam convenerat, qui ex familia Châledi ben el âs ben hischâm erat. Tum homo ille: „amicus noster, El hârethum dico, illorum duorum poetarum praestantissimus est.“ Cui respondit Ebn abi atîk: „Distinctius de hac re dic! Nam carmina Omari ben abi rebîa adeo corda occupant, animoque infixa haerent, idque, quod assequi volunt, ita effi-
76. ciunt, ut nulli carmini alii tanta vis inesse dici possit, neque contra Deum, qui celebretur laudeturque, carmine ullo tantum, quantum carminibus Omari, peccatum est. Disce a me, quoad praestantissimum Koraischitarum poetam tibi describo eum, qui argumenta sibi sumit mollia, introituque iucundo, conclusioneque suavi utitur, complementa interponit grata, sententias subiungit splendidas, idque, quod enarrare vult, diserte significat.“ Tum homo ille, qui El hârethum praestantiorem esse existimabat: „nonne amicus noster, inquit, is est, qui pepigit haec:

Sane per victimas illas, quas mactant die Minae
Apud silices, vinculis constrictas, iam iuro,
Quodsi illius feminae habitationis pars summa
In imum deiecta esset, infima vero in altum evecta,
Ita ut homo huius loci peritus mansionem eius paene recognosceret,
Mox vero vastitate et sterilitate, quae ingruerunt, dubius redderetur,
Me tamen eius domicilium recogniturum esse ex adfectu illo,
Quem eius incolae praecordiis meis iniecerunt olim!“

Ebn abi atîk vero ei respondit: „o fili fratris mei, subtrahe te, amicumque tuum absconde, neque in conventibus hominum talia profer! Nonne amicae suae ille aliquid adversi ominatus est, quum eius mansionem inverteret, summamque eius partem in imum deii-

ceret? Nil reliquum fuit, nisi ut a Deo peteret, ut lapides infernali igne induratos in eam iacularetur. Ebn abi rebîa mansionem amicae benignius tractavit, quam amicus tuus, magisque comiter eam adloquutus est, quum diceret:

Interrogate mansionem illam, apud El belijjum sitam, eique dicite:
„Tenebaris desiderio temporis matutini iam diu.“

Quibus Ebn abi atîk adiecit versiculos ceteros, supra adpositos. Tum homo ille obticuit, pudore ductus, illique cedens.

Hoc mihi tradidit Ali ben sâlieh, qui dixit: mihi hoc narravit Abu hiffân, cui ab Ishâko traditum fuerat, qui id a magistris suis, quorum nomina supra adposita sunt, acceperat; porroque mihi hoc tradidit El harami, cui ab Essobairo traditum fuerat, qui id a patruo acceperat, cui ab avo traditum fuerat; qui quidem dixerunt: El hâreth ben abdalla ben abi rebîa, frater Omari ben abi rebîa, erat homo probus et religiosus, qui in generosioribus Koraischitarum numerabatur. Cognominatus est El kobâa, quia, quum ab Abdalla ben essobair praefectus esset El basrae, ibique modium illis hominibus usitatum vidisset, iis dixit: „hic modius vester sane Kobâa [*i. e. cupa*] est.“ Addit narrator: vocabulum illud enim significat vas profundum. Unde ille cognomine El kobâa adpellatus est. Hoc mihi tradiderunt Mohammed ben chalaf ben el mersubân, atque Achmed ben abd el asîs gemmarius, et Habîb ben nasr Muhallabida, qui dixerunt: nobis hoc narravit Omar ben schabba, qui dixit: mihi hoc narravit Abdalla ben mohammed Tajjita, qui dixit: nobis hoc narravit Châled ben saîd, qui dixit: Ebn essobair El basrae praefecit 77.
El hârethum ben abdalla ben abi rebîa. Cui quum modium illo loco usitatum attulissent, iis dixit: „hic modius vester sane Kobâa est.“ Unde factum est, ut vocabulum illud ei inderetur cognomen. Abul awad Dualida, quum ab El hâretho verbis castigatus esset, pepigit haec, quibus illum contumeliis perstrinxit, Ebn essobairum sic adloquutus:

O princeps credentium, praemium tibi detur praeclarum!
Iam nos tuere a Kobâa gentis Mugîridarum!
Vexavimus eum, et vituperavimus; sed insanabilem se
Nobis praestitit; itaque consilium de nobis cape!
Quoniam ille homo est mulierosus et helluo,
Atque ardelio, qui in viis discurrit permultis.

Addit idem narrator: El hâreth fratri interdicebat, ne carmina pangeret; sed ille ei obtemperare nolebat. Itaque El hâreth mille dinâros ei dedit, paetus eum eo, ne carmina ederet. Qua pecunia accepta, Omar ad sorores quasdam suas contendit, iter sacrum cum iis instituturus. Sed hae cum eo iter ingredi noluerunt, quia metuebant, ne, si Mekkae

ille commoraretur, ad carmina pangenda iterum incenderetur. Ille vero, quum aliquando incitatiore animo esset, pepigit haec:

Cantilena.

1. Procul iam est ab Amat el wahhâb mansio nostra,
Quum consederimus in littore maris Adenici,
2. Gens tua vero in declivibus versetur; quo fit, ut nobis
Nil nunc supersit, nisi recordatio, atque sors tristis.
3. Quodsi illa vidisset in flexura vallis eius fletum,
Amicum existimasset non sui compotem esse!
4. Quamdiu obliviscar, tamen non obliviscar diei apud El chaifum transacti,
Quo stabat illa, stabamque ego ita, ut simul essemus moerentes,
5. Illaque Pleiadem sic adloquebatur, adeo flens,
Ut per utramque genam decurrerent lacrymae:
6. „Per Deum, dic huic homini, obiurgatione omissa:
Quid est, quod in El jemena perquam diu manere velis?
7. Si expetisti opes, vel eas habuisti gratas,
Quantum pretii pro intermissione itineris sacri accepisti?"

Addit narrator: quod carmen quum pervulgaretur, atque ad El hârethum quoque perlatum esset: „hoc carmen, per Deum, inquit, ab Omaro conditum est; petulans igitur ille est, fidemque fregit." Addit idem narrator: dixit aliquando Ebn dschoraich: „non putabam Deo, qui laudetur, celebreturque, carmina Omari ben abi rebîa quidquam prodesse, quoad, quum in El jemena versarer, hominem quendam hos versiculos, ab illo conditos, recitare audirem:

Per Deum, dic huic homini, obiurgatione omissa:
„Quid est, quod in El jemena perquam diu manere velis?
Si expetisti opes, vel eas habuisti gratas,
Quantum pretii pro intermissione itineris sacri accepisti?"

Quibus versiculis impulsus sum, ut Mekkam reverterer. Itaque cum iis, qui iter sacrum instituebant, eo profectus sum, sacrisque Mekkanis interfui." Cantum ad illos Omari versiculos Ebn soraidschum composuisse perhibet Ishâk, cuius modus est Ramal cum digito annulari in ipsius curriculo.

78. Hoc mihi tradidit Ali ben sâlich, qui dixit: nobis ea narravit Abu hiffân, qui dixit: mihi hoc narravit Ishâk, qui id ab Essaadio acceperat; qui dixit: El walîd ben abd el mâlik quum Mekkam venisset, atque Ettâïfam proficisci vellet: „quisnam, inquit, viam mihi monstrabit, eo ferentem?" Responderunt: „Omar ben abi rebîa." Ille vero: „illo homine

mihi opus non est." Quum igitur iterum de viae duce exquireret, iterum Omarum ei commendarunt. Quo denuo repudiato, chalifa iterum viae ducem poposcit. Denique, Omarum quum denuo commendarent: „adducite, inquit, igitur illum!" Itaque Omar eum chalifa iter ingressus est, et cum eo confabulari coepit. Mox paulo, quum Omar pallium suum huc et illuc traheret, ut ad humerum id adplicaret, chalifa in eius humero cicatricem conspexit, illique dixit: „quid est cicatrix haec?" Cui ille: „quum aliquando apud puellam quandam, quae mihi erat, adessem, alia me convenit, nuntium ab puella alia ad me perferens, mihique aliquid in aurem dicere coepit. Quae res puellae illi, quacum colloquebar, invidiam ita incendit, ut humerum meum morderet. Ego vero dolorem, quem eius morsus concitabat, non sensi prae voluptate, quam ex eo capiebam, quod altera in aurem mihi insusurrabat; unde factum est, ut id nanciscerer, quod vides." Quae El walîdo risum moverunt. Omar quum Mekkam reversus esset, eum interrogaverunt: „quanam re risum movisti principi credentium?" Quibus ille: „de rebus amatoriis sermo nobis fuit, usque quo reversi sumus."

Hoc mihi tradidit El harami, qui dixit: hoc nobis narravit Essobair, qui dixit: mihi hoc narraverunt Mohammed ben omar ben abdalla Bekrita, aliique, quibus hoc traditum fuerat ab Abd el dschabbâro ben saîd Musâchikita, qui id a patre acceperat, qui dixit: quum aliquando cum Naufelo ben musâchik, qui manibus meis innitebatur, templum legati Dei, cui benedicat Deus, faveatque, intrassem, ibi in Saîdum ben el musajjab incidimus, sodalibus circumdatum. Salutavimus eum, salutemque ille nobis reddidit. Deinde dixit Naufelo: „o Abu saîd, utrum amicus noster, an amicus vester, praestantiorem poetam se praestitit?" Cui Naufel: „versiculis quibusnam, ab illis editis?" Tum ille: „quum amicus noster haec pangeret:

O amici mei, quid est iumentis, quod ea quasi videamus
Homines tergis suis impositos retro ferre,
Quamquam colla eorum iam abscissa sunt prae amore,
Animaeque nostrae iis, quae illa patiuntur, adtonitae sunt?
Concitator horum iumentorum ad iter defatigans ea instigat,
Eaque propellit, neque tarde procedit iumentum strenuum et alacre;
Quo propius ad amicam nos adducunt, eo magis increscit nobis desiderium;
Increscit enim tempus, per quod illam non vidimus, longinquitas viae vero decrescit.

Quibus versiculis opponere potes versiculos, ab amico tuo editos, quoscunque velis." Cui respondit Naufel: „amicus vester in carminibus amatoriis excelluit; sed in pluribus carminum generibus amicus noster versatus est." Saîd vero: „recte, inquit, dixisti." Sic quum sermo, qui de carminibus nobis fuit, finitus esset, Saîd continenter clamavit:

„veniam peto a Deo!“ manu numeros denarios significans, quoad verba illa centies pronuntiaverat. Addit Bekrita in narratione sua, quam ab Abd el dschabbâro acceptam tra-
79. debat: dixit Moslem: inde quum abiremus, dixi Naufelo: „censesne illum veniam carminum in templo legati Dei recitatorum a Deo petiisse?“ Naufel vero: „minime hoc! inquit; perquam saepe enim ille carmina recitat, aliosque ea recitare iubet; sed pro eo, quod amico suo gloriatus erat, veniam eum petiisse censeo.“

Hoc mihi tradidit Achmed ben abd el asîs, qui dixit: nobis hoc narravit Omar ben schabba, qui dixit: hoc nobis narravit Abu obaida, qui dixit: nobis hoc narraverunt Owâna ben el hakam atque Abu jakûb Thakifita: aliquando El walîd ben jesîd ben abd el malik sodalibus suis dixit: „versiculorum ab poetis Arabibus editorum quinam est prae ceteris amatorius? Tum nonnulli illorum: „est versiculus hic, a Dschemîlo compositus:

Moritur amor meus simul ut in eam incidi,
Vivitque, simul ut ab ea discessi, revertiturque.“

Alii vero dixerunt: „est versiculus hic, ab Omaro ben abi rebîa compositus:

Sane sum ego, quando illa mecum non loquitur vespere,
Quasi homo exoptans, qui exoptat id quod non exstat.“

Tum El walîd: „hoc, per Deum, inquit, satis tibi est.“

Hoc mihi tradidit El harami, qui dixit: nobis hoc narravit Essobair ben bekkâr, qui dixit: mihi hoc narravit Mohammed ben ismaîl ben ibrahîm ben abdalla ben abd el hamîd, qui id ex sene quodam audiverat, qui ex ipsius gente erat, cui hoc tradiderat Abul hareth, servus Hischâmi ben el mugîra. Addit narrator: hic vero ille homo est, in quem Omar pepigit haec:

O Abul hareth, cor meum trepidat!
Itaque obtempera praecepto consiliarii prudentis!

Dixit igitur ille: adfui aliquando apud Omarum ben abdalla ben abi rebîa atque Dschemîlum ben abdalla ben mamar Udsritam, quum in El abtacho convenissent. Tum Dschemîl carmen illud, a se compositum, recitavit, in quo dicit haec:

Iam laetantur delatores, quod vinculum meum discidit
Bothaina, vel mihi obvertit latus colli,
Mihique dicunt: „pacem adhibe, o Dschemîl!“ Ego vero
Sane iuro, nullam mihi, Bothaina carenti, esse pacem!

Quo carmine ad finem usque recitato, dixit ille Omaro: „o Abul chattâb, pepigistine

ثَقِيلٍ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ قَالَ فَقَالَ لَهُ حُنَيْنٌ حِينَئِذٍ كَمْ أَمَّلْتَ مِنَ ٱلْعِرَاقِ قَالَ أَلْفَ دِينَارٍ قَالَ هٰذِهِ خَمْسُمِائَةِ دِينَارٍ فَخُذْهَا وَٱنْصَرِفْ فَلَمَّا شَاعَ مَا فَعَلَ لَامَهُ أَصْحَابُهُ عَلَيْهِ فَقَالَ وَٱللّٰهِ لَوْ دَخَلَ ٱلْعِرَاقَ مَا كَانَ لِي مَعَهُ خُبْزٌ آكُلُهُ وَلَا طَرِحْتُ ثُمَّ سُقِطْتُ إِلَى آخِرِ ٱلْأَبَدِ ۞ وَهٰذَا ٱلصَّوْتُ أَعْنِي ۞ وَجَرَى ٱلزَّبَرْجَدِ فِي نَظْمِهِ ۞ مِنْ صُدُورِ أَغَانِي ٱبْنِ مُحْرِزٍ وَأَوَائِلِهَا وَمَا لَا يَتَعَلَّقُ بِمَذْهَبِهِ فِيهِ وَلَا يَتَشَبَّهُ بِهِ أَحَدٌ

وَمِمَّا يُغَنَّى فِيهِ مِنْ قَصِيدَةِ نُصَيْبٍ ٱلَّتِي أَوَّلُهَا ۞ أَهَاجَ هَوَاكَ ٱلْمَنْزِلُ ٱلْمُتَقَادِمُ ۞

صَوْتٌ

لَقَدْ رَاعَنِي لِلْبَيْنِ نَوْحُ حَمَامَةٍ   عَلَى غُصْنِ بَانٍ جَاوَبَتْهَا حَمَائِمُ
هَوَاتِفُ أَمَّا مَنْ بَكَيْنَ فَعَهْدُهُ   قَدِيمٌ وَأَمَّا شَجْوُهُنَّ فَدَائِمُ

ٱلْغِنَاءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ مِنْ رِوَايَةِ يُونُسَ بْنِ عَمْرٍو ٱلْمَكِّيِّ وَهُوَ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْبِنْصِرِ وَهُوَ مِنْ جَيِّدِ ٱلْأَلْحَانِ وَحَسَنِ ٱلْأَغَانِي وَهُوَ مِمَّا عَارَضَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ فِيهِ ٱبْنَ مُحْرِزٍ وَٱنْتَصَفَ مِنْهُ

تَمَّ ٱلْمُجَلَّدُ ٱلْأَوَّلُ

أَخْبَرَنِي الحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى قَالَ قَالَ حَمَّادٌ قَرَأْتُ عَلَى أَبِي حَدَّثَنِي بَعْضُ أَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ وَأَخْبَرَنِي بِهَذَا الخَبَرِ الحَرَمِيُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي هَارُونُ عَنْ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ بْنِ ٱلْمَاجُشُونِ قَالَ كَانَ ٱبْنُ مُحْرِزٍ أَحْسَنَ ٱلنَّاسِ غِنَاءً فَمَرَّ بِهِنْدٍ بِنْتِ كِنَانَةَ بْنِ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ نَضْلَةَ بْنِ صَفْوَانَ بْنِ أُمَيَّةَ بْنِ مُحْرِزٍ ٱلْكِنَانِيِّ حَلِيفِ قُرَيْشٍ فَسَأَلَتْهُ أَنْ يَجْلِسَ لَهَا وَلِصَوَاحِبَ لَهَا فَفَعَلَ وَقَالَ أُغَنِّيكُنَّ صَوْتًا أَمَرَنِي بِهِ الحَرِثُ بْنُ خَالِدِ بْنِ ٱلْعَاصِي بْنِ هِشَامٍ أَنْ أُغَنِّيَهُ عَائِشَةَ بِنْتَ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ ٱللَّهِ فِي شِعْرٍ لَهُ قَالَهُ فِيهَا وَهُوَ يَوْمَئِذٍ أَمِيرُ مَكَّةَ قُلْنَ نَعَمْ فَغَنَّاهُنَّ

صَوْتٌ

فَوَدِدْتُ إِذْ شَحَطُوا وَشَطَّتْ دَارُهُمْ   وَعَدَتْهُمْ بِمِنًى عَوَادٍ تَشْغَلُ
أَنَّا نُطَاعُ وَأَنْ تُنَقَّلَ أَرْضُنَا   أَوْ أَنَّ أَرْضَهُمُ إِلَيْنَا تُنْقَلُ
لِتَرُدَّ مَنْ كَتَبَ إِلَيْكَ رَسَائِلِي   بِجَوَابِهَا وَيَعُودَ ذَاكَ ٱلْمُرْسَلُ

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلْكَامِلِ فِي هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ خَفِيفُ رَمَلٍ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ ذَكَرَ عَمْرُو بْنُ بَانَةَ أَنَّهُ لِٱبْنِ مُحْرِزٍ وَذَكَرَ إِسْحَاقُ أَنَّهُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ

وَقَالَ أَبُو أَيُّوبَ ٱلْمَدَنِيُّ فِي خَبَرِهِ بَلَغَنِي أَنَّ ٱبْنَ مُحْرِزٍ لَمَّا شَخَصَ يُرِيدُ ٱلْعِرَاقَ لَقِيَهُ حُنَيْنٌ فَقَالَ لَهُ غَنِّنِي صَوْتًا مِنْ عَمَلِكَ فَغَنَّاهُ

صَوْتٌ

وَجَرْيُ ٱلزَّبَرْجَدِ فِي نَظْمِهِ   عَلَى وَاضِحِ ٱللِّيتِ زَانَ ٱلْعُقُودَا
يُفَصِّلُ يَاقُوتُهُ دُرَّهُ   وَكَٱلْجَمْرِ أَبْصَرْتَ فِيهِ ٱلْفَرِيدَا

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلْمُتَقَارِبِ وَٱلشِّعْرُ لِعُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَٱلْغِنَاءُ لِٱبْنِ مُحْرِزٍ ثَانِي

وَأَوَّلُ مَنْ غَنَّى بِٱلْفَارِسِيَّةِ رَمَلًا سَلْمَكُ فِي أَيَّامِ ٱلرَّشِيدِ ٱسْتَحْسَنَ لَحْنًا مِنْ أَلْحَانِ ٱبْنِ مُحْرِزٍ فَنَقَلَ لَحْنَهُ وَغَنَّى فِيهِ قَالَ أَبُو أَيُّوبَ وَقَالَ إِسْحَاقُ كَانَ ٱبْنُ مُحْرِزٍ قَلِيلَ ٱلْمُلَابَسَةِ لِلنَّاسِ فَأَخْفَلَ ذَلِكَ ذِكْرَهُ فَمَا يُذْكَرُ مِنْهُ إِلَّا غِنَاؤُهُ وَأَخَذَتْ أَكْثَرَ غِنَائِهِ جَارِيَةٌ كَانَتْ لِصَدِيقٍ لَهُ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ كَانَ يَأْلَفُهُ فَأَخَذَهُ ٱلنَّاسُ عَنْهَا وَمَاتَ بِدَآءٍ كَانَ بِهِ وَسَقَطَ إِلَى فَارِسَ وَأَخَذَ غِنَاءَ ٱلْفُرْسِ وَإِلَى ٱلشَّامِ فَأَخَذَ غِنَاءَ ٱلرُّومِ فَتَخَيَّرَ مِنْ نَغَمِهِمْ مَا غَنَّى بِهِ غِنَاءَهُ وَكَانَ يَقْدُمُ بِمَا يُصِيبُهُ فَيَدْفَعُهُ إِلَى ذَلِكَ ٱلصَّدِيقِ فَيُنْفِقُهُ كَيْفَ شَاءَ لَا يَسْأَلُهُ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ حَتَّى إِذَا كَانَ يَنْفَدُ جَهَّزَهُ وَأَصْلَحَ مِنْ أَمْرِهِ وَقَالَ إِذَا شِئْتَ فَٱرْحَلْ فَيَرْحَلُ ثُمَّ يَعُودُ فَلَمْ يَزَلْ كَذَلِكَ حَتَّى مَاتَ قَالَ وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ غَنَّى بِزَوْجٍ مِنَ ٱلشِّعْرِ وَعَمِلَ بَعْدَ ذَلِكَ ٱلْمُغَنُّونَ ٱقْتِدَآءً بِهِ وَكَانَ يَقُولُ ٱلْأَفْرَادُ لَا تَتِمُّ بِهَا ٱلْأَلْحَانُ وَذُكِرَ أَنَّهُ أَوَّلَ مَا أَخَذَ ٱلْغِنَاءَ أَخَذَهُ عَنِ ٱبْنِ مُسَجَّحٍ قَالَ إِسْحَاقُ وَكَانَتِ ٱلْعِلَّةُ ٱلَّتِي بِهِ ٱلْجُذَامُ فَلَمْ يُعَاشِرِ ٱلْخُلَفَآءَ وَلَا خَالَطَ ٱلنَّاسَ لِأَجْلِ ذَلِكَ قَالَ أَبُو أَيُّوبَ قَالَ إِسْحَاقُ قَدِمَ ٱبْنُ مُحْرِزٍ بَلَدَ ٱلْعِرَاقِ فَلَمَّا نَزَلَ ٱلْقَادِسِيَّةَ لَقِيَهُ حُنَيْنٌ فَقَالَ لَهُ كَمْ مَنَّتْكَ نَفْسُكَ مِنَ ٱلْعِرَاقِ قَالَ أَلْفَ دِينَارٍ قَالَ فَهَذِهِ خَمْسُمِائَةِ دِينَارٍ فَخُذْهَا وَٱنْصَرِفْ وَٱحْلِفْ أَنْ لَا تَعُودَ قَالَ إِسْحَاقُ وَقُلْتُ لِيُونُسَ مَنْ أَحْسَنُ ٱلنَّاسِ غِنَآءً قَالَ ٱبْنُ مُحْرِزٍ قُلْتُ فَكَيْفَ ذَاكَ قَالَ إِنْ شِئْتَ فَسَّرْتُ وَإِنْ شِئْتَ أَجْمَلْتُ قُلْتُ أَجْمِلْ قَالَ كَأَنَّهُ خُلِقَ مِنْ كُلِّ قَلْبٍ فَهُوَ يُغَنِّي لِكُلِّ إِنْسَانٍ بِمَا يَشْتَهِي وَهَذِهِ ٱلْحِكَايَةُ نَفْسُهَا فِي ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَلَا أَدْرِي أَيُّهُمَا ٱلْحَقُّ ✿ قَالَ إِسْحَاقُ أَخْبَرَنِي ٱلْفَضْلُ بْنُ يَحْيَى بْنِ خَالِدٍ أَنَّهُ سَأَلَ بَعْضَ مَنْ يُبْصِرُ ٱلْغِنَآءَ مَنْ أَحْسَنُ ٱلنَّاسِ غِنَآءً فَقَالَ مِنَ ٱلرِّجَالِ أَوْ مِنَ ٱلنِّسَآءِ قَالَ فَقُلْتُ مِنَ ٱلرِّجَالِ فَقَالَ ٱبْنُ مُحْرِزٍ فَقُلْتُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ قَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ قَالَ وَكَانَ إِسْحَاقُ يَقُولُ ٱلْفُحُولُ ٱبْنُ سُرَيْجٍ ثُمَّ ٱبْنُ مُحْرِزٍ ثُمَّ مَعْبَدٌ ثُمَّ ٱلْغَرِيضُ ثُمَّ مَالِكٌ

أَخْبَارُ ٱبْنِ مُحْرِزٍ وَنَسَبُهُ

وَهُوَ مُسْلِمُ بْنُ المُحْرِزِ فِيمَا رَوَى ٱلْمَكِّيُّونَ وَيُكَنَّى أَبَا الخَطَّابِ مَوْلَى أَبِي الخَطَّابِ بْنِ قُصَيٍّ وَقَالَ ٱبْنُ ٱلْكَلْبِيِّ ٱسْمُهُ مُسْلِمٌ وَيُقَالُ ٱسْمُهُ عَبْدُ ٱللَّهِ وَكَانَ أَبُوهُ مِنْ سَدَنَةِ ٱلْكَعْبَةِ وَأَصْلُهُ مِنَ ٱلْفُرْسِ وَكَانَ أَصْفَرَ أَحْنَى طَوِيلًا

أَخْبَرَنِي الحَرَمِيُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي هَارُونُ عَنْ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ بْنِ ٱلْمَاجِشُونِ قَالَ ٱسْمُ ٱبْنِ مُحْرِزٍ مُسْلِمٌ وَهُوَ مَوْلَى بَنِي مَخْزُومٍ وَذَكَرَ إِسْحَاقُ أَنَّهُ كَانَ يَسْكُنُ ٱلْمَدِينَةَ مَرَّةً وَمَكَّةَ مَرَّةً فَإِذَا أَتَى ٱلْمَدِينَةَ أَقَامَ بِهَا ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ لَا يَتَعَلَّمُ إِلَّا ٱلضَّرْبَ مِنْ عَزَّةَ ٱلْمَيْلَاءِ ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى مَكَّةَ فَيُقِيمُ بِهَا ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ ثُمَّ شَخَصَ إِلَى فَارِسَ فَتَعَلَّمَ أَلْحَانَ ٱلْفُرْسِ وَغِنَاءَهُمْ ثُمَّ سَارَ إِلَى ٱلشَّامِ وَتَعَلَّمَ أَلْحَانَ ٱلشَّامِ وَأَخَذَ غِنَاءَهُمْ فَأَسْقَطَ مِنْ ذَلِكَ مَا لَا يَسْتَحْسِنُ مِنْ نَغَمِ ٱلْفَرِيقَيْنِ وَأَخَذَ مَحَاسِنَهَا فَمَزَجَ بَعْضَهَا بِبَعْضٍ وَأَلَّفَ مِنْهَا ٱلْأَغَانِيَ ٱلَّتِي صَنَعَهَا فِي أَشْعَارِ ٱلْعَرَبِ فَأَتَى بِمَا لَمْ يُسْمَعْ مِثْلُهُ وَكَانَ يُقَالُ لَهُ صَنَّاجُ ٱلْعَرَبِ

أَخْبَرَنِي عَمِّي عَنْ أَيُّوبَ ٱلْمَدَنِيِّ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ لِي أَبِي أَوَّلُ مَنْ غَنَّى ٱلرَّمَلَ ٱبْنُ مُحْرِزٍ مَا غُنِّيَ قَبْلَهُ فَقُلْتُ لَهُ وَلَا بِٱلْفَارِسِيَّةِ قَالَ لَا وَلَا بِٱلْفَارِسِيَّةِ

قَالَ أَتَى نُصَيْبٌ مَكَّةَ فَقَصَدَ ٱلْمَسْجِدَ الحَرَامَ لَيْلًا فَبَيْنَا هُوَ كَذَلِكَ إِذْ طَلَعَ ثَلَاثُ نِسْوَةٍ فَجَلَسْنَ قَرِيبًا مِنْهُ وَجَعَلْنَ يَتَحَدَّثْنَ وَيَتَذَاكَرْنَ ٱلشِّعْرَ وَٱلشُّعَرَآءَ فَإِذَا هُنَّ مِنْ أَفْصَحِ ٱلنِّسَآءِ وَآدَبِهِنَّ فَقَالَتْ إِحْدَاهُنَّ قَاتَلَ ٱللَّهُ جَمِيلًا حَيْثُ يَقُولُ

وَبَيْنَ ٱلصَّفَا وَٱلْمَرْوَتَيْنِ ذَكَرْتُكُمْ   بِمُخْتَلَفٍ مِنْ بَيْنِ سَاعٍ وَمُوجِفِ
وَعِنْدَ طَوَافِي قَدْ ذَكَرْتُكِ ذِكْرَةً   هِيَ ٱلْمَوْتُ بَلْ كَادَتْ عَلَى ٱلْمَوْتِ تُضْعِفُ

فَقَالَتِ ٱلْأُخْرَى بَلْ قَاتَلَ ٱللَّهُ كُثَيِّرَ عَزَّةَ حَيْثُ يَقُولُ

طَلَعْنَ عَلَيْنَا بَيْنَ مَرْوَةَ وَٱلصَّفَا   يَمُرْنَ عَلَى ٱلْبَطْحَآءِ مَوْرَ ٱلسَّحَائِبِ
وَكِدْنَ لَعَمْرُ ٱللَّهِ يُحْدِثْنَ فِتْنَةً   لِمُخْتَشِعٍ مِنْ خَشْيَةِ ٱللَّهِ تَائِبِ

فَقَالَتِ ٱلْأُخْرَى بَلْ قَاتَلَ ٱللَّهُ ٱبْنَ ٱلزَّانِيَةِ نُصَيْبًا حَيْثُ يَقُولُ

أَلَامُ عَلَى لَيْلَى وَلَوْ أَسْتَطِيعُهَا   وَحُرْمَةِ مَا بَيْنَ ٱلْبَنِيَّةِ وَٱلسِّتْرِ
لَمِلْتُ عَلَى لَيْلَى بِنَفْسِي مَيْلَةً   وَلَوْ كَانَ فِي يَوْمِ ٱلتَّحَالُفِ وَالنَّحْرِ

فَقَامَ نُصَيْبٌ إِلَيْهِنَّ فَسَلَّمَ عَلَيْهِنَّ فَرَدَدْنَ ٱلسَّلَامَ وَقَالَ لَهُنَّ إِنِّي رَأَيْتُكُنَّ تَتَجَارَيْنَ شَيْئًا عِنْدِي مِنْهُ عِلْمٌ فَقُلْنَ مَنْ أَنْتَ فَقَالَ ٱسْمَعْنَ أَوَّلًا قُلْنَ هَاتِ فَأَنْشَدَهُنَّ قَصِيدَتَهُ ٱلَّتِي أَوَّلُهَا ۞ وَيَوْمَ ذِي سَلَمٍ شَاقَتْكَ نَائِحَةٌ ۞ وَرْقَآءُ فِي فَنَنٍ وَٱلرِّيحُ تَضْطَرِبُ ۞ فَقُلْنَ لَهُ نُسَائِلُكَ بِٱللَّهِ وَبِحَقِّ هَذَا ٱلْبَيْتِ مَنْ أَنْتَ قَالَ ٱبْنُ ٱلْمَظْلُومَةِ ٱلْمَقْذُوفَةِ بِغَيْرِ جُرْمٍ نُصَيْبٌ فَقُمْنَ إِلَيْهِ وَسَلَّمْنَ عَلَيْهِ وَرَحَّبْنَ بِهِ وَٱعْتَذَرَتِ ٱلْقَائِلَةُ إِلَيْهِ فَقَالَتْ وَٱللَّهِ مَا أَرَدْتُ سُوْءًا وَإِنَّمَا حَمَلَنِي ٱلْإِسْتِحْسَانُ لِقَوْلِكَ عَلَى مَا سَمِعْتَ فَضَحِكَ وَجَلَسَ إِلَيْهِنَّ فَحَادَثَهُنَّ إِلَى أَنِ ٱنْصَرَفْنَ

يَحْرُسُونَهَا مِنِّي وَكُنْتُ أَقْنَعُ بِأَنْ أَرَاهَا فِي ٱلطَّرِيقِ وَأُشِيرَ إِلَيْهَا بِعَيْنِي أَوْ بِحَاجِبِي وَفِيهَا أَقُولُ

وَقَفْتُ لَهَا كَيْمَا تَمُرَّ لَعَلَّنِي   أُخَالِسُهَا ٱلتَّسْلِيمَ إِنْ لَمْ تُسَلِّمِ
فَلَمَّا رَأَتْنِي وَٱلْوُشَاةَ تَحَدَّرَتْ   مَدَامِعُهَا خَوْفًا وَلَمْ تَتَكَلَّمِ
مَسَاكِينُ أَهْلُ ٱلْعِشْقِ مَا كُنْتُ أَشْتَرِي   جَمِيعَ حَيَاةِ ٱلْعَاشِقِينَ بِدِرْهَمِ

فَقَالَ لَهُ عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ وَيْحَكَ مَا فَعَلَتْ قَالَ بِيعَتْ فَأَوْلَدَهَا سَيِّدُهَا فَقَالَ لَهُ فَهَلْ فِي نَفْسِكَ مِنْهَا شَيْءٌ؟ قَالَ نَعَمْ عَقَابِيلُ أَحْزَانٍ

أَخْبَرَنِي الحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَنِي بُهْلُولُ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ قِرْضَابٍ ٱلْبَلَوِيُّ أَنَّ إِبِلاً لِنُصَيْبٍ أَجْدَبَتْ وَحَالَتْ وَكَانَ لِرَجُلٍ مِنْ أَسْلَمَ عَلَيْهِ ثَمَانِيَةُ آلَافِ دِرْهَمٍ قَالَ فَأَخْبَرَنِي أَبِي وَعَمِّي أَنَّهُ وَفَدَ عَلَى عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ فَقَالَ لَهُ جَعَلَنِيَ ٱللّٰهُ فِدَاكَ إِنِّي حَمَلْتُ دَيْنًا فِي إِبِلٍ ٱبْتَعْتُهَا مُجْدِبَاتٍ حِيَالٍ وَقَدْ قُلْتُ فِيهَا شِعْرًا قَالَ أَنْشِدْهُ فَأَنْشَدَهُ

وَلَمَّا حَمَلْتُ ٱلدَّيْنَ فِيهَا وَأَصْبَحَتْ   حِيَالاً مُسِنَّاتِ ٱلْهَوَى كِدْتُ أَنْدَمُ
عَلَى حِينِ أَنْ رَاثَ ٱلرَّبِيعُ وَلَمْ يَكُنْ   لَهَا بِصَعِيدٍ مِنْ تِهَامَةَ مَقْضَمُ
ثَمَانِيَةٌ لِلْأَسْلَمِيِّ وَمَا دَنَا   لِفُحْشٍ وَلَا تَدْنُو إِلَى ٱلْفُحْشِ أَسْلَمُ

فَقَالَ لَهُ عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ فَمَا دَيْنُكَ وَيْحَكَ قَالَ ثَمَانِيَةُ آلَافٍ فَأَمَرَ لَهُ بِثَمَانِيَةِ آلَافِ دِرْهَمٍ فَلَمَّا رَجَعَ أَنْشَدَ ٱلْأَسْلَمِيَّ ٱلشِّعْرَ فَتَرَكَ مَا لَهُ عَلَيْهِ وَقَالَ ٱلثَّمَانِيَةُ ٱلْآلَافِ لَكَ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مَزْيَدٍ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ قَالَ حَدَّثَنِيَ ٱلْمَوْصِلِيُّ عَنِ ٱبْنِ أَبِي عُبَيْدَةَ

عَشِيَّاتٍ كُلَّ ذٰلِكَ يُشِيرُ إِلَيْهِ ٱبْنُ مُطِيعٍ أَلَّا يُكَلِّمَهُ حَتَّى صَادَفَ عَشِيَّةً مِنْهَا طِيبَ نَفْسٍ مِنْهُ فَأَشَارَ إِلَيْهِ أَنْ كَلِّمْهُ فَكَلَّمَهُ نُصَيْبٌ فَأَصَابَ مَخِيلَةَ كَلَامِهِ ثُمَّ قَالَ إِنِّي قَدْ قُلْتُ أَيُّهَا ٱلْأَمِيرُ شِعْرًا فَٱسْمَعْهُ وَٱجْزِهِ ثُمَّ قَالَ

أَهَاجَ ٱلْبُكَى رَبْعٌ بِأَسْفَلِ ذِي ٱلسِّدْرِ ... عَفَاهُ ٱخْتِلَافُ ٱلْعَصْرِ بَعْدَكَ وَٱلْقَطْرِ
نَعَمْ فَثَنَانِي ٱلْوَجْدُ فَٱشْتَقْتُ لِلَّذِي ... ذَكَرْتُ وَلَيْسَ ٱلشَّوْقُ إِلَّا مَعَ ٱلذِّكْرِ
حَلَفْتُ بِرَبِّ ٱلْمُوصِفِينَ لِرَبِّهِمْ ... وَحُرْمَةِ مَا بَيْنَ ٱلْمَقَامِ إِلَى ٱلْحِجْرِ
لَئِنْ حَاجَتِي يَوْمًا قَضَيْتَ وَرِشْتَنِي ... بِنَفْحَةِ عُرْفٍ مِنْ يَدَيْكَ أَبَا بِشْرِ
لَتَغْتَرِفَنَّ ٱلدَّهْرَ مِنِّي مَسَرَّةً ... وَنُصْحًا إِلَى نُصْحٍ وَشُكْرًا إِلَى شُكْرِ
سَقَى ٱللّٰهُ صَوْبَ ٱلْمُزْنِ أَرْضًا حَلَلْتَهَا ... رِهَامًا وَأَسْقَاهَا بِلَادَ بَنِي نَصْرِ
بِوَجْهِكَ فَٱسْتَعْمَلْتَ مَا دُمْتَ خَائِفًا ... لِرَبِّكَ تَقْضِي رَاشِدًا آخِرَ ٱلدَّهْرِ
فَتَنْقُذَ أَصْحَابِي وَتَسْتُرَ عَوْرَةً ... بَدَتْ لَكَ مِنْ صَحْبِي فَإِنَّكَ ذُو سِتْرِ
فَمَا بِأَمِيرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِلَى ٱلَّتِي ... سَأَلْتُ فَأَعْطَانِي لِقَوْمِي مِنْ فَقْرِ
وَقَدْ خَرَجَتْ مِنْهُ إِلَيْكَ فَلَا تَكُنْ ... بِمَوْضِعِ بَيْضَاتِ ٱلْأَنُوقِ مِنَ ٱلْوَكْرِ

قَالَ فَقَالَ عُثْمَانُ بْنُ حَيَّانَ وَهُوَ عِنْدَهُ وَقَدْ جَاءَهُ بِٱلْفَوْزِ مِنِ ٱبْنِ حَزْمٍ قَدِ ٱحْتَلَمَ ٱلْآنَ ٱلْقَوْمُ أَيُّهَا ٱلْأَمِيرُ وَٱسْتَوْجَبُوا ٱلْفَرْضَ وَرَفَدَهُ ٱبْنُ مُطِيعٍ فَأَحْسَنَ وَٱشْتَدَّ عَلَيْهِ أَنْ شَرِكَهُ ٱبْنُ حَيَّانَ فِي رَفْدِهِ وَتَشْيِيعِهِ فَقَالَ ٱلنَّصْرِيُّ لِٱبْنِ حَيَّانَ وَٱبْنِ مُطِيعٍ صَدَقْتُمَا قَدِ ٱحْتَلَمُوا وَٱسْتَوْجَبُوا ٱلْفَرْضَ ٱفْرِضْ لَهُمْ يَا فُلَانُ لِكَاتِبٍ مِنْ كُتَّابِهِ فَفَرَضَ لَهُمْ

أَخْبَرَنِي ٱبْنُ ٱلْمَرْزُبَانِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَلِيٍّ ٱلْيَشْكُرِيِّ عَنِ ٱلرِّيَاشِيِّ عَنِ ٱلْعُتْبِيِّ قَالَ دَخَلَ نُصَيْبٌ عَلَى عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ فَقَالَ لَهُ وَقَدْ طَالَ ٱلْحَدِيثُ بَيْنَهُمَا هَلْ عَشِقْتَ قَطُّ قَالَ نَعَمْ أَمَةً لِبَنِي مُدْلِجٍ قَالَ وَكُنْتَ تَصْنَعُ مَاذَا قَالَ فَكَانُوا

وَنِلْنِي وَقَـرِّبْـنِي فَإِنَّـكَ بَالِـغٌ رِضَايَ بِعَفْوٍ مِنْ نَدَاكَ وَزَائِدُ
أَبِتْ نَـائِمًا أَمَّـا فُؤَادِي فَهَمُّهُ قَلِيلٌ وَأَمَّـا مَسُّ جِـلْدِي فَبَارِدُ
وَقَدْ كَانَ لِي مِنْكُمْ إِذَا مَا لَقِيتُكُمْ لَبَانٌ وَمَعْرُوفٌ وَلِلْخَـيْـرِ قَائِدُ
إِلَيْـكَ رَحَلْتُ ٱلْعِيسَ حَتَّى كَأَنَّهَا قِسِيُّ ٱلسَّرَى ذَبْلَى بَرَتْهَا ٱلطَّرَائِدُ
وَحَتَّى هَوَادِيهَا دِقَاقٌ وَشَـكْوُهَا صَرِيفٌ وَبَاقِي ٱلنِّـقْيِ مِنْهَا صَرَائِدُ
وَحَتَّى وَنَتْ ذَاتُ ٱلْمِرَاحِ فَأَذْعَنَتْ عَنِيقًا وَكَلَّ ٱلرَّاسِمَاتُ ٱلْجَوَائِدُ

قَالَ فَرَقَّ لَهُ هِشَامٌ وَبَـكَى وَقَالَ لَهُ وَيْحَـكَ يَا نُصَيْبُ لَقَدْ أَضْرَرْنَا بِكَ وَبِرَوَاحِلِكَ وَوَصَلَهُ وَأَحْسَنَ صِلَتَهُ وَٱحْتَـفَى بِهِ

أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ عَنِ ٱلزُّبَـيْرِ عَنْ عَمِّهِ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ عَبَايَةَ قَالَ قَدِمَ نُصَيْبٌ عَلَى عَبْدِ ٱلْوَاحِدِ ٱلنَّصْرِيِّ وَهُوَ أَمِيرُ ٱلْمَدِينَـةِ بِفَرْضٍ مِنْ أَمِيرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ يَضَعُهُ فِي قَوْمِهِ مِنْ بَنِي ضَمْرَةَ فَأَدْخَلَهُمْ عَلَيْهِ لِيَفْرِضَ لَهُمْ وَفِيهِمْ أَرْبَعَةُ غِلْمَةٍ لَمْ يَحْتَلِمُوا فَرَدَّهُمْ ٱلنَّصْرِيُّ فَـكَلَّمَهُ نُصَيْبٌ كَلَامًا غَلِيظًا إِدْلَالًا بِمَنْـزِلَتِهِ عِنْدَ ٱلْخَلِيفَـةِ فَأَشَارَ إِلَيْهِ إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ مُطِيعٍ أَنِ ٱسْـكُتْ وَكُفَّ وَٱخْرُجْ فَإِنِّي كَافِيكَ فَلَمَّا خَرَجَ إِبْرَاهِيمُ لَقِيَهُ نُصَيْبٌ فَـقَالَ لَهُ أَشَرْتَ إِلَيَّ فَكَرِهْتُ أَنْ أَعْصِيَـكَ فِيمَا كَرِهْتَ لِي مِنْ مُرَاجَعَتِهِ وَٱلصَّلَابَةِ لَهُ وَمِنْ وَرَائِي ٱلْمُسْتَعْتَبُ مِنْ أَمِيرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ فَـقَالَ إِبْرَاهِيمُ هُوَ رَجُلٌ عَرَبِيٌّ حَدِيدٌ غَلِقٌ وَخَشِيتُ إِنْ جَاذَبْتَهُ شَيْـئًا أَنْ لَا يَرْجِعَ عَنْهُ وَيَمْضِيَ عَلَيْهِ وَيَلَجَّ فِيهِ وَهُوَ مَالِكٌ لِأَمْرِهِ وَلَهُ فِينَا سُلْطَانٌ فَأَرَدْتُ أَنْ تَخْرُجَ قَبْلَ أَنْ يَلَجَّ وَيَظْهَرَ مِنْهُ مَا لَا يَرْجِعُ فِيهِ فَيَمْضِيَ عَلَيْهِ وَيَلَجَّ فِيهِ فَيُنْـتَظَرَ لِتُصَادِفَ مِنْهُ طِيبَ نَـفْسٍ فَـتُـكَلِّمَهُ وَنَرْفِدَكَ عَنْهُ فَـقَالَ نُصَيْبٌ ۞ يَوْمَانِ يَوْمٌ لَهُ رَيْقٌ فَسَلْ ۞ وَيَوْمُهُ ٱلْآخَرُ سَمْحٌ فَصِلْ ۞ وَقَالَ نُصَيْبٌ أَنَا جُعِلْتُ فِدَاكَ فَأَفْعَلُ ذَاكَ فَإِذَا رَأَيْتَ ٱلْقَوْلَ فَأَشِرْ إِلَيَّ حَتَّى أُكَلِّمَهُ قَالَ وَدَخَلَ ٱلنُّصَيْبُ إِلَيْهِ

ٱلْمُؤْمِنِينَ بِٱلْعَطَآءِ أَبْسَطُ مِنْ لِسَانِي فَأَمَرَ بِهِ فَمُلِئَ فَمُهُ جَوْهَرًا فَلَمْ يَزَلْ بِهِ غَنِيًّا حَتَّى مَاتَ ✿ أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ عَنْ أَبِي ٱلزُّبَيْرِ عَنْ غَزِيَّةَ عَنْ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي ٱلزِّنَادِ قَالَ دَخَلَ نُصَيْبٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ بْنِ هِشَامٍ وَهُوَ وَالٍ عَلَى ٱلْمَدِينَةِ فَأَنْشَدَهُ قَوْلَهُ ✿ يَا ٱبْنَ ٱلْهِشَامَيْنِ لَا بَيْتَ كَبَيْتِهِمَا ✿ إِذَا تَسَامَتْ إِلَى أَحْسَابِهَا مُضَرُ ✿ فَقَالَ لَهُ إِبْرَاهِيمُ قُمْ يَا أَبَا مِحْجَنٍ إِلَى تِلْكَ ٱلرَّاحِلَةِ ٱلْمَرْحُولَةِ فَخُذْهَا بِرَحْلِهَا فَقَامَ إِلَيْهَا نُصَيْبٌ مُتَبَاطِئًا وَٱلنَّاسُ يَقُولُونَ مَا رَأَيْنَا عَطِيَّةً أَهْنَأَ مِنْ هٰذِهِ وَلَا أَكْرَمَ وَلَا أَجْمَلَ وَلَا أَجْزَلَ فَسَمِعَهُمْ نُصَيْبٌ فَأَقْبَلَ عَلَيْهِمْ وَقَالَ وَٱللّٰهِ إِنَّكُمْ قَلَّ مَا صَاحَبْتُمُ ٱلْكِرَامَ وَمَا رَاحِلَةٌ وَرَحْلٌ حَتَّى تَرْفَعُوهُمَا فَوْقَ قَدْرِهِمَا

أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ وَعِيسَى بْنُ ٱلْحُسَيْنِ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ عَنْ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ ٱسْتَبْطَأَ هِشَامُ بْنُ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ حِينَ وُلِّيَ ٱلْخِلَافَةَ نُصَيْبًا أَنْ لَا يَكُونَ جَآءَهُ وَافِدًا عَلَيْهِ مَادِحًا لَهُ وَوَجَدَ عَلَيْهِ وَكَانَ نُصَيْبٌ مَرِيضًا فَبَلَغَهُ ذٰلِكَ حِينَ بَرِئَ فَقَدِمَ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِ أَثَرُ ٱلْمَرَضِ وَعَلَى رَاحِلَتِهِ أَثَرُ ٱلنَّصَبِ فَأَنْشَدَهُ قَصِيدَتَهُ ٱلَّتِي يَقُولُ فِيهَا

حَلَفْتُ بِمَا حَجَّتْ قُرَيْشٌ لِبَيْتِهِ ... وَأَهْدَتْ لَهُ بُدْنًا عَلَيْهَا ٱلْقَلَائِدُ
لَئِنْ كُنْتُ طَالَتْ غَيْبَتِي عَنْكَ إِنَّنِي ... بِمَبْلَغِ حَوْلِي فِي رِضَاكَ لَجَاهِدُ
وَلٰكِنَّنِي قَدْ طَالَ سُقْمِي وَأَكْثَرَتْ ... عَلَيَّ ٱلْعِهَادَ ٱلْمُشْفِقَاتُ ٱلْعَوَائِدُ
صَرِيعُ فِرَاشٍ لَا يَزَلْنَ يَقُلْنَ لِي ... بِنُصْحٍ وَإِشْفَاقٍ مَتَى أَنْتَ قَاعِدُ
فَلَمَّا زَجَرْتُ ٱلْعِيسَ أَسْرَتْ بِحَاجَتِي ... إِلَيْكَ وَذَلَّتْ لِلِّسَانِ ٱلْقَصَائِدُ
وَإِنِّي فَلَا تَسْتَبْطِئَنِّي بِمَوَدَّتِي ... وَنُصْحِي وَإِشْفَاقِي لَدَيْكَ لَعَامِدُ
فَلَا تُقْصِنِي حَتَّى أَكُونَ بِمَضْيَعَةٍ ... فَيَيْأَسَ ذُو قُرْبَى وَيَشْمَتَ حَاسِدُ

فَأَتَاهُ آتٍ فَقَالَ لَهُ ذَاكَ ٱلنُّصَيْبُ بِٱلْفَرْشِ مُنْذُ ثَلَاثَةٍ مُتَمَلْمِلٌ مُبْلِدٌ وَكَأَنَّهُ وَالِهٌ فِي أَثَرِ قَوْمٍ ظَاعِنِينَ فَنَهَضَ أَبُو عُبَيْدَةَ وَنَهَضْنَا مَعَهُ فَإِذَا نُصَيْبٌ عَلَى ٱلْمَنْحَرِ مِنْ صَفَرٍ فَلَمَّا عَايَنَنَا وَعَرَفَ أَبَا عُبَيْدَةَ هَبَطَ فَسَأَلَهُ عَنْ أَمْرِهِ فَأَخْبَرَهُ أَنَّهُ تَبِعَ قَوْمًا سَايِرِينَ وَأَنَّهُ وَجَدَ آثَارَهُمْ وَمَحَلَّهُمْ بِٱلْفَرْشِ فَٱسْتَوْهَلَهُ ذَلِكَ فَضَحِكَ بِهِ أَبُو عُبَيْدَةَ وَٱلْقَوْمُ وَقَالُوا إِنَّمَا يُهْتَرُ إِذَا عَشِقَ مَنِ ٱنْتَسَبَ عُذْرِيًّا فَأَمَّا أَنْتَ فَمَا لَكَ وَلِهَذَا فَٱسْتَحْيَا وَسَكَنَ وَسَأَلَهُ أَبُو عُبَيْدَةَ هَلْ قُلْتَ فِي مَقَامِكَ شِعْرًا قَالَ نَعَمْ وَأَنْشَدَ

لَعَمْرِي لَئِنْ أَمْسَيْتَ بِٱلْفَرْشِ مُقْصَدًا ... تَرَبَّاكَ عَبُودٌ وَعَذْبُهُ أَوْ صَفَرْ
يُفَزِّعُ صَبًّا أَوْ سَقِيمًا مُصَعَّدًا ... لِرَبْعٍ قَدِيمِ ٱلْعَهْدِ يَنْتَكِفُ ٱلْأَثَرْ
دَعَى أَهْلَهُ بِٱلشَّامِ بَرْقٌ فَأَوْجَفُوا ... وَلَمْ أَرَ مَتْبُوعًا أَضَرَّ مِنَ ٱلْمَطَرْ
لَتَسْتَبْدِلَنْ قَلْبًا وَعَيْنًا سِوَاهُمَا ... وَإِلَّا أَتَى قَصْدًا حُشَاشَتَكَ ٱلْقَدَرْ
خَلِيلَيَّ فِيمَا عِشْتُمَا هَلْ رَأَيْتُمَا ... هَلِ ٱشْتَاقَ مَضْرُورٌ إِلَى مَنْ بِهِ أَضَرْ
نَعَمْ رُبَّمَا كَانَ ٱلشَّقَآءُ مُتَيَّحًا ... يُغَطِّي عَلَى قَلْبِ ٱبْنِ آدَمَ وَٱلْبَصَرْ

قَالَ فَٱنْصَرَفَ بِهِ إِلَى مَنْزِلِهِ أَبُو عُبَيْدَةَ وَأَطْعَمَهُ وَكَسَاهُ وَحَمَلَهُ فَٱنْصَرَفَ وَهُوَ يَقُولُ

أَصَابَ دَوَآءَ عِلَّتِكَ ٱلطَّبِيبُ ... وَخَاصَ لَكَ ٱلسُّلُوَّ ٱبْنُ ٱلرَّبِيبِ
وَأَبْصَرَ مِنْ رُقَاكَ مُنَقِّثَاتٍ ... وَدَآؤُكَ كَانَ أَعْرَفَ بِٱلطَّبِيبِ

أَخْبَرَنِي ٱبْنُ دُرَيْدٍ عَنْ أَبِي حَاتِمٍ عَنِ ٱلْأَصْمَعِيِّ قَالَ دَخَلَ نُصَيْبٌ عَلَى يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ ذَاتَ يَوْمٍ فَأَنْشَدَهُ قَصِيدَةً ٱمْتَدَحَهُ بِهَا فَطَرِبَ لَهُ يَزِيدُ وَٱسْتَحْسَنَهَا فَقَالَ لَهُ أَحْسَنْتَ يَا نُصَيْبُ وَقَالَ لَهُ سَلْنِي مَا شِئْتَ فَقَالَ لَهُ يَدُكَ يَا أَمِيرَ

وَشَرَعَ مَعَنَا كُثَيِّرٌ وَجَآءَ رَجُلٌ فَسَلَّمَ فَرَدَدْنَا عَلَيْهِ ٱلسَّلَامَ وَٱسْتَدْنَيْنَاهُ فَإِذَا نُصَيْبٌ فِي بِزَّةٍ جَمِيلَةٍ قَدْ وَافَى ٱلْحَجَّ قَادِمًا مِنَ ٱلشَّامِ فَأَكَبَّ عَلَى أَبِي عُبَيْدَةَ فَعَانَقَهُ وَسَأَلَهُ ثُمَّ دَعَاهُ إِلَى ٱلْغَدَآءِ فَأَكَلَ مَعَ ٱلْقَوْمِ فَرَفَعَ كُثَيِّرٌ يَدَهُ وَأَقْلَعَ عَنِ ٱلطَّعَامِ وَأَقْبَلَ عَلَيْهِ أَبُو عُبَيْدَةَ وَٱلْقَوْمُ جَمِيعًا يَسْأَلُونَهُ أَنْ يَأْكُلَ فَأَبَى فَتَرَكُوهُ وَأَقْبَلَ كُثَيِّرٌ عَلَى نُصَيْبٍ فَقَالَ وَٱللّٰهِ يَا أَبَا مِحْجَنٍ إِنَّ أَثَرَ أَهْلِ ٱلشَّامِ عَلَيْكَ لَجَمِيلٌ لَقَدْ رَجَعْتَ هٰذِهِ ٱلْكَرَّةَ ظَاهِرَ ٱلْكِبْرِ قَلِيلَ ٱلْحَيَآءِ فَقَالَ لَهُ نُصَيْبٌ لَكِنَّ أَثَرَ ٱلْحِجَازِ عَلَيْكَ يَا أَبَا صَخْرٍ غَيْرُ جَمِيلٍ وَإِنَّكَ لَزَائِدُ ٱلنَّقْصِ كَثِيرُ ٱلْحَمَاقَةِ فَقَالَ كُثَيِّرٌ أَنَا وَٱللّٰهِ أَشْعَرُ ٱلْعَرَبِ حَيْثُ أَقُولُ لِمَوْلَاتِكَ

إِذَا أَمْسَيْتُ بَطْنُ مُحَاحَ دُونِي ... وَعَمْقٌ دُونَ عَزَّةَ فَٱلْبَقِيعُ
فَلَيْسَ بِلَائِمِي أَحَدٌ يُصَلِّي ... إِذَا أَخَذَتْ مَجَارِيهَا ٱلدُّمُوعُ

فَقَالَ لَهُ نُصَيْبٌ أَنَا وَٱللّٰهِ أَشْعَرُ مِنْكَ حَيْثُ أَقُولُ لِٱبْنَةِ عَمِّكَ

خَلِيلَيَّ إِنْ حَلَّتْ كُلَيَّةُ بِٱلرُّبَا ... فَذِي أَمَجٍ فَٱلشِّعْبِ ذِي ٱلْمَآءِ وَٱلْحَمْضِ
فَأَصْبَحَ مِنْ حَوْرَانَ رَحْلِي بِمَنْزِلٍ ... يُبَعِّدُهُ مِنْ دُونِهَا نَازِحُ ٱلْأَرْضِ
وَأَيْأَسْتُمَا أَنْ يَجْمَعَ ٱلدَّهْرُ بَيْنَنَا ... فَخُوضَا لِيَ ٱلسُّمَّ ٱلْمُضَرَّجَ بِٱلْمَحْضِ
فَفِي ذَاكَ مِنْ بَعْضِ ٱلْأُمُورِ سَلَامَةٌ ... وَلَلْمَوْتُ خَيْرٌ مِنْ حَيَاةٍ عَلَى غَمْضِ

قَالَ فَٱقْتَحَمَ إِلَيْهِ كُثَيِّرٌ وَثَبَتَ لَهُ ٱلنُّصَيْبُ فَلَمَّا نَالَتْهُ رِجْلَاهُ رَمَحَهُ نُصَيْبٌ بِسَاقِهِ رَمْحَةً طَاحَ مِنْهَا بَعِيدًا عَنْهُ فَمَا زَالَ رَاقِدًا حَتَّى أَيْقَظْنَاهُ عَشِيًّا لِرَمْيِ ٱلْجِمَارِ

أَخْبَرَنَا ٱلْحَرَمِيُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَى بْنِ طَلْحَةَ عَنْ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عُمَرَ ٱلنَّحْوِيِّ عَنْ أُنَيْسِ بْنِ رَبِيعَةَ ٱلْأَسْلَمِيِّ أَنَّهُ قَالَ غَدَوْتُ يَوْمًا إِلَى أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ زَمْعَةَ وَمَعَهُ مُحَمَّدٌ بِٱلرُّحْبَةِ فَأَلْفَيْتُ عِنْدَهُ جَمَاعَةً مِنَّا وَمِنْ غَيْرِنَا

أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ صَالِحِ بْنِ ٱلْهَيْثَمِ ٱلْكَاتِبُ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو هِفَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ ٱلْمَوْصِلِيِّ عَنِ ٱلْمُسَيَّبِيِّ قَالَ قَالَ أَبُو ٱلنَّجْمِ أَتَيْتُ ٱلْحَكَمَ بْنَ ٱلْمُطَّلِبِ فَمَدَحْتُهُ وَخَرَجَ إِلَى ٱلسِّعَايَةِ فَخَرَجْنَا مَعَهُ وَمَعَهُ عِدَّةٌ مِنَ ٱلشُّعَرَآءِ فَبَيْنَا هُوَ فِي مَوْضِعٍ أَضْحَى بِهِ يَوْمًا وَاقِفًا وَإِذَا بِرَاكِبٍ يُوضِعُ فِي ٱلسَّيْرِ وَإِذَا هُوَ نُصَيْبٌ فَتَقَدَّمَ إِلَيْهِ فَمَدَحَهُ فَأَمَرَ بِإِنْزَالِهِ فَمَكَثَ أَيَّامًا حَتَّى أَتَاهُ فَقَالَ لَهُ إِنِّي خَلَّفْتُ صِبْيَةً صِغَارًا وَعِيَالًا ضِعَافًا فَقَالَ ٱدْخُلِ ٱلْحَظِيرَةَ فَخُذْ مِنْهَا سَبْعِينَ فَرِيضَةً فَقَالَ لَهُ جَعَلَنِيَ ٱللَّهُ فِدَاكَ قَدْ أَحْسَنْتَ وَمَعِي ٱبْنٌ لِي أَخَافُ أَنْ يَثْلِمَهَا قَالَ فَٱدْخُلْ فَخُذْ لَهُ سَبْعِينَ فَرِيضَةً أُخْرَى فَٱنْصَرَفَ بِمِايَةٍ وَأَرْبَعِينَ فَرِيضَةً ✿ أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ٱلضَّحَّاكِ عَنْ عُثْمَانَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قِيلَ لِنُصَيْبٍ هَرِمَ شِعْرُكَ قَالَ لَا وَٱللَّهِ مَا هَرِمَ وَلٰكِنَّ ٱلْعَطَآءَ هَرِمَ وَمَنْ يُعْطِينِي مِثْلَ مَا أَعْطَانِي ٱلْحَكَمُ بْنُ عَبْدِ ٱلْمُطَّلِبِ خَرَجْتُ إِلَيْهِ وَهُوَ سَاعٍ عَلَى بَعْضِ صَدَقَاتِ ٱلْمَدِينَةِ فَلَمَّا رَأَيْتُهُ قُلْتُ

أَبَا مَرْوَانَ لَسْتَ بِخَارِجِيٍّ ... وَلَيْسَ قَدِيمُ مَجْدِكَ بِٱنْتِحَالِ
أَغَرُّ إِذَا ٱلرِّوَاقُ ٱنْجَابَ عَنْهُ ... بَدَا مِثْلَ ٱلْهِلَالِ عَلَى ٱلْمِثَالِ
تَرَآءَاهُ ٱلْعُيُونُ كَمَا تَرَآءَى ... عَشِيَّةَ فِطْرِهَا وَضَحَ ٱلْهِلَالِ

قَالَ فَأَعْطَانِي أَرْبَعَمِايَةِ ضَايِنَةٍ وَمِايَةَ لِقْحَةٍ وَقَالَ ٱرْفَعْ فِرَاشِي فَرَفَعْتُهُ فَأَخَذْتُ مِنْ تَحْتِهِ مِايَتَيْ دِينَارٍ

أَخْبَرَنِي عِيسَى بْنُ ٱلْحُسَيْنِ ٱلْوَرَّاقُ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَنِي أَسْعَدُ بْنُ عَبْدِ ٱللَّهِ ٱلْمُرِّيُّ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ بِشْرِ بْنِ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ عُقَيْلٍ ٱلْخَارِجِيِّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ وَٱللَّهِ إِنِّي لَمَعَ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ زَمْعَةَ فِي جِوَآءٍ لَهُ إِذْ جَآءَهُ كُثَيِّرٌ فَحَيَّاهُ فَٱحْتَفَى بِهِ وَدَعَا بِٱلْغَدَآءِ فَشَرَعْنَا فِيهِ

بْنِ حَفْصٍ ٱلثَّقَفِيّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ رَأَيْتُ ٱلنُّصَيْبَ بِٱلطَّايِفِ وَجَآءنَا فَجَلَسَ فِي مَجْلِسِنَا وَعَلَيْهِ قَمِيصٌ قُوهِيٌّ وَرِدَآءٌ وَحِبَرَةٌ فَجَعَلَ يُنْشِدُنَا مَدِيحًا لِٱبْنِ هِشَامٍ ثُمَّ قَالَ إِنَّ ٱلْوَادِيَ مَسْبَعَةٌ فَمَنْ أَهْلُ ٱلْمَجْلِسِ قَالُوا ثَقِيفٌ فَعَرَفَ أَنَّا نُبْغِضُ ٱبْنَ هِشَامٍ وَيُبْغِضُنَا فَقَالَ إِنَّا لِلَّهِ أَبَعْدَ ٱبْنِ لَيْلَى أَمْتَدِحُ ٱبْنَ جَيْدَآءَ فَقَالَ لَهُ أَهْلُ ٱلْمَجْلِسِ يَا أَبَا مِحْجَنٍ أَتَطْلُبُ ٱلْقَرِيضَ أَحْيَانًا فَيَعْسُرُ عَلَيْكَ فَقَالَ إِي وَٱللَّهِ لَرُبَّمَا فَعَلْتُ فَآمُرُ بِرَاحِلَتِي فَيُشَدُّ بِهَا رَحْلِي ثُمَّ أَسِيرُ فِي ٱلشِّعَابِ ٱلْخَالِيَةِ وَأَقِفُ فِي ٱلرِّبَاعِ ٱلْمُقْوِيَةِ فَيُطْرِبُنِي ذَلِكَ وَيَفْتَحُ لِيَ ٱلشِّعْرَ وَٱللَّهِ إِنِّي عَلَى ذَلِكَ مَا قُلْتُ بَيْتًا قَطُّ تَسْتَحِي ٱلْفَتَاةُ ٱلْحَيِيَّةُ مِنْ إِنْشَادِهِ فِي سِتْرِ أَبِيهَا فَقَالَ إِسْحَاقُ قَالَ عُثْمَانُ بْنُ حَفْصٍ فَوَصَفَهُ أَبِي وَقَالَ كَأَنِّي أَرَاهُ صَدَعًا نَاتِئَ ٱلْحَنْجَرَةِ ✿ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مَزْيَدٍ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كُنَاسَةَ قَالَ أَنْشَدَ نُصَيْبٌ قَوْلَهُ ✿ وَكِدْتُ وَلَمْ أُخْلَقْ مِنَ ٱلطَّيْرِ إِنْ بَدَا ✿ لَهَا بَارِقٌ نَحْوَ ٱلْحِجَازِ أَطِيرُ ✿ فَسَمِعَهُ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ فَقَالَ يَا ٱبْنَ أُمِّ قُلْ غَاقِ فَإِنَّكَ تَطِيرُ يَعْنِي أَنَّهُ غُرَابٌ أَسْوَدُ ✿ أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ ٱلْأَسَدِيُّ أَسَدُ قُرَيْشٍ قَالَ قَالَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ لِنُصَيْبٍ إِنِّي خَارِجٌ أَفَتُرْسِلُ إِلَى سُعْدَى بِشَيْءٍ قَالَ نَعَمْ بَيْتَيْ شِعْرٍ قَالَ قُلْ فَقَالَ

أَتَصْبِرُ عَنْ سُعْدَى وَأَنْتَ صَبُورُ ... وَأَنْتَ بِحُسْنِ ٱلصَّبْرِ مِنْكَ جَدِيرُ
وَكِدْتُ وَلَمْ أُخْلَقْ مِنَ ٱلطَّيْرِ إِنْ بَدَا ... سَنَا بَارِقٍ نَحْوَ ٱلْعِرَاقِ أَطِيرُ

قَالَ فَأَنْشَدَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ سُعْدَى ٱلْبَيْتَيْنِ فَتَنَفَّسَتْ تَنَفُّسَةً شَدِيدَةً فَقَالَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ أَوَّهْ أَجَبْتِهِ وَٱللَّهِ بِأَجْوَدَ مِنْ شِعْرِهِ وَلَوْ سَمِعَكِ خَلِيلِي لَنَعَقَ وَطَارَ إِلَيْكِ

بْنِ هِشَامٍ فَأَنْشَدَهُ مَدِيحًا لَهُ فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ مَا هَذَا بِشَيْءٍ أَيْنَ هَذَا مِنْ قَوْلِ أَبِي دَهْبَلٍ لِصَاحِبِنَا ٱبْنِ ٱلْأَزْرَقِ حَيْثُ يَقُولُ ✿ إِنْ تَغْدُ مِنْ مَنْقَلَىْ نَجْرَانَ مُرْتَحِلًا ✿ يَرْحَلْ مِنَ ٱلْيَمَنِ ٱلْمَعْرُوفُ وَالْجُودُ ✿ قَالَ فَغَضِبَ نُصَيْبٌ وَنَزَعَ عِمَامَتَهُ وَبَرَكَ عَلَيْهَا وَقَالَ كَأَيِّنْ تَأْتُونَا بِرِجَالٍ مِثْلِ ٱبْنِ ٱلْأَزْرَقِ نَأْتِكُمْ بِمِثْلِ مَدِيحِ أَبِي دَهْبَلٍ أَوْ أَحْسَنَ إِنَّ ٱلْمَدِيحَ وَٱللّٰهِ إِنَّمَا يَكُونُ عَلَى قَدْرِ ٱلرِّجَالِ قَالَ فَأَطْرَقَ ٱبْنُ هِشَامٍ وَعَجِبُوا مِنْ إِقْدَامِ نُصَيْبٍ عَلَيْهِ وَمِنْ حِلْمِ هِشَامٍ وَهُوَ غَيْرُ حَلِيمٍ

أَخْبَرَنِي الحَرَمِيُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ يَزِيدَ ٱلسَّعْدِيِّ قَالَ حَدَّثَتْنِي جَدَّتِي جَمَالُ بِنْتُ عَوْنِ بْنِ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهَا عَنْ جَدِّهَا قَالَ رَأَيْتُ رَجُلًا أَسْوَدَ وَمَعَهُ ٱمْرَأَةٌ بَيْضَاءُ حَسْنَاءُ فَجَعَلْتُ أَعْجَبُ مِنْ سَوَادِهِ وَبَيَاضِهَا فَدَنَوْتُ مِنْهُ فَقُلْتُ مَنْ أَنْتَ فَقَالَ أَنَا ٱلَّذِي أَقُولُ

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي مَا ٱلَّذِي تُحْدِثِينَ بِي ... غَدًا غُرْبَةَ ٱلنَّأْيِ ٱلْمُفَرِّقِ وَٱلْبُعْدِ
لَدَى أُمِّ بَكْرٍ حِينَ تَقْتَرِبُ ٱلنَّوَى ... لَنَا ثُمَّ يَخْلُو ٱلْكَاشِحُونَ بِهَا بَعْدِي
أَتَصْرِمُنِي عِنْدَ ٱلَّذِينَ هُمُ ٱلْعِدَى ... فَتُشْمِتَهُمْ بِي أَمْ تَدُومُ عَلَى ٱلْعَهْدِ

قَالَ فَصَاحَتْ بَلْ وَٱللّٰهِ تَدُومُ عَلَى ٱلْعَهْدِ فَسَأَلْتُ عَنْهُمَا فَقِيلَ هَذَا نُصَيْبٌ وَهَذِهِ أُمُّ بَكْرٍ ✿ أَخْبَرَنِي الحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱلرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلزُّهْرِيُّ أَنَّ نُصَيْبًا كَانَ رُبَّمَا قَدِمَ مِنَ ٱلشَّامِ فَيَطْرَحُ فِي حِجْرِ أُمِّ بَكْرٍ الخُزَاعِيَّةِ أَرْبَعَمِائَةِ دِينَارٍ وَأَنَّ عَبْدَ ٱلْمَلِكِ بْنَ مَرْوَانَ ظَهَرَ عَلَى تَعَلُّقِهِ بِهَا وَنَسِيبِهِ بِهَا فَنَهَاهُ عَنْ ذَلِكَ حَتَّى كَفَّ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مَزْيَدٍ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُثْمَانَ

عَنْ مُصْعَبٍ ٱلزُّبَيْرِيّ عَنْ مَشِيخَةٍ مِنْ أَهْلِ ٱلْحِجَازِ أَنَّ نُصَيْبًا دَخَلَ عَلَى عَبْدِ ٱلْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ فَقَالَ لَهُ أَنْشِدْنِي بَعْضَ مَا رَثَيْتَ بِهِ أَخِي فَأَنْشَدَهُ قَوْلَهُ

عَرَفْتُ وَجَرَّبْتُ ٱلْأُمُورَ فَمَا أَرَى ... كَمَاضٍ تَلَاهُ ٱلْغَابِرُ ٱلْمُتَأَخِّرُ
وَلَكِنَّ أَهْلَ ٱلْفَضْلِ مِنْ أَهْلِ نِعْمَتِي ... يَمُرُّونَ أَسْلَافًا أَمَامِي وَأَغْبُرُ
فَإِنْ أَبْكِهِمْ أُعْذَرْ وَإِنْ أَغْلِبِ ٱلْأَسَى ... بِصَبْرٍ فَمِثْلِي عِنْدَ مَا ٱشْتَدَّ يَصْبِرُ
وَكَانَتْ رِكَابِي كُلَّمَا شِيتُ تَنْتَحِي ... إِلَيْكَ فَيُقْضَى نَحْبُهَا وَهْيَ ضُمَّرُ
تَرَى ٱلْوِرْدَ بُشْرَى وَٱلثَّوَاءَ غَنِيمَةً ... لَدَيْكَ وَتَثْنِي بِٱلرِّضَى حِينَ تَصْدُرُ
فَقَدْ عَرِيَتْ بَعْدَ ٱبْنِ لَيْلَى فَإِنَّمَا ... ذُرَاهَا لِمَنْ لَاقَتْ مِنَ ٱلنَّاسِ مَنْظَرُ
وَلَوْ كَانَ حَيًّا لَمْ يَزَلْ بِدُفُوفِهَا ... مَرَادٌ لِغِرْبَانِ ٱلطَّرِيقِ وَمَنْقَرُ
فَإِنْ كُنَّ قَدْ نِلْنَ ٱبْنَ لَيْلَى فَإِنَّهُ ... هُوَ ٱلْمُصْطَفَى مِنْ أَهْلِهِ ٱلْمُتَخَيَّرُ

فَلَمَّا سَمِعَ عَبْدُ ٱلْمَلِكِ قَوْلَهُ ✩ فَإِنْ أَبْكِهِ أُعْذَرْ وَإِنْ أَغْلِبِ ٱلْأَسَى ✩ بِصَبْرٍ فَمِثْلِي عِنْدَ مَا ٱشْتَدَّ يَصْبِرُ ✩ قَالَ لَهُ وَيْلَكَ أَنَا كُنْتُ أَحَقَّ بِهَذِهِ ٱلصِّفَةِ فِي أَخِي مِنْكَ فَأَلَّا وَصَفْتَنِي بِهَا وَجَعَلَ يَبْكِي

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مَزْيَدٍ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ مُحَمَّدِ بْنِ كُنَاسَةَ قَالَ قَالَ لِي عَبْدُ ٱللَّهِ بْنُ إِسْحَاقَ ٱلْبَصْرِيُّ لَوْ وُلِّيتُ ٱلْعِرَاقَ لَٱسْتَكْتَبْتُ نُصَيْبًا قُلْتُ لِمَاذَا قَالَ لِفَصَاحَتِهِ وَحُسْنِ تَخَلُّصِهِ إِلَى جَيِّدِ ٱلْكَلَامِ أَلَمْ تَسْمَعْ قَوْلَهُ

فَلَا ٱلنَّفْسُ مَلَّتْهَا وَلَا ٱلْعَيْنُ تَنْتَهِي ... إِلَيْهَا سِوَى فِي ٱلطَّرْفِ عَنْهَا فَتَرْجِعُ
رَأَتْهَا فَمَا تَرْتَدُّ عَنْهَا سَآمَةً ... تَرَى بَدَلًا مِنْهَا بِهِ ٱلنَّفْسُ تَقْنَعُ

أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ٱلْحَسَنِ قَالَ دَخَلَ نُصَيْبٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ

عِنْدَهَا وَأَمَرَتْ لِي بِثَلَاثِمِائَةِ دِينَارٍ وَحُلَّتَيْنِ وَطِيبٍ ثُمَّ دَفَعَتْ إِلَيَّ مِائَتَيْ دِينَارٍ وَقَالَتِ ٱدْفَعْهُمَا إِلَى صَاحِبَيْكَ فَإِنْ قَبِلَاهَا وَإِلَّا فَهِيَ لَكَ فَأَتَيْتُهُمَا فِي مَنَازِلِهِمَا فَأَخْبَرْتُهُمَا ٱلْقِصَّةَ فَأَمَّا ٱلْأَحْوَصُ فَقَبِلَهَا وَأَمَّا كُثَيِّرٌ فَلَمْ يَقْبَلْهَا وَقَالَ لَعَنَ ٱللّٰهُ صَاحِبَتَكَ وَجَائِزَتَهَا وَلَعَنَكَ مَعَهَا فَأَخَذْتُهَا وَٱنْصَرَفْتُ فَسَأَلْتُ ٱلنُّصَيْبَ مِمَّنِ ٱلْمَرْأَةُ فَقَالَ مِنْ بَنِي أُمَيَّةَ وَلَا أَذْكُرُ ٱسْمَهَا مَا حَيِيتُ لِأَحَدٍ

أَخْبَرَنِي عِيسَى بْنُ يَحْيَى ٱلْوَرَّاقُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ ٱلْحَارِثِ ٱلْخَرَّازِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلْمَدَائِنِيُّ قَالَ وَقَعَ ٱلطَّاعُونُ بِمِصْرَ فِي وِلَايَةِ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ إِيَّاهَا فَخَرَجَ هَارِبًا مِنْهُ فَنَزَلَ بِقَرْيَةٍ مِنَ ٱلصَّعِيدِ يُقَالُ لَهَا سُكَرُ فَقَدِمَ عَلَيْهِ حِينَ نَزَلَهَا رَسُولٌ لِعَبْدِ ٱلْمَلِكِ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ مَا ٱسْمُكَ قَالَ طَالِبُ بْنُ مُدْرِكٍ فَقَالَ أَوْهِ مَا أَرَانِي رَاجِعًا إِلَى ٱلْفُسْطَاطِ أَبَدًا وَمَاتَ فِي تِلْكَ ٱلْقَرْيَةِ فَقَالَ نُصَيْبٌ يَرْثِيهِ

صَوْتٌ

أُصِبْتُ يَوْمَ ٱلصَّعِيدِ مِنْ سُكَرَ   مُصِيبَةً لَيْسَ لِي بِهَا قِبَلُ
تَٱللّٰهِ أَنْسَى مُصِيبَتِي أَبَدًا   مَا أَسْمَعَتْنِي حَنِينَهَا ٱلْإِبِلُ
وَلَا ٱلتَّبَكِّي عَلَيْهِ أَعْوَلَهُ   كُلُّ ٱلْمُصِيبَاتِ بَعْدَهُ جَلَلُ
لَمْ يَعْلَمِ ٱلنَّعْشُ مَا عَلَيْهِ مِنَ   ٱلْعُرْفِ وَلَا ٱلْحَامِلُونَ مَا حَمَلُوا
حَتَّى أَجَنُّوهُ فِي ضَرِيحِهِمُ   حِينَ ٱنْتَهَى مِنْ خَلِيلِكَ ٱلْأَمَلُ

غَنَّى فِي هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ ٱبْنُ سُرَيْجٍ وَلَحْنُهُ رَمَلٌ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِيُّ أَنَّ لَهُ فِيهِ لَحْنًا مِنَ ٱلْهَزَجِ وَذَكَرَ ٱبْنُ بَانَةَ أَنَّ ٱلرَّمَلَ لِٱبْنِ ٱلْهِرْبِذِ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مَزْيَدٍ عَنْ أَبِي ٱلْأَزْهَرِ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ

نَعَمْ إِنَّ ذَا شَجْوٍ مَتَى يَلْقَ شَجْوَهُ ... وَلَوْ نَائِمًا مُسْتَعْتَبٌ أَوْ مُوَدَّعُ
لَهُ حَاجَةٌ قَدْ طَالَ مَا قَدْ أَسَرَّهَا ... مِنَ ٱلنَّاسِ فِي صَدْرٍ بِهَا يَتَصَدَّعُ
تَحَمَّلَهَا طُولَ ٱلزَّمَانِ لَعَلَّهَا ... يَكُونُ لَهَا يَوْمًا مِنَ ٱلدَّهْرِ مُنْزَعُ
وَقَدْ قُرِعَتْ فِي أُمِّ عَمْرٍو لَكَ ٱلْعَصَا ... قَدِيمًا كَمَا كَانَتْ لِذِي ٱلْحِلْمِ تُقْرَعُ

قَالَ فَجَآءَتْ وَٱللّٰهِ بِشَيْءٍ حَيَّرَنِي وَأَذْهَلَنِي طَرَبًا بِحُسْنِ ٱلْغِنَآءِ وَسُرُورًا بِٱخْتِيَارِهَا ٱلْغِنَآءَ فِي شِعْرِي وَمَا سَمِعْتُ فِيهِ مِنْ حُسْنِ ٱلصَّنْعَةِ وَجُودَتِهَا وَإِحْكَامِهَا ثُمَّ قَالَتْ لَهَا خُذِي وَيْحَكِ أَيْضًا مِنْ قَوْلِ أَبِي مِحْجَنٍ عَافَى ٱللّٰهُ أَبَا مِحْجَنٍ

يَا أَيُّهَا ٱلرَّكْبُ إِنِّي غَيْرُ تَابِعِكُمْ ... حَتَّى تُلِمُّوا وَأَنْتُمْ بِي مُلِمُّونَا
فَمَا أَرَى مِثْلَكُمْ رَكْبًا كَشَكْلِكُمْ ... يَدْعُوهُمْ ذُو هَوًى إِلَّا يَعُوجُونَا
أَمْ خَبِّرُونِي بِدَآءٍ لِي بِعِلْمِكُمْ ... وَأَعْلَمُ ٱلنَّاسِ بِٱلدَّآءِ ٱلْأَطَبُّونَا

قَالَ نُصَيْبٌ فَوَٱللّٰهِ لَقَدْ زُهِيتُ بِمَا سَمِعْتُ زَهْوًا خُيِّلَ إِلَيَّ أَنِّي مِنْ قُرَيْشٍ وَأَنَّ ٱلْخِلَافَةَ لِي ثُمَّ قَالَتْ حَسْبُكِ يَا بُنَيَّةُ هَاتِ ٱلطَّعَامَ يَا غُلَامُ فَوَثَبَ ٱلْأَحْوَصُ وَكُثَيِّرٌ وَقَالَا وَٱللّٰهِ لَا نَطْعَمُ لَكِ طَعَامًا وَلَا نَجْلِسُ لَكِ فِي مَجْلِسٍ فَقَدْ أَسَأْتِ عِشْرَتَنَا وَٱسْتَخْفَفْتِ بِنَا وَقَدَّمْتِ شِعْرَ هٰذَا عَلَى أَشْعَارِنَا وَٱسْتَمَعْتِ ٱلْغِنَآءَ فِيهِ وَإِنَّ فِي أَشْعَارِنَا مَا يَفْضُلُ شِعْرَهُ وَفِيهَا مِنَ ٱلْغِنَآءِ مَا هُوَ أَحْسَنُ مِنْ هٰذَا فَقَالَتْ عَلَيَّ مَعْرِفَةُ كُلِّ مَا كَانَ مِنِّي وَأَيُّ شِعْرِكُمَا أَفْضَلُ مِنْ شِعْرِهِ أَقَوْلُكَ يَا أَحْوَصُ ✿ يَقَرُّ بِعَيْنِي مَا يَقَرُّ بِعَيْنِهَا ✿ وَأَحْسَنُ شَيْءٍ مَا بِهِ ٱلْعَيْنُ قَرَّتْ ✿ أَمْ قَوْلُكَ يَا كُثَيِّرُ فِي عَزَّةَ ✿ وَمَا حَسِبَتْ ضَمْرِيَّةٌ جَدَوِيَّةٌ ✿ سِوَى ٱلتَّيْسِ ذِي ٱلْقَرْنَيْنِ أَنَّ لَهَا بَعْلَا ✿ أَمْ قَوْلُكَ ✿ إِذَا ضَمْرِيَّةٌ عَطَسَتْ فَنِكْهَا ✿ فَإِنَّ عُطَاسَهَا طَرْفُ ٱلسِّفَادِ ✿ قَالَ فَخَرَجَا مُغْضَبَيْنِ وَٱحْتَبَسَتْنِي فَتَغَدَّيْتُ

أَدْخِلُوا فَدَخَلْنَا عَلَى ٱمْرَأَةٍ جَمِيلَةٍ بَرَزَتْ عَلَى فَرْشٍ لَهَا فَرَحَّبَتْ وَحَيَّتْ فَإِذَا كَرَاسِيُّ مَوْضُوعَةٌ فَجَلَسْنَا جَمِيعًا فِي صَفٍّ وَاحِدٍ كُلُّ إِنْسَانٍ عَلَى كُرْسِيٍّ فَقَالَتْ إِنْ أَحْبَبْتُمْ أَنْ نَدْعُوَ بِصَبِيٍّ لَنَا فَنَنْصَحَهُ وَنَعْرُكَ أُذُنَيْهِ فَعَلْنَا وَإِنْ شِئْتُمْ بَدَأْنَا بِٱلْغَدَآءِ فَقُلْنَا تَدْعِينَ بِٱلصَّبِيِّ وَلَنْ يَفُوتَنَا ٱلْغَدَآءُ فَأَوْمَأَتْ بِيَدِهَا إِلَى بَعْضِ ٱلْخَدَمِ فَلَمْ يَكُنْ إِلَّا كَلَا وَلَا حَتَّى جَآءَتْ جَارِيَةٌ جَمِيلَةٌ قَدْ سُتِرَتْ بِمِطْرَفٍ فَأَمْسَكُوهُ عَلَيْهَا حَتَّى ذَهَبَ بَهْرُهَا ثُمَّ كُشِفَ عَنْهَا فَإِذَا جَارِيَةٌ ذَاتُ جَمَالٍ قَدْ شَقَّ عَلَى جَمَالِ مَوْلَاتِهَا فَرَحَّبَتْ بِهِمْ وَحَيَّتْهُمْ فَقَالَتْ لَهَا مَوْلَاتُهَا خُذِي ٱلْعُودَ وَيْحَكِ وَغَنِّي مِنْ قَوْلِ ٱلنُّصَيْبِ عَافَى ٱللَّهُ أَبَا مِحْجَنٍ

أَلَا هَلْ مِنَ ٱلْبَيْنِ ٱلْمُفَرِّقِ مِنْ بُدِّ   وَهَلْ مِثْلُ أَيَّامٍ بِمُنْقَطَعِ ٱلسَّعْدِ
تَمَنَّيْتُ أَيَّامِي أُلَيْكَ وَٱلْمُنَى   عَلَى عَهْدِ عَادٍ مَا تُعِيدُ وَلَا تُبْدِي

فَغَنَّتْهُ فَجَآءَتْ بِهِ كَأَحْسَنِ مَا سَمِعْتُهُ قَطُّ بِأَحْلَى لَفْظٍ وَأَشْجَى صَوْتٍ ثُمَّ قَالَتْ لَهَا خُذِي أَيْضًا مِنْ قَوْلِ أَبِي مِحْجَنٍ عَافَى ٱللَّهُ أَبَا مِحْجَنٍ

أَرِقَ ٱلْمُحِبُّ وَعَادَهُ سَهَرُهْ   لِطَوَارِقِ ٱلْهَمِّ ٱلَّتِي تَرِدُهْ
وَذَكَرْتُ مَنْ رَقَّتْ لَهُ كَبِدِي   وَأَبَى فَلَيْسَ تَرِقُّ لِي كَبِدُهْ
لَا قَوْمُهُ قَوْمِي وَلَا بَلَدِي   فَيَكُونَ حِينًا جِيرَةً بَلَدُهْ
وَوَجَدْتُ وَجْدًا لَمْ يَكُنْ أَحَدٌ   قَبْلِي مِنَ ٱجْلِ صَبَابَةٍ يَجِدُهْ
أَلَا ٱبْنُ عَجْلَانٍ ٱلَّذِي تَبِلَتْ   هِنْدٌ فَفَاتَ بِنَفْسِهِ كَمَدُهْ

قَالَ فَجَآءَتْ بِهِ أَحْسَنَ مِنَ ٱلْأَوَّلِ وَكِدْتُ أَطِيرُ سُرُورًا ثُمَّ قَالَتْ وَيْحَكِ خُذِي مِنْ قَوْلِ أَبِي مِحْجَنٍ عَافَى ٱللَّهُ أَبَا مِحْجَنٍ

فَيَا لَكَ مِنْ لَيْلٍ تَمَتَّعْتُ طُولَهُ   وَهَلْ طَائِفٌ مِنْ نَائِمٍ مُتَمَتِّعُ

عَنْ أَبِي حَاتِمٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ قَالَ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ دَخَلْتُ مَسْجِدَ ٱلْكُوفَةِ فَرَأَيْتُ رَجُلًا لَمْ أَرَ قَطُّ أَشَدَّ سَوَادًا مِنْهُ وَلَا أَنْقَى ثِيَابًا مِنْهُ وَلَا أَحْسَنَ زِيًّا فَسَأَلْتُ عَنْهُ فَقِيلَ لِي هٰذَا ٱلنُّصَيْبُ فَدَنَوْتُ مِنْهُ فَحَادَثْتُهُ ثُمَّ قُلْتُ لَهُ أَخْبِرْنِي عَنْكَ وَعَنْ أَصْحَابِكَ فَقَالَ جَمِيلٌ إِمَامُنَا وَعُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ أَوْصَفُنَا لِرَبَّاتِ ٱلْحِجَالِ وَكُثَيِّرٌ أَبْكَانَا عَلَى ٱلدِّمَنِ وَأَمْدَحُنَا لِلْمُلُوكِ وَأَمَّا أَنَا فَقَدْ قُلْتُ مَا سَمِعْتَ قُلْتُ لَهُ إِنَّ ٱلنَّاسَ يَزْعُمُونَ أَنَّكَ لَا تُحْسِنُ أَنْ تَهْجُوَ فَضَحِكَ ثُمَّ قَالَ أَفَتَرَاهُمْ يَقُولُونَ أَنِّي أُحْسِنُ أَنْ أَمْدَحَ فَقُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ أَفَمَا تَرَانِي أُحْسِنُ أَنْ أَقُولَ مَكَانَ عَافَاكَ ٱللّٰهُ أَخْزَاكَ ٱللّٰهُ قُلْتُ بَلَى قَالَ فَإِنِّي رَأَيْتُ ٱلنَّاسَ رَجُلَيْنِ إِمَّا رَجُلًا لَمْ أَسْأَلْهُ شَيْئًا فَلَا يَنْبَغِي لِي أَنْ أَهْجُوَهُ فَأَظْلِمَهُ وَإِمَّا رَجُلًا سَأَلْتُهُ فَمَنَعَنِي فَنَفْسِي أَحَقُّ بِٱلْهِجَاءِ إِذْ سَوَّلَتْ لِيَ ٱلطَّلَبَ مِنْهُ

أَخْبَرَنِي ٱبْنُ ٱلْمَرْزُبَانِ عَنْ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ أَبِي إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي عَبْدِ ٱللّٰهِ كَاتِبِ ٱلْمَهْدِيِّ قَالَ وَجَدْتُ فِي كِتَابِ أَبِي بِخَطِّهِ حَدَّثَنِي أَبُو يُوسُفَ ٱلتُّجِيبِيُّ قَالَ إِسْمَاعِيلُ بْنُ ٱلْمُخْتَارِ مَوْلَى آلِ طَلْحَةَ وَكَانَ شَيْخًا كَبِيرًا قَالَ حَدَّثَنِي ٱلنُّصَيْبُ أَنَّهُ خَرَجَ هُوَ وَكُثَيِّرٌ وَٱلْأَحْوَصُ غِبَّ يَوْمٍ مَطَرَتْ فِيهِ ٱلسَّمَاءُ فَقَالَ هَلْ لَكُمْ أَنْ نَرْكَبَ جَمِيعًا فَنَسِيرَ حَتَّى نَأْتِيَ ٱلْعَقِيقَ فَنَسْعَى عَلَى أَبْصَارِنَا قَالُوا نَعَمْ فَرَكِبُوا أَفْضَلَ مَا يَقْدِرُونَ عَلَيْهِ مِنَ ٱلدَّوَابِّ وَلَبِسُوا أَحْسَنَ مَا يَقْدِرُونَ عَلَيْهِ مِنَ ٱلثِّيَابِ وَتَنَكَّرُوا ثُمَّ سَارُوا حَتَّى أَتَوُا ٱلْعَقِيقَ فَجَعَلُوا يَتَصَفَّحُونَ فَيَرَوْنَ بَعْضَ مَا يَشْتَهُونَ حَتَّى رُفِعَ لَهُمْ سَوَادٌ عَظِيمٌ فَأَمُّوهُ حَتَّى أَتَوْهُ فَإِذَا وَصَائِفُ وَرِجَالٌ مِنَ ٱلْمَوَالِي وَنِسَاءٌ بَارِزَاتٌ فَسَأَلْنَهُمْ أَنْ يَنْزِلُوا فَٱسْتَحْيَوْا أَنْ يُجِيبُوهُنَّ مِنْ أَوَّلِ وَهْلَةٍ وَقَالُوا لَا نَسْتَطِيعُ حَتَّى نَمْضِيَ فِي حَاجَةٍ لَنَا فَحَلَّفْنَهُمْ أَنْ يَرْجِعُوا إِلَيْهِنَّ فَفَعَلُوا وَأَتَوْهُنَّ فَسَأَلْنَهُمُ ٱلنُّزُولَ فَنَزَلُوا وَدَخَلَتِ ٱمْرَأَةٌ مِنَ ٱلنِّسَاءِ فَٱسْتَأْذَنَتْ لَهُمْ فَلَمْ نَلْبَثْ أَنْ جَاءَتِ ٱلْمَرْأَةُ فَقَالَتِ

أَظْرَفَكَ يَا أَسْوَدُ فَغَاظَنِي قَوْلُهَا فَقُلْتُ لَهَا هَلْ تَعْرِفِينَ مَا ٱلظَّرْفُ إِنَّمَا ٱلظَّرْفُ ٱلْعَقْلُ ثُمَّ قَالَتْ لِي ٱنْصَرِفْ حَتَّى أَنْظُرَ فِي أَمْرِكَ فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهَا بِهَذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ

فَإِنْ أَكُ حَالِكًا فَٱلْمِسْكُ أَحْوَى　　وَمَا لِسَوَادِ جِلْدِى مِنْ دَوَآءِ
وَلِى كَرَمٌ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ نَابٍ　　كَبُعْدِ ٱلْأَرْضِ مِنْ جَوِّ ٱلسَّمَآءِ
وَمِثْلِي فِي رِجَالِكُمُ قَلِيلٌ　　وَمِثْلُكِ لَيْسَ يُعْدَمُ فِي ٱلنِّسَآءِ
فَإِنْ تَرْضَىْ فَرُدِّى وُدَّ رَاضٍ　　وَإِنْ تَأْبَىْ فَنَحْنُ عَلَى ٱلسَّوَآءِ

قَالَ فَلَمَّا قَرَأَتِ ٱلشِّعْرَ قَالَتِ ٱلْمَالُ وَٱلْعَقْلُ يَأْتِيَانِ عَلَى غَيْرِهِمَا فَتَزَوَّجْنِي ۞ أَخْبَرَنِي هَاشِمٌ ٱلْخُزَاعِيُّ عَنِ ٱلرِّيَاشِيِّ قَالَ أَنْشَدَ ٱلْأَصْمَعِيُّ لِنُصَيْبٍ وَكَانَ يَسْتَجِيدُ هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتَ وَيَقُولُ إِذَا أَنْشَدَهَا قَاتَلَ ٱللَّهُ ٱلنُّصَيْبَ مَا أَشْعَرَهُ

إِنْ يَكُ مِنْ لَوْنِي ٱلسَّوَادُ فَإِنَّنِي　　لَكَٱلْمِسْكِ لَا يَرْوَى مِنَ ٱلْمِسْكِ ذَائِقُهْ
وَمَا ضَرَّ أَثْوَابِي سَوَادِى وَتَحْتَهُ　　لِبَاسٌ مِنَ ٱلْعَلْيَآءِ بِيضٌ بَنَائِقُهْ
إِذَا ٱلْمَرْءُ لَمْ يَبْذُلْ مِنَ ٱلْوُدِّ مِثْلَ مَا　　بَذَلْتُ لَهُ فَٱعْلَمْ بِأَنِّي مُفَارِقُهْ

أَخْبَرَنِي ٱلْفَضْلُ بْنُ ٱلْحُبَابِ أَبُو خَلِيفَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَّامٍ عَنْ خَلَفٍ أَنَّ نُصَيْبًا أَنْشَدَ جَرِيرًا شَيْئًا مِنْ شِعْرِهِ فَقَالَ لَهُ كَيْفَ تَرَى يَا أَبَا حَرْزَةَ فَقَالَ أَنْتَ أَشْعَرُ أَهْلِ جِلْدَتِكَ ۞ أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ عِمْرَانَ قَالَ ٱلْمِسْوَرُ بْنُ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ قَالَ نُصَيْبٌ لِعَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ أَزْهَرَ أَنْشَدْتُ ٱلْوَلِيدَ بْنَ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ فَقَالَ لِي أَنْتَ أَشْعَرُ أَهْلِ جِلْدَتِكَ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ ٱلرَّحْمٰنِ يَا أَبَا مِحْجَنٍ أَفَرَضِيتَ مِنْهُ بِأَنْ جَعَلَكَ أَشْعَرَ ٱلسُّودَانِ فَقَطْ فَقَالَ لَهُ وَدِدْتُ وَٱللَّهِ يَا ٱبْنَ أَخِي أَنَّهُ أَعْطَانِي أَكْثَرَ مِنْ هَذَا وَلٰكِنَّهُ لَمْ يَفْعَلْ وَلَسْتَ بِكَاذِبِكَ ۞ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ ٱلْحُسَيْنِ بْنِ دُرَيْدٍ

بْنُ يَحْيَى ٱلْأُمَوِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي عَمِّي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ قَائِلٌ لِنُصَيْبٍ أَيُّهَا ٱلْعَبْدُ مَا لَكَ وَلِلشِّعْرِ فَقَالَ أَمَّا قَوْلُكَ عَبْدٌ فَمَا وُلِدْتُ إِلَّا وَأَنَا حُرٌّ وَلَكِنَّ أَهْلِي ظَلَمُونِي فَبَاعُونِي وَأَمَّا ٱلسَّوَادُ فَإِنِّي ٱلَّذِي أَقُولُ

فَإِنْ أَكُ حَالِكًا لَوْنِي فَإِنِّي ... لَعَقْلٌ غَيْرُ ذِي سَقَطٍ وِعَاءُ
وَمَا نَزَلَتْ بِيَ ٱلحَاجَاتُ إِلَّا ... وَفِي عِرْضِي مِنَ ٱلطَّبْعِ ٱلحَيَاءُ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مَزْيَدٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ حَدَّثْتُ عَنِ ٱلسَّدُوسِيِّ قَالَ وَقَفَ نُصَيْبٌ عَلَى أَبْيَاتٍ فَٱسْتَسْقَى مَاءً فَخَرَجَتْ إِلَيْهِ جَارِيَةٌ بِلَبَنٍ أَوْ مَاءٍ فَسَقَتْهُ وَقَالَتْ شَبِّبْ بِي قَالَ وَمَا ٱسْمُكِ قَالَتْ هِنْدٌ. وَنَظَرَ إِلَى جَبَلٍ فَقَالَ وَمَا ٱسْمُ هَذَا ٱلجَبَلِ قَالَتْ قُنَا فَأَنْشَأَ يَقُولُ

أُحِبُّ قُنَا مِنْ أَجْلِ هِنْدٍ وَلَمْ أَكُنْ ... أُبَالِي أَقُرْبًا زَادَهُ ٱللّٰهُ أَمْ بُعْدَا
أَلَا إِنَّ بِٱلْقِيعَانِ مِنْ بَطْنِ ذِي قُنَا ... لَنَا حَاجَةً مَالَتْ إِلَيْهِ بِنَا عَمْدَا
أَرُونِي قُنَا أَنْظُرْ إِلَيْهِ فَإِنَّنِي ... أُحِبُّ قُنَا إِنِّي رَأَيْتُ بِهِ هِنْدَا

قَالَ فَشَاعَتْ هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتُ وَخُطِبَتِ ٱلجَارِيَةُ مِنْ أَجْلِهَا وَأَصَابَتْ بِقَوْلِ نُصَيْبٍ فِيهَا خَيْرًا كَثِيرًا

أَخْبَرَنِي هَاشِمٌ ٱلخُزَاعِيُّ عَنْ إِسْمَاعِيلَ تِينَةَ عَنِ ٱبْنِ سَلَّامٍ قَالَ دَخَلَ نُصَيْبٌ عَلَى يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ فَقَالَ لَهُ حَدِّثْنِي يَا نُصَيْبُ بِبَعْضِ مَا مَرَّ عَلَيْكَ قَالَ نَعَمْ يَا أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ عَلِقْتُ جَارِيَةً حَمْرَاءَ فَمَكَثْتُ عِنْدَهَا زَمَانًا تُمَنِّينِي بِٱلْأَبَاطِيلِ فَلَمَّا أَلْحَحْتُ عَلَيْهَا قَالَتْ إِلَيْكَ عَنِّي فَوَٱللّٰهِ لَكَأَنَّكَ مِنْ طَوَارِقِ ٱللَّيْلِ فَقُلْتُ لَهَا وَأَنْتِ وَٱللّٰهِ لَكَأَنَّكِ مِنْ طَوَارِقِ ٱلنَّهَارِ فَقَالَتْ مَا

وَكَانَ نُصَيْبٌ يَرْحَلُ إِلَيْهِ فِي كُلِّ عَامٍ مُسْتَمْنِحًا فَيُجِيزُهُ عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ وَيُحْسِنُ صِلَتَهُ فَقَالَ فِيهِ نُصَيْبٌ

يَقُولُ فَيُحْسِنُ ٱلْقَوْلَ ٱبْنُ لَيْلَى   وَيَفْعَلُ فَوْقَ أَحْسَنِ مَا يَقُولُ
فَتًى لَا يَرْزَأُ ٱلْخُلَّانَ إِلَّا   مَوَدَّتَهُمْ وَيَرْزَؤُهُ ٱلْخَلِيلُ
فَبَشِّرْ أَهْلَ مِصْرَ فَقَدْ أَتَاهُمْ   مَعَ ٱلنِّيلِ ٱلَّذِى فِي مِصْرَ نِيلُ

أَخْبَرَنِي هَاشِمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ هَارُونَ بْنِ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ مَالِكٍ ٱلْخُزَاعِيُّ أَبُو دُلَفَ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ ٱلرَّحْمَنِ ٱبْنُ أَخِى ٱلْأَصْمَعِيِّ عَنْ عَمِّهِ قَالَ كَانَ نُصَيْبٌ يُكَنَّى أَبَا ٱلْحَجْنَآءِ فَهَجَاهُ شَاعِرٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْحِجَازِ فَقَالَ

رَأَيْتُ أَبَا ٱلْحَجْنَآءِ فِي ٱلنَّاسِ جَائِزًا   وَلَوْنُ أَبِي ٱلْحَجْنَآءِ لَوْنُ ٱلْبَهَائِمِ
تَرَاهُ عَلَى مَا لَاحَهُ مِنْ سَوَادِهِ   وَإِنْ كَانَ مَظْلُومًا لَهُ وَجْهُ ظَالِمِ

فَقِيلَ لِنُصَيْبٍ أَلَا تُجِيبُهُ فَقَالَ لَا وَلَوْ كُنْتُ هَاجِيًا أَحَدًا لَأَجَبْتُهُ وَلَكِنَّ ٱللَّهَ أَوْصَلَنِي بِهَذَا ٱلشِّعْرِ إِلَى خَيْرٍ فَجَعَلْتُ عَلَى نَفْسِى أَنْ لَا أَقُولَهُ فِي سُوْءٍ وَمَا وَصَفَنِي إِلَّا بِٱلسَّوَادِ وَقَدْ صَدَقَ أَفَلَا أُنْشِدُكُمْ مَا وَصَفْتُ بِهِ نَفْسِى قَالُوا بَلَى فَأَنْشَدَهُمْ قَوْلَهُ

لَيْسَ ٱلسَّوَادُ بِنَاقِصِى مَا دَامَ لِى   هَذَا ٱللِّسَانُ إِلَى فُؤَادٍ ثَابِتِ
مَنْ كَانَ تَرْفَعُهُ مَنَابِتُ أَصْلِهِ   فَبُيُوتُ أَشْعَارِى جُعِلْنَ مَنَابِتِى
كَمْ بَيْنَ أَسْوَدَ نَاطِقٍ بِبَيَانِهِ   مَاضِى ٱلْجَنَانِ وَبَيْنَ أَبْيَضَ صَامِتِ
إِنِّي لَيَحْسُدُنِى ٱلرَّفِيعُ بِنَآؤُهُ   مِنْ فَضْلِ ذَاكَ وَلَيْسَ لِى مِنْ شَامِتِ

أَخْبَرَنِى عَمِّى وَمُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ عَنْ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ أَبِي سَعْدٍ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ

شَيْخٍ مِنَ الجَفْرِ قَالَ قَدِمَ عَلَيْنَا نُصَيْبٌ فَجَلَسَ فِي هٰذَا المَجْلِسِ وَأَوْمَأَ إِلَى مَسْجِدٍ حِذَآءَهُ فَٱسْتَنْشَدْنَاهُ فَأَنْشَدَ قَوْلَهُ

أَلَا يَا عُقَابَ ٱلْوَكْرِ وَكْرِ ضَرِيَّةٍ   سَقَتْكَ ٱلْغَوَادِى مِنْ عُقَابٍ وَمِنْ وَكْرِ
تَمُرُّ ٱللَّيَالِى مَا مَرَرْنَ وَلَا أَرَى   مُرُورَ ٱللَّيَالِى مُنْسِيَاتِى ٱبْنَةَ ٱلنَّضْرِ
وَقَفْتُ بِذِى دَوْرَانَ أُنْشِدُ بَكْرَتِى   وَمَا لِى لَدَيْهَا مِنْ قَلُوصٍ وَلَا بَكْرِ
وَمَا أُنْشِدُ ٱلرُّعْيَانَ إِلَّا تَعِلَّةً   بِوَاضِحَةِ ٱلْأَنْيَابِ طَيِّبَةِ ٱلنَّشْرِ
أَمَا وَٱلَّذِى نَادَى مِنَ ٱلطُّورِ عَبْدَهُ   وَعَلَّمَ أَيَّامَ ٱلْمَنَاسِكِ وَٱلنَّحْرِ
لَقَدْ زَادَنِى لِلْجَفْرِ حُبًّا وَأَهْلِهِ   لَيَالٍ أَقَامَتْهُنَّ لَيْلَى عَلَى الجَفْرِ

أَخْبَرَنِى الحَرَمِىُّ بْنُ أَبِى ٱلْعَلَآءِ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ قَالَ أَخْبَرَنِى عُمَرُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ٱلسَّعْدِىُّ عَنْ يُوسُفَ بْنِ يَعْقُوبَ بْنِ ٱلْعَلَآءِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ أَبِى مَسْرُوحٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ ٱلْمَلِكِ بْنُ مَرْوَانَ لِنُصَيْبٍ أَنْشِدْنِى فَأَنْشَدَهُ قَصِيدَتَهُ ٱلَّتِى يَقُولُ فِيهَا

وَمُضْمَرِ ٱلْكَشْحِ يَطْوِيهِ ٱلضَّجِيعُ بِهِ   طَىَّ الحَمَائِلِ لَا جَافٍ وَلَا قَشِرُ
وَذِى رَوَادِفَ لَا تُلْفِى ٱلْإِزَارَ بِهَا   يَلْوِى وَلَوْ كَانَ سَبْعًا حِينَ تَأْتَزِرُ

فَقَالَ لَهُ عَبْدُ ٱلْمَلِكِ يَا نُصَيْبُ مَنْ هٰذَا قَالَ بِنْتُ عَمٍّ لِى نُوبِيَّةٌ لَوْ رَأَيْتَهَا مَا شَرِبْتَ مِنْ يَدِهَا ٱلْمَآءَ فَقَالَ لَوْ قُلْتَ غَيْرَ هٰذَا لَضَرَبْتُ ٱلَّذِى فِيهِ عَيْنَاكَ

أَخْبَرَنِى ٱبْنُ ٱلْمَرْزُبَانِ عَنِ الحَرِثِ بْنِ مُحَمَّدٍ أَبِى أُسَامَةَ قَالَ حَدَّثَنِى ٱلْمَدَآئِنِىُّ قَالَ كَانَ عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ بْنُ مَرْوَانَ ٱشْتَرَى نُصَيْبًا وَوَلَدَهُ وَأَهْلَهُ فَأَعْتَقَهُمْ

مِنْ غَلْيِهَا ۞ أَرَاجِيزُ أَسْلَمَ تَهْجُو غِفَارَا ۞ فَقَالَ لَهُ ٱلنُّصَيْبُ مَا هَجَتْ أَسْلَمُ غِفَارًا قَطُّ فَٱنْكَسَرَ ٱلْكُمَيْتُ وَأَمْسَكَ

أَخْبَرَنِى ٱلْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ٱبْنِ ٱلْكَلْبِىّ أَنَّ نُصَيْبًا مَدَحَ عَبْدَ ٱلرَّحْمٰنِ بْنَ ٱلضَّحَّاكِ بْنِ قَيْسٍ ٱلْفِهْرِىَّ فَأَمَرَ لَهُ بِعَشْرِ قَلَآئِصَ وَكَتَبَ بِهَا إِلَى رَجُلَيْنِ مِنَ ٱلْأَنْصَارِ وَٱعْتَذَرَ إِلَيْهِ وَقَالَ لَهُ وَٱللّٰهِ مَا أَمْلِكُ إِلَّا رِزْقِى وَإِنِّى لَأَكْرَهُ أَنْ أَبْسُطَ يَدِى فِى أَمْوَالِ هٰؤُلَآءِ ٱلْأَقْوَامِ فَخَرَجَ حَتَّى أَتَى ٱلْأَنْصَارِيَّيْنِ فَأَعْطَاهُمَا ٱلْكِتَابَ مَخْتُومًا فَقَرَآهُ وَقَالَا قَدْ أَمَرَ لَكَ بِثَمَانِى قَلَآئِصَ وَدَفَعَا ذٰلِكَ إِلَيْهِ ثُمَّ عُزِلَ وَوُلِّىَ مَكَانَهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِى نَصْرِ بْنِ هَوَازِنَ فَأَمَرَ بِأَنْ يُتَتَبَّعَ مَا أَعْطَاهُ ٱبْنُ ٱلضَّحَّاكِ وَيُرْتَجَعَ فَوُجِدَ بِٱسْمِ نُصَيْبٍ عَشْرُ قَلَآئِصَ فَأَمَرَ بِمُطَالَبَتِهِ بِهَا فَقَالَ وَٱللّٰهِ مَا أُعْطِيتُ إِلَّا ثَمَانِى قَلَآئِصَ فَقَالَ وَٱللّٰهِ لَا تَخْرُجُ مِنَ ٱلدَّارِ حَتَّى تُؤَدِّىَ عَشْرَ قَلَآئِصَ أَوْ أَثْمَانَهَا فَلَمْ يَبْرَحْ حَتَّى قَبَضَ ذٰلِكَ مِنْهُ فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى هِشَامٍ سَمَرَ عِنْدَهُ لَيْلَةً وَتَذَاكَرُوا ٱلنَّصْرِىَّ فَأَنْشَدَهُ نُصَيْبٌ قَوْلَهُ فِيهِ

أَفِى قَلَآئِصَ جُرْبٍ كُنَّ مِنْ عَمَلٍ   أَرْدَى وَتُنْزَعُ مِنْ أَحْشَآئِى ٱلْكَبِدُ
ثَمَانِيًا كُنَّ فِى أَهْلِى وَعِنْدَهُمُ   عَشْرٌ فَأَىُّ كِتَابٍ بَعْدَنَا وَجَدُوا
أَخَانَنِى أَخَوَا ٱلْأَنْصَارِ فَٱنْتَقَصَا   مِنْهَا فَعِنْدَهُمَا ٱلْفَقْدُ ٱلَّذِى فَقَدُوا
وَإِنَّ عَامِلَكَ ٱلنَّصْرِىَّ كَلَّفَنِى   فِى غَيْرِ نَائِرَةٍ دَيْنًا لَهُ صَفَدُ
أَذْنَبَ غَيْرِى وَلَمْ أُذْنِبْ يُكَلِّفُنِى   أَمْ كَيْفَ أُقْتَلُ لَا عَقْلٌ وَلَا قَوَدُ

فَقَالَ هِشَامٌ لَا جَرَمَ وَٱللّٰهِ لَا يَعْمَلُ لِى ٱلنَّصْرِىُّ عَمَلًا أَبَدًا فَكَتَبَ بِعَزْلِهِ عَنِ ٱلْمَدِينَةِ

أَخْبَرَنِى ٱبْنُ ٱلْمَرْزُبَانِ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ إِجَازَةً عَنْ هَارُونَ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلزُّهْرِىِّ عَنْ

أَلَا حَيِّ قَبْلَ ٱلْبَيْنِ أُمَّ حَبِيبِ   وَإِنْ لَمْ تَكُنْ مِنَّا غَدًا بِقَرِيبِ
لَئِنْ لَمْ يَكُنْ حُبِّيكِ حُبًّا صَدَقْتُهُ   فَمَا أَحَدٌ عِنْدِى إِذًا بِحَبِيبِ
تَهَامٍ أَصَابَتْ قَلْبَهُ مَلَلِيَّةٌ   غَرِيبُ ٱلْهَوَى يَا وَيْحَ كُلِّ غَرِيبِ

فَشَهَرَهَا بِذَلِكَ وَأَصَابَتْ بِقَوْلِهِ ذَلِكَ فِيهَا خَيْرًا ✿ قَالَ أَيُّوبُ وَدَخَلَ نُصَيْبٌ عَلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بَعْدَ مَا وُلِّىَ الخِلَافَةَ فَقَالَ لَهُ إِيهِ يَا أَسْوَدُ أَنْتَ ٱلَّذِى تُشْهِرُ ٱلنِّسَآءَ بِنَسِيبِكَ فَقَالَ إِنِّى قَدْ تَرَكْتُ ذَلِكَ يَا أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَعَاهَدْتُ ٱللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لَا أَقُولَ نَسِيبًا وَشَهِدَ لَهُ بِذَلِكَ مَنْ حَضَرَ وَأَثْنَوْا عَلَيْهِ خَيْرًا فَقَالَ إِذَا كَانَ ٱلْأَمْرُ هَكَذَا فَسَلْ حَاجَتَكَ قَالَ بُنَيَّاتٌ لِى نَفَضْتُ عَلَيْهِنَّ مِنْ سَوَادِى فَكَسَدْنَ أُرْغِبَ بِهِنَّ عَنِ ٱلسُّودَانِ وَتَرْغَبُ عَنْهُنَّ ٱلْبِيضَانُ قَالَ فَتُرِيدُ مَا ذَا قَالَ تُفْرِضَ لَهُنَّ فَفَعَلَ قَالَ وَنَفَقَةً لِطَرِيقِى فَأَعْطَاهُ حِلْيَةَ سَيْفِهِ وَكَسَاهُ ثَوْبَيْهِ وَكَانَا يُسَاوِيَانِ ثَلَاثِينَ دِرْهَمًا

أَخْبَرَنِى إِسْمَاعِيلُ بْنُ يُونُسَ عَنِ ٱبْنِ شَبَّةَ عَنْ إِسْحَاقَ ٱلْمَوْصِلِيِّ عَنِ ٱبْنِ كُنَاسَةَ قَالَ ٱجْتَمَعَ ٱلنُّصَيْبُ وَٱلْكُمَيْتُ وَذُو ٱلرُّمَّةِ فَأَنْشَدَهُمُ ٱلْكُمَيْتُ قَوْلَهُ ✿ هَلْ أَنْتَ عَنْ طَلَبِ ٱلْأَيْفَاعِ مُنْقَلِبُ ✿ حَتَّى بَلَغَ إِلَى قَوْلِهِ فِيهَا ✿ أَمْ هَلْ ظَعَائِنُ بِٱلْعَلْيَآءِ نَافِعَةٌ ✿ وَإِنْ تَكَامَلَ فِيهَا ٱلْأُنْسُ وَٱلشَّنَبُ ✿ فَعَقَدَ نُصَيْبٌ وَاحِدَةً فَقَالَ لَهُ ٱلْكُمَيْتُ مَا تُحْصِى قَالَ خَطَأَكَ تَبَاعَدْتَ فِى ٱلْقَوْلِ مَا ٱلْأُنْسُ مِنَ ٱلشَّنَبِ قَالَ هَلَّا قُلْتُ كَمَا قَالَ ذُو ٱلرُّمَّةِ ✿ لَمْيَآءُ فِى شَفَتَيْهَا حُوَّةٌ لَعَسٌ ✿ وَفِى ٱللِّثَاتِ وَفِى أَنْيَابِهَا شَنَبُ ✿ ثُمَّ أَنْشَدَهُمَا قَوْلَهُ ✿ أَبَتْ هَذِهِ ٱلنَّفْسُ إِلَّا ٱدِّكَارَا ✿ حَتَّى بَلَغَ إِلَى قَوْلِهِ ✿ إِذَا مَا ٱلْهِجَارِسُ غَنَّيْنَهَا ✿ يُجَاوِبْنَ بِٱلصَّلَوَاتِ ٱلْوِبَارَا ✿ فَقَالَ لَهُ ٱلنُّصَيْبُ ٱلْوِبَارُ لَا تَسْكُنُ ٱلصَّلَوَاتِ ثُمَّ أَنْشَدَهُ حَتَّى بَلَغَ فِيهَا ✿ كَأَنَّ ٱلْغَطَامِطَ

فَعُوجَا فَٱنْظُرَا أَتُبِينُ عَمَّا ... سَأَلْنَاهَا بِهِ أَمْ لَا تُبِينُ
فَظَلَّا وَاقِفَيْنِ وَظَلَّ دَمْعِى ... عَلَى خَدِّى تَجُودُ بِهِ ٱلشُّؤُونُ
فَلَوْلَا إِذْ رَأَيْتَ ٱلْيَأْسَ مِنْهَا ... بَدَا أَنْ كِدْتَ تَرْشُقُكَ ٱلْعُيُونُ
فَرِحْتَ فَلَمْ يَلُمْكَ ٱلنَّاسُ فِيهَا ... وَلَمْ تَغْلَقْ كَمَا غَلِقَ ٱلرَّهِينُ

فِي ٱلْبَيْتَيْنِ ٱلْأَوَّلَيْنِ وَٱلْآخِرَيْنِ مِنْهَا لِٱبْنِ سُرَيْجٍ خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو وَيُونُسَ

أَخْبَرَنِي الْحُسَيْنُ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ عَبَايَةَ قَالَ كَانَ نُصَيْبٌ يَنْزِلُ عَلَى عَجُوزٍ بِالْجُحْفَةِ إِذَا قَدِمَ مِنَ ٱلشَّامِ وَكَانَ لَهَا بُنَيَّةٌ صَفْرَآءُ وَكَانَ يَسْتَحْلِيهَا فَلَمَّا قَدِمَ وَهَبَ لَهَا دَرَاهِمَ وَثِيَابًا وَغَيْرَ ذَلِكَ فَقَدِمَ عَلَيْهَا قَدْمَةً وَبَاتَ بِهِمْ فَلَمْ يَشْعُرْ إِلَّا بِفَتًى قَدْ جَآءَهَا لَيْلًا فَرَكَضَهَا بِرِجْلِهِ فَقَامَتْ مَعَهُ وَأَبْطَأَ ثُمَّ عَادَتْ وَعَادَ إِلَيْهَا بَعْدَ سَاعَةٍ فَرَكَضَهَا فَقَامَتْ مَعَهُ فَأَبْطَأَ ثُمَّ عَادَتْ فَلَمَّا أَصْبَحَ نُصَيْبٌ رَأَى أَثَرَ مُعْتَرَكِهِمَا وَمُغْتَسَلِهِمَا فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْتَحِلَ قَالَتْ لَهُ ٱلْعَجُوزُ وَبِنْتُهَا بِأَبِي أَنْتَ عَادَتُكَ فَقَالَ لَهَا

أَرَاكِ طَمُوحَ ٱلْعَيْنِ مَيَّالَةَ ٱلْهَوَى ... لِهَذَا وَهَذَا مِنْكِ وِدٌّ مُلَاطَفُ
فَإِنْ تَحْمِلِي رِدْفَيْنِ لَا أَكُ مِنْهُمَا ... فَحُبِّى فَرْدٌ لَسْتُ مِمَّنْ يُرَادَفُ

وَلَمْ يُعْطِهَا شَيْئًا فَرَحَلَ ✿ قَالَ أَيُّوبُ وَكَانَتْ بِمَلَلٍ ٱمْرَأَةٌ يَنْزِلُ بِهَا ٱلنَّاسُ فَنَزَلَ بِهَا أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ زَمْعَةَ وَعِمْرَانُ بْنُ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ مُطِيعٍ وَنُصَيْبٌ فَلَمَّا رَحَلُوا وَهَبَ لَهَا ٱلْقُرَشِيَّانِ وَلَمْ يَكُنْ مَعَ نُصَيْبٍ شَىْءٌ فَقَالَ لَهَا ٱخْتَارِى أَنْ أَضْمَنَ لَكِ مِثْلَ مَا أَعْطَيَاكِ إِذَا قَدِمْتُ وَإِنْ شِئْتِ قُلْتُ فِيكِ أَبْيَاتًا تَنْفَعُكِ قَالَتْ بَلِ ٱلشِّعْرُ أَحَبُّ إِلَىَّ فَقَالَ

شِعْرَكَ قَالَ وَمَا يَصْنَعْنَ بِي يَرَيْنَ جِلْدَةً سَوْدَآءَ وَشَعْرًا أَبْيَضَ وَلٰكِنْ لِيَسْمَعْنَ شِعْرِى مِنْ وَرَآءِ وَرَآءِ

أَخْبَرَنِى ٱلْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ حَفْصٍ عَنْ رَجُلٍ ذَكَرَهُ قَالَ أَتَانِى مُنْقِذٌ ٱلْهِلَالِىُّ لَيْلًا فَضَرَبَ عَلَى ٱلْبَابِ فَقُلْتُ مَنْ هٰذَا فَقَالَ مُنْقِذٌ ٱلْهِلَالِىُّ فَخَرَجْتُ إِلَيْهِ فَزِعًا فَقَالَ ٱلْبُشْرَى فَقُلْتُ وَأَىُّ ٱلْبُشْرَى أَتَتْنِى بِكَ فِى هٰذَا ٱللَّيْلِ فَقَالَ خَيْرٌ أَتَانِى أَهْلٌ بِدَجَاجَةٍ مَشْوِيَّةٍ بَيْنَ رَغِيفَيْنِ فَتَعَشَّيْتُ بِهَا ثُمَّ أَتَوْنِى بِقِنِّينَةٍ مِنْ نَبِيذٍ قَدِ ٱلْتَقَى طَرَفَاهَا صَفَآءً وَرِقَّةً فَجَعَلْتُ أَشْرَبُ وَأَتَرَنَّمُ بِقَوْلِ نُصَيْبٍ ✿ بِزَيْنَبَ أَلْمِمْ قَبْلَ أَنْ يَرْحَلَ ٱلرَّكْبُ ✿ فَفَكَّرْتُ فِى إِنْسَانٍ يَفْهَمُ حُسْنَهُ وَيَعْرِفُ فَضْلَهُ فَلَمْ أَجِدْ غَيْرَكَ فَأَتَيْتُكَ مُخْبِرًا بِذٰلِكَ فَقُلْتُ مَا جَآءَ بِكَ إِلَّا هٰذَا فَقَالَ أَوَلَا يَكْفِى ثُمَّ ٱنْصَرَفَ ✿ أَخْبَرَنِى ٱلْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ مَسْلَمَةُ لِنُصَيْبٍ أَنْتَ لَا تُحْسِنُ ٱلْهِجَآءَ قَالَ بَلَى وَٱللّٰهِ أَتَرَانِى لَا أُحْسِنُ أَنْ أَجْعَلَ مَكَانَ عَافَاكَ ٱللّٰهُ أَخْزَاكَ ٱللّٰهُ قَالَ فَإِنَّ فُلَانًا قَدْ مَدَحْتَهُ فَحَرَمَكَ فَٱهْجُهُ قَالَ لَا وَٱللّٰهِ مَا يَنْبَغِى أَنْ أَهْجُوَهُ إِنَّمَا لِى أَنْ أَهْجُوَ نَفْسِى حِينَ مَدَحْتُهُ فَقَالَ مَسْلَمَةُ هٰذَا وَٱللّٰهِ أَشَدُّ مِنَ ٱلْهِجَآءِ

أَخْبَرَنِى ٱلْحُسَيْنُ قَالَ قَالَ حَمَّادٌ قَرَأْتُ عَلَى أَبِى عَنِ ٱبْنِ عَبَايَةَ عَنِ ٱلضَّحَّاكِ ٱلْحِزَامِيِّ قَالَ دَخَلَ ٱلنُّصَيْبُ مَسْجِدَ ٱلنَّبِيِّ ص وَعُمَرُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ يَوْمَئِذٍ أَمِيرُ ٱلْمَدِينَةِ وَهُوَ جَالِسٌ بَيْنَ قَبْرِ ٱلنَّبِيِّ ص وَمِنْبَرِهِ فَقَالَ أَيُّهَا ٱلْأَمِيرُ ٱيْذَنْ لِى أَنْ أُنْشِدَكَ مِنْ مَرَاثِى عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ قَالَ لَا تَفْعَلْ فَتُحْزِنَنِى وَلٰكِنْ أَنْشِدْنِى قَوْلَكَ ✿ قِفَا أَخَوَىَّ ✿ فَإِنَّ شَيْطَانَكَ كَانَ فِيهَا نَاصِحًا حِينَ لَقَّنَكَ إِيَّاهَا فَأَنْشَدَهُ

قِفَا أَخَوَىَّ إِنَّ ٱلدَّارَ لَيْسَتْ   كَمَا كَانَتْ بِعَهْدِكُمَا تَكُونُ
لَيَالِىَ تَعْلَمَانِ وَآلُ لَيْلَى   قَطِينُ ٱلدَّارِ فَٱحْتَمَلَ ٱلْقَطِينُ

فَقَالَ لِى عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ لَكَ جَائِزَةٌ عَلَى صِدْقِ حَدِيثِكَ وَجَائِزَةٌ عَلَى شِعْرِكَ فَأَعْطَانِى عَلَى صِدْقِ حَدِيثِى أَلْفَ دِينَارٍ وَعَلَى شِعْرِى أَلْفَ دِينَارٍ

أَخْبَرَنِى الحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ حَفْصٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ رَأَيْتُ ٱلنُّصَيْبَ وَكَانَ أَسْوَدَ خَفِيفَ ٱلْعَارِضَيْنِ نَاتِئَ الحَنْجَرَةِ ۞ أَخْبَرَنِى الحَرَمِىُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَآءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ زَيْدٍ ٱلسَّعْدِىُّ عَنْ جَدَّتِهِ جَمَالٍ بِنْتِ عَوْنِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِيهَا عَنْ جَدِّهَا فَقَالَ رَأَيْتُ رَجُلًا أَسْوَدَ وَمَعَهُ ٱمْرَأَةٌ بَيْضَآءُ فَجَعَلْتُ أَعْجَبُ مِنْ سَوَادِهِ وَبَيَاضِهَا فَدَنَوْتُ مِنْهُ وَقُلْتُ مَنْ أَنْتَ فَقَالَ أَنَا ٱلَّذِى أَقُولُ

أَلَا لَيْتَ شِعْرِى مَا ٱلَّذِى تُحْدِثِينَ لِى   غَدًا غُرْبَةَ ٱلنَّأْيِ ٱلْمُفَرِّقِ وَٱلْبُعْدِ
لَدَى أُمِّ بَكْرٍ حِينَ تَقْتَرِبُ ٱلنَّوَى   لَنَا ثُمَّ يَخْلُو ٱلْكَاشِحُونَ بِهَا بَعْدِى
أَتَصْرِمُنِى عِنْدَ ٱلْأُلَى هُمْ لَنَا ٱلْعِدَى   فَتُشْمِتُهُمْ بِى أَمْ تَدُومُ عَلَى ٱلْعَهْدِ

قَالَ فَصَاحَتْ بَلْ تَدُومُ وَٱللّٰهِ عَلَى ٱلْعَهْدِ قَالَ فَسَأَلْتُ عَنْهُمَا فَقِيلَ هَذَا نُصَيْبٌ وَهَذِهِ أُمُّ بَكْرٍ ۞ أَخْبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ ٱلْأَسَدِىُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ صَالِحِ بْنِ ٱلنَّطَّاحِ عَنْ أَبِي ٱلْيَقْظَانِ عَنْ جُوَيْرِيَةَ بْنِ أَسْمَآءَ قَالَ أَتَى ٱلنُّصَيْبُ عَبْدَ ٱللّٰهِ بْنَ جَعْفَرٍ فَحَمَلَهُ وَأَعْطَاهُ وَكَسَاهُ فَقَالَ لَهُ قَائِلٌ يَا أَبَا جَعْفَرٍ أَعْطَيْتَ هَذَا ٱلْعَبْدَ ٱلْأَسْوَدَ هَذِهِ ٱلْعَطَايَا فَقَالَ وَٱللّٰهِ لَئِنْ كَانَ أَسْوَدَ إِنَّ ثَنَآءَهُ لَأَبْيَضُ وَإِنَّ شِعْرَهُ لَعَرَبِىٌّ وَلَقَدِ ٱسْتَحَقَّ بِهَا قَالَ أَكْثَرَ مِمَّا نَالَ قَالَ وَمَا نَالَ إِنَّمَا هِيَ رَوَاحِلُ تُنْضَى وَثِيَابٌ تُبْلَى وَدَرَاهِمُ تَفْنَى وَثَنَآءٌ يَبْقَى وَمَدَائِحُ تُرْوَى ۞ أَخْبَرَنِى الحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ حَفْصٍ عَنْ رَجُلٍ ذَكَرَهُ عَنِ ٱلْمَدَآئِنِيِّ قَالَ قَالَ أَبُو ٱلْأَسْوَدِ ٱمْتَدَحَ نُصَيْبٌ عَبْدَ ٱللّٰهِ بْنَ جَعْفَرٍ فَذَكَرَ مِثْلَهُ ۞ أَخْبَرَنِى الحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عَنِ الخَزَّازِ عَنِ ٱلْمَدَآئِنِيِّ قَالَ قِيلَ لِنُصَيْبٍ إِنَّ هَاهُنَا نِسْوَةً يُرِدْنَ أَنْ يَنْظُرْنَ إِلَيْكَ وَيَسْمَعْنَ مِنْكَ

نَظَرَ إِلَى شَابٍّ مِنْ أَشْرَافِ الحَيِّ فَقَالَ زَوِّجْ هٰذَا ٱبْنَةَ أَخِيكَ وَعَلَيَّ مَا يُصْلِحُهَا مِنْ مَالٍ فَفَعَلَ

أَخْبَرَنِى الحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ الحَـرِثِ قَالَ دَخَلَ نُصَيْبٌ عَلَى عَبْدِ ٱلْمَلِكِ فَتَغَدَّى مَعَهُ ثُمَّ قَالَ هَلْ لَكَ فِيمَا يُتَنَادَمُ عَلَيْهِ قَالَ تَأَمَّلْنِى فَفَعَلَ وَقَالَ قَدْ فَعَلْتُ قَالَ لَوْنِي حَايِلٌ وَشَعْرِى مُفَلْفَلٌ وَخِلْقِى مُشَوَّهٌ وَلَمْ أَبْلُغْ مَا بَلَغْتُهُ مِنْ إِكْرَامِكَ إِيَّاىَ بِشَرَفِ أَبٍ أَوْ أُمٍّ أَوْ عَشِيرَةٍ وَإِنَّمَا بَلَغْتُهُ بِعَقْلِي وَلِسَانِي فَأَنْشُدُكَ ٱللّٰهَ يَا أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَنْ تُحَوِّلَ بَيْنِي وَبَيْنَ مَا بَلَغْتُ بِهِ هٰذِهِ ٱلْمَنْزِلَةَ فَأَعْفَاهُ ❁ أَخْبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ ٱلْأَسَدِىُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ صَالِحِ بْنِ ٱلنَّطَّاحِ قَالَ بَلَغَنِى عَنْ خَلَّادِ بْنِ مُرَّةَ عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ مَزْيَدٍ قَالَ لَقِيتُ ٱلنُّصَيْبَ يَوْمًا بِبَابِ هِشَامٍ فَقُلْتُ لَهُ يَا أَبَا مِحْجَنٍ لِمَ سُمِّيتَ نُصَيْبًا أَلِقَوْلِكَ فِي شِعْرِكَ عَايَنَهَا ٱلنُّصَيْبُ قَالَ لَا وَلٰكِنِّي وُلِدْتُ عِنْدَ أَهْلِ بَيْتٍ مِنْ وَدَّانَ فَقَالَ سَيِّدِى ٱيْتُونِي بِمَوْلُودِنَا هٰذَا نَنْظُرْ إِلَيْهِ فَلَمَّا أُتِىَ بِى قَالَ إِنَّهُ لَنُصَيْبٌ فَسُمِّيتُ ٱلنُّصَيْبَ ثُمَّ ٱشْتَرَانِي عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ بْنُ مَرْوَانَ فَأَعْتَقَنِى ❁ أَخْبَرَنِى الحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كُنَاسَةَ أَبِي يَحْيَى ٱلْأَسَدِيِّ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ ٱلْبَصْرِىُّ لَئِنْ وُلِّيتُ ٱلْعِرَاقَ لَأَسْتَكْتِبَنَّ نُصَيْبًا لِفَصَاحَتِهِ وَتَخَلُّصِهِ إِلَى جَيِّدِ ٱلْكَلَامِ ❁ أَخْبَرَنِى ٱلْأَسَدِىُّ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ ٱلزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي نُصَيْبٌ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ فَقَالَ أَنْشِدْنِي قَوْلَكَ

إِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ الخَلِيلَيْنِ رِدَّةٌ ‏ ‏ ‏ سِوَى ذِكْرِ شَيْءٍ قَدْ مَضَى دَرَسَ ٱلذِّكْرُ

فَقُلْتُ هٰذَا لَيْسَ لِى هٰذَا لِأَبِي صَخْرٍ ٱلْهُذَلِيِّ وَلٰكِنِّي ٱلَّذِى أَقُولُ

وَقَفْتُ بِذِى وَدَّانَ أُنْشِدُ نَاقَتِي ‏ ‏ ‏ وَمَا إِنْ بِهَا بِى مِنْ قَلُوصٍ وَلَا بَكْرٍ

إِنِّي أَرَانِي لِسُحَيْمٍ قَاتِلَا   إِنَّ سُحَيْمًا لَمْ يُثِبْنِي طَائِلَا
نَسِيتَ إِعْمَالِي لَكَ ٱلرَّوَاحِلَا   وَضَرْبِيَ ٱلْأَبْوَابَ فِيكَ سَائِلَا
عِنْدَ ٱلْمُلُوكِ أَسْتَثِيبُ ٱلنَّائِلَا   حَتَّى إِذَا آنَسْتَ عِتْقًا بَاتِلَا
وَلَّيْتَنِي مِنْكَ ٱلْقَفَا وَٱلْكَاهِلَا   أَخْلِقًا شَكْسًا وَلَوْنًا حَائِلَا

قَالَ إِسْحَاقُ وَأَبْطَأَتْ جَائِزَةُ ٱلنُّصَيْبِ عِنْدَ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ فَقَالَ

إِنَّ وَرَآءَ ظَهْرِي يَا ٱبْنَ لَيْلَى   أُنَاسًا يَنْظُرُونَ مَتَى أَؤُوبُ
أُمَامَةُ مِنْهُمُ وَلِمَا قَضَيْتَهَا   غَدَاةَ ٱلْبَيْنِ فِي إِثْرِي غُرُوبُ
تَرَكْتُ بِلَادَهَا وَنَأَيْتُ عَنْهَا   فَأَشْبَهَ مَا رَأَيْتُ بِهَا ٱلسَّلُوبُ
فَأَتْبِعْ بَعْضَنَا بَعْضًا فَلَسْنَا   نُثِيبُكَ لَكِنَّ ٱللَّهَ ٱلْمُثِيبُ

فَعَجَّلَ جَائِزَتَهُ وَسَرَّحَهُ قَالَ إِسْحَاقُ وَحَدَّثَنِي ٱبْنُ كُنَاسَةَ قَالَ لَيْلَى أُمُّ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ كَلْبِيَّةٌ وَبَلَغَنِي عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ لَا أُعْطِي شَاعِرًا شَيْئًا حَتَّى يَذْكُرَهَا فِي مَدْحِهِ لِشَرَفِهَا فَكَانَ ٱلشُّعَرَآءُ يَذْكُرُونَهَا بِٱسْمِهَا فِي أَشْعَارِهِمْ

أَخْبَرَنِي ٱلْحُسَيْنُ بْنُ حَمَّادٍ وَحَمَّادٌ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ٱبْنِ عَبَايَةَ قَالَ وَقَفَتْ سَوْدَآءُ بِٱلْمَدِينَةِ عَلَى نُصَيْبٍ وَهُوَ يُنْشِدُ ٱلنَّاسَ فَقَالَتْ بِأَبِي أَنْتَ يَا ٱبْنَ عَمِّ وَأُمِّي مَا أَنْتَ وَٱللَّهِ عَلَى فَخْرِي فَضَحِكَ وَقَالَ وَٱللَّهِ لَمَنْ يُخْزِيكِ مِنْ بَنِي عَمِّكِ أَكْثَرُ مِمَّنْ يَزِينُكِ قَالَ إِسْحَاقُ وَحَدَّثَنِي ٱبْنُ عَبَايَةَ وَغَيْرُهُ أَنَّ ٱبْنًا لِنُصَيْبٍ خَطَبَ بَعْدَ وَفَاةِ سَيِّدِهِ ٱلَّذِي أَعْتَقَهُ ٱبْنَةً لَهُ مِنْ أَخِيهِ فَأَجَابَهُ إِلَى ذَلِكَ وَعَرَّفَهُ أَبَاهُ فَقَالَ لَهُ أَجْمَعْ وُجُوهَ ٱلْحَيِّ لِهَذِهِ ٱلْحَالِ فَجَمَعَهُمْ فَلَمَّا حَضَرُوا أَقْبَلَ نُصَيْبٌ عَلَى أَخِي سَيِّدِهِ فَقَالَ أَزَوَّجْتَ ٱبْنِي هَذَا مِنِ ٱبْنَةِ أَخِيكَ قَالَ نَعَمْ فَقَالَ لِعَبِيدٍ لَهُ سُودٍ خُذُوا بِرِجْلِ ٱبْنِي فَجُرُّوهُ فَفَعَلُوا وَضَرَبَهُ ضَرْبًا مُبَرِّحًا وَقَالَ لِأَخِي سَيِّدِهِ لَوْلَا أَنِّي أَكْرَهُ لَأَلْحَقْتُكَ بِهِ ثُمَّ

وَٱللّٰهِ لَمَا يَسُوءُكُمْ مِنْ أَهْلِ جِلْدَتِكُمْ أَكْثَرُ ❊ أَخْبَرَنَا أَبُو خَلِيفَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَامٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو ٱلْغَرَّافِ قَالَ مَرَّ جَرِيرٌ بِنُصَيْبٍ وَهُوَ يُنْشِدُ فَقَالَ لَهُ ٱذْهَبْ فَأَنْتَ أَشْعَرُ أَهْلِ جِلْدَتِكَ قَالَ وَجِلْدَتِكَ يَا أَبَا حَزْرَةَ ❊ أَخْبَرَنِي الْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ حَدَّثَنِي أَيُّوبُ بْنُ عَبَايَةَ قَالَ بَلَغَنِي أَنَّ ٱلنُّصَيْبَ كَانَ إِذَا قَدِمَ عَلَى هِشَامِ بْنِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ أَخْلَى مَجْلِسَهُ لَهُ وَٱسْتَنْشَدَهُ مَرَاثِيَ بَنِي أُمَيَّةَ فَإِذَا أَنْشَدَهُ بَكَى وَبَكَى مَعَهُ فَأَنْشَدَهُ يَوْمًا قَصِيدَةً لَهُ مَدَحَهُ بِهَا يَقُولُ فِيهَا

إِذَا ٱسْتَبَقَ ٱلنَّاسُ ٱلْعُلَى سَبَقْتَهُمْ   يَمِينُكَ عَفْوًا ثُمَّ صَلَّتْ شِمَالُهَا

فَقَالَ لَهُ هِشَامٌ يَا أَسْوَدُ بَلَغْتَ غَايَةَ ٱلْمَدْحِ فَسَلْنِي فَقَالَ يَدُكَ بِٱلْعَطِيَّةِ أَجْوَدُ وَأَبْسَطُ مِنْ لِسَانِي بِمَسْأَلَتِكَ فَقَالَ وَهٰذَا وَٱللّٰهِ أَحْسَنُ مِنَ ٱلشِّعْرِ وَحَبَاهُ وَأَحْسَنَ جَائِزَتَهُ

أَخْبَرَنِي الْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى قَالَ أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ عَبَايَةَ قَالَ أَصَابَ نُصَيْبٌ مِنْ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ مَعْرُوفًا فَكَتَمَهُ فَرَجَعَ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ فِي هَيْئَةٍ بَذَّةٍ فَقَالُوا لَمْ تُصِبْ بِمَدِيحِكَ شَيْئًا فَمَكَثَ مُدَّةً ثُمَّ سَاوَمَ بِأُمِّهِ فَٱبْتَاعَهَا وَأَعْتَقَهَا ثُمَّ ٱبْتَاعَ أُمَامَةَ بِضِعْفِ مَا ٱبْتَاعَ بِهِ أُمَّهُ فَأَعْتَقَهَا وَجَاءَهُ ٱبْنُ خَالَةٍ لَهُ ٱسْمُهُ سُحَيْمٌ فَسَأَلَهُ أَنْ يُعْتِقَهُ فَقَالَ لَهُ مَا مَعِي وَٱللّٰهِ شَيْءٌ وَلٰكِنِّي إِذَا خَرَجْتُ أَخْرَجْتُكَ مَعِي وَلَعَلَّ ٱللّٰهَ أَنْ يُعْتِقَكَ فَلَمَّا أَرَادَ الْخُرُوجَ دَفَعَ غُلَامًا لَهُ إِلَى مَوْلَى سُحَيْمٍ يَرْعَى إِبِلَهُ وَأَخْرَجَهُ مَعَهُ فَسَأَلَ فِي ثَمَنِهِ فَأَعْطَاهُ وَأَعْتَقَهُ فَهَمَّ بِهِ يَوْمًا يَزْفِنُ وَيَزْمِرُ مَعَ ٱلسُّودَانِ فَأَنْكَرَ ذٰلِكَ عَلَيْهِ وَزَجَرَهُ فَقَالَ لَهُ إِنْ كُنْتَ أَعْتَقْتَنِي لِأَكُونَ كَمَا تُرِيدُ فَهٰذَا وَٱللّٰهِ مَا لَا يَكُونُ أَبَدًا وَإِنْ كُنْتَ أَعْتَقْتَنِي لِتَصِلَ رَحِمِي وَتَقْضِيَ حَقِّي فَهٰذَا ٱلَّذِي أَفْعَلُهُ هُوَ مَا أُرِيدُهُ وَأَزْفِنُ وَأَزْمِرُ وَأَصْنَعُ مَا شِئْتُ فَٱنْصَرَفَ ٱلنُّصَيْبُ وَهُوَ يَقُولُ

أَخْبَرَنِى ٱلْحَرَمِىُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ وَحَدَّثَنِى ٱلْيَزِيدِىُّ عَنْ أَبِي خَيْثَمَةَ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ ٱلْجَعْفَرِيِّ قَالَ دَخَلَ ٱلنُّصَيْبُ عَلَى سُلَيْمَانَ بْنِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ وَعِنْدَهُ ٱلْفَرَزْدَقُ فَٱسْتَنْشَدَهُ مَدِيحًا قِيلَ فِيهِ فَأَنْشَدَهُ يَفْخَرُ

وَرَكْبٍ كَأَنَّ ٱلرِّيحَ تَطْلُبُ عِنْدَهُمْ ... لَهَا نَزَّةً مِنْ جَرْيِهَا بِٱلْعَصَائِبِ
سَرَوْا يَرْكَبُونَ ٱلرِّيحَ وَهْىَ تَلُفُّهُمْ ... إِلَى شُعَبِ ٱلْأَكْوَارِ ذَاتِ ٱلْحَقَائِبِ
إِذَا ٱسْتَوْضَحُوا نَارًا يَقُولُونَ لَيْتَهَا ... وَقَدْ خَصِرَتْ أَيْدِيهِمْ نَارُ غَالِبِ

قَالَ وَعِمَامَتُهُ عَلَى رَأْسِهِ مِثْلُ ٱلْمِنْسَفِ فَغَاظَ سُلَيْمَانُ وَكَلَحَ وَجْهُهُ وَقَالَ لِنُصَيْبٍ فَأَنْشِدْ مَوْلَاكَ وَيْلَكَ فَقَامَ نُصَيْبٌ فَأَنْشَدَ قَوْلَهُ

أَقُولُ لِرَكْبٍ صَادِرِينَ لَقِيتُهُمْ ... قَفَا ذَاتِ أَوْشَالٍ وَمَوْلَاكَ قَارِبُ
قِفُوا خَبِّرُونِي عَنْ سُلَيْمَانَ إِنَّنِي ... لِمَعْرُوفِهِ مِنْ أَهْلِ وَدَّانَ طَالِبُ
فَعَاجُوا فَأَثْنَوْا بِٱلَّذِى أَنْتَ أَهْلُهُ ... وَلَوْ سَكَتُوا أَثْنَتْ عَلَيْكَ ٱلْحَقَائِبُ
وَقَالُوا عَهِدْنَاهُ وَكُلَّ عَشِيَّةٍ ... بِأَبْوَابِهِ مِنْ طَالِبِى ٱلْعُرْفِ رَاكِبُ
هُوَ ٱلْبَدْرُ وَٱلنَّاسُ ٱلْكَوَاكِبُ حَوْلَهُ ... وَلَا تُشْبِهُ ٱلْبَدْرَ ٱلْمُضِىءَ ٱلْكَوَاكِبُ

فَقَالَ لَهُ سُلَيْمَانُ أَحْسَنْتَ يَا نُصَيْبُ وَأَمَرَ لَهُ بِجَائِزَةٍ وَلَمْ يَصْنَعْ ذٰلِكَ بِٱلْفَرَزْدَقِ فَقَالَ ٱلْفَرَزْدَقُ وَقَدْ خَرَجَ مِنْ عِنْدِهِ

وَخَيْرُ ٱلشِّعْرِ أَكْرَمُهُ رِجَالًا ... وَشَرُّ ٱلشِّعْرِ مَا قَالَ ٱلْعَبِيدُ

أَخْبَرَنِى ٱلْحَرَمِىُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ قَالَ حَدَّثَنِى عَبْدُ ٱلرَّحْمٰنِ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلزُّبَيْرِىُّ عَنْ عَمِّهِ مُوسَى بْنِ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ قَالَ حَمَلَ عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ بْنُ مَرْوَانَ ٱلنُّصَيْبَ بِٱلْمُقَطَّمِ مُقَطَّمِ مِصْرَ عَلَى بُخْتِيٍّ قَدْ رَحَلَهُ بِغَبِيطٍ فَوْقَهُ وَأَلْبَسَهُ مُقَطَّعَاتِ وَشْيٍ ثُمَّ أَمَرَهُ أَنْ يُنْشِدَ فَٱجْتَمَعَ حَوْلَهُ ٱلسُّودَانُ وَفَرِحُوا بِهِ فَقَالَ لَهُمْ أَسَرَرْتُكُمْ فَقَالُوا إِى وَٱللّٰهِ قَالَ

قَالَ فَأَمَرَ لَهُ بِعَشَرَةِ آلَافِ دِرْهَمٍ ۞ الجَعْفَرِيَّةُ ٱلَّتِي عَنَاهَا نُصَيْبٌ أُمُّ بِشْرِ بْنِ مَرْوَانَ وَهِيَ قُطْبَةُ ٱبْنَةُ بِشْرِ بْنِ عَامِرٍ مُلَاعِبِ ٱلْأَسِنَّةِ بْنِ مَالِكِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ كِلَابٍ

أَخْبَرَنِي ٱلْيَزِيدِيُّ عَنِ الخَرَّازِ عَنِ ٱلْمَدَآئِنِيِّ عَنْ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ مُسْلِمٍ وَعَامِرِ بْنِ حَفْصٍ وَغَيْرِهِمَا أَنَّ مَرْوَانَ بْنَ الحَكَمِ مَرَّ بِبَادِيَةِ بَنِي جَعْفَرٍ فَرَأَى قُطْبَةَ بِنْتَ بِشْرٍ تَنْزِعُ بِدَلْوٍ لَهَا عَلَى إِبِلٍ لَهَا وَهِيَ تَقُولُ

لَيْسَ بِنَا فَقْرٌ إِلَى ٱلتَّشَكِّي   جُونِيَّةٌ كَحُمُسِ ٱلْأَبَكِّ
لَا ضَرَعٌ فِيهَا وَلَا مُذَكِّ
ثُمَّ تَقُولُ
عَامَانِ تَرْقِيقٌ وَعَامٌ تَمَّمَا   لَمْ يَتْرُكِ لَحْمًا وَلَمْ يَتْرُكْ دَمَا
وَلَمْ يَدَعْ فِي رَأْسِ عَظْمٍ مُلْدَمَا   إِلَّا رَذَاهَا وَرِجَالًا رُزَّمَا

أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ شَبَّةَ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُعَاوِيَةَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ أَيُّوبَ عَنْ خُلَيْدِ بْنِ عَجْلَانَ فِي خَبَرِ ٱلنُّصَيْبِ بِمِثْلِ مَا ذَكَرَهُ ٱلزُّبَيْرُ وَإِسْحٰقُ سَوَآءٌ

أَخْبَرَنِي عَمِّي عَنِ ٱلْكَرَّانِيِّ عَنِ ٱلْعُمَرِيِّ عَنِ ٱلْعُتْبِيِّ قَالَ دَعَا ٱلنُّصَيْبَ مَوَالِيهِ أَنْ يَسْتَلْحِقُوهُ فَأَبَى وَقَالَ وَٱللَّهِ أَنْ أَكُونَ مَوْلًى لَائِقًا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَكُونَ دَعِيًّا وَلَقَدْ عَلِمْتُ أَنَّكُمْ إِنَّمَا تُرِيدُونَ بِذَلِكَ مَالِي وَوَٱللَّهِ لَا أَكْسِبُ شَيْئًا أَبَدًا إِلَّا كُنْتُ أَنَا وَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَآءٌ كَأَحَدِكُمْ لَا أَسْتَأْثِرُ عَلَيْكُمْ مِنْهُ بِشَيْءٍ قَالَ فَكَانَ كَذَلِكَ مَعَهُمْ حَتَّى مَاتَ إِذَا أَصَابَ شَيْئًا قَسَمَهُ بَيْنَهُمْ وَكَانَ فِيهِ كَأَحَدِهِمْ

بِٱلْبَابِ رَجُلٌ أَسْوَدُ يَسْتَأْذِنُ عَلَيْكَ بِمَدِيحٍ قَدْ هَيَّأَهُ لَكَ وَظَنَّ عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ أَنَّهُ مِمَّنْ يُهْزَأُ بِهِ وَيُضْحِكُهُمْ فَقَالَ مُرُوهُ بِالْحُضُورِ لِيَوْمِ حَاجَتِنَا إِلَيْهِ فَغَدَا نُصَيْبٌ وَرَاحَ إِلَى بَابِ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَأَتَاهُ آتٍ مِنْ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ وَسَرَّهُ فَأَمَرَ بِٱلسَّرِيرِ فَأُبْرِزَ لِلنَّاسِ وَقَالَ عَلَيَّ بِٱلْأَسْوَدِ وَهُوَ يُرِيدُ أَنْ يُضْحِكَ ٱلنَّاسَ مِنْهُ فَدَخَلَ فَلَمَّا كَانَ بِحَيْثُ يُسْمَعُ كَلَامُهُ قَالَ

لِعَبْدِ ٱلْعَزِيزِ عَلَى قَوْمِهِ ... وَغَيْرِهِمْ نِعَمٌ غَامِرَهْ
فَبَابُكَ أَيْمَنُ أَبْوَابِهِمْ ... وَدَارُكَ مَأْهُولَةٌ عَامِرَهْ
وَكَلْبُكَ آنَسُ بِٱلْمُعْتَفِينَ ... مِنَ ٱلْأُمِّ بِٱلْإِبْنَةِ ٱلزَّائِرَهْ
وَكَفُّكَ حِينَ تَرَى ٱلسَّائِلِيـ ... ـنَ أَنْدَى مِنَ ٱللَّيْلَةِ ٱلْمَاطِرَهْ
فَمِنْكَ ٱلْعَطَآءُ وَمِنِّي ٱلثَّنَآءُ ... وَكُلُّ مُحَبَّرَةٍ سَائِرَهْ

فَقَالَ أَعْطُوهُ أَعْطُوهُ قَالَ إِنِّي مَمْلُوكٌ فَدَعَا الْحَاجِبَ فَقَالَ ٱخْرُجْ فَٱبْلُغْ فِي قِيمَتِهِ فَدَعَا ٱلْمُقَوِّمِينَ فَقَالَ قَوِّمُوا غُلَامًا أَسْوَدَ لَيْسَ بِهِ عَيْبٌ قَالُوا مِايَةُ دِينَارٍ قَالَ إِنَّهُ لَرَاعٍ لِلْإِبِلِ يُبْرِهَا وَيُحْسِنُ ٱلْقِيَامَ عَلَيْهَا قَالُوا مِايَتَا دِينَارٍ قَالَ إِنَّهُ يَبْرِي ٱلْقِسِيَّ وَيَعْقِبُهَا وَيَبْرِي ٱلنَّبْلَ وَيَرِيشُهَا قَالُوا أَرْبَعمِايَةِ دِينَارٍ قَالَ إِنَّهُ رَاوِيَةٌ لِلشِّعْرِ بَصِيرٌ بِهِ قَالُوا سِتُّمِايَةِ دِينَارٍ قَالَ إِنَّهُ شَاعِرٌ لَا يُلْحَقُ حِذْقًا قَالُوا أَلْفُ دِينَارٍ قَالَ عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ ٱدْفَعُوهَا إِلَيْهِ قَالَ أَصْلَحَ ٱللّٰهُ ٱلْأَمِيرَ ثَمَنُ بَعِيرِي ٱلَّذِي أَضْلَلْتُ قَالَ وَكَمْ ثَمَنُهُ قَالَ خَمْسَةٌ وَعِشْرِينَ دِينَارًا قَالَ ٱدْفَعُوهَا إِلَيْهِ قَالَ أَصْلَحَ ٱللّٰهُ ٱلْأَمِيرَ جَايِزَتِي لِنَفْسِي عَنْ مَدِيحِي إِيَّاكَ قَالَ ٱشْتَرِ نَفْسَكَ ثُمَّ عُدْ إِلَيْنَا فَأَتَى ٱلْكُوفَةَ وَبِهَا بِشْرُ بْنُ مَرْوَانَ فَٱسْتَأْذَنَ فَٱسْتَصْعَبَ ٱلدُّخُولُ عَلَيْهِ وَخَرَجَ بِشْرُ بْنُ مَرْوَانَ فَعَارَضَهُ فَلَمَّا نَكَبَهُ أَيْ صَارَ حِذَآءَ مَنْكِبِهِ نَادَاهُ

يَا بِشْرُ يَا ٱبْنَ الْجَعْفَرِيَّةِ مَا ... خَلَقَ ٱلْإِلٰهُ يَدَيْكَ لِلْبُخْلِ
جَآءَتْ بِهِ عُجُزٌ مُقَابَلَةٌ ... مَا هُنَّ مِنْ جُرْمٍ وَلَا عُكْلِ

أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ الجَوْهَرِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱبْنُ شَبَّةَ قَالَ يُقَالُ أَنَّ نُصَيْبًا أَضَلَّ إِبِلًا لَهُ فَخَرَجَ فِي بُغَايَتِهَا فَلَمْ يُصِبْهَا وَخَافَ مَوَالِيَهُ أَنْ يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ فَأَتَى عَبْدَ ٱلْعَزِيزِ بْنَ مَرْوَانَ يَمْدَحُهُ وَذَكَرَ لَهُ قِصَّتَهُ فَأَخْلَفَ عَلَيْهِ مَا ضَلَّ لِمَوَالِيهِ وَٱبْتَاعَهُ وَأَعْتَقَهُ ✿ أَخْبَرَنِي الحَرَمِيُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ٱلْهِلَالِيُّ ثُمَّ ٱلدَّوْأَبِيُّ قَالَ أَرَادَ ٱلنُّصَيْبُ الخُرُوجَ إِلَى عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ وَهُوَ عَبْدٌ لِٱبْنِ مُحْرِزٍ ٱلضَّمْرِيِّ فَقَالَتْ لَهُ أُمُّهُ إِنَّكَ سَتَرْقُدُ وَيَأْخُذُكَ ٱبْنُ مُحْرِزٍ فَذَهَبَ وَلَمْ يُبَالِ بِقَوْلِهَا حَتَّى إِذَا كَانَ بِمَكَانٍ مَآءٍ فَبَيْنَا هُوَ رَاقِدٌ إِذْ هَجَمَ عَلَيْهِ ٱبْنُ مُحْرِزٍ فَقَالَ حِينَ رَآهُ

إِنِّي لَأَخْشَى مِنْ قِلَاصِ ٱبْنِ مُحْرِزٍ ... إِنْ أَوْخَدَتْ بِٱلدَّوِّ وَخْدَ ٱلنَّعَائِمِ
يَرُعْنَ بَطِيَّ ٱلْقَوْمِ أَيَّةَ رَوْعَةٍ ... ضُحَيًّا إِذَا ٱسْتَصْحَبْنَهُ غَيْرَ نَائِمِ

فَرَجَعَ فَأَطْلَقُوهُ فَأَتَى أُمَّهُ فَقَالَتْ قَدْ أَخْبَرْتُكَ أَنَّهُ لَيْسَ عِنْدَكَ أَنْ تُعْجِزَ ٱلْقَوْمَ إِنْ كُنْتَ يَا بُنَيَّ قَدْ غَلَبْتَنِي أَنَّكَ ذَاهِبٌ فَخُذْ بِنْتَ ٱلْفُلَانَةِ فَإِنِّي رَأَيْتُهَا وَطِئَتْ أُفْحُوصَ بَيْضِ قَطَاةٍ فَلَمْ تَفْلِقْهُنَّ فَرَكِبَهَا فَهِيَ ٱلَّتِي بَلَّغَتْهُ ٱبْنَ مَرْوَانَ قَالَ أَبُو عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلزُّبَيْرِيُّ عِنْدَنَا أَنَّ ٱلَّتِي أَعْتَقَدَتْهُ ٱمْرَأَةٌ مِنْ بَنِي ضَمْرَةَ ثُمَّ مِنْ بَنِي حُبَيْكٍ

حَدَّثَنَا ٱلْيَزِيدِيُّ عَنِ الخَلِيلِ بْنِ أَسَدٍ عَنْ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ صَالِحِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ أَخْبَرَنَا كُلَيْبُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ مَوْلَى بَنِي أُمَيَّةَ وَكَانَ حَدِثًا أَيْ حَسَنَ الحَدِيثِ قَالَ بَلَغَنِي أَنَّ نُصَيْبًا كَانَ حَبَشِيًّا يَرْعَى إِبِلًا لِمَوَالِيهِ فَأَضَلَّ مِنْهَا بَعِيرًا فَخَرَجَ فِي طَلَبِهِ حَتَّى بَلَغَ ٱلْفُسْطَاطَ وَبِهِ إِذْ ذَاكَ عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ بْنُ مَرْوَانَ وَهُوَ وَلِيُّ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ فَقَالَ مَا بَعْدَ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ مِنْ أَحَدٍ أَعْتَمِدُهُ بِحَاجَتِي فَأَتَى الحَاجِبَ فَقَالَ ٱسْتَأْذِنْ لِي عَلَى ٱلْأَمِيرِ فَإِنِّي قَدْ هَيَّأْتُ لَهُ مَدِيحًا فَدَخَلَ الحَاجِبُ فَقَالَ أَصْلَحَ ٱللّٰهُ ٱلْأَمِيرَ

وَصِيفٌ حِينَ بَلَغَ أَوَّلَ مَا قَالَ ٱلشِّعْرَ فَقَالَ أَصْلَحَ ٱللّٰهُ ٱلْأَمِيرَ جِئْتُكَ بِوَصِيفٍ نُوبِيٍّ يَقُولُ ٱلشِّعْرَ وَكَانَ نُصَيْبٌ ٱبْنَ نُوبِيَّيْنِ فَأَدْخَلَهُ عَلَيْهِ فَأَعْجَبَهُ شِعْرُهُ وَأَذِنَ لِأَيْمَنَ بْنِ خُزَيْمٍ ٱلْأَسَدِيِّ فَقَالَ عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ إِذَا دَعَوْتُ بِٱلْغَدَآءِ فَأَدْخِلُوهُ عَلَيَّ فِي جُبَّةِ صُوفٍ مُحْتَزِمًا بِعِقَالٍ فَإِذَا قُلْتُ قَوِّمُوهُ فَأَخْرِجُوهُ وَرُدُّوهُ عَلَيَّ فِي جُبَّةِ وَشْيٍ وَرِدَآءِ وَشْيٍ فَلَمَّا جَلَسَ لِلْغَدَآءِ وَمَعَهُ أَيْمَنُ بْنُ خُزَيْمٍ أُدْخِلَ نُصَيْبٌ فِي جُبَّةِ صُوفٍ مُحْتَزِمٌ بِعِقَالٍ فَقَالَ قَوِّمُوا هَذَا ٱلْغُلَامَ فَقَالُوا عَشَرَةٌ عِشْرُونَ ثَلَاثُونَ دِينَارًا فَقَالَ رُدُّوهُ فَأَخْرَجُوهُ ثُمَّ رَدُّوهُ فِي جُبَّةِ وَشْيٍ وَرِدَآءِ وَشْيٍ فَقَالَ أَنْشِدْ فَأَنْشَدَهُمْ فَقَالَ قَوِّمُوهُ قَالُوا أَلْفُ دِينَارٍ فَقَالَ أَيْمَنُ وَٱللّٰهِ مَا كَانَ فِي عَيْنِي قَطُّ أَقَلَّ مِنْهُ ٱلْآنَ وَإِنَّهُ لَنِعْمَ رَاعِي ٱلْمَخَاضِ فَقَالَ لَهُ فَكَيْفَ شِعْرُهُ فَقَالَ هُوَ أَشْعَرُ أَهْلِ جِلْدَتِهِ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ هُوَ وَٱللّٰهِ أَشْعَرُ مِنْكَ قَالَ أَمِنِّي أَيُّهَا ٱلْأَمِيرُ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَيْمَنُ إِنَّكَ لَمَلُولٌ طَرِفٌ فَقَالَ وَٱللّٰهِ مَا أَنَا بِمَلُولٍ وَأَنَا أُنَازِعُكَ ٱلطَّعَامَ مُذْ كَذَا وَكَذَا تَضَعُ يَدَكَ حَيْثُ تَضَعُهَا وَتَلْتَقِي يَدُكَ مَعَ يَدِي عَلَى مَائِدَةٍ كُلَّ ذَلِكَ أَحْتَمِلُكَ وَكَانَ بِأَيْمَنَ بَيَاضٌ فَقَالَ لَهُ أَيْمَنُ ٱيْذَنْ لِي أَخْرُجْ إِلَى بِشْرٍ فَأَذِنَ لَهُ فَخَرَجَ وَقَالَ أَبْيَاتَهُ ٱلَّتِي يَقُولُ فِيهَا

رَكِبْتُ مِنَ ٱلْمُقَطَّمِ فِي جُمَادَى … إِلَى بِشْرِ بْنِ مَرْوَانَ ٱلْبَرِيدَا
كَأَنَّ ٱلتَّاجَ تَاجَ بَنِي هِرَقْلٍ … جَلَوْهُ لِأَعْظَمِ ٱلْأَيَّامِ عِيدَا
عَلَى دِيبَاجِ هَيْئَةِ وَجْهِ بِشْرٍ … إِذَا ٱلْأَلْوَانُ خَالَفَتِ ٱلْخُدُودَا

قَالَ وَكَانَ فِي وَجْهِ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ كَلَفٌ فَلَمَّا جَازَ بِعَبْدِ ٱلْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ قَالَ أَيْنَ تُرِيدُ قَالَ أُرِيدُ أَخَاكَ بِشْرًا يَا أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ قَالَ أَتَجُوزُنِي قَالَ إِي وَٱللّٰهِ أَجُوزُكَ إِلَى مَنْ قَدِمَ إِلَيَّ وَطَلَبَنِي قَالَ فَلِمَ فَارَقْتَ صَاحِبَكَ قَالَ رَأَيْتُكُمْ يَا بَنِي أُمَيَّةَ تَتَّخِذُونَ لِلْفَتَى مِنْ فِتْيَانِكُمْ مُؤَدِّبًا وَشَيْخُكُمْ وَٱللّٰهِ يَحْتَاجُ إِلَى خَمْسَةِ مُؤَدِّبِينَ فَسَرَّ ذَلِكَ عَبْدَ ٱلْمَلِكِ وَكَانَ عَازِمًا عَلَى أَنْ يَخْلَعَهُ وَيَعْقِدَ لِٱبْنِهِ ٱلْوَلِيدِ

أَسْوَدَ هُوَ أَشْعَرُ أَهْلِ جِلْدَتِهِ فَقَالَ هُوَ وَٱللّٰهِ أَشْعَرُ مِنْكَ فَقَالَ أَمِنِّى يَا أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ قَالَ إِى وَٱللّٰهِ مِنْكَ قَالَ وَٱللّٰهِ أَيُّهَا ٱلْأَمِيرُ إِنَّكَ لَمَلُّ طَرِفٌ قَالَ كَذَبْتَ وَٱللّٰهِ مَا أَنَا كَذٰلِكَ وَلَوْ كُنْتُ كَذٰلِكَ مَا صَبَرْتُ عَلَيْكَ تُنَازِعُنِى ٱلتُّخْبَةَ وَتُؤَاكِلُنِى ٱلطَّعَامَ وَتَتَّكِى عَلَى وَسَايِدِى وَفُرُشِى وَبِكَ ٱلَّذِى بِكَ يَعْنِى وَضَحًا كَانَ بِأَيْمَنَ قَالَ ٱيْذَنْ لِى أَخْرُجْ إِلَى بِشْرٍ بِٱلْعِرَاقِ وَٱحْمِلْنِى عَلَى ٱلْبَرِيدِ قَالَ قَدْ أَذِنْتُ لَكَ وَأَمَرَ بِهِ فَحُمِلَ عَلَى ٱلْبَرِيدِ إِلَى بِشْرٍ فَقَالَ أَيْمَنُ بْنُ خُزَيْمٍ

رَكِبْتُ مِنَ ٱلْمُقَطَّمِ فِى جُمَادَى ... إِلَى بِشْرِ بْنِ مَرْوَانَ ٱلْبَرِيدَا
وَلَوْ أَعْطَاكَ بِشْرٌ أَلْفَ أَلْفٍ ... رَأَى حَقًّا عَلَيْهِ أَنْ يَزِيدَا
أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَقِمْ بِبِشْرٍ ... عَمُودَ ٱلدِّينِ إِنَّ لَهُ عَمُودَا
وَدَعْ بِشْرًا يُقَوِّمُهُمْ وَيُحْدِثْ ... لِأَهْلِ ٱلزَّيْغِ إِسْلَامًا جَدِيدَا
كَأَنَّ ٱلتَّاجَ تَاجَ بَنِى هِرَقْلٍ ... جَلَوْهُ لِأَعْظَمِ ٱلْأَيَّامِ عِيدَا
عَلَى دِيبَاجِ خَدَّىْ وَجْهِ بِشْرٍ ... إِذَا ٱلْأَلْوَانُ خَالَفَتِ ٱلْخُدُودَا
وَأَعْقِبْ مِدْحَتِى سَرْجًا خَلَنْجًا ... وَأَبْيَضَ خُوزَجَانِيًّا عَقُودَا

قَالَ أَيُّوبُ يَعْنِى بِقَوْلِهِ ✿ إِذَا ٱلْأَلْوَانُ خَالَفَتِ ٱلْخُدُودَا ✿ أَنَّهُ عَرَّضَ بِكَلَفٍ كَانَ فِى وَجْهِ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ

وَإِنَّا قَدْ وَجَدْنَا أُمَّ بِشْرٍ ... كَأُمِّ ٱلْأُسْدِ مِذْكَارًا وَلُودَا

قَالَ فَأَعْطَاهُ بِشْرٌ مِايَةَ أَلْفِ دِرْهَمٍ

أَخْبَرَنِى ٱلْحَرَمِىُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ قَالَ حَدَّثَنِى عَبْدُ ٱلرَّحْمٰنِ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلزُّهْرِىُّ عَنْ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عِمْرَانَ بْنِ أَبِى فَرْوَةَ قَالَ أَوَّلُ مَنْ نَوَّهَ بِٱسْمِ نُصَيْبٍ وَقَدِمَ بِهِ عَلَى عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ أَبِى فَرْوَةَ قَدِمَ بِهِ عَلَيْهِ وَهُوَ

سَرَى ٱلْهَمُّ تَثْنِينِي إِلَيْكَ طَلَائِعُهْ   بِمِصْرَ وَبِٱلْحَوْفِ ٱعْتَرَتْنِي رَوَائِعُهْ
وَبَاتَ وِسَادِي سَاعِدٌ قَلَّ لَحْمُهُ   عَنِ ٱلْعَظْمِ حَتَّى كَادَ تَبْدُو أَشَاجِعُهْ

قَالَ وَذَكَرَ فِيهَا ٱلْغَيْثَ فَقَالَ

وَكَمْ كَانَ دُونَ ٱلْعَارِضِ ٱللَّاجِئِ ٱلَّذِي   لَهُ ٱشْتَقَقْتُ مِنْ وَجْهٍ أُسِيلَ مَدَامِعُهْ
تُمَشِّي بِهِ أَفْنَآءُ بَكْرٍ وَمَذْحِجٍ   وَأَفْنَآءُ عَمْرٍو وَهْوَ خَصْبٌ مَرَاتِعُهْ
فَكُلُّ مَسِيلٍ مِنْ تِهَامَةَ طَيِّبٍ   دَمِيثِ ٱلرُّبَا تَسْقِي ٱلنِّجَادَ دَوَافِعُهْ
أَعِنِّي عَلَى بَرْقٍ أُرِيكَ وَمِيضَهُ   تُضِيءُ دُجُنَّاتِ ٱلظَّلَامِ لَوَامِعُهْ
إِذَا ٱكْتَحَلَتْ عَيْنَا مُحِبٍّ بِضَوْئِهِ   تَجَافَتْ بِهِ حَتَّى ٱلصَّبَاحِ مَضَاجِعُهْ
هَنِيئًا لِأُمِّ ٱلْبَخْتَرِيِّ ٱلرِّوَا بِهِ   وَإِنْ أَنْهَجَ ٱلْحَبْلَ ٱلَّذِي ٱلنَّأْيُ قَاطِعُهْ
وَمَا زِلْتُ حَتَّى قُلْتُ إِنِّي لَخَالِعٌ   وَلَائِيَ مِنْ مَوْلًى نَمَتْنِي قَوَارِعُهْ
وَمَانِحُ قَوْمٍ أَنْتِ مِنْهُمْ مَوَدَّتِي   وَمُتَّخِذٌ مَوْلَاكِ مَوْلًى فَتَابِعُهْ

فَقَالَ أَنْتَ وَٱللّٰهِ شَاعِرٌ ٱحْضُرِ ٱلْبَابَ فَإِنِّي أُذَكِّرُكَ قَالَ فَجَلَسْتُ عَلَى ٱلْبَابِ وَدَخَلَ فَمَا ظَنَنْتُ أَنَّهُ أَمْكَنَهُ أَنْ يُذَكِّرَنِي حَتَّى دُعِيَ بِي فَدَخَلْتُ فَسَلَّمْتُ عَلَى عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ فَصَعَّدَ فِيَّ بَصَرَهُ وَصَوَّبَ ثُمَّ قَالَ أَشَاعِرٌ وَيْلَكَ قُلْتُ نَعَمْ أَيُّهَا ٱلْأَمِيرُ قَالَ فَأَنْشِدْنِي فَأَنْشَدْتُهُ فَأَعْجَبَهُ وَجَآءَ ٱلْحَاجِبُ فَقَالَ أَيُّهَا ٱلْأَمِيرُ هٰذَا أَيْمَنُ بْنُ خُزَيْمٍ ٱلْأَسَدِيُّ بِٱلْبَابِ قَالَ فَأْذَنْ لَهُ فَدَخَلَ وَٱطْمَأَنَّ فَقَالَ لَهُ يَا أَيْمَنَ بْنَ خُزَيْمٍ كَمْ تَرَى ثَمَنَ هٰذَا ٱلْعَبْدِ فَنَظَرَ إِلَيَّ وَقَالَ وَٱللّٰهِ لَنِعْمَ ٱلْغَادِي فِي إِثْرِ ٱلْمَخَاضِ هٰذَا أَيُّهَا ٱلْأَمِيرُ أَدْنَى ثَمَنِهِ مِائَةُ دِينَارٍ قَالَ فَإِنَّ لَهُ شِعْرًا وَفَصَاحَةً فَقَالَ أَيْمَنُ أَتَقُولُ ٱلشِّعْرَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ قِيمَتُهُ ثَلَاثُونَ دِينَارًا قَالَ يَا أَيْمَنُ أَتَرْفَعُهُ وَتَخْفِضُهُ فَقَالَ ذَكَرْتَهُ أَحْمَقَ أَيُّهَا ٱلْأَمِيرُ مَا لِهٰذَا وَلِلشِّعْرِ أَمِثْلُ هٰذَا يَقُولُ ٱلشِّعْرَ وَيُحْسِنُ شِعْرًا قَالَ أَنْشِدْهُ يَا نُصَيْبُ فَأَنْشَدَهُ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ كَيْفَ تَسْمَعُ يَا أَيْمَنُ قَالَ شِعْرُ

ذَلِكَ مِنْهُمْ عَلِمْتُ أَنِّي مُحْسِنٌ فَأَجْمَعُوا وَأَجْمَعْتُ الْخُرُوجَ إِلَى عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ وَهُوَ يَوْمَئِذٍ بِمِصْرَ فَقُلْتُ لِأُخْتِي أُمَامَةَ وَكَانَتْ عَاقِلَةً جَلْدَةً أَيْ أُخَيَّةُ إِنِّي قَدْ قُلْتُ شِعْرًا وَأَنَا أُرِيدُ عَبْدَ ٱلْعَزِيزِ بْنَ مَرْوَانَ فَأَرْجُو أَنْ يُعْتِقَكِ ٱللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهِ وَأُمَّكِ وَمَنْ كَانَ مَرْقُوقًا مِنْ أَهْلِ قَرَابَتِي قَالَتْ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ يَا ٱبْنَ أُمِّ أَتُجْمَعُ عَلَيْكَ الْخَصْلَتَانِ ٱلسَّوَادُ وَأَنْ تَكُونَ ضُحْكَةً لِلنَّاسِ قُلْتُ ٱسْمَعِي فَأَنْشَدْتُهَا فَسَمِعَتْ فَقَالَتْ بِأَبِي أَحْسَنْتَ وَٱللَّهِ فِي هَذَا وَٱللَّهِ رَجَاءٌ عَظِيمٌ فَٱخْرُجْ عَلَى بَرَكَةِ ٱللَّهِ فَخَرَجْتُ عَلَى قَعُودٍ لِي حَتَّى أَتَيْتُ ٱلْمَدِينَةَ فَوَجَدْتُ بِهَا ٱلْفَرَزْدَقَ فِي مَسْجِدِ ٱلنَّبِيِّ ص فَعَرَجْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ أُنْشِدُهُ وَأَسْتَنْشِدُهُ وَأَعْرِضُ عَلَيْهِ شِعْرِي فَأَنْشَدْتُهُ فَقَالَ لِي وَيْحَكَ أَهَذَا شِعْرُكَ ٱلَّذِي تَطْلُبُ بِهِ ٱلْمُلُوكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَلَسْتَ فِي شَيْءٍ إِنِ ٱسْتَطَعْتَ أَنْ تَكْتُمَ عَلَى نَفْسِكَ فَٱفْعَلْ قَالَ فَٱنْفَضَحْتُ عَرَقًا فَحَصَبَنِي رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ كَانَ قَرِيبًا مِنَ ٱلْفَرَزْدَقِ فَأَوْمَى إِلَيَّ فَقُمْتُ إِلَيْهِ فَقَالَ لِي وَيْحَكَ أَهَذَا شِعْرُكَ ٱلَّذِي أَنْشَدْتَهُ ٱلْفَرَزْدَقَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَقَدْ أَحْسَنْتَ وَٱللَّهِ لَئِنْ كَانَ ٱلْفَرَزْدَقُ شَاعِرًا إِنَّا لَنَعْرِفُ مَحَاسِنَ ٱلشِّعْرِ وَقَدْ وَٱللَّهِ حَسَدَكَ فَٱمْضِ لِوَجْهِكَ وَلَا يَكْسِرَنَّكَ فَسُرِّيَ عَنِّي قَوْلُهُ وَعَلِمْتُ أَنَّهُ صَدَقَنِي فِيمَا قَالَ فَٱعْتَزَمْتُ عَلَى ٱلْمُضِيِّ قَالَ فَمَضَيْتُ فَقَدِمْتُ مِصْرَ عَلَى عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ فَحَضَرْتُ بَابَهُ مَعَ ٱلنَّاسِ فَنُحِّيتُ عَنْ مَجْلِسِ ٱلْوُجُوهِ فَكُنْتُ وَرَآءَهُمْ وَرَأَيْتُ رَجُلًا عَلَى بَغْلَةٍ حَسَنَ ٱلْمَدْخَلِ يُؤْذَنُ لَهُ إِذَا جَآءَ فَٱنْصَرَفَ إِلَى مَنْزِلِهِ وَٱنْصَرَفْتُ مَعَهُ أُمَاشِي بَغْلَتَهُ فَلَمَّا رَآنِي قَالَ أَلَكَ حَاجَةٌ قُلْتُ نَعَمْ أَنَا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْحِجَازِ شَاعِرٌ وَقَدْ مَدَحْتُ ٱلْأَمِيرَ وَخَرَجْتُ إِلَيْهِ رَاجِيًا لِمَعْرُوفِهِ وَقَدِ ٱزْدَرَيْتُ فَطُرِدْتُ مِنَ ٱلْبَابِ وَنُحِّيتُ قَالَ فَأَنْشِدْنِي فَأَنْشَدْتُهُ فَأَعْجَبَهُ شِعْرِي فَقَالَ وَيْحَكَ أَهَذَا شِعْرُكَ إِيَّاكَ أَنْ تَنْتَحِلَ فَإِنَّ ٱلْأَمِيرَ رَاوِيَةٌ عَالِمٌ بِٱلشِّعْرِ وَعِنْدَهُ رُوَاةٌ فَلَا تَفْضَحْنِي وَنَفْسَكَ قَالَ فَقُلْتُ وَٱللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا شِعْرِي قَالَ وَيْحَكَ فَقُلْ أَبْيَاتًا تَذْكُرُ فِيهَا حَوْفَ مِصْرَ وَفَضْلَهَا عَلَى غَيْرِهَا وَٱلْقَنِي بِهَا غَدًا فَغَدَوْتُ عَلَيْهِ مِنْ غَدٍ فَأَنْشَدْتُهُ قَوْلِي

ٱلْعَزِيزِ وَلَآءَهُ مِنْهُمْ وَقِيلَ بَلْ كَاتَبَ مَوَالِيَهُ فَأَدَّى عَنْهُ مُكَاتَبَتَهُ وَقَالَ ٱبْنُ دَأْبٍ كَانَ ٱلنُّصَيْبُ مِنْ قُضَاعَةَ ثُمَّ مِنْ بَلِيٍّ وَكَانَتْ أُمُّهُ سَوْدَآءَ فَوَقَعَ عَلَيْهَا سَيِّدُهَا فَجَآءَتْ بِنُصَيْبٍ فَوَثَبَ عَلَيْهِ عَمُّهُ بَعْدَ وَفَاةِ أَبِيهِ فَبَاعَهُ مِنْ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ وَقَالَ أَبُو ٱلْيَقْظَانِ كَانَ أَبُوهُ مِنْ كِنَانَةَ مِنْ بَنِى ضَمْرَةَ وَكَانَ شَاعِرًا فَحْلًا فَصِيحًا مُقَدَّمًا فِى ٱلنَّسِيبِ وَٱلْمَدِيحِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ حَظٌّ فِى الهِجَآءِ وَكَانَ عَفِيفًا فَقَالَ أَنَّهُ لَمْ يُشَبِّبْ قَطُّ إِلَّا بِٱمْرَأَتِهِ

أَخْبَرَنِى الحَرَمِىُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ قَالَ كَتَبَ إِلَىَّ عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ بْنُ مُحْجَنِ بْنِ نُصَيْبِ بْنِ رِيَاحٍ يَذْكُرُ عَنْ عَمَّتِهِ غَرْضَةَ بِنْتِ ٱلنُّصَيْبِ أَنَّ ٱلنُّصَيْبَ كَانَ ٱبْنَ نُوبِيَّيْنِ سَبِيَّيْنِ كَانَا لِخُزَاعَةَ ثُمَّ ٱشْتَرَتْ سَلَامَةُ أُمُّ ٱلنُّصَيْبِ ٱمْرَأَةٌ مِنْ خُزَاعَةَ ضَمْرِيَّةٌ حَامِلًا بِنُصَيْبٍ فَأَعْتَقَتْ مَا فِى بَطْنِهَا ✿ أَخْبَرَنِى الحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كُنَاسَةَ قَالَ كَانَ نُصَيْبٌ مِنْ أَهْلِ وَدَّانَ عَبْدًا لِرَجُلٍ مِنْ كِنَانَةَ هُوَ وَأَهْلُ بَيْتِهِ وَكَانَ أَهْلُ ٱلْبَادِيَةِ يَدْعُونَهُ ٱلنُّصَيْبَ تَفْخِيمًا وَيَرْوُونَ شِعْرَهُ وَكَانَ عَفِيفًا كَبِيرَ ٱلنَّفْسِ مُقَدَّمًا عِنْدَ ٱلْمُلُوكِ يُجِيدُ مَدْحَهُمْ وَمَرَاثِيَهُمْ ✿ وَأَخْبَرَنِى الحُسَيْنُ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ٱبْنِ ٱلْكَلْبِىِّ قَالَ كَانَ نُصَيْبٌ مِنْ بَلِيِّ بْنِ عِمْرَانَ بْنِ الحَاجِبِ بْنِ قُضَاعَةَ وَكَانَتْ أُمُّهُ أَمَةً سَوْدَآءَ وَقَعَ عَلَيْهَا أَبُوهُ فَحَمَلَتْ ثُمَّ مَاتَ فَبَاعَهُ عَمْرٌو أَخُو أَبِيهِ مِنْ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ قَالَ حَمَّادٌ وَأَخْبَرَنِى أَبِى عَنْ أَيُّوبَ بْنِ عَبَايَةَ وَأَخْبَرَنِى الحَرَمِىُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ عَنْ عَمِّهِ وَعَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ جَمِيعًا عَنْ أَيُّوبَ بْنِ عَبَايَةَ قَالَ حَدَّثَنِى رَجُلٌ مِنْ خُزَاعَةَ مِنْ أَهْلِ كُلَيَّةَ وَهِىَ قَرْيَةٌ كَانَ بِهَا ٱلنُّصَيْبُ قَالَ بَلَغَنِى أَنَّ ٱلنُّصَيْبَ قَالَ قُلْتُ ٱلشِّعْرَ وَأَنَا شَابٌّ فَأَعْجَبَنِى قَوْلِى فَجَعَلْتُ آتِى مَشْيَخَةً مِنْ بَنِى ضَمْرَةَ بْنِ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ مَنَاةَ وَهُمْ مَوَالِى ٱلنُّصَيْبِ وَمَشْيَخَةً مِنْ خُزَاعَةَ فَأُنْشِدُهُمُ ٱلْقَصِيدَةَ مِنْ شِعْرِى ثُمَّ أَنْسِبُهَا إِلَى بَعْضِ شُعَرَآئِهِمُ ٱلْمَاضِينَ فَيَقُولُونَ أَحْسَنَ وَٱللّٰهِ هٰكَذَا ٱلْكَلَامُ وَهٰكَذَا ٱلشِّعْرُ فَلَمَّا سَمِعْتُ

صَوْتٌ

مِنَ ٱلْمِائَةِ المُخْتَارَةِ وَهُوَ ٱلثَّالِثُ مِنَ ٱلثَّلَاثَةِ المُخْتَارَةِ

أَهَاجَ هَوَاكَ ٱلْمَنْزِلُ ٱلْمُتَقَادِمُ　　نَعَمْ وَبِهِ مِمَّنْ شَجَاكَ مَعَالِمُ
مَضَارِبُ أَوْتَادٍ وَأَشْعَثُ دَائِمٌ　　مُقِيمٌ وَسُفْعٌ فِي المَحَلِّ جَوَاثِمُ

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلطَّوِيلِ وَٱلشِّعْرُ لِنُصَيْبٍ ٱلْغِنَآءُ فِي ٱللَّحْنِ المُخْتَارِ لِٱبْنِ مُحْرِزٍ ثَانِي ثَقِيلٍ بِإِطْلَاقِ ٱلْوَتَرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ وَلَهُ فِيهِ أَيْضًا هَزَجٌ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ وَذَكَرَ حَبَطَةُ عَنْ أَصْحَابِهِ أَنَّهُ هُوَ المُخْتَارُ وَحَكَى عَنْ أَصْحَابِهِ أَنَّهُ لَيْسَ فِي ٱلْغِنَآءِ كُلِّهِ نَغْمَةٌ إِلَّا وَهِيَ فِي ٱلثَّلَاثَةِ ٱلْأَصْوَاتِ المُخْتَارَةِ ٱلَّتِي ذَكَرَهَا وَمِنْ قَصِيدَةِ نُصَيْبٍ مِمَّا يُغَنَّى فِيهِ قَوْلُهُ

لَقَدْ رَاعَنِي يَوْمًا بُكَآءُ حَمَامَةٍ　　عَلَى غُصْنِ بَانٍ جَاوَبَتْهَا حَمَائِمُ
هَوَاتِفُ أَمَّا مَنْ بَكَيْنَ فَعَهْدُهُ　　قَدِيمٌ وَأَمَّا شَجْوُهُنَّ فَدَائِمُ

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَانِي ثَقِيلٍ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ يُونُسَ وَيَحْيَى ٱلْمَكِّيِّ وَإِسْحَاقَ وَأَظُنُّهُ مَعَ ٱلْبَيْتَيْنِ ٱلْأَوَّلَيْنِ وَأَنَّهُمَا جَمِيعًا لَحْنٌ وَاحِدٌ وَلٰكِنَّهُ يُفَرِّقُ لِصُعُوبَةِ ٱللَّحْنِ وَكَثْرَةِ مَا فِيهِ مِنَ ٱلْعَمَلِ فَجُعِلَ صَوْتَيْنِ

ذِكْرُ نُصَيْبٍ وَأَخْبَارِهِ

هُوَ نُصَيْبُ بْنُ رِيَاحٍ مَوْلَى عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ وَكَانَ لِبَعْضِ ٱلْعَرَبِ ٱلسَّاكِنِينَ بِوَدَّانَ فَٱشْتَرَاهُ عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ بْنُ مَرْوَانَ وَقِيلَ بَلْ كَانُوا أَعْتَقُوهُ فَٱشْتَرَى عَبْدُ

أَهْلِ بَيْتٍ تَتَابَعُوا لِلْمَنَايَا   مَا عَلَى ٱلْمَوْتِ بَعْدَهُمْ مِنْ عِتَابِ
فَارَقُونِي وَقَدْ عَلِمْتُ يَقِينًا   مَا لِمَنْ ذَاقَ مِيتَةً مِنْ إِيَابِ
كَمْ بِذَاكَ ٱلْحَجُونِ مِنْ حَيِّ صِدْقٍ   وَكُهُولٍ أَعِفَّةٍ وَشَبَابِ
سَكَنُوا ٱلْجِزْعَ جِزْعَ بَيْتِ أَبِي مُو   سَى إِلَى ٱلنَّخْلِ مِنْ صَفِيِّ ٱلسِّبَابِ
فَلِيَ ٱلْوَيْلُ بَعْدَهُمْ وَعَلَيْهِمْ   صِرْتُ فَرْدًا وَمَلَّنِي أَصْحَابِي

قَالَ ٱبْنُ أَبِي دُبَاكِلٍ فَوَٱللَّهِ مَا تَمَّمَ صَاحِبُهُ مِنْهَا ثَلَاثًا حَتَّى غُشِيَ عَلَى صَاحِبِهِ وَأَقْبَلَ يُصْلِحُ ٱلسَّرْجَ عَلَى بَغْلَتِهِ وَهُوَ غَيْرُ مُعَرِّجٍ عَلَيْهِ فَسَأَلْتُهُ مَنْ هُوَ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ جُذَامٍ قُلْتُ بِمَنْ تُعْرَفُ قَالَ بِعَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ أَبِي ٱلْمُنْتَشِرِ قَالَ وَلَمْ يَزَلِ ٱلْقُرَشِيُّ عَلَى حَالِهِ سَاعَةً ثُمَّ أَفَاقَ فَجَعَلَ ٱلْجُذَامِيُّ يَنْضِحُ ٱلْمَآءَ عَلَى وَجْهِهِ وَيَقُولُ كَٱلْمُعَاتِبِ لَهُ أَنْتَ أَبَدًا مَصْبُوبٌ عَلَى نَفْسِكَ مِنْ كَلَفِكَ مَا تَرَى ثُمَّ قَرَّبَ إِلَيْهِ ٱلْفَرَسَ فَلَمَّا عَلَاهُ ٱسْتَخْرَجَ ٱلْجُذَامِيُّ مِنْ خُرْجٍ عَلَى ٱلْبَغْلِ قَدَحًا وَإِدَاوَةَ مَآءٍ فَجَعَلَ فِي ٱلْقَدَحِ تُرَابًا مِنْ تُرَابِ قَبْرِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَصَبَّ عَلَيْهِ مِنْ مَآءِ ٱلْإِدَاوَةِ ثُمَّ قَالَ هَاكَ فَٱشْرَبْ هَذِهِ ٱلسَّلْوَةَ فَشَرِبَ ثُمَّ فَعَلَ هُوَ مِثْلَ ذَلِكَ وَرَكِبَ ٱلْبَغْلَ وَأَرْدَفَنِي فَخَرَجْنَا لَا وَٱللَّهِ مَا يُعَرِّضَانِ بِذِكْرِ شَيْءٍ مِمَّا كَانَا فِيهِ وَلَا أَرَى فِي وُجُوهِهِمَا شَيْئًا مِمَّا كُنْتُ أَرَى قَبْلَ ذَلِكَ فَلَمَّا ٱشْتَمَلَ عَلَيْنَا أَبْطَحُ مَكَّةَ قَالَا ٱنْزِلْ يَا خُزَاعِيُّ فَنَزَلْتُ فَأَوْمَى ٱلْجُذَامِيُّ إِلَى ٱلْفَتَى بِكَلَامٍ فَمَدَّ يَدَهُ إِلَيَّ وَفِيهَا شَيْءٌ فَأَخَذْتُهُ فَإِذَا هُوَ عِشْرُونَ دِينَارًا وَمَضَيَا فَٱنْصَرَفْتُ إِلَى قَبْرِهِ بِبَعِيرَيْنِ فَٱحْتَمَلْتُ عَلَيْهِمَا أَدَاةَ ٱلرَّاحِلَتَيْنِ ٱللَّتَيْنِ عَقَرَاهُمَا فَبِعْتُهُمَا بِثَلَاثِينَ دِينَارًا

ٱلَّتِي أَصَابَتْهُ مِنَ ٱلْجُذَامِ بِمَكَّةَ فِي خِلَافَةِ سُلَيْمَانَ بْنِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ أَوْ فِي آخِرِ خِلَافَةِ ٱلْوَلِيدِ بِمَكَّةَ وَدُفِنَ فِي مَوْضِعٍ بِهَا يُقَالُ لَهُ دَسْمٌ

أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ أَخْبَرَنِي هَارُونُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَعْقُوبَ ٱلْعُثْمَانِيُّ مَوْلَى آلِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ إِنَّا لَبِفِنَآءِ دَارِ عُمَرَ بْنِ عُثْمَانَ بِٱلْأَبْطَحِ فِي صُبْحِ خَامِسَةٍ مِنَ ٱلثَّمَانِي يَعْنِي أَيَّامَ ٱلْحَجِّ إِنْ دَرَيْتُ إِلَّا بِرَجُلَيْنِ عَلَى رَاحِلَتَيْنِ قَدْ جَنَبَا إِلَيْهِمَا فَرَسًا وَبَغْلًا فَوَقَفَا عَلَيَّ وَسَأَلَانِي فَٱنْتَسَبْتُ لَهُمَا عُثْمَانِيًّا فَنَزَلَا وَقَالَا رَجُلَانِ مِنْ أَهْلِكَ أَقْدَمَتْنَا حَاجَةٌ نُحِبُّ أَنْ تَقْضِيَهَا قَبْلَ أَنْ نُشْدَهَ بِأَمْرِ ٱلْحَجِّ فَقُلْتُ حَاجَتَكُمَا قَالَ نُرِيدُ إِنْسَانًا يَقِفُنَا عَلَى قَبْرِ عُبَيْدِ بْنِ سُرَيْجٍ قَالَ فَنَهَضْتُ بِهِمَا حَتَّى بَلَغْتُ بِهِمَا مَحَلَّةَ بَنِي قَارَةَ مِنْ خُزَاعَةَ بِمَكَّةَ وَهُمْ مَوَالِي عُبَيْدِ بْنِ سُرَيْجٍ فَٱلْتَمَسْتُ لَهُمَا إِنْسَانًا يَصْحَبُهُمَا حَتَّى يَقِفَهُمَا عَلَى قَبْرِهِ بِدَسْمٍ فَوَجَدْتُ ٱبْنَ أَبِي دُبَاكِلٍ فَأَنْهَضْتُهُ مَعَهُمَا فَأَخْبَرَنِي بَعْدُ أَنَّهُ لَمَّا وَقَفَهُمَا عَلَى قَبْرِهِ نَزَلَ أَحَدُهُمَا فَحَسَرَ عِمَامَتَهُ عَنْ وَجْهِهِ فَإِذَا هُوَ عَبْدُ ٱللَّهِ بْنُ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ فَعَقَرَ نَاقَتَهُ وَٱنْدَفَعَ يَنْدُبُهُ بِصَوْتٍ شَجٍ كَلِيلٍ وَيَقُولُ

وَقَفْنَا عَلَى قَبْرٍ بِدَسْمٍ فَهَاجَنَا ... وَذَكَّرَنَا بِٱلْعَيْشِ إِذْ هُوَ مُصْحَبُ
فَجَالَتْ بِأَرْجَآءِ ٱلْجُفُونِ سَوَافِحٌ ... مِنَ ٱلدَّمْعِ تَسْتَغْنِي ٱلَّذِي يَتَعَقَّبُ
إِذَا أَبْطَأَتْ عَنْ سَاحَةِ ٱلْخَدِّ سَاقَهَا ... دَمٌ بَعْدَ دَمْعٍ إِثْرَهُ يَتَصَبَّبُ
فَإِنْ تُسْعِدِ ٱنْتَدِبْ عُبَيْدًا بِعَوْلَةٍ ... وَقَلَّ لَهُ مِنَّا ٱلْبُكَا وَٱلتَّحَبُّبُ

ثُمَّ نَزَلَ صَاحِبُهُ فَعَقَرَ نَاقَتَهُ وَقَالَ لَهُ ٱلْقُرَشِيُّ خُذْ فِي صَوْتِ أَبِي يَحْيَى فَٱنْدَفَعَ يَتَغَنَّى

أَسْعِدَانِي بِعَبْرَةٍ أَسْرَابِ ... وَدُمُوعٍ كَثِيرَةِ ٱلتَّسْكَابِ
إِنَّ أَهْلَ ٱلْحِصَابِ قَدْ تَرَكُونِي ... مُولَعًا مُولَهًا بِأَهْلِ ٱلْحِصَابِ

كَأَنِّي مِنْ تَذَكُّرِ مَا أُلَاقِي ... إِذَا مَا أَظْلَمَ ٱللَّيْلُ ٱلْبَهِيمُ
سَقِيمٌ مَلَّ مِنْهُ أَقْرَبُوهُ ... وَأَسْلَمَهُ ٱلْمُدَاوِي وَالْحَمِيمُ

ثُمَّ مَاتَ قَالَ إِسْحَاقُ وَقَالَ ٱبْنُ مُنْقِذٍ لَمَّا ٱحْتُضِرَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ نَظَرَ إِلَى ٱبْنَتِهِ تَبْكِي فَبَكَى وَقَالَ إِنَّ أَكْبَرَ هَمِّي أَنْتِ وَأَخْشَى أَنْ تَضِيعِي بَعْدِي فَقَالَتْ لَا تَخَفْ فَمَا غَنَّيْتَ شَيْئًا إِلَّا وَأَنَا أُغَنِّيهِ قَالَ هَاتِي فَٱنْدَفَعَتْ تُغَنِّي أَصْوَاتًا وَهُوَ مُصْغٍ إِلَيْهَا فَقَالَ قَدْ أَصَبْتِ مَا فِي نَفْسِي وَهَوَّنْتِ عَلَيَّ أَمْرَكِ ثُمَّ دَعَى سَعِيدَ بْنَ مَسْعُودٍ ٱلْهُذَلِيَّ فَزَوَّجَهُ إِيَّاهَا فَأَخَذَ عَنْهَا أَكْثَرَ غِنَاءِ أَبِيهَا وَٱنْتَحَلَهُ فَهُوَ إِلَى ٱلْآنَ يُنْسَبُ إِلَيْهِ ۞ قَالَ إِسْحَاقُ وَكَانَ كُثَيِّرُ بْنُ أَبِي كُثَيِّرٍ ٱلسَّهْمِيُّ يَرْثِيهِ

مَا ٱللَّهْوُ بَعْدَ عُبَيْدٍ حِينَ نُخْبِرُهُ ... مَنْ كَانَ يَلْهُو بِهِ مِنْهُ بِمُطَّلَبِ
لِلَّهِ قَبْرُ عُبَيْدٍ مَا تَضَمَّنَ مِنْ ... لَذَاذَةِ ٱلْعَيْشِ وَٱلْإِحْسَانِ وَٱلطَّرَبِ
لَوْلَا ٱلْغَرِيضُ فَفِيهِ مِنْ شَمَائِلِهِ ... مُشَابِهٌ لَمْ أَكُنْ فِيهِ بِذِي أَرَبِ

قَالَ إِسْحَاقُ وَأَخْبَرَنِي هَاشِمُ بْنُ ٱلْمُرِّيَّةِ أَنَّ قَادِمًا قَدِمَ ٱلْمَدِينَةَ فَسَارَّ مَعْبَدًا بِشَيْءٍ فَقَالَ مَعْبَدٌ أَصْبَحْتُ أَحْسَنَ ٱلنَّاسِ غِنَاءً فَقُلْنَا أَوَلَمْ تَكُنْ كَذَلِكَ قَالَ لَا أَلَا تَدْرُونَ مَا أَخْبَرَنِي بِهِ هَذَا قَالُوا لَا قَالَ أَعْلَمَنِي أَنَّ عُبَيْدَ بْنَ سُرَيْجٍ مَاتَ وَلَمْ أَكُنْ أَحْسَنَ ٱلنَّاسِ غِنَاءً وَهُوَ حَيٌّ ۞ وَفِي ٱبْنِ سُرَيْجٍ يَقُولُ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ

صَوْتٌ

قَالَتْ وَعَيْنَاهَا تَجُودَانِهَا ... صُوحِبْتَ وَٱللَّهُ لَكَ ٱلرَّاعِي
يَا ٱبْنَ سُرَيْجٍ لَا تُذِعْ سِرَّنَا ... قَدْ كُنْتَ عِنْدِي غَيْرَ مِذْيَاعِ

غَنَّى بِهِ ٱبْنُ سُرَيْجٍ مِنْ رِوَايَةِ يُونُسَ قَالَ أَبُو أَيُّوبَ ٱلْمَدَنِيُّ تُوُفِّيَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ بِٱلْعِلَّةِ

هٰذَا قَدْ قَطَعْتَ عَلَى الحَاجِّ وَحَبَسْتَهُمْ وَٱلْوَقْتُ قَدْ ضَاقَ فَـٱتَّـقِ ٱللّٰهَ وَقُمْ عَنْهُمْ فَقَامَ وَقَامَ ٱلنَّاسُ

أَخْبَرَنِى الحُسَيْنُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَكَرِيَّآءَ قَالَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ إِسْحَاقَ ٱلْمَوْصِلِيِّ أَنَّ سُلَيْمَانَ بْنَ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ لَمَّا حَجَّ سَبَّقَ بَيْنَ ٱلْمُغَنِّينَ بَدْرَةً فَجَآءَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ وَقَدْ أُغْلِقَ ٱلْبَابُ فَلَمْ يَأْذَنْ لَهُ الحَاجِبُ فَأَمْسَكَ حَتَّى سَكَتُوا ثُمَّ غَنَّى

سَرَى هَمِّى وَهَمُّ ٱلْمَرْءِ يَسْرِى … وَغَابَ ٱلنَّجْمُ إِلَّا قَيْسَ فِتْرِ

فَأَمَرَ سُلَيْمَانُ بِدَفْعِ ٱلْبَدْرَةِ إِلَيْهِ

نِسْبَةُ هٰذَا ٱلصَّوْتِ

صَوْتٌ

سَرَى هَمِّى وَهَمُّ ٱلْمَرْءِ يَسْرِى … وَغَابَ ٱلنَّجْمُ إِلَّا قَيْسَ فِتْرِ
أُرَاقِبُ فِى المَجَرَّةِ كُلَّ نَجْمٍ … تَعَرَّضَ لِلْمَجَرَّةِ كَيْفَ يَجْرِى
لِهَمٍّ مَا أَزَالُ لَهُ مُدِيمًا … كَأَنَّ ٱلْقَلْبَ أُشْعِرَ حَرَّ جَمْرِ
عَلَى بَكْرٍ أَخِى وَلَّى حَمِيدًا … وَأَىُّ ٱلْعَيْشِ يَصْفُو بَعْدَ بَكْرِ

ٱلشِّعْرُ لِعُرْوَةَ بْنِ أُذَيْنَةَ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَانِى ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى وَفِيهِ رَمَلٌ لِأَبِى عَبَّادٍ رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِىُّ أَنَّ هٰذَا ٱللَّحْنَ لِحَاجِبِ الحَزَوَّرِ فَقَالَ سُلَيْمَانُ يَنْبَغِى أَنْ يَكُونَ ٱبْنَ سُرَيْجٍ قَالُوا هُوَ هُوَ قَالَ أَدْخِلُوهُ فَأُدْخِلَ فَأَمَرَهُ بِإِعَادَةِ ٱلصَّوْتِ فَأَعَادَهُ فَقَالَ خُذِ ٱلْبَدْرَةَ وَأَمَرَ لِلْمُغَنِّينَ بِأُخْرَى

أَخْبَرَنِى الحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ قَالَ قَالَ ٱبْنُ مُنْقِذٍ دَخَلْتُ عَلَى ٱبْنِ سُرَيْجٍ فِى مَرَضِهِ ٱلَّذِى مَاتَ فِيهِ فَقُلْتُ كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا أَبَا يَحْيَى قَالَ أَصْبَحْتُ وَٱللّٰهِ كَمَا قَالَ ٱلشَّاعِرُ

مُقَيَّدًا فَأَمَرَ بِإِدْخَالِهِ فَأُدْخِلَ إِلَيْهِ وَحَبَّابَةُ وَسَلَّامَةُ تُغَنِّيَانِ فَغَنَّتْهُ سَلَّامَةُ لَحْنَ ٱلْغَرِيضِ فِي ۞ تَشُطُّ غَدًا دَارُ جِيرَانِنَا ۞ فَطَرِبَ وَتَحَرَّكَ فِي أَقْيَادِهِ ثُمَّ غَنَّتْهُ حَبَّابَةُ لَحْنَ ٱبْنِ سُرَيْجٍ الْمُجَرَّدَ فِي هَذَا ٱلشِّعْرِ فَوَثَبَ وَجَعَلَ يَحْجُلُ فِي قَيْدِهِ وَيَقُولُ هَذَا وَأَبِيكُمَا لَا تَعْذُلَانِي بِهِ حَتَّى دَنَا مِنَ ٱلشَّمْعَةِ فَوَضَعَ لِحْيَتَهُ عَلَيْهَا فَٱحْتَرَقَتْ وَجَعَلَ يَصِيحُ الْحَرِيقُ الْحَرِيقُ يَا أَوْلَادَ ٱلزِّنَاءِ فَضَحِكَ يَزِيدُ وَقَالَ هَذَا وَٱللَّهِ أَطْرَبُ ٱلنَّاسِ حَقًّا وَوَصَلَهُ وَسَرَّحَهُ إِلَى بَلَدِهِ ·

أَخْبَرَنِي الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلْفَضْلُ ٱلْيَزِيدِيُّ عَنْ إِسْحَاقَ أَنَّ ٱبْنَ سُرَيْجٍ كَانَ جَالِسًا فَمَرَّ بِهِ عَطَاءٌ وَٱبْنُ جُرَيْجٍ فَحَلَفَ عَلَيْهِمَا بِٱلطَّلَاقِ أَنْ يُغَنِّيَهُمَا عَلَى أَنَّهُمَا إِنْ نَهَيَاهُ عَنِ ٱلْغِنَاءِ بَعْدَ أَنْ يَسْمَعَا مِنْهُ تَرَكَهُ فَوَقَفَا لَهُ وَغَنَّاهُمَا

إِخْوَتَا لَا تَبْعُدُوا أَبَدًا ‏ ‏ ‏ وَا بَلَى وَٱللَّهِ قَدْ بَعُدُوا

فَغُشِيَ عَلَى ٱبْنِ جُرَيْجٍ وَقَامَ عَطَاءٌ فَرَقَصَ وَنِسْبَةُ هَذَا ٱلصَّوْتِ وَخَبَرُهُ يُذْكَرُ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ

أَخْبَرَنِي الْحُسَيْنُ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلْفَضْلُ عَنْ إِسْحَاقَ أَنَّ ٱبْنَ سُرَيْجٍ كَانَ عِنْدَ بُسْتَانِ ٱبْنِ عَامِرٍ يُغَنِّي

لِمَنْ نَارٌ بِأَعْلَى الْخَبْـ ‏ ‏ ‏ ـتِ دُونَ ٱلْبِيرِ مَا تَخْبُو
أَرِقْتُ لِذِكْرِ مَوْقِعِهَا ‏ ‏ ‏ فَحَنَّ لِذِكْرِهَا ٱلْقَلْبُ
إِذَا مَا أُخْمِدَتْ أُلْقِي ‏ ‏ ‏ عَلَيْهَا ٱلْمَنْدَلُ ٱلرَّطْبُ

فَجَعَلَ الْحَاجُّ يَرْكَبُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا حَتَّى جَاءَ إِنْسَانٌ مِنْ آخِرِ ٱلْقِطَارَاتِ فَقَالَ يَا

أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ عَلِيِّ بْنِ يَحْيَى قَالَ حَدَّثَنَا ٱبْنُ أَيُّوبَ ٱلْمَدَنِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلْهِشَامِيُّ ٱلرَّبَعِيُّ عَنْ إِسْحَاقَ ٱلْمَوْصِلِيِّ قَالَ تَغَنَّى ٱبْنُ سُرَيْجٍ فِي شِعْرٍ لِعُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَهُوَ

صَوْتٌ

خَانَكَ مَنْ تَهْوَى فَلَا تَخُنْهُ   وَكُنْ وَفِيًّا إِنْ سَلَوْتَ عَنْهُ
وَٱسْلُكْ سَبِيلَ وَصْلِهِ وَصُنْهُ   عَسَى تَبَارِيحُ تُجَلَّى مِنْهُ
فَيَرْجِعُ ٱلْوَصْلُ وَلَمْ تَشِنْهُ

قَالَ ٱلْمَكِّيُّونَ قَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ مَا تَغَنَّيْتُ بِهَذَا ٱلشِّعْرِ قَطُّ إِلَّا ظَنَنْتُ أَنِّي أُحَلُّ مَحَلَّ ٱلْخَلِيفَةِ ۞ قَالَ مُؤَلِّفُ هَذَا ٱلْكِتَابِ وَجَدْتُ فِي هَذَا ٱلشِّعْرِ لَحْنَيْنِ أَحَدُهُمَا ثَقِيلٌ أَوَّلُ وَٱلْآخَرُ رَمَلٌ مَجْهُولَيْنِ جَمِيعًا فَلَا أَدْرِي أَيُّهُمَا لَحْنُهُ ۞ وَنَسَخْتُ مِنْ كِتَابِ ٱلْعَتَّابِيِّ أَخْبَرَنِي عَوْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱللَّهِ بْنُ ٱلْعَبَّاسِ بْنِ ٱلْفَضْلِ بْنِ ٱلرَّبِيعِ عَنْ جَدِّهِ ٱلْفَضْلِ عَنِ ٱبْنِ جَامِعٍ عَنْ سِيَاطٍ عَنْ يُونُسَ ٱلْكَاتِبِ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَبِي ٱلسَّمْحِ قَالَ سَأَلْتُ ٱبْنَ سُرَيْجٍ عَنْ قَوْلِ ٱلنَّاسِ فُلَانٌ يُصِيبُ وَفُلَانٌ يُخْطِئُ وَفُلَانٌ يُحْسِنُ وَفُلَانٌ يُسِيءُ فَقَالَ ٱلْمُصِيبُ مِنَ ٱلْمُغَنِّينَ هُوَ ٱلَّذِي يُشْبِعُ ٱلْأَلْحَانَ وَيَمْلَأُ ٱلْأَنْفَاسَ وَيُعَدِّلُ ٱلْأَوْزَانَ وَيُفَخِّمُ ٱلْأَلْفَاظَ وَيَعْرِفُ ٱلصَّوَابَ وَيُقِيمُ ٱلْإِعْرَابَ وَيَسْتَوْفِي ٱلنَّغَمَ ٱلْقِصَارَ وَيُصِيبُ أَجْنَاسَ ٱلْإِيقَاعِ وَيَخْتَلِسُ مَوَاضِعَ ٱلنَّبَرَاتِ وَيَسْتَوْفِي مَا يُشَاكِلُهَا مِنَ ٱلضَّرْبِ مِنَ ٱلنَّقَرَاتِ فَعَرَضْتُ مَا قَالَ عَلَى مَعْبَدٍ فَقَالَ لَوْ جَاءَ فِي ٱلْغِنَاءِ قُرْآنٌ مَا جَاءَ إِلَّا هَكَذَا

أَخْبَرَنِي ٱلْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ ٱلْخَفَّافُ قَالَ حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ ٱلدِّمَشْقِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ عَنْ ظَبْيَةَ أَنَّ يَزِيدَ بْنَ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ قَالَ لِحَبَابَةَ ذَاتَ يَوْمٍ أَتَعْرِفِينَ أَحَدًا هُوَ أَطْرَبُ مِنِّي قَالَتْ نَعَمْ مَوْلَايَ ٱلَّذِي بَاعَنِي فَأَمَرَ بِإِشْخَاصِهِ فَأُشْخِصَ إِلَيْهِ

فَغَنَّتَاهُ جَمِيعًا فَٱخْتَلَفْنَا فِي تَفْضِيلِهِمَا فَفَضَّلَ كُلُّ فَرِيقٍ مِنَّا إِحْدَاهُمَا فَرَضِينَا جَمِيعًا بِحُكْمِكَ قَالَ فَوَجَمَ سَاعَةً وَأَهْلُ ٱلْحِجَازِ إِذَا أَرَادُوا أَنْ يَحْكُمُوا تَأَمَّلُوا سَاعَةً ثُمَّ حَكَمُوا فَإِذَا حَكَمَ ٱلْمُحَكَّمُ مَضَى حُكْمُهُ كَائِنًا مَا كَانَ فَفَضَّلَ مَنْ فَضَّلَهُ وَأَسْقَطَ مَنْ أَسْقَطَهُ إِذَا تَرَاضَى ٱلْخَصْمَانِ بِهِ فَكَرِهَ ٱلْأَفْلَحُ أَنْ يُرْضِيَ قَوْمًا وَيُسْخِطَ ٱلْآخَرِينَ فَقَالَ لِسُنْدَةَ صِفْهُمَا أَنْتَ كَيْفَ كَانَتَا إِذْ غَنَّتَا وَٱشْرَحْ لِي مَذْهَبَهُمَا فِيهِ كَمَا سَمِعْتَ ثُمَّ أَنَا أَحْكُمُ بَعْدَ ذَلِكَ فَقَالَ سُنْدَةُ أَمَّا جَارِيَةُ ٱلْحَبَطِيِّينَ فَإِنَّهَا كَانَتْ تَلُوكُ لَحْنَهُ كَمَا يَلُوكُ ٱلْفَرَسُ ٱلْعَتِيقُ لِجَامَهُ ثُمَّ تُلْقِيهِ فِي هَامَةٍ لَدْنَةٍ ثُمَّ تُخْرِجُهُ مِنْ مَنْخَرٍ أَغَنَّ وَٱللّٰهِ مَا ٱبْتَدَأَتْهُ فَتَوَسَّطَتْهُ وَأَنَا أَعْقِلُ وَلَا فَرَغَتْ مِنْهُ فَأَفَقْتُ إِلَّا وَأَنَا أَظُنُّ أَنِّي رَأَيْتُهُ فِي نَوْمِي وَأَمَّا صَفْرَآءُ ٱلْعَلْقَمِيِّينَ فَإِنَّهَا أَحْسَنُهُمَا خُلْقًا وَأَصَحُّهُمَا صَوْتًا وَأَلْيَنُهُمَا تَثَنِّيًا وَٱللّٰهِ مَا سَمِعَهَا أَحَدٌ قَطُّ فَٱنْتَفَعَ بِنَفْسِهِ وَلَا دِينِهِ فَهَذَا مَا عِنْدِي فَٱحْكُمْ أَنْتَ يَا أَخَا بَنِي مَخْزُومٍ فَقَالَ قَدْ حَكَمْتُ بِأَنَّهُمَا بِمَنْزِلَةِ ٱلْعَيْنَيْنِ فِي ٱلرَّأْسِ بِأَيِّهِمَا نَظَرْتَ أَبْصَرْتَ وَلَوْ كَانَ فِي ٱلدُّنْيَا مِنْ عُبَيْدِ بْنِ سُرَيْجٍ خَلْفٌ لَكَانَتَا قَالَ فَٱنْصَرَفُوا جَمِيعًا رَاضِينَ بِحُكْمِهِ

أَخْبَرَنِي ٱلْحُسَيْنُ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَامٍ قَالَ سَأَلْتُ جَرِيرًا ٱلْمَدَنِيَّ عَنِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ فَقَالَ لِي أَتَذْكُرُهُ وَيْحَكَ بِٱسْمِهِ وَلَا تَقُولُ سَيِّدُ مَنْ غَنَّى وَوَاحِدُ مَنْ تَرَنَّمَ ✿ قَالَ حَمَّادٌ وَحَدَّثَنِي أَبِي عَنْ هَارُونَ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زُهَيْرٍ ٱلسَّعْدِيِّ ٱلْكُوفِيِّ عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَيَّاشٍ عَنِ ٱلْحَسَنِ بْنِ عَمْرٍو ٱلْفُقَيْمِيِّ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى ٱلشَّعْبِيِّ فَبَيْنَا أَنَا عِنْدَهُ فِي غُرْفَةٍ إِذْ سَمِعْتُ غِنَآءً فَقُلْتُ أَهَذَا فِي جِوَارِكَ فَأَشْرَفَ بِي عَلَى مَنْزِلِهِ فَإِذَا بِغُلَامٍ كَأَنَّهُ فِلْقَةُ قَمَرٍ وَهُوَ يَتَغَنَّى قَالَ إِسْحَاقُ وَهَذَا ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ✿ وَقُمَيْرٌ بَدَا ٱبْنَ خَمْسٍ وَعِشْرِيـ ✿ ـنَ لَهُ قَالَتِ ٱلْفَتَاتَانِ قُومَا ✿ قَالَ فَقَالَ لِيَ ٱلشَّعْبِيُّ أَتَعْرِفُ هَذَا قُلْتُ لَا قَالَ هَذَا ٱلَّذِي أُوتِيَ ٱلْحُكْمَ صَبِيًّا هَذَا ٱبْنُ سُرَيْجٍ

فَعَلَى مَقِيلِنَا قَرْنٌ   نُبَاكِرُ مَآءَهُ صُبُحَا
أَجَزْنَا ٱلْمَآءَ مِنْ كُلٍّ   وَضَوْءُ ٱلْفَجْرِ قَدْ وَضَحَا
تَبِعْتُهُمُ بِطَرْفِ ٱلْعَيْـ   ـنِ حَتَّى قُلْنَ لِي ٱفْتَضَحَا
نُوَدِّعُ بَعْضُنَا بَعْضًا   وَكُلٌّ بِٱلْهَوَى جُرِحَا
فَمَنْ يَفْرَحْ بِبَيْنِهِمُ   فَغَيْرِي إِذْ غَدَوْا فَرِحَا

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلْوَافِرِ ٱلشِّعْرُ لِأَبِي دَهْبَلٍ وَٱلْغِنَآءُ لِمَالِكٍ وَلَهُ فِيهِ لَحْنَانِ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ وَخَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى وَلِٱبْنِ سُرَيْجٍ فِي ٱلْخَامِسِ وَمَا بَعْدَهُ ثَقِيلٌ أَوَّلُ مُطْلَقٌ بِٱلْوُسْطَى عَنْ حَبَشٍ

أَخْبَرَنِي ٱلْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَدِمَ جَرِيرٌ مَكَّةَ أَوِ ٱلْمَدِينَةَ فَجَلَسَ مَعَ قَوْمٍ يَعْرِضُونَ عَلَيْهِ غِنَآءَ رَجُلٍ رَجُلٍ حَتَّى غَنَّوْهُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ فَطَرِبَ وَقَالَ هَذَا أَحْسَنُ مَا أَسْمَعْتُمُونِي مِنَ ٱلْغِنَآءِ كُلِّهِ قَالُوا وَكَيْفَ قُلْتَ ذَاكَ يَا أَبَا حَزْرَةَ قَالَ يَخْرُجُ كُلُّ مَا أَسْمَعْتُمُونِي مِنَ ٱلْغِنَآءِ مِنَ ٱلرَّأْسِ وَيَخْرُجُ هَذَا مِنَ ٱلصَّدْرِ ✿ أَخْبَرَنِي ٱلْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ ٱلْقَاسِمِ بْنِ مِهْرُوَيْهِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ ٱلشَّافِعِيُّ قَالَ جَآءَ سُنْدَةُ ٱلْخَيَّاطُ ٱلْمُغَنِّي إِلَى ٱلْأَفْلَحِ ٱلْمَخْزُومِيِّ وَكَانَ يُوصَفُ بِعَقْلٍ وَفَضْلٍ فَقَالَ لَهُ مِنْ أَيْنَ أَقْبَلْتَ وَإِلَى أَيْنَ تَمْضِي قَالَ إِلَيْكَ قَصَدْتُ مِنْ مَجْلِسٍ لِبَعْضِ ٱلْقُرَشِيِّينَ أَقْبَلْتُ مُحَاكِمًا إِلَيْكَ قَالَ فِيمَاذَا قَالَ كُنْتُ عِنْدَ هَذَا ٱلرَّجُلِ وَحَضَرَتْ مَجْلِسَهُ رَقْطَآءُ ٱلْحَبَطِيَّةُ وَصَفْرَآءُ ٱلْعَلْقَمِيِّينَ فَتَنَاوَلَتَا بَيْنَهُمَا رَمَلَ ٱبْنِ سُرَيْجٍ

لَيْتَ شِعْرِي كَيْفَ أَبْقَى سَاعَةً   مَعَ مَا أَلْقَى إِذَا ٱللَّيْلُ حَضَرْ
مَنْ يَذُقْ نَوْمًا وَيَهْدَأْ لَيْلَهُ   فَلَقَدْ بُدِّلْتُ بِٱلنَّوْمِ ٱلسَّهَرْ
قُلْتِ مَهْلًا إِنَّنِي حَبِيبَةٌ   إِنْ تُخَالِطْهَا تَغُرّْ مِنْهَا بِشَرْ

مَعَ أَبِي يَحْيَى ✿ وَحَدَّثَنِي عَمِّي بِهٰذَا ٱلْخَبَرِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو أَيُّوبَ ٱلْمَدَنِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ قَالَ لِي ٱبْنُ سُرَيْجٍ دَعَانِي فِتْيَةٌ مِنْ بَنِي مَرْوَانَ فَدَخَلْتُ إِلَيْهِمْ وَأَنَا فِي ثِيَابِ ٱلْحِجَازِ ٱلْغِلَاظِ ٱلْجَافِيَةِ وَهُمْ فِي ٱلْقُوهِيِّ وَٱلْوَشْيِ يَرْفُلُونَ كَأَنَّهُمْ ٱلدَّنَانِيرُ ٱلْهِرَقْلِيَّةُ فَغَنَّيْتُهُمْ وَأَنَا مُحْتَقِرٌ لِنَفْسِي لَحْنًا وَهُوَ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

أَبِٱلْفَرْعِ لَمْ يَظْعَنْ مَعَ ٱلْحَيِّ زَيْنَبُ بِأَهْلِي عَلَى ٱلنَّأْيِ ٱلْحَبِيبُ ٱلْمُغَيَّبُ
بِوَجْهِكِ عَنْ مَتْنِ ٱلتُّرَابِ مُصِنَّةً فَلَا تَبْعُدِي فَكُلُّ حَيٍّ سَيَعْطَبُ

وَلَحْنُ ٱبْنِ سُرَيْجٍ فِي هٰذَا رَمَلٌ بِالْخِنْصِرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ قَالَ فَتَضَاءَلُوا فِي عَيْنِي حَتَّى سَاوَيْتُهُمْ فِي نَفْسِي لِمَا رَأَيْتُهُمْ عَلَيْهِ مِنَ ٱلْإِعْظَامِ لِي ثُمَّ غَنَّيْتُهُمْ

وَدِّعْ لُبَانَةَ قَبْلَ أَنْ تَتَرَحَّلَا وَٱسْأَلْ فَإِنَّ قَلَالَةً أَنْ تَسْأَلَا

فَطَرِبُوا وَأَعْظَمُونِي وَتَوَاضَعُوا لِي حَتَّى صِرْتُ فِي نَفْسِي كَمَنْزِلَتِهِمْ لِمَا رَأَيْتُهُمْ عَلَيْهِ وَصَارُوا فِي نَفْسِهِمْ كَمَنْزِلَتِي ثُمَّ غَنَّيْتُهُمْ

أَلَا هَلْ هَاجَكَ ٱلْأَظْعَا نُ إِذْ جَاوَزْنَ مُطَّلَحَا

فَمَثَلُوا بَيْنَ يَدَيَّ وَرَمَوْا بِحُلَلِهِمْ كُلِّهَا عَلَيَّ حَتَّى غَطَّوْنِي بِهَا فَتَمَثَّلَتْ لِي نَفْسِي أَنَّهَا نَفْسُ ٱلْخَلِيفَةِ وَأَنَّهُمْ لِي خَوَلٌ فَمَا رَفَعْتُ طَرْفِي إِلَيْهِمْ بَعْدَ ذٰلِكَ تِيهًا ✿ وَقَدْ مَضَتْ نِسْبَةُ لِوَدِّعْ لُبَانَةَ فِي أَخْبَارِ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَغَيْرِهِ وَأَمَّا ✿ أَلَا هَلْ هَاجَكَ ٱلْأَظْعَانُ ✿ فَنَذْكُرُ نِسْبَتَهُ

صَوْتٌ

أَلَا هَلْ هَاجَكَ ٱلْأَظْعَا نُ إِذْ جَاوَزْنَ مُطَّلَحَا
نَعَمْ وَلَوَشْكِ بَيْنِهِمُ جَرَى لَكَ طَائِرٌ سَنَحَا

فَهَزَّتْ رَأْسَهَا عَجَبًا ۞ وَقَالَتْ مَنْ بِذَا أَمَرَكْ
أَهٰذَا سِحْرُكَ ٱلنِّسْوَا ۞ نَ قَدْ خَبَّرْنَنِي خَبَرَكْ

وَلَحْنُ مَالِكٍ فِي هٰذَا خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى مِنْ رِوَايَةِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ وَهٰذَا يَرْوِي ٱلشِّعْرَ وَيَجْعَلُ قَوَافِيَهُ كُلَّهَا عَلَى ٱلْكَافِ ۞ وَفِي هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ بِعَيْنِهَا عَلَى هٰذِهِ ٱلْقَافِيَةِ خَفِيفُ رَمَلٍ يُنْسَبُ إِلَى ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَإِلَى ٱلْغَرِيضِ ۞ وَذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّ لِمَعْبَدٍ فِيهِ لَحْنًا مِنَ ٱلرَّمَلِ أَوَّلُهُ ٱلثَّالِثُ مِنَ ٱلْأَبْيَاتِ ٱلْأُوَلِ ٱلْمَذْكُورَةِ

رَجْعُ ٱلْخَبَرِ إِلَى سِيَاقَةِ أَحَادِيثِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ عَلِيٍّ وَكِيعٌ وَجَحْظَةُ قَالَا حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ لِي ٱلْفَضْلُ بْنُ يَحْيَى سَأَلْتُ أَبَاكَ لَيْلَةً وَقَدْ أَخَذَ مِنْهُ ٱلشَّرَابُ عَنْ أَحْسَنِ ٱلنَّاسِ غِنَآءً فَقَالَ لِي مِنَ ٱلرِّجَالِ أَوْ مِنَ ٱلنِّسَآءِ فَقُلْتُ مِنَ ٱلرِّجَالِ قَالَ ٱبْنُ مُحْرِزٍ قُلْتُ وَمِنَ ٱلنِّسَآءِ قَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ قَالَ إِسْحَاقُ وَيُقَالُ أَنَّ أَحْسَنَ ٱلرِّجَالِ غِنَآءً مَنْ تَشَبَّهَ بِٱلنِّسَآءِ وَأَحْسَنُ ٱلنِّسَآءِ غِنَآءً مَنْ تَشَبَّهَ بِٱلرِّجَالِ قَالَ يَحْيَى بْنُ عَلِيٍّ خَاصَّةً ثُمَّ كَانَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ كَأَنَّهُ خُلِقَ مِنْ كُلِّ قَلْبٍ فَهُوَ يُغَنِّي لَهُ بِمَا يَشْتَهِيهِ

أَخْبَرَنِي ٱلْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى قَالَ قَالَ حَمَّادٌ قَرَأْتُ عَلَى ٱلْهَيْثَمِ بْنِ عَدِيٍّ قَالَ قَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ مَرَرْتُ بِبَعْضِ أَنْدِيَةِ مَكَّةَ وَفِيهِ جَمَاعَةٌ فَحَضَرْتُ وَقُلْتُ كَيْفَ أَجُوزُهُمْ مَعَ تَغَنِّيَّ وَمَعَ مَا أَنَا فِيهِ فَسَمِعْتُهُمْ يَقُولُونَ قَدْ جَآءَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ فَقَالَ بَعْضُهُمْ مِمَّنْ لَمْ يَعْرِفْنِي وَمَنِ ٱبْنُ سُرَيْجٍ فَقَالَ أَحَدُهُمُ ٱلَّذِي يُغَنِّي

أَلَا هَلْ هَاجَكَ ٱلْأَظْعَا ۞ نُ إِذْ جَاوَزْنَ مُطَّلَحَا

قَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ فَلَمَّا سَمِعْتُ ذٰلِكَ قَوِيَتْ نَفْسِي وَٱشْتَدَّتْ مُنَّتِي فَمَرَرْتُ بِهِمْ أَخْطِرُ فِي مُصَبَّغَاتِي فَلَمَّا حَاذَيْتُهُمْ قَامُوا بِأَجْمَعِهِمْ فَسَلَّمُوا عَلَيَّ ثُمَّ قَالُوا لِأَحْدَاثِهِمُ ٱمْشُوا

وَمِنْهَا   صَوْتٌ

تَصَابَى ٱلْقَلْبُ فَٱدَّكَرَا   هَوَاهُ وَلَمْ يَكُنْ ظَهَرَا
لِزَيْنَبَ أَنْ تَجِدَّ لَنَا   صَفَآءً لَمْ يَكُنْ كَدَرَا
أَلَيْسَتْ بِٱلَّتِي قَالَتْ   لِمَوْلَاةٍ لَهَا ظَهَرَا
أَشِيرِي بِٱلسَّلَامِ لَهُ   إِذَا هُوَ نَحْوَنَا خَطَرَا
وَقُولِي فِي مُلَاطَفَةٍ   لِزَيْنَبَ نَوِّلِي عُمَرَا
فَهَزَّتْ رَأْسَهَا عَجَبًا   وَقَالَتْ مَنْ بِذَا أَمَرَا
أَهَذَا سِحْرُكَ ٱلنِّسْوَا   نَ قَدْ خَبَّرْنَنِي الخَبَرَا
طَرِبْتَ وَرَدَّ مَنْ تَهْوَى   جِمَالُ الحَيِّ فَٱبْتَكَرَا
وَقُلْ لِلْبَرْبَرِيَّةِ لَا   تَلُومِي ٱلْقَلْبَ إِنْ هَجَرَا
نَظَرْتُ وَهٰكَذَا ٱلْإِنْسَا   نُ ذُو نَظَرٍ إِذَا ظَفِرَا
فَأَيْنَ ٱلْعَهْدُ وَٱلْمِيثَا   قُ لَا تُخْبَرْ بِنَا بَشَرَا

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلْوَافِرِ ٱلشِّعْرُ لِعُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ فِي ٱلثَّالِثِ وَٱلرَّابِعِ والخَامِسِ وَٱلْأَوَّلِ خَفِيفُ ثَقِيلٍ أَوَّلُ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ ✿ وَلِلْغَرِيضِ فِي ٱلسَّابِعِ وَٱلثَّامِنِ وَٱلْأَوَّلِ لَحْنٌ مِنَ ٱلْقَدْرِ ٱلْأَوْسَطِ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ بِٱلْوُسْطَى فِي مَجْرَاهَا عَنْ إِسْحَاقَ ✿ وَلِمَعْبَدٍ فِي هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ كُلِّهَا لَحْنٌ عَنْ يُونُسَ وَدَنَانِيرَ وَلَمْ يُجَنِّسَاهُ وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِيُّ أَنَّهُ خَفِيفُ ثَقِيلٍ ✿ وَفِي ٱلسَّابِعِ وَٱلثَّامِنِ وَٱلتَّاسِعِ رَمَلٌ لِدَحْمَانَ وَيُقَالُ أَنَّهُ لِلزُّبَيْرِ ٱبْنِهِ ✿ وَلِمَالِكٍ لَحْنٌ أَوَّلُهُ

صَوْتٌ

لَقَدْ أَرْسَلْتُ جَارِيَتِي   وَقُلْتُ لَهَا خُذِي حَذَرَكْ
وَقُولِي فِي مُلَاطَفَةٍ   لِزَيْنَبَ نَوِّلِي عُمَرَكْ

وَمِنْهَا صَوْتٌ

أَمَنْزِلَتَىْ سَلْمَى عَلَى ٱلْقِدَمِ ٱسْلَمَا فَقَدْ هِجْتُمَا لِلشَّوْقِ قَلْبًا مُتَيَّمَا
وَذَكَّرْتُمَا عَصْرَ ٱلشَّبَابِ ٱلَّذِى مَضَى وَجِدَّةَ وَصْلٍ حَبْلُهُ قَدْ تَجَذَّمَا

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلطَّوِيلِ وَٱلشِّعْرُ لِلْأَحْوَصِ وَٱلْغِنَآءُ لِكَرْدَمٍ ثَانِى ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى وَقِيلَ أَنَّ هٰذَا ٱلثَّقِيلَ ٱلثَّانِىَ لِمُحَمَّدٍ ٱلرَّقِّ وَأَنَّ فِيهِ لَحْنًا مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ لِكَرْدَمٍ

وَمِنْهَا صَوْتٌ

عَرَفَ ٱلدِّيَارَ تَوَهُّمًا فَٱعْتَادَهَا مِنْ بَعْدِ مَا شَمَلَ ٱلْبِلَا أَبْلَادَهَا
إِلَّا رَوَاكِدَ كُلُّهُنَّ قَدِ ٱصْطَلَى حَمْرَآءَ أَشْعَلَ أَهْلُهَا إِيقَادَهَا

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلْكَامِلِ ٱلشِّعْرُ لِعَدِيِّ بْنِ ٱلرِّقَاعِ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ مُحْرِزٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ ✿ وَفِيهِ لِمَالِكٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو ✿ وَفِيهِ لَحْنٌ لِإِبْرَاهِيمَ وَفِي هٰذِهِ ٱلْأَخْبَارِ أَنَّهُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ وَذَكَرَ حَمَّادٌ فِي كِتَابِ ٱبْنِ مُحْرِزٍ أَنَّهُ مِمَّا يُنْسَبُ إِلَى ٱبْنِ مُسَجِّحٍ

وَمِنْهَا صَوْتٌ

بِٱللّٰهِ يَا ظَبْىَ بَنِى ٱلْحَارِثِ هَلْ مَنْ وَفَى بِٱلْعَهْدِ كَٱلنَّاكِثِ
لَا تَخْدَعَنِّى بِٱلْمُنَى بَاطِلًا وَأَنْتَ بِى تَلْعَبُ كَٱللَّاعِبِ

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلسَّرِيعِ ٱلشِّعْرُ لِعُمَرَ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ وَلَحْنُهُ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى وَذَكَرَ عَمْرُو بْنُ بَانَةَ أَنَّهُ لِسِيَاطٍ وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِىُّ وَبَذْلٌ أَنَّ فِيهِ لِإِبْرَاهِيمَ ٱلْمَوْصِلِيِّ لَحْنًا آخَرَ ✿ وَفِيهِ خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْبِنْصِرِ ذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّهُ لِإِبْرَاهِيمَ بْنِ ٱلْمَهْدِيِّ وَغَيْرُهُ يَنْسِبُهُ إِلَى إِسْحَاقَ

جَدِّدِى ٱلْوَصْلَ يَا سُكَيْنَ وَجُودِى ۞ لِمُحِبٍّ فِرَاقُهُ قَدْ أَلَمَّا
لَيْسَ بَيْنَ الحَيٰوةِ وَٱلْمَوْتِ إِلَّا ۞ أَنْ تَدَانَى جِمَالُهُمْ فَتُزَمَّا
وَلَقَدْ قُلْتُ مُخْفِيًا لِغَرِيضٍ ۞ هَلْ تَرَى ذٰلِكَ الغَزَالَ ٱلْأَحَمَّا
هَلْ تَرَى مِثْلَهُ مِنَ ٱلنَّاسِ شَخْصًا ۞ أَكْمَلَ ٱلْيَوْمَ صُورَةً وَأَتَمَّا

عَرُوضُهُ مِنَ الخَفِيفِ ٱلشِّعْرُ لِعُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَقِيلٌ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ وَفِيهِ لِلْغَرِيضِ أَيْضًا ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ ۞ أَخْبَرَنِى الحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ ٱلدِّمَشْقِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ أُنْشِدَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الحُسَيْنِ عَلَيْهِمُ ٱلسَّلَامُ قَوْلَ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ ۞ لَيْسَ بَيْنَ الحَيٰوةِ وَٱلْمَوْتِ إِلَّا ۞ أَنْ يَرُدُّوا جِمَالُهُمْ فَتُزَمَّا ۞ فَطَرِبَ وَٱرْتَاحَ وَجَعَلَ يَقُولُ لَقَدْ عَجِلَ ٱلْبَيْنُ أَفَلَا يُوكُونَ قِرْبَةً أَفَلَا يَشُدُّونَ رَحْلًا أَفَلَا يُوَدِّعُونَ صَدِيقًا حَتَّى جَرَتْ دُمُوعُهُ ۞ وَحَدَّثَنِى الحَرَمِىُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَآءِ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ فَذَكَرَ مِثْلَهُ

وَمِنْهَا صَوْتٌ

يَا أُخْتَ نَاجِيَةَ ٱلسَّلَامُ عَلَيْكُمُ ۞ قَبْلَ ٱلرَّحِيلِ وَقَبْلَ لَوْمِ ٱلْعُذَّلِ
لَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ أَنَّ آخِرَ عَهْدِكُمْ ۞ يَوْمُ ٱلرَّحِيلِ فَعَلْتُ مَا لَمْ أَفْعَلِ

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلْكَامِلِ ٱلشِّعْرُ لِجَمِيلٍ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ وَذَكَرَهُ إِسْحَاقُ فِي هٰذِهِ ٱلطَّرِيقَةِ وَلَمْ يَنْسِبْهُ إِلَى أَحَدٍ ۞ وَفِيهِ لِلْغَرِيضِ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ أَيْضًا ۞ وَمِمَّا يُشَكُّ فِيهِ أَنَّهُ لِمَعْبَدٍ أَوْ لِكَرْدَمٍ ٱبْنِهِ فِي ٱلْبَيْتِ ٱلثَّانِي ثُمَّ ٱلْأَوَّلِ ثَانِي ثَقِيلٍ ۞ وَلِعُرَيْبٍ فِي هٰذَيْنِ ٱلْبَيْتَيْنِ لَحْنٌ مِنْ رِوَايَةِ ٱبْنِ ٱلْمُعْتَزِّ غَيْرُ مُجَنَّسٍ

فَأَقَامَ ٱلشَّيْخُ بِمَكَانِهِ ثُمَّ ٱنْدَفَعَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ يُغَنِّي بِشِعْرِ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ فِي زَيْنَبَ

أَلَيْسَتْ بِٱلَّتِي قَالَتْ ... لِمَوْلَاةٍ لَهَا ظُهْرَا
أَشِيرِي بِٱلسَّلَامِ لَهُ ... إِذَا هُوَ نَحْوَنَا خَطَرَا
وَقُولِي فِي مُلَاطَفَةٍ ... لِزَيْنَبَ نَوِّلِي عُمَرَا
أَهَذَا سِحْرُكِ ٱلنِّسْوَا ... نَ قَدْ خَبَّرْنَنِي ٱلْخَبَرَا

فَقَالَتِ ٱلْجَمَاعَةُ هٰذَا وَٱللّٰهِ حَسَنٌ مَا فِي ٱلْحِجَازِ مِثْلُهُ وَلَا فِي غَيْرِهِ وَٱنْصَرَفُوا

أَخْبَرَنِي ٱلْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ٱلْأَصْمَعِيِّ قَالَ قَالَ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ عُمَرَ ٱللَّيْثِيُّ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ لَوْ تَرَكْتَ ٱلْغِنَآءَ وَعَاتَبَهُ عَلَى ذٰلِكَ قَالَ جُعِلْتُ فِدَاكَ لَوْ سَمِعْتَهُ مَا تَرَكْتَهُ ثُمَّ قَالَ ٱمْرَأَتُهُ طَالِقٌ ثَلَاثًا إِنْ لَمْ تَدْخُلِ ٱلدَّارَ حَتَّى تَسْمَعَ غِنَآئِي فَٱلْتَفَتَ عَبْدُ ٱللّٰهِ إِلَى رَفِيقٍ لَهُ كَانَ مَعَهُ فَقَالَ مَا تَنْظُرُ ٱدْخُلْ بِنَا وَإِلَّا طَلُقَتِ ٱمْرَأَةُ ٱلرَّجُلِ فَدَخَلَا مَعَ ٱبْنِ سُرَيْجٍ فَغَنَّى بِشِعْرِ ٱلْأَحْوَصِ

صَوْتٌ

لَقَدْ شَاقَكَ ٱلْحَيُّ إِذْ وَدَّعُوا ... فَعَيْنُكَ فِي إِثْرِهِمْ تَدْمَعُ
وَنَادَاكَ بِٱلْبَيْنِ غِرْبَانُهُمْ ... وَظِلْتَ كَأَنَّكَ لَا تَسْمَعُ

ثُمَّ قَالَ ٱمْرَأَتُهُ طَالِقٌ إِنْ أَنْتَ لَمْ تَسْتَحْسِنْهُ لَأَتْرُكَنَّهُ فَتَبَسَّمَ عَبْدُ ٱللّٰهِ وَخَرَجَ

نِسْبَةُ مَا فِي هٰذِهِ ٱلْأَصْوَاتِ مِنَ ٱلْأَغَانِي

مِنْهَا ٱلصَّوْتُ ٱلَّذِي فِي ٱلْخَبَرِ ✿ جَدِّدِي ٱلْوَصْلَ قُرَيْبَ وَجُودِي ✿ أَوَّلُهُ

صَوْتٌ

إِنَّ طَيْفَ ٱلْخَيَالِ حِينَ أَلَمَّا ... هَاجَ لِي ذِكْرَةً وَأَحْدَثَ سُقْمَا

ٱلْمُؤْمِنِينَ أَتَأْذَنُ لِي أَنْ أَتَكَلَّمَ قَالَ قُلْ يَا عَامِلِيُّ فَقَالَ أَمِثْلُ هَذَا عِنْدَ أَمِيرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَيَبْعَثُ إِلَى ٱبْنِ سُرَيْجٍ يَتَخَطَّى بِهِ رِقَابَ قُرَيْشٍ وَٱلْعَرَبِ مِنْ تِهَامَةَ إِلَى ٱلشَّامِ تَرْفَعُهُ أَرْضٌ وَتَخْفِضُهُ أُخْرَى فَيُقَالُ مَنْ هَذَا فَيُقَالُ ٱبْنُ سُرَيْجٍ مَوْلَى بَنِي نَوْفَلٍ بَعَثَ إِلَيْهِ أَمِيرُ ٱلْمُؤْمِنِينَ لِيَسْمَعَ غِنَآءَهُ قَالَ وَيْحَكَ يَا عَدِيُّ أَوَلَا تَعْرِفُ هَذَا ٱلصَّوْتَ قَالَ لَا وَٱللَّهِ مَا سَمِعْتُهُ قَطُّ وَلَا سَمِعْتُ مِثْلَهُ حُسْنًا وَلَوْ لَا أَنِّي فِي مَجْلِسِ أَمِيرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ لَقُلْتُ طَائِفَةٌ مِنَ الْجِنِّ يَتَغَنَّوْنَ فَقَالَ ٱخْرُجْ عَلَيْهِمْ فَخَرَجَ فَإِذَا ٱبْنُ سُرَيْجٍ فَقَالَ عَدِيٌّ حُقَّ لِهَذَا أَنْ يُحْمَلَ حُقَّ لِهَذَا أَنْ يُحْمَلَ ثَلَاثًا ثُمَّ أَمَرَ لَهُمَا بِمِثْلِ مَا أَمَرَ بِهِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ وَٱرْتَحَلَ ٱلْقَوْمُ وَكَانَ ٱلَّذِي غَنَّاهُ ٱبْنُ سُرَيْجٍ شِعْرَ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ

بِٱللَّهِ يَا ظَبْيَ بَنِي الحَارِثِ ... هَلْ مَنْ وَفَى بِٱلْعَهْدِ كَٱلنَّاكِثِ
لَا تَخْدَعَنِّي بِٱلْمُنَى بَاطِلًا ... وَأَنْتَ بِي تَلْعَبُ كَٱلْعَابِثِ
حِينَ تَرَآأَيْتَ لَنَا هَكَذَا ... نَفْسِي فِدَآءٌ لَكَ يَا حَارِثِي
يَا مُنْتَهَى هَمِّي وَيَا مُنْيَتِي ... وَيَا هَوَى نَفْسِي وَيَا وَارِثِي

قَالَ وَبَلَغَنِي أَنَّ رَجُلًا مِنْ قُرَيْشٍ مِنْ مَوَالِي ٱبْنِ سُرَيْجٍ عَاتَبَهُ يَوْمًا عَلَى ٱلْغِنَآءِ وَأَنْكَرَهُ عَلَيْهِ وَقَالَ لَوْ أَقْبَلْتَ عَلَى غَيْرِهِ مِنَ ٱلْآدَابِ كَانَ أَزْيَنَ بِمَوَالِيكَ وَبِكَ قَالَ جُعِلْتُ فِدَاكَ ٱمْرَأَتُهُ طَالِقٌ إِنْ لَمْ تَدْخُلِ ٱلدَّارَ فَقَالَ ٱلشَّيْخُ مَا حَمَلَكَ عَلَى هَذَا قَالَ جُعِلْتُ فِدَاكَ قَدْ فَعَلْتُ فَٱلْتَفَتَ ٱلنَّوْفَلِيُّ إِلَى بَعْضِ مَنْ كَانَ مَعَهُ مُتَعَجِّبًا مِمَّا فَعَلَ فَقَالَ لَهُ ٱلْقَوْمُ قَدْ طَلَقَتِ ٱمْرَأَتُهُ إِنْ لَمْ تَدْخُلْ فَدَخَلَ وَدَخَلَ ٱلْقَوْمُ مَعَهُ فَلَمَّا تَوَسَّطَ ٱلدَّارَ قَالَ ٱمْرَأَتُهُ طَالِقٌ إِنْ لَمْ تَسْمَعْ غِنَآئِي قَالَ ٱغْرُبْ عَنِّي يَا لُكَعُ ثُمَّ بَدَرَ ٱلشَّيْخُ لِيَخْرُجَ فَقَالَ لَهُ أَصْحَابُهُ أَوَتُطَلِّقُ ٱمْرَأَتَهُ وَيْحَكَ وَتَحْمِلُ وِزْرَ ذَلِكَ قَالَ فَوِزْرُ ٱلْغِنَآءِ أَشَدُّ قَالُوا كَلَامًا سَوَّى ٱللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بَيْنَهُمَا

وَلَقَدْ أَرَادَ ٱللّٰهُ إِذْ وَلَّاكَهَا … مِنْ أُمَّةٍ إِصْلَاحَهَا وَرَشَادَهَا
أَعْمَرْتَ أَرْضَ ٱلْمُسْلِمِينَ فَأَقْبَلَتْ … وَكَفَفْتَ عَنْهَا مَنْ أَرَادَ فَسَادَهَا
وَأَصَبْتَ فِي أَرْضِ ٱلْعَدُوِّ مُصِيبَةً … عَمَّتْ أَقَاصِيَ طَرْفِهَا وَنِجَادَهَا
ظَفَرًا وَنَصْرًا مَا تَنَاوَلَ مِثْلَهُ … أَحَدٌ مِنَ ٱلْخُلَفَآءِ كَانَ أَرَادَهَا
وَإِذَا نَشَرْتُ لَهُ ٱلثَّنَآءَ وَجَدْتُهُ … جَمَعَ ٱلْمَكَارِمَ طُرْفَهَا وَتِلَادَهَا

فَأَشَارَ ٱلْوَلِيدُ إِلَى بَعْضِ ٱلْخَدَمِ فَغَطَّوْهُ بِالْخِلَعِ وَوَضَعُوا بَيْنَ يَدَيْهِ كِيسَةَ ٱلدَّنَانِيرِ وَبِدَرَ ٱلدَّرَاهِمِ ثُمَّ قَالَ ٱلْوَلِيدُ أَمَوْلَى نَوْفَلِ بْنِ ٱلْحَرِثِ لَقَدْ أُوتِيتَ أَمْرًا جَلِيلًا فَقَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ وَأَنْتَ يَا أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ فَقَدْ آتَاكَ ٱللّٰهُ مُلْكًا عَظِيمًا وَشَرَفًا عَالِيًا وَعِزًّا بَسَطَ يَدَكَ فِيهِ فَلَمْ يُقَبِّضْهُ وَلَا يَفْعَلُ إِنْ شَآءَ ٱللّٰهُ فَأَدَامَ ٱللّٰهُ لَكَ مَا وَلَّاكَ وَحَفِظَكَ فِيمَا ٱسْتَرْعَاكَ فَإِنَّكَ أَهْلٌ لِمَا أَعْطَاكَ وَلَا نَزَعَهُ مِنْكَ إِذْ رَآكَ مَوْضِعًا لِمَا ٱسْتَرْعَاكَ قَالَ أَنَوْفَلِيٌّ وَخَطِيبٌ أَيْضًا قَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ عَنْكَ نَطَقْتُ وَبِلِسَانِكَ تَكَلَّمْتُ وَبِعِزِّكَ أَثْنَيْتُ وَقَدْ كَانَ أَمَرَ بِإِحْضَارِ ٱلْأَحْوَصِ بْنِ مُحَمَّدٍ ٱلْأَنْصَارِيِّ وَعَدِيِّ بْنِ ٱلرِّقَاعِ ٱلْعَامِلِيِّ فَلَمَّا قَدِمَا عَلَيْهِ أَمَرَ بِإِنْزَالِهِمَا حَيْثُ ٱبْنُ سُرَيْجٍ فَأُنْزِلَا مَنْزِلًا إِلَى جَنْبِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ فَقَالَا وَٱللّٰهِ لَقُرْبُ أَمِيرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ كَانَ أَحَبَّ إِلَيْنَا مِنْ قُرْبِكَ يَا مَوْلَى بَنِي نَوْفَلٍ فَإِنَّ فِي قُرْبِكَ لَمَا بَلَّدَنَا وَشَغَلَنَا عَنْ كَثِيرٍ مِمَّا نُرِيدُ فَقَالَ لَهُمَا ٱبْنُ سُرَيْجٍ أَوَقِلَّةُ شُكْرٍ فَقَالَ عَدِيٌّ كَأَنَّكَ يَا ٱبْنَ ٱللَّخْنَآءِ تَمُنُّ عَلَيْنَا عَلَيَّ وَعَلَى إِنْ جَمَعَنَا وَإِيَّاكَ سَقْفُ بَيْتٍ أَوْ صَحْنُ دَارٍ إِلَّا عِنْدَ أَمِيرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَأَمَّا ٱلْأَحْوَصُ فَقَالَ أَوَلَا تَحْتَمِلُ لِأَبِي يَحْيَى ٱلزَّلَّةَ وَٱلْهَفْوَةَ كَفَّارَةُ يَمِينٍ خَيْرٌ مِنْ عَدَمِ ٱلْمَحَبَّةِ وَإِعْطَآءُ ٱلنَّفْسِ سُؤْلَهَا خَيْرٌ مِنْ لَجَاجٍ مِنْ غَيْرِ مَنْفَعَةٍ فَتَحَوَّلَ عَدِيٌّ وَبَقِيَ ٱلْأَحْوَصُ وَبَلَغَ ٱلْوَلِيدَ مَا جَرَى بَيْنَهُمْ فَدَعَا بِٱبْنِ سُرَيْجٍ فَأَدْخَلَهُ بَيْتًا وَأَرْخَى دُونَهُ سِتْرًا ثُمَّ أَمَرَهُ إِذَا فَرَغَ ٱلْأَحْوَصُ وَعَدِيٌّ مِنْ كَلِمَتَيْهِمَا أَنْ يُغَنِّيَ فَلَمَّا دَخَلَا وَأَنْشَدَاهُ مَدَائِحَ لَهُ رَفَعَ صَوْتَهُ ٱبْنُ سُرَيْجٍ مِنْ حَيْثُ لَا يَرَوْنَهُ وَضَرَبَ بِعُودِهِ فَقَالَ عَدِيٌّ يَا أَمِيرَ

فَإِنْ تَكُنْ مَيْعَةٌ مِنْ بَاطِلٍ ذَهَبَتْ   وَأُعْقِبَ ٱلنَّفْسُ بَعْدَ ٱلصَّبْوَةِ ٱلْوَرَعَا
لَقَدْ أَبِيتُ أُرَاعِى ٱلْخَوْدَ رَاقِدَةً   عَلَى ٱلْوَسَائِدِ مَسْرُورًا بِهَا وَلِعَا
بَرَّاقَةَ ٱلثَّغْرِ تَسْقِى ٱلْقَلْبَ لَذَّتَهَا   إِذَا مُقَبِّلُهَا فِى نَحْرِهَا لَمَعَا
كَٱلْأُقْحُوَانِ يُضَاحِى ٱلرَّوْضَ صَبَّحَهُ   غَيْثٌ أَرَشَّ بِنَضَّاحٍ وَمَا نَقَعَا
صَلَّى ٱلَّذِى ٱلصَّلَوَاتُ ٱلطَّيِّبَاتُ لَهُ   وَٱلْمُؤْمِنُونَ إِذَا مَا جَمَّعُوا ٱلْجُمَعَا
عَلَى ٱلَّذِى سَبَقَ ٱلْأَقْوَامَ ضَاحِيَةً   بِٱلْأَجْرِ وَٱلْحَمْدِ حَتَّى صَاحِبَاهُ مَعَا
هُوَ ٱلَّذِى جَمَعَ ٱلرَّحْمٰنُ أُمَّتَهُ   عَلَى يَدَيْهِ وَكَانُوا قَبْلَهُ شِيَعَا
عُذْنَا بِذِى ٱلْعَرْشِ أَنْ نَحْيَا وَنَفْقِدَهُ   وَأَنْ نَكُونَ لِرَاعٍ بَعْدَهُ تَبَعَا
إِنَّ ٱلْوَلِيدَ أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ لَهُ   مُلْكٌ عَلَيْهِ أَعَانَ ٱللّٰهُ فَٱمْتَنَعَا
لَا يَمْنَعُ ٱلنَّاسَ مَا أَعْطَى ٱلَّذِينَ لَهُمْ   بِهِ عُبَيْدٌ وَلَا يُعْطُونَ مَنْ مَنَعَا

فَقَالَ لَهُ ٱلْوَلِيدُ صَدَقْتَ يَا عُبَيْدُ أَنَّى لَكَ هٰذَا قَالَ هُوَ مِنْ عِنْدِ ٱللّٰهِ قَالَ ٱلْوَلِيدُ لَوْ كَانَ غَيْرَ هٰذَا لَأَحْسَنْتُ أَدَبَكَ قَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ ذٰلِكَ فَضْلُ ٱللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَآءُ قَالَ ٱلْوَلِيدُ يَزِيدُ فِى ٱلْخَلْقِ مَا يَشَآءُ قَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّى لِيَبْلُوَنِى أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ قَالَ ٱلْوَلِيدُ عِلْمُكَ وَٱللّٰهِ أَكْثَرُ وَأَعْجَبُ إِلَىَّ مِنْ غِنَآئِكَ غَنِّنِى فَغَنَّاهُ بِشِعْرِ عَدِىِّ بْنِ ٱلرِّقَاعِ يَمْدَحُ ٱلْوَلِيدَ

عَرَفَ ٱلدِّيَارَ تَوَهُّمًا فَٱعْتَادَهَا   مِنْ بَعْدِ مَا شَمَلَ ٱلْبِلَا أَبْلَادَهَا
وَلَرُبَّ وَاضِحَةِ ٱلْعَوَارِضِ طَفْلَةٍ   كَٱلرِّيمِ قَدْ ضَرَبَتْ بِهَا أَوْتَادَهَا
إِنِّى إِذَا أَنَا لَمْ تَصِلْنِى خُلَّتِى   وَتَبَاعَدَتْ مِنِّى ٱعْتَقَدْتُ بِعَادَهَا
صَلَّى ٱلْإِلٰهُ عَلَى ٱمْرِءٍ وَدَّعْتُهُ   وَأَتَمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْهِ وَزَادَهَا
وَإِذَا ٱلرَّبِيعُ تَتَابَعَتْ أَنْوَآؤُهُ   فَسَقَى خُنَاصِرَةَ ٱلْأَحَصِّ وَجَادَهَا
نَزَلَ ٱلْوَلِيدُ بِهَا فَكَانَ لِأَهْلِهَا   غَيْثًا أَغَاثَ أَنِيسَهَا وَبِلَادَهَا
أَوَلَا تَرَى أَنَّ ٱلْبَرِيَّةَ كُلَّهَا   أَلْقَتْ خَزَائِمَهَا إِلَيْهِ فَقَادَهَا

فِدَاكَ يَا أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ تَسْمَعُ بِٱلْمَعْبَدِيِّ قَالَ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ تَكُونَ أَنْتَ ذَاكَ هَاتِ مَا عِنْدَكَ وَٱنْدَفَعَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ يُغَنِّي بِشِعْرِ ٱلْأَحْوَصِ

صَوْتٌ

أَمَنْزِلَتَيْ سَلْمَى عَلَى ٱلْقِدَمِ ٱسْلَمَا ... فَقَدْ هِجْتُمَا لِلشَّوْقِ قَلْبًا مُتَيَّمَا
وَذَكَّرْتُمَا عَصْرَ ٱلشَّبَابِ ٱلَّذِي مَضَى ... وَجِدَّةَ حَبْلٍ وَصْلُهُ قَدْ تَصَرَّمَا
فَإِنِّي إِذَا حَلَّتْ بِبِيشٍ مُقِيمَةً ... وَحَلَّ بِوَجٍّ جَالِسًا أَوْ تَتَهَّمَا
يَمَانِيَةً شَطْبًا وَأَصْبَحَ نَفْعُهَا ... رَجَآءً وَظَنًّا بِٱلْمَغِيبِ مُرَجَّمَا
أُحِبُّ دُنُوَّ ٱلدَّارِ مِنْهَا وَقَدْ نَأَى ... بِهَا صَدْعُ شَمْلِ ٱلدَّارِ إِلَّا تَوَهُّمَا
بَكَاهَا وَمَا يَدْرِي سِوَى ٱلظَّنِّ مَنْ بَكَى ... أَحَيًّا يُبَكِّي أَوْ تُرَابًا وَأَعْظُمَا
فَدَعْهَا وَأَخْلِفْ لِلْخَلِيفَةِ مِدْحَةً ... تُزِلْ عَنْكَ بُؤْسَى أَوْ تُفِيدُكَ أَنْعُمَا
فَإِنَّ بِكَفَّيْهِ مَفَاتِيحَ رَحْمَةٍ ... وَغَيْثَ حَيًا تُحْيَا بِهِ ٱلنَّاسُ مُذْ هَمَا
إِمَامٌ أَتَاهُ ٱلْمُلْكُ عَفْوًا وَلَمْ يُثِبْ ... عَلَى مُلْكِهِ مَالًا حَرَامًا وَلَا دَمَا
تَخَيَّرَهُ رَبُّ ٱلْعِبَادِ لِخَلْقِهِ ... وَلِيًّا وَكَانَ ٱللَّهُ بِٱلنَّاسِ أَعْلَمَا
فَلَمَّا قَضَاهُ ٱللَّهُ لَمْ يَدْعُ مُسْلِمًا ... لِبَيْعَتِهِ إِلَّا أَجَابَ وَسَلَّمَا
يَنَالُ ٱلْغِنَى وَٱلْعِزَّ مَنْ نَالَ وُدَّهُ ... وَيُوهَبُ مَوْتًا عَاجِلًا مَنْ تَشَأَّمَا

فَقَالَ ٱلْوَلِيدُ أَحْسَنْتَ وَأَحْسَنَ ٱلْأَحْوَصُ عَلَيَّ بِٱلْأَحْوَصِ ثُمَّ قَالَ يَا عُبَيْدُ هِيهِ فَغَنَّى بِشِعْرِ عَدِيِّ بْنِ الرِّقَاعِ ٱلْعَامِلِيِّ يَمْدَحُ ٱلْوَلِيدَ

صَوْتٌ

طَارَ ٱلْكَرَى وَأَلَمَّ ٱلْهَمُّ فَٱكْتَنَعَا ... وَحِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَ ٱلنَّوْمِ فَٱمْتَنَعَا
كَانَ ٱلشَّبَابُ قِنَاعًا أَسْتَكِنُّ بِهِ ... وَأَسْتَظِلُّ زَمَانًا ثُمَّتَ ٱنْقَشَعَا
وَٱسْتَبْدَلَ ٱلرَّأْسُ شَيْبًا بَعْدَ دَاجِيَةٍ ... فَيْنَانَةٍ مَا تَرَى فِي صُدْغِهَا نَزَعَا

سَمِعْتَ وَاضِعَ هٰذَا ٱلْغِنَـآءِ قَالَ أَوَإِنَّ لَهُ لَوَاضِعًا غَيْرَ هٰذَا قُلْنَا نَعَمْ قَالَ فَأَيْنَ هُوَ قُلْنَا بِمَكَّةَ قَالَ فَلَسْتُ بِمُفَارِقٍ حِجَازَكُمْ حَتَّى أَبْلُغَهُ فَمَضَى وَمَضَى مَعَهُ جَمَاعَةٌ مِمَّنْ يَرْغَبُ فِي طَلَبِ ٱلشِّعْرِ فِي صَحَابَتِهِ وَكُنْتُ فِيهِمْ فَقَدِمْنَا مَكَّةَ فَأَتَيْنَا بِأَجْمَعِنَا ٱبْنَ سُرَيْجٍ فَإِذَا هُوَ فِي فِتْيَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ كَأَنَّهُمُ ٱلْمَهَا مَعَ ظَرْفٍ كَثِيرٍ فَرَحَّبُوا وَأَدْنَوْا وَسَأَلُوا عَنِ الحَاجَةِ فَأَخْبَرْنَاهُمُ الخَبَرَ فَرَحَّبُوا بِجَرِيرٍ وَأَدْنَوْهُ وَقَالَ سَلْ مَا تُرِيدُ جُعِلْتُ فِدَاكَ قَالَ أُرِيدُ أَنْ تُغَنِّيَنِي لَحْنًا سَمِعْتُهُ بِٱلْمَدِينَةِ أَزْعَجَنِي إِلَيْكَ قَالَ وَمَا هُوَ قَالَ

يَا أُخْتَ نَاجِيَةٍ ٱلسَّلَامُ عَلَيْكُمُ   قَبْلَ ٱلرَّحِيلِ وَقَبْلَ لَوْمِ ٱلْعُذَّلِ

فَغَنَّاهُ ٱبْنُ سُرَيْجٍ وَفِي يَدِهِ قَضِيبٌ يُوَقِّعُ بِهِ وَيَنْكُتُ فَوَٱللّٰهِ مَا سَمِعْتُ شَيْئًا قَطُّ أَحْسَنَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالَ جَرِيرٌ لِلّٰهِ دَرُّكُمْ يَا أَهْلَ مَكَّةَ مَا أُعْطِيتُمْ وَٱللّٰهِ لَوْ أَنَّ نَازِعًا إِلَيْكُمْ يُقِيمُ بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ يَسْتَمِعُ هٰذَا صَبَاحَ مَسَآءَ لَكَانَ أَعْظَمَ ٱلنَّاسِ حَظًّا وَنَصِيبًا فَكَيْفَ وَمَعَ هٰذَا بَيْتُ ٱللّٰهِ الحَرَامُ وَوُجُوهُكُمُ الحِسَانُ وَرِقَّةُ أَلْسِنَتِكُمْ وَحُسْنُ شَارَتِكُمْ وَكَثْرَةُ فَوَائِدِكُمْ

وَأَخْبَرَنِي الحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ كَتَبَ ٱلْوَلِيدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ إِلَى عَامِلِ مَكَّةَ أَنْ أَشْخِصْ إِلَيَّ ٱبْنَ سُرَيْجٍ فَأَشْخَصَهُ فَلَمَّا قَدِمَ مَكَثَ أَيَّامًا لَا يَدْعُو بِهِ وَلَا يَلْتَفِتُ إِلَيْهِ ثُمَّ إِنَّهُ ذَكَرَهُ وَطَرِبَ لَهُ فَقَالَ وَيْحَكُمْ أَيْنَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ قَالُوا حَاضِرٌ قَالَ عَلَيَّ بِهِ قَالُوا أَجِبْ أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ فَتَهَيَّأَ وَتَلَبَّسَ وَأَقْبَلَ حَتَّى دَخَلَ عَلَى ٱلْوَلِيدِ فَسَلَّمَ فَأَشَارَ إِلَيْهِ أَنِ ٱجْلِسْ فَجَلَسَ بَعِيدًا فَٱسْتَدْنَاهُ فَدَنَا حَتَّى كَانَ قَرِيبًا مِنْهُ فَقَالَ وَيْحَكَ يَا عُبَيْدُ قَدْ بَلَغَنِي عَنْكَ مَا حَمَلَنِي عَلَى ٱلْوِفَادَةِ مِنْ كَثْرَةِ أَدَبِكَ وَجُودَةِ ٱخْتِيَارِكَ مَعَ ظَرْفِ لِسَانِكَ وَحَلَاوَةِ مَنْطِقِكَ قَالَ جُعِلْتُ

فَٱحْتَشَدْنَا لَهُ وَمَعَنَا أَشْعَبُ فَبَيْنَا نَحْنُ عِنْدَهُ إِذْ قَامَ لِحَاجَةٍ وَأَقَمْنَا لَا نَبْرَحُ وَعَنَّ ٱلْأَحْوَصُ بْنُ مُحَمَّدٍ ٱلشَّاعِرُ مِنْ قِبَآءَ عَلَى حِمَارٍ فَقَالَ أَيْنَ هٰذَا قُلْنَا قَامَ لِحَاجَةٍ فَمَا حَاجَتُكَ إِلَيْهِ قَالَ أُرِيدُ وَٱللّٰهِ أَنْ أُعْلِمَهُ أَنَّ ٱلْفَرَزْدَقَ أَشْرَفُ مِنْهُ وَأَشْعَرُ قُلْنَا وَيْحَكَ لَا تَعَرَّضْ لَهُ فَٱنْصَرَفَ وَخَرَجَ جَرِيرٌ فَلَمْ يَكُنْ بِأَسْرَعَ مِنْ أَنْ أَقْبَلَ ٱلْأَحْوَصُ فَوَقَفَ عَلَيْهِ فَقَالَ ٱلسَّلَامُ عَلَيْكَ فَقَالَ جَرِيرٌ وَعَلَيْكَ ٱلسَّلَامُ فَقَالَ يَا ٱبْنَ ٱلْخَطَفَى ٱلْفَرَزْدَقُ أَشْرَفُ مِنْكَ وَأَشْعَرُ قَالَ قُلْنَا وَيْحَكَ لَا تَعَرَّضْ لَهُ قَالَ جَرِيرٌ مَنْ هٰذَا أَخْزَاكَ ٱللّٰهُ قُلْنَا ٱلْأَحْوَصُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عَاصِمِ بْنِ ثَابِتِ بْنِ أَبِي ٱلْأَقْلَحِ قَالَ نَعَمْ هٰذَا ٱلْخَبِيثُ بْنُ ٱلطَّيِّبِ قَالَ ءَأَنْتَ ٱلْقَائِلُ

يَقَرُّ بِعَيْنِي مَا يَقَرُّ بِعَيْنِهَا ... وَأَحْسَنُ شَيْءٍ مَا بِهِ ٱلْعَيْنُ قَرَّتْ

قَالَ نَعَمْ قَالَ فَإِنَّهُ يَقَرُّ بِعَيْنِهَا أَنْ يَدْخُلَ فِيهَا مِثْلُ ذِرَاعِ ٱلْبَكْرِ فَيَقَرُّ ذَاكَ بِعَيْنِكَ قَالَ وَكَانَ ٱلْأَحْوَصُ يُرْمَى بِٱلْحِلَاقِ فَٱنْصَرَفَ وَبَعَثَ إِلَيْنَا بِتَمْرٍ وَفَاكِهَةٍ وَأَقْبَلْنَا عَلَى جَرِيرٍ نُسَائِلُهُ وَأَشْعَبُ عِنْدَ ٱلْبَابِ وَجَرِيرٌ فِي مُؤَخَّرِ ٱلْبَيْتِ فَأَلَحَّ عَلَيْهِ أَشْعَبُ يَسْأَلُهُ فَقَالَ وَٱللّٰهِ إِنِّي لَأَرَاكَ أَقْبَحَهُمْ وَجْهًا وَأَرَاكَ أَلْأَمَهُمْ حَسَبًا قَدْ أَبْرَمْتَنِي مُنْذُ ٱلْيَوْمِ فَقَالَ إِنِّي وَٱللّٰهِ أَنْفَعُهُمْ وَخَيْرُهُمْ لَكَ فَٱنْتَبَهَ جَرِيرٌ وَقَالَ وَيْحَكَ وَكَيْفَ ذَاكَ قَالَ إِنِّي أُصْلِحُ شِعْرَكَ وَأُجِيدُ مَقَاطِعَهُ وَمَبَادِيَهُ فَقَالَ قُلْ وَيْحَكَ فَٱنْدَفَعَ أَشْعَبُ فَنَادَى بِلَحْنٍ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ

يَا أُخْتَ نَاجِيَةِ ٱلسَّلَامُ عَلَيْكُمُ ... قَبْلَ ٱلرَّحِيلِ وَقَبْلَ لَوْمِ ٱلْعُذَّلِ
لَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ أَنَّ آخِرَ عَهْدِكُمْ ... يَوْمُ ٱلْوَدَاعِ فَعَلْتُ مَا لَمْ أَفْعَلِ

فَطَرِبَ جَرِيرٌ وَجَعَلَ يَزْحَفُ نَحْوَهُ حَتَّى مَسَّتْ رُكْبَتُهُ رُكْبَتَهُ وَقَالَ لَعَمْرِي لَقَدْ صَدَقْتَ إِنَّكَ لَأَنْفَعُهُمْ لِي وَلَقَدْ حَسَّنْتَهُ وَأَجَدْتَهُ وَزَيَّنْتَهُ أَحْسَنْتَ وَٱللّٰهِ وَوَصَلَهُ وَكَسَاهُ فَلَمَّا رَأَيْنَا إِعْجَابَ جَرِيرٍ بِذٰلِكَ ٱلصَّوْتِ قَالَ لَهُ بَعْضُ أَهْلِ ٱلْمَجْلِسِ فَكَيْفَ لَوْ

وَقَدْ نَزَّهَهُ عَنْ هٰذَا وَرَفَعَ قَدْرَهُ عَنْ هٰذَا وَأُعِيذُكَ بِٱللّٰهِ أَنْ تَسْتَشْعِرَ مِثْلَهُ فِيهِ قَالَ فَمَا رَأَيْتُ إِسْحَاقَ دَفَعَ ذٰلِكَ وَلَا أَبَاهُ وَلَا زَادَ عَلَى أَنْ قَالَ هِيَ كَلِمَةٌ يَقُولُهَا ٱلنَّاسُ لَمْ أَقُلْهَا ٱعْتِقَادًا لَهَا فِيهِ وَإِنَّمَا تَكَلَّمْتُ بِهَا عَلَى ٱلْعَادَةِ ۞ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ وَكِيعٌ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ قَالَ لِي شُعَيْبُ بْنُ صَخْرٍ قَالَ كَانَ نُعْمَانُ ٱلْمُغَنِّي عِنْدِي نَازِلًا وَكَانَ يُغَنِّي وَكُنْتُ أَرَاهُ يَأْتِيهِ قَوْمٌ قَالَ أَبُو عَبْدِ ٱللّٰهِ فَقُلْتُ لَهُ فَأَيُّهُمْ كَانَ أَحْذَقَ قَالَ لَا أَدْرِي إِلَّا أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا جَاءَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ سَكَتُوا

أَخْبَرَنِي ٱلْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ حَدَّثَنِي ٱلْهَيْثَمُ عَنِ ٱبْنِ عَيَّاشٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱلرَّحْمٰنِ بْنُ عَنْبَسَةَ قَالَ بَيْنَا نَحْنُ بِمِنًى وَنَحْنُ نُرِيدُ ٱلْغَدْوَ إِلَى عَرَفَاتٍ إِذْ أَتَاهُ ٱلْأَحْوَصُ فَقَالَ أَبِيتُ بِكُمُ ٱللَّيْلَةَ فَقُلْنَا فِي ٱلرُّحْبِ وَٱلسَّعَةِ فَلَمَّا جَنَّهُ ٱللَّيْلُ لَمْ نَلْبَثْ أَنْ غَابَ عَنَّا ثُمَّ عَادَ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ دَمًا فَقُلْتُ لَهُ مَا لَكَ فَقَالَ

صَوْتٌ

تَعَرَّضْ سُلْمَاكَ لَمَّا حَرَمْـ ـتُ ضَلَّ ضَلَالُكَ مِنْ مُحْرِمِ
تُرِيدُ بِهِ ٱلْبِرَّ يَا لَيْتَهُ كَفَافًا مِنَ ٱلْبِرِّ وَٱلْمَأْثَمِ

ٱلْغِنَاءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ وَلَمْ يُجَنِّسْهُ قَالَ قُلْتُ زَنَيْتَ وَرَبِّ ٱلْكَعْبَةِ قَالَ قُلْ مَا بَدَا لَكَ ثُمَّ تَلَقَّى ٱبْنَ سُرَيْجٍ فَقَالَ إِنِّي قَدْ قُلْتُ بَيْتَيْنِ أُحِبُّ أَنْ تُغَنِّيَنِي بِهِمَا قَالَ قُلْهُمَا فَأَنْشَدَهُ إِيَّاهُمَا فَغَنَّى فِيهِمَا مِنْ سَاعَتِهِ فَفُتِنَ مَنْ حَضَرَ مِمَّنْ سَمِعَ صَوْتَهُ

وَأَخْبَرَنِي ٱلْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَحْيَى بْنِ طَلْحَةَ قَالَ قَدِمَ جَرِيرُ بْنُ ٱلْخَطَفَى ٱلْمَدِينَةَ وَنَحْنُ يَوْمَئِذٍ شَبَابٌ نَطْلُبُ ٱلشِّعْرَ

أَخْبَرَنِى ٱلْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ٱلْهَيْثَمِ بْنِ عَدِيٍّ قَالَ بَلَغَنَا أَنَّ أَبَا دَهْبَلٍ ٱلْجُمَحِىَّ قَالَ كُنْتُ وَأَبُو ٱلسَّائِبِ ٱلْمَخْزُومِىُّ عِنْدَ مُغَنِّيَةٍ بِٱلْمَدِينَةِ يُقَالُ لَهَا ٱلذَّلْفَآءُ فَغَنَّتْنَا بِشِعْرِ جَمِيلِ بْنِ مَعْمَرٍ وَٱللَّحْنُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ

صَوْتٌ

لَهُنَّ ٱلْوَجَى لِمْ كُنَّ عَوْنًا عَلَى ٱلنَّوَى   وَلَا زَالَ مِنْهَا ظَالِعٌ وَكَسِيرُ
كَأَنِّى سُقِيتُ ٱلسَّمَّ يَوْمَ تَحَمَّلُوا   وَجَدَّ بِهِمْ حَادٍ وَحَانَ مَسِيرُ

فَقَالَ أَبُو ٱلسَّائِبِ يَا أَبَا دَهْبَلٍ نَحْنُ وَٱللّٰهِ عَلَى خُطَّةٍ مِنْ هٰذَا ٱلْغِنَآءِ فَنَسْأَلُ ٱللّٰهَ ٱلسَّلَامَةَ وَأَنْ يَكْفِيَنَا كُلَّ مَحْذُورٍ فَمَا آمَنُ أَنْ يَهْجِمَ بِى عَلَى أَمْرٍ يُهَتِّكُنِى قَالَ وَجَعَلَ يَبْكِى

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ وَكِيعٌ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ عَنْ بَكَّارِ بْنِ رَبَاحٍ عَنْ إِسْحَاقَ يَرْفَعُهُ إِلَى أُمِّهِ قَالَ سَمِعْتُ ٱبْنَ سُرَيْجٍ عَلَى أَخْشَبِ مِنَى غَدَاةَ ٱلنَّفْرِ وَهُوَ يُغَنِّى

جَدِّدِى ٱلْوَصْلَ يَا قُرَيْبَ وَجُودِى   لِمُحِبٍّ فِرَاقُهُ قَدْ أَلَمَّا
لَيْسَ بَيْنَ ٱلْحَيٰوةِ وَٱلْمَوْتِ إِلَّا   أَنْ يَزُجُّوا رِحَالَهُمْ فَتُزَمَّا

وَنِسْبَةُ هٰذَا ٱلصَّوْتِ تَأْتِى بَعْدَ هٰذِهِ ٱلْأَخْبَارِ قَالَتْ فَمَا أَشَآءُ أَنْ أَسْمَعَ مِنْ خِبَآءٍ وَلَا مَضْرِبٍ حَنِينًا وَلَا أَنِينًا إِلَّا سَمِعْتُهُ وَذَكَرَ يُوسُفُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَنَّهُ حَضَرَ إِسْحَاقَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ لَيْلَةً وَهُوَ يُذَاكِرُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ ٱلْمَهْدِىِّ إِلَى أَنْ قَالَ إِسْحَاقُ فِى بَعْضِ مُخَاطَبَتِهِ إِيَّاهُ هٰذَا صَوْتٌ تَمَعْبَدَ فِيهِ ٱبْنُ سُرَيْجٍ فَقَالَ لَهُ مَا ظَنَنْتُ أَنَّكَ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ مَعَ عِلْمِكَ وَتَقَدُّمِكَ تَقُولُ مِثْلَ هٰذَا فِى ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَكَيْفَ يَجُوزُ أَنْ تَقُولَ تَمَعْبَدَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ وَمَعْبَدٌ إِذَا أَحْسَنَ قَالَ أَصْبَحْتُ سُرَيْجِيًّا قَدْ أَغْنَى ٱللّٰهُ ٱبْنَ سُرَيْجٍ عَنْ هٰذَا

الجُدَىّ بِـبِـيـئْرِ ٱلْفَحِّ فَـقَالَ ٱبْنُ سَلَمَةَ هَلْ لَـكَ فِى ٱلْإِجْتِمَاعِ لِنَـتَمَتَّعَ بِكَ فَقَالَ لَهُ ٱلْأَخْضَرُ لَقَدْ كُنْتُ إِلَى ذَلِكَ مُشْتَاقًا قَالَ فَـقَعَدَا يَتَحَدَّثَانِ فَمَـرَّ بِهِمَا أَبُو ٱلسَّايِبِ فَقَالَ يَا مُطْرِبَى ٱلْحِجَازِ لِأَىِّ شَىْءٍ كَانَ ٱجْتِمَـاعُـكُمَا فَقَالَا لِغَيْرِ مَوْعِدٍ كَانَ ذَلِكَ أَفَتُؤْنِسُنَا قَالَ فَقَعَدُوا يَتَحَدَّثُونَ فَلَمَّا مَضَى بَعْضُ ٱللَّيْلِ قَالَ ٱلْأَخْضَرُ لِٱبْنِ سَلَمَةَ يَا أَبَا ٱلْأَزْهَرِ قَدِ ٱبْهَارَّ ٱللَّيْلُ وَسَاعَدَكَ ٱلْقَمَرُ فَوَقِّعْ بِقَهْقَهَةِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَأَصِبْ مَعْنَاكَ قَالَ فَٱنْدَفَعَ يُغَنِّى

صَوْتٌ

تَجَنَّتْ بِـلَا جُـرْمٍ وَصَدَّتْ تَغَضُّبًا وَقَـالَتْ لِتِـرْبَـيْـهَا مَقَـالَـةَ عَاتِبِ
سَيَعْلَـمُ هَـذَا أَنَّـنِى بِنْتُ حُـرَّةٍ سَأَمْنَعُ نَفْسِى مِنْ ظُنُونِ ٱلْـكَوَاذِبِ
فَـقُولِى لَـهُ عَـنَّـا تَـنَحَّ فَـإِنَّـنَـا أَبِـيَّاتُ فُحْشٍ طَـاهِـرَاتُ ٱلْمَنَاسِبِ

ٱلْغِنَـاءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ وَلَمْ يُذْكَرْ طَرِيقَـتُهُ قَالَ فَجَعَلَ أَبُو ٱلسَّايِبِ يَزْفِنُ وَيَقُولُ ٱبْشِرْ حَبِـيبِى فَـلَأَنْتَ أَفْضَلُ مِنْ شُهَدَآءِ قَزْوِينَ قَالَ ثُمَّ قَالَ ٱبْنُ سَلَمَةَ لِـلْأَخْضَرِ نِعْمَ ٱلْمَوْعِدُ عَلَى بُهْمِ ٱللَّيْلِ أَنْتَ فَوَقِّعْ بِنَوْحِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَلَا تَعْدُ مَعْنَاكَ فَٱنْدَفَعَ يُغَنِّى

صَوْتٌ

فَلَمَّـا ٱلْتَـقَيْنَـا بِـالْحَجُونِ تَـنَـفَّسَتْ تَـنَـفُّسَ مَحْـزُونِ ٱلْـفُـؤَادِ سَقِيـمِ
وَقَـالَتْ وَمَا يَرْقَى مِنَ الخَـوْفِ دَمْعُهَا أَقَـاطِـنُـهَـا أَمْ أَنْتَ غَـيْـرُ مُقِيمِ
فَإِنَّا غَدًا تُحْدَى بِنَا ٱلْعِيسُ فِى ٱلضُّحَى وَأَنْتَ بِمَـا نَـلْـقَـاهُ غَـيْـرُ عَلِيمِ
فَـقَـطَّـعَ قَـلْبِى قَوْلُهَا ثُـمَّ أَسْبَلَتْ تَحَـاجِـرُ عَـيْنٍ دَمْعُـهَـا بِسُجُـومِ

قَالَ فَجَعَلَ أَبُو ٱلسَّايِبِ يَتَلَهَّفُ وَيَقُولُ أُعْتِقُ مَا أَمْلِكُ إِنْ لَمْ تَـكُنْ فِرْدَوْسِيَّةً ٱلطَّيِّبَةَ وَإِنَّهَا بِعِلْمِهَا أَفْضَلُ مِنْ آسِيَةَ ٱمْرَأَةِ فِرْعَوْنَ

الصَّفَا فَقَالَ قِنْدِيلٌ لِأَبِي الحَدِيدِ مِنْ أَيْنَ وَإِلَى أَيْنَ قَالَ مَرَرْتُ بِرَقْطَآءَ الحَبَطِيَّةِ رَائِحَةً تَتَرَنَّمُ بِرَمَلِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ فِي شِعْرِ عُمَارَةَ ٱلسُّلَمِيِّ

سَقَى مَأْزِمَيْ فَجٍّ إِلَى بِئْرِ خَالِدٍ … فَوَادِي قِطَاعٍ بِٱلْفُرُوقِ إِلَى عَمْدِ
وَجَادَتْ بُرُوقُ ٱلرَّائِحَاتِ بِمُزْنَةٍ … تَسُحُّ شَآبِيبًا بِمُرْتَجِزِ ٱلرَّعْدِ
يُنِيرُ ظَلَامَ ٱللَّيْلِ مِنْ حُسْنِ وَجْهِهَا … وَيَهْدِي بِطِيبِ ٱلرِّيحِ مَنْ جَآءَ مِنْ نَجْدِ

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلْبِنْصِرِ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ فَدَفَعْتُ خَلْفَهَا زَفِيفَ ٱلنَّعَامَةِ فَمَا ٱنْجَلَتْ غِشَاوَتِي إِلَّا وَأَنَا بِٱلْمُسْتَأْمَنِ حَسِيرًا فَأَوْدَعْتُهَا قَلْبِي وَخَلَّفْتُهُ لَدَيْهَا فَأَقْبَلْتُ أَهْوِي كَٱلرَّخَمَةِ بِغَيْرِ قَلْبٍ فَقَالَ لَهُ قِنْدِيلٌ مَا دَفَعَ أَحَدٌ مِنَ ٱلْمُزْدَلِفَةِ أَسْعَدُ مِنْكَ سَمِعْتَ شِعْرَ ٱبْنِ عُمَارَةَ فِي غِنَآءِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ مِنْ رَقْطَآءَ الحَبَطِيَّةِ لَقَدْ أُوتِيتَ جُزْءًا مِنَ ٱلنُّبُوَّةِ قَالَ وَكَانَتْ رَقْطَآءُ هَذِهِ مِنْ أَضْرَبِ ٱلنَّاسِ فَدَخَلَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ مَنْزِلَهَا فَغَنَّتْهُ صَوْتًا فَقَالَ لَهُ بَعْضُ مَنْ حَضَرَ هَلْ رَأَيْتَ وَتَرًا قَطُّ أَفْصَحَ مِنْ وَتَرِ هَذِهِ فَطَرِبَ ٱلْمَدَنِيُّ وَقَالَ عَلَيَّ ٱلْعَهْدُ إِنْ لَمْ يَكُنْ وَتَرُهَا مِنْ مِعَى بَشْكَسْتَ ٱلنَّحْوِيِّ فَكَيْفَ لَا يَكُونُ فَصِيحًا وَبَشْكَسْتُ هَذَا كَانَ نَحْوِيًّا بِٱلْمَدِينَةِ وَقُتِلَ مَعَ ٱلشُّرَاةِ ٱلخَارِجِينَ مَعَ أَبِي حَمْزَةَ صَاحِبِ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ يَحْيَى ٱلْكِنْدِيِّ ٱلْمَعْرُوفِ بِطَالِبِ ٱلحَقِّ ✿ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ ٱلحُسَيْنِ وَحَدَّثَنَا مُحْرِزٌ عَنْ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ غِنَآءُ كُلِّ مُغَنٍّ مَخْلُوقٌ مِنْ قَلْبِ رَجُلٍ وَغِنَآءُ ٱبْنِ سُرَيْجٍ مَخْلُوقٌ مِنْ قُلُوبِ ٱلنَّاسِ جَمِيعًا وَكَانَ يَقُولُ ٱلْغِنَآءُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَضْرُبٍ فَضَرْبٌ مُلْهٍ مُطْرِبٌ يُحَرِّكُ وَيَسْتَخِفُّ وَضَرْبٌ ثَانٍ لَهُ شَجًى وَرِقَّةٌ وَضَرْبٌ ثَالِثٌ لَهُ حِلْيَةٌ وَإِتْقَانُ صَنْعَةٍ قَالَ وَهَذَا كُلُّهُ مَجْمُوعٌ فِي غِنَآءِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ

قَالَ ٱلْعَتَّابِيُّ وَحَدَّثَنِي زَكَرِيَّآءُ بْنُ يَحْيَى بْنِ ٱلزُّهْرِيِّ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ ٱلْعُمَانِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي بَعْضُ أَصْحَابِنَا مِنَ ٱلحِجَازِيِّينَ قَالَ ٱلْتَقَى ٱبْنُ سَلَمَةَ ٱلزُّهْرِيُّ وَٱلْأَخْضَرُ

فَقَالَ أَسْمِعْتَهُ مِنِّى فَغَنَّى فِيهِ فِى ٱلْمَسْجِدِ فَمَا سَمِعْتُ شَيْئًا قَطُّ أَحْسَنَ مِنْهُ فَٱفْتَرَقْنَا وَقَدْ ٱجْتَمَعْنَا عَلَيْهِ ✿ قَرَأْتُ مِنْ فَصْلٍ لِإِبْرَاهِيمَ بْنِ ٱلْمَهْدِيِّ إِلَى إِسْحَاقَ وَكَتَبْتُ رُقْعَتِى هَذِهِ وَأَنَا فِى غَمْرَةٍ مِنَ ٱلْحَرِّ تَصُدُّ ذَوِيهَا عَنِ ٱلْمُعْتَرِضَاتِ وَلَوْ لَا خَوْفِى تَشْنِيعَكَ وَتَجَنِّيكَ لَمْ يَكُنْ فِىَّ لِلْإِجَابَةِ فَضْلٌ غَيْرَ أَنِّى قَدْ تَكَلَّفْتُ ٱلْجَوَابَ عَلَى مَا ٱللَّهُ بِهِ عَالِمٌ مِنْ صُعُوبَةِ عِلَّتِى وَمَا أُقَاسِيهِ مِنَ ٱلْحَرَارَةِ ٱلْحَادِثَةِ بِى ✿ وَلَيْسَ بِتَزْوِيقِ ٱللِّسَانِ وَصَوْغِهِ ✿ وَلَكِنَّهُ قَدْ خَالَطَ ٱللَّحْمَ وَٱلدَّمَا ✿

وَقَالَ إِسْحَاقُ وَحَدَّثَنِى شَيْخٌ مِنْ مَوَالِى ٱلْمَنْصُورِ قَالَ قَدِمَ عَلَيْنَا فِتْيَانٌ مِنْ بَنِى أُمَيَّةَ يُرِيدُونَ مَكَّةَ فَسَمِعُوا مَعْبَدًا وَمَالِكًا فَأُعْجِبُوا بِهِمَا ثُمَّ قَدِمُوا مَكَّةَ فَسَأَلُوا عَنِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ فَوَجَدُوهُ مَرِيضًا فَأَتَوْا صَدِيقًا لَهُ فَسَأَلُوهُ أَنْ يُسْمِعَهُمْ غِنَاءَهُ فَخَرَجَ مَعَهُمْ حَتَّى دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا نَحْنُ فِتْيَانٌ مِنْ قُرَيْشٍ أَتَيْنَاكَ مُسَلِّمِينَ عَلَيْكَ وَأَحْبَبْنَا أَنْ نَسْمَعَ مِنْكَ فَقَالَ أَنَا مَرِيضٌ كَمَا تَرَوْنَ فَقَالُوا إِنَّ ٱلَّذِى نَكْتَفِى بِهِ يَسِيرٌ وَكَانَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ أَدِيبًا طَاهِرَ ٱلْخُلْقِ عَارِفًا بِأَقْدَارِ ٱلنَّاسِ فَقَالَ يَا جَارِيَةُ هَاتِى جِلْبَابِى وَعُودِى فَأَتَتْهُ خَادِمَةٌ بِخَامَةٍ فَسَدَلَهَا عَلَى وَجْهِهِ وَكَانَ يَفْعَلُ ذَلِكَ إِذَا تَغَنَّى لِقُبْحِ وَجْهِهِ ثُمَّ أَخَذَ ٱلْعُودَ فَغَنَّاهُمْ وَأَرْخَى ثَوْبَهُ عَلَى عَيْنَيْهِ وَهُوَ يُغَنِّى حَتَّى ٱكْتَفَوْا ثُمَّ أَلْقَى عُودَهُ وَقَالَ مَعْذِرَةً فَقَالُوا نَعَمْ قَدْ قَبِلَ ٱللَّهُ عُذْرَكَ وَأَحْسَنَ إِلَيْكَ وَمَتَّعَ مَا بِكَ وَٱنْصَرَفُوا يَتَعَجَّبُونَ مِمَّا سَمِعُوا وَمَرُّوا بِٱلْمَدِينَةِ مُنْصَرِفِينَ فَسَمِعُوا مِنْ مَعْبَدٍ وَمَالِكٍ فَجَعَلُوا لَا يَطْرَبُونَ لَهُمَا وَلَا يُعْجَبُونَ بِهِمَا كَمَا كَانُوا يَطْرَبُونَ فَقَالَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ نَحْلِفُ بِٱللَّهِ لَقَدْ سَمِعْتُمْ بَعْدَنَا ٱبْنَ سُرَيْجٍ فَقَالُوا أَجَلْ سَمِعْنَاهُ فَسَمِعْنَا لَحْنًا لَمْ نَسْمَعْ مِثْلَهُ قَطُّ لَقَدْ بَغَّضَ إِلَيْنَا مَا بَعْدَهُ

وَذَكَرَ ٱلْعَتَّابِىُّ أَنَّ زَكَرِيَّآءَ حَدَّثَهُ قَالَ حَدَّثَنِى عَبْدُ ٱللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ ٱلْعُثْمَانِىُّ عَنْ بَعْضِ أَهْلِ ٱلْحِجَازِ قَالَ ٱلْتَقَى قِنْدِيلٌ ٱلْجَصَّاصُ وَأَبُو ٱلْحَدِيدِ بِشِعْبِ

وَمِنْهَا صَوْتٌ أَوَّلُهُ ۞ كَفَى حَزَنًا أَنْ تَجْمَعَ ٱلدَّارُ شَمْلَنَا ۞

صَوْتٌ

مِنَ ٱلْمِائَةِ ٱلْمُخْتَارَةِ فِى رِوَايَةِ جَحْظَةَ عَنْ أَصْحَابِهِ

دَعِ ٱلْقَلْبَ لَا يَزْدَدْ خَبَالًا عَلَى ٱلَّذِى ... بِهِ مِنْكِ أَوْ دَاوِى جَوَاهُ ٱلْمُكَتَّمَا
وَمَنْ كَانَ لَا يَعْدُو هَوَاهُ لِسَانَهُ ... فَقَدْ حَلَّ فِى قَلْبِى هَوَاكِ وَخَيَّمَا
وَلَيْسَ بِتَزْوِيقِ ٱللِّسَانِ وَصَوْغِهِ ... وَلٰكِنَّهُ قَدْ خَالَطَ ٱللَّحْمَ وَٱلدَّمَا

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلطَّوِيلِ ٱلشِّعْرُ لِلْأَحْوَصِ وَقِيلَ أَنَّهُ لِسَعِيدِ بْنِ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ حَسَّانَ وَٱلْغِنَآءُ لِمَعْبَدٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِإِطْلَاقِ ٱلْوَتَرِ فِى مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ وَذَكَرَ يُونُسُ أَنَّ لِمَالِكٍ فِيهِ لَحْنًا أَوَّلُهُ

أَكَلْثَمُ فُكِّى عَانِيًا بِكِ مُغْرَمَا ... وَشُدِّى قُوَى حَبْلٍ لَنَا قَدْ تَصَرَّمَا
فَإِنْ تُسْعِفِيهِ مَرَّةً بِنَوَالِكُمْ ... فَقَدْ طَالَ مَا لَمْ يُنْخِ فِيكِ مُسَلَّمَا
كَفَى حَزَنًا أَنْ تَجْمَعَ ٱلدَّارُ شَمْلَنَا ... وَأُمْسِى قَرِيبًا لَا أَزُورُكِ كَلْثَمَا

وَبَعْدَ هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ ٱلْبَيْتَانِ ٱللَّذَانِ مَضَيَا

أَخْبَرَنِى ٱلْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى قَالَ قَالَ حَمَّادٌ وَذَكَرَ ٱلثَّقَفِىُّ عَنْ دَحْمَانَ قَالَ تَذَاكَرْنَا وَنَحْنُ فِى ٱلْمَسْجِدِ أَنَا وَٱلرَّبِيعُ بْنُ أَبِى ٱلْهَيْثَمِ ٱلْغِنَآءَ أَيُّهُ أَحْسَنُ فَجَعَلَ يَقُولُ وَأَقُولُ وَلَا نَجْتَمِعُ عَلَى شَىْءٍ فَقَالَ ٱذْهَبْ بِنَا إِلَى مَالِكِ بْنِ أَبِى ٱلسَّمْحِ فَذَهَبْنَا فَوَجَدْنَاهُ فِى ٱلْمَسْجِدِ فَقَالَ مَا حَاجَتُكُمَا فَأَخْبَرْنَاهُ فَقَالَ قَدْ جَرَى هٰذَا بَيْنِى وَبَيْنَ مَعْبَدٍ فَقَالَ وَقُلْتُ وَجَآءَنِى مَعْبَدٌ يَوْمًا وَأَنَا فِى ٱلْمَسْجِدِ فَقَالَ قَدْ جِئْتُكَ بِشَىْءٍ لَا تَرُدُّهُ قُلْتُ وَمَا هُوَ قَالَ لَحْنُ ٱبْنِ سُرَيْجٍ ۞ وَلَيْسَ بِتَزْوِيقِ ٱللِّسَانِ وَصَوْغِهِ ۞ وَلٰكِنَّهُ قَدْ خَالَطَ ٱللَّحْمَ وَٱلدَّمَا ۞ ثُمَّ قَالَ لِى مَعْبَدٌ سَمِعْتَهُ قُلْتُ نَعَمْ وَأَرَيْتُهُ أَنِّى لَمْ أَقْبَلْ

فَقُلْتُ ٱصْبَحُونَا لَا أَبَا لِأَبِيكُمْ   وَمَا وَضَعُوا ٱلْأَثْقَالَ إِلَّا لِيَفْعَلُوا
تُمَزِّقُنَا ٱلْأَيْدِى سَنِيحًا وَبَارِحًا   وَتُرْفَعُ بِٱللَّهَمِ حَتَّى وَتُنْزَلُ

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلطَّوِيلِ ٱلشَّاصِيَاتُ ٱلشَّائِلَاتُ قَوَائِمُهَا مِنِ ٱمْتِلَآئِهَا يَعْنِى ٱلزِّقَاقَ يُقَالُ شَصَا يَشْصُو وَشَصَا بِبَصَرِهِ إِذَا رَفَعَهُ كَٱلشَّاخِصِ وَأَنْشَدَ

وَرُبَّ رَبٍّ خِمَاصِ   تَطْعَنُ بِٱلصَّيَاصِى
يَنْظُرْنَ مِنْ خَصَاصِ   بِأَعْيُنٍ شَوَاصِ
كَفِلَقِ ٱلرَّصَاصِ   تَسْمُو إِلَى ٱلْقَنَاصِ

ٱلشِّعْرُ لِلْأَخْطَلِ وَذِكْرُهُ يَأْتِى فِى غَيْرِ هَذَا ٱلْمَوْضِعِ مِنْ قَصِيدَةٍ يَمْدَحُ بِهَا خَالِدَ بْنَ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ أُسَيْدِ بْنِ أَبِى ٱلْعِيصِ بْنِ أُمَيَّةَ وَٱلْغِنَآءُ لِمَالِكٍ وَفِيهِ لَحْنَانِ أَحَدُهُمَا فِى ٱلْأَوَّلِ وَٱلثَّانِى رَمَلٌ بِٱلْبِنْصِرِ فِى مَجْرَاهَا عَنْ إِسْحَاقَ وَٱلْآخَرُ فِى ٱلثَّالِثِ وَٱلْأَوَّلِ وَٱلثَّانِى خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو ✿ وَفِيهِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو ✿ وَفِيهِ لِٱبْنِ مُحْرِزٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ أَوَّلُ بِٱلْبِنْصِرِ فِى مَجْرَاهَا ✿ وَفِيهِ رَمَلٌ آخَرُ لِإِبْرَاهِيمَ عَنْ عَمْرٍو أَيْضًا

وَمِنْهَا   صَوْتٌ

هَلْ تَعْرِفُ ٱلرَّسْمَ وَٱلْأَطْلَالَ وَٱلدِّمَنَا   زِدْنَ ٱلْفُؤَادَ عَلَى مَا عِنْدَهُ حَزَنَا
دَارٌ لِصَفْرَآءَ إِذْ كَانَتْ تَحُلُّ بِهَا   وَإِذْ تَرَى ٱلْوَصْلَ فِيمَا بَيْنَنَا حَسَنَا
إِذْ تَسْتَبِيكَ بِمَصْقُولٍ عَوَارِضُهُ   وَمُقْلَتَىْ جُؤْذُرٍ لَمْ يَعْدُ أَنْ شَدَنَا

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلْبَسِيطِ ٱلشِّعْرُ لِذِى ٱلْإِصْبَعِ ٱلْعَدْوَانِىِّ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ عَائِشَةَ ثَانِى ثَقِيلٍ بِٱلْبِنْصِرِ

وَظَلِلْتُ أَرْقُبُهَا بِمَا لَوْ عَاقِلٌ يُرْقَى بِهِ مَا ٱسْطَاعَ أَنْ لَا يَنْزِلَا
تَدْنُو فَأَطْمَعُ ثُمَّ تَمْنَعُ بَذْلَهَا نَفْسٌ أَبَتْ لِلْجُودِ أَنْ تَتَبَخَّلَا

قَالَ فَأَمَرَ غُلَامَهُ فَحَمَلَنِي عَلَى بَغْلَتِهِ ٱلَّتِي كَانَتْ تَحْتَهُ فَلَمَّا أَرَادَ ٱلِٱنْصِرَافَ طَلَبَ ٱلْغُلَامُ مِنِّي ٱلْبَغْلَةَ فَقُلْتُ لَا أُعْطِيكَهَا هُوَ أَكْرَمُ وَأَشْرَفُ مِنْ أَنْ يَحْمِلَنِي عَلَيْهَا ثُمَّ يَنْتَزِعَهَا مِنِّي فَقَالَ لِلْغُلَامِ دَعْهُ يَا بُنَيَّ ذَهَبَتْ وَٱللّٰهِ لُبَانَةُ بِبَغْلَةِ مَوْلَاكَ

أَخْبَرَنِي الْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ حَفْصٍ ٱلثَّقَفِيُّ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ ٱلسَّلَامِ بْنِ أَبِي الْحَرِثِ عَنِ ٱبْنِ بَنُونٍ ٱلْمُغَنِّي قَالَ قَالَ أَبُو نَافِعٍ ٱلْأَسْوَدُ وَكَانَ آخِرُ مَنْ يُغَنِّي مِنْ غِلْمَانِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ إِذَا أَعْجَزَكَ أَنْ تُطْرِبَ ٱلْقُرَشِيَّ فَغَنِّهِ غِنَاءَ ٱبْنِ سُرَيْجٍ فِي شِعْرِ ٱبْنِ أَبِي رَبِيعَةَ فَإِنَّكَ تُرَقِّصُهُ وَأَبُو نَافِعٍ هٰذَا أَحَدُ غِلْمَانِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَمَنْ أَخَذَ عَنْهُ وَكَانَ أَحْسَنَ رُوَاتِهِ صَوْتًا

وَمِنْهَا صَوْتٌ

لِلَيْلَى وَجَارَاتٌ لِلَيْلَى كَأَنَّهَا نِعَاجُ ٱلْمَلَا تُحْدَى بِهِنَّ ٱلْأَبَاعِرُ
أَمُنْقَطِعٌ يَا عَزَّ مَا كَانَ بَيْنَنَا وَشَاجَرَنِي يَا عَزَّ فِيكِ ٱلشَّوَاجِرُ
إِذَا قِيلَ هٰذَا بَيْتُ عَزَّةَ قَادَنِي إِلَيْهِ ٱلْهَوَى وَٱسْتَعْجَلَتْنِي ٱلْبَوَادِرُ
أَصُدُّ وَبِي مِثْلُ الْجُنُونِ لِكَيْ يَرَى رُوَاةُ الْخَنَا أَنِّي لِبَيْتِكِ هَاجِرُ
أَلَا لَيْتَ حَظِّي مِنْكِ يَا عَزُّ أَنَّنِي إِذَا بِنْتِ بَاعَ ٱلصَّبْرَ لِي عَنْكِ تَاجِرُ

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلطَّوِيلِ ٱلشِّعْرُ لِكُثَيِّرٍ وَٱلْغِنَاءُ لِمَعْبَدٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْبِنْصِرِ عَلَى مَذْهَبِ إِسْحَاقَ مِنْ رِوَايَةِ عَمْرٍو ✿ وَفِيهِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ لَحْنٌ أَوَّلُهُ ✿ أَصُدُّ وَبِي مِثْلُ الْجُنُونِ ✿ خَفِيفُ رَمَلٍ بِالْخِنْصِرِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ

وَمِنْهَا صَوْتٌ

أَنَاخُوا فَجَرُّوا شَاصِيَاتٍ كَأَنَّهَا رِجَالٌ مِنَ ٱلسُّودَانِ لَمْ يَتَسَرْبَلُوا

مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ وَأَخْبَارُ ٱبْنِ أُذَيْنَةَ تَجِيءُ بَعْدَ هٰذَا فِي مَوَاضِعِهَا ✿ وَمِنْهَا ٱلصَّوْتُ ٱلَّذِي أَوَّلُهُ فِي ٱلْخَبَرِ ✿ لَسْنَا نُبَالِي حِينَ نُدْرِكُ حَاجَةً ✿

صَوْتٌ

وَدِّعْ لُبَانَةَ قَبْلَ أَنْ تَتَرَحَّلَا ... وَٱسْأَلْ فَإِنَّ قَلَالَةً أَنْ تَسْأَلَا
وَٱنْظُرْ بِعَيْنِكَ لَيْلَةً وَتَأَنَّهَا ... فَلَعَلَّ مَا بَخِلَتْ بِهِ أَنْ يُبْذَلَا
لَسْنَا نُبَالِي حِينَ نُدْرِكُ حَاجَةً ... مَا رَاحَ أَوْ ظَلَّ ٱلْمَطِيُّ مُعَقَّلَا
حَتَّى إِذَا مَا ٱللَّيْلُ جَنَّ ظَلَامُهُ ... وَرَجَوْتُ غَفْلَةَ حَارِسٍ أَنْ يَغْفُلَا
خَرَجَتْ تَأَطَّرُ فِي ٱلثِّيَابِ كَأَنَّهَا ... أَيْمٌ يَسِيبُ عَلَى كَثِيبٍ أَهْيَلَا

ٱلشِّعْرُ لِعُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَٱلْغِنَاءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى فِي مَجْرَاهَا ✿ وَفِيهِ لِمَعْبَدٍ لَحْنٌ مِنْ خَفِيفِ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ بِإِطْلَاقِ ٱلْوَتَرِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى وَهُوَ مِنْ مُخْتَارِ أَغَانِيهِ وَصُدُورِ صَنْعَتِهِ وَمَا يُقَدَّمُ عَلَى كَثِيرٍ مِنْهَا

أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ ٱلْحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱلرَّحْمٰنِ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلزُّهْرِيُّ عَنْ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عِمْرَانَ بْنِ أَبِي فَرْوَةَ قَالَ كُنْتُ أَسِيرُ مَعَ ٱلْغَمْرِ بْنِ يَزِيدَ فَٱسْتَنْشَدَنِي فَأَنْشَدْتُهُ لِعُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ

وَدِّعْ لُبَانَةَ قَبْلَ أَنْ تَتَرَحَّلَا ... وَٱسْأَلْ فَإِنَّ قَلَالَةً أَنْ تَسْأَلَا
قَالَ ٱئْتَمِرْ مَا شِئْتَ غَيْرَ مُخَالِفٍ ... فِيمَا هَوِيتَ فَإِنَّنَا لَنْ نَعْجَلَا
تَجْزِي أَيَادِيَ كُنْتَ تَبْذُلُهَا لَنَا ... حَقٌّ عَلَيْنَا وَاجِبٌ أَنْ نَفْعَلَا
حَتَّى إِذَا مَا ٱللَّيْلُ جَنَّ ظَلَامُهُ ... وَرَجَوْتُ غَفْلَةَ حَارِسٍ أَنْ يَغْفُلَا
خَرَجَتْ تَأَطَّرُ فِي ٱلثِّيَابِ كَأَنَّهَا ... أَيْمٌ يَسِيبُ عَلَى كَثِيبٍ أَهْيَلَا
رَحَّبْتُ لَمَّا أَقْبَلَتْ فَتَعَلَّلَتْ ... بِمَحَبَّتِي حَتَّى رَأَتْنِي مُقْبِلَا
فَجَلَا ٱلْقِنَاعَ سَحَابَةً مَشْهُورَةً ... غَرَّاءُ تَغْشَى ٱلطَّرْفَ أَنْ يَتَأَمَّلَا

أَرَادَتْ فَلَمْ تَسْطِعْ كَلَامًا فَأَوْمَأَتْ ... إِلَيْنَا وَلَمْ تَأْمَنْ رَسُولًا فَتُرْسِلَا
بِأَنْ بِتْ عَسَى أَنْ يَسْتُرَ ٱللَّيْلُ مَجْلِسًا ... لَنَا أَوْ تَنَامَ ٱلْعَيْنُ عَنَّا فَنُقْبِلَا

وَغَنَّى ٱلْغَرِيضُ أَيْضًا

يَا صَاحِبَيَّ قِفَا نُقَضِّ لُبَانَةً ... وَعَلَى ٱلظَّعَائِنِ قَبْلَ بَيْنِكُمَا ٱعْرِضَا
لَا تُعْجِلَانِي أَنْ أَقُولَ بِحَاجَةٍ ... رِفْقًا فَقَدْ زُوِّدْتُ دَآءً مُمْرِضَا
قِفَا بِنَا بِٱلنَّعْفِ دُونَ مُحَسِّرٍ ... وَٱسْتَفْهِمَا هَلْ تَعْرِفِنَّ ٱلْمُعْرِضَا
هَذَا ٱلَّذِى أَعْطَى مَوَاثِقَ عَهْدِهِ ... حَتَّى رَضِيتِ وَقُلْتِ لِي لَنْ يَنْقُضَا

وَأَغَانِيَ أَنْسِيتُهَا وَعَطَآءٌ يَسْمَعُ عَلَى مِنْبَرِهِ مَكَانَهُ وَرُبَّمَا رَأَيْتُ رَأْسَهُ قَدْ مَالَ وَشَفَتَيْهِ تَتَحَرَّكَانِ حَتَّى بَلَغَتْهُ ٱلشَّمْسُ فَقَامَ يُرِيدُ مَنْزِلَهُ فَمَا سَمِعَ ٱلسَّامِعُونَ بِشَىْءٍ أَحْسَنَ مِنْهَا وَقَدْ رَفَعَا أَصْوَاتَهُمَا وَتَغَنَّيَا بِهَذَا وَبَلَغَتِ ٱلشَّمْسُ عَطَآءً وَٱلْبَيْتُ ٱلَّذِى هُوَ فِيهِ عَلَى طَرِيقِهِ فَٱطَّلَعَ فِي كُوَّةِ ٱلْبَيْتِ فَلَمَّا رَآهُ قَالُوا يَا أَبَا مُحَمَّدٍ أَيُّهُمَا أَحْسَنُ غِنَآءً قَالَ ٱلرَّقِيقُ ٱلصَّوْتِ يَعْنِى ٱبْنَ سُرَيْجٍ

نِسْبَةُ مَا فِي هَذِهِ ٱلْأَخْبَارِ مِنَ ٱلْأَصْوَاتِ

صَوْتٌ

وَلَهُنَّ بِٱلْبَيْتِ ٱلْعَتِيقِ لُبَانَةٌ ... وَٱلْبَيْتُ يَعْرِفُهُنَّ لَوْ يَتَكَلَّمُ
لَوْ كَانَ حَيَّ قَبْلَهُنَّ ظَعَآئِنَا ... حَيَّ ٱلْحَطِيمُ وُجُوهَهُنَّ وَزَمْزَمُ
وَكَأَنَّهُنَّ وَقَدْ حَسَرْنَ لَوَاغِبًا ... بَيْضٌ بِأَكْنَافِ ٱلْحَطِيمِ مُرَكَّمُ
لَبِثُوا ثَلَاثَ مِنًى بِمَنْزِلِ غِبْطَةٍ ... وَهُمُ عَلَى سَفَرٍ لَعَمْرُكَ مَا هُمُ
مُتَجَاوِزِينَ بِغَيْرِ دَارِ إِقَامَةٍ ... لَوْ قَدْ أَجَدَّ تَفَرُّقٌ لَمْ يَنْدَمُوا

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلْكَامِلِ ٱلشِّعْرُ لِٱبْنِ أُذَيْنَةَ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَانِي ثَقِيلٍ مُطْلَقٍ فِي

فَكَانَ ٱلْقَوْمَ قَدْ نَزَلَ عَلَيْهِمُ ٱلسُّبَاتُ فَمَا تَسْمَعُ حِسًّا وَأَصْغَوْا بِـآذَانِهِمْ وَشَخَصَتْ إِلَيْهِ أَحْدَاقُهُمْ ثُمَّ غَنَّى ٱلْغَرِيضُ أَيْضًا بِصَوْتٍ ٱسْتَتَبَّهُ بِلَحْنٍ آخَـرَ ثُمَّ غَنَّى ٱبْنُ سُرَيْجٍ وَوَقَّعَ بِٱلْقَضِيبِ وَأَخَذَ ٱلْغَرِيضُ ٱلدُّفَّ فَغَنَّى بِشِعْرِ ٱلْأَخْطَلِ

فَقُلْتُ ٱصْبَحُونَـا لَا أَبَـا لِأَبِيكُمُ ... وَمَـا وَضَعُوا ٱلْأَثْـقَالَ إِلَّا لِيَفْعَلُوا
وَقُلْتُ ٱقْـتُلُوهَا عَنْـكُمُ بِمِزَاجِهَا ... فَـأَكْرِمْ بِهَا مَقْـتُولَةً حِينَ تَـقْـتُلُ
أَنَاخُوا فَجَـرُّوا شَاخِصَاتٍ كَأَنَّهَا ... رِجَالٌ مِنَ ٱلسُّودَانِ لَمْ يَتَسَرْبَلُوا

وَٱللّٰهِ مَا رَأَيْتُهُمْ تَحَـرَّكُوا وَلَا نَطَقُوا مُسْتَمِعِينَ لِمَا يَقُولُ ثُمَّ غَنَّى ٱلْغَـرِيضُ بِشِعْـرٍ آخَرَ وَهُوَ

هَلْ تَعْرِفُ ٱلدَّارَ وَٱلْأَطْلَالَ وَٱلدِّمَنَا ... زِدْنَ ٱلْفُؤَادَ عَلَى مَـا عِنْدَهُ حَـزَنَـا
دَارٌ لِصَفْـرَآءَ إِذْ كَانَتْ تَحُلُّ بِـهِ ... وَإِذْ تَـرَى ٱلْوَصْلَ فِيمَا بَـيْنَنَا حَسَنَا
إِذْ تَسْتَـبِـيـكَ بِمَصْقُولٍ عَوَارِضُـهُ ... وَمُقْـلَـتَيْ جُؤْذُرٍ لَمْ يَعْدُ أَنْ شَدَنَا

ثُمَّ غَنَّيَا جَمِيعًا بِلَحْنٍ وَاحِدٍ فَلَقَدْ خُيِّلَ إِلَيَّ أَنَّ ٱلْأَرْضَ تَمِيدُ بِي وَتَبَـيَّنْتُ ذٰلِكَ فِي عَطَـآءٍ أَيْضًا وَغَنَّى ٱلْغَرِيضُ فِي شِعْرِ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِـيعَةَ وَهُوَ قَوْلُهُ

كَفَى حَـزَنًا أَنْ تَجْمَعَ ٱلدَّارُ شَمْلَنَا ... وَأُمْسِي قَرِيـبًا لَا أَزُورُكِ كَلْـتَمَـا
دَعِ ٱلْقَلْبَ لَا يَـزْدَدْ خَبَالًا مَعَ ٱلَّذِي ... بِـهِ مِنْـكَ أَوْ دَاوِي جَوَاهُ ٱلْمُـكَتَّمَا
وَمَـنْ كَانَ لَا يَعْدُو هَوَاهُ لِسَانَـهُ ... فَقَـدْ حَـلَّ فِي قَـلْبِي هَوَاكِ وَخَيَّمَـا
وَلَـيْسَ بِتَـزْوِيقِ ٱللِّسَانِ وَصَوْغِـهِ ... وَلَـكِنَّـهُ قَدْ خَالَطَ ٱللَّحْمَ وَٱلدَّمَـا

وَغَنَّى ٱبْنُ سُرَيْجٍ أَيْضًا

خَلِيلَـيَّ عُوجَا نَسْـئَلِ ٱلْيَوْمَ مَنْـزِلًا ... أَبَى بِـٱلْـبِـرَاقِ ٱلْعُـفْـرِ أَنْ يَتَحَوَّلَا
فَـفَـرْعُ ٱلنَّبِـيتِ وَٱلشَّرَى خَفَّ أَهْلُهُ ... وَبُـدِّلَ أَرْوَاحًـا جَنُوبًـا وَشَمْـأَلَا

فَقَالَ غَنِّهِ فَغَنَّيْتُهُ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى فَأَطَالَ ثُمَّ تَحَوَّزَ إِلَيَّ فَقَالَ مَا مَعَكَ مِنْ مُطْرِبَاتِهِ وَمُشْجِيَاتِهِ فَقُلْتُ قَوْلَهُ

لَسْنَا نُبَالِي حِينَ نُدْرِكُ حَاجَةً ... مَا بَاتَ أَوْ ظَلَّ ٱلْمَطِيُّ مُعَقَّلَا

فَقَالَ لِي غَنِّهِ فَغَنَّيْتُهُ ثُمَّ صَلَّى وَتَحَوَّزَ إِلَيَّ فَقَالَ مَا مَعَكَ مِنْ مُرْقِصَاتِهِ فَقُلْتُ قَوْلَهُ

فَلَمْ أَرَ كَٱلتَّجْمِيرِ مَنْظَرَ نَاظِرٍ ... وَلَا كَلَيَالِي ٱلْحَجِّ أَفْتَنَّ ذَا هَوَى

فَقَالَ كَمَا أَنْتَ حَتَّى أُحْرِمَ لِهٰذَا بِرَكْعَتَيْنِ

قَالَ حَمَّادٌ وَأَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ ٱلْمُنْذِرِ الحِزَامِيِّ وَذَكَرَهُ أَبُو أَيُّوبَ ٱلْمَدَآيِنِيُّ عَنِ الحِزَامِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱلرَّحْمٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ المَخْزُومِيُّ قَالَ أَرْسَلَتْنِي أُمِّي وَأَنَا غُلَامٌ أَسْأَلُ عَطَآءَ بْنَ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ مَسْأَلَةٍ فَوَجَدْتُهُ فِي دَارٍ يُقَالُ لَهَا دَارُ ٱلْمُعَلَّى وَقَالَ أَبُو أَيُّوبَ فِي حُجْرَةِ دَارِ ٱلْمُعَلَّى وَعَلَيْهِ مِلْحَفَةٌ مُعَصْفَرَةٌ وَهُوَ جَالِسٌ عَلَى مِنْبَرٍ وَقَدْ خُتِنَ ٱبْنُهُ وَٱلطَّعَامُ يُوضَعُ بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُوَ يَأْمُرُ بِهِ أَنْ يُفَرَّقَ فِي الخَلْقِ فَلَهَوْتُ أَلْعَبُ مَعَ ٱلصِّبْيَانِ بِالجَوْزِ حَتَّى أَكَلَ ٱلْقَوْمُ وَتَفَرَّقُوا وَبَقِيَ مَعَ عَطَآءٍ خَاصَّةٌ فَقَالُوا يَا أَبَا مُحَمَّدٍ لَوْ أَذِنْتَ لَنَا فَأَرْسَلْنَا إِلَى ٱلْغَرِيضِ وَٱبْنِ سُرَيْجٍ فَقَالَ مَا شِئْتُمْ فَأَرْسَلُوا إِلَيْهِمَا فَلَمَّا أَتَيَا قَامُوا مَعَهُمَا وَثَبَتَ عَطَآءٌ فِي مَجْلِسِهِ فَلَمْ يَدْخُلْ وَدَخَلُوا بِهِمْ بَيْتًا فِي ٱلدَّارِ فَتَغَنَّيَا وَأَنَا أَسْمَعُ فَبَدَأَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ فَغَنَّى وَنَقَرَ بِٱلدُّفِّ بِشِعْرٍ لَهُ

لِلَيْلَى وَجَارَاتٌ لِلَيْلَى كَأَنَّهَا ... نِعَاجُ ٱلْفَلَا تُحْدَى بِهِنَّ ٱلْأَبَاعِرُ
أَمُنْقَطِعٌ يَا عَزَّ مَا كَانَ بَيْنَنَا ... وَشَاجَرَنِي يَا عَزَّ فِيكِ الشَّوَاجِرُ
إِذَا قِيلَ هٰذَا بَيْتُ عَزَّةَ قَادَنِي ... إِلَيْهِ ٱلْهَوَى وَٱسْتَعْجَلَتْنِي ٱلْبَوَادِرُ
أَصُدُّ وَبِي مِثْلُ الجُنُونِ لِكَيْ يَرَى ... رُوَاةُ الخَنَا أَنِّي لِبَيْتِكِ هَاجِرُ

أَخْبَرَنَا الحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى قَالَ قَالَ حَمَّادٌ قَالَ لِي أَبِي قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ لَمَّا ضَادَّ ٱبْنُ سُرَيْجٍ ٱلْغَرِيضَ وَنَاوَاهُ جَعَلَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ لَا يُغَنِّي صَوْتًا إِلَّا عَارَضَهُ ٱلْغَرِيضُ فَغَنَّى فِيهِ لَحْنًا غَيْرَهُ وَكَانَتْ بِبَعْضِ أَطْرَافِ مَكَّةَ دَارٌ يَأْتِيَانِهَا فِي كُلِّ جُمْعَةٍ وَيَجْتَمِعُ لَهُمَا نَاسٌ كَثِيرٌ فَيُوضَعُ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا كُرْسِيٌّ يَجْلِسُ عَلَيْهِ ثُمَّ يَتَنَاقَضَانِ ٱلْغِنَآءَ وَيَتَرَادَّانِهِ قَالَ فَلَمَّا رَأَى ٱبْنُ سُرَيْجٍ مَوْقِعَ ٱلْغَرِيضِ وَغِنَآئِهِ مِنَ ٱلنَّاسِ لِقُرْبِهِ مِنَ ٱلنَّوْحِ وَشَبَهِهِ بِهِ مَالَ إِلَى ٱلْأَرْمَالِ وَٱلْأَهْزَاجِ فَٱسْتَخَفَّهَا ٱلنَّاسُ فَقَالَ لَهُ ٱلْغَرِيضُ يَا أَبَا يَحْيَى قَصَرْتَ بِٱلْغِنَآءِ وَحَذَفْتَهُ وَأَفْسَدْتَهُ قَالَ نَعَمْ يَا مُخَنَّثُ جُعِلْتَ تَنُوحُ عَلَى أَبِيكَ وَأُمِّكَ إِلَيَّ تَقُولُ هٰذَا وَٱللّٰهِ لَأُغَنِّيَنَّ غِنَآءً مَا غَنَّى أَحَدٌ أَثْقَلَ مِنْهُ وَلَا أَجْوَدَ ثُمَّ غَنَّى ۞ تَشَكَّى ٱلْكُمَيْتُ الجَرْيَ لَمَّا جَهَدْتُهُ ۞ قَالَ حَمَّادٌ وَقَرَأْتُ عَلَى أَبِي عَنْ هِشَامِ بْنِ ٱلْمُرِّيَّةِ قَالَ كَانَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ يَسُوقُ فِي كُلِّ عَامٍ عَنِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ بَدَنَةً وَيَنْحَرُهَا عَنْهُ وَيَقُولُ هٰذَا أَقَلُّ حَقِّهِ عَلَيْهِ قَالَ حَمَّادٌ قَالَ لِي أَبِي وَقَالَ مُخَلَّدُ بْنُ خِدَاشٍ ٱلْمُهَلَّبِيُّ كُنَّا بِٱلْمَدِينَةِ فِي مَجْلِسٍ لَنَا وَمَعَنَا مَعْبَدٌ وَقَدِمَ قَادِمٌ مِنْ مَكَّةَ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ فَدَخَلَ عَلَيْنَا لَيْلًا فَجَلَسَ مَعَنَا يُسَايِلُهُ عَنِ ٱلْأَخْبَارِ وَهُوَ يُخْبِرُهُ فَلَا نَسْمَعُ مَا يَقُولُ فَٱلْتَفَتَ إِلَيْنَا مَعْبَدٌ فَقَالَ أَصْبَحْتُ أَحْسَنَ ٱلنَّاسِ غِنَآءً فَقِيلَ أَوَلَمْ تَكُنْ كَذٰلِكَ قَالَ لَا لَمْ أَكُنْ كَذٰلِكَ حَيْثُ كَانَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ حَيًّا إِنَّ هٰذَا أَخْبَرَنِي أَنَّ ٱبْنَ سُرَيْجٍ قَدْ مَاتَ ثُمَّ كَانَ بَعْدَ ذٰلِكَ إِذَا غَنَّى صَوْتًا فَأَعْجَبَهُ غِنَآؤُهُ قَالَ أَصْبَحْتُ ٱلْيَوْمَ سُرَيْجِيًّا قَالَ حَمَّادٌ وَحَدَّثَنِي أَبُو الحَسَنِ ٱلْمَدَآئِنِيُّ قَالَ قَالَ جَرِيرٌ أَتَيْتُ أَبَا ٱلسَّائِبِ المَخْزُومِيَّ وَكَانَ يُصَلِّي فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ أَلْفَ رَكْعَةٍ فَلَمَّا رَآنِي تَجَوَّزَ

وَقَالَ مَا مَعَكَ مِنْ مُبْكِيَاتِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ قُلْتُ قَوْلَهُ

وَلَهُنَّ بِٱلْبَيْتِ ٱلْعَتِيقِ لُبَانَةٌ　　وَٱلْبَيْتُ يَعْرِفُهُنَّ لَوْ يَتَكَلَّمُ
لَوْ كَانَ حَيًّا قَبْلَهُنَّ ظَعَائِنًا　　حَيَّى الحَطِيمُ وُجُوهَهُنَّ وَزَمْزَمُ
لَبِثُوا ثَلَاثَ مِنًى بِمَنْزِلِ غِبْطَةٍ　　وَهُمُ عَلَى سَفَرٍ لَعَمْرُكَ مَا هُمُ
مُتَجَاوِرِينَ بِغَيْرِ دَارِ إِقَامَةٍ　　لَوْ قَدْ أَجَدَّ تَفَرُّقٌ لَمْ يَنْدَمُوا

تُنْكِرُ ٱلْإِثْمِدَ لَا تَعْرِفُهُ   غَيْرَ أَنْ تَسْمَعَ مِنْهُ بِخَبَرْ

فَصَاحَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ هٰذَا حَاصِلِي وَهٰذَا صَاحِبِي ثُمَّ تَغَنَّى فِيهِ فَٱنْصَرَفْنَا مَغْلُولَيْنِ مَفْضُوحَيْنِ مِنْ غَيْرِ أَنْ نُقِيمَ بِمَكَّةَ سَاعَةً وَاحِدَةً

نِسْبَةُ هٰذِهِ ٱلْأَغَانِي كُلِّهَا

صَوْتٌ

آبَ لَيْلِي بِهُمُومٍ وَذِكَرْ   مِنْ حَبِيبٍ هَاجَ حُزْنِي وَٱلسَّهَرْ
يَوْمَ أَبْصَرْتُ غُرَابًا وَاقِفًا   شَرَّ مَا طَارَ عَلَى شَرِّ ٱلشَّجَرْ
يَنْتِفُ ٱلرِّيشَ عَلَى عَبْرَتِهِ   مَرَّةَ ٱلْمُعْصَمِ مِنْ دَوْحِ ٱلْعُشَرْ

ٱلشِّعْرُ لِعَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ حَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ يَقُولُهُ فِي رَمْلَةَ بِنْتِ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ وَلَهُ مَعَهَا وَمَعَ أَبِيهَا وَأَخِيهَا فِي تَشْبِيبِهِ بِهَا أَخْبَارٌ سَتُذْكَرُ فِي مَوْضِعِهَا وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَنْ يَنْسِبُ هٰذَا ٱلشِّعْرَ إِلَى عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَهُوَ غَلَطٌ وَقَدْ بُيِّنَ ذٰلِكَ فِي أَخْبَارِ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ فِي مَوْضِعِهِ وَٱلْغِنَاءُ لِمَعْبَدٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ أَوَّلَ بِٱلْوُسْطَى عَنْ يَحْيَى بْنِ ٱلْمَكِّيِّ وَذَكَرَ عَمْرٌو أَنَّهُ لِلْغَرِيضِ وَلَهُ لَحْنٌ آخَرُ فِي هٰذِهِ ٱلطَّرِيقَةِ

صَوْتٌ

وَجَلَتْ لِي ظَبْيَةٌ يَتْبَعُهَا   لَيِّنُ ٱلْأَظْلَافِ مِنْ حُورِ ٱلْبَقَرْ
خَلْقُهَا أَطْلَسُ عَسَّالُ ٱلضُّحَى   صَادَفَتْهُ يَوْمَ طَلٍّ وَخَصَرْ

ٱلْغِنَاءُ لِمَالِكٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْبِنْصِرِ فِي مَجْرَاهَا عَنْ إِسْحَاقَ

صَوْتٌ

إِنَّ عَيْنَيْهَا لَعَيْنَا جُؤْذُرٍ   أَهْدَبِ ٱلْأَشْفَارِ مِنْ حُورِ ٱلْبَقَرْ
تُنْكِرُ ٱلْإِثْمِدَ لَا تَعْرِفُهُ   غَيْرَ أَنْ تَسْمَعَ مِنْهُ بِخَبَرْ

ٱلْغِنَاءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو وَيَحْيَى ٱلْمَكِّيِّ

إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ ٱلْمَهْدِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي ٱلزُّبَيْرُ بْنُ دَحْمَانَ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ أَنَّ مَعْبَدًا يُغَنِّي

آبَ لَيْلِي بِهُمُومٍ وَذِكَرْ ... مِنْ حَبِيبٍ هَاجَ حُزْنِي وَٱلسَّهَرْ
يَوْمَ أَبْصَرْتُ غُرَابًا وَاقِفًا ... شَرَّ مَا طَارَ عَلَى شَرِّ ٱلشَّجَرْ

فَعَارَضَهُ مَالِكٌ فَغَنَّاهُ فِي أَبْيَاتٍ مِنْ هَذَا ٱلشِّعْرِ وَهِيَ

وَجَلَتْ لِي ظَبْيَةٌ يَتْبَعُهَا ... لَيِّنُ ٱلْأَظْلَافِ مِنْ حُورِ ٱلْبَقَرْ
كُلَّمَا كَفْكَفْتُ مِنِّي عَبْرَةً ... فَاضَتِ ٱلْعَيْنُ بِمُنْهَلٍّ دِرَرْ

قَالَ فَتَلَاحَيَا جَمِيعًا فِيمَا صَنَعَاهُ مِنْ هَذَيْنِ ٱلصَّوْتَيْنِ وَقَالَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا لِصَاحِبِهِ أَنَا أَجْوَدُ صَنْعَةً مِنْكَ فَتَنَافَرَا إِلَى ٱبْنِ سُرَيْجٍ إِلَى مَكَّةَ فَلَمَّا قَدِمَاهَا سَأَلَا عَنْهُ فَأُخْبِرَا أَنَّهُ خَرَجَ يَتَطَرَّفُ بِٱلْحِنَّآءِ فِي بَعْضِ بَسَاتِينِهَا فَٱقْتَصَّا أَثَرَهُ حَتَّى وَقَفَا عَلَيْهِ وَفِي يَدِهِ ٱلْحِنَّآءُ فَقَالَا لَهُ إِنَّا خَرَجْنَا إِلَيْكَ مِنَ ٱلْمَدِينَةِ لِتَحْكُمَ بَيْنَنَا فِي صَوْتَيْنِ صَنَعْنَاهُمَا فَقَالَ لَهُمَا لِيُغَنِّ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْكُمَا صَوْتَهُ فَٱبْتَدَأَ مَعْبَدٌ يُغَنِّي لَحْنَهُ فَقَالَ أَحْسَنْتَ وَٱللّٰهِ عَلَى سُوءِ ٱخْتِيَارِكَ لِلشِّعْرِ يَا وَيْحَكَ مَا حَمَلَكَ عَلَى أَنْ صَنَعْتَ هَذِهِ ٱلصَّنْعَةَ ٱلْجَيِّدَةَ فِي حُزْنٍ وَسَهَرٍ وَهُمُومٍ وَفِكْرٍ أَرْبَعَةَ أَلْوَانٍ مِنَ ٱلْحُزْنِ فِي بَيْتٍ وَاحِدٍ وَفِي ٱلْبَيْتِ ٱلثَّانِي شَرَّانِ فِي مِصْرَاعٍ وَهُوَ قَوْلُكَ * شَرَّ مَا كَانَ عَلَى شَرِّ ٱلشَّجَرْ * ثُمَّ قَالَ لِمَالِكٍ هَاتِ مَا عِنْدَكَ فَغَنَّاهُ مَالِكٌ فَقَالَ أَحْسَنْتَ وَٱللّٰهِ مَا شِئْتَ فَقَالَ لَهُ مَالِكٌ هَذَا وَإِنَّمَا هُوَ ٱبْنُ شَهْرٍ فَكَيْفَ تَرَاهُ يَا أَبَا يَحْيَى يَكُونُ إِذَا حَالَ عَلَيْهِ ٱلْحَوْلُ قَالَ دَحْمَانُ فَحَدَّثَنِي مَعْبَدٌ أَنَّ ٱبْنَ سُرَيْجٍ غَضِبَ عِنْدَ ذَلِكَ غَضَبًا شَدِيدًا ثُمَّ رَمَى بِالْحِنَّآءِ مِنْ يَدِهِ وَأَصَابِعِهِ وَقَالَ لَهُ يَا مَالِكُ أَنِّي تَقُولُ هُوَ ٱبْنُ شَهْرٍ ٱسْمَعْ مِنِّي ٱبْنَ سَاعَةٍ ثُمَّ قَالَ يَا أَبَا عَبَّادٍ أَنْشِدْنِي ٱلْقَصِيدَةَ ٱلَّتِي تَغَنَّيْتَهَا فَأَنْشَدَتُّهُ ٱلْقَصِيدَةَ حَتَّى ٱنْتَهَيْتُ إِلَى قَوْلِهِ

ٱلشِّعْـرُ لِعُمَرَ بْـنِ أَبِى رَبِيعَـةَ وَٱلْغِـنَـآءُ لِٱبْنِ سُـرَيْجٍ رَمَلٌ بِـٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْـرٍو

وَمِنْهَا صَوْتٌ

أَلَا هَلْ هَاجَكَ ٱلْأَظْعَا نُ إِذَا جَاوَزْنَ مُطَّلَحَا

ٱلشِّعْـرُ لِعُمَرَ وَٱلْغِنَـاءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَـقِيلٌ أَوَّلُ ثَالِثٌ بِٱلْخِنْصِرِ فِى مَجْـرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ * وَفِيهِ لِلْغَرِيضِ لَحْنَانِ ثَـقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى فِى مَجْرَاهَا عَنْ إِسْحَاقَ وَخَفِيفُ ثَـقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْـرٍو * وَفِيهِ لِمَعْبَدٍ ثَـقِيلٌ أَوَّلُ ثَالِثٌ بِالْخِنْصِرِ فِى مَجْـرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ

وَمِنْهَا صَوْتٌ

غَيَّضْنَ مِنْ عَبَـرَاتِهِنَّ وَقُلْنَ لِى مَاذَا لَقِيتَ مِنَ ٱلْهَوَى وَلَقِينَا

ٱلشِّعْرُ لِجَرِيرٍ وَٱلْغِنَـآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلْبِنْصِرِ * وَفِيهِ لِإِسْحَاقَ رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى * وَفِيهِ لِلْهُذَلِيِّ ثَـقِيلٌ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ

وَمِنْهَا صَوْتٌ

تُـنْـكِرُ ٱلْإِثْمِدَ لَا تَعْـرِفُـهُ غَيْـرَ أَنْ تَسْمَعَ مِنْهُ بِخَـبَـرْ

ٱلشِّعْرُ لِعَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ حَسَّانَ وَٱلْغِنَـآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى

وَمِنْهَا صَوْتٌ

وَمِنْ أَجْلِ ذَاتِ الْخَالِ أَعْمَلْتُ نَاقَتِى أُكَلِّفُهَا سَيْـرَ ٱلْـكَلَالِ مَـعَ الظَّلْـعِ

ٱلشِّعْـرُ لِعُمَـرَ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ وَٱلْغِنَـآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلْبِنْصِرِ وَفِيهِ لِإِسْحَاقَ رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى

أَخْبَـرَنِى رِضْوَانُ بْنُ أَحْمَدَ قَالَ حَدَّثَنَـا يُوسُفُ بْنُ إِبْـرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنَـا أَبُو

كَالتَّجْمِيرِ مَنْظَرَ نَاظِرٍ * وَلَا كَلَيَالِي الْحَجِّ أَفْتَنَ ذَا هَوًى * وَتَحَدَّثَنَا بِأَحَادِيثَ لِهَذَا ٱلصَّوْتِ مَشْهُورَةٍ ثُمَّ تَنَاظَرَا فِي الْخَامِسِ فَٱتَّفَقَا عَلَى أَنَّهُ * غَيَّضْنَ مِنْ عَبَرَاتِهِنَّ وَقُلْنَ لِي * مَاذَا لَقِيتَ مِنَ ٱلْهَوَى وَلَقِينَا * فَأَثْبَتَّهُ وَتَنَاظَرَا فِي ٱلسَّادِسِ فَٱتَّفَقَا عَلَى أَنَّهُ * أَلَا هَلْ هَاجَكَ ٱلْأَظْعَا * نُ إِذْ جَاوَزْنَ مُطَّلَحَا * فَأَثْبَتَّهُ وَتَنَاظَرَا فِي ٱلسَّابِعِ فَٱتَّفَقَا عَلَى أَنَّهُ * تُنْكِرُ ٱلْإِثْمِدَ لَا تَعْرِفُهُ * غَيْرَ أَنْ تَسْمَعَ مِنْهُ بِخَبَرْ * فَأَثْبَتَّهُ وَتَنَاظَرَا فِي ٱلثَّامِنِ فَٱتَّفَقَا عَلَى أَنَّهُ * وَمِنْ أَجْلِ ذَاتِ الْخَالِ أَعْمَلْتُ نَاقَتِي * أُكَلِّفُهَا سَيْرَ ٱلْكَلَالِ مَعَ ٱلظَّلْعِ *

نِسْبَةُ هَذِهِ ٱلْأَصْوَاتِ وَأَجْنَاسِهَا

مِنْهَا صَوْتٌ

وَإِذَا مَا عَثَرَتْ فِي مِرْطِهَا   عَثَرَتْ بِٱسْمِي وَقَالَتْ يَا عُمَرْ

ٱلشِّعْرُ لِعُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ

وَمِنْهَا صَوْتٌ

فَتَرَكْتُهُ جَزَرَ ٱلسِّبَاعِ يَنُشْنَهُ   مَا بَيْنَ قُلَّةِ رَأْسِهِ وَٱلْمِعْصَمِ

ٱلشِّعْرُ لِعَنْتَرَةَ بْنِ شَدَّادٍ ٱلْعَبْسِيِّ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ

وَمِنْهَا صَوْتٌ

عُوجِي عَلَيْنَا رَبَّةَ ٱلْهَوْدَجِ   إِنَّكِ إِنْ لَمْ تَفْعَلِي تُحْرَجِي

ٱلشِّعْرُ لِلْعَرْجِيِّ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ

وَمِنْهَا صَوْتٌ

فَلَمْ أَرَ كَالتَّجْمِيرِ مَنْظَرَ نَاظِرٍ   وَلَا كَلَيَالِي الْحَجِّ أَفْتَنَ ذَا هَوًى

يَنْبَغِى أَنْ نَعُدَّهُمْ ٱثْنَيْنِ عِنْدَ ٱلتَّحْصِيلِ مِنَّا لِغِنَآئِهِ فَصَدَّقَهُ إِسْحَاقُ فَقَالَ لَهُ إِبْرَاهِيمُ فَأَيُّهُمْ أَوْلَى بِٱلتَّقْدِيمِ عِنْدَكَ فَقَالَ ☆ وَإِذَا مَا عَثَرَتْ فِي مِرْطِهَا ☆ عَثَرَتْ بِٱسْمِى وَقَالَتْ يَا عُمَرْ ☆ قَالَ إِبْرَاهِيمُ أَحْسِبُكَ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ مُتَعَنِّتُ بِكَ مَا أَرَدْتَ إِلَّا مُسَاعَدَتِى فَقَالَ لَا وَٱللّٰهِ مَا إِلَى ذٰلِكَ قَصَدْتُ وَإِنْ كُنْتُ أَهْوَى كُلَّ مَا قَرَّبَنِى مِنْ مَحَبَّتِكَ فَقَالَ هٰذَا أَحَبُّ أَغَانِيهِ إِلَىَّ وَمَا أَحْسِبُهُ فِي مَكَانٍ أَحْسَنَ مِنْهُ عِنْدِى وَلَا كَانَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ يَتَغَنَّاهُ أَحْسَنَ مِمَّا يَتَغَنَّاهُ جَوَارِىَّ وَلَئِنْ كَانَ كَذٰلِكَ فَمَا هُوَ عِنْدِى فِي حُسْنِ ٱلتَّجْزِئَةِ وَٱلْقِسْمَةِ وَصِحَّتِهِمَا مِثْلَ لَحْنِهِ فِي

صَوْتٌ مِنَ ٱلْمِائَةِ ٱلْمُخْتَارَةِ عَلَى رِوَايَةِ جَحْظَةَ

حَيِّنَا أُمَّ يَعْمَرَا قَبْلَ شَحْطٍ مِنَ ٱلنَّوَى

أَجْمَعَ ٱلْحَىُّ رِحْلَةً فَفُؤَادِى كَذَا ٱلْأَسَى

قُلْتُ لَا تَعْجَلُوا ٱلرَّوَا حَ فَقَالُوا أَلَا بَلَى

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ مِنَ ٱلْقَدْرِ ٱلْأَوْسَطِ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى * وَفِيهِ لِلْهُذَلِىِّ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْبِنْصِرِ * وَعَنِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّىِّ * وَفِيهِ لِمَالِكٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو * وَفِيهِ لَحْنَانِ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِى أَحَدُهُمَا لِإِسْحَاقَ وَٱلْآخَرُ لِأَبِيهِ وَنَسَبَهُ قَوْمٌ إِلَى ٱبْنِ مُحْرِزٍ وَلَمْ يَصِحَّ ذٰلِكَ * قَالُوا فَٱجْتَمَعَا جَمِيعًا عَلَى ذٰلِكَ أَنَّهُ أَوَّلُ أَغَانِيهِ وَأَحَقُّهُمْ بِٱلتَّقْدِمَةِ وَأَمَرَنِى أَبُو إِسْحَاقَ بِتَدْوِينِ مَا يَجْرِى بَيْنَهُمَا وَيَتَّفِقَانِ عَلَيْهِ فَكَتَبْتُ هٰذَا ٱلشِّعْرَ ثُمَّ ٱتَّفَقَا عَلَى أَنَّ ٱلَّذِى يَلِيهِ * وَإِذَا مَا عَثَرَتْ فِي مِرْطِهَا * هَتَفَتْ بِٱسْمِى وَقَالَتْ يَا عُمَرْ * فَأَثْبَتُّهُ أَيْضًا ثُمَّ تَنَاظَرَا فِي ٱلثَّالِثِ فَٱجْتَمَعَا عَلَى أَنَّهُ * فَتَرَكْتُهُ جَزَرَ ٱلسِّبَاعِ يَنُشْنَهُ * مَا بَيْنَ قُلَّةِ رَأْسِهِ وَٱلْمِعْصَمِ * فَقَالَ إِسْحَاقُ لَوْ قَدَّمْنَاهُ عَلَى ٱلْأَغَانِى ٱلَّتِى تَقَدَّمَتْهُ كُلِّهَا لَكَانَ يَسْتَحِقُّ ذٰلِكَ فَقَالَ أَبُو إِسْحَاقَ مَا سَمِعْتُهُ مُذْ عَرَفْتُهُ إِلَّا أَبْكَانِى لِأَنِّى إِذَا سَمِعْتُهُ أَوْ تَرَنَّمْتُ بِهِ وَجَدْتُ غَمْزًا عَلَى قَلْبِى لَا يَسْكُنُ حَتَّى أَبْكِىَ فَقَالَ إِسْحَاقُ إِنَّ مَذْهَبَهُ لَيُوجِبُ ذٰلِكَ فَدَوَّنْتُهُ ثَالِثًا ثُمَّ ٱتَّفَقَا عَلَى ٱلرَّابِعِ وَأَنَّهُ * فَلَمْ أَرَ

نِسْبَةُ ٱلصَّوْتِ ٱلْآخَرِ

صَوْتٌ

قَرَّبَ جِيرَانُنَا جِمَالَهُمُ   لَيْلًا فَأَضْحَوْا مَعًا قَدِ ٱرْتَفَعُوا

مَا كُنْتُ أَدْرِي بِوَشْكِ بَيْنِهِمُ   حَتَّى رَأَيْتُ الْحُدَاةَ قَدْ طَلَعُوا

عَلَى مِصَكَّيْنِ مِنْ جِمَالِهِمُ   وَعَنْتَرِيسَيْنِ فِيهِمَا خَضَعُوا

يَا قَلْبُ صَبْرًا فَإِنَّهُ سَفَهٌ   بِالْحُرِّ أَنْ يَسْتَفِزَّهُ الْجَزَعُ

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ مِنْ أَصْوَاتٍ قَلِيلَةِ ٱلْأَشْبَاهِ عَنْ إِسْحَاقَ ✿ وَفِيهِ رَمَلٌ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى ذَكَرَهُ إِسْحَاقُ وَلَمْ يَنْسُبْهُ إِلَى أَحَدٍ ✿ وَذَكَرَ أَيْضًا فِيهِ خَفِيفَ رَمَلٍ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى وَلَمْ يَنْسُبْهُ ✿ وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِيُّ أَنَّ ٱلرَّمَلَ لِلْغَرِيضِ وَخَفِيفَ ٱلرَّمَلِ لِٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ ✿ وَذَكَرَتْ دَنَانِيرُ وَٱلْهِشَامِيُّ أَنَّ فِيهِ لِمَعْبَدٍ ثَانِيَ ثَقِيلٍ ✿ وَذَكَرَ عَمْرُو بْنُ بَانَةَ أَنَّ ٱلثَّقِيلَ ٱلْأَوَّلَ لِلْغَرِيضِ ✿ وَذَكَرَ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ مُوسَى أَنَّ لَحْنَ ٱبْنِ سُرَيْجٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ

أَخْبَرَنِي رِضْوَانُ بْنُ أَحْمَدَ ٱلصَّيْدَلَانِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَضَرْتُ أَبَا إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمَ بْنَ ٱلْمَهْدِيِّ وَعِنْدَهُ إِسْحَاقُ ٱلْمَوْصِلِيُّ فَقَالَ إِسْحَاقُ غَنَّى ٱبْنُ سُرَيْجٍ ثَمَانِيَةً وَسِتِّينَ صَوْتًا فَقَالَ لَهُ أَبُو إِسْحَاقَ مَا تَجَاوَزَ قَطُّ ثَلَاثَةً وَسِتِّينَ صَوْتًا ثُمَّ جَعَلَا يُنْشِدَانِ أَشْعَارَ ٱلصَّحِيحِ مِنْهَا حَتَّى بَلَغَا ثَلَاثَةً وَسِتِّينَ صَوْتًا وَهُمَا مُتَّفِقَانِ عَلَى ذٰلِكَ ثُمَّ أَنْشَدَ إِسْحَاقُ بَعْدَ ذٰلِكَ أَشْعَارَ خَمْسَةِ أَصْوَاتٍ فَقَالَ لَهُ أَبُو إِسْحَاقَ صَدَقْتَ هٰذَا مِنْ غِنَآئِهِ لَكِنَّ لَحْنَ هٰذَا ٱلصَّوْتِ نَقَلَهُ مِنْ لَحْنِهِ فِي ٱلشِّعْرِ ٱلْفُلَانِيِّ وَلَحْنُ ٱلثَّانِي مِنْ لَحْنِهِ ٱلْفُلَانِيِّ حَتَّى عَدَّ لَهُ الْخَمْسَةَ ٱلْأَصْوَاتِ فَقَالَ لَهُ إِسْحَاقُ صَدَقْتَ ثُمَّ قَالَ لَهُ إِبْرَاهِيمُ إِنَّ ٱبْنَ سُرَيْجٍ كَانَ رَجُلًا عَاقِلًا أَدِيبًا فَكَانَ يُعَاشِرُ ٱلنَّاسَ بِمَا يَشْتَهُونَ فَلَا يُغَنِّيهِمْ صَوْتًا مُدِحَ بِهِ أَعْدَآؤُهُمْ وَلَا صَوْتًا عَلَيْهِمْ فِيهِ عَارٌ أَوْ غَضَاضَةٌ وَلٰكِنَّهُ يَعْدِلُ بِتِلْكَ ٱلْأَلْحَانِ إِلَى أَشْعَارٍ فِي أَوْزَانِهَا فَٱلصَّوْتَانِ وَاحِدٌ لَا

عَنْ عُمَيْرِ بْنِ سَعْدٍ مَوْلَى الحَرِثِ بْنِ هِشَامٍ قَالَ خَرَجَ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ لَيْلَةً إِلَى أَبِي قُبَيْسٍ فَسَمِعَ غِنَآءً فَلَمَّا ٱنْصَرَفَ رَآهُ أَصْحَابُهُ وَقَدْ حَالَ لَوْنُهُ فَقَالُوا إِنَّ بِكَ لَشَرًّا قَالَ إِنَّ ذَاكَ قَالُوا مَا هُوَ قَالَ سَمِعْتُ صَوْتًا إِنْ كَانَ مِنَ الجِنِّ إِنَّهُ لَعَجَبٌ وَإِنْ كَانَ مِنَ ٱلْإِنْسِ فَمَا ٱنْتَهَى مُنْتَهَاهُ شَيْءٌ قَالَ فَنَظَرُوا فَإِذَا هُوَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ يُغَنِّي

صَوْتٌ

أَمِنْ رَسْمِ دَارٍ بِوَادِي غُدَرْ ... لِجَارِيَةٍ مِنْ جَوَارِي مُضَرْ
خَدَلَّجَةِ ٱلسَّاقِ مَمْكُورَةٍ ... سَلُوسِ ٱلْوِشَاحِ كَمِثْلِ ٱلْقَمَرْ
تَزِينُ ٱلنِّسَآءَ إِذَامَا مَشَتْ ... وَيَبْهُتُ فِي وَجْهِهَا مَنْ نَظَرْ

ٱلشِّعْرُ لِيَزِيدَ بْنِ مُعَاوِيَةَ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ يُونُسَ وَحَبَشٍ قَالَ إِسْحَاقُ وَذَكَرَ ٱلْمَدَائِنِيُّ فِي خَبَرِهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ مَرَّ أَيْضًا فَسَمِعَ صَوْتَ ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَهُوَ يُغَنِّي ✿ بَتَّ الخَلِيطُ قُوَى الحَبْلِ ٱلَّذِي قَطَعُوا ✿ فَقَالَ عُمَرُ لِلّٰهِ دَرُّ هٰذَا ٱلصَّوْتِ لَوْ كَانَ بِٱلْقُرْآنِ قَالَ وَبَلَغَنِي مِنْ وَجْهٍ آخَرَ أَنَّهُ سَمِعَهُ يُغَنِّي ✿ قَرَّبَ جِيرَانُنَا جِمَالَهُمُ ✿ لَيْلًا فَأَضْحَوْا مَعًا قَدِ ٱرْتَفَعُوا ✿

نِسْبَةُ هٰذَيْنِ ٱلصَّوْتَيْنِ

صَوْتٌ

بَتَّ الخَلِيطُ قُوَى الحَبْلِ ٱلَّذِي قَطَعُوا ... إِذْ وَدَّعُوكَ فَوَلَّوْا ثُمَّ مَا رَجَعُوا
فَـآذَنُوكَ بِبَيْنٍ مِنْ وِصَالِهِمُ ... فَمَا سَلَوْتَ وَمَا يُسْلِيكَ مَا صَنَعُوا
يَا ٱبْنَ ٱلطَّوِيلِ فَكَمْ آثَرْتَ مِنْ حَسَنٍ ... فِينَا وَأَنْتَ بِمَا حُمِّلْتَ مُضْطَلِعُ
نَحْظَى وَنَبْقَى بِخَيْرٍ مَا بَقِيتَ لَنَا ... فَإِنْ هَلَكْتَ فَمَا فِي مَلْجَإٍ طَمَعُ

ٱلشِّعْرُ لِلْأَحْوَصِ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ عَبَّادٍ رَمَلٌ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ وَذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّ فِيهِ رَمَلًا بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ

فَقُلْتُ أَشَمْسٌ أَمْ مَصَابِيحُ بِيعَةٍ بَدَتْ لَكَ خَلْفَ ٱلسَّجْفِ أَمْ أَنْتَ حَالِمُ
بَعِيدَةُ مَهْوَى ٱلْقُرْطِ إِمَّا لِنَوْفَلٍ أَبُوهَا وَإِمَّا عَبْدُ شَمْسٍ وَهَاشِمُ

ٱلشِّعْرُ لِعُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَٱلْغِنَاءُ لِمَعْبَدٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ وَفِيهِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْهُ وَقَدْ نُسِبَ فِي مَوَاضِعَ مِنْ هَذَا ٱلْكِتَابِ

صَوْتٌ

أَلَا يَا غُرَابَ ٱلْبَيْنِ مَا لَكَ كُلَّمَا نَعَبْتَ بِقَفْرَانٍ عَلَيَّ تَحُومُ
أَبِٱلْبَيْنِ مِنْ عَفْرَآءَ أَنْتَ مُخَبِّرِي عَدِمْتُكَ مِنْ طَيْرٍ فَأَنْتَ مَشُومُ

ٱلشِّعْرُ لِقَيْسِ بْنِ ذُرَيْجٍ وَقِيلَ لِغَيْرِهِ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ

صَوْتٌ

أَمَسْلَمَ إِنِّي يَا ٱبْنَ كُلِّ خَلِيفَةٍ وَيَا فَارِسَ ٱلْهَيْجَا وَيَا قَمَرَ ٱلْأَرْضِ
شَكَرْتُكَ إِنَّ ٱلشُّكْرَ حَبْلٌ مِنَ ٱلتُّقَى وَمَا كُلُّ مَنْ أَوْلَيْتَهُ نِعْمَةً يَقْضِي
وَنَوَّهْتَ لِي بِٱسْمِي وَمَا كَانَ خَامِلًا وَلَكِنَّ بَعْضَ ٱلذِّكْرِ أَنْبَهُ مِنْ بَعْضِ

ٱلشِّعْرُ لِأَبِي نُخَيْلَةَ الحِمَّانِيِّ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى وَقَدْ أُخْرِجَ هَذَا ٱلصَّوْتُ مَعَ سَائِرِ أَخْبَارِ أَبِي نُخَيْلَةَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ

أَخْبَرَنِي الحَرَمِيُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَآءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ الجُمَحِيُّ قَدْ حَدَّثَنِي عِمْرَانُ بْنُ أَبِي خَلِيفَةَ قَالَ كَانَ أَبِي نَازِلًا فِي عَلْوٍ فَكَانَ ٱلْمُغَنُّونَ يَأْتُونَهُ قَالَ فَقُلْتُ أَيُّهُمْ كَانَ أَحْسَنَ غِنَآءً قَالَ لَا أَدْرِي إِلَّا أَنِّي كُنْتُ أَرَاهُمْ إِذَا جَآءَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ سَكَتُوا

أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ الجَوْهَرِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ قَالَ حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ٱلْمَوْصِلِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي ٱلزُّبَيْرِيُّ يَعْنِي عَبْدَ ٱللَّهِ بْنَ مُصْعَبٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ الحَرِثِ قَالَ إِسْحَاقُ وَحَدَّثَنِيهِ ٱلْمَدَائِنِيُّ وَمُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ عَنِ المُحْرِزِ بْنِ جَعْفَرٍ

أَخَذَ فِيهِ ٱلشَّرَابُ فَيَقِفُ آخَرُونَ إِلَى أَنْ مَرَّتْ قِطْعَةٌ مِنَ ٱللَّيْلِ فَوَقَفَ عَلَيْهِ رَجُلٌ عَلَى فَرَسٍ عَتِيقٍ مُسْتَنٍّ فَهُوَ كَأَنَّهُ ثَمِلٌ حَتَّى وَقَفَ بِأَصْلِ ٱلْكَثِيبِ وَثَنَى رِجْلَهُ عَلَى قَرَبُوسِ سَرْجِهِ ثُمَّ نَادَى يَا صَاحِبَ ٱلصَّوْتِ أَيَسْهُلُ عَلَيْكَ أَنْ تَرُدَّ شَيْئًا مِمَّا سَمِعْتُهُ مِنْكَ قَالَ نَعَمْ وَنِعْمَةَ عَيْنٍ فَأَيَّهَا تُرِيدُ قَالَ تُعِيدُ عَلَيَّ

أَلَا يَا غُرَابَ ٱلْبَيْنِ مَا لَكَ كُلَّمَا ... عَلَوْتَ بِقَفْرَانٍ عَلَيَّ تَحُومُ
أَبِٱلْبَيْنِ مِنْ عَفْرَاءَ أَنْتَ مُخَبِّرِي ... عَدِمْتُكَ مِنْ طَيْرٍ فَأَنْتَ مَشُومُ

قَالَ وَٱلْغِنَاءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ فَأَعَادَهُ ثُمَّ قَالَ لَهُ ٱبْنُ سُرَيْجٍ أَزِيدُ إِنْ شِئْتَ قَالَ غَنِّ

أَمَسْلَمَ إِنِّي يَا ٱبْنَ كُلِّ خَلِيفَةٍ ... وَيَا فَارِسَ ٱلْهَيْجَا وَيَا قَمَرَ ٱلْأَرْضِ
شَكَرْتُكَ إِنَّ ٱلشُّكْرَ حَبْلٌ مِنَ ٱلتُّقَى ... وَمَا كُلُّ مَنْ أَقْرَضْتَهُ نِعْمَةً يَقْضِي
وَأَحْيَيْتَ مِنْ ذِكْرِي وَمَا كَانَ مَيِّتًا ... وَلَكِنَّ بَعْضَ ٱلذِّكْرِ أَنْبَهُ مِنْ بَعْضِ

فَغَنَّاهُ فَقَالَ لَهُ ٱلثَّالِثَ وَلَا أَسْتَزِيدُكَ فَقَالَ قُلْ مَا شِئْتَ قَالَ فَغَنِّنِي

يَا دَارُ أَقْوَتْ بِٱلْجِزْعِ فَٱلْكُثُبِ ... بَيْنَ مَسِيلِ ٱلْعُذَيْبِ فَٱلرَّحَبِ
لَمْ تَتَقَنَّعْ بِفَضْلِ مِيزَرِهَا ... دَعْدُ وَلَمْ تُسْقَ دَعْدُ بِٱلْعُلَبِ

فَغَنَّاهُ ثُمَّ قَالَ لَهُ ٱبْنُ سُرَيْجٍ أَبَقِيَتْ لَكَ حَاجَةٌ قَالَ نَعَمْ فَٱقْضِ لِي حَاجَةً تَنْزِلُ إِلَيَّ أُخَاطِبْكَ شِفَاهًا بِمَا أُرِيدُ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ ٱنْزِلْ إِلَيْهِ فَنَزَلَ فَقَالَ لَوْ لَا أَنِّي أُرِيدُ وِدَاعَ ٱلْكَعْبَةِ وَقَدْ تَقَدَّمَ ثَقَلِي وَغِلْمَانِي لَأَطَلْتُ ٱلْمُقَامَ مَعَكَ وَلَنَزَلْتُ عِنْدَكُمْ وَلَكِنْ أَخْشَى أَنْ يَفْضَحَنِي ٱلصُّبْحُ وَلَيْسَ ثَقَلِي مَعِي لِمَا رَضِيتُ لَكَ بِٱلْهُوَيْنَا وَلَكِنْ خُذْ حُلَّتِي هَذِهِ وَخَاتَمِي وَلَا تُخْدَعْ عَنْهُمَا فَإِنَّ شِرَاءَهُمَا أَلْفٌ وَخَمْسُمِائَةِ دِينَارٍ وَذَكَرَ بَاقِيَ ٱلْخَبَرِ كَمَا ذَكَرَهُ حَمَّادُ بْنُ إِسْحَاقَ

نِسْبَةُ مَا فِي هَذَا ٱلْخَبَرِ مِنَ ٱلْأَغَانِي

صَوْتٌ

نَظَرْتُ إِلَيْهَا بِٱلْمُحَصَّبِ مِنْ مِنًى ... وَلِي نَظَرٌ لَوْ لَا ٱلتَّحَرُّجُ عَازِمُ

فَأَشْرَفَ عُمَرُ مِنَ ٱلتَّجِيبِ فَنَظَرَ إِلَيْهَا وَكَانَتْ مِنْ أَحْسَنِ ٱلنِّسَآءِ وَأَجْمَلِهِنَّ فَقَالَ لَهَا جَوَارِيهَا هٰذَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ فَرَفَعَتْ رَأْسَهَا فَنَظَرَتْ إِلَيْهِ ثُمَّ سَتَرَهَا ٱلْجَوَارِى وَوَلَآئِدُهَا رَبَطْنَ دُونَهَا بِسَجْفِ ٱلْقُبَّةِ حَتَّى دَخَلَتْ وَمَضَى عُمَرُ إِلَى مَنْزِلِهِ وَفَسَاطِيطِهِ وَقَدْ نَظَرَ مِنَ ٱلْجَارِيَةِ إِلَى مَا تَيَّمَهُ وَمِنْ جَمَالِهَا إِلَى مَا حَيَّرَهُ فَقَالَ فِيهَا

نَظَرْتُ إِلَيْهَا بِٱلْمُحَصَّبِ مِنْ مِنًى ‏ ‏ ‏ وَلِي نَظَرٌ لَوْلَا ٱلتَّحَرُّجُ عَازِمُ
فَقُلْتُ أَشَمْسٌ أَمْ مَصَابِيحُ بِيعَةٍ ‏ ‏ ‏ بَدَتْ لَكَ خَلْفَ ٱلسَّجْفِ أَمْ أَنْتَ حَالِمُ
بَعِيدَةُ مَهْوَى ٱلْقُرْطِ إِمَّا لِنَوْفَلٍ ‏ ‏ ‏ أَبُوهَا وَإِمَّا عَبْدُ شَمْسٍ وَهَاشِمُ
وَمَدَّ عَلَيْهَا ٱلسَّجْفَ يَوْمَ لَقِيتُهَا ‏ ‏ ‏ عَلَى عَجَلٍ تِبَاعُهَا وَٱلْخَوَادِمُ
فَلَمْ أَسْتَطِعْهَا غَيْرَ أَنْ قَدْ بَدَا لَنَا ‏ ‏ ‏ عَلَى ٱلرَّغْمِ مِنْهَا نَعْتُهَا وَٱلْمَعَاصِمُ
مَعَاصِمُ لَمْ تَضْرِبْ عَلَى ٱلْبَهْمِ بِٱلضُّحَى ‏ ‏ ‏ عَصَاهَا وَوَجْهٌ لَمْ تَلُحْهُ ٱلسَّمَائِمُ

ثُمَّ قَالَ عُمَرُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ يَا أَبَا يَحْيَى إِنِّي فَكَّرْتُ فِي رُجُوعِنَا ٱلْعَشِيَّةَ إِلَى مَكَّةَ مَعَ كَثْرَةِ ٱلزِّحَامِ وَٱلْغُبَارِ وَجَلَبَةِ ٱلْحَاجِّ فَثَقُلَ عَلَيَّ فَهَلْ لَكَ أَنْ نَرُوحَ رَوَاحًا طَيِّبًا مُعْتَزِلًا فَنَرَى فِيهِ مَنْ رَاحَ صَادِرًا إِلَى ٱلْمَدِينَةِ مِنْ أَهْلِهَا وَنَرَى أَهْلَ ٱلْعِرَاقِ وَٱلشَّامِ وَنَتَعَلَّلُ فِي عَشِيَّتِنَا وَلَيْلَتِنَا وَنَسْتَرِيحُ قَالَ وَأَنَّى ذٰلِكَ يَا أَبَا ٱلْخَطَّابِ قَالَ عَلَى كُثَيِّبِ آلِ شَجَرَةَ ٱلْمُشْرِفِ عَلَى بَطْنِ مَاجٍ بَيْنَ مِنًى وَسَرِفٍ فَنُبْصِرُ مُرُورَ ٱلْحَاجِّ بِنَا وَنَرَاهُمْ وَلَا يَرَوْنَنَا قَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ طَيِّبٌ وَٱللّٰهِ يَا سَيِّدِى فَدَعَا بَعْضَ خَدَمِهِ وَقَالَ ٱذْهَبُوا إِلَى ٱلدَّارِ بِمَكَّةَ فَٱعْمَلُوا لَنَا سُفَرًا وَٱحْمِلُوهَا مَعَ شَرَابٍ إِلَى ٱلْكُثَيِّبِ حَتَّى إِذَا أَبْرَزْنَا وَرَمَيْنَا ٱلْجَمْرَةَ صِرْنَا إِلَيْكُمْ قَالَ وَٱلْكُثَيِّبُ عَلَى خَمْسَةِ أَمْيَالٍ مِنْ مَكَّةَ مُشْرِفٌ عَلَى طَرِيقِ ٱلْمَدِينَةِ وَعَلَى طَرِيقِ ٱلشَّامِ وَعَلَى طَرِيقِ ٱلْعِرَاقِ وَهُوَ كُثَيِّبٌ شَامِخٌ مُسْتَدِقٌّ أَعْلَاهُ مُنْفَرِدٌ عَنِ ٱلْكُثْبَانِ فَصَارَا إِلَيْهِ وَأَكَلَا وَشَرِبَا فَلَمَّا ٱنْتَشَيَا أَخَذَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ ٱلدُّفَّ فَنَقَرَهُ وَجَعَلَ يَتَغَنَّى فِيهِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَى ٱلْحَاجِّ فَلَمَّا أَمْسَيَا رَفَعَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ صَوْتَهُ فَغَنَّى فِي ٱلشِّعْرِ ٱلَّذِى قَالَهُ عُمَرُ فَسَمِعَهُ ٱلرُّكْبَانُ فَجَعَلُوا يَصِيحُونَ بِهِ يَا صَاحِبَ ٱلصَّوْتِ أَمَا تَتَّقِى ٱللّٰهَ قَدْ حَبَسْتَ ٱلنَّاسَ عَنْ مَنَاسِكِهِمْ فَسَكَتَ قَلِيلًا حَتَّى إِذَا مَضَوْا رَفَعَ صَوْتَهُ وَقَدْ

عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ قَالَ نَعَمْ قَالَ حَيَّاكَ ٱللَّهُ أَبَا ٱلْخَطَّابِ فَقَالَ لَهُ وَأَنْتَ فَحَيَّاكَ ٱللَّهُ قَدْ عَرَفْتَنَا فَعَرِّفْنَا نَفْسَكَ قَالَ لَا يُمْكِنُنِي ذَاكَ فَغَضِبَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ وَقَالَ وَٱللَّهِ لَوْ كُنْتَ يَزِيدَ بْنَ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ لَمَا زَادَ قَالَ لَهُ أَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ فَوَثَبَ إِلَيْهِ عُمَرُ فَأَعْظَمَهُ وَنَزَلَ إِلَيْهِ ٱبْنُ سُرَيْجٍ فَقَبَّلَ رِكَابَهُ فَنَزَعَ حُلَّتَهُ وَخَاتَمَهُ فَدَفَعَهُمَا إِلَيْهِ وَمَضَى يَرْكُضُ حَتَّى لَحِقَ ثَقَلَهُ فَجَآءَ بِهِمَا ٱبْنُ سُرَيْجٍ إِلَى عُمَرَ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُمَا وَقَالَ لَهُ إِنَّ هٰذَيْنِ بِكَ أَشْبَهُ مِنْهُمَا بِي فَأَعْطَاهُ عُمَرُ ثَلَاثَمِائَةِ دِينَارٍ وَغَدَا فِيهِمَا إِلَى ٱلْمَسْجِدِ فَعَرَفَهُمَا ٱلنَّاسُ وَجَعَلُوا يَتَعَجَّبُونَ وَيَقُولُونَ كَأَنَّهُمَا وَٱللَّهِ حُلَّةُ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ وَخَاتَمُهُ ثُمَّ يَسْأَلُونَ عُمَرَ عَنْهُمَا فَيُخْبِرُهُمْ أَنَّ يَزِيدَ بْنَ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ كَسَاهُ ذٰلِكَ

وَأَخْبَرَنِي بِهٰذَا ٱلْخَبَرِ جَعْفَرُ بْنُ قُدَامَةَ أَيْضًا قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱللَّهِ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ ٱلصَّبَاحِ عَنِ ٱبْنِ ٱلْكَلْبِيِّ قَالَ حَجَّ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ فِي عَامٍ مِنَ ٱلْأَعْوَامِ عَلَى نَجِيبٍ لَهُ مَخْضُوبٍ مُشَهَّرِ ٱلرَّحْلِ بِقِرَابٍ مُذَهَّبٍ وَمَعَهُ عُبَيْدُ بْنُ سُرَيْجٍ عَلَى بَغْلَةٍ شَقْرَآءَ وَمَعَهُ غُلَامُهُ جَنَّادٌ يَقُودُ فَرَسًا لَهُ أَشْقَرَ أَغَرَّ مُحَجَّلًا وَكَانَ عُمَرُ يُسَمِّيهِ ٱلْكَوْكَبَ فِي عُنُقِهِ طَوْقُ ذَهَبٍ وَجَنَّادٌ هٰذَا هُوَ ٱلَّذِي يَقُولُ فِيهِ

صَوْتٌ

فَقُلْتُ لِجَنَّادٍ خُذِ ٱلسَّيْفَ وَٱشْتَمِلْ عَلَيْهِ بِرِفْقٍ وَٱرْقُبِ ٱلشَّمْسَ تَغْرُبِ
وَأَسْرِجْ لِيَ ٱلدَّهْمَآءَ وَٱعْجَلْ بِمِمْطَرِي وَلَا يَعْلَمَنْ خَلْقٌ مِنَ ٱلنَّاسِ مَذْهَبِي

ٱلْغِنَآءُ لِزُرْزُورٍ غُلَامِ ٱلْمَارِقِيِّ خَفِيفُ ثَقِيلٍ وَهُوَ أَجْوَدُ صَوْتٍ صَنَعَهُ قَالَ وَمَعَ عُمَرَ جَمَاعَةٌ مِنْ حَشَمِهِ وَغِلْمَانِهِ وَمَوَالِيهِ وَعَلَيْهِ حُلَّةٌ مَوْشِيَّةٌ يَمَانِيَةٌ وَعَلَى ٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَوْبَانِ هَرَوِيَّانِ مُرْتَفِعَانِ فَلَمْ يَمُرُّوا بِأَحَدٍ إِلَّا عَجِبَ مِنْ حُسْنِ هَيْئَتِهِمْ وَكَانَ عُمَرُ مِنْ أَعْطَرِ ٱلنَّاسِ وَأَحْسَنِهِمْ لِبْسَةً فَخَرَجُوا مِنْ مَكَّةَ يَوْمَ ٱلتَّرْوِيَةِ بَعْدَ ٱلْعَصْرِ يُرِيدُونَ مِنًى فَمَرُّوا بِمَنْزِلِ رَجُلٍ مِنْ بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ وَقَدْ ضَرَبَ فَسَاطِيطَهُ وَخِيَمَهُ وَوَافَى ٱلْمَوْضِعَ عُمَرُ فَأَبْصَرَ بِنْتًا لِلرَّجُلِ قَدْ خَرَجَتْ مِنْ قُبَّتِهَا وَسَتَرَ جَوَارِيهَا دُونَ ٱلْقُبَّةِ لِئَلَّا يَرَاهَا مَنْ مَرَّ

صَوْتٌ

إِنَّ ٱلَّذِينَ غَدَوْا بِلُبِّكَ غَادَرُوا   وَشَلًا بِعَيْنِكَ لَا يَزَالُ مَعِينَا
غَيَّضْنَ مِنْ عَبَرَاتِهِنَّ وَقُلْنَ لِي   مَاذَا لَقِيتَ مِنَ ٱلْهَوَى وَلَقِينَا

لَحْنُ ٱبْنِ سُرَيْجٍ هَذَا ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ وَٱلْهِشَامِيِّ وَلَهُ فِيهِ أَيْضًا رَمَلٌ وَلِإِسْحَاقَ فِيهِ رَمَلٌ آخَرُ بِٱلْوُسْطَى وَفِيهِ هَزَجٌ بِٱلْوُسْطَى يُنْسَبُ إِلَى ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَٱلْغَرِيضِ قَالَ فَلَمَّا سَمِعَهُ عَطَآءٌ ٱضْطَرَبَ ٱضْطِرَابًا شَدِيدًا وَدَخَلَتْهُ أَرْيَحِيَّةٌ فَحَلَفَ أَلَّا يُكَلِّمَ أَحَدًا بَقِيَّةَ يَوْمِهِ إِلَّا بِهَذَا ٱلشِّعْرِ وَصَارَ إِلَى مَكَانِهِ مِنَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ فَكَانَ كُلُّ مَنْ يَأْتِيهِ سَائِلًا عَنْ حَلَالٍ أَوْ حَرَامٍ أَوْ خَبَرٍ مِنَ ٱلْأَخْبَارِ لَا يُجِيبُهُ إِلَّا أَنْ يَضْرِبَ إِحْدَى يَدَيْهِ عَلَى ٱلْأُخْرَى وَيُنْشِدَهُ هَذَا ٱلشِّعْرَ حَتَّى صَلَّى ٱلْمَغْرِبَ فَلَمْ يُعَاوِدِ ٱبْنُ سُرَيْجٍ بَعْدَهَا وَلَا تَعَرَّضَ لَهُ

أَخْبَرَنِي جَعْفَرُ بْنُ قُدَامَةَ قَالَ حَدَّثَنِي حَمَّادُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ وَأَخْبَرَنِي ٱلْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ حَدَّثَنِي ٱلْفَضْلُ بْنُ مُحَمَّدٍ ٱلْيَزِيدِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ عَنِ ٱبْنِ جَامِعٍ عَنْ سِيَاطٍ عَنْ يُونُسَ ٱلْكَاتِبِ قَالَ لَمَّا قَرَأَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ ✿ نَظَرْتُ إِلَيْهَا بِٱلْمُحَصَّبِ مِنْ مِنًى ✿ وَلِي نَظَرٌ لَوْ لَا ٱلتَّحَرُّجُ عَازِمُ ✿ غَنَّى فِيهِ ٱبْنُ سُرَيْجٍ قَالَ وَحَجَّ يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ فِي تِلْكَ ٱلسَّنَةِ بِٱلنَّاسِ فَخَرَجَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ وَمَعَهُ ٱبْنُ سُرَيْجٍ عَلَى نَجِيبَيْنِ رِحَالَتَاهُمَا مُلْبَسَتَانِ بِٱلدِّيبَاجِ وَقَدْ خُضِبَ ٱلنَّجِيبَانِ وَأُلْبِسَا حُلَّتَيْنِ فَجَعَلَا يَلْتَقِيَانِ ٱلْحَاجَّ وَيَتَعَرَّضَانِ لِلنِّسَآءِ إِلَى أَنْ أَظْلَمَ ٱللَّيْلُ فَعَدَلَا إِلَى كَثِيبٍ مُشْرِفٍ وَٱلْقَمَرُ طَالِعٌ فَجَلَسَا عَلَى ٱلْكَثِيبِ وَقَالَ عُمَرُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ غَنِّنِي صَوْتَكَ ٱلْجَدِيدَ فَٱنْدَفَعَ يُغَنِّيهِ فَلَمْ يَسْتَتِمَّهُ إِلَّا وَقَدْ طَلَعَ عَلَيْهِ رَجُلٌ رَاكِبٌ عَلَى فَرَسٍ عَتِيقٍ فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ أَيُمْكِنُكَ أَعَزَّكَ ٱللَّهُ أَنْ تَرُدَّ هَذَا ٱلصَّوْتَ قَالَ نَعَمْ وَنِعْمَةَ عَيْنٍ عَلَى أَنْ تَنْزِلَ وَتَجْلِسَ مَعَنَا قَالَ أَنَا أَجَلُّ عَنْ ذَلِكَ فَإِنْ أَجْمَلْتَ وَأَنْعَمْتَ أَعَدْتَهُ وَلَيْسَ عَلَيْكَ مِنْ وُقُوفِي شَيْءٌ وَلَا مُؤْنَةٌ فَأَعَادَهُ فَقَالَ لَهُ بِٱللَّهِ أَنْتَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ حَيَّاكَ ٱللَّهُ وَهَذَا

ٱلْمَلِكِ وَأَمَرَتْهُ أَنْ يُعَلِّمَهُ ٱلنِّيَاحَةَ فَلَمْ يَزَلْ يُعَلِّمُهُ مُدَّةً طَوِيلَةً ثُمَّ تُوُفِّيَ عَنْهَا أَبُو ٱلْقَاسِمِ مُحَمَّدُ ٱبْنُ ٱلْحَنَفِيَّةِ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ وَكَانَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ عَلِيلًا عِلَّةً صَعْبَةً فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَى ٱلنِّيَاحَةِ فَقَالَ لَهَا عَبْدُهَا عَبْدُ ٱلْمَلِكِ أَنَا أَنُوحُ لَكِ نَوْحًا أُنْسِيكِ بِهِ نَوْحَ ٱبْنِ سُرَيْجٍ قَالَتْ أَوَتُحْسِنُ ذٰلِكَ قَالَ نَعَمْ فَأَمَرَتْهُ فَنَاحَ وَكَانَ نَوْحُهُ فِي ٱلْغَايَةِ مِنَ ٱلْجَوْدَةِ وَقَالَ ٱلنِّسَآءِ هٰذَا نَوْحٌ غَرِيضٌ فَلُقِّبَ عَبْدُ ٱلْمَلِكِ ٱلْغَرِيضَ فَقَالَ لَهُمْ فَمَنْ نَاحَ عَلَيْهِ قَالُوا عَبْدُ ٱلْمَلِكِ غُلَامُ سُكَيْنَةَ قَالَ فَهَلْ جَوَّزَ ٱلنَّاسُ نَوْحَهُ قَالُوا نَعَمْ وَقَدَّمَهُ بَعْضُهُمْ عَلَيْكَ فَحَلَفَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ أَنْ لَا يَنُوحَ بَعْدَ ذٰلِكَ ٱلْيَوْمِ وَتَرَكَ ٱلنَّوْحَ وَعَدَلَ إِلَى ٱلْغِنَآءِ فَلَمْ يَنُحْ حَتَّى مَاتَتْ حَبَّابَةُ وَكَانَتْ قَدْ أَخَذَتْ عَنْهُ وَأَحْسَنَتْ إِلَيْهِ فَنَاحَ عَلَيْهَا ثُمَّ نَاحَ بَعْدَهَا عَلَى يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ ثُمَّ لَمْ يَنُحْ بَعْدَهُ حَتَّى هَلَكَ قَالَ وَلَمَّا عَدَلَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ عَنِ ٱلنَّوْحِ إِلَى ٱلْغِنَآءِ عَدَلَ مَعَهُ ٱلْغَرِيضُ إِلَيْهِ وَكَانَ لَا يُغَنِّي صَوْتًا إِلَّا عَارَضَهُ فِيهِ

أَخْبَرَنِي رِضْوَانُ بْنُ أَحْمَدَ قَالَ حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَ إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ٱلْمَوْصِلِيُّ أَبَا إِسْحَاقَ بْنَ ٱلْمَهْدِيِّ وَأَنَا حَاضِرٌ أَنَّ يَحْيَى ٱلْمَكِّيَّ حَدَّثَهُ أَنَّ عَطَآءَ بْنَ أَبِي رَبَاحٍ تَلَقَّى ٱبْنَ سُرَيْجٍ بِذِي طُوًى وَعَلَيْهِ ثِيَابٌ مُصَبَّغَةٌ وَفِي يَدِهِ جَرَادَةٌ مَشْدُودَةُ ٱلرِّجْلِ بِخَيْطٍ يُطَيِّرُهَا وَيَجْذِبُهَا كُلَّمَا تَخَلَّفَتْ فَقَالَ لَهُ عَطَآءٌ يَا فَتَّانُ أَمَا تَكُفُّ عَمَّا أَنْتَ عَلَيْهِ كَفَى ٱللّٰهُ مُؤْنَتَكَ فَقَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ وَمَا عَلَى ٱلنَّاسِ مِنْ تَلْوِينِي ثِيَابِي وَلَعِبِي بِجَرَادَتِي فَقَالَ تَفْتِنُهُمْ أَغَانِيكَ ٱلْخَبِيثَةُ فَقَالَ لَهُ ٱبْنُ سُرَيْجٍ سَأَلْتُكَ بِحَقِّ مَنْ تَبِعْتَهُ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ ٱللّٰهِ ص وَبِحَقِّ رَسُولِ ٱللّٰهِ عَلَيْكَ أَلَّا مَا سَمِعْتَ مِنِّي بَيْتًا مِنَ ٱلشِّعْرِ فَإِنْ رَأَيْتَ مُنْكَرًا أَمَرْتَنِي بِٱلْإِمْسَاكِ عَمَّا أَنَا عَلَيْهِ وَأَنَا أُقْسِمُ بِٱللّٰهِ وَبِحَقِّ هٰذِهِ ٱلْبَنِيَّةِ لَئِنْ أَمَرْتَنِي بَعْدَ ٱسْتِمَاعِكَ مِنِّي بِٱلْإِمْسَاكِ عَمَّا أَنَا عَلَيْهِ لَأَفْعَلَنَّ ذٰلِكَ فَأَطْمَعَ ذٰلِكَ عَطَآءً فِي ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَقَالَ قُلْ فَٱنْدَفَعَ فَغَنَّاهُ فِي شِعْرِ جَرِيرٍ

عَلِيّ بْنِ هِشَامٍ قَالَ يَقُولُونَ فِي ٱبْتِدَآءِ غِنَآءِ إِسْحَاقَ ٱلَّذِى فِيهِ ٱلصَّبَاحُ فِي ۞ تَشَكَّى ٱلْكُمَيْتُ الجَرْىَ لَمَّا جَهَدتُّهُ ۞ إِنَّمَا أَخَذَهُ مِنْ صَوْتِ ٱلْأَبْجَرِ ۞ يَقُولُونَ مَا أَبْلَاكَ فَٱلْمَالُ غَامِرٌ ۞

نِسْبَةُ هٰذَا ٱلصَّوْتِ

صَوْتٌ

يَقُولُونَ مَا أَبْلَاكَ فَٱلْمَالُ غَامِرٌ   عَلَيْكَ وَضَاحِى الجِلْدِ مِنْكَ كَنِينُ

فَقُلْتُ لَهُمْ لَا تَسْأَلُونِي وَٱنْظُرُوا   إِلَى ٱلطَّرِبِ ٱلنَّزَّاعِ كَيْفَ يَكُونُ

غَنَّاهُ ٱلْأَبْجَرُ ثَقِيلًا أَوَّلًا بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو وَدَنَانِيرَ وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِيُّ أَنَّ فِيهِ لِعَزَّةَ ٱلْمَيْلَاءِ ثَانِىَ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى

أَخْبَرَنِي رِضْوَانُ بْنُ أَحْمَدَ ٱلصَّيْدَلَانِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ ٱلْمَهْدِيّ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَامِعٍ عَنْ سِيَاطٍ قَالَ كَانَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ أَوَّلَ مَنْ غَنَّى ٱلْغِنَآءَ ٱلْمُتْقَنَ بِالحِجَازِ بَعْدَ طُوَيْسٍ وَكَانَ مَوْلِدُهُ فِي خِلَافَةِ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ وَأَدْرَكَ يَزِيدَ بْنَ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ وَنَاحَ عَلَيْهِ وَمَاتَ فِي خِلَافَةِ هِشَامٍ قَالَ وَكَانَ قَبْلَ أَنْ يُغَنِّىَ نَائِحًا وَلَمْ يَكُنْ مَذْكُورًا حَتَّى وَرَدَ مَكَّةَ الخَبَرُ بِمَا فَعَلَهُ مُسْرِفُ بْنُ عُقْبَةَ بِٱلْمَدِينَةِ فَعَلَى عَلَى أَبِي قُبَيْسٍ وَنَاحَ بِشِعْرٍ هُوَ ٱلْيَوْمَ دَاخِلٌ فِي أَغَانِيهِ وَهُوَ ۞ يَا عَيْنُ جُودِى بِٱلدُّمُوعِ ٱلسِّفَاحْ ۞ وَٱبْكِى عَلَى قَتْلَى قُرَيْشِ ٱلْبِطَاحْ ۞ فَٱسْتَحْسَنَ ٱلنَّاسُ ذٰلِكَ مِنْهُ وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ نُدِبَ بِهِ وَقَالَ ٱبْنُ جَامِعٍ وَحَدَّثَنِي جَمَاعَةٌ مِنْ شُيُوخِ أَهْلِ مَكَّةَ أَنَّهُمْ حَدَّثُوا أَنَّ سُكَيْنَةَ بِنْتَ الحُسَيْنِ صَلَوَاتُ ٱللّٰهِ عَلَيْهِ وَآلِهِ بَعَثَتْ إِلَى ٱبْنِ سُرَيْجٍ بِشِعْرٍ أَمَرَتْهُ أَنْ يَصْنَعَ فِيهِ لَحْنًا يُنَاحُ بِهِ فَصَاغَ فِيهِ وَهُوَ ٱلْآنَ دَاخِلٌ فِي أَغَانِيهِ وَٱلشِّعْرُ ۞ يَا أَرْضُ وَيْحَكِ أَكْرِمِى أَمْوَاتِى ۞ فَلَقَدْ ظَفِرْتِ بِسَادَتِى وَحُمَاتِى ۞ فَقَدَّمَهُ ذٰلِكَ عِنْدَ أَهْلِ الحَرَمَيْنِ عَلَى جَمِيعِ نَاحَةِ مَكَّةَ وَٱلْمَدِينَةِ وَٱلطَّائِفِ قَالَ وَحَدَّثَنِي ٱبْنُ جَامِعٍ وَٱبْنُ أَبِي ٱلْكَنَّاتِ جَمِيعًا أَنَّ سُكَيْنَةَ بَعَثَتْ إِلَيْهِ بِمَمْلُوكٍ لَهَا يُقَالُ لَهُ عَبْدُ

أَحْذَقُ ٱلنَّاسِ بِٱلْغِنَـآءِ فَقَالَ تُحِبُّ ٱلْإِطَالَةَ أَوِ ٱلْإِخْتِصَارَ فَقُلْتُ أُحِبُّ ٱخْتِصَارًا يَأْتِي عَلَى ٱلسُّؤَالِ قَالَ مَا خَلَقَ ٱللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ بَعْدَ دَاوُدَ ٱلنَّبِيِّ ص أَحْسَنَ صَوْتًا مِنِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَلَا صَاغَ ٱللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ أَحْذَقَ بِٱلْغِنَآءِ مِنْهُ وَيَدُلُّ عَلَى ذٰلِكَ أَنَّ مَعْبَدًا كَانَ إِذَا أَعْجَبَهُ غِنَآؤُهُ قَالَ أَنَا ٱلْيَوْمَ سُرَيْجِيٌّ ✿ قَالَ وَأَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ قَالَ أَدْرَكْتُ يُونُسَ بْنَ مُحَمَّدٍ ٱلْكَاتِبَ فَحَدَّثَنِي عَنِ ٱلْأَرْبَعَةِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَٱبْنِ مُحْرِزٍ وَمَعْبَدٍ وَٱلْغَرِيضِ فَقُلْتُ لَهُ مَنْ أَحْسَنُ ٱلنَّاسِ غِنَآءً قَالَ أَبُو يَحْيَى قُلْتُ عُبَيْدُ بْنُ سُرَيْجٍ قَالَ نَعَمْ قُلْتُ وَكَيْفَ ذَاكَ قَالَ إِنْ شِئْتَ فَسَّرْتُ وَإِنْ شِئْتَ أَجْمَلْتُ قُلْتُ أَجْمِلْ قَالَ كَأَنَّهُ خُلِقَ مِنْ كُلِّ قَلْبٍ فَهُوَ يُغَنِّي لِكُلِّ إِنْسَانٍ مَا يَشْتَهِي

أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ جَحْظَةُ قَالَ حَدَّثَنِي حَمَّادُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ٱلْفَضْلِ بْنِ يَحْيَى بْنِ خَالِدِ بْنِ بَرْمَكٍ قَالَ سَأَلْتُ إِبْرَاهِيمَ ٱلْمَوْصِلِيَّ لَيْلَةً وَقَدْ أَخَذَ مِنْهُ ٱلنَّبِيذُ مَنْ أَحْسَنُ ٱلنَّاسِ غِنَآءً فَقَالَ لِي أَمِنَ ٱلرِّجَالِ أَوْ مِنَ ٱلنِّسَآءِ قُلْتُ مِنَ ٱلرِّجَالِ قَالَ ٱبْنُ مُحْرِزٍ قَالَ فَمِنَ ٱلنِّسَآءِ قَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ ثُمَّ قَالَ لِي كَانَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ كَأَنَّهُ خُلِقَ مِنْ كُلِّ قَلْبٍ فَهُوَ يُغَنِّي لَهُ بِمَا يَشْتَهِي ✿ أَخْبَرَنِي جَحْظَةُ قَالَ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ يَحْيَى ٱلْمُنَجِّمُ قَالَ أَرْسَلَنِي مُحَمَّدُ بْنُ ٱلْحُسَيْنِ بْنِ مُصْعَبٍ إِلَى إِسْحَاقَ أَسْأَلُهُ عَنْ لَحْنِهِ وَلَحْنِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ فِي ✿ تَشَكَّى ٱلْكُمَيْتُ ٱلْجَرْيَ لَمَّا جَهَدْتُهُ ✿ أَيُّهُمَا أَحْسَنُ فَصِرْتُ إِلَيْهِ فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ لِي يَا أَبَا ٱلْحَسَنِ وَٱللّٰهِ لَقَدْ أَخَذْتُ بِخِطَامِ رَاحِلَتِهِ فَزَعْزَعْتُهَا وَأَنَخْتُهَا وَقُمْتُ بِهَا فَمَا بَلَغْتُهُ فَرَجَعْتُ إِلَى مُحَمَّدِ بْنِ ٱلْحُسَيْنِ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ وَٱللّٰهِ إِنَّهُ لَيَعْلَمُ أَنَّ لَحْنَهُ أَحْسَنُ مِنْ لَحْنِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَلَقَدْ تَحَامَلَ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ عَلَى نَفْسِهِ وَلٰكِنْ لَا يَدَعُ تَعَصُّبَهُ لِلْقُدَمَآءِ وَقَدْ أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ عَلِيٍّ وَقَدْ صَدَقَ مُحَمَّدُ بْنُ ٱلْحُسَيْنِ لِأَنَّهُ قَلَّ مَا يَجِيءُ فِي صَوْتٍ وَاحِدٍ لَحْنَانِ يَسْقُطُ خَبَرُهُمَا وَٱلَّذِي فِي أَيْدِي ٱلنَّاسِ ٱلْآنَ لَحْنُ إِسْحَاقَ وَقَدْ تُرِكَ لَحْنُ ٱبْنِ سُرَيْجٍ فَقَلَّ مَنْ يَسْمَعُهُ إِلَّا مِنَ ٱلْعَجَآئِزِ ٱلْمُتَقَدِّمَاتِ وَمَشَايِخِ ٱلْمُغَنِّينَ هٰذَا أَوْ نَحْوُهُ ✿ وَأَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ عَلِيٍّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أَيُّوبَ ٱلْمَدَنِيُّ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ

بُسْتَانِ بْنِ عَامِرٍ ✿ قَالَ إِسْحَاقُ وَحَدَّثَنِى ٱلْهَيْثَمُ بْنُ عَدِىٍّ عَنْ صَالِحِ بْنِ حَسَّانَ قَالَ كَانَ عُبَيْدُ بْنُ سُرَيْجٍ مَوْلَى خَالِدِ بْنِ أَسِيدٍ ✿ وَقَالَ إِسْحَاقُ وَحَدَّثَنِى إِبْرَاهِيمُ بْنُ زِيَادٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَلَمَةَ ٱلْمَخْزُومِيِّ قَالَ كَانَ فِى عَيْنِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ قَبَلٌ حَلْوٌ لَا يَبْلُغُ أَنْ يَكُونَ حَوَلًا وَغَنَّى فِى خِلَافَةِ عُثْمَانَ وَمَاتَ بَعْدَ قَتْلِ ٱلْوَلِيدِ بْنِ يَزِيدَ وَصَلِعَ فِى حَيَاتِهِ وَكَانَ يَلْبَسُ كُمَّةً مُرَكَّبَةً فَيَكُونُ بِهَا أَحْسَنُ شَىْءٍ وَكَانَ يُلَقَّبُ وَجْهَ ٱلْبَابِ فَلَا يَغْضَبُ مِنْ ذٰلِكَ وَكَانَ أَبُوهُ تُرْكِيًّا ✿ وَقَالَ أَبُو أَيُّوبَ ٱلْمَدَنِيُّ كَانَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ فِيمَا رُوِينَا عَنْ جَمَاعَةٍ مِنَ ٱلْمَكِّيِّينَ مَوْلَى بَنِى جُنْدَعِ بْنِ لَيْثِ بْنِ بَكْرٍ وَكَانَ إِذَا غَنَّى سَدَلَ قِنَاعَهُ عَلَى وَجْهِهِ حَتَّى لَا يُوبَهَ لَهُ وَكَانَ يُوقِعُ بِٱلْقَضِيبِ وَقِيلَ أَنَّهُ كَانَ يَضْرِبُ ٱلْعُودَ وَكَانَتْ عِلَّتُهُ ٱلَّتِى مَاتَ مِنْهَا ٱلْجُذَامَ ✿ قَالَ إِسْحَاقُ وَحَدَّثَنِى أَبِى قَالَ أَخْبَرَنِى مَنْ رَأَى عُودَ ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَكَانَ عَلَى صَنْعَةِ عِيدَانِ ٱلْفُرْسِ وَكَانَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ أَوَّلَ مَنْ ضَرَبَ بِهِ عَلَى ٱلْغِنَآءِ ٱلْعَرَبِىِّ بِمَكَّةَ وَذٰلِكَ لِأَنَّهُ رَآهُ مَعَ ٱلْعَجَمِ ٱلَّذِينَ قَدِمَ بِهِمُ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ لِبِنَآءِ ٱلْكَعْبَةِ فَأَعْجَبَ أَهْلَ مَكَّةَ غِنَآؤُهُمْ فَقَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ أَنَا أَضْرِبُ بِهِ عَلَى غِنَآئِى فَضَرَبَ بِهِ فَكَانَ أَحْذَقَ ٱلنَّاسِ قَالَ إِسْحَاقُ وَذَكَرَ ٱلزُّبَيْرِىُّ أَنَّ أُمَّ ٱبْنِ سُرَيْجٍ مَوْلَاةٌ لِآلِ ٱلْمُطَّلِبِ يُقَالُ لَهَا رَايِقَةُ وَقِيلَ بَلْ أُمُّهُ هِنْدُ أُخْتُ رَايِقَةَ فَمِنْ ثَمَّ قِيلَ أَنَّهُ مَوْلًى لِآلِ ٱلْمُطَّلِبِ بْنِ حَنْطَبٍ وَكَانَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ بَعْدَ وَفَاةِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ جَعْفَرٍ قَدِ ٱنْقَطَعَ إِلَى ٱلْحَكَمِ بْنِ ٱلْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ ٱلْمُطَّلِبِ بْنِ حَنْطَبٍ أَحَدِ بَنِى مَخْزُومٍ وَكَانَ مِنْ سَادَةِ قُرَيْشٍ وَوُجُوهِهَا وَأَخَذَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ ٱلْغِنَآءَ عَنِ ٱبْنِ مُسَجَّحٍ قَالَ إِسْحَاقُ وَأَصْلُ ٱلْغِنَآءِ أَرْبَعَةُ نَفَرٍ مَكِّيَّانِ وَمَدَنِيَّانِ فَٱلْمَكِّيَّانِ ٱبْنُ سُرَيْجٍ وَٱبْنُ مُحْرِزٍ وَٱلْمَدَنِيَّانِ مَعْبَدٌ وَمَالِكٌ قَالَ إِسْحَاقُ وَقَالَ سَلَمَةُ بْنُ نَوْفَلِ بْنِ عُمَارَةَ أَخْبَرَنِى بِذٰلِكَ مَنْ شِئْتَ مِنْ مَشَايِخِنَا أَنَّ يَوْمًا شَهِدَ فِيهِ ٱبْنُ سُرَيْجٍ ٱلْغِنَآءَ فِى خِتَانِ ٱبْنِ مَوْلَاهُ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِى حُسَيْنٍ قَالَ لِأُمِّ ٱلْغُلَامِ خَفِّضِى عَلَيْكِ بَعْدَ ٱلْعَزْمِ وَٱلْكُلْفَةِ فَوَٱللّٰهِ لَأُلْهِيَنَّ نِسَآءَكِ حَتَّى لَا يَدْرِينَ مَا جِئْتِ بِهِ وَلَا مَا عَزَمْتِ عَلَيْهِ قَالَ إِسْحَاقُ وَسَأَلْتُ هِشَامَ بْنَ ٱلْمُرِّيَّةِ وَكَانَ قَدْ عُمِّرَ وَكَانَ عَالِمًا بِٱلْغِنَآءِ لَا يُبَارَى فِيهِ فَقُلْتُ لَهُ مَنْ

ذِكْرُ ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَأَخْبَارُهُ وَنَسَبُهُ

هُوَ عُبَيْدُ بْنُ سُرَيْجٍ وَيُكْنَى أَبَا يَحْيَى مَوْلَى بَنِي نَوْفَلِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ وَذَكَرَ ٱبْنُ ٱلْكَلْبِيِّ عَنْ أَبِيهِ وَأَبِي مِسْكِينٍ أَنَّهُ مَوْلًى لِبَنِي الحَرِثِ بْنِ عَبْدِ ٱلْمُطَّلِبِ ✿ وَأَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ الجَوْهَرِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ شَبَّةَ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى أَبُو غَسَّانَ قَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ مَوْلًى لِبَنِي لَيْثٍ وَوُلِدَ بِمَكَّةَ ✿ وَأَخْبَرَنِي الحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَأَلْتُ الحَسَنَ بْنَ عُتْبَةَ ٱللَّهَبِيَّ عَنِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ فَقَالَ هُوَ مَوْلًى لِبَنِي عَايِذِ بْنِ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ مَخْزُومٍ وَفِي بَنِي عَايِذٍ يَقُولُ ٱلشَّاعِرُ ✿ فَإِنْ تَصْلَحْ فَإِنَّكَ عَايِذِيٌّ ✿ وَصُلْحُ ٱلْعَايِذِيِّ إِلَى فَسَادِ ✿ قَالَ إِسْحَاقُ وَقَالَ سَلَمَةُ بْنُ نَوْفَلِ بْنِ عُمَارَةَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ مَوْلَى عَبْدِ ٱلرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي حُسَيْنِ بْنِ الحَرِثِ بْنِ نَوْفَلٍ أَوْ بْنِ عَامِرِ بْنِ الحَرِثِ بْنِ نَوْفَلِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ ✿ أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ ٱلْمَدَنِيِّ قَالَ ذَكَرَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ زِيَادِ بْنِ عَنْبَسَةَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ ٱلْعَاصِي أَنَّ ٱبْنَ سُرَيْجٍ كَانَ آدَمَ أَحْمَرَ ظَاهِرَ ٱلدَّمِ سِنَاطًا فِي عَيْنِهِ قَبَلٌ وَبَلَغَ خَمْسًا وَثَمَانِينَ سَنَةً وَكَانَ يَلْبَسُ كُمَّةً وَكَانَ أَكْثَرَ مَا يُرَى مُتَقَنِّعًا وَكَانَ مُنْقَطِعًا إِلَى عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ ✿ وَقَالَ ٱبْنُ ٱلْكَلْبِيِّ عَنْ أَبِيهِ كَانَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ مُخَنَّثًا أَحْوَلَ أَعْمَشَ يُلَقَّبُ وَجْهَ ٱلْبَابِ وَصَلِعَ وَكَانَ يَلْبَسُ كُمَّةً وَكَانَ لَا يُغَنِّي إِلَّا مُتَقَنِّعًا مُسْبِلَ ٱلْقِنَاعِ عَلَى وَجْهِهِ ✿ وَقَالَ ٱبْنُ ٱلْكَلْبِيِّ عَنْ أَبِيهِ وَٱبْنِ مِسْكِينٍ كَانَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ أَحْسَنَ ٱلنَّاسِ غِنَاءً وَكَانَ يُغَنِّي مُرْتَجِلًا وَيُوقِعُ بِقَضِيبٍ وَغَنَّى فِي زَمَانِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ وَمَاتَ فِي خِلَافَةِ هِشَامِ بْنِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ ✿ قَالَ إِسْحَاقُ وَكَانَ الحَسَنُ بْنُ عُتْبَةَ ٱللَّهَبِيُّ يَرْوِي مِثْلَ ذَلِكَ وَذَكَرَ أَنَّ قَبْرَهُ بِنَخْلَةَ قَرِيبًا مِنْ

غَنَّى ٱلْغَرِيضُ فِي هَذَيْنِ ٱلْبَيْتَيْنِ لَحْنًا مِنْ خَفِيفِ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو وَعَنِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ وَعَنِ ٱلْهِشَامِيِّ وَغَيْرِهِمْ

أَخْبَرَنِي حَبِيبُ بْنُ نَصْرٍ ٱلْمُهَلَّبِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱلْجَبَّارِ بْنُ سَعِيدٍ ٱلْمُسَاحِقِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ أَبِي عَبْدِ ٱللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ صَفْوَانَ أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ نَظَرَ فِي ٱلطَّوَافِ إِلَى ٱمْرَأَةٍ شَرِيفَةٍ فَرَآهَا أَحْسَنَ خَلْقِ ٱللَّهِ صُورَةً فَذَهَبَ عَقْلُهُ عَلَيْهَا فَكَلَّمَهَا فَلَمْ تُجِبْهُ فَقَالَ فِيهَا

ٱلرِّيحُ تَسْحَبُ أَذْيَالاً وَتَنْشُرُهَا ... يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مِمَّنْ تَسْحَبُ ٱلرِّيحُ
كَيْمَا تَجُرَّ بِنَا ذَيْلاً فَتَطْرَحَنَا ... عَلَى ٱلَّتِي دُونَهَا مُغْبَرَّةٌ سُوحُ
أَنَّى بِقُرْبِكُمْ أَمْ كَيْفَ لِي بِكُمْ ... هَيْهَاتَ ذَلِكَ مَا أَمْسَتْ بِهَا رُوحُ
فَلَيْتَ ضِعْفَ ٱلَّذِي أَلْقَى يَكُونُ بِهَا ... بَلْ لَيْتَ ضِعْفَ ٱلَّذِي أَلْقَى تَبَارِيحُ
إِحْدَى بُنَيَّاتِ عَمِّي دُونَ مَنْزِلِهَا ... أَرْضٌ بِقِيعَانِهَا ٱلْقَيْصُومُ وَٱلشِّيحُ

فَبَلَغَهَا شِعْرُهُ فَجَزِعَتْ مِنْهُ فَقِيلَ لَهَا ٱذْكُرِيهِ لِزَوْجِكِ فَإِنَّهُ سَيُنْكِرُ عَلَيْهِ قَوْلَهُ فَقَالَتْ كَلَّا وَٱللَّهِ لَا أَشْكُوهُ إِلَّا إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ قَالَتِ ٱللَّهُمَّ إِنْ كَانَ نَوَّهَ بِٱسْمِي ظَالِمًا فَٱجْعَلْهُ طَعَامًا لِلرِّيحِ فَضَرَبَ ٱلدَّهْرُ مِنْ ضَرْبِهِ ثُمَّ إِنَّهُ غَدَا يَوْمًا عَلَى فَرَسٍ فَهَبَّتِ ٱلرِّيحُ فَنَزَلَ وَٱسْتَتَرَ بِقَفْلَةٍ فَعَصَفَتِ ٱلرِّيحُ فَخَدَشَهُ غُصْنٌ مِنْهَا فَدَمِيَ وَوَرِمَ بِهِ فَمَاتَ مِنْ ذَلِكَ

وَدَّعَهَا وَبَكَى طَوِيلًا وَقَامَ فَرَكِبَ فَرَسَهُ وَوَقَفَ يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَهُمْ يَرْحَلُونَ ثُمَّ أَتْبَعَهُمْ نَظَرَهُ حَتَّى غَابُوا وَأَنْشَأَ يَقُولُ

يَا صَاحِبَيَّ قِفَا نَسْتَخْبِرِ ٱلطَّلَلَا ... عَنْ حَالِ مَنْ حَلَّهُ بِٱلْأَمْسِ مَا فَعَلَا
فَقَالَ لِي ٱلرَّبْعُ لَمَّا أَنْ وَقَفْتُ بِهِ ... إِنَّ الخَلِيطَ أَجَدَّ ٱلْبَيْنَ فَٱحْتَمَلَا
لَمَّا وَقَفْنَا نُحَيِّيهِمْ وَقَدْ صَرَخَتْ ... هَوَاتِفُ ٱلْبَيْنِ فَٱسْتَوْلَتْ بِهِمْ أُصُلَا
صَدَّتْ بِعَادًا وَقَالَتْ لِلَّتِي مَعَهَا ... بِٱللّٰهِ لُومِيهِ فِي بَعْضِ ٱلَّذِي فَعَلَا
وَحَدِّثِيهِ بِمَا حُدِّثْتُ وَٱسْتَمِعِي ... مَاذَا يَقُولُ وَلَا تُعْيِي بِهِ جَدَلَا
فَإِنَّ عَهْدِي بِهِ وَٱللّٰهِ يَحْفَظُهُ ... وَإِنْ أَتَى ٱلذَّنْبَ مِمَّنْ يَكْرَهُ ٱلْعَذَلَا
قُلْتُ ٱسْمَعِي فَلَقَدْ أَبْلَغْتَ فِي لُطُفٍ ... وَلَيْسَ يَخْفَى عَلَى ذِي ٱللُّبِّ مَنْ هَزَلَا
هٰذَا أَرَادَتْ بِهِ نَجْلًا لِأَعْذِرَهَا ... وَقَدْ أَرَى أَنَّهَا لَمْ تَعْدَمِ ٱلْعِلَلَا
مَا سُمِّيَ ٱلْقَلْبُ إِلَّا مِنْ تَقَلُّبِهِ ... وَلَا ٱلْفُؤَادُ فُؤَادًا غَيْرَ أَنْ عَقَلَا
مَا إِنْ أَطَعْتُ بِهَا بِٱلْغَيْبِ قَدْ عَلِمَتْ ... مَقَالَةَ ٱلْكَاشِحِ ٱلْوَاشِي إِذَا مَحَلَا
إِنِّي لَأَرْجِعُهُ فِيهَا بِسَخْطَتِهِ ... وَقَدْ يُرَى أَنَّهُ قَدِ ٱرْعَوَى زَلَلَا

وَهِيَ قَصِيدَةٌ طَوِيلَةٌ مَذْكُورَةٌ فِي شِعْرِهِ

أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ الجَوْهَرِيُّ وَحَبِيبُ بْنُ نَصْرٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ قَالُوا حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ قَالَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ يَعْلَى قَالَ حَدَّثَنَا كُثَيِّرُ بْنُ كُثَيِّرٍ ٱلسَّهْمِيُّ قَالَ لَمَّا مَاتَتِ ٱلثُّرَيَّا أَتَانِي ٱلْغَرِيضُ فَقَالَ لِي قُلْ أَبْيَاتَ شِعْرٍ أَنُحْ بِهَا عَلَى ٱلثُّرَيَّا فَقُلْتُ

صَوْتٌ

أَلَا يَا عَيْنُ مَا لَكِ تَدْمَعِينَا ... أَمِنْ رَمَدٍ بَكَيْتِ فَتُكْحَلِينَا
أَمَ ٱنْتِ حَزِينَةٌ تَبْكِينَ شَجْوًا ... فَشَجْوُكِ مِثْلُهُ أَبْكَى ٱلْعُيُونَا

وَمِنْهَا قَوْلُهُ صَوْتٌ

فَلَوَتْ رَأْسَهَا ضِرَارًا وَقَالَتْ   لَا وَعَيْشِي لَوْ رَأَيْتُكَ مُتْنَا

حِينَ آثَرْتَ بِٱلْمَوَدَّةِ غَيْرِي   وَتَنَاسَيْتَ وَصْلَنَا وَمَلِلْتَنَا

قَدْ وَجَدْنَاكَ إِذْ خُبِرْتَ مَلُولًا   طَرِفًا لَمْ تَكُنْ كَمَا قُلْتَ قُلْتَنَا

ٱلْغِنَاءُ لِمَالِكٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو ۞ وَفِيهِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ وَكَذَا رَوَتْهُ دَنَانِيرُ عَنْ فُلَيْحٍ ۞ وَقَدْ يَنْسِبُ قَوْمٌ لَحْنَ مَالِكٍ إِلَى ٱلْغَرِيضِ

وَمِنْهَا   صَوْتٌ

يَا خَلِيلَيَّ سَائِلَا ٱلْأَطْلَالَا   وَبِحَلَّا بِٱلرُّومَتَيْنِ أَحَالَا

وَيُرْوَى بِٱلْبَلِيَّتَيْنِ إِنْ أَحْرَنَ سُؤَالَا

وَسَفَاهٌ لَوْلَا ٱلصَّبَابَةُ حَبْسِي   فِي رُسُومِ ٱلدِّيَارِ رَكْبًا عِجَالَا

بَعْدَ مَا أَقْفَرَتْ مِنَ آلِ ٱلثُّرَيَّا   وَأَجَدَّتْ فِيهَا ٱلنِّعَاجُ ظِلَالَا

ٱلْغِنَاءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ هَزَجٌ خَفِيفٌ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ ۞ وَفِيهِ لِلْحَكَمِ ثَقِيلٌ أَوَّلُ مِنْ جَامِعِ أَغَانِيهِ ۞ وَذَكَرَ ٱبْنُ دِينَارٍ أَنَّ فِيهِ لِٱبْنِ عَائِشَةَ لَحْنًا وَلَمْ يُجَنِّسْهُ ۞ وَقَالَ حَبَشٌ فِيهِ لِإِسْحَاقَ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلتَّمِيمِيُّ عَنِ ٱلْقَحْذَمِيِّ عَنْ أَبِي صَالِحٍ ٱلسَّعْدِيِّ قَالَ لَمَّا تَزَوَّجَ سُهَيْلُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ ٱلثُّرَيَّا وَنَقَلَهَا إِلَى ٱلشَّامِ بَلَغَ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ ٱلْخَبَرُ فَأَتَى ٱلْمَنْزِلَ ٱلَّذِي كَانَتِ ٱلثُّرَيَّا تَنْزِلُهُ فَوَجَدَهَا قَدْ رَحَلَتْ مِنْهُ يَوْمَئِذٍ فَخَرَجَ فِي إِثْرِهَا فَلَحِقَهَا عَلَى مَرْحَلَتَيْنِ وَكَانَتْ قَبْلَ ذَلِكَ مُهَاجِرَتَهُ لِأَمْرٍ أَنْكَرَتْهُ عَلَيْهِ فَلَمَّا أَدْرَكَهُمْ نَزَلَ عَنْ فَرَسِهِ وَدَفَعَهُ إِلَى غُلَامِهِ وَمَشَى مُتَنَكِّرًا حَتَّى مَرَّ بِالْخَيْمَةِ فَعَرَفَتْهُ ٱلثُّرَيَّا وَأَثْبَتَتْ حَرَكَتَهُ وَمِشْيَتَهُ فَقَالَتْ لِحَاضِنَتِهَا كَلِّمِيهِ فَسَلَّمَتْ عَلَيْهِ وَسَأَلَتْهُ عَنْ حَالِهِ وَعَاتَبَتْهُ عَلَى مَا بَلَغَ ٱلثُّرَيَّا عَنْهُ فَٱعْتَذَرَ وَبَكَى وَبَكَتِ ٱلثُّرَيَّا وَقَالَتْ لَيْسَ هَذَا وَقْتَ ٱلْعِتَابِ مَعَ وَشْكِ ٱلرَّحِيلِ فَحَادَثَهَا إِلَى طُلُوعِ ٱلْفَجْرِ ثُمَّ

شُقَّ عَنْهَا مُحَقَّقٌ جَنَدِيٌّ فَهْيَ كَٱلشَّمْسِ مِنْ خِلَالِ ٱلسَّحَابِ
ٱلْغِنَآءُ لِلْغَرِيضِ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو

وَمِنْهَا صَوْتٌ

قَالَ لِي صَاحِبِي لِيَعْلَمَ مَا بِي أَتُحِبُّ ٱلْبَتُولَ أُخْتَ ٱلرَّبَابِ
قُلْتُ وَجْدِي بِهَا كَوَجْدِكَ بِٱلْمَآءِ إِذَا مَا مُنِعْتَ بَرْدَ ٱلشَّرَابِ
ٱلْغِنَآءُ لِمَالِكٍ رَمَلٌ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ

وَمِنْهَا صَوْتٌ

أَذْكَرَتْنِي مِنْ بَهْجَةِ ٱلشَّمْسِ لَمَّا بَرَزَتْ مِنْ دُجُنَّةٍ وَسَحَابِ
أَرْهَقَتْ أُمُّ نَوْفَلٍ إِذْ دَعَتْهَا مُهْجَتِي مَا لِقَاتِلِي مِنْ مَتَابِ
حِينَ قَالَتْ لَهَا أَجِيبِي فَقَالَتْ مَنْ دَعَانِي قَالَتْ أَبُو ٱلْخَطَّابِ
ٱلْغِنَآءُ لِلْغَرِيضِ خَفِيفُ رَمَلٍ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ وَحَمَّادِ بْنِ إِسْحَاقَ

وَمِنْهَا قَوْلُهُ صَوْتٌ

مَرْحَبًا ثُمَّ مَرْحَبًا بِٱلَّتِي قَا لَتْ غَدَاةَ ٱلْوَدَاعِ عِنْدَ ٱلرَّحِيلِ
لِلثُّرَيَّا قُولِي لَهُ أَنْتَ هَمِّي وَمُنَى ٱلنَّفْسِ خَالِيًا وَخَلِيلِي
ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ مُحْرِزٍ ثَقِيلٌ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ وَفِيهِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو

وَمِنْهَا صَوْتٌ

زَعَمُوا بِأَنَّ ٱلْبَيْنَ بَعْدَ غَدٍ فَٱلْقَلْبُ مِمَّا أَزْمَعُوا يَجِفُ
تَشْكُو وَنَشْكُو مَا أُحِلَّ بِنَا كُلٌّ لِوَشْكِ ٱلْبَيْنِ يَعْتَرِفُ
حَلَفُوا لَقَدْ قَطَعُوا بِبَيْنِهِمُ وَحَلَفْتُ إِلْفًا مِثْلَ مَا حَلَفُوا
ٱلْغِنَآءُ لِلْغَرِيضِ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى

فبلغ عمر خبرها فجآء الى أخيه الحرث فقال له جعلت فداك ما لك ولأمة الوقّاب أتتك مسلّمة عليك فلعنتها وزجرتها وتهدّدتها وها هي تبكي باكية قال وانّها لهي قال ومن تراها تكون قال فانكسر الحرث عنه وعن لومه

أخبرني عليّ بن صالح قال حدّثني أبو هفّان عن اسحاق بن ابراهيم عن جعفر بن سعيد عن أبي سعيد مولى فايد هكذا قال اسحاق * وأخبرني الحرميّ قال حدّثنا الزبير قال حدّثنا جعفر بن سعيد عن أبي عبيدة بن محمّد بن عمّارة ورواه أيضا حمّاد بن اسحاق عن أبيه عن جعفر بن معبد فقال فيه عن أبي عبيدة العمّاريّ ولم يذكر أبا سعيد مولى فايد قالوا تزوّج سهيل بن عبد العزيز بن مروان الثريّا وقال الزبير بل تزوّجها أبو الأبيض سهيل بن عبد الرحمن بن عوف فحملت اليه وهو بمصر والصواب قول من قال سهيل بن عبد العزيز لأنّه كان هناك بمنزلة ولم يكن لسهيل بن عبد الرحمن هناك موضع فقال عمر

أيّها المنكح الثريّا سهيلا عمرك الله كيف يلتقيان
هي شاميّة اذا ما استقلّت وسهيل اذا استقلّ يمان

الغنآء للغريض خفيف ثقيل بالبنصر وفيه لعبد الله بن العبّاس ثاني ثقيل بالبنصر وأوّل هذه القصيدة

أيّها الطارق الّذي قد عناني بعد ما نام سامر الركبان
زار من نازح بغير دليل يتخطّى اليّ حتّى أتاني

وذكر الرياشيّ عن ابن زكريّاء الغلابيّ عن محمّد بن عبد الرحمن التيميّ عن أبيه عن هشام بن سليمان عن عكرمة بن خالد المخزوميّ قال كان عمر بن أبي ربيعة قد ألحّ على الثريّا بالهوى فشقّ ذلك على أهلها ثمّ انّ مسعدة بن عمرو أخرج عمر الى اليمن في أمر عرض له وتزوّجت الثريّا وهو غايب فبلغه تزوّجها وخروجها الى مصر فقال

تَسْقُطانِ فَقَدِمَ ٱلْبَصْرَةَ فَعُولِجَتَا فَثَبَتَتَا وَٱسْوَدَّتَا فَقَالَ الحَزِينُ ٱلْكِنَانِيُّ يُعَيِّرُهُ بِذٰلِكَ وَكَانَ عَدُوَّهُ وَقَدْ بَلَغَهُ خَبَرُهُ

مَا بَالُ سِنَّيْكَ أَمْ مَا بَالُ كَسْرِهِمَا ... أَهٰكَذَا كُسِرَا فِي غَيْرِ مَا بَأْسِ
أَنَفْحَةٌ مِنْ أَنَاةٍ كُنْتَ تَأْلَفُهَا ... أَمْ نَالَهَا وَسْطَ شُرْبٍ صَدْمَةُ ٱلْكَأْسِ

قَالَ وَلَقِيَهُ الحَزِينُ ٱلْكِنَانِيُّ يَوْمًا فَأَنْشَدَهُ هٰذَيْنِ ٱلْبَيْتَيْنِ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ ٱذْهَبْ وَيْلَكَ فَإِنَّكَ لَا تُحْسِنُ أَنْ تَقُولَ

لَيْتَ هِنْدًا أَنْجَزَتْنَا مَا تَعِدْ ... وَشَفَتْ أَنْفُسَنَا مِمَّا تَجِدْ
وَٱسْتَبَدَّتْ مَرَّةً وَاحِدَةً ... إِنَّمَا ٱلْعَاجِزُ مَنْ لَا يَسْتَبِدْ

لِٱبْنِ سُرَيْجٍ فِي هٰذَا ٱلشِّعْرِ رَمَلٌ بِالخِنْصِرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ وَخَفِيفُ رَمَلٍ فِي هٰذِهِ ٱلْإِصْبَعِ وَهٰذَا المَجْرَى عَنِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ * وَلِمَالِكٍ فِيهِ ثَقِيلٌ أَوَّلُ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ * وَلِمُتَيَّمٍ ثَانِي ثَقِيلٍ عَنِ ٱبْنِ ٱلْمُعْتَزِّ * وَلِأَحْمَدَ بْنِ أَبِي ٱلْعَلَاءِ عَنْ مُخَارِقٍ خَفِيفُ رَمَلٍ لِيَحْيَى ٱلْمَكِّيِّ صَنْعَةُ وَحَكَى بِهِ لَحْنَ * ٱسْلَمِي يَا دَارُ مِنْ هِنْدِ *

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو هِفَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ ٱلْمَوْصِلِيِّ عَنْ رِجَالِهِ ٱلْمَذْكُورِينَ أَنَّ ٱلثُّرَيَّا وَاعَدَتْ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ أَنْ تَزُورَهُ فَجَاءَتْ فِي ٱلْوَقْتِ ٱلَّذِي ذَكَرَتْهُ فَصَادَفَتْ أَخَاهُ الحَرِثَ قَدْ طَرَقَهُ وَأَقَامَ عِنْدَهُ وَوَجَّهَ بِهِ فِي حَاجَةٍ وَنَامَ مَكَانَهُ وَغَطَّى وَجْهَهُ بِثَوْبِهِ فَلَمْ يَشْعُرْ إِلَّا بِٱلثُّرَيَّا قَدْ أَلْقَتْ نَفْسَهَا عَلَيْهِ تُقَبِّلُهُ فَٱنْتَبَهَ وَجَعَلَ يَقُولُ ٱغْرُبِي عَنِّي فَلَسْتُ بِٱلْفَاسِقِ أَخْزَاكُمَا ٱللّٰهُ فَلَمَّا عَلِمَتْ بِٱلْقِصَّةِ ٱنْصَرَفَتْ وَرَجَعَ عُمَرُ فَأَخْبَرَهُ الحَرِثُ بِخَبَرِهَا فَٱغْتَمَّ لِمَا فَاتَهُ مِنْهَا وَقَالَ أَمَّا وَٱللّٰهِ لَا تَمَسُّكَ ٱلنَّارُ أَبَدًا وَقَدْ أَلْقَتْ نَفْسَهَا عَلَيْكَ فَقَالَ لَهُ الحَرِثُ عَلَيْكَ وَعَلَيْهَا لَعْنَةُ ٱللّٰهِ * وَأَخْبَرَنِي بِهٰذِهِ ٱلْقِصَّةِ الحَرَمِيُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَاءِ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ بْنِ بَكَّارٍ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ ٱلرَّبَعِيِّ عَنِ ٱلثِّقَةِ عِنْدَهُ عَنِ ٱبْنِ جُرَيْجٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ حَفْصٍ ٱلثَّقَفِيِّ أَنَّ الحَرِثَ بْنَ عَبْدِ ٱللّٰهِ زَارَ أَخَاهُ ثُمَّ ذَكَرَ نَحْوًا مِنَ ٱلَّذِي ذَكَرَهُ إِسْحَاقُ وَقَالَ فِيهِ

قَالَ أَحْسَنْتَ وَٱلْهَدَايَا وَأَجَادَتْ ثُمَّ أَنْشَدَهُ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ مُتَمَثِّلًا قَوْلَ ٱلشَّاعِرِ

أَرُونِي جَوَادًا مَاتَ هَـزْلًا لَعَلَّنِي ... أَرَى مَا تَرَوْنَ أَوْ بَخِيلًا مُخَلَّدَا

فَلَمَّا بَلَـغَ إِلَى قَوْلِهِ فِي ٱلشِّعْرِ * فِي خَـلَآءٍ مِنَ ٱلْأَنِيسِ وَأَمْنٍ * قَالَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ

أَمْـكَنَتِ ٱلسَّائِبَ ٱلغَرَرُ ... مَنْ عَالَ بَعْدَهَا فَلَا ٱنْجَبَرْ

فَلَمَّا بَلَـغَ إِلَى قَوْلِهِ

فَمَـكَثْنَا كَذَاكَ عِشْرًا تِبَاعًا ... فِي قَضَـآءٍ لِدَيْنِـنَا وَٱقْتَضَيْـنَا

قَالَ أَمَا وَٱللّٰهِ مَا قَضَيْتَهَا ذَهَبًا وَلَا فِضَّةً وَلَا ٱقْتَضَيْتَهَا إِيَّاهُ فَلَا عَرَفَـكُمَا ٱللّٰهُ قَبِيحًا فَلَمَّا بَلَـغَ إِلَى قَوْلِهِ

كَانَ ذَا فِي مَسِيرِنَا إِذْ حَجَجْنَا ... عَلِمَ ٱللّٰـهُ فِيهِ مَا قَدْ نَوَيْنَا

قَالَ إِنَّ ظَاهِرَ أَمْرِكَ يَدُلُّ عَلَى بَاطِنِهِ فَـأَوْرَدَ ٱلتَّفْسِيرَ وَلَئِنْ مُتَّ لَأَمُوتَنَّ مَعَـكَ أُفٍّ لِلدُّنْيَا بَعْدَكَ يَا أَبَا ٱلْخَطَّابِ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ بَلْ عَلَيْهَا بَعْدَكَ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ قَالَ فَلَقِيَ ٱلْحَرِثُ بْنُ خَالِدٍ ٱبْنَ أَبِي عَتِيقٍ فَقَالَ قَدْ بَـلَغَنِي مَا دَارَ بَيْنَـكَ وَبَيْنَ ٱبْنِ أَبِي رَبِيعَةَ فَـكَيْفَ لَمْ تَتَخَلَّلَا مِنِّي فَقَالَ لَهُ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ يَغْفِرُ ٱللّٰهُ لَـكَ أَبَا عَمْرٍو فَإِنَّ ٱبْنَ أَبِي رَبِيعَةَ يُبْرِئُ ٱلْقَرِحَ وَيَضَـعُ ٱلْهِنَـآءَ مَوَاضِعَ ٱلنُّقْبِ وَأَنْتَ جَمِيلُ ٱلْحَفْضِ فَضَحِكَ ٱلْحَرِثُ وَقَالَ حُبُّـكَ لِلشَّيْءِ يُعْمِي وَيُصِمُّ فَقَالَ هَيْهَاتَ أَنَا بِالْحُسْنِ عَالِمٌ نَظَّارْ

وَأَمَّا خَبَرُ ٱلسَّوَادِ فِي ثَنِيَّتَيْ عُمَرَ فَإِنَّ ٱلزُّبَيْرَ بْنَ بَـكَّارٍ ذَكَرَهُ عَنْ عَمِّهِ مُصْعَبٍ فِي خَبَرِهِ أَنَّ ٱمْرَأَةً غَارَتْ عَلَيْهِ فَٱعْتَرَضَتْهُ بِمِسْوَاكٍ كَانَ فِي يَدِهَا فَضَرَبَتْ بِهِ ثَنِيَّتَيْهِ فَٱسْوَدَّتَا * وَذَكَرَ إِسْحَاقُ ٱلْمَوْصِلِيُّ عَنْ أَبِي عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلْمُسَيَّبِيِّ وَأَبِي ٱلْحَسَنِ ٱلْمَدَآيِنِيِّ أَنَّهُ أَتَى ٱلثُّرَيَّا يَوْمًا وَمَعَهُ صَدِيقٌ لَهُ كَانَ يَصْاحِبُهُ وَيَتَوَصَّلُ بِذِكْرِهِ فِي ٱلشِّعْرِ فَلَمَّا كَشَفَتِ ٱلثُّرَيَّا ٱلسِّتْرَ وَأَرَادَتِ ٱلْخُـرُوجَ إِلَيْهِ رَأَتْ صَاحِبَهُ فَـرَجَعَتْ فَقَالَ إِنَّهُ لَيْسَ مِمَّنْ أَحْتَشِمُهُ وَلَا أُخْفِي عَنْهُ شَيْـئًا وَٱسْتَـلْـقَى فَضَحِكَ وَكَانَ ٱلنِّسَـآءُ إِذْذَاكَ يَتَخَتَّمْنَ فِي أَصَابِعِهِنَّ فَخَرَجَتْ إِلَيْهِ فَضَرَبَتْهُ بِظَاهِرِ كَفِّهَا فَأَصَابَتِ ٱلْخَوَاتِيمُ ثَنِيَّتَيْهِ ٱلْعُلْيَيَيْنِ فَنَغَضَتَا وَكَادَتَا

فَوْرِه حَتَّى قَدِمَ مَكَّةَ فَأَتَى عُمَرَ فَقَالَ لَهُ مِنْ أَيْنَ جِئْتَ قَالَ مِنْ حَيْثُ أَرْسَلْتَنِي قَالَ وَأَنَّى ذَلِكَ قَالَ مِنْ عِنْدِ ٱلثُّرَيَّا لِيُفْرِخَ رَوْعُكَ هَذَا كِتَابُهَا بِٱلرِّضَى عَنْكَ إِلَيْكَ

أَخْبَرَنِي الحَسَنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ عَبَايَةَ قَالَ ٱجْتَمَعَ ٱبْنُ عَايِشَةَ وَيُونُسُ وَخَالِدٌ عِنْدَ حَسَنِ بْنِ حَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ فَقَالَ الحَسَنُ لِٱبْنِ عَايِشَةَ غَنِّنِي * مَنْ رَسُولِي إِلَى ٱلثُّرَيَّا * فَسَكَتَ وَلَمْ يُجِبْهُ فَقَالَ لَهُ جَلِيسٌ لَهُ أَيَقُولُ لَكَ غَنِّنِي فَلَا تُجِيبُهُ فَسَكَتَ فَقَالَ لَهُ الحَسَنُ وَيْحَكَ أَبِكَ خِبَالٌ كَانَ وَٱللّٰهِ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ أَجْوَدَ مِنْكَ بِمَا عِنْدَهُ فَإِنَّهُ لَمَّا سَمِعَ ٱلشِّعْرَ قَالَ لِٱبْنِ أَبِي رَبِيعَةَ أَنَا رَسُولُكَ إِلَيْهَا فَمَضَى نَحْوَ ٱلثُّرَيَّا حَتَّى أَدَّى رِسَالَتَهُ وَأَنْتَ مَعَنَا فِي المَجْلِسِ تَبْخَلُ بِأَنْ تُغَنِّيَهُ لَنَا فَقَالَ لَهُ لَمْ أَذْهَبْ حَيْثُ ظَنَنْتَ إِنَّمَا كُنْتُ أَتَخَيَّرُ أَيَّ ٱلصَّوْتَيْنِ أُغَنِّي قَوْلَهُ

مَنْ رَسُولِي إِلَى ٱلثُّرَيَّا فَإِنِّي   ضَاقَنِي ٱلْهَمُّ وَٱعْتَرَتْنِي ٱلْغُمُومُ
يَعْلَمُ ٱللّٰهُ أَنَّنِي مُسْتَهَامٌ   بِهَوَاكُمْ وَأَنَّنِي مَرْحُومُ

أَمْ قَوْلَهُ

مَنْ رَسُولِي إِلَى ٱلثُّرَيَّا فَإِنِّي   ضِقْتُ ذَرْعًا بِهَجْرِهَا وَٱلْكِتَابِ

فَقَالَ لَهُ الحَسَنُ أَسَأْنَا بِكَ ٱلظَّنَّ أَبَا جَعْفَرٍ فَغَنِّهِمَا جَمِيعًا لَنَا فَغَنَّاهُمَا فَقَالَ لَهُ الحَسَنُ لَوْ لَا أَنَّكَ تَغْضَبُ إِذَا قُلْنَا لَكَ أَحْسَنْتَ لَقُلْتُ لَكَ أَحْسَنْتَ وَٱللّٰهِ قَالَ وَلَمْ يَزَلْ يُرَدِّدُهُمَا بَقِيَّةَ يَوْمِهِ .

أَخْبَرَنِي الحَرَمِيُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَاءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِسْحَاقَ ٱلرَّبَعِيُّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَنْشَدَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ ٱبْنَ أَبِي عَتِيقٍ قَوْلَهُ

لَمْ تَرَ ٱلْعَيْنُ لِلثُّرَيَّا شَبِيهًا   بِمَسِيلِ ٱلتِّلَاعِ يَوْمَ ٱلْتَقَيْنَا

فَلَمَّا بَلَغَ إِلَى قَوْلِهِ

ثُمَّ قَالَتْ لِأُخْتِهَا قَدْ ظَلَمْنَا   إِنْ رَدَدْنَاهُ خَايِبًا وَٱعْتَدَيْنَا

حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ نُعَيْمٍ قَالَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْحَاقَ ٱلْمُقْرِئُ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ٱلْجُمَحِيُّ وَأَخْبَرَنِي بِهِ ٱلْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ عَبَايَةَ وَأَخْبَرَنِي بِهِ ٱلْحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ عَنْ مُؤْمِنِ بْنِ عُمَرَ بْنِ أَفْلَحَ عَنْ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ عِمْرَانَ قَالُوا قَدِمَ ٱبْنُ أَبِي رَبِيعَةَ ٱلْمَدِينَةَ فَنَزَلَ عَلَى ٱبْنِ أَبِي عَتِيقٍ وَهُوَ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ فَلَمَّا ٱسْتَلْقَى قَالَ أَوَّهِ * مَنْ رَسُولِي إِلَى ٱلثُّرَيَّا فَإِنِّي * ضِقْتُ ذَرْعًا بِهَجْرِهَا وَٱلْكِتَابِ * فَقَالَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ كُلُّ مَمْلُوكٍ لِي حُرٌّ إِنْ بَلَّغَهَا ذَاكَ غَيْرِي فَخَرَجَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِٱلْمُصَلَّى مَرَّ بِنُصَيْبٍ وَهُوَ وَاقِفٌ فَقَالَ يَا أَبَا مِحْجَنٍ قَالَ لَبَّيْكَ قَالَ أَتُودِعُ إِلَى سَلْمَى شَيْئًا قَالَ نَعَمْ قَلَ وَمَا ذَاكَ قَالَ تَقُولُ لَهَا يَا ٱبْنَ ٱلصِّدِّيقِ أَنَّكَ مَرَرْتَ بِي فَقُلْتُ أَتُودِعُ إِلَيْهَا شَيْئًا فَقُلْتُ

أَتَصْبِرُ عَنْ سَلْمَى وَأَنْتَ صَبُورُ   وَأَنْتَ بِحُسْنِ ٱلْعَزْمِ مِنْكَ جَدِيرُ

فَكِدتُّ وَلَمْ أُخْلَقْ مِنَ ٱلطَّيْرِ إِنْ بَدَا   سَنَا بَارِقٍ نَحْوَ ٱلْحِجَازِ أَطِيرُ

فَمَرَّ بِسَلْمَى وَهِيَ فِي قَرْيَةٍ يُقَالُ لَهَا ٱلْقَسْرِيَّةُ فَأَبْلَغَهَا ٱلرِّسَالَةَ فَزَفَرَتْ زَفْرَةً كَادَتْ تَفَرَّقُ بَيْنَ أَضْلَاعِهَا فَقَالَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ كُلُّ مَمْلُوكٍ لِي حُرٌّ إِنْ لَمْ يَكُنْ جَوَابُكِ أَحْسَنَ مِنْ رِسَالَتِهِ وَلَوْ سَمِعَكِ ٱلْآنَ لَنَعَقَ وَصَارَ غُرَابًا ثُمَّ مَضَى إِلَى ٱلثُّرَيَّا فَأَبْلَغَ ٱلْكِتَابَ فَقَالَتْ لَهُ أَمَا وَجَدَ رَسُولًا أَصْغَرَ مِنْكَ ٱنْزِلْ فَأَرِحْ فَقَالَ فَلَسْتُ إِذًا بِرَسُولٍ وَسَأَلَهَا أَنْ تَرْضَى عَنْهُ فَفَعَلَتْ قَالَ ٱلزُّبَيْرُ فِي خَبَرِهِ فَقَالَ لَهَا أَنَا رَسُولُ ٱبْنِ أَبِي رَبِيعَةَ إِلَيْكِ وَأَنْشَدَهَا ٱلْأَبْيَاتَ وَقَالَ لَهَا خَشِيتُ أَنْ تُضَيِّعَ هٰذِهِ ٱلرِّسَالَةَ فَقَالَتْ أَدَّى ٱللّٰهُ عَنْ أَمَانَتِكَ قَالَ فَمَا جَوَابُ مَا تَجَشَّمْتُهُ إِلَيْكِ قَالَتْ تُنْشِدُهُ قَوْلَهُ فِي رَمْلَةَ * وَجَلَا بُرْدُهَا وَقَدْ حَسَرَتْهُ * نُورَ بَدْرٍ يُضِيءُ لِلنَّاظِرِينَا * فَقَالَ أُعِيذُكِ بِٱللّٰهِ يَا ٱبْنَةَ أَخِي أَنْ تُقَلِّبِينِي بِٱلْمَثَلِ ٱلسَّائِرِ قَالَتْ وَمَا ذٰلِكَ قَالَ حَرِيصٌ لَا يَرَى عَمَلَهُ قَالَتْ فَمَا تَشَآءُ قَالَ تَكْتُبِينَ إِلَيْهِ بِٱلرِّضَى عَنْهُ كِتَابًا يَصِلُ عَلَى يَدَيَّ فَفَعَلَتْ فَأَخَذَ ٱلْكِتَابَ وَرَجَعَ مِنْ

* أُبَادِرُ حَبْلَ ٱلْوُدِّ أَنْ يَتَقَبَّضَا * وَمَا حَلَاوَةُ ٱلدُّنْيَا إِنْ تَمَّ ٱنْصِدَاعُ بَيْنَ عُمَرَ وَٱلثُّرَيَّا فَقَدِمْنَا مَكَّةَ لَيْلًا غَيْرَ مُحْرِمِينَ فَدَقَّ عَلَى عُمَرَ بَابَهُ فَخَرَجَ إِلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَلَمْ يَنْزِلْ عَنْ رَاحِلَتِهِ وَقَالَ ٱرْكَبْ أُصْلِحْ بَيْنَكَ وَبَيْنَ ٱلثُّرَيَّا فَأَنَا رَسُولُكَ ٱلَّذِى سَأَلْتَ عَنْهُ فَرَكِبَ مَعَنَا وَقَدِمْنَا ٱلطَّائِفَ وَقَدْ كَانَ عُمَرُ أَرْضَى أُمَّ نَوْفَلٍ فَكَانَتْ تَطْلُبُ لَهُ ٱلْحِيَلَ لِإِصْلَاحِهَا فَلَمْ يُمْكِنْهَا فَقَالَ ٱبْنُ أَبِى عَتِيقٍ لِلثُّرَيَّا هٰذَا عُمَرُ قَدْ جَشَّمَنِى ٱلسَّفَرَ مِنَ ٱلْمَدِينَةِ إِلَيْكِ فَجِئْتُ بِهِ مُعْتَرِفًا لَكِ بِذَنْبٍ لَمْ يَجْنِهِ مُعْتَذِرًا إِلَيْكِ مِنْ إِسَاءَتِكِ إِلَيْهِ فَدَعِينِى مِنَ ٱلتَّعْدَادِ وَٱلتَّرْدَادِ فَإِنَّهُ مِنَ ٱلشُّعَرَاءِ ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ فَصَالَحَتْهُ أَحْسَنَ صُلْحٍ وَأَتَمَّهُ وَأَجْمَلَهُ وَكَرَرْنَا إِلَى مَكَّةَ فَلَمْ يَنْزِلْهَا ٱبْنُ أَبِى عَتِيقٍ حَتَّى رَحَلَ وَزَادَ عُمَرُ فِى أَبْيَاتِهِ

أَرْهَقَتْ أُمُّ نَوْفَلٍ إِذْ دَعَتْهَا مُهْجَتِى مَا لِقَاتِلِى مِنْ مَتَابِ
حِينَ قَالَتْ لَهَا أَجِيبِى فَقَالَتْ مَنْ دَعَانِى قَالَتْ أَبُو ٱلْخَطَّابِ
فَٱسْتَجَابَتْ عِنْدَ ٱلدُّعَاءِ كَمَا لَ بَّى رِجَالٌ يَرْجُونَ حُسْنَ ٱلثَّوَابِ

قَالَ ٱلزُّبَيْرُ وَمَا دَعَتْهَا أُمُّ نَوْفَلٍ إِلَّا لِٱبْنِ أَبِى عَتِيقٍ وَلَوْ دَعَتْهَا لِعُمَرَ مَا ٱسْتَجَابَتْ قَالَ وَسَأَلْتُ عُمَرَ عَنْ أُمِّ نَوْفَلٍ فَقَالَ هِىَ أُمُّ وَلَدِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ ٱلْحَرِثِ أَبِى ٱلثُّرَيَّا وَسَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِهِ * كَمَا لَبَّى رِجَالٌ يَرْجُونَ حُسْنَ ٱلثَّوَابِ * فَقَالَ كَرَّرْنَ فِى ٱلتَّلْبِيَةِ كَمَا يَفْعَلُ ٱلْمُحْرِمُ فَقَالَتْ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ * أَخْبَرَنِى حَبِيبُ بْنُ نَصْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ عَنْ عَمِّهِ أَنَّ بَعْضَ ٱلْمَكِّيِّينَ قَالَ كَانَتِ ٱلثُّرَيَّا تُصَبُّ عَلَيْهَا جَرَّةُ مَاءٍ وَهِىَ قَائِمَةٌ فَلَا يُصِيبُ ظَاهِرَ فَخِذَيْهَا مِنْهُ شَىْءٌ مِنْ عِظَمِ عَجِيزَتِهَا * وَأَخْبَرَنِى حَبِيبُ بْنُ نَصْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بِخَبَرِ ٱلثُّرَيَّا هٰذَا مَعَ عُمَرَ فَذَكَرَ نَحْوًا مِمَّا ذَكَرَهُ ٱلزُّبَيْرُ فَقَالَ فِيهِ لَمَّا أَنَاخَ ٱبْنُ أَبِى عَتِيقٍ بِبَابِ ٱلثُّرَيَّا أَرْسَلَتْ إِلَيْهِ مَا حَاجَتُكَ قَالَ أَنَا رَسُولُ عُمَرَ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ وَأَنْشَدَهَا ٱلشِّعْرَ فَقَالَتْ ٱبْنُ أَبِى رَبِيعَةَ فَارِغٌ وَنَحْنُ فِى شُغْلٍ فَٱنْزِلْ بِنَا فَقَالَ مَا أَنَا إِذًا بِرَسُولٍ ثُمَّ كَرَّ رَاجِعًا إِلَى ٱبْنِ أَبِى رَبِيعَةَ بِمَكَّةَ وَأَخْبَرَهُ ٱلْخَبَرَ وَأَصْلَحَ بَيْنَهُمَا

قَالَتْ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ قَالَ وَبِمَ عَرَفْتِنِي قَالَتْ بِسَوَادِ ثَنِيَّتِكَ وَبِهَيْئَتِكَ ٱلَّتِي لِقُرَيْشٍ فَأَنْشَأَ يَقُولُ

قُلْنَ مَنْ أَنْتُمْ فَصَدَّتْ وَقَالَتْ أَمُبِدٌّ سُؤَالُكَ ٱلْعَالَمِينَا

وَذَكَرَ ٱلْأَبْيَاتَ وَلَمْ يَزَلْ عُمَرُ بِهَا حَتَّى تَزَوَّجَهَا وَوَلَدَتْ لَهُ قَالَ فَلَمَّا صَرَمَتِ ٱلثُّرَيَّا عُمَرَ قَالَ فِيهَا

صَوْتٌ

مَنْ رَسُولِي إِلَى ٱلثُّرَيَّا فَإِنِّي ضِقْتُ ذَرْعًا بِهَجْرِهَا وَٱلْكِتَابِ
سَلَبَتْنِي مُجَاجَةُ ٱلْمِسْكِ عَقْلِي فَسَلُوهَا مَا ذَا أَحَلَّ ٱغْتِصَابِي
وَهْيَ مَكْنُونَةٌ تَحَيَّرَ مِنْهَا فِي أَدِيمِ ٱلْخَدَّيْنِ مَآءُ ٱلشَّبَابِ
أَبْرَزُوهَا مِثْلَ ٱلْمَهَاةِ تُهَادَى بَيْنَ خَمْسٍ كَوَاعِبَ أَتْرَابِ
ثُمَّ قَالُوا تُحِبُّهَا قُلْتُ بَهْرًا عَدَدَ ٱلْقَطْرِ وَٱلْحَصَى وَٱلتُّرَابِ

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ أَوَّلُ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو وَذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّهُ لِمَالِكٍ

أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَآءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ حَدَّثَنِي مُؤْمِنُ بْنُ عُمَرَ بْنِ أَفْلَحَ مَوْلَى فَاطِمَةَ بِنْتِ ٱلْوَلِيدِ قَالَ أَخْبَرَنِي بِلَالٌ مَوْلَى ٱبْنِ أَبِي عَتِيقٍ قَالَ أَنْشَدَنِي ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ قَوْلَ عُمَرَ

مَنْ رَسُولِي إِلَى ٱلثُّرَيَّا فَإِنِّي ضِقْتُ ذَرْعًا بِهَجْرِهَا وَٱلْكِتَابِ

فَقَالَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ إِيَّايَ أَرَادَ وَبِي نَوَّهَ لَا جَرَمَ وَٱللّٰهِ لَا أَذُوقُ أَكَالًا حَتَّى أَشْخَصَ وَأُصْلِحَ بَيْنَهُمَا وَنَهَضَ وَنَهَضْتُ مَعَهُ فَجَآءَ إِلَى قَوْمٍ مِنْ بَنِي ٱلدِّيلِ بْنِ بَكْرٍ لَمْ تَكُنْ تُفَارِقُهُمْ نَجَآئِبُ لَهُمْ فُرَّهٌ يُكْرُونَهَا فَٱكْتَرَى مِنْهُمْ رَاحِلَتَيْنِ وَأَغْلَى لَهُمْ فَقُلْتُ لَهُ ٱسْتَوْضِعْهُمْ أَوْ دَعْنِي أُمَاكِسْهُمْ فَقَدِ ٱشْتَطُّوا عَلَيْكَ فَقَالَ وَيْحَكَ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ ٱلْمِكَاسَ لَيْسَ مِنْ أَخْلَاقِ ٱلْكِرَامِ ثُمَّ رَكِبَ إِحْدَاهُمَا وَرَكِبْتُ ٱلْأُخْرَى فَسَارَ سَيْرًا شَدِيدًا فَقُلْتُ لَهُ أَبْقِ عَلَى نَفْسِكَ فَإِنَّهُ مَا تُرِيدُ لَيْسَ يَفُوتُكَ قَالَ وَيْحَكَ

الخَوَارِجَ مَعَ أَبِي فُدَيْكٍ كَذَا وَصَنَعْتَ كَذَا يَذْكُرُ شَجَاعَتَهُ وَإِقْدَامَهُ فَقَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ أَنَا أَعْلَمُ أَنَّكَ أَشْجَعُ ٱلنَّاسِ وَأَعْرِفُ لَكَ يَوْمًا هُوَ أَعْظَمُ مِنْ ذٰلِكَ ٱلْيَوْمِ ٱلَّذِى ذَكَرْتَهُ قَالَ وَمَا هُوَ قَالَتْ يَوْمُ ٱجْتَلَيْتَ رَمْلَةَ وَأَقْدَمْتَ عَلَى وَجْهِهَا وَأَنْفِهَا * قَالَ مُصْعَبٌ وَحَدَّثَنِى يَعْقُوبُ بْنُ إِسْحَاقَ قَالَ لَمَّا بَلَغَ ٱلثُّرَيَّا قَوْلُ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ

وَجَلَا بُرْدُهَا وَقَدْ حَسَرَتْهُ نُورَ بَدْرٍ يُضِىءُ لِلنَّاظِرِينَا

قَالَتْ أُفٍّ لَهُ مَا أَكْذَبَهُ أَوَتَرْتَفِعُ حُسْنًا بِصِفَتِهِ لَهَا بَعْدَ رَمْلَةَ * وَذَكَرَ ٱبْنُ أَبِي حَسَّانَ عَنِ ٱلرِّيَاشِيِّ عَنِ ٱلْعَبَّاسِ بْنِ بَكَّارٍ عَنِ ٱبْنِ دَأْبٍ أَنَّ هٰذَا ٱلشِّعْرَ قَالَهُ عُمَرُ فِي ٱمْرَأَةٍ مِنْ بَنِي جُمَحَ كَانَ أَبُوهَا مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ فَوُلِدَتْ لَهُ جَارِيَةٌ لَمْ يُولَدْ مِثْلُهَا بِالحِجَازِ حُسْنًا فَقَالَ أَبُوهَا كَأَنِّى بِهَا وَقَدْ كَبِرَتْ فَشَبَّبَ بِهَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ وَفَضَحَهَا وَنَوَّهَ بِٱسْمِهَا كَمَا فَعَلَ بِنِسَآءِ قُرَيْشٍ وَٱللّٰهِ لَا أَقَمْتُ بِمَكَّةَ فَبَاعَ ضَيْعَةً لَهُ بِٱلطَّائِفِ وَمَكَّةَ وَرَحَلَ بِٱبْنَتِهِ إِلَى ٱلْبَصْرَةِ فَأَقَامَ بِهَا وَٱبْتَاعَ هُنَاكَ ضَيْعَةً وَنَشَأَتْ ٱبْنَتُهُ مِنْ أَجْمَلِ نِسَآءِ أَهْلِ زَمَانِهَا وَمَاتَ أَبُوهَا فَلَمْ تَرَ أَحَدًا مِنْ بَنِي جُمَحَ حَضَرَ جِنَازَتَهُ وَلَا وَجَدَتْ لَهَا مُسْعِدًا وَلَا عَلَيْهَا دَاخِلًا فَقَالَتْ لِدَايَةٍ لَهَا سَوْدَآءَ مَنْ نَحْنُ وَمِنْ أَيِّ ٱلْبِلَادِ نَحْنُ فَخَبَّرَتْهَا فَقَالَتْ لَا جَرَمَ وَٱللّٰهِ لَا أَقَمْتُ فِي هٰذَا ٱلْبَلَدِ ٱلَّذِى أَنَا فِيهِ غَرِيبَةٌ فَبَاعَتِ ٱلضَّيْعَةَ وَٱلدَّارَ وَخَرَجَتْ فِي أَيَّامِ الحَجِّ وَكَانَ عُمَرُ يَقْدُمُ فَيَعْتَمِرُ فِي ذِى ٱلْقَعْدَةِ وَيَحِلُّ وَيَلْبَسُ تِلْكَ الحُلَلَ وَٱلْوَشْيَ وَيَرْكَبُ ٱلنَّجَائِبَ المَخْضُوبَةَ بِالحِنَّآءِ عَلَيْهَا ٱلْقُطُوعُ وَٱلدِّيبَاجُ وَيُسْبِلُ لِمَّتَهُ وَيَلْقَى ٱلْعِرَاقِيَّاتِ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ ذَاتِ عِرْقٍ مُحْرِمَاتٍ وَيَلْقَى ٱلْمَدَنِيَّاتِ إِلَى مَرٍّ وَيَلْقَى ٱلشَّامِيَّاتِ إِلَى ٱلْكَدِيدِ فَخَرَجَ يَوْمًا لِلْعِرَاقِيَّاتِ فَإِذَا قُبَّةٌ مَكْشُوفَةٌ فِيهَا جَارِيَةٌ كَأَنَّهَا ٱلْقَمَرُ تُعَادِلُهَا جَارِيَةٌ سَوْدَآءُ كَٱلسُّبْجَةِ فَقَالَ لِلسَّوْدَآءِ مَنْ أَنْتِ وَمِنْ أَيْنَ أَنْتِ حَالَةٌ فَقَالَتْ لَقَدْ أَطَالَ ٱللّٰهُ تَعَبَكَ إِنْ كُنْتَ تَسْأَلُ هٰذَا ٱلْعَالَمَ مَنْ هُمْ وَمِنْ أَيْنَ هُمْ قَالَ فَأَخْبِرِينِي عَسَى أَنْ يَكُونَ لِذٰلِكَ شَأْنٌ قَالَتْ نَحْنُ مِنْ أَهْلِ ٱلْعِرَاقِ فَأَمَّا ٱلْأَصْلُ وَٱلْبَيْتُ فَمَكَّةُ وَقَدْ رَجَعْنَا إِلَى ٱلْأَصْلِ وَرَحَلْنَا إِلَى بَلَدِنَا فَضَحِكَ فَلَمَّا نَظَرَتْ إِلَى سَوَادِ ثَنِيَّتِهِ قَالَتْ قَدْ عَرَفْنَاكَ قَالَ وَمَنْ أَنَا

ثُمَّ ذَكَرَ نِسْوَةً مِنْ قُرَيْشٍ فَسَاقَهُنَّ فِي شِعْرِهِ مِنَ ٱلْحَجِّ حَتَّى بَلَغَ بِهِنَّ إِلَى مَلَلٍ ثُمَّ أَشْفَقَ فَجَازَ وَلَمْ يَزِدْ عَلَى ذَلِكَ وَهُوَ قَوْلُهُ فِي قَصِيدَتِهِ ٱلَّتِي أَوَّلُهَا

مَا عَنَاكَ ٱلْغَدَاةَ مِنْ أَطْلَالِ ‏ ‏ دَارِسَاتِ ٱلْمَقَامِ مُذْ أَحْوَالِ

قَالَ فِيهَا ‏ ‏ صَوْتٌ

قُمْ تَأَمَّلْ فَأَنْتَ أَبْصَرُ مِنِّي ‏ ‏ هَلْ تَرَى بِٱلْغُمَيْمِ مِنْ أَجْمَالِ

قَاصِيَاتٍ لُبَانَةً مِنْ مُنَاخٍ ‏ ‏ وَطَوَافٍ وَمَوْقِفٍ بِالْجِبَالِ

قِلْنَ عُسْفَانَ ثُمَّ رُحْنَ سِرَاعًا ‏ ‏ هَابِطَاتٍ عَشِيَّةً مِنْ غَزَالِ

وَارِدَاتِ ٱلْكَدِيدَ مُجْتَزِعَاتٍ ‏ ‏ جُزْنَ وَادِي ٱلْحُجُونِ بِٱلْأَثْقَالِ

مُقْبِلَاتٍ وَهُنَّ مُتَّسِقَاتٌ ‏ ‏ كَٱلْعَدَوْلِيِّ لَاحِقَاتٍ ٱلتَّوَالِي

طَالِعَاتِ ٱلْغُمَيْسِ مِنْ عَبُّودٍ ‏ ‏ سَالِكَاتِ ٱلْخَوِيِّ مِنْ أَمْلَالِ

فَسَقَى ٱللَّهُ مُنْتَوَى أُمِّ عَمْرٍو ‏ ‏ حَيْثُ أَمَّتْ بِهَا صُدُورُ ٱلرِّجَالِ

حَبَّذَا هُنَّ مِنْ لُبَانَةِ قَلْبِي ‏ ‏ وَجَدِيدُ ٱلشَّبَابِ مِنْ سِرْبَالِي

رُبَّ يَوْمٍ رَأَيْتُهُنَّ جَمِيعًا ‏ ‏ عِنْدَ بَيْضَاءَ رَخْصَةٍ مِكْسَالِ

غَيْرِ أَنِّي ٱمْرُؤٌ تَعَمَّمْتُ حِلْمًا ‏ ‏ يَكْرَهُ ٱلْجَهْلَ وَٱلصِّبَا أَمْثَالِي

غَنَّى ٱبْنُ سُرَيْجٍ فِي ٱلثَّلَاثَةِ ٱلْأَبْيَاتِ ٱلْأُوَلِ خَفِيفَ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو وَيُونُسَ * وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِيُّ أَنَّ فِيهِ لِلْحَجَبِيِّ رَمَلًا بِٱلْبِنْصِرِ * قَالُوا فَلَمَّا هَجَرَتِ ٱلثُّرَيَّا عُمَرَ قَالَ فِي ذَلِكَ

مَنْ رَسُولِي إِلَى ٱلثُّرَيَّا فَإِنِّي ‏ ‏ ضِقْتُ ذَرْعًا بِهَجْرِهَا وَٱلْكِتَابِ

فَبَلَغَ ٱبْنَ أَبِي عَتِيقٍ قَوْلُهُ فَمَضَى حَتَّى أَصْلَحَ بَيْنَهُمَا * وَهَذِهِ ٱلْأَبْيَاتُ تُذْكَرُ مَعَ مَا فِيهَا مِنَ ٱلْغِنَاءِ وَمَعَ خَبَرِ إِصْلَاحِ ٱبْنِ أَبِي عَتِيقٍ بَيْنَهُمَا بَعْدَ ٱنْقِضَاءِ خَبَرِ رَمْلَةَ ٱلَّتِي ذَكَرَهَا عُمَرُ فِي شِعْرِهِ * قَالَ مُصْعَبُ بْنُ عَبْدِ ٱللَّهِ فِي خَبَرِهِ وَكَانَتْ رَمْلَةُ جَهْمَةَ ٱلْوَجْهِ عَظِيمَةَ ٱلْأَنْفِ حَسَنَةَ ٱلْجِسْمِ وَتَزَوَّجَهَا عُمَرُ بْنُ عُبَيْدِ ٱللَّهِ بْنِ مَعْمَرٍ وَتَزَوَّجَ عَائِشَةَ بِنْتَ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ ٱللَّهِ وَجَمَعَ بَيْنَهُمَا فَقَالَ يَوْمًا لِعَائِشَةَ فَعَلْتُ فِي مُحَارَبَتِي

غنّى مَعْبَدٌ فِي ٱلْبَيْتَيْنِ ٱلْأَوَّلَيْنِ خَفِيفَ ثَقِيلٍ أَوَّلَ بِٱلْوُسْطَى فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ * وَغَنَّى فِي ٱلثَّانِي وَمَا بَعْدَهُ ٱبْنُ سُرَيْجٍ خَفِيفَ ثَقِيلٍ أَوَّلَ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْهُ أَيْضًا * وَذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّ فِيهِ لِلْغَرِيضِ لَحْنًا مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ بِٱلْبِنْصِرِ * قَالَ فَبَلَغَ ذٰلِكَ ٱلثُّرَيَّا بَلَّغَتْهَا إِيَّاهُ أُمُّ نَوْفَلٍ وَكَانَتْ غَضْبَى عَلَيْهِ وَقَدْ كَانَ ٱنْتَشَرَ خَبَرُهُ عَنِ ٱلثُّرَيَّا حَتَّى بَلَغَهَا مِنْ جِهَةِ أُمِّ نَوْفَلٍ وَأَنْشَدَتْهَا قَوْلَهُ * أَصْبَحَ ٱلْقَلْبُ فِي ٱلْحِبَالِ رَهِينَا * مُقْصَدًا يَوْمَ فَارَقَ ٱلظَّاعِنِينَا * قَالَتْ إِنَّهُ لَوَقَاحٌ صَنَعٌ بِلِسَانِهِ وَلَئِنْ سَلِمْتُ لَهُ لَأَرُدَّنَّ مِنْ شَأْوِهِ وَلَأَثْنِيَنَّ مِنْ عِنَانِهِ وَلَأُعَرِّفَنَّهُ نَفْسَهُ فَلَمَّا بَلَغَتْ إِلَى قَوْلِهِ * قُلْنَ مَنْ أَنْتُمُ فَصَدَّتْ وَقَالَتْ * أَمُبِدٌّ سُؤَالُكَ ٱلْعَالَمِينَا * فَقَالَتْ إِنَّهُ لَسَآلٌ مُلِحٌّ قُبْحًا لَهُ وَلَقَدْ أَجَابَتْهُ إِنْ وَفَتْ فَلَمَّا بَلَغَتْ إِلَى قَوْلِهِ * نَحْنُ مِنْ سَاكِنِي ٱلْعِرَاقِ وَكُنَّا * قَبْلَهُ سَاكِنِينَ مَكَّةَ حِينَا * قَالَتْ عُمَرُ بِهِ ٱلْجِهَتَانِ فَلَمَّا بَلَغَتْ إِلَى قَوْلِهِ * قَدْ صَدَقْنَاكَ إِذْ سَأَلْتَ فَمَنْ أَنْـ * ـتَ عَسَى أَنْ يَجُرَّ شَأْنٌ شُؤُونَا * قَالَتْ رَمَتْهُ ٱلْوَرْهَاءُ بِآخِرِ مَا عِنْدَهَا فِي مَقَامٍ وَاحِدٍ وَهَجَرَتْ عُمَرَ

أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَاءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ حَدَّثَنِي مُصْعَبٌ أَنَّ رَمْلَةَ بِنْتَ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ خَلَفٍ حَجَّتْ فَتَعَرَّضَ لَهَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ وَقَالَ فِيهَا

أَصْبَحَ ٱلْقَلْبُ فِي ٱلْحِبَالِ رَهِينَا ... مُقْصَدًا يَوْمَ فَارَقَ ٱلظَّاعِنِينَا

وَقَالَ فِي هٰذِهِ ٱلْقَصِيدَةِ

فَرَأَتْ حِرْصِيَ ٱلْفَتَاةُ فَقَالَتْ ... خَبِّرِيهِ مِنْ أَجْلِ مَنْ تَكْتُمِينَا

نَحْنُ مِنْ سَاكِنِي ٱلْعِرَاقِ وَكُنَّا ... قَبْلَهُ قَاطِنِينَ مَكَّةَ حِينَا

قَدْ صَدَقْنَاكَ إِذْ سَأَلْتَ فَمَنْ أَنْـ ... ـتَ عَسَى أَنْ يَجُرَّ شَأْنٌ شُؤُونَا

قَالَ ٱلزُّبَيْرُ وَرَمْلَةُ هٰذِهِ أُمُّ طَلْحَةِ ٱلطَّلَحَاتِ بْنِ عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ ٱللّٰهِ بْنِ خَلَفٍ ٱلْخُزَاعِيَّةُ قَالَ فَبَلَغَتْ هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتُ كُثَيِّرًا فَغَضِبَ وَقَالَ أَنَا وَٱللّٰهِ أَرَى أَيْضًا أَنْ يَجُرَّ شَأْنٌ شُؤُونَا

فَقُلْتُ لَهُ أَنْ أَلْفِ لِلْعَيْنِ قُرَّةً   فَهَانَ عَلَيْنَا أَنْ تَكِلَّ وَتَسْأَمَا

عَدِمْتُ إِذًا وَفْرِى وَفَارَقْتُ مُهْجَتِى   لَئِنْ لَمْ أَقُلْ قَرْنًا إِنِ ٱللّٰهُ سَلَّمَا

قَالَ مَسْلَمَةُ قُلْتُ لِأَيُّوبَ بْنِ مَسْلَمَةَ أَكَانَتِ ٱلثُّرَيَّا كَمَا يَصِفُ عُمَرُ بْنُ أَبِى رَبِيعَةَ قَالَ فَوْقَ ٱلصِّفَةِ كَانَتْ وَٱللّٰهِ كَمَا قَالَ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ قَيْسٍ

حَبَّذَا ٱلْحَجُّ وَٱلثُّرَيَّا وَمَنْ بِٱ   لْخَيْفِ مِنْ أَجْلِهَا وَمَلْقَى ٱلرِّجَالِ

يَا سُلَيْمَانُ إِنْ تُلَاقِ ٱلثُّرَيَّا   تَلْقَ عَيْشَ ٱلْخُلُودِ قَبْلَ ٱلْهِلَالِ

دُرَّةٌ مِنْ عَقَائِلِ ٱلْبَحْرِ بِكْرٌ   لَمْ يَشِنْهَا مَثَاقِبُ ٱللَّآلِ

تَعْقِدُ ٱلْمِيزَرَ ٱلسُّخَامَ مِنَ ٱلْخَزِّ   زِ عَلَى حَقْوٍ بَادِنٍ مِكْسَالِ

قَالَ إِسْحَاقُ فِى خَبَرِهِ عَمَّنْ أَسْنَدَ إِلَيْهِ أَخْبَارَ عُمَرَ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ وَذَكَرَ مِثْلَهُ ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ فِيمَا حَدَّثَنِى بِهِ عَنْهُ ٱلْحَرَمِىُّ بْنُ أَبِى ٱلْعَلَآءِ فَقَالَ حَدَّثَنِى مُؤْمِنُ بْنُ عُمَرَ بْنِ أَفْلَحَ مَوْلَى فَاطِمَةَ بِنْتِ ٱلْوَلِيدِ بْنِ عَبْدِ شَمْسِ بْنِ ٱلْمُغِيرَةِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ مَخْزُومٍ قَالَ أَخْبَرَنِى بِلَالٌ مَوْلَى أَبِى عَتِيقٍ أَنَّ ٱلْحٰرِثَ بْنَ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عَيَّاشِ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ قَدِمَ مِنَ ٱلْحَجِّ فَأَتَاهُ ٱبْنُ أَبِى عَتِيقٍ يُسَلِّمُ عَلَيْهِ وَأَنَا مَعَهُ فَلَمَّا قَضَى سَلَامَهُ وَمَسْأَلَتَهُ عَنْ حَجِّهِ وَسَفَرِهِ قَالَ لَهُ كَيْفَ تَرَكْتَ أَبَا ٱلْخَطَّابِ عُمَرَ بْنَ أَبِى رَبِيعَةَ قَالَ فِى بُلَهْنِيَةٍ مِنَ ٱلْعَيْشِ قَالَ وَأَنَّى ذٰلِكَ قَالَ حَجَّتْ رَمْلَةُ بِنْتُ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ خَلَفٍ ٱلْخُزَاعِيَّةُ فَقَالَ فِيهَا

صَوْتٌ

أَصْبَحَ ٱلْقَلْبُ فِى ٱلْحِبَالِ رَهِينَا   مُقْصَدًا يَوْمَ فَارَقَ ٱلظَّاعِنِينَا

قُلْتُ مَنْ أَنْتُمُ فَصَدَّتْ وَقَالَتْ   أَمُبِدٌّ سُؤَالُكَ ٱلْعَالَمِينَا

نَحْنُ مِنْ سَاكِنِى ٱلْعِرَاقِ وَكُنَّا   قَبْلَهُ قَاطِنِينَ مَكَّةَ حِينَا

قَدْ صَدَقْنَاكَ إِذْ سَأَلْتَ فَمَنْ أَنْ   تَ عَسَى أَنْ يَجُرَّ شَأْنٌ شُؤُونَا

وَنَرَى أَنَّنَا عَرَفْنَاكَ بِٱلنَّعْ   تِ بِظَنٍّ وَمَا قَتَلْنَا يَقِينَا

بِسَوَادِ ٱلثَّنِيَّتَيْنِ وَنَعْتٍ   قَدْ تَرَاهُ لِنَاظِرٍ مُسْتَبِينَا

مُعَاوِيَةَ ٱمْرَأَةً كَبِيرَةً وَبَيْنَ ذٰلِكَ وَبَيْنَ مَنْ قَتَلَهُ دَاوُدُ بْنُ عَلِيٍّ مِنْ بَنِي أُمَيَّةَ ثَمَنُونَ سَنَةً وَقَدْ شَبَّبَ بِهَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ فِي حَيَاةِ مُعَاوِيَةَ وَأَنْشَدَ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ عَيَّاشٍ شِعْرَهُ فِيهَا وَٱعْتَرَفَ ٱلزُّبَيْرُ فِي خَبَرِهِ أَيْضًا أَنَّ عَبْدَ ٱللّٰهِ بْنَ ٱلْحَرِثِ أَدْرَكَ خِلَافَةَ مُعَاوِيَةَ وَهُوَ شَيْخٌ كَبِيرٌ فَقَوْلُ مَنْ قَالَ أَنَّهَا بِنْتُهُ أَصْوَبُ مِنْ قَوْلِ مَنْ قَرَنَهَا بِمَنْ قَتَلَهُ دَاوُدُ بْنُ عَلِيٍّ وَهٰذَا ٱلْقَوْلُ ٱلَّذِى قُلْتُهُ قَوْلُ ٱبْنِ ٱلْكَلْبِيِّ وَأَبِي ٱلْيَقْظَانِ أَخْبَرَنِي بِهِ ٱلْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ ٱلْحَرِثِ عَنِ ٱلْمَدَائِنِيِّ عَنْ أَبِي ٱلْيَقْظَانِ قَالَ وَحَدَّثَنِي بِهِ جَمَاعَةٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْعِلْمِ بِنَسَبِ قُرَيْشٍ

أَخْبَرَنِى ٱلْحَرَمِىُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَآءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ حَدَّثَنِي مَسْلَمَةُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هِشَامٍ ٱلْمَخْزُومِىُّ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ مَسْلَمَةَ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ كَانَ مُسْتَهْتَرًا بِٱلثُّرَيَّا بِنْتِ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ ٱلْحَرِثِ بْنِ أُمَيَّةَ ٱلْأَصْغَرِ وَكَانَتْ عُرْضَةَ ذَاكَ جَمَالًا وَتَمَامًا وَكَانَتْ تَصِيفُ بِٱلطَّايِفِ وَكَانَ يَغْدُو كُلَّ غَدَاةٍ إِذَا كَانَتْ بِٱلطَّايِفِ عَلَى فَرَسِهِ فَيُسَايِلُ ٱلرُّكْبَانَ ٱلَّذِينَ يَحْمِلُونَ ٱلْفَاكِهَةَ مِنَ ٱلطَّايِفِ عَنِ ٱلْأَخْبَارِ قِبَلَهُمْ فَلَقِيَ بَعْضَهُمْ يَوْمًا فَسَأَلَهُ عَنْ أَخْبَارِهِمْ فَقَالَ مَا ٱسْتَطْرَفْنَا خَبَرًا غَيْرَ أَنِّي سَمِعْتُ عِنْدَ رَحِيلِنَا صَوتًا وَصِيَاحًا عَلَى ٱمْرَأَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ ٱسْمُهَا ٱسْمُ نَجْمٍ فِي ٱلسَّمَآءِ وَقَدْ سَقَطَ عَلَيَّ ٱسْمُهُ فَقَالَ عُمَرُ ٱلثُّرَيَّا فَقَالَ نَعَمْ وَقَدْ بَلَغَ عُمَرَ قَبْلَ ذٰلِكَ أَنَّهَا عَلِيلَةٌ فَوَجَّهَ فَرَسَهُ عَلَى وَجْهِهِ إِلَى ٱلطَّايِفِ يَرْكُضُ مِلْأَ فُرُوجِهِ وَسَلَكَ طَرِيقَ كَدًا وَهُوَ أَخْشَنُ ٱلطُّرُقِ وَأَقْرَبُهَا حَتَّى ٱنْتَهَى إِلَى ٱلثُّرَيَّا وَقَدْ تَوَقَّعَتْهُ فَهِيَ تُشَوِّفُ لَهُ وَتُشَرِّفُ فَوَجَدَهَا سَلِيمَةً عَمِيمَةً وَمَعَهَا أُخْتَاهَا رَضِيَّةُ وَأُمُّ عُثْمَانَ فَأَخْبَرَهَا ٱلْخَبَرَ فَضَحِكَتْ وَقَالَتْ أَنَا وَٱللّٰهِ أَمَرْتُهُمْ لِأَخْبُرَ مَا لِي عِنْدَكَ فَقَالَ عُمَرُ فِي ذٰلِكَ هٰذَا ٱلشِّعْرَ

تَشَكَّى ٱلْكُمَيْتُ ٱلْجَرْيَ لَمَّا جَهَدْتُهُ ... وَبَيَّنَ لَوْ يَسْطِيعُ أَنْ يَتَكَلَّمَا
لِذٰلِكَ أُدْنِي دُونَ خَيْلِي رِبَاطَهُ ... وَأُوصِي بِهِ أَنْ لَا يُهَانَ وَيُكْرَمَا

أَخْبَرَنِى أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْجَوْهَرِىُّ قَالَ حَدَّثَنِى عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ قَالَ كَانَتْ عَبْلَةُ بِنْتُ عُبَيْدِ بْنِ خَارِكِ بْنِ قَيْسِ بْنِ حَنْظَلَةَ عِنْدَ رَجُلٍ مِنْ بَنِى عُمَرَ بْنِ مُعَاوِيَةَ فَبَعَثَهَا بِأَنْحَآءٍ مِنْ سَمْنٍ تَبِيعُهَا لَهُ بِعُكَاظٍ فَبَاعَتِ ٱلسَّمْنَ وَرَاحِلَتَيْنِ كَانَا عَلَيْهِمَا وَشَرِبَتْ بِثَمَنِهَا ٱلْخَمْرَ فَلَمَّا نَفِدَ ثَمَنُهُ رَهَنَتِ ٱبْنَ أَخِيهِ فَطَلَّقَهَا ثَوَابًا وَقَالَتْ فِى شُرْبِهَا ٱلْخَمْرَ

شَرِبْتُ بِرَاحِلَتَىْ مُحْجَنٍ   فَيَا وَيْلَتَا مُحْجَنٍ مَايِلِ
وَيَا ٱبْنَ أَخِيهِ عَلَى لَذَّةٍ   وَلَمْ أَحْتَفِلْ لَوْمَةَ ٱلْعَاذِلِ

قَالَ فَتَزَوَّجَهَا عَبْدُ شَمْسِ بْنُ عَبْدِ مَنَافٍ فَوَلَدَتْ لَهُ أُمَيَّةَ ٱلْأَصْغَرَ وَعَبْدَ ٱللّٰهِ وَنَوْفَلًا وَهُمُ ٱلْعَبَلَاتُ وَقَدْ ذَكَرَ ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ عَنْ عَمِّهِ أَنَّ ٱلثُّرَيَّا بِنْتُ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ ٱلْحَرِثِ بْنِ أُمَيَّةَ ٱلْأَصْغَرِ وَأَنَّهَا أُخْتُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلْمَعْرُوفِ بِأَبِى جِرَابٍ ٱلْعَبَلِىِّ ٱلَّذِى قَتَلَهُ دَاوُدُ بْنُ عَلِيٍّ وَهُوَ ٱلَّذِى يَقُولُ فِيهِ ٱبْنُ زِيَادٍ ٱلْمَكِّىُّ

ثَلَاثُ حَوَايِجَ وَلَهُنَّ جِيئْنَا   فَقُمْ فِيهِنَّ يَا ٱبْنَ أَبِى جِرَابِ
فَإِنَّكَ مَاجِدٌ فِى بَيْتِ مَجْدٍ   بَقِيَّةُ مَعْشَرٍ تَحْتَ ٱلتُّرَابِ

قَالَ وَلَهُ يَقُولُ ٱبْنُ زِيَادٍ ٱلْمَكِّىُّ

إِذَا مُتَّ لَمْ تُوصَلْ بِعُرْفٍ قَرَابَةٌ   وَلَمْ يَبْقَ فِى ٱلدُّنْيَا رَجَآءٌ لِسَايِلِ

قَالَ ٱلزُّبَيْرُ وَهٰذَا أَشْبَهُ مِنْ أَنْ تَكُونَ بِنْتَ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ ٱلْحَرِثِ وَعَبْدُ ٱللّٰهِ إِنَّمَا أَدْرَكَ سُلْطَانَ مُعَاوِيَةَ وَهُوَ شَيْخٌ كَبِيرٌ وَوَرِثَ بِتَعَدُّدِهِ فِى ٱلنَّسَبِ دَارَ عَبْدِ شَمْسِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ وَحَجَّ مُعَاوِيَةُ فِى خِلَافَتِهِ فَجَعَلَ يَنْظُرُ إِلَى ٱلدَّارِ فَخَرَجَ إِلَيْهِ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ ٱلْحَرِثِ بِمِحْجَنٍ لِيَضْرِبَهُ بِهِ وَقَالَ لَا أَشْبَعَ ٱللّٰهُ بَطْنَكَ أَوَمَا تَكْفِيكَ ٱلْخِلَافَةُ حَتَّى تَطْلُبَ هٰذِهِ ٱلدَّارَ فَخَرَجَ مُعَاوِيَةُ يَضْحَكُ * قَالَ مُؤَلِّفُ هٰذَا ٱلْكِتَابِ وَهٰذَا غَلَطٌ مِنَ ٱلزُّبَيْرِ عِنْدِى وَٱلثُّرَيَّا أَنْ تَكُونَ بِنْتَ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ ٱلْحَرِثِ أَشْبَهُ مِنْ أَنْ تَكُونَ أُخْتَ ٱلَّذِى قَتَلَهُ دَاوُدُ بْنُ عَلِيٍّ لِأَنَّهَا رَبَّتِ ٱلْغَرِيضَ ٱلْمُغَنِّىَ وَعَلَّمَتْهُ ٱلنَّوْحَ بِٱلْمَرَاثِى عَلَى مَنْ قَتَلَهُ يَزِيدُ بْنُ مُعَاوِيَةَ يَوْمَ ٱلْحَرَّةِ وَإِذَا كَانَتْ قَدْ رَبَّتِ ٱلْغَرِيضَ حَتَّى كَبِرَ وَتَعَلَّمَ ٱلنَّوْحَ عَلَى قَتْلَى ٱلْحَرَّةِ مِنْ أَهْلِهَا وَهِىَ وَقْعَةٌ كَانَتْ بِعَقِبِ مَوْتِ مُعَاوِيَةَ فَقَدْ كَانَتْ فِى حَيَاةِ

رَحَّبْتُ حِينَ رَأَيْتُهَا فَتَبَسَّمَتْ ... لِتَحِيَّتِي لَمَّا رَأَتْنِي مُقْبِلَا

وَجَلَا ٱلْقِنَاعَ سَحَابَةٌ مَشْهُورَةٌ ... غَرَّآءُ تَغْشَى ٱلطَّرْفَ أَنْ يَتَأَمَّلَا

فَلَبِثْتُ أَرْقُبُهَا بِمَا لَوْ عَاقِلٌ ... يَرْقَى بِهِ مَا ٱسْطَاعَ أَنْ يَتَنَزَّلَا

غَنَّى فِي هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ مَعْبَدٌ خَفِيفَ ثَقِيلٍ مُطْلَقٍ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ أَيْضًا * وَفِيهِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ فِي ٱلْأَوَّلِ وَٱلرَّابِعِ مِنَ ٱلْأَبْيَاتِ رَمَلٌ عَنِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ * وَلِأَبِي دُلَفٍ فِي هَذَيْنِ ٱلْبَيْتَيْنِ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلسَّبَّابَةِ وَٱلْبِنْصِرِ * وَٱبْتِدَآؤُهُ نَشِيدٌ وَفِيهِ لِمُحَمَّدِ بْنِ الحَسَنِ بْنِ مُصْعَبٍ هَزَجٌ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مَزْيَدِ بْنِ أَبِي ٱلْأَزْهَرِ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَمَّا حَجَّ ٱلْقَاسِمُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ دَخَلَ إِلَيْهِ مَعْبَدٌ فَغَنَّاهُ * وَدِّعْ لُبَانَةَ قَبْلَ أَنْ تَتَرَحَّلَا * فَلَمْ يَزَلْ يُرَدِّدُهُ عَلَيْهِ ثُمَّ أَخْرَجَهُ مَعَهُ لَمَّا رَحَلَ عَنِ ٱلْمَدِينَةِ فَغَنَّاهُ فِي ٱلْمَنْزِلِ بِهِ حَتَّى أَرَادَ ٱلرَّحِيلَ فَحَمَلَهُ عَلَى بَغْلَةٍ لَهُ وَذَهَبَ غُلَامٌ لَهُ يَتْبَعُهُ فَقَالَ إِلَى أَيْنَ فَقَالَ أَمْضِي بِهِ حَتَّى أَجِيءَ بِٱلْبَغْلَةِ فَقَالَ هَيْهَاتَ ٱرْجِعْ يَا بُنَيَّ ذَهَبَتْ وَٱللّٰهِ لُبَانَةُ بِبَغْلَةِ مَوْلَاكَ وَقَدْ رُوِيَ هَذَا الخَبَرُ لِغَيْرِ ٱلْقَاسِمِ بْنِ يَزِيدَ

وَهَذِهِ ٱلْأَبْيَاتُ ٱلَّتِي فِيهَا ٱلْغِنَآءُ المُخْتَارُ وَهُوَ * تَشَكَّى ٱلْكُمَيْتُ الجَرْيَ لَمَّا جَهَدْتُهُ * يَقُولُهَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ فِي ٱلثُّرَيَّا بِنْتِ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ بْنِ الحَرِثِ بْنِ أُمَيَّةَ ٱلْأَصْغَرِ بْنِ عَبْدِ شَمْسِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ وَهُمُ ٱلَّذِينَ يُقَالُ لَهُمُ ٱلْعَبَلَاتُ سُمُّوا بِذَلِكَ لِجَدَّةٍ لَهُمْ يُقَالُ لَهَا عَبْلَةُ بِنْتُ عُبَيْدِ بْنِ خَارِكِ بْنِ قَيْسِ بْنِ مَالِكِ بْنِ حَنْظَلَةَ بْنِ مَالِكِ بْنِ زَيْدِ مَنَاةَ بْنِ تَمِيمٍ وَهِيَ مِنْ بَطْنٍ مِنْ تَمِيمٍ يُقَالُ لَهَا ٱلْبَرَاجِمُ غَيْرُ بَرَاجِمِ بَنِي أَسَدٍ

وَرَجَا مُصَالَحَةً فَرَدَّكُمُ ‌ ‌ ‌ سِلْمًا وَكُنْتِ تَرَيْنَهُ حَرْبَا
يَا أَيُّهَا ٱلْمُعْطِى مَوَدَّتَهُ ‌ ‌ ‌ مَنْ لَا يَرَاكَ مُسَامِيًا خِطْبَا
لَا تَجْعَلَنْ أَحَدًا عَلَيْكَ إِذَا ‌ ‌ ‌ أَحْبَبْتَهُ وَهَوِيتَهُ رَبَّا
وَصِلِ ٱلْحَبِيبَ إِذَا شَغِفْتَ بِهِ ‌ ‌ ‌ وَٱطْوِ ٱلزِّيَارَةَ دُونَهُ غِبَّا
فَلِذَلِكَ ٱخْشَ مِنْ مُوَاظَبَةٍ ‌ ‌ ‌ لَيْسَتْ تَزِيدُكَ عِنْدَهُ قُرْبَا
لَا بَلْ يَمَلُّكَ ثُمَّ تَدْعُو بِٱسْمِهِ ‌ ‌ ‌ فَيَقُولُ هَاكَ وَطَالَ مَا لَبَّا

فَقَالَ لَهَا جُعِلْتُ فِدَاكِ إِنَّ ٱلْفُؤَادَ إِذَا هَوِىَ نَطَقَ ٱللِّسَانُ بِمَا يَهْوَى فَمَكَثَ عِنْدَهَا شَهْرًا لَا يَدْرِى أَهْلُهُ أَيْنَ هُوَ ثُمَّ ٱسْتَأْذَنَ فِى ٱلْخُرُوجِ فَقَالَتْ لَهُ بَعْدَ مَا فَضَحْتَنِى لَا وَٱللَّهِ إِلَّا بَعْدَ أَنْ تَتَزَوَّجَنِى فَفَعَلَ وَتَزَوَّجَهَا فَوَلَدَتْ مِنْهُ ٱبْنَيْنِ أَحَدُهُمَا جُوَانُ وَمَاتَتْ عِنْدَهُ

أَخْبَرَنِى حَبِيبُ بْنُ نَصْرٍ ٱلْمُهَلَّبِىُّ قَالَ حَدَّثَنِى ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ حَدَّثَنِى عَبْدُ ٱلْجَبَّارِ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنِى إِبْرَاهِيمُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ أَبِى عَبْدِ ٱللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ عُمَرَ رَأَى لُبَانَةَ بِنْتَ عُبَيْدِ ٱللَّهِ بْنِ ٱلْعَبَّاسِ ٱمْرَأَةَ ٱلْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ أَبِى سُفْيَانَ تَطُوفُ بِٱلْبَيْتِ فَرَآهَا أَحْسَنَ خَلْقِ ٱللَّهِ فَكَادَ عَقْلُهُ يَذْهَبُ فَسَأَلَ عَنْهَا فَأُخْبِرَ بِنَسَبِهَا فَشَبَّبَ بِهَا وَقَالَ فِيهَا

صَوْتٌ

وَدِّعْ لُبَانَةَ قَبْلَ أَنْ تَتَرَحَّلَا ‌ ‌ ‌ وَٱسْأَلْ فَإِنَّ قَلَالَةً أَنْ تَسْأَلَا
ٱلْبَثْ بِعَمْرِكَ سَاعَةً وَتَأَنَّهَا ‌ ‌ ‌ فَلَعَلَّ مَا بَخِلَتْ بِهِ أَنْ تَبْذُلَا
قَالَ ٱئْتَمِرْ مَا شِئْتَ غَيْرَ مُخَالِفٍ ‌ ‌ ‌ فِيمَا هَوِيتَ فَإِنَّنَا لَنْ نَعْجَلَا
لَسْنَا نُبَالِى حِينَ نُدْرِكُ حَاجَةً ‌ ‌ ‌ مَا فَاتَ أَوْ ظَلَّ ٱلْمَطِىُّ مُعَقَّلَا
حَتَّى إِذَا مَا ٱللَّيْلُ جَنَّ ظَلَامُهُ ‌ ‌ ‌ وَنَظَرْتُ غَفْلَةَ حَارِسٍ أَنْ يَغْفُلَا
خَرَجَتْ تَأَطَّرُ فِى ٱلثِّيَابِ كَأَنَّهَا ‌ ‌ ‌ أَيْمٌ يَسِيبُ عَلَى كَثِيبٍ أَهْيَلَا

مُكَاتَبَةٌ لِبَعْضِ أَهْلِ مَوْلَاتِكَ جِئْتُ أَسْتَعِينُهَا فِي مُكَاتَبَتِي وَحَادَثْتُهَا وَنَاشَدْتُهَا حَتَّى مَلَأْتُ قَلْبَهَا فَدَخَلَتْ إِلَى كَلْثَمَ وَقَالَتْ إِنَّ بِٱلْبَابِ مُكَاتَبَةً لَمْ أَرَ قَطُّ أَجْمَلَ مِنْهَا وَلَا أَكْمَلَ وَلَا آدَبَ فَقَالَتْ ٱئْذَنِي لَهَا فَدَخَلَتْ فَقَالَتْ مَنْ كَاتَبَكِ فَقَالَتْ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ ٱلْفَاسِقُ فَٱقْرَءِي مُكَاتَبَتِي فَمَدَّتْ يَدَهَا لِتَأْخُذَهَا فَقَالَتْ لِي عَلَيْكِ عَهْدُ ٱللّٰهِ أَنْ تَقْرَأَهَا فَإِنْ كَانَ مِنْكِ إِلَيَّ شَيْءٌ مِمَّا أُحِبُّهُ وَإِلَّا لَمْ يَلْحَقْنِي مِنْكِ مَكْرُوهٌ فَعَاهَدَتْهَا وَقَبِلَتْ فَأَعْطَتْهَا ٱلْكِتَابَ فَإِذَا أَوَّلُهُ

مِنْ عَاشِقٍ صَبٍّ يُسِرُّ ٱلْهَوَى ‏ ‏ قَدْ شَفَّهُ ٱلْوَجْدُ إِلَى كَلْثَمِ
رَأَتْكِ عَيْنِي فَدَعَانِي ٱلْهَوَى ‏ ‏ إِلَيْكِ لِلْحَيْنِ وَلَمْ أَعْلَمِ
قَتَلْتِنَا يَا حَبَّذَا أَنْتُمُ ‏ ‏ فِي غَيْرِ مَا جُرْمٍ وَلَا مَأْثَمِ
وَٱللّٰهُ قَدْ أَنْزَلَ فِي وَحْيِهِ ‏ ‏ مُبَيَّنًا فِي آيَةِ ٱلْمُحْكَمِ
مَنْ يَقْتُلِ ٱلنَّفْسَ كَذَا ظَالِمًا ‏ ‏ وَلَمْ يُقِدْهَا نَفْسَهُ يَظْلِمِ
وَأَنْتِ ثَأْرِي فَتَلَافَيْ دَمِي ‏ ‏ ثُمَّ ٱجْعَلِيهِ نِعْمَةً تُنْعِمِ
وَحَكِّمِي عَدْلًا يَكُنْ بَيْنَنَا ‏ ‏ أَوْ أَنْتِ فِيمَا بَيْنَنَا فَٱحْكُمِي
وَجَالِسِينِي مَجْلِسًا وَاحِدًا ‏ ‏ مِنْ غَيْرِ مَا عَارٍ وَلَا مَحْرَمِ
وَخَبِّرِينِي مَا ٱلَّذِي عِنْدَكُمْ ‏ ‏ بِٱللّٰهِ فِي قَتْلِ ٱمْرِءٍ مُسْلِمِ

فَلَمَّا قَرَأَتِ ٱلشِّعْرَ قَالَتْ إِنَّهُ خَدَّاعٌ مَلِقٌ وَلَيْسَ لِمَا شَكَاهُ أَصْلٌ قَالَتْ يَا مَوْلَاتِي فَمَا عَلَيْكِ مِنِ ٱمْتِحَانِهِ قَالَتْ قَدْ أَذِنْتُ لَهُ وَمَا زَالَ حَتَّى ظَفِرَ بِبُغْيَتِهِ فَقُولِي لَهُ إِذَا كَانَ ٱلْمَسَاءُ فَلْيَجْلِسْ فِي مَوْضِعِ كَذَا وَكَذَا حَتَّى يَأْتِيَهُ رَسُولِي فَٱنْصَرَفَتِ ٱلْجَارِيَةُ فَأَخْبَرَتْهُ فَتَأَهَّبَ لَهَا فَلَمَّا جَاءَهُ رَسُولُهَا مَضَى مَعَهُ حَتَّى دَخَلَ إِلَيْهَا وَقَدْ تَهَيَّأَتْ أَجْمَلَ هَيْئَةٍ وَزَيَّنَتْ نَفْسَهَا وَجَلَسَتْ لَهُ مِنْ وَرَاءِ سِتْرٍ فَسَلَّمَ وَجَلَسَ فَتَرَكَتْهُ حَتَّى سَكَنَ ثُمَّ قَالَتْ لَهُ أَخْبِرْنِي عَنْكَ يَا فَاسِقُ أَلَسْتَ ٱلْقَائِلَ

هَلَّا ٱسْتَحَيْتِ فَتَرْحَمِي صَبًّا ‏ ‏ مُذْ بَانَ لَمْ تَرْعَيْ لَهُ قَلْبَا
جَشِمَ ٱلزِّيَارَةَ فِي مَوَدَّتِكُمْ ‏ ‏ وَأَرَادَ أَنْ لَا تُرْهِقِي ذَنْبَا

إِنَّ مَنْ تَهْوَى مَعَ ٱلْفَجْرِ ظَعَنْ   لِلْهَوَى وَٱلْقَلْبُ مِتْبَاعُ ٱلْوَطَنْ
بَانَتِ ٱلشَّمْسُ وَكَانَتْ كُلَّمَا   ذُكِرَتْ لِلْقَلْبِ عَاوَدَ ٱلدَّدَنْ

صَوْتٌ

يَا أَبَا ٱلْحَرِثِ قَلْبِي طَائِرٌ   فَأْتَمِرْ أَمْرَ رَشِيدٍ مُؤْتَمَنْ
نَظَرَتْ عَيْنِي إِلَيْهَا نَظْرَةً   تَرَكَتْ قَلْبِي لَدَيْهَا مُرْتَهَنْ
لَيْسَ حُبٌّ فَوْقَ مَا أَحْبَبْتُهَا   غَيْرَ أَنْ أَقْتُلَ نَفْسِي أَوْ أُجَنْ

فِيهِ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى نَسَبَهُ عَمْرُو بْنُ بَانَةَ إِلَى ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَنَسَبَهُ ٱبْنُ ٱلْمَكِّيِّ إِلَى ٱلْغَرِيضِ * وَفِيهَا رَمَلٌ لِأَهْلِ مَكَّةَ

وَمِمَّا يُغَنَّى فِيهِ مِنْ أَشْعَارِهِ فِي عَائِشَةَ بِنْتِ طَلْحَةَ قَوْلُهُ فِي قَصِيدَةٍ لَهُ أَوَّلُهَا

صَوْتٌ

مَنْ لِقَلْبٍ أَمْسَى حَزِينًا مُعَنَّى   مُسْتَكِينًا قَدْ شَفَّهُ مَا أَجَنَّا
إِثْرَ شَخْصٍ نَفْسِي فَدَتْ ذَاكَ شَخْصًا   نَازِحِ ٱلدَّارِ بِٱلْمَدِينَةِ عَنَّا
لَيْتَ حَظِّي كَطَرْفَةِ ٱلْعَيْنِ مِنْهَا   وَكَثِيرٌ مِنْهَا ٱلْقَلِيلُ ٱلْمُهَنَّا

ٱلْغِنَاءُ لِإِبْرَاهِيمَ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ

أَخْبَرَنِي ٱلْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ ٱلْخَفَّافُ وَمُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ قَالَا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَكَرِيَّاءَ ٱلْغَلَابِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ ٱلتَّيْمِيُّ عَنْ هِشَامِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ ٱلْمَخْزُومِيِّ قَالَ كَانَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ يَهْوَى كَلْثَمَ بِنْتَ سَعْدٍ ٱلْمَخْزُومِيَّةَ فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا رَسُولًا فَضَرَبَتْهُ وَحَلَقَتْهُ وَأَحْلَفَتْهُ أَلَّا تُعَاوِدَ ثُمَّ أَعَادَهَا ثَانِيَةً فَفَعَلَتْ بِهَا ذَلِكَ فَتَحَامَاهَا رُسُلُهُ فَٱبْتَاعَ أَمَةً سَوْدَاءَ لَطِيفَةً رَقِيقَةً فَأَتَى بِهَا مَنْزِلَهُ وَأَحْسَنَ إِلَيْهَا وَكَسَاهَا وَعَرَّفَهَا خَبَرَهُ فَقَالَ لَهَا إِنْ أَوْصَلْتِ لِي رُقْعَةً إِلَى كَلْثَمَ فَأَنْتِ حُرَّةٌ وَلَكِ مَعِيشَتُكِ مَا بَقِيتِ فَقَالَتِ ٱكْتُبْ لِي مُكَاتَبَةً وَٱكْتُبْ حَاجَتَكَ فِي آخِرِهَا فَفَعَلَ ذَلِكَ وَمَضَتْ إِلَى بَابِ كَلْثَمَ فَٱسْتَأْذَنَتْ فَخَرَجَتْ إِلَيْهَا أَمَةٌ لَهَا فَسَأَلَتْهَا عَنْ أَمْرِهَا فَقَالَتْ

غَرَّآءَ يَغْشَى ٱلنَّاظِرِينَ بَيَاضُهَا   حَوْرَآءُ فِي غُلْوَآءِ عَيْشٍ مُعْجِبِ
إِنَّ ٱلَّتِي مِنْ أَرْضِهَا وَسَمَآئِهَا   جُلِبَتْ لِحَيْنِكَ لَيْتَهَا لَمْ تُجْلَبِ

ٱلْغِنَآءُ لِمَعْبَدٍ فِي ٱلْأَوَّلِ وَٱلثَّانِي وَٱلرَّابِعِ وَٱلسَّابِعِ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلسَّبَّابَةِ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو * وَفِيهِ لِلْغَرِيضِ خَفِيفُ ثَقِيلٍ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ يُبْدَأُ فِيهِ بِٱلثَّالِثِ

أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو هِفَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ قَالَ أَخْبَرَنِي مُصْعَبٌ ٱلزُّبَيْرِيُّ أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ لَقِيَ عَايِشَةَ بِنْتَ طَلْحَةَ بِمَكَّةَ وَهِيَ تَسِيرُ عَلَى بَغْلَةٍ لَهَا فَقَالَ لَهَا قِفِي حَتَّى أُسْمِعَكِ مَا قُلْتُ فِيكِ قَالَتْ أَوَقَدْ فَعَلْتَ يَا فَاسِقُ قَالَ نَعَمْ فَوَقَفَتْ فَأَنْشَدَهَا

صَوْتٌ

يَا رَبَّةَ ٱلْبَغْلَةِ ٱلشَّهْبَآءِ هَلْ لَكِ فِي   أَنْ تَنْشُرِي مَيِّتًا لَا تُرْهِقِي حَرِجَا

وَيُرْوَى هَلْ لَكُمْ فِي عَاشِقٍ دَنِفٍ

قَالَتْ بِدَآئِكَ مُتْ أَوْ عِشْ تُعَالِجُهُ   فَإِنْ تَفْدِنَا فَقَدْ عَنَّيْتَنَا حِجَجَا
حَتَّى لَوِ ٱسْطِيعُ مِمَّا قَدْ فَعَلْتَ بِنَا   أَكَلْتُ لَحْمَكَ مِنْ غَيْظٍ وَمَا نَضِجَا

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ * وَفِيهِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَلَاثَةُ أَلْحَانٍ ذَكَرَهَا إِسْحَاقُ وَلَمْ يُجَنِّسْ فِيهَا إِلَّا وَاحِدًا وَحَدَّثَنِي ٱلْهِشَامِيُّ أَنَّ أَحَدَهَا خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْوُسْطَى * وَلِإِسْحَاقَ فِيهَا هَزَجٌ مِنْ مَجْمُوعِ صَنْعَتِهِ * فَقَالَتْ لَهُ لَا وَرَبِّ ٱلْكَعْبَةِ مَا عَنَيْتَنَا طَرْفَةَ عَيْنٍ قَطُّ ثُمَّ قَالَتْ لِبَغْلَتِهَا عُدْ وَسَارَتْ وَتَمَامُ هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ

فَقُلْتُ لَا وَٱلَّذِي حَجَّ ٱلْحَجِيجُ لَهُ   مَا مَجَّ حُبُّكِ مِنْ قَلْبِي وَلَا نَهَجَا
وَلَا رَأَى ٱلْقَلْبُ مِنْ شَيْءٍ يُسَرُّ بِهِ   مُذْ بَانَ مَنْزِلُكُمْ عَنَّا وَلَا ثَلِجَا
ضَنَّتْ بِنَائِلِهَا عَنَّا فَقَدْ تَرَكَتْ   فِي غَيْرِ ذَنْبٍ أَبَا ٱلْخَطَّابِ مُخْتَلِجَا

قَالَ فَلَمْ تَزَلْ عَايِشَةُ تُدَارِيهِ وَتَرْفُقُ بِهِ خَوْفًا مِنْ أَنْ يَتَعَرَّضَ لَهَا حَتَّى قَضَتْ حَجَّهَا وَٱنْصَرَفَتْ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ فَقَالَ فِي ذَلِكَ

أَظَلُّ إِذَا أُكَلِّمُهَا كَأَنِّي   أُكَلِّمُ حَيَّةً غَلَبَتْ رُقَاهَا
تَبِيتُ إِلَيَّ بَعْدَ ٱلنَّوْمِ تَسْرِي   وَقَدْ أَمْسَيْتُ لَا أَخْشَى سُرَاهَا

ٱلْغِنَآءُ فِي ٱلْبَيْتَيْنِ ٱلْأَوَّلَيْنِ مِنْ هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ لِٱبْنِ فَارَةَ ثَقِيلٌ أَوَّلُ وَفِيهَا لِعَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ ٱلْعَبَّاسِ ٱلرَّبَعِيِّ خَفِيفُ ثَقِيلٍ جَمِيعًا عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ * وَذَكَرَ إِسْحَاقُ أَنَّ هٰذَا ٱلصَّوْتَ مِمَّا يُنْسَبُ إِلَى مَعْبَدٍ وَهُوَ يُشْبِهُ غِنَآءَهُ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَرْوِهِ عَنْ ثَابِتٍ وَلَمْ يَذْكُرْ طَرِيقَتَهُ * قَالَ وَقَالَ فِيهَا أَشْعَارًا كَثِيرَةً فَبَلَغَ ذٰلِكَ فِتْيَانَ بَنِي تَيْمٍ أَبْلَغَهُمْ إِيَّاهُ فَتًى مِنْهُمْ وَقَالَ لَهُمْ يَا بَنِي تَيْمٍ هَا ٱللّٰهِ لَيَقْذِفَنَّ بَنُو مَخْزُومٍ بَنَاتِنَا بِٱلْعَظَائِمِ وَتَغْفُلُونَ فَمَشَى وُلْدُ أَبِي بَكْرٍ وَوُلْدُ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ ٱللّٰهِ إِلَى عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ فَأَعْلَمُوهُ بِذٰلِكَ وَأَخْبَرُوهُ بِمَا بَلَغَهُمْ فَقَالَ لَهُمْ وَٱللّٰهِ لَا أَذْكُرُهَا فِي شِعْرٍ أَبَدًا ثُمَّ قَالَ بَعْدَ ذٰلِكَ فِيهَا وَكَنَى عَنِ ٱسْمِهَا قَصِيدَتَهُ ٱلَّتِي أَوَّلُهَا

يَا أُمَّ طَلْحَةَ إِنَّ ٱلْبَيْنَ قَدْ أَفِدَا   قَلَّ ٱلثَّوَآءُ لَئِنْ كَانَ ٱلرَّحِيلُ غَدَا
أَمْسَى ٱلْعِرَاقِيُّ لَا يَدْرِي إِذَا بَرَزَتْ   مَنْ ذَا تَطَوَّفَ بِٱلْأَرْكَانِ أَوْ سَجَدَا

ٱلْغِنَآءُ لِمَعْبَدٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو وَيُونُسَ * قَالَ وَلَمْ يَزَلْ عُمَرُ يَنْسُبُ بِعَائِشَةَ أَيَّامَ ٱلْحَجِّ وَيَطُوفُ حَوْلَهَا وَيَتَعَرَّضُ لَهَا فَكَرِهَتْ أَنْ يَرَى وَجْهَهَا حَتَّى وَافَقَهَا وَهِيَ تَرْمِي ٱلْجِمَارَ سَافِرَةً فَنَظَرَ إِلَيْهَا فَقَالَتْ لَهُ وَٱللّٰهِ لَقَدْ كُنْتُ لِهٰذَا مِنْكَ كَارِهَةً يَا فَاسِقُ فَقَالَ

صَوْتٌ

إِنِّي وَأَوَّلَ مَا كَلِفْتُ بِذِكْرِهَا   عَجَبٌ وَهَلْ فِي ٱلدَّهْرِ مِنْ مُتَعَجَّبِ
نُعِتَ ٱلنِّسَآءُ فَقُلْنَ لَسْتَ بِمُبْصِرٍ   شِبْهًا لَهَا أَبَدًا وَلَا بِمُقَرَّبِ
فَمَكَثْنَ حِينًا ثُمَّ قُلْنَ تَوَجَّهَتْ   لِلْحَجِّ مَوْعِدُهَا لِقَآءُ ٱلْأَخْشَبِ
أَقْبَلْتُ أَنْظُرُ مَا زَعَمْنَ وَقُلْنَ لِي   وَٱلْقَلْبُ بَيْنَ مُصَدِّقٍ وَمُكَذِّبِ
فَلَقِيتُهَا تَمْشِي تَهَادَى مَوْهِنًا   تَرْمِي ٱلْجِمَارَ عَشِيَّةً فِي مَوْكِبِ

هَذَا ٱلْبَيْتُ ٱلْأَخِيرُ مِمَّا فِيهِ غِنَـآءٌ مَـعَ ✿ وَطَرَقْتُ ٱلْحَيَّ مُلْتَثِمًا ✿ لِلْغَرِيضِ * وَفِي يَا خَلِيلِي شَفَّنِي ٱلذِّكَرُ ✿ وَفِي قُـلْتُ عِرْضِي دُونَ عِرْضِـكُمُ ✿ وَفِي ثُمَّ قَالَتْ لِلَّتِي مَعَهَا ✿ وَفِي مَا لَهُ قَدْ جَـآءَ يَطْـرُقُنَا ✿ وَفِي ضَرَبُوا حُمْرَ ٱلْقِبَابِ لَهَا ✿ وَمَا بَعْدَهُ أَرْبَعَةٍ مُتَوَالِيَةٍ خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْوُسْطَى لِلْهُذَلِيِّ * وَفِي طَرَقْتُ وَبَعْدَهُ ✿ وَإِذَا رِيمٌ ✿ وَبَعْدَهُ حَوْلَهُ ٱلْأَحْرَاسُ ✿ وَفِي ٱلْبَيْتَيْنِ ٱلَّذَيْنِ بَعْدَهُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو * وَفِيهَا بِعَيْنِهَا ثَقِيلٌ أَوَّلُ وَيُقَالُ أَنَّـهُ لِـلْأَغَرِّ وَيُنْسَبُ إِلَى غَيْرِهِ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ

أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَـلَآءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَـكَّارٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ ٱلْمَلِكِ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ عَنْ رَجُلٍ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَ بَيْنَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ يَطُوفُ بِٱلْبَيْتِ إِذْ رَأَى عَائِشَةَ بِنْتَ طَلْحَـةَ بْنِ عُبَيْدِ ٱللّٰهِ وَكَانَتْ مِنْ أَجْمَلِ أَهْلِ دَهْرِهَا وَهِيَ تُرِيدُ ٱلرُّكْنَ تَسْتَلِمُهُ فَـبُهِتَ لَمَّا رَآهَا وَرَأَتْهُ وَعَلِمَتْ أَنَّهَا قَدْ وَقَعَتْ فِي نَفْسِهِ فَبَعَثَتْ إِلَيْهِ بِجَارِيَةٍ لَهَا وَقَالَتْ قُولِي ٱتَّقِ ٱللّٰهَ وَلَا تَقُلْ هُجْـرًا فَإِنَّ هَذَا مَقَامٌ لَا بُدَّ فِيهِ مِمَّا رَأَيْتَ فَقَالَ لِلْجَارِيَةِ أَقْرِئِيهَا ٱلسَّلَامَ وَقُولِي لَهَا ٱبْنُ عَمِّـكِ لَا يَقُولُ إِلَّا حَسَنًا وَقَالَ فِيهَا

صَوْتٌ

لِعَائِشَةَ ٱبْـنَةِ ٱلتَّـيْمِيِّ عِنْدِي ... حِمًى فِي ٱلْقَلْبِ لَا يُـرْعَى حِمَاهَا
تُذَكِّرُنِي ٱبْـنَـةُ ٱلتَّيْمِيِّ ظَبْيًا ... يَـرُودُ بِـرَوْضَةٍ سَهْـلٍ رُبَـاهَا
فَـقُلْتُ لَهُ وَكَادَ يُـرَاعُ قَـلْبِي ... فَلَمْ أَرَ قَطُّ كَٱلْيَوْمِ ٱشْتِبَاهَا
سِوَى حَمْشٍ بِسَاقِكَ مُسْتَبِـينٍ ... وَإِنَّ شَوَاكَ لَـمْ يُشْبِهْ شَوَاهَا
وَأَنَّـكَ عَاطِـلٌ عَارٍ وَلَـيْسَتْ ... بِـعَـارِيَـةٍ وَلَا عُـطُـلٍ يُـرَاهَا
وَإِنَّـكَ غَيْـرُ أَفْرَعَ وَهْيَ تُـدْلِي ... عَلَى ٱلْمَتْنَيْنِ أَسْحَمَ قَدْ كَسَاهَا
وَلَوْ قَعَدَتْ وَلَـمْ تَـكْلَفْ بِوُدٍّ ... سِوَى مَا قَدْ كَلِفْتُ بِهِ كَفَاهَا

وَلَظَلَّ الخَلْخَالُ فَوْقَ الحَشَايَا   مِثْلَ أَثْنَاءِ حَيَّةٍ مَقْتُولِ
وَلَقَدْ قَالَتِ الحَبِيبَةُ لَوْلَا   كَثْرَةُ ٱلنَّاسِ جُدتُّ بِٱلتَّعْلِيلِ

غَنَّى فِيهِ ٱبْنُ مُحْرِزٍ وَلَحْنُهُ ثَقِيلٌ أَوَّلُ مِنْ أَصْوَاتٍ قَلِيلَةِ ٱلْأَشْبَاهِ لِإِسْحَاقَ * وَفِيهِ لِعَبَادِلَ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْبِنْصِرِ عن عَمْرٍو وَيُقَالُ أَنَّهُ لِإِبْرَاهِيمَ بْنِ ٱلْمَهْدِيِّ * وَفِيهِ لِعُبَيْدِ ٱللّٰه بْنِ أَبِي غَسَّانَ ثَانِي ثَقِيلٍ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو عَلِيٍّ الحُسَيْنُ بْنُ ٱلصَّبَّاحِ عن مُحَمَّدِ بْنِ حَبِيبٍ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ قَالَ فِي فَاطِمَةَ بِنْتِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ

صَوْتٌ

يَا خَلِيلِي شَفَّنِي ٱلذِّكَرُ   وَحُمُولُ الحَيِّ إِذْ صَدَرُوا
ضَرَبُوا حُمْرَ ٱلْقِبَابِ لَهَا   وَأُدِيرَتْ حَوْلَهَا الحُجَرُ
سَلَكُوا شِعْبَ ٱلنِّقَابِ بِهَا   زُمَرٌ مِنْ تَحْتِهَا زُمَرُ
فَطَرَقْتُ الحَيَّ مُلْتَثِمًا   وَمَعِي عَضْبٌ بِهِ أَثَرُ
وَأَخٌ لَمْ أَخْشَ نَبْوَتَهُ   يَتَوَخَّى أَمْرَهُمْ خَبِرُ
وَإِذَا رِيمٌ عَلَى فُرُشٍ   فِي حِجَالِ الخَزِّ مُخْتَدِرُ
حَوْلَهُ ٱلْأَحْرَاسُ تَرْقُبُهُ   نُوَّمٌ مِنْ طُولِ مَا سَهِرُوا
أَشْبَهُوا ٱلْقَتْلَى وَمَا قُتِلُوا   ذَاكَ إِلَّا أَنَّهُمْ سَمَرُوا
فَدَعَتْ بِٱلْوَيْلِ ثُمَّ دَعَتْ   حُرَّةً مِنْ شَأْنِهَا الخَفَرُ
ثُمَّ قَالَتْ لِلَّتِي مَعَهَا   وَيْحَ نَفْسِي قَدْ أَتَى عُمَرُ
مَا لَهُ قَدْ جَاءَ يَطْرُقُنَا   وَيَرَى ٱلْأَعْدَاءَ قَدْ حَضَرُوا
لِشَقَاءٍ كَانَ عُلِّقَنَا   وَلِحَيْنِي سَاقَهُ ٱلْقَدَرُ
قُلْتُ عِرْضِي دُونَ عِرْضِكُمْ   وَلِمَنْ نَاوَاكِ الحَجَرُ

ضَاقَ ٱلْغَدَاةَ بِحَاجَتِي صَدْرِي   وَيَئِسْتُ بَعْدَ تَقَارُبِ ٱلْأَمْرِ
وَذَكَرْتُ فَاطِمَةَ ٱلَّتِي عُلِّقْتُهَا   عَرَضًا فَيَا لِحَوَادِثِ ٱلدَّهْرِ

وَفِي هَذِهِ ٱلْقَصِيدَةِ مِمَّا يُغَنَّى فِيهِ قَوْلُهُ   صَوْتٌ

مَمْكُورَةٌ رَدْعُ ٱلْعَبِيرِ بِهَا   جَمُّ ٱلْعِظَامِ لَطِيفَةُ ٱلْخَصْرِ
وَكَأَنَّ فَاهَا بَعْدَ مَا رَقَدَتْ   تَجْرِي عَلَيْهِ سُلَافَةُ ٱلْخَمْرِ

ٱلْغِنَآءُ لِإِبْرَاهِيمَ بْنِ ٱلْمَهْدِيِّ ثَانِي ثَقِيلٍ مِنْ جَامِعِهِ وَفِيهِ لِمُتَيَّمٍ رَمَلٌ مِنْ جَامِعِهَا أَيْضًا
وَتَمَامُ ٱلْأَبْيَاتِ وَلَيْسَ فِيهِ صَنْعَةٌ

وَبِجِيدِ أَدْمٍ شَادِنٍ خَرِقٍ   يَرْعَى ٱلرِّيَاضَ بِبَلْدَةٍ قَفْرِ
لَمَّا رَأَيْتُ مَطِيَّهَا خَرَقًا   خَفِقَ ٱلْفُؤَادُ وَكُنْتُ ذَا صَبْرِ
وَتَبَادَرَتْ عَيْنَايَ بَعْدَهُمُ   فَٱنْهَلَّ دَمْعُهُمَا عَلَى صَدْرِي
وَلَقَدْ عَصَيْتُ ذَوِي أَقَارِبِهَا   طُرًّا وَأَهْلَ ٱلْوُدِّ وَٱلصِّهْرِ
حَتَّى لَقَدْ قَالُوا وَمَا كَذَبُوا   أَجُنِنْتَ أَمْ بِكَ دَاخِلُ ٱلسِّحْرِ

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ قَالَ حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبَانٍ قَالَ حَدَّثَنِي ٱلْوَلِيدُ بْنُ هِشَامٍ القَحْذَمِيُّ عَنْ أَبِي مُعَاذٍ ٱلْقُرَشِيِّ قَالَ لَمَّا قَدِمَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ مَكَّةَ جَعَلَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ يَدُورُ حَوْلَهَا وَيَقُولُ ٱلشِّعْرَ وَلَا يَذْكُرُهَا بِٱسْمِهَا فَرَقًا مِنْ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ وَمِنَ ٱلْحَجَّاجِ لِأَنَّهُ كَانَ كَتَبَ إِلَيْهِ يَتَوَعَّدُهُ إِنْ ذَكَرَهَا أَوْ عَرَّضَ بِٱسْمِهَا فَلَمَّا قَضَتْ حَجَّهَا وَٱرْتَحَلَتْ أَنْشَأَ يَقُولُ

صَوْتٌ

كِدْتُ يَوْمَ ٱلرَّحِيلِ أَقْضِي حَيَاتِي   لَيْتَنِي مُتُّ قَبْلَ يَوْمِ ٱلرَّحِيلِ
لَا أُطِيقُ ٱلْكَلَامَ مِنْ شِدَّةِ ٱلْخَوْفِ   وَدَمْعِي يَسِيلُ كُلَّ مَسِيلِ
ذَرَفَتْ عَيْنُهَا وَفَاضَتْ دُمُوعِي   وَكِلَانَا يَأْتِي بِوَجْهٍ أَصِيلِ
لَوْ خَلَتْ خِلَّتِي أَصَبْتُ نَوَالًا   أَوْ حَدِيثًا يَكْفِي مِنَ ٱلتَّنْوِيلِ

بِٱلْأَمْسِ حَتَّى ٱنْتَهَتْ بِي إِلَى ٱلْمَوْضِعِ فَلَمَّا دَخَلْتُ إِذَا بِتِلْكَ ٱلْفَتَاةِ عَلَى كُرْسِيٍّ فَقَالَتْ إِيهًا يَا فَضَّاحَ ٱلْحَرَائِرِ فَقُلْتُ بِمَاذَا جَعَلَنِيَ ٱللّٰهُ فِدَاكِ أَيْضًا قَالَتْ بِقَوْلِكَ

صَوْتٌ

وَنَاهِدَةِ ٱلثَّدْيَيْنِ قُلْتُ لَهَا ٱتَّكِي   عَلَى ٱلرَّمْلِ مِنْ جَبَّانَةٍ لَمْ تُوَسَّدِ
فَقَالَتْ عَلَى ٱسْمِ ٱللّٰهِ أَمْرُكَ طَاعَةٌ   وَإِنْ كُنْتُ قَدْ كُلِّفْتُ مَا لَمْ أُعَوَّدِ
فَلَمَّا دَنَا ٱلْإِصْبَاحُ قَالَتْ فَضَحْتَنِي   فَقُمْ غَيْرَ مَطْرُودٍ وَإِنْ شِئْتَ فَٱزْدَدِ

ٱلْغِنَآءِ لِأَهْلِ مَكَّةَ ثَقِيلٌ أَوَّلُ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ * ثُمَّ قَالَتْ قُمْ فَٱخْرُجْ عَنَّا فَقُمْتُ فَخَرَجْتُ ثُمَّ رُدِدْتُ فَقَالَتْ لِي لَوْلَا وَشْكُ ٱلرَّحِيلِ وَخَوْفُ ٱلْفَوْتِ وَمَحَبَّتِي لِمُنَاجَاتِكَ وَٱلْإِسْتِكْثَارُ مِنْ مُحَادَثَتِكَ لَأَقْصَيْتُكَ هَاتِ ٱلْآنَ كَلِّمْنِي وَحَدِّثْنِي وَأَنْشِدْنِي فَكَلَّمْتُ آدَبَ ٱلنَّاسِ وَأَعْلَمَهُمْ بِكُلِّ شَيْءٍ ثُمَّ نَهَضَتْ وَأَبْطَأَتِ ٱلْعَجُوزُ وَخَلَا ٱلْبَيْتُ فَأَخَذْتُ أَنْظُرُ فَإِذَا أَنَا بِتَنُّورٍ فِيهِ خَلُوقٌ فَأَدْخَلْتُ يَدِي فِيهِ وَأَخْبَأْتُهَا فِي رُدْنِي ثُمَّ جَآءَتِ ٱلْعَجُوزُ فَشَدَّتْ عَيْنِي وَنَهَضَتْ بِي تَقُودُنِي حَتَّى إِذَا صِرْتُ عَلَى بَابِ ٱلْمِضْرَبِ أَخْرَجْتُ يَدِي فَضَرَبْتُ عَلَى ٱلْمِضْرَبِ ثُمَّ صِرْتُ إِلَى مِضْرَبِي فَدَعَوْتُ غِلْمَانِي فَقُلْتُ أَيُّكُمْ يَقِفُنِي عَلَى بَابِ مِضْرَبٍ عَلَيْهِ خَلُوقٌ كَأَنَّهُ أَثَرُ كَفٍّ فَهُوَ حُرٌّ وَلَهُ خَمْسُمِايَةِ دِينَارٍ فَلَمْ أَلْبَثْ أَنْ جَآءَ بَعْضُهُمْ فَقَالَ قُمْ فَنَهَضْتُ مَعَهُ فَإِذَا أَنَا بِٱلْكَفِّ طَرِيَّةً وَإِذَا ٱلْمِضْرَبُ مِضْرَبُ فَاطِمَةَ بِنْتِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ فَأَخَذَتْ فِي أُهْبَةِ ٱلرَّحِيلِ فَلَمَّا نَفَرَتْ نَفَرْتُ مَعَهَا فَبَصُرَتْ فِي طَرِيقِهَا بِقِبَابٍ وَمِضْرَبٍ وَهَيْئَةٍ جَمِيلَةٍ فَسَأَلَتْ عَنْ ذَلِكَ فَقِيلَ لَهَا هَذَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ فَسَآءَهَا أَمْرُهُ وَقَالَتْ لِلْعَجُوزِ ٱلَّتِي كَانَتْ تُرْسِلُهَا إِلَيْهِ قُولِي لَهُ نَشَدْتُكَ ٱللّٰهَ وَٱلرَّحِمَ أَنْ فَضَحْتَنِي وَيْحَكَ مَا شَأْنُكَ وَمَا تُرِيدُ ٱنْصَرِفْ وَلَا تَفْضَحْنِي وَتُشِيطَ بِدَمِكَ فَسَارَتْ إِلَيْهِ ٱلْعَجُوزُ فَأَدَّتْ إِلَيْهِ مَا قَالَتْ لَهَا فَاطِمَةُ فَقَالَ لَسْتُ بِمُنْصَرِفٍ أَوْ تُوَجِّهَ إِلَيَّ بِقَمِيصِهَا ٱلَّذِي يَلِي جِلْدَهَا فَأَخْبَرَتْهَا فَفَعَلَتْ وَوَجَّهَتْ إِلَيْهِ بِقَمِيصٍ مِنْ ثِيَابِهَا فَزَادَهُ ذَلِكَ شَغَفًا وَلَمْ يَزَلْ يَتْبَعُهُمْ لَا يُخَالِطُهُمْ حَتَّى إِذَا صَارُوا عَلَى أَمْيَالٍ مِنْ دِمَشْقَ ٱنْصَرَفَ وَقَالَ فِي ذَلِكَ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَلَف بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو عَلِيٍّ ٱلْأَسَدِيُّ وَهُوَ بِشْرُ بْنُ مُوسَى بْنِ صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي مُوسَى بْنُ صَالِحٍ عَنْ أَبِي بَكْرٍ ٱلْقُرَشِيِّ قَالَ كَانَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ جَالِسًا بِمِنًى فِي فِنَآءِ مِضْرَبِهِ وَغِلْمَانُهُ حَوْلَهُ إِذْ أَقْبَلَتِ ٱمْرَأَةٌ بَرْزَةٌ عَلَيْهَا أَثَرُ ٱلنِّعْمَةِ فَسَلَّمَتْ فَرَدَّ عَلَيْهَا ٱلسَّلَامَ فَقَالَتْ لَهُ ءَأَنْتَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ قَالَ لَهَا أَنَا هُوَ فَمَا حَاجَتُكِ قَالَتْ لَهُ حَيَّاكَ ٱللّٰهُ وَقَرَّبَكَ هَلْ لَكَ فِي مُحَادَثَةِ أَحْسَنِ ٱلنَّاسِ وَجْهًا وَأَتَمِّهِنَّ خُلْقًا وَأَكْمَلِهِنَّ أَدَبًا وَأَشْرَفِهِنَّ حَسَبًا قَالَ مَا أَحَبَّ إِلَيَّ ذَلِكَ قَالَتْ عَلَى شَرْطٍ قَالَ قُولِي قَالَتْ تُمَكِّنُنِي مِنْ عَيْنَيْكَ حَتَّى أَشُدَّهُمَا وَأَقُودَكَ حَتَّى إِذَا تَوَسَّطْتُ ٱلْمَوْضِعَ ٱلَّذِي أُرِيدُ حَلَلْتُ ٱلشَّدَّ ثُمَّ أَفْعَلُ ذَلِكَ بِكَ عِنْدَ إِخْرَاجِكَ حَتَّى أَنْتَهِيَ بِكَ إِلَى مِضْرَبِكَ قَالَ شَأْنَكِ فَفَعَلَتْ فَقَالَ عُمَرُ فَلَمَّا ٱنْتَهَتْ بِي إِلَى ٱلْمَوْضِعِ ٱلَّذِي أَرَادَتْ أَنْ تَكْشِفَ عَنْ وَجْهِي فِيهِ إِذَا بِٱمْرَأَةٍ عَلَى كُرْسِيٍّ لَمْ أَرَ مِثْلَهَا جَمَالًا وَكَمَالًا فَسَلَّمْتُ وَجَلَسْتُ فَقَالَتْ ءَأَنْتَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ قُلْتُ أَنَا عُمَرُ قَالَتْ أَنْتَ ٱلْفَاضِحُ لِلْحَرَائِرِ قُلْتُ وَمَا ذَلِكَ جَعَلَنِيَ ٱللّٰهُ فِدَاكِ قَالَتْ أَلَسْتَ ٱلْقَائِلَ

صَوْتٌ

قَالَتْ وَعَيْشِ أَخِي وَحُرْمَةِ وَالِدِي ... لَأُنَبِّهَنَّ ٱلْحَيَّ إِنْ لَمْ تَخْرُجِ
فَخَرَجْتُ خَوْفَ يَمِينِهَا فَتَبَسَّمَتْ ... فَعَلِمْتُ أَنَّ يَمِينَهَا لَمْ تَحْرَجِ
فَتَنَاوَلَتْ رَأْسِي لِتَعْلَمَ مَسَّهُ ... بِمُخَضَّبِ ٱلْأَطْرَافِ غَيْرِ مُشَنَّجِ
فَلَثَمْتُ فَاهَا آخِذًا بِقُرُونِهَا ... شُرْبَ ٱلنَّزِيفِ بِبَرْدِ مَآءِ ٱلْحَشْرَجِ

ٱلْغِنَآءُ لِمَعْبَدٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ يُونُسَ وَعَمْرٍو * ثُمَّ قَالَتْ قُمْ فَٱخْرُجْ ثُمَّ قَامَتْ وَجَآءَتِ ٱلْمَرْأَةُ فَشَدَّتْ عَيْنِي ثُمَّ أَخْرَجَتْنِي حَتَّى ٱنْتَهَتْ بِي إِلَى مِضْرَبِي وَتَرَكَتْنِي وَٱنْصَرَفَتْ فَحَلَلْتُ عَيْنَيَّ وَقَدْ دَخَلَنِي مِنَ ٱلْكَآبَةِ وَالْحُزْنِ مَا ٱللّٰهُ أَعْلَمُ بِهِ وَبِتُّ لَيْلَتِي فَلَمَّا أَصْبَحْتُ إِذَا أَنَا بِهَا فَقَالَتْ هَلْ لَكَ فِي ٱلْعَوْدِ فَقُلْتُ شَأْنَكِ فَفَعَلَتْ مِثْلَ فِعْلِهَا

وَمِنْهَا صَوْتٌ

مَنْ لِفُؤَادٍ دَنِفٍ مُغْرَمِ هَاجَ إِلَى هِنْدٍ وَلَمْ يَظْلِمِ
هَامَ إِلَى رِيمٍ هَضِيمِ الحَشَا عَذْبِ ٱلثَّنَايَا طَيِّبِ ٱلْمَبْسَمِ
لَمْ أَحْسِبِ ٱلشَّمْسَ بِلَيْلٍ بَدَتْ قَبْلُ لِذِى لَحْمٍ وَلَا ذِى دَمِ
قَالَتْ أَلَا إِنَّكَ ذُو مَلَّةٍ يَصْرِفُكَ ٱلْأَدْنَى عَنِ ٱلْأَقْدَمِ
قُلْتُ لَهَا بَلْ أَنْتِ مُعْتَلَّةٌ فِى ٱلْوَصْلِ يَا هِنْدُ لِكَىْ تَصْرِمِى

ٱلْغِنَآءِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ * وَقِيلَ أَنَّ فِيهِ رَمَلًا آخَرَ لِعَمَّارَةَ مَوْلَاةِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ جَعْفَرٍ

وَمِنْهَا صَوْتٌ

تَصَابَى وَمَا كُلُّ ٱلتَّصَابِى بِزَايِلِ وَعَاوَدَ مِنْ هِنْدٍ جَوًى غَيْرَ زَايِلِ
عَشِيَّةَ قَالَتْ صَدَّعَتْ غُرْبَةُ ٱلنَّوَى فَمَا مِنْ تَلَاقٍ قَدْ أَرَى دُونَ قَابِلِ
وَمَا أَنْسَ مِ ٱلْأَشْيَآءِ لَا أَنْسَ قَوْلَهَا لَنَا مَرَّةً مِنْهَا بِقَرْنِ ٱلْمَنَازِلِ
بِنَخْلَةَ بَيْنَ ٱلنَّخْلَتَيْنِ يَكُنُّنَا مِنَ ٱلْغَيْثِ عِنْدَ ٱلْعِينِ بُرْدُ مَرَاجِلِ

ٱلْغِنَآءِ لِلْغَرِيضِ ثَانِي ثَقِيلٍ أَوَّلُ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو * وَفِيهِ لِلْعَمَّانِيِّ خَفِيفُ ثَقِيلٍ مِنْ دَنَانِيرَ وَٱلْهِشَامِيِّ

وَمِنْهَا صَوْتٌ

لَجَّ قَلْبِى فِى ٱلتَّصَابِى وَٱزْدَهَى عَنِّى شَبَابِى
وَدَعَانِى لِهَوَى هِنْدٍ فُؤَادٌ غَيْرُ نَابِ
قُلْتُ لَمَّا فَاضَتِ ٱلْعَيْنَانِ دَمْعًا ذَا ٱنْسِكَابِ
إِنْ جَفَتْنِى ٱلْيَوْمَ هِنْدٌ بَعْدَ وُدٍّ وَٱقْتِرَابِ
فَسَبِيلُ ٱلنَّاسِ طُرًّا لِفَنَآءٍ وَذَهَابِ

ٱلْغِنَآءِ لِإِسْحَاقَ رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى

وَذَكَرْتُ مَجْلِسَهَا وَمَجْلِسَنَا   دَارَ ٱلْعِشَآءِ بِمَهْبَطِ ٱلنَّجْدِ
وَرِسَالَةً مِنْهَا تُعَاتِبُنِي   فَرَدَدْتُ مَعْتَبَةً عَلَى هِنْدِ

ٱلْغِنَآءِ لِيَحْيَى ٱلْمَكِّيِّ رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى وَفِيهِ لِغَيْرِهِ أَلْحَانٌ أُخَرُ

وَمِنْهَا   صَوْتٌ

لَيْتَ هِنْدًا أَنْجَزَتْنَا مَا تَعِدْ   وَشَفَتْ أَنْفُسَنَا مِمَّا تَجِدْ
وَٱسْتَبَدَّتْ مَرَّةً وَاحِدَةً   إِنَّمَا ٱلْعَاجِزُ مَنْ لَا يَسْتَبِدْ
وَلَقَدْ قَالَتْ لِجَارَاتٍ لَهَا   ذَاتَ يَوْمٍ وَتَعَرَّتْ تَبْتَرِدْ

وَيُرْوَى زَعَمُوهَا سَأَلَتْ جَارَاتِهَا

أَكَمَا يَنْعَتُنِي تُبْصِرْنَنِي   عَمْرَكُنَّ ٱللَّهُ أَمْ لَا يَقْتَصِدْ
فَتَضَاحَكْنَ وَقَدْ قُلْنَ لَهَا   حَسَنٌ فِي كُلِّ عَيْنٍ مَنْ يُوَدْ
حَسَدًا حُمِّلْنَهُ مِنْ أَجْلِهَا   وَقَدِيمًا كَانَ فِي ٱلنَّاسِ ٱلْحَسَدْ

ٱلْغِنَآءِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلْخِنْصِرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ * وَفِيهِ لَحْنٌ لِمَالِكٍ مِنْ كِتَابِ يُونُسَ غَيْرُ مُجَنَّسٍ * وَفِيهِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ خَفِيفُ رَمَلٍ عَنْ عَمْرٍو وَذَكَرَهُ إِسْحَاقُ فِي خَفِيفِ ٱلثَّقِيلِ بِٱلْخِنْصِرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ وَلَمْ يَنْسُبْهُ إِلَى أَحَدٍ * وَفِيهِ ثَانِي ثَقِيلٍ نَعُدُّهُ أَنَّهُ لَحْنٌ لِمَالِكٍ وَيُقَالُ أَنَّهُ لِمُتَيَّمٍ

وَمِنْهَا   صَوْتٌ

هَاجَ ٱلْقَرِيضَ ٱلذِّكَرُ   لَمَّا غَدَوْا فَٱنْشَمَرُوا
عَلَى بِغَالٍ شُحُجٍ   قَدْ ضَمَّهُنَّ ٱلسَّفَرُ
فِيهِنَّ هِنْدٌ لَيْتَنِي   مَا عُمِّرَتْ أُعَمَّرُ
حَتَّى إِذَا مَا جَاءَهَا   حَتْفٌ أَتَانِي ٱلْقَدَرُ

لِٱبْنِ سُرَيْجٍ فِيهِ لَحْنَانِ رَمَلٌ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ وَخَفِيفُ رَمَلٍ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ

وَقَالُوا قِفْ وَلَا تَعْجَلْ   وَإِنْ كُنَّا عَلَى عَجَلِ
قَلِيلٌ فِي هَوَاكَ ٱلْيَوْ   مَ مَا نَلْقَى مِنَ ٱلْعَمَلِ

ٱلْغِنَآءِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَانِي ثَقِيلٍ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ * وَفِيهِ أَيْضًا رَمَلٌ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ وَحَبَشٍ

وَمِنْهَا   صَوْتٌ

هَاجَ ذَا ٱلْقَلْبَ مَنْزِلُ   بِٱلْبَلِيَّيْنَ مُحْوِلُ
غَيَّرَتْ آيَهُ ٱلصَّبَا   وَجَنُوبٌ وَشَمْأَلُ
إِنَّ هِنْدًا قَدْ أَرْسَلَتْ   وَأَخُو ٱلشَّرْقِ مُرْسَلٌ
أَرْسَلَتْ تَسْتَحِثُّنِي   وَتَعَدَّى وَتَعْذُلُ
أَيُّنَا بَاتَ لَيْلَةً   بَيْنَ غُصْنَيْنِ يُوبَلُ
تَحْتَ عَيْنٍ يَكُنُّنَا   بُرْدُ عَصْبٍ مُهَلْهَلُ

فِي هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ خَفِيفُ ثَقِيلٍ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ ذَكَرَ إِسْحَاقُ أَنَّهُ لِمَالِكٍ وَذَكَرَ عَمْرٌو أَنَّهُ لِٱبْنِ مُحْرِزٍ * وَذَكَرَ يُونُسُ أَنَّ فِيهَا لَحْنًا لِٱبْنِ مُحْرِزٍ وَلَحْنًا لِمَالِكٍ * وَقَالَ عَمْرٌو فِي نُسْخَتِهِ ٱلثَّانِيَةِ أَنَّهُ لِٱبْنِ زُرْزُورٍ ٱلطَّائِفِيِّ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى وَرَوَى مِثْلَ ذَلِكَ دَنَانِيرُ عَنْ فُلَيْحٍ * وَفِيهِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ * وَفِيهِ لِعَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ مُوسَى ٱلْهَادِي ثَانِي ثَقِيلٍ مِنْ مَجْمُوعِهِ وَرِوَايَةِ ٱلْهِشَامِيِّ * وَفِيهِ لِحَكَمٍ هَزَجٌ بِٱلْخِنْصِرِ وَٱلْبِنْصِرِ عَنِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ * وَفِيهِ ثَقِيلٌ أَوَّلُ نَسَبَهُ ٱبْنُ ٱلْمَكِّيِّ إِلَى ٱبْنِ مُحْرِزٍ وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِيُّ أَنَّهُ مَنْحُولٌ * وَفِيهِ خَفِيفُ رَمَلٍ ذَكَرَ ٱلْهِشَامِيُّ أَنَّهُ لَحْنُ ٱبْنِ مُحْرِزٍ * وَذَكَرَ غَيْرُهُ أَنَّهُ لِلْحَجَبِيِّ رَمَلٌ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ وَحَبَشٍ

وَمِنْهَا   صَوْتٌ

يَا صَاحِ هَلْ تَدْرِي وَقَدْ جَهِدَتْ   عَيْنِي بِمَا أَلْقَى مِنَ ٱلْوَجْدِ
لَمَّا رَأَيْتُ دِيَارَهَا دَرَسَتْ   وَتَبَدَّلَتْ أَعْلَامُهَا بَعْدِي

لَهُنَّ وَمَا شَاوَرْنَهَا لَيْسَ مَا أَرَى　　　بِحُسْنِ جَزَآءٍ لِلْحَبِيبِ ٱلْمُوَدِّعِ
فَقُلْنَ لَهَا لَا شَابَّ قَرْنُكِ فَٱفْتَحِي　　　لَنَا بَابَ مَا يَخْفَى مِنَ ٱلْأَمْرِ نَسْمَعِ

وَفِي أَبْيَاتٍ ٱلْغِنَآءِ لِلْغَرِيضِ وَلَحْنُهُ مِنَ ٱلْقَدْرِ ٱلْأَوْسَطِ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ بِٱلْخِنْصِرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ * وَذَكَرَ ٱبْنُ ٱلْمَكِّيِّ أَنَّهُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ

وَمِنْهَا　　　صَوْتٌ

لَمَّا أَلَمَّتْ بِأَصْحَابِي وَقَدْ هَجَعُوا　　　حَسِبْتُ وَسْطَ رِحَالِ ٱلْقَوْمِ عَطَّارَا
فَقُلْتُ مَنْ ذَا ٱلْمُحَيِّي وَٱنْتَبَهْتُ لَهُ　　　وَمَنْ يُحَدِّثُنَا هٰذَا ٱلَّذِي زَارَا
أَلَا ٱنْزِلُوا نَعِمَتْ دَارٌ بِقُرْبِكُمُ　　　أَهْلًا وَسَهْلًا بِكُمْ مِنْ زَائِرٍ زَارَا
فَبُدِّلَ ٱلرَّبْعُ مِمَّنْ كَانَ يَسْكُنُهُ　　　عُفْرَ ٱلظِّبَآءِ بِهِ يَمْشِينَ أَسْطَارَا

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِالْخِنْصِرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ * وَفِيهِ لِيُونُسَ خَفِيفُ ثَقِيلٍ * وَفِيهِ لِٱبْنِ قَارَةَ هَزَجٌ بِٱلْبِنْصِرِ * وَأَوَّلُ هٰذِهِ ٱلْقَصِيدَةِ ٱلَّتِي فِيهَا ذَكَرَ هِنْدًا قَوْلُهُ

يَا صَاحِبَيَّ قِفَا نَسْتَخْبِرِ ٱلدَّارَا　　　أَقْوَتْ وَهَاجَتْ لَنَا بِٱلنَّعْفِ تَذْكَارَا
وَقَدْ أَرَى مَرَّةً سِرْبًا بِهِ حَسَنًا　　　مِثْلَ ٱلْجَآذِرِ لَمْ يَمْسَسْنَ أَبْكَارَا
فِيهِنَّ هِنْدٌ وَهِنْدٌ لَا شَبِيهَ لَهَا　　　فِيمَنْ أَقَامَ مِنَ ٱلْأَحْيَآءِ أَوْ سَارَا
تَقُولُ لَيْتَ أَبَا ٱلْخَطَّابِ وَافَقَنَا　　　كَيْ نَلْهُوَ ٱلْيَوْمَ أَوْ يُنْشِدْنَ أَشْعَارَا
فَلَمْ يَرُعْهُنَّ غَيْرُ ٱلْعِيسِ طَالِعَةً　　　بِٱلْغَوْرِ يَحْمِلْنَ رُكْبَانًا وَأَوْقَارَا
وَفَارِسٌ يَحْمِلُ ٱلْبَازِي فَقُلْنَ لَهُ　　　هَا مَنْ أُولَآءِ وَمَا أَكْبَرْنَ إِكْبَارَا
لَمَّا وَقَفْنَا وَعَبَّيْنَا مَرَاكِبَنَا　　　بُدِّلْنَ بِٱلْعُرْفِ بَعْدَ ٱلرَّجْعِ إِنْكَارَا

وَمِنْهَا　　　صَوْتٌ

أَلَمْ تَرْبَعْ عَلَى ٱلطَّلَلِ　　　وَمَغْنَى ٱلْحَيِّ كَالْخِلَلِ
لِهِنْدٍ إِنَّ هِنْدًا حُبُّهَا قَدْ كَانَ مِنْ شُغُلِي

وَمِمَّا قَالَهُ فِي هِنْدٍ هَذِهِ وَغُنِّيَ فِيهِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

أَلَمْ تَسْأَلِ ٱلْأَطْلَالَ وَٱلْمَنْزِلَ ٱلْخَلَقْ   بِبُرْقَةِ ذِي ضَالٍ فَيُخْبِرَ إِنْ نَطَقْ
ذَكَرْتُ بِهِ هِنْدًا فَظِلْتُ كَأَنَّنِي   أَخُو نَشْوَةٍ لَاقَى ٱلْحَوَانِيتَ فَٱغْتَبَقْ

ٱلْغِنَآءُ لِعَطَرَّدٍ وَلَحْنُهُ مِنَ ٱلْقَدْرِ ٱلْأَوْسَطِ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ بِالْخِنْصِرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَقَ * وَلِمَعْبَدٍ فِيهِ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ * وَذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّ فِيهِ لِلْغَرِيضِ ثَانِيَ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى

وَمِنْهَا   صَوْتٌ

أَصْبَحَ ٱلْقَلْبُ مَرِيضَا   رَاجَعَ ٱلْحُبَّ ٱلْعَرِيضَا
وَأَجَدَّ ٱلشَّوْقَ وَهْنًا   إِذْ أَرَى بَرْقًا وَمِيضَا
ثُمَّ بَاتَ ٱلرَّكْبُ نُوَّا   مًا وَلَمْ أُطْعَمْ غُمُوضَا
ذَاكَ مِنْ هِنْدٍ قَدِيمًا   رَجْعُهَا ٱلْقَلْبَ مَهِيضَا
وَتَبَدَّتْ ثُمَّ أَبْدَتْ   وَاضِحَ ٱللَّوْنِ نَحِيضَا
وَعِذَابَ ٱلطَّعْمِ غُدًّا   كَأَقَاحِي ٱلرَّمْلِ بِيضَا

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ مُحْرِزٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ * وَفِيهِ لِحَكَمٍ هَزَجٌ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو وَقِيلَ أَنَّهُ يَمَانٍ * وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَنْ يَنْسِبُ لَحْنَ ٱبْنِ مُحْرِزٍ إِلَى ٱبْنِ مُسَجِّحٍ

وَمِنْهَا   صَوْتٌ

أَرِبْتُ إِلَى هِنْدٍ وَتِرْبَيْنِ مَرَّةً   لَهَا إِذْ تَوَاقَفْنَا بِفَرْعِ ٱلْمُقَطَّعِ
وَقَالَتْ فَتَاةٌ كُنْتُ أَحْسِبُ أَنَّهَا   مُعَقَّلَةٌ فِي مِيزَرٍ لَمْ تُدَرَّعِ

عُمَرُ فَمَدَّتْ هِنْدٌ يَدَهَا فَٱنْتَزَعَتْ عِمَامَتِي فَأَلْقَتْهَا عَنْ رَأْسِي ثُمَّ قَالَتْ هِنْدٌ بِٱللّٰهِ يَا عُمَرُ أَتَرَاكَ خَدَعْتَنَا مُنْذُ ٱلْيَوْمِ بَلْ نَحْنُ وَٱللّٰهِ خَدَعْنَاكَ فَٱحْتَلْنَا عَلَيْكَ بِخَالِدٍ فَأَرْسَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتَأْتِيَنَا فِي أَسْوَءِ هَيْئَةٍ وَنَحْنُ كَمَا تَرَى قَالَ عُمَرُ ثُمَّ أَخَذْنَا فِي ٱلْحَدِيثِ فَقَالَتْ هِنْدٌ وَيْحَكَ يَا عُمَرُ ٱسْمَعْ مِنِّي لَوْ رَأَيْتَنِي مُنْذُ أَيَّامٍ وَأَصْبَحْتُ عِنْدَ أَهْلِي فَأَدْخَلْتُ رَأْسِي فِي جَيْبِي فَنَظَرْتُ إِلَى حِرِي فَإِذَا هُوَ مِلْءُ ٱلْكَفِّ وَمُنْيَةُ ٱلْمُتَمَنِّي فَنَادَيْتُ يَا عُمَرَاهُ يَا عُمَرَاهُ قَالَ عُمَرُ فَصِحْتُ يَا لَبَّيْكَاهُ ثَلَاثًا وَمَدَدْتُ فِي ٱلثَّالِثَةِ صَوْتِي فَضَحِكْنَ وَحَادَثْتُهُنَّ سَاعَةً وَوَدَّعْتُهُنَّ وَٱنْصَرَفْتُ فَذَلِكَ قَوْلِي

صَوْتٌ

عَرَفْتُ مَصِيفَ ٱلْحَيِّ وَٱلْمُتَرَبَّعَا   بِبَطْنِ حُلَيَّاتٍ دَوَارِسَ بَلْقَعَا
إِلَى ٱلسَّفْحِ مِنْ وَادِي ٱلْمُغَمَّسِ بُدِّلَتْ   مَعَالِمُهُ وَبْلًا وَنَكْبَاءَ زَعْزَعَا
لِهِنْدٍ وَأَتْرَابٍ لِهِنْدٍ إِذِ ٱلْهَوَى   جَمِيعٌ وَإِذْ لَمْ نَخْشَ أَنْ يَتَصَدَّعَا
وَإِذْ نَحْنُ مِثْلَ ٱلْمَاءِ كَانَ مِزَاجُهُ   إِذَا صَفَّقَ ٱلسَّاقِي ٱلرَّحِيقَ ٱلْمُشَعْشَعَا
وَإِذْ لَا نُطِيعُ ٱلْكَاشِحِينَ وَلَا نَرَى   لِوَاشٍ لَدَيْنَا يَطْلُبُ ٱلصُّرْمَ مَطْمَعَا

ٱلْغِنَاءُ لِلْغَرِيضِ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ * وَمِنْ نُسْخَةِ عَمْرٍو ٱلثَّالِثَةِ * وَفِيهَا يَقُولُ وَفِيهِ غِنَاءٌ

صَوْتٌ

فَلَمَّا تَوَاقَفْنَا وَسَلَّمْتُ أَشْرَقَتْ   وُجُوهٌ زَهَاهَا ٱلْحُسْنُ أَنْ تَتَقَنَّعَا
تَبَالَهْنَ بِٱلْعِرْفَانِ لَمَّا رَأَيْنَنِي   وَقُلْنَ ٱمْرُؤٌ بَاغٍ أَكَلَّ وَأَوْضَعَا
وَقَرَّبْنَ أَسْبَابَ ٱلْهَوَى لِمُتَيَّمٍ   يَقِيسُ ذِرَاعًا كُلَّمَا قِسْنَ إِصْبَعَا

ٱلْغِنَاءُ لِٱبْنِ عَبَّادٍ رَمَلٌ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ * وَفِيهِ لِٱبْنِ جَامِعٍ لَحْنٌ مِنْ كِتَابِ إِبْرَاهِيمَ * هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتُ مَقْرُونَةٌ بِٱلْأُوَلِ وَٱلصَّنْعَةُ فِي جَمِيعِهَا مُخْتَلِطَةٌ يُغَنِّي ٱلْمُغَنُّونَ بَعْضَ هَذِهِ وَبَعْضَ تِلْكَ وَيَخْلِطُونَهَا وَٱلصَّنْعَةُ لِمَنْ قَدَّمْتُ ذِكْرَهُ وَهَذِهِ ٱلْأَبْيَاتُ مِنْ قَصِيدَةٍ طَوِيلَةٍ ذَكَرْتُ مِنْهَا مَا فِيهِ صَنْعَةٌ

نَفْسِهِ مِنْهُ شَىْءٌ فَقَالَ لَهُ صَاحِبِي يَا أَبَا ٱلْخَطَّابِ أَكْرَمَكَ ٱللّٰهُ لَقَدْ أَحْسَنَ ٱلْعُذْرِيُّ وَأَجَادَ فِيهَا قَالَ فَنَظَرَ عُمَرُ إِلَيْهِ وَقَالَ وَمَا قَالَ قَالَ حَيْثُ يَقُولُ

لَوْ جُزَّ بِٱلسَّيْفِ رَأْسِي فِي مَوَدَّتِهَا ‏ ‏ لَمَرَّ يَهْوِي سَرِيعًا نَحْوَهَا رَأْسِي

قَالَ فَٱرْتَاحَ عُمَرُ إِلَى قَوْلِهِ فَقَالَ هَاهْ لَقَدْ أَجَادَ وَأَحْسَنَ فَقُلْتُ لِلّٰهِ دَرُّ جِيَادَةِ ٱلْعُذْرِيِّ فَقَالَ عُمَرُ حَيْثُ يَقُولُ مَا ذَا وَيْحَكَ قُلْتُ حَيْثُ يَقُولُ

سَرَتْ لِعَيْنَيْكَ سَلْمَى بَعْدَ مَغْفَاهَا ‏ ‏ فَبِتُّ مُسْتَنْلِهِيًا مِنْ بَعْدِ مَسْرَاهَا

وَقُلْتُ أَهْلًا وَسَهْلًا مَنْ هَدَاكِ لَنَا ‏ ‏ إِنْ كُنْتِ تِمْثَالَهَا أَوْ كُنْتِ إِيَّاهَا

مِنْ حُبِّهَا أَتَمَنَّى أَنْ يُلَاقِيَنِي ‏ ‏ مِنْ نَحْوِ بَلْدَتِهَا نَاعٍ فَيَنْعَاهَا

كَيْمَا أَقُولَ فِرَاقٌ لَا لِقَآءَ لَهُ ‏ ‏ وَتُضْمِرَ ٱلنَّفْسُ بَأْسًا ثُمَّ تَسْلَاهَا

وَلَوْ تَمُوتُ لَرَاعَتْنِي وَقُلْتُ لَهَا ‏ ‏ يَا بُؤْسَ لِلْمَوْتِ لَيْتَ ٱلْمَوْتَ أَبْقَاهَا

قَالَ فَضَحِكَ عُمَرُ ثُمَّ قَالَ وَأَبِيكَ لَقَدْ أَحْسَنَ وَأَجَادَ وَمَا أَبْقَى وَلَقَدْ هَيَّجْتُمَا عَلَىَّ سَاكِنًا وَذَكَّرْتُمَانِي مَا كَانَ عَنِّي غَائِبًا وَلَأُحَدِّثَنَّكُمَا حَدِيثًا حُلْوًا بَيْنَا أَنَا مُنْذُ أَعْوَامٍ جَالِسٌ إِذْ أَتَانِي خَالِدٌ ٱلْخِرِّيتُ فَقَالَ لِي يَا أَبَا ٱلْخَطَّابِ مَرَّ بِي أَرْبَعُ نِسْوَةٍ قُبَيْلُ يُرِدْنَ مَوْضِعَ كَذَا وَكَذَا لَمْ أَرَ مِثْلَهُنَّ فِي بَدْوٍ وَلَا حَضَرٍ فِيهِنَّ هِنْدُ بِنْتُ ٱلْحَرِثِ ٱلْمُرِّيَّةُ فَهَلْ لَكَ أَنْ تَأْتِيَهُنَّ مُتَنَكِّرًا فَتَسْمَعَ مِنْ حَدِيثِهِنَّ وَتَتَمَتَّعَ بِٱلنَّظَرِ إِلَيْهِنَّ وَلَا يَعْلَمْنَ مَنْ أَنْتَ فَقُلْتُ لَهُ وَيْحَكَ وَكَيْفَ لِي أَنْ أُخْفِيَ نَفْسِي قَالَ تَلْبَسُ لِبْسَةَ أَعْرَابِيٍّ ثُمَّ تَجْلِسُ عَلَى قَعُودٍ لِي فَلَا يَشْعُرْنَ إِلَّا بِكَ قَدْ هَجَمْتَ عَلَيْهِنَّ فَفَعَلْتُ مَا قَالَ ثُمَّ جَلَسْتُ عَلَى قَعُودٍ ثُمَّ أَتَيْتُهُنَّ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِنَّ ثُمَّ وَقَفْتُ بِقُرْبِهِنَّ فَسَأَلْنَنِي أَنْ أُنْشِدَهُنَّ وَأُحَدِّثَهُنَّ فَأَنْشَدْتُهُنَّ لِجَمِيلٍ وَكُثَيِّرٍ وَٱلْأَحْوَصِ وَنُصَيْبٍ وَغَيْرِهِمْ فَقُلْنَ لِي وَيْحَكَ يَا أَعْرَابِيُّ مَا أَمْلَحَكَ وَأَظْرَفَكَ لَوْ نَزَلْتَ فَتَحَدَّثْتَ مَعَنَا يَوْمَنَا هٰذَا فَإِذَا أَمْسَيْتَ ٱنْصَرَفْتَ فِي حِفْظِ ٱللّٰهِ تَعَالَى قَالَ فَأَنَخْتُ بَعِيرِي ثُمَّ تَحَدَّثْتُ مَعَهُنَّ وَأَنْشَدْتُهُنَّ فَسُرِرْنَ بِي وَجَذِلْنَ بِقُرْبِي وَأَعْجَبَهُنَّ حَدِيثِي قَالَ ثُمَّ إِنَّهُنَّ تَغَامَزْنَ وَجَعَلَ بَعْضُهُنَّ يَقُولُ لِبَعْضٍ كَأَنَّا نَعْرِفُ هٰذَا ٱلْأَعْرَابِيَّ مَا أَشْبَهَهُ بِعُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ فَقَالَتْ إِحْدَاهُنَّ فَهُوَ وَٱللّٰهِ

صَوْتٌ

نَامَ صَحْبِي وَلَمْ أَنَمْ   مِنْ خَيَالٍ بِنَا أَلَمّ
طَافَ بِالرَّكْبِ مَوْهِنًا   بَيْنَ خَاخٍ إِلَى عَظَمْ
ثُمَّ نَبَّهْتُ صَاحِبًا   طَيِّبَ الْخِيمِ وَالشِّيَمْ
أَرْيَحِيًّا مُسَاعِدًا   غَيْرَ نِكْسٍ وَلَا بَرَمْ
قُلْتُ يَا عَمْرُ شَفَّنِي   لَاعِجُ السُّقْمِ وَالْأَلَمْ
ٱيتِ هِنْدًا فَقُلْ لَهَا   لَيْلَةَ الْخَيْفِ بِالسَّلَمْ

ٱلْغِنَاءُ لِمَالِكٍ خَفِيفُ رَمَلٍ بِالسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ وَيُونُسَ * وَفِيهِ لِعَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ ٱلْعَبَّاسِ ٱلرَّبِيعِيِّ خَفِيفُ رَمَلٍ آخَرُ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ

وَأَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ قَالَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ ٱبْنِ عَائِشَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَ جَرِيرٌ إِذَا أُنْشِدَ شِعْرُ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ قَالَ شِعْرٌ تِهَامِيٌّ إِذَا أَنْجَدَ وَجَدَ ٱلْبَرْدَ حَتَّى أُنْشِدَ قَوْلَهُ

رَأَتْ رَجُلًا أَمَّا إِذَا ٱلشَّمْسُ عَارَضَتْ   فَيَضْحَى وَأَمَّا بِٱلْعَشِيِّ فَيَخْصَرُ

ٱلْأَبْيَاتَ فَقَالَ مَا زَالَ هٰذَا يَهْذِي حَتَّى قَالَ ٱلشِّعْرَ

أَخْبَرَنِي حَبِيبُ بْنُ نَصْرٍ ٱلْمُهَلَّبِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَمِّي عَنْ عُثْمَانَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْحَاطِبِيِّ وَأَخْبَرَنِي بِهِ مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ قَالَ حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبَانٍ قَالَ حَدَّثَنِي ٱلْعُتْبِيُّ عَنْ أَبِي زَيْدٍ ٱلزُّبَيْرِيِّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْحَاطِبِيِّ قَالَ أَتَيْتُ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ بَعْدَ أَنْ نَسَكَ بِسِنِينَ وَهُوَ فِي مَجْلِسِ قَوْمِهِ مِنْ بَنِي مَخْزُومٍ فَٱنْتَظَرْتُ حَتَّى تَفَرَّقَ ٱلْقَوْمُ ثُمَّ دَنَوْتُ مِنْهُ وَمَعِي صَاحِبٌ لِي ظَرِيفٌ وَكَانَ قَدْ قَالَ لِي تَعَالَ حَتَّى نُهَيِّجَهُ عَلَى ذِكْرِ ٱلْغَزَلِ فَنَنْظُرَ هَلْ فِي

وَٱلثَّانِي ثَقِيلٌ أَوَّلُ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ أَيْضًا * وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَنْ يَنْسِبُ لَحْنَهُ إِلَى سِنَانٍ وَيَنْسِبُ لَحْنَ سِنَانٍ ٱلْكَاتِبِ إِلَيْهِ * قَالَ وَجَلَسَ مَعَهَا يُحَادِثُهَا فَأَطْلَعَتْ رَأْسَهَا إِلَى ٱلْبَيْتِ وَقَالَتْ يَا بَنَاتِي هَذَا أَبُو ٱلْخَطَّابِ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ عِنْدِى فَإِنْ كُنْتُنَّ تَشْتَهِينَ أَنْ تَرَيْنَهُ فَتَعَالَيْنَ فَجِئْنَ مِضْرَبًا قَدْ حَجَرْنَ بِهِ دُونَ بَابِهَا فَجَعَلْنَ يَثْقُبْنَهُ وَيَضَعْنَ أَعْيُنَهُنَّ عَلَيْهِ وَيُبْصِرْنَ فَٱسْتَسْقَاهَا عُمَرُ فَقَالَتْ أَىُّ ٱلشَّرَابِ أَحَبُّ إِلَيْكَ قَالَ ٱلْمَآءُ فَأَتَتْ بِإِنَآءٍ فِيهِ مَآءٌ فَشَرِبَ مِنْهُ ثُمَّ مَلَأَ فَمَهُ فَمَجَّهُ عَلَيْهِنَّ وَفِي وُجُوهِهِنَّ مِنْ وَرَآءِ ٱلْحَاجِزِ فَصَاحَ ٱلْجَوَارِى وَتَهَارَبْنَ وَجَعَلْنَ يَضْحَكْنَ فَقَالَتْ لَهُ ٱلْعَجُوزُ وَيْلَكَ لَا تَدَعُ مُجُونَكَ وَسَفَهَكَ مَعَ هَذَا ٱلسِّنِّ فَقَالَ لَا تَلُومِينِى فَمَا مَلَكْتُ نَفْسِى لَمَّا سَمِعْتُ حَرَكَاتِهِنَّ أَنْ فَعَلْتُ مَا رَأَيْتِ

وَأَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنْصُورِ بْنِ ٱلْعَلَآءِ ٱلْهَمْدَانِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ طَرِيفٍ ٱلْأَسَدِيُّ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ بَيْنَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ يَطُوفُ بِٱلْبَيْتِ إِذْ رَأَى ٱمْرَأَةً مِنْ أَهْلِ ٱلْعِرَاقِ فَأَعْجَبَهُ جَمَالُهَا فَمَشَى مَعَهَا حَتَّى عَرَفَ مَوْضِعَهَا ثُمَّ أَتَاهَا فَحَادَثَهَا وَنَاشَدَهَا وَخَطَبَهَا فَقَالَتْ إِنَّ هَذَا لَا يَصْلُحُ هَاهُنَا وَلَكِنْ إِنْ جِئْتَنِى إِلَى بَلَدِى وَخَطَبْتَنِى إِلَى أَهْلِي تَزَوَّجْتُكَ فَلَمَّا ٱرْتَحَلُوا جَآءَ إِلَى صَدِيقٍ لَهُ مِنْ بَنِي سَهْمٍ وَقَالَ لَهُ إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً أُرِيدُ أَنْ تُسَاعِدَنِى عَلَيْهَا قَالَ لَهُ نَعَمْ فَأَخَذَ بِيَدِهِ وَلَمْ يَذْكُرْ لَهُ مَا هِيَ ثُمَّ أَتَى مَنْزِلَهُ فَرَكِبَ نَجِيبًا وَأَرْكَبَهُ نَجِيبًا وَأَخَذَ مَعَهُ مَا يُصْلِحُهُ وَسَارَ لَا يَشُكُّ ٱلسَّهْمِيُّ أَنَّهُ يُرِيدُ سَفَرَ يَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ فَمَا زَالَ يَجِدُّ حَتَّى لَحِقَ بِٱلرُّفْقَةِ ثُمَّ سَارَ بِسَيْرِهِمْ يُحَادِثُ ٱلْمَرْأَةَ طُولَ طَرِيقِهِ وَيُسَايِرُهَا وَيَنْزِلُ عِنْدَهَا فَأَعْلَمَتْهُ أَنَّهَا مُتَزَوِّجَةٌ بِٱبْنِ عَمٍّ لَهَا وَوَلَدَتْ مِنْهُ أَوْلَادًا ثُمَّ مَاتَ فَأَوْصَى بِهِمْ وَبِمَالِهِ إِلَيْهَا مَا لَمْ تَتَزَوَّجْ وَأَنَّهَا تَخَافُ فُرْقَةَ أَوْلَادِهَا وَزَوَالَ ٱلنِّعْمَةِ وَبَعَثَتْ إِلَيْهِ بِخَمْسَةِ آلَافِ دِرْهَمٍ وَٱعْتَذَرَتْ فَرَدَّهَا عَلَيْهَا وَرَحَلَ إِلَى مَكَّةَ وَقَالَ فِي ذَلِكَ قَصِيدَتَهُ ٱلَّتِي أَوَّلُهَا

عُمَرُ فَإِذَا هُوَ مَمْلُوءٌ مِنَ ٱلْمَضَارِبِ وَهِيَ ٱلْكِيرَنْجَاتُ وَإِذَا عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهَا ٱسْمُ رَجُلٍ مِنْ مُجَّانِ أَهْلِ مَكَّةَ وَفِيهَا ٱثْنَانِ كَبِيرَانِ عَظِيمَانِ عَلَى أَحَدِهِمَا الحَرِثُ بْنُ خَالِدٍ وَهُوَ يَوْمَئِذٍ أَمِيرُ مَكَّةَ وَعَلَى ٱلْآخَرِ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ فَضَحِكَ وَقَالَ تَمَاجَنَّ عَلَيَّ وَتَعْدِلُهُنَّ ثُمَّ أَصْلَحَ مَأْدُبَةً وَدَعَا كُلَّ مَنْ لَهُ ٱسْمٌ فِي تِلْكَ ٱلْمَضَارِبِ فَلَمَّا أَكَلُوا وَٱطْمَأَنُّوا لِلْجُلُوسِ قَالَ هَاتِ يَا غُلَامُ تِلْكَ ٱلْوَدِيعَةَ فَجِيئَتْ بِٱلصُّنْدُوقِ فَفَتَحَهُ وَدَفَعَ إِلَى الحَرِثِ ٱلْكِيرَنْجَ ٱلَّذِي عَلَيْهِ ٱسْمُهُ فَلَمَّا أَخَذَهُ وَكَشَفَ عَنْهُ غِطَاءَهُ فَزِعَ وَقَالَ مَا هَذَا أَخْزَاكَ ٱللَّهُ فَقَالَ لَهُ رُوَيْدًا ٱصْبِرْ حَتَّى تَرَى ثُمَّ أَخْرَجَ وَاحِدًا وَاحِدًا فَدَفَعَهُ إِلَى مَنْ عَلَيْهِ ٱسْمُهُ حَتَّى فَرَّقَهَا فِيهِمْ ثُمَّ أَخْرَجَ ٱلَّذِي بِٱسْمِهِ فَقَالَ هَذَا لِي فَقَالُوا لَهُ وَيْحَكَ مَا هَذَا فَحَدَّثَهُمُ الخَبَرَ فَعَجِبُوا مِنْهُ وَمَا زَالُوا يَتَمَازَحُونَ بِذَلِكَ دَهْرًا طَوِيلًا وَيَضْحَكُونَ مِنْهُ قَالَ وَحَدَّثَنِي هَذَا ٱلْمَوْلَى قَالَ كُنْتُ مَعَ عُمَرَ وَقَدْ أَسَنَّ وَضَعُفَ فَخَرَجَ يَوْمًا يَمْشِي مُتَوَكِّيًا عَلَى يَدَيَّ حَتَّى مَرَّ بِعَجُوزٍ فَقَالَ لِي هَذِهِ فُلَانَةُ وَكَانَتْ إِلْفًا لِي فَعَدَلَ إِلَيْهَا وَسَلَّمَ عَلَيْهَا وَجَلَسَ عِنْدَهَا وَجَعَلَ يُحَادِثُهَا ثُمَّ قَالَ لِي هَذِهِ ٱلَّتِي أَقُولُ فِيهَا

صَوْتٌ

أَبْصَرْتُهَا لَيْلَةً وَنِسْوَتَهَا ... يَمْشِينَ بَيْنَ ٱلْمَقَامِ وَالحَجَرِ
بِيضًا حِسَانًا نَوَاعِمًا قُطُفًا ... يَمْشِينَ هَوْنًا كَمِشْيَةِ ٱلْبَقَرِ
قَالَتْ لِتِرْبٍ لَهَا تُلَاطِفُهَا ... لَنُفْسِدَنَّ ٱلطَّوَافَ فِي عُمَرَ
قُومِي تَصَدَّى لَهُ لِيَعْرِفَنِي ... ثُمَّ ٱغْمِزِيهِ يَا أُخْتُ فِي خَفَرِ
قَالَتْ لَهَا قَدْ غَمَزْتُهُ فَأَبَى ... ثُمَّ ٱسْبَطَرَّتْ تَشْتَدُّ فِي أَثَرِي
بَلْ يَا خَلِيلَيَّ عَادَنِي ذِكَرِي ... بَلِ ٱعْتَرَتْنِي ٱلْهُمُومُ بِٱلسَّهَرِ

لِٱبْنِ سُرَيْجٍ فِي ٱلسَّادِسِ وَٱلْأَوَّلِ وَٱلثَّانِي خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو * وَفِيهَا لِسِنَانٍ ٱلْكَاتِبِ رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى عَنْهُ وَعَنْ يُونُسَ * وَفِيهَا لِلْأَبْجَرِ خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنْهُ وَفِي * قَالَتْ لِتِرْبٍ لَهَا تُلَاطِفُهَا * لِعَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ ٱلْعَبَّاسِ خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْبِنْصِرِ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ * وَلِلدَّلَالِ خَفِيفُ ثَقِيلٍ عَنْهُ أَيْضًا * وَلِأَبِي سَعِيدٍ مَوْلَى فَائِدٍ فِي ٱلْأَوَّلِ

وَجَلَسَا مَعَهُمَا مَلِيًّا فَأَخَذَتْهُمُ ٱلسَّمَآءُ وَمُطِرُوا ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَ خَبَرٍ تَقَدَّمَ رَوَيْتُهُ آنِفًا عَنْ هَاشِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ الخُزَاعِيِّ وَذَكَرَ ٱلْأَبْيَاتَ ٱلْمَاضِيَةَ وَلَمْ يَذْكُرْ فِيهَا ٱلْغَرِيضَ وَحَكَى أَنَّهُ قَالَ فِي ذَلِكَ

صَوْتٌ

أَفِي رَسْمِ دَارٍ دَمْعُكَ ٱلْمُتَرَقْرِقُ ... سَفَاهًا وَمَا ٱسْتِنْطَاقُ مَا لَيْسَ يَنْطِقُ
بِحَيْثُ ٱلْتَقَى جَمْعٌ وَمُقْضَى مُحَسِّرٍ ... مَغَانِي قَدْ كَادَتْ عَلَى ٱلْعَهْدِ تَخْلُقُ
ذَكَرْتُ بِهِ مَا قَدْ مَضَى مِنْ زَمَانِنَا ... وَذِكْرُكَ رَسْمَ ٱلدَّارِ مِمَّا يُشَوِّقُ
مَقَامًا لَنَا عِنْدَ ٱلْعِشَآءِ وَمَجْلِسًا ... بِهِ لَمْ يُكَدِّرْهُ عَلَيْنَا مُعَوِّقُ
وَمَمْشَى فَتَاةٍ بِٱلْكِسَآءِ تَكُنُّهَا ... بِهِ تَحْتَ عَيْنٍ بَرْقُهَا يَتَأَلَّقُ
يَبُلُّ أَعَالِي ٱلثَّوْبِ قَطْرٌ وَتَحْتَهُ ... شُعَاعٌ بَدَا يُعْشِي ٱلْعُيُونَ وَيُشْرِقُ
وَأَحْسَنُ شَيْءٍ بَدْءُ أَوَّلِ لَيْلٍ ... وَآخِرُهُ حُزْنٌ إِذَا يُتَفَرَّقُ

ذَكَرَ يَحْيَى بْنُ ٱلْمَكِّيِّ أَنَّ ٱلْغِنَآءَ فِي سِتَّةِ أَبْيَاتٍ مُتَوَالِيَةٍ مِنْ هَذَا ٱلشِّعْرِ لِمَعْبَدٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلسَّبَّابَةِ وَبِٱلْوُسْطَى وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِيُّ أَنَّهُ مِنْ مَنْحُولِ يَحْيَى

أَخْبَرَنَا الحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الخَفَّافُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ ٱلْقَاسِمِ بْنِ مِهْرَوَيْهِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو مُسْلِمٍ ٱلْمُسْتَمْلِي عَنِ ٱبْنِ أَخِي زُرْقَانَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَدْرَكْتُ مَوْلًى لِعُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ شَيْخًا كَبِيرًا فَقُلْتُ لَهُ حَدِّثْنِي عَنْ عُمَرَ بِحَدِيثٍ غَرِيبٍ فَقَالَ نَعَمْ كُنْتُ مَعَهُ ذَاتَ يَوْمٍ فَٱجْتَازَ بِي نِسْوَةٌ مِنْ جَوَارِي بَنِي أُمَيَّةَ قَدْ حَجَجْنَ فَتَعَرَّضَ لَهُنَّ وَحَدَّثَهُنَّ وَنَاشَدَهُنَّ مُدَّةَ أَيَّامِ حَجِّهِنَّ ثُمَّ قَالَتْ لَهُ إِحْدَاهُنَّ يَا أَبَا الخَطَّابِ إِنَّا خَارِجَاتٌ فِي غَدٍ فَٱبْعَثْ مَوْلَاكَ هَذَا إِلَى مَنْزِلِنَا نَدْفَعْ إِلَيْكَ تَذْكِرَةً تَكُونُ عِنْدَكَ تَذْكُرُنَا بِهَا فَسُرَّ بِذَلِكَ وَوَجَّهَنِي إِلَيْهِنَّ فِي ٱلسَّحَرِ فَوَجَدْتُهُنَّ يَرْكَبْنَ فَقُلْنَ لِعَجُوزٍ مِنْهُنَّ يَا فُلَانَةُ ٱدْفَعِي إِلَى مَوْلَى أَبِي الخَطَّابِ ٱلتَّذْكِرَةَ ٱلَّتِي أَتْحَفْنَاهُ بِهَا فَأَخْرَجَتْ إِلَيَّ صُنْدُوقًا لَطِيفًا مُقَفَّلًا مَخْتُومًا فَقُلْنَ ٱدْفَعْهُ إِلَيْهِ وَٱرْتَحَلْنَ وَأَنَا أَظُنُّ أَنَّهُ قَدْ أُودِعَ طِيبًا أَوْ جَوْهَرًا فَفَتَحَهُ

ٱللّٰهِ بْنِ عَيَّاشٍ ٱلْهَمْدَانِيِّ قَالَ لَقِيتُ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ فَقُلْتُ لَهُ يَا أَبَا الخَطَّابِ أَكُلُّمَا قُلْتَ فِي شِعْرِكَ فَعَلْتَهُ قَالَ نَعَمْ وَأَسْتَغْفِرُ ٱللّٰهَ

أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ صَالِحٍ عَنْ أَبِي هِفَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ مُصْعَبٍ قَالَ قَدِمَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ ٱلْكُوفَةَ فَنَزَلَ عَلَى عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ هِلَالٍ ٱلَّذِى كَانَ يُقَالُ لَهُ صَاحِبُ إِبْلِيسَ وَكَانَ لَهُ قَيْنَتَانِ حَاذِقَتَانِ فَكَانَ عُمَرُ يَأْتِيهِمَا فَيَسْمَعُ مِنْهُمَا فَقَالَ فِي ذٰلِكَ

يَا أَهْلَ بَابِلَ مَا نَفِسْتُ عَلَيْكُمْ ... مِنْ عَيْشِكُمْ إِلَّا ثَلَاثَ خِلَالِ
مَاءَ ٱلْفُرَاتِ وَطِيبَ عَيْشٍ بَارِدٍ ... وَغِنَاءَ مُسْمِعَتَيْنِ لِٱبْنِ هِلَالِ

أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ أَبِي هِفَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ عَنْ رِجَالِهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ والحَرِثَ بْنَ خَالِدٍ وَأَبَا رَبِيعَةَ ٱلْمُصْطَلِقِيَّ وَرَجُلًا مِنْ بَنِي مَخْزُومٍ وَٱبْنَ أُخْتِ الحَرِثِ بْنِ خَالِدٍ خَرَجُوا يُشَيِّعُونَ بَعْضَ خُلَفَاءِ بَنِي أُمَيَّةَ فَلَمَّا ٱنْصَرَفُوا نَزَلُوا بِسَرْبٍ فَلَاحَ لَهُمْ بَرْقٌ فَقَالَ الحَرِثُ كُلُّنَا شَاعِرٌ فَهَلُمُّوا نَصِفُ ٱلْبَرْقَ فَقَالَ أَبُو رَبِيعَةَ

أَرِقْتُ لِبَرْقٍ لَاحَ فِي ٱللَّيْلِ لَامِعِ ... جَرَى مِنْ سَنَاهُ ذُو ٱلدُّنَى فَيُتَابِعُ
أَرِقْتُ لَهُ لَيْلَ ٱلتِّمَامِ وَدُونَهُ ... مَهَامِهُ مَوْمَاةٍ وَأَرْضٌ بَلَاقِعُ

فَقَالَ المَخْزُومِيُّ

يُضِيءُ عِضَاهَ ٱلشَّوْكِ حَتَّى كَأَنَّهُ ... مَصَابِيحُ أَوْ فَجْرٌ مِنَ ٱلصُّبْحِ سَاطِعُ

فَقَالَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ

أَيَا رَبُّ لَا آلُو ٱلْمَوَدَّةَ دَاهِرًا ... لِأَسْمَاءَ فَٱصْنَعْ بِي ٱلَّذِى أَنْتَ صَانِعُ

ثُمَّ قَالَ مَا لِي وَلِلْبَرْقِ وَٱلشَّوْكِ

أَخْبَرَنِي عَمِّي قَالَ حَدَّثَنَا ٱلْكَرَّانِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلْعُمَرِيُّ عَنِ ٱلْهَيْثَمِ بْنِ عَدِيٍّ قَالَ كَانَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ وَخَالِدٌ ٱلْقَسْرِيُّ مَعَهُ وَهُوَ الخِرِّيتُ ذَاتَ يَوْمٍ يَتَمَشَّيَانِ فَإِذَا هُمَا بِهِنْدٍ وَأَسْمَاءَ ٱللَّتَيْنِ كَانَتَا يُشَبِّبُ بِهِمَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ تَتَمَاشَيَانِ فَقَعَدَاهُمَا

مَقَامَ الحَبِيبَيْنِ إِذْ ظَاهَرَا   كِسَآءً وَبُرْدَيْنِ أَنْ يُمْطَرَا
وَمَمْشَى ٱلثَّلَاثِ بِهِ مَوْهِنًا   خَرَجْنَ إِلَى زَائِرٍ زَوَّرَا
إِلَى مَجْلِسٍ مِنْ وَرَآءِ ٱلْقِبَا   بِ سَهْلِ ٱلرُّبَى طَيِّبٍ أَعْفَرَا
غَفَلْنَ عَنِ ٱللَّيْلِ حَتَّى بَدَتْ   تَبَاشِيرُ مِنْ وَاضِحٍ أَسْفَرَا
فَقُمْنَ يُعَفِّينَ آثَارَنَا   بِأَكْسِيَةِ الخَزِّ أَنْ تُقْفَرَا
مَهَاتَانِ شَيَّعَتَا رَبْرَبًا   أَسِيلًا مُقَلَّدَهُ أَحْوَرَا
وَقُمْنَ وَقُلْنَ لَوَ آنَّ ٱلنُّهَا   رَ مُدَّ لَهُ ٱللَّيْلُ فَٱسْتَأْخَرَا
قَضَيْنَا بِهِ بَعْضَ أَشْجَانِنَا   وَكَانَ الحَدِيثُ بِهِ أَجْدَرَا

ذَكَرَ ٱبْنُ ٱلْمَكِّيِّ أَنَّ ٱلْغِنَآءَ فِي الخَمْسَةِ ٱلْأَبْيَاتِ ٱلْأُولَى لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِيُّ أَنَّ هَذَا ٱللَّحْنَ لِلْغَرِيضِ وَأَنَّ لَحْنَ ٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى * وَفِيهِ لِٱبْنِ ٱلْهِرْبِذِ خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى *
وَقَالَ حَبَشٌ فِيهَا لِمَعْبَدٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو ٱلْعَبَّاسِ ٱلْمَدَنِيُّ قَالَ أَخْبَرَنَا ٱبْنُ عَائِشَةَ قَالَ حَضَرَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ وَهُوَ يُنْشِدُ قَوْلَهُ

وَمَنْ كَانَ مَحْزُونًا بِإِهْرَاقِ عَبْرَةٍ   وَهَى غَرْبُهَا فَلْيَأْتِنَا نَبْكِهِ غَدَا
نُعِنْهُ عَلَى ٱلْإِثْكَالِ إِنْ كَانَ ثَاكِلًا   وَإِنْ كَانَ مَحْزُونًا وَإِنْ كَانَ مُقْصَدَا

فَلَمَّا أَصْبَحَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ أَخَذَ مَعَهُ خَالِدًا الخِرِّيتَ وَقَالَ لَهُ قُمْ بِنَا إِلَى عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ فَمَضَيْنَا إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ قَدْ جِئْنَاكَ لِمَوْعِدِكَ قَالَ وَأَيُّ مَوْعِدٍ بَيْنَنَا قَالَ قَوْلُكَ * فَلْيَأْتِنَا نَبْكِهِ غَدَا * قَدْ جِئْنَاكَ وَٱللّٰهِ لَا نَبْرَحُ أَوْ تَبْكِيَ إِنْ كُنْتَ صَادِقًا فِي قَوْلِكَ أَوْ نَنْصَرِفَ عَلَى أَنَّكَ غَيْرُ صَادِقٍ فَتَرَكَهُ ثُمَّ مَضَى * قَالَ ٱبْنُ عَائِشَةَ
الخِرِّيتُ هُوَ خَالِدُ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلْقَسْرِيُّ

أَخْبَرَنِي هِشَامُ بْنُ مُحَمَّدٍ الخُزَاعِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنِ ٱلْهَيْثَمِ بْنِ عَدِيٍّ عَنْ عَبْدِ

فَصَاحَ ٱلْفَرَزْدَقُ أَنْتَ وَٱللّٰهِ يَا أَبَا ٱلْخَطَّابِ أَغْزَلُ ٱلنَّاسِ لَا تُحْسِنُ ٱلشُّعَرَآءُ أَنْ يَقُولُوا مِثْلَ هٰذَا ٱلنَّسِيبِ وَلَا أَنْ يَرْقُوا مِثْلَ هٰذِهِ ٱلرُّقْيَةِ وَوَدَّعَهُ وَٱنْصَرَفَ

أَخْبَرَنِى ٱلْحَرَمِىُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَنِى عَبْدُ ٱلْجَبَّارِ بْنُ سَعِيدٍ ٱلْمُسَاحِقِىُّ عَنِ ٱلْمُغِيرَةِ بْنِ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ حَجَّ مَعَ ٱبْنِ ٱلْحَرِثِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عَيَّاشِ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ فَأَتَى عُمَرَ بْنَ أَبِى رَبِيعَةَ وَقَدْ أَسَنَّ وَشَاخَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَسَأَلَهُ ثُمَّ قَالَ لَهُ

أَىَّ شَىْءٍ أَحْدَثْتَ بَعْدِى يَا أَبَا ٱلْخَطَّابِ فَأَنْشَدَهُ

يَقُولُونَ أَنِّى لَسْتُ أَصْدُقُكِ ٱلْهَوَى   وَأَنِّى لَا أَرْعَاكِ حِينَ أَغِيبُ
فَمَا بَالُ طَرْفِى عَفَّ عَمَّا تَسَاقَطَتْ   لَهُ أَعْيُنٌ مِنْ مَعْشَرٍ وَقُلُوبُ
عَشِيَّةَ لَا يَسْتَنْكِفُ ٱلْقَوْمُ أَنْ يَرَوْا   سَفَاهَ ٱمْرِئٍ مِنَّا يُقَالُ لَبِيبُ
وَلَا فِتْنَةً مِنْ نَاسِكٍ أَوْمَضَتْ لَهُ   بِعَيْنِ ٱلصِّبَا كَسْلَى ٱلْقِيَامِ لَعُوبُ
تَرَوَّحَ يَرْجُو أَنْ تُحَطَّ ذُنُوبُهُ   فَآبَ وَقَدْ زِيدَتْ عَلَيْهِ ذُنُوبُ
وَمَا ٱلنُّسْكُ أَسْلَانِى وَلٰكِنَّ لِلْهَوَى   عَلَى ٱلْعَيْنِ مِنَّا وَٱلْفُؤَادِ رَقِيبُ

أَخْبَرَنِى هَاشِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ ٱلْخُزَاعِىُّ قَالَ حَدَّثَنِى عِيسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ ٱلْقَحْذَمِىِّ قَالَ وَاعَدَ عُمَرُ بْنُ أَبِى رَبِيعَةَ نِسْوَةً مِنْ قُرَيْشٍ إِلَى ٱلْعَقِيقِ لِيَتَحَدَّثْنَ مَعَهُ فَخَرَجَ إِلَيْهِنَّ وَمَعَهُ ٱلْغَرِيضُ فَتَحَدَّثُوا مَلِيًّا وَمُطِرُوا فَقَامَ عُمَرُ بْنُ أَبِى رَبِيعَةَ وَٱلْغَرِيضُ وَجَارِيَتَانِ لِلنِّسْوَةِ فَأَظَلُّوا عَلَيْهِنَّ بِمِطْرَفِهِ وَبُرْدَيْنِ لَهُ حَتَّى ٱسْتَتَرْنَ مِنَ ٱلْمَطَرِ إِلَى أَنْ سَكَنَ ثُمَّ ٱنْصَرَفْنَ فَقَالَ لَهُ ٱلْغَرِيضُ قُلْ فِى هٰذَا شِعْرًا حَتَّى أُغَنِّىَ فِيهِ

فَقَالَ عُمَرُ

صَوْتٌ

أَلَمْ تَسْأَلِ ٱلْمَنْزِلَ ٱلْمُقْفِرَا   بَيَانًا فَيَكْتُمَ أَوْ يُخْبِرَا
ذَكَرْتُ لَهُ بَعْضَ مَا قَدْ شَجَاكَ   وَحُقَّ لِذِى ٱلشَّجْوِ أَنْ يَذْكُرَا

وَإِنِّي لَيَثْنِينِي عَنِ الْجَهْلِ وَالْخَنَا   وَعَنْ شَتْمِ أَقْوَامٍ خَلَائِقُ أَرْبَعُ
حَيَاءٌ وَإِسْلَامٌ وَتُقًى وَأَنَّنِي   كَرِيمٌ وَمِثْلِي قَدْ يَضُرُّ وَيَنْفَعُ
وَشَتَّانَ مَا بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَنَّنِي   عَلَى كُلِّ حَالٍ أَسْتَقِيمُ وَتَظْلَعُ

فَقَالَ لَهُ عُمَرُ لَسْتُ أَعُودُ يَا عَمِّ لِكَلَامِهَا بَعْدَ هَذَا ٱلْيَوْمِ ثُمَّ عَاوَدَتْ فَكَلَّمَهَا فَأَتَتْ أَبَا ٱلْأَسْوَدِ فَأَخْبَرَتْهُ فَجَاءَ إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُ

أَنْتَ ٱلْفَتَى وَٱبْنُ ٱلْفَتَى وَأَخُو ٱلْفَتَى   وَسَيِّدُنَا لَوْ لَا خَلَائِقُ أَرْبَعُ
نُكُولٌ عَنِ الْجُلَّى وَقُرْبٌ مِنَ الْخَنَا   وَبُخْلٌ عَنِ الْجَدْوَى وَأَنَّكَ تُبَّعُ

ثُمَّ خَرَجَتْ وَخَرَجَ أَبُو ٱلْأَسْوَدِ مَعَهَا مُشْتَمِلًا عَلَى سَيْفٍ فَلَمَّا رَآهُمَا عُمَرُ أَعْرَضَ عَنْهُمَا فَتَمَثَّلَ أَبُو ٱلْأَسْوَدِ وَقَالَ

تَعْدُو ٱلذِّئَابُ عَلَى مَنْ لَا كِلَابَ لَهُ   وَتَتَّقِي صَوْلَةَ ٱلْمُسْتَأْسِدِ الْحَامِي

أَخْبَرَنِي ٱلْمَرْزُبَانِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ ٱلْهَيْثَمِ ٱلْفِرَاسِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلْعُمَرِيُّ قَالَ أَخْبَرَنَا ٱلْهَيْثَمُ بْنُ عَدِيٍّ قَالَ قَدِمَ ٱلْفَرَزْدَقُ ٱلْمَدِينَةَ وَفِيهَا رَجُلَانِ يُقَالُ لِأَحَدِهِمَا صُرَيْمٌ وَلِلْآخَرِ ٱبْنُ أَسْمَاءَ وُصِفَا لَهُ فَقَصَدَهُمَا وَكَانَ عِنْدَهُمَا قِيَانٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمَا وَقَالَ لَهُمَا مَنْ أَنْتُمَا قَالَ أَحَدُهُمَا أَنَا فِرْعَوْنُ وَقَالَ ٱلْآخَرُ أَنَا هَامَانُ قَالَ فَأَيْنَ مَنْزِلُكُمَا فِي ٱلنَّارِ حَتَّى أَقْصِدَكُمَا فَقَالَا نَحْنُ جِيرَانُ ٱلْفَرَزْدَقِ ٱلشَّاعِرِ فَضَحِكَ وَنَزَلَ عَلَيْهِمَا وَتَعَاشَرُوا مُدَّةً ثُمَّ سَأَلَهُمَا أَنْ يَجْمَعَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ فَفَعَلَا وَٱجْتَمَعَا وَتَحَادَثَا وَتَنَاشَدَا إِلَى أَنْ أَنْشَدَ عُمَرُ قَصِيدَتَهُ ٱلَّتِي يَقُولُ فِيهَا

فَلَمَّا ٱلْتَقَيْنَا وَٱطْمَأَنَّتْ بِنَا ٱلنَّوَى   وَغُيِّبَ عَنَّا مَنْ نَخَافُ وَنُشْفِقُ

حَتَّى ٱنْتَهَى إِلَى قَوْلِهِ

فَقُمْنَ لِكَيْ يُخْلِينَنَا فَتَرَقْرَقَتْ   مَدَامِعُ عَيْنَيْهَا وَظَلَّتْ تَدَفَّقُ
وَقَالَتْ أَمَا تَرْحَمْنَنِي لَا تَدَعْنَنِي   لَدَى غَزِلٍ جَمِّ ٱلصَّبَابَةِ يَخْرِقُ
فَقُلْنَ ٱسْكُتِي عَنَّا فَلَسْتِ مُطَاعَةً   وَخَلُّكِ مِنَّا فَٱعْلَمِي بِكِ أَرْفَقُ

أَخْبَرَنَا عَمِّى قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ أَبُو عَصِيدَةَ قَالَ ذَكَرَ ٱبْنُ ٱلْكَلْبِيِّ أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ كَانَ يُسَايِرُ عُرْوَةَ بْنَ ٱلزُّبَيْرِ وَيُحَادِثُهُ فَقَالَ لَهُ وَأَيْنَ زَيْنُ ٱلْمَوَاكِبِ يَعْنِي ٱبْنَهُ مُحَمَّدَ بْنَ عُرْوَةَ وَكَانَ يُسَمَّى بِذَلِكَ لِجَمَالِهِ فَقَالَ لَهُ عُرْوَةُ هُوَ أَمَامَكَ فَرَكَضَ يَطْلُبُهُ فَقَالَ لَهُ عُرْوَةُ يَا أَبَا الخَطَّابِ أَوَلَسْنَا أَكْفَآءً كِرَامًا لِمُحَادَثَتِكَ وَمُسَايَرَتِكَ فَقَالَ بَلَى بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي وَلَكِنِّي مُغْرًى بِهَذَا الجَمَالِ أَتْبَعُهُ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ ٱلْتَفَتَ إِلَيْهِ وَقَالَ

إِنِّي ٱمْرُؤٌ مُولَعٌ بِٱلْحُسْنِ أَتْبَعُهُ ... لاَ حَظَّ لِي فِيهِ إِلاَّ لَذَّةُ ٱلنَّظَرِ

ثُمَّ مَضَى حَتَّى لَحِقَهُ فَسَارَ مَعَهُ وَجَعَلَ عُرْوَةُ يَضْحَكُ مِنْ كَلَامِهِ تَعَجُّبًا مِنْهُ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ زُهَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُصْعَبُ بْنُ عَبْدِ ٱللَّهِ قَالَ رَأَى عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ رَجُلًا يَطُوفُ بِٱلْبَيْتِ قَدْ بَهَرَ ٱلنَّاسَ جَمَالُهُ وَتَمَامُهُ فَسَأَلَ عَنْهُ فَقِيلَ لَهُ هَذَا مَالِكُ بْنُ أَسْمَآءَ بْنِ خَارِجَةَ فَجَآءَهُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَقَالَ لَهُ يَا ٱبْنَ أَخِي مَا زِلْتُ أَتَشَوَّقُكَ مُذْ بَلَغَنِي قَوْلُكَ

إِنَّ لِي عِنْدَ كُلِّ نَفْحَةِ بُسْتَا ... نٍ مِنَ ٱلْوَرْدِ أَوْ مِنَ ٱلْيَاسَمِينَا
نَظْرَةً وَٱلْتِفَاتَةً أَتَمَنَّى ... أَنْ تَكُونِي حَلَلْتِ فِيمَا يَلِينَا

وَيُرْوَى أَتَرَجَّى أَنْ تَكُونِي حَلَلْتِ

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ ٱللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلْعَبَّاسُ بْنُ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَخْبَرَنَا مَوْلًى لِزِيَادٍ قَالَ حَجَّ أَبُو ٱلْأَسْوَدِ ٱلدِّيلِيُّ مَعَ ٱمْرَأَتِهِ وَكَانَتْ جَمِيلَةً فَبَيْنَا هِيَ تَطُوفُ بِٱلْبَيْتِ إِذْ عَرَضَ لَهَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ فَأَتَتْ أَبَا ٱلْأَسْوَدِ فَأَخْبَرَتْهُ فَأَتَاهُ أَبُو ٱلْأَسْوَدِ فَعَاتَبَهُ فَقَالَ لَهُ مَا فَعَلْتُ فَلَمَّا عَادَتْ إِلَى ٱلْمَسْجِدِ عَادَ فَكَلَّمَهَا فَأَخْبَرَتْ أَبَا ٱلْأَسْوَدِ فَأَتَاهُ فِي ٱلْمَسْجِدِ وَهُوَ مَعَ قَوْمٍ جَالِسٌ فَقَالَ لَهُ

أَخْبَرَنَا الحَرَمِيُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَآءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَنِي عَمِّي وَأَخْبَرَنَا بِهِ عَلِيُّ بْنُ صَالِحٍ عَنْ أَبِي هِفَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ عَنْ رِجَالِهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ نَظَرَ إِلَى رَجُلٍ يُكَلِّمُ ٱمْرَأَةً فِي ٱلطَّوَافِ فَعَابَ ذٰلِكَ عَلَيْهِ وَأَنْكَرَهُ فَقَالَ لَهُ إِنَّهَا ٱبْنَةُ عَمِّي قَالَ ذَاكَ أَشْنَعُ لِأَمْرِكَ قَالَ إِنِّي خَطَبْتُهَا إِلَى عَمِّي فَأَبَى عَلَيَّ إِلَّا بِصَدَاقِ أَرْبَعِمِائَةِ دِينَارٍ وَأَنَا غَيْرُ مُطِيقٍ ذٰلِكَ وَشَكَا إِلَيْهِ مِنْ حُبِّهَا وَكَلَفِهِ بِهَا أَمْرًا عَظِيمًا وَتَحَمَّلَ بِهِ عَلَى عَمِّهِ فَصَارَ مَعَهُ إِلَيْهِ فَكَلَّمَهُ فَقَالَ لَهُ هُوَ مُمْلِقٌ وَلَيْسَ عِنْدِي مَا أُصْلِحُ بِهِ أَمْرَهُ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ وَكَمِ ٱلَّذِي تُرِيدُهُ مِنْهُ قَالَ أَرْبَعُمِائَةِ دِينَارٍ فَقَالَ لَهُ هِيَ عَلَيَّ فَزَوِّجْهُ فَفَعَلَ ذٰلِكَ * وَقَدْ كَانَ عُمَرُ حِينَ أَسَنَّ حَلَفَ أَنْ لَا يَقُولَ بَيْتَ شِعْرٍ إِلَّا أَعْتَقَ رَقَبَةً فَٱنْصَرَفَ عُمَرُ إِلَى مَنْزِلِهِ يُحَدِّثُ نَفْسَهُ فَجَعَلَتْ جَارِيَةٌ لَهُ تُكَلِّمُهُ فَلَا يَرُدُّ عَلَيْهَا جَوَابًا فَقَالَتْ إِنَّ لَكَ لَأَمْرًا وَأَرَاكَ تُرِيدُ أَنْ تَقُولَ شِعْرًا فَقَالَ

صَوْتٌ

تَقُولُ وَلِيدَتِي لَمَّا رَأَتْنِي	طَرِبْتُ وَكُنْتُ قَدْ أَقْصَرْتُ حِينَا
أَرَاكَ ٱلْيَوْمَ قَدْ أَحْدَثْتَ أَمْرًا	وَهَاجَ لَكَ ٱلْهَوَى دَآءً دَفِينَا
وَكُنْتَ زَعَمْتَ أَنَّكَ ذُو عَزَآءٍ	إِذَا مَا شِبْتَ فَارَقْتَ ٱلْقَرِينَا
بِرَبِّكَ هَلْ أَتَاكَ لَهَا رَسُولٌ	فَشَاقَكَ أَمْ لَقِيتَ لَهَا خَدِينَا
فَقُلْتُ شَكَا إِلَيَّ أَخٌ مُحِبٌّ	كَبَعْضِ زَمَانِنَا إِذْ تَعْلَمِينَا
فَقَصَّ عَلَيَّ مَا يَلْقَى بِهِنْدٍ	فَذَكَّرَ بَعْضَ مَا كُنَّا نَسِينَا
وَذُو ٱلشَّوْقِ ٱلْقَدِيمِ وَإِنْ تَعَزَّى	مَشُوقٌ حِينَ يَلْقَى ٱلْعَاشِقِينَا
وَكَمْ مِنْ خُلَّةٍ أَعْرَضْتُ عَنْهَا	لِغَيْرِ قِلًى وَكُنْتُ بِهَا ضَنِينَا
أَرَدْتُ بِعَادَهَا فَصَدَدْتُ عَنْهَا	وَلَوْ جُنَّ ٱلْفُؤَادُ بِهَا جُنُونَا

ثُمَّ دَعَا بِتِسْعَةٍ مِنْ رَقِيقِهِ فَأَعْتَقَهُمْ لِكُلِّ بَيْتٍ وَاحِدًا * وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو ٱلْهِشَامِيِّ * وَفِيهِ ثَقِيلٌ أَوَّلُ يُقَالُ أَنَّهُ لِلْغَرِيضِ وَذَكَرَ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ مُوسَى أَنَّ فِيهِ لِدَحْمَانَ خَفِيفَ رَمَلٍ

وَمِنْ إِعْلَآئِهِ قَاتِلَهُ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

فَبَعَثْتُ جَارِيَتِي فَقُلْتُ لَهَا ٱذْهَبِي   فَٱشْكِي إِلَيْهَا مَا عَلِمْتِ وَسَلِّمِي
قُولِي يَقُولُ تَحَرَّجِي فِي عَاشِقٍ   كَلِفٍ بِكُمْ حَتَّى ٱلْمَمَاتِ مُتَيَّمِ
وَيَقُولُ أَنَّكِ قَدْ عَلِمْتِ بِأَنَّكُمْ   أَصْبَحْتُمُ يَا بِشْرُ أَوْجَهَ ذِي دَمِ
فَكِّي رَهِينَتَهُ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلِي   فَٱعْلِي عَلَى قَتْلِ ٱبْنِ عَمِّكِ وَٱسْلَمِي
فَتَضَاحَكَتْ عَجَبًا وَقَالَتْ حَقُّهُ   أَنْ لَا يُعَلِّمَنَا بِمَا لَمْ نَعْلَمِ
عِلْمِي بِهِ وَٱللّٰهِ يَغْفِرُ ذَنْبَهُ   فِيمَا بَدَا لِي ذُو هَوًى مُتَقَسِّمِ
طَرْفٌ يُنَازِعُهُ إِلَى ٱلْأَدْنَى ٱلْهَوَى   وَيَبُتُّ خِلَّةَ ذِي ٱلْوِصَالِ ٱلْأَقْدَمِ

وَمِنْ تَبْغِيضِهِ ٱلنَّوْمَ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

فَلَمَّا فَقَدتُّ ٱلصَّوْتَ مِنْهُمْ وَأُطْفِئَتْ   مَصَابِيحُ شُبَّتْ بِٱلْعِشَآءِ وَأَنْوُرُ
وَغَابَ قُمَيْرٌ كُنْتُ أَرْجُو غُيُوبَهُ   وَرَوَّحَ رُعْيَانٌ وَنُوَّمَ سُمَّرُ
وَبَغَّضتُّ عَنِّي ٱلنَّوْمَ أَقْبَلْتُ مِشْيَةَ   الحُبَابِ وَرُكْنِي خِيفَةَ ٱلْقَوْمِ أَزْوَرُ

وَمِنْ إِغْلَاقِهِ رَهْنَ مِنًى وَإِهْدَارِهِ قَتْلَآءَهُ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

فَكَمْ مِنْ قَتِيلٍ مَا يُبَآءُ بِهِ دَمٌ   وَمِنْ غَلِقٍ رَهْنًا إِذَا لَفَّهُ مِنًى
وَكَمْ مَالِئٍ عَيْنَيْهِ مِنْ شَيْءٍ غَيْرِهِ   إِذَا رَاحَ نَحْوَ ٱلْجَمْرَةِ ٱلْبِيضُ كَٱلدُّمَى
وَكَانَ بَعْدَ هٰذَا كُلِّهِ فَصِيحًا شَاعِرًا مِقْوَلًا

وَمِنْ جَنْيِهِ الحَدِيثَ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

وَجَوَارٍ مُسَاعِفَاتٍ عَلَى ٱللَّهْـ   وِ مُسِرَّاتٍ بَاطِنَ ٱلْأَظْعَانِ
صَيَدٍ لِلرِّجَالِ يَرْشُقْنَ بِٱلطَّرْ   فِ حِسَانٍ كَخُذَّلِ ٱلْغِزْلَانِ
قَدْ دَعَانِي وَقَدْ دَعَاهُنَّ ٱللَّهْـ   وُ شُجُونٌ مُهَيِّجَةُ ٱلْأَشْجَانِ
فَٱجْتَنَيْنَا مِنَ الحَدِيثِ ثِمَارًا   مَا جَنَى مِثْلَهَا لَعَمْرُكَ جَانِ

وَمِنْ ضَرْبِهِ الحَدِيثَ ظَهْرَهُ لِبَطْنِهِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

فِي خَلَآءٍ مِنَ ٱلْأَنِيسِ وَأَمْنٍ   فَبَثَثْنَا غَلِيلَنَا وَٱشْتُفِينَا
وَضَرَبْنَا الحَدِيثَ ظَهْرًا لِبَطْنٍ   وَأَتَيْنَا مِنْ أَمْرِنَا مَا هَوِينَا
فَمَكَثْنَا بِذَاكَ عَشْرَ لَيَالٍ   فِي قَضَآءٍ لِدَيْنِنَا وَٱقْتُضِينَا

وَمِنْ إِذْلَالِهِ صَعْبَ الحَدِيثِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

فَلَمَّا أَفَضْنَا فِي ٱلْهَوَى نَسْتَبِينُهُ   وَعَادَ لَنَا صَعْبُ الحَدِيثِ ذَلُولَا
شَكَوْتُ إِلَيْهَا الحُبَّ أُظْهِرُ بَعْضَهُ   وَأَخْفَيْتُ مِنْهُ فِي ٱلْفُؤَادِ غَلِيلَا

وَمِنْ قَنَاعَتِهِ بِٱلرَّجَآءِ مِنَ ٱلْوَفَآءِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

فَعِدِي نَائِلًا وَإِنْ لَمْ تُنِيلِي   إِنَّهُ يَنْفَعُ الحُبَّ ٱلرَّجَآءُ

قَالَ ٱلزُّبَيْرُ وَهٰذَا أَحْسَنُ مِنْ قَوْلِ كُثَيِّرٍ

وَلَسْتُ بِرَاضٍ مِنْ خَلِيلٍ بِنَائِلٍ   قَلِيلٍ وَلَا أَرْضَى لَهُ بِقَلِيلِ

تَوَرُّطًا وَأَنْشَدَ * لَقَدْ أَرْسَلْتُ جَارِيَتِي * وَقُلْتُ لَهَا خُذِى حَذَرَكْ *
ٱلْأَبْيَاتُ

وَمِنْ إِعْلَانِهِ الحُبَّ وَإِسْرَارِهِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

شَكَوْتُ إِلَيْهَا الحُبَّ أُعْلِنُ بَعْضَهُ وَأَخْفَيْتُ مِنْهُ فِى ٱلْفُؤَادِ غَلِيلَا

وَمِمَّا بَطَنَ فِيهِ وَأَظْهَرَ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

حُبُّكُمْ يَا آلَ لَيْلَى قَاتِلِى ظَهَرَ الحُبُّ بِجِسْمِى وَبَطَنْ
لَيْسَ حُبٌّ مِثْلُ مَا أَحْبَبْتُكُمْ غَيْرَ أَنْ أَقْتُلَ نَفْسِى أَوْ أُجَنْ

وَمِمَّا أَلَحَّ فِيهِ وَأَسِفَ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

لَيْتَ حَظِّى كَلَحْظَةِ ٱلْعَيْنِ مِنْهَا وَكَثِيرٌ مِنْهَا ٱلْقَلِيلُ ٱلْمُهَنَّا
أَوْ حَدِيثٍ عَلَى خَلَآءٍ يُسَلِّى مَا يُجِنُّ ٱلْفُؤَادُ مِنْهَا وَمِنَّا
كَبُرَتْ رَبُّ نِعْمَةً مِنْكَ يَوْمًا أَنْ أَرَاهَا قَبْلَ ٱلْمَمَاتِ وَمَنَّا

وَمِنْ إِنْكَاحِهِ ٱلنَّوْمَ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

حَتَّى إِذَامَا ٱللَّيْلُ جَنَّ ظَلَامُهُ وَنَظَرْتُ غَفْلَةَ حَارِسٍ أَنْ يَغْفُلَا
وَٱسْتَنْكَحَ ٱلنَّوْمُ ٱلَّذِينَ تَخَافُهُمْ وَسَقَى ٱلْكَرَى بَوَّابَهُمْ فَٱسْتَثْقَلَا
خَرَجَتْ تَأَطَّرُ فِى ٱلثِّيَابِ كَأَنَّهَا أَيْمٌ يَسِيبُ عَلَى كَثِيبٍ أَهْيَلَا

ٱلْغِنَآءُ لِمَعْبَدٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ مُطْلَقٌ فِى مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ * وَفِيهِ أَلْحَانٌ
لِغَيْرِهِ قَدْ نُسِبَتْ فِى غَيْرِ هَذَا ٱلْمَوْضِعِ

وَمِنْ مُخَالَفَتِهِ بِسَمْعِهِ وَطَرْفِهِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

سَمْعِى وَطَرْفِى حَلِيفَاهَا عَلَى جَسَدِى فَكَيْفَ أَصْبِرُ عَنْ سَمْعِى وَعَنْ بَصَرِى
لَوْ طَاوَعَانِى عَلَى أَنْ لَا أُكَلِّمَهَا إِذًا لَقَضَّيْتُ مِنْ أَوْطَارِهَا وَطَرِى

وَمِنْ إِبْرَامِهِ بِبَعْثِ ٱلرُّسُلِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

فَبَعَثْتُ كَاتِمَةَ الحَدِيـ ـثِ رَفِيقَةً بِجَوَابِهَا
وَحْشِيَّةً إِنْسِيَّةً خَرَّاجَةً مِنْ بَابِهَا
فَرَقَتْ فَسَهَّلَتِ ٱلْمَعَا رِضَ مِنْ سَبِيلِ نِقَابِهَا

وَمِنْ تَحْذِيرِهِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

لَقَدْ أَرْسَلْتُ جَارِيَتِى وَقُلْتُ لَهَا خُذِى حَذَرَكْ
وَقُولِى فِى مُلَاطَفَةٍ لِزَيْنَبَ نَوِّلِى عُمَرَكْ
فَإِنْ دَاوَيْتِ ذَا سَقَمٍ فَأَخْزَى ٱللّٰهُ مَنْ كَفَرَكْ
فَهَزَّتْ رَأْسَهَا عَجَبًا وَقَالَتْ مَنْ بِذَا أَمَرَكْ
أَهٰذَا سِحْرُكَ ٱلنِّسْوَا نَ قَدْ خَبَّرْنَنِى خَبَرَكْ
وَقُلْنَ إِذَا قَضَى وَطَرًا وَأَدْرَكَ حَاجَةً هَجَرَكْ

غَنَّى ٱبْنُ سُرَيْجٍ فِى هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ وَلَحْنُهُ خَفِيفُ ثَقِيلٍ * وَلِٱبْنِ ٱلْمَكِّىِّ فِيهَا هَزَجٌ بِٱلْوُسْطَى * وَفِيهَا رَمَلٌ ذَكَرَ ذُكَآءُ وَجْهُ ٱلدُّرَّةِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِى ٱلْعَلَآءِ عَنْ مُخَارِقٍ أَنَّهُ لِٱبْنِ جَامِعٍ وَذَكَرَ قُمْرِىٌّ أَنَّهُ لَهُ وَأَنْ كَانَ ذُكَآءُ أَبْطَلَ فِى هٰذِهِ الحِكَايَةِ * قَالَ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ حَدَّثَنِى عَمِّى قَالَ حَدَّثَنِى أَبِى قَالَ قَالَ شَيْخٌ مِنْ قُرَيْشٍ لَا تَرْوُوا نِسَآءَكُمْ شِعْرَ عُمَرَ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ لَا يَتَوَرَّطْنَ فِى ٱلزِّنَآءِ

ٱلْغِنَآءِ لِمُحَمَّدِ بْنِ عَائِشَةَ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْبِنْصِرِ * وَفِيهِ لِمَالِكٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ وَقِيلَ بَلْ هُوَ هَذَا عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ

وَمِنْ تَقْوِيلِهِ وَتَسْهِيلِهِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

قَالَتْ عَلَى رِقْبَةٍ يَوْمًا لِجَارَتِهَا ... مَا تَأْمُرِينَ فَإِنَّ ٱلْقَلْبَ قَدْ تُبِلَا
فَهَلْ لِيَ ٱلْيَوْمَ مِنْ أُخْتٍ مُوَاخِيَةٍ ... مِثْلِي أَشْكُو إِلَيْهَا بَعْضَ مَا فَعَلَا
فَرَاجَعَتْهَا حَصَانٌ غَيْرُ فَاحِشَةٍ ... بِرَجْعِ قَوْلٍ وَلُبٍّ لَمْ يَكُنْ خَطِلَا
لَا تَذْكُرِي حُبَّهُ حَتَّى أُرَاجِعَهُ ... إِنِّي سَأَكْفِيكَهُ إِنْ لَمْ أَمُتْ عَجِلَا
فَٱقْنَيْ حَيَاءَكِ فِي سِتْرٍ وَفِي كَرَمٍ ... فَلَسْتِ أَوَّلَ أُنْثَى عَلِقَتْ رَجُلَا

وَأَمَّا مَا قَاسَ فِيهِ ٱلْهَوَى فَقَوْلُهُ

صَوْتٌ

وَقَرَّبْنَ أَسْبَابَ ٱلْهَوَى لِمُتَيَّمٍ ... يَقِيسُ ذِرَاعًا كُلَّمَا قِسْنَ إِصْبَعَا

وَمِنْ عِصْيَانِهِ وَٱخْتِلَائِهِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

وَأَنُصُّ ٱلْمَطِيَّ يَتْبَعْنَ بِٱلرَّكْـ ... ـبِ سِرَاعًا نَوَاعِمَ ٱلْأَظْعَانِ
فَنَصِيدُ ٱلْغَرِيرَ مِنْ بَقَرِ ٱلْوَحْـ ... ـشِ وَنَلْهُو بِلَذَّةِ ٱلْفِتْيَانِ
فِي زَمَانٍ لَوْ كُنْتِ فِيهِ ضَجِيعِي ... غَيْرَ شَكٍّ عَرَفْتِ لِي عِصْيَانِي
وَتَقَلَّبْتُ فِي ٱلْفِرَاشِ وَلَا يَدْ ... رِينَ إِلَّا ٱلظُّنُونُ أَيْنَ مَكَانِي

غَنَّى فِي ٱلْأَوَّلِ وَٱلثَّانِي مِنْ هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ مَعْبَدٌ وَلَحْنُهُ خَفِيفُ ثَقِيلٍ أَوَّلَ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو وَفِيهَا لِمَالِكٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو وَعَنِ ٱلْهِشَامِيِّ وَنَسَبَهُ يُونِسُ إِلَى مَالِكٍ وَلَمْ يُجَنِّسْهُ

وَمِنْ إِقْدَامِهِ عَنْ خُبْرَةٍ وَلَمْ يَعْتَذِرْ بِغِرَّةٍ قَوْلُهُ

صَرَمْتُ وَوَاصَلْتُ حَتَّى عَرَفْـ   ـتُ أَيْنَ ٱلْمَصَادِرُ وَٱلْمَوْرِدُ
وَجَرَّبْتُ مِنْ ذَاكَ حَتَّى عَرَفْـ   ـتُ مَا أَتَوَقَّى وَمَا أَعْمِدُ

وَمِنْ أَسْرِهِ ٱلنَّوْمَ قَوْلُهُ

نَامَ صَحْبِي وَبَاتَ نَوْمِي أَسِيرًا   أَرْقُبُ ٱلنَّجْمَ مُوهِنًا أَنْ يَغُورَا

وَمِنْ غَمِّهِ ٱلطَّيْرَ قَوْلُهُ

فَرُحْنَا وَقُلْنَا لِلْغُلَامِ ٱقْضِ حَاجَةً   لَنَا ثُمَّ أَدْرِكْنَا وَلَا تَتَغَيَّرْ
سِرَاعًا نَغُمُّ ٱلطَّيْرَ إِنْ سَنَحَتْ لَنَا   وَإِنْ تَلْقَنَا ٱلرُّكْبَانُ لَا تَتَحَيَّرْ

وَمِنْ إِغْذَاذِهِ ٱلسَّيْرَ قَوْلُهُ

قُلْتُ سِيرَا وَلَا تُقِيمَا بِبُصْرَى   وَجَفِيرٍ فَمَا أُحِبُّ جَفِيرَا
وَإِذَا مَرَرْتُمَا بِعُمَانٍ   فَأَقِلَّا بِهِ ٱلثَّوَاءَ وَسِيرَا
إِنَّمَا قَصْدُنَا إِذَا حَسَرَ ٱلسَّيْـ   ـرُ بَعِيرًا أَنْ نَسْتَجِدَّ بَعِيرَا

وَمِنْ تَحْبِيرِهِ مَاءَ ٱلشَّبَابِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

أَبْرَزُوهَا مِثْلَ ٱلْمَهَاةِ تُهَادَى   بَيْنَ خَمْسٍ كَوَاعِبَ أَتْرَابِ
ثُمَّ قَالُوا تُحِبُّهَا قُلْتُ بَهْرًا   عَدَدَ ٱلْقَطْرِ وَالْحَصَى وَٱلتُّرَابِ
وَهْيَ مَكْنُونَةٌ تَحَيَّرَ مِنْهَا   فِي أَدِيمِ الْخَدَّيْنِ مَاءُ ٱلشَّبَابِ

حَدَّثَنَا جَمَاعَةٌ مِنْهُمُ الحَرَمِيُّ وَٱلزُّبَيْرُ وَغَيْرُهُمَا أَنَّ عُمَرَ أَنْشَدَ ٱبْنَ أَبِي عَتِيقٍ هَذِهِ ٱلْقَصِيدَةَ فَقَالَ لَهُ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ ٱلنَّاسُ يَطْلُبُونَ خَلِيفَةً فِي صِفَةِ فُؤَادِكَ هَذِهِ يُدَبِّرُ أُمُورَهُمْ فَمَا يَجِدُونَهُ

نَرْجِعُ إِلَى خَبَرِ عُمَرَ ٱلطَّوِيلِ

قَالُوا وَمِنْ شِعْرِهِ ٱلَّذِي ٱعْتَذَرَ فِيهِ وَأَبْرَأَ قَوْلُهُ

فَٱلْتَقَيْنَا فَرَحَّبَتْ حِينَ سَلَّمْـ   ـتُ وَكَفَّتْ دَمْعًا مِنَ ٱلْعَيْنِ مَارَا
ثُمَّ قَالَتْ عِنْدَ العِتَابِ رَأَيْنَا   مِنْكَ عَنَّا تَجَلُّدًا وَٱزْوِرَارَا
قُلْتُ كَلَّا لَاهِ ٱبْنُ عَمِّكَ بَلْ خِفْـ   ـنَا أُمُورًا كُنَّا بِهَا أَغْمَارَا
فَجَعَلْنَا ٱلصُّدُودَ لَمَّا خَشِينَا   قَالَةَ ٱلنَّاسِ لِلْهَوَى أَسْتَارَا
لَيْسَ كَٱلْعَهْدِ إِذْ عَهِدتِّ وَلَكِنْ   أَوْقَدَ ٱلنَّاسُ بِٱلنَّمِيمَةِ نَارَا
فَلِذَاكَ ٱلْإِعْرَاضُ عَنْكِ وَمَا آ   ثَرَ قَلْبِي عَلَيْكِ أُخْرَى ٱخْتِيَارَا
مَا أُبَالِي إِذَا ٱلنَّوَى قَرَّبَتْكُمْ   فَدَنَوْتُمْ مَنْ حَلَّ أَوْ مَنْ سَارَا
فَٱللَّيَالِي إِذَا نَأَيْتِ طِوَالٌ   وَأَرَاهَا إِذَا قَرُبْتِ قِصَارَا

وَمِنْ تَشَكِّيهِ ٱلَّذِي أَشْجَى فِيهِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

لَعَمْرُكَ مَا جَاوَزْتُ عُمْرَانَ طَائِعًا   وَقَصْرَ شَعُوبَ أَنْ أَكُونَ بِهِ صَبَّا
وَلَكِنَّ حُمَّى أَضْرَعَتْنِي ثَلَاثَةً   مُجَرَّمَةً ثُمَّ ٱسْتَمَرَّتْ بِنَا غِبَّا
وَحَتَّى لَوَ ٱنَّ ٱلْخُلْدَ يُعْرَضُ إِنْ مَشَتْ   إِلَى ٱلْبَابِ رِجْلِي مَا نَقَلْتُ لَهَا إِرْبَا
فَإِنَّكَ إِنْ أَبْصَرْتَ يَوْمَ سُوَيْقَةٍ   مُنَاخِي وَحَبْسِي ٱلْعِيسَ دَامِيَةً حُدْبَا
وَمَصْرَعَ إِخْوَانٍ كَأَنَّ أَنِينَهُمْ   أَنِينُ ٱلْمَكَاكِي صَادَفَتْ بَلَدًا خِصْبَا
إِذًا لَاقْشَعَرَّ ٱلرَّأْسُ مِنْكَ مَخَافَةً   وَلَاسْتَفْرَغَتْ عَيْنَاكَ مِنْ سَكْبَةٍ غَرْبَا

ٱلْغِنَآءِ لِمَالِكٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ * وَفِيهِ لِدَحْمَانَ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو * وَفِيهِ لِمَعْبَدٍ لَحْنٌ مِنْ كِتَابِ يُونُسَ لَمْ يُجَنِّسْهُ وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِيُّ أَنَّهُ خَفِيفُ ثَقِيلٍ * وَفِيهِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ *

قَالَ مَنْ حَكَيْنَا عَنْهُ فِي صَدْرِ أَخْبَارِ عُمَرَ رِوَايَتَهُ ٱلَّتِي رَوَاهَا ٱبْنُ صَالِحٍ عَنْ أَبِي هِفَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ عَنْ رِجَالِهِ وَٱلْحَرَمِيُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ عَنْ عَمِّهِ قَالَ كَانَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ يَهْوَى ٱمْرَأَةً يُقَالُ لَهَا أَسْمَآءُ فَكَانَ ٱلرَّسُولُ يَخْتَلِفُ بَيْنَهُمَا زَمَانًا وَهُوَ لَا يَقْدِرُ عَلَيْهَا ثُمَّ وَعَدَتْهُ أَنْ تَزُورَهُ فَتَأَهَّبَ لِذٰلِكَ وَٱنْتَظَرَهَا فَأَبْطَأَتْ عَنْهُ حَتَّى حَمَلَتْهُ عَيْنُهُ فَنَامَ وَكَانَتْ عِنْدَهُ جَارِيَةٌ لَهُ تَخْدِمُهُ فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ جَآءَتْ وَمَعَهَا جَارِيَةٌ لَهَا فَوَقَفَتْ بِحُجْرَةٍ وَأَمَرَتِ ٱلْجَارِيَةَ أَنْ تَضْرِبَ ٱلْبَابَ فَضَرَبَتْهُ فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ فَقَالَتْ تَطَلَّعِي فَٱنْظُرِي مَا ٱلْخَبَرُ فَقَالَتْ لَهَا هُوَ مُضْطَجِعٌ وَإِلَى جَانِبِهِ ٱمْرَأَةٌ فَحَلَفَتْ لَا تَزُورُهُ حَوْلًا فَقَالَ فِي ذٰلِكَ * طَالَ لَيْلِي وَتَعَنَّانِي ٱلطَّرَبْ * قَالَ أَبُو هِفَّانَ فِي حَدِيثِهِ وَبَعَثَ إِلَيْهَا ٱمْرَأَةً كَانَتْ تَخْتَلِفُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مَعَارِفِهِ وَكَانَتْ جَزْلَةً مِنَ ٱلنِّسَآءِ فَصَدَقَتْهَا عَنْ قِصَّتِهِ وَحَلَفَتْ لَهَا أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ إِلَّا جَارِيَةٌ فَرَضِيَتْ وَإِيَّاهَا يَعْنِي عُمَرُ بِقَوْلِهِ

فَأَتَتْهَا طَبَّةٌ عَالِمَةٌ   تَخْلِطُ ٱلْجِدَّ مِرَارًا بِٱللَّعِبْ
تَغْلُظُ ٱلْقَوْلَ إِذَا لَانَتْ لَهَا   وَتُرَاخِي عِنْدَ سَوْرَاتِ ٱلْغَضَبْ
لَمْ تَزَلْ تَصْرِفُهَا عَنْ رَأْيِهَا   وَتَأَتَّاهَا بِرِفْقٍ وَأَدَبْ

قَالَ إِسْحَاقُ فِي خَبَرِهِ وَحَدَّثَنِي ٱبْنُ كُنَاسَةَ قَالَ أَخْبَرَنِي حَمَّادٌ ٱلرَّاوِيَةُ قَالَ ٱسْتَنْشَدَنِي ٱلْوَلِيدُ بْنُ يَزِيدَ فَأَنْشَدْتُهُ نَحْوًا مِنْ أَلْفِ قَصِيدَةٍ فَمَا ٱسْتَعَادَنِي إِلَّا قَصِيدَةَ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ * طَالَ لَيْلِي وَتَعَنَّانِي ٱلطَّرَبْ * فَلَمَّا أَنْشَدْتُهُ قَوْلَهُ * فَأَتَتْهَا طَبَّةٌ عَالِمَةٌ * تَخْلِطُ ٱلْجِدَّ مِرَارًا بِٱللَّعِبْ * إِلَى قَوْلِهِ * إِنْ كَفَّى لَكِ رَغْمٌ بِٱلرِّضَى * فَٱقْبَلِي يَا هِنْدُ قَالَتْ قَدْ وَجَبْ * فَقَالَ ٱلْوَلِيدُ وَيْحَكَ يَا حَمَّادُ ٱطْلُبْ لِي مِثْلَ هٰذِهِ أُرْسِلْهَا إِلَى سَلْمَى يَعْنِي ٱمْرَأَتَهُ سَلْمَى بِنْتَ سَعِيدِ بْنِ خَالِدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ وَكَانَ طَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَ أُخْتَهَا ثُمَّ تَتَبَّعَتْهَا نَفْسُهُ * قَالَ إِسْحَاقُ

وَمِنْ صَدْقِهِ ٱلصَّفَاءَ قَوْلُهُ

كُلُّ وَصْلٍ أَمْسَى لَدَيْكَ لِأُنْثَى   غَيْرِهَا وَصْلُهَا إِلَيْهَا أَدَاءٌ
كُلُّ أُنْثَى وَإِنْ دَنَتْ لِوِصَالٍ   أَوْ نَأَتْ فَهْيَ لِلرَّبَابِ ٱلْفِدَاءُ

وَقَوْلُهُ صَوْتٌ

أُحِبُّ لِحُبِّكَ مَنْ لَمْ يَكُنْ   صَفِيًّا لِنَفْسِي وَلَا صَاحِبَا
وَأَبْذِلُ مَالِي لِمَرْضَاتِكُمْ   وَأَعْتِبُ مَنْ جَآءَكُمْ عَاتِبَا
وَأَرْغَبُ فِي وَدِّ مَنْ لَمْ أَكُنْ   إِلَى وَدِّهِ قَبْلَكُمْ رَاغِبَا
وَلَوْ سَلَكَ ٱلنَّاسُ فِي جَانِبٍ   مِنَ ٱلْأَرْضِ وَٱعْتَزَلْتُ جَانِبَا
لَيَمَّمْتُ طِيبَتَهَا إِنَّنِي   أَرَى قُرْبَهَا ٱلْعَجَبَ ٱلْعَاجِبَا

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ ٱلْقَصَّاصِ رَمَلٌ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ وَيَحْيَى ٱلْمَكِّيِّ * . وَفِيهِ لِلرَّبَعِيِّ لَحْنٌ مِنْ كِتَابِ إِبْرَاهِيمَ غَيْرُ مُجَنَّسٍ

وَمِمَّا قَدَحَ فِيهِ فَأَوْرَى قَوْلُهُ

صَوْتٌ

طَالَ لَيْلِي وَتَعَنَّانِي ٱلطَّرَبْ   وَٱعْتَرَانِي طُولُ هَمٍّ وَوَصَبْ
أَرْسَلَتْ أَسْمَآءُ فِي مَعْتَبَةٍ   عَتَبَتْهَا وَهْيَ أَحْلَى مَنْ عَتَبْ
أَنْ أَتَى مِنْهَا رَسُولٌ مُوهِنًا   وَجَدَ الحَيَّ نِيَامًا فَٱنْقَلَبْ
ضَرَبَ ٱلْبَابَ فَلَمْ يَشْعُرْ بِهِ   أَحَدٌ يَفْتَحُ بَابًا إِذْ ضَرَبْ
قَالَ أَيْقَاظٌ وَلَكِنْ حَاجَةً   عَرَضَتْ يَكْتُمُ مِنَّا فَٱحْتَجَبْ
وَلَعَمٌّ رَادَنِي فَٱجْتَهَدَتْ   بِيَمِينٍ حَلَفَتْ عِنْدَ ٱلْغَضَبْ
نُشْهِدُ ٱلرَّحْمَنَ لَا يَجْمَعُنَا   سَقْفُ بَيْتٍ رَجَبًا بَعْدَ رَجَبْ
قُلْتُ خِلًّا فَٱقْبَلِي مَعْذِرَتِي   مَا كَذَا يَجْزِي مُحِبٌّ مَنْ أَحَبْ
إِنْ كَفِيٌّ لَكِ رَهْنٌ بِٱلرِّضَى   فَٱقْبَلِي يَا هِنْدُ قَالَتْ قَدْ وَجَبْ

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ مُطْلَقٌ فِى مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ قَالَ يُؤَثِّرُ فِيهِ لَحْنَانِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ * وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِىُّ أَنَّ لَحْنَهُ ٱلْآخَرَ ثَقِيلٌ أَوَّلُ وَأَنَّ فِيهِ لِعَلُّوَيْةَ رَمَلًا آخَرَ

وَمِنْ تَخْيِيلِهِ ٱلْمَنَازِلَ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

عَرَفْتُ مَصِيفَ ٱلْحَيِّ وَٱلْمُتَرَبَّعَا   بِبَطْنِ خُلَيَّاتٍ دَوَارِسَ بَلْقَعَا
إِلَى ٱلسَّرْحِ مِنْ وَادِى ٱلْمُغَمَّسِ بُدِّلَتْ   مَعَالِمُهَا وَبْلًا وَنَكْبَاءَ زَعْزَعَا
فَيَبْخَلْنَ أَوْ يُخْبِرْنَ بِٱلْعِلْمِ بَعْدَمَا   نَكَأْنَ فُؤَادًا كَانَ قِدْمًا مُفَجَّعَا

ٱلْغِنَآءُ لِلْغَرِيضِ ثَانِى ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى

وَمِنِ ٱخْتِصَارِهِ ٱلْخَبَرَ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

أَمِنْ آلِ نُعْمٍ أَنْتَ غَادٍ فَمُبْكِرُ   غَدَاةَ غَدٍ أَوْ رَائِحٌ فَمُهَجِّرُ
لِحَاجَةِ نَفْسٍ لَمْ تَقُلْ فِى جَوَابِهَا   فَتُبْلِغَ عُذْرًا وَٱلْمَقَالَةُ تَعْذِرُ
أَشَارَتْ بِمِدْرَاهَا وَقَالَتْ لِأُخْتِهَا   أَهَذَا ٱلْمُغِيرِىُّ ٱلَّذِى كَانَ يُذْكَرُ
لَئِنْ كَانَ إِيَّاهُ لَقَدْ حَالَ بَعْدَنَا   عَنِ ٱلْعَهْدِ وَٱلْإِنْسَانُ قَدْ يَتَغَيَّرُ

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلسَّبَّابَةِ فِى مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ وَلَهُ لَحْنٌ آخَرُ فِى بَيْتَيْنِ آخَرَيْنِ مِنْ هَذِهِ ٱلْقَصِيدَةِ وَهُمَا

وَلَيْلَةِ ذِى دَوْرَانَ جَشَّمْتِنِى ٱلسُّرَى   وَقَدْ يَجْشَمُ ٱلْهَوْلَ ٱلْمُحِبُّ ٱلْمُغَرَّرُ
فَقُلْتُ أُبَادِيهِمْ فَإِمَّا أَفُوتُهُمْ   وَإِمَّا يَنَالُ ٱلسَّيْفُ ثَأْرًا فَيَثْأَرُ

رَمَلٌ آخَرُ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو * قَالَ ٱلزُّبَيْرُ حَدَّثَنِى إِسْحَاقُ ٱلْمَوْصِلِىُّ قَالَ قُلْتُ لِأَعْرَابِىٍّ مَا مَعْنَى قَوْلِ ٱبْنِ أَبِى رَبِيعَةَ * لِحَاجَةِ نَفْسٍ لَمْ تَقُلْ فِى جَوَابِهَا * فَتُبْلِغَ عُذْرًا وَٱلْمَقَالَةُ تَعْذِرُ * فَقَالَ قَامَ كَمَا جَلَسَ

فَرُحْنَا سِرَاعًا وَرَاحَ ٱلْهَوَى ... دَلِيلًا إِلَيْهَا بِنَا يَقْصِدُ
فَلَمَّا دَنَوْنَا لِجَرْسِ ٱلنُّبَا ... حِ وَٱلضَّوْءِ وَالْحَيُّ لَمْ يَرْقُدُوا
بَعَثْنَا لَهَا بَاغِيًا نَاشِدًا ... وَفِي الْحَيِّ بُغْيَةُ مَنْ يُنْشِدُ

وَقَدْ نُسِبَتْ هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتُ إِلَى مَنْ غَنَّى فِيهَا مَعَ * تَشُطُّ غَدًا دَارُ جِيرَانِنَا *

وَمِنْ فَتْحِهِ ٱلْغَزَلَ قَوْلُهُ

إِذَا أَنْتَ لَمْ تَعْشَقْ وَلَمْ تَدْرِ مَا ٱلْهَوَى ... فَكُنْ حَجَرًا مِنْ يَابِسِ ٱلصَّخْرِ جَلْمَدَا

وَمِنْ عَطْفِهِ ٱلْمَسَآءَةَ عَلَى ٱلْعُذَّالِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

لَا تَلُمْنِي عَتِيقُ حَسْبِي ٱلَّذِي بِي ... إِنَّ بِي يَا عَتِيقُ مَا قَدْ كَفَانِي
لَا تَلُمْنِي وَأَنْتَ زَيَّنْتَهَا لِي ... أَنْتَ مِثْلُ ٱلشَّيْطَانِ لِلْإِنْسَانِ

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ ٱلْعُبَيْسِ بْنِ حَمْدُونَ ثَقِيلٌ أَوَّلُ مُطْلَقٌ مِنْ مَجْمُوعِ أَغَانِيهِ * وَفِيهِ رَمَلٌ طُنْبُورِيٌّ مُحْدَثٌ * وَفِيهِ هَزَجٌ لِأَبِي عِيسَى بْنِ ٱلْمُتَوَكِّلِ

وَمِنْ حُسْنِ تَفَجُّعِهِ

صَوْتٌ

هَجَرْتِ ٱلْحَبِيبَ ٱلْيَوْمَ مِنْ غَيْرِ مَا ٱجْتَرَمْ ... وَقَطَّعْتِ مِنْ ذِي وَدِّكِ ٱلْحَبْلَ فَٱنْصَرَمْ
أَطَعْتِ ٱلْوُشَاةَ ٱلْكَاشِحِينَ وَمَنْ يُطِعْ ... مَقَالَةَ وَاشٍ يَقْرَعِ ٱلسِّنَّ مِنْ نَدَمْ
أَتَانِي عَدُوٌّ كُنْتُ أَحْسِبُ أَنَّهُ ... شَفِيقٌ عَلَيْنَا نَاصِحٌ كَٱلَّذِي زَعَمْ
فَلَمَّا تَنَابَثْنَا الْحَدِيثَ وَصَرَّحَتْ ... سَرَآئِرُهُ عَنْ بَعْضِ مَا كَانَ قَدْ كَتَمْ
تَبَيَّنَ لِي أَنَّ ٱلْمُحَرِّشَ كَاذِبٌ ... فَعِنْدِي لَكِ ٱلْعُتْبَى عَلَى رَغْمِ مَنْ رَغِمْ
فَلَمْ أَرَ لَوْمَ ٱلنَّفْسِ بَعْدَ ٱلَّذِي مَضَى ... وَبَعْدَ ٱلَّذِي آلَتْ وَآلَيْتُ مِنْ قَسَمْ
ظَلِمْتِ وَلَمْ تَعْتِبْ وَكَانَ رَسُولُهَا ... إِلَيْكِ سَرِيعًا بِٱلرِّضَى لَكِ إِذْ ظَلَمْ

إِذَا مَا دَعَتْ أَتْرَابَهَا فَٱكْتَنَفْنَهَا   تَمَايَلْنَ أَوْ مَالَتْ بِهِنَّ ٱلْمَآكِمُ
طَلَبْنَ ٱلصِّبَا حَتَّى إِذَا مَا أَصَبْنَهُ   نَزَعْنَ وَهُنَّ ٱلْمُسْلِمَاتُ ٱلظَّوَالِمُ

ٱلْغِنَآءُ لِمَعْبَدٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ وَٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ * وَفِيهَا لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ أَيْضًا وَهُوَ لِلْغَرِيضِ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ

وَمِنْ نَهْجِهِ ٱلْعِلَلَ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

عَاوَدَ ٱلْقَلْبَ بَعْدُ مَا قَدْ شَجَاهُ   مِنْ حَبِيبٍ أَمْسَى هَوَانَا هَوَاهُ
يَا لَقَوْمِي فَكَيْفَ أَصْبِرُ عَمَّنْ   لَا تَرَى ٱلنَّفْسُ طِيبَ عَيْشٍ سِوَاهُ
أَرْسَلَتْ إِذْ رَأَتْ بِعَادِيَ أَنْ لَا   يَقْبَلَنْ بِي مُحَرِّشًا إِنْ أَتَاهُ
دُونَ أَنْ يَسْمَعَ ٱلْمَقَالَةَ مِنَّا   وَلْيُطِعْنِي فَإِنَّ عِنْدِي رِضَاهُ
لَا تُطِعْ بِي فَدَتْكَ نَفْسِي عَدُوًّا   لِحَدِيثٍ عَلَى هَوَاهُ ٱفْتَرَاهُ
لَا تُطِعْ بِي مَنْ لَوْ يَرَانِي وَإِيَّا   كَ أَسِيرَيْ ضَرُورَةٍ مَا عَنَاهُ
مَا ضِرَارِي نَفْسِي بِهَجْرَةِ مَنْ لَيْـ   سَ مُسِيئًا وَلَا بَعِيدًا ثَوَاهُ
وَٱجْتِنَابِي بَيْتَ ٱلْحَبِيبِ وَمَا ٱلْخُلْـ   دُ بِأَشْهَى إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَرَاهُ

ٱلْغِنَآءُ لِمَعْبَدٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْخِنْصِرِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ * وَفِيهِ لِٱبْنِ جَامِعٍ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو * وَفِيهِ لِلْهُذَلِيِّ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو أَيْضًا * وَفِيهِ لِٱبْنِ مُحْرِزٍ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو وَٱبْتِدَاؤُهُ نَشِيدٌ أَوَّلُهُ * مَا ضِرَارِي نَفْسِي * قَالَ ٱلْهِشَامِيُّ وَفِيهِ لِعُلَيَّةَ بِنْتِ ٱلْمَهْدِيِّ وَسَعِيدِ بْنِ جَابِرٍ لَحْنَانِ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِي

صَوْتٌ

وَآيَةُ ذَلِكَ أَنْ تَسْمَعِي   إِذَا جِئْتُكُمْ نَاشِدًا يَنْشُدُ

خَاطَبَتْنِي سَاعَةً وَهْيَ تَبْكِي   ثُمَّ عَزَّتْ خُلَّتِي فِي الخِطَابِ
وَكَفَانِي مِدْرَهًا لِخُصُومٍ   لَوْ سَوَاهَا عِنْدَ جِدٍّ تَبَابِي

ٱلْغِنَآءُ لِكَرْدَمٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ فِي ٱلْأَوَّلِ وَالخَامِسِ ثُمَّ ٱلثَّانِي وَٱلثَّالِثِ * وَفِيهِ لِمَعْبَدٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ يَحْيَى ٱلْمَكِّيِّ

وَمِنْ إِثْبَاتِهِ الحُجَّةَ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

خَلِيلَيَّ بَعْضَ ٱللَّوْمِ لَا تَرْحَلَا بِهِ   رَفِيقَكُمَا حَتَّى تَقُولَا عَلَى عِلْمِ
خَلِيلَيَّ مَنْ يَكْلَفْ بِآخَرَ كَٱلَّذِي   كَلِفْتُ بِهِ يَدْمِلْ فُؤَادًا عَلَى سُقْمِ
خَلِيلَيَّ مَا كَانَتْ تُصَابُ مَقَاتِلِي   وَلَا عِزَّتِي حَتَّى وَقَعْتُ عَلَى نُعْمِ
خَلِيلَيَّ حَتَّى لُفَّ حَبْلِي بِخَادِعٍ   مُوَقًّى إِذَا يُرْمَى صَيُودٍ إِذَا يَرْمِي
خَلِيلَيَّ لَوْ يُرْقَى خَلِيلٌ مِنَ ٱلْهَوَى   رُقِيتُ بِمَا يُدْنِي ٱلنَّوَارَ مِنَ ٱلْعُصْمِ
خَلِيلَيَّ إِنْ بَاعَدْتُ لَانَتْ وَإِنْ أَلِنْ   تُبَاعِدْ فَلَمْ أَبْلُلْ بِحَرْبٍ وَلَا سِلْمِ

وَمِنْ تَرْجِيحِهِ ٱلشَّكَّ فِي مَوْضِعِ ٱلْيَقِينِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

نَظَرْتُ إِلَيْهَا بِالمُحَصَّبِ مِنْ مِنًى   وَلِي نَظَرٌ لَوْلَا ٱلتَّحَرُّجُ عَارِمُ
فَقُلْتُ أَشَمْسٌ أَمْ مَصَابِيحُ بِيعَةٍ   بَدَتْ لَكَ خَلْفَ ٱلسَّجْفِ أَمْ أَنْتَ حَالِمُ
بَعِيدَةُ مَهْوَى ٱلْقُرْطِ إِمَّا لِنَوْفَلٍ   أَبُوهَا وَإِمَّا عَبْدُ شَمْسٍ وَهَاشِمُ
وَمَدَّ عَلَيْهَا ٱلسَّجْفَ يَوْمَ لَقِيتُهَا   عَلَى عَجَلٍ تِبَاعُهَا وَالخَوَادِمُ
فَلَمْ أَسْتَطِعْهَا غَيْرَ أَنْ قَدْ بَدَا لَنَا   عَشِيَّةَ رَاحَتْ وَجْهُهَا وَٱلْمَعَاصِمُ
مَعَاصِمُ لَمْ تَضْرِبْ عَلَى ٱلْبَهْمِ بِٱلضُّحَى   عَصَاهَا وَوَجْهٌ لَمْ تَلُحْهُ ٱلسَّمَائِمُ
نُضَارٌ تَرَى فِيهِ أَسَارِيعَ مَائِهِ   صَبِيحٌ تُغَادِيهِ ٱلْأَكُفُّ ٱلنَّوَاعِمُ

فَلَيْتَ ٱلَّذِى لَامَ فِى حُبِّكُمْ   وَفِى أَنْ تُزَارِى بِقَرْنٍ وَقَاكْ
هُمُومَ ٱلْحَيَاةِ وَأَسْقَامَهَا   وَإِنْ كَانَ حَتْفًا جَهِيدًا فَدَاكْ

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى * وَذَكَرَ إِبْرَاهِيمُ أَنَّ فِيهِ لَحْنًا لِحَكَمٍ * وَقِيلَ أَنَّ فِيهِ لِٱبْنِ جَامِعٍ لَحْنًا آخَرَ

وَمِنْ عِفَّةِ مَقَالِهِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

طَالَ لَيْلِى وَٱعْتَادَنِى ٱلْيَوْمَ سُقْمُ   وَأَصَابَتْ مَقَاتِلَ ٱلْقَلْبِ نُعْمُ
حُرَّةُ ٱلْوَجْهِ وَٱلشَّمَآئِلِ وَٱلْجَوْ   هَرِ تَكْلِيمُهَا لِمَنْ نَالَ غُنْمُ
وَحَدِيثٍ بِمِثْلِهِ يُنْزَلُ ٱلْعُصْ   مُ رَخِيمٍ يَشُوبُ ذَلِكَ حِلْمُ
هَكَذَا وَصْفُ مَا بَدَا لِيَ مِنْهَا   لَيْسَ لِى بِٱلَّذِى تُغَيِّبُ عِلْمُ
إِنْ تَجُودِى أَوْ تَبْخَلِى فَبِحَمْدٍ   لَسْتُ يَا نُعْمُ فِيهِمَا مَنْ يَذُمُّ

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ عَنِ ٱلْهِشَامِىِّ

وَمِنْ قِلَّةِ ٱنْتِقَالِهِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

أَيُّهَا ٱلْقَائِلُ غَيْرَ ٱلصَّوَابِ   أَمْسِكِ ٱلنُّصْحَ وَأَقْلِلْ عِتَابِى
وَٱجْتَنِبْنِى وَٱعْلَمَ أَنْ سَوْفَ تُعْصَى   وَلَخَيْرٌ لَكَ طُولُ ٱجْتِنَابِى
إِنْ تَقُلْ نُصْحًا فَعَنْ ظَهْرِ غِشٍّ   دَائِمِ ٱلْغِمْرِ بَعِيدِ ٱلذَّهَابِ
لَيْسَ لِى عِلْمٌ بِمَا قُلْتَ إِنِّى   عَالِمٌ أُفْهِمَ رَجْعَ ٱلْجَوَابِ
إِنَّمَا قُرَّةُ عَيْنِى هَوَاهَا   فَدَعِ ٱللَّوْمَ وَكِلْنِى لِمَا بِى
لَا تَلُمْنِى فِى ٱلرَّبَابِ وَأَمْسَتْ   عَدَلَتْ لِلنَّفْسِ بَرْدَ ٱلشَّرَابِ
هِىَ وَٱللَّهِ ٱلَّذِى هُوَ رَبِّى   صَادِقًا أَحْلِفُ غَيْرَ ٱلْكِذَابِ
أَكْرَمُ ٱلْأَحْيَآءِ طُرًّا عَلَيْنَا   عِنْدَ قُرْبٍ مِنْهُمُ وَٱجْتِنَابِ

وَمِنْ حُسْنِ عَزَآئِهِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

أَأُلْحِقَ إِنْ دَارُ ٱلرَّبَابِ تَبَاعَدَتْ ... أَوِ ٱنْبَتَّ حَبْلٌ إِنْ قَلْبَكَ طَائِرُ
أَفِقْ قَدْ أَفَاقَ ٱلْعَاشِقُونَ وَفَارَقُوا ... ٱلْهَوَى وَٱسْتَمَرَّتْ بِٱلرِّجَالِ ٱلْمَرَائِرُ
زَعِ ٱلنَّفْسَ وَٱسْتَبْقِ ٱلحَيَاءَ فَإِنَّمَا ... تُبَاعِدُ أَوْ تُدْنِي ٱلرَّبَابَ ٱلْمَقَادِرُ
وَهَبْهَا كَشَيْءٍ لَمْ يَكُنْ أَوْ كَنَازِحٍ ... بِهِ ٱلدَّارُ أَوْ مَنْ غَيَّبَتْهُ ٱلْمَقَابِرُ
أَمِنْ حُبِّهَا وَٱجْعَلْ قَدِيمَ وِصَالِهَا ... وَعِشْرَتِهَا كَمِثْلِ مَنْ لَا تُعَاشِرُ
وَكَٱلنَّاسِ عُلِّقْتَ ٱلرَّبَابَ فَلَا تَكُنْ ... أَحَادِيثَ مَنْ يَبْدُو وَمَنْ هُوَ حَاضِرُ

ٱلْغِنَآءُ فِي هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ وَأَوَّلُهُ زَعِ ٱلنَّفْسَ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو * وَفِيهِ لِعُمَرَ ٱلْوَادِي رَمَلٌ بِٱلْبِنْصِرِ عَنِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ * وَفِيهِ لِقُدَارٍ لَحْنٌ مِنْ كِتَابِ إِبْرَاهِيمَ غَيْرُ مُجَنَّسٍ * وَهَذِهِ ٱلْأَبْيَاتُ تُنْسَبُ إِلَى كُثَيِّرٍ أَيْضًا وَإِلَى ٱلْكُمَيْتِ بْنِ مَعْرُوفٍ ٱلْأَسَدِيِّ وَلِكُلِّهِمْ فِيهَا أَخْبَارٌ قَدْ ذَكَرْتُهَا فِي مَوَاضِعِهَا

وَمِنْ حُسْنِ غَزَلِهِ فِي مُخَاطَبَةِ ٱلنِّسَآءِ

قَالَ مُصْعَبٌ ٱلزُّبَيْرِيُّ وَقَدْ أَجْمَعَ أَهْلُ بَلَدِنَا مِمَّنْ لَهُ عِلْمٌ بِٱلشِّعْرِ أَنَّ هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتَ أَغْزَلُ مَا سَمِعُوا قَوْلُهُ

صَوْتٌ

تَقُولُ غَدَاةَ ٱلْتَقَيْنَا ٱلرَّبَابُ ... أَيَا ذَا أَفَلْتَ أُفُولَ ٱلسِّمَاكْ
وَكَفَّتْ سَوَابِقَ مِنْ عَبْرَةٍ ... كَمَا ٱنْفَضَّ نَظْمُ ضَعِيفِ ٱلسِّلَاكْ
فَقُلْتُ لَهَا مَنْ يُطِعْ فِي ٱلصَّدِيـ ... ـقِ أَعْدَاءَهُ يَجْتَنِبْهُ كَذَاكْ
أَغَرَّكِ أَنِّي عَصَيْتُ ٱلْمَلَامَ ... فِيكِ وَأَنَّ هَوَانَا هَوَاكْ
وَأَنْ لَا أَرَى لَذَّةً فِي ٱلحَيَاةِ ... تَقَرُّ بِهَا ٱلْعَيْنُ حَتَّى أَرَاكْ
فَكَانَ مِنَ ٱلذَّنْبِ لِي عِنْدَكُمْ ... مُكَارَمَتِي وَٱتِّبَاعِي رِضَاكْ

وَمِنْ قَصْدِهِ لِلْحَاجَةِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

أَيُّهَا ٱلْمُنْكِحُ ٱلثُّرَيَّا سُهَيْلًا عَمْرَكَ ٱللّٰهُ كَيْفَ يَلْتَقِيَانِ
هِيَ شَامِيَّةٌ إِذَا مَا ٱسْتَقَلَّتْ وَسُهَيْلٌ إِذَا ٱسْتَقَلَّ يَمَانِ

وَيُرْوَى غَوْرِيَّةٌ * ٱلْغِنَآءِ لِلْغَرِيضِ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو وَٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ

وَمِنِ ٱسْتِنْطَاقِهِ ٱلرَّبْعَ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

سَائِلَا ٱلرَّبْعَ بِٱلْبُلَيِّ وَقُولَا هِجْتَ شَوْقًا إِلَى ٱلْغَدَاةِ طَوِيلَا
أَيْنَ حَيٌّ حَلُّوكَ إِذْ أَنْتَ مَسْرُو رٌ بِهِمْ آهِلٌ أَرَاكَ جَمِيلَا
قَالَ سَارُوا وَأَمْعَنُوا وَٱسْتَقَلُّوا وَبِرَغْمِي لَوْ قَدْ وَجَدتُّ سَبِيلَا

وَيُرْوَى وَبِكُرْهِي لَوِ ٱسْتَطَعْتُ سَبِيلَا

سَئِمُونَا وَمَا سَئِمْنَا مَقَامًا وَأَحَبُّوا دَمَاثَةً وَسُهُولَا

فِيهِ رَمَلَانِ أَحَدُهُمَا لِٱبْنِ سُرَيْجٍ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ وَٱلْآخَرُ لِإِسْحَاقَ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ * وَفِيهِ لِٱبْنِ ٱلْعُبَيْسِ بْنِ حَمْدُونَ ثَانِي ثَقِيلٍ * وَقَدْ شَرَحْتُ نِسْبَتَهُ فِي خَبَرِهِ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ * قَالَ إِسْحَاقُ أَنْشَدَ جَرِيرٌ هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتَ فَقَالَ هَا إِنَّ هٰذَا ٱلَّذِي كُنَّا نَدُورُ عَلَيْهِ وَأَخْطَأْنَاهُ

وَمِنْ إِنْطَاقِهِ ٱلْقَلْبَ

صَوْتٌ

قَالَ لِي فِيهَا عَتِيقٌ مَقَالًا فَجَرَتْ مِمَّا تَجُنُّ ٱلدُّمُوعُ
قَالَ لِي وَدِّعْ سُلَيْمَى وَدَعْهَا فَأَجَابَ ٱلْقَلْبُ لَا أَسْتَطِيعُ

ٱلْغِنَآءِ لِلْهُذَلِيِّ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ * قَالَ وَفِيهِ لِيَحْيَى ٱلْمَكِّيِّ ثَقِيلٌ أَوَّلُ نِسْبَتُهُ إِلَى مَعْبَدٍ وَهُوَ مِنْ مَنْحُولِهِ

عَنْ خُبْرَةٍ وَلَمْ يَعْتَذِرْ بِغِرَّةٍ وَأَسَرَ ٱلنَّوْمَ وَغَمَّ ٱلطَّيْرَ وَأَغَذَّ ٱلسَّيْرَ وَحَيَّرَ مَآءَ ٱلشَّبَابِ وَسَهَّلَ وَقَوَّلَ وَقَاسَ ٱلْهَوَى فَأُرْبِيَ وَعَصَى وَأَخْلَى وَحَالَفَ بِسَمْعِهِ وَطَرْفِهِ وَأَبْرَمَ وَبَعَثَ ٱلرُّسُلَ وَحَذَّرَ وَأَعْلَنَ الحُبَّ وَأَسَرَّ وَبَطَنَ بِهِ وَأَظْهَرَهُ وَأَلَحَّ وَأَسِفَ وَأَنْكَحَ ٱلنَّوْمَ وَجَنَى الحَدِيثَ وَضَرَبَهُ ظَهْرَهُ لِبَطْنِهِ وَأَذَلَّ صَعْبَهُ وَقَنِعَ بِٱلرَّجَآءِ مِنَ ٱلْوَفَآءِ وَأَعْلَى قَاتِلَهُ وَبَغَّضَ ٱلنَّوْمَ وَأَغْلَقَ رُهُنَ مِنَى وَأَهْدَرَ قَتْلَاَهُ وَكَانَ بَعْدَ هٰذَا كُلِّهِ فَصِيحًا

فَمِنْ سُهُولَةِ شِعْرِهِ وَشِدَّةِ أَسْرِهِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

فَلَمَّا تَوَاقَفْنَا وَسَلَّمْتُ أَقْبَلَتْ ... وُجُوهٌ زَهَاهَا الحُسْنُ أَنْ تَتَقَنَّعَا
تَبَالَهْنَ بِٱلْعِرْفَانِ لَمَّا عَرَفْنَنِي ... وَقُلْنَ ٱمْرُؤٌ بَاغٍ أَكَلَّ وَأَوْضَعَا

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ عَبَّادٍ رَمَلٌ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ وَفِيهِ لِٱبْنِ جَامِعٍ لَحْنٌ غَيْرُ مُجَنَّسٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ

وَمِنْ حُسْنِ وَصْفِهِ

صَوْتٌ

لَهَا مِنَ ٱلرِّيمِ عَيْنَاهُ وَسُنَّتُهُ ... وَغَيْرَةُ ٱلسَّابِقِ المُخْتَالِ إِنْ صَهَلَا

وَمِنْ رِقَّةِ مَعْنَاهُ وَصَوَابِ مَصْدَرِهِ

صَوْتٌ

عُوجَا نُحَيِّ ٱلطَّلَلَ المُحْوِلَا ... وَٱلرَّبْعَ مِنْ أَسْمَآءَ وَٱلْمَنْزِلَا
بِسَابِغِ ٱلْبَوْبَاةِ لَمْ يَعْدُهُ ... تَقَادُمُ ٱلْعَهْدِ بِأَنْ يُوهَلَا

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ * قَالَ إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ يَعْنِي أَنَّهُ لَمْ يُوهَلْ فَيَعْدُوهُ تَقَادُمُ ٱلْعَهْدِ * وَقَالَ ٱلزُّبَيْرُ قَالَ بَعْضُ ٱلْمَدَنِيِّينَ يُحَيِّيهِ بِأَنْ يُوهَلَ يَدْعُو لَهُ بِذَلِكَ

أَنْشَدَهَا لَمْ تَنْسِبْ بِهَا إِنَّمَا نَسَبْتَ بِنَفْسِكَ كَانَ يَنْبَغِي أَنْ تَقُولَ قُلْتُ لَهَا فَقَالَتْ لِي فَوَضَعْتُ خَدِّي فَوَطِئَتْ عَلَيْهِ * أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ لَمْ يَذْهَبْ عَلَى أَحَدٍ مِنَ ٱلرُّوَاةِ أَنَّ عُمَرَ كَانَ عَفِيفًا يَصِفُ وَلَا يَقِفُ وَيَحُومُ وَلَا يَرِدُ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنْصُورٍ عَنِ ٱبْنِ ٱلْأَعْرَابِيِّ وَحَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو هِفَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ ٱلْمَوْصِلِيِّ عَنْ رِجَالِهِ قَالُوا كَانَ ٱبْنُ أَبِي رَبِيعَةَ قَدْ حَجَّ فِي سَنَةٍ مِنَ ٱلسِّنِينَ فَلَمَّا ٱنْصَرَفَ أَتَى ٱلْوَلِيدَ بْنَ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ وَقَدْ فُرِشَ لَهُ فِي ظَهْرِ ٱلْكَعْبَةِ وَجَلَسَ فَجَاءَهُ عُمَرُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَجَلَسَ إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُ أَنْشِدْنِي شَيْئًا مِنْ شِعْرِكَ فَقَالَ يَا أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَنَا شَيْخٌ كَبِيرٌ وَقَدْ تَرَكْتُ ٱلشِّعْرَ وَلِي غُلَامَانِ هُمَا عِنْدِي بِمَنْزِلَةِ ٱلْوَلَدِ وَهُمَا يَرْوِيَانِ كُلَّمَا قُلْتُ وَهُمَا لَكَ قَالَ ٱئْتِنِي بِهِمَا فَفَعَلَ فَأَنْشَدَاهُ قَوْلَهُ * أَمِنْ آلِ نُعْمٍ أَنْتَ غَادٍ فَمُبْكِرُ * فَطَرِبَ ٱلْوَلِيدُ وَهَشَّ لِذَلِكَ فَلَمْ يَزَالَا يُنْشِدَانِهِ حَتَّى قَامَ فَأَجْزَلَ صِلَتَهُ وَرَدَّ ٱلْغُلَامَيْنِ إِلَيْهِ

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ صَالِحِ بْنِ ٱلْهَيْثَمِ ٱلْأَنْبَارِيُّ ٱلْكَاتِبُ ٱلْمُلَقَّبُ كَحِيلَةَ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو هِفَّانَ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ٱلْمَوْصِلِيُّ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ عَبْدِ ٱللَّهِ ٱلزُّبَيْرِيِّ وَأَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَاءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ عَنْ عَمِّهِ مُصْعَبٍ أَنَّهُ قَالَ رَاقَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ ٱلنَّاسَ وَفَاقَ نُظَرَاءَهُ وَبَرَعَهُمْ بِسُهُولَةِ ٱلشِّعْرِ وَشِدَّةِ ٱلْأَسْرِ وَحُسْنِ ٱلْوَصْفِ وَرِقَّةِ ٱلْمَعْنَى وَصَوَابِ ٱلْمَصْدَرِ وَٱلْقَصْدِ لِلْحَاجَةِ وَٱسْتِنْطَاقِ ٱلرَّبْعِ وَإِنْطَاقِ ٱلْقَلْبِ وَحُسْنِ ٱلْعَزَاءِ وَمُخَاطَبَةِ ٱلنِّسَاءِ وَعِفَّةِ ٱلْمَقَالِ وَقِلَّةِ ٱلِٱنْتِقَالِ وَإِثْبَاتِ ٱلْحُجَّةِ وَتَرْجِيحِ ٱلشَّكِّ فِي مَوْضِعِ ٱلْيَقِينِ وَطَلَاوَةِ ٱلِٱعْتِذَارِ وَفَتْحِ ٱلْغَزَلِ وَنَهْجِ ٱلْعِلَلِ وَعَطْفِ ٱلْمَسَاءَةِ عَلَى ٱلْعُذَّالِ وَأَحْسَنَ ٱلتَّفَجُّعَ وَبَخَّلَ ٱلْمَنَازِلَ وَٱخْتَصَرَ ٱلْخَبَرَ وَصَدَّقَ ٱلصَّفَاءَ وَإِنْ قَدَحَ أَوْرَى وَإِنِ ٱعْتَذَرَ أَبْرَأَ وَإِنْ تَشَكَّى أَشْجَى وَأَقْدَمَ

وَمِنْهَا فِي شِعْرِ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ ٱلْمَذْكُورِ فِي أَوَّلِ الخَبَرِ

صَوْتٌ

فَقَالَتْ وَأَرْخَتْ جَانِبَ ٱلسِّتْرِ إِنَّمَا مَعِي فَتَحَدَّثْ غَيْرَ ذِي رِقْبَةٍ أَهْلِي
فَقُلْتُ لَهَا مَا بِي لَهُمْ مِنْ تَرَقُّبٍ وَلٰكِنَّ سِرِّي لَيْسَ يَحْمِلُهُ مِثْلِي
جَرَى نَاصِحٌ بِٱلْوُدِّ بَيْنِي وَبَيْنَهَا فَقَرَّبَنِي يَوْمَ الحِصَابِ إِلَى قَتْلِي

غَنَّى فِي هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ ٱبْنُ سُرَيْجٍ وَلَحْنُهُ رَمَلٌ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ وَعَمْرٍو * وَذَكَرَ يُونُسُ أَنَّ فِيهِ لَحْنًا لِمَالِكٍ وَلَمْ يُجَنِّسْهُ * وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِيُّ أَنَّ لَحْنَ مَالِكٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ * وَذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّ لِمَعْبَدٍ فِيهِ لَحْنًا مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ بِٱلْبِنْصِرِ * وَلِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى وَلَيْسَ حَبَشٌ مِمَّنْ يُعْتَمَدُ فِي هٰذَا عَلَى رِوَايَتِهِ

أَخْبَرَنِي الحَرَمِيُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَاءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ أَدْرَكْتُ مَشْيَخَةً مِنْ قُرَيْشٍ لَا يَزِنُونَ بِعُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ شَاعِرًا مِنْ أَهْلِ دَهْرِهِ فِي ٱلنَّسَبِ وَيَسْتَحْسِنُونَ مِنْهُ مَا كَانُوا يَسْتَقْبِحُونَهُ مِنْ غَيْرِهِ مِنْ مَدْحِ نَفْسِهِ وَٱلتَّحَلِّي بِمَوَدَّتِهِ وَٱلْإِبْتِيَارِ فِي شِعْرِهِ قَالَ وَٱلْإِبْتِيَارُ أَنْ يَفْعَلَ ٱلْإِنْسَانُ ٱلشَّيْءَ فَيَذْكُرَهُ وَيَفْتَخِرَ بِهِ وَٱلْإِبْتِهَارُ أَنْ يَقُولَ ما لَمْ يَفْعَلْ * أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ عَمْرٍو وَغَيْرُهُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ ٱلْمُنْذِرِ الحِزَامِيِّ عَنْ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ عِمْرَانَ قَالَ قَالَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ لِعُمَرَ فِي قَوْلِهِ

صَوْتٌ

بَيْنَمَا يَنْعَتْنَنِي أَبْصَرْنَنِي دُونَ قِيدِ ٱلْمِيلِ أَمْشِي بِٱلْأَغَرّْ
قَالَتِ ٱلْكُبْرَى أَتَعْرِفْنَ ٱلْفَتَى قَالَتِ ٱلْوُسْطَى نَعَمْ هٰذَا عُمَرْ
قَالَتِ ٱلصُّغْرَى وَقَدْ تَيَّمْتُهَا قَدْ عَرَفْنَاهُ وَهَلْ يَخْفَى ٱلْقَمَرْ

ٱلْغِنَاءُ فِي هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْبِنْصِرِ فَقَالَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ وَقَدْ

فَقُمْنَ وَقَدْ أَفْهَمْنَ ذَا ٱللُّبِّ أَنَّمَا   أَتَيْنَ ٱلَّذِى يَأْتِينَ مِنْ ذَاكَ مِنْ أَجْلِى

صَاحَ ٱلْفَرَزْدَقُ هٰذَا وَٱللّٰهِ ٱلَّذِى أَرَادَتْهُ ٱلشُّعَرَآءُ فَأَخْطَأَتْهُ وَبَكَتْ عَلَى ٱلدِّيَارِ

نِسْبَةُ مَا فِى هٰذِهِ ٱلْأَشْعَارِ مِنَ ٱلْغِنَآءِ

مِنْهَا قَصِيدَةُ جَمِيلٍ ٱلَّتِى أَنْشَدَهَا عُمَرَ وَٱسْتَنْشَدَهُ مَا لَهُ فِى وَزْنِهَا

صَوْتٌ

خَلِيلَىَّ فِيمَا عِشْتُمَا هَلْ رَأَيْتُمَا   قَتِيلًا بَكَى مِنْ حُبِّ قَاتِلِهِ قَبْلِى
أَبِيتُ مَعَ ٱلْهُلَّاكِ ضَيْفًا لِأَهْلِهَا   وَأَهْلِى قَرِيبٌ مُوسَعُونَ أُلُوا فَضْلِ
أَفِقْ أَيُّهَا ٱلْقَلْبُ ٱللَّجُوجُ عَنِ الْجَهْلِ   وَدَعْ عَنْكَ جَهْلًا لَا سَبِيلَ إِلَى جَهْلِ
فَلَوْ تَرَكَتْ عَقْلِى مَعِى مَا طَلَبْتُهَا   وَلٰكِنْ طِلَابِيهَا لِمَا فَاتَ مِنْ عَقْلِى

ٱلْغِنَآءُ لِلْغَرِيضِ ثَانِى ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو فِى ٱلْأَوَّلِ وَٱلثَّانِى مِنَ ٱلْأَبْيَاتِ وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِىُّ ٱلْأَبْيَاتَ كُلَّهَا وَوَصَفَ أَنَّ ٱلثَّقِيلَ ٱلثَّانِىَ ٱلَّذِى تُغُنِّىَ بِهِ فِيهَا لِمَعْبَدٍ * وَذَكَرَ يَحْيَى ٱلْمَكِّىُّ أَنَّ لِٱبْنِ مُحْرِزٍ فِى ٱلثَّالِثِ وَمَا بَعْدَهُ مِنَ ٱلْأَبْيَاتِ ثَانِىَ ثَقِيلٍ بِالْخِنْصِرِ وَٱلْبِنْصِرِ * وَفِى هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ ٱلَّتِى أَوَّلُهَا ٱلثَّالِثُ هَزَجٌ بِٱلْبِنْصِرِ يَمَانٍ عَنْ عَمْرٍو * وَفِى ٱلرَّابِعِ والخَامِسِ لِٱبْنِ طُنْبُورَةَ خَفِيفُ رَمَلٍ عَنِ ٱلْهِشَامِىِّ * وَفِيهَا لِإِسْحَاقَ ثَقِيلٌ أَوَّلُ عَنِ ٱلْهِشَامِىِّ * وَذَكَرَ حَمَّادٌ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ لِنَافِعِ الخَيْرِ مَوْلَى عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ جَعْفَرٍ فِى هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ لَحْنًا وَلَمْ يُجَنِّسْهُ * وَذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّ ٱلثَّقِيلَ ٱلْأَوَّلَ لِٱبْنِ طُنْبُورَةَ

وَمِنْهَا فِى شِعْرِ جَمِيلٍ

صَوْتٌ

لَقَدْ فَرِحَ ٱلْوَاشُونَ أَنْ صَرَمَتْ حَبْلِى   بُثَيْنَةُ أَوْ أَبْدَتْ لَنَا جَانِبَ الحَبْلِ
فَلَوْ تَرَكَتْ عَقْلِى مَعِى مَا طَلَبْتُهَا   وَلٰكِنْ طِلَابِيهَا لِمَا فَاتَ مِنْ عَقْلِى

ٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ مُسَجِّحٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱلْهِشَامِىِّ

فَلَمَّا تَوَاقَفْنَا عَرَفْنَ ٱلَّذِى بِهَا   كَمِثْلِ ٱلَّذِى بِى حَذْوَكَ ٱلنَّعْلَ بِٱلنَّعْلِ
فَقُلْنَ لَهَا هَذَا عِشَآءٌ وَأَهْلُنَا   قَرِيبٌ أَلَمَّا تَسَامِى مَرْكَبَ ٱلْبَغْلِ
فَقَالَتْ فَمَا شِئْتُنَّ قُلْنَ لَهَا ٱنْزِلِى   فَلَلْأَرْضُ خَيْرٌ مِنْ وُقُوفٍ عَلَى رَحْلِ
نُجُومٌ دَرَارِىٌّ تُكَنِّفْنَ صُورَةً   مِنَ ٱلْبَدْرِ وَافَتْ غَيْرَ هَوْجٍ وَلَا عُجْلِ
فَسَلَّمْنَ وَٱسْتَأْنَسْنَ خِيفَةَ أَنْ يَرَى   عَدُوٌّ مَكَانِى أَوْ يَرَى كَاشِحٌ فِعْلِى
فَقَالَتْ وَأَرْخَتْ جَانِبَ ٱلسِّتْرِ إِنَّمَا   مَعِى فَتَحَدَّثْ غَيْرَ ذِى رِقْبَةٍ أَهْلِى
فَقُلْتُ لَهَا مَا بِى لَهُمْ مِنْ تَرَقُّبٍ   وَلَكِنَّ سِرِّى لَيْسَ يَحْمِلُهُ مِثْلِى
فَلَمَّا ٱقْتَصَرْنَا دُونَهُنَّ حَدِيثَنَا   وَهُنَّ طَبِيبَاتٌ بِحَاجَةِ ذِى ٱلشَّكْلِ
عَرَفْنَ ٱلَّذِى نَهْوَى فَقُلْنَ ٱئْذَنِى لَنَا   نُطِفْ سَاعَةً فِى بَرْدِ لَيْلٍ وَفِى سَهْلِ
فَقَالَتْ فَلَا تَلْبَثْنَ قُلْنَ تَحَدَّثِى   أَتَيْنَاكِ وَٱنْسَبْنَ ٱنْسِيَابَ مُهَى ٱلرَّمْلِ
وَقُمْنَ وَقَدْ أَفْهَمْنَ ذَا ٱللُّبِّ أَنَّمَا   أَتَيْنَ ٱلَّذِى يَأْتِينَ مِنْ ذَاكَ مِنْ أَجْلِى

قَالَ فَقَالَ جَمِيلٌ هَيْهَاتَ يَا أَبَا ٱلْخَطَّابِ لَا أَقُولُ وَٱللّٰهِ مِثْلَ هَذَا سَجِيسَ ٱللَّيَالِى وَٱللّٰهِ مَا خَاطَبَ ٱلنِّسَآءَ مُخَاطَبَتَكَ أَحَدٌ وَقَامَ مُشَمِّرًا ✿ قَالَ أَبُو عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلزُّبَيْرُ قَالَ عَمِّى مُصْعَبٌ كَانَ عُمَرُ يُعَارِضُ جَمِيلًا فَإِذَا قَالَ ذَا قَصِيدَةً قَالَ هَذَا مِثْلَهَا فَيُقَالُ أَنَّهُ فِى ٱلرَّآئِيَّةِ وَٱلْعَيْنِيَّةِ أَشْعَرُ مِنْ جَمِيلٍ وَأَنَّ جَمِيلًا أَشْعَرُ مِنْهُ فِى ٱللَّامِيَّةِ وَكِلَاهُمَا قَدْ قَالَ بَيْتًا ظَرِيفًا نَادِرًا قَالَ جَمِيلٌ

خَلِيلَىَّ فِيمَا عِشْتُمَا هَلْ رَأَيْتُمَا   قَتِيلًا بَكَى مِنْ حُبِّ قَاتِلِهِ قَبْلِى

وَقَالَ عُمَرُ

فَقَالَتْ وَأَلْقَتْ جَانِبَ ٱلسِّتْرِ إِنَّمَا   مَعِى فَتَكَلَّمْ غَيْرَ ذِى رِقْبَةٍ أَهْلِى

أَخْبَرَنِى عَلِىُّ بْنُ صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو هِفَّانَ عَنْ إِسْحٰقَ عَنِ ٱلْمَدَآئِنِىِّ قَالَ سَمِعَ ٱلْفَرَزْدَقُ عُمَرَ بْنَ أَبِى رَبِيعَةَ يُنْشِدُ قَوْلَهُ

جَرَى نَاصِحٌ بِٱلْوُدِّ بَيْنِى وَبَيْنَهَا   فَقَرَّبَنِى يَوْمَ ٱلْحِصَابِ إِلَى قَتْلِى

وَلَمَّا بَلَغَ قَوْلَهُ

قَالَ مُسْلِمٌ فَلَمَّا ٱنْصَرَفْنَا قُلْتُ لِنَوْفَلٍ أَتَرَاهُ ٱسْتَغْفَرَ مِنْ إِنْشَادِ ٱلشِّعْرِ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ ٱللّٰهِ ص قَالَ كَلَّا هُوَ كَثِيرُ ٱلْإِنْشَادِ وَٱلِاسْتِنْشَادِ لِلشِّعْرِ وَلٰكِنْ أَحْسِبُ ذٰلِكَ لِلْفَخْرِ بِصَاحِبِهِ ✿ أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ قَالَ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ قَالَ حَدَّثَنَا عُوَانَةُ بْنُ الحَكَمِ وَأَبُو يَعْقُوبَ ٱلثَّقَفِيُّ أَنَّ ٱلْوَلِيدَ بْنَ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ قَالَ لِأَصْحَابِهِ ذَاتَ لَيْلَةٍ أَيُّ بَيْتٍ قَالَتْهُ ٱلْعَرَبُ أَغْزَلُ فَقَالَ بَعْضُهُمْ قَوْلُ جَمِيلٍ

يَمُوتُ ٱلْهَوَى مِنِّي إِذَا مَا لَقِيتُهَا   وَيَحْيَى إِذَا فَارَقْتُهَا فَيَعُودُ

وَقَالَ آخَرُ قَوْلُ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ

كَأَنَّنِي حِينَ أُمْسِي مَا تُكَلِّمُنِي   ذُو بُغْيَةٍ يَبْتَغِي مَا لَيْسَ مَوْجُودَا

فَقَالَ ٱلْوَلِيدُ حَسْبُكَ وَٱللّٰهِ بِهٰذَا

أَخْبَرَنِي الحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عَبْدِ الحَمِيدِ عَنْ شَيْخٍ مِنْ أَهْلِهِ عَنْ أَبِي الحَرِثِ مَوْلَى هِشَامِ بْنِ ٱلْوَلِيدِ بْنِ ٱلْمُغِيرَةِ قَالَ وَهُوَ ٱلَّذِي يَقُولُ فِيهِ عُمَرُ

يَا أَبَا الحَرِثِ قَلْبِي طَائِرٌ   فَأْتَمِرْ أَمْرَ رَشِيدٍ مُؤْتَمَرْ

قَالَ شَهِدْتُ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَجَمِيلَ بْنَ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ مَعْمَرٍ ٱلْعُذْرِيَّ وَقَدِ ٱجْتَمَعَا بِٱلْأَبْطَحِ فَأَنْشَدَ جَمِيلٌ قَصِيدَتَهُ ٱلَّتِي يَقُولُ فِيهَا

لَقَدْ فَرِحَ ٱلْوَاشُونَ أَنْ صَرَمَتْ حَبْلِي   بُثَيْنَةُ أَوْ أَبْدَتْ لَنَا جَانِبَ ٱلْبُخْلِ

يَقُولُونَ مَهْلًا يَا جَمِيلُ وَإِنَّنِي   لَأُقْسِمُ مَا لِي عَنْ بُثَيْنَةَ مِنْ مَهْلِ

حَتَّى أَتَى عَلَى آخِرِهَا ثُمَّ قَالَ لِعُمَرَ يَا أَبَا الخَطَّابِ هَلْ قُلْتَ فِي هٰذَا ٱلرَّوِيِّ شَيْئًا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَأَنْشِدْنِيهِ فَأَنْشَدَهُ قَوْلَهُ

جَرَى نَاصِحٌ بِٱلْوُدِّ بَيْنِي وَبَيْنَهَا   فَقَرَّبَنِي يَوْمَ الحِصَابِ إِلَى قَتْلِي

فَطَارَتْ بِحَدٍّ مِنْ سِهَامِي وَقَارَنَتْ   قَرِينَتُهَا حَبْلَ ٱلصَّفَاءِ إِلَى حَبْلِي

اخبرنى علىّ بن صالح قال حدّثنا أبو هفّان قال حدّثنى إسحاق عن السّعديّ قال قدم الوليد بن عبد الملك مكّة فأراد أن يأتى الطايف فقال من يخبرنى عنها فقالوا عمر بن أبى ربيعة قال لا حاجة لى إليه ثمّ عاد فسأل ثمّ ذكروه له فردّه ثمّ عاد فسأل فذكروه فقال هاتوا فركب معه فجعل يحدّثه ثمّ حرّك عمر رداءه ليصلحه على كتفه فرأى على منكبه أثرا فقال ما هذا الأثر قال كنت عند جارية لى إذ جاءتنى جارية برسالة من عند جارية أخرى فجعلت تسارّنى فغارت التى كنت أحدّثها فعضّت منكبى فما وجدتّ ألم عضّها من لذّة ما كانت تلك تنفث فى أذنى حتّى بلغت ما ترى والوليد يضحك فلمّا رجع عمر قيل له ما الذى كنت تضحك أمير المؤمنين به فقال ما زلنا فى حديث الزناء حتّى رجعنا

أخبرنى الحرمىّ قال حدّثنا الزّبير قال حدّثنى محمّد بن عمر بن عبد الله البكرىّ وغيره عن عبد الجبّار بن سعيد المساحقىّ عن أبيه قال دخلت مسجد رسول الله ص مع نوفل بن مساحق فإنّه ليعتمد على يدىّ إذ مررنا بسعيد بن المسيّب وحوله جلساؤه فسلّمنا عليه فردّ علينا ثمّ قال لنوفل يا أبا سعيد من أشعر أصاحبنا أم صاحبكم يريدون عبد الله بن قيس وعمر بن أبى ربيعة فقال نوفل حين يقولان ماذا قال حين يقول صاحبنا

خليلىّ ما بال المطايا كأنّما ... نراها على الأدبار بالقوم تنكص
فقد قطعت أعناقهنّ صبابة ... فأنفسنا ممّا يلاقين شخّص
وقد أتعب الحادى سراهنّ وانتحى ... بهنّ فما يألو عجول مقلّص
يزدننا بنا قربا فيزداد شوقنا ... إذا زاد طول العهد والبعد ينقص

ويقول صاحبك ما شيئت فقال له نوفل صاحبكم أشهر بالقول فى الغزل وصاحبنا أكثر أفانين شعر فقال سعيد صدقت فلمّا انقضى ما بيننا من ذكر الشعر جعل سعيد يستغفر الله ويعقد بيده حتّى وفى مائة قال البكرى فى حديثه عن عبد الجبّار

عَلَى ٱلْبَصْرَةِ فَأَتَوْهُ بِمِكْيَالٍ لَهُمْ فَقَالَ إِنَّ مِكْيَالَكُمْ هٰذَا لَقُبَاعٌ فَغَلَبَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ أَبُو ٱلْأَسْوَدِ ٱلدِّيلِيُّ وَقَدْ عَتَبَ عَلَيْهِ يَهْجُوهُ وَيُخَاطِبُ ٱبْنَ ٱلزُّبَيْرِ

أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ جُزِيتَ خَيْرًا   أَرِحْنَا مِنْ قُبَاعِ بَنِي ٱلْمُغِيرَهْ
بَلَوْنَاهُ وَلُمْنَاهُ فَأَعْيَا   عَلَيْنَا فَٱتَّهِمْ فِينَا مَرِيرَهْ
عَلَى أَنَّ ٱلْفَتَى نِكَحٌ أَكُولٌ   وَوَلَّاجٌ مَذَاهِبُهُ كَثِيرَهْ

قَالَ وَكَانَ ٱلْحٰرِثُ يَنْهَى أَخَاهُ عَنْ قَوْلِ ٱلشِّعْرِ فَيَأْبَى أَنْ يَقْبَلَ مِنْهُ فَأَعْطَاهُ أَلْفَ دِينَارٍ عَلَى أَنْ لَا يَقُولَ شِعْرًا فَأَخَذَ ٱلْمَالَ وَخَرَجَ إِلَى أَخْوَاتٍ لَهُ بِٱلْحِجْ وَأَبَيْنَ مَخَافَةَ أَنْ يُهَيِّجَهُ مَقَامُهُ بِمَكَّةَ عَلَى قَوْلِ ٱلشِّعْرِ فَطَرِبَ يَوْمًا فَقَالَ

صَوْتٌ

هَيْهَاتَ مِنْ أَمَةِ ٱلْوَهَّابِ مَنْزِلُنَا   إِذَا حَلَلْنَا بِسِيفِ ٱلْبَحْرِ مِنْ عَدَنِ
وَٱحْتَلَّ أَهْلُكِ أَجْيَادًا وَلَيْسَ لَنَا   إِلَّا ٱلتَّذَكُّرُ أَوْ حَظٌّ مِنَ ٱلْحَزَنِ
لَوْ أَنَّهَا أَبْصَرَتْ بِٱلْجِزْعِ عَبْرَتَهُ   ظَنَّتْ بِصَاحِبِهَا أَنْ لَيْسَ مِنْ فَطِنِ
مَا أَنْسَ لَا أَنْسَ يَوْمَ ٱلْخَيْفِ مَوْقِفَهَا   وَمَوْقِفِي وَكِلَانَا ثَمَّ ذُو شَجَنِ
وَقَوْلَهَا لِلثُّرَيَّا وَهْيَ بَاكِيَةٌ   وَٱلدَّمْعُ مِنْهَا عَلَى ٱلْخَدَّيْنِ ذُو سَنَنِ
بِٱللّٰهِ قُولِي لَهُ فِي غَيْرِ مَعْتَبَةٍ   مَا ذَا أَرَدتَّ بِطُولِ ٱلْمُكْثِ فِي ٱلْيَمَنِ
إِنْ كُنْتَ حَاوَلْتَ دُنْيَا أَوْ رَضِيتَ بِهَا   فَمَا أَخَذتَّ بِتَرْكِ ٱلْحَجِّ مِنْ ثَمَنِ

قَالَ فَسَارَتِ ٱلْقَصِيدَةُ حَتَّى سَمِعَهَا ٱلْحٰرِثُ فَقَالَ هٰذَا وَٱللّٰهِ شِعْرُ عُمَرَ وَقَدْ فَتَكَ وَغَدَرَ ✿ قَالَ وَقَالَ ٱبْنُ جُرَيْجٍ مَا ظَنَنْتُ أَنَّ ٱللّٰهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يُنْفَعُ بِشِعْرِ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ حَتَّى سَمِعْتُ وَأَنَا بِٱلْيَمَنِ مُنْشِدًا يُنْشِدُ قَوْلَهُ

بِٱللّٰهِ قُولِي لَهُ فِي غَيْرِ مَعْتَبَةٍ   مَا ذَا أَرَدتَّ بِطُولِ ٱلْمُكْثِ فِي ٱلْيَمَنِ
إِنْ كُنْتَ حَاوَلْتَ دُنْيَا أَوْ رَضِيتَ بِهَا   فَمَا أَخَذتَّ بِتَرْكِ ٱلْحَجِّ مِنْ ثَمَنِ

فَحَرَّكَنِي ذٰلِكَ عَلَى ٱلرُّجُوعِ إِلَى مَكَّةَ فَخَرَجْتُ مَعَ ٱلْحُجَّاجِ وَحَجَجْتُ ✿ غَنَّى فِي أَبْيَاتِ عُمَرَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ وَلَحْنُهُ رَمَلٌ بِٱلْبِنْصِرِ فِي مَجْرَاهَا عَنْ إِسْحٰقَ ✿ وَفِيهِ لِلْغَرِيضِ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو

أَكْثَرَ مِمَّا عُصِىَ بِشِعْرِ عُمَرَ فَخُذْ عَنِّى مَا أَصِفُ لَكَ أَشْعَرَ قُرَيْشٍ مَنْ رَقَّ مَعْنَاهُ وَلَطُفَ مَدْخَلُهُ وَسَهُلَ مَخْرَجُهُ وَتَعَطَّفَتْ حَوَاشِيهِ وَأَنَارَتْ مَعَانِيهِ وَأَعْرَبَ عَنْ حَاجَتِهِ فَقَالَ ٱلْمُفَضَّلُ لِلْحَرِثِ أَلَيْسَ صَاحِبُنَا ٱلَّذِى يَقُولُ

إِنِّى وَمَا نَحَرُوا غَدَاةَ مِنًى ‌ ‌ ‌ عِنْدَ الْجِمَارِ تَؤُودُهَا ٱلْعُقُلُ
لَوْ بُدِّلَتْ أَعْلَى مَسَاكِنِهَا ‌ ‌ ‌ سِفْلًا وَأَصْبَحَ سِفْلُهَا يَعْلُو
فَيَكَادُ يَعْرِفُهَا الْخَبِيرُ بِهَا ‌ ‌ ‌ فَيَرُدُّهُ ٱلْإِقْوَآءُ وَالْمَحْلُ
لَعَرَفْتُ مَغْنَاهَا بِمَا ٱحْتَمَلَتْ ‌ ‌ ‌ مِنِّى ٱلضُّلُوعُ لِأَهْلِهَا قَبْلُ

فَقَالَ لَهُ ٱبْنُ أَبِى عَتِيقٍ يَا ٱبْنَ أَخِى ٱسْتُرْ عَلَى نَفْسِكَ وَٱكْتُمْ عَلَى صَاحِبِكَ وَلَا تُشَاهِدِ الْمَحَافِلَ بِمِثْلِ هَذَا أَمَا تَطَيَّرَ الْحَرِثُ عَلَيْهَا حِينَ قَلَّبَ رَبْعَهَا فَجَعَلَ عَالِيَهُ سَافِلَهُ مَا بَقِىَ إِلَّا أَنْ يَسْأَلَ ٱللَّهَ لَهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ ٱبْنُ أَبِى رَبِيعَةَ كَانَ أَحْسَنَ صُحْبَةً لِلرَّبْعِ مِنْ صَاحِبِكَ وَأَجْمَلَ مُخَاطَبَةً حِينَ يَقُولُ

سَائِلَا ٱلرَّبْعَ بِٱلْبَلِىِّ وَقُولَا ‌ ‌ ‌ هِجْتَ شَوْقًا إِلَى ٱلْغَدَاةِ طَوِيلَا

وَذَكَرَ ٱلْأَبْيَاتَ ٱلْمَاضِيَةَ فَأَطْرَقَ ٱلرَّجُلُ خَجِلًا مُذْعِنًا

أَخْبَرَنِى عَلِىُّ بْنُ صَالِحٍ قَالَ قَالَ حَدَّثَنِى أَبُو هِفَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ عَنْ رِجَالِهِ ٱلْمُسَمَّيْنَ وَأَخْبَرَنِى بِهِ الْحَرَمِىُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ عَنْ عَمِّهِ عَنْ جَدِّهِ قَالُوا كَانَ الْحَرِثُ بْنُ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ أَخُو عُمَرَ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ رَجُلًا صَالِحًا دَيِّنًا مِنْ سَرَوَاتِ قُرَيْشٍ وَإِنَّمَا لُقِّبَ ٱلْقُبَاعَ لِأَنَّ عَبْدَ ٱللَّهِ بْنَ ٱلزُّبَيْرِ كَانَ وَلَّاهُ ٱلْبَصْرَةَ فَرَأَى مِكْيَالًا لَهُمْ فَقَالَ إِنَّ مِكْيَالَكُمْ هَذَا لَقُبَاعٌ قَالَ وَهُوَ ٱلشَّىْءُ ٱلَّذِى لَهُ قَعْرٌ فَلُقِّبَ ٱلْقُبَاعَ ۞ وَأَخْبَرَنِى مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ وَأَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ الْجَوْهَرِىُّ وَحَبِيبُ بْنُ نَصْرٍ ٱلْمُهَلَّبِىُّ قَالُوا حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ قَالَ حَدَّثَنِى عَبْدُ ٱللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ ٱلطَّآئِىُّ قَالَ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ ٱسْتَعْمَلَ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ الْحَرِثَ بْنَ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ

أَخْبَرَنَا ٱلطُّوسِيُّ قَالَ أَخْبَرَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَتْنِي ظَبْيَاءُ مَوْلَاةُ فَاطِمَةَ بِنْتِ عُمَرَ بْنِ مُصْعَبٍ قَالَتْ سَمِعْتُ جَدَّكَ يَقُولُ وَقَدْ أَنْشَدَ قَوْلَ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ

صَوْتٌ

يَا لَيْتَنِي قَدْ أَجَزْتُ ٱلْحَبْلَ نَحْوَكُمُ ... حَبْلَ ٱلْمُعَرَّفِ أَوْ جَاوَزْتُ ذَا عُشَرِ
إِنَّ ٱلثَّوَآءَ بِأَرْضٍ لَا أَرَاكِ بِهَا ... فَٱسْتَيْقِنِيهِ ثَوَآءٌ حَقُّ ذِي كَدَرِ
وَمَا مَلِلْتُ وَلٰكِنْ زَادَ حُبُّكُمُ ... وَمَا ذَكَرْتُكِ إِلَّا ظِلْتُ كَٱلسَّدِرِ
وَلَا جَذِلْتُ بِشَيْءٍ كَانَ بَعْدَكُمُ ... وَلَا مَنَحْتُ سِوَاكِ ٱلْحُبَّ مِنْ بَشَرِ

ٱلْغِنَآءُ فِي هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ لِسَلَّامِ بْنِ ٱلْغَسَّانِيِّ رَمَلٌ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى عَنْ إِسْحَاقَ * وَفِيهِ لِٱبْنِ جَامِعٍ وَقَفِيِّ ٱلنَّجَّارِ لَحْنَانِ مِنْ كِتَابِ إِبْرَاهِيمَ وَلَمْ يُجَنِّسْهُمَا وَتَمَامُ ٱلْأَبْيَاتِ

أُذْرِي ٱلدُّمُوعَ كَذِي سُقْمٍ يُخَامِرُهُ ... وَمَا يُخَامِرُنِي سُقْمٌ سِوَى ٱلذِّكَرِ
كَمْ قَدْ ذَكَرْتُكِ لَوْ أُجْدَى تَذَكُّرُكُمْ ... يَا أَشْبَهَ ٱلنَّاسِ كُلِّ ٱلنَّاسِ بِٱلْقَمَرِ

قَالَتْ فَقَالَ جَدُّكَ إِنَّ لِشِعْرِ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ لَمَوْقِعًا مِنَ ٱلْقَلْبِ وَمُخَالَطَةً لِلنَّفْسِ لَيْسَا لِغَيْرِهِ وَلَوْ كَانَ شِعْرٌ يَسْحَرُ لَكَانَ شِعْرُهُ سِحْرًا * أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَتْنِي غَمَامَةُ بْنُ عُمَرَ قَالَ رَأَيْتُ عَامِرَ بْنَ صَالِحِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عُرْوَةَ بْنِ ٱلزُّبَيْرِ يَسْأَلُ ٱلْمُسَوَّرَ بْنَ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ عَنْ شِعْرِ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ فَجَعَلَ يَذْكُرُ شَيْئًا لَا يَعْرِفُهُ فَسَأَلَهُ أَنْ يُكْتِبَهُ إِيَّاهُ فَفَعَلَ فَرَأَيْتُهُ وَيَدُهُ يَرْعَدُ مِنَ ٱلْفَرَحِ

أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱلْمَلِكِ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْمَاجِشُونُ عَنْ عَمِّهِ يُوسُفَ قَالَ ذُكِرَ شِعْرُ ٱلْحَرِثِ بْنِ خَالِدٍ وَشِعْرُ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ عِنْدَ ٱبْنِ أَبِي عَتِيقٍ فِي مَجْلِسِ رَجُلٍ مِنْ وَلَدِ خَالِدِ بْنِ ٱلْعَاصِ بْنِ هِشَامٍ فَقَالَ صَاحِبُنَا يَعْنِي ٱلْحَرِثَ أَشْعَرُهُمَا فَقَالَ لَهُ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ بَعْضَ قَوْلِكَ يَا ٱبْنَ أَخِي فَلِشِعْرِ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ نَوْطَةٌ بِٱلْقَلْبِ وَعَلَقٌ بِٱلنَّفْسِ وَدَرَكٌ لِلْحَاجَةِ لَيْسَ لِشِعْرٍ وَمَا عُصِيَ ٱللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ بِشِعْرٍ

إِلَيْهِ وَتَمَنَّيْنَهُ فَقَالَتْ سَكِينَةُ أَنَا لَكُنَّ بِهِ فَبَعَثَتْ إِلَيْهِ رَسُولاً أَنْ يُوَافِيَ ٱلصَّوْرَيْنِ لَيْلَةً سَمَّتْهَا فَوَافَاهُنَّ عَلَى رَوَاحِلِهِ فَحَدَّثَهُنَّ حَتَّى طَلَعَ ٱلْفَجْرُ وَحَانَ ٱنْصِرَافُهُ فَقَالَ لَهُنَّ وَٱللّٰهِ إِنِّي لَمُحْتَاجٌ إِلَى زِيَارَةِ قَبْرِ ٱلنَّبِيِّ ص وَٱلصَّلَاةِ فِي مَسْجِدِهِ وَلٰكِنِّي لَا أَخْلِطُ فِي زِيَارَتِكُنَّ شَيْئًا ثُمَّ ٱنْصَرَفَ إِلَى مَكَّةَ فَقَالَ فِي ذٰلِكَ ۞ أَلِمَّ بِزَيْنَبَ إِنَّ ٱلْبَيْنَ قَدْ أَفِدَا ۞ وَذَكَرَ ٱلْأَبْيَاتَ ٱلْمُتَقَدِّمَةَ

أَخْبَرَنِي عَمِّي قَالَ حَدَّثَنِي ٱلْكُرَانِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي ٱلْعُمَرِيُّ عَنْ لَقِيطٍ قَالَ أَنْشَدَ جَرِيرٌ قَوْلَ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ

صَوْتٌ

سَائِلَا ٱلرَّبْعَ بِٱلْبُلَيِّ وَقُولَا ... هِجْتَ شَوْقًا إِلَى ٱلْغَدَاةِ طَوِيلَا
أَيْنَ حَيٌّ حَلُّوكَ إِذْ أَنْتَ مَحْفُو ... فٌ بِهِمْ آهِلٌ أَرَاكَ جَمِيلَا
قَالَ سَارُوا فَأَمْعَنُوا وَٱسْتَقَلُّوا ... وَبِرَغْمِي لَوِ ٱسْتَطَعْتُ سَبِيلَا
سَئِمُونَا وَمَا سَئِمْنَا مُقَامًا ... وَأَحَبُّوا دَمَاثَةً وَسُهُولَا

فَقَالَ جَرِيرٌ إِنَّ هٰذَا ٱلَّذِي كُنَّا نَدُورُ عَلَيْهِ فَأَخْطَأْنَاهُ وَأَصَابَهُ هٰذَا ٱلْقُرَشِيُّ ۞ وَفِي هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ رَمَلَانِ أَحَدُهُمَا لِٱبْنِ سُرَيْجٍ وَٱلْآخَرُ لِإِسْحَاقَ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ مِنْ رِوَايَتِهِ ۞ وَذَكَرَ عَمْرٌو أَنَّ فِيهَا رَمَلًا ثَالِثًا بِٱلْوُسْطَى لِٱبْنِ جَامِعٍ ۞ وَلِأَبِي ٱلْعُبَيْسِ بْنِ حَمْدُونَ ثَانِي ثَقِيلٍ ۞ وَفِيهَا هَزَجٌ لِإِبْرَاهِيمَ ٱلْمَوْصِلِيِّ مِنْ جَامِعِ أَغَانِيهِ

أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ قَالَ أَخْبَرَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ وَجَدْتُ كِتَابًا بِخَطِّ مُحَمَّدِ بْنِ ٱلْحَسَنِ يَذْكُرُ فِيهِ أَنَّ فُلَيْحَ بْنَ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَهُ عَنْ مُعَاضِدٍ صَاحِبِ ٱلْهَرَوِيِّ أَنَّ ٱلنُّصَيْبَ قَالَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ أَوْصَفُنَا لِرَبَّاتِ ٱلْحِجَالِ

قَالَتْ لَهَا قَدْ غَمَزْتُهُ فَأَبَى ثُمَّ ٱسْبَطَرَّتْ تَمْشِى عَلَى أَثَرِى
مَنْ يُسْقَ بَعْدَ ٱلْكَرَى بِرِيقَتِهَا يُسْقَ بِكَأْسٍ ذِى لَذَّةٍ خَصِرِ

وَمِنْهَا صَوْتٌ

أَلَا يَا بِكْرُ قَدْ طَرَقَا خَيَالٌ هَاجَ لِى ٱلْأَرَقَا
لِزَيْنَبَ إِنَّهَا هَمِّى وَكَيْفَ بِحَبْلِهَا خَلَقَا
خَدَلَّجَةٍ إِذَا ٱنْصَرَفَتْ أَلِفْتُ ٱلسُّهْدَ وَٱلْأَرَقَا
وَسَاقًا تَمْلَأُ ٱلْخَلْخَالَ فِيهِ تَرَاهُ مُخْتَنَقَا
إِذَامَا زَيْنَبٌ ذُكِرَتْ سَكَبْتُ ٱلدَّمْعَ مُتَّسَقَا
كَأَنَّ سَحَابَةً تَهْمِى بِمَآءٍ حُمِّلَتْ غَدَقَا

ٱلْغِنَآءِ لِحُنَيْنٍ رَمَلٌ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ ✿ وَفِيهِ لِٱبْنِ عَبَّادٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ وَيُقَالُ أَنَّهُ لِيُونِسَ

وَمِمَّا قَالَهُ أَيْضًا وَغُنِّىَ فِيهِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

أَلْمِمْ بِزَيْنَبَ إِنَّ ٱلْبَيْنَ قَدْ أَفِدَا قَلَّ ٱلثَّوَآءِ لَئِنْ كَانَ ٱلرَّحِيلُ غَدَا
قَدْ حَلَفَتْ لَيْلَةَ ٱلصَّوْرَيْنِ جَاهِدَةً وَمَا عَلَى ٱلْمَرْءِ إِلَّا ٱلْحَلْفُ مُجْتَهِدَا
لِأُخْتِهَا وَلِأُخْرَى مِن مَنَاصِفِهَا لَقَدْ وَجَدتُّ بِهِ فَوْقَ ٱلَّذِى وَجَدَا
لَوْ جُمِعَ ٱلنَّاسُ ثُمَّ ٱخْتِيرَ صَفْوُهُمُ شَخْصًا مِنَ ٱلنَّاسِ لَمْ أَعْدِلْ بِهِ أَحَدَا

ٱلْغِنَآءِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلسَّبَّابَةِ وَٱلْبِنْصِرِ فِى ٱلْأَوَّلِ وَٱلثَّانِى عَنِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ ✿ وَلَهُ أَيْضًا فِيهِ خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْوُسْطَى فِى ٱلثَّانِى وَٱلرَّابِعِ عَنْ عَمْرٍو ✿ وَلِمَعْبَدٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ فِى ٱلْأَوَّلِ وَٱلثَّانِى عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ ✿ وَفِيهِ خَفِيفُ ثَقِيلٍ يُنْسَبُ إِلَى ٱلْغَرِيضِ وَمَالِكٍ

أَخْبَرَنِى عَلِيُّ بْنُ صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنِى أَبُو هِفَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مُصْعَبٍ ٱلزُّبَيْرِيِّ قَالَ ٱجْتَمَعَ نِسْوَةٌ فَذَكَرْنَ عُمَرَ بْنَ أَبِى رَبِيعَةَ وَشِعْرَهُ وَظَرْفَهُ وَمَجْلِسَهُ وَحَدِيثَهُ فَتَشَوَّقْنَ

لَا مُطَاعٌ فِي آلِ زَيْنَبَ فَٱرْجِعْ   أَوْ تَكَلَّمْ حَتَّى يَمَلَّ ٱللِّسَانُ
نَجْعَلُ ٱللَّيْلَ مَوْعِدًا حِينَ نُمْسِي   ثُمَّ يُخْفِي حَدِيثَنَا ٱلْكِتْمَانُ
كَيْفَ صَبْرِي عَنْ بَعْضِ نَفْسِي وَهَلْ يَصْـ   ـبِرُ عَنْ بَعْضِ نَفْسِهِ ٱلْإِنْسَانُ
وَلَقَدْ أَشْهَدُ ٱلْمُحَدِّثَ عِنْهَا   ٱلْقَسَّ فِيهِ تَعَفُّفٌ وَبَيَانُ
فِي زَمَانٍ مِنَ ٱلْمَعِيشَةِ لَذٍّ   قَدْ مَضَى عَصْرُهُ وَهَذَا زَمَانُ

ٱلْغِنَآءُ فِي هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرٍو وَدَنَانِيرَ ✿ وَذَكَرَ يُونُسُ أَنَّ فِيهِ لَحْنًا لِٱبْنِ مُحْرِزٍ وَلَحْنًا لِٱبْنِ عَبَّادٍ ٱلْكَاتِبِ أَوَّلُ لَحْنِ ٱبْنِ عَبَّادٍ ✿ لَا مُطَاعٌ فِي آلِ زَيْنَبَ ✿ وَأَوَّلُ لَحْنِ ٱبْنِ مُحْرِزٍ ✿ وَلَقَدْ أَشْهَدُ ٱلْمُحَدِّثَ ✿

وَمِمَّا غُنِّيَ فِيهِ مِنْ أَشْعَارِ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ
فِي زَيْنَبَ بِنْتِ مُوسَى قَوْلُهُ

صَوْتٌ

يَا مَنْ لِقَلْبٍ مُتَيَّمٍ كَلِفٍ   يَهْذِي بِخَوْدٍ مَرِيضَةِ ٱلنَّظَرِ
تَمْشِي ٱلْهُوَيْنَا إِذَا مَشَتْ فُضُلًا   وَهْيَ كَمِثْلِ ٱلْعُسْلُوجِ فِي ٱلشَّجَرِ

لِلْغَرِيضِ فِي هَذَيْنِ ٱلْبَيْتَيْنِ خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْوُسْطَى وَلِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلْبِنْصِرِ عَنِ ٱلْهَاشِمِيِّ وَحَبَشٍ

مَا زَالَ طَرْفِي يَحَارُ إِذْ نَظَرَتْ   حَتَّى رَأَيْتُ ٱلنُّقْصَانَ فِي بَصَرِي
أَبْصَرْتُهَا لَيْلَةً وَنِسْوَتَهَا   يَمْشِينَ بَيْنَ ٱلْمَقَامِ وَٱلْحَجَرِ
مَا إِنْ طَمِعْنَا بِهَا وَلَا طَمِعَتْ   حَتَّى ٱلْتَقَيْنَا لَيْلًا عَلَى قَدَرِ
بِيضًا حِسَانًا خَرَائِدًا قُطُفًا   يَمْشِينَ هَوْنًا كَمِشْيَةِ ٱلْبَقَرِ
قَدْ فُزْنَ بِٱلْحُسْنِ وَٱلْجَمَالِ مَعًا   وَفُزْنَ رِسْلًا بِٱلدَّلِّ وَٱلْخَفَرِ
يُنْصِتْنَ يَوْمًا لَهَا إِذَا نَطَقَتْ   كَيْمَا يُشَرِّفْنَهَا عَلَى ٱلْبَشَرِ
قَالَتْ لِتِرْبٍ لَهَا تُحَدِّثُهَا   لَنُفْسِدَنَّ ٱلطَّوَافَ فِي عُمَرِ
قُومِي تَصَدَّي لَهُ لِيَعْرِفَنَا   ثُمَّ ٱغْمِزِيهِ يَا أُخْتُ فِي خَفَرِ

ٱلْمَسْجِدِ إِنْ كُنْتَ فِيهِ فَأَمَرْتُ غِلْمَانِي فَسَتَرُونَا بِكِسَآءِ خَزٍّ كَانَ عَلَيَّ فَذٰلِكَ حِينَ أَقُولُ ✿ كِلَانَا مِنَ ٱلثَّوْبِ ٱلْمُطَارَفِ لَابِسُ ✿ فَقَالَ لَهُ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ يَا عَاهِرُ هٰذَا ٱلْبَيْتُ يَحْتَاجُ إِلَى حَاضِنَةٍ ✿ ٱلْغِنَآءُ فِي هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ ٱلَّتِي أَوَّلُهَا ✿ وَمَنْ لِسَقِيمٍ يَكْتُمُ ٱلنَّاسَ مَا بِهِ ✿ لِزَرْيَابَ ثَقِيلٌ أَوَّلُ وَكَانَ بَعْضُ ٱلْمُحَدِّثِينَ مِمَّنْ شَاهَدْنَاهُ يَدَّعِي أَنَّهُ لَهُ وَلَمْ يُصَدَّقْ

أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ قَالَ أَخْبَرَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ ٱلْمَلِكِ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ عَنْ يُوسُفَ بْنِ ٱلْمَاجِشُونِ قَالَ قَالَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ فِي زَيْنَبَ بِنْتِ مُوسَى

صَوْتٌ

طَالَ مِنْ آلِ زَيْنَبَ ٱلْإِعْرَاضُ   لِلْمُغِيرِي وَمَا بِهَا ٱلْإِبْغَاضُ
وَوُلَيْدَيْنِ كَانَ عُلِّقَهَا ٱلْقَلْـ   ـبُ إِلَى أَنْ عَلَا ٱلرُّؤُوسَ بَيَاضُ
حَبْلُهَا عِنْدَنَا مَتِينٌ وَحَبْلِي   عِنْدَهَا وَاهِنُ ٱلْقُوَى أَنْقَاضُ

ٱلْغِنَآءُ فِي هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ لِٱبْنِ مُحْرِزٍ خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو وَقَالَ ٱلْهِشَامِيُّ فِيهِ لِٱبْنِ جَامِعٍ خَفِيفُ رَمَلٍ آخَرُ

أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَآءِ قَالَ أَخْبَرَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ قَالَ عَبْدُ ٱلرَّحْمٰنِ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ وَحَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَمَّا قَالَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ فِي زَيْنَبَ

لَمْ تَدَعْ لِلنِّسَآءِ عِنْدِي نَصِيبًا   غَيْرَ مَا قُلْتُ مَازِحًا بِلِسَانِي

قَالَ لَهُ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ رَضِيتَ لَهَا بِٱلْمَوَدَّةِ وَلِلنِّسَآءِ بِٱلدَّهْشَةِ وَٱلدَّهْشَةُ ٱلتَّجْمِيشُ وَٱلْخَدِيعَةُ بِٱلشَّيْءِ ٱلْيَسِيرِ

وَمِمَّا قَالَهُ عُمَرُ فِي زَيْنَبَ وَغُنِّيَ فِيهِ قَوْلُهُ

صَوْتٌ

أَيُّهَا ٱلْكَاشِحُ ٱلْمُعَيِّرُ بِٱلصَّرْ   ـمِ تَزَحْزَحْ فَمَا لَهَا ٱلْهِجْرَانُ

أَلَمَّ بِي فَيَجِدُ عِنْدِي مِنْ عِصْيَانِهِ خِلَافَ مَا يَجِدُ عِنْدَكَ مِنْ طَاعَتِهِ فَيُصِيبُ مِنِّي وَأُصِيبُ مِنْهُ

أَخْبَرَنِي الحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱلْمَلِكِ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ قَالَ حَدَّثَنِي قُدَامَةُ بْنُ مُوسَى قَالَ خَرَجْتُ بِأُخْتِي زَيْنَبَ إِلَى ٱلْعُمْرَةِ فَلَمَّا كَانَتْ بِسَرِفٍ لَقِيَنِي عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ عَلَى فَرَسٍ فَسَلَّمَ عَلَيَّ فَقُلْتُ لَهُ إِلَى أَيْنَ أَرَاكَ مُتَوَجِّهًا يَا أَبَا الخَطَّابِ فَقَالَ ذُكِرَتْ لِي ٱمْرَأَةٌ مِنْ قَوْمِي بَرْزَةُ الجَمَالِ فَأَرَدْتُ الحَدِيثَ مَعَهَا فَقُلْتُ هَلْ عَلِمْتَ أَنَّهَا أُخْتِي فَقَالَ لَا وَٱسْتَحْيَى وَثَنَى عُنُقَ فَرَسِهِ رَاجِعًا إِلَى مَكَّةَ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ ٱلْهَيْثَمِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلْعُمَرِيُّ عَنْ لَقِيطِ بْنِ بُكَيْرٍ المُحَارِبِيِّ قَالَ أَنْشَدَنِي ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ قَوْلَ عُمَرَ

صَوْتٌ

أَقُولُ لِبَاغِي ٱلشِّفَاءِ مَتَى تَجِئْ ... بِزَيْنَبَ تُدْرِكْ بَعْضَ مَا أَنْتَ لَامِسُ
وَمَنْ لِسَقِيمٍ يَكْتُمُ ٱلنَّاسَ مَا بِهِ ... لِزَيْنَبَ نَجْوَى صَدْرِهِ وَٱلْوَسَاوِسُ
فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تَشْفِ مِنْ سَقَمِي بِهَا ... فَإِنِّي مِنْ طِبِّ ٱلْأَطِبَّاءِ يَائِسُ
وَلَسْتُ بِنَاسٍ لَيْلَةَ ٱلدَّارِ مَجْلِسًا ... لِزَيْنَبَ حَتَّى يَعْلُوَ ٱلرَّأْسَ رَامِسُ
فَلَمَّا بَدَتْ قَمْرَاؤُهُ وَتَمَحَّصَتْ ... دُجُنَّتُهُ وَغَابَ مَنْ هُوَ حَارِسُ
وَمَا نِلْتُ مِنْهَا مُحَرَّمًا غَيْرَ أَنَّنَا ... كِلَانَا مِنَ ٱلثَّوْبِ ٱلْمُوَرَّدِ لَابِسُ
نُجِيِّيْنِ نَقْضِي ٱلْهَمَّ فِي غَيْرِ مَأْثَمٍ ... وَإِنْ رَغِمَتْ مِ ٱلْكَاشِحِينَ ٱلْمَعَاطِسُ

قَالَ قَالَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ أَبِنَا سَخِرَ ٱبْنُ أَبِي رَبِيعَةَ فَأَيُّ مُحَرَّمٍ بَقِيَ ثُمَّ أَتَى عُمَرَ فَقَالَ لَهُ يَا عُمَرُ أَلَمْ تُخْبِرْنِي أَنَّكَ مَا أَتَيْتَ حَرَامًا قَطُّ قَالَ بَلَى قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِكَ ✿ كِلَانَا مِنَ ٱلثَّوْبِ ٱلْمُوَرَّدِ لَابِسُ ✿ مَا مَعْنَاهُ قَالَ وَٱللّٰهِ لَأُخْبِرَنَّكَ خَرَجْتُ أُرِيدُ ٱلْمَسْجِدَ وَخَرَجَتْ زَيْنَبُ تُرِيدُهُ فَٱلْتَقَيْنَا فَٱنْفَرَدْنَا لِبَعْضِ ٱلشِّعَابِ فَلَمَّا تَوَسَّطْنَا ٱلشِّعْبَ أَخَذَتْنَا ٱلسَّمَاءُ فَكَرِهْتُ أَنْ يُرَى بِثِيَابِهَا بَلَلُ ٱلْمَطَرِ فَيُقَالَ لَهَا أَلَّا ٱسْتَتَرْتِ بِسَقَائِفِ

غَنَّى أَبُو ٱلْعُبَيْسِ بْنُ حَمْدُونَ فِي ۞ لَا تَـلُمْنِي عَتِيقُ ۞ لَحْـنًا مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ ٱلْمُطْلَقِ وَفِيهِ رَمَلٌ طُنْبُورِيٌّ مَجْهُولٌ

أَخْبَرَنِي ٱلْحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ ٱلْمَلِكِ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ عَنْ يُوسُفَ بْنِ ٱلْمَاجُشُونِ قَالَ أَنْشَدَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ قَوْلَـهُ

يَـا خَلِيلَيَّ مِنْ مَلَامٍ دَعَـانِي ‏ ‏ ‏ وَأَلِمَّـا ٱلْغَدَاةَ بِـٱلْأَظْعَـانِ

لَا تَلُومَـا فِي آلِ زَيْنَبَ إِنَّ ٱلْـ ‏ ‏ ‏ ـقَلْبَ رَهْنٌ بِـآلِ زَيْنَبَ عَـانِ

ٱلْقَصِيدَةُ قَالَ فَبَلَـغَ ذَلِكَ أَبَا وَدَاعَةَ ٱلسَّهْمِيَّ فَـأَنْكَرَهُ وَغَضِبَ وَبَلَـغَ ذَلِكَ ٱبْنَ أَبِي عَتِيقٍ وَقِيلَ لَـهُ إِنَّ أَبَا وَدَاعَـةَ قَدْ ٱعْتَرَضَ لِٱبْنِ أَبِي رَبِيعَـةَ مِنْ دُونِ زَيْنَبَ بِنْتِ مُوسَى وَقَالَ لَا أُقِرُّ لِٱبْنِ أَبِي رَبِيعَةَ أَنْ يَذْكُرَ ٱمْرَأَةً مِنْ بَنِي هُصَيْصٍ فِي شِعْرِهِ فَقَالَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ لَا تَلُومَا أَبَـا وَدَاعَةَ إِنْ يُنْعِظْ مِنْ سَمَرْقَنْدَ عَلَى أَهْلِ عَدَنَ ۞ قَالَ ٱلزُّبَيْرُ وَحَدَّثَنِي عَبْدُ ٱلرَّحْمٰنِ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ ٱلزُّهْرِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي عَمِّي عِمْرَانُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ قَـالَ نَسَبَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَـةَ بِزَيْنَبَ بِنْتِ مُوسَى فِي أَبْيَـاتِـهِ ٱلَّتِي يَقُولُ فِيهَا

لَا تَلُومَا فِي آلِ زَيْنَبَ إِنَّ ٱلْـ ‏ ‏ ‏ ـقَلْبَ رَهْنٌ بِـآلِ زَيْنَبَ عَانِ

فَقَالَ لَـهُ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ أَمَّا قَلْبُكَ فَقَدْ غَيَّبَ عَنَّا وَأَمَّا لِسَانُكَ فَشَاهِدٌ عَلَيْكَ ۞ قَالَ عَبْدُ ٱلرَّحْمٰنِ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰـهِ قَالَ عِمْرَانُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيـزِ عَذَلَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ عُمَرَ فِي ذِكْرِهِ زَيْنَبَ فِي شِعْرِهِ فَقَالَ عُمَرُ

لَا تَلُمْنِي عَتِيقُ حَسْبِي ٱلَّذِي بِي ‏ ‏ ‏ إِنَّ بِي يَا عَتِيقُ مَا قَدْ كَفَانِي

لَا تَلُمْنِي وَأَنْتَ زَيَّـنْـتَـهَـا لِي

قَالَ فَبَدَرَهُ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ فَقَالَ ۞ أَنْتَ مِثْلُ ٱلشَّيْطَانِ لِلْإِنْسَانِ ۞ قَالَ ٱبْنُ أَبِي رَبِيعَةَ هٰكَذَا وَرَبِّ ٱلْبَيْتِ قُلْتُهُ فَقَالَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ إِنَّ شَيْطَـانَكَ وَرَبِّ ٱلْقَبْرِ رُبَّمَا

لَا تَلُومَا فِى آلِ زَيْنَبَ إِنَّ ٱلْـ   قَلْبَ رَهْنٌ بِآلِ زَيْنَبَ عَانِ
مَا أَرَى مَا بَقِيتُ أَنْ أَذْكُرَ ٱلْمَوْ   قِفَ مِنْهَا بِٱلْخَيْفِ إِلَّا شَجَانِى

غَنَّى فِى هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ ٱلْغَرِيضُ خَفِيفَ رَمَلٍ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو

لَمْ تَدَعْ لِلنِّسَآءِ عِنْدِى حَظَآءً   غَيْرَ مَا قُلْتُ مَازِحًا بِلِسَانِى
هِىَ أَهْلُ ٱلصَّفَآءِ وَٱلْوُدِّ مِنِّى   وَإِلَيْهَا ٱلْهَوَى فَلَا تَعْذُلَانِى
حِينَ قَالَتْ لِأُخْتِهَا وَلِأُخْرَى   مِنْ قَطِينٍ مُوَلَّدٍ حَدِّثَانِى
كَيْفَ لِى ٱلْيَوْمَ أَنْ أَرَى عُمَرَ ٱلْمُرْ   سِلَ سِرًّا فِى ٱلْقَوْلِ أَنْ يَلْقَانِى
قَالَتَا نَبْتَغِى رَسُولًا إِلَيْهِ   وَنُمَيِّتُ ٱلْحَدِيثَ بِٱلْكِتْمَانِ
إِنَّ قَلْبِى بَعْدَ ٱلَّذِى نِلْتُ مِنْهَا   كَٱلْمُعَنَّى عَنْ سَائِرِ ٱلنِّسْوَانِ

قَالَ وَكَانَ سَبَبُ ذِكْرِهِ لَهَا أَنَّ ٱبْنَ أَبِى عَتِيقٍ ذَكَرَهَا عِنْدَهُ يَوْمًا فَأَطْرَاهَا وَوَصَفَ مِنْ عَقْلِهَا وَأَدَبِهَا وَجَمَالِهَا مَا شَغَلَ قَلْبَ عُمَرَ وَأَمَالَهُ إِلَيْهَا فَقَالَ فِيهَا ٱلشِّعْرَ وَنَسَبَ بِهَا فَبَلَغَ ذَلِكَ ٱبْنَ أَبِى عَتِيقٍ فَلَامَهُ فِيهِ وَقَالَ لَهُ أَتَنْطِقُ بِٱلشِّعْرِ فِى ٱبْنَةِ عَمِّى فَقَالَ عُمَرُ

صَوْتٌ

لَا تَلُمْنِى عَتِيقُ حَسْبِى ٱلَّذِى بِى   إِنَّ بِى يَا عَتِيقُ مَا قَدْ كَفَانِى
لَا تَلُمْنِى وَأَنْتَ زَيَّنْتَهَا لِى   أَنْتَ مِثْلُ ٱلشَّيْطَانِ لِلْإِنْسَانِ
إِنَّ بِى دَاخِلًا مِنَ ٱلْحُبِّ قَدْ أَبْـ   لَى عِظَامِى مَكْنُونُهُ وَبَرَانِى
لَوْ بِعَيْنَيْكَ يَا عَتِيقُ نَظَرْنَا   لَيْلَةَ ٱلسَّفْحِ قَرَّتِ ٱلْعَيْنَانِ
إِذْ بَدَا ٱلْكَشْحُ وَٱلْوِشَاحُ مِنَ ٱلدُّ   رِّ وَفَصْلٌ فِيهِ مِنَ ٱلْمَرْجَانِ
قَدْ قَلَا قَلْبِىَ ٱلنِّسَآءَ سِوَاهَا   غَيْرَ مَا قُلْتُ مَازِحًا بِلِسَانِى

وَأَوَّلُ هَذِهِ ٱلْقَصِيدَةِ وَهِىَ طَوِيلَةٌ

إِنَّنِى ٱلْيَوْمَ عَادَ لِى أَحْزَانِى   وَتَذَكَّرْتُ مَا مَضَى مِنْ زَمَانِى
وَتَذَكَّرْتُ ظَبْيَةً أُمَّ رِيمٍ   هَاجَ لِى ٱلشَّوْقَ ذِكْرُهَا فَشَجَانِى

وَقُولِي فِي مُلَاطَفَةٍ ... لِزَيْنَبَ نَوِّلِي عُمَرَا
فَهَزَّتْ رَأْسَهَا عَجَبًا ... وَقَالَتْ مَنْ بِذَا أَمَرَا
أَهَذَا سِحْرُكَ ٱلنِّسْوَا ... نَ قَدْ خَبَّرْنَنِي ٱلْخَبَرَا

غَنَّى ٱبْنُ سُرَيْجٍ فِي ٱلثَّالِثِ وَٱلرَّابِعِ وَٱلْخَامِسِ وَٱلْأَوَّلِ خَفِيفَ ثَقِيلٍ أَوَّلَ بِإِطْلَاقِ ٱلْوَتَرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ مِنْ رِوَايَةِ إِسْحَاقَ وَذَكَرَ عَمْرُو بْنُ بَانَةَ فِي نُسْخَتِهِ ٱلْأُولَى أَنَّهُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ وَأَبُو إِسْحَاقَ يَنْسِبُهُ فِي نُسْخَتِهِ ٱلثَّانِيَةِ إِلَى دَحْمَانَ ✿ وَلِلْغَرِيضِ فِي ٱلْأَوَّلِ مِنَ ٱلْأَبْيَاتِ لَحْنٌ فِي ٱلْقَدْرِ ٱلْأَوْسَطِ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ بِٱلْوُسْطَى فِي مَجْرَاهَا أَضَافَ إِلَيْهِ بَيْتَيْنِ لَيْسَا مِنْ هٰذِهِ ٱلْقَصِيدَةِ وَهُمَا

طَرِبْتَ وَرَدَّ مَنْ تَهْوَى ... جِمَالَ ٱلْحَيِّ فَٱبْتَكَرَا
فَقُلْ لِلْمَالِكِيَّةِ لَا ... تَلُومِي ٱلْقَلْبَ إِنْ هَجَرَا

وَذَكَرَ يُونُسُ أَنَّ لِمَعْبَدٍ فِي هٰذَا ٱلشِّعْرِ ٱلَّذِي أَوَّلُهُ ✿ تَصَابَى ٱلْقَلْبُ وَٱدَّكَرَا ✿ لَحْنَيْنِ لَمْ يَذْكُرْ جِنْسَهُمَا وَذَكَرَ ٱلْهَاشِمِيُّ أَنَّ أَحَدَهُمَا خَفِيفُ ثَقِيلٍ وَٱلْآخَرُ رَمَلٌ ✿ وَفِي ٱلْأَبْيَاتِ ٱلَّتِي غَنَّى فِيهَا ٱلْغَرِيضُ رَمَلٌ لِدَحْمَانَ عَنِ ٱلْهَاشِمِيِّ قَالَ وَيُقَالُ أَنَّهُ لِٱبْنِهِ ٱلزُّبَيْرِ ✿ وَزَيْنَبُ ٱلَّتِي ذَكَرَهَا عُمَرُ ٱبْنُ أَبِي رَبِيعَةَ هَاهُنَا يُقَالُ لَهَا زَيْنَبُ بِنْتُ مُوسَى أُخْتُ قُدَامَةَ بْنِ مُوسَى ٱلْجُمَحِيِّ أَخْبَرَنِي بِذٰلِكَ مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ ٱلْعَامِرِيِّ

وَأَخْبَرَنِي ٱلْجُمَحِيُّ ٱبْنُ أَبِي ٱلْعَلَاءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱلرَّحْمٰنِ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ ٱلزُّهْرِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي عَمِّي عِمْرَانُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ نَسَبَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ بِزَيْنَبَ بِنْتِ مُوسَى ٱلْجُمَحِيِّ فِي قَصِيدَتِهِ ٱلَّتِي يَقُولُ فِيهَا

صَوْتٌ

يَا خَلِيلَيَّ مِلْمَلَامِ دَعَانِي ... وَأَلِمَّا ٱلْغَدَاةَ بِٱلْأَظْعَانِ

بِـاللّـهِ حَدِّثْـنَـا نُـوَمِّلُـهُ   وَاصْدُقْ فَإِنَّ الصِّدْقَ وَاسِعُنَا
اضْرِبْ لَـنَـا أَجَـلًا نُعَدِّلُـهُ   أَخْلَافَ مَوْعِدَةٍ تُـقَـاطِعُنَـا

الْغِنَـاءُ لِابْنِ سُرَيْجٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ مُطْلَقٌ فِي مَجْرَى الْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ وَذَكَرَ عَمْرٌو أَنَّـهُ لِلْغَرِيضِ بِالْوُسْطَى وَفِيهِ لِابْنِ سُرَيْجٍ خَفِيفُ رَمَلٍ عَنِ الْهَاشِمِيِّ وَذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّهُ لِمُوسَى شَهَـوَاتٍ

وَمِنْهَا مَا لَمْ يُنْسَبْ

صَوْتٌ

لَقَـدْ أَرْسَلْتُ جَـارِيَـتِي   وَقُلْتُ لَهَا خُذِي حَذَرَكْ
وَقُـولِي فِي مُـلَاطَـفَـةٍ   لِـزَيْنَـبَ نَـوِّلِي عُـمَـرَكْ
فَهَـزَّتْ رَأْسَهَـا عَجَـبًـا   وَقَـالَتْ مَنْ بِـذَا أَمَرَكْ
أَهَـذَا خَدْعُـكَ النِّسْوَا   نَ قَدْ خَبَّـرْنَـنِي خَبَـرَكْ

غَنَّى فِيهِ ابْنُ سُرَيْجٍ خَفِيفَ رَمَـلٍ بِالْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو وَقَالَ قَوْمٌ أَنَّـهُ لِلْـغَرِيضِ وَفِيهَا لِمَالِـكٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ عَنِ ابْنِ الْمَكِّيِّ وَفِي هَذَا الشِّعْرِ أَلْحَـانٌ كَثِيرَةٌ وَالشِّعْـرُ فِيهَا عَلَى غَيْرِ هَذِهِ الْقَافِيَةِ لِأَنَّ هَذِهِ الْأَبْيَـاتَ لِعُمَرَ مِنْ قَصِيدَةٍ رَائِـيَّـةٍ مُـرْدَفَةٍ الرَّاآتِ بِـالْأَلِفِ إِلَّا أَنَّ الْـمُغَنِّينَ غَيَّرُوا هَذِهِ الْأَبْيَاتَ فِي هَذَيْنِ اللَّحْنَيْنِ فَجَعَلُوا مَكَانَ الْأَلِفِ كَافًا وَإِنَّمَا هِيَ

لَـقَدْ أَرْسَلْتُ جَـارِيَـتِي   وَقُلْتُ لَهَا خُذِي حَذَرَا

صَوْتٌ

تَصَابَى الْـقَـلْبُ وَادَّكَرَا   صِبَـاهُ وَلَـمْ يَكُنْ ظَهَرَا
لِـزَيْنَبَ أَنْ تُجِدَّ لَـنَـا   صَفَـاءً لَـمْ يَكُنْ كَدَرَا
أَلَيْسَتْ بِـالَّـتِي قَـالَتْ   لِـمَـوْلَاةٍ لَـهَـا ظَهَـرًا
أَشِيـرِي بِـالسَّلَامِ لَـهُ   إِذَا هُوَ نَحْـوَنَـا خَطَـرَا

فَوَاعَدَتْهُ أَنْ تَزُورَهُ فَأَعْطَى ٱلرَّسُولَ ٱلَّذِى بَشَّرَهُ بِزِيَارَتِهَا مِايَةَ دِينَارٍ ✿ أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ صَالِحٍ عَنْ أَبِي هِفَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ عَنْ رِجَالِهِ ٱلْمَذْكُورِينَ قَالُوا حَجَّتْ بِنْتُ مُحَمَّدِ بْنِ ٱلْأَشْعَثِ هَكَذَا قَالَ إِسْحَاقُ وَهُوَ عِنْدِى ٱلصَّحِيحُ وَكَانَتْ مَعَهَا أُمُّهَا وَقَدْ سَمِعَتْ بِعُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ فَأَرْسَلَتْ إِلَيْهِ فَجَآءَهَا فَٱسْتَنْشَدَتْهُ فَأَنْشَدَهَا

تَشُطُّ غَدًا دَارُ جِيرَانِنَا   وَلَلدَّارُ بَعْدَ غَدٍ أَبْعَدُ

وَذَكَرَ ٱلْقِصَّةَ بِطُولِهَا قَالَ وَقَدْ كَانَتْ لَمَّا جَآءَهَا أَرْسَلَتْ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ سِتْرًا رَقِيقًا تَرَاهُ مِنْ وَرَآئِهِ وَلَا يَرَاهَا فَجَعَلَ يُحَدِّثُهَا حَتَّى ٱسْتَنْشَدَتْهُ فَأَنْشَدَهَا هَذِهِ ٱلْقَصِيدَةَ فَٱسْتَخَفَّهَا ٱلشِّعْرُ فَرَفَعَتِ ٱلسَّجْفَ فَرَأَى وَجْهًا حَسَنًا فِي جِسْمٍ نَاحِلٍ فَخَطَبَهَا وَأَرْسَلَ إِلَى أُمِّهَا بِخَمْسِمِايَةِ دِينَارٍ فَأَبَتْ وَحَجَبَتْهُ وَقَالَتْ لِلرَّسُولِ تَعُودُ إِلَيْنَا فَكَانَ ٱلْفَتَاةُ غَمَّهَا ذَلِكَ فَقَالَتْ لَهَا أُمُّهَا قَدْ قَتَلَكِ ٱلْوَجْدُ بِهِ فَتَزَوَّجِيهِ قَالَتْ لَا وَٱللَّهِ لَا يَتَحَدَّثُ أَهْلُ ٱلْعِرَاقِ خَلْفِى أَنِّى جِيتُ ٱبْنَ أَبِي رَبِيعَةَ أَخْطُبُهُ وَلَكِنْ إِنْ أَتَانِي إِلَى ٱلْعِرَاقِ تَزَوَّجْتُهُ ✿ قَالَ وَيُقَالُ أَنَّهَا رَاسَلَتْهُ وَوَاعَدَتْهُ أَنْ تَزُورَهُ فَأَجْمَرَ بَيْتَهُ وَأَعْطَى ٱلْمُبَشِّرَةَ مِايَةَ دِينَارٍ فَأَتَتْهُ وَوَاعَدَتْهُ إِذَا صَدَرَ ٱلنَّاسُ أَنْ يُشَيِّعَهَا وَجَعَلَتْ عَلَامَةَ مَا بَيْنَهُمَا أَنْ يَأْتِيَهَا رَسُولُهُ يَنْشُدُهَا نَاقَةً لَهُ فَلَمَّا صَدَرَ ٱلنَّاسُ فَعَلَ ذَلِكَ عُمَرُ وَفِيهِ يَقُولُ وَقَدْ شَيَّعَهَا

صَوْتٌ

قَالَ ٱلْخَلِيطُ غَدًا تُصَدِّعُنَا   أَوْ بَعْدَهُ أَفَلَا تُشَيِّعُنَا
أَمَّا ٱلرَّحِيلُ فَدُونَ بَعْدَ غَدٍ   فَمَتَى تَقُولُ ٱلدَّارُ تَجْمَعُنَا
لَتَشُوقُنَا هِنْدٌ وَقَدْ عَلِمَتْ   عِلْمًا بِأَنَّ ٱلْبَيْنَ يُفْزِعُنَا
عَجَبًا لِمَوْقِفِنَا وَمَوْقِفِهَا   وَبِسَمْعِ تِرْبَتِهَا تُرَاجِعُنَا
وَمَقَالِهَا سِرْ لَيْلَةً مَعَنَا   نَعْهَدْ فَإِنَّ ٱلْبَيْنَ فَاجِعُنَا
قُلْتُ ٱلْعُيُونُ كَثِيرَةٌ مَعَكُمْ   وَأَظُنُّ أَنَّ ٱلسَّيْرَ مَانِعُنَا
لَا بَلْ نَزُورُكُمُ بِأَرْضِكُمْ   فَيُطَاعُ قَايِلُكُمْ وَشَافِعُنَا
قَالَتْ أَشَيْءٌ أَنْتَ فَاعِلُهُ   نَعَمْ لَعَمْرُكَ أَمْ تُخَادِعُنَا

الحُسَيْنِ المَخْزُومِيُّ عَنْ مُحْرِزِ بْنِ جَعْفَرٍ مَوْلَى أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ بُدَيْحًا يَقُولُ حَجَّتْ بِنْتُ مُحَمَّدِ بْنِ ٱلْأَشْعَثِ ٱلْكِنْدِيَّةُ فَرَاسَلَهَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ وَوَعَدَهَا أَنْ يَلْقَاهَا مَسَآءَ ٱلْغَدِ وَجَعَلَ ٱلْآيَةَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا أَنْ تَسْمَعَ نَاشِدًا يَنْشُدُ إِنْ لَمْ يُمْكِنْهُ أَنْ يُرْسِلَ رَسُولًا يُعَلِّمُهَا بِمَسِيرِهِ ٱلَّذِي وَعَدَهَا قَالَ بُدَيْحٌ فَلَمْ أَشْعُرْ إِلَّا بِهِ مُتَلَثِّمًا فَقَالَ لِي يَا بُدَيْحُ ٱيتِ بِنْتَ مُحَمَّدِ بْنِ ٱلْأَشْعَثِ فَأَخْبِرْهَا أَنِّي جِئْتُ لِمَوْعِدِهَا فَأَبَيْتُ أَنْ أَذْهَبَ وَقُلْتُ مِثْلِي لَا يُعِينُ عَلَى مِثْلِ هٰذَا فَغَيَّبَ بَغْلَتَهُ عَنِّي ثُمَّ جَآءَنِي فَقَالَ لِي قَدْ أَضْلَلْتُ بَغْلَتِي فَٱنْشُدْهَا لِي فِي زُقَاقِ الحَاجِّ فَذَهَبْتُ فَنَشَدْتُهَا فَخَرَجَتْ عَلَيَّ بِنْتُ مُحَمَّدِ بْنِ ٱلْأَشْعَثِ وَقَدْ فَهِمَتِ ٱلْآيَةَ فَأَتَتْهُ لِمَوْعِدِهِ وَذٰلِكَ قَوْلُهُ * وَآيَةُ ذٰلِكَ أَنْ تَسْمَعِي * إِذَا جِئْتُكُمْ نَاشِدًا يَنْشُدُ * قَالَ بُدَيْحٌ فَلَمَّا رَأَيْتُهَا مُقْبِلَةً عَلِمْتُ أَنَّهُ قَدْ خَدَعَنِي بِنَشْدِ ٱلْبَغْلَةِ فَقُلْتُ يَا عُمَرُ لَقَدْ صَدَقَتِ ٱلَّتِي قَالَتْ لَكَ * فَهٰذَا سِحْرُكَ ٱلنِّسْوَا * نَ قَدْ خَبَّرْنَنِي خَبَرَكْ * قَدْ سَحَرْتَنِي وَأَنَا رَجُلٌ فَكَيْفَ بِرِقَّةِ قُلُوبِ ٱلنِّسَآءِ وَضَعْفِ رَأْيِهِنَّ وَمَا آمَنُكَ بَعْدَهَا وَلَوْ دَخَلْتَ ٱلطَّوَافَ ظَنَنْتُ أَنَّكَ دَخَلْتَهُ لِبَلِيَّةٍ قَالَ وَحَدَّثَهَا بِحَدِيثِي فَمَا زَالَا لَيْلَتَهُمَا يُفَصِّلَانِ حَدِيثَهُمَا بِٱلضَّحْكِ مِنِّي

قَالَ ٱلزُّبَيْرُ فَحَدَّثَنِي أَبُو ٱلْهِنْدَامِ مَوْلَى ٱلرَّبَعِيِّينَ عَنْ أَبِي الحَرِثِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلرَّبَعِيِّ قَالَ لَقِيَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ بُدَيْحًا فَقَالَ لَهُ يَا بُدَيْحُ أَخَذَكَ ٱبْنُ أَبِي رَبِيعَةَ إِنَّهُ قُرَشِيٌّ فَقَالَ بُدَيْحٌ نَعَمْ وَقَدْ أَخْطَأَهُ ذٰلِكَ عِنْدَ ٱلْقَسْرِيِّ وَصَوَاحِبِهِ فَقَالَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ وَيْحَكَ يَا بُدَيْحُ إِنَّ مَنْ تَغَابَى لَكَ لَيَغْبَى عَنْكَ فَقَدْ صُمْتَ عَلَيْهِ قَبْضَتَكَ إِنْ كَانَ لَكَ ذِهْنٌ أَمَا رَأَيْتَ لِمَنْ كَانَتِ ٱلْعَاقِبَةُ وَٱللّٰهِ مَا بَالَى ٱبْنُ أَبِي رَبِيعَةَ أَوَقَعَ عَلَيْهِنَّ أَمْ وَقَعْنَ عَلَيْهِ

أَخْبَرَنِي عَمِّي قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ ٱلْكِرَانِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلْعُمَرِيُّ عَنْ كَعْبِ بْنِ بُكَيْرٍ الحَارِثِيِّ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدِ بْنِ ٱلْأَشْعَثِ حَجَّتْ فَرَاسَلَهَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ

والخامس رَمَلٌ لِمَعْبَدٍ عَنِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ وَقِيلَ أَنَّهُ مِنْ مَنْحُولِ أَبِيهِ إِلَى مَعْبَدٍ * وَفِي ٱلثَّالِثَ عَشَرَ وَٱلسَّادِسِ لِيُونُسَ خَفِيفُ رَمَلٍ عَنِ ٱلْهَاشِمِيِّ * وَفِي ٱلْأَوَّلِ وَٱلثَّانِي عَشَرَ ثَانِي ثَقِيلٍ تَشْتَرِكُ فِيهِ ٱلْأَصَابِعُ عَنِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ وَقَالَ أَيْضًا فِيهِ لِلْأَبْجَرِ لَحْنٌ آخَرُ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِي * وَلِمَعْبَدٍ فِي ٱلرَّابِعِ وَٱلسَّادِسِ ثَانِي ثَقِيلٍ آخَرُ عَنْهُ * وَفِيهِمَا أَيْضًا رَمَلٌ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ عَنْهُ وَعَنْ حَبَشٍ * وَلِإِسْحَاقَ فِي ٱلْأَوَّلِ وَٱلثَّانِي رَمَلٌ فِي كِتَابِهِ * وَلِعُلَيَّةَ بِنْتِ ٱلْمَهْدِيِّ فِي ٱلثَّالِثَ عَشَرَ وَٱلْأَوَّلِ ثَقِيلٌ أَوَّلُ * وَلِٱبْنِ مُسَجَّحٍ فِي ٱلثَّانِي عَشَرَ وَٱلْأَوَّلِ رَمَلٌ وَيُقَالُ أَنَّهُ لِلرَّطَّابِ وَذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّهُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ * وَفِي الخَمْسَةِ ٱلْأَبْيَاتِ ٱلْأُوَّلِ مُتَوَالِيَةً خَفِيفُ رَمَلٍ بِٱلْوُسْطَى يُنْسَبُ إِلَى مَعْبَدٍ وَإِلَى يَحْيَى ٱلْمَكِّيِّ * وَزَعَمَ حَبَشٌ أَنَّ فِيهَا رَمَلًا بِٱلْوُسْطَى لِٱبْنِ مُحْرِزٍ * وَٱلَّذِي ذَكَرَهُ يُونُسُ فِي كِتَابِهِ أَنَّ فِي * تَشُطُّ غَدًا دَارُ جِيرَانِنَا * خَمْسَةَ أَلْحَانٍ ٱثْنَانِ لِمَعْبَدٍ وَٱثْنَانِ لِمَالِكٍ وَوَاحِدٌ لِيُونُسَ وَذَكَرَ أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ أَنَّ ٱلَّذِي عُرِفَ صِحَّتُهُ مِنَ ٱلْغِنَآءِ فِيهِ سَبْعَةُ أَلْحَانٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ وَثَانِي ثَقِيلٍ وَخَفِيفُ ثَقِيلٍ وَرَمَلٌ وَخَفِيفُهُ

وَأَخْبَرَنِي بَعْضُ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِي عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ أَنَّ ٱلَّذِي أُحْصِيَ فِيهِ إِلَى وَقْتِهِ سِتَّةَ عَشَرَ لَحْنًا وَٱلَّذِي وَجَدْتُهُ فِيهِ مِمَّا جَمَعْتُهُ هَاهُنَا سِوَى مَا لَمْ يَذْكُرْ يُونُسُ طَرِيقَتَهُ تِسْعَةَ عَشَرَ لَحْنًا مِنْهَا فِي ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ لَحْنَانِ * وَفِي خَفِيفِ ٱلرَّمَلِ لَحْنَانِ * وَفِي ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِي سِتَّةٌ * وَفِي ٱلرَّمَلِ سَبْعَةٌ * وَفِي خَفِيفِ ٱلرَّمَلِ لَحْنَانِ

وَهٰذَا ٱلشِّعْرُ يَقُولُهُ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ فِي ٱمْرَأَةٍ مِنْ وَلَدِ ٱلْأَشْعَثِ بْنِ قَيْسٍ حَجَّتْ فَهَوِيَهَا وَرَاسَلَهَا فَوَاصَلَتْهُ وَدَخَلَ إِلَيْهَا وَتَحَدَّثَ مَعَهَا وَخَطَبَهَا فَقَالَتْ أَمَّا هَاهُنَا فَلَا سَبِيلَ إِلَى ذَلِكَ وَلٰكِنْ إِنْ قَدِمْتَ إِلَى بَلَدِي خَاطِبًا تَزَوَّجْتُكَ فَلَمْ يَفْعَلْ * أَخْبَرَنِي بِهٰذَا الحَرَمِيُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَآءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ

عِرَاقِيَّةٍ أَوْ تَهَامِي ٱلنَّوَى ... تَغُورُ بِمَكَّةَ أَوْ تُنْجِدُ

وَحَثَّ ٱلْحُدَاةُ بِهَا غَيْرَهَا ... سِرَاعًا إِذَا مَا وَنَتْ تُطْرَدُ

هُنَالِكَ إِمَّا تُعَزِّى ٱلْهَوَى ... وَإِمَّا عَلَى إِثْرِهَا تَكْمَدُ

وَلَيْسَتْ بِبِدْعٍ لَئِنْ دَارُهَا ... نَأَتْ وَٱلْعَزَآءُ إِذَا أَجْلَدُ

صَرَمْتُ وَوَاصَلْتُ حَتَّى عَلِمْـ ... ـتُ أَيْنَ ٱلْمَصَادِرُ وَٱلْمَوْرِدُ

وَجَرَّبْتُ مِنْ ذَاكَ حَتَّى عَلِمْـ ... ـتُ مَا أَتَّوَقَّى وَمَا أَحْمَدُ

فَلَمَّا دَنَوْنَا لِجَرْسِ ٱلنِّبَا ... حِ وَٱلضَّوْءِ والحَيُّ لَمْ يَرْقُدُ

بَعَثْنَا لَهَا بَاغِيًا نَاشِدًا ... وَفِي ٱلْحَيِّ بُغْيَةُ مَنْ أَنْشَدُ

أَتَتْنَا تَهَادَى عَلَى رِقْبَةٍ ... مِنَ ٱلْخَوْفِ أَحْشَآؤُهَا تُرْعَدُ

تَقُولُ وَتُظْهِرُ وَجْدًا بِنَا ... وَوَجْدِى وَإِنْ أَظْهَرَتْ أَوْجَدُ

لِمَمَّا شَقَاىَ تَعَلَّقْتُمُ ... وَقَدْ كَانَ لِى عِنْدَكُمْ مَقْعَدُ

وَكَفَّتْ سَوَابِقَ مِنْ عَبْرَةٍ ... عَلَى ٱلْخَدِّ يَجْرِى بِهَا ٱلْإِثْمِدُ

فَإِنَّ ٱلَّتِي شَيَّعَتْنَا ٱلْغَدَاةَ ... مَعَ ٱلْفَجْرِ قَلْبِى بِهَا مُقْصَدُ

كَأَنَّ أَقَاحِىَّ مَوْلِيَّةٍ ... تُحَدَّرُ مِنْ مَآءِ مُزْنٍ نَدِ

غَنَّى مَعْبَدٌ فِي ٱلْأَوَّلِ وَٱلثَّانِي وَٱلثَّالِثِ مِنَ ٱلْأَبْيَاتِ خَفِيفَ ثَقِيلٍ مِنْ أَصْوَاتٍ قَلِيلَاتِ ٱلْأَشْبَاهِ عَنْ إِسْحَاقَ * وَغَنَّى فِيهَا أَشْعَبُ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱلْهَاشِمِيِّ * وَلِلْغَرِيضِ فِي ٱلْأَرْبَعَةِ ٱلْأَبْيَاتِ ٱلْأُوَلِ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو * وَلِٱبْنِ سُرَيْجٍ فِي ٱلرَّابِعَ عَشَرَ وَهُوَ * وَكَفَّتْ سَوَابِقَ مِنْ عَبْرَةٍ * ثُمَّ ٱلْأَوَّلِ وَٱلتَّاسِعِ رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ * وَلِمَالِكٍ وَيُقَالُ أَنَّهُ لِمَعْبَدٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ فِي ٱلرَّابِعَ عَشَرَ وَٱلثَّالِثَ عَشَرَ وَٱلْأَوَّلِ عَنِ ٱلْهَاشِمِيِّ * وَفِي ٱلسَّابِعِ وَٱلثَّامِنِ وَٱلْأَوَّلِ لِٱبْنِ جَامِعٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى عَنِ ٱلْهَاشِمِيِّ * وَفِي ٱلْأَوَّلِ والحَادِى عَشَرَ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ رَمَلٌ بِٱلْبِنْصِرِ فِي مَجْرَاهَا عَنْ إِسْحَاقَ * وَفِيهَا ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ وَلَمْ يَنْسُبْهُ إِلَى أَحَدٍ وَذَكَرَ أَحْمَدُ بْنُ ٱلْمَكِّيِّ أَنَّهُ لِأَبِيهِ * وَفِي ٱلرَّابِعِ

أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو هِفَّانَ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ عَنِ ٱلْمَدَائِنِيِّ قَالَ عَرَضَ يَزِيدُ بْنُ مُعَاوِيَةَ جَيْشَ أَهْلِ الحَرَّةِ فَمَرَّ بِهِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ ٱلشَّامِ مَعَهُ تُرْسٌ خَلَقٌ سَمْجٌ فَنَظَرَ إِلَيْهِ يَزِيدُ وَضَحِكَ وَقَالَ لَهُ وَيْحَكَ تُرْسُ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ كَانَ أَحْسَنَ مِنْ تُرْسِكَ يُرِيدُ قَوْلَ عُمَرَ

فَكَانَ مِجَنِّي دُونَ مَنْ كُنْتُ أَتَّقِي　　ثَلَاثُ شُخُوصٍ كَاعِبَانِ وَمُعْصِرُ

أَخْبَرَنِي جَعْفَرُ بْنُ قُدَامَةَ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ مَالِكٍ الخُزَاعِيُّ قَالَ قَالَ سَمِعَ أَبُو الحَرِثِ جُمَّيْنٌ مُغَنِّيَةً تُغَنِّي

أَشَارَتْ بِمِدْرَاهَا وَقَالَتْ لِأُخْتِهَا　　أَهَذَا ٱلْمُغِيرِيُّ ٱلَّذِي كَانَ يُذْكَرُ

فَقَالَ جُمَّيْنٌ ٱمْرَأَتُهُ طَالِقٌ إِنْ كَانَتْ أَشَارَتْ إِلَيْهِ بِمِدْرَاهَا إِلَّا لِتَفْقَأَ عَيْنَهُ هَلَّا أَشَارَتْ إِلَيْهِ بِنَقَانِقَ مُطَرَّفٍ بِالخَرْدَلِ أَوْ سَنْبُوسَجَةٍ مَغْمُوسَةٍ فِي الخَلِّ أَوْ لَوْزِينَجَةٍ شَرِقَةٍ بِٱلدُّهْنِ فَإِنَّ ذٰلِكَ أَنْفَعُ لَهُ وَأَطْيَبُ لِنَفْسِهِ وَأَدَلُّ عَلَى مَوَدَّةِ صَاحِبَتِهِ

أَخْبَرَنِي الحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ عَنْ عَطَّافِ بْنِ خَالِدٍ ٱلْوَابِصِيِّ عَنْ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ حَرْمَلَةَ قَالَ أَنْشَدَ سَعِيدُ بْنُ ٱلْمُسَيَّبِ قَوْلَ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ

وَغَابَ قُمَيْرٌ كُنْتُ أَرْجُو غُيُوبَهُ　　وَرَوَّحَ رُعْيَانٌ وَنَوَّمَ سُمَّرُ

فَقَالَ مَا لَهُ لَقَدْ صَغَّرَ مَا عَظَّمَ ٱللَّهُ يَقُولُ ٱللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَٱلْقَمَرُ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّى عَادَ كَٱلْعُرْجُونِ ٱلْقَدِيمِ

وَمِنْهَا مَا فِيهِ غِنَآءٌ لَمْ يُنْسَبْ فِي مَوْضِعِهِ
مِنَ ٱلْأَخْبَارِ فَنُسِبَ هَاهُنَا

صَوْتٌ

تَشُطُّ غَدًا دَارُ جِيرَانِنَا　　وَلَلدَّارُ بَعْدَ غَدٍ أَبْعَدُ

إِذَا سَلَكَتْ غَمْرَ ذِي كِنْدَةٍ　　مَعَ ٱلصُّبْحِ قَصْدٌ لَهَا ٱلْفَرْقَدُ

قَالَ وَأَنْشَدَ عُمَرُ هٰذِهِ ٱلْقَصِيدَةَ طَلْحَةَ بْنَ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عَوْفٍ ٱلزُّهْرِيَّ وَهُوَ رَاكِبٌ فَوَقَفَ وَمَا زَالَ شَانِقًا نَاقَتَهُ حَتَّى كُتِبَتْ لَهُ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ قَالَ حَدَّثَنِي ٱلْحُسَيْنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنَا ٱبْنُ عَائِشَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَ جَرِيرٌ إِذَا أَنْشَدَ شِعْرَ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ قَالَ هٰذَا شِعْرٌ تِهَامِيٌّ وَإِذَا أَنْجَدَ وَجَدَ ٱلْبَرْدَ حَتَّى أَنْشَدَ قَوْلَهُ

رَأَتْ رَجُلًا أَمَّا إِذَا ٱلشَّمْسُ عَارَضَتْ   فَيَضْحَى وَأَمَّا بِٱلْعَشِيِّ فَيَخْصَرُ
قَلِيلًا عَلَى ظَهْرِ ٱلْمَطِيَّةِ ظِلُّهُ   سِوَى مَا نَفَى عَنْهُ ٱلرِّدَآءُ ٱلْمُحَبَّرُ
وَأَعْجَبَهَا مِنْ عَيْشِهَا ظِلُّ غُرْفَةٍ   وَرَيَّانُ مُلْتَفُّ ٱلْحَدَائِقِ أَخْضَرُ
وَوَالٍ كَفَاهَا كُلَّ شَيْءٍ يَهُمُّهَا   فَلَيْسَتْ لِشَيْءٍ آخِرَ ٱلدَّهْرِ تَسْهَرُ

فَقَالَ جَرِيرٌ مَا زَالَ هٰذَا ٱلْقُرَشِيُّ يَهْذِي حَتَّى قَالَ ٱلشِّعْرَ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلْيَمَامِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي ٱلْأَصْمَعِيُّ قَالَ قَالَ لِي ٱلرَّشِيدُ أَنْشِدْنِي أَحْسَنَ مَا قِيلَ فِي رَجُلٍ قَدْ لَوَّحَهُ ٱلسَّفَرُ فَأَنْشَدْتُهُ قَوْلَ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ

رَأَتْ رَجُلًا أَمَّا إِذَا ٱلشَّمْسُ عَارَضَتْ   فَيَضْحَى وَأَمَّا بِٱلْعَشِيِّ فَيَخْصَرُ
أَخَا سَفَرٍ جَوَّابَ أَرْضٍ تَقَاذَفَتْ   بِهِ فَلَوَاتٌ فَهْوَ أَشْعَثُ أَغْبَرُ

ٱلْأَبْيَاتَ كُلَّهَا قَالَ فَقَالَ لِي ٱلرَّشِيدُ أَنَا وَٱللّٰهِ ذٰلِكَ ٱلرَّجُلُ وَهُوَ بِعَقِبِ قُدُومِهِ مِنْ بِلَادِ ٱلرُّومِ

أَخْبَرَنِي ٱلْفَضْلُ بْنُ ٱلْحُبَابِ ٱلْجُمَحِيُّ أَبُو خَلِيفَةَ فِي كِتَابِهِ إِلَيَّ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَّامٍ قَالَ أَخْبَرَنِي شُعَيْبُ بْنُ صَخْرٍ قَالَ كَانَ بَيْنَ عَائِشَةَ بِنْتِ طَلْحَةَ وَبَيْنَ زَوْجِهَا عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ ٱللّٰهِ بْنِ مَعْمَرٍ كَلَامٌ فَسَهِرَتْ لَيْلَتَهَا فَقَالَتْ إِنَّ ٱبْنَ أَبِي رَبِيعَةَ لَجَاهِلٌ بِلَيْلَتِي هٰذِهِ حَيْثُ يَقُولُ

وَوَالٍ كَفَاهَا كُلَّ شَيْءٍ يَهُمُّهَا   فَلَيْسَتْ لِشَيْءٍ آخِرَ ٱللَّيْلِ تَسْهَرُ

صَوْتٌ

أَمِنْ آلِ نُعْمٍ أَنْتَ غَادٍ فَمُبْكِرُ غَدَاةَ غَدٍ أَمْ رَائِحٌ فَمُهَجِّرُ
لِحَاجَةِ نَفْسٍ لَمْ تَقُلْ فِي جَوَابِهَا فَتُبْلِغَ عُذْرًا وَٱلْمَقَالَةُ تَعْذِرُ
أَشَارَتْ بِمِدْرَاهَا وَقَالَتْ لِأُخْتِهَا أَهَذَا ٱلْمُغِيرِيُّ ٱلَّذِى كَانَ يُذْكَرُ
فَقَالَتْ نَعَمْ لَا شَكَّ غَيَّرَ لَوْنَهُ سُرَى ٱللَّيْلِ يَطْوِى نَصَّهُ وَٱلتَّهَجُّرُ
رَأَتْ رَجُلًا أَمَّا إِذَا ٱلشَّمْسُ عَارَضَتْ فَيَضْحَى وَأَمَّا بِٱلْعَشِيِّ فَيَخْصَرُ
أَخَا سَفَرٍ جَوَّابَ أَرْضٍ تَقَاذَفَتْ بِهِ فَلَوَاتٌ فَهْوَ أَشْعَثُ أَغْبَرُ
وَلَيْلَةِ ذِى دَوْرَانَ جَشَّمْتِنِى ٱلسُّرَى وَقَدْ يَجْشَمُ ٱلْهَوْلَ ٱلْمُحِبُّ ٱلْمُغَرَّرُ
فَقُلْتُ أُبَادِيهِمْ فَإِمَّا أَفُوتُهُمْ وَإِمَّا يَنَالُ ٱلسَّيْفُ ثَأْرًا فَيُثْأَرُ

هٰذِهِ ٱلْأَبْيَاتُ جُمِعَتْ عَلَى غَيْرِ تَوَالٍ لِأَنَّهُ إِنَّمَا يُذْكَرُ مِنْهُ مَا فِيهِ صَنْعَةٌ غَنَّى فِي ٱلْأَوَّلِ وَٱلثَّانِي مِنَ ٱلْأَبْيَاتِ ٱبْنُ سُرَيْجٍ خَفِيفَ رَمَلٍ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ أَحْمَدَ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ ✿ وَذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّ فِيهِمَا لِمَعْبَدٍ لَحْنًا مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ بِٱلْبِنْصِرِ ✿ وَغَنَّى ٱبْنُ سُرَيْجٍ فِي ٱلثَّالِثِ وَٱلرَّابِعِ أَيْضًا خَفِيفَ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى ✿ وَذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّ فِيهِمَا لَحْنًا مِنَ ٱلْهَزَجِ بِٱلْوُسْطَى لِحَكَمٍ ✿ وَغَنَّى ٱبْنُ سُرَيْجٍ فِي ٱلْخَامِسِ وَٱلسَّادِسِ لَحْنًا مِنَ ٱلرَّمَلِ بِٱلْوُسْطَى عَنْ عَمْرِو بْنِ بَانَةَ ✿ وَذَكَرَ يُونُسُ أَنَّ فِي ٱلسَّابِعِ وَٱلثَّامِنِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ لَحْنًا وَلَمْ يَذْكُرْ طَرِيقَتَهُ ✿ وَذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّ فِيهِمَا لِمَالِكٍ لَحْنًا مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِي بِٱلْبِنْصِرِ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ هِشَامٍ ٱبْنِ ٱلْكَلْبِيِّ أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ أَتَى عَبْدَ ٱللّٰهِ بْنَ عَبَّاسٍ وَهُوَ فِي ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ فَقَالَ مَتَّعَنِيَ ٱللّٰهُ بِكَ إِنَّ نَفْسِي قَدْ تَاقَتْ إِلَى قَوْلِ ٱلشِّعْرِ وَنَازَعَتْنِي إِلَيْهِ وَقَدْ قُلْتُ مِنْهُ شَيْئًا أَحْبَبْتُ أَنْ تَسْمَعَهُ وَتَسْتُرَهُ عَلَيَّ فَقَالَ أَنْشِدْنِي فَأَنْشَدَ

أَمِنْ آلِ نُعْمٍ أَنْتَ غَادٍ فَمُبْكِرُ

أَخْبَرَنِي الحَرَمِيُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَآءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ حَدَّثَتْنِي ظَبْيَةُ مَوْلَاةُ فَاطِمَةَ بِنْتِ عُمَرَ بْنِ مُصْعَبٍ قَالَتْ مَرَرْتُ بِجَدِّكَ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ مُصْعَبٍ وَأَنَا دَاخِلَةٌ مَنْزِلَهُ وَهُوَ بِفِنَآئِهِ وَمَعِي دَفْتَرٌ فَقَالَ مَا هَذَا مَعَكِ وَدَعَى بِهِ فَجِئْتُهُ وَقُلْتُ شِعْرُ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ فَقَالَ وَيْحَكِ تَدْخُلِينَ عَلَى ٱلنِّسَآءِ بِشِعْرِ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ إِنَّ لِشِعْرِهِ لَمَوْقِعًا مِنَ ٱلْقُلُوبِ وَمَدْخَلًا لَطِيفًا لَوْ كَانَ شِعْرٌ يَسْحَرُ لَكَانَ هُوَ فَٱرْجِعِي قَالَتْ فَفَعَلْتُ ۞ قَالَ إِسْحَاقُ وَأَخْبَرَنِي ٱلْهَيْثَمُ بْنُ عَدِيٍّ قَالَ قَدِمَتْ ٱمْرَأَةٌ مَكَّةَ وَكَانَتْ مِنْ أَجْمَلِ ٱلنِّسَآءِ فَبَيْنَمَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ يَطُوفُ إِذْ نَظَرَ إِلَيْهَا فَوَقَعَتْ فِي قَلْبِهِ فَدَنَا مِنْهَا فَكَلَّمَهَا فَلَمْ تَلْتَفِتْ إِلَيْهِ فَلَمَّا كَانَ فِي ٱللَّيْلَةِ ٱلثَّانِيَةِ جَعَلَ يَطْلُبُهَا حَتَّى أَصَابَهَا فَقَالَتْ لَهُ إِلَيْكَ عَنِّي يَا هَذَا فَإِنَّكَ فِي حَرَمِ ٱللَّهِ وَفِي أَيَّامٍ عَظِيمَةِ الحُرْمَةِ فَأَلَحَّ عَلَيْهَا يُكَلِّمُهَا حَتَّى خَافَتْ أَنْ يُشَهِّرَهَا فَلَمَّا كَانَ فِي ٱللَّيْلَةِ ٱلْأُخْرَى قَالَتْ لِأَخِيهَا ٱخْرُجْ مَعِي فَأَرِنِي ٱلْمَنَاسِكَ فَإِنِّي لَسْتُ أَعْرِفُهَا فَأَقْبَلَتْ وَهُوَ مَعَهَا فَلَمَّا رَآهَا عُمَرُ أَرَادَ أَنْ يَعْرِضَ لَهَا فَنَظَرَ إِلَى أَخِيهَا مَعَهَا فَعَدَلَ عَنْهَا فَتَمَثَّلَتِ ٱلْمَرْأَةُ بِقَوْلِ جَرِيرٍ

تَعْدُو ٱلذِّئَابُ عَلَى مَنْ لَا كِلَابَ لَهُ وَتَتَّقِي صَوْلَةَ ٱلْمُسْتَأْسِدِ ٱلضَّارِي

قَالَ إِسْحَاقُ فَحَدَّثَنِي ٱلسِّنْدِيُّ مَوْلَى أَمِيرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَنَّ ٱلْمَنْصُورَ قَالَ وَحُدِّثَ بِهَذَا الخَبَرِ وَدِدْتُ أَنَّهُ لَمْ تَبْقَ فَتَاةٌ مِنْ قُرَيْشٍ فِي خِدْرِهَا إِلَّا سَمِعَتْ بِهَذَا الحَدِيثِ ۞

قَالَ إِسْحَاقُ قَالَ لِي ٱلْأَصْمَعِيُّ عُمَرُ حُجَّةٌ فِي ٱلْعَرَبِيَّةِ وَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِ إِلَّا فِي قَوْلِهِ

ثُمَّ قَالُوا تُحِبُّهَا قُلْتُ بَهْرًا عَدَدَ ٱلرَّمْلِ وَٱلْحَصَى وَٱلتُّرَابِ

وَلَهُ فِي ذَلِكَ مَخْرَجٌ إِذْ أَتَى بِهِ عَلَى سَبِيلِ ٱلْإِخْبَارِ قَالَ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَنْ يَزْعُمُ أَنَّهُ إِنَّمَا قَالَ قِيلَ لِي هَلْ تُحِبُّهَا قُلْتُ بَهْرًا

نِسْبَةُ مَا مَضَى فِي هَذِهِ ٱلْأَخْبَارِ مِنَ ٱلْأَشْعَارِ

ٱلَّتِي قَالَهَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ وَغَنَّى فِيهَا ٱلْمُغَنُّونَ إِذْ كَانَتْ لَمْ تُنْسَبْ هُنَاكَ لِطُولِ شَرْحِهَا مِنْهَا مَا تُغُنِّيَ فِيهِ مِنْ قَوْلِهِ

يَعْنِى ٱبْنَ أَبِى رَبِيعَةَ ✿ قَالَ إِسْحَاقُ وَذَكَرَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الجَعْفَرِىُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ خَالِهِ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ عَيَّاشِ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ قَالَ أَشْرَفَ عُمَرُ بْنُ أَبِى رَبِيعَةَ عَلَى أَبِى قُبَيْسٍ وَبَنُوا أَخِيهِ مَعَهُ وَهُمْ مُحْرِمُونَ فَقَالَ لِبَعْضِهِمْ خُذْ بِيَدِى فَأَخَذَ بِيَدِهِ فَقَالَ وَرَبِّ هَذِهِ ٱلْبِنْيَةِ مَا قُلْتُ لِٱمْرَأَةٍ شَيْئًا قَطُّ لَمْ تَقُلْهُ لِى وَمَا كَشَفْتُ ثَوْبًا عَنْ حَرَامٍ قَطُّ ✿ قَالَ وَلَمَّا مَرِضَ عُمَرُ مَرَضَهُ ٱلَّذِى مَاتَ فِيهِ جَزِعَ أَخُوهُ الحَرِثُ جَزَعًا شَدِيدًا فَقَالَ لَهُ عُمَرُ أَحْسَبُكَ أَنَّكَ إِنَّمَا تَجْزَعُ لِمَا تَظُنُّهُ بِى وَٱللَّهِ مَا أَعْلَمُ أَنِّى رَكِبْتُ فَاحِشَةً قَطُّ فَقَالَ مَا كُنْتُ أُشْفِقُ عَلَيْكَ إِلَّا مِنْ ذَلِكَ وَقَدْ سَلَّيْتَ عَنِّى ✿ قَالَ إِسْحَاقُ حَدَّثَنِى مُصْعَبٌ ٱلزُّبَيْرِىُّ قَالَ قَالَ مُصْعَبُ بْنُ عُرْوَةَ بْنِ ٱلزُّبَيْرِ قَالَ خَرَجْتُ أَنَا وَأَخِى عُثْمَانُ إِلَى مَكَّةَ مُعْتَمِرَيْنِ أَوْ حَاجَّيْنِ فَلَمَّا طُفْنَا بِٱلْبَيْتِ مَضَيْنَا إِلَى الحِجْرِ نُصَلِّى فِيهِ فَإِذَا بِشَيْخٍ قَدْ فَرَجَ بَيْنِى وَبَيْنَ أَخِى فَأَوْسَعْنَا لَهُ فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ أَقْبَلَ عَلَيْنَا فَقَالَ مَنْ أَنْتُمَا فَأَخْبَرْنَاهُ فَرَحَّبَ بِنَا وَقَالَ يَا بَنِى أَخِى إِنِّى مُوَكَّلٌ بِالجَمَالِ أَتَّبِعُهُ وَإِنِّى رَأَيْتُكُمَا فَرَاقَنِى حُسْنُكُمَا وَجَمَالُكُمَا يَا بَنِىَّ فَٱسْتَمْتِعَا بِشَبَابِكُمَا قَبْلَ أَنْ تَنْدَمَا عَلَيْهِ ثُمَّ قَامَ فَسَأَلْنَا عَنْهُ فَإِذَا هُوَ عُمَرُ بْنُ أَبِى رَبِيعَةَ

أَخْبَرَنِى الحَرَمِىُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَنِى مُحَمَّدُ بْنُ ٱلضَّحَّاكِ قَالَ عَاشَ عُمَرُ بْنُ أَبِى رَبِيعَةَ ثَمَانِينَ سَنَةً فَتَكَ مِنْهَا أَرْبَعِينَ سَنَةً وَنَسَكَ أَرْبَعِينَ سَنَةً ✿ قَالَ ٱلزُّبَيْرُ وَحَدَّثَنِى إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْزَةَ وَمُحَمَّدُ بْنُ ثَابِتٍ عَنِ ٱلْمُغِيرَةِ بْنِ عَبْدِ ٱلرَّحْمَنِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ حَجَجْتُ مَعَ أَبِى وَأَنَا غُلَامٌ وَعَلَى جُمَّةٌ فَلَمَّا قَدِمْتُ مَكَّةَ جِئْتُ عُمَرَ بْنَ أَبِى رَبِيعَةَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ وَجَلَسْتُ مَعَهُ فَجَعَلَ يَمُدُّ الخُصْلَةَ مِنْ شَعْرِى ثُمَّ يُرْسِلُهَا فَتَرْجِعُ عَلَى مَا كَانَتْ عَلَيْهِ وَيَقُولُ وَا شَبَابَاهْ حَتَّى فَعَلَ ذَلِكَ مِرَارًا ثُمَّ قَالَ يَا ٱبْنَ أَخِى قَدْ سَمِعْتَنِى أَقُولُ فِى شِعْرِى قَالَتْ لِى وَقُلْتُ لَهَا وَكُلُّ مَمْلُوكٍ لِى حُرٌّ إِنْ كُنْتُ كَشَفْتُ عَنْ فَرْجٍ حَرَامٍ قَطُّ فَقُمْتُ وَأَنَا مُتَشَكِّكٌ فِى يَمِينِهِ فَسَأَلْتُ عَنْ رَقِيقِهِ فَقِيلَ لِى أَمَّا فِى الحَوْكِ فَلَهُ سَبْعُونَ عَبْدًا سِوَى غَيْرِهِمْ

أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ أَبِي صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو هِفَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ عَنِ ٱلزُّبَيْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ سَمُرَةَ ٱلدُّومَانِيِّ مِنْ حِمْيَرَ قَالَ إِنِّي لَأَطُوفُ بِٱلْبَيْتِ فَإِذَا بِشَيْخٍ فِي ٱلطَّوَافِ فَقِيلَ لِي هٰذَا عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ فَقَبَضْتُ عَلَى يَدِهِ وَقُلْتُ لَهُ يَا ٱبْنَ أَبِي رَبِيعَةَ فَقَالَ مَا تَشَآءُ قُلْتُ أَكُلَّمَا قُلْتَ فِي شِعْرِكَ فَعَلْتَ قَالَ إِلَيْكَ عَنِّي قُلْتُ أَسْأَلُكَ بِٱللّٰهِ قَالَ نَعَمْ وَأَسْتَغْفِرُ ٱللّٰهَ ✿ قَالَ إِسْحَاقُ وَحَدَّثَنَا ٱلْهَيْثَمُ بْنُ عَدِيٍّ عَنْ حَمَّادٍ ٱلرَّاوِيَةِ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ شِعْرِ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ فَقَالَ ذَاكَ ٱلْفُسْتُقُ ٱلْمُقَشَّرُ

أَخْبَرَنِي الحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ عَنْ عَمِّهِ قَالَ سَمِعَ ٱلْفَرَزْدَقُ شَيْئًا مِنْ نَسِيبِ عُمَرَ فَقَالَ هٰذَا ٱلَّذِي كَانَتِ ٱلشُّعَرَآءُ تَطْلُبُهُ فَأَخْطَأَتْهُ وَبَكَتِ ٱلدِّيَارَ وَوَقَعَ هٰذَا عَلَيْهِ ✿ قَالَ وَكَانَ بِٱلْكُوفَةِ رَجُلٌ مِنَ ٱلْفُقَهَآءِ يَجْتَمِعُ ٱلنَّاسُ إِلَيْهِ فَيَتَذَاكَرُونَ ٱلْعِلْمَ فَذُكِرَ يَوْمًا شِعْرُ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ فَهَجَّنَهُ فَقَالُوا بِمَنْ تَرْضَى وَمَرَّ بِهِمْ حَمَّادٌ ٱلرَّاوِيَةُ فَقَالَ قَدْ رَضِيتُ بِهٰذَا فَقَالُوا لَهُ مَا تَقُولُ فِيمَنْ زَعَمَ أَنَّ ٱبْنَ أَبِي رَبِيعَةَ لَمْ يُحْسِنْ شَيْئًا فَقَالَ أَيْنَ هٰذَا ٱذْهَبُوا بِنَا إِلَيْهِ قَالُوا نَصْنَعُ بِهِ مَاذَا قَالَ نَنْزُو عَلَى أُمِّهِ لَعَلَّهَا أَنْ تَأْتِيَ بِمَنْ هُوَ أَمْثَلُ مِنْ عُمَرَ ✿ قَالَ إِسْحَاقُ وَقَالَ أَبُو ٱلْمُقَوِّمِ ٱلْأَنْصَارِيُّ مَا عُصِيَ ٱللّٰهُ بِشَيْءٍ كَمَا عُصِيَ بِشِعْرِ عُمَرَ ٱبْنِ أَبِي رَبِيعَةَ ✿ قَالَ إِسْحَاقُ وَحَدَّثَنِي قَيْسُ بْنُ رَاقِدٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ يَقُولُ لَقَدْ كُنْتُ وَأَنَا شَابٌّ أُعْشَقُ وَلَا أَعْشَقُ فَٱلْيَوْمَ صِرْتُ إِلَى مُدَارَاةِ الحِسَانِ إِلَى ٱلْمَمَاتِ وَلَقَدْ لَقِيَتْنِي فَتَاتَانِ مَرَّةً فَقَالَتْ لِي إِحْدَاهُمَا ٱدْنُ مِنِّي يَا ٱبْنَ أَبِي رَبِيعَةَ أُسِرَّ إِلَيْكَ شَيْئًا فَدَنَوْتُ مِنْهَا وَدَنَتِ ٱلْأُخْرَى فَجَعَلَتْ تَعَضُّنِي فَمَا شَعَرْتُ بِعَضَّةِ هٰذِهِ مِنْ لَذَّةِ سِرَارِ هٰذِهِ ✿ قَالَ إِسْحَاقُ وَذَكَرَ عَبْدُ ٱلصَّمَدِ بْنُ ٱلْمُفَضَّلِ ٱلرَّقَاشِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ فُلَانٍ ٱلزُّهْرِيِّ سَقَطَ ٱسْمُهُ عَنْ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ سَلَمَةَ بْنِ أَسْلَمَ قَالَ لَقِيتُ جَرِيرًا فَقُلْتُ لَهُ يَا أَبَا حَزْرَةَ إِنَّ شِعْرَكَ وَقَعَ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ وَأَنَا أُحِبُّ أَنْ تُسْمِعَنِي مِنْهُ شَيْئًا قَالَ أَنْتُمْ يَا أَهْلَ ٱلْمَدِينَةِ يُعْجِبُكُمُ ٱلنَّسِيبُ وَإِنَّ أَنْسَبَ ٱلنَّاسِ المَخْزُومِيُّ

فَيَضْحَى وَأَمَّا بِٱلْعَشِيِّ فَيَخْصَرُ

فَقَالَ لَا بَلْ

فَيُخْزَى وَأَمَّا بِٱلْعَشِيِّ فَيَخْسَرُ

قَالَ عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ وَأَبُو غَسَّانَ وَٱلزُّبَيْرُ فِي حَدِيثِهِمْ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى ٱبْنِ أَبِي رَبِيعَةَ فَقَالَ أَنْشِدْ فَأَنْشَدَ

تَشُطُّ غَدًا دَارُ جِيرَانِنَا

ثُمَّ سَكَتَ فَقَالَ ٱبْنُ عَبَّاسٍ

وَلَلدَّارُ بَعْدَ غَدٍ أَبْعَدُ

فَقَالَ لَهُ عُمَرُ كَذٰلِكَ قُلْتُ أَصْلَحَكَ ٱللّٰهُ أَفَسَمِعْتَهُ قَالَ لَا وَلٰكِنْ كَذٰلِكَ يَنْبَغِي

أَخْبَرَنِي الحَرَمِيُّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَآءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِسْحَاقَ قَالَ كَانَتِ ٱلْعَرَبُ تُقِرُّ لِقُرَيْشٍ بِٱلتَّقَدُّمِ فِي كُلِّ شَيْءٍ عَلَيْهَا إِلَّا فِي ٱلشِّعْرِ فَإِنَّهَا كَانَتْ لَا تُقِرُّ لَهَا بِهِ حَتَّى كَانَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ فَأَقَرَّتْ لَهَا ٱلشُّعَرَآءُ بِٱلشِّعْرِ وَلَمْ تُنَازِعْهَا شَيْئًا قَالَ ٱلزُّبَيْرُ وَسَمِعْتُ عَمِّي مُصْعَبًا يُحَدِّثُ عَنْ جَدِّي أَنَّهُ قَالَ مِثْلَ هٰذَا ٱلْقَوْلِ ✿ قَالَ وَحَدَّثَنِي عِدَّةٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْعِلْمِ أَنَّ ٱلنُّصَيْبَ قَالَ لَعُمَرُ أَوْصَفُنَا لِرَبَّاتِ الحِجَالِ ✿ قَالَ وَقَالَ ٱلْمَدَآئِنِيُّ قَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ لِعُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ مَا يَمْنَعُكَ مِنْ مَدْحِنَا قَالَ لَا أَمْدَحُ ٱلرِّجَالَ إِنَّمَا أَمْدَحُ ٱلنِّسَآءَ ✿ قَالَ وَكَانَ ٱبْنُ جُرَيْجٍ يَقُولُ مَا دَخَلَ عَلَى ٱلْعَوَاتِقِ فِي حِجَابِهِنَّ شَيْءٌ أَضَرُّ عَلَيْهِنَّ مِنْ شِعْرِ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ ✿ قَالَ ٱلزُّبَيْرُ وَحَدَّثَنِي عَمِّي عَنْ جَدِّي وَذَكَرَهُ إِسْحَاقُ فِيمَا رَوَيْنَاهُ عَنْ أَبِي غَسَّانَ عَنْهُ عَنِ ٱلْمَدَآئِنِيِّ قَالَ قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ لَا تُرْوُوا فِتْيَانَكُمْ شِعْرَ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ لَا يَتَوَرَّطُوا فِي ٱلزِّنَآءِ تَوَرُّطًا وَأَنْشَدَ

لَقَدْ أَرْسَلْتُ جَارِيَتِي ‏ ‏ ‏ وَقُلْتُ لَهَا خُذِي حَذَرَكْ

وَقُولِي فِي مُلَاطَفَةٍ ‏ ‏ ‏ لِزَيْنَبَ نَوِّلِي عُمَرَكْ

أَيُّوبُ بْنُ سَيَّارٍ وَأَخْبَرَنِي بِهِ الحَرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَسَنٍ المَخْزُومِيُّ عَنْ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ بْنِ عِمْرَانَ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ سَيَّارٍ عَنْ عُمَرَ ٱلذَّكَآءِ قَالَ بَيْنَا ٱبْنُ عَبَّاسٍ فِي ٱلْمَسْجِدِ الحَرَامِ وَعِنْدَهُ نَافِعُ بْنُ ٱلْأَزْرَقِ وَنَاسٌ مِنَ الخَوَارِجِ يَسْأَلُونَهُ إِذْ أَقْبَلَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ فِي ثَوْبَيْنِ مَصْبُوغَيْنِ مُوَرَّدَيْنِ أَوْ مُمَصَّرَيْنِ حَتَّى دَخَلَ وَجَلَسَ فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ ٱبْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ أَنْشِدْنَا فَأَنْشَدَهُ

أَمِنْ آلِ نُعْمٍ أَنْتَ غَادٍ فَمُبْكِرُ   غَدَاةَ غَدٍ أَمْ رَائِحٌ فَمُهَجِّرُ

حَتَّى أَتَى عَلَى آخِرِهَا فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ نَافِعُ بْنُ ٱلْأَزْرَقِ فَقَالَ ٱللّٰهُ يَا ٱبْنَ عَبَّاسٍ إِنَّا نَضْرِبُ إِلَيْكَ أَكْبَادَ ٱلْمَطِيِّ نَسْأَلُكَ عَنِ الحَلَالِ والحَرَامِ فَتَتَثَاقَلُ عَنَّا وَيَأْتِيكَ غُلَامٌ مُتْرَفٌ مِنْ مُتْرَفِي قُرَيْشٍ فَيُنْشِدُكَ

رَأَتْ رَجُلًا أَمَّا إِذَا ٱلشَّمْسُ عَارَضَتْ   فَيَخْزَى وَأَمَّا بِٱلْعَشِيِّ فَيَخْسَرُ

فَقَالَ لَيْسَ هَكَذَا قَالَ قَالَ فَكَيْفَ قَالَ فَقَالَ قَالَ

رَأَتْ رَجُلًا أَمَّا إِذَا ٱلشَّمْسُ عَارَضَتْ   فَيَضْحَى وَأَمَّا بِٱلْعَشِيِّ فَيَخْصَرُ

قَالَ مَا أَرَاكَ إِلَّا قَدْ كُنْتَ حَفِظْتَ ٱلْبَيْتَ قَالَ أَجَلْ وَإِنْ شِئْتَ أَنْ أُنْشِدَكَ ٱلْقَصِيدَةَ أَنْشَدْتُكَ إِيَّاهَا قَالَ فَإِنِّي أَشَآءُ فَأَنْشَدَهُ ٱلْقَصِيدَةَ حَتَّى أَتَى عَلَى آخِرِهَا ۞ وَفِي غَيْرِ رِوَايَةِ عُمَرَ بْنِ شَبَّةَ أَنِ ٱبْنَ عَبَّاسٍ أَنْشَدَهَا مِنْ أَوَّلِهَا إِلَى آخِرِهَا ثُمَّ أَنْشَدَهَا مِنْ آخِرِهَا إِلَى أَوَّلِهَا مَقْلُوبَةً وَمَا سَمِعَهَا قَطُّ إِلَّا تِلْكَ ٱلْمَرَّةَ صَفْحًا قَالَ وَهَذَا غَايَةُ ٱلذَّكَآءِ فَقَالَ لَهُ بَعْضُهُمْ مَا رَأَيْتُ أَذْكَى مِنْكَ قَطُّ قَالَ لَكِنِّي مَا رَأَيْتُ أَذْكَى مِنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ قَالَ وَكَانَ ٱبْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ مَا سَمِعْتُ شَيْئًا قَطُّ إِلَّا رَوَيْتُهُ وَإِنِّي لَأَسْمَعُ صَوْتَ ٱلنَّائِحَةِ فَأَسُدُّ أُذُنِي كَرَاهَةَ أَنْ أَحْفَظَ مَا تَقُولُ قَالَ وَلَامَهُ بَعْضُ أَصْحَابِهِ فِي حِفْظِ هَذِهِ ٱلْقَصِيدَةِ فَقَالَ إِنَّهَا مِنْ آلِ نُعْمٍ يَسْتَجِيدُهَا وَقَالَ ٱلزُّبَيْرُ فِي خَبَرِهِ عَنْ عَمِّهِ وَكَانَ ٱبْنُ عَبَّاسٍ بَعْدَ ذَلِكَ كَثِيرًا مَا يَقُولُ هَلْ أَحْدَثَ هَذَا ٱلْمُغِيرِيُّ شَيْئًا بَعْدَنَا قَالَ وَحَدَّثَنِي عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ نَافِعِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ كَانَ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ ٱلزُّبَيْرِ إِذَا سَمِعَ قَوْلَ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ

رَأَتْنِي كَأَشْلَآءِ ٱللِّجَامِ وَرَاقَهَا　　أَخُو غَزَلٍ ذُو لِمَّةٍ وَدِهَانِ
وَلَوْ شَهِدَتْنِي فِي لَيَالٍ مَضَيْنَ لِي　　لِعَامَيْنِ مَرًّا قَبْلَ عَامِ جُوَانِ
رَأَتْنَا كَرِيمَيْ مَعْشَرٍ حُمَّ بَيْنَنَا　　هَوًى فَحَفِظْنَاهُ بِحُسْنِ صِيَانِ
تَذُودُ ٱلنُّفُوسَ الحَائِمَاتِ عَنِ ٱلصِّبَا　　وَهُنَّ بِأَعْنَاقٍ إِلَيْهِ ثَوَانِ

ذَكَرَ حَبَشُ أَنَّ ٱلْغِنَآءَ فِي هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتِ لِلْغَرِيضِ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْبِنْصِرِ وَذَكَرَ ٱلْهَاشِمِيُّ أَنَّهُ لِقَرَارِيطَ قَالُوا وَكَانَتْ لِعُمَرَ أَيْضًا بِنْتٌ يُقَالُ لَهَا أَمَةُ ٱلْوَاحِدِ وَكَانَتْ مُسْتَرْضَعَةً فِي هُذَيْلٍ وَفِيهَا يَقُولُ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ وَقَدْ خَرَجَ يَطْلُبُهَا فَضَلَّ ٱلطَّرِيقَ

لَمْ يَدْرِ وَلْيَغْفِرْ لَهَا رَبُّهَا　　مَا جَشَّمَتْنَا أَمَةُ ٱلْوَاحِدِ
جَشَّمَتِ ٱلْهَوْلَ بَرَاذِينَنَا　　تَسْأَلُ عَنْ بَيْتِ أَبِي خَالِدِ
تَسْأَلُ عَنْ شَيْخٍ أَبِي كَاهِلٍ　　أَعْيَى خَفَآءً نِشْدَةُ ٱلنَّاشِدِ

أَخْبَرَنَا بِذَلِكَ مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ ٱلْمَرْزُبَانِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ ٱلْعَامِرِيِّ أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ الجَوْهَرِيُّ وَحَبِيبُ بْنُ نَصْرٍ ٱلْمُهَلَّبِيُّ قَالَا حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ قَالَ حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ ٱلْقَاسِمِ قَالَ حَدَّثَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدِ بْنِ الحَكَمِ بْنِ عُوَانَةَ عَنْ عُوَانَةَ بْنِ الحَكَمِ قَالَ أَرَاهُ عَنِ الحَسَنِ قَالَ وُلِدَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ لَيْلَةَ قُتِلَ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ فَأَيُّ حَقٍّ رُفِعَ وَأَيُّ بَاطِلٍ وُضِعَ قَالَ عُوَانَةُ وَمَاتَ وَقَدْ قَارَبَ ٱلسَّبْعِينَ أَوْ جَاوَزَهَا ✿ أَخْبَرَنِي الجَوْهَرِيُّ وَٱلْمُهَلَّبِيُّ قَالَا حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱللَّهِ بْنُ الحَرِثِ عَنِ ٱبْنِ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَآءٍ قَالَ قَالَ كَانَ عُمَرُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ أَكْبَرَ مِنِّي كَأَنَّهُ وُلِدَ فِي أَوَّلِ ٱلْإِسْلَامِ

حَدَّثَنِي الجَوْهَرِيُّ وَٱلْمُهَلَّبِيُّ قَالَا حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ قَالَ حَدَّثَنِي هَارُونُ بْنُ عَبْدِ ٱللَّهِ ٱلزُّهْرِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي ٱبْنُ أَبِي ثَابِتٍ وَحَدَّثَنِي بِهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي صَالِحٍ ٱبْنِ ٱلْهَيْثَمِ عَنْ أَبِي عِفَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ عَنِ ٱلْمُسَيَّبِيِّ وَٱلزُّبَيْرِيِّ وَٱلْمَدَآئِنِيِّ وَمُحَمَّدِ بْنِ سَلَامٍ قَالُوا قَالَ

يَـا دَارُ دَوِّرِيـنِى   يَـا قُرْقُرُ ٱمْسِكِيـنِى
آلَيْتِ مُنْـذُ حِـينِ   حَـقًّـا لِتَصْـرِمِيـنِى
وَلَا تُـوَاصِلِـيـنِى   بِـٱللّـهِ فَـٱرْحَمِينِى
لَمْ تَذْكُـرِى يَمِينِى

قَالَ فَـلَمْ يَزَلْ يَدُورُ كَمَا يَدُورُ ٱلصِّبْيَانُ وَيَدُرْنَ مَعَهُ حَتَّى خَرَّ مَغْشِيًّـا عَلَيْهِ وَوَقَعْنَ فَوْقَهُ مَا يَعْقِلُ وَلَا يَعْقِلْنَ فَـٱبْتَدَرَهُ ٱلْخَدَمُ فَـأَقَامُوا مَنْ كَانَ عَلَى ظَهْرِهِ مِنْ جَوَارِيهِ وَحَمَلُـوهُ وَقَدْ جَـآءَتْ نَفْسُهُ أَوْ كَادَتْ

رَجَـعَ ٱلْخَبَـرُ إِلَى ذِكْرِ عُمَرَ ٱبْنِ أَبِى رَبِيعَـةَ

وَكَانَ لِعُمَرَ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ ٱبْنٌ يُقَالُ لَـهُ جُوَانٌ وَفِيهِ يَقُولُ ٱلْعَرْجِىُّ

شَهِيدِى جُـوَانٌ عَلَى حُبِّهَـا   أَلَيْسَ بِعَدْلٍ عَلَيْهَـا جُـوَانْ

فَـأَخْبَرَنِى ٱلْحَرَمِىُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ ثَوْبَـانَ قَالَ جَـآءَ جُوَانُ بْنُ عُمَرَ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ إِلَى زِيَادِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلْحَـارِثِىِّ وَهُوَ إِذْذَاكَ أَمِيرٌ عَلَى ٱلْحِجَـازِ فَشَهِدَ عِنْدَهُ بِشَهَادَةٍ فَتَمَثَّلَ

شَهِيـدِى جُـوَانٌ عَلَى حُبِّهَـا   أَلَيْسَ بِعَـدْلٍ عَلَيْهَـا جُـوَانْ

وَهَذَا ٱلشِّعْرُ لِلْعَرْجِىِّ ثُمَّ قَالَ قَدْ أَجَزْنَا شَهَادَتَكَ وَقَبِلَهُ وَقَالَ غَيْرُ ٱلزُّبَيْرِ أَنَّـهُ جَـآءَ إِلَى ٱلْعَرْجِىِّ فَقَالَ لَـهُ يَـا هَذَا مَـا لِى وَمَـا لَكَ تُشَهِّرُنِى فِى شِعْرِكَ مَتَى أَشْهَدْتَنِى عَلَى صَاحِبَتِكَ وَمَتَى كُنْتُ أَشْهَدُ فِى مِثْلِ هَذَا وَكَانَ ٱمْرَءًا صَالِحًا

وَأَخْبَرَنِى ٱلْحَرَمِىُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَنِى بَكَّـارُ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ قَالَ ٱسْتَعْمَلَ بَعْضُ وُلَاةِ مَكَّةَ جُوَانَ بْنَ عُمَرَ عَلَى تَبَالَةَ فَحَمَلَ عَلَى خَثْعَمٍ فِى صَدَقَاتِ أَمْوَالِهِمْ حَمْلًا شَدِيدًا فَجَعَلَتْ خَثْعَمٌ سَنَةً لِجُوَانٍ تَـأْرِيخًا فَقَالَ ضُبَارَةُ بْنُ ٱلطُّفَيْلِ

أَتَلْـبَسُنَـا لَيْـلَى عَلَى شَعَثٍ بِنَـا   مِنَ ٱلْعَامِ أَوْ يُرْمَى بِنَا ٱلرَّجَوَانِ

صَوْتٌ

نِسْبَةُ مَا فِي هَذِهِ ٱلْأَخْبَارِ مِنَ ٱلْغِنَآء

صَوْتٌ

أَلَا لِلّٰهِ قَوْمٌ وَ　　لَدَتْ أُخْتُ بَنِي سَهْمِ
هِشَامٌ وَأَبُو عَبْدِ　　مَنَافٍ مِدْرَهُ ٱلْخَصْمِ
وَذُو ٱلرُّمْحَيْنِ أَشْبَاطٌ　　عَلَى ٱلْقُوَّةِ وَٱلْحَزْمِ
فَهَذَانِ يَذُودَانِ　　وَذَا مِنْ كَثَبٍ يَرْمِي

عَرُوضُهُ مِنْ مَكْفُوفِ ٱلرَّمَلِ ٱلْغِنَآءِ لِمَعْبَدٍ خَفِيفُ رَمَلٍ رِوَايَةُ حَمَّادٍ ✿ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ وَكِيعٌ قَالَ قَالَ إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُجَمِّعٍ أَخْبَرَنَا ٱلْمَدَآئِنِيُّ عَنْ رُسْتُمَ بْنِ صَالِحٍ قَالَ قَالَ يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ يَوْمًا لِمَعْبَدٍ يَا أَبَا عَبَّادٍ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُخْبِرَكَ عَنْ نَفْسِي وَعَنْكَ فَإِنْ قُلْتُ فِيهِ خِلَافَ مَا تَعْلَمُ فَلَا تَتَحَشَّ أَنْ تَرُدَّهُ عَلَيَّ قَالَ يَا أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ لَقَدْ وَضَعَكَ رَبُّكَ بِمَوْضِعٍ لَا يَعْصِيكَ إِلَّا ضَالٌّ وَلَا يَرُدُّ عَلَيْكَ إِلَّا مُخْطِئٌ قَالَ إِنَّ ٱلَّذِي أَجِدُهُ فِي غِنَائِكَ لَا أَجِدُهُ فِي غِنَآءِ ٱبْنِ سُرَيْجٍ أَجِدُ فِي غِنَائِكَ مَتَانَةً وَفِي غِنَآئِهِ ٱنْخِنَاثًا وَلِينًا قَالَ وَٱلَّذِي أَكْرَمَ أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ بِخِلَافَتِهِ وَٱرْتَضَاهُ لِعِبَادِهِ وَجَعَلَهُ أَمِينًا عَلَى أُمَّةِ نَبِيِّهِ مَا عَدَا صِفَتِي وَصِفَةُ ٱبْنِ سُرَيْجٍ وَكَذَا يَقُولُ ٱبْنُ سُرَيْجٍ وَأَقُولُ وَلَكِنْ إِنْ رَأَى أَمِيرُ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَنْ يُعْلِمَنِي هَلْ وَضَعَنِي ذَلِكَ عِنْدَهُ فَلْيَفْعَلْ قَالَ لَا وَلَكِنِّي أُؤْثِرُ ٱلطَّرَبَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَالَ يَا سَيِّدِي فَإِذَا كَانَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ يَذْهَبُ إِلَى ٱلْخَفِيفِ مِنَ ٱلْغِنَآءِ وَأَذْهَبُ أَنَا إِلَى ٱلْكَامِلِ ٱلتَّامِّ فَأُغَرِّبُ أَنَا وَيُشَرِّقُ هُوَ فَمَتَى نَلْتَقِي قَالَ أَفَتَقْدِرُ أَنْ تَحْكِيَ رَقِيقَ ٱبْنِ سُرَيْجٍ قَالَ نَعَمْ فَصَنَعَ مِنْ وَقْتِهِ لَحْنًا فِي ٱلْخَفِيفِ فِي

أَلَا لِلّٰهِ قَوْمٌ وَ　　لَدَتْ أُخْتُ بَنِي سَهْمِ

ٱلْأَرْبَعَةِ ٱلْأَبْيَاتِ وَغَنَّاهُ فَصَاحَ يَزِيدُ أَحْسَنْتَ وَٱللّٰهِ يَا مَوْلَايَ فَأَعِدْ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي فَأَعَادَ ثُمَّ قَالَ أَعِدْ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي فَأَعَادَ فَٱسْتَخَفَّهُ ٱلطَّرَبُ حَتَّى وَثَبَ وَقَالَ لِجَوَارِيهِ ٱفْعَلْنَ كَمَا أَفْعَلُ وَجَعَلَ يَدُورُ فِي ٱلدَّارِ وَيَدُرْنَ مَعَهُ وَهُوَ يَقُولُ

وَلٰكِنِّي أَرَدتُّ أَنْ أُعِيبَهُ لِأُغِيظَهَا ۞ وَكَانَ لِعَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ عَبِيدٌ مِنَ ٱلْحَبَشَةِ يَتَصَرَّفُونَ فِي جَمِيعِ ٱلْمِهَنِ فَرُوِيَ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ أَنَّهُ قِيلَ لِرَسُولِ ٱللّٰهِ ص حِينَ خَرَجَ إِلَى حُنَيْنٍ هَلْ لَكَ فِي حَبَشِ بَنِي ٱلْمُغِيرَةِ تَسْتَعِينُ بِهِمْ فَقَالَ لَا خَيْرَ فِي ٱلْحَبَشِ إِنْ جَاعُوا سَرَقُوا وَإِنْ شَبِعُوا زَنَوْا وَإِنَّ فِيهِمْ لَخَلَّتَيْنِ حَسَنَتَيْنِ إِطْعَامُ ٱلطَّعَامِ وَٱلْبَأْسُ يَوْمَ ٱلْبَأْسِ ۞ وَٱسْتَعْمَلَ رَسُولُ ٱللّٰهِ ص عَبْدَ ٱللّٰهِ ٱبْنَ أَبِي رَبِيعَةَ عَلَى ٱلْجَنَدِ وَمَخَالِيفِهَا فَلَمْ يَزَلْ عَامِلًا عَلَيْهَا حَتَّى قُتِلَ عُمَرُ رَحْمَةُ ٱللّٰهِ عَلَيْهِ هٰذَا مِنْ رِوَايَةِ ٱبْنِ ٱلزُّبَيْرِ عَنْ عَمِّهِ ۞ قَالَ وَحَدَّثَنِي ٱبْنُ ٱلْمَاجِشُونِ أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ ٱسْتَعْمَلَهُ أَيْضًا عَلَيْهَا وَأُمُّ عُمَرَ ٱبْنِ أَبِي رَبِيعَةَ أُمُّ وَلَدٍ يُقَالُ لَهَا مَجْدُ سَبِيَّةٌ مِنْ حَضْرَمَوْتَ وَيُقَالُ مِنْ حِمْيَرَ ۞ قَالَ أَبُو مُحَلِّمٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ سَلَّامٍ فِي مِنْ حِمْيَرَ وَمِنْ هُنَاكَ أَتَاهُ ٱلْغَزَلُ يُقَالُ غَزَلٌ يَمَانٍ وَدَلٌّ حِجَازِيٌّ ۞ وَقَالَ عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ أُمُّ عُمَرَ ٱبْنِ أَبِي رَبِيعَةَ أُمُّ وَلَدٍ سَوْدَآءُ مِنْ حَبَشٍ يُقَالُ لَهُمْ فَرَسَانُ وَهٰذَا غَلَطٌ مِنْ أَبِي زَيْدٍ تِلْكَ أُمُّ أَخِيهِ ٱلْحَرِثِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱلَّذِي يُقَالُ لَهُ ٱلْقُبَاعُ وَكَانَتْ نَصْرَانِيَّةً وَكَانَ ٱلْحَرِثُ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ شَرِيفًا كَرِيمًا دَيِّنًا وَسَيِّدًا مِنْ سَادَاتِ قُرَيْشٍ قَالَ ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ ذَكَرَهُ عَبْدُ ٱلْمَلِكِ بْنُ مَرْوَانَ يَوْمًا وَقَدْ وَلَّاهُ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ ٱلزُّبَيْرِ فَقَالَ أَرْسَلَ عَوْفًا وَتَعَدَّ لَا حُرَّ بِوَادِي عَوْفٍ فَقَالَ لَهُ يَحْيَى بْنُ ٱلْحَكَمِ وَمَنِ ٱلْحَرِثُ ٱبْنُ ٱلسَّوْدَآءِ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ ٱلْمَلِكِ مَا وَلَدَتْ وَٱللّٰهِ أُمُّهُ خَيْرًا مِمَّا وَلَدَتْ أُمُّكَ ۞ وَأَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ صَالِحٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنِ ٱلزُّبَيْرِيِّ وَٱلْمَدَآئِنِيِّ وَٱلْمُسَيَّبِيِّ أَنَّ أُمَّهُ مَاتَتْ نَصْرَانِيَّةً وَكَانَتْ تُسِرُّ ذٰلِكَ مِنْهُ فَحَضَرَ ٱلْأَشْرَافُ جِنَازَتَهَا وَذٰلِكَ فِي عَهْدِ عُمَرَ بْنِ ٱلْخَطَّابِ فَسَمِعَ ٱلْحَرِثُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ لَغَطًا فَسَأَلَ عَنِ ٱلْخَبَرِ فَعَرَفَ أَنَّهَا مَاتَتْ نَصْرَانِيَّةً وَأَنَّهُ وُجِدَ ٱلصَّلِيبُ فِي عُنُقِهَا وَكَانَتْ تَكْتُمُهُ ذٰلِكَ فَخَرَجَ إِلَى ٱلنَّاسِ وَقَالَ ٱنْصَرِفُوا رَحِمَكُمُ ٱللّٰهُ فَإِنَّ لَهَا أَهْلَ دِينٍ هُمْ أَوْلَى بِهَا مِنَّا وَمِنْكُمْ فَٱسْتُحْسِنَ ذٰلِكَ مِنْهُ وَعَجِبَ ٱلنَّاسُ مِنْ فِعْلِهِ

عَمْرِو بْنِ هُصَيْصِ بْنِ كَعْبِ بْنِ لُؤَيٍّ وَهِىَ أُمُّ بَنِى ٱلْمُغِيرَةِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عُمَرَ بْن مَخْزُومٍ وَهُمْ هِشَامٌ وَهَاشِمٌ وَأَبُو رَبِيعَةَ وَٱلْفَاكِهُ وَعِدَّةٌ غَيْرُهُمْ لَمْ يُعْقِبُوا وَإِيَّاهُمْ يَعْنِى أَبُو ذُؤَيْبٍ بِقَوْلِهِ

صَخِبُ ٱلشَّوَارِبِ لَا يَزَالُ كَأَنَّهُ　　عَبْدٌ لِآلِ أَبِى رَبِيعَةَ مُسْبَعُ

ضَرَبَ بِعِزِّهِمِ ٱلْمَثَلَ وَكَانَ ٱسْمُ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ فِى ٱلْجَاهِلِيَّةِ بَحِيرًا فَسَمَّاهُ رَسُولُ ٱللّٰهِ ص عَبْدَ ٱللّٰهِ وَكَانَتْ قُرَيْشٌ تُلَقِّبُهُ ٱلْعِدْلَ لِأَنَّ قُرَيْشًا كَانَتْ تَكْسُو ٱلْكَعْبَةَ فِى ٱلْجَاهِلِيَّةِ بِأَجْمَعِهَا مِنْ أَمْوَالِهَا سَنَةً وَيَكْسُوهَا هُوَ مِنْ مَالِهِ سَنَةً فَأَرَادُوا بِذٰلِكَ أَنَّهُ وَحْدَهُ عِدْلٌ لَهُمْ جَمِيعًا فِى ذٰلِكَ وَفِيهِ يَقُولُ ٱبْنُ ٱلزِّبَعْرَى

بَحِيرُ ٱبْنُ ذِى ٱلرُّمْحَيْنِ قَرَّبَ مَجْلِسِى　　وَرَاحَ عَلَىَّ خَيْرُهُ غَيْرُ عَاتِمِ

وَقَدْ قِيلَ أَنَّ ٱلْعِدْلَ هُوَ ٱلْوَلِيدُ بْنُ ٱلْمُغِيرَةِ وَكَانَ عَبْدُ ٱللّٰهِ ٱبْنُ أَبِى رَبِيعَةَ تَاجِرًا مُوسِرًا وَكَانَ مَتْجَرُهُ إِلَى ٱلْيَمَنِ وَكَانَ مِنْ أَكْثَرِهِمْ مَالًا وَأُمُّهُ أَسْمَآءُ بِنْتُ مَخْرَبَةَ وَقِيلَ مَخْرَمَةَ وَكَانَتْ عَطَّارَةً يَأْتِيهَا ٱلْعِطْرُ مِنَ ٱلْيَمَنِ وَقَدْ تَزَوَّجَهَا هِشَامُ بْنُ ٱلْمُغِيرَةِ أَيْضًا فَوَلَدَتْ لَهُ أَبَا جَهْلٍ وَٱلْحَرِثَ ٱبْنَىْ هِشَامٍ فَهِىَ أُمُّهُمَا وَأُمُّ عَبْدِ ٱللّٰهِ وَعَيَّاشٍ ٱبْنَىْ أَبِى رَبِيعَةَ

أَخْبَرَنِى ٱلْحَرَمِىُّ وَٱلطُّوسِىُّ قَالَا حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ قَالَ حَدَّثَنِى عَمِّى عَنِ ٱلْوَاقِدِىِّ قَالَ كَانَتْ أَسْمَآءُ بِنْتُ مَخْرَبَةَ تَبِيعُ ٱلْعِطْرَ بِٱلْمَدِينَةِ فَقَالَتِ ٱلرُّبَيِّعُ بِنْتُ مُعَوِّذِ بْنِ عَفْرٍ ٱلْأَنْصَارِيَّةُ وَكَانَ أَبُوهَا قَتَلَ أَبَا جَهْلٍ يَوْمَ بَدْرٍ وَٱحْتَزَّ رَأْسَهُ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ مَسْعُودٍ وَقِيلَ بَلْ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ مَسْعُودٍ هُوَ ٱلَّذِى قَتَلَهُ فَذَكَرَتْ أَنَّ أَسْمَآءَ بِنْتَ مَخْرَبَةَ دَخَلَتْ عَلَيْهَا وَهِىَ تَبِيعُ عِطْرًا لَهَا فِى نِسْوَةٍ قَالَتْ فَسَأَلَتْ عَنَّا فَٱنْتَسَبْنَا لَهَا فَقَالَتْ أَنْتِ ٱبْنَةُ قَاتِلِ سَيِّدِهِ تَعْنِى أَبَا جَهْلٍ قُلْتُ بَلْ أَنَا بِنْتُ قَاتِلِ عَبْدِهِ قَالَتْ حَرَامٌ عَلَىَّ أَنْ أَبِيعَكِ مِنْ عِطْرِى شَيْئًا قُلْتُ وَحَرَامٌ عَلَىَّ أَنْ أَشْتَرِىَ مِنْهُ شَيْئًا فَمَا وَجَدْتُ لِعِطْرٍ نَتْنًا غَيْرَ عِطْرِكِ ثُمَّ قُمْتُ وَلَا وَٱللّٰهِ مَا رَأَيْتُ عِطْرًا أَطْيَبَ مِنْ عِطْرِهَا

أَبُو عَبْدِ مَنَافٍ ٱلْفَاكِهُ بْنُ ٱلْمُغِيرَةِ وَرَيْطَةُ هَذِهِ ٱلَّتِي عَنَاهَا أُمُّ بَنِي ٱلْمُغِيرَةِ وَهِيَ بِنْتُ سَعِيدِ بْنِ سَعْدٍ وَلَدَتْ مِنَ ٱلْمُغِيرَةِ هِشَامًا وَهَاشِمًا وَأَبَا رَبِيعَةَ وَٱلْفَاكِهَ

أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ ٱلطُّوسِيُّ والحَرَمِيُّ ٱبْنُ ٱلْعَلَاءِ قَالَا حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ ٱبْنِ أَبِي ثَابِتٍ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ عَنِ ٱبْنِ أَبِي نَهْشَلٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ لِي أَبُو بَكْرٍ ٱبْنُ عَبْدِ ٱلرَّحْمَنِ بْنِ الحَرِثِ بْنِ هِشَامٍ وَجِئْتُهُ أَطْلُبُ مِنْهُ مَغْرَمًا يَا خَالُ هَذِهِ أَرْبَعَةُ آلَافِ دِرْهَمٍ وَأَنْشِدْ هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتَ ٱلْأَرْبَعَةَ وَقُلْ سَمِعْتُ حَسَّانًا يُنْشِدُهَا رَسُولَ ٱللّٰهِ ص فَقُلْتُ أَعُوذُ بِٱللّٰهِ أَنْ أَفْتَرِيَ عَلَى ٱللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَلَكِنْ إِنْ شِئْتَ أَنْ أَقُولَ سَمِعْتُ عَائِشَةَ تُنْشِدُهَا فَقُلْتُ فَقَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَقُولَ سَمِعْتُ حَسَّانًا يُنْشِدُهَا رَسُولَ ٱللّٰهِ ص وَهُوَ جَالِسٌ فَأَبَى عَلَيَّ وَأَبَيْتُ عَلَيْهِ فَأَقَمْنَا لِذَلِكَ لَا نَتَكَلَّمُ عِدَّةَ لَيَالٍ فَأَرْسَلَ إِلَيَّ فَقَالَ قُلْ أَبْيَاتًا تَمْدَحُ بِهَا هِشَامًا يَعْنِي ٱبْنَ ٱلْمُغِيرَةِ وَبَنِي أُمَيَّةَ فَقُلْتُ سَمِّهِمْ لِي فَسَمَّاهُمْ وَقَالَ ٱجْعَلْهَا فِي عُكَاظَ وَٱجْعَلْهَا لِأَبِيكَ فَقُلْتُ

أَلَا لِلَّهِ قَوْمٌ وَ   لَدَتْ أُخْتُ بَنِي سَهْمِ

ٱلْأَبْيَاتُ قَالَ ثُمَّ جِئْتُ فَقُلْتُ هَذِهِ قَالَهَا أَبِي قَالَ لَا وَلَكِنْ قَالَهَا ٱبْنُ ٱلزِّبَعْرَى قال فَهِيَ إِلَى ٱلْآنَ مَنْسُوبَةٌ فِي كُتُبِ ٱلنَّاسِ إِلَى ٱبْنِ ٱلزِّبَعْرَى ☆ قَالَ ٱلزُّبَيْرُ وَأَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الحَسَنِ المَخْزُومِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ قَالَ هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتَ

أَلَا لِلَّهِ قَوْمٌ وَ   لَدَتْ أُخْتُ بَنِي سَهْمِ

أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ الجَوْهَرِيُّ وَحَبِيبُ بْنُ نَصْرٍ ٱلْمُهَلَّبِيُّ قَالَا حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ بْنُ عِمْرَانَ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ عَنْ أَبِي نَهْشَلٍ عَنْ أَبِيهِ بِمِثْلِ ما رَوَاهُ ٱلزُّبَيْرُ عَنْهُ وَزَادَ فِيهِ عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَأُخْتُ بَنِي سَهْمٍ ٱلَّتِي عَنَاهَا رَيْطَةُ بِنْتُ سَعِيدِ بْنِ سَهْمِ بْنِ

ذِكْرُ خَبَرِ عُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَنَسَبِهِ

هُوَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ ٱبْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَٱسْمُ أَبِي رَبِيعَةَ حُذَيْفَةُ ٱبْنِ ٱلْمُغِيرَةِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ مَخْزُومِ بْنِ يَقْظَةَ بْنِ مُرَّةَ بْنِ كَعْبِ بْنِ لُؤَيِّ بْنِ غَالِبٍ وَقَدْ تَقَدَّمَ بَاقِي ٱلنَّسَبِ فِي نَسَبِ أَبِي قَطِيفَةَ وَيُكَنَّى أَبَا ٱلْخَطَّابِ وَكَانَ أَبُو رَبِيعَةَ جَدُّهُ يُسَمَّى ذَا ٱلرُّمْحَيْنِ سُمِّيَ بِذٰلِكَ لِطُولِهِ كَانَ يُقَالُ كَأَنَّهُ

يَمْشِي عَلَى رُمْحَيْنِ

أَخْبَرَنِي بِذٰلِكَ ٱلْحَرَمِيُّ ٱبْنُ أَبِي ٱلْعَلَاءِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَمِّي وَمُحَمَّدُ بْنُ ٱلضَّحَّاكِ عَنْ أَبِيهِ ٱلضَّحَّاكِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ ٱلْيَرْبُوعِيِّ وَقِيلَ أَنَّهُ قَاتَلَ يَوْمَ عُكَاظَ بِرُمْحَيْنِ فَسُمِّيَ ذَا ٱلرُّمْحَيْنِ لِذٰلِكَ

وَأَخْبَرَنِي بِذٰلِكَ أَيْضًا عَلِيُّ بْنُ صَالِحِ بْنِ ٱلْهَيْثَمِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو هِفَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ ٱلْمَوْصِلِيِّ عَنْ مُصْعَبٍ ٱلزُّبَيْرِيِّ وَٱلْمَدَائِنِيِّ وَمُحَمَّدِ بْنِ سَلَّامٍ وَٱلْمُسَيَّبِيِّ قَالُوا

وَفِيهِ يَقُولُ

عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ ٱلزِّبَعْرَى

أَلَا لِلّٰهِ قَوْمٌ وَ ... لَدَتْ أُخْتُ بَنِي سَهْمِ
هِشَامٌ وَأَبُو عَبْدِ ... مَنَافٍ مِدْرَهُ ٱلْخَصْمِ
وَذُو ٱلرُّمْحَيْنِ أَشْبَالٌ ... عَلَى ٱلْقُوَّةِ وَٱلْحَزْمِ
فَهٰذَانِ يَذُودَانِ ... وَذَا مِنْ كَثَبٍ يَرْمِي
أُسُودٌ تَزْدَهِي ٱلْأَقْرَا ... نَ مَنَّاعُونَ لِلْخَصْمِ
وَهُمْ يَوْمَ عُكَاظٍ مَ ... نَعُوا ٱلنَّاسَ مِنَ ٱلْهَزْمِ
وَهُمْ مَنْ وَلَدُوا أَشْبَوْا ... بِسِرِّ ٱلْحَسَبِ ٱلْفَخْمِ
فَإِنْ أَحْلِفْ وَبَيْتِ ٱللّٰـ ... ـهِ لَا أَحْلِفْ عَلَى إِثْمِ
لَمَا مِنْ إِخْوَةٍ بَيْنَ ... قُصُورِ ٱلشَّأْمِ وَٱلرَّدْمِ
بِأَزْكَى مِنْ بَنِي رَيْطَـ ... ـةَ أَوْ أَوْزَنَ فِي ٱلْحِلْمِ

وَمِنَ ٱلْأَصْوَاتِ ٱلثَّلَاثَةِ

صَوْتٌ

فِيهِ أَرْبَعَةُ أَلْحَانٍ مِنْ رِوَايَةِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ

تَشَكَّى ٱلْكُمَيْتُ الْجَرْىَ لَمَّا جَهَدْتُهُ ... وَبَيَّنَ لَوْ يَسْطِيعُ أَنْ يَتَكَلَّمَا

لِذَلِكَ أُدْنِي دُونَ خَيْلِي مَكَانَهُ ... وَأُوصِي بِهِ أَنْ لَا يُهَانَ وَيُكْرَمَا

فَقُلْتُ لَهُ أَنْ أَلِفْ لِلْعَيْنِ قُرَّةً ... فَهَانَ عَلَيَّ أَنْ تَكِلَّ وَتَسْأَمَا

عَدِمْتُ إِذًا وَفْرِى وَفَارَقْتُ مُهْجَتِى ... لَئِنْ لَمْ أَقِلْ قَرْنًا إِنِ ٱللَّهُ سَلَّمَا

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلطَّوِيلِ قَوْلُهُ لَئِنْ لَمْ أَقِلْ قَرْنًا يَعْنِى أَنَّهُ يَجِدُّ فِى سَيْرِهِ حَتَّى يَقِيلَ بِهَذَا ٱلْمَوْضِعِ وَهُوَ قَرْنُ ٱلْمَنَازِلِ وَكَثِيرًا مَا يَذْكُرُهُ فِى شِعْرِهِ ٱلشِّعْرُ لِعُمَرَ ٱبْنِ أَبِى رَبِيعَةَ الْمَخْزُومِيِّ وَٱلْغِنَآءِ فِى هَذَا ٱللَّحْنِ الْمُخْتَارِ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ ثَانِى ثَقِيلٍ مُطْلَقٌ فِى مَجْرَى ٱلْوُسْطَى وَفِيهِ لِإِسْحَاقَ ثَانِى ثَقِيلٍ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ بَانَةَ وَفِيهِ ثَقِيلٌ أَوَّلُ يُقَالُ أَنَّهُ لِيَحْيَى ٱلْمَكِّيِّ وَفِيهِ خَفِيفُ رَمَلٍ يُقَالُ أَنَّهُ لِأَحْمَدَ بْنِ مُوسَى ٱلْمُنَجِّمِ وَفِيهِ لِلْمُعْتَضِدِ ثَانِى ثَقِيلٍ آخَرُ فِى نِهَايَةِ الْجُودَةِ وَقَدْ كَانَ عَمْرُو بْنُ بَانَةَ صَنَعَ فِيهِ لَحْنًا فَسَقَطَ لِسُقُوطِ صَنْعَتِهِ

أَخْبَرَنِى جَحْظَةُ قَالَ حَدَّثَنِى أَبُو عَبْدِ ٱللَّهِ ٱلْهَاشِمِىُّ قَالَ صَنَعَ عَمْرُو بْنُ بَانَةَ لَحْنًا فِى تَشَكَّى ٱلْكُمَيْتُ الْجَرْىَ فَأَخْبَرَنَا بَعْضُ جَوَارِيْنَا بِذَلِكَ قَالَتْ فَأَرَدْنَا أَنْ نَعْرِضَهُ عَلَى مُتَيَّمَ لِنَعْلَمَ مَا عِنْدَهَا فِيهِ فَقُلْنَا لِبَعْضِ مَنْ أَخَذَهُ عَنْ عَمْرٍو غَنِّ تَشَكَّى ٱلْكُمَيْتُ فِى ٱللَّحْنِ الْجَدِيدِ فَقَالَتْ مُتَيَّمُ أَيْشِ هَذَا ٱللَّحْنُ الْجَدِيدُ وَٱلْكُمَيْتُ الْمُحْدَثُ فَقُلْنَا صَنْعَةُ عَمْرِو بْنِ بَانَةَ فَغَنَّتْهُ الْجَارِيَةُ فَقَالَتْ مُتَيَّمُ ٱقْطَعِى ٱقْطَعِى حَسْبُكِ حَسْبُكِ وَٱللَّهِ لَحِمَارُ حُنَيْنٍ ٱلْمَكْسُورُ أَشْبَهُ مِنْهُ بِٱلْكُمَيْتِ

أَصْوَاتًا قَدْ تَخَيَّرْتُهَا قَالَ فَصَاحُوا حَتَّى عَلَتْ أَصْوَاتُهُمْ وَقَالُوا لَأَنْتَ أَحْسَنُ بِأَدَآءِ غِنَآئِنَا غِنَآءً مِنَّا قَالَ فَقُلْتُ فَأَمْسِكُوا عَلَيَّ فَغَنَّيْتُ صَوْتًا مِنْ غِنَآئِي فَصَاحُوا بِي ثُمَّ غَنَّيْتُهُمْ آخَرَ وَآخَرَ فَوَثَبُوا إِلَيَّ وَقَالُوا نَحْلِفُ بِٱللَّهِ إِنَّ لَكَ لَصَوْتًا وَٱسْمًا وَذِكْرًا وَإِنَّ لَكَ فِيمَا هَاهُنَا لَسَهْمًا عَظِيمًا فَمَنْ أَنْتَ قُلْتُ أَنَا مَعْبَدٌ فَقَبَّلُوا رَأْسِي وَقَالُوا لَفَقْتَ عَلَيْنَا وَكُنَّا نَتَهَاوَنُ بِكَ وَلَا نَعُدُّكَ شَيْئًا وَأَنْتَ أَنْتَ فَأَقَمْتُ عِنْدَهُمْ شَهْرًا آخُذُ مِنْهُمْ وَيَأْخُذُونَ مِنِّي ثُمَّ ٱنْصَرَفْتُ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ

نِسْبَةُ هَذَا ٱلصَّوْتِ

صَوْتٌ

قُلْ لِهِنْدٍ وَتِرْبِهَا	قَبْلَ شَحْطِ ٱلنَّوَى غَدَا
إِنْ تَجُودِي فَطَالَ مَا	بِتُّ لَيْلِي مُسَهَّدَا
أَنْتِ فِي وُدِّ بَيْنِنَا	خَيْرُ ما عِنْدَنَا يَدَا
حِينَ تَدْلِي مُعَقْرًا	حَالِكَ ٱللَّوْنِ أَسْوَدَا

ٱلشِّعْرُ لِعُمَرَ ٱبْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ عَنْ حَمَّادٍ وَلَمْ يُجَنِّسْهُ وَفِيهِ لِمَالِكٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ أَوَّلُ بِٱلْبِنْصِرِ فِي مَجْرَاهَا عَنْ إِسْحَاقَ وَقَالَ ٱلْهِشَامِيُّ فِيهِ لِٱبْنِ مُحْرِزٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى

وَمَا يَمْنَعُنِي مِنْ ذَلِكَ وَقَدْ أَخَذْتُ مِنْ أَبِي عَبَّادٍ أَحَدَ عَشَرَ صَوْتًا وَأَبُو عَبَّادٍ مُغَنِّي أَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ وَٱلْمُقَدَّمُ فِيهِمْ

أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ إِسْحَاقَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ حَدَّثَنِي أَيُّوبُ بْنُ عَبَايَةَ عَنْ رَجُلٍ مِنْ هُذَيْلٍ قَالَ قَالَ مَعْبَدٌ غَنَّيْتُ فَأَعْجَبَنِي غِنَآئِي وَأَعْجَبَ ٱلنَّاسَ وَذَهَبَ لِي بِهِ صَوْتٌ وَذِكْرٌ فَقُلْتُ لَآتِيَنَّ مَكَّةَ فَلَأَسْمَعَنَّ مِنَ ٱلْمُغَنِّينَ بِهَا وَلَأُغَنِّيَنَّهُمْ وَلَأَتَعَرَّفَنَّ إِلَيْهِمْ فَٱبْتَعْتُ حِمَارًا فَخَرَجْتُ عَلَيْهِ إِلَى مَكَّةَ فَلَمَّا قَدِمْتُهَا بِعْتُ حِمَارِي ثُمَّ سَأَلْتُ عَنِ ٱلْمُغَنِّينَ أَيْنَ يَجْتَمِعُونَ فَقِيلَ لِي بِقُعَيْقِعَانَ فِي بَيْتِ فُلَانٍ فَجِئْتُهُ إِلَى مَنْزِلِهِ بِٱلْغَلَسِ فَقَرَعْتُ ٱلْبَابَ فَقَالَ مَنْ هَذَا فَقُلْتُ ٱنْظُرْ عَافَاكَ ٱللّٰهُ فَدَنِي وَهُوَ يُسَبِّحُ وَيَسْتَعِيذُ كَأَنَّهُ يَخَافُ فَفَتَحَ ٱلْبَابَ فَقَالَ مَنْ أَنْتَ عَافَاكَ ٱللّٰهُ فَقُلْتُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ قَالَ فَمَا حَاجَتُكَ قُلْتُ أَنَا رَجُلٌ أَشْتَهِي ٱلْغِنَآءَ وَأَزْعُمُ أَنِّي أَعْرِفُ مِنْهُ شَيْئًا وَقَدْ بَلَغَنِي أَنَّ ٱلْقَوْمَ يَجْتَمِعُونَ عِنْدَكَ وَقَدْ أَحْبَبْتُ أَنْ تُنْزِلَنِي فِي جَانِبِ مَنْزِلِكَ وَتُخَلِّطَنِي بِهِمْ فَإِنَّهُ لا مُؤْنَةَ عَلَيْكَ ولا عَلَيْهِمْ مِنِّي فَلَوَى شَيْئًا ثُمَّ قَالَ ٱنْزِلْ عَلَى بَرَكَةِ ٱللّٰهِ تَعَالَى قَالَ فَنَقَلْتُ مَتَاعِي فَنَزَلْتُ فِي جَانِبِ حُجْرَتِهِ ثُمَّ جَآءَ ٱلْقَوْمُ حِينَ أَصْبَحُوا وَاحِدًا بَعْدَ وَاحِدٍ حَتَّى ٱجْتَمَعُوا فَأَنْكَرُونِي وَقَالُوا مَنْ هذا ٱلرَّجُلُ قَالَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ خَفِيفٌ يَشْتَهِي ٱلْغِنَآءَ وَيَطْرَبُ عَلَيْهِ لَيْسَ عَلَيْكُمْ مِنْهُ عَيْنٌ وَلَا مَكْرُوهٌ فَرَحَّبُوا بِي وَكَلَّمْتُهُمْ ثُمَّ ٱنْبَسَطُوا وَشَرِبُوا وَغَنَّوْا فَجَعَلْتُ أُعْجَبُ بِغِنَآئِهِمْ وَأُظْهِرُ ذَلِكَ لَهُمْ وَيُعْجِبُهُمْ مِنِّي حَتَّى أَقَمْنَا أَيَّامًا فَأَخَذْتُ مِنْ غِنَآئِهِمْ وَهُمْ لا يَدْرُونَ أَصْوَاتًا وَأَصْوَاتًا وَأَصْوَاتًا ثُمَّ قُلْتُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ أَيْ فَدَيْتُكَ أَمْسِكْ عَلَيَّ صَوْتَكَ

قُلْ لِهِنْدٍ وَتِرْبِهَا   قَبْلَ شَحْطِ ٱلنَّوَى غَدَا

قَالَ أَوَتُحْسِنُ شَيْئًا قُلْتُ تَنْظُرُ وَعَسَى أَنْ أَصْنَعَ شَيْئًا وَٱنْدَفَعْتُ فِيهِ وَغَنَّيْتُهُ فَصَاحَ وَصَاحُوا وَقَالُوا أَحْسَنْتَ قَاتَلَكَ ٱللّٰهُ قَالَ قُلْتُ وَأَمْسِكْ عَلَيَّ صَوْتَ كَذَا فَأَمْسَكُوهُ عَلَيَّ فَغَنَّيْتُهُ وَٱزْدَادُوا عَجَبًا وَصِيَاحًا فَمَا تَرَكْتُ أَحَدًا مِنْهُمْ إِلَّا غَنَّيْتُهُ مِنْ غِنَآئِهِ

بِهِ صَاحِبُ ٱلْحَمَّامِ عَنْ سَايِرِ ٱلنَّاسِ فَقُلْتُ وَٱللّٰهِ لَئِنْ لَمْ أُطْلِعْ هٰذَا عَلَى بَعْضِ مَا عِنْدِى لَأَكُونَنَّ بِمُزَجَّرِ ٱلْكَلْبِ فَٱسْتَدْبَرْتُهُ حَيْثُ يَرَانِي وَيَسْمَعُ مِنِّي ثُمَّ تَرَنَّمْتُ فَٱلْتَفَتَ إِلَيَّ وَقَالَ لِلْغِلْمَانِ قَدِّمُوا إِلَيْهِ مَا هُنَا فَصَارَ جَمِيعُ مَا كَانَ بَيْنَ يَدَيْهِ عِنْدِى ثُمَّ سَأَلَنِي أَنْ أَسِيرَ مَعَهُ إِلَى مَنْزِلِهِ فَأَجَبْتُهُ فَلَمْ يَدَعْ مِنَ ٱلْبِرِّ وَٱلْإِكْرَامِ شَيْئًا إِلَّا فَعَلَهُ ثُمَّ وَضَعَ ٱلنَّبِيذَ فَجَعَلْتُ لَا آتِي بِحَسَنٍ إِلَّا خَرَجْتُ إِلَى مَا هُوَ أَحْسَنُ مِنْهُ وَهُوَ لَا يَرْتَاحُ وَلَا يَحْفِلُ لِمَا رَأَى مِنِّي فَلَمَّا طَالَ عَلَيْهِ أَمْرِى قَالَ يَا غُلَامُ شَيْخَنَا شَيْخَنَا فَأُتِيَ بِشَيْخٍ فَلَمَّا رَآهُ هَشَّ إِلَيْهِ فَأَخَذَ ٱلشَّيْخُ ٱلْعُودَ ثُمَّ ٱنْدَفَعَ يُغَنِّي

سِلَّوْرْ فِي ٱلْقِدِرْ وَيْلِي عَلَوَّهْ   جَآءَ ٱلْقِطْ أَكَلْهْ وَيْلِي عَلَوَّهْ.

ٱلسِّلَّوْرُ ٱلسَّمَكُ ٱلْجِرِّيُّ بِلُغَةِ أَهْلِ ٱلشَّأْمِ قَالَ فَجَعَلَ صَاحِبُ ٱلْمَنْزِلِ يُصَفِّقُ وَيَضْرِبُ بِرِجْلَيْهِ طَرَبًا وَسُرُورًا قَالَ ثُمَّ غَنَّاهُ

وَتَرْمِينِي حَبِيبَةُ بِٱلدُّرَاقِنْ   وَتَحْسِبُنِي حَبِيبَةُ لَا أَرَاهَا

ٱلدُّرَاقِنُ ٱسْمُ ٱلْخَوْخِ بِلُغَةِ أَهْلِ ٱلشَّأْمِ قَالَ فَكَادَ أَنْ يَخْرُجَ مِنْ جِلْدِهِ طَرَبًا قَالَ وَٱنْسَلَلْتُ مِنْهُمْ فَٱنْصَرَفْتُ وَلَمْ يَعْلَمْ بِي فَمَا رَأَيْتُ مِثْلَ ذٰلِكَ ٱلْيَوْمِ قَطُّ غِنَآءً أَضْيَعَ وَلَا شَيْخًا أَجْهَلَ

قَالَ إِسْحَاقُ وَذَكَرَ لِي شَيْخٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ عَنْ هَارُونَ بْنِ سَعِيدٍ أَنَّ ٱبْنَ عَايِشَةَ كَانَ يُلْقِي عَلَيْهِ وَعَلَى رُبَيْحَةَ ٱلشَّمَّاسِيَّةِ فَدَخَلَ مَعْبَدٌ فَأَلْقَى عَلَيْهِمَا صَوْتًا فَٱنْدَفَعَ ٱبْنُ عَايِشَةَ يُغَنِّيهِ وَقَدْ أَخَذَهُ مَعَهُمَا فَغَضِبَ مَعْبَدٌ وَقَالَ أَحْسَنْتَ يَا ٱبْنَ عَاهِرَةِ ٱلدَّارِ تُفَاخِرُنِي فَقَالَ لَا وَٱللّٰهِ جَعَلَنِيَ ٱللّٰهُ فِدَاكَ يَا أَبَا عَبَّادٍ وَلٰكِنِّي أَقْتَبِسُ مِنْكَ وَمَا أَخَذْتُهُ إِلَّا عَنْكَ ثُمَّ قَالَ أَنْشُدُكَ بِٱللّٰهِ يَا ٱبْنَ شَمَّاسٍ هَلْ قُلْتُ لَكَ قَدْ جَآءَ أَبُو عَبَّادٍ فَٱجْمَعْ بَيْنِي وَبَيْنَهُ فَنَقْتَبِسَ مِنْهُ قَالَ ٱللّٰهُمَّ نَعَمْ

أَخْبَرَنِي ٱلْحُسَيْنُ بْنُ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قِيلَ لِٱبْنِ عَايِشَةَ وَقَدْ غَنَّى صَوْتًا أَحْسَنَ فِيهِ فَقَالَ أَصْبَحْتُ أَحْسَنَ ٱلنَّاسِ غِنَآءً فَقِيلَ لَهُ وَكَيْفَ أَصْبَحْتَ أَحْسَنَ ٱلنَّاسِ غِنَآءً قَالَ

مَا زَالَ يَعْدُو عَلَيْهِمْ رَيْبُ دَهْرِهِمُ　　حَتَّى تَفَانَوْا وَرَيْبُ ٱلدَّهْرِ عَدَّآءُ

فَغَنَّاهُ فَمَا فَرَغَ مِنْهُ حَتَّى رَفَعَ الجَوَارِى السُّجُفَ ثُمَّ خَرَجَ ٱلْوَلِيدُ فَأَلْقَى نَفْسَهُ فِى ٱلْبِرْكَةِ فَغَاصَ فِيهَا ثُمَّ خَرَجَ فَٱسْتَقْبَلَتْهُ الجَوَارِى بِثِيَابٍ غَيْرِ ٱلثِّيَابِ ٱلْأُوَلِ ثُمَّ شَرِبَ وَسَقَى مَعْبَدًا ثُمَّ قَالَ لَهُ غَنِّنِى يَا مَعْبَدُ

يَا رَبْعُ مَا لَكَ لَا تُجِيبُ مُتَيَّمًا　　قَدْ عَاجَ نَحْوَكَ زَائِرًا وَمُسَلِّمَا
جَادَتْكَ كُلُّ سَحَابَةٍ هَطَّالَةٍ　　حَتَّى تُرَى عَنْ زَهْرَةٍ مُتَبَسِّمَا
لَوْ كُنْتَ تَدْرِى مَنْ دَعَاكَ أَجَبْتَهُ　　وَبَكَيْتَ مِنْ حَرَقٍ عَلَيْهِ إِذَا دَمَا

قَالَ فَغَنَّاهُ وَأَقْبَلَ الجَوَارِى فَرَفَعْنَ ٱلسِّتْرَ وَخَرَجَ ٱلْوَلِيدُ فَأَلْقَى نَفْسَهُ فِى ٱلْبِرْكَةِ فَغَاصَ فِيهَا ثُمَّ خَرَجَ فَلَبِسَ ثِيَابًا غَيْرَ تِلْكَ ثُمَّ شَرِبَ وَسَقَى مَعْبَدًا ثُمَّ قَالَ له غَنِّنِى فقال بِمَاذَا يَا أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ قال غَنِّنِى

عَجِبَتْ لَمَّا رَأَتْنِى　　أَنْدُبُ ٱلرَّبْعَ المُحِيلَا
وَاقِفًا فِى ٱلدَّارِ أَبْكِى　　لَا أَرَى إِلَّا ٱلطُّلُولَا
كَيْفَ تَبْكِى لِأُنَاسٍ　　لَا يَمَلُّونَ ٱلذَّمِيلَا
كُلَّمَا قُلْتَ ٱطْمَأَنَّتْ　　دَارُهُمْ قَالُوا ٱلرَّحِيلَا

قَالَ فَلَمَّا غَنَّاهُ أَلْقَى نَفْسَهُ فِى ٱلْبِرْكَةِ ثُمَّ خَرَجَ وَرَدُّوا عَلَيْهِ ثِيَابَهُ ثُمَّ شَرِبَ وَسَقَى مَعْبَدًا ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْهِ ٱلْوَلِيدُ فَقَالَ له يا مَعْبَدُ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَزْدَادَ عِنْدَ ٱلْمُلُوكِ حُظْوَةً فَلْيَكْتُمْ أَسْرَارَهُمْ فَقُلْتُ ذَلِكَ ما لا يَحْتَاجُ أَمِيرُ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِلَى إِيصَآئِى به فَقَالَ يَا غُلَامُ ٱحْمِلْ إِلَى مَعْبَدٍ عَشَرَةَ آلَافِ دِينَارٍ تُحَصَّلُ له فِى بَلَدِهِ وَأَلْفَىْ دِينَارٍ لِنَفَقَةِ طَرِيقِهِ فَحُمِلَتْ إِلَيْهِ كُلُّهَا وَحُمِلَ عَلَى ٱلْبَرِيدِ مِنْ وَقْتِهِ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ

قَالَ إِسْحَاقُ وَقَالَ مَعْبَدٌ أَرْسَلَ إِلَىَّ ٱلْوَلِيدُ بْنُ يَزِيدَ فَأَشْخَصْتُ إِلَيْهِ فَبَيْنَا أَنَا يَوْمًا فِى بَعْضِ حَمَّامَاتِ ٱلشَّأْمِ إِذْ دَخَلَ عَلَىَّ رَجُلٌ له هَيْئَةٌ وَمَعَهُ غِلْمَانٌ له فَأَطْلَى وَٱشْتَغَلَ

مَا زَالَ يَعْدُو عَلَيْهِمْ رَيْبُ دَهْرِهِمْ   حَتَّى تَفَانَوْا وَرَيْبُ ٱلدَّهْرِ عَدَّآءِ
أَبْكَى فِرَاقُهُمْ عَيْنِي وَأَرَّقَهَا   إِنَّ ٱلتَّفَرُّقَ لِلْأَحْبَابِ بَكَّآءِ

ٱلْغِنَآءِ لِمَعْبَدٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ وَفِيهِ لِيَحْيَى ٱلْمَكِّيِّ رَمَلٌ وَلِسُلَيْمَانَ هَزَجٌ هَذَا كُلُّهُ رِوَايَةُ ٱلْهِشَامِيِّ قال فَغَنَّاهُ إِيَّاهُ فَرَفَعَ ٱلْوَلِيدُ ٱلسِّتْرَ وَنَزَعَ مُلَآءَةً مُطَيَّبَةً كَانَتْ عَلَيْهِ وَقَذَفَ نَفْسَهُ فِى تِلْكَ ٱلْبِرْكَةِ فَنَهِلَ فِيهَا نَهْلَةً ثُمَّ أُتِىَ بِأَثْوَابٍ غَيْرِهَا وَتَلَقَّوْهُ بِالْمَجَامِرِ وَٱلطِّيبِ ثُمَّ قَالَ غَنِّنِى

صَوْتٌ

يَا رَبْعُ مَا لَكَ لَا تُجِيبُ مُتَيَّمًا   قَدْ عَاجَ نَحْوَكَ زَائِرًا وَمُسَلِّمًا
جَادَتْكَ كُلُّ سَحَابَةٍ هَطَّالَةٍ   حَتَّى تُرَى عَنْ زَهْرَةٍ مُتَبَسِّمًا

ٱلْغِنَآءِ لِمَعْبَدٍ ثَانِي ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى وَٱلْخِنْصِرِ عَنِ ٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ وَفِيهِ لِعَلَوِيَّةَ ثَانِي ثَقِيلٍ آخَرُ بِٱلْبِنْصِرِ فِى مَجْرَاهَا عِنْدَهُ قال فَغَنَّاهُ فَدَعَى له بِخَمْسَةَ عَشَرَ أَلْفَ دِينَارٍ فَصَبَّهَا بَيْنَ يَدَيْهِ ثُمَّ قَالَ له ٱنْصَرِفْ إِلَى أَهْلِكَ وَٱكْتُمْ ما رَأَيْتَ

وَأَخْبَرَنِي بِهَذَا الخَبَرِ عَمِّى فَجَآءَ بِهِ بِبَعْضِ مَعَانِيهِ وَزَادَ فِيهِ وَنَقَّصَ قَالَ حَدَّثَنِى هَارُونُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ ٱلْمَلِكِ ٱلزَّيَّاتُ قَالَ حَدَّثَنِى سُلَيْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الخَيْرِ قَالَ سَمِعْتُ ٱلْقَارِئَ بْنَ عَدِيٍّ يَقُولُ ٱشْتَاقَ ٱلْوَلِيدُ بْنُ يَزِيدَ إِلَى مَعْبَدٍ فَوَجَّهَ إِلَيْهِ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ فَأُحْضِرَ وَبَلَغَ ٱلْوَلِيدَ قُدُومُهُ فَأَمَرَ بِبِرْكَةٍ بَيْنَ يَدَىْ مَجْلِسِهِ فَمُلِئَتْ مَآءَ وَرْدٍ وَقَدْ خُلِطَ بِمِسْكٍ وَزَعْفَرَانٍ ثُمَّ فُرِشَ لِلْوَلِيدِ فِى دَاخِلِ ٱلْبَيْتِ عَلَى حَافَةِ ٱلْبِرْكَةِ وَبُسِطَ لِمَعْبَدٍ مُقَابِلَةً عَلَى حَافَةِ ٱلْبِرْكَةِ لَيْسَ مَعَهُمَا ثَالِثٌ وَجِيءَ بِمَعْبَدٍ فَرَأَى سِتْرًا مُرْخًى وَمَجْلِسَ رَجُلٍ وَاحِدٍ فَقَالَ له الحُجَّابُ يَا مَعْبَدُ سَلِّمْ عَلَى أَمِيرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱجْلِسْ فِى هَذَا ٱلْمَوْضِعِ فَسَلَّمَ فَرَدَّ عَلَيْهِ ٱلْوَلِيدُ ٱلسَّلَامَ مِنْ خَلْفِ ٱلسَّجْفِ ثُمَّ قَالَ لَهُ حَيَّاكَ ٱللَّهُ يَا مَعْبَدُ أَتَدْرِى لِمَ وَجَّهْتُ إِلَيْكَ يَا مَعْبَدُ قَالَ ٱللَّهُ أَعْلَمُ وَأَمِيرُ ٱلْمُؤْمِنِينَ قال ذَكَرْتُكَ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَسْمَعَ مِنْكَ فَقَالَ لَهُ مَعْبَدٌ أَأُغَنِّى مَا حَضَرَ أَمْ يَقْتَرِحُهُ أَمِيرُ ٱلْمُؤْمِنِينَ قال بَلْ غَنِّنِى

مُعْتَذِرٌ إِلَيْكَ مِمَّا جَرَى وَأَسْأَلُكَ أَنْ تَنْزِلَ إِلَيَّ وَتَخْتَلِطَ بِى فَقَالَ أَمَّا ٱلْآنَ فَلَا فَلَمْ يَزَلْ يَرْفُقُ بِهِ حَتَّى نَزَلَ إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُ ٱلرَّجُلُ مِمَّنْ أَخَذْتَ هَذَا ٱلْغِنَآءَ قَالَ مِنْ بَعْضِ أَهْلِ ٱلْحِجَازِ فَمِنْ أَيْنَ أَخَذَهُ جَوَارِيكَ فَقَالَ أَخَذْتُهُ مِنْ جَارِيَةٍ كَانَتْ لِى ٱبْتَاعَهَا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْبَصْرَةِ مِنْ مَكَّةَ وَكَانَتْ قَدْ أَخَذَتْ عَنْ أَبِى عَبَّادٍ مَعْبَدٍ وَعُنِىَ بِتَخْرِيجِهَا وَكَانَتْ تَحُلُّ مِنِّى مَحَلَّ ٱلرُّوحِ مِنَ ٱلْجَسَدِ ثُمَّ ٱسْتَأْثَرَ ٱللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا وَبَقِىَ هَؤُلَآءِ ٱلْجَوَارِى وَهُنَّ مِنْ تَعْلِيمِهَا فَأَنَا ٱلْآنَ أَتَعَصَّبُ لِمَعْبَدٍ وَأُفَضِّلُهُ عَلَى ٱلْمُغَنِّينَ جَمِيعًا وَأُفَضِّلُ صَنْعَتَهُ عَلَى كُلِّ صَنْعَةٍ فَقَالَ لَهُ مَعْبَدٌ أَوَإِنَّكَ لَأَنْتَ هُوَ أَفَتَعْرِفُنِى قَالَ لَا قَالَ فَصَكَّ مَعْبَدٌ بِيَدَيْهِ صُلْعَتَهُ ثُمَّ قَالَ فَأَنَا وَٱللّٰهِ مَعْبَدٌ وَإِلَيْكَ قَدِمْتُ مِنَ ٱلْحِجَازِ وَوَافَيْتُ ٱلْبَصْرَةَ سَاعَةَ نَزَلْتُ ٱلسَّفِينَةَ لِأَقْصِدَكَ بِٱلْأَهْوَازِ وَٱللّٰهِ لَا قَصَّرْتُ فِى جَوَارِيكَ هَؤُلَآءِ وَلَأَجْعَلَنَّ لَكَ فِى كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ خَلَفًا مِنَ ٱلْمَاضِيَةِ فَأَكَبَّ ٱلرَّجُلُ وَٱلْجَوَارِى عَلَى يَدَيْهِ وَرِجْلَيْهِ يُقَبِّلُونَهَا وَيَقُولُونَ كَتَمْتَنَا نَفْسَكَ طُولَ هَذَا حَتَّى جَفَوْنَاكَ فِى ٱلْمُخَاطَبَةِ وَأَسَأْنَا عِشْرَتَكَ وَأَنْتَ سَيِّدُنَا وَمَنْ نَتَمَنَّى عَلَى ٱللّٰهِ لِقَآءَهُ ثُمَّ غَيَّرَ ٱلرَّجُلُ زِيَّهُ وَحَالَهُ وَخَلَعَ عَلَيْهِ عِدَّةَ خِلَعٍ وَأَعْطَاهُ فِى وَقْتِهِ ثَلَاثَمِائَةِ دِينَارٍ وَطِيبًا وَهَدَايَا بِمِثْلِهَا وَٱنْحَدَرَ مَعَهُ إِلَى ٱلْأَهْوَازِ فَأَقَامَ عِنْدَهُ حَتَّى رَضِىَ حِذْقَ جَوَارِيهِ وَمَا أَخَذْنَ عَنْهُ ثُمَّ وَدَّعَهُ وَٱنْصَرَفَ إِلَى ٱلْحِجَازِ

أَخْبَرَنِى ٱلْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ ٱلْخَفَّافُ وَعَبْدُ ٱلْبَاقِى بْنُ نَافِعٍ قَالَا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَكَرِيَّآءَ ٱلْغَلَابِىُّ قَالَ حَدَّثَنِى مَهْدِىُّ بْنُ سَابِقٍ قَالَ حَدَّثَنِى سُلَيْمَانُ بْنُ غَزْوَانَ مَوْلَى هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنِى عَمْرُو بْنُ ٱلْقَارِئِ بْنِ عَدِيٍّ قَالَ قَالَ ٱلْوَلِيدُ بْنُ يَزِيدَ يَوْمًا لَقَدِ ٱشْتَقْتُ إِلَى مَعْبَدٍ فَوَجَّهَ ٱلْبَرِيدَ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ فَأُتِىَ بِمَعْبَدٍ فَأَمَرَ بِهِ فَجَلَسَ وَأَمَرَ ٱلْوَلِيدُ بِبِرْكَةٍ قَدْ هُيِّئَتْ فَمُلِئَتْ بِالْخَمْرِ وَٱلْمَآءِ وَأُتِىَ بِمَعْبَدٍ فَأَمَرَ بِهِ فَأُجْلِسَ وَٱلْبِرْكَةُ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَهُمَا سِتْرٌ قَدْ أُرْخِىَ فَقَالَ لَهُ غَنِّنِى يَا مَعْبَدُ

صَوْتٌ

لَهْفِى عَلَى فِتْيَةٍ ذَلَّ ٱلزَّمَانُ لَهُمْ   فَمَا أَصَابَهُمُ إِلَّا بِمَا شَآؤُا

وَلَقَدْ لَامُوا فَقُلْتُ دَعُونِي   إِنَّ مَنْ تَنْهَوْنَ عَنْهُ حَبِيبُ
إِنَّمَا أَبْلَى عِظَامِى وَجِسْمِى   حُبُّهَا والحُبُّ شَىْءٌ عَجِيبُ
أَيُّهَا ٱلْعَائِبُ عِنْدِى هَوَاهَا   أَنْتَ بَعْدِى مَنْ أَرَاكَ تَعِيبُ

وَٱلشِّعْرُ لِعَبْدِ ٱلرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ وَٱلْغِنَآءُ لِمَعْبَدٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلسَّبَّابَةِ فِى مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ قال فَأَخَلَّتْ بِبَعْضِهِ فَقَالَ لَهَا مَعْبَدٌ يا جَارِيَةُ قَدْ أَخْلَلْتِ بِهَذَا ٱلصَّوْتِ إِخْلَالًا شَدِيدًا فَغَضِبَ ٱلرَّجُلُ وَقَالَ لَهُ وَيْلَكَ ما أَنْتَ وَٱلْغِنَآءَ أَلَا تَكُفُّ عَنْ هَذِهِ ٱلْفُضُولِ

فَأَمْسَكَ وَغَنَّى الجَوَارِى مَلِيًّا ثُمَّ غَنَّتْ إِحْدَاهُنَّ

خَلِيلَىَّ عُوجَا مِنْكُمَا سَاعَةً مَعِى   عَلَى ٱلرَّبْعِ نَقْضِى حَاجَةً فَنُوَدِّعِ
وَلَا تُعْجِلَانِى أَنْ أُلِمَّ بِدِمْنَةٍ   لِعَزَّةَ لَاحَتْ لِى بِبَيْدَآءَ بَلْقَعِ
وَقُولَا لِقَلْبٍ قَدْ سَلَا رَاجِعِ ٱلْهَوَى   وَلِلْعَيْنِ أَذْرِى مِنْ دُمُوعِكِ أَوْ دَعِ
فَلَا عَيْشَ إِلَّا مِثْلُ عَيْشٍ مَضَى لَنَا   مَصِيفًا أَقَمْنَا فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَرْبَعِ

ٱلشِّعْرُ لِكُثَيِّرٍ وَٱلْغِنَآءُ لِمَعْبَدٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلسَّبَّابَةِ فِى مَجْرَى ٱلْوُسْطَى وَفِيهِ رَمَلٌ لِلْغَرِيضِ قال فَلَمْ تُصَنِّعْ فِيهِ شَيْئًا فَقَالَ لَهَا مَعْبَدٌ يَا هَذِهِ أَمَا تَقْوَيْنَ عَلَى أَدَآءِ صَوْتٍ وَاحِدٍ فَغَضِبَ ٱلرَّجُلُ وَقَالَ له مَا أَرَاكَ تَدَعُ هَذِهِ ٱلْفُضُولَ بِوَجْهٍ وَلَا حِيلَةٍ وَأُقْسِمُ بِٱللّٰهِ لَئِنْ عَاوَدتَّ لَأُخْرِجَنَّكَ مِنَ ٱلسَّفِينَةِ فَسَكَتَ مَعْبَدٌ حَتَّى إِذَا سَكَتَتِ الجَوَارِى سَكْتَةً ٱنْدَفَعَ يُغَنِّى ٱلصَّوْتَ ٱلْأَوَّلَ حَتَّى فَرَغَ مِنْهُ فَصَاحَ ٱلرَّجُلُ أَحْسَنْتَ وَٱللّٰهِ يا رَجُل فَأَعِدْهُ قال لا وَٱللّٰهِ وَلَا كَرَامَةَ ثُمَّ ٱنْدَفَعَ فَغَنَّى ٱلثَّانِىَ فَقُلْنَ لِسَيِّدِهِنَّ وَيْحَكَ هَذَا وَٱللّٰهِ أَحْسَنُ ٱلنَّاسِ غِنَآءً فَسَلْهُ أَنْ يُعِيدَهُ عَلَيْنَا وَإِنْ مَرَّةً وَاحِدَةً لَعَلَّنَا نَأْخُذُهُ عَنْهُ فَإِنَّهُ إِنْ فَاتَنَا لَمْ نَجِدْ مِثْلَهُ أَبَدًا فَقَالَ قَدْ سَمِعْتُنَّ سُوْءَ رَدِّهِ عَلَىَّ وَأَنَا خَائِفٌ مِثْلَهُ مِنْهُ وَقَدْ أَسْلَفْنَاهُ ٱلْإِسَآءَةَ فَٱصْبِرْنَ حَتَّى نُدَارِيَهُ ثُمَّ غَنَّى ٱلثَّالِثَ فَزُلْزِلَ عَلَيْهِمُ ٱلْأَرْضُ فَوَثَبَ ٱلرَّجُلُ وَخَرَجَ إِلَيْهِ وَقَبَّلَ رَأْسَهُ وَقَالَ يَا سَيِّدِى أَخْطَأْنَا عَلَيْكَ وَلَمْ نَعْرِفْ مَوْضِعَكَ فَقَالَ له فَهَبْكَ لَمْ تَعْرِفْ مَوْضِعِى قَدْ كَانَ يَنْبَغِى لَكَ أَنْ تَتَثَبَّتَ وَلَا تُسْرِعَ إِلَىَّ بِسُوْءِ ٱلْعِشْرَةِ وَجَفَآءِ ٱلْقَوْلِ فَقَالَ له قَدْ أَخْطَأْتُ وَأَنَا

سَبَّاطٍ قال حَدَّثَنِى يُوسُفُ ٱلْكَاتِبُ قال كَانَ مَعْبَدٌ قَدْ عَلَّمَ جَارِيَةً مِنْ جَوَارِى ٱلْحِجَازِ ٱلْغِنَـآءَ تُدْعَى ظَبْيَةَ وَعُنِىَ بِتَخْرِيجِهَا فَـٱشْتَرَاهَا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْعِرَاقِ فَـأَخْرَجَهَا إِلَى ٱلْـبَصْرَةِ وَبَاعَهَا هُنَاكَ فَـٱشْتَرَاهَا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْأَهْوَازِ فَـأُعْجِبَ بِهَا وَذَهَبَتْ بِهِ كُلَّ مَذْهَبٍ وَغَلَـبَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ مَاتَتْ بَعْدَ أَنْ أَقَامَتْ عِنْدَهُ بُرْهَةً مِنَ ٱلزَّمَانِ وَأَخَذَ جَوَارِيهِ أَكْثَرَ غِنَـآئِهَا عَنْهَا وَكَانَ لِمَحَبَّتِهِ إِيَّاهَا وَأَسَفِهِ عَلَـيْهَا لَا يَزَالُ يَسْـأَلُ عَنْ أَخْبَارِ مَعْبَدٍ وَأَيْنَ مُسْتَقَرُّهُ وَيُظْهِرُ ٱلتَّعَصُّبَ لَهُ وَٱلْمَيْلَ إِلَـيْهِ وَٱلتَّقْدِيمَ لِغِنَـآئِهِ عَلَى سَائِرِ أَغَانِى أَهْلِ عَصْرِهِ إِلَى أَنْ عَرَفَ ذَلِكَ مِنْهُ وَبَـلَغَ مَعْبَدًا خَبَرُهُ فَخَرَجَ مِنْ مَكَّةَ حَتَّى أَتَى ٱلْـبَصْرَةَ فَـلَمَّا وَرَدَهَا صَادَفَ ٱلرَّجُلَ قَدْ خَرَجَ عَنْهَا فِى ذَلِكَ ٱلْـيَوْمِ إِلَى ٱلْأَهْوَازِ فَـٱكْتَرَى سَفِينَةً وَجَآءَ مَعْبَدٌ يَـلْـتَمِسُ سَفِينَةً يَنْحَدِرُ فِيهَا إِلَى ٱلْأَهْوَازِ فَـلَمْ يَجِدْ غَيْرَ سَفِينَةِ ٱلرَّجُلِ وَلَـيْسَ يَعْرِفُ أَحَدٌ مِنْهُمَا صَاحِبَهُ فَـأَمَرَ ٱلرَّجُلُ ٱلْمَلَّاحَ أَنْ يُجْلِسَهُ مَعَهُ فِى مُؤَخَّرِ ٱلسَّفِينَةِ فَـفَعَلَ وَٱنْحَدَرَ فَـلَمَّا صَارُوا فِى فَمِ نَهْرِ ٱلْأُبُـلَّةِ تَغَدَّوْا وَشَرِبُوا وَأَمَرَ جَوَارِيَهُ فَغَنَّيْنَ وَمَعْبَدٌ سَاكِتٌ وَهُوَ فِى ثِيَابِ ٱلسَّفَرِ وَعَلَـيْهِ فَرْوٌ وَخُفَّانِ غَلِيظَانِ وَزِىٌّ جَافٍ مِنْ زِىِّ أَهْلِ ٱلْحِجَازِ

صَوْتٌ

بَانَتْ سُعَادُ وَأَمْسَى حَبْـلُهَا ٱنْصَرَمَا ۝ وَٱحْتَلَّتِ ٱلْغَوْرَ فَـٱلْأَجْزَاعَ مِنْ إِضَمَا

إِحْدَى بَلِيٍّ وَمَا هَامَ ٱلْـفُؤَادُ بِهَا ۝ إِلَّا ٱلسَّـفَـاهَ وَإِلَّا ذِكْـرَةً حُلُـمَا

قَالَ حَمَّادٌ وَٱلشِّعْرُ لِلنَّابِغَةِ وَٱلْغِنَـآءُ لِمَعْبَدٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ أَوَّلُ بِٱلْبِنْصِرِ وَفِيهِ لِغَيْرِهِ أَلْحَانٌ قَدِيمَةٌ وَمُحْدَثَةٌ فَـلَمْ تُجِدْ أَدَآءَهُ فَصَاحَ بِهَا مَعْبَدٌ يَا جَارِيَةُ إِنَّ غِنَـآءَكِ هَذَا لَـيْسَ بِمُسْتَقِيمٍ قال فَـقَالَ لَهُ مَوْلَاهَا وَقَدْ غَضِبَ وَأَنْتَ مَا يُدْرِيكَ ٱلْغِنَـآءُ مَا هُوَ أَلَا تُمْسِكُ وَتَـلْـزَمُ شَأْنَكَ فَـأَمْسَكَ ثُمَّ غَنَّتْ أَصْوَاتًا مِنْ غِنَـآءِ غَيْرِهِ وَهُوَ سَاكِتٌ لَا يَتَكَلَّمُ حَتَّى غَنَّتْ

صَوْتٌ

يَا ٱبْنَةَ ٱلْأَزْدِيِّ قَلْبِى كَئِيبُ ۝ مُسْتَهَامٌ عِـنْدَهَا مَـا يُنِيبُ

ثَانِيًا مِنْ زِمَامٍ وَجْنَاءَ عَنْسٍ قَانِيًا لَوْنُهَا يُخَالُ خِضَابَا
جَدُّهَا ٱلْفَالِجُ ٱلْأَشَمُّ مِنَ الْبُخْ تِ وَخَالَاتُهَا ٱنْتُخِبْنَ عِرَابَا

فَقَرَعَ مَعْبَدٌ بِعَصَاهُ وَغَنَّى

مَنَعَ الْحَيَاةَ مِنَ ٱلرِّجَالِ وَنَفْعَهَا حَدَقٌ تُقَلِّبُهَا ٱلنِّسَآءُ مِرَاضُ
وَكَأَنَّ أَفْئِدَةَ ٱلرِّجَالِ إِذَا رَأَوْا حَدَقَ ٱلنِّسَآءِ لِنَبْلِهَا أَغْرَاضُ

فَقَالَ له ٱبْنُ سُرَيْجٍ ءَأَنْتَ مَعْبَدٌ قَالَ نَعَمْ وَبِٱللّٰهِ أَنْتَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ قَالَ نَعَمْ وَٱللّٰهِ لَوْ عَرَفْتُكَ ما غَنَّيْتُ بَيْنَ يَدَيْكَ

نِسْبَةُ هٰذَيْنِ ٱلصَّوْتَيْنِ

صَوْتٌ

حَنَّ قَلْبِي مِنْ بَعْدِ مَا قَدْ أَنَابَا وَدَعَا ٱلْهَمَّ شَجْوُهُ فَأَجَابَا
وَٱسْتَثَارَ ٱلْمَنْسِيَّ مِنْ لَوْعَةِ الْحُ بِّ وَسَوَّى ٱلْهُمُومَ وَٱلْأَوْصَابَا
ذَاكَ مِنْ مَنْزِلٍ لِسَلْمَى خَلَآءٍ مُكْتَسٍ مِنْ عَفَآئِهِ جِلْبَابَا
عُجْتُ فِيهِ وَقُلْتُ لِلرَّكْبِ عُوجُوا طَمَعًا أَنْ يَرُدَّ رَبْعٌ جَوَابَا
ثَانِيًا مِنْ زِمَامِ وَجْنَآءَ عَنْسٍ قَانِيًّا لَوْنُهَا يُخَالُ خِضَابَا
جَدُّهَا ٱلْفَالِجُ ٱلْأَشَمُّ مِنَ الْبُخْ تِ وَخَالَاتُهَا ٱنْتُخِبْنَ عِرَابَا

ٱلشِّعْرُ لِعُمَرَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَٱلْغِنَآءُ لِٱبْنِ سُرَيْجٍ وَلَهُ فِيهِ لَحْنَانِ رَمَلٌ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ وَخَفِيفُ ثَقِيلٍ بِٱلْبِنْصِرِ عَنْ عَمْرٍو

صَوْتٌ

مَنَعَ الْحَيَاةَ عَنِ ٱلرِّجَالِ وَنَفْعَهَا حَدَقٌ تُقَلِّبُهَا ٱلنِّسَآءُ مِرَاضُ
وَكَأَنَّ أَفْئِدَةَ ٱلرِّجَالِ إِذَا رَأَوْا حَدَقَ ٱلنِّسَآءِ لِنَبْلِهَا أَغْرَاضُ

ٱلشِّعْرُ لِلْفَرَزْدَقِ وَٱلْغِنَآءُ لِمَعْبَدٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ عَنِ ٱلْهِشَامِيِّ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مَزْيَدِ بْنِ أَبِي ٱلْأَزْهَرِ قال حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ

عَلَيَّ الحَرُّ وَٱلْعَطَشُ فَٱنْتَهَيْتُ إِلَى خِبَآءٍ وَفِيهِ أَسْوَدُ وَإِذَا حِبَابُ مَآءٍ بَرَدَتْ فَمِلْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ لَهُ يَا هَذَا ٱسْقِنِي مِنْ هذا ٱلْمَآءِ فَقَالَ لَا فَقُلْتُ فَأْذَنْ لِي فِي ٱلْكِنِّ سَاعَةً قَالَ لَا فَأَنَخْتُ نَاقَتِي وَلَجَأْتُ إِلَى ظِلِّهَا فَٱسْتَتَرْتُ بِهِ فَقُلْتُ لَوْ أَحْدَثْتُ لِهَذَا ٱلْأَمِيرِ شَيْئًا مِنَ ٱلْغِنَآءِ أَقْدَمُ بِهِ عَلَيْهِ وَلَعَلِّي إِنْ حَرَّكْتُ لِسَانِي أَنْ يَبُلَّ حَلْقِي رِيقِي فَيُخَفِّفُ عَنِّي بَعْضَ مَا أَجِدُهُ مِنَ ٱلْعَطَشِ فَتَرَنَّمْتُ بِصَوْتِي

ٱلْقَصْرُ فَٱلنَّخْلُ فَٱلْجَمَّآءُ بَيْنَهُمَا

فَلَمَّا سَمِعَنِي ٱلْأَسْوَدُ مَا شَعَرْتُ إِلَّا بِهِ وَقَدِ ٱحْتَمَلَنِي حَتَّى أَدْخَلَنِي خِبَآءَهُ ثُمَّ قَالَ أَيْ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي هَلْ لَكَ فِي سَوِيقِ ٱلسُّلْتِ بِهَذَا ٱلْمَآءِ ٱلْبَارِدِ فَقُلْتُ قَدْ مَنَعْتَنِي أَقَلَّ مِنْ ذَلِكَ وَشَرْبَةُ مَآءٍ تُجْزِينِي فَسَقَانِي حَتَّى رَوِيتُ وَجَآءَ ٱلْغُلَامُ فَأَقَمْتُ عِنْدَهُ إِلَى وَقْتِ ٱلرَّوَاحِ فَلَمَّا أَرَدْتُ ٱلرِّحْلَةَ قَالَ أَيْ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي الحَرُّ شَدِيدٌ وَلَا آمَنُ عَلَيْكَ مِثْلَ ٱلَّذِي أَصَابَكَ فَأْذَنْ لِي أَنْ أَحْمِلَ مَعَكَ قِرْبَةً مِنْ مَآءٍ عَلَى عُنُقِي فَأَسْعَى بِهَا مَعَكَ فَكُلَّمَا عَطِشْتَ سَقَيْتُكَ صَحْنًا وَغَنَّيْتَنِي صَوْتًا قَالَ قُلْتُ ذَلِكَ لَكَ فَوَٱللَّهِ مَا فَارَقَنِي يَسْقِينِي وَأُغَنِّيهِ حَتَّى بَلَغْتُ ٱلْمَنْزِلَ

نَسَخْتُ مِنْ كِتَابِ جَعْفَرِ بْنِ قُدَامَةَ بِخَطِّهِ حَدَّثَنِي حَمَّادُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ٱلزُّبَيْرِيِّ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ كَانَ مَعْبَدٌ خَارِجًا إِلَى مَكَّةَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ فَسَمِعَ فِي طَرِيقِهِ غِنَآءً فِي بَطْنِ مَرٍّ فَقَصَدَ ٱلْمَوْضِعَ فَإِذَا رَجُلٌ جَالِسٌ عَلَى حَرْفِ بِرْكَةٍ فَارِقٌ شَعْرُهُ حَسَنُ ٱلْوَجْهِ عَلَيْهِ دُرَّاعَةٌ قَدْ صَبَغَهَا بِزَعْفَرَانٍ وَإِذَا هُوَ يَتَغَنَّى

حَنَّ قَلْبِي مِنْ بَعْدِ مَا قَدْ أَنَابَا ‏ ‏ وَدَعَا ٱلْهَمَّ شَجْوُهُ فَأَجَابَا

فَٱسْتَثَارَ المَنْسِيَّ مِنْ لَوْعَةِ الحُـ ‏ ‏ ـبِّ وَأَبْدَى ٱلْهُمُومَ وَٱلْأَوْصَابَا

ذَاكَ مِنْ مَنْزِلٍ لِسَلْمَى خَلَآءٍ ‏ ‏ لَابِسٍ مِنْ خَلَآئِهِ جِلْبَابَا

قِفْتُ فِيهِ وَقُلْتُ لِلرَّكْبِ عُوجُوا ‏ ‏ طَمَعًا أَنْ يَرُدَّ رَبْعٌ جَوَابَا

ٱلْـقَصْرُ فَـٱلنَّخْلُ فَـٱلْجَمَّـآءِ بَيْنَهُمَا   أَشْهَى إِلَى ٱلْقَلْبِ مِنْ أَبْوَابِ جَيْرُونِ

وَإِذَا ٱلْغُلَامُ مَعْبَدٌ فَلَمَّا سَمِعَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ وَٱلْغَرِيضُ مَعْبَدًا مَالَا إِلَيْهِ وَٱسْتَعَادَاهُ فَأَعَادَ ٱلصَّوْتَ فَسَمِعَا شَيْـًٔا لَمْ يَسْمَعَا مِثْلَهُ قَطُّ فَأَقْبَلَ أَحَدُهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ فَقَالَ هَلْ سَمِعْتَ كَٱلْيَوْمِ قَطُّ قَالَ لَا وَٱللّٰهِ فَمَا رَأْيُكَ قَالَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ هٰذَا غِنَآءُ غُلَامٍ يَتَصَيَّدُ ٱلطَّيْرَ فَكَيْفَ بِمَنْ فِي ٱلْجَوْبَةِ يَعْنِي ٱلْمَدِينَةَ أَمَّا أَنَا فَثَكِلَتْهُ وَالِدَتُهُ إِنْ لَمْ أَرْجِعْ فَكَرَّا رَاجِعِينَ

قَالَ وَقَالَ مَعْبَدٌ قَدِمْتُ مَكَّةَ فَذَهَبَ بِي بَعْضُ ٱلْقُرَشِيِّينَ إِلَى ٱلْغَرِيضِ فَدَخَلْنَا عَلَيْهِ وَهُوَ مُتَصَبِّحٌ فَٱنْتَبَهَ مِنْ صُبْحَتِهِ فَقَعَدَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ ٱلْقُرَشِيُّ وَسَأَلَهُ فَقَالَ لَهُ هٰذَا مَعْبَدٌ قَدْ أَتَيْتُكَ بِهِ وَأَنَا أُحِبُّ أَنْ تَسْمَعَ مِنْهُ قَالَ هَاتِ فَغَنَّيْتُهُ أَصْوَاتًا فَقَالَ بِمِدْرًى مَعَهُ فِي رَأْسِهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّكَ يَا مَعْبَدُ لَمَلِيحُ ٱلْغِنَـآءِ قال فَأَحْفَظَنِي ذٰلِكَ فَجَثَوْتُ عَلَى رُكْبَتَيَّ ثُمَّ غَنَّيْتُهُ مِنْ صَنْعَتِي عِشْرِينَ صَوْتًا لَمْ يُسْمَعْ بِمِثْلِهَا قَطُّ وَهُوَ مُطْرِقٌ وَآجِمٌ قَدْ تَغَيَّرَ لَوْنُهُ حَسَدًا وَخَجَلًا

قَالَ إِسْحَاقُ وَأُخْبِرْتُ عَنْ حَكَمٍ ٱلْوَادِي قَالَ كُنْتُ أَنَا وَجَمَاعَةٌ مِنَ ٱلْمُغَنِّينَ نَخْتَلِفُ إِلَى مَعْبَدٍ وَنَأْخُذُ عَنْهُ وَنَتَعَلَّمُ مِنْهُ فَغَنَّانَا يَوْمًا صَوْتًا صَنَعَهُ بِهِ فَأُعْجِبَ بِهِ وَهُوَ

ٱلْـقَصْرُ فَـٱلنَّخْلُ فَـٱلْجَمَّـآءِ بَيْنَهُمَا

فَٱسْتَحْسَنَّاهُ وَعَجِبْنَا بِهِ وَكُنْتُ فِي ذٰلِكَ ٱلْيَوْمِ أَوَّلَ مَنْ أَخَذَ وَٱسْتَحْسَنَهُ مِنِّي وَأَعْجَبَتْنِي نَفْسِي فَلَمَّا ٱنْصَرَفْتُ مِنْ عِنْدِ مَعْبَدٍ عَمِلْتُ فِيهِ لَحْنًا آخَرَ وَبَكَرْتُ عَلَى مَعْبَدٍ مَعَ أَصْحَابِي وَأَنَا مُعْجَبٌ بِلَحْنِي فَلَمَّا تَغَنَّيْنَا أَصْوَاتًا قُلْتُ له إِنِّي قَدْ عَمِلْتُ بَعْدَكَ فِي ٱلشِّعْرِ ٱلَّذِي غَنَّيْنَا فِيهِ لَحْنًا وَٱنْدَفَعْتُ فَغَنَّيْتُهُ صَوْتِي فَوَجَمَ مَعْبَدٌ سَاعَةً يَتَعَجَّبُ مِنِّي ثُمَّ قَالَ كُنْتَ أَمْسِ أَرْجَى مِنِّي لَكَ ٱلْيَوْمَ وَأَنْتَ ٱلْيَوْمَ عِنْدِي أَبْعَدُ مِنَ ٱلْفَلَاحِ قَالَ حَكَمٌ فَأُنْسِيتُ يَعْلَمُ ٱللّٰهُ صَوْتِي ذٰلِكَ مِنْ تِلْكَ ٱلسَّاعَةِ فَمَا ذَكَرْتُهُ إِلَى وَقْتِي هٰذَا

قَالَ إِسْحَاقُ وَقَالَ مَعْبَدٌ بَعَثَ إِلَيَّ بَعْضُ أُمَرَآءِ ٱلْحِجَازِ وَقَدْ كَانَ جُمِعَ لَهُ ٱلْحَرَمَانِ أَنِ ٱشْخَصْ إِلَى مَكَّةَ فَشَخَصْتُ إِلَى مَكَّةَ قَالَ فَتَقَدَّمْتُ غُلَامِي فِي بَعْضِ تِلْكَ ٱلْأَيَّامِ وَٱشْتَدَّ

رَجَعَ الخَبَرُ إِلَى مَعْبَدٍ

أَخْبَرَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ يُونُسَ قَالَ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ عَنْ يُونُسَ ٱلْكَاتِبِ قَالَ أَقْبَلْتُ مِنْ عِنْدِ مَعْبَدٍ فَلَقِيَنِي ٱبْنُ مُحْرِزٍ بِبُطْحَانَ فقال مِنْ أَيْنَ أَقْبَلْتَ فَقُلْتُ مِنْ عِنْدِ أَبِي عَبَّادٍ فقال مَا أَخَذتَ عَنْهُ قال غَنَّى صَوْتًا فَأَخَذتُهُ قال وَمَا هُوَ فَقُلْتُ

مَا ذَا تَأَمَّلَ وَاقِفٌ جَمَلًا فِي رَبْعِ دَارٍ عَابَهُ قِدَمُهْ

وَٱلشِّعْرُ لِخَالِدِ بْنِ ٱلْمُهَاجِرِ بْنِ خَالِدِ بْنِ ٱلْوَلِيدِ فَقَالَ لِي ٱدْخُلْ مَعِي دَارَ ٱبْنِ هَرْمَةَ فَأَلْقِهِ عَلَيَّ فَدَخَلْتُ مَعَهُ فَمَا زِلْتُ أَرُدُّهُ عَلَيْهِ حَتَّى غَنَّاهُ ثُمَّ قَالَ ٱرْجِعْ مَعِي إِلَى أَبِي عَبَّادٍ فَرَجَعْنَا فَسَمِعَهُ مِنْهُ ثُمَّ لَمْ نَفْتَرِقْ حَتَّى صَنَعَ فِيهِ ٱبْنُ مُحْرِزٍ لَحْنًا آخَرَ

نِسْبَةُ هَذَا ٱلصَّوْتِ

صَوْتٌ

مَا ذَا تَأَمَّلَ وَاقِفٌ جَمَلًا بِمَحَلِّ حَيٍّ عَابَهُ قِدَمُهْ

أَقْوَى وَأَقْفَرَ غَيْرَ مُنْتَصِفٍ لَبِدِ ٱلرَّمَادَةِ نَاصِعٍ حُمَمُهْ

غَنَّاهُ مَعْبَدٌ وَلَحْنُهُ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى وَفِيهِ خَفِيفُ ثَقِيلٍ أَوَّلَ بِٱلْوُسْطَى يُنْسَبُ إِلَى ٱلْغَرِيضِ وَإِلَى ٱبْنِ مُحْرِزٍ وَذَكَرَ عَمْرُو بْنُ بَانَةَ أَنَّ ٱلثَّقِيلَ ٱلْأَوَّلَ لِلْغَرِيضِ وَذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّ فِيهِ لِمَالِكٍ ثَانِيَ ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى وَفِيهِ رَمَلٌ بِٱلْوُسْطَى يُنْسَبُ إِلَى سَائِبِ خَاثِرٍ وَذَكَرَ حَبَشٌ أَنَّهُ لِإِسْحَاقَ

أَخْبَرَنِي الحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى قال نَسَخْتُ مِنْ كِتَابِ حَمَّادٍ قَالَ أَبِي قَالَ ٱبْنُ ٱلْكَلْبِيِّ قَدِمَ ٱبْنُ سُرَيْجٍ وَٱلْغَرِيضُ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ يَتَعَرَّضَانِ لِمَعْرُوفِ أَهْلِهَا وَيَزُورَانِ مَنْ بِهَا مِنْ صَدِيقٍ لَهُمَا مِنْ قُرَيْشٍ وَغَيْرِهِمْ فَلَمَّا شَارَفَاهَا قَدَّمَا ثَقَلَهُمَا لِيَرْتَادَا مَنْزِلًا حَتَّى إِذَا كَانَا بِٱلْمَغْسَلَةِ وَهِيَ جَبَّانَةٌ عَلَى طَرَفِ أَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ يُغْسَلُ فِيهَا ٱلثِّيَابُ إِذَا هُمَا بِغُلَامٍ مُلْتَحِفٍ بِإِزَارٍ وَطَرَفَهُ عَلَى رَأْسِهِ بِيَدِهِ حِبَالَةٌ يَتَصَيَّدُ بِهَا ٱلطَّيْرَ وَهُوَ يَتَغَنَّى

جُلُوسًا مَعَ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ إِنْسَانٌ لِمَالِكٍ أَنْشُدُكَ ٱللّٰهَ أَأَنْتَ أَحْسَنُ غِنَآءً أَمْ مَعْبَدٌ فَقَالَ مَالِكٌ وَٱللّٰهِ مَا بَلَغْتُ شِرَاكَهُ قَطُّ وَٱللّٰهِ لَوْ لَمْ يُغَنِّ مَعْبَدٌ إِلَّا قَوْلَهُ

لَعَمْرُ أَبِيهَا لَا تَقُولُ حَلِيلَتِي ... أَلَا فَرَّ عَنِّي مَالِكُ بْنُ أَبِي كَعْبِ
وَهُمْ يَضْرِبُونَ ٱلْكَبْشَ تَبْرُقُ بِيضُهُ ... تَرَى حَوْلَهُ ٱلْأَبْطَالَ فِي حَلَقٍ شُهْبِ

لَكَانَ حَسْبُهُ قَالَ وَكَانَ مَالِكٌ إِذَا غَنَّى غِنَآءَ مَعْبَدٍ يُخَفِّفُ مِنْهُ ثُمَّ يَقُولُ أَطَالَ ٱلشِّعْرَ مَعْبَدٌ وَمَطَّطَهُ وَحَذَفْتُهُ أَنَا وَتَمَامُ هَذَا ٱلصَّوْتِ

صَوْتٌ مِنْ غَيْرِ ٱلْمِائَةِ

لَعَمْرُ أَبِيهَا لَا تَقُولُ حَلِيلَتِي ... أَلَا فَرَّ عَنِّي مَالِكُ بْنُ أَبِي كَعْبِ
وَهُمْ يَضْرِبُونَ ٱلْكَبْشَ تَبْرُقُ بِيضُهُ ... تَرَى حَوْلَهُ ٱلْأَبْطَالَ فِي حَلَقٍ شُهْبِ
إِذَا أَنْفَدُوا ٱلزِّقَّ ٱلرَّوِيَّ وَصُرِّعُوا ... نَشَاوَى فَلَمْ أَقْطَعْ بِقَوْلِي لَهُمْ حَسْبِي
بَعَثْتُ إِلَى حَانُوتِهَا فَسَبَأْتُهَا ... بِغَيْرِ مِكَاسٍ فِي ٱلسَّوَامِ وَلَا غَصْبِ

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلطَّوِيلِ ٱلشِّعْرُ لِمَالِكِ بْنِ أَبِي كَعْبِ بْنِ ٱلْقَيْنِ ٱلْخَزْرَجِيِّ أَحَدِ بَنِي سَلِمَةَ هَكَذَا ذَكَرَ إِسْحَاقُ وَغَيْرُهُ يَذْكُرُ أَنَّهُ مِنْ مُرَادٍ وَلِهَذَا ٱلشِّعْرِ خَبَرٌ طَوِيلٌ يُذْكَرُ بَعْدَ هَذَا وَٱلْغِنَآءُ فِي ٱلْبَيْتَيْنِ لِمَعْبَدٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَنْ يَنْسِبُهُ إِلَى ٱبْنِ سُرَيْجٍ ۞ وَلِمَالِكٍ فِي ٱلثَّالِثِ وَٱلرَّابِعِ مِنَ ٱلْأَبْيَاتِ لَحْنٌ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ عَنْ إِسْحَاقَ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَنْ يَنْسِبُ هَذَا ٱللَّحْنَ إِلَى مَعْبَدٍ وَيَقُولُ أَنَّ مَالِكًا أَخَذَ لَحْنَهُ فِيهِ فَحَذَفَ بَعْضَ نَغَمِهِ وَٱنْتَحَلَهُ وَأَنَّ ٱللَّحْنَ لِمَعْبَدٍ فِي ٱلْأَبْيَاتِ ٱلْأَرْبَعَةِ ۞ وَقَدْ ذُكِرَ أَنَّ هَذَا ٱلشِّعْرَ لِرَجُلٍ مِنْ مُرَادٍ وَرُوِيَ لَهُ فِيهِ حَدِيثٌ طَوِيلٌ وَقَدْ أُخْرِجُ خَبَرُهُ فِي ذَلِكَ وَخَبَرُ مَالِكِ بْنِ أَبِي ٱلْخَزْرَجِيِّ أَبِي كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ صَاحِبِ رَسُولِ ٱللّٰهِ ص فِي مَوْضِعٍ آخَرَ أُفْرِدَ لَهُ إِذْ كَانَتْ لَهُ أَخْبَارٌ كَثِيرَةٌ وَلِأَهْلِهِ لَا يَصْلُحُ أَنْ تُذْكَرَ هَاهُنَا

أَخْبَرَنِى الحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى قال نَسَخْتُ مِنْ كِتَابِ حَمَّادٍ قَرَأْتُ عَلَى أَبِي أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ سَلاَمٍ قال حَدَّثَنِي جَرِيرٌ قال قَالَ مَعْبَدٌ قَدِمْتُ مَكَّةَ فَقِيلَ لِي أَنَّ ٱبْنَ صَفْوَانَ قَدْ سَبَّقَ بَيْنَ ٱلْمُغَنِّينَ جَايِزَةً فَأَتَيْتُ بَابَهُ فَطَلَبْتُ ٱلدُّخُولَ فَقَالَ لِي آذِنُهُ قَدْ تَقَدَّمَ أَنْ لا آذَنَ لِأَحَدٍ وَلَا أُوذِنَهُ بِهِ قال فَقُلْتُ فَدَعْنِي أَدْنُ مِنَ ٱلْبَابِ فَأُغَنِّيَ صَوْتًا قال أَمَّا هَذَا فَنَعَمْ فَدَنَوْتُ مِنَ ٱلْبَابِ فَغَنَّيْتُ فَقَالُوا مَعْبَدٌ وَفَتَحُوا ٱلْبَابَ وَأَخَذْتُ الجَايِزَةَ يَوْمَئِذٍ

أَخْبَرَنِى الحُسَيْنُ قال نَسَخْتُ مِنْ كِتَابِ حَمَّادٍ قال أَبِي وَذَكَرَ عَوْدَكُ وَهُوَ الحَسَنُ بْنُ عُتْبَةَ ٱللَّهَبِيُّ أَنَّ الوَلِيدَ بْنَ يَزِيدَ كَانَ يَقُولُ مَا أَقْدِرُ عَلَى الحَجِّ فَقِيلَ لَهُ وَكَيْفَ قال يَسْتَقْبِلُنِي أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ بِصَوْتَيْ مَعْبَدٍ

ٱلْقَصْرُ فَٱلنَّخْلُ فَٱلْجَمَّآءُ بَيْنَهُمَا

وَقُتَيْلَةُ تُغَنِّي لَحْنَهُ فِي

يَوْمَ تُبْدِى لَنَا قُتَيْلَةُ عَنْ جِيـ ـدٍ تَلِيعٍ تَزِينُهُ ٱلأَطْوَاقُ

قَالَ إِسْحَاقُ قِيلَ لِمَعْبَدٍ كَيْفَ تَصْنَعُ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَصُوغَ ٱلْغِنَآءَ قال أَرْتَحِلُ قَعُودِى وَأُوقِعُ بِٱلْقَضِيبِ عَلَى رَحْلِي وَأَتَرَنَّمُ عَلَيْهِ بِٱلشِّعْرِ حَتَّى يَسْتَوِى لِيَ ٱلصَّوْتُ فَقِيلَ لَهُ مَا أَبْيَنَ ذَلِكَ فِى غِنَآئِكَ قَالَ إِسْحَاقُ وَقَالَ مُصْعَبٌ ٱلزُّبَيْرِيُّ قَالَ يَحْيَى بْنُ ٱلزُّبَيْرِ بْنِ عَبَّادِ بْنِ حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ ٱلزُّبَيْرِ حَدَّثَنِي أَبِي قال قَالَ مَعْبَدٌ كُنْتُ غُلَامًا مَمْلُوكًا لِآلِ قَطَنٍ مَوْلَى بَنِي مَخْزُومٍ وَكُنْتُ أَتَلَقَّى ٱلْغَنَمَ بِظَهْرِ الحَرَّةِ وَكَانُوا تُجَّارًا أُعَالِجُ لَهُمُ ٱلتِّجَارَةَ فِى ذَلِكَ فَآتِي صَخْرَةً بِالحَرَّةِ مُلْقَاةً بِٱللَّيْلِ فَأَسْتَنِدُ بِهَا فَأَسْمَعُ وَأَنَا نَائِمٌ صَوْتًا يَجْرِى فِى مَسَامِعِي فَأَقُومُ مِنَ ٱلنَّوْمِ فَأَحْكِيهِ فَهَذَا كَانَ مَبْدَأَ غِنَآئِي

أَخْبَرَنِى الحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى قال نَسَخْتُ مِنْ كِتَابِ حَمَّادٍ قَالَ أَبِي قَالَ مُحَمَّدٌ ٱلدَّوْسِيُّ عَنْ أَبِيهِ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ سَعِيدٍ ٱلدَّوْسِيِّ عَنِ ٱلرَّبِيعِ عَنْ أَبِي ٱلْهَيْثَمِ قال كُنَّا

ٱلْمُغَنِّينَ وَإِمَامُ أَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ فِى ٱلْغِنَآءِ وَأَخَذَ عَنْ سَايِبِ خَاثِرٍ وَنَشِيطٍ مَوْلَى عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ جَعْفَرٍ وَعَنْ جَمِيلَةَ مَوْلَاةِ بَهْزٍ بَطْنٍ مِنْ سُلَيْمٍ وَكَانَ زَوْجُهَا مَوْلًى لِبَنِي حَارِثِ بْنِ ٱلْخَزْرَجِ فَقِيلَ لَهَا مَوْلَاةُ ٱلْأَنْصَارِ لِذٰلِكَ وَفِى مَعْبَدٍ يَقُولُ ٱلشَّاعِرُ

أَجَادَ طُوَيْسٌ وَٱلسُّرَيْجِيُّ بَعْدَهُ   وَمَا قَصَبَاتُ ٱلسَّبْقِ إِلَّا لِمَعْبَدِ

قَالَ إِسْحَاقُ قَالَ ٱبْنُ ٱلْكَلْبِيِّ عَنْ أَبِيهِ كَانَ ٱبْنُ أَبِي عَتِيقٍ خَرَجَ إِلَى مَكَّةَ فَجَآءَ مَعَهُ ٱبْنُ سُرَيْجٍ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ فَأَسْمَعَهُ غِنَآءَ مَعْبَدٍ وَهُوَ غُلَامٌ وَذٰلِكَ فِى أَيَّامِ مُسْلِمِ بْنِ عُقْبَةَ ٱلْمَدَنِيِّ وَقَالُوا مَا تَقُولُ فِيهِ فَقَالَ إِنْ عَاشَ كَانَ مُغَنِّيَ بِلَادِهِ ۞ وَلِمَعْبَدٍ صَنْعَةٌ لَمْ يَسْبِقْهُ إِلَيْهَا مَنْ تَقَدَّمَ وَلَا زَادَ عَلَيْهِ فِيهَا مَنْ تَأَخَّرَ وَكَانَتْ صِنَاعَتُهُ ٱلتِّجَارَةَ فِى أَكْثَرِ أَيَّامِ رِقِّهِ وَرُبَّمَا رَعَى ٱلْغَنَمَ لِمَوَالِيهِ وَهُوَ مَعَ ذٰلِكَ يَخْتَلِفُ إِلَى نَشِيطٍ ٱلْفَارِسِيِّ وَسَايِبِ خَاثِرٍ مَوْلَى عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ جَعْفَرٍ حَتَّى ٱشْتَهَرَ بِالْحِذْقِ وَحُسْنِ ٱلْغِنَآءِ وَطِيبِ ٱلصَّوْتِ وَصَنْعِ ٱلْأَلْحَانِ فَأَجَادَ وَٱعْتُرِفَ له بِٱلتَّقَدُّمِ عَلَى أَهْلِ عَصْرِهِ

أَخْبَرَنِى الْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى قال قَالَ حَمَّادٌ قَرَأْتُ عَلَى أَبِي قَالَ الْجُمَحِيُّ بَلَغَنِى أَنَّ مَعْبَدًا قَالَ وَٱللّٰهِ لَقَدْ صَنَعْتُ أَلْحَانًا لا يَقْدِرُ شَبْعَانُ مُمْتَلِئٌ وَلَا سَقَّآءٌ يَحْمِلُ قِرْبَةً عَلَى ٱلتَّرَنُّمِ بِهَا وَلَقَدْ صَنَعْتُ أَلْحَانًا لا يَقْدِرُ ٱلْمُتَّكِى أَنْ يَتَرَنَّمَ بِهَا حَتَّى يَقْعُدَ مُسْتَوْفِزًا وَلَا ٱلْقَاعِدُ حَتَّى يَقُومَ قَالَ إِسْحَاقُ وَبَلَغَنِى أَنَّ مَعْبَدًا أَتَى ٱبْنَ سُرَيْجٍ وَٱبْنُ سُرَيْجٍ لا يَعْرِفُهُ فَسَمِعَ مِنْهُ مَا شَآءَ ثُمَّ عَرَضَ نَفْسَهُ عَلَيْهِ وَغَنَّاهُ وقال له كَيْفَ كُنْتَ تَسْمَعُ جُعِلْتُ فِدَاكَ فقال له لَوْ شِئْتَ كُنْتَ كُفِيتَ بِنَفْسِكَ ٱلطَّلَبَ مِنْ غَيْرِكَ قال وَسَمِعْتُ مَنْ لا أُحْصِى مِنْ أَهْلِ ٱلْعِلْمِ بِٱلْغِنَآءِ يَقُولُونَ لَمْ يَكُنْ فِيمَنْ غَنَّى أَحَدٌ أَعْلَمُ بِٱلْغِنَآءِ مِنْ مَعْبَدٍ قال وَحَدَّثَنِي أَيُّوبُ بْنُ عَبَايَةَ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمٍ أَبِي ٱلْعَرَاقِيبِ وَعِنْدَهُ جَارِيَتُهُ عَاتِكَةُ فَتَحَدَّثَ فَذَكَرَ مَعْبَدًا فَقَالَ أَدْرَكْتُهُ يَلْبَسُ ثَوْبَيْنِ مُمَشَّقَيْنِ وَكَانَ إِذَا غَنَّى دَمِلَ مَنْخِرَاهُ فَقَالَتْ عَاتِكَةُ يَا سَيِّدِى أَوَأَدْرَكْتَ مَعْبَدًا قال إِي وَٱللّٰهِ وَأَنْدَمُ مِنْ مَعْبَدٍ قَالَتْ ٱسْتَحْيَيْتُ لَكَ مِنْ هٰذِهِ ٱلْكَبْرَةِ

قَدْ لَعَمْرِى بِتُّ لَيْلِى   كَأَخِى ٱلدَّآءِ ٱلْوَجِيعِ
وَنَجِىُّ ٱلْهَمِّ مِنِّى   بَاتَ أَدْنَى مِنْ ضَجِيعِ
كُلَّمَا أَبْصَرْتُ رَبْعًا   خَالِيًا فَاضَتْ دُمُوعِى
قَدْ خَلَا مِنْ سَيِّدٍ كَا   نَ لَنَا غَيْرِ مُضِيعِ
لَا تَلُمْنَا إِنْ خَشَعْنَا   أَوْ هَمَمْنَا بِخُشُوعِ

قَالَ كَرْدَمٌ وَكَانَ يَزِيدُ أَمَرَ أَبِى أَنْ يُعَلِّمَهَا هَذَا ٱلصَّوْتَ فَعَلَّمَهَا إِيَّاهُ فَنَدَبَتْهُ بِهِ يَوْمَئِذٍ قال فَلَقَدْ رَأَيْتُ ٱلْوَلِيدَ بْنَ يَزِيدَ وَٱلْغَمْرَ أَخَاهُ مُتَجَرِّدَيْنِ فِى قَمِيصَيْنِ وَرِدَآءَيْنِ يَمْشِيَانِ بَيْنَ يَدَىْ سَرِيرِهِ حَتَّى أُخْرِجَ مِنْ دَارِ ٱلْوَلِيدِ لِأَنَّهُ تَوَلَّى أَمْرَهُ وَأَخْرَجَهُ مِنْ دَارِهِ إِلَى مَوْضِعِ قَبْرِهِ فَأَمَّا نِسْبَةُ هَذَا ٱلصَّوْتِ فَإِنَّ ٱلشِّعْرَ لِلْأَحْوَصِ وَٱلْغِنَآءِ لِمَعْبَدٍ ذَكَرَهُ يُونُسُ وَلَمْ يُجَنِّسْهُ وَذَكَرَ ٱلْهِشَامِىُّ أَنَّهُ ثَانِى ثَقِيلٍ بِٱلْوُسْطَى وَفِيهِ لِحَبَابَةَ خَفِيفُ ثَقِيلٍ وَلِٱبْنِ ٱلْمَكِّيِّ ثَقِيلٌ أَوَّلُ نَشِيدٌ وَفِيهِ لِسَلَامَةَ ٱلْقَسِّ عَنْ إِسْحَاقَ

لَحْنٌ مِنَ ٱلْقَدْرِ ٱلْأَوْسَطِ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ بِٱلْوُسْطَى فِى مَجْرَاهَا

أَخْبَرَنِى ٱلْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ قال قَالَ أَبُو عُبَيْدَةَ ذَكَرَ مَوْلًى لِآلِ ٱلزُّبَيْرِ وَكَانَ مُنْقَطِعًا إِلَى جَعْفَرٍ وَمُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ بْنِ عَلِيٍّ أَنَّ مَعْبَدًا عَاشَ حَتَّى كَبِرَ وَٱنْقَطَعَ صَوْتُهُ فَدَعَاهُ رَجُلٌ مِنْ وُلْدِ عُثْمَانَ فَلَمَّا غَنَّى ٱلشَّيْخُ لَمْ يَطْرَبِ ٱلْقَوْمُ وَكَانَ فِيهِمْ فِتْيَانٌ مِنْ وُلْدِ أَسِيدِ بْنِ أَبِى ٱلْعِيصِ فَضَحِكُوا مِنْهُ وَهَزِئُوا بِهِ فَأَنْشَأَ يُغَنِّى

فَخَرْتُمْ قُرَيْشًا بِٱلْفِرَارِ وَأَنْتُمُ   تُمِدُّونَ سُودَانَ غِلَاظَ ٱلْمَنَاكِبِ
فَأَمَّا ٱلْقِتَالُ لَا قِتَالَ لَدَيْكُمُ   وَلَكِنَّ سِرًّا فِى عِرَاضِ ٱلْمَوَاكِبِ

وَهَذَا شِعْرٌ هُجُوا بِهِ قَدِيمًا فَقَامُوا إِلَيْهِ لِيَتَنَاوَلُوهُ فَمَنَعَهُمُ ٱلْعُثْمَانِىُّ مِنْ ذَلِكَ وقال ضَحِكْتُمْ مِنْهُ حَتَّى إِذَا أَحْفَظْتُمُوهُ أَرَدْتُمْ أَنْ تَتَنَاوَلُوهُ لَا وَٱللّٰهِ لَا يَكُونُ ذَلِكَ ۞ قَالَ إِسْحَاقُ فَحَدَّثَنِى ٱبْنُ سَلَّامٍ قال أَخْبَرَنِى مَنْ رَآهُ عَلَى هَذِهِ ٱلْحَالِ فقال له أَصِرْتَ إِلَى مَا أَرَى فَأَشَارَ إِلَى حَلْقِهِ وَقَالَ إِنَّمَا كَانَ هَذَا فَلَمَّا ذَهَبَ ذَهَبَ كُلُّ شَىْءٍ قَالَ إِسْحَاقُ كَانَ مَعْبَدٌ مِنْ أَحْسَنِ ٱلنَّاسِ غِنَآءً وَأَجْوَدِهِمْ صَنْعَةً وَأَحْسَنِهِمْ خُلُقًا وَهُوَ فَحْلُ

ذكر معبد وبعض أخباره

هو معبد بن وهب وقيل ابن قطن مولى ابن قطن وقيل ابن قطر مولى العاصى بن وابصة المخزومى وقيل بل مولى معاوية بن أبى سفيان

أخبرنى الحرمى بن أبى العلاء قال حدّثنا الزبير بن بكّار قال حدّثنى عبد الرحمن بن عبد الله الزهرى قال معبد المغنّى ابن وهب مولى عبد الرحمن بن قطن وأخبرنى الحسن بن يحيى عن حمّاد عن أبيه قال قال ابن الكلبى معبد بن قطر والقطريّون موالى معاوية بن أبى سفيان وأخبرنى إسماعيل بن يونس قال حدّثنا عمر بن شبّة قال حدّثنا أبو غسّان قال معبد بن وهب مولى ابن قطن وهم موالى آل وابصة من بنى مخزوم وكان أبوه أسود وكان هو خلاسيًّا مديد القامة أحول وذكر ابن خرداذبة أنّه غنّى فى أوّل أيّام بنى أميّة وأدرك دولة بنى العبّاس وقد أصابه الفالج وارتعش وبطل فكان إذا غنّى يضحك به ويهزء به وابن خرداذبة قليل التصحيح لما يرويه ويضمّنه كتبه والصحيح أنّ معبدًا فى أيّام الوليد بن يزيد بدمشق وهو عنده وقد قيل أنّه كان أصابه الفالج قبل موته وارتعش وبطل صوته فأمّا إدراكه دولة بنى العبّاس فلم يروه أحد سوى ابن خرداذبة ولا قاله ولا رواه عن أحد وإنّما جاء به مجازفة

أخبرنى محمّد بن العبّاس اليزيدى قال حدّثنا عمر بن شبّة قال حدّثنا أيّوب بن عمر أبو سلمة المدينى قال حدّثنا عبد الله بن عمران بن أبى فروة قال حدّثنى كردم بن معبد المغنّى مولى ابن قطن قال مات أبى وهو فى عسكر الوليد بن يزيد وأنا معه فنظرت حين أخرج نعشه إلى سلامة القسّ جارية يزيد بن عبد الملك وقد أضرب الناس عنه ينظرون إليها وهى آخذة بعمود السرير وهى تندب أبى وتقول

فَلَيْسَ إِلَى زِيَارَتِهَا سَبِيلٌ   وَلَا حَتَّى ٱلْقِيَامَةِ مِنْ تَلَاقِ
وَعَلَّ ٱللَّهَ يُرْجِعُهَا إِلَيْنَا   بِمَوْتٍ مِنْ حَلِيلٍ أَوْ طَلَاقِ
فَأُرْجَعُ سَامِيًا وَتَقَرُّ عَيْنِي   وَيُجْمَعُ شَمْلُنَا بَعْدَ ٱفْتِرَاقِ

أَخْبَرَنِي عَمِّي وَمُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِيْنَ قَالَا حَدَّثَنَا الحَسَنُ بْنُ عَلِيلٍ ٱلْعَنَزِيُّ قال حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَسَّانٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ قال ٱسْتَعْمَلَ مُعَاوِيَةُ سَعِيدَ بْنَ عُثْمَانَ عَلَى خُرَاسَانَ فَلَمَّا عَزَلَهُ قَدِمَ ٱلْمَدِينَةَ بِمَالٍ وَسِلَاحٍ وَثَلَاثِينَ عَبْدًا مِنَ ٱلسُّغْدِ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَبْنُوا له دَارًا فَبَيْنَا هو جَالِسٌ فِيهَا وَمَعَهُ ٱبْنُ سَيْحَانَ وَٱبْنُ زَنْبَةَ وَخَالِدُ بْنُ عُقْبَةَ وَأَبُو قَطِيفَةَ إِذْ تَوَامَرُوا بَيْنَهُمْ فَقَتَلُوهُ فَقَالَ أَبُو قَطِيفَةَ يَرْثِيهِ وَقِيلَ أَنَّهَا لِخَالِدِ بْنِ عُقْبَةَ

يَا عَيْنُ جُودِي بِدَمْعٍ مِنْكِ تَهْتَانَا   وَٱبْكِي سَعِيدَ بْنَ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَا
بَانَ ٱبْنُ زَنْبَةَ لَمْ تَصْدُقْ مَوَدَّتُهُ   وَفَرَّ عَنْهُ ٱبْنُ أَرْطَاةَ بْنِ سَيْحَانَا

يَقُولُ لَهُ سَعِيدٌ خُذْ مَا شِئْتَ فِي أَمَانَتِي فَيَأْخُذُ عَشَرَةَ آلَافٍ لَوْ أَخَذَ مِائَةَ أَلْفٍ لَأَدَّيْتُهَا عَنْهُ

أَخْبَرَنِي عَمِّي قَالَ حَدَّثَنَا ٱلْكِرَانِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي ٱلْعُمَرِيُّ عَنِ ٱبْنِ ٱلْكَلْبِيِّ قَالَ قَالَ أَبُو قَطِيفَةَ وَكَانَتْ أُمُّهُ وَأُمُّ خَالِدِ بْنِ ٱلْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَةَ عَمَّةِ أَرْوَى بِنْتُ أَبِي عَقِيلِ بْنِ مَسْعُودِ بْنِ عَمْرِو بْنِ مُعَتِّبٍ

أَنَا ٱبْنُ أَبِي مُعَيْطٍ حِينَ أَنْمِي ... لِأَكْرَمِ ضِئْضِئٍ وَأَعَزِّ جِيلِ
فَأَصْلِي لِلْعَقَائِلِ مِنْ قُصَيٍّ ... وَمَخْزُومٍ فَمَا أَنَا بِٱلضَّئِيلِ
وَأَرْوَى مِنْ كُرَيْزٍ قَدْ نَمَتْنِي ... وَأَرْوَى ٱلْخَيْرِ بِنْتُ أَبِي عَقِيلِ
كِلَا ٱلْحَيَّيْنِ مِنْ هٰذَا وَهٰذَا ... لَعَمْرُ أَبِيكَ فِي ٱلشَّرَفِ ٱلطَّوِيلِ
فَعَدِّدْ مِثْلَهُنَّ أَبَا ذُبَابٍ ... لِيَعْلَمَ مَا تَقُولُ ذَوُوا ٱلْعُقُولِ
فَمَا ٱلزَّرْقَاءُ لِي أُمًّا فَأُخْزَى ... وَلَا لِي فِي ٱلْأَزَارِقِ مِنْ وَسِيلِ

قَالَ يَعْنِي بِأَبِي ٱلذُّبَابِ عَبْدَ ٱلْمَلِكِ وَٱلزَّرْقَاءُ إِحْدَى أُمَّهَاتِهِ مِنْ كِنْدَةَ وَكَانَ يُعَيَّرُ بِهَا

أَخْبَرَنَا ٱلْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ زَكَرِيَّاءَ قَالَ حَدَّثَنَا قَعْنَبُ بْنُ ٱلْمُحْرِزِ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلْمَدَائِنِيُّ قَالَ بَلَغَ أَبَا قَطِيفَةَ أَنَّ عَبْدَ ٱلْمَلِكِ بْنَ مَرْوَانَ يَنْتَقِصُهُ فَقَالَ

نُبِّئْتُ أَنِ ٱبْنَ ٱلْقَلَمَّسِ عَابَنِي ... وَمَنْ ذَا مِنَ ٱلنَّاسِ ٱلْبَرِيُّ ٱلْمُسَلَّمْ
مَنَ ٱنْتُمْ مَنَ ٱنْتُمْ خَبِّرُونَا مَنَ ٱنْتُمْ ... فَقَدْ جُعِلَتْ أَشْيَاءُ تَبْدُو وَتُكْتَمْ

فَبَلَغَ ذٰلِكَ عَبْدَ ٱلْمَلِكِ فَقَالَ مَا ظَنَنْتُ أَنَّا نُجْهَلُ وَٱللّٰهِ لَوْلَا رِعَايَتِي لِحُرْمَتِهِ لَأُلْحِقَنَّهُ بِمَا يَعْلَمُ وَلَقَطَعْتُ جِلْدَهُ بِٱلسِّيَاطِ

أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ جَحْظَةُ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ٱلْعُتْبِيِّ قَالَ طَلَّقَ أَبُو قَطِيفَةَ ٱمْرَأَتَهُ فَتَزَوَّجَهَا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْعِرَاقِ ثُمَّ نَدِمَ بَعْدَ أَنْ دَخَلَ بِهَا ٱلرَّجُلُ وَصَارَتْ لَهُ فَقَالَ

فَيَا أَسَفًا لِفُرْقَةِ أُمِّ عَمْرٍو ... وَرِحْلَتِهَا أَهْلِهَا نَحْوَ ٱلْعِرَاقِ

نَعَاهُ لِمُعَاوِيَةَ فَتَوَجَّعَ وَتَرَحَّمَ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ هَلْ تَرَكَ دَيْنًا قال نَعَمْ ثَلَاثُ مِايَةِ أَلْفٍ قال هِيَ عَلَيَّ قال قَدْ ظَنَّ ذَلِكَ وَأَمَرَنِي أَنْ لَا أَقْبَلَهُ مِنْكَ وَأَنْ أَعْرِضَ عَلَيْكَ بَعْضَ مَالِهِ فَتَبْتَاعَهُ فَيَكُونَ قَضَآءَ دَيْنِهِ مِنْهُ قال فَٱعْرِضْ عَلَيَّ قال قَصْرَهُ بِٱلْعَرْصَةِ قال قَدْ أَخَذْتُهُ بِدَيْنِهِ قال هُوَ لَكَ عَلَى أَنْ تَحْمِلَهَا إِلَى ٱلْمَدِينَةِ وَتَجْعَلَهَا بِٱلْوَافِيَةِ قال نَعَمْ فَحَمَلَهَا له إِلَى ٱلْمَدِينَةِ وَفَرَّقَهَا فِي غُرَمَآئِهِ وَكَانَ أَكْثَرُهَا عِدَاتٍ فَأَتَاهُ شَابٌّ مِنْ قُرَيْشٍ بِصَكٍّ فِيهِ عِشْرُونَ أَلْفَ دِرْهَمٍ بِشَهَادَةِ سَعِيدٍ عَلَى نَفْسِهِ وَشَهَادَةِ مَوْلًى لَهُ عَلَيْهِ فَأَرْسَلَ إِلَى ٱلْمَوْلَى فَأَقْرَأَهُ ٱلصَّكَّ فَلَمَّا قَرَأَهُ بَكَى وَقَالَ نَعَمْ هَذَا خَطُّهُ وَهَذِهِ شَهَادَتِي عَلَيْهِ فَقَالَ له عَمْرٌو مِنْ أَيْنَ يَكُونُ لِهَذَا ٱلْفَتَى عَلَيْهِ عِشْرُونَ أَلْفَ دِرْهَمٍ وَإِنَّمَا هُوَ صُعْلُوكٌ مِنْ صَعَالِيكِ قُرَيْشٍ قال أُخْبِرُكَ عَنْهُ مَرَّ سَعِيدٌ بَعْدَ عَزْلِهِ فَٱعْتَرَضَ له هَذَا ٱلْفَتَى فَمَشَى مَعَهُ حَتَّى صَارَ إِلَى مَنْزِلِهِ فَوَقَفَ لَهُ سَعِيدٌ فَقَالَ له أَلَكَ حَاجَةٌ قال لَا إِلَّا أَنِّي رَأَيْتُكَ تَمْشِي وَحْدَكَ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَصِلَ جَنَاحَكَ فقال ٱيتِنِي بِصَحِيفَةٍ فَأَتَيْتُهُ بِهَذِهِ فَكَتَبَ له عَلَى نَفْسِهِ هَذَا ٱلدَّيْنَ قَالَ إِنَّكَ لَمْ تُصَادِفْ عِنْدَنَا شَيْئًا فَخُذْ هَذَا فَإِذَا جَآءَنَا شَيْءٌ فَأْتِنَا فَقَالَ عَمْرٌو لَا جَرَمَ وَٱللَّهِ لَا يَأْخُذُهَا إِلَّا بِٱلْوَافِيَةِ أَعْطِهِ

إِيَّاهَا فَدَفَعَ إِلَيْهِ عِشْرِينَ أَلْفَ دِرْهَمٍ وَافِيَةٍ

أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ الْجَوْهَرِيُّ قال حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ قال حَدَّثَنَا ٱلصَّلْتُ بْنُ مَسْعُودٍ قال حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ قال حَدَّثَنَا أَبُو هَارُونَ ٱلْمَدَآئِنِيُّ قال كَانَ ٱلرَّجُلُ يَأْتِي سَعِيدَ بْنَ ٱلْعَاصِ يَسْأَلُهُ فَلَا يَكُونُ عِنْدَهُ فَيَقُولُ ما عِنْدِي وَلَكِنْ أَكْتُبُ عَلَيَّ بِهِ فَيَكْتُبُ عَلَيْهِ كِتَابًا فَيَقُولُ أَتَرَوْنِي أَخَذْتُ مِنْهُ ثَمَنَ هَذَا وَلَكِنْ يَجِيءُ فَيَسْأَلُنِي فَيَنْزُو دَمُ وَجْهِهِ فِي وَجْهِي فَأَكْرَهُ أَنْ أَرُدَّهُ فَأَتَاهُ مَوْلًى لِقُرَيْشٍ بِٱبْنِ مَوْلَاةٍ وَهُوَ غُلَامٌ فقال إِنَّ أَبَا هَذَا هَلَكَ وَقَدْ أَرَدْنَا تَزْوِيجَهُ فقال ما عِنْدِي وَلَكِنْ خُذْ فِي أَمَانَتِي فَلَمَّا مَاتَ سَعِيدُ بْنُ ٱلْعَاصِ جَآءَ ٱلرَّجُلُ إِلَى عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ فقال إِنِّي أَتَيْتُ أَبَاكَ بِٱبْنِ فُلَانٍ وَأَخْبَرَهُ ٱلْقِصَّةَ فَقَالَ لَهُ عَمْرٌو فَكَمْ أَخَذْتَ قال عَشَرَةَ آلَافٍ فَأَقْبَلَ عَمْرٌو عَلَى ٱلْقَوْمِ فقال مَنْ رَأَى أَعْجَزَ مِنْ هَذَا

مَـنْ مُـبْـلِـغٌ عَـنِّى ٱلْأَمِيرَ بِأَنَّنِى   أَرِقٌ بِـلَا دَآءٍ سِوَى ٱلْإِنْـعَـاظْ
إِنْ لَمْ تُغِثْنِى خِفْتُ إِثْمَكَ أَوْ أُرَى   فِى ٱلدَّارِ مَحْدُودًا بِـزُرْقِ لِحَاظْ

يَعْنِى دَارَ عُثْمَانَ ٱلَّتِى تُقَامُ فِيهَا ٱلْحُدُودُ فَـٱبْـتَاعَ لَهُ جَارِيَةً بِٱلْكُوفَةِ وَبَعَثَ بِهَا إِلَيْهِ

أَخْبَرَنِى عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ ٱلرَّازِىُّ قال حَدَّثَنَا ٱلْخَزَّازُ عَنِ ٱلْمَدَآئِنِىّ قال كَانَ أَبُو قُطَيْفَةَ مِنْ شُعَرَآءِ قُرَيْشٍ وَكَانَ مِمَّنْ نَـفَاهُ ٱبْنُ ٱلزُّبَـيْرِ مَعَ بَنِى أُمَيَّةَ إِلَى ٱلشَّامِ فَـقَالَ فِى ذَلِكَ

وَمَا أَخْرَجَتْنَا رُغْبَةٌ عَنْ بِلَادِنَا   وَلٰكِنَّـهُ مَا قَدَّرَ ٱللّٰـهُ كَائِنُ
أَحِنُّ إِلَى تِلْكَ ٱلْـوُجُوهِ صَبَابَةً   كَأَنِّى أَسِيرٌ فِى ٱلسَّلَاسِلِ رَاهِنُ

وَكَانَ يَتَحَرَّقُ عَلَى ٱلْمَدِينَةِ فَـأَتَى عَبَّادُ بْنُ زِيَادٍ ذَاتَ يَوْمٍ عَبْدَ ٱلْمَلِكِ فَقَالَ له أَنَّ خَالَهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ ٱلْعِرَاقَيْنِ قَدْ فُتِحَا فَـقَالَ عَبْدُ ٱلْمَلِكِ لِأَبِى قُطَيفَةَ لِمَا يَعْلَمُهُ مِنْ حُبِّهِ ٱلْمَدِينَةَ أَمَا تَسْمَعُ إِلَى ما يَقُولُهُ عَبَّادٌ عَنْ خَالِهِ قَدْ طَابَتْ لَكَ ٱلْآنَ ٱلْمَدِينَةُ فَـقَالَ أَبُو قُطَيفَـةَ

إِنِّى لَأَجْبَنُ مَنْ يَمْشِى عَلَى قَدَمٍ   أَنْ غَرَّنِى مِنْ حَيَاتِى خَالُ عَبَّادِ
أَنْشَا يَقُولُ لَنَا ٱلْمِصْرَانِ قَدْ فُتِحَا   وَدُونَ ذَلِكَ يَـوْمٌ شَـرُّهُ بَادِ

قَالَ وَأَذِنَ لَهُ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ فى ٱلرُّجُوعِ فَرَجَعَ فَمَاتَ فى طَرِيقِهِ

وَأَمَّا خَبَـرُ ٱلْـقَصْرِ ٱلَّذِى تَـقَدَّمَ ذِكْرُهُ وَبَـيْعُهُ مِنْ مُعَاوِيَةَ فَـأَخْبَـرَنِى ٱلْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ قال ذَكَرَ مُصْعَبُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ عُرْوَةَ بْنِ ٱلزُّبَيْرِ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ ٱلْعَاصِ لَمَّا حَضَرَتْهُ ٱلْوَفَاةُ وَهُوَ فى قَصْرِهِ هَذَا قال له ٱبْـنُهُ عَمْرٌو لَوْ نَـزَلْتَ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ فَـقَالَ يَا بُـنَىَّ إِنَّ قَوْمِى لَنْ يَضِنُّوا عَلَىَّ بِأَنْ يَحْمِلُونِى عَلَى رِقَابِهِمْ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ فَإِذَا أَنَا مُتُّ فَـآذِنْهُمْ فَإِذَا وَارَيْتَنِى فَـٱنْطَلِقْ إِلَى مُعَاوِيَةَ فَـٱنْعَنِى له وَٱنْظُرْ فى دَيْنِى وَٱعْلَمْ أَنَّهُ سَيَعْرِضُ عَلَيْكَ قَضَآءَهُ فَـلَا تَـفْعَلْ وَٱعْرِضْ عَلَـيْهِ قَصْرِى هَذَا فَإِنِّى إِنَّمَا ٱتَّخَذْتُهُ نُـزْهَةً وَلَـيْسَ بِمَالٍ فَـلَمَّا مَاتَ آذَنَ به ٱلنَّاسَ فَحَمَلُوهُ مِنْ قَصْرِهِ حَتَّى دُفِنَ بِٱلْـبَقِيعِ وَرَوَاحِلُ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ مُنَاخَةٌ فَعَزَّاهُ ٱلنَّاسُ عَلَى قَبْرِهِ وَوَدَّعُوهُ فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ

قَالَ ٱبْنُ عَمَّارٍ فَحُدِّثتُ عَنِ ٱلْمَدَآيِنِيّ أَنَّ ٱمْرَأَةً مِنْ أَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ تَزَوَّجَهَا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ ٱلشَّأْمِ فَخَرَجَ بِهَا إِلَى بَلَدِهِ عَلَى كُرْهٍ مِنْهَا فَسَمِعَتْ مُنْشِدًا يُنْشِدُ شِعْرَ أَبِي قَطِيفَةَ هَذَا فَشَهِقَتْ شَهْقَةً وَخَرَّتْ عَلَى وَجْهِهَا مَيِّتَةً هَذَا ذَكَرَهُ ٱبْنُ عَمَّارٍ فِي خَبَرِهِ

وَأَخْبَرَنِي ٱلْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى قَالَ قَالَ حَمَّادٌ قَرَأْتُ عَلَى أَبِي عَنْ أَيُّوبَ بْنِ عَبَايَةَ قَالَ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ عَايِشَةَ مَوْلَى آلِ ٱلْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ قال خَرَجَتْ ٱمْرَأَةٌ مِنْ بَنِي زُهْرَةَ فِي حَيٍّ فَرَآهَا رَجُلٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ مِنْ أَهْلِ ٱلشَّأْمِ فَأَعْجَبَتْهُ فَسَأَلَ عَنْهَا فَنُسِبَتْ لَهُ فَخَطَبَهَا إِلَى أَهْلِهَا فَزَوَّجُوهُ بِكُرْهٍ مِنْهَا فَخَرَجَ بِهَا إِلَى ٱلشَّأْمِ وَخَرَجَتْ مُخْرَجًا فَسَمِعَتْ مُتَمَثِّلًا يَقُولُ

صَوْتٌ

مِنْ غَيْرِ ٱلْمِايَةِ

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ تَغَيَّرَ بَعْدَنَا جُنُوبُ ٱلْمُصَلَّى أَمْ كَعَهْدِي ٱلْقَرَآيِنُ
وَهَلْ أَدْوُرٌ حَوْلَ ٱلْبَلَاطِ عَوَامِرٌ مِنَ ٱلْحَيِّ أَمْ هَلْ بِٱلْمَدِينَةِ سَاكِنُ
إِذَا بَرَقَتْ نَحْوَ ٱلْحِجَازِ سَحَابَةٌ دَعَا ٱلشَّوْقَ مِنِّي بَرْقُهَا ٱلْمُتَيَامِنُ

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلطَّوِيلِ يُقَالُ أَنَّ لِمَعْبَدٍ فِيهِ لَحْنًا قَالَ فَتَنَفَّسَتْ بَيْنَ ٱلنِّسَآءِ فَوَقَعَتْ مَيِّتَةً قَالَ أَبُو أَيُّوبَ فَحَدَّثتُ بِهَذَا ٱلْحَدِيثِ عَبْدَ ٱلْعَزِيزِ بْنَ أَبِي ثَابِتٍ ٱلْأَعْرَجَ فَقَالَ أَتَعْرِفُهَا قُلْتُ لَا قَالَ فَهِيَ وَٱللّٰهِ عَمَّتِي حَمِيدَةُ بِنْتُ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ ٱلْعَبَّاسِ ٱلْيَزِيدِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلرِّيَاشِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي ٱبْنُ عَايِشَةَ قال لَمَّا أَجْلَى ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ بَنِي أُمَيَّةَ عَنِ ٱلْحِجَازِ قَالَ أَيْمَنُ بْنُ خُرَيْمٍ ٱلْأَسَدِيُّ

كَأَنَّ بَنِي أُمَيَّةَ يَوْمَ رَاحُوا وَعُرِّيَ عَنْ مَنَازِلِهِمْ صِرَارُ
شَمَارِيخُ ٱلْجِبَالِ إِذَا تَرَدَّتْ بِزِينَتِهَا وَجَادَتْهَا ٱلْقِطَارُ

وَأَخْبَرَنِي ٱلْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ ٱلْخَفَّافُ قال حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعْدٍ ٱلْكُرَانِيُّ قال حَدَّثَنَا ٱلْعُمَرِيُّ عَنِ ٱلضَّبِّيِّ قال كَتَبَ أَبُو قَطِيفَةَ عَمْرُو بْنُ ٱلْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَةَ إِلَى أَبِيهِ وَهُوَ يَتَوَلَّى ٱلْكُوفَةَ لِعُثْمَانَ

وَبِأَهْلِي بُدِّلْتُ عَكًّا وَلَخْمًا ... وَجُذَامًا وَأَيْنَ مِنِّي جُذَامْ
وَتَبَدَّلْتُ مِنْ مَسَاكِنِ قَوْمِي ... وَٱلْقُصُورِ ٱلَّتِي بِهَا ٱلْآطَامْ
كُلُّ قَصْرٍ مُشَيَّدٍ ذِي أَوَاسٍ ... يَتَغَنَّى عَلَى ذُرَاهُ ٱلْحَمَامْ
أَقْرِ مِنِّي ٱلسَّلَامَ إِنْ جِئْتَ قَوْمِي ... وَقَلِيلٌ لَهُمْ لَدَيَّ ٱلسَّلَامْ

عَرُوضُهُ مِنَ الخَفِيفِ غَنَّاهُ مَعْبَدٌ وَلَحْنُهُ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بالخِنْصِرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ يَلْبَنْ وَبَرَامْ مَوْضِعَانِ وَٱلْآطَامُ جَمْعُ أُطُمٍ وَهِيَ ٱلْقُصُورُ والحُصُونُ وقال ٱلْأَصْمَعِيُّ ٱلْآطَامُ ٱلدُّورُ ٱلْمُسَطَّحَةُ ٱلسُّقُوفِ وَفِي رِوَايَةِ ٱبْنِ عَمَّارٍ ذِي أَوَاشٍ بِٱلشِّينِ مُعْجَمَةً كَأَنَّهُ أَرَادَ بِهِ أَنَّ هَذِهِ ٱلْقُصُورَ مَوْشِيَّةٌ أَوْ مَنْقُوشَةٌ وَرَوَاهُ إِسْحَاقُ أَوَاسٍ بِٱلسِّينِ غَيْرَ مُعْجَمَةٍ وَقَالَ وَاحِدُهَا أُسِيٌّ وَهُوَ ٱلْأَصْلُ قال وَيُقَالُ فُلَانٌ فِي أُسِيِّهِ أَيْ فِي أَصْلِهِ وَٱلْأُسِيُّ وَٱلْأَسَاسُ وَاحِدٌ وَذُرَى كُلِّ شَيْءٍ أَعْلَاهُ وَهُوَ جَمْعٌ وَاحِدَتُهُ ذُرْوَةٌ وَيُرْوَى

أَبْلِغَنَّ ٱلسَّلَامَ إِنْ جِئْتَ قَوْمِي

وَرَوَى ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ هَذِهِ ٱلْأَبْيَاتَ لِأَبِي قَطِيفَةَ فَزَادَ فِيهَا

أَقْطَعُ ٱللَّيْلَ كُلَّهُ بِٱكْتِيَابٍ ... وَزَفِيرٍ فَمَا أَكَادُ أَنَامْ
نَحْوَ قَوْمِي إِذْ فَرَّقَتْ بَيْنَنَا ٱلدَّا ... رُ وَحَالَتْ عَنْ قَصْدِهَا ٱلْأَحْلَامْ
خَشْيَةً أَنْ يُصِيبَهُمْ عَنَتُ ٱلدَّهْ ... رِ وَحَرْبٌ يَشِيبُ فِيهَا ٱلْغُلَامْ
فَلَقَدْ حَانَ أَنْ يَكُونَ لِهَذَا ... ٱلدَّهْرِ عَنَّا تَبَاعُدٌ وَٱنْصِرَامْ

رَجَعَ الخَبَرُ إِلَى سِيَاقَتِهِ

مِنْ رِوَايَةِ ٱبْنِ عَمَّارٍ وَأَخْبَرَنَا بِمِثْلِهِ مِنْ هَذَا ٱلْمَوْضِعِ الحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الحِزَامِيِّ وَهُوَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ ٱلْمُنْذِرِ عَنْ مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِ ٱللَّهِ ٱلْهُذَلِيِّ قَالَا إِنَّ ٱبْنَ ٱلزُّبَيْرِ لَمَّا بَلَغَهُ شِعْرُ أَبِي قَطِيفَةَ هَذَا قَالَ حَنَّ وَٱللَّهِ أَبُو قَطِيفَةَ وَعَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ وَرَحْمَةُ ٱللَّهِ مَنْ لَقِيَهُ فَلْيُخْبِرْهُ أَنَّهُ آمِنٌ فَلْيَرْجِعْ فَأُخْبِرَ بِذَلِكَ فَٱنْكَفَأَ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ رَاجِعًا فَلَمْ يَصِلْ حَتَّى مَاتَ

وَبِٱلشَّأْمِ إِخْوَانِي وَدَارُ عَشِيرَتِي ... فَقَدْ جَعَلَتْ نَفْسِي إِلَيْهِمْ تَطَلَّعُ

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلطَّوِيلِ غَنَّى فِيهِ دَحْمَانُ وَلَحْنُهُ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِإِطْلَاقِ ٱلْوَتَرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ فِي رِوَايَةِ إِسْحَاقَ وَفِيهِ لِمَعْبَدٍ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى مِنْ رِوَايَةِ حَبَشٍ وَذَكَرَ إِسْحَاقُ أَنَّ فِيهِ لَحْنًا فِي خَفِيفِ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ بِالْخِنْصِرِ فِي مَجْرَى ٱلْبِنْصِرِ مَجْهُولَ ٱلصَّانِعِ

وَقَالَ أَبُو قَطِيفَةَ أَيْضًا

صَوْتٌ

مِنْ غَيْرِ ٱلْمِائَةِ الْمُخْتَارَةِ

لَيْتَ شِعْرِي هَلِ ٱلْبَلَاطُ كَعَهْدِي ... وَٱلْمُصَلَّى إِلَى قُصُورِ ٱلْعَقِيقْ

لَامَنِي فِي هَوَاكِ يَا أُمَّ يَحْيَى ... مِنْ مُبِينٍ بِغِشِّهِ أَوْ صَدِيقْ

عَرُوضُهُ مِنَ الْخَفِيفِ غَنَّاهُ مَعْبَدٌ وَيُقَالُ دَحْمَانُ وَلَحْنُهُ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلسَّبَّابَةِ فِي مَجْرَى ٱلْوُسْطَى وَذَكَرَ إِسْحَاقُ أَنَّهُ لَا يُعْرَفُ صَاحِبُهُ

فَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عَمَّارٍ قال حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ بْنِ ٱلْوَلِيدِ قال كَانَ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ قَدْ نَفَى أَبَا قَطِيفَةَ مَعَ مَنْ نَفَاهُ مِنْ بَنِي أُمَيَّةَ عَنِ ٱلْمَدِينَةِ إِلَى ٱلشَّأْمِ فَلَمَّا طَالَ مَقَامُهُ بِهَا قَالَ

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ تَغَيَّرَ بَعْدَنَا ... قُبَاءٌ وَهَلْ زَالَ ٱلْعَقِيقُ وَحَاضِرُهْ

وَهَلْ بَرِحَتْ بَطْحَاءُ قَبْرِ مُحَمَّدٍ ... أَرَاهِطُ غُرٌّ مِنْ قُرَيْشٍ تُبَاكِرُهْ

لَهُمْ مُنْتَهَى حُبِّي وَصَفْوُ مَوَدَّتِي ... وَمَحْضُ ٱلْهَوَى مِنِّي وَلِلنَّاسِ سَائِرُهْ

وَقَالَ أَيْضًا

صَوْتٌ

مِنْ غَيْرِ ٱلْمِائَةِ

لَيْتَ شِعْرِي وَأَيْنَ مِنِّيَ لَيْتٌ ... أَعَلَى ٱلْعَهْدِ يَلْبَنٌ فَبَرَامْ

أَمْ كَعَهْدِي ٱلْعَقِيقُ أَمْ غَيَّرَتْهُ ... بَعْدِيَ الْحَادِثَاتُ وَٱلْأَيَّامْ

كَانَ يَجِدُهُ بِكِتَابِ بَنِى أُمَيَّةَ وَأَخْبَرَهُ الخَبَرَ فَقَالَ أَمَا كَانَ بَنُوا أُمَيَّةَ وَمَوَالِيهُمْ أَلْفَ رَجُلٍ قال بَلَى وَثَلَاثَةَ آلَافِ رَجُلٍ قال فَعَجَزُوا أَنْ يُقَاتِلُوا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ قال كَثَرَهُمُ ٱلنَّاسُ وَلَمْ تَكُنْ لَهُمْ بِهِمْ طَاقَةٌ فَنَدَبَ ٱلنَّاسَ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ صَخْرَ بْنَ أَبِى الجَهْمِ ٱلْقَيْنِىَّ فَمَاتَ قَبْلَ أَنْ يَخْرُجَ الجَيْشُ فَأَمَّرَ مُسْلِمَ بْنَ عُقْبَةَ ٱلَّذِى يُسَمَّى مُسْرِفًا قال وَقَالَ لِيَزِيدَ مَا كُنْتَ مُرْسِلًا إِلَى ٱلْمَدِينَةِ أَحَدًا إِلَّا قَصَرَ وَمَا صَاحِبُهُمْ غَيْرِى إِنِّى رَأَيْتُ فِى مَنَامِى شَجَرَةَ غَرْقَدٍ تَصِيحُ عَلَى يَدَىْ مُسْلِمٍ فَأَقْبَلْتُ نَحْوَ ٱلصَّوْتِ فَسَمِعْتُ قَايِلًا يَقُولُ أَدْرِكْ ثَأْرَكَ أَهْلَ ٱلْمَدِينَةِ قَتَلَةَ عُثْمَانَ فَخَرَجَ مُسْلِمٌ وَكَانَ مِنْ قِصَّةِ الحَرَّةِ ما كان عَلَى يَدِهِ وَلَيْسَ هَذَا مَوْضِعُهُ

فَقَالَ أَبُو قَطِيفَةَ فِى ذَلِكَ لَمَّا خَرَجُوا عَنِ ٱلْمَدِينَةِ

صَوْتٌ

مِنْ غَيْرِ ٱلْمِايَةِ فِيهِ لَحْنَانِ

بَكَى أَحَدٌ لَمَّا تَحَمَّلَ أَهْلُهُ — فَكَيْفَ بِذِى وَجْدٍ مِنَ ٱلْقَوْمِ آلِفِ

مِنَ ٱجْلِ أَبِى بَكْرٍ جَلَتْ عَنْ بِلَادِهَا — أُمَيَّةُ وَٱلْأَيَّامُ ذَاتُ تَصَارُفِ

عَرُوضُهُ مِنَ ٱلطَّوِيلِ وَهُوَ بَقِيَّةُ ٱلْأَوَّلِ وَٱلْغِنَاءُ لِسَايِبِ خَاثِرٍ خَفِيفُ ثَقِيلٍ أَوَّلَ بِٱلْوُسْطَى ذَكَرَهُ حَمَّادٌ عَنْ أَبِيهِ وَذَكَرَ أَنَّ فِيهِ لَحْنًا آخَرُ لِأَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ لَا يُعْرَفُ صَاحِبُهُ قَالَ ٱلْهَيْثَمُ فِى خَبَرِهِ وَقَالَ أَبُو ٱلْعَبَّاسِ ٱلْأَعْمَى فِى ذَلِكَ

قَدْ حَلَّ فِى دَارِ ٱلْبَلَاطِ مُجَوَّعٌ — وَدَارِ أَبِى ٱلْعَاصِ ٱلتَّمِيمِيِّ حَنْتَفُ

فَلَمْ أَرَ مِثْلَ الحَيِّ حِينَ تَحَمَّلُوا — وَلَا مِثْلَنَا عَنْ مِثْلِهِمْ يَتَنَكَّفُ

وَقَالَ أَبُو قَطِيفَةَ أَيْضًا

صَوْتٌ

مِنْ غَيْرِ ٱلْمِايَةِ فِيهِ ثَلَاثَةُ لُحُونٍ

بَكَى أَحَدٌ لَمَّا تَحَمَّلَ أَهْلُهُ — فَسَلْعٌ فَدَارُ ٱلْمَالِ أَمْسَتْ تَصَدَّعُ

عُنُقَهُ فَوَلَّى وَمَضَى وَمَضَوْا الى ٱلطَّايِف وَأَخْرَجُوا بَنِى أُمَيَّةَ نَخَسَ بِهِمْ سُلَيْمَانُ بْنُ أَبِي ٱلْجَهْمِ ٱلْعَدَوِيُّ وَحُرَيْثُ رَقَّاصَةُ فَأَرَادَ مَرْوَانُ أَنْ يُصَلِّيَ بِمَنْ مَعَهُ فَمَنَعُوهُ وقالوا لَا يُصَلِّي وَٱللّٰهِ بِٱلنَّاسِ أَبَدًا وَلٰكِنْ إِنْ أَرَادَ أَنْ يُصَلِّيَ بِأَهْلِهِ فَلْيُصَلِّ فَصَلَّى بِهِمْ وَمَضَى فَمَرَّ مَرْوَانُ بِعَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ أَزْهَرَ ٱلزُّهْرِيِّ فقال له هَلُمَّ إِلَيَّ يَا أَبَا عَبْدِ ٱلْمَلِكِ فَلَا يَصِلُ إِلَيْكَ مَكْرُوهٌ مَا بَقِيَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي زُهْرَةَ فقال له وَصَلَتْكَ رَحِمٌ قَوْمُنَا عَلَى أَمْرٍ فَأَكْرَهُ أَنْ أُعَرِّضَكَ لَهُمْ وَقَالَ ٱبْنُ عُمَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَّا أُخْرِجُوا وَنَدِمَ عَلَى مَا كَانَ قَالَهُ لِمَرْوَانَ لَوْ وَجَدْتُ سَبِيلًا إِلَى نَصْرِ هٰؤُلَاءِ لَفَعَلْتُ فَقَدْ ظُلِمُوا وَبُغِيَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ ٱبْنُهُ سَالِمٌ لَوْ كَلَّمْتَ هٰؤُلَاءِ ٱلْقَوْمَ فقال يَا بُنَيَّ لَا يَنْزِعُ هٰؤُلَاءِ عَمَّا هُمْ عَلَيْهِ وَهُمْ بِعَيْنِ ٱللّٰهِ إِنْ أَرَادَ أَنْ يُغَيِّرَ غَيَّرَ قال فَمَضَوْا إِلَى ذِى خُشُبٍ وَفِيهِمْ عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ وَٱلْوَلِيدُ بْنُ عُتْبَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ وَٱتَّبَعَهُمُ ٱلْعَبِيدُ وَٱلصِّبْيَانُ وَٱلسَّفَلَةُ يَرْمُونَهُمْ ثُمَّ رَجَعَ حُرَيْثُ رَقَّاصَةُ وَأَصْحَابُهُ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ وَأَقَامُوا بَنُوا أُمَيَّةَ بِذِى خُشُبٍ عَشَرَةَ أَيَّامٍ وَسَرَّحُوا حَبِيبَ بْنَ كَرِهٍ إِلَى يَزِيدَ بْنِ مُعَاوِيَةَ يُعْلِمُونَهُ وَكَتَبُوا إِلَيْهِ يَسْأَلُونَهُ ٱلْغَوْثَ وَبَلَغَ أَهْلَ ٱلْمَدِينَةِ أَنَّهُمْ وَجَّهُوا رَجُلًا إِلَى يَزِيدَ فَخَرَجَ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي سُلَيْمِ بْنِ بَهْزٍ وَحُرَيْثٌ وَهُوَ رَقَّاصَةُ وَخَمْسُونَ رَاكِبًا فَأَزْعَجُوا بَنِي أُمَيَّةَ مِنْهَا فَنَخَسَ حُرَيْثٌ بِمَرْوَانَ فَكَادَ يَسْقُطُ عَنْ نَاقَتِهِ فَتَأَخَّرَ عَنْهَا وَزَجَرَهَا وَقَالَ ٱعْلَى وَٱسْلَمِى فَلَمَّا كَانُوا بِٱلسُّوَيْدَاءِ عَرَضَ لَهُمْ مَوْلًى لِمَرْوَانَ فقال جُعِلْتُ فِدَاكَ لَوْ نَزَلْتَ فَأَرَحْتَ وَتَغَدَّيْتَ فَٱلْغَدَاءُ حَاضِرٌ كَثِيرٌ قَدْ أَدْرَكَ فقال له لَا يَدَعُنِي رَقَّاصَةُ وَأَشْبَاهُهُ وَعَسَى ٱللّٰهُ أَنْ يُمَكِّنَ مِنْهُ فَتَنْقَطِعَ يَدُهُ وَنَظَرَ مَرْوَانُ إِلَى مَالِهِ بِذِى خُشُبٍ فقال لَا مَالَ إِلَّا مَا أَحْرَزَتْهُ ٱلْعِيَابُ فَمَضَوْا فَنَزَلُوا حَقِيلًا أَوْ وَادِيَ ٱلْقُرَى وَفِي ذٰلِكَ مِنْ فِعْلِهِنَّ يَقُولُ ٱلْأَحْوَصُ

لَا تَرْثِيَنَّ لِحَزْمِيٍّ رَأَيْتَ بِهِ ضُرًّا وَلَوْ سَقَطَ ٱلْحَزْمِيُّ فِي ٱلنَّارِ
ٱلنَّاخِسِينَ بِمَرْوَانٍ بِذِى خُشُبٍ وَٱلْمُقْحِمِينَ عَلَى عُثْمَانَ فِي ٱلدَّارِ

قَالَ ٱلْمَدَائِنِيُّ فَدَخَلَ حَبِيبُ بْنُ كَرِهٍ عَلَى يَزِيدَ وَهُوَ وَاضِعٌ رِجْلَهُ فِي طَشْتٍ لِوَجَعٍ

ٱلْمَسْجِدَ وَأَتَوُا ٱلْمِنْبَرَ فَخَلَعُوا يَزِيدَ فَقَالَ عَبْدُ ٱللَّهِ بْنُ أَبِي عَمْرِو بْنِ حَفْصِ بْنِ ٱلْمُغِيرَةِ ٱلْمَخْزُومِيُّ خَلَعْتُ يَزِيدَ كَمَا خَلَعْتُ عِمَامَتِي وَنَزَعَهَا عَنْ رَأْسِهِ وقال إِنِّي لَأَقُولُ هَذَا وَقَدْ وَصَلَنِي وَأَحْسَنَ جَايِزَتِي وَلَكِنْ عَدُوُّ ٱللَّهِ سَكِيرٌ

وَقَالَ آخَرُ قَدْ خَلَعْتُهُ كَمَا خَلَعْتُ نَعْلِي

وَقَالَ آخَرُ قَدْ خَلَعْتُهُ كَمَا خَلَعْتُ ثَوْبِي

وَقَالَ آخَرُ قَدْ خَلَعْتُهُ كَمَا خَلَعْتُ خُفِّي

حَتَّى كَثُرَتِ ٱلْعَمَايِمُ وَٱلنِّعَالُ والخِفَافُ وَأَظْهَرُوا ٱلْبَرَآءَةَ مِنْهُ وَأَجْمَعُوا على ذَلِكَ ۞ وَٱمْتَنَعَ منه عَبْدُ ٱللَّهِ بْنُ عَمْرٍو وَمُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَجَرَى بَيْنَ مُحَمَّدٍ خَاصَّةً وَبَيْنَ أَصْحَابِ ٱبْنِ ٱلزُّبَيْرِ فِيهِ قَوْلٌ كَثِيرٌ حَتَّى أَرَادُوا بِإِكْرَاهِهِ على ذَلِكَ فَخَرَجَ الى مَكَّةَ وَكَانَ هَذَا مِنْ أَوَّلِ ما هَاجَ ٱلشَّرَّ بَيْنَهُ وَبَيْنَ ٱبْنِ ٱلزُّبَيْرِ قَالَ ٱلْمَدَآيِنِيُّ وَٱجْتَمَعَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ لِإِخْرَاجِ بَنِي أُمَيَّةَ عَنْهَا فَأَخَذُوا عَلَيْهِمُ ٱلْعُهُودَ أَنْ لَا يُعِينُوا عَلَيْهِمِ ٱلْجَيْشَ وَأَنْ يَرُدُّوهُمْ عَنْهُمْ فَإِنْ لم يَقْدِرُوا عَلَى رَدِّهِمْ أَلَّا يَرْجِعُوا إِلَى ٱلْمَدِينَةِ مَعَهُمْ فَقَالَ لَهُمْ عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ أَنْشُدُكُمُ ٱللَّهَ فِي دِمَآيِكُمْ وَطَاعَتِكُمْ فَإِنَّ الجُنُودَ تَأْتِيكُمْ وَتَطَأُكُمْ وَأَعْذَرُ لَكُمْ أَلَّا تُخْرِجُوا أَمِيرَكُمْ إِنَّكُمْ إِنْ ظَفِرْتُمْ وَأَنَا مُقِيمٌ بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ فَمَا أَيْسَرَ شَأْنِي وَأَقْدَرَكُمْ عَلَى إِخْرَاجِي وَمَا أَقُولُ هَذَا إِلَّا نَظَرًا لَكُمْ أُرِيدُ بِهِ حَقْنَ دِمَآيِكُمْ فَشَتَمُوهُ وَشَتَمُوا يَزِيدَ وَقَالُوا لا نَبْدَأُ إِلَّا بِكَ ثُمَّ نُخْرِجُهُمْ بَعْدَكَ فَأَتَى مَرْوَانُ عَبْدَ ٱللَّهِ بْنَ عُمَرَ فقال أَبَا عَبْدِ ٱلرَّحْمَنِ إِنَّ هَؤُلَآءِ ٱلْقَوْمُ قَدْ رَكِبُونَا بِمَا تَرَى فَضُمَّ عِيَالَنَا فقال لَسْتُ مِنْ أَمْرِكُمْ وَأَمْرِ هَؤُلَآءِ فِي شَيْءٍ فَقَامَ مَرْوَانُ وَهُوَ يَقُولُ قَبَّحَ ٱللَّهُ هَذَا أَمْرًا وَهَذَا دِينًا ثُمَّ أَتَى عَلِيَّ بْنَ حُسَيْنٍ فَسَأَلَهُ أَنْ يَضُمَّ أَهْلَهُ وَثَقَلَهُ فَفَعَلَ وَوَجَّهَهُمْ وَٱمْرَأَتَهُ أُمَّ أَبَانٍ بِنْتَ عُثْمَانَ إِلَى ٱلطَّايِفِ وَمَعَهَا ٱبْنَاهُ عَبْدُ ٱللَّهِ وَعُمَرُ فَعَرَضَ حُرَيْثٌ رَقَّاصَةُ وَهُوَ مَوْلَى لِبَنِي بَهْزِ بْنِ سُلَيْمٍ كَانَ بَعْضَ عُمَّالِ ٱلْمَدِينَةِ قَطَعَ رِجْلَهُ فَكَانَ إِذَا مَشَى كَأَنَّهُ يَرْقُصُ فَسُمِّيَ رَقَّاصَةَ لِثَقَلِ مَرْوَانَ وَفِيهِمْ أُمُّ عَاصِمٍ بِنْتُ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ فَضَرَبَتْهُ بِعَصًا فَكَدَتْ تَدُقُّ

3*

بْنُ عِضَاهٍ يَوْمًا يَا ٱبْنَ ٱلزُّبَيْرِ إِنَّ هٰذَا ٱلْأَنْصَارِيَّ وَٱللّٰهِ مَا أُمِرَ بِشَيْءٍ إِلَّا وَقَدْ أُمِرْنَا بِمِثْلِهِ إِلَّا أَنَّهُ قَدْ أُمِّرَ عَلَيْنَا وَإِنِّي وَٱللّٰهِ لَا أَدْرِي مَا بَيْنَ ٱلْمُهَاجِرِينَ وَٱلْأَنْصَارِ فَقَالَ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ يَا ٱبْنَ عِضَاهٍ مَا لِي وَلَكَ إِنَّمَا أَنَا بِمَنْزِلَةِ حَمَامَةٍ مِنْ حَمَامِ مَكَّةَ أَفَكُنْتَ قَاتِلًا حَمَامًا مِنْ حَمَامِ مَكَّةَ قَالَ نَعَمْ وَمَا حُرْمَةُ حَمَامِ مَكَّةَ يَا غُلَامُ ٱئْتِنِي بِقَوْسِي وَأَسْهُمِي فَأَتَاهُ بِقَوْسِهِ وَأَسْهُمِهِ فَأَخَذَ سَهْمًا فَوَضَعَهُ فِي كَبِدِ ٱلْقَوْسِ ثُمَّ سَدَّدَهُ نَحْوَ حَمَامَةٍ مِنْ حَمَامِ ٱلْمَسْجِدِ وَقَالَ يَا حَمَامَةُ أَيَشْرَبُ يَزِيدُ بْنُ مُعَاوِيَةَ ٱلْخَمْرَ قُولِي نَعَمْ وَٱللّٰهِ لَئِنْ فَعَلْتِ لَأَرْمِيَنَّكِ يَا حَمَامَةُ أَتَخْلَعِينَ يَزِيدَ بْنَ مُعَاوِيَةَ وَتُفَارِقِينَ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ وَتُقِيمِينَ فِي ٱلْحَرَمِ حَتَّى يُسْتَحَلَّ بِكِ وَٱللّٰهِ لَئِنْ فَعَلْتِ لَأَرْمِيَنَّكِ فَقَالَ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ وَيْحَكَ أَوَيَتَكَلَّمُ ٱلطَّائِرُ قَالَ لَا وَلٰكِنَّكَ يَا ٱبْنَ ٱلزُّبَيْرِ تَتَكَلَّمُ أُقْسِمُ بِٱللّٰهِ لَتُبَايِعَنَّ طَائِعًا أَوْ مُكْرَهًا أَوْ لَتَتَعَرَّفَنَّ رَايَةَ ٱلْأَشْعَرِيِّينَ بِهٰذِهِ ٱلْبَطْحَاءِ ثُمَّ لَا أُعَظِّمُ مِنْ حَقِّهَا مَا تُعَظِّمُ فَقَالَ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ أَوَيُسْتَحَلُّ قَالَ إِنَّمَا يُحِلُّهُ مَنْ أَلْحَدَ فِيهِ فَحَبَسَهُمْ شَهْرًا ثُمَّ رَدَّهُمْ إِلَى يَزِيدَ بْنِ مُعَاوِيَةَ وَلَمْ يُجِبْهُ إِلَى شَيْءٍ ☆ وَفِي رِوَايَةِ أَحْمَدَ بْنِ ٱلْجَعْدِ وَقَالَ بَعْضُ ٱلشُّعَرَآءِ وَهُوَ أَبُو ٱلْعَبَّاسِ ٱلْأَعْمَى وَٱسْمُهُ ٱلسَّائِبُ بْنُ فَرُّوخٍ يَذْكُرُ ذٰلِكَ وَشَبَّهَ ٱبْنَ ٱلزُّبَيْرِ بَطْنَهُ

مَا زَالَ فِي سُورَةِ ٱلْأَعْرَافِ يَدْرُسُهَا حَتَّى فُؤَادِيَ مِثْلَ ٱلْخَزِّ فِي ٱللِّينِ
لَوْ كَانَ بَطْنُكَ شِبْرًا قَدْ شَبِعْتَ وَقَدْ أَفْضَلْتَ خَيْرًا كَثِيرًا لِلْمَسَاكِينِ

قَالَ ٱلْهَيْثَمُ ثُمَّ إِنَّ ٱبْنَ ٱلزُّبَيْرِ مَضَى إِلَى صَفِيَّةَ بِنْتِ أَبِي عُبَيْدٍ زَوْجَةِ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عُمَرَ فَذَكَرَ لَهَا أَنَّ خُرُوجَهُ كَانَ غَضَبًا لِلّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَرَسُولِهِ ص وَٱلْمُهَاجِرِينَ وَٱلْأَنْصَارِ مِنْ أَثَرَةِ مُعَاوِيَةَ وَٱبْنِهِ وَأَهْلِهِ بِٱلْفَيْءِ وَسَأَلَهَا مَسْأَلَتَهُ أَنْ يُبَايِعَهُ فَلَمَّا قَدَّمَتْ لَهُ عَشَاهُ ذَكَرَتْ لَهُ أَمْرَ ٱبْنِ ٱلزُّبَيْرِ وَٱجْتِهَادَهُ وَأَثْنَتْ عَلَيْهِ وَقَالَتْ مَا يَدْعُو إِلَّا إِلَى طَاعَةِ ٱللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَكْثَرَتِ ٱلْقَوْلَ فِي ذٰلِكَ فَقَالَ لَهَا أَمَا رَأَيْتِ بَغَلَاتِ مُعَاوِيَةَ ٱللَّاتِي كَانَ يَحُجُّ عَلَيْهَا ٱلشُّهْبَ فَإِنَّ ٱبْنَ ٱلزُّبَيْرِ مَا يُرِيدُ غَيْرَهُنَّ

قَالَ ٱلْمَدَآئِنِيُّ فِي خَبَرِهِ وَأَقَامَ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ عَلَى خَلْعِ يَزِيدَ وَمَالَأَ عَلَى ذٰلِكَ أَكْثَرُ ٱلنَّاسِ فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ مُطِيعٍ وَعَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ حَنْظَلَةَ وَأَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ

عَفَّانَ فَوَلَدَتْ لَهُ ٱلْوَلِيدَ وَخَالِدًا وَعُمَارَةَ وَأُمَّ كُلْثُومٍ كُلُّ هَؤُلَآءِ إِخْوَةُ عُثْمَانَ لِأُمِّهِ وَوَلَّى عُثْمَانُ ٱلْوَلِيدَ بْنَ عُقْبَةَ فِى خِلَافَتِهِ ٱلْكُوفَةَ فَشَرِبَ ٱلْخَمْرَ وَصَلَّى بِٱلنَّاسِ وَهُوَ سَكْرَانُ فَزَادَ فِى ٱلصَّلَاةِ وَشُهِدَ بِذَلِكَ عِنْدَ عُثْمَانَ فَجَلَدَهُ ٱلْحَدَّ وَسَيَأْتِي خَبَرُهُ بَعْدَ هَذَا فِى مَوْضِعِهِ

وَأَبُو قَطِيفَةَ عَمْرُو بْنُ ٱلْوَلِيدِ يُكَنَّى أَبَا ٱلْوَلِيدِ وَأَبُو قَطِيفَةَ لَقَبٌ لُقِّبَ بِهِ وَأُمُّهُ بِنْتُ ٱلرَّبِيعِ بْنِ ذِى ٱلْخِمَارِ مِنْ بَنِى أَسَدِ بْنِ خُزَيْمَةَ وَقَالَ أَبُو قَطِيفَةَ هَذَا ٱلشِّعْرَ حِينَ نَفَاهُ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ مَعَ بَنِى أُمَيَّةَ عَنِ ٱلْمَدِينَةِ مَعَ نَظَائِرَ لَهُ تَشَوُّقًا إِلَيْهَا ✿ حَدَّثَنِى بِٱلسَّبَبِ فِى ذَلِكَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ شَبِيبِ بْنِ أَبِى شَيْبَةَ ٱلْبَزَّارُ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ ٱلْحَرِثِ ٱلْخَزَّازُ عَنِ ٱلْمَدَآئِنِيِّ وَأَخْبَرَنِى بِبَعْضِهِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ ٱلْجَعْدِ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ زُهَيْرِ بْنِ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنِى أَبِى قَالَ حَدَّثَنِى وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ عَنْ أَبِيهِ فِى كِتَابِهِ ٱلْمُسَمَّى كِتَابَ ٱلْأَزَارِقَةِ وَنَسَخْنَا بَعْضَهُ مِنْ كِتَابٍ مَنْسُوبٍ إِلَى ٱلْهَيْثَمِ بْنِ عَدِيٍّ وَٱللَّفْظُ لِلْمَدَآئِنِيِّ فِى ٱلْخَبَرِ مَا ٱتَّسَقَ فَإِذَا ٱنْقَطَعَ أَوِ ٱخْتَلَفَ نَسَبْتُ ٱلْخِلَافَ إِلَى رَاوِيهِ قَالَ ٱلْهَيْثَمُ بْنُ عَدِيٍّ أَخْبَرَنَا ٱبْنُ عَيَّاشٍ عَنْ مُجَالِدٍ عَنِ ٱلشَّعْبِيِّ وَعَنِ ٱبْنِ أَبِى ٱلْجَهْمِ وَمُحَمَّدِ بْنِ ٱلْمُنْتَشِرِ أَنَّ ٱلْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا ٱلسَّلَامُ لَمَّا سَارَ إِلَى ٱلْعِرَاقِ وَتَشَمَّرَ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ لِلْأَمْرِ ٱلَّذِى أَرَادَهُ وَلَبِسَ ٱلْمَعَافِرِيَّ وَشَبَرَ بَطْنَهُ وَقَالَ إِنَّمَا بَطْنِى شِبْرٌ وَمَا عَسَى أَنْ يَسَعَ ٱلشِّبْرُ وَجَعَلَ يُظْهِرُ عَيْبَ بَنِى أُمَيَّةَ وَيَدْعُو إِلَى خِلَافِهِمْ فَأَمْهَلَهُ يَزِيدُ سَنَةً ثُمَّ بَعَثَ إِلَيْهِ عَشَرَةً مِنْ أَهْلِ ٱلشَّأْمِ عَلَيْهِمُ ٱلنُّعْمَانُ بْنُ بَشِيرٍ وَكَانَ أَهْلُ ٱلشَّأْمِ يُسَمُّونَ أُولَئِكَ ٱلْعَشَرَةَ ٱلنَّفَرَ ٱلرَّكْبَ فَمِنْهُمْ عَبْدُ ٱللَّهِ بْنُ عِضَاهٍ ٱلْأَشْعَرِىُّ وَرَوْحُ بْنُ زِنْبَاعٍ ٱلْجُذَامِىُّ وَسَعْدُ بْنُ عَمْرَةَ ٱلْهَمْدَانِىُّ وَمَالِكُ بْنُ هُبَيْرَةَ ٱلسَّلُولِىُّ وَأَبُو كَبْشَةَ ٱلسَّكْسَكِىُّ وَزِمْلُ بْنُ عَمْرٍو ٱلْعُذْرِىُّ وَعَبْدُ ٱللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ وَقِيلَ بْنُ مَسْعَدَةَ ٱلْفَزَارِىُّ وَأَخُوهُ عَبْدُ ٱلرَّحْمَنِ وَشَرِيكُ بْنُ عَبْدِ ٱللَّهِ ٱلْكِنَانِىُّ وَعَبْدُ ٱللَّهِ بْنُ عَامِرٍ ٱلْهَمْدَانِىُّ وَجَعَلَ عَلَيْهِمُ ٱلنُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ فَأَقْبَلُوا حَتَّى قَدِمُوا عَلَى ٱبْنِ ٱلزُّبَيْرِ فَكَانَ ٱلنُّعْمَانُ يَخْلُو بِهِ فِى ٱلْحِجْرِ كَثِيرًا فَقَالَ لَهُ عَبْدُ ٱللَّهِ

هَلْ يَسْمَعَنَّ ٱلنَّضْرُ إِنْ نَادَيْتُهُ ... إِنْ كَانَ يَسْمَعُ هَالِكٌ لَا يَنْطِقُ
ظَلَّتْ سُيُوفُ بَنِي أَبِيهِ تَنُوشُهُ ... لِلَّهِ أَرْحَامٌ هُنَاكَ تُشَقَّقُ
صَبْرًا يُقَادُ إِلَى ٱلْمَنِيَّةِ مُتْعَبًا ... رَسْفَ ٱلْمُقَيَّدِ وَهْوَ عَانٍ مُوثَقُ
أَمُحَمَّدٌ هَا أَنْتَ نَسْلُ نَجِيبَةٍ ... مِنْ قَوْمِهَا وَٱلْفَحْلُ فَحْلٌ مُعْرِقُ
مَا كَانَ ضَرَّكَ لَوْ مَنَنْتَ وَرُبَّمَا ... مَنَّ ٱلْفَتَى وَهْوَ ٱلْمَغِيظُ ٱلْمُحْنَقُ
أَوْ كُنْتَ قَابِلَ فِدْيَةٍ فَلْنَأْتِيَنْ ... بِأَعَزِّ مَا يَغْلُو لَدَيْكَ وَيَنْفُقُ
وَٱلنَّضْرُ أَقْرَبُ مَنْ أَخَذْتَ بِزَلَّةٍ ... وَأَحَقُّهُمْ إِنْ كَانَ عِتْقٌ يُعْتَقُ

فَبَلَغَنَا أَنَّ ٱلنَّبِيَّ ص قَالَ لَوْ سَمِعْتُ هَذَا قَبْلَ أَنْ أَقْتُلَهُ مَا قَتَلْتُهُ فَيُقَالُ أَنَّ شِعْرَهَا أَكْرَمُ شِعْرِ مَوْتُورَةٍ وَأَعَفُّهُ وَأَكَفُّهُ وَأَحْلَمُهُ

قَالَ ٱبْنُ إِسْحَاقَ وَحَدَّثَنِي أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ أَنَّ رَسُولَ ٱللَّهِ ص لَمَّا كَانَ بِعِرْقِ ٱلظَّبْيَةِ قَتَلَ عُقْبَةَ بْنَ أَبِي مُعَيْطٍ فَقَالَ حِينَ أَمَرَ بِهِ أَنْ يُقْتَلَ فَمَنْ لِلصِّبْيَةِ يَا مُحَمَّدُ قَالَ ٱلنَّارُ فَقَتَلَهُ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتِ بْنِ أَبِي ٱلْأَقْلَحِ أَحَدُ بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ

حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ ٱلْجَعْدِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ ٱللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ ٱسْحَاقَ ٱلْأَذْرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلْأَوْزَاعِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ ٱلتَّيْمِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ ٱلزُّبَيْرِ قَالَ سَأَلْتُ عَبْدَ ٱللَّهِ بْنَ عَمْرٍو قُلْتُ أَخْبِرْنِي بِأَشَدِّ شَيْءٍ صَنَعَهُ ٱلْمُشْرِكُونَ بِرَسُولِ ٱللَّهِ ص فَقَالَ بَيْنَا رَسُولُ ٱللَّهِ ص فِي حِجْرِ ٱلْكَعْبَةِ إِذْ أَقْبَلَ عُقْبَةُ بْنُ أَبِي مُعَيْطٍ فَوَضَعَ ثَوْبَهُ فِي عُنُقِ رَسُولِ ٱللَّهِ ص فَخَنَقَهُ بِهِ خَنْقًا شَدِيدًا فَأَقْبَلَ أَبُو بَكْرٍ حَتَّى أَخَذَ بِمَنْكِبِهِ فَدَفَعَهُ عَنْ رَسُولِ ٱللَّهِ ص وَقَالَ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا إِنْ يَقُولَ رَبِّيَ ٱللَّهُ وَكَانَ ٱلْوَلِيدُ بْنُ عُقْبَةَ أَخَا عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ لِأُمِّهِ أُمُّهُمَا أَرْوَى بِنْتُ كُرَيْزٍ وَأُمُّهَا أُمُّ حُكَيْمٍ ٱلْبَيْضَآءُ بِنْتُ عَبْدِ ٱلْمُطَّلِبِ بْنِ هَاشِمِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ وَٱلْبَيْضَآءُ وَعَبْدُ ٱللَّهِ أَبُو رَسُولِ ٱللَّهِ ص تَوْأَمَانِ وَكَانَ عُقْبَةُ بْنُ أَبِي مُعَيْطٍ تَزَوَّجَ أَرْوَى بَعْدَ وَفَاةِ

قال حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنِ ٱبْنِ شِهَابٍ ٱلزُّهْرِيِّ قالوا جَمِيعًا فَقَتَلَهُ رَسُولُ ٱللَّهِ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ صَبْرًا فقال له وَقَدْ أَمَرَ بِذَلِكَ فِيهِ يَا مُحَمَّدُ ءَأَنَا خَاصَّةً مِنْ قُرَيْشٍ قال نَعَمْ قال فَمَنْ لِلصِّبْيَةِ بَعْدِى قال ٱلنَّارُ فَلِذَلِكَ يُسَمَّى بَنُوا أَبِي مُعَيْطٍ صِبْيَةَ ٱلنَّارِ وَٱخْتُلِفَ فِى قَاتِلِهِ فَقِيلَ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ صَلَوَاتُ ٱللَّهِ عَلَيْهِ تَوَلَّى قَتْلَهُ وَهَذَا مِنْ رِوَايَةِ بَعْضِ ٱلْكُوفِيِّينَ

حَدَّثَنَا بِهِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ عُقْدَةَ قال أَخْبَرَنِي ٱلْمُنْذِرُ بْنُ مُحَمَّدٍ ٱللَّخْمِيُّ قال حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبَّادٍ قال حَدَّثَنَا عَبْدُ ٱلْعَزِيزِ بْنُ أَبِي ثَابِتٍ ٱلْمَدَنِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ ٱللَّهِ بْنِ حَسَنٍ عن أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِيٍّ صَلَوَاتُ ٱللَّهِ عَلَيْهِ أَنَّ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ عَلِيًّا عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ يَوْمَ بَدْرٍ فَضَرَبَ عُنُقَ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ وَٱلنَّضْرِ بْنِ ٱلْحَرِثِ وَرَوَى ٱبْنُ إِسْحَاقَ أَنَّ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتِ بْنِ أَبِي ٱلْأَقْلَحِ ٱلْأَنْصَارِيَّ قَتَلَهُ وَأَنَّ ٱلَّذِى قَتَلَهُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ ٱلنَّضْرُ بْنُ ٱلْحَرِثِ بْنِ كَلَدَةَ

أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْجَوْهَرِيُّ قال حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ قال حَدَّثَنِي ٱلْحَسَنُ بْنُ عُثْمَانَ قال حَدَّثَنِي ٱبْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ أَصْحَابِهِ وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَرِيرٍ قال حَدَّثَنَا ٱبْنُ حُمَيْدٍ قال حَدَّثَنَا سَلَمَةُ عَنِ ٱبْنِ إِسْحَاقَ عَنْ أَصْحَابِهِ قال قَتَلَ رَسُولُ ٱللَّهِ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ عُقْبَةَ بْنَ أَبِي مُعَيْطٍ صَبْرًا أَمَرَ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ فَضَرَبَ عُنُقَهُ ثُمَّ أَقْبَلَ مِنْ بَدْرٍ حَتَّى إِذَا كان بِٱلصَّفْرَآءِ قَتَلَ ٱلنَّضْرَ بْنَ ٱلْحَرِثِ بْنِ كَلَدَةَ أَحَدَ بَنِى عَبْدِ ٱلدَّارِ أَمَرَ عَلِيًّا عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ أَنْ يَضْرِبَ عُنُقَهُ قَالَ عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ فِى حَدِيثِهِ بِٱلْأُثَيْلِ فَقَالَتْ أُخْتُهُ قُتَيْلَةُ بِنْتُ ٱلْحَرِثِ تَرْثِيهِ

يَا رَاكِبًا إِنَّ ٱلْأُثَيْلَ مَظِنَّةٌ   مِنْ صُبْحِ خَامِسَةٍ وَأَنْتَ مُوَفَّقُ
أَبْلِغْ بِهِ مَيْتًا بِأَنَّ تَحِيَّةً   مَا إِنْ تَزَالُ بِهَا ٱلرَّكَائِبُ تَخْفِقُ
مِنِّى إِلَيْكَ وَعَبْرَةٌ مَسْفُوحَةٌ   جَادَتْ بِدِرَّتِهَا وَأُخْرَى تَخْنُقُ

أَبُو خُبَيْبٍ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ ٱلزُّبَيْرِ كان يُكَنَّى أَبَا بَكْرٍ وَخُبَيْبٌ ٱبْنٌ لَهُ هُوَ أَكْبَرُ وَلَدِهِ وَلَمْ يكن يُكَنِّيهِ بِهِ إِلَّا مَنْ ذَمَّهُ يَجْعَلُهُ كَٱللَّقَبِ له قال فَقَالَ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ لَمَّا بَلَغَهُ هَذَا ٱلشِّعْرُ عَلِمَ أَنَّهَا شَرُّ أُمَّهَاتِي فَعَيَّرَنِي بها وَهِيَ خَيْرُ عَمَّاتِهِ قال ٱلْيَزِيدِيُّ إِنَّ هَاهُنَا بِمَعْنَى نَعَمْ كَأَنَّهُ إِقْرَارٌ بِمَا قال وَمِثْلُهُ قَوْلُ ٱبْنِ قَيْسِ ٱلرُّقَيَّاتِ

وَيَقُلْنَ شَيْبٌ قَدْ عَلَا كَ وَقَدْ كَبِرْتَ فَقُلْتُ إِنَّهْ

وَأُمُّ أَبِي مُعَيْطٍ آمِنَةُ بِنْتُ أَبَانِ بْنِ كُلَيْبِ بْنِ رَبِيعَةَ بْنِ عَامِرِ بْنِ صَعْصَعَةَ بْنِ مُعَاوِيَةَ بْنِ بَكْرِ بْنِ هَوَازِنَ ولها يَقُولُ نَابِغَةُ بْنُ جَعْدَةَ

وَشَارَكْنَا قُرَيْشًا فِي تُقَاهَا   وَفِي أَنْسَابِهَا شِرْكَ ٱلْعِنَانِ
بِمَا وَلَدَتْ نِسَآءُ بَنِي هِلَالٍ   وَمَا وَلَدَتْ نِسَآءُ بَنِي أَبَانِ

وَكَانَتْ آمِنَةُ هَذِهِ تَحْتَ أُمَيَّةَ بْنِ عَبْدِ شَمْسٍ فَوَلَدَتْ له ٱلْعَاصَ وَأَبَا ٱلْعَاصِ وَٱلْعِيصَ وَأَبَا ٱلْعِيصِ وَٱلْعُوَيصَ وَصَفِيَّةَ وَتَوْبَةَ وَأَرْوَى بَنِي أُمَيَّةَ فَلَمَّا مَاتَ أُمَيَّةُ تَزَوَّجَهَا بَعْدَهُ ٱبْنُهُ أَبُو عَمْرٍو وَكَانَ أَهْلُ الجَاهِلِيَّةِ يَفْعَلُونَ ذَلِكَ يَتَزَوَّجُ ٱلرَّجُلُ بِٱمْرَأَةِ أَبِيهِ بَعْدَهُ فَوَلَدَتْ بَعْدَهُ أَبَا مُعَيْطٍ وَكَانَ بَنُوا أُمَيَّةَ مِنْ آمِنَةَ إِخْوَةَ أَبِي مُعَيْطٍ وَعُمُومَتَهُ أَخْبَرَنِي بِذَلِكَ كُلِّهِ ٱلطُّوسِيُّ عَنِ ٱلزُّبَيْرِ بْنِ بَكَّارٍ قال ٱلزُّبَيْرُ وَحَدَّثَنِي عَمِّي مُصْعَبٌ قال زَعَمُوا أَنَّ ٱبْنَهَا أَبَا ٱلْعَاصِ زَوَّجَهَا أَخَاهُ أَبَا عَمْرٍو وَكَانَ هَذَا نِكَاحًا تَنْكِحُهُ الجَاهِلِيَّةُ فَأَنْزَلَ ٱللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ تَحْرِيمَهُ قال ٱللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَآؤُكُمْ مِنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا ما قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَآءَ سَبِيلًا فَسُمِّيَ نِكَاحَ ٱلْمَقْتِ وَأُسِرَ عُقْبَةُ بْنُ أَبِي مُعَيْطٍ فِي يَوْمِ بَدْرٍ فَقَتَلَهُ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَبْرًا

حَدَّثَنَا بِذَلِكَ مُحَمَّدُ بْنُ جَرِيرٍ ٱلطَّبَرِيُّ قال حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ ٱلرَّازِيُّ قال حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ ٱلْفَضْلِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ فِي خَبَرٍ ذَكَرَهُ طَوِيلٍ وَحَدَّثَنِي به أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الجَعْدِ قال حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ ٱلْمُسَيَّبِيُّ

وَٱلْعِيصُ وَأَبُو ٱلْعِيصِ وَعَمْرٌو وَأَبُو عَمْرٍو وَحَرْبٌ وَأَبُو حَرْبٍ وَسُفْيَانُ وَأَبُو سُفْيَانَ وَٱلْعَوِيصُ لا كُنَى لَهُمْ فَمِنْهُمُ ٱلْأَعْيَاصُ فِيمَا أَخْبَرَنَا حَرَمِىٌّ بْنُ أَبِي ٱلْعَلَآءِ وَٱسْمُهُ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ وَٱلطُّوسِىُّ وَٱسْمُهُ أَحْمَدُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ حَدَّثَنَا ٱلزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ٱلضَّحَّاكِ الحِزَامِيّ عَنْ أَبِيهِ قال ٱلْأَعْيَاصُ ٱلْعَاصُ وَأَبُو ٱلْعَاصِ وَٱلْعِيصُ وَأَبُو ٱلْعِيصِ وَٱلْعَوِيصُ وَمِنْهُمُ ٱلْعَنَابِسُ وَهُمْ حَرْبٌ وَأَبُو حَرْبٍ وَسُفْيَانُ وَأَبُو سُفْيَانَ وَعَمْرٌو وَأَبُو عَمْرٍو وَإِنَّمَا سُمُّوا ٱلْعَنَابِسَ لِأَنَّهُمْ ثَبَتُوا مَعَ أَخِيهِمْ حَرْبِ بْنِ أُمَيَّةَ بِعُكَاظَ وَعَقَلُوا أَنْفُسَهُمْ وَقَاتَلُوا قِتَالاً شَدِيدًا فَشُبِّهُوا بِٱلْأُسْدِ وَٱلْأُسْدُ يُقَالُ لها ٱلْعَنَابِسُ وَوَاحِدُهَا عَنْبَسَةٌ وفى ٱلْأَعْيَاصِ يَقُولُ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ فَضَالَةَ ٱلْأَسَدِىُّ

مِنَ ٱلْأَعْيَاصِ أَوْ مِنْ آلِ حَرْبٍ   أَغَرُّ كَغُرَّةِ ٱلْفَرَسِ الجَوَادِ

وَٱلسَّبَبُ فى قَوْلِهِ هَذَا ٱلشِّعْرَ ما أَخْبَرَنَا به أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ ٱلْعَزِيزِ الجَوْهَرِىُّ قال حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ العَبَّاسِ ٱلْيَزِيدِىُّ قال حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الحَرِثِ الخَرَّازُ قال حَدَّثَنَا ٱلْمَدَآيِنِىُّ وَٱبْنُ غَزَالَةَ قَالُوا أَتَى عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ فَضَالَةَ بْنِ شَرِيكٍ ٱلْوَالِبِىُّ ثُمَّ الأَسَدِىُّ مِنْ بَنِى أَسَدِ بْنِ خُزَيْمَةَ عَبْدَ ٱللّٰهِ بْنَ ٱلزُّبَيْرِ فقال نَفِدَتْ نَفَقَتِى وَنَقِبَتْ رَاحِلَتِى قال أَحْضِرْهَا فَأَحْضَرَهَا فقال أَقْبِلْ بِهَا أَدْبِرْ بِهَا فَفَعَلَ فقال ٱرْقَعْهَا بِسِبْتٍ وَٱخْصِفْهَا بِهُلْبٍ وَأَنْجِدْ بِهَا يَبْرُدْ خُفُّهَا وَسِرِ ٱلْبَرْدَيْنِ تَصِحَّ فَقَالَ ٱبْنُ فَضَالَةَ إِنِّى أَتَيْتُكَ مُسْتَحْمِلًا وَلَمْ آتِكَ مُسْتَوْصِفًا فَلَعَنَ ٱللّٰهُ نَاقَةً حَمَلَتْنِى إِلَيْكَ قَالَ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ إِنَّ وَرَاكِبَهَا فَٱنْصَرَفَ عنه ٱبْنُ فَضَالَةَ وَقَالَ

أَقُولُ لِغِلْمَتِى شُدُّوا رِكَابِى   أُجَاوِزُ بَطْنَ مَكَّةَ فِى سَوَادِ
فَمَا لِى حِينَ أَقْطَعُ ذَاتَ عِرْقٍ   إِلَى ٱبْنِ ٱلْكَاهِلِيَّةِ مِنْ مَعَادِ
سَيُبْعِدُ بَيْنَنَا نَصُّ ٱلْمَطَايَا   وَتَعْلِيقُ ٱلْأَدَاوَى وَٱلْمَزَادِ
وَكُلُّ مُعَبَّدٍ قَدْ أَعْلَمَتْهُ   مَنَاسِمُهُنَّ طَلَّاعِ ٱلنِّجَادِ
أَرَى الحَاجَاتِ عِنْدَ أَبِى خُبَيْبٍ   نَكِدْنَ وَلَا أُمَيَّةَ بِٱلْبِلَادِ
مِنَ ٱلْأَعْيَاصِ أَوْ مِنْ آلِ حَرْبٍ   أَغَرُّ كَغُرَّةِ ٱلْفَرَسِ الجَوَادِ

ٱبْنِ شِهَابٍ ٱلزُّهْرِيِّ وَهُوَ مِنْ عُلَمَآءِ قُرَيْشٍ وَفُقَهَآئِهَا وَقَالَ قَوْمٌ آخَرُونَ مِنَ ٱلنَّسَّابِينَ مِمَّنْ أَخَذَ فِيمَا يَزْعَمُ عَنْ دَغْفَلٍ وَغَيْرِهِ مَعَدُّ بْنُ عَدْنَانَ بْنِ أُدَدِ بْنِ أَمِينِ بْنِ شَاجِيبِ بْنِ نَبِتِ بْنِ ثَعْلَبَةَ بْنِ عِتْرِ بْنِ بُرَيْجِ بْنِ مُحَلِّمِ بْنِ ٱلْعَوَّامِ بْنِ ٱلْمُحْتَمِلِ بْنِ رَايِمَةَ بْنِ ٱلْعِقْيَانِ بْنِ عِلَّةَ بْنِ شَحْدُودَ بْنِ ٱلضَّرْبِ بْنِ عَبْقَرَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ رِزْنِ بْنِ أَعْوَجَ بْنِ ٱلْمُطْعِمِ بْنِ ٱلطَّمَحِ بْنِ ٱلْقَسْوَرِ بْنِ عَتُودِ بْنِ دَعْدَعِ بْنِ مَحْمُودِ بْنِ ٱلزَّايِدِ بْنِ بَزْوَانَ بْنِ إِثَامَةَ بْنِ دَوْسِ بْنِ خَصِرِ بْنِ ٱلنَّزَّالِ بْنِ قُمَيْرِ بْنِ مُحَشِّ بْنِ مُعْدِرِ بْنِ صَيْفِيِّ بْنِ نَبِتِ بْنِ قَيْذَرَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ ذَبِيحِ ٱللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ ٱللَّهِ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِمَا وَعَلَى أَنْبِيَآئِهِ أَجْمَعِينَ وَرُسُلِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا

ثُمَّ أَجْمَعُوا أَنَّ إِبْرَاهِيمَ بْنَ آزَرَ وَهُوَ ٱسْمُهُ بِٱلْعَرَبِيَّةِ كَمَا ذَكَرَ ٱللَّهُ فِي كِتَابِهِ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ فِي ٱلتَّوْرَاةِ بِٱلْعِبْرَانِيَّةِ تَارَحُ بْنِ نَاحُورَ وَقِيلَ ٱلنَّاحِرِ بْنِ ٱلشَّارِعِ وَهُوَ شَارُوغُ بْنِ أَرْغُو وَهُوَ ٱلرَّاجِحُ بْنِ فَالِغَ وَهُوَ قَاسِمُ ٱلْأَرْضِ ٱلَّذِي قَسَمَهَا بَيْنَ أَهْلِهَا بْنِ عَابَرَ بْنِ شَالَخَ بْنِ أَرْفَخْشِيدَ وَهُوَ ٱلرَّافِدُ بْنِ سَامِ بْنِ نُوحٍ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بْنِ لَمَكَ وَهُوَ فِي لُغَةِ ٱلْعَرَبِ مَلْكَانُ بْنِ ٱلْمُتَوشَلَخَ وَهُوَ ٱلْمُثَوبُ بْنِ أَخْنُخَ وَهُوَ إِدْرِيسُ نَبِيُّ ٱللَّهِ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بْنِ يَرْدَ وَهُوَ ٱلرَّايِدُ بْنِ مَهْلَايِلَ بْنِ قَيْنَانَ وَهُوَ قَنَانٌ بْنِ أَنُوشَ وَهُوَ ٱلطَّاهِرُ بْنِ شِيثَ وَهُوَ هِبَةُ ٱللَّهِ وَيُقَالُ لَهُ أَيْضًا شَاثُ بْنِ آدَمَ أَبِي ٱلْبَشَرِ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَعَلَى مُحَمَّدٍ ٱلنَّبِيِّ وَآلِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا

هٰذَا ٱلَّذِي فِي أَيْدِي ٱلنَّاسِ مِنَ ٱلنَّسَبِ عَلَى ٱخْتِلَافِهِمْ فِيهِ ✿ وَقَدْ رُوِيَ عَنِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَكْذِيبٌ لِلنَّسَّابِينَ وَدَفْعٌ لَهُمْ وَرُوِيَ أَيْضًا خِلَافٌ لَا سِيَّمَا بَعْضِ ٱلْآبَآءِ وَقَدْ شَرَحْتُ ذٰلِكَ فِي كِتَابِ ٱلنَّسَبِ شَرْحًا يُسْتَغْنَى بِهِ عَنْ غَيْرِهِ

وَأَبُو قُطَيْفَةَ وَأَهْلُهُ مِنَ ٱلْعَنَابِسِ مِنْ بَنِي أُمَيَّةَ وَكَانَ لِأُمَيَّةَ مِنَ ٱلْوَلَدِ أَحَدَ عَشَرَ ذَكَرًا كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ يُكَنَّى بِٱسْمِ صَاحِبِهِ وَهُمُ ٱلْعَاصُ وَأَبُو ٱلْعَاصِ

خَبَرُ أَبِي قَطِيفَةَ وَنَسَبُهُ

هُوَ عَمْرُو بْنُ ٱلْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ وَٱسْمُ أَبِي مُعَيْطٍ أَبَانُ بْنِ أَبِي عَمْرِو بْنِ أُمَيَّةَ بْنِ عَبْدِ شَمْسَ بْنِ عَبْدِ مَنَافِ بْنِ قُصَيِّ بْنِ كِلَابِ بْنِ مُرَّةَ بْنِ كَعْبِ بْنِ لُؤَيِّ بْنِ غَالِبٍ ✿ هَذَا ٱلَّذِى عَلَيْهِ ٱلنَّسَّابُونَ ✿ وَذَكَرَ ٱلْهَيْثَمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي كِتَابِ ٱلْمَثَالِبِ أَنَّ أَبَا عَمْرِو بْنَ أُمَيَّةَ كان عَبْدًا لِأُمَيَّةَ ٱسْمُهُ ذَكْوَانُ فَٱسْتَلْحَقَهُ ✿ وَذَكَرَ أَنَّ دَغْفَلًا ٱلنَّسَّابَةَ دَخَلَ عَلَى مُعَاوِيَةَ فقال له مَنْ رَأَيْتَ مِنْ عِلْيَةِ قُرَيْشٍ فقال رَأَيْتُ عَبْدَ ٱلْمُطَّلِبِ بْنَ هَاشِمٍ وَأُمَيَّةَ بْنَ عَبْدِ شَمْسَ فقال صِفْهُمَا لِي فقال له فَإِنَّ عَبْدَ ٱلْمُطَّلِبِ أَبْيَضُ مَدِيدُ ٱلْقَامَةِ حَسَنُ ٱلْوَجْهِ فِي جَبِينِهِ نُورُ ٱلنُّبُوَّةِ وَعِزُّ ٱلْمُلْكِ يُطِيفُ بِهِ عَشَرَةٌ مِنْ بَنِيهِ كَأَنَّهُمْ أُسْدُ غَابٍ قال فَصِفْ أُمَيَّةَ قال رَأَيْتُ شُيَيْخًا قَصِيرًا نَحِيفَ ٱلْجِسْمِ ضَرِيرًا يَقُودُهُ عَبْدُهُ ذَكْوَانُ فقال مَهْ ذَاكَ ٱبْنُهُ أَبُو عَمْرٍو فقال هَذَا شَيْءٌ قُلْتُمُوهُ وَأَحْدَثْتُمُوهُ فَأَمَّا ٱلَّذِى عَرَفْتُ فَهُوَ ٱلَّذِى أَخْبَرْتُكَ بِهِ ✿ ثُمَّ نَعُودُ إِلَى سِيَاقَةِ ٱلنَّسَبِ مِنْ لُؤَيِّ بْنِ غَالِبِ بْنِ فِهْرِ بْنِ مَالِكِ بْنِ ٱلنَّضْرِ بْنِ كِنَانَةَ ✿ وَٱلنَّضْرُ عِنْدَ أَكْثَرِ ٱلنَّسَّابِينَ أَصْلُ قُرَيْشٍ فَمَنْ وَلَدَهُ ٱلنَّضْرُ عُدَّ مِنْهُمْ وَمَنْ لَمْ يَلِدْهُ فَلَيْسَ مِنْهُمْ وَقَالَ بَعْضُ نَسَّابِي قُرَيْشٍ بَلْ فِهْرُ بْنُ مَالِكٍ قُرَيْشٌ فَمَنْ لَمْ يَلِدْهُ فَلَيْسَ مِنْ قُرَيْشٍ ✿ ثُمَّ نَعُودُ لِلنَّسَبِ إِلَى ٱلنَّضْرِ بْنِ كِنَانَةَ بْنِ خُزَيْمَةَ بْنِ مُدْرِكَةَ بْنِ ٱلْيَأْسِ بْنِ مُضَرَ بْنِ نِزَارٍ ✿ وَوُلْدُ ٱلْيَأْسِ يُقَالُ لَهُمْ خِنْدِفُ سُمُّوا بِأُمِّهِمْ خِنْدِفَ وَهُوَ لَقَبُهَا وَٱسْمُهَا لَيْلَى بِنْتُ حُلْوَانَ بْنِ عِمْرَانَ بْنِ ٱلْحَافِ بْنِ قُضَاعَةَ وَهِيَ أُمُّ مُدْرِكَةَ وَطَابِخَةَ وَقَمْعَةَ بَنِى ٱلْيَأْسِ بْنِ مُضَرَ بْنِ نِزَارٍ ✿ بْنِ مَعَدِّ بْنِ عَدْنَانَ بْنِ أُدِّ بْنِ أُدَدِ بْنِ ٱلْهَمَيْسَعِ بْنِ يَشْجُبَ وَقِيلَ أَشْجُبَ بْنِ نَبِتِ بْنِ قَيْذَارَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ هَذَا ٱلنَّسَبُ ٱلَّذِى رَوَاهُ نَسَّابُوا ٱلْعَرَبِ ✿ وَرُوِىَ عَنِ

قَدْ يَكْتُمُ ٱلنَّاسُ أَسْرَارًا فَأَعْلَمُهَا   وَلَا يَنَالُونَ حَتَّى ٱلْمَوْتِ مَكْنُونِى

عَرُوضُهُ مِنْ أَوَّلِ ٱلْبَسِيطِ ٱلْقَصْرُ ٱلَّذِى عَنَاهُ هَاهُنَا قَصْرُ سَعِيدِ بْنِ ٱلْعَاصِ بِٱلْعَرْصَةِ وَٱلنَّخْلُ ٱلَّذِى عَنَاهُ نَخْلٌ كَانَ لِسَعِيدٍ هُنَاكَ بَيْنَ قَصْرِهِ وَبَيْنَ الْجَمَّآءِ وَهِيَ أَرْضٌ كانت له فَصَارَ جَمِيعُ ذلك لِمُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ بَعْدَ وَفَاةِ سَعِيدٍ ٱبْتَاعَهُ من ٱبْنِهِ عَمْرٍو بِٱحْتِمَالِ دَيْنِهِ عَنْهُ وَلِذَلِكَ خَبَرٌ يُذْكَرُ بَعْدُ وَأَبْوَابُ جَيْرُونَ بِدِمَشْقَ وَيُرْوَى حَاذَتْ مِنَ الْمُحَاذَاةِ وَٱلْقَرَائِنُ دُورٌ كانت لِبَنِى سَعِيدِ بْنِ ٱلْعَاصِ مُتَلَاصِقَةٌ سُمِّيَتْ بِذَلِكَ لِٱقْتِرَانِهَا وَنَزَحْنَ بَعُدْنَ وَٱلنَّازِحُ ٱلْبَعِيدُ يُقَالُ نَزَحَ نُزُوحًا وَٱلْهُونُ ٱلْهَوَانُ وقال ٱلرَّاجِزُ

لَمْ يُبْتَذَلْ مِثْلَ كَرِيمٍ مَكْنُونِ
أَبْيَضَ مَاضٍ كَٱلسِّنَانِ ٱلْمَسْنُونِ
كَانَ يُوَقِّى نَفْسَهُ مِنَ ٱلْهُونِ

وَٱلْمَكْنُونُ ٱلْمَسْتُورُ الْخَفِيُّ وَهُوَ مَأْخُوذٌ مِنَ ٱلْكِنِّ ✿ ٱلشِّعْرُ لِأَبِى قَطِيفَةَ ٱلْمُعَيْطِيِّ وَٱلْغِنَآءُ لِمَعْبَدٍ وله فيه لَحْنَانِ أَحَدُهُمَا خَفِيفُ ثَقِيلٍ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى فِى مَجْرَاهَا من رِوَايَةِ إِسْحَاقَ وَهُوَ ٱللَّحْنُ الْمُخْتَارُ وَٱلْآخَرُ ثَقِيلٌ أَوَّلُ بِٱلْوُسْطَى عَلَى مَذْهَبِ إِسْحَاقَ مِنْ رِوَايَةِ عَمْرِو بْنِ بَانَةَ

وَأَسْقِيكُمَا مِنْ نَبِيذِى ٱلتَّمْرِيِّ وَأُغَنِّيكُمَا فَإِنْ جَآءَنَا رَسُولُ ٱلْخَلِيفَةِ مَضَيْنَا ٱلَيهِ وَإِلَّا أَقَمْنَا يَوْمَنَا فقال أَبِى ٱلسَّمْعُ وَٱلطَّاعَةُ وَأَمَرَ بِٱلدَّوَابِّ فَرُدَّتْ فَجَآءَنَا بِٱلْمَشْوِشَةِ وَٱلْقَلِيَّةِ وَنَبِيذِهِ ٱلتَّمْرِيِّ فَأَكَلْنَا وَشَرِبْنَا ثُمَّ ٱنْدَفَعَ فَغَنَّانَا فَنَظَرْتُ إِلَى أَبِى يَقِلُّ فِى عَيْنِى وَيَعْظُمُ ٱبْنُ جَامِعٍ حَتَّى صَارَ أَبِى فِى عَيْنِى كَلَا شَىْءٍ فَلَمَّا طَرِبْنَا غَايَةَ ٱلطَّرَبِ جَآءَ رَسُولُ ٱلْخَلِيفَةِ فَرَكِبْنَا وَرَكِبْتُ مَعَهُمَا فَلَمَّا كُنَّا فِى بَعْضِ ٱلطَّرِيقِ قال لِى أَبِى كَيْفَ رَأَيْتَ ٱبْنَ جَامِعٍ يَا بُنَىَّ قُلْتُ لَهُ أَوَتُعْفِينِى جُعِلْتُ فِدَاكَ قال لَسْتُ أُعْفِيكَ فَقُلْ فَقُلْتُ لَهُ رَأَيْتُكَ ولا شَىْءَ أَكْبَرُ عِنْدِى مِنْكَ قَدْ صَغُرْتَ فِى ٱلْغِنَآءِ مَعَهُ حَتَّى صِرْتَ كَلَا شَىْءٍ ثُمَّ مَضَيْنَا إِلَى ٱلرَّشِيدِ وَٱنْصَرَفْتُ إِلَى مَنْزِلِى وَذَلِكَ لِأَنِّى لَمْ أَكُنْ بَعْدُ وَصَلْتُ إِلَى ٱلرَّشِيدِ فَلَمَّا أَصْبَحْتُ أَرْسَلَ إِلَىَّ أَبِى فقال يَا بُنَىَّ هَذَا ٱلشِّتَآءُ قَدْ هَجَمَ عَلَيْكَ وَأَنْتَ تَحْتَاجُ فيه إِلَى مُؤْنَةٍ فَإِذَا مَالٌ عَظِيمٌ بَيْنَ يَدَيْهِ فَٱصْرِفْ هَذَا ٱلْمَالَ فِى حَوَائِجِكَ فَقُمْتُ فَقَبَّلْتُ يَدَهُ وَرَأْسَهُ وَأَمَرْتُ بِحَمْلِ ٱلْمَالِ وَٱتَّبَعْتُهُ فَصَوَّتَ بِى يا إِسْحَاقُ ٱرْجِعْ فَرَجَعْتُ فقال لِى أَتَدْرِى لِمَ وَهَبْتُ لَكَ هَذَا ٱلْمَالَ قُلْتُ نَعَمْ جُعِلْتُ فِدَاكَ قال لِمَ قُلْتُ لِصِدْقِى فِيكَ وَفِى ٱبْنِ جَامِعٍ قال صَدَقْتَ يا بُنَىَّ ٱمْضِ رَاشِدًا وَلَهُمَا فِى هَذَا ٱلْجِنْسِ أَخْبَارٌ كَثِيرَةٌ تَأْتِى فِى غَيْرِ هَذَا ٱلْمَوْضِعِ مُتَفَرِّقَةً فِى أَمَاكِنَ تَحْسُنُ فيها وَيُسْتَغْنَى بِمَا ذُكِرَ هَاهُنَا عنها فَإِبْرَاهِيمُ يُجِلُّ ٱبْنَ جَامِعٍ هَذَا ٱلْمَحَلَّ مَعَ ما كَانَ بَيْنَهُمَا مِنَ ٱلْمُنَاقَشَةِ وَٱلْمُفَاخَرَةِ ثُمَّ يَقْدَمُ عَلَى أَنْ يَخْتَارَ فيمَا هو مَعَهُ فِيهِ صَوْتًا لِنَفْسِهِ يَكُونُ مُقَدَّمًا عَلَى سَائِرِ ٱلْغِنَآءِ وَيُطَابِقُهُ هُوَ وَفُلَيْحٌ عَلَيْهِ هَذَا خَطَآءٌ لا يُتَخَيَّلُ

وَعَلَى مَا بِهِ فَإِنَّا نَذْكُرُ ٱلصَّوْتَيْنِ ٱلَّذَيْنِ رَوَيْنَاهُمَا عَنْ جَحْظَةَ ٱلْمُخَالِفَيْنِ لِرِوَايَةِ يَحْيَى بْنِ عَلِيٍّ بَعْدَ ذِكْرِنَا ما رَوَاهُ يَحْيَى ثُمَّ نُتْبِعُهُمَا بَاقِىَ ٱلْأَخْبَارِ ۞

فَأَوَّلُ ذَلِكَ مِنْ رِوَايَةِ أَبِى ٱلْحَسَنِ عَلِيِّ بْنِ يَحْيَى صَوْتٌ فِيهِ لَحْنَانِ

ٱلْقَصْرُ فَٱلنَّخْلُ فَٱلْجَمَّآءُ بَيْنَهُمَا   أَشْهَى إِلَى ٱلْقَلْبِ مِنْ أَبْوَابِ جَيْرُونِ
إِلَى ٱلْبَلَاطِ فَمَا حَازَتْ قَرَائِنُهُ   دُورٌ نَزَحْنَ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْهُونِ

ٱلْمَهْدِيّ أَنَّ ٱلرَّشِيدَ أَمَرَ ٱلْمُغَنِّينَ أَنْ يَخْتَارُوا له أَحْسَنَ صَوْتٍ غُنِّىَ فيه فَٱخْتَارُوا لَحْنَ أَبِى مُحْرِزٍ فى شِعْرِ نُصَيْبٍ

أَهَاجَ هَوَاكَ ٱلْمَنْزِلُ ٱلْمُتَقَادِمُ

قَالَ وَفِيهِ دَوْرٌ كَبِيرٌ أَىْ صَنْعَةٌ كَثِيرَةٌ ✿ وَٱلَّذِى ذَكَرَهُ أَبُو أَحْمَدَ يَحْيَى بْنُ عَلِيٍّ أَصَحُّ عِنْدِى وَيَدُلُّ عَلَى ذَلِكَ تَبَايُنُ ما بَيْنَ ٱلْأَصْوَاتِ ٱلَّتِى ذَكَرَهَا وَٱلْأَصْوَاتِ ٱلْأُخَرِ فى جُودَةِ ٱلصَّنْعَةِ وإِتْقَانِهَا وَإِحْكَامِ مَبَادِيهَا وَمَقَاطِعِهَا وما فِيهَا مِنَ ٱلْعَمَلِ وَأَنَّ ٱلْأُخَرَ لَيْسَتْ مِثْلَهَا ولا قَرِيبَةً مِنْهَا وَأُخْرَى هِىَ أَنَّ جَحْظَةَ حَكَى عَمَّنْ رَوَى عَنْهُ أَنَّ فِيهَا صَوْتًا لِإِبْرَاهِيمَ ٱلْمَوْصِلِيِّ وَهُوَ أَحَدُ مَنْ كان ٱخْتَارَ هَذِهِ ٱلْأَصْوَاتَ لِلرَّشِيدِ وكان مَعَهُ فى ٱخْتِيَارِهَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَامِعٍ وَفُلَيْحٌ وَلَيْسَ أَحَدٌ مِنْهُمَا دُونَهُ إِنْ لَمْ يَفُقْهُ فَكَيْفَ يُمْكِنُ أَنْ يُقَالَ أَنَّهُمَا سَاعَدَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى ٱخْتِيَارِ لَحْنٍ مِنْ صَنْعَتِهِ فى ثَلَاثَةِ أَصْوَاتٍ ٱخْتِيرَتْ مِنْ سَائِرِ ٱلْأَغَانِى وَفُضِّلَتْ عَلَيْهِ أَلَمْ يَكُونَا لَوْ فَعَلَا ذَلِكَ قَدْ حَكَمَا لِإِبْرَاهِيمَ عَلَى أَنْفُسِهِمَا بِٱلتَّقَدُّمِ والحِذْقِ وَٱلرِّيَاسَةِ وَلَيْسَ هُوَ كَذَلِكَ عِنْدَهُمَا وَلَقَدْ أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ عَلِيِّ بْنِ يَحْيَى ٱلْمُنَجِّمُ عن حَمَّادِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ أَتَى أَبَاهُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ مَيْمُونٍ مُسَلِّمًا فقال له أَبُوهُ يا بُنَىَّ ما أَعْلَمُ أَحَدًا بَلَغَ مِنْ بِرِّ وَلَدِهِ ما بَلَغْتُهُ مِنْ بِرِّكَ وَإِنِّى لَأَسْتَقِلُّ ذَلِكَ لَكَ فَهَلْ لَكَ مِنْ حَاجَةٍ أَصْرِفُهَا الى مَحَبَّتِكَ قُلْتُ قد كان جُعِلْتُ فِدَاكَ كُلُّ مَا ذَكَرْتَ فَأَطَالَ ٱللَّهُ لِى بَقَاءَكَ وَلَكِنِّى أَسْأَلُكَ وَاحِدَةً يَمُوتُ هَذَا ٱلشَّيْخُ غَدًا أَوْ بَعْدَ غَدٍ وَلَمْ أَسْمَعْهُ فيقول ٱلنَّاسُ لِى ما ذَا واذا أُحِلَّ مِنْكَ هَذَا المَحَلَّ قال لِى وَمَنْ هو قُلْتُ ٱبْنُ جَامِعٍ قال صَدَقْتَ يا بُنَىَّ ٱسْرُجُوا لَنَا فَجِيْنَا ٱبْنَ جَامِعٍ فَدَخَلَ أَبِى عليه وَأَنَا مَعَهُ فقال يا أَبَا ٱلْقَاسِمِ قَدْ جِئْتُكَ فى حَاجَةٍ فَإِنْ شِئْتَ فَٱشْتِمْنِى وَإِنْ شِئْتَ فَٱقْذِفْنِى غَيْرَ أَنَّهُ لا بُدَّ لك من قَضَائِهَا هَذَا عَبْدُكَ وَٱبْنُ أَخِيكَ إِسْحَاقُ قال لِى كَذَا وَكَذَا فَرَكِبْتُ مَعَهُ أَسْأَلُكَ أَنْ تُشَفِّعَهُ فِيمَا سَأَلَ قال نَعَمْ عَلَى شَرِيطَةٍ تُقِيمَانِ عِنْدِى أُطْعِمُكُمَا مَشُوشَةً وَقَلِيَّةً

بِٱبْنِ دَقَّاقٍ بِهٰذَا ٱلْخَبَرِ فَزَعَمَ أَنَّ ٱلرَّشِيدَ أَمَرَ هٰؤُلَآءِ ٱلْمُغَنِّينَ أَنْ يَخْتَارُوا لَهُ مِائَةَ صَوْتٍ فَٱخْتَارُوهَا ثُمَّ أَمَرَهُمْ بِٱخْتِيَارِ عَشَرَةٍ مِنْهَا فَٱخْتَارُوهَا ثُمَّ أَمَرَهُمْ بِأَنْ يَخْتَارُوا مِنْهَا ثَلَاثَةً فَفَعَلُوا وَذَكَرَ نَحْوَ مَا ذَكَرَهُ يَحْيَى بْنُ عَلِيٍّ وَوَافَقَهُ فِى صَوْتٍ مِنَ ٱلثَّلَاثَةِ ٱلْأَصْوَاتِ وَخَالَفَهُ فِى صَوْتَيْنِ

وَذَكَرَ يَحْيَى بْنُ عَلِيٍّ بِإِسْنَادِهِ ٱلْمَذْكُورِ أَنَّ مِنْهَا لَحْنُ مَعْبَدٍ فِى شِعْرِ أَبِى قَطِيفَةَ وَهُوَ مِنْ خَفِيفِ ٱلثَّقِيلِ ٱلْأَوَّلِ

ٱلْقَصْرُ فَٱلنَّخْلُ فَٱلْجَمَّآءُ بَيْنَهُمَا   أَشْهَى إِلَى ٱلْقَلْبِ مِنْ أَبْيَاتِ جَيْرُونِ

وَلَحْنُ ٱبْنِ سُرَيْجٍ فِى شِعْرِ عُمَرَ بْنِ أَبِى رَبِيعَةَ وَلَحْنُهُ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِى

تَشَكَّى ٱلْكُمَيْتُ ٱلْجَرْىَ لَمَّا جَهَدْتُهُ   وَبَيَّنَ لَوْ يَسْطِيعُ أَنْ يَتَكَلَّمَا

وَلَحْنُ ٱبْنِ مُحْرِزٍ فِى شِعْرِ نُصَيْبٍ وَهُوَ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِى أَيْضًا

أَهَاجَ هَوَاكَ ٱلْمَنْزِلُ ٱلْمُتَقَادِمُ   نَعَمْ وَبِهِ مِمَّا شَجَاكَ مَعَالِمُ

وَذَكَرَ جَحْظَةُ عَمَّنْ رَوَى عَنْهُ أَنَّ مِنَ ٱلثَّلَاثَةِ ٱلْأَصْوَاتِ لَحْنُ ٱبْنِ مُحْرِزٍ فِى شِعْرِ ٱلْمَجْنُونِ وَهُوَ مِنَ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِى

إِذَا مَا طَوَاكِ ٱلدَّهْرُ يَا أُمَّ مَالِكٍ   فَشَأْنُ ٱلْمَنَايَا ٱلْقَاضِيَاتِ وَشَانِيَا

وَلَحْنُ إِبْرَاهِيمَ ٱلْمَوْصِلِيِّ فِى شِعْرِ ٱلْعَرْجِيِّ وَهُوَ مِن خَفِيفِ ٱلثَّقِيلِ ٱلثَّانِى

إِلَى جَيْدَآءَ قَدْ بَعَثُوا رَسُولاً   لِيُحْزِنَهَا فَلَا صُحِبَ ٱلرَّسُولُ

وَلَحْنُ ٱبْنِ مُحْرِزٍ فِى شِعْرِ نُصَيْبٍ وَهُوَ عَلَى مَا ذَكَرَ هَزَجٌ

أَهَاجَ هَوَاكَ ٱلْمَنْزِلُ ٱلْمُتَقَادِمُ   نَعَمْ وَبِهِ مِمَّا شَجَاكَ مَعَالِمُ

وَحَكَى عَنْ أَصْحَابِهِ أَنَّ هٰذِهِ ٱلثَّلَاثَةَ ٱلْأَصْوَاتِ عَلَى هٰذِهِ ٱلطَّرَآئِقِ لَا تَبْقَى نَغْمَةٌ فِى ٱلْغِنَآءِ إِلَّا وَهِىَ فِيهَا

وَأَخْبَرَنِى ٱلْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ ٱلْأَدَمِىُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ ٱلْقَاسِمِ بْنِ مَهْرُوَيْهِ قَالَ حَدَّثَنِى عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ أَبِى سَعِيدٍ ٱلْوَرَّاقُ قَالَ حَدَّثَنِى أَبُو تَوْبَةَ صَالِحُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنِى مُحَمَّدُ بْنُ جُبَيْرٍ ٱلْمُغَنِّى قَالَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ

جُمْلَةِ ما فى أَيْدِى ٱلنَّاسِ مِنَ ٱلْأَغَانِى ولا فيها مِنَ ٱلْفَوَآئِدِ ما يُبَلِّغُ ٱلْإِرَادَةَ فَتَكَلَّفْتُ ذلِكَ له عَلَى مَشَقَّةٍ ٱحْتَمَلْتُهَا مِنْهُ وَكَرَاهَةٍ لِأَنْ يُؤْثَرَ عَنِّى فى هذا ٱلْمَعْنَى ما يَبْقَى عَلَى ٱلْأَيَّامِ مُخَلَّدًا وَإِلَىَّ عَلَى تَطَاوُلِهَا مَنْسُوبًا وَإِنْ كَانَ مَشُوبًا بِفَوَآئِدَ جَمَّةٍ وَمَعَانٍ مِنَ ٱلْآدَابِ شَرِيفَةٍ وَنَعُوذُ بِٱللّٰهِ مِمَّا أَسْخَطَهُ مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ وَنَسْتَغْفِرُهُ مِنْ كُلِّ مُوبِقَةٍ وَخَطِيَّةٍ وَقَوْلٍ لا يُوَافِقُ رِضَاهُ وهو وَلِىُّ ٱلْعِصْمَةِ وَٱلتَّوْفِيقِ وَعَلَيْهِ نَتَوَكَّلُ وَإِلَيْهِ نُنِيبُ وَصَلَّى ٱللّٰهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ عِنْدَ مُفْتَتَحِ كُلِّ قَوْلٍ وَخَاتِمَتِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا وَحَسْبُنَا ٱللّٰهُ كَافِيًا وَمُعِينًا وَنِعْمَ ٱلْوَكِيلُ

ذِكْرُ ٱلْمِائَةِ ٱلصَّوْتِ ٱلْمُخْتَارَةِ

أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ يَحْيَى بْنُ عَلِيِّ بْنِ يَحْيَى ٱلْمُنَجِّمُ قال حَدَّثَنِى أَبِى قال حَدَّثَنِى إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ٱلْمَوْصِلِىِّ أَنَّ أَبَاهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ ٱلرَّشِيدَ أَمَرَ ٱلْمُغَنِّينَ وَهُمْ يَوْمَئِذٍ مُتَوَافِرُونَ أَنْ يَخْتَارُوا له ثَلَاثَةَ أَصْوَاتٍ مِنْ جَمِيعِ ٱلْغِنَآءِ فَأَجْمَعُوا عَلَى ثَلَاثَةِ أَصْوَاتٍ أَنَا ذَاكِرُهَا بَعْدَ هَذَا إِنْ شَآءَ ٱللّٰهُ تَعَالَى قال إِسْحَاقُ فَجَرَى هَذَا الحَدِيثُ يَوْمًا وَأَنَا عِنْدَ أَمِيرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱلْوَاثِقِ بِٱللّٰهِ فَأَمَرَنِى بِٱخْتِيَارِ أَصْوَاتٍ مِنَ ٱلْغِنَآءِ ٱلْقَدِيمِ فَٱخْتَرْتُ له من غِنَآءِ أَهْلِ كُلِّ عَصْرٍ ما ٱجْتَمَعَ عُلَمَآؤُهُمْ عَلَى بَرَاعَتِهِ وَإِحْكَامِ صَنْعَتِهِ وَنَسَبْتُهُ الى مَنْ شَدَا بِهِ ثُمَّ نَظَرْتُ فيما أَحْدَثَ ٱلنَّاسُ بَعْدُ مِمَّنْ شَاهَدْنَاهُ فى عَصْرِنَا وَقُبَيْلَ ذلك فَٱجْتَنَبْتُ منه ما كان مُشَبَّهًا لِمَا تَقَدَّمَ أَوْ سَالِكًا أُسْلُوبَهُ فَذَكَرْتُهُ وَلَمْ أَبْخَسْهُ ما يَجِبُ له وَإِنْ كان قَرِيبَ ٱلْعَهْدِ لِأَنَّ ٱلنَّاسَ قد يَتَنَازَعُونَ ٱلصَّوَابَ فى كُلِّ حِينٍ وَإِنْ كَانَ ٱلسَّبْقُ لِلْقُدَمَآءِ إِلَى كُلِّ إِحْسَانٍ

وَأَخْبَرَنِى أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ جَحْظَةُ قال حَدَّثَنِى هَارُونُ بْنُ الحَسَنِ بْنِ سَهْلٍ وَأَبُو ٱلْعُبَيْسِ بْنُ حَمْدُونَ وَٱبْنُ دَقَّاقٍ وَهُوَ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى ٱلْمَعْرُوف

أَنْشَطَ لِقِرَآءَتِهِ وَأَشْهَى لِتَصَفُّحِ فُنُونِهِ لا سِيَّمَا وَٱلَّذِى ضَمَّنَّاهُ إِيَّاهُ أَحْسَنُ جِنْسِهِ وَصَفْوُ ما أُلِّفَ فى بَابِهِ وَلُبَابُ ما جُمِعَ فِي مَعْنَاهُ وَكُلُّ مَا ذَكَرْنَا فِيهِ مِنْ نَسَبِ ٱلْأَغَانِي إِلَى أَجْنَاسِهَا فَعَلَى مَذْهَبِ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ ٱلْمَوْصِلِيِّ وَإِنْ كَانَتْ رِوَايَةُ ٱلنِّسْبَةِ عن غَيْرِهِ إِذْ كان مَذْهَبُهُ ٱلْمَأْخُوذَ به ٱلْيَوْمَ دُونَ مَنْ خَالَفَهُ مِثْلَ إِبْرَاهِيمَ بْنِ ٱلْمَهْدِيِّ وَمُخَارِقٍ وَعَلَوِيَّةَ وَعَمْرِو بْنِ بَانَةَ وَمُحَمَّدِ بْنِ ٱلْحَرِثِ بْنِ بَشْخِيرَ وَمَنْ وَافَقَهُمْ فَإِنَّهُمْ يُسَمُّونَ ٱلثَّقِيلَ ٱلْأَوَّلَ وَخَفِيفَهُ ٱلثَّقِيلَ ٱلثَّانِيَ وَخَفِيفَهُ وَيُسَمُّونَ ٱلثَّقِيلَ ٱلثَّانِيَ وَخَفِيفَهُ ٱلثَّقِيلَ ٱلْأَوَّلَ وَخَفِيفَهُ وَقَدْ أُطْرِحَ ما قَالُوهُ ٱلْآنَ وَتُرِكَ وَأَخَذَ ٱلنَّاسُ بِقَوْلِ إِسْحَاقَ

قَالَ مُؤَلِّفُ هَذَا ٱلْكِتَابِ وَٱلَّذِى بَعَثَنِي عَلَى تَأْلِيفِهِ أَنَّ رَئِيسًا مِنْ رُؤَسَآئِنَا كَلَّفَنِي جَمْعَهُ له وَعَرَّفَنِي أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ ٱلْكِتَابَ ٱلْمَنْسُوبَ إِلَى إِسْحَاقَ مَدْفُوعٌ أَنْ يَكُونَ مِنْ تَأْلِيفِهِ وَهُوَ مَعَ ذَلِكَ قَلِيلُ ٱلْفَائِدَةِ وَأَنَّهُ شَاكٌّ فى نَسَبِهِ لِأَنَّ أَكْثَرَ أَصْحَابِ إِسْحَاقَ يُنْكِرُونَهُ وَلِأَنَّ ٱبْنَهُ حَمَّادًا أَعْظَمُ ٱلنَّاسِ إِنْكَارًا لِذَلِكَ وَقَدْ لَعَمْرِى صَدَقَ فِيمَا ذَكَرَهُ وَأَصَابَ فِيمَا أَنْكَرَهُ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ وَكِيعٌ قَالَ سَمِعْتُ حَمَّادًا يَقُولُ مَا أَلَّفَ أَبِي هَذَا ٱلْكِتَابَ قَطُّ ولا رَآهُ وَٱلدَّلِيلُ عَلَى ذَلِكَ أَنَّ أَكْثَرَ أَشْعَارِهِ ٱلْمَنْسُوبَةِ ٱلَّتِي جُمِعَتْ فيه إِلَى ما ذُكِرَ مَعَهَا مِنَ ٱلْأَخْبَارِ ما غَنَّى فِيهِ أَحَدٌ قَطُّ وَأَنَّ أَكْثَرَ نَسَبِهِ إِلَى ٱلْمُغَنِّينَ خَطَآءٌ وَٱلَّذِى أَلَّفَهُ أَبِي مِنْ دَوَاوِينِ غِنَآئِهِ يَدُلُّ عَلَى بُطْلَانِ هَذَا ٱلْكِتَابِ وَإِنَّمَا وَضَعَهُ وَرَّاقٌ كان لِأَبِي بَعْدَ وَفَاتِهِ سِوَى ٱلرُّخْصَةِ ٱلَّتِي هِيَ أَوَّلُ ٱلْكِتَابِ فَإِنَّ أَبِي رَحِمَهُ ٱللَّهُ أَلَّفَهَا إِلَّا أَنَّ أَخْبَارَهَا كُلَّهَا مِنْ رِوَايَتِنَا هَذَا ما سَمِعْتُهُ مِنْ أَبِي بَكْرٍ حِكَايَةً وَٱللَّفْظُ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ وَأَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ جَحْظَةُ أَنَّهُ يَعْرِفُ ٱلْوَرَّاقَ ٱلَّذِى وَضَعَهُ وَكَانَ يُسَمَّى سِنْدِيًّا ٱلْوَرَّاقَ وَحَانُوتُهُ فى ٱلشَّرْقِيَّةِ فى خَانِ ٱلزِّبْلِ وَكَانَ يُوَرِّقُ لِإِسْحَاقَ فَٱتَّفَقَ هو وَشَرِيكٌ له على وَضْعِهِ وَلَيْسَتِ ٱلْأَغَانِي ٱلَّتِي فِيهِ أَيْضًا مَذْكُورَةَ ٱلطَّرَآئِقِ ولا هِيَ بِمُقْنِعَةٍ مِنْ

قَالَ مُؤَلِّفُ هَذَا ٱلْكِتَابِ وَلَعَلَّ مَنْ يَتَصَفَّحُ ذَلِكَ يُنْكِرُ تَرْكَنَا تَصْنِيفَهُ
أَبْوَابًا على طَرَآئِقِ ٱلْغِنَآءِ أَوْ على طَبَقَاتِ ٱلْمُغَنِّينَ فى أَزْمَانِهِمْ وَمَرَاتِبِهِمْ
أَوْ على ما غُنِّىَ بِهِ مِنْ شِعْرِ شَاعِرٍ وَٱلْمَانِعُ مِنْ ذلك وَٱلْبَاعِثُ على ما نَحَوْنَاهُ عِلَلٌ
مِنْهَا أَنَّا لَمَّا جَعَلْنَا ٱبْتِدَآءَهُ ٱلثَّلَاثَةَ ٱلْأَصْوَاتِ ٱلْمُخْتَارَةِ كَانَ شِعْرُ أَوَّلِهَا
مِنَ ٱلْمُهَاجِرِينَ وَٱلْأَنْصَارِ وَأَوَّلُهُمْ أَبُو قَطِيفَةَ وَلَيْسَ مِنَ ٱلشُّعَرَآءِ ٱلْمَعْدُودِينَ
ولا ٱلْفُحُولِ ثُمَّ عُمَرُ بْنُ أَبِى رَبِيعَةَ ثُمَّ نُصَيْبٌ فَلَمَّا جَرَى أَوَّلُ ٱلْكِتَابِ هذا ٱلْمَجْرَى
وَلَمْ يُمْكِنْ تَرْتِيبُ ٱلشُّعَرَآءِ فيه أُلْحِقَ آخِرُهُ بِأَوَّلِهِ وَجُعِلَ عَلَى نَسَبِ ما حَضَرَ
ذِكْرُهُ وَكَذَلِكَ سَائِرُ ٱلْمِائَةِ ٱلصَّوْتِ ٱلْمُخْتَارَةِ فَإِنَّهَا جَارِيَةٌ على غَيْرِ تَرْتِيبِ
ٱلشُّعَرَآءِ أَوِ ٱلْمُغَنِّينَ وَلَيْسَ ٱلْمَغْزَى فى هذا ٱلْكِتَابِ تَرْتِيبَ ٱلطَّبَقَاتِ وَإِنَّمَا
ٱلْمَغْزَى فيه ما ضُمِّنَهُ مِنْ ذِكْرِ ٱلْأَغَانِى بِأَخْبَارِهَا وَلَيْسَ هذا مِمَّا يَضُرُّ فيها وَمِنْهَا
أَنَّ ٱلْأَغَانِىَ قَلَّ ما يَأْتِى مِنْهَا ليس فيه ٱشْتِرَاكٌ بين ٱلْمُغَنِّينَ فى طَرَآئِقَ مُخْتَلِفَةٍ
لا يُمْكِنُ مَعَهَا تَرْتِيبُهَا على ٱلطَّرَآئِقِ إِذْ ليس بَعْضُ ٱلطَّرَآئِقِ ولا بَعْضُ ٱلْمُغَنِّينَ
أَوْلَى بِنِسْبَةِ ٱلصَّوْتِ اليه من ٱلْآخَرِ وَمِنْهَا أَنَّ ذَلِكَ لَوْ لَمْ يَكُنْ كَمَا ذَكَرْنَا
لَمْ نَخْلُ فِيهَا إِذَا أَتَيْنَا بِغِنَآءِ رَجُلٍ وَأَخْبَارِهِ وما صَنَّفَ إِسْحَاقُ وَغَيْرُهُ مِنْ
أَنْ نَأْتِىَ بِكُلِّ ما أَتَى به ٱلْمُصَنِّفُونَ وَٱلرُّوَاةُ منها على كَثْرَةِ حَشْوِهِ وَقِلَّةِ فَائِدَتِهِ
وَفِى هذا نَقْضُ ما شَرَطْنَاهُ مِنْ إِلْغَآءِ ٱلْحَشْوِ وَأَنْ نَأْتِىَ بِبَعْضِ ذَلِكَ فَيُنْتَسَبَ ٱلْكِتَابُ
الى قُصُورٍ عَنْ مَدَى غَيْرِهِ وَكَذَلِكَ تَجْرِى أَخْبَارُ ٱلشُّعَرَآءِ فَلَوْ أَتَيْنَا بِمَا غُنِّىَ به
فى شِعْرِ شَاعِرٍ منهم وَلَمْ نُجَاوِزْهُ حَتَّى نَفْرُغَ مِنْهُ لَجَرَى هذا ٱلْمَجْرَى وَكَانَتْ
لِلنَّفْسِ عَنْهُ نَبْوَةٌ وَلِلْقَلْبِ منه مَلَّةٌ وفى طِبَاعِ ٱلْبَشَرِ مَحَبَّةُ ٱلْاِنْتِقَالِ عَنْ شَىْءٍ
إِلَى شَىْءٍ وَٱلْاِسْتِرَاحَةِ من مَعْهُودٍ الى مُسْتَجَدٍّ وَكُلُّ مُنْتَقَلٍ إِلَيْهِ أَشْهَى إِلَى ٱلنَّفْسِ
مِنَ ٱلْمُنْتَقَلِ عَنْهُ وَٱلْمُنْتَظَرُ أَغْلَبُ على ٱلْقَلْبِ مِنَ ٱلْمَوْجُودِ وَإِذَا كان هذا هَكَذَا
فَمَا رَتَّبْنَاهُ أَحْلَى وَأَحْسَنُ لِيَكُونَ ٱلْقَارِئُ له بِٱنْتِقَالِهِ مِنْ خَبَرٍ الى غَيْرِهِ وَمِنْ
قِصَّةٍ الى سِوَاهَا وَمِنْ أَخْبَارٍ قَدِيمَةٍ الى مُحْدَثَةٍ وَمَلِيكٍ الى سُوقَةٍ وَجِدٍّ الى هَزْلٍ

وَفُلَيْجَ ٱبْنَ ٱلْعَوْرَآءِ بِـٱخْتِيَارِهَا لَـهُ مِنَ ٱلْغِنَـآءِ كُلِّـهِ ثُمَّ وَقَعَتْ إِلَى ٱلْوَاثِـقِ بِٱللّٰهِ رَحْمَةُ ٱللّٰهِ عَلَـيْهِ فَـأَمَـرَ إِسْحَاقَ بْنَ إِبْـرَاهِيمَ بِأَنْ يَخْـتَارَ لَـهُ مِنْهَا مَا رَأَى أَنَّـهُ أَفْضَلُ مِمَّا كَانَ ٱخْتِيرَ مُتَقَدِّمًا وَيَبْدِلَ مَا لَمْ يَكُنْ عَلَى هٰذِهِ ٱلصِّفَةِ بِمَا هُوَ أَعْلَى مِنْـهُ وَأَوْلَى بِٱلْإِخْتِيَارِ فَـفَـعَلَ ذٰلِكَ وَأَتْـبَـعَ هٰذِهِ ٱلْقِطْعَةَ بِمَا ٱخْتَارَ غَيْرَ هٰـؤُلَآءِ مِنْ مُتَقَدِّمِي ٱلْمُـغَنِّينَ وَأَهْلِ ٱلْعِلْمِ بِهٰذِهِ ٱلصِّنَاعَةِ مِنَ ٱلْأَغَانِي وَبِٱلْأَصْوَاتِ ٱلَّتِي تَجْـمَـعُ ٱلنَّغَمَ ٱلْـعَشَرَ ٱلْمُـشْتَمِلَـةَ عَلَى سَايِـرِ نَـغَمِ ٱلْأَغَانِي وَٱلْمَـلَاهِي وَبِٱلْأَرْمَالِ ٱلثَّـلَـثَةِ ٱلْمُخْـتَارَةِ وَمَا أَشْبَـهَ ذٰلِكَ مِنَ ٱلْأَصْوَاتِ ٱلَّتِي تَـتَـقَدَّمُ غَيْـرَهَا فِي ٱلشُّهْرَةِ كَمُدُنِ مَعْبَدٍ وَهِيَ سَبْعَةُ أَصْوَاتٍ وَٱلسَّبْعَةِ ٱلَّتِي جُعِلَتْ بِـإِزَآئِهَا مِنْ صَنْعَةِ ٱبْنِ سُـرَيْجٍ وَخِيَـرَ بَـيْـنَهُمَا فِيهَا وَكَأَصْوَاتِ مَعْـبَدٍ ٱلْمَـعْرُوفَةِ بِأَلْـقَابِهَا وَزَيَانِبِ يُونُسَ ٱلْـكَاتِبِ فَإِنَّ هٰذِهِ ٱلْأَصْوَاتَ مِنْ صُدُورِ ٱلْغِنَـآءِ وَأَوَائِـلِـهِ وَمَا لَا يَحْسُنُ تَـقْدِيمُ غَـيْرِهِ أَمَامَهُ وَأَتْـبَـعَ ذٰلِكَ بِأَغَانِي ٱلْخُـلَـفَـآءِ وَأَوْلَادِهِمْ ثُمَّ بِسَايِـرِ ٱلْغِنَـآءِ ٱلَّذِي عُرِفَ لَـهُ قِصَّةٌ تُسْتَـفَادُ وَحَدِيثًا يُسْتَحْسَنُ إِذْ لَيْسَ لِكُلِّ ٱلْأَغَانِي خَبَرٌ وَلَا فِي كُلِّ مَا لَـهُ خَبَرٌ فَائِدَةٌ وَلَا لِكُلِّ مَا فِيهِ بَعْضُ ٱلْـفَائِدَةِ رَوْنَقٌ يَـرُوقُ ٱلنَّاظِرَ وَيُـلْهِي ٱلسَّامِعَ وَوُقِّعَ عَلَى أَوَّلِ كُلِّ شِعْرٍ فِيهِ غِنَـآءٌ صَوْتٌ لِيَـكُونَ عَلَامَةً وَدَلَالَـةً عَـلَـيْهِ يَبِينُ بِهَا مَا فِيهِ صَنْعَةٌ مِنْ غَيْرِهِ وَرُبَّمَا أَتَى فِي خِـلَالِ هٰذِهِ ٱلْأَصْـوَاتِ وَأَخْبَارِهَا أَشْعَارٌ قِيلَتْ فِي تِلْكَ ٱلْمَـعَانِي وَغُنِّيَ بِهَا وَلَيْسَتْ مِنَ ٱلْأَغَانِي ٱلْمُخْـتَارَةِ وَلَا مِنْ هٰذِهِ ٱلْأَجْنَاسِ ٱلْـمُـرَتَّـبَةِ فَـلَا يُوجَدُ مِنْ ذِكْرِهَا مَعَهَا بُدٌّ لِأَنَّهَا إِذَا أُفْرِدَتْ عَنْهَا كَانَتْ إِمَّا مُنْقَطِعَةَ ٱلْأَخْبَارِ غَيْرَ مُشَاكِلَةٍ لِنَظَائِـرِهَا أَوْ مُعَادَةً أَخْبَارُهَا وَفِي كِلْـتَا ٱلْحَالَـتَيْنِ خِلَافٌ لِمَا يَجِيءُ بِـهِ هٰذَا ٱلْكِتَابُ وَقَدْ يَـأْتِي أَيْضًا مِنْهَا ٱلشَّيْءُ ٱلَّذِي تَطُولُ أَخْبَارُهُ وَتَكْـثُـرُ قِصَصُ شَاعِـرِهِ مَعَ غَيْـرِهِ مِنَ ٱلْأَصْوَاتِ وَٱلْأَخْبَارِ فَـلَا يُمْـكِنُ شَرْحُهَا جَمْعًا فِي ذٰلِكَ ٱلْـمَوْضِعِ لِـئَـلَّا تَـنْـقَطِعَ ٱلْأَخْبَارُ ٱلْـمَذْكُورَةُ لِدُخُولِـهِ فِيهَا فَـيُؤَخَّرُ ذِكْرُهُ إِلَى مَوَاضِعَ يَحْسُنُ فِيهَا وَنَظَائِـرَ لَـهُ يُضَافُ إِلَـيْهَا غَيْـرَ قَاطِعٍ ٱتِّسَاقَ غَيْرِهِ وَلَا مُفْرِدٍ لِلْقَرَآئِنِ بِـتَوَسُّطِهِ لَهَا وَيَكُونُ ذِكْرُهُ عَلَى هٰذِهِ ٱلْحَالِ أَشْكَلَ وَأَلْـيَـقَ

بِسْمِ ٱللّٰهِ ٱلرَّحْمَنِ ٱلرَّحِيمِ

هَذَا كِتَابٌ أَلَّفَهُ عَلِىُّ بْنُ ٱلْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ ٱلْقُرَشِىُّ ٱلْكَاتِبُ ٱلْمَعْرُوفُ بِٱلْإِصْبَهَانِىِّ وَجَمَعَ مَا حَضَرَهُ وَأَمْكَنَهُ جَمْعُهُ مِنَ ٱلْأَغَانِى ٱلْعَرَبِيَّةِ قَدِيمِهَا وَحَدِيثِهَا وَنَسَبَ كُلَّمَا ذَكَرَهُ مِنْهَا إِلَى قَائِلِ شِعْرِهِ وَصَائِغِ لَحْنِهِ وَطَرِيقَتِهِ مِنْ إِيقَاعِهِ وَإِصْبَعِهِ ٱلَّتِى يُنْسَبُ إِلَيْهَا مِنْ طَرِيقَتِهِ وَٱشْتِرَاكٍ إِنْ كَانَ بَيْنَ ٱلْمُغَنِّينَ فِيهِ عَلَى شَرْحٍ لِذَلِكَ وَتَلْخِيصٍ وَتَفْسِيرٍ لِلْمُشْكِلِ مِنْ غَرِيبِهِ وَمَا لَا غِنَى عَنْ عِلْمِهِ مِنْ عِلَلِ إِعْرَابِهِ وَأَعَارِيضِ شِعْرِهِ ٱلَّتِى تُوصِلُ إِلَى مَعْرِفَةِ تَجْزِئَتِهِ وَقِسْمَةِ أَلْحَانِهِ وَلَمْ يَسْتَوْعِبْ كُلَّمَا غُنِّىَ بِهِ فِى هَذَا ٱلْكِتَابِ وَلَا أَتَى بِجَمِيعِهِ إِذْ كَانَ قَدْ أَفْرَدَ لِذَلِكَ كِتَابًا مُجَرَّدًا مِنَ ٱلْأَخْبَارِ وَمُحْتَوِيًا عَلَى جَمِيعِ ٱلْغِنَآءِ ٱلْمُتَقَدِّمِ وَٱلْمُتَأَخِّرِ وَٱعْتَمَدَ فِى هَذَا عَلَى مَا وَجَدَ لِشَاعِرِهِ أَوْ مُغَنِّيهِ أَوِ ٱلسَّبَبِ ٱلَّذِى مِنْ أَجْلِهِ قِيلَ ٱلشِّعْرُ أَوْ صِيغَ ٱللَّحْنُ خَبَرًا يُسْتَفَادُ وَيَحْسُنُ بِذِكْرِهِ ذِكْرُ ٱلصَّوْتِ مَعَهُ عَلَى أَقْصَرِ مَا أَمْكَنَهُ وَأَبْعَدِهِ مِنَ ٱلْحَشْوِ وَٱلتَّكْثِيرِ بِمَا تَقِلُّ ٱلْفَائِدَةُ فِيهِ وَأَتَى فِى كُلِّ فَصْلٍ مِنْ ذَلِكَ بِنُتَفٍ تُشَاكِلُهُ وَلُمَعٍ تَلِيقُ بِهِ وَفِقَرٍ إِذَا تَأَمَّلَهَا قَارِئُهَا لَمْ يَزَلْ مُنْتَقِلًا بِهَا مِنْ فَائِدَةٍ إِلَى مِثْلِهَا وَمُتَصَرِّفًا بِهَا بَيْنَ جِدٍّ وَهَزْلٍ وَآثَارٍ وَأَخْبَارٍ وَسِيَرٍ وَأَشْعَارٍ مُتَّصِلَةٍ بِأَيَّامِ ٱلْعَرَبِ ٱلْمَشْهُورَةِ وَأَخْبَارِهَا ٱلْمَأْثُورَةِ وَقِصَصِ ٱلْمُلُوكِ فِى ٱلْجَاهِلِيَّةِ وَٱلْخُلَفَآءِ فِى ٱلْإِسْلَامِ تَجْمُلُ بِٱلْمُتَأَدِّبِينَ مَعْرِفَتُهَا وَيَحْتَاجُ ٱلْأَحْدَاثُ إِلَى دِرَاسَتِهَا وَلَا يَرْتَفِعُ مَنْ فَوْقَهُمْ مِنَ ٱلْكُهُولِ عَنِ ٱلِٱقْتِبَاسِ مِنْهَا إِذْ كَانَتْ مُنْتَخَلَةً مِنْ غُرَرِ ٱلْأَخْبَارِ وَمُنْتَقَاةً مِنْ عُيُونِهَا وَمَأْخُوذَةً مِنْ مَظَانِّهَا وَمَنْقُولَةً عَنْ أَهْلِ ٱلْخِبْرَةِ بِهَا فَصَدَّرَ كِتَابَهُ هَذَا وَبَدَأَ فِيهِ بِذِكْرِ ٱلْمِائَةِ ٱلصَّوْتِ ٱلْمُخْتَارَةِ لِأَمِيرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱلرَّشِيدِ صَلَوَاتُ ٱللّٰهِ عَلَيْهِ وَهِىَ ٱلَّتِى كَانَ أَمَرَ إِبْرَاهِيمَ ٱلْمَوْصِلِىَّ وَإِسْمَاعِيلَ بْنَ جَامِعٍ

هَذَا

كِتَابُ ٱلْأَغَانِي ٱلْكَبِيرُ

لِأَبِي ٱلْفَرَجِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ ٱلْإِصْبَهَانِيِّ

ٱلْمُجَلَّدُ ٱلْأَوَّلُ

1